

RĀMĀYANA

OF

VĀLMĪKI

(in its North-Western Recension)

SUNDARA-KĀṆḌA

*Critically edited for the first time from
Original Mss and supplied with an Introduction*

BY

ISHVA-BANDHU SHASTRI

LAHORE

1940

श्रीदयानंदमहाविद्यालय-संस्कृतग्रंथमाला,

श्रीदयानन्दब्राह्ममहाविद्यालयाचार्यपदप्रतिष्ठितपूर्वेषां, श्रीदयानन्दमहाविद्यालयी-
यानुसन्धानालये श्रीविश्वेश्वरानन्दवैदिकानुसन्धानालये चाधिष्ठिताध्यक्ष-
पदेन, एम्० ए०, एम्० ओ० एल० इत्युपाधिवारिणा,

श्रीविश्वबन्धुशास्त्रिणा

बहुभिर्विद्वद्भिः सङ्गत्य

सम्पादिता

स्तस्यां चायं

अष्टादशो ग्रन्थः

लवपुरम्

१९६७

The D.A.-V.College Sanskrit Series,

EDITED

in conjunction with other scholars

by

SHRI VISHVA-BANDHU SHASTRI, M. A., M. O. L.,

Director, the D. A.-V. College Research Deptt. and
the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, formerly,
Principal, the Dayananda Brahma Mahavidyālaya.

Volume Eighteen

LAHORE

1940

अप्रकाशितचरं

पश्चिमोत्तरशाखीयं

वाल्मीकीय-रामायणम्

तत्र चैतद

सुन्दर-काण्डम्

विश्वबन्धुशास्त्रिणा

नानादर्शपुस्तकधारेण संशोध्य, भूमिकोद्वोषितसंस्करण-
प्रक्रियानुसारेण च संस्कृत्य
सम्पादितम्

लवपुरम्

१९६७ वि०

Published
by
The D.-A.V. College
Research Department,
LAHORE.

(All rights reserved)

First Impression, 500 Copies ;

Price: Rs. 7—8—0.

Printed
by
Shri Krishan Dixit
at the Bombay Machine Press,
LAHORE,

CONTENTS (विषयानुक्रमणी)

	Page
FORWORD (प्रस्तावना)	7-13
INTRODUCTION (भूमिका) :—	14-106
I. DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS	14
II. A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS :—	
(a) Statement of extrinsic considerations :—	
1. <i>Script</i> ...	27
2. <i>Initial propitiations and colophons</i> ...	27
3. <i>Extent of text</i> ...	28
4. <i>Sectional division of text</i> ...	29
5. <i>Appellations of sections</i> ...	32
(b) Statement of intrinsic considerations :—	
1. <i>Evidence towards unitary character</i> ...	35
2. <i>Further evidence towards grouping</i> ...	41
III. THE NORTH-WESTERN RECENSION :—	
(a) Consideration of internal evidence :—	
1. <i>General statement on textual deviation</i> ...	57
2. <i>Divergence in topical comprehension</i> ...	59
3. <i>Divergence in textual extent</i> ...	61
4. <i>A statement of topical exclusion</i> ...	64
5. <i>Variation in agreement</i> ...	70
(b) Consideration of external evidence	74
IV. INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE	78
सुन्दरकाण्ड-ग्रन्थः (TEXT)	१-६४८

Abbreviations (संक्षेपः)

- २ = उत्तरार्ध-(2nd half of a verse).
 तु० = तुलनीय-(Compare).
 दा = दाक्षिणात्यं वाल्मीकीय-रामायणम् (N. S. Press, Bombay, 1912).
 द्र० = द्रष्टव्य-(to be understood).
 पू = पूर्वार्ध-(1st half of a verse).
 वं = वंशशास्त्रीयं वाल्मीकीय-रामायणम् (Gorresio, Paris, 1850).
 N = Nil (शालान्तरे पश्चिमोत्तरीयपाठाऽभावमूचको नञ-पर्यायः).
 ? = संदिग्धस्थलीय-चिन्हम्।
 (?) = कोष्ठद्वयं सन् प्रस्तुतशोध-शोधस्थलीयं चिन्हम्।

FOREWORD.

In December, 1921, Pandit Ram Labhaya, M. A. secured two manuscripts of Vālmīkī's Rāmāyaṇa from Kaithal, a town in the South-East Panjab, on behalf of the Research Department, D. A.-V. College, Lahore. Substantial divergence in the text of these manuscripts from both the texts which were then available in print, namely, the Paris edition of Gorresio (1850) and the Bombay Edition (1912), further aroused the interest of the Department towards making further searches for more manuscripts of this most ancient and inspiring Indian national epic text. Abundant harvest awaited these assiduous efforts for, after a while, about two hundred codices of the different kāṇḍas of Vālmīkī's immortal work came to adorn the shelves of the Department.

The Ayodhyā-Kāṇḍa, work on which had immediately been started in the beginning of 1921, was issued in four fasciculi from April, 1923 to October, 1924 by Pandit Ram Labhaya, M. A. and the last one included in the entire, consolidated kāṇḍa, about four years after, in 1928, by Pandit Bhagavad Datta, B.A., who as the Head of the Department, had himself assumed the editorial charge. Vol. II consisting of Bāla (or Ādi)-Kāṇḍa, appeared three years after, in 1931. Work on Volume III, namely, the Āraṇya-Kāṇḍa had made some progress in the following years when the present writer who had been called upon to take over the charge of the Department in the middle of 1934, addressed himself to this task from the beginning of 1935 onwards after a six months' absence abroad. The above-mentioned volume was published during the same year (1935) and was followed up in exceptionally quick succession by Volume IV consisting of Kiṣkindhā-Kāṇḍa which appeared in 1936.

As pointed out in the Foreword to Vol IV, this expeditiousness in bringing out a complete volume in one year was the result of a plan which had been drawn up 'to complete the work by bringing out one kānda every year' But as further indicated there, 'it was doubtful if it would be practicable to continue on in this way in the absence of proper financial support from outside.' Fears of that time have come out to be but too true and this for the two reasons, namely, that no help came from outside and that the inner resources of the Department, meagre as they were, further assumed a dwindling tendency from day to day, considerably adding to the gravity of the situation This will explain how the present volume has again taken more than three years to see the light of day Would that one could hope that it would be made practicable to expedite publication of the Volumes VI and VII, namely, Lanka-Kānda and Uttara-Kānda, work on which has already sufficiently advanced

But the circumstance of ever-tightening financial stringency apart, further addition to the fulness in presenting the critical apparatus with a view to make it a complete picture of the basic manuscript material has in the main caused considerable delay in bringing out the present volume Comparatively speaking, its preparation has involved much more labour than that of any other previous volume It has been calculated on the basis of actual extent of its text and typographical compactness that 648 pages which its text and footnotes occupy, are, in reality, equivalent to 720, 1080, 864 and 1008 pages of the previously issued first four volumes with 490, 482, 412 and 366 pages of text and footnotes, respectively Thus, even in the ordinary routine, one could not expect to turn out this volume in less than twice the time taken by the Volume IV.

This increased extensiveness of textual materials has in a way been also responsible for the absence of the entire appendixical section which was a special feature of the previous volumes. There was, however, still another reason for withholding this section from this volume. As will be noticed, these appendices had not adhered to one, uniform standard in each of the previous volumes. While they had occupied barely 21 pages in *Ayodhya-Kānda*, they, gradually, developed from volume to volume till they were spread over 105 pages in *Kiskindha-Kānda*. It is evident that in order that this important section of the present edition of the North-Western recension should become evenly treated and, in consequence, uniformly useful, its defective portions shall have to be done over again. Moreover, the text of the next volume, namely, *Lanka-Kānda*, being most extensive of all the volumes, considerations of bulkiness alone will not permit inclusion of the related appendixical section in it. In the circumstances, it has been considered desirable that the above-mentioned section as pertaining to *Ramayana*, as a whole, should subsequently be issued as a separate, consolidated volume.

Pandit Ram Labhaya and Pandit Bhagavad Datta had added small introductory sections to their respective volumes, critical value of which was limited to a brief description of their manuscript materials. When the present writer took up the work, he similarly made some reference to his manuscript materials in the Forewords to the two volumes previously issued by him but thought that it would be much better to discuss the several text-critical and other important aspects of the present edition in a separate volume to be published when volumes I-VII containing the entire text would have been issued.

Quite another circumstance, however, has caused this plan to be changed to some extent by bringing home to the editor the imperative need of supplying a

somewhat detailed text critical introduction to the present volume. Dr S K De, a well-known critical scholar of the day in this line as he is, has done this work the ever so covetable honour of having reviewed its volume IV, namely, *Kiskindhā-Kanda* in the columns of *Oriental Literary Digest* Poona, for May, 1939. But as, unfortunately, sometimes happens in the case of over-busy and over worked people their best intentions and purest motives notwithstanding, the learned reviewer in the present case has been led into doing a grave injustice to this work by having passed adverse verdicts where, according to his own statement, absence of supply of detailed descriptive information on the part of the editor could well have suggested it to him that the best course for him would be to refrain from making any sweeping remarks in connection with the manuscripts used for this edition being either misch-codices or unconnected with the North-Western recension.

Of a piece with these remarks of his is his unsupported stricture that "no recognisable critical principles have been followed in reconstructing the text." When the editor had not explained his method, the best course for the able reviewer should have been to subject some portions of the edited text to his own canons in this behalf and then opined how far it could stand that test. But this would have entailed patient labour, requiring sufficient time and close attention which it was in no way an easy thing for him to spare.

This brings us to his third and most important indictment, namely, 'that no attempt is made also to make a comparative study of this recension with the South Indian and Bengal recensions, and (that) it is almost impossible even for the critical reader to find out the differences without consulting the rare and costly edition of Gorresio or the printed South Indian text, side by side.' Apparently, he is thinking not in the terms

of a critical edition of one particular recension of Rāmāyana but in those of a critical edition of Rāmāyana as such. Otherwise, how could he expect, as he naively does, the present work to become for Rāmāyana what, for example, the Bhandarkar Institute edition of Mahābhārata was indeed intended as well as designed to be for that text, a thesaurus of the sum total of its textual tradition as preserved in its different recensions? The proper function of a recensional edition must remain within the textual orbit of a particular recension. Of course, if that recension did not happen to be previously distinctly known or recognised as such, it may be advisable for its editor to indicate, in a general way, the extent to which it differed from the other, previously recognised recensions.

Now it is passing strange that most exhaustively as this really much needed indication of this aspect has been made in this edition of this newly discovered recension, it has been most thoroughly misunderstood and, therefore, most unjustly misrepresented by this otherwise very wide-awake scholar. So, while N(=nil) denotes that particular lines and stanzas to which it has been prefixed or suffixed are not, as the case may be, found in one or both of the other recensions and that, hence, they belong exclusively, to that extent, to the North Western recension, it has been taken to possess just the opposite significance, namely, that they have been incorporated in the body of this text from the other recensions. It is, therefore, not surprising that upset as he is by confusion created by himself, he complains that it is not intelligible why lines or stanzas have been included in the N W text, which do not occur in it and which are marked by the editor himself with the *na*(?) or *nasti*, and such lines are numerous on every page." But, as explained above, this very presence of a large number of these exclusively N W recensional lines and stanzas on every

page as unmeaningly testified to by him, becomes a proof positive of substantial independence of this text

Entirely missed as he has the proper meaning of this most important and simplest contrivance of inter-recensional comparison as adopted in this edition, there hardly remains any point in his dubbing on this basis the present text as inclusive in the sense that some of its portions have been drawn from the other recensions. It has indeed been admitted that this edition is eclectic in that it is based not on one particular manuscript but on the judicious use of all the ten manuscripts, which have been drawn upon in accordance with certain definitely set and rigidly followed principles of textual criticism and reconstruction as explained in the sequel but not, as he has wrongly supposed, in that no recognisable principles have been followed. Eclecticism in respect of textual editing is often mentioned with a tinge of reproach. But there is no reason to suspect that Dr De could be a party to it if only because, as a Parvan-Editor of the Poona Mahābhārata, he himself has become sufficiently accustomed to this well established principle in the editing of ancient Sanskrit texts, especially, those of popular character as necessitated by the peculiar circumstances of their record and transmission. But it is one thing to be legitimately eclectic in this sense and quite another to be inclusive in the one intended to be superimposed on this edition by Dr De with the aid of a proof which, little as he expected has only shown his own absent mindedness in the matter. Be it as it may, the present editor is thankful to him for having thus suggested to him the desirability of supplying an introduction to this volume even though it meant, as already indicated, a little change in the original plan.

Main assistance in the production of this volume has been rendered by Shri Pitāmbara Datta Shastri Shri

Shiva Prasada Shastri and Shri Rama Sarupa Shastri have helped in the matter of copying and proof-reading. Shri A. N. Malik, M. A. has corrected the proofs of the Introduction. I am grateful to all these gentlemen for this cooperation.

LAHORE.

Vishva-Bandhu Shastri.

July 10, 1940.

INTRODUCTION

I DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS

The following manuscripts have been utilised for this edition of the text of Sundara-Kanda of Valmiki's Ramayana in its North-Western recension and thus form the basis of the Critical Apparatus appended thereto —

L. आ

1 Lal Chand Library, D A V College, Lahore, No 4837, not available for the previous *kandas*

2 Fohos 116, size, $13\frac{3}{4} \times 5\frac{3}{4}$ inches with $2\frac{1}{4} \times 1\frac{3}{4}$ inches left out for uniform margins

3 Generally 12 lines to a page, syllables per line ranging from 42 to 48, altogether making about 3900 *granthas* (i.e., units of 32 syllables each)

4 Indian, hand-made paper, marginally worn out but written space intact

5 Initial auspicious invocation and marginal lining on the first page only in red ink, yellow pigment used for deletion which has also been effected occasionally by a coating of black ink

6 Old Devanagari Script, bold, beautiful, even hand

7 Generally clean margins with occasional corrections, in small letters, presumably, by another hand, no variant readings and no interlinear additions

8 Left hand marginal top of each folio, on its reverse, generally bears a cipher representing the serial number of the folio underneath a signature such as रा ह्म or सुन्दर, indicating the title of the work as well as the name of the *kanda*. The cipher is regularly repeated in the bottom of the right-hand margin, generally, with the title indication, राम० above it

9 The text is divided into 100 *sargas* which are not separately numbered whereas stanzas in each *sarga* are numerically differentiated. The first and the last *sargas* are entitled हनुमत् प्रवेश- and राक्षस-मन्त्र- respectively. From the nineteenth *sarga* onwards the sub title लक्ष-पर्वन् is some-times found used in sectional colophons.

10 It is fairly correct in the beginning, but the standard of correctness gradually deteriorates. Promiscuous interchange of स् and श् as also न् and ण् is quite common. Sometimes व् is written for च्. Illustrations of these could be easily gathered from the Critical Apparatus.

11 It contains complete Sundara-Kanda. Sometimes, text is inadvertantly repeated (e g, 82, 10).

12 It has been obtained from Agra in the United Provinces and is dated V S 1646 (ca A D 1589).

13 It begins with the invocation, ओ गणेशाय नमः and contains the following historically important colophon —

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे लक्षपर्वणि राक्षसमन्त्रण नाम सर्गः ।
शुभमस्तु । उल्ल्यागमस्तु । सवन् १६४६ पोष सुदि ११ मंगलवारे । श्री०
आगरा महाकोटः । पातिशाह श्रीअब्बर जलालदीन राज्ये ॥ ठाकुर
श्री सुदोदास इद श्रीरामायणपुस्तक लिपायित । धैतार कपूर लिपित ॥ पादश
पुस्तक द्वाद्वी । तान्त्रय० यन्ति सु० मम दोषो न दी० ॥

II फ

1 Lal Chand Library, D A-V College, Lahore, No 4839, not available for the previous *kandas*

2 Folios 136 (except for the first folio which is missing), size 12X4½ inches with 1½X2 inches left out for uniform margins

3 9 lines to a page with 52 syllables to a line, altogether making about 3850 *granthas*

4 Indian, hand made, strong paper of reinforced texture, marginally worn out, but text not damaged

5 Marginal lining as well as text in much faded

black ink on a ground which seems originally to have borne a thin coating of yellow pigment that has almost disappeared in the course of time; thick yellow pigment used for deletion purposes; ciphers for numerical indication of folios as well as sectional colophons have been decoratively written on round discs of red pigment.

6. Very old Devanāgarī Script; evenly and beautifully written in small characters.

7. Clean margins with occasional corrections in still smaller letters and in a different hand. No variant readings and no interlinear additions.

8 Each folio, on its reverse, bears mere cipher to indicate the number of the folio in the middle of the right-hand as well as left-hand margin with the above-mentioned red discs beneath them.

9. The text is divided into 85 *sargas* which are not separately numbered; nor are the stanzas in each *sarga* numerically differentiated. The initial and the final *sargas* are named लंका-प्रवेश- and समुद्र-तटस्थ- respectively. The colophons of the tenth and the twenty-first *sargas* contain the additional sub-titles, उद्योग- and दिग्विजय-, respectively.

10. It is almost correct. Occasional mistakes that occur are of the nature of replacement of य् by न्, म् by ब् and च् by क् (cf. 61, 38; 66, 29; 56, 6 and elsewhere in the Critical Apparatus). Sometimes, textual misunderstanding on the part of the scribe has also been responsible for corruption; e.g., निपतत्सु महाजवां for निपपात महाजवा (55, 22).

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa except for the first folio that is missing. Folio 2 begins with stanza 12 of *sarga* 1. It is free from repetitional aberration.

12. It has been obtained from Fatehpur in the United Provinces. Although it is not dated, it is probably the oldest of the Mss. utilised for this edition.

With due regard to its characteristically old form of script and even method of writing as well as to the condition of paper, ink and coatings and yellow and red pigments, it may safely be considered to be at least 400 years old.

13. The colophon reads as follows:—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे समुद्रतरणो नाम सर्गः ।
समाप्तश्चायं सुंदर कांडः । शुभमस्तु ।

iii. ब

1. Lal Chand Library, D.A.-V. College, Lahore, No. 4923; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 127; size, $13 \times 6\frac{3}{4}$ inches with $3\frac{1}{2} \times 2$ inches left out for uniform margins.

3. 14 lines to a page with syllables in a line ranging from 33 to 36, altogether making about 3800 *granthas*.

4. Kashmirian, glazed paper; well preserved, undamaged.

5. Decorative marginal triple linings on all the four sides in red, yellow and black inks with an additional lining on the first page; half stanzas separated by double *danḍas* in red ink; colophons generally in red ink but, also, sometimes, syllabically alternated with black ink.

6. S'āradā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful, even hand.

7. Clean margins, entirely free from corrections or additions.

8. Left-hand marginal top of each folio, on its reverse, bears the signature रा० बा० सु० का० with the numerical representation of the folio under it. Similarly, right-hand marginal bottoms of folios, on their reverse, indicate the work by राम० with corresponding ciphers under them.

9. The text is divided into 99 *sargas*. These as well as the stanzas therein are irregularly and, often, erroneously numbered. It is, however, evident from the space regularly left out for this purpose between the red terminal *daṇḍas* that the scribe did intend supplying these numbers but, somehow or other, failed to do so. The first and the last *sargas* bear the titles हनुमन्विन्ता- and राक्षसमन्त्र-, respectively. From *sargas* 55 onwards, the sub-title, उद्योगपर्व- is found in sectional colophons.

10. It is fairly correct with sporadic be-sprinkling of orthographic oversights (e.g. शुभावे for शुभाव at 13, 2).

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa with a fairly large number of gaps indicated by dots or dashes (e.g. 9, 30; 32, 39) and with occasional repetitions (e. g. 60, 1).

12. It was obtained from Amritsar; about 150 years old.

13. It begins with—श्रीगणेशाय नमः।

It ends with—

. इत्यपि रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमन्त्रो नाम सर्गः । समाप्तोऽयं सुंदरकाण्डः ॥

iv. च

1. Lal Chand Library, D.A.-V. College, Lahore, No. 4840; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 146; size, 11×4½ inches with 1¼×1½ left out for uniform margins.

3. 10 lines to a page with about 45 syllables to a line; altogether 4000 *granthas*.

4. Indian hand-made thick hard paper which being brittle has been damaged in the margins but, towards the end, in the written space as well.

5. Written in black ink with double marginal linings on a yellowed or reddened ground; thick yellow pigment used for elision; red pigment not used for marking anything off.

6. Devanāgarī Script, midway between the old and S'āradā-modelled types; bold, even hand.

7. Marginal corrections in a different hand.

8. The signature रा. सु. and the cipher for the folio number on the left-hand marginal top and the signature राम. and the cipher in the right-hand marginal bottom on the reverse of every folio.

9. 103 *sargas*; no separative ciphers for *sargas* or stanzas. The names of the first and the last *sargas* are लंकावर्णन- and राक्षस-मंत्र-, respectively. From *sarga* 20 onwards, colophons occasionally add the sub-title, लंकापर्वन्.

10. Considerable percentage of mistakes, relating to phonetic replacement (e. g., श् by ण्), orthographic replacement (e. g., म् by य्) and illusory dropping off of letters (cf. 82, 23; 87, 15 etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with folio 2 missing and with occasional gaps (cf. 1, 1f, 8, 23; 30, 23f; 34, 33f; 35 etc.) and repetitions (cf. 56, 144; 59, 22 etc.)

12. Obtained from Chaniot (N. W. Panjab); about 200 years old.

13. It begins with—

श्रीगणेशाय नमः । श्री रामचन्द्राय नमः । श्रीबाल्मीकिमुनये नमः ।

जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

सुंदरकांडं समाप्तं ॥

v. द

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4924; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 120, size, 12×7 inches with 3×2 inches left out for uniform margins.

3. 15 lines to a page with syllabic average of 35 per line; altogether 3900 *granthas*.

4. Kashmirian, glazed paper.
5. No yellow or red pigment.
6. S'ārādā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful, even hand.

7. Neither any marginal linings nor any corrections or additions.

8. The signature, रामा. सु. कां. with cipher for the folio number on the top of the left-hand margin and cipher only in the bottom of the right-hand margin on every folio, on its reverse.

9. 100 *sargas* without any kind of separative indications. हनुमल्लंकाप्रवेश- is the name of the first *sarga* and राक्षस-मंत्र-, that of the last one. From *sarga* 26 onwards, occasional occurrence of the sub-title, लंका-पर्वन्- in sectional colophons.

10. Fairly correct with occasional slips (cf. 82, 4 ; 83, 9 ; 84, 2, etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with occasional lacunae (cf. 34, 73 ; 34, 24 etc.) and repetitions (cf. 56, 144 ; 59, 22 etc.).

12. Obtained from Bahawalpur (S. W. Panjab); about 150 years old.

13. It begins with—

ओं नमः सरस्वत्यै । जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

समाप्तश्चायं सुंदरकाण्डः । ओं ।

vi. छ,

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College Lahore, No. 4922; utilised in the previous *kaṇḍas* under the name, म.

2. Folios 102; size $13\frac{1}{2} \times 7\frac{3}{4}$ inches, $4\frac{1}{2} \times 2\frac{3}{4}$ inches being marginal.

3 16 lines to a page with syllabic range of 39 to 43 per line, 3800 *granthas* in all

4 Kashmirian, glazed paper

5 No yellow or red pigment

6 S'aradā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful and even hand

7 Clean, unlined margins with occasional supplementations in the scribe's own hand

8 The signature, श्री, रा सु क्त with cipher for the folio number at the left-hand marginal top of every folio on its reverse. The corresponding right-hand bottoms regularly bear ciphers up to folio 36, whereafter they sometimes have ciphers or the word श्री and, sometimes, are left without any mark

9 103 *sargas* with irregular separative numerals up to *sarga* 50, stanzas not separated, the first and the last *sargas* are named हनुमन् प्रवेश- and राक्षस-मन्त्र, respectively

10 Standard of correctness not high (cf 61, 3, 91, 113, etc)

11 Complete Sundara-Kanda with a large number of gaps (cf 19, 47, 22, 128, 23, 24 34, 39, 41 etc) and occasional repetitions (cf 56, 144, 59, 22 etc), folios 28 and 70 missing

12 Obtained from Lahore, about 150 years old

13 It begins with—

ओं नमो नारायणाय । अथ सुदरकांडे लिख्यते ।

ओं जित भगवता तेन हरिणा लोकराणि । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुदरकांडे राक्षसमन्त्रे नाम स्मर्त्तुम् ।

समाप्तोय सुदरकांडे पञ्चम इति शुभमस्तु सर्वजगता । अथातो लक्षाया युद्धपर्यं लिख्यते । जित भगवता इति शुभम् ।

VII C.

1 Lal Chand Library, D A V College, Lahore
No 6159, also available for the preceding *kāṇḍa*

2. Folios 92; size, $14 \times 7\frac{1}{2}$ inches, $4 \times 2\frac{1}{2}$ inches being marginal.

3. 16 lines to a page with syllabic range of 42 to 48 per line; 3850 *granthas* in all.

4. Kashmirian paper, not well preserved; margins coated with a thin layer of ochreish colouring.

5. No yellow or red pigment for deletion, correction or supplementation.

6. S'āradā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful and even hand.

7. Clean, unlined margins, free from corrections and additions.

8. Left-hand marginal tops of the reverse folios bear the signature रा. सुं. कां and ciphers indicating folio numbers while the corresponding right-hand bottoms have the same ciphers only.

9. 102 *sargas* without any kind of separative numerals or terminal *daṇḍas* for individual *sargas* or the stanzas contained therein. Occasionally, however, numbers of *sargas* are indicated in words in sectional colophons.

10. Measure of correctness is poor (cf. 64, 30; 81, 8 etc.).

11. Complete Sundara-Kānda with a goodly number of gaps (cf. 12, 22; 16, 22; 21, 21; 34, 73 etc.) and occasional repetitions (cf. 56, 144; 59, 22; 87; 41, etc.).

12. Obtained from Lahore; about 125 years old; the statement, in a different hand, in the colophon that it was written as well as made a gift of in V. S. 1917 (ca. A. D. 1861) is obviously wrong in so far as its having been written in that year goes.

13. Its regular and original beginning was—

ॐ श्रीगणेशाय नमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिणा लोकराणि ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It is now preceded by a later, accretional pre-script —
 देवीचंद अमगोत्रेण कन्यायाः करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं देविकायां
 तटे शुभे सं १६१७ आषाढ १६११

Similarly, the original colophon was—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः समाप्तोऽयं सुंदरकांडः
 पंचमः ॥ शुभमस्तु सर्वजगतां ॥ शुभं

It is now followed by a later but interesting postscript—

लिखितं देवीचंद अमगोत्रा जसरोट्टे राज्ञ विद्यां सत्सुखीदा पुरमंडलवासी
 सं १६१७ देवी चंद अमगोत्रेण कन्यायाः करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं
 देविकायां तटे शुभे ॥

पुस्तक सुंदर कांड पण्डित देवकीनंदन दा ॥ शुभमस्तु सर्व जगति ॥

viii. a.

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 617 ; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 80; size 11×6½ inches, 2½×2½ inches being marginal.

3. Lines per page ranging from 19 to 23 with syllabic range per line being 38 to 47; 3850 *granthas* in all.

4. Indian paper, thick and a little glazed.

5. Yellow pigment used for purposes of deletion.

6. Devanāgarī Script; ordinary hand; modern, longish, slanting characters.

7. Unlined margins containing corrections and supplementations in the same hand as well as in a different hand.

8. Only left-hand reverse marginal tops bear the signature सुं० कां० and ciphers for the folio numbers.

9. 103 *sargas* with separative numerical indications for them in the sectional colophons, but no such indication for individual stanzas.

10. Fairly correct with occasional mistakes (cf. 81, 18; 82, 20; 87, 10; 15 etc.).

11 Complete Sundara Kanda with many lacunae (e g 43, 2-4) and some repetitions (e g 55, 144, 59, 22)

12 Obtained from Prayag (Allahabad), dated V S 1880 (ca A D 1824)

13 It begins with—

ओ श्रीगणेशाय नम । जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुदरकाडे राक्षसमरो नाम सर्ग १०५ (sic) समाप्तश्चायं सुदरकाड । अत पर लकाकाडो भविष्यति । अशीतितमे वर्षे सप्तम्या रविवासरे । जंष्टेमासे सिते पक्षे सुंदरो ज्ञेयितो धिया । यथारामेण विदुषा यथाव्याख्यानसिद्धये । शुभमस्तु ॥

IX २।

1 Lal Chand Library, D A V College, Lahore, No 6903, not available for the previous *kan-las*

2 Folios 169, size, $12\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{4}$ inches, $2 \times 1\frac{1}{4}$ inches being marginal

3 Lines per page ranging from 10 to 13 with syllabic range per line being 28 to 35, 3850 *granthas* in all

4. Indian paper, thick and rough

5 Yellow pigment used for purposes of deletion

6 Modern Devanagari Script, ordinary slanting characters

7 Unlined margins with corrections both in the scribe's own hand as well as in a different hand.

8 Left-hand reverse marginal tops bear the signature ॐ सु० and ciphers for folio numbers, right-hand bottom margins have the signature शिर and the ciphers

9 103 *sargas*, separate *sargas* as well as stanzas have been marked off numerically, sometimes, words have been used for numerical ciphers

10 Fairly correct with occasional mistakes (cf. 5, 110, 63, 8, etc)

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a few lacunae and repetitions (e.g. 43, 2-4; 56, 144; 59, 22).

12. Obtained from Rawalpindi (N. W. Panjab); dated V. S. 1900 (ca. A. D. 1844).

13. It begins with—

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशायनमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महात्मना ।

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रोनाम सर्गः १०४ (sic) समाप्तोऽयं
सुंदरकाण्डः अतः परं युद्धकाण्डो भविष्यति । यस्यायं प्रतिसन्धिः श्रीरामाय
नमः १६०० ।

x. म

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4925; this is different from the manuscript म as used in the previous *kāṇḍas*. (cf. ल, above).

2. Folios 152; size, $11\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{2}$ inches with $1\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{2}$ inches being marginal.

3. Lines per page about 15 with a range of 28 to 35 syllables to a line; 4000 *granthas* in all.

4. Indian paper, somewhat glazed.

5. Yellow pigment, somewhat black coating also used for deletion; terminal *daṇḍas* of stanzas and *sargas* in red ink; sectional colophons marked off by ochreish coating.

6. Modern Devanāgarī Script; ordinary, bold hand.

7. Unlined margins full of supplementations and corrections as well as Sanskrit and Hindi gloss accompanied by interlinear notations on words in the order of their *anvaya*.

8. Left-hand reverse top margins bear the signature सुन्दर० and ciphers for folio numbers, while right-hand bottom margins have the signature रामा० and the ciphers.

9 103 *sargas* with separative numerals for *sargas* and stanzas therein from *sarga* 21 onwards, the sub title, लक्ष्मण- and from *sarga* 72 onwards, the sub title, उद्योगपर्वन् are included in the sectional colophons

10 Fairly correct with occasional mistakes

11 Complete *Sundarī Kāṇḍī* with a few lacunae and repetitions (cf 43, 2, 53, 3 20, 56, 17-110 etc) besides the last folio which is missing

12 Obtained from Muttra about 75 years old

13 Its auspicious beginning reads—

श्रीरामचन्द्राय नम ॥ श्रीगणेशाय नम । ॐ जिन भगवता तेन हरिणा
लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपया निर्गुणेन गुणात्मना ॥१॥

As already indicated, the last colophon is missing

II. A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS.

(A) Statement of extrinsic considerations.

1. *Script.*

(a) As already indicated in the course of description of individual manuscripts, all of them are written in the Devanāgarī characters.

(b) Whereas a sharp distinction is observable in the case of a number of Devanāgarī characters, according as they belong to the one or the other of the Northern and the Southern varieties of this script as employed in Pre-typographical writings*, it is noteworthy that the entire lot of these manuscripts scriptorially falls under the Northern variety.

(c) But while generically pointing to the Northern Devanāgarī area as their provenance, they are further divisible into three sub-groups, to wit, (1) आ and फ which are palaeo-graphic (2) प्र, रा and म which are neo-graphic, and, lastly, (3) अ, च, व, ल, and लृ, which embody neo-graphy, somewhat rounded on the model of S'āradā.

2. *Initial propitiations and colophons.*

(a) आ and अ propitiate Ganes'a and begin the text forthwith. In all likelihood फ did likewise; but as its folio is unfortunately missing, it cannot but be a subject of surmise.

(b) In च, व, ल_१, ल_२, प्र, रा and म, on the other hand, the following propitiatory stanza is also read :—

“जितं भगवता तेन हरिणा लोकराणि ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥”

(c) Besides this main difference, there are some minor distinctions within these two groups. Thus आ reads औ in the beginning whereas अ does not do so. Similarly, some members of the second group contain additional or substitutive propitiations of Rāmacandra,

* cf. Gauri Shankar Ojha : *Prācīna-lipi-mālā*, 1918, Pp. 69-70.

Valmiki and Sarasvatī as well as a few other descriptive augmentations presumably, according to the varying loyalties and, may be, whims of individual scribes (cf detailed information in the preceding chapter)

(d) While the colophon of आ refers to the Sundara-Kāṇḍa (sargas 1-100) of this edition as being *Lāṅkā Parva* of Sundara Kāṇḍa which, presumably, it would continue to include our Lanka-Kāṇḍa as being its *Yuddha Parva*, the colophons of all the rest as available, agree in the uniform termination of their Sundara-Kāṇḍa as such with our Sundara-Kāṇḍa. Indeed ल₁, म and रा also refer, though in somewhat varying terms to the following kāṇḍa as being a separate unit not in anyway forming a composite part of Sundara Kāṇḍa

(e) Colophonal additions in आ, ल₂ and म, interesting as they are as giving some personal information about their copyists or later owners can hardly impart any generic character to them

(f) Whereas similarity of initial propitiations as found in म may be a ground for surmising that its colophon might have been of a piece with the colophons of manuscripts other than आ it is rather difficult to postulate the exact form of the missing initial propitiation of क. Judging however from the position of its colophon which is midway between the colophon of आ on the one hand and those of other manuscripts on the other, it seems that as already indicated its beginning might have substantially agreed with the simpler variety

3 Extent of text

(a) The following gradation table will give an idea of the textual extent of each manuscript separately -

Mss	Approximate Granthas	Actual Verses *
च	4000	3806½
म	4 000	3 804

* Anuṣṭubh and other measures have not been differentiated in these calculations of actual situation

आ.	3,900	3,724½
म	3,900	3,694½
रा	3,850	3,687
प्र	3,850	3,663
फ	3,850	3,655
ल _२	3,850	3,640
ल _१	3,800	3,626½
अ	3,800	3,612½

(b) It is evident from the above table that these manuscripts represent a practically equi-extensive and, therefore, fairly reliable textual tradition without offering much scope for the postulation of two versions, a longer one and a shorter one. The entire range within which they might differ from one another—whether on account of defects due to illegibility of exemplars, rendering it impossible to copy them and optical illusion on the part of scribes, causing some skipings in copying or by reason of genuine textual divergence—covers hardly more than 5% of the whole text. In other words, the variation range of the extent of text as read by these manuscripts remains within 200 verses in an aggregate of 3800 or so. And, even this divergence, small as it is, is further reduced when textual defaults, which apparently originated from optical illusion and other kindred circumstances, are taken into proper account.

4. Sectional division of text.

(a) The following gradation table gives the number of cantos into which each manuscript divides its text :—

i.	फ	85.
ii.	अ	99
iii.	आ	100
iv.	व	100
v.	ल _२	102

vi.	ल,	103
vii	प्र	103
viii	रा	103
ix	म	103
x	च	103

(b) In relation to the edited text, it is noteworthy that 73 out of its 100 sectional divisions are common to all the ten manuscripts. These are cantos 1-4, 6, 24, 27, 28, 32 44, 48-52, 57, 61-69, 71, 74-77, 80 86, 88, 91-95, 97-100

(c) Of the remaining 27 cantos of the present edition, 17 cantos, to wit, 25 26, 29, 30, 45 47, 53 56, 58, 72, 73, 78 and 79 are co-extensive with the corresponding sections of the eight manuscripts, namely, आ, च, व, ल₁, ल₂, च, रा and म

(d) On the other hand, क and अ more or less take a line of their own in some of these cases. Thus, क reads the eight cantos, namely, 25 26, 53 54, 72 73 and, lastly, 78 79 as four cantos without splitting them up into two each as in all the rest. Similarly, अ treats cantos 55 56 and 58 59 as unbifurcated two cantos while the remaining nine manuscripts agree in reading them as four cantos. Also, क and अ concur as against all the rest in making one canto out of the two cantos, 29 and 30 and, yet, again differ from each other in the case of the three cantos, 45 47 in that क reads these as one canto and अ combines cantos 45 and 46 into a separate one whereas all the rest read them as three cantos

(e) Whereas आ agrees with च, व, ल₁, ल₂, प्र, रा and म in the above-mentioned 17 sectional divisions, it alone reads cantos 7 and 8 as two separate ones as against the entire array of the remaining nine manuscripts which combine these into one canto

(f) Thus, it is worthy of note that while in the above-mentioned 19 cases, आ, क and अ are seen to change

sides, sometimes, mixing up with others and, at other times holding entirely aloof, the other group consisting of seven manuscripts, namely, च, न, ल_१, ल_२, म, र and म, on the other hand, sticks to one, uniform ground

(g) What has been said above in connection with the unanimous divisional arrangement of the septenary group and alternating agreement and disagreement of the second group consisting of the remaining three manuscripts, is further borne out by the consideration of the next group of cantos, namely, 5, 31, 60, 70, 87, and 96. Thus, the entire larger group splits up canto 5 into four cantos (s e, verses 1-21, 22-40, 41-95 and 96-146) आ keeps it as one canto but does not read verses, 9-21, 30-40, 73-95 and 96-126. In other words, it reads only 68 verses instead of 146 of the larger group. क divides it into two cantos (s e, verses, 1-95 and 96-146) and, also, shortens the text by 11 verses (s e, 30-40) अ agrees with क in this shortage of 11 verses but differs from it in that it divides the text into three and not two cantos (s e, verses, 1-21, 22-95, and 96-146). In canto 31, आ, क and अ establish their affinity by uniformly reading it as one canto against the two cantos (s e, verses 1-7, and 8-25) of the other group. Cantos 60 and 70 are divided into two cantos each (s e, verses 1-11 and 12-27 and 1-20 and 21-36, respectively) by अ, but the rest agree in not making this sub division. आ maintains unity of canto 87 against its bifurcation (s e, verses, 1-21 and 22-51) as effected by all the others. In canto 96, both आ and क go in for its unity while अ shifts its allegiance to the larger group in dividing it into two cantos (s e, verses, 1-78 and 79-115).

(h) The situation in cantos 89-90 is somewhat intriguing in that here, for the first time, one comes across a case of defection on the part of a member of the larger group. For, न is unique in developing a new

sectional unity by putting together canto 89 and verses 1-52 of canto 90. But apart from this prebuxative departure, it follows the other members of its group in bifurcating canto 90 in a like manner (*i.e.*, verses 1-52 and 53-81). Of the other group, अ reads it as one, undivided whole whereas क has its own bifurcation (*i.e.*, verses 1-27 and 28-81) and अ takes shelter in a compromise by dividing it after the manner of क as well as that of the larger group (*i.e.*, 1-27, 28-52 and 53-81), thus hammering out three cantos out of one of अ.

5 Appellations of Sections

(a) As indicated above, 73 out of 100 sectional units of the edited text are co-extensive with the uniform manuscript tradition in that behalf. It is interesting to note that whereas there does exist a rich crop of divergence in the matter of giving different names to individual sections as done by each manuscript, there is also, side by side with this difference, a considerable uniformity which could be studied with advantage towards finding a clue to the mutual relationship of these manuscripts.

(b) The following sectional names are preserved in common by all the ten manuscripts —

Serial Nos	Edited text Section Nos.	Names in all the Mss
1.	8	हनुमच्छिन्ता-
2.	10	सीतादर्शन-
3	14	सीतावर्णन-
4	15	सीताप्रसोमन-
5	16	सीतावास्य-
6	21	त्रिमयाम्बरदर्शन-
7.	35	प्रमदावनविष्वंग-
8.	39	द्विचरक-

Serial Nos.	Ed. Text Sec. Nos.	Names in all the Mss.
9.	40	जम्बुमालिन-
10.	44	हनुमद्ग्रहण-
11.	47	हनुमद्वास्य-
12.	51	सरमावाक्य-
13.	57	छांगदवास्य-
14.	64	मणिनिर्यातन-
15.	80	विभीषणवाक्य-
16.	81	रावणवास्य-
17.	83	महोदरवास्य-
18—20.	85—87	विभीषणवास्य-

(c) In the following sections, आ and अ on the one hand and the septenary group on the other can be clearly differentiated, क representing a different tradition :—

Serial Nos.	Ed. Text Sec. Nos.	Names in आ and अ	Names in the larger group
1.	45	रावणदर्शन-	हनुमदर्शन-
2.	61	सुग्रीववास्य-	मधुवनभग-
3	100	राक्षसमन्त्रण-	राक्षसमन्त्र-

(d) In the following sections, क and अ are seen to maintain a separate tradition in contra-distinction to the common nomenclatural tradition of the rest.—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in क and अ	Names in the rest
1	9	अशोकवनिकाप्रवेशे हनुमद्विर्क-	अशोकवनिकादर्शन-
2	32	सीताप्रभ-	सीतावाक्य-
3	42	सेनापतिवध-	पञ्चसेनाप्राराक्षसवध-
4	52	सीतानुशोचन-	हनुमच्चिन्ता-
5	69	सुग्रीववाक्य-	उत्तरोत्तरवाक्य-
6	74	रामविलाप-	समुद्रतीरगमन-
7	79	मन्त्रिवास्य-	ओत्पातिवर्धन-
8	11	सीतापरिज्ञान-	सीतान्वेषण-
9	17	राक्षसीसमादेश	सीतारावणसंवाद-

(c) In the following sections, आ stands apart from all the rest —

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos	Names in आ	Names in the others
1	2	लंकाविचय-	लंकावर्णन-
2	3	चन्द्रोदयवर्णन-	प्रदोषवर्णन-
3	6	पानभूमिदर्शन-	पानभूमिवर्णन-
4	7	हनुमचिन्ता-	एकपुरपचिन्ता-
5	98	सेतुपञ्चन-	सेतुदन्ध-

(f) In the following sections, क stands apart from all the rest:—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in क	Names in the others
1	19	राक्षसीविभीषणवाक्य-	सीतातर्जन-
2	82	प्रहस्तमन्त्र-	प्रहस्तवाक्य-
3	24	विकल्प-	हनुमद्विकल्प-
4	66	अभिज्ञानप्रदान-	अभिज्ञानदर्शन-

(g) In the following sections, अ stands apart from all the rest —

Serial Nos	Ed. text Sec. Nos.	Names in अ	Names in the others
1	1	हनुमचिन्ता-	लंकाप्रवेश-
2	13	रायणोपावर्तन-	रावणदर्शन-
3	33	सीतासमनुरागवर्णन-	हनुमद्वाक्य-
4	59	मधुवनभवाण-	मधुमन्त्राण-
5	92	विभीषण-सी-या (?)	धानरमन्त्र-
6	88	विभीषणतर्जन-	रावणवास्य-
7	78	रायणप्रवेश-	रावणमन्त्र-

(h) Whereas the sectional nomenclature as observable in connection with the remaining about one-half of the entire textual volume is too multifarious to lend itself to any systematic classification, the above study in itself, quite evenly spread over the whole text as it is, may well suffice for the present purpose of a general idea of classification of Mss on the basis of sectional names. Thus, whereas 20 identities of nomenclature point to the traditionally unitary character of all the ten manuscripts, 48 similar identities as reported above in the members of the larger group go a long way in further establishing their kinship. On the other hand, it is often observed that every one of the remaining three manuscripts, namely, अ, क and अ is seen ploughing its lonely furrow. Thus, it is remarkable that while these three are more or less busy in a game of hide and seek, now drawing towards and again receding far away from one another, the seven members of the other group like those of the Great Bear, keep constant company with one another even though there is and must be some measure of separation among them just to help them maintain their individuality apart.

(B) Statement of intrinsic considerations

1 Evidence towards Unitary Character

(a) A considerable portion of the text as preserved by these manuscripts embodies what may be described as a unitary textual tradition. If the variants based on minor graphical vagaries or unimportant substitutions or transpositions are overlooked, almost one half of the text may well be said to offer quite a uniform reading.

(b) Just to illustrate this point a few passages, selected at random, may be cited —

(1) No variants whatever—

1 इह सपातिना सीता रावणस्य निवेशने ।

आख्याता गृधराजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥ (8, 13)

2. हा राम लक्ष्मणेत्येवं हाऽप्योच्येति च साऽऽकृत् ।
विलप्य बहु वैदेही न्यस्तवेहा मविप्यति ॥ (8, 22)
3. अचिरोदितमूर्याभां ददर्श हनुमान् कपिः ।
मनोहरां दृष्टिद्रां सौगन्ध्यव्राणहारिणीम् ॥ (9, 8)
4. तस्मिन् मलिनसंवीनां राक्षसीभिः समानृताम् ।
उपवासकृशा दीनां भर्तृदर्शनलालमाम् ॥ (10, 20)
5. पूर्याचन्द्रनिभा श्यामा चारुवृत्तशोभरा ।
कुर्वन्ती प्रभया देवी सर्वा विविमिरा दिशः ॥ (10, 29)
6. तां तर्ज्यमानां संप्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेणां जानकीम् ।
देवगन्धर्वकन्यास्ना विपद्दुःकमलेक्षणाः (17, 14)
7. वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल निश्च्यते ।
जने तस्मिन्स्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते ॥ (17, 4)
8. तवादर्शनजेनार्ये शोभेन समभिजुतः ।
न शर्म लभने रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ (34, 22)
9. यथाहं नस्य वीरस्य वञ्चयित्वा हृता बलात् ।
रक्षसा तज्जयादेव नथा नार्हति राघवः ॥ (36, 28)
10. अन्तःपुरविमानेषु रावणस्य महाकपिः ।
निपपाताग्निसहितो मूर्निमानिव पावकः ॥ (50, 31)
11. अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायुपुत्रस्य धीमतः ।
श्रुत्वैव परमप्रीतो हरिमध्यगतोऽब्रवीत् ॥ (56, 9)

(ii) *Minor Variants** —

1. इति संचिन्त्य हनुमान् बुद्धया स कपिरुत्तरः ।
रावणान्तःपुरं भूयो विचेतुमुपचक्रमे ॥ (6, 5)
2. परदारारोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ।
इदं खनु ममात्यर्थं घर्मलोपं करिष्यति ॥ (6, 40)

* Paucity or insignificance of variants in these passages will be evident from the relevant critical apparatus which may be repeated here for the purpose of ready reference. Thus, 1 b- बुद्धया स->सुधुव्या (sic) in रा and स्व-बुध्या (sic) in च, व, म, प्र, ल₁, ल₂ and अ; 2a- पर-दार०->पुर(?)-

3. तदिदं मार्गितं तावच्छ्रुद्धेन मनसा मया ।
रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥ (6, 47)
4. स शर्वरी प्रेक्ष्य बहु-प्रयातामपश्यमानो जनकात्मजां च ।
स शीघ्रकारी मतिमान् विमानादवारोद् त्वरितोऽथ तस्मात् ॥ (6, 52)
5. विरूपरूपा विकृता विवर्चसो महानना दीर्घविरूपदर्शनाः ।
समीक्ष्य राक्षसाज्योपितो भयाद् विपन्ना जनकेश्वरात्मजा ॥ (7, 4)
6. वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्णैः पृथग्विवैः ।
स्वाज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ (9, 18)
7. अस्या हेतोर्वलोद्गमा हरयः कामरूपिणः ।
सुग्रीवेण समादिष्टा मार्गन्ते सर्वतो दिशः ॥ (10, 64)
8. सागरश्च मया क्रान्तः श्रीमान् नदनदीपतिः ।
अस्याः कृते विशालाद्याः पुरी चैवं निरीक्षिता ॥ (10, 67)
9. राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीताया नार्थमाप्नुयुः ॥ (10, 69)
10. सत्यापस्ताच्च तां देवीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
लक्ष्मणमास लक्ष्मीषान् हनुमान् जनकात्मजाम् ॥ (12, 19)
11. अलंकारो हि नारीणां दाक्षिण्यं परमुच्यते ।
तुल्यं तच्च ते सीते कथं भर्तुः (:) प्रियया ह्यपि (?) सि ॥ (17, 10)
12. दिष्ट्याऽहं वानरान् सर्वान् हरीणामीश्वरं च तम् ।
दृष्ट्वा देवीति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च सानुजम् ॥ (31, 14)

दार- in द; 3 a- तावत् > सर्व in रा and अ; 4 a- बहु-प्रयातां > -प्रभातां in फ and -प्रयत्तां (?) in प्र; 5 a- वि-वर्चसः > वि-वक्षसः in प्र; 5 c- वा > वै in रा, च, म, व, प्र, ल₁ and ल₂; 6 d- विभूषिता > वि-हूषिता (sic) in ल₁; 7 b- हरयः > वानराः in रा, व, म, प्र and ल₁; 8 d- सर्वतो दिशः > अं in अ, य and ल₁ and वासतो (?) दिशं in प्र; 9 c- कृते > हेतोः in अ; 9 b- सीता वा जनकात्मजा > accusative case in आ, अ and फ; 10 a- च > स in फ; 11 d- भर्तुः प्रिया > भर्तृप्रिया in अ; entire agreement in reading अपि which is probably inherited in common from an original misgraph or mislection for असि is remarkable, 12 d- सानुजम् > सानुगम् in च; 13 c- मारं/भावं in अ; 14 c-

13. कचिन्महात्मा न पराजितात्मा कचिन्न दैवं कुरुते प्रमायाम् ।
मनो हि यस्योद्धृतीव भारं तस्याग्रतो दैवमनुप्रयाति ॥ (32, 34)
14. तनो मां पतितां तत्र हरिश्चेष्ट महार्णवे ।
भक्तयेयुः प्रतिभयाद् ग्राहाः सागरवासिनः ॥ (34, 54)
15. अप्राप्नुवन्मां काकुत्स्थः प्राणानपि परित्यजेत् ।
रामं निपतितं दृष्ट्वा न मवेल्लक्ष्मणो ध्रुवम् ॥ (34, 67)
16. तेषां प्राणविर्षयासे किं शेषं स्यान्महात्मनाम् ।
शत्रुत्रस्य महाबाहोस्तथा राजकुलस्य च ॥ (34, 69)

(iii) *Minor variants analysed—*

1. As evident from the critical apparatus appended to the 16 passages which have been cited above, deviations of manuscript readings therein constitute but 18 variations altogether.

2. Of these, only three happen to be genuine variants, but, obviously, of very unimportant nature, two being mere synonymic repetitions, to wit, हरयः <—> वानराः (7) and कृते <—> हेनोः (8) and the third being an insignificant substitution, तावत् <—> सर्व (3) This kind of alteration would be naturally expected in a text like that of the Rāmāyaṇa which has continued to be a very popular object of constant recitals, often accompanied by gloss and paraphrase.

3. When original oral tradition was reduced to writing, this process of change, persistent as it was, would be further augmented by another process of apparent variation incidental to scriptorial transposition and corruption, often accompanied by an effort to make the thing understandable. The remaining 15 minor variants, as reported in the 16 stanzas cited above, pertain to this process. They are represented below, in ■ foot-

प्रतिभयात् > जलमवाः in फ (being, probably, an emendation to read sense, though redundant, into an intermediary misgraph, *प्रलिभवा); 15 a- अप्राप्नुवन् > -यान् (sic) in आ ; 16 d- च > वा in च and फ.

note, in the form of graphical formulas, supplying, *inter alia*, hypothetical intermediary stages in the order of their occurrence in these stanzas.

4. Unimportant though these variants are, they, nevertheless, give some idea of the range of mutual relationship or otherwise of the manuscripts. This will be clear from the comparative chart on the next page, wherein these minor variants have been referred to by the serial numbers of the verses in the preceding list which contain them and S. G. and B. G. stand for the Smaller and the Bigger Groups respectively :—

*(1) युद्धया स> * स युद्धया>

*स-युद्धया { (a) *सु-युद्धया> सुबुध्या (sic).
(b) *स्व-युद्धया> स्वबुध्या (sic).

(2) पर-दार०> पुर-दार० ।

(3) यद्दु-प्रयातां> { (a) -प्रभातां ।
(b) -*प्रयातां (sic) > -प्रयत्तां ।

(4) विवर्चसः> *विवर्त्तसः> विवत्तसः ।

(5) वा < > * व < > वै ।

(6) विभृषिता> *विभृषिता (sic) विहृषिता (sic) .

(7) सर्वतो दिशः<> सर्वतोदिशं> *सर्वतो०> *वसतो०> वासतो०? ।

(8) सीता वा जनकात्मजा> ०तां वा ०जां ।

(9) च> स ।

(10) मर्तुः प्रिया> *मर्तृ.प्रिया (sic)>मर्तृ-प्रिया ।

(11) सानुजम्> सानुगम् ।

(12) भारं> भावं (wrong emendation).

(13) प्रतिभयात्> जलभयाः (cf. the Critical Apparatus).

(14) अप्राप्नुवन्> अप्राप्तयान् (Sic).

(15) च> *व> वा ।

Ref. Nos.	S G	Migrations		B G	Isolations
		← To S G.	→ To B G		
(1)	आ, फ and अ			च, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म	→ रा
(2)	आ and फ		अ	च, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र and म	→ प्र
(3)	आ and फ	→ रा, म, ल ₂ , च	अ	च, ल ₁	→ आ
(4)	अ and फ	→ whole group		→	→ फ
(5)	आ and अ	→ " "		→	→ अ
(6)	आ and फ	→ " "		→	→ फ, प्र
(7)			आ, अ	च, व, ल ₁ , ल ₂ , रा, म	
(8)	फ	→ च	आ, अ	य, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म	
(9)	आ, फ and अ	→ च, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म		...	→ च
(10)	" "	→ च, ल ₂ , प्र, रा, म, च			→ ल ₁
(11)	" "	→ च, व, ल ₁ , ल ₂ , रा, म	...		→ प्र
(12)	" "	→ च, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म	.		→ व

2. Further evidence towards grouping.

(a) After having allowed sufficient margin for the considerable portion of the text which, as indicated above, is characterised by unitary nature, what has so far been said about the existence of the two groups into which the ten manuscripts may have to be divided, the unstable group of the three, आ, फ and अ and, comparatively speaking, the stable group of the remaining seven—whether on the basis of extrinsic considerations of the form of textual presentation or that of the general idea of the combinative range of minor textual variants—is confirmed by instituting a further study into more of variants, both graphical and genuine, as well as into cases of textual deficiency, augmentation, repetition, transposition and loss.

(b) Accordingly, some more variants of both the types may be taken for the purpose of this study.

i. Graphical variants.

Serial Nos.	Edited Text		Description.
	Sarga	Śloka	
(1)	1	53	आ, फ, ल ₁ , ल ₂ , म and न—सप्तमौमांश; रा—सुप्रमांश; व and अ—स प्रासादांश.
(2)	2	8	आ and फ—ग्रहलक्षमावृतं; अ, च, व, ल ₁ , ल ₂ , म, रा and न—०रक्षः०.
(3)	2	22	आ and अ—स्मृतिघोषपुरस्सरे; फ, ल ₁ and ल ₂ —प्रतिघोष०; म—स्तुतिघोषपुरस्कृतै; व, म and रा—०स्कृतै; च—०स्कृतं ।
(4)	3	19	आ—वक्राक्षिपद्याश्च सनेत्रमालाः; फ—०द्यामलने०; अ—रक्ताक्षिपद्ग्राम०; व, च, रा and न—वक्राक्षिपद्ग्रामसनेत्रमालाः; ल ₁ —द्रा (?) द्रापरोसाध्वस०; म—वभ्रामरा साधु सने०; ल ₂ —वस्त्राम्बुजोद्गाधि (sic) सनेत्रमालाः .

Serial Nos	Edited Text		Description
	Sarga	Shloka	
(5)	■	82	आ, ल, प्र, म and म—परिहारो (sic) पशोभिता , फ, अ and च—परिहासोप०
(6)	5	112	आ, फ and अ—सुतेजसौ , the rest—स्वतेजसा
(7)	6	2	आ, व, ल, ल, प्र, रा and म—सचित्य , फ, अ and च—निश्चित्य
(8)	■	20	आ—वासैश्च स्वर्णमाल्यैश्च , फ, अ, च, व, ल, ल, प्र, रा and म—वासैश्चूर्णैश्चमाल्यैश्च
(9)	7	5	आ and फ—मति , the rest—गति .
?(10)	7	18	आ and फ—विकृता . , the rest—विविधा .
(11)	■	7	आ, अ and च—विचिन्त्य , the rest—विचित्य .
(12)	8	12	आ—सास्ति , फ—वास्ति , the rest—सोस्ति .
?(13)	8	30	आ—परमा प्रियाम् , the rest—परमप्रियम् .
(14)	9	26	आ, फ, अ, च, व, ल, ल and म—रुचे , रा— रुचके , प्र—विरुचे
(15)	14	22	आ and ल, —सत्रीढ , फ and रा—सुत्रीढा , व and म—सत्रीढा , प्र—सत्रीढा , अ—अत्रीढा , च— सत्रीढा०, ल, —सुमीषा
(16)	16	19	आ—राघवो , the rest—राघवम् .
(17)	21	3	आ, फ, अ and च—मासमेतद् यथा० , the rest— मास तस्य यथा०
(18)	22	29	आ, फ and अ—वैद्युतेन , the rest—वैकृतेन .
(19)	38	18	आ—आस्थित. कपि . , फ—तस्तदा , the rest— आधित.कपि
(20)	53	15	फ, अ and च—प्रसृत , the rest—प्रभित .

" The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the manuscripts in connection with the afore-mentioned graphical variants —

Serial Nos		Ref Nos	S G	Migrations		B G	Isola- tions.
				To S G	To B. G		
(1)	(6 & 18	1, 2, 9 10 & 19 5, 7 & 20 3	आ, फ and अ आ and फ अ and फ आ and अ	←	च →	च, च, रा, म, ल, ल _२ and म entire group entire group except च च, च, रा, म and म ... entire group " " all others except च . च and म	ल, आ .. रा and म अ, म, च and ल _२
(2)				←	ल, and ल _२ →		
(3)				←	new alliance च, च, रा, म, म and ल _२		
(4)				←	च →		
(5)		4	आ, फ and अ	←	च, च, ल, ल _२ and म	च, च, ल, ल _२ and म ल, रा	.. रा and म अ, म, च and ल _२
(6)	8, 12, 13 & 16	..	आ and अ आ, फ and अ आ, फ and अ	←	ल, रा		
(7)	11	..	आ and अ	←	ल, रा		
(8)	17	..	आ, फ and अ	←	ल, रा		
(9)	14	..	आ, फ and अ	←	ल, रा	च and म	.. रा and म अ, म, च and ल _२
(10)	15	..	{ आ फ }	←	ल, रा		

iii *Genuine variants*

Serial Nos	Edited Text		Description.
	Sarga	S'loka	
1	1	4	आ—स्मयमानो व्यचिन्तयत्, अ—०नोऽभ्य०, व, ल ₁ , ल., प्र, रा and म—चिन्तयामास वानरा, फ and च missing
2	2	10	आ, फ and ल ₁ —हाटकान्तरतोमयै, अ, च, व, ल ₁ , प्र, रा and म—०कोत्तरवेदिकै
3	5	98	आ, फ and अ—परमास्तरणास्तीर्यम्, the rest— वरां चैव
4	5	143	आ, फ and अ—नीलजलदे, the rest—जलदे नीले (apparently, an emendation to conform to later metrical tendency)
5	6	25	आ, फ, अ, च, ल ₁ and म—स्फाटिकै, व, ल ₁ and रा—राजतै, प्र—विषयै
6	7	8	आ—विनिवर्तने, फ and अ—व्यतिवर्तते, च, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—परिवर्तते (variations obvious- ly brought into being through the immedi- ately preceding mislection, कालरच <> कालस्य)
7	8	18	आ, फ and अ—शीलमात्मन, the rest—०मु- त्तमम्.
8	28	2	आ, फ and अ—तैस्तैस्तपोभिर्नियमै, the rest— लुत्तृष्णाम्या परिश्रान्ता
9	28	40	आ, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—मूर्ध्नि दत्त्वा, फ, अ and च—कृत्वा मूर्ध्नि
10	34	7	फ, अ and च—सत्त्वास्वेति आ—सवत्सरश्चेति. the rest—मम माक्येन

Serial Nos	Edited Text		Description
	Sarga	Stoka	
11	39	16	आ, अ and च—सीतायास्तव कारणात्, म—सीता-दर्शनकारणात्, फ, व, ल ₁ , ल ₂ and प्र—सीतार्थे स भविष्यति, रा—missing
12	50	12	आ—सर्वे सरावणाम०, फ, अ and च—कुद्धा (sic) सरा०, the rest—कुद्धा (sic) रावणस्य म०
13	67	1	आ—हृदयम्, the rest—सौहृदम्
14	95	5	आ—सदा गुणा, the rest—कुतो गुणा

iv. The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the ten manuscripts in connection with the above-mentioned genuine variants —

Serial Nos.	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolutions
			To S G	To B G		
1	1, 3, 4, 6, 7 & 8	entire			entire	.
2	9	अ and फ	← च	आ →	entire except च	
3	2	आ and फ	← ल ₂	अ →	" " ल	
4	5	entire	← च, ल ₁ , and म		व, रा, ल ₂	प्र
5	13 & 14			फ and अ →	entire	आ
6	10 & 12	फ and अ	← च		entire except च	आ
7	11	आ and अ	← च	फ →	ल ₁ , ल ₂ , व and प्र म and र	

■ *Variants of obscure origin*

Whereas variants are generally divisible according as they happen to be mere graphical transformations or really different readings, sometimes, it is not so easy to allocate them to one or the other of the above-mentioned two classes owing to the obscure nature of their origin. To illustrate the point, a reference may be made to the following somewhat dubious cases from among the passages which have been considered above —

1 In 7, 18, original विकृता might have passed into विविधा through optical illusion caused by the preceding word विविधाकारा in the same line or, possibly, might have been the subject of the graphic formula, विकृता > *विवता > *विविता > विविधा । It is also just possible that both these processes might have been at work and the present variant विविधा as preserved by all the Mss other than आ and क might have been finally arrived at through an attempt to read sense into a meaningless, intermediary misgraph. Probably, it belongs to the category of graphical variants. But the possibility of its inclusion in the other class is not entirely ruled out. For, the poet might have used विविध- in विविधाकार- in the sense of विशिष्ट-प्रकारक- and the same word in connection with the witches as being renderable as विरुद्धा विपरीता वा विधा (=शरीरप्रसाधन-प्रकार) यासाम् ।

2 In 8, 30, आ may be preserving the original reading परमा प्रिया (>सीता etc) as against the consensus of the rest in reading परमप्रिय (<*परमाप्रिया <परमा प्रिया)—arrayed against it. Or, as it is equally possible, the formula may have to be put the other way about (*e, परमप्रियं > *परम प्रिय or, simply taken as being=परम प्रिय, and, therefore, emended by >परमा प्रिया). Anyway, this is a case of doubt limited to the field of graphical variation.

3 In 2, 8, the readings बहुरुच समावृता and बहुरुचसमावृता, likewise, offer yet another case of doubt about the

direction of process of the graphical formula involved (i. e., रत्न० <> *रत्न० <> रत्नः०).

4. In 7, 5, आ and फ read मतिः whereas all the others have गतिः ।

5. In 6, 2, फ, आ and च read निश्चित्य as against संचिन्त्य of the rest.

While in all the four cases (2—5), graphical origin of variations is quite presumable, it may also be permissible to surmise that a conscious effort at emendation might have been behind these readings which may therefore be genuine variants. But, obviously, whether such cases, duly marked off by means of a query, be shown under one or the other of the above-mentioned two classes of variants, should make no difference in so far as it concerns our present study into the fluctuations of these manuscripts in the matter of their mutual alliances.

(vi) The result of this study may be summarised as under :—

1. First, whereas the previous finding that there are two groups of these manuscripts, namely, आ,फ and अ on the one side and the remaining seven on the other, receives goodly volume of further confirmation, it is now discovered that considerations of relativity of the measure of migration as found in the case of the members of the one group as against those of the other apart, everyone of the ten manuscripts without exception does at times betray its own group and transfer its loyalty to the other by intermixing with all or some of the members of the latter. Also, while it is quite safe to postulate greater measure of fluctuation in the case of the members of the Smaller Group taken as a whole, it may be rather too hazardous at this stage of this study to make an effort to determine the gradation of individual members of the one group or the other in this matter.

2 Secondly, this study has revealed that while these manuscripts owe their allegiance to their respective groups in a general way, every one of them possesses a considerably independent entity of its own. Thus, there are cases when each of these manuscripts likes to enjoy its complete isolation by preserving what may be a mere corruption but, also, what, at times, may turn out to be the only real reading.

(c) *Corroborative support from textual deficiency*

1. The following is a list, in no wise an exhaustive one, of 20 cases of textual deficiency —

Serial Nos	Edited Text		Deficient Mss	Non deficient Mss
	Surge Nos	S'toka Nos		
(1)	5	30—40	आ, फ and अ	the Bigger Group
(2)	"	9—21	आ and फ	अ and the Bigger Group
(3)	91	4—83	फ and अ	आ and the Bigger Group
(4)	14	14	च, व, रा, म, प्र, ल, and ल	the Smaller Group
(5)	56	106	व, रा, म, प्र, ल and ल	च and the Smaller Group
(6)	71	20	आ, अ, च, व, ल ल, प्र, रा and म	only फ
(7)	5	73—126	only आ	the remaining nine
(8)	65	4— 7		
(9)	13	23	only अ	" " "
(10)	34	17		
(11)	90	68	अ and ल	" " eight
(12)	66	5	" " व	" " "
(13)	82	7	only च	" " nine.
(14)	83	19	" व	" " "
(15)	90	64	" ल	" " "
(16)	91	13		
(17)	80	31	ल, प्र and रा	" " seven.
(18)	77	14	only रा	" " nine.
(19)	88	20		
(20)	66	14	" म	" " "

ii. The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual deficiency gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their varying sub-groupings or mere vagaries:—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1 and 4	आ, क and अ	च, द, ल, ले, म, रा and म.	...
(2)	2	आ and क	...	अ →	the whole group.	...
(3)	3	क and अ	...	आ →	" "	...
(4)	5	आ, क and अ	च ←	...	all others except च.	क
(5)	6	the whole group.	आ
(6)	7 and 8	अ and अ →	" "	अ
(7)	9 and 10	क and अ →	all others except ल,	...
(8)	11	आ and क.	...	आ and क →	" "	...
(9)	12	" "	ले, ←	अ →	" "	...
		" "	←	New alliance	all others except ल,	...
		" "	व	अ →	" "	...
(10)	13	New alliance	" "	...
(11)	14	S. G. →	all others except च	...
(12)	15 and 16	" →	" "	च
(13)	17	" →	" "	व
(14)	18 and 19	आ, क and अ	च, द, ल, and म	...	ले, म and रा	ल,
(15)	20	" "	← all others except रा
		" "	" "	" "	...	रा
		" "	" "	" "	...	म

(d) *Corroborative support from textual augmentation*

1 The following is an illustrative list of 23 cases of textual augmentation —

Serial Nos	Edited Text		Augmentive Mss	Non-augmentive Mss
	Sarga Nos	S'loka Nos		
(1)	64	24	आ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र and म	फ and म
(2)	31	6	फ, अ, च व ल _१ , ल _२ , प्र	only आ
(3)	"	35	रा, and म	
(4)	"	7	अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	आ and फ
(5)	72	26	फ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	only आ
(6)	34	14	च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	the entire smaller Group
(7)	39	59		
(8)	50	11	only आ	the remaining nine
(9)	56	16		
(10)	48	15	" फ	" " "
(11)	67	17		
(12)	51	1	" अ	" " "
(13)	5	13430	आ, फ, अ and च	" " six
(14)	"	13530		
(15)	3	35	फ, अ and व	" " seven
(16)	"	36	फ, व and प्र	" " "
(17)	5	10	only ल _१	" " nine
(18)	10	62	" ल _२	" " "
(19)	19	33	, प्र	" " "
(20)	50	13	" म	" " "
(21)	54	7		
(22)	65	19	फ, व and च	" " seven
(23)	"	10		

11. The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual augmentation gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their several sub-groups or mere vagaries:—

Serial No.	Reference No.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	6, 67	entire	—	आ and अ	entire	...
(2)	1	फ	...	अ	entire except म	आ
(3)	2, 3, 5, 9	...	म	फ and अ	entire	...
(4)	8, 69	आ and फ	...	अ	"	क
(5)	10, 11	आ and अ	"	ख
(6)	12	आ and फ	"	...
(7)	13, 14	entire	"	...
(8)	15	फ and ख	य and व	आ and अ	entire except व	...
(9)	16	फ	व	आ and अ	entire except व and व	...
(10)	17	entire	व and म	आ	entire except व	...
(11)	18	"	entire except ल,	आ and अ	entire except व and म	...
(12)	19	"	entire except ल,	...	"	ल,
(13)	20, 21	"	entire except म	...	"	ल,
(14)	22	"	entire except न	...	"	म

(e) *Corroborative support from textual repetition*

1 The following is an illustrative list of a few

cases of textual repetition —

Serial Nos	Edited Text		Repetitive Mss	Non repetitive Mss
	Sargi Nos	Sloka Nos		
(1)	60	9	आ, फ अ and च	the remaining six
(2)	56	144	the entire B G	the entire S G
(3)	82	1	only आ	the remaining nine
(4)	59	1	" आ	" " "
(5)	87	40	, ल.	" " "

" The following comparative chart based on the above mentioned cases of textual repetition gives an idea of the main groups as well as sub groups or vagaries of the manuscripts —

Serial Nos	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolations
			To S G	To B G		
(1)	1	entire	← च		entire except च	
(2)	2	,			entire	
(3)	3			अ and फ →	"	आ
(4)	4			आ and फ →	"	अ
(5)	5	entire	← entire except ल ₁		"	ल ₂

(f) *Corroborative support from textual transposition.*

i. The following is an illustrative list of textual transpositions:—

Serial Nos.	Edited Text		Transpositive Mss.	Non-transpositive Mss.
	Sarga Nos.	S'loka Nos.		
(1)	74	19	क and अ	the remaining eight
(2)	39	20	क and the Bigger Group	" " two.
(3)	55	11	अ, व, ल ₁ , ल ₂ , रा and म	आ, फ, च, and प्र
(4)	66	3	अ, च, व, ल ₁ , प्र and रा	आ, फ, ल ₁ , and म
(5)	56	16	च, व, ल ₁ , ल ₂ , रा and म	आ, फ, अ and प्र.
(6)	59	27	only अ	the remaining nine.
(7)	90	50		
(8)	62	8	" ल ₁	" " "
(9)	"	"	व, ल ₂ and प्र	" " six
(10)	56	17	only म	" " nine.

11 The following comparative chart based on the above-mentioned cases of textual transposition gives an idea of group-fluctuation of the manuscripts —

Serial Nos	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolations
			To S G	To B G		
(1)	1	फ and अ	←	आ →	entire	अ, ले, म
(2)	2	आ and म	←	फ →	"	
(3)	3	आ and फ	←	अ →	7, ले, ले, रा and म	
(4)	4	" , ,	←	अ →	च, य प्र, रा and म	
(5)	5	entire	←	प्र →	entire except प्र	
(6)	6 & 7		←	आ and फ →	entire	
(7)	8	entire	←	entire except ले,		
(8)	9	"	←	य, ले, and प्र	च, ले, रा and म	
(9)	10	"	←	entire except म		

(g) *Corroborative support from textual loss.*

i. The following is an illustrative list of textual losses:—

Serial Nos.	Edited Text		Mss. with loss	Mss. without loss
	Sargas	S'lokas		
(1)	93	6	व, ल ₁ and म	the remaining seven
(2)	91	12	व and ल ₂	" " eight
(3)	"	31	म and ल ₂	" " "
(4)	92	27	च, व and ल ₁	" " seven
(5)	96	101	आ and फ	" " eight
(6)	100	90	अ and ल ₂	" " "
(7)	94	17	only आ	" " nine
(8)	97	17		
(9)	91	94		
(10)	"	95	" म	" " "
(11)	21	21	" ल ₂	" " "
(12)	96	68	" व	" " "
(13)	22	11—19	" ल ₁	" " "
(14)	83	21	" अ	" " "
(15)	87	36		
(16)	87	39		
(17)	84	22	" ल ₂	" " "
(18)	85	21	" व	" " "
(19)	34	13		
(20)	88	22		
(21)	89	15	" म	" " "
(22)	"	17	" रा	" " "
(23)	91	5		

ii. The following comparative chart gives an idea of the groupings of manuscripts based on the fore-going list of textual losses:—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1	entire	← च, ल, रा and म		व, ल, and म	आ म ल, व ल, अ च म रा
(2)	2	"	← व, ल, म, रा and म		च and ल	
(3)	3	"	← च, व, ल, रा and म		म and ल	
(4)	4	"	← ल, म, रा and म		च, ल, and व	
(5)	5	आ and फ	← च, ल, and ल		व, म, रा and म	
(6)	6	" "	← च, ल, व, म, रा and म	अ	ल	
(7)	7 and 8	"	← ...	अ	entire	
(8)	9 and 10	entire	← entire except म	फ and अ		
(9)	11 and 17	entire	← entire except ल			
(10)	12	"	← entire except व			
(11)	13	"	← entire except ल			
(12)	14, 15 & 16	आ and फ	← entire			
(13)	18 and 19	entire	← entire except च			
(14)	20, 21 & 22	"	← entire except म			
(15)	23	"	← entire except रा			

III. THE NORTH-WESTERN RECENSION.

A. Consideration of internal evidence.

(i) *General statement on textual deviation.*

(a) That Vālmīki succeeded so well in composing an ideal epic poem which presented the noblest sentiments and emotions that inspired the purest life-conduct of ancient Aryans in India in a language and style that was at once the simplest and most vigorous has indeed been responsible for the deepest love and highest esteem which Indian heart has ever cherished for the Rāmāyaṇa all through the long ages that have separated us from its immortal author. And, the circumstance of its extreme popularity in every part of India as well as Greater India has in its turn been the cause of continuous and varied diversifying activity of thousands upon thousands of people who have been engaged, generation after generation, on the meritorious work of preserving and transmitting this national literary treasure by committing it to memory, copying its manuscripts and reciting it to ardent audiences. No wonder that the Rāmāyaṇa, passing as it has been through this peculiar process of being handed over by one generation of scribes and reciters to another, has come down to us like the other Great Epic of India, the Mahābhārata and, for the matter of that, also, like the Vedic texts, in more than one recension. Thus, the Southern and the North-Eastern or Bengal Recensions are already known, both having been available in print since long. The present edition, based as it is on original manuscripts described in the previous chapters, represents the North-Western textual tradition.

(b) As it was so natural, each geographical unit could popularise and, in consequence, preserve what one may be permitted to call its own Rāmāyaṇa. Whereas each independent manuscript might well have possessed its distinct tradition, manuscripts hailing from places

situated nearby would have greater number of things in common and lesser number of mutual discrepancies than those belonging to distant places. In this way, major geographical regions would come to possess separate generic types of textual tradition which, while comprehending, in a general way, the sum total of variations of all the manuscripts of each particular provenance, would be readily distinguishable from one another. No doubt, there might still exist a number of inexplicable vagaries and confused admixtures in individual manuscripts, in special, in those coming from regional frontiers, but, on the whole, the geographical basis of distinction of textual tradition would be found to be sound enough to be depended upon. Accordingly, the distinction between major, generic textual traditions, commonly described as recensions, on the one hand, and minor generic textual traditions as preserved by certain sub-groups of manuscripts and known as versions or sub versions, on the other, is one of degree and not of kind.

(c) In this way, whereas there do exist many minor group-fluctuations among the ten basic manuscripts of this edition as already indicated in the previous chapter, they are expected to represent, on the whole, one major textual tradition pertaining to the extensive North-Western region of the Indian sub continent. Also, on account of the same geographical reasons, it has to be expected that the North-Eastern or Bengal Recension and the present North-Western Recension would be nearer to each other than either of them would be to the Southern Recension. But, as will be clear from a comparative view of the two Northern traditions as well, the extent of deviation of form and substance as found between them is quite sufficient to entitle them both to the status of being separate recensions.

(d) In the textual comparison that follows the Kumbhkonam edition as printed at the Nirnayā Sagar Press Bombay, in 1912 has been used for references to the Southern Recension and Gorresio's edition, printed in Paris in 1850, has been used for references to the North-Eastern Recension

(11) *Divergence in Topical Comprehension*

1 According to the North Eastern Recension, Sundara-Kānda commences when, acting on the advice of Sampati, the South bound detachment of the Vānara army had climbed the Mahendra mountain and seen the vast expanse of the sea spread before them, causing great anxiety in their minds as to how to cross it. The first verse reads as follows —

“आख्याते गव्यराजेन समुत्पत्य सवगमा ।
सहिताः प्रीतिसहस्रा सिंहनाड चिनेदिरे ॥”

It ends with the narration of the completion of the construction of the causeway and of vigilant Vibhīsana with his attendants getting posted up to avert any attack by the enemy during the night. The last verse reads as follows —

‘आश्वास्य च तदा सर्वे ह्येषु सैन्येषु रेमिरे ।
पारे तस्य समुद्रस्य गदापाणिर्विभीषण ।
परेषा प्रतिघातार्थमतिष्ठन् सहवान्धरै ॥’

2 In the Southern Recension, Sundara Kānda begins with the flight of Hanūman in the air with a view to search Sita in Lāṅka across the sea. The first verse reads as follows —

“ततो ययणनीताया सीताया शत्रुहर्त्तन ।
इयं पद्मन्त्रेष्टु चारणाचरिते पथि ॥”

It ends with the description by Hanūman to Rama of what he had seen of Sita whom he had left with full

assurance of her speedy rescue. The last verse reads as follows—

“नतो मया धामिमन्वीनमापिणा शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।

जगाम शान्तिं मम गैयिकात्मजा नयाभिशोभेन तवाभिर्योदिता ॥

3. The base manuscripts of the present edition of *Sundara-Kāṇḍa* agree in beginning it with the observation of Lakṣmī by Hanumān from the peak of Pālākūṭa mountain and his entrance into it after having traversed the whole intervening distance covered by dense forest. The last verse reads as follows—

“रा रागरमनापूर्य विमग्न हरिपुंगव ।

विबुद्धतदे हाङ्को स्थित. स्वस्थो निरैक्षत ॥”

Likewise, they agree in ending it with the parting of Rāvana with his counsellors on account of their persistent indifference even when he crossed the sea and was knocking. The last verse reads as follows—

“संगान् दीयतां तस्मान्मौयिली जनक

एवमुक्त्वातिहायस्तु तूष्णींभूतो बभूव

4. From the above, it is evident that the North-Eastern and the Southern Recensions as well as the base manuscripts of this edition materially differ from them in the commencement as well as in the ending of their *Sundara-Kāṇḍa*. Further, it is evident that while the North-Eastern Recension begins with the observation of Lakṣmī within the body of its *Sundara-Kāṇḍa* of the topics of the above conference of the counsellors of Rāvana, the Southern Recension begins with the observation of Lakṣmī by Hanumān from the peak of Pālākūṭa mountain and his entrance into it after having traversed the whole intervening distance covered by dense forest. The last verse reads as follows—

North-Eastern Recension make four cantos of Kiṣkindhā-Kāṇḍa in the Southern Recension and seven of the same in our edition. Similarly, the terminal matters included in Sundara-Kāṇḍa by both the Northern traditions but excluded from it by the Southern tradition form as many as twenty-two initial cantos of Laṅkā-Kāṇḍa of the latter. In other words, Sundara-Kāṇḍa in the Southern Recension happens to be the shortest one from the point of view of its topical extent. This is also obvious by its consisting of 68 cantos only as against 94 of the North Eastern edition and 100 of the present one.

(iii) *Divergence in Textual Extent.*

1. The entire topical range comprehending Sundara-Kāṇḍa in the North-Eastern, North-Western and Southern traditions, may be textually indicated with the help of the following table which, as will be observed, brings out in bold relief the most extensive nature of the North-Western tradition :—

Serial Nos.	Recension	Kiṣkindhā-Kāṇḍa	Sundara-Kāṇḍa	Laṅkā-Kāṇḍa	Total No. of Cantos	Total No. of Verses.*
(1)	N.-E.	...	1—95 cantos	...	95	3308½
(2)	N.-W.	56—62 cantos	1—100 cantos	...	107	4202½
(3)	S.	64—67 cantos	1—68 cantos	1—22 cantos	94	3948

2. Most extensive as the North-Western text is, it is in no way to be taken as being a mere confused admixture of the other two traditions. This will be clear from the following further observations :—

*In this enumeration, *upajālī* and other longer measures have been counted as being at par with the ordinary *S'lokas*.

assurance of her speedy rescue The last verse reads as follows —

“ ततो मया वाग्भिरदीनमापिषा शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।

जगाम शान्तिमममैथिलात्मजा तवाभिशोकेन तवाभिपीडिता ॥ ’

3 The basic manuscripts of the present edition of Sundara-Kanda agree in beginning it with the observation of Laṅka by Hanuman from the peak of the Trikūta mountain and his entrance into it after having traversed the whole intervening distance covered with dense forest The first verse reads as follows —

“ स सागरमनाधृष्य विक्रम्य हरिपुगव ।

त्रिकूटतटे लङ्का स्थित स्वस्थो निरैक्षत ॥ ’

Likewise they agree in ending it with remonstrating of Ravana with his counsellors on account of their persistent indifference even when the enemy had crossed the sea and was knocking at their very door The last verse reads as follows —

‘ समान्य दीयता तस्मान्मैथिली जनकात्मजा ।

एवमुक्त्वातिशयस्तु तूर्ण्यभिभूतो बभूव ह ॥

4 From the above, it is evident that while the North-Eastern and the Southern Recensions begin as well as end their Sundara-Kandas differently, the basic manuscripts of this edition materially differ from both of them in the commencement as well as conclusion of their Sundara-Kanda Further, it has to be observed that while the North-Eastern Recension comprehends within the body of its Sundara-Kanda the entire range of the topics referred to above except the remonstrative conference of Ravana with his ministers which is wanting in its tradition, some of these topics are included in Kiśkindhī Kanda by the Southern Recension as well as our manuscripts and still others in Laṅkā-Kanda by the Southern Recension Thus, the preliminary matters occurring in the beginning of Sundara-Kanda in the

North Eastern Recension make four cantos of Kiskindhv-Kanda in the Southern Recension and seven of the same in our edition. Similarly, the terminal matters included in Sundara Kanda by both the Northern traditions but excluded from it by the Southern tradition form as many as twenty two initial cantos of Lanka-Kanda of the latter. In other words, Sundara Kanda in the Southern Recension happens to be the shortest one from the point of view of its topical extent. This is also obvious by its consisting of 68 cantos only as against 94 of the North Eastern edition and 100 of the present one.

(iii) Divergence in Textual Extent

1 The entire topical range comprehending Sundara-Kanda in the North-Eastern, North Western and Southern traditions, may be textually indicated with the help of the following table which, as will be observed, brings out in bold relief the most extensive nature of the North-Western tradition —

Serial No.	Recension	Kiskindhv Kanda	Sundara Kanda	Lanka Kanda	Total No of Cantos	Total No of Verses*
(1)	N-E		1—95 cantos		95	3308½
(2)	N-W	56—62 cantos	1—100 cantos		107	4202½
(3)	S	64—67 cantos	1—68 cantos	1—22 cantos	94	3948

2 Most extensive as the North-Western text is, it is in no way to be taken as being a mere confused admixture of the other two traditions. This will be clear from the following further observations —

*In this enumeration *upagatā* and other longer measures have been counted as being at par with the ordinary *S lokas*.

(a) Out of the 4202½ verses as read according to the North Western text as many as 1294 verses are not found in the North-Eastern text In other words about 31% of the North-Western text is foreign to the North-Eastern tradition

(b) Out of the 4202½ verses as read according to the North-Western text, as many as 1163 verses are not found in the Southern text In other words, about 28% of the North-Western text is foreign to the Southern tradition

(c) And, out of these 4202½ verses of the North-Western text, as many as 554½ verses are not found in either of the other two traditions In other words, a little over 13% of the North Western text is entirely its own

3. Cantos 1-9 of the North-Western text correspond to cantos 9-16 of the North-Eastern text and cantos 2-14 of the Southern text With a view to arrive at a still closer examination of the mutual relationship or otherwise as subsisting between the North-Western text on the one side and the other two texts on the other, the following observations have been noted in connection with the above-mentioned cantos —

(a) Out of the 559 verses as read in the cantos, 1-9 of the North-Western text, as many as 229 verses are not read in the North-Eastern text, that is to say, 41% of the North-Western text is not known to the North-Eastern tradition

(b) Out of 419½ verses as read in the corresponding cantos 9-16 of the North-Eastern text, as many as 69 verses are not found in the North-Western text In other words, over 16% of the North-Eastern text is not known to the North-Western tradition

(c) Looking from the combined and correlated point of view as based on the above mentioned figures the North-Western text may be said to differ from the North-Eastern text to the extent of 41 % by inclusion and 12 % by exclusion. Likewise the North Eastern text may be said to differ from the North Western text to the extent of 16 % by inclusion and 55 % by exclusion.

(d) Coming to the Southern text, it is found that its cantos 2 14 fail to read as many as 132 verses out of the 559 verses as read in the corresponding cantos, 1 9 of the North Western text. It means that the North-Western text deviates inclusively to the extent of 24 %.

(e) There are in all $451\frac{1}{2}$ verses in cantos, 2 14 of the Southern text. Out of these, as many as $88\frac{1}{2}$ verses are not found in the North-Western text. In this way, the Southern text, in its turn, deviates inclusively from the North-Western text to the extent of 20 %.

(f) Correlating these proportions of deviation, the North Western text may be said to differ from the Southern text to the extent of 24 % by inclusion and 16 % by exclusion. And, the Southern text may be said to differ from the North Western text to the extent of 20 % by inclusion and 30 % by exclusion.

(g) Out of the previous calculations, there are as many as 47 verses which are read in the North-Western text but are not found in either of the other two texts. This works out into an inclusive deviation of $8\frac{1}{2}$ % of the North-Western text and exclusive deviations of 12 % and 11 % of the North Eastern and the Southern texts respectively.

(h) It so happens that whereas there is no dearth of such verses as are common to the North Eastern and the Southern texts but are missing in the North-Western text, further on, verses of this kind are conspicuous by their absence in the above mentioned cantos which form the immediate subject of this study.

(13)	19	7-11	5	Hanum in describes specifically recognitive details of Rāma and Lakṣmaṇa
(14)	19	14-41	19	Hanuman describes Rāma's alliance with Sugriva
(15)	20	1-7	7	Hanum in describes Sugriva's sending detachments of his army in quest of Sita
(16)	34	76-78	3	Sita's admiration of Rāma
(17)	35	21-27	1	Sita asks Hanuman to remind Rāma of the episode of her having been attacked by a crow with his beak
(18)	36	1-53	53	Conversation between Hanuman and Sita
(19)	37	12-22	11	Hanuman's assurance to Sita
(20)	43	7-10, 12, 13 } 16-21, 25-27 } 30 and 31 }	16	Death of Akṣa
(21)	44	20-22, 27-29 } and 33-64 }	38	Fight between Hanuman and Indrajit
(22)	50	26-31 and } 32-35 }	10	Hanum in sets fire to Lāṅkā
(23)	55	39-41	3	Vīnaras gather to hear the news of Sita
(24)	61	21-25	5	Sugriva tells Rāma of the return of Vīnaras
(25)	71	22-24	3	Rāma and Lakṣmaṇa are carried by Vīnaras to the sea side
(26)	76	1-29	29	Vibhīṣana tries to persuade Rāvana to return Sita
(27)	86	1-14	14	Conversation between Vibhīṣana and Indrajit

(iv) *A Statement of topical exclusion.*

I. The following table gives a list of such descriptive details of major topics only as are included in the North-Western text but are wanting or almost wanting in the North-Eastern text:—

Serial Nos.	N.-W. text			Topic	N.-E. Text
	Sargas	S'lokas	No. of S'lokas		
(1)	1	58-60	3	Observation of the moon.	
(2)	2	36-40	5	Description of the Rākṣasas.	
(3)	5	3-40	38	Rāvana's residence and the Puṣpaka Palace described.	
(4)	5	113-22	10	Sleeping Rāvana described.	
(5)	6	27-34	8	Description of women in the Drink-room.	
(6)	8	46-77	22	Anxiety of Hanumān and his invocation of Brahmā and other gods while about to enter the As'oka garden for his success.	
(7)	9	54-60	7	Sitā's allusion to the inexorability of destiny.	
(8)	12	16-33	18	Description of Sitā.	
(9)	17	36-38	3	Description of Rākṣasas.	
(10)	18	1-21	11	Rākṣasas' attempt to persuade Sitā.	
(11)	20	47-69	13	Sitā expresses grief.	
(12)	22	11-19	9	" " "	

(13)	19	7-11	5	Hanumān describes specifically recognitive details of Rāma and Lakṣmaṇa.
(14)	19	14-41	19	Hanumān describes Rāma's alliance with Sugriva.
(15)	30	1-7	7	Hanumān describes Sugriva's sending detachments of his army in quest of Sītā.
(16)	34	76-78	3	Sītā's admiration of Rāma
(17)	35	21-27	7	Sītā asks Hanumān to remind Rāma of the episode of her having been attacked by a crow with his beak
(18)	36	1-53	53	Conversation between Hanumān and Sītā.
(19)	37	12-22	11	Hanumān's assurance to Sītā.
(20)	43	7-10, 12, 13 } 16-21, 25, 27 } 30 and 31 }	16	Death of Akṣa.
(21)	44	20-22, 27-29 } and 33-64 }	38	Fight between Hanumān and Indrajit.
(22)	50	26-31 and } 32-35 }	10	Hanumān sets fire to Laṅkā.
(23)	55	39-41	3	Vānaras gather to hear the news of Sītā.
(24)	61	21-25	5	Sugriva tells Rāma of the return of Vānaras.
(25)	71	22-24	3	Rāma and Lakṣmaṇa are carried by Vānaras to the śa-side.
(26)	76	1-29	29	Vibhīṣana tries to persuade Ravana to return Sītā.
(27)	86	1-14	14	Conversation between Vibhīṣana and Indrajit.

2 The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are winning in the Southern text —

Serial Nos	N - W Text		Topics	S Text.
	Sargas	S'lokas		
(1)	4	1-5	5	
(2)	4	49-55	7	
(3)	5	31-35	5	
(4)	33	1-11	11	
(5)	50	23-26	4	
(6)	55	32-34	3	
(7)	57	18-33	16	
(8)	58	17-21	5	
(9)	59	7-10 & } 16-28 }	17	
(10)	80	23-29	7	
(11)	81	1-30	30	
(12)	82	1-25	25	
(13)	83	1-23	23	
(14)	84	1-23	23	
(15)	88	1-26	26	
(16)	89	1-21	21	

3 The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are found wanting in both the other cases —

Serial Nos.	N-W Text			Topics	N-E Text	S Text
	Sargas	Stokas	No of Stokas			
(1)	1	46-56	11	Description of Lan̄k,		
(2)	3	25-30	6	Description of Ravan's harem	5½ verses	verses
(3)	6	50-53	4	Description of sleeping Ravan and inmates of his harem		
(4)	8	1-10	10	Hanuman's anxiety about Sit,		
(5)	9	8-11	4	Description of the Asoka garden		
(6)	11	18-49	32	Hanuman describes setting of the Moon and rising of the Sun and expresses his anxiety about Sit,		
(7)	27	7-23	7	Ravan's advice to Sit,		
(8)	28	1-84	14	Sit and Hanuman converse	2 verses	1 verse
(9)	30	21-25	5	Hanuman asks for message to Rima		
(10)	32	1-25	25	Hanuman speaks to Sit and presents to her Rima's finger-ring		
(11)	34	20-25	6	Conversation between Sit and Hanuman	7 verses	15 verses

(Continued on the next page)

(Continued from the previous page).

Serial Nos.	N.-W. Text			Topics.	N.-E. Text	S. Text
	Sargas	Slokas.	No. of Slokas			
(12)	34	54-72	19	Sitā's hesitation to ride the back of Hanuman.	1 verse	14 verses
(13)	39	26-33	8	Kiṅkaras are killed	4 verses	4 verses
(14)	50	9-17	9	Description of burnt Laṅkā
(15)	51	1-18	18	Speech of Saramā.	14 verses	3 verses
(16)	56	1-12	12	Hanuman's report about Sitā.
(17)	61	29-35	7	Lakṣmana converses with Sugrīva.
(18)	78	15-17	3	Praise of Rāvana.	17 verses	15 verses
(19)	85	1-21	21	Speech of Vibhīṣana
(20)	87	1-51	51	Conversation of Vibhīṣana, Hara and Mahīpārś'va.
(21)	90	50-67	18	Vibhīṣana and Rāvana converse.	3 verses	3 verses
(22)	91	1-83	83	Vibhīṣana sees his mother.
(23)	100	1-39	39	Rāvana consults his ministers.

4. The following table aims at giving just an idea of the other side of the picture, namely, some topics taken at random which are included in either of the other two texts but excluded from the North-Western text. Suffice as it should for the purpose of the present study, an exhaustive examination of both the other texts from this point of view can alone reveal the exact extent of their inclusive divergence from the North-Western text and, vice-versa, exclusive divergence of the latter from them —

Serial Nos	N.-L. Text.		S. Text		No. of S'tokas	S'tokas	No. of S'tokas	Topics.	N.-W. Text
	S'tokas	S'tokas	S'tokas	S'tokas					
(1)	1	...	3	20-52	33	Hanumān fights personified Lakṣmī	...
(2)	4	58-69 & 75-90	28	March of the Vānara army	...
(3)	32	2-6	5	Sitī gets nervous on seeing the magnified form of Hanumān.	...
(4)	53	33-48	16	Śaramit's description of the burning of Lakṣmī.	...
(5)	43	1-13	13	Hanumān destroys the Chaitya Palace	...
(6)	52	7-14, 25-28, 32 & 35	14	Rāvaṇa and Vibhīṣaṇa converse.	...
(7)	54	7-20, 22-28, 30-34, 12-52, 54, 55, & 57-62	45	Description of Hanumān's setting fire to the dwellings of the Rākṣasas.	...
(8)	31	28-31	Sitī's message to Lakṣmana	...
(9)	32	11-30	Sitī's message to Rāma.	...
(10)	33	1-14	Garden-keeper's report to Rāvaṇa.	...

(v) *Variation in agreement.*

1 In spite of the afore-said substantial proportion of divergence of inclusive as well as exclusive character which exists between the North-Western text on the one hand, and either of the other two texts on the other, much more substantial proportion of common material is still left over. A brief study may now be instituted in what follows in regard to the representation of common materials with a view to see if it could also offer any basis of recensional distinction of the present text.

2 Looking from this point of view on the internal division of the text into separate *sargas*, it is found that the North-Western text takes a line of its own in this matter.

(a) Thus, *sarga*, 1 of the Southern text contains the entire portion of the story from Hanuman's flight from the Mahendra mountain up to his alighting on the Southern shore of the sea with full description of all the events that happened during the flight. This narrative is divided into two cantos in the North-Western text, namely, *Kiskindha-kanda*, cantos, 61 and 62. Similarly, cantos 35 and 36 of the Southern text correspond respectively to the triple groups of cantos, 29-31 and 31-33 of the North-Western text, canto 31 sharing partial correspondence with both.

(b) But consolidation is not a constant characteristic of the Southern text as compared with the North-Western text. Thus, the narrative stuffed in canto, 5 in the North-Western text is given in four cantos, 7-10 in the Southern text. Similarly, canto, 2 in the North-Western text corresponds to cantos, 3 and 4 in the Southern text.

(c) A like differentiation* is equally available in relation to the North-Eastern text. Thus, North-Western *Kiskindha-Kanda*, cantos, 61 and 62 correspond to North-Eastern *Sundara-Kanda*, cantos, 5-8 and North-Western *Sundara-Kanda* canto, 5 to North-Eastern *Sundara-Kanda* cantos 13 and 14.

3. Next, it is observed that individual common topics are described to varying extent, in all the three traditions. The following table will give an idea of this study from this standpoint:—

Serial Nos.	Topics.	N.-W. Text.	N.-E. Text.	S. Text.
(1)	Hanumān's observation of Lañkā and description of Rāvaṇa's entrance into his well-guarded palace.	Sargas 2	S'lokas 1-40 Sargas 9	S'lokas 1-19 } 1-28 } Sargas 3 4
(2)	Description of Puṣpaka.	5	22-40 1-5	10-16 } 1-8 } Sargas 9 10
(3)	Jāmbavān disapproves Aṅgada's going to Lañkā.	ki. 56 ki. 58	66-87 11-63	20-34 9-30
(4)	Hanumān's self-description.	ki. 61	23-38	27-35
(5)	Heavenly beings observe Hanumān's flight over the sea.	ki. 61	39-90	36-90
(6)	Description of flying Hanumān.	1	45-60	48-58
(7)	Description of the evening entry of Hanumān into Lañkā.	4	1-17	16-27
(8)	Hanumān searches for Sītā.			

4. Then, there is considerable deviation in the order of arrangement of several similar narratives. The following few examples will go to illustrate this point.—

(a) In the North-Western text, canto, 5, verses, 1-40 describe the palaces of Rāvana. This topic is pieced out in the Southern text, first, in canto, 9, verses 1-9, then, in canto 7, verses 1-17, again, in canto 9, verses, 10-16 and, finally, in canto, 8, verses, 1-8

(b) The North-Western canto, 5, verses 56-141 describe Hanumān's view of Rāvana as well as the inmates of his harem who were sleeping. This occurs in the North-Eastern canto, 13, verses, 2-41, 56-71; canto, 14, verses, 1-29 and, again, canto, 13, verses, 42-56

(c) The North-Western cantos, 10-12 describe the trees in the As'oka-vana observed by Hanumān before meeting Sītā. This is recorded in the North-Eastern canto, 17, verses, 1-22, canto, 18, verses, 1-22, canto 19 verses, 10-33, canto, 18, verses, 23-38, canto, 19, verses, 1-35 and canto, 17, verses, 23-36

5. Finally, we come to the consideration of the actual wording of the common narrative. However valuable the evidence as deduced from observations of augmentation, elimination, transposition and graphic variation of text may be, it is only the extent of genuine verbal divergence in the epic narration of common topics that can ultimately and decisively settle the question of the real distance that separates several textual traditions of an originally identical composition. It has been observed in the preceding chapter that a substantial proportion of the North-Western text has been uniformly reported by all the ten basic manuscripts and that

isolative vagaries. The following few comparisons, noted at random, will give an idea of how the readings of the North-Western tradition differ sufficiently from those of the other two traditions, internal deviations of the manuscripts of the former notwithstanding :

(a) Where N.-W. tradition is uniform :—

(1) N.-W. 8, 29—नखरात्मजौ and N.-E. 15, 40 and S. 13, 22—दशरथात्मजौ ।

(2) N.-W. 17, 3—उन्मार्गिणां बलाद्वेगं ; N.-E. 24, 33—द्रवतो मार्गमासाद्य and S. 22, 3—द्रवतोऽमार्गमासाद्य ।

(3) N.-W. 17, 19—प्रार्थयतोऽपि मनसा ; N.-E. 24, 14 and S. 22, 14—त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु ।

(4) N.-W. 20, 44—विनष्टां रक्षसां लंकां ; N.-E. 26, 39—अन्विष्य राक्षसी लंकां and S. 26, 25—अन्विष्य रक्षसां लंकां ।

(5) N.-W. 22, 19—तौ धारयन्तौ हि मृगाधिपस्य सत्त्वं च रूपं च नरेन्द्रपुत्रौ ; N.-E. 28, 9—तरस्विनो धारयतो मृगस्य व्याजेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ and S. 28, 9—तरस्विनौ धारयतो मृगस्य सत्त्वेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ ।

(6) N.-W. 22, 10—मोहान्मया तत्र तु तौ नियुक्तौ रामानुजो लक्ष्मणपूर्वजश्च ; N.-E. 28, 10—न्ययोजयं यत्तु विमूढचेता रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च and S. 28, 10—यश्चायं पुत्रं विससर्ज मूढा रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च ।

(7) N.-W. 30, 16—त्वदर्शनकृतोत्साहः पुप्लुवे शतयोजनम् ; N.-E. 32, 29—आत्मवीर्यं च विज्ञाय सुतवान् मकरालयम् and S. 36, 70—व्यवधूय मयं तीव्रं योजनानां शतं प्लुतः ।

(b) Where N.-W. tradition is deviative within itself :—

(1) N.-W. 39, 6—महाकायं महाबलं (v. 1. अतिकायं मनस्विनं) but N.-E. 38, 5 and S. 42, 5—अतिकायं महाबलम् ।

(2) N.-W. 39, 9—सर्वाङ्गशोभना (v. 1 राजीवलोचना); N.-E. 38, 8—the same as in N.-W.; but S. 42, 8—सर्वाङ्गसुन्दरी ।

(3) N -W 42 13—तेषां तु न गतिर्व्योम्नि न तेजो न पराक्रम
(v 1 न मतिर्न वलोत्साहौ न रूपं न पराक्रम N E 41 13—नैषा तेषां
गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रम and S 46, 12 —नैव तेषां गतिर्भीमा न तेजो न
पराक्रम ।

(4) N W 54, 13—सर्वैश्च सहितैः सत्त्वैः [v 1 सोऽपि चेत्
सहितैः सत्त्वैः , जगाम सह सत्त्वैश्च राम (ररास also) सहितैर्दृष्टैः] N E
54, 11—ररास सह ते सत्त्वैः and S 56, 42—ररास सह ते भूते ।

(5) N -W 56, 25—मया क्षुधितयक्षित (v 1 व्येप्सित) and
N E 56 56 and S 58 39—क्षुधिताया ममेप्सित ।

B Consideration of External Evidence

Like an inseparable companion Rāmāyana accompanied the ancient Indian Aryan to wherever his spirit of enterprise guided his footsteps. Nobility of its characters inspired him. Their humanity was a source of encouragement to him. It was on account of this extreme popularity of this immortal epic that besides the meritorious efforts which have been made everywhere towards preservation of the original text generation after generation of scholars has incessantly kept itself busy in developing a vast and varied literature on and around Rāmāyana. This process has ever since been and is still going on. In form this literature consists of epitomes and summaries as well as independent poetical and dramatic adaptations. A very considerable folklore has also developed alongside of this learned manifestation. Linguistically, this extensive Rāmāyana tradition covers the entire field represented by Epic and Classical Sanskrit and medieval and modern languages and dialects of every corner of India and Greater India. Important and useful as a thorough investigation of all the different phases and aspects of the Rāmāyana tradition must indeed be it is only a casual reference that the extremely limited scope of the present short study can permit us to

make to this vast material just to indicate how the stand that has been taken here for establishment of a separate, independent North-Western textual tradition as represented by the present edition could be further corroborated by evidence gathered from this quarter

(a) Ksemendra was a versatile poet who flourished in Kashmir towards the middle of the eleventh century of Christian era*. That a text of Ramayana which, if not identical with the present edition, must have been quite closely related to it, any way, much more than it could have been to the North-Eastern text or the Southern text as available to-day, did exist in his days in Kashmir and, may be in other parts of North-Western India is indicated by presence in his epitome of Ramayana, known as Ramāyanamañjarī, of many topics which, while narrated in the present North-Western text, are often found missing from the other texts. A few examples may be mentioned to illustrate this point —

1 It is mentioned in Ramāyanamañjarī (Su Ka 227) that while addressing Ravana Sita placed a blade of grass between him and herself. This is found in the North-Western text (Su Ka 23) and the Southern text (Su Ka 21, 2) but is not referred to in the North-Eastern text.

2 Ramāyanamañjarī (Su Ka 326) mentions that when Hanuman gradually went near Sita, she began to suspect him for Ravana who might be deceiving her in that way. This is found in the North-Western text (Su Ka 28, 11-12) and the Southern text (Su Ka 34, 9-10), but missing from the North-Eastern text.

3 Ramāyanamañjarī begins its Yuddha-Kanda with the narration of what Vibhīṣana's mother told him. This corresponds to the North-Western text (Su Ka 75)

* Keith A History of Sanskrit Literature, P 136

and the North-Eastern text (Su. Kā. 76), but has no parallel in the Southern text.

4. Rāmāyaṇamañjarī (Yu. Kā. 95-107) includes in the conversation between Rāvaṇa and Vibhīṣaṇa, a lengthy narration of questions and answers in reference to many problems of life-conduct. While this is absent from the Southern text, it is found in the North-Western text (Su. Kā. cantos 81-85 and 88-89) and the North-Eastern text (Su. Kā. cantos 81-84). Shorter as this narration is in the North-Eastern text, it lacks anything which may correspond to the following parallelism between Rāmāyaṇamañjarī and the North-Western text.

Rāmāyaṇamañjarī

Yu. Kā. 144.

रामे यद्यस्य रमते

बुद्धिर्विवुधमानिनः ।

तत्तमेव प्रयात्वेप

विरक्तः केन सहने ॥

Yu. Kā. 156.

तूर्णं निष्कास्यतामेप

निलयान्निरपत्रपः ।

कैव्यादभयाद्वा यस्येयं

जाता शत्रुस्तवे मतिः ॥

Yu. Kā. 166-167.

इत्युक्ते दशकण्ठेन

संरम्भमुलिवाङ्मदम् ।

प्रहस्तो हस्तमुच्यन्

धान्तभ्रूयुगलोऽभ्ययान् ॥

क्रुद्धस्ते रावणो राजा

दिशो गच्छविभीषण ।

नहनुष्टे दशमीं

मुज्यन्ते मोगसम्पदः ॥

North-Western text

Su. Kā. 90, 52.

हृद्यस्ते यदि काकुत्स्थो

विभीषणहिते रतः ।

निर्गच्छ विपयादस्माद्

नत्वां हृन्दुमिहोत्सहे ॥

Su. Kā. 90, 62.

अथ तं ज्ञापयामास

प्रहस्तं राक्षसेश्वरः ।

राज्यान्मम परिभ्रष्टो

दिशो यातु विभीषणः ॥

Su. Kā. 90, 63-64.

एवमुक्तस्ततो राज्ञा

प्रहस्तो बाहिनीपतिः ।

उत्थापयामास तदा

रावणस्य यव्रीयसम् ॥

न शन्यं भवता स्यातुं

गच्छ या ते गतिर्मेता ।

क्रुद्धस्ते रावणो राजा

राक्षसाश्च महायलाः ॥

(b) Mammata, the author of *Kavya-Prakas'a* also hailed from Kashmir. In consequence, his exclusive familiarity with the *Ramayana* text as known to the present edition may be a further indication of the prevalence of this particular tradition in Kashmir and other adjoining regions of North-Western India in his days. Thus, he reads (Ka 9, 79) the following verse to illustrate the Figure of Speech, *Chel inuprasa* —

“ततोऽस्यापरिष्पन्द-मन्दीकृतवपु शशी ।

दध कामपरितप्तकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥”

While this is included in the North-Western text (Su Ka 11, 20), it is unknown to the North-Eastern and Southern texts *

* Descriptive of the Moon set as this verse is, several commentators of *Kavya Prakas'a* have been making a vain attempt to trace it to *Mahabharata*, *Drona Parva*, *Adhyaya* 184 by identifying it with the following verse there which describes the Moon rise and which is quoted further on by Mammata himself (Ka 10, 88)

“तत कुमुदनाभेन कामिनीगण्डपाण्डुता ।

नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलकृता ॥’

IV. INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE.

1. The ten manuscripts on which the present edition is based have already been described. Both from the point of view of its respectable age and from that of its intrinsic merit, the Ms ॐ was selected for being initially copied out for the purposes of collation from the remaining nine manuscripts. Its each half-s'loka or quarter-couplet, as the case may be, was first written out, in bold characters, on the top line of a horizontally as well as vertically ruled sheet of a special size. The variant readings from the other manuscripts were then entered horizontally along the lines, allotted separately to each of them, syllable by syllable, in each particular column, vertically below the corresponding portions of the readings of ॐ. Marginal as well as interlinear emendations found made in the manuscripts were noted at the bottom of each sheet. Whenever additional stanzas were found in the nine collatory manuscripts, they were entered on the back of the particular sheets on which immediately preceding lines had been written out. The collations were finally checked before being taken up for the purpose of textual editing. The work of collation and checking was done by two different groups of specially trained assistants.

2. Generally laymen, but, not un-often, experts also; who evidently ought to know better, think that what a textual editor has to do after the above-mentioned work of collation and its checking has been done, is simply to exercise his judgment in singling out his oldest and best manuscript and to make its readings the basis of his text, relegating to footnotes whatever else differs from it.

It has to be observed, however, in this connection that in actual practice, it is not so easy to simplify in

this way the technique which a critical editor of a text should follow. In the first instance, the manuscript material as available for editing any ancient Sanskrit text is not sufficiently old. There is hardly a manuscript known so far that can claim a life of more than a few centuries. But this might have meant some positive gain to textual preservation if one could have felt confident that by the publication of the oldest manuscript of a particular work, the real condition of the text as it was, say a few hundred years back, would be made known. Even this much of satisfaction is, however, beyond our reach. It is especially so in the case of ancient works of popular character like Rāmāyana. As already explained, their extreme popularity itself has been the mainspring of their having been subjected to a peculiar process of transmission which has meant some transformation of form or substance at every change of hand. This process goes back to a time which is much older than any existing manuscript knows of. Thus, it is a bare statement of fact that there is not a single manuscript which may be entirely free from the defects of graphical error on the one hand and conscious contamination on the other. We have seen how, for instance, every one of our ten manuscripts suffers from textual augmentation, loss and repetition besides scriptorial blunders.

In these circumstances, whatever the age of any one of these manuscripts and however well it may otherwise seem to be when compared to other manuscripts, it will only mean perpetuation and further multiplication of textual defects as they existed a few centuries earlier if a particular manuscript were to be selected to form the sole basis of a textual edition in the entire domain of ancient Sanskrit literature, more so in the case of, so to speak, the floating materials of epic and religious importance. Anyhow, an attempt of this nature

can hardly possess any critical value and is bound to be a deplorable failure from the point of view of construction of a homogeneous text

It is realisation of this situation that forces unavoidably a process of editorial eclecticism on workers in this field. This process must not be confused with haphazard textual admixture which is not cognisant of any rigid principles of critical sifting. When honestly carried out, it must quite to the contrary involve closest consideration of each individual word from the point of view of its relevancy or otherwise to the context in which it occurs on the objective basis of patient utilisation of complete available manuscript material on the one hand and sincerest effort toward entire elimination of personal factor on the other.

In these circumstances, it is evident that textual shortness alone of a particular manuscript in comparison with other manuscripts cannot be taken as a positive determinant of genuineness of its textual tradition because both this shortness of text in one manuscript and lengthiness of text in another might have resulted from the processes of textual loss and textual augmentation incidental to optical illusion peculiar to the respective scribes. Therefore, considerations of old age, textual shortness and scriptorial neatness have to be respected as being helpful in a general way but can in no way absolve a critical editor from his responsibility to adjudge every individual case of textual variation, augmentation or loss on its own merits.

3 The table which is given below, will give an idea of the range within which the text consisting of 3824 verses as adopted in this edition on the basis of aforementioned judicious eclecticism has come to deviate from each of the ten basic manuscripts. It will be observed that whereas आ suffers least and म most from the process

of exclusion, च is affected least and अ most by that of augmentation from the standpoint of the edited text. From the point of view of accumulative deviation, च and अ will be further observed to maintain their extreme positions with records of 3.4% and 9.1% of total divergence respectively.

Serial Nos	Mss	No of Extra verses	Ed. Text- Proportional value	No. of verses wanting	Ed. Text- Proportional value	Total divergence in verses.	Aggregate Proportional value
1	आ	23½	6½%	123	3.2%	146½	3.8%
2	अ	43½	1.13%	267½	6.9%	311	8%
3	इ	46½	1.21%	176	4.6%	222½	5.8%
4	ग	47½	1.24%	184½	4.8%	232	6%
5	ल	51½	1.34%	235½	6½%	287	7.3%
6	प्र	53½	1.4%	214½	5.6%	268	7%
7	व	57½	1.5%	75	1.9%	132½	3.4%
8	श	57½	1.5%	238	6.2%	295½	7.7%
9	अ	73½	1.92%	285	7.2%	311	9.1%
10	म	113	3%	159½	4.1%	272½	7.1%

4. Instead of simply recounting the many considerations of grammatical, syntactical, rhetorical, prosodial, graphical and general literary nature as well as that of strength of manuscript support, which have guided the present editor severally as well as conjointly, in the reconstruction of his text, it may now be advisable to illustrate the same by taking up in what follows a few readings and to discuss briefly the principles involved in their adoption:—

(a) निरीक्षन् (1, 1d) is the reading of manuscripts other than अ, which has the Present form, निरीक्षते. The former has been adopted not only because it is read by an overwhelming majority of the manuscripts but also because the context requires a Past instead of a Present

form Thus, in the verses that follow, Hanuman's appearance and activity after he reached Lāṅkā, have been uniformly described by verbal forms in the Past Tense (e g वभौ, अद्यगच्छन् and जगाम etc) In as much as ल, also records Past forms in the following verses, its Present form here seems to have been a mere graphical error, probably incident on defective pronunciation (i e, निरीक्षत > *निरीक्षत > निरीक्षते)

(b) निष्कुटे (8, 3c) is the reading of the nine manuscripts other than अ which reads निभृते instead of it The former has been adopted not only on account of the overwhelming strength of manuscript authority being at its back but also because it better suits the context than its variant Evidently, we want a substantive which should denote an object to which the adjective रम्य could be applied appropriately and also which must be closely related to the different kinds of palatial buildings which Hanuman is being described as looking into in his quest of Sita (i e प्रासादहर्म्य-, विमानभवन- and सज्जन-) Even if निभृत- which ordinarily is an adjective could be stretched to mean 'a secret bower', it can hardly be said to possess any affinity to the other substantives referred to above निष्कुट-, on the other hand, signifies the harem of a king which, naturally, formed the chief locality of Hanuman's search

(c) सोपसर्ग (10, 35a) has been adopted as an adjective of सिद्धि for similar reasons, to wit, primarily, on account of its contextual appropriateness and, secondarily, from consideration of majority of manuscripts supporting it That सोपसर्गो as read by अ is a scriptorial error is quite evident Although much less clear, सोमवर्ज of फ might as well have originated from the same source (possibly, i e, सोपसर्गो > *सोमसर्गो > सोमवर्जो > -वर्जो) सोपसर्गो of रा might have been the result of graphical absent-mindedness under the influence of the previous प or that of a

conscious attempt at emendation to produce an alternately alliterative effect (*i. e.* मोष—सर्प). It, however, goes without saying that only उपसर्ग- in the sense of calamity is most appropriate to the context (*i. e.* success marred by calamity).

(d) व्यतीताया, the reading of आ, फ and अ, has been rejected in favour of प्रवृत्ताया (11, 46a) of the septenary tradition which is consonant with the description of night-fall in the preceding verses.

(e) समुत्पत्य (21, 17a) of आ, फ and अ has however been adopted against समुत्सृज्य of the septenary tradition because the former, inspite of its being the reading of the minority group, is more compatible with the Ablative, अद्वात् as well as with the idea of attempting to grasp the Sun and the Moon occurring in the following line than the latter which presents unsurmountable difficulties of grammar as well as significance.

(f) विराजते, (19, 24d) of र and म has been preferred to वरानने, although the latter by virtue of its having been read by all the three manuscripts of the smaller group as well as five out of seven of the other group, might appear to be the original reading of the North-Western tradition as a whole. The clue to the right reading here is provided by the reading राजने of व, य, र, and ल, for शोभते (19, 24b). It seems that the original scribe responsible for this reading was subject to a sort of progressive optical interception under the influence of which the original reading शोभते (19, 24b) was missed, the terminal portion राजते jumping up, as it were, from the next line. A similar process seems to have been at work when terminal वरानने (19, 25b) was copied out in place of विराजते (19, 24d) which was missed by the transmitters of the textual tradition through the above-mentioned first manuscripts as well as आ, ए and अ, all of which ए

this reading Or, possibly, we may be confronted here with the forked phenomenon of having arrived at the reading वरानने in व्र, व, ल_१, ल_२ and म through the above-mentioned illusory process and in आ, फ and अ through ordinary graphical oversight followed by conscious emendation (ः ■, विराजते > *वराजते > *वराजने > वरानने) It will be recognised that the latter explanation has this advantage over the former that it could be employed to keep the distinctive integrity of the two groups intact not only in this case but also in other innumerable cases of apparent inter group confusion Of course, choice of reading here was primarily suggested by consideration of syntactical balance between the two illustrative lines of this verse by making two independent sentences of them instead of forcing them into one sentence as it would have been inevitable if विराजते had been substituted by वरानने

(g) In 5 146a, Hanuman's cracking and kissing his tail (पुच्छ) is included in how he expressed his glee at having found Sita Point as it does to the attentive insight of Valmiki as a nature poet, it is rightly reported by क and रा only against पुष्प which is read by the remaining six members of the bigger group but has hardly any appropriateness to the immediate context चेच्छन् of आ and चेच्छम् of अ, also, do not make any sense here Possibly, they originated from an attempt at subsequent rationalisation of what might have been a simple graphical error under an illusory influence owing to the presence of two palatal surds (च) in the preceding word (चुचुम्भ) and of another palatal doublet (च्र) in पुच्छ- itself (ः ■, पुच्छ > *चुच्छ > चेच्छ > -म् > -न्)

(h) Similarly, गिरिदुर्गणि which is read by as many as eight manuscripts has been rejected in favour of

धनत्रानि of क and अ in 11, 7c in as much as Sitā is being described as having chosen to follow her lord in his exile to wilderness instead of remaining behind to enjoy the round of pleasures which unbounded wealth (धनत्रानि) could give. The reading, गिरिदुर्गाणि of the majority of manuscripts is hardly compatible with this description. Sitā cannot be said to have given up hilly regions when going into wild forests if only because in her itinerary both hills and forests were equally included. It seems that unmindful of the obvious contradiction into which he was running, some unwary scribe tried a hand at improving the text under the impression that he was bringing in hills, which had so much in common with and excluding jewelry, which had nothing in common with the retired life in sylvan solitude.

(1) In 11, 8b, भर्तृशुभ्रपणे परा of the eight manuscripts other than क and रा has been rejected for more than one reason. In the first place, the reading as it stands, presents an unusual adjectival usage of the base, पर for which support from Vilmiki himself is lacking. According to the idiom as followed not only by Vilmiki but by other writers as well, the original reading, if पर formed part of it, should be भर्तृशुभ्रपण-परा (1 e, as one composite word). But, identically, this would unnecessarily introduce an easily avoidable discordant note in Vilmiki's prosodial harmony. Thus, there are altogether, 48 verses in the S'loka measure in this canto. In all the remaining 95 lines of these S'lokas, the terminal scheme— $\sim\sim$ has been uniformly followed. It is hardly imaginable that the poet could ever tolerate any interruption of this kind in his natural flow. Moreover, it has to be observed in favour of the adopted reading रत्ना that besides the grammatical and prosodial advantage that it has over its rival, it goes to make a well balanced phrase, quite in consonance with the preceding phrase, सत्पुत्रा कनमूचन, both

presenting, as it were, two facets of the picture of Sita's mental adjustment

(j) 11, 11d has been preserved by आ and फ as न भति च (left out in क) विभाति च and as न विभाति विभाति च by the rest. What is intended to be conveyed is Sita's being apparently without brightness on account of her having been afflicted by mental agony and become emaciated through her life of denial and, all the same, her being full of brightness, of course, on account of her unalienable natural beauty. The reading of the majority of manuscripts would fail to convey this dualism pointedly in as much as the prohibitive effect of its first portion, न विभाति might be lessened in its intensity through the presence of the adverbial Preposition वि, resulting in the improperly balanced contradiction between not fully shining on the one hand and fully shining on the other instead of between not shining at all and fully shining as the minority reading, न भति च विभाति च which has been adopted, quite clearly brings forth. It will also be observed that repetition of the particle च in this case further adds to the contradistinctive effect.

(k) In 15, 24a, preference has been given to the solitary record of ललस्व by आ over लमस्व as recorded by as many as six members of the septenary group other than ल२ which reads लम्बस्व and रमस्व as read by अ and लनम्ब as read by फ. Legitimacy of this preference is authenticated by the poet's predilection for the use of the same root (लल्) twice in the very next line. On this view, the manuscripts other than आ will be observed to have suffered from two varieties of pseudo-graphy. While ललम्ब of फ represents corruption of the last syllable (i.e. ललस्व > *लम्ब -म्ब), लमस्व of च, व, ल१, प्र, रा and म indicates an original medial corruption which owing to its grammati-

cal and contextual incompatibility seems to have been subsequently emended to लम्बस्व in ल and, presumably, also to रम्बस्व in अ which, much more significant as it was, must have required correspondingly greater amount of conscious effort

(l) Similarly, in 67 l, आ has evidently preserved the original tradition and as such its readings have been adopted in preference to the variants as read by the other manuscripts. As according to every variation the Past Participles, उक्त and श्रुत- (or अनुदर्शित-) have more of verbal than of adjectival bearing, the Instrumental दद्या of आ has a clear advantage over the Genitive दद्या of all the rest. हृदय- is read by आ and adopted here is not only simpler and older in form and usage but also richer in significance than स्रज्ज् of the rest, because it represents her as having revealed the entire content of her heart. The alternative reading makes her show her attachment only which has already been indicated by the word स्नह in the third foot. आ has also another advantage (this time, shared by क and आ) over the members of the other group in reading आनुदर्शितम् and thereby clearly making a separate sentence by using the copulative particle, च as required by the context. The rival reading चारु in चारुदर्शितम्, whether adjectival or adverbial, renders the whole line syntactically loose and clumsy. Obviously, the original reading आनुदर्शितम् must have fallen an easy prey to the clutches of pseudo graphy (ः e, चापु > चारु)

(m) While it is most difficult to postulate in the case of any epic manuscript entire freedom from extra-revisional contamination or agreement, if only because of the original identity of the source materials on the one hand and unrestricted intercourse of manuscripts belonging to different versions and recensions in every part of the country, especially at centres of pilgrimage, on the

other it is observed that among our manuscripts, ॐ is more often nearest to the ideal than the rest. In such cases, readings of ॐ and for the matter of that, of any other manuscript which may possess this virtue along with or independent of it, have been accorded due preference over the inter recensional variants as found in the other manuscripts which, however, need not be dubbed misch codices simply on the basis of this much of evidence.

Just to illustrate, in 37, 26d ॐ reads नित्य शिव तेऽस्तु हरिप्रवीर, while ॠ and ॡ read शिवश्च तत्त्वास्तु (sic) हरि-प्रवीर (cf S. 40 26) and the entire septenary group reads पन्था शिवस्तेऽस्तु हरिप्रवीर (cf शिवश्च पन्मास्तव हरिप्रवीर, N-E 37 25). In cases like this adoption of distinctive readings has been motivated by considerations of recensional differentiation without any prejudice to the ultimate readings which may have to be adopted if and when a really critical edition of Ramayana as based on original manuscripts pertaining to all recensions is undertaken *

*An attempt has already been heralded in this behalf. Dr Raghu Vira has published from Lahore Fascicule I (1-16) of his critical edition of Ramayana. Every page is divided into three textual columns: the left hand one being reserved for the N-E text, the right hand one for the S text and the central one for the new text as adopted in this edition and referred to hereinafter as the R text.

Apparently, the N-W text has been ignored for it has not been mentioned. The editor must have his own good reasons for it. But lest one should think that either he had no knowledge of it or that he did not deem it worthy of recognition, it may be necessary to rule out both these surmises as being against the facts. For, a comparison of the R text with the corresponding cantos of the N-W text shows that about 88% of the latter, with occasional interchanges, often unwarrantable with its own variants as supplied in its critical apparatus, has been reproduced in the former, though without any indication or reference having been made to that

effect. Thus, out of 416 verses of the N.-W. text, as many as 361 have been canonised, as it were, and the remaining 55 relegated to the footnotes, presumably, on the hypothesis that only that which was common to the N. and the S. texts could represent the Ur-Ramayana.

But that textual elimination on this principle remained only a half-hearted affair with the editor is shown by his having copied out all the 144 verses of our canto III which, on account of his indecisiveness on the point, he could neither incorporate in his proper text nor dare exclude from it. In the circumstances, he must thank himself for having thus inevitably been forced into the inconsistency of having two cantos, both passed separately as No. III, one occupying pages 51 to 58 without any top-figures and the other occupying pages 59-72 with the additional confusion of having top-figures, indicating No. IV instead of No. III.

That in this bewilderment, he further exploited the N.-W. text in an unintelligible manner is revealed by another quite amusing piece of internal evidence which has been based on a comparative study of all the top-figures of the R. text. The subjoined chart will give just an idea of this study—

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Page.	No of canto-end.	N.-E. Text.	N. W. Text.	R. text top-figure.	R. Text.	S. Text.
37	I	110	101	101	87	100
50	II	47	47	47	41	42
58	III (a)	149 (III)	144 (III)	...	144 (III) a	...
72	III (b)	33	32	32	30 (III) b	38 (III)
81	IV	73 (40)	72 (40)	72 (40)	53 (23)	36
88	V	24	23	23	19	24
96	VI	29	29	29	17	28

In the absence of the column 4 which has been inserted from our own edition and with the figure-entries of which alone, those of the column 5 agree most completely, one may have to give up any attempt to understand the genesis of the top-figures of the R. text on the basis of the latter as an utterly hopeless affair. And, the pages given in the column, 1 have been selected simply on account

on P 59) and without the Principal Clause (vide extra text 83* P 73) with ददर्श as its Predicate having been allowed to follow it towards contextual completion, has been invested with the full status of an independent canto

Stranger still must be the technique which has been responsible for the opening verses of the canto IV (P 73) The first half of v 1, as indicated by its 'यच्च', has been removed from its real context as the conclusion of v 30 on P 72 and brought here only because the first Pāda, 'प्राप्तराज्यस्य रामस्य', also happens to be the first Pāda of v 1 of the canto IV of the S text As it stands, it has no connection, whatever, with the second half which is governed by कृत्वा in the next verse Now च after कृत्वा in v 2, presupposes चक्रे of the N text (cf extra text 83* on p 73) which corresponds to चकार of the S text (cf v 1) Indeed, if the canto IV of the N texts must needs be bifurcated, the best way of doing so would be to let the first half of v 1 of the present canto IV followed by the first six lines of the extra text 83* (P 73) form the legitimate conclusion of the canto, III (b) (P 72) and let the fourth verse (हृष्टा च etc) of the said extra text become the first verse of the canto IV

It is clear that in its eliminative operations on the N marked parts of the basic N-W text, the technique of the R text has paid but little attention to considerations of grammatical and syntactical consistency Just to take another instance—if only for the sake of its peculiar interest in that in this case, even the evidence of the S text has been ignored—a reference may be made to vv 1, 53 and 54 (=N W text 1, 59 61, cf the corresponding top figures and extra text, 33* on P 27) As it stands in the N W text as well as the S text, the extra text, 33* is read after the line, 53 पू (R text) Both these lines put together make a complex sentence in the Active Voice, with सुमीर as the common Subject of the Subordinate Clause with भुक्त्वा as its Predicate as well as of the Principal Clause with चकार as its Predicate The following two lines make another unit in the form of a simple sentence (the N W and the S texts) in the Passive Voice, with वानरराज qualified by दु स्मिन् as the Subject and निवेदितम् as the Participial Predicate The same unit is read in the form of a compound sentence in the Passive Voice in the N E text, with चक्रे (as against तत in the N W and S texts) as the Predicate of the first clause and निवेदितम् as that of the second one and with वानरराज as the Subject of the first clause and the same as qualified by दु स्मिन्

31 and S. 13, 11), may not stand in need of any further justificatory elucidation.

5. Considerations essentially similar to those which have been responsible for adoption of one set of readings and rejection of the rival sets, if any, have also led to another process in textual reconstruction which could be described as augmentation from the point of view of such manuscripts as would appear to be suffering from textual loss in relevant contexts mainly owing to illusory phenomenon. A few illustrations which follow will make this point clear. A close study of cases like these will further authenticate what has already been said about the absence of any rule of uniform concomitance of textual shortness with textual originality and about the inevitability of editorial attention being focused mainly on contextual consonance and cogency which alone could be relied upon, at least, more than any other single factor, for guidance in the matter of the make-up of a critical edition of a text.

(a) The verse, 6, 37 is included, although it has been read only by the four manuscripts, आ, क, अ, and च and not read by the rest. It will be observed that this inclusion is needed by the context which will be consistent only when either both the verses, 37 and 38 are read or both of them are dropped. The Southern recension does not read them and the North-Eastern recension reads their parallels in advance. Whereas from inter-recensional considerations, a critical edition of Rāmāyaṇa as such could well afford to go without both these verses which seem to be superfluous here, a homo-recensional work like the present edition will hardly be justified in dropping these verses in as much as the second of these has been preserved by all the ten manuscripts. In the circumstances, the first one must also be retained because

(b) Verses 7, 18 to 7, 21 present another interesting study. That they were included not only in the original tradition of the North-Western recension but that of the Ur-Ramayana, is indicated by their having been read by both the other recensions as well. But apart from this support, the internal evidence of our own text is quite decisive on this point. Thus, व, ल, and ल, do not read the six lines between 18५ and 21३. Accordingly, Hanuman is represented here as having seen only female demons in their own forms or with deformed appearances and felt disappointed because he had not seen Sitā. This is, however, incompatible with the allusion in the verse, 22 to his having seen some other charming women (मन्त्रा वस्त्रिण) who must have been other than the female demons whose hideousness was too patent to permit the use of the word, charming (वर-) in connection with them. म misses to read four lines, namely, 18३, 19, and 21५. This makes an unconnected and redundant reading in as much as the description of female demons (18५) is left hanging in the air in the absence of proper Predicate on the one hand and a mere Predicate (21३) is repeated without any purpose in the absence of its proper Object on the other. व omits three lines, namely, 19 and 20 ३. This takes away its separate Predicate from the Object mentioned in 20५ and thereby disturbs the otherwise uniformly balanced composition without offering any compensatory advantage. Consideration of these several circumstances coupled with the consistent record of the remaining five manuscripts including the two, च and प्र of the septenary group and with the mutual discord that exists among the five defective manuscripts in the matter of omission itself, points to the inevitable conclusion that the initial identity (दृष्टा हनुमता तत्र) of the second lines of the verses, 18-21 must have been the common cause of the several scribes

having been led into skipping certain portions of this text, though discrepantly.

(c) After having failed to find Sitā in the palaces of Ravana (8, 4), Hanuman came out of the palatial area and extended his search into every nook and corner of the city with its innumerable water resorts, pleasure gardens and beautiful uplands (8, 5-9). But in spite of his indefatigable search everywhere, he could not trace out Sitā (8, 10). ॠ misses the five verses (8, 5-9) which describe Hanumān's extra-palatial quest. On an off-hand view, one would be tempted to exclude these verses under the impression that all the other nine manuscripts might have suffered from subsequent spinning out of the topic, especially when one observed that the North-Eastern recension did not possess anything corresponding to it and that although the southern recension touched it, it did so very briefly. But, on a closer view, inclusion of the five verses becomes necessary. Thus, Hanumān's fruitless palatial search having been concluded decisively (नेह [नेयं sic] सीतेति हनुमाश्चक्रे बुद्धिं महारपि: 8, 4उ), another immediate allusion to Hanumān having carried out an equally barren search everywhere else (8, 11पू) would be meaningless in the absence of the intervening verses which describe the places that he visited in the course of that search. Those places are again indicated by way of a summary in the following verse (8, 12पू) which is read by all the manuscripts including ॠ. Whatever may be in store for this context when an all-recension critical edition is attempted, its present situation in the North-western recension clearly requires retention of the above-mentioned five verses. That ॠ is defective here is indicated not only by the unanimous evidence of the remaining nine manuscripts being against it but also by its further corrupt reading चार्वा for नार्वा in 8, 12उ which exposes it to self-contradiction.

(d) In the absence of 10, 51 ५, which is not found in ५, the second line which enumerates the four afflictions of Rāma loses its significance. In consequence, both the lines as rightly read by the remaining manuscripts have been retained.

(e) The seven verses, 9, 54-60 present an intriguing situation in textual reconstruction. While the North-Eastern recension does not possess any parallel text, the Southern one does exhibit remarkable correspondence. Of our own manuscripts, आ and ५ of the smaller group and च and रा of the bigger group read all the seven verses whereas घ, प्र and लृ२ read six, म reads five and ल, and अ read four. That at least four out of the seven verses are read by all the ten manuscripts goes to distinguish them from the North-Eastern recension which does not contain any of these verses. In as much as the six manuscripts which miss some of these verses, happen to be discrepant in this matter and, further, as it is quite within the bound of legitimate surmise that optical illusion owing to the repetitive occurrence of वनं also, नूनं or भुवम्) एव्यति जानकी and रामशोकभिरुत्तमा may be responsible for this textual loss, the full text as authenticated by having been preserved by the four manuscripts, two belonging to the one group and two to the other, has been adopted.

6. It has already been indicated on the basis of a comparative view of the volume of text as read by the ten manuscripts that their range of variation is too limited to permit postulation of two textual versions, a longer one and a shorter one. There are only three cases where passages consisting of over ten verses are not read by some of the manuscripts.

(a) The first of these, namely, 5, 9-21 is not read by आ and ५ and has no parallel passage in the North-Eastern recension. While the Southern recension

contains verses corresponding to almost the whole of this passage, its order of presentation is quite different in that it allots a separate canto to it preceding the main context of the central palatial block occupied by Ravana, toward description whereof it is used in our manuscripts. It seems that whereas the North-Eastern tradition remained innocent of this descriptive enlargement, the other two traditions became cognizant of its presence in some common arch-type. It is also quite probable that its contextual occurrence had not yet been rigidly fixed in that arch-type. As it is, it retards to some extent the natural flow of epic narration and has, in consequence, been included as an authentic addendage separated from the main text by a wavy line but enumerated in continuation thereof.

(b) The second passage, 5, 30-40 is, also, not known to the North-Eastern recension and gets a separate canto to itself in the Southern recension. Our seven manuscripts other than अ१, क and अ introduce it as a descriptive extension of the Puspaka Vimana topic and it has, therefore, been included as a secondary textual addendage under a wavy line. It will be observed that allotment to it of a separate, advance canto in the Southern recension has produced there a sort of contextual discrepancy. Thus, after Hanuman has been represented as having so fully seen the Puspaka Vimana (S canto 8), he is again described (S 9, 10) as seeing the same as if for the first time.

(c) 9, 4-83 is the longest single description which has been adopted here as an integral part of the text, notwithstanding its having not been read by क and अ. The Southern recension misses to give any corresponding text and the North-Eastern recension has another digressive episode in its place with significantly different

structure but with similar purpose of providing a supernatural back-ground to Vibhīṣana's alliance with Rāma. An overwhelming majority of our manuscripts supports its inclusion which is further strengthened by a critical examination of the defective manuscripts at this point. Thus, 91, 4५, which is read by ५ as it is, becomes meaningless in the absence of the intervening description of how Vibhīṣana went to his mother and acquainted her with all that had transpired at Rāvaṇa's court and quite funny by being made the first half of 91, 84. Probably, the presence of almost identical words आजगाम and जगाम in the beginning of 91, 4 ३. and 91, 84 ३. threw some unwary scribe into the arms of an extensive illusion leading to his failing to copy out over 80 verses. अ reads दृष्टा in place of दृष्टुं in 91, 4 ५. and gives the impression that Vibhīṣana went to where Rāma was encamped to relate the whole thing (तत् सर्वं विनिवेदितुम्). It is, however, apparent that he would go to his mother only for this reporting business and to Rāma for the purpose of throwing in his lot with him and not for merely relating what treatment had been meted out to him by his elder brother. This is further supported by the evidence of inconsistency of seven other manuscripts which, although in the same boat with अ in respect of the mislection in 91, 4५, proceed with the full narration of Vibhīṣana's going to his mother after his having already seen her (दृष्ट्वा). That, obviously, 91, 4५, was subjected to some sort of confused process of emendation is shown by the jumble, विनिवेद्या (sic) च विनिवेदितुम् as found in अ. In these circumstances, it is quite legitimate to postulate the entire passage as being a genuine North-Western tradition as against its genuine absence in the Southern recension and its substitute in the North-Eastern recension.

7. The same two-fold principle, namely, consideration of strength of manuscript support and contextual

consistency, which has been followed in determining whether or not a particular passage should be included in the text in spite of its not having been read by some of the manuscripts as well as one or both of the other recensions, has guided the editor in the matter of certain other passages which, even though read by some manuscripts, have been excluded from the text. In contexts like 2, 35-36 and 31, 4, 6-7 (cf. 28, 4-6), extra verses as read by some manuscripts have not been adopted because they happen to be such descriptive enlargements and repetitions as go to produce a rather involved and confused text. On the other hand, additional lines of the type of one which is read by a large number of manuscripts after 64, 24, have been relegated to the critical apparatus because it appears that on account of certain line or lines of the original text having been missed as a result of optical illusion or some other kindred phenomenon, unconnected remnants as they have thus become, they obstruct clear comprehension of the context. In cases like this, comparison with the other recensions often clearly shows how these passages are really suffering from textual loss (cf. 67, 23). But extra-recensional contribution being not permissible in what happens to be a critical edition of one particular recension, it has been deemed advisable to smoothen the text by removal from it of the above-mentioned unconnected, residual lines.

It has, however, to be admitted that one often does not feel the ground under one's feet in this matter to be sure. In the circumstances, this process has been applied with maximum caution with the result that whereas, from the standpoint of some manuscripts, the ratio of augmentation to the edited text has been higher than 3% in the case of nine manuscripts and even 7.2% in the case of one particular manuscript, that of elimination remains well within 2% in the case of nine manuscripts and

barely reaches 3% in the case of only one manuscript (cf. the table on P. 81). In other words, this edition is more of an inclusive than exclusive character in the matter of drawing upon its basic manuscript material.

8. The passage 91, 4-83 has been discussed as being the longest single passage that seems to have been skipped through some illusory circumstances. It will be observed that there is another remarkable thing about it. The whole narration of how Indra and other Gods were defeated by Rāvaṇa who conquered their kingdom and brought Indra as a captive to Laṅkā, has been lost save its commencement in the line that follows 91, 55 and its conclusion with Indra's complaint about it to Brahmā in what has been counted in this edition as 91, 56. Obviously, a number of verses, it is not possible to say how many exactly, have been lost for good. As the context happens to be an exclusive feature of the North-Western recension, all the ten manuscripts of which, as available so far, fail to report it, the only thing that could be done under the circumstances, has been to indicate by means of dots that there is a lacuna in the text here. This gap must have occurred at a very early period of the North-Western recensional redaction in as much as all the members of both the groups of its manuscripts suffer from it in common.

9. While reconstructing the text, proper attention has been paid to what is now a generally recognised fact that the epic Sanskrit of Rāmāyaṇa and Mahābhārata and, for the matter of that, of Purāṇas is a unit in itself from the point of view of grammar and syntax. The norm as standardised under the influence of the Pāṇinian School of grammar is, in consequence, not to be sought with too much of rigidity while dealing with this

literature Variation generally occurs in respect of the division of verbal roots into *Atmane pada* and *Parasmai-pada* on the one hand and into the ten *Ganas* on the other and of uses of tenses and moods of verbs and cases of nouns Strength of manuscript authority has been the main determinant in the matter of retention of the epic idiom In these cases, also, where this authority was found divided in itself, the epic usage, if, otherwise, not incompatible, has been given preference over what may be called the classical one

10 What has just been said about the Epics having their own standard of grammar, applies with remarkable aptness to the process of their observing as well as avoiding *Sandhi* Especially, inter-Pada *Sandhi* which was obviously thrust upon the original *Sandhi* free composition in later times, has in many places resulted in defective prosodial measures This aspect of textual reconstruction has received due attention and, in so far as practicable, original *hiatus* has been reinstated

11 This process of restoration of *Sandhi*-free composition of Valmiki's original text has helped very much in normalising many seemingly abnormal measures It has however to be recognised that there is still sufficient material left which necessitates recognition of a separate epic prosodial norm as applicable to the composition of several metres and as distinct from the one obtaining in classical Sanskrit poetry Judicious caution has been employed in avoiding violation of this aspect of the text in any way

12 Finally, it has to be mentioned that of all the factors leading to constitution of the text in the present edition, the process of emendation has but very sparingly been employed It has in fact been only the last resort when every other cognizable principle has failed to help make the situation clear In all those cases where

emendation has been sought to be introduced, original manuscript corruption has been kept intact as an integral part of the text followed by a query mark and proposed emendation inside round brackets.

13. There are a few cases where, while the sense is not clear, it has not been possible to suggest any emendation or any other way out of the difficulty. In all these cases, and, they are not too many, a query mark has been used to indicate the doubtful nature of the situation. This mark changes places, at the end of the first line or the second line or after the numeral indication of a verse, according as a particular line of a verse or a verse as a whole is affected by dubiousness of significance.

14. A complete inter-recensional collation of every stanza, linewise, is a special feature of this edition. The left-hand margin is used for collation from the North-Eastern recension and the right-hand margin for that from the Southern one. For the purposes of this collation being carried out in a thorough-going manner, every Anuṣṭubh line and every hemi-stitch of other measures has been adopted as unit of comparison. The letter N. has been prefixed or suffixed to such units as having been exclusively read by the North-Western recension, have no parallels in the North-Eastern or the Southern recensions, in one or both as the case may be. Similarly, when N. is put before the second line of an Anuṣṭubh or the fourth foot of a couplet on the left-hand margin, or, for the matter of that, after the same on the right-hand margin, or before as well as after on both the margins, it indicates that there is no parallel to the whole verse in one or both of the other recensions. Total enumeration of these Ns. will thus show the entire extent of that portion of the text which belongs to the North-Western recension only. In the case of the remaining units and whole verses, corresponding units and whole verses of

the one or both of the other recensions have been numerically indicated chapter and verse. In the case of units, first half-s'loka or hemi-stitch is expressed by the abbreviation पृ (=पृथग्-) and second half-s'loka or hemi-stitch by the abbreviation उ (=उत्तरार्ध-). This contrivance reveals, at a glance, cases where पृs of our recension are उs of one or both of the other recensions and, *vice versa*, where पृs of one or both of them correspond to उs of this recension.

15 The main function of the critical apparatus as related to every word, foot, line or verse and as given in the form of footnotes to every corresponding page, is faithful registration of all genuine variants and, sometimes, mislections as well wherever they are found. Every little detail of mutual divergence as obtaining among the manuscripts has been specifically mentioned. Wherever there are cases of textual repetition, transposition, augmentation or loss, the same have been exhaustively reported. Colophons have been copied out and internal textual sequence as well as division has been duly indicated. Peculiar faults, wherever found, have been pointed out. All such passages as have not been incorporated in the body of the text as edited, have been fully recorded here. In a word, combination of the text as adopted with the critical apparatus may be expected to present a complete picture of the basic manuscript material. Occasionally, there will also be found critical references to parallel readings in the other recensions and occurrences of peculiar Sandhi or hiatus in the text. Although, from an ideal point of view, a critical edition as this is, it could well have ignored to include presentation of certain clear cases of graphical error, the same has been permitted if only to afford a full view of the erratic tendencies which copyists of manuscripts generally exhibit and which, in consequence,

could be studied with advantage by scholars engaged on identical or similar work of textual selection or evaluation. Finally, it has to be mentioned that corresponding number of a foot-note when put at the top of the single Virāma-daṇḍa of a half-s'loka, indicates that the same refers to a particular half-s'loka only and when put at the top of the terminal double daṇḍa following the number of a s'loka or couplet, that the same refers to the entire s'loka or couplet.

16. In conclusion, a passing reference may now be made to a matter which is primarily related more to the form of scriptorial presentation of the text as edited than to the actual process of its editing. Owing to inter-vocable coalescence, a Sanskrit text sometimes becomes a subject of difficult and doubtful comprehension. To obviate this situation, a system of showing every vocable separately while retaining external Sandhi, has been devised and followed in a thorough-going manner. Thus, final consonants have been in a way accorded an independent typographical status in juxtaposition to the vowels and consonants following them, e.g., रात्रिर्वि० > रात्रिर्द्वि० (23, 8), अवेक्षितमिदं > ०म् इदं (24, 4), रोपयन्नेव > ॥ नृ एव (35, 17), हसन्मन्तः > ह् अस्मिन् (4, 7), गात्रात्तत्र > गात्रात् तत्र (33, 1) and इमाल्लोकान् > इमाल् लोकान् (35, 29). In cases of homo-vocal elongation and regressive diphthongal absorption of अ, the signs S and SS have been used to indicate that second members in these phenomena are short and long respectively, e.g., वराहः > वराहः (3, 14), मास्तात्मजः > मास्ताऽऽत्मजः (4, 13), इतीवामन्यन् > इतीवामन्यन्त (5, 63), हरीश्वरान् > हरीऽऽश्वरान् (30, 1), ०बाहूत्तर० > ०बाहूऽत्तर० (87, 26), बाहूरु > बाहूऽऽरु (43, 36), वायसेकुरुयाः > वायसेऽकुरुया (35, 27) and अमोघोयम् > अमोघोऽयम् (35, 33). Components of prepositional as well as nominal, adjectival, and adverbial compounds have been distinctly shown by putting a hyphen (-) between them, e.g., निश्चसन्त्यविदुःसार्त्ता > नि-

असन्त्य्-अति-दुःखार्ता (20, 8), व्यसृजत् > व्य- असृजत् (20, 9), प्रसन्न-
 ताराधिपतुल्यदर्शनम् < प्रसन्न-ताराऽधिप-तुल्य-दर्शनम् (8, 76), उत्तिष्ठते > उत्-
 तिष्ठते and प्रसुप्तानां > प्र-सुप्तानां (6, 34). In compounds, the
 prepositional portion, whether consisting of one Preposi-
 tion or more than one, has been treated as one, consoli-
 dated unit for the purposes of its afore-said bifurcation,
 from the verbal, nominal, adjectival or adverbial compo-
 nent, *e.g.*, अतिप्रमाणा > अतिप्र-माणा (54, 19), संप्रविष्टः > संप्र-विष्टः (56,
 44), समुपचक्राम > समुप-चक्राम (57, 9) and अभिनिर्दिश्य > अभिनिर्-दिश्य
 (61, 14). But when a prepositional compound has
 entered into further composition, the same has been
 separated as an undivided unitary component *e.g.*, सुव्य-
 वस्थितमन्त्रेण > सुव्यवस्थित-मन्त्रेण (81, 5), सर्वलोकविमानिना > सर्व-लोक-
 विमानिना (81, 6), अनामयम् > अन्-आमयम् (81, 6) and कार्यनिश्चयं >
 कार्य-निश्चयं (81, 7).

अथ
पश्चिमोत्तरशाखीये
वाल्मीकीय-रामायणे
सुन्दर-काण्डम्

[वं-२]= [प्रथमः सर्गः] =[दा-२]

१पू] स सागरमनाधृष्यं, विक्रम्य हरिपुंगवः ।

२पू] त्रिकूटस्य तटे लंकां, स्थितः स्वस्थो निरक्षेत ॥१॥^१ [१

ततः पादप-मुक्तेन, पुष्प-वर्षेण वीर्यवान् ।

N] अभिट्टष्टैः स्थितस्तत्र, वभौ पुष्प-मयो यथा ॥२॥^२ [२

२उ] सार-वान् सागरस्यान्ते, निपत्योत्तम-विक्रमः ।

३पू] समानस्य केपिस्तत्र, न ग्लानिं सोऽध्यगच्छत ॥३॥^३ [३

N] आत्मसंस्थं मर्नः कृत्वा, चिन्तयामास वानरः । [N

३उ] शतान्यहं योजनानां, पुंवेयं सुबहून्यपि ।

किं पुनः सागरस्यान्तं, परिसंख्यात-योजनम् ॥४॥^४ [४

४] स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः, पुवतामपि चोत्तमः ।^२

१. ल, — निरीक्षते ।

२. फ च — पुटितः पाठः ।

३. रा — सामिश्रः ।

४. व ल, ल_२ प्र — निमज्ज्योत्त० ।

रा — निमज्जो० ।

५. आ व ल, ल_२ प्र — समासात् ।

अ — समासात् ।

६. अ — ग्लानिमध्यगच्छत ।

ल, — ग्लानिं चाप्य० ।

ल_२ — ०निं चाधि० ।

प्र रा — चाऽधिगच्छति ।

७. वा — आश्रमसंस्था ।

अ — आश्रमसत्त्वं ।

८. अ — स विश्रान्तः ।

९. अ — समयमानोऽध्यचिन्तय

अ — समयमानो अध्यचिन्तय

१०. अ — योजनानां सहस्राणि ।

११. व म अ ल, ल_२ प्र — को

रा — क्रमेण ।

१२. व म ल, ल_२ प्र रा —

क्यानगोचरम् ।

अ — अत्र संख्या न गोचरा

जगाम मतिमान् लंकां, लंघयित्वा महोदधिम् ॥५॥' [५

५] शाद्वलानि च नीलानि, माल्यैवंति वनानि च ।

गन्धवंति च मध्येन, जगाम नर्गैवंति च ॥६॥' [६

६] शैलांश्च तरु-संछन्नान्, वन-राजीश्च पुष्पिताः ।

N अतिचक्राम तेजस्वी, हनुमान् पवनाऽऽत्मर्जः ॥७॥'

स तस्मिन्मन्त्रे चले तिष्ठन्, वनान्युपवनानि च ।

N] पर्वताग्रे च तां लंकां, ददर्श हनुमान् कंभिः ॥८॥

शालान् तालान् कर्णिकारान्, खर्जूरान्ऽऽम्रांश्च पुष्पितान् ।

७] पियालांश्च मुचुकुन्दांश्च, कुटजान् केतकानपि ॥९॥' [७

१ फ च—नारि । नुटित. पाठ ।

२. अ—शालवन्ति ।

३. य म ल, प्र—गंधेन ।

ल, —गंधीनि ।

४. अ—नमवन्ति ।

५. य प्र—शिलाभिश्चाभिसं ।

अ—शैलांश्च तरुसंघातः ।

६. अ—मार्तमर्जः ।

य प्र रा—प्लवगर्पभः ।

७ ल, ल, —मास्ति ।

८. य प्र रा म—स च तस्मिन्

वने ।

९. य प्र ल, ल, —सपर्वतां ।

१०. य म ल, ल, रा—पवना-

मजः ।

११. य प्र—स नलान् ।

म ल, —सरलान् ।

ल, —सनकान् ।

रा—कनकान् ।

१२. य प्र म ल, ल, रा—कर्णि-

कारांश्च ।

१३. रा—खर्जूरान् स पुष्पि ।

१४. य म प्र—पियालांश्च ।

ल, —प्रियालांश्च ।

रा—पयालांश्च ।

ल, —मियालांश्च ।

१५. य म प्र ल, ल, रा—मुचुकुन्दांश्च ।

१६. रा—कटकान् ।

१७. अ—कटकानपि ।

रा—केटकानपि ।

N] प्रियङ्गून् नागवृक्षांश्च, नीपान् समच्छेदांस्तथा ।

पनसान्कोविदारांश्च, करवीरांश्च पुष्पितान् ॥१०॥ [१०

८] पुष्प-भार-विह्वेदांश्च, तथा मुकुलितानपि ।

पादपान् विहगाऽऽकीर्णान्, पवनोद्धूतमस्तकान् ॥११॥ [११

९] हंसकारण्डवाऽऽकीर्णा, वंशीः पद्मोत्पलाऽन्विताः । [१२पू
नदीः शुभ्र-जलाश्चैव, चक्रवाकोपशोभिताः ॥१२॥ [N

१०] आक्रीडान् विविधान् रम्यान्, विविधांश्च जलाग्रयान् । [१२उ
संवृतान् विविधैर्वृक्षैः, सर्वत्र कुमुभोज्ज्वलान् ॥१३॥

११] उद्यानानि च रम्याणि, निरीक्ष्य कवि-सत्तमः । [१३

N] ददर्श मतिमान् लंकां, निविष्टां गिरिमूर्धनि ॥१४॥

१२पू] आससादोऽयं लक्ष्मीवान्, लंकां रावणपालिताम् । [१४पू

N] समन्ताद् विचरद्भिश्च, राक्षसैरभिरक्षिताम् ॥१५॥ [१५उ

१. य प्र—०ङ्गान्नागवृक्षांश्च ।

म रा—०ङ्गान्नागवृक्षांश्च ।

अ—०ङ्गान्नागवृक्षांश्च ।

ल_१—कुमुभोज्ज्वलान् ।

२. य ल_१ प्र—समच्छेदानपि ।

३. अ—०राग्रयान् ।

४ ल_१ रा—नाक्षि ।

फ च—मुद्रितः पाठः ।

५. आ—०रपिनदांश्च ।

अ—०भासयन् ।

६. म—मुकुलितानपि ।

७. ल_१—नाक्षि ।

८. य म ल_१ प्र रा—विहगांस्तत्र ।

९. फ च—मुद्रितः पाठः ।

१०. अ—वाप्यः ।

११. य म प्र रा ल_१ ल_२—०लावृताः ।

१२. ल_१—०लावृताः ।

१३. य म ल_१ ल_२ प्र रा—पाद-
पैरुपशो० ।

१४. य म ल_१ ल_२ प्र रा—धारण्या-
न्विदिषांश्च ।

१५. य म ल_१ ल_२ प्र रा—०साद-
चल० ।

अ—०साद सलक्ष्मी० ।

- १५पृ] परिखाभिरगाधाभिः, समन्तात् समलंकृताम् । [N
सीताऽपहरणोत्थेन, राम-त्तापेन तापिताम् ॥१६॥ [१५पृ
N] काञ्चनेनाऽऽवृतां रम्यां, प्राकारेण महापुरीम् ।
गृहैश्च गिरि-संकाशैः, शारदांऽबुद-सन्निभैः ॥१७॥ [१६
N] पाण्डुराभिः प्रतोलीभिर, ऊर्ध्वाभिरुपशोभिताम् ।
१७पृ] अट्टालकशताऽऽकीर्णा, पताका-ध्वज-मालिनीम् ॥१८॥ [१७
तोरणैः काञ्चनैर्दिव्यैर्, युतां भक्ति-विचित्रितः ॥
N] ददर्श लंकां हनुमान्, दिवि देवपुरीमिव ॥१९॥ [१८
२३उ] गिरि-मूर्ध्नि स्थितामुच्चैः, पाण्डुरैर्भवनोत्तमैः ।
ददर्श स कपिः श्रीमान्, पुरमाकाशं यथा ॥२०॥ [१९
N] पालितां राक्षसेन्द्रेण, निर्मितां विश्वकर्मणा । [२०पृ
N] प्लवमानामिवाऽऽकाशे, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२१॥
२४उ] द्वारमुत्तरंमारुह्य, चिन्तयामास वानरः । [२२

१. फ व म ल, ल, प्र रा—

•क्षभिः सपद्माभिः ।

२. रा य म ल, ल, अ—

सौवर्णेना० ।

फ—काञ्चनैरावृतां ।

३. ल, —नास्ति ।

४. य म ल, प्र रा—प्रचुराभिः ।

५. वा—•लीभिः कक्षाभिः ।

व म प्र—•लीभिश्चार्वाभिर० ।

रा—•लीभिः सर्वाभिः ।

ल, —•लीभिश्चाभिः ।

६. वा—पताकायैश्च मूर्धितां ।

७. फ—•नै रम्यैर्जम्बैरति विचित्रिताम्

म ल, प्र—•दिग्वैः लम्बैरति-
विचित्रिताम् ।

ल, —•दिग्वैः लम्बैरति-
विचित्रितां ।

८. अ—हनुमान्संकां ।

९. य ल, प्र रा—पुरमागं गतस्तथा ।

ल, —मेरोः मूर्ध्नि दिवं यथा ।

१०. फ व म ल, ल, प्र रा—

•रमासाय ।

२४५] कैलास-शिखर-प्रस्थाय, आलिखन्तीमिवावरम् ॥२२॥

दीप्यमानामिवाऽऽकाशे, काञ्चनैर्भवनोत्तमः । [२३

N] संपूर्णा राक्षसैर्वोरैर, नागैर्भोग-वतीमिव ॥२३॥ [२४५

वप्र-प्राकार-जघनां, विपुलांश्च-धरांवराम् ।

N] शतश्री-शूलकेशाऽन्ताम्, अट्टालक-वतंसकाम् ॥२४॥ [२१५

१६७] अचिन्तां मुकुत-स्पर्शा, कुबेराऽभ्युपितां पुरीम् । [२४७

दंष्ट्रिभिर्बलिभिः" शूरैः," शूल-पट्टिर्ग-पाणिभिः ।

N] रक्षितां राक्षसैर्वोरैर, गुह्यमाश्री-विपरिव ॥२५॥ [२५

२५७] तैस्यां च महतीं गुप्तिं, प्राकारं च निरीक्ष्य सः ।

रावणं चापि बलिनं, चिन्तयामास वानरः ॥२६॥ [२६

१. आ अ प्र-कैलाश० ।

७. फ य-भविष्यां ।

२. आ-क्रीडमाना० ।

८ फ-मुहतायेव ।

फ-दीपमानाभिः ।

९. रा कुबराभ्युपितां ।

म ल, ल, प्र रा-लीय-
मानाभिः ।

१०. ल,—भिवर्द्धुभिः ।

११. आ-गुहां ।

३ आ-रसयुक्तां ।

१२. फ य-शूलमुहस्पर्शभिः ।

४ आ-पताकोद्धूतमालिनीम् ।

१३. फ-मंहीमा० ।

म ल, प्र रा-विपुलैर्भवनैर्वृताम् ।

१४. फ-तस्याश्च ।

अ ल, विपुलां भवनावृताम् ।

ल, र-स्यां च ।

५. य म ल, रा-श्रीशतके० ।

रा-तस्यां सः ।

६. फ-महाट्टालवरांशुकाम् ।

१५. फ-चति० ।

ल, रा-अट्टालकावतं० ।

२६] आगताऽपीह हरयो, मविष्यन्ति निरर्थकाः ।

न हि युद्धेन वा लंकां, शक्या नाऽन्वेपणेन च ॥२७॥ [२७

२७] इमां मुविषमां दुर्गां, लंकां रावण-पालिताम् ।

प्राप्य दाशरथी रामः, किं करिष्याति राघवः ॥२८॥ [२८

२८] अवकाशो न साम्नाश्च, राक्षसेष्वधिगम्यते ।

न दानस्यै न भेदस्य, नैव युद्धस्य दृश्यते ॥२९॥ [२९

२९] चतुर्णामेव हि गतिर, वानराणां महात्मनाम् ।

बालिपुत्रस्य नीलस्य, मम राज्ञश्चै धीमेतैः ॥३०॥ [३०

३०] यावज् जानामि वैदेहीं^{१५}, यदि जीवति वा न वा ।

३१] इमां मुविषमां दुर्गां, विचिरे च मेढोपुरीम् । [N

N] तत्रैव चिन्तयिष्यामि, दृष्ट्वा तां जनकाऽऽत्मजाम् ॥३१॥ [३१व

१. घ म ल_१ ल_२ प्र रा - आगता-
बेह ।

२. फ - भवन्तीह ।

३. फ - वै ।

४. म ल_२ - लंका ।

५. आ - शक्या चाऽन्वेपणे अपि ।

फ - शक्या ऽऽन्वेपणेन वा ।

घ म ल_१ ल_२ प्र रा - प्राका-

रान्वेपणेन वा । (द्वितीयः पादः

विमर्षापेक्षः । शक्यैर्विशेष-

योगः क्रियान्तरमाध्यमनिरपेक्षं

सकर्मकत्वं च दृष्टव्यम् ।)

६. फ - लंकां ।

७. फ - राक्षसेन्द्रेण पालितां ।

८. फ - भव ।

९. म - रावणं ।

१०. घ ल_१ ल_२ प्र रा - साम्नास्तु ।

म - सांख्यस्तु ।

११. घ म ल_१ ल_२ प्र रा - राक्षसैः

चाधिग० ।

आ - राक्षसेष्वधिगम्यते ।

अ - राक्षसेनाधिगम्यते ।

१२. रा - घनस्य ।

१३. अ - सूर्यात्मजस्य च ।

१४. घ ल_१ - वैदेही ।

१५. ल_१ - पुरीं रावणपालितां ।

प्र - विचित्ररथ महापुरीं ।

१६. अ - तथैव ।

ततः स चिन्तयामास, मुहूर्तं कपि-कुञ्जरः ।

N] गिरिश्रृंगे स्थितस्तस्मिन्, रायम्याऽभ्युदये स्थितः ॥३०॥ [३०

३१.३] अनेन रूपेण मया, न शक्या रक्षमां पुरी ।

प्रवेष्टुं राक्षसैर् गुप्ता, कुडैर् बल-मर्मन्वितः ॥३१॥ [३१

३२] उग्रौजसो महावीर्या, बलवन्तश्च राक्षसाः ।

वचनीया मया सर्वे, जानकी परिमार्गता ॥३४॥ [३४

३३] लक्ष्याऽलक्ष्येण रूपेण, रात्रौ लंकांमिमां पुरीमे ।

प्रवेष्टुं प्राप्त-कालं मे, कुन्त्यं साययितुं महत् ॥३५॥ [३५

N] सै पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा, मुदुर्धर्षा सुरैरपि ।

३४.३] हनुमांश्चिन्तयायास, मुहूर्तं कपि-कुञ्जरः ॥३६॥ [३६

केनोपायेन पश्येयं, मैथिली जनकाऽऽत्मजाम् ।

३५] अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण, रावणेन दुरात्मना ॥३७॥ [३७

३६.५] न विनश्येत् कथं कार्यं, वैकल्यं न कथं भवेत् । [३८.५

१. क—पर्व ? अ—एतत् सं० ।

२. रा म—कपिपुंगवः ।

३. क—शैलश्रृंगे । अ—गिरिश्रृंगे० ।

४. क—० दये रतः । क अ—
भिद्याः । ० दयोद्यतः ।

५. अ—अनेनैव तु रूपेण ।

६. य ल, रा—शक्यं राक्षसी पुरी ।

७. क—पूर्वैर्बलम० । म ल, ल, रा—
नागैर्मोगवतीमिव ।

८. प्र नास्ति ।

९. अ—उमयोद्या ।

१०. य ल, ल, रा—नास्ति ।

११. य म ल, ल, ल—लक्ष्याऽलक्ष्या-
ऽऽत्मरूपेण ।

१२. अ—लंका मया पुरी ।

१३. क—हि नित्यं । म ल—मे-
तत्वं । अ—वै कृत्यं ।

१४. य म रा ल, ल, अ—तो ।

१५. प्र—नास्ति ।

१६. क—प्रवेशयेयं ।
अ—पश्यामि ।

१७. य म ल, ल, प्र रा—वैकल्यं ।
क—वैकृत्यं ।

१८. अतः परमधिकः पाठः—

म अ—यकां कथं च पश्येयं, रहिते जनकात्मऽऽत्मजाम् ।

सन्तोऽप्यर्या विनश्यन्ति, देशकालविरोधिनः ॥

- ३९७] लंघने तु समुद्रस्य, कथं नु न दृष्टा भवेत् ॥३८॥ [४०७
 मयि दृष्टे तु रक्षोभी, रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
 ४०] भवेद्द्वयर्थमिदं कार्यं, रावणाऽनर्थमिच्छतः ॥३९॥ [४२
 कथं शक्यमिह स्थातुम्, अविज्ञातेन राक्षसैः ।
 ४१] अपि राक्षस-रूपेण, न शक्यमटितुं मया ॥४०॥ [४३
 वायुरप्यत्र नाऽज्ञातः, चरेदिति मतिर्मम ।
 ४२] न ह्यस्यविदितं किञ्चिद्, राक्षसानां बलीयसाम् ॥४१॥ [४४
 इहाऽहं यदि तिष्ठामि, स्वेन रूपेण संवृतः ।
 ४३] विनाशं शीघ्रमेप्स्यामि, भर्तुरर्थश्च ह्यस्यते ॥४२॥ [४५
 तदहं स्वेन रूपेण, रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
 ४४] लंकायभि-पतिष्यामि, राववस्याऽर्थ-सिद्धये ॥४३॥ [४६
 रावणस्य पुरीं रात्रौ, प्रविश्य मुदुरासदाम् ।

यिक्लवं दूतमासाद्य, तमः सूर्योदये यथा ।

अर्थाऽनन्तरे बुद्धिर्निश्चिताऽपि न शोभते ॥

घातयन्ति हि कार्याणि, दूताः पण्डितमानिनः ।

१. य ल, प्र रा—लंघनं च ।

रा—शक्यं घटितुं ।

२. य म ल, प्र रा—न निरर्थं कथं ।

७. रा—अहमप्यत्र ।

ल_१—लंघनं नु दृष्टा० ।

८. प्र—इत्यादि० ।

३. य ल, ल_२ प्र रा—दृष्टेऽपि । अ—
 पृष्टे तु ।

६. फ अ—इहैव ।

१०. फ—तेन ।

४. फ—रावणेनार्थमि० ।

११. ल_२—शीघ्रमिच्छामि ।

५. य ल, ल_२ प्र रा—नहि शक्यं
 कचित्स्थातुम्० । अ—नहि शक्य-
 मवस्थातुमविज्ञातेन ।

१२. य म ल, प्र रा—०र्थश्च हीयते ।

ल_२—०र्थः महीयते ।

१३. फ—तेन ।

६. फ—रावणा भटितुं । आ—
 रावणा मयितुं । अ—रावणा मयितुं ।

१४. य म ल, ल_२ प्र रा—
 च दुरा० ।

४५] विचिन्वन् भवनं सर्वं, द्रक्ष्यामि जनकाऽऽत्मजाम् ॥४४॥ [४७
४६पू] इति संचिन्त्य हेनुमान, सूर्यस्याऽस्तमनं प्रति ।

N] आकांक्षन् मनसा वीरो, वैदेह्या दर्शनं तदा ॥४५॥ [४८
४७पू] द्वि-दंश-मात्रः स कपिर, बभूवाऽद्भुत-दर्शनः । [४९
स - तु पर्वत-शृंग-स्थः, पुरीमाश्रित वानरः ।

N] आलोकयामास तदा, पुरन्दर-पुरीमिन् ॥४६॥ [N
५०ड] अनेक-जन-संकीर्णाम्, उद्यान-शत-शोभिताम् ।
५०पू] सुविभक्त-महारथ्यां, चत्वरऽऽर्पणं-पण्डिताम् ॥४७॥ [N ,
सज्जं-यन्त्रोप-करणां, प्रभूत-बल-वाहनाम् ।

५१] हृष्ट-राक्षस-संपूर्णां, सर्व-काम-समृद्धिनीम् ॥४८॥ [N
४२पू] शिला-प्रवाल-वैडूर्य मुक्ता-काञ्चन-रत्नैः ।
५४पू] भ्राजमानां गृह-श्रेष्ठैर, नक्षत्रैर्गगनं यथा ॥४९॥ [N
४८पू] निविष्टां पर्वतस्याऽग्रे, प्रियामेक-गतामिव ।

१. य ल, रा विचिन्वन् भवनं सर्वं ।
अ—० चिन्वन् तं वनं स ।
फ—विचिन्वन् भवनान् सर्वान् ।

२. फ ल, मनसा ।

३. य ल, प्र रा—० स्तमनं ।

४. फ अ—तदा ।

५. फ—चकांक्षे ।

अ—आकांक्षे ।

६. फ अ—प्रति ।

७. फ—० दशमांशं ।

रा—मादेशमात्रः ।

८. फ—० नसंपूर्णाम् ।

९. य म ल, ल, प्र रा—
० उद्यानवन्तशोभिः ।

म ल, —चतुरारपणशो ।

११. फ—सत्प्रायः । प्र—मन्त्रयन्त्रो-
पकारणां ।

१२. य म ल, प्र रा—० तनरवा ।
ल, —० तववकाशनाम् ।

१३. फ—वृष्णशः ।

१४. फ—० सुविदाम् ।

१५. य अ—० प्रयासैर्वैदूर्ये ।

१६. अ—० नराजितैः । ल, —
० नभूषितैः ।

१७. फ—० जमानैः गृह । प्र—
लंकासगनामिव ।

१८. य म ल, ल, प्र रा—लंकासमेकः ।
ल, —लंकासमेकः । प्र—

- ५६पृ] उन्मिक्तैरवलिप्तैश्च, गन्धसैरावृतां पुरीम् ॥५०॥ [N
प्रदोष-काले हनुमान्, तर्णमुत्प्लुत्य पर्वतात् ।
N] प्रविशेत् पुरीं लंकां, मुविभक्त-महा-पथाम् ॥५१॥ [५०
प्रामादं-मात्रां वितेतां, स्तंभैः काञ्चनै-राजतैः ।
N] शान्तौ-मभै-मयैः शृंगैः, गन्धर्व-नगरोपमाम् ॥५२॥ [५१
ददर्श बहु-भौमांश्च, स प्रामादांश्च वानरः ।
N] तैलैः स्फटिक-मञ्जीतैः, प्रामादैः स्वर्ण-मृषितैः ॥५३॥ [५२
N] वैडूर्य-मणि-चित्रैश्च, मुक्ता-रजत-चित्रितैः । [५३पृ
५४पृ] भ्राजमानां गृहं-श्रेष्ठम्, विद्युदिरिव चित्रितैः ॥५४॥ [N
तैलैः शुशुभिरे तानि, भवनान्येव रत्नसाम् ॥५५॥ [५३
N] काञ्चनानि विचित्राणि, तोरणान्युच्छिन्नानि च ।
N] लंकामुद्योतयामासुः, सर्वतः समलङ्कृताम् ॥५६॥ [५४
६१.३] अचिन्त्यामद्भुताऽऽकारां, दृष्ट्वा लंकां महाकपिः ।

१. आ म—• कैरवलि• । फ—
• कैरवावलि• । प्र—• ०लंकावलि• ।	६. य अ—• राश्व ।
२. य म ल, ल, प्र रा—• मुत्प्लु-
त्य वेगवान् ।	१०. य म अ ल, ल, रा—• नां-
गिरिश्रेष्ठै• ।
३. अ—• मालावित्तवै । ल, —
• मालावित्तवां ।	११. अ—• तेष्वैः ।
४. अ प्र—• नरावित्तैः ।	१२. आ—• तैरैः । फ—• रातैः ।
५. आ—• शान्तकै• । फ—• रात-
कुम्भैः । प्र—• शान्तकै• ।	म अ ल, प्र रा तैः ।
६. य फ म ल, ल, प्र रा—
• तोरमैः ।	१३. आ—• ऽऽव ।
७. ल, आ फ म ल, प्र—• मज-
भौमांश्च । रा—• मुवभौमांश्च ।	१४. आ—• नान्येव । अ—• ना-
भ्यवि ।
८. आ—• स्पृष्टैः । फ—• स्पृष्टैः ।	१५. आ—• राश्वैः । प्र—• राश्वस्य ।
	१६. य म ल, ल, प्र रा—• रज-
तैः ।

६२पृ] आसीद्विषण्णो हृष्टश्च, वैदेह्यां दर्शनोत्सुकः ॥५७॥ [५५

तां पांडुराऽभ्राऽऽभ-विमानं-मालिनीं,

मैहार्ह-जांवूनद-चित्र-तोरणाम् ।

यशस्विनीं रावण-ब्राहु-पालितां,

N] निशाचरैर् भीमवलैः समाऽऽवृताम् ॥५८॥ [५६

चन्द्रोऽस्य साचिन्यमिवाऽऽशु कुर्वन्,

तारागणैर् मध्य-गतो वि-राजन् ।

ज्योत्स्ना-वितानेन वितस्य लोकान्,

N] उत्-तिष्ठंतेऽनेक-सहस्र-रश्मिः ॥५९॥ [५७

शंख-प्रभं क्षीर-मृणाल-तुल्यं मे,

उद्-गच्छमानं दिवि^३ भासर्यतम् ।

ददर्श चन्द्रं स कपि-प्र-वीरः,

N] पोष्ठैर्यमानं संरसीज्व हंसैर् ॥६०॥ [५८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे हनुमत्संज्ञप्रवेशो

नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

१. ल_१—सीतासंद० ।

२. आ फ अ—पाण्डुरोद्भूतवि० ।

३. फ—प्रकृष्टजा० । ल_१—महाद्रिजा० ।

४. फ—विवेश वै ।

५. रा—चन्द्रस्य । अ फ—चन्द्रं ।

६. फ—समाविध्यमि० । अ—
समाधिवमि० । म ल_१ प्र रा—
न्यमिवापि कु० ।

७. ल_१—विराजयन् ।

८. म प्र—विचित्य । रा—विचित्य ।

९. ल_१—लोक० । घ म प्र रा ल_१—
लोकं ।

१०. ल_१—० मुत्तिष्ठता० । घ म ल_१

प्र रा—समुत्थितो० ।

११. घ म ल_१ ल_१ प्र रा—वर्ण० ।

फ—गौर० ।

१२. आ—०मुधम्य० । फ—०मुध-
स्तमाश्वा० ।

१३. आ अ—व्यवभा० । फ—निशि ।

१४. घ म ल_१ ल_१ प्र रा—प्रोद्गीय० ।

१५. फ—अस्तीव हंसः ।

१६. फ—इति श्री ।

१७. घ—हनुमन्विता । आ—हनुमत्प्र-
वेशो ।

१८. फ म अ ल_१ ल_१ प्र रा—सर्गः ।

[वं-२, १०]= [द्वितीयः सर्गः] =[दा-३]

ललम्बे शिखरे रम्ये, लम्ब-तोयद-सन्निभः ।

N] सत्त्वमाऽऽस्थाय मेधावी, हनूमान् मारुताऽऽत्मजः ॥१॥ [१

निशि लंकां महा-सत्त्वो, जगाम कपि-कुञ्जरः ।

N] रम्यां काञ्चन-चेष्माऽऽर्द्ध्यां, पुरीं रावण-पालिताम् ॥२॥ [२

N] शारदाऽञ्ज-गण-प्रख्यैर, भवनैः प्रति-मण्डितार्म् । [३पू

६७उ] चण्ड-मारुत-संहंदां, यथा स्वंगेऽमरावतीम् ॥३॥ [६पू

५८पू] चारु-तोरण-निर्-यूहां, पाण्डुर-द्वार-गोपुराम् । [४उ

४९पू] सागरोपम-निर्घोषां, सागराऽनिल-व्रीजितौम् ॥४॥ [३उ

सुवर्ण-खचितां गुप्तां, तथैव विटपावतीम् । [४पू

N] भुजंग-चरितामुग्रां, शुभां भोग-वतीमिव ॥५॥

१. आ ल_३—सलम्ब० । म—
ललम्ब । अ—प्रलम्ब० ।

२. आ—लंब । अ—तस्मिन् ।

३. य रा ल_३ अ—० दसन्निभे ।
ल_१—लसत्तोयदसन्निभे ।

४. य—हनूमान् ।

५. अ—द्विमशको ।

६. ल_३—० वेशाण्यां ।

७. रा—० भगवन् । ल_१—शारद-
भगणप्राप्ये० । म—० भगणेः
म० । अ—शरदमुधर० ।

८. फ—परिमं० ।

९. ल_१—चादमा० । अ—चन्दमा० ।

१०. फ—संकातां ।

११. अ फ—यथैव । अ—यथेन्द्र-
स्या० ।

१२. आ फ—अमरावतीम् ।

१३. अ—० निर्व्यूहां ।

१४. अ—अर्णवानरनि० ।

१५. आ—० लवोजितां । म—
० जीवितां ।

१६. अ फ—० णरचितां । आ—
० णरचिरां ।

१७. फ—भुजगारचि० । ल_१—
० जंगारचितमुग्धां । आ ल_१ल_२
म प्र अ च—भुजगाचरिता० ।

१८. अ रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
शुभां ।

- N] आसाद्य सं कर्षिद्वष्टः, प्राकारमभिपेदिवान् । [७
 १६] आतकौम्भेन महता, प्राकारेण मुसर्वताम् ॥८॥ [८
 साऽभ्रां ज्योतिर्गणाऽऽकीर्णा, विद्युज्ज्वालाऽभिमण्डिताम् । [९
 N] महोच्चर्याऽट्टाल-वर्ता, यंत्र-अस्त्र-समावृताम् ॥१०॥ [N
 ५१पू] किंकिणी-जाल-निर्वोपा, बहु-रत्न-संमावृताम् ।
 ६०उ] विस्मयाऽऽविष्टहृदयः, पुरीमालोक्य वानरः ॥८॥ [८
 ५३उ] जांबूनद-मयैर् जालैर्, वैदूर्य-कृतै-वेदिकैः । [१पू
 ५३पू] मणि-स्फटिक-मुक्ताभिः, प्रवाल-कृत-भूमिभिः ॥१॥ [१पू
 तैर्-हाटक-निर्-ग्रहै, रजिताऽमल-पांडुरैः । [१उ
 N] वैदूर्य-तर्ज-संवाद्यैर्, हाटकैऽन्तर-तोरणैः ॥१०॥ [१०पू
 ४१उ] क्रौंच-वर्हिण-संघुष्टै, राजै-हंस-निपेक्षितैः ।
 ६०पू] दूर्यभरण-निर्वोपैः, सर्वतः प्रतिनादिताम् ॥११॥ [११

१. अ आ—सहसा हट् । य रा
 ल, म प्र—च कपि० ।
 २. यफ रा य ल, प्र—प्रकर्षं सोऽ-
 भ्युपेक्षितान् । ल_१—० रमभ्यु-
 पेक्षि० ।

३. आ—प्रकारेण ।
 ४. य ल, प्र—समावृतां ।
 ५. फ—साध० ।
 ६. आ—० युज्ज्वाला० ।
 ७. अतः परमधिकः पाठः— अ—

विद्योतमानां शरदि, घामिव द्युतिशालिनीम् ।

८. य च—महाचक्र० । म रा ल,
 महासाया० । अ—प्रदीप्ताया० ।
 ल_१—अप्रलिहा० ।
 ९. फ अ—किंकिनी० ।
 १०. य रा ल, ल_१ अ च म प्र—
 बहुरत्नः त० ।
 ११. ल_१—० तवेदिभिः ।
 १२. आ—मणिस्फटिक० ।
 १३. य रा ल, ल_१ म प्र—युंहराज० ।
 अ—० निर्युंहे रा० ।

च—० निर्युंहां रा० । आ—
 निर्युंहे रज० ।
 १४. य ल, ल_१ म प्र रा च—
 ० लसंपातै० ।
 अ फ—संपातै० ।
 १५. य रा ल, प्र म य च—
 ० हाटकौत्तरवेदिकैः ।
 १६. अ—० वह्ज० ।
 १७. च—० हंसैर्निपे० ।
 १८. च—दूर्यभरण० ।

६१पू] विश्वैकसार-प्रतिमां, समीक्ष्य नगरी तदा ।

N] स्वमिवोत्पतितां कामार्त्तं, जहर्ष हनुमान् कपिः ॥१२॥ [१२

६२उ] तां समीक्ष्य पुरी लंकां, राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।

अनुत्तमामृद्धि-युतां, चिन्तयामास वानरः ॥१३॥ [१४

६३] नेर्यमन्येन नगरी, शस्यै धर्षयितुं बलात् ।

६४पू] रक्षितो राक्षसबलैर, उद्यताऽऽयुध-शालिभिः ॥१४॥ [१४

N] कुमुदांगदयोश्चापि, सुपेणस्यै तथै कपेः ।

प्रसिद्धेयं मवेद् भूमिर, मैद-द्विविदयोरपि ॥१५॥ [१५

६५] कुमुदतैस्तनू-जस्य, वरेषु च कुंशपर्वणः ।

ऋक्षस्य केतुमालस्य, मम चैव गतिर्भवेत् ॥१६॥ [१६

६६] समीक्ष्य तुं महाबाहो, राघवस्य पराक्रमम् ।

लक्ष्मणस्य च विक्कांतं, तेन हृष्याम्यहं पुनः ॥१७॥ [१७

१ रा च—वचोकः । अ—
वचोकः ।

२ फ—समीक्ष्यानन्दवास्तथा ।

३. फ व ल, ल_२— • त्यतितु ।
अ च—यमिवोत्पतितु । म प्र—
• त्यतित ।

४ फ—कामो ददर्श । च—काम
जहर्ष । रा—कामाज्जहर्ष ।

५. फ च— • तमा वृद्धिः ।

६ फ—नान्यैर्न मन्ये नः । च—
नियमन्येन नगरी ।

७ फ—सहायैर । च—शस्य ।

८ फ—धर्षयितु । रा—दशयितु ।

९ फ—रक्षिता ।

१०. ल_१— • सधैरैरुदिता । प्र—
• युधशालिभिः । अ— • तैर-

यथा युद्धपाणिभिः ।

११ ल_१ प्र—कुमुमा० ।

१२ फ प्र—सुपेणस्य ।

१३ ल_२—महा० ।

१४ फ—तयोः ।

१५ फ—संविधेयं ।

१६ प्र—तथा ।

१७ फ— • न्द्विविदयो० । फ रा
• न्द्विविधयो० ।

१८ व रा ल_१ ल_२ म प्र—कुंश-
पर्वजतनू० ।

१९ आ—कपेः हृषपर्ववृणः ।

२० ल_२—च ।

२१ फ—महात्मनः । प्र—पराक्रमात् ।

२२. फ रा म प्र—वीरस्य । अ—
विक्काते ।

सर्ग१.] संरक्त-वसनां दिव्यां, कोट्टाऽऽगाराऽवतंसकाम् ।

१.] शस्त्र-यन्त्र-वतीमृद्धां, प्रमदामिव भृषिताम् ॥१८॥ [१८

भवनाद् भवनं गच्छन्, ददर्श पवनाऽऽत्मजः । [स०४

N] विविधाऽऽकृति-रूपाणि, भवनानि च सर्वशः ॥१९॥ [९

प्रनष्ट-तिमिरां दीपैर्, भास्वरैश्च महा-गृहैः । [स०३

२.] नगरीं राक्षसेन्द्रस्य, प्रवेष्टुं रुरुचे कपिः ॥२०॥ [१९

स महा-पर्ययासाद्य, मुक्ता-विकृतमुत्तमम् । [स ४-[३३

६.] मौतंग-भद्र-गन्धाऽऽढ्यं, चारु-प्रासाद-संहतम् ॥२१॥ [N

सौ त्रयोत्कृष्ट-निर्देशः, प्रति-घोष-पुंरस्सरैः । [५३

३.] ज्वाल सा तद्दा लंका, रक्षो-गण-गतैः शुभैः ॥२२॥ [६

ध्वजाऽग्र-सदृशं चित्रैः, पद्म-स्वस्तिक-संयुतैः ।

१. फ अ—स रक्त० ।

२. अ—कोप्यस्ता० ।

३. म—वतंसकाय । व—वतं-
सिका ।

४. फ—वतीं मृदां । ल_२—
अस्त्रासव० । अ—यैप्रन्यास-
स्तनी० ।

५. प्र अ फ—वृत्त० ।

६. ध रा—प्रनष्ट० । आ—प्रनष्ट-
तिमिरे ।

७. रा—दीप्तैर्मा० । म—पैर्मां यु० ।

८. व रा च—महागजैः ।

९. य रा ल, ल_२ म प्र च—
प्रविश्य च महाकपिः । फ—
प्रविश्य रु० अ—पश्यन् सर० ।

१०. फ अ—यमास्थाय ।

११. विनोपेयं कृतं परिष्कृतं शोभां

नीतिमित्यर्थो द्रष्टव्यः ।

१२. फ रा प्र अ च—गंधाढ्यां ।

१३. फ—वसत्कृताम् । म प्र म-
च—संप्रुताम् ।

१४. य रा ल, म प्र—सर्वोद्भू० ।
ल_२—सर्वोत्कृष्ट० । अ—
सर्वोत्कृष्ट० ।

च—सर्वोत्कृष्ट० ।

१५. य रा प्र—स्तुतिघोषपुरस्कृतं ।
च—स्तुतिघोषपुरस्कृतां । म—
स्तुतिघोषपुरस्कृतैः । अ आ—
स्तुतिघोष० ।

१६. रा—महा० ।

१७. रा—रक्षोगणैः श० ।

१८. फ—शुभा ।

१९. फ अ—कंसद्विषयैः । प्र—
कंसैकैः ।

- ४] वर्धमान-निवेशैश् च, स्पर्धमान-गृहेस्तथा ॥२३॥ [७
 वज्र-वैदूर्य-चित्रैश् च, हैर्म-जाल-विभूषितैः । [५पू
 ५] गृहेमेधैः (पैः) पुरी चैव, शुश्रुमे घोरिवांऽबुदैः ॥२४॥ [७उ
 तां चित्र-नानाऽऽभरणां, कपि-राज-हिते रतः ।
 ८] राघवाऽर्थकरः श्रीमान्, ददर्श च ननंद च ॥२५॥ [८
 ११उ] शुश्राव मधुरं गीतं, त्रि-स्थान-स्वर-भूषितम् ।
 स्त्रीणां मद-समृद्धानां, त्रि-दिवेऽप्सरसामिव ॥२६॥ [१०
 १२] शुश्राव काञ्ची-नानंदं च, नूपुर-स्वन-संहितम् ।
 सोपानानां निनादांश्चै, भवनेषु महा-कपिः । [११पू
 १३] आस्फोटित-निनादांश्च, क्ष्वेदितानि च वै तथा ॥२७॥ [११उ
 १४उ] स राज-पथमास्थाय, स्थितं रक्षोवलं मेहत् ।

१. फ—नद्यावत्तं० रा ल, ल२

म प्र अ च—वर्धमान० ।

२. फ य रा ल, ल२ म प्र अ च—
 हेमजाळ० ।

३. फ—गृहसुधिः । ल२—०इकार्यैः ।
 गणार्थे बह्वर्थे च मेघमेघशब्दयोः
 प्रसिद्ध-यभावसामान्येऽपि मुषई-
 पाठसंवादाद् य-यतः पाठस्यैव
 भूयतः प्रवृत्तिः संभाव्यते ।

४. य—भूयः ।

५. प्र—घोरिवाभ्येतः ।

६. फ—०प्रमात्ता० ।

७. य—कपीवाज० । अ—कपाताम० ।

८. अ—प्रितालव० । च य—

तालमंत्रस्वरान्वितम् ।

६. च—०वेषरभामिव ।

१०. प्र—कांचनादं । अ—कांच-
 नीनादं ।

११. आ—नूपरस्वर० । अ—नूपर-
 स्वरसंहिता ।

१२. ल२—सोपमानां ।

१३. य ल, ल२ म प्र च—निनादं
 च । रा—निनंदं च ।

१४. फ अ—भवने स ।

१५. फ ल२ अ—०द्वितांश्च तत्तत्ततः ।
 रा—०द्वितानि तथैव च ।

१६. य रा ल, ल२ प्र—कपिः ।

ददर्श बहुशस्त्राऽऽख्यां (१६५), रात्रणस्य च सोऽनुगा (१६५) ॥ २८ ॥ १४
 १५] दीक्षितान् जटिलान्मुण्डान्, गोजिनांश्वर-वाससः । [१५पू
 स्वाध्याय-निरतास्तत्र, यौतुधानान् ददर्श सैः । [१३पू
 १६] दर्भमुष्टि-प्रहरणान्, अग्निकुण्डाऽऽयुधांस्तथा ॥ २९ ॥ [१५उ
 वि-रूपान् बहु-रूपांश्च, विकटान् वापनांस्तथा । [N
 N] पाश-मुद्गर-पाणींश्च, चण्डाऽऽयुध-धरानपि ॥ ३० ॥ [१६पू
 १७पू] अति-स्यूतान् अति-कुशान्, दीर्घ-जिह्वांस्तयाऽपरांन् । [१८उ
 स ददर्श महाबाहून्, राक्षसान् घोर-दर्शनान् ॥ ३१ ॥ [N
 १८पू] ददर्श बहु-रूपांश्च, वि-रूपांश्चैव सर्वशः । [१९पू
 विशाले राज-मार्गे वै, स ददर्श महा-कपिः ॥ ३२ ॥ [N
 २०] स्रग्विर्णः स्वर्ण-लसार्णो च, परमांऽऽभराणांश्वरान् । [२१पू

१. य — ०शां बहुशस्त्रीघान् । आ—
 ०शं बहुशस्त्राख्यान् । रा—०यहु-
 शस्त्रीघं । ल_१—०शां बहुशस्त्री-
 घान् । ल_२—०शं बहुशस्त्री च ।
 म—०शां बहुशस्त्रीघं । प्र—
 ०शं बहुशस्त्रीघान् ।
 २. य ल_१ प्र—य सानुगान् । ल_२
 रा—य सोनुगान् । आ फ अ
 च—य सानुगान् ।
 ३. य—०रावाससां ।
 ४.—य रा म प्र—ददर्श कपिकुण्डः ।
 फ—जटुधानांस्तथायैव सः ।
 ५. अ—नास्ति ।
 ६. य—०टण्पनसांस्तथा ।
 ७. अ—नास्ति ।
 ८. अ—प्रासमुद्र० ।
 ९. फ य अ—दण्डायुध० ।
 १०. य रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—

०नतिशान् कुब्जान्दीर्घास्त्रधारान् ।
 फ—०लातिविकृतानास्त्रिभिर्घास्त्र-
 धैव च ।
 ११. फ ल_२ रा—ददर्श स ।
 १२. फ रा ल_१ ल_२ म प्र च—
 महाबाहू । अ—मदगविज्ञान् ।
 १३. अ कूटकर्मणः ।
 १४. फ—विरूपान् ।
 १५. अ फ—सुरूपांश्च ।
 १६. फ—सुवर्धसः । ल_१—सर्वतः ।
 अ—सुसर्वशः ।
 १७. फ—तु ।
 १८. फ—०ग्विनः सुविस्मितांगान् ।
 अ—सुस्तिनः स्वनु० । च—
 क्षत्रियसः स्वनु० ।
 १९. फ च—पराधर्मात् । य रा
 ल_१ ल_२ म प्र अ च—०रणा-
 न्वितान् ।

- १८३] एकांक्षाऽनेक-कूर्णाश्च, चेललुम्ब-स्तनोदरान् ॥३३॥ [१६३
 २१५] विवृतोरु-शिरो-ग्रीवान्, विकटान् उत्कटानपि । [N
 ११५] कैरालान् भेग-वक्रांश्च, वि-कटान् वामनांस्तथा ॥३४॥ [१७५
 २१३] परम्भ-धरान् उग्रान्(वै), कांश्चिन् मुद्गर-धारिणः । [२०५
 N] तीक्ष्ण-शूल-धरांश्चैव, पाश-पाणींस्तथाऽपरान् ॥३५॥ [२१३
 N] चक्र-तोमर-हस्तांश्च, शिला-पाशाऽऽयुधानपि । [N
 २२५] यन्विनः खड्गिनश्चापि, गतघ्नी-मुग्ध(स)लाऽऽयुधान् ।' [१७३

१. फ य ल, ल_२ म प्र म—
 •क्षांश्चैक० । रा य—•क्षांश्च-
 वर० ।

२. आ—•स्वतनूद० । य रा ल,
 ल म प्र च—लंवितीळांस्तनू० ।
 म—कर्मप्रावरणानपि ।

३. य रा ल, ल_२ प्र रा म अ च—
 विवृतोरु० ।

४. म—विल्लगनु० ।

५. आ—•लानूदव० । ल_१—
 •लमप्रव० ।

६. आ—शक्तिवृक्षायुधान् कांश्चि-
 त्पट्टिसायुधधारिणः । फ—पर-
 म्भधरांक्षांश्चिन्मुद्गर० ।

प्र—नास्ति ।

७ फ—•तीक्ष्णशूलधरांक्षांश्चिन्
 शतघ्नीमुद्गरायुधान् । म—•लव-
 रांश्चापि पाशपाणींस्तथापरान् ।
 च—•लधरांश्चापि पाशपाणी० ।

प्र—नास्ति ।

अतः परमधिकः पाठः—

फ—परिघोत्तमहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि* ।

य—चक्रतोमरहस्तांश्च, ददश स महाकपिः ।

८. फ—पाशपाणींस्तथापरान् ।

म च—नास्ति ।

६. य रा ल, ल_२ प्र म

अतः परमधिकः पाठः—

प्र य—यष्टिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिसायुधधारिणः† ।

प्र—चक्रतोमरहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि ।

* म—अक्षतोमरहस्तांश्च, शिलाक्षण्डायुधानपि ।

† फ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिसायुधधारिणः ।

- भिण्डि-पाल-गदा-हस्तान्, ऋष्टि-हस्तश्च दंशितान् ॥३६॥ [N
N] रावण-स्तव-संयुक्तं, रत्नसां जैल्पितं बहु । [१३३
शुश्राव हनुमांस्तत्र, सीताऽन्येषण-तत्परः ॥३७॥ [१२
N] त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-नाद-निनादितमै ।
वाजि-होषित-संयुष्टं, नादितं भूषण-स्वनैः ॥३८॥ [२५
N] रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।
N] वारणैश्च चतुर-दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥३९॥ [२६
भूषितं रुंचिर-द्वारं, वन्यैश्च मृग-पक्षिभिः । [२७
N] राक्षसाऽधिपतेर्गुप्तम्, आविवेश गृहं कपिः ॥४०॥

इत्याप्येव समावर्णे सुन्दर-काण्डे लङ्कावर्णनं

नाम द्वितीयैः सर्गैः ॥२॥

१. फ—०३ रिष्टि० । अ—०हस्तान्।सिहस्ता० । फ—०श्च दपि० । आ—
०श्च दंति० । अत्रः परमपिङ्गः पाठः—

अ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिषायुधधारिणः ।

धन्विनः खड्गिनश्चापि, शतघ्नोमुशलायुधान् ।

परिपोत्तमहस्तांश्च, स ददर्श महाकपिः ।

२. य रा ल, ल म प्र च—
राक्षसैः ।	८. य रा ल, ल प्र म च—
द्रुमहयै० । ल—शुभहयैल० ।
अ—वेगह० ।
३. अ—यदुजल्पितं ।	९. य—वानरैश्च । प्र—प्रेरावणैः ।
४. य रा ल, ल म प्र अ च—
०पनिभां दिग्भां ।	१०. फ प्र—रुचिरं द्वारं ।
५. य रा ल, ल म प्र च—
०दिनादितं । अ—०वि ना० ।	११. आ—०पतेयुष्टमा० ।
६. फ म—वाजिहो० । रा ल,
ल म प्र अ च—०रित
संयुष्टं ।	१२. य रा ल, म प्र—गृहं कपिः ।
७. रा ल, ल म प्र अ च—नादिषां	१३. आ—हनुमलुङ्का विचपे । प्र—
लङ्काविचयो ।
	१४. आ फ य म रा ल, ल म प्र च—
नाले ।

ततः सु-मध्यं गतेम् अंशु-मन्तं,

ज्योत्स्ना-वितानं मेह जैद्वमंतम् ।

ददर्श धीमान् दिवि भानुमंतं,

३] गोष्ठे दृपं मेक्षामिव भ्रमंतम् ॥१॥ [१

लोकस्य पापानि विशातयंतं,

महोदधिं चाऽपि समेवयंतम् ।

भूतानि सर्वाणि च राजयंतं,

४] ददर्श शीतांऽशुमथाऽभियांतम् ॥२॥ [२

या भाति लक्ष्मीर्भुवि मन्दर-स्या,

तथा प्रदोपेषु च सागर-स्या ।

तथैव तोयेषु च पुष्कर-स्या,

५] रराज सा चारु-निशाकर-स्या ॥३॥ [३

१. फ रा ल, ल, म अ च—
स मध्यंग० । प्र—स मध्ये
गत० ।

२. य ल, ल, प्र च—ज्योत्स्ना-
वदार्तं रा—ज्योत्स्नावधार्यं ।

३. आ म—महदुद्वमंतं । य—सह
तद्व० । अ—महदुद्वहन्तं ।

४. व रा ल, प्र—दृपश्रेष्ठमि० ।
ल, दृपं खेद० । म—दृपं,
श्रेष्ठ० । च—दृपे भाष० ।

५. आ—तापानि ।

६. ल, निशातयं० । आ—दशा-
तयं० । अ—विनाशयं० ।
अतः परमधिकः पाठः—

रा ल, ल, म प्र च—ददर्श शीतांशुमथाभियान्तम् ।

७. रा—रम्या भु० ।

८. य—मंदिरस्या अ—मंदरस्या ।

९. य रा ल, ल, म प्र—प्रदो-
पेषु । फ—यथा प्रमाते ।

१०. फ—शिवपुष्करस्या । अ—
अथ सागरस्या ।

११. फ—सागरस्या ।

१२. फ—तथा रराजेव ।

हंसो यथा राजति पुष्कर-स्थः,

सिंहो यथा सुन्दर-कन्दर-स्थः ।

वीरो यथा दीर्घित-कुञ्जर-स्थः,

६] चन्द्रो विवभ्राजं तथाऽम्बर-स्थः ॥४॥ [४

स्थितः कैकुत्थानिव वीक्षण-शृङ्गो,

महाऽचलः श्वेतं हवोर्च-शृङ्गः ।

हस्तीव जाम्बूनद-वद्ध-शृङ्गो,

७] विभ्रांति चन्द्रः परिपूर्ण-विश्वः ॥५॥ [५

प्रकाश-चन्द्रोदय-नैर्ऋ-दोषः,

प्रनैर्ऋ-रोषः पिशिताऽऽशि-तोषः ।

रामाऽभिरामोचित-चित्तै-दोषः,

८] स्वर्ध-प्रकाशो भगवान् प्रदोषः ॥६॥ [८

तैन्त्री-स्वनात् कर्ण-मुखाभिवृत्तौः,

१. य रा ल, ल, म प्र—भाति
मुपकजस्थः ।

२. प्र—हंसो ।

३. भा—मन्दरकन्द० । फ—राजति
कन्द० ।

४. फ—राजति कुञ्ज० ।

५. य रा ल, म प्र—चन्द्रस्तथा
भ्राजति ।

फ—राज चन्द्रोपि ।

६. य रा ल, म प्र—चाम्बरस्थः ।

अतः परमधिकः पाठः—

य रा ल, ल, म प्र च—यन्निप्रविष्टो भगवान्प्रदोषः ।

१४. य—प्रणष्टदोषः । अ य—भिराः—
प्रनष्टदोषः ।

१५. य—भिरामोचि० । ल, —
रोचितचित्त० ।

७. अ—ततः कुमुदानि० ।

८. भा फ ल, अ च—महावकः ।

ल —कैलातशृङ्गः ।

९. य फ ल, म प्र—हवोर्ध्व० ।

ल, —किमु चोर्ध्व० ।

१०. फ—राज ।

११. य ल, म च—पूर्णः ।

१२. य रा ल, म प्र—मेशशृङ्गः ।

१३. ल, —प्रदोषनष्टौ ।

१६. अ—स्वर्गोपमोमूढः ।

१७. य फ रा म प्र च—न्त्री

स्वनाः कर्णमुखाभिवृत्तौः । ल, —
कर्णमुखः प्रवृत्तः । ल, अ—

स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सु-गुप्ताः ।

नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ताः,

९] वि-हर्तुम् अत्यद्भुत-रौद्र-वृत्ताः ॥७॥ [९

अति-प्रवृत्तानि समाकुलानि,

रैथाऽश्व-भद्रासन-संकुलानि ।

५] वीर-प्रियाभिश्चै समाकुलानि,

१०] ददर्श धीमान् विचरन् कुलानि ॥८॥ [१०

११, प्र०पा] परस्परं चाधिकमाक्षिपन्ति, [११प्र०पा

गात्राणि कान्तासु च विक्षिपन्ति ।

१२पू] रक्षांसि वक्षांसि समाक्षिपन्ति, [१२पू

N] केयूरभारांश्च विनिक्षिपन्ति^१ ॥९॥ [N

ददर्श कान्ताश्च संमालपन्ति,

११उ] मत्त-मेलोपान् अभि-संक्षिपन्ति^२ । [११त०पा

•कर्णसुखप्रवृत्ताः ।

१. ध रा ल म प्र च—समेता ।

ल, अ—सुवृत्ताः ।

१२. फ अ—प्रमत्तमतानि । ल, —

अति प्रमत्तानि । म प्र—अति-

प्रवृत्तानि । च—प्रमत्तवृत्तानि ।

३. फ—गजाश्वभ० ।

ब—रथाश्वभ० । ल, —रथा-

निभ० । प्र—रथौघभ० ।

४. फ—सनकुण्डलानि ।

५. फ—वीरप्रिया चापि । अ—

फ ब—मत्तारस्तथान्योन्यमधिचिपन्ति † ।

च—केयूरभारांश्च (वि) निक्षिपन्ति ॥

वीरप्रियाश्चापि ।

६. ब—गृहानि । अ—गृहाणि ।

७. फ—चापि रथा क्षिपन्ति ।

८. फ अ—केयूरहारोश्च ।

९. ब फ रा ल, ल, म प्र अ

च—नास्ति ।

१०. आ—समालभन्ति ।

ब—परिस्पृशन्ति ।

११. घ म प्र च—•प्रलापानपि० ।

अ—•प्रलापानधि ।

१२. अतः परमधिकः पाठः—

†—च मत्तारस्तथान्योन्यमधिचिपन्ति ।

तथाऽपराण्यत्रे मुखं स्वपन्ति,

१२७] महागुणे तु (तं) ल्पवरे वसन्ति ॥१०॥ [१३३

महाजनैस्तत्र तेषां वैसद्भिः,

सु-पूजितैर् लक्षणवत्-सुहृद्भिः ।

रराज पुंभिश्च विनिश्चसद्भिः,

१३] हृदी भुजङ्गैरिव निश्चसद्भिः ॥११॥ [१३४

प्रधान-बुद्धीन् रुचिराऽभिधानान्,

संश्रद्धधानान् जंगतः प्रधानान् ।

नाना-विधानां रुचिराऽम्बराणां,

१४] ददर्श तैस्यां पुंरि राक्षसानाम् ॥१२॥ [१३५

नेनन्द दृष्ट्वा सै च तान् विरूपान्

१. आ अ—०प्रेम्पत्र ।

२. फ—नास्ति ।

३. आ फ व रा ल, ल, म प्र
अ च—नास्ति ।

४. व रा ल, ल, म प्र अ च—
महागजैः । फ—०गजैर्यो ।

५. फ—समवेतैर्हृद्भिः । अ—तथा
स्तद्भिः ।

६. फ—०तैर्लक्षणतः सुहृद्भिः ।
रा—० तैस्तत्र..... ।

ल, म—०तैस्तत्र जये सुहृद्भिः ।
म—०तैस्तत्र समारचद्भिः ।

प्र—नास्ति ।

७. व म—अ समुच्छ्वसन्ति । ल, म—

०अ समाश्वासन्ति । अ—रक्षाम-
वनं प्रसन्ति ।

८. व रा ल, ल, म प्र अ च—
इदं ।

९. व ल, म—०नवृद्धीन् ।
ल, म—०नवृद्धीन् ।

१०. व—०प्रविष्टाः । फ—०प्र-
चारान् । ल, म—०विधा-
नम् ।

११. आ—०वृत्त्यप्रधावाः । फ—वप-
सो निधानान् ।

अतः परमधिकः पाठः—

रा ल, ल, व म प्र—सुशुस्तवुर्जंगतः प्रधानान् ।

१२. आ—रुचिषराणां ।

१३. ल, म—तस्यामपि ।

१४. आ म—नन्दं ।

१५. व म रा ल, ल, म प्र अ च—न ।

इज्यावतो न्यायव्रतोऽभिरूपान् ।

नानागुणांश्चाऽऽत्म-कुलाऽनुरूपान्,

१५] ददर्श कांश्चि च पुंस्तर्विरूपान् ॥१३॥

[१६

ततो वराऽर्हाः सुत्रिशुद्धभावाः,

तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ॥

मियेषु भावेषु च सक्तभावाः,

१६] ददर्श तारा इव सु-प्रभावाः ॥१४॥

[१७

श्रियो ज्वेलन्त्या ध्रुवयोपेगूढाः,

निशीथ-काले तमणोपेगूढाः ।

ददर्श काश्चित् प्रमदाः सुगूढाः,

१७] यथा विहंगीः कुंसुमोपगूढाः ॥१५॥

[१८

अन्याः पुनर्हर्म्य-तलोपविष्टाः,

तेषां मियाऽङ्केषु सुखोपविष्टाः ।

भर्तृमिया धर्म-पथे निविष्टाः,

१८] ददर्श धीमान् मदनाऽभिविष्टोः ॥१६॥

[१९

१. व रा ल, ल, म प्र अ च—
•प्रिष्ठल० ।

२. व रा ल, ल, म प्र अ-विरु० ।

३. 'फ'—नास्ति ।

४. व रा ल, ल, म प्र अ च—

विकाररूपान् ।

५. ल—नास्ति ।

६. मा—पतेषु ।

म—पानेषु ।

७. फ—नारीति ।

८. व रा ल, ल, म प्र—नास्ति ।

९. मा—धिया वलन्त्यो । म—

भियं ज्वलन्त्यम् ।

१०. अ—वयोपगूढाः ॥

११. ल—नास्ति ।

१२. अ ल—नास्ति ।

१३. फ—स्तिग्धाश्च तत्र प्रमदाः

नवोदाः ।

१४. ल—तथा ।

१५. मा—विहंगाः ।

१६. फ म—काश्चित् ।

१७. व म प्र—द्वितीयस्य नृदीपरा-

देन, ज्यत्यया ।

१८. ल—भर्तृपथे नि० ।

फ—धर्मपथोपविष्टाः ।

१९. प्र—मदनोप० ।

१९ प्र पा] सुप्रावृताः काञ्चनरश्मि-वर्णाः, [२० प्र पा]

N] पुनश्च काश्चित् छशि-कान्ति-वर्णाः । [N

N] पुनश्च काश्चित् कमलाऽभि-वर्णाः, [N

१९ च पा] कान्ताः प्रवीणा रुचिराऽङ्ग-वर्णाः ॥१७॥ [२० च पा]

ततः प्रियान् प्राप्य मद्राऽभि-रामाः,

सुप्रीति-युक्ताः प्रेसमीक्ष्य रामाः ।

‘युहे युहे ताः परमाऽभि-रामा,

२०] हरि-प्रवीरः स ददर्श रामाः ॥१८॥ [२१

चन्द्र-प्रकाशा धरेवक्त्र-माला,

वक्राक्षि-पद्माश्च सनेत्रे-मालाः ।

१. व रा म च—०दिमर्षणः । अत्र परमचक्रः पाठः—क-

सुधौतवासाः शशिकान्तवर्णाः ।

२. छ_१—काश्चित् शशिकान्तवर्णाः । १०. व—प्रियैः समेतः । छ_२—

३. छ_२—०कमलासवर्णाः । रामाभिरामाः ।

४. फ म—कान्तप्रदीना व० । रा— ११. छ_२—चतुर्यः पादौ नास्ति ।

कान्तमविष्टा व० । छ_१ प्र— १२. व छ_१—०काशमल० । रा म

काश्चित् प्रियवद्भूतासवर्णाः । प्र च—०काशाश्च हि वक्त्र० ।

छ_१—दन्तावलिप्रामितरम्भकर्णाः । छ_२—०काशपुति व० । अ—

म—ददर्श सोध रुचिराभिवर्णाः । ०काशा शुचि० ।

५. व—कोप उत्तर पादप्रवे नास्ति । १३. व रा म—वक्त्रपर साध्वस-

च—चतुर्यः पादौ नास्ति । नेत्रमालाः । फ—वक्राक्षिपद्मा-

६. व रा छ_१ छ_२ म प्र च— मलनेत्रमालाः । छ_२—द्रष्टापर-

प्रियाः । साध्वसनेत्रमालाः । अ—रामाश्च-

७. मा छ_२ च—सदृशभि० । रा— पद्मामलनेत्रमालाः ।

स चाभि० । छ_१—वक्त्रागुभेदभिपत्तिप्रामा-

८. फ—०युक्ताभि० । लाः । प्र—०प्रमीमाणा मातु-

९. रा—समवीक्ष्य । रानेत्रमालाः ।

विभूषणानां सं ददर्श मालाः,

N] शत-हृदानामिव चारु-मालाः ॥१९॥ [२२

न त्वेवं सीतां परमाऽभि-जातां,

पथि म्रियतां राजकुले प्रै-जाताम् ।

लतां प्रफुल्लामिव साधु जातां,

२१] ददर्श तन्वीं मनसि प्रै-याताम् ॥२०॥ [२३

सनातने धर्मनि (णि) संनि-विष्टां,

रामैर्पिणी तां मनसा नि-विष्टाम् ।

भर्तुर् मनः श्रीमद् अंनुं-प्र-विष्टां,

२२] स्त्रीभ्यो वराभ्यः संमथिप्र-दिष्टाय ॥२१॥ [२४

भावाऽन्वितां संप्रसृताऽऽशु (?श्रु)-कैर्णवीं,

१. य फ रा ल, ल म प्र अ
च—च ।

२. फ - शतद्रुमाणा० ।

३. य रा ल, ल, म प्र च—
चैव ।

४ य रा ल, म प्र—स्थिते फ
अ च—स्थिते ।

५. फ—०लप्रजा० । रा—रात्रि
सुप्र० । ल, —०ले प्रजापते ।

६. य रा ल, ल, म प्र अ च—
मनमिप्रजाता । फ—अचिर-
प्रसृताम् ।

७. य फ रा ल, ल, अ म प्र च—
यामेनि ।

८ प्र—रामैर्पिणी । अ—समैर्पिणी ।
च—रामोर्पिणी ।

६. फ ल, द्वितीयः पादो नास्ति ।

१० य रा ल, म प्र—०मनच्छा-
दनसानीविष्टाम् । फ—०मनः
श्रीवदनप्रविष्टाम् । ल, —०मन-
स्कारुनसधि० । च—०मनश्च-
दनसधि० ।

११. अ च भिष्टाः—०भ्यश्च सदा-
निविष्टां ।

च—०मात्र स० ।

१२ ल, —तृतीय, पादो नास्ति ।

१३. य रा ल, ल, म प्र च—
तापान्वितां । फ—तोयान्वितां ।
अ—रूपान्वितां ।

१४. य रा ल, ल, म प्र च—
सोनुसृताः ।

अ—अप्रवितौष्टकण्ठी ।

पुरा वैराहाऽम्बर-निष्क-कण्ठीम् ।

मुजात-पैक्षामिव रक्त-कण्ठीं,

२३] वने प्रैष्टचामिव नील-कण्ठीम् ॥२२॥

[२५

अव्यक्तरूपांश्चैन्द्र-लेखां,

पांशु-प्रदिग्धामिव हेम-लेखाम् ।

२४] क्षीत-प्ररूढामिव धौण-लेखां,
वायु-प्रभ्रामामिव मेघ-लेखाम् ॥२३॥

[२६

स तामपश्यन् मनुजेश्वरस्य,

रामस्य भार्या वदतां वरस्य ।

वभूव दुःखाऽभिर्हतश्चिरस्य,

२५] प्रभञ्जनो मर्ष्यै इषोऽचलस्य ॥२४॥^{१४}

[२७

समीक्षमाणो बहुधा, ददर्श कपि-कुञ्जरः ।

१. य ल—परा । आ—स्फुरद् । १०. ल_१—चन्द्रले० ।

फ—वरा । अ—पुराण० । ११. ल_१—मिहसो महारमा । प्र—

२. अ—वह्निश्वर० ।

मि हतान्तरस्य ।

३. आ—तपक्षमामति० । अ—
तपक्षामभिर० । फ—तपक्ष्यां ।

१२. आ य फ रा म प्र च ल_२—
प्लवङ्गमो । ल_१—ध्रुवङ्गमानाम् ।

रा—स जात० । अ—क्षामति० ।

१३. आ म—मन्दमिवाक्षिरस्य ।

४. निष्ककण्ठीं । फ—मधुरामिक० ।

य रा च—मिवानलस्य ।

५. अ—प्रवृद्धा० । प्र—कोपे चतुर्थः
पादो नास्ति ।

ल_१—अपिषो हनूमान् । फ—
मन्द इवा० । ल_२—अन्तरस्य

६. य रा ल_१ ल_२ म प्र च—
वायुप्रभ्रामामिव । फ—पांशुप्र-
विष्टामिव ।

इवानल० । प्र—सुनुरयानिल० ।

७. म म—दावले० । ल_१ ल_२—
चन्द्र० । प्र अ—मेघ० ।

१४. आ—कोशे अतः परं सर्गसमा-
सिद्धस्येव ।

८. फ—हतप्रगु० । रा अ—कृतप्र० ।
ल_१ जात प्र । ल_२—शतप्रगु० ।

१५. आ फ रा ल_१ ल_२ म प्र अ
च—समीक्ष्य० । आ—कोपे

९. य रा ल_२ च—चाद ले० ।
फ—हेम ।

अत आरम्भ आविवेश गृहं कपि
रित्यन्तः पाठश्चतुर्थ-सर्गारम्भे
दृष्टव्यः । पाठभेदस्तिवैव सर्वे
दर्शितः ।

N] प्राकार-चैर-संपन्नं, रावणाऽन्तःपुरं महत् ॥२५॥ [N

पुण्डरीकाऽवतंसाभिः, परिखाभिः समावृतम् ।

N] द्वार-तोरणै-सम्पन्नं, ददर्श स महा-कपिः ॥२६॥ [N

त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-वादित्र-निस्वनम् ।

N] वाजि-हेपितं-सम्पन्नं, नादितं भृषण-स्वनैः ॥२७॥ [N

रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।

N] वारणैश्च चतुर्दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥२८॥ [N

भूपितं रुचिर-द्वोरं, अन्यैश्च मृग-पक्षिभिः ।

N] राक्षसोधिपतेर् गुप्तम्, आविवेश कपिर्गृहम् ॥२९॥ [N

सुशुद्ध-जायूनद-जालवंतम्,

मणि-प्रवेकोत्तम-वेदिकोन्तम् ।

परार्ध्य-रत्नाकरम् ऋद्धिमन्तं,

२६] स रावणाऽन्तःपुरमाविवेश ॥३०॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे चन्द्रोर्व्वयवर्णनं नाम

तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

१. फ अ—०रसच्छिन्नं ।

२. आ—अलंकृतम् ।

३. य रा ल, प्र—०रणमत्युन्नं ।

ल, च -०रणमत्युन्नं । अ—
०रणसम्यग् ।

४. अ—स ददर्श ।

५. फ—रथ ।

६. फ—०प्रवादितम् ।

७. फ ग—वाजिहे ।

८. य रा ल, प्र अ च—रथया-
नैर्वि ।

९. य रा ल, प्र अ च—०भैः

वृत्तह । फ—इत्येष गुणवत्तैः

१०. प्र—पुरावणेश् ।

११. य रा ल, ल, प्र अ च—
०चिरोदारम । फ—०चिरं द्वा ।

प्र—०चिरोदारिर् वनजैः ।

१२. अ—०सं प्रविवेश ।

१३. य रा ल, प्र—गृह कपिः ।

१४. फ ल, ल, प्र म—स सुदृढ ।

रा—संगुद ।

अ—सुवह ।

१५. य रा—०वेकाभरणम् ।

ल, —०प्रभाभिश्च विराजयतम् ।

च—नास्ति ।

१६. प्रदोषव ।

[वं-१२]= [चतुर्थः सर्गः] = [दा-६]

१५] स संक्षिप्याऽऽत्मनः. कामं, भविष्याऽनुपलक्षितः ।

चिन्तयामास मनसा, मुहूर्तं ध्यानमाऽऽस्थितः । [N

२] कपि-यवीरो हनुमान्, राघव-प्रियकाम्यया ॥१॥'

कीदृशे वैश्वने वैदा, मुक्ता वा स्वैर-चारिणी । [N

३] काश्च रक्षन्ति राक्षस्यः, कथं-रूपा च पैथिली ॥२॥

नै हृष्ट-पूर्वा च मया, पैथिली जनकाऽऽत्मजा । [N

४] इक्षितैश्चाऽनुमार्तैश्च, मया ज्ञेया भविष्यति ॥३॥

५] एतां बुद्धिं तदा कृत्वा, हनुमान् मारुताऽऽत्मजः । [N

प्रविवेश पुरीं रैम्यां, समृद्धां राक्षसाऽऽकुलाम् ॥४॥

N] दैर्दृशं च ततो लङ्कां, वायु-पुत्रो महा-बलः । [N

६] अन्वियेप तदा सीतां, रामस्य प्रिय-काम्यया ॥५॥' [N

शिविकौमु विमानेषु, निपतन् पादपेषु च । ॥५॥

१. क्त—अत आरभ्य विमर्षिणस्य

स्य उक्तं, तत्पन्तः प्राप्ते, नास्ति ।

२. स हा लङ्—कीदृशी च वने ।

प्र—०क्षी च वने । लङ्—०क्षी

सदने । क्त—०क्षी वंघने ।

३. क—यदा ।

४. क—वा स्वैरचारिणिम् । लङ्—

चेद्वरचा ।

५. क—अष्टरूपा । म—न दृष्ट-

रूपा ।

६. क—वैदेही ।

७. अ—०नुमावेन ।

८. लङ्—०भ्यवनारमजः ।

९. व रा लङ्, प्र, अ—लंका ।

१०. लङ्—नास्ति ।

११. व रा लङ्, प्र—०क्षी स ।

क लङ्, अ—स ददर्श ।

१२. क्त—अन्वियेपंस्तदा ।

१३. क्त, अ—राघव ।

१४. लङ्—नास्ति ।

१५. आ क्त अ—स निकमं ।

१६. आ—व्यपतन् । क्त, अ—व्यप-

तन् ।

१७. लङ्—नास्ति ।

N] प्राकार-वेर-संपन्नं, रावणाऽन्तःपुरं महत् ॥२५॥ [N

पुण्डरीकाऽवतंसाभिः, परिखाभिः संपावृतम् ।

N] द्वार-तोरणै-सम्पन्नं, दर्दश स महा-कपिः ॥२६॥ [N

त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-वादित्र-निस्वनम् ।

N] वाजि-हेपितं-सम्पन्नं, नादितं भूपण-स्वनैः ॥२७॥ [N

रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।

N] वारणैश्च चतुर्दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥२८॥ [N

भूपितं रुचिर-द्वीरं, अन्यैश्च मृग-पक्षिभिः ।

N] राक्षसाधिपतेर् गुप्तम्, आविवेश कपिर्गृहम् ॥२९॥ [N

सुशुद्ध-जायूनद-जालवंतम्,

मणि-प्रवेकोत्तम-चेदिकान्तम् ।

परार्ध्य-रत्नाकरम् ऋद्धिमन्तं,

२६] स रावणाऽन्तःपुरमाविवेश ॥३०॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे चन्द्रोदयवर्णनं नाम

तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

१. फ अ—०रसंविष्टं ।

२. आ—अलंकृतम् ।

३. य रा ल, प्र—०रणमत्युच्चं ।

ल, च—०रणमत्युग्रं । अ—

०रणसम्पन्नं ।

४. अ—स ददर्श ।

५. फ—रथं ।

६. फ—०प्रनादितम् ।

७. फ अ—वाजिहे ।

८. य रा ल, प्र अ च—रथपा-

नैर्वि ।

९. य रा ल, प्र अ च—०भैः

वृत्तं । फ—हयैश्च गुणवर्तः

१०. प्र—पेरावगैश्च ।

११. य रा ल, ल, प्र अ च—

०चिरोदारमं । फ—०चिरं द्वां ।

प्र—०चिरोदारैर् वनजैः ।

१२. अ—०सं प्रविवेश ।

१३. य रा ल, प्र—गृह कपिः ।

१४. फ ल, ल, प्र म—स शुद्धं ।

रा—संशुद्धं ।

अ—सुवर्णं ।

१५. य रा—०वेकाभरणमप्रां ।

ल, —०प्रमाभिश्च विराजवंतम् ।

च—नास्ति ।

१६. प्रदोषव ।

[व-१२]= [चतुर्थः सर्गः] =[दा-६]

१५.] स संक्षिप्याऽऽत्मनः- कामं, प्रविश्याऽनुपलक्षितः ।

चिन्तयामास मनसा, मुहूर्तं ध्यानमाऽऽस्थितः । [N

२.] कपि-प्रवीरो हनुमान्, रावण-प्रियकाम्यया ॥१॥'

कीदृशे धैर्येनै वैदा, मुक्ता वा स्वैर-चोरिणी । [N

३.] काश्च रक्षन्ति राक्षस्यः, कथं-रूपा च मैथिली ॥२॥

नै दृष्ट-पूर्वा च मया, मैथिली जनकाऽऽत्मजा । [N

४.] शङ्कितैश्चाऽनुमानैश्च, मया ज्ञेया भविष्यति ॥३॥

५.] एतां बुद्धिं तदा कृत्वा, हनुमान् मोहताऽऽत्मजः । [N

प्रविवेश पुरीं रम्भां, समृद्धां राक्षसाऽऽकुलाम् ॥४॥

[N] दंदर्गं च ततो लङ्कां, बासु-पुत्रो महा-बलः । [N

५.] अन्वियेष तदा सीतां, रामस्यै प्रिय-काम्यया ॥५॥' [N

शिविकौस्तु त्रिमानेषु, निपतन् पादपेषु च ।^{१७}

१. ल-अत आरभ्य 'विमोक्षणस्य

च तत' इत्यन्तः प्रागे नास्ति ।

२. ल-दा-ल-१-कीदृशी च वने ।

प्र-०शे च वने । ल-०शे

सदने । फ-०शे वधने ।

३. फ-चदां० ।

४. फ-वा स्वैरचारिणीम् । ल-१-

चेश्वरचा० ।

५. फ-मष्टरूपा । म-न दृष्ट-

रूपा ।

६. फ-वैदेरी ।

७. अ-०नुमानेन ।

८. ल-०न्यवनारमजः ।

९. य रा ल, प्र अ-लंका ।

१०. ल-नास्ति ।

११. य रा ल, प्र-०शं स ।

फ ल-अ-स ददर्श ।

१२. फ-अन्वेषयंस्तदा ।

१३. फ अ-रावण० ।

१४. ल-नास्ति ।

१५. आ फ अ-स निकामं ।

१६. आ-व्यपतन् । फ अ-व्यप-

तन् ।

१७. ल-नास्ति ।

- N] विचचार कपिर लङ्कां, लघुप्रक्रम-विक्रमः ॥६॥ [१
 गृहाद् गृहं राक्षसानाम्, उद्यानानि च वानरः ।
 ६] वीक्षमाणो ह्यसन्नस्तः, प्रासादांश्चापि बुद्धिमान् ॥७॥ [१६
 औप्लव्य च महा-वेगः, ग्रहस्तस्य निवेशनम् ।
 ७] ततोऽन्यत्र पुप्लुवे वेष्म, महापार्श्वस्य वीर्यवान् ॥८॥ [१७
 अंथ मेघ-प्रतीकाशं, कुम्भकर्ण-निवेशनम् ।
 ८] विभीषणस्य च ततः, पुप्लुवे स महा-कपिः ॥९॥ [१८
 महोदरस्य च ततो, मेघा-कायस्य चैव हि । ॥ [१९पू
 ९] विद्युज्जिह्वस्य भवनं, जंबुर्मांलेस्तथैव च ॥१०॥ [१९पू
 N] वज्रदंष्ट्रस्य च तथा, पुप्लुवे स महा-कपिः । ॥ [१९उ
 शुक्रस्य च महा-वेष्म, सारणस्यै तथैव च ॥ ११॥

१. य रा ल, अ प्र-० प्राक्रमवाचसः ।
 ल_१—० वाच च । फ—निप-
 त्योत्तमविक्रमः ।

२. ल_१—नास्ति ।

३. ल_१—वानराणाम् ।

४. फ—रक्षसां ।

५. फ—वीक्ष्यमाणो । ल_१ प्र अ—
 वीक्ष्यमाणो ।

६. ह्यसन्नस्तः । अ प्रपि संभ्रान्तः ।

७. य रा ल, ल_१ प्र—आक्रम्य ।

८. फ—स ।

९. प्र—ग्रहस्तस्य ।

१०. फ—नव ।

११. भा रा—तथा । अ फ—तथा ।

१२. प्र—प्रविवेश ।

१३. य रा ल, ल_१ प्र—भवनं ।
 फ—च ततः ।

१४. य रा ल, ल_१ प्र—स जगाम
 महाकपिः । फ—सुपाशंस्था-
 पि वानरः । अ—महावेगस्य चैव
 हि । ख—० स्य चैव हि ।

१५. अ—अथ भारम्य 'उपस्थितमसं-
 हायै' रित्यन्तः पाठो नास्ति ।

१६. च—जंबुमा० ।

१७. य रा ल, ल_१ प्र—नास्ति ।

१८. फ—शुक्रस्य ।

१९. य—जगाम हरियूथपः ।

२०. प्र अ—नास्ति ।

- १०] ततश्च चेन्द्रनिर्गतो वेष्म, जगाम हरि-यूथपः । १ [२०
विद्युन्मालेः मुमालेश्च, भवनानि येयौ कपिः ११२॥
११] रश्मि-केतोश्चैव भवनं, सूर्य-शश्वोस्तथैव च । [२१
धूम्राऽक्षस्यै च संर्यातो, भवनं मारुताऽऽत्मजः ॥१३॥
१२] विरूपाऽक्षस्य भीमस्य, घसस्य प्रघसस्य च । [२३
शुक-नासस्य वक्रस्य, शठस्य विकटस्यै च १११४॥
१३] ह्रस्व-कर्णस्यै दंष्ट्रस्य, भीमाऽक्षस्य च धन्विर्नः । ११५ [२४
युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य, वज्र-ग्रीवस्य नादिर्नः १११५॥
[१४ विद्युदुल्केन्दु-जिह्वोर्नो, तथा हस्ति-मुखस्य च । [२५
करालस्य विशालस्यै, शोणितोऽक्षस्य शङ्किर्नः ।
१५] क्रममाणः क्रमेणैव, हनुमान् व्यचरदं गृहान् ॥१६॥ [२६
तेषु तेष्वपतदं वीरो, भवनेषु महा-कपिः ।
१६] गृहे गृहे वृद्धि-भैतां, वृद्धिं पश्यन्ननुत्तमाम् १११७॥ [२७

१. अ-० चेन्द्रयुतो । २. ब ल_२
प्र-नास्ति । ३. य-मया । अ-
यथा । ४. प्र-नारिष्ठ ॥
५. ब रा ल_१ ल_२ प्र च-यहु-
शश्वोश्च । ६. ल_२-सूक्ष्म० । ७. आ-
० क्षस्याप । रा ल_२ च-० क्षरयपि ।
८. आ फ ल_२ प्र अ च-संघातर् ॥
९. प्र-प्रसृघस्य । १०. आ-
शुकनाभस्य । अ-शंकुनाभस्य । ११
च-च महाकपिः । १२. ब रा ल_१
ल_२ प्र-नारिष्ठ ॥

१३. आ फ-ह्रस्ववर्णस्य । १४.
फ-रक्षसः । १५. व रा ल_१ ल_२
प्र-नास्ति । १६. अ-वाजिनः । च-
वादिनः । १७. ब रा ल_१ ल_२ प्र-

नास्ति ॥

१८. ब रा ल_१ ल_२ प्र च-०
न्दुजिह्वस्य । १९. आ रा ल_१ ल_२ प्र
अ च-विशाचस्य । २०. ब ल_१-
क्षोभिताक्षस्य । रा ल_२ प्र-शोभिता०
ल_२-शोभितस्य च । २१. आ रा ल_१
ल_२ प्र च-शंकुनः । प्र-चंकुनः ।
२२ ल_२-० अंघ्रिपद । २३. फ-
गृहम् । अ-तदा ॥

२४. अ फ रा ल_१ ल_२ प्र अ च-
० पतन् । २५. अ फ-रुद्धिमतां
वृद्धिं । च-० व्यात्मबतामृद्धिं । २६.
फ-कपिः । २७. व रा ल_१ ल_२ प्र-
नास्ति ॥

- स सर्वेषाम् अति-क्रम्य, भवनानि महा-कपिः । १ [२८पृ
 १७] आससादाऽथ लक्ष्मीवान्, रावणस्य निवेशनम् ॥१८॥
 १८पृ] प्राकारेणाऽर्क-चर्णेन, महता सु-समा-वृतम् । [२
 २५उ] रक्षितं राक्षसैर् भीमैः, सिंहैरिव महा-वनम् ।
 समीक्षमाणो नगरी, परिचक्राम वानरः ॥१९॥ [३
 १९] मणि-रत्नौघ-सम्पन्नैस्, तोरणैर् हेम-भूषितैः ।
 राजताभिर्च्च कक्षाभिः, स्तम्भैर् हेममयैः शुभैः ॥२०॥ [४ :
 २०] महा-सत्त्वैर् महामौत्रैः, शूरैर्च्च कृत-निर्ःचयैः ।
 उपस्थितम् असंहार्यैर्, हय-स्यन्दन-यौयिभिः ॥२१॥ [५
 २१] सिंह-व्याघ्र-तनुत्राणैर्, दान्तै-काञ्चन-राजतैः ।
 २२पृ] घोषवद्भिर् विचित्रैश्च, सदाऽनुचरितं रथैः ॥२२॥ [६
 ३१उ] बहु-रत्न-मैहा-कक्षं, परार्ध्याऽऽसन-भाजनम् ।
 N] महा-रैस-समावायं, महाऽऽसव-वराऽर्भुतम् ॥२३॥ [७
 प्रेप्यैश्च परमोदारैस्, तैस्तैश्च मृग-पक्षिभिः ।

१. य रा ल, ल२ प्र-नास्ति ।

२. आ-राक्षसस्य ॥

३. ल, प्र-रक्षितं । ४. य फ रा
 ल, ल२ प्र च-सैषोरैः । ५. य रा
 प्र-समीक्ष्यमा० ॥

६. आ-मणिरत्नौघ० । घ-० घसं-
 पन्नस्रो० । ७. रा ल, अ-० हेम-
 भूषणैः । ८. फ-राजतीमिश्र । ९. य
 रा ल, प्र-कषयामिः । १०. य ल,
 प्र-प्रेष्यैर् । फ-प्रेषु हेमपणिकृतैः ॥

११. फ-० महामौत्रैः । १२. फ-

शुभैः प्रकृतिभिः० । १३. य रा-० यैः
 स्यन्दनैरनपायिभिः ॥

१४. रा प्र-दन्त । १५. सदा-
 नुगच्छितं ॥

१६. ल२-० हाकद्वयं । य रा
 ल, ल२ म प्र च-वज्ररत्नम० । १७.
 य रा ल, म प्र च-महाहंरत्न सं० ।
 ल, महाहंरत्न सं० । अ-महारथम-
 संवाधं । फ-महदर्थमसंवाधं । १८.
 फ-० सवपरा० । य रा ल, ल२
 म प्र अ च-० सनवरा० ॥

४०] विविधैर् बहु-सोहसैः, परि-पूर्ण समन्ततः ॥२४॥ [८

N] विनीतै रक्ष-पालैश्च, रक्षिभिर्द्वैच समा-दृतैम् ।

४१पृ] मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः, समन्तात् परिवारितम् ॥२५॥ [९

मुदित-प्रमदं रम्यं, राक्षसेन्द्र-निवेगनम् ।

[N] सर्वाऽऽभरण-निर्हादैः, समुद्रमिव स-स्वनम् ॥२६॥ [१०

N] दिव्येनाऽगुरुणा युक्तं, दिव्यैश्च वर-चन्द्रनैः ।

२२, ३] स्याद्वाकार-चपदकारैर्, ब्रह्मयोर्पनिनादितम् ॥२७॥ [N

भेरी-मृदङ्गाऽभिर्हृतैः, गङ्ग-त्रोपाऽभिर्नोदितम् ।

२३] नितोत्पित्त-महापूजे, सदा पर्वसु राक्षसैः ॥२८॥ [१२

२४पृ] समुद्रमिव गम्भीरं, पर्जन्यमिव स-स्वनम् । [१३पृ

यौतुधान-वतैर् गुप्तं, नागैर् भोग-वतीमिव ॥२९॥ [N

N] महाऽऽत्मनो महा-वेश्म, महा-सत्त्वैः सु-रक्षितम् ।

महाजन-सैमाकीर्णं, हैसैः सर इवाऽऽकुलम् ॥३०॥ [१३

१. य रा ल, ल२ म प्र
च-विहितैर्व० । २. ल, -पतिपूर्णा ॥

३. आ फ अ-रक्ष० । ४.
आ-कपिभिः । ५. व फ रा ल,
म प्र-सुसंष्ट० । ल२-सुसंष्ट० ।
अ-समावृ० । ६. रा-परस्त्रीभिः ॥

७. य रा ल, ल२ म प्र च-
मुदितं सर्वतो रम्यं । ८. य रा ल,
ल२ म प्र अ च-वत्तभाज० । फ-
णमंहदैः । ९. आ रा-निस्वनं ।
फ-सुस्वनम् ॥

१०. य ल, ल२ म प्र च-सिक्तं ।
रा म-सक्तं । ११. य रा ल, म प्र-

पैश्च नादि० । फ अ-पनिना० । च-
पैर्वि० ॥

१२. य रा ल, ल२ म प्र-
हामियुक्तं । १३. य रा ल, ल२ म प्र
अ-पनिनादि० । १४. फ च-नास्ति ।
१५. ल, अ-नित्योद्यत० । ल२-
महापूजां । १६. फ-नास्ति ॥

१७. रा-गुप्तं । १८. फ-नाघैश्च
सुमहामाग्यैः सदा पर्वेषूपूजितम् ॥

१९. फ-महासत्त्वजनाकीर्णं । अ-
महासत्त्वजनाकीर्णं । ल, -महाजनैः
समा० ॥

२६] वि-राजमानं वंपुषा, रथाऽध्व-गज-संकुलम् ।

२७] लंकाऽऽभरणमित्येवं, सौऽर्पेन्यत महा-चलः ॥३१॥ [१४

रावणस्य समीप-स्थानां(?)स्या)म्, ततः सै समुदैक्षत ।

N] विचरन् हरि-शार्दूलो, राक्षसीर् विकृतेक्षणाः ॥३२॥ [२१पू

शूल-तोमर-हस्तानां, शक्ति-मुद्गर-पाणिनाम् । [२२उ

३०] ददर्श विविगन् गुल्मांस्, तस्य रक्षःपतेर् गृहे ॥३३॥

३४उ] रक्त-भेते-सिताश्चाऽपि, हरीन् अंधं महा-जवान् । [३०पू

N] कुलीनान् रूप-संपन्नान्, ददर्श हरि-यूथपः ॥३४॥

ऋक्षकांस् ताल-वर्णाश् च, शोण-पाटल-रोमकान् । [N

३५] मीलकाऽक्षान् प्रमाणौऽऽब्ज्यान्, ह्रस्व-कर्णोष्ठनासिकान् ॥३५॥

औरुद्रजान् बाह्लिकांश्च, काम्बोजान् शुभ-लक्षणान् । [N

१. य रा ल, म प्र-गृह
विराजद्वपुषा । ल, -गृहं विराजद्वपुष ।

च-विराजमानं गृह वपुषा । २ य फ
ल, रा म प्र च-गजाश्रय सकु० ॥

३ य फ रा ल, ल, म प्र अ
च-०णमित्येव । ४ आ-शोभतेति ।
अ-सोढमन्यन् ॥

५ आ य रा ल, ल, म प्र
च-०र्याक्षशस्त्री । ६ आ य ल,
ल, म अ च-समवेक्षत । प्र-
समचक्षत । ७ य रा ल, ल, म
प्र च-विचित्रां । ८ आ-राक्षसैर्विकृते-
क्षणे । य रा ल, ल, म प्र च-
राक्षसान्विकृतेशान् ॥

९ य रा ल, ल, म प्र च-
शूलमुद्गरहस्ताः । फ च-शूलमुद्गर-
हस्तानां । १०. य रा ल, म प्र च-

गदातोमरधारिणः । ल, च-गदातो-
मरपाणिनः । फ-शक्तितोमरपाणिनाम् ॥

११ य रा ल, म च-रक्तधेवा
सिता० । ल, -रक्तधेवास्तथा चपि ।
फ अ-रक्तधेवान् सितान् पीतान् ।
व-रक्तान्पीतान्सितान् नीलान् । १२ य
रा ल, ल, म प्र च-हरींश्चापि । य-
हरींश्च स ॥

१३ य-०टललोम० । अ-०टलि-
रोम० । प्र-०टलरूप० । १४ च-मल्लि-
कश्यान् । १५. य रा ल, ल, म प्र
च-प्रवालाब्ज्यान् । १६ आ-ह्रस्वकर्णा-
ष्ठनासिकान् ॥

१७ ल, -आरुद्रजान् । १८ फ-
बाह्लिकाश्च । १९. य ल, -कामोजान् ।
२०. ल, -शुभलक्षणान् ॥

३३] शुक्राऽऽननां च तुङ्गान्. ददर्श कसि-चक्रः ॥३३॥

यः सुविदितात् दृष्टान्. विप्र-दन्तात् सुपुष्टितान् । [N

३४] कुर्वन्नात् न्य-मन्नात्. गैजान् परगजान् (ः) जाना ॥३४॥ ३५

३५] नि-ष्टितात् गज-निजानात्. ऐगवण-भमान् सुरि ।

३५] हन्तुं च पर-मन्यानां. गृहे तस्मिन् ददर्श नः ॥३८॥ [३२

N] सैवन् च यदा-मेयान्. चवनन् च यया गिरीन् ।

३२] मेय-ननिन-नियौषान्. दुर्वपान् ममरे परं ॥३९॥ [३३

मंदन्त्रं वांजिनन्त्र. जाम्बूनद-परिष्कृतान् ।

३३] मं हेमं जालैर् विनताम्. तन्पाऽऽदित-संनिभात् ॥३४॥ [३४

३४] ददर्श गजमेन्द्रम्य. रावणस्य नि-वेगने^{१३} ॥४०॥ [३४

शिविका विविधाऽऽकागः. न कपिर् मास्ताऽऽत्मजः ।

N] लता-गृहाणि रम्याणि. चित्रं गान्धा-गृहाणि च ॥४१॥ [३५

क्रीडा-गृहाणि दिव्यानि. तथा मणि-गृहाणि च^१ ।

N] कौमस्य च^२ गृहं रम्यं. निशा-गृहमनुचमम् ।^३ [३६५०

१. रा प्र-प विहि० । ल_१ ल_२ अ

च-मुविदितात् । २. फ-निषाद-

न्तात् स्वविष्टितान् । अ-निषादस्तात्

सुविष्टितान् । च-निषादौषाश्च संयु० ।

म व प्र रा ल_१ ल_२-विषादेन च

संयुतात् । ३. रा-जान् । ४.

य रा ल_१ म प्र परगजान् ।

अ च-परगजान् ।

५. रा म प्र-हृत्तुम् ॥

६. य रा ल_१ ल_२ म प्र च-

गजैश्च । फ-शरन्तश्च । ७ य रा

ल_१ ल_२ म प्र च-यया मेयान् ॥

८. आ ल_१ प्र-दवतश्च । फ अ-

धवतश्च । ९. फ-सुदुर्धरात् सुरैरे ॥

१०. फ-पहस्रवाहि० । ११. य रा

ल_१ ल_२ म प्र अ च-हेमजालैर्वत० ।

फ-लैर्वचितां० । १२ य ल_१ म प्र

च-त्यसप्रभान् । ल_१-त्यसुप्र० ।

१३. आ-निवेशनम् ॥

१४. ल_१-ययता० ॥

१५. च-चन्वावि । १६. य रा

ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति । १७. ल_१

च-कामस्य तु । फ-कामयन्तु । १८.

फ-दिव्यं । १९. अ-नास्ति ।

ददर्श राक्षमेन्द्रस्य, रावणस्य निवेशने ॥४२॥ [३६उ
 ३७] स मन्दर-तल-प्रख्यं, मयूर-शत-संकुलम् ।
 ध्वज-यष्टिभिर् आ-कीर्णं, दैदर्श भवनोत्तमम् ॥४३॥ [३७
 ३८] अनेक-रथ-संपूर्णं, निधि-जालाऽवतंसकम् ।
 ३९पृ] वीर-निष्ठितै-कर्मन्तं, गृहं भूत-पतेरिव ॥४४॥ [३८
 ४१उ] अर्चिर्षा चैवं रवानां, तेजसा रावणस्य च ।
 ४२पृ] विरराजै च तद्वेष्म, रश्मिर्वानिव रश्मिभिः ॥४५॥ [३९
 जाम्बूनद-मयान्य् एव, भाजनान्य् आसनानि च ।
 ४७पृ] भूषणानि च शुभ्राणि, ददर्श कपि-कुञ्जरैः ॥४६॥ [४०
 ४७पृ] मध्वाऽऽसर्वै-कृत-लेदं, मणि-भाजन-सं-कुलम् ।
 ४३पृ] मनो-रमम् अ-सं-चार्यं, कुबेर-भैवनोपमम् । [४१
 ४८पृ] शोभयन्ति स्म तद्रेष्म, शोभमानौ वर-स्त्रियः ॥४७॥ [N

य प्र-अतः परमधिक पाठः

दिविका विविधाकाराः, स कपिर्मादतात्मजः ।

लतागृहाणि रम्याणि, चित्रशालागृहाणि च ॥

१. आ-मंदरगृहप्रख्यं । २. मालिनः । अ-रश्मिभिः सुमनाहेतम् ॥
 य रा ल, ल, म प्र च-मयूरस्थानं । ६. य रा ल, ल, म च अ-
 ३. रा-नास्ति ॥ राजशालासं । १०. फ अ-भोज-
 ४. य ल, ल, म प्र च-रथ- । नभिः । ११. य रा ल, ल, म प्र अ-
 मंकिणं । अ-रमसंपूर्णं रा-नास्ति । च-विचित्राणि । फ-च मुखाणि ।
 ५. य रा ल, ल, म च-धीरनिष्ठितं । १२. य रा ल, ल, म प्र अ च-
 फ-धीरनिष्ठितकर्मन्तं ॥ कपियूयपः फ-हरियूयपः ॥
 ६-आ-अभिपेदे म । फ-प्रमया १३. आ-वहृत्पदं । १४.
 धैर । अ-प्रमया परं । ७. य रा य रा ल, ल, म प्र अ-
 ल, ल, म प्र च-विराजाय । ८. सदनप्रमम् । अ फ-मवनप्रमम् ।
 य रा ल, ल, म प्र च-रश्मिभी रश्मि- १५. फ अ-यया रथं ॥

४४३] नृपुराणां च घोषेण, काञ्चीनां निनदेन च ।

४५५] मृदङ्ग-ताल-घोषैर्घ्वं, घोषवद्विर निनादितम् ॥४८॥ [४२

N] प्रासाद-संघात-युतं, कौञ्च-सारस-नादितम् । [४३पृ

४५३] कृत्वाऽऽगार-शतैर युक्तं, गन्धर्व-नगरोपमम् ॥४९॥ [N

चन्दनाऽगुरु-कर्पूरैर, दिव्य-धूपैः प्र-धूपितम् ।

N] माल्य-दामभिराकीर्णं, पुष्प-भक्ति-विचित्रितम् ॥५०॥ [N

दिव्य-गन्धाऽवसिक्ताभिर, दीपिकाभिर विदीपितम् ।

N] लोकपालान् पराजित्य, तत्प्रभाभिरिवोज्ज्वलम् ॥५१॥ [N

N] तुंगानि सौध-वेश्मनि, घोषयन्ति वराऽङ्गनाः ।

४८३] यथा कैलासं-शृङ्गाणि, शतशः किन्नरी-गणैः ॥५२॥ [N

४६५] 'स्त्री-वेषैः स्त्री-समाचारैर, वनिताऽङ्ग-पयोधरैः ।

N] उत्कृष्ट-नृपुर-रवैः, सरो हंसैरिवाऽऽवृतम् ॥५३॥ [N

१. घ रा ल, ल२ म प्र च-
तालघोषेण । २. रा ल२ प्र-घोषव० ।

ल२, -किंकिणीभिश्च ना० ॥

३. प्र-० वसंयतायुक्तं । ४. फ अ-
संकुलम् ॥

५. व रा ल, म प्र-विश्वैर्धू-
पैश्च धू० । ल२-दिव्यधूपैश्च० ॥

६. अ-० पिकाभिः प्रकाशितम् ॥

७. व रा ल, ल२ म प्र च-परित्यज्य ।

८. रा-० भिरिवोस्वलत् ॥

९. आ-घोषवैश्वमानि । १०.

फ-शोभयन्ति स्म तद्वैश्व शोभमाना
वरास्त्रियः । ११. फ अ-कैलाश ।

१२. आ-किन्नरीगणः ॥

१३. व रा ल, ल२ म प्र-स्त्री-
वेषैः स्त्री० । १४. अ-० चौरिच्छिता०)

१५. भतः परमधिरुः पाठः—

म—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षशतैरपि ।

म—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षवरैराप ॥

१६. ल२-स रत्नगतसंकुलम् । १७. अ आ-नास्ति ॥

N] इतश्चेतश्च धावेन्द्रि, हंतं वर्ष-धरैर् अपि ।

विनीत-जन-संवाचं, स्त्री-रत्न-भृसंमाकुलम् ॥२५॥^v [N

४१] स व्यूढ-कंसं हनुमान्, प्रविवेश महद् गृहम् । [४३३

N] रघुना-नृपुर्ग-रवैर्, मनो हंसैरिवाऽऽकुलम् ॥२६॥ [N

हरपापैरामायणे सुन्दरकाण्डे हंसा-विषयो

नाम चतुर्थः सर्गः ॥२॥

१. प्रथ-०-विहीनः । २. व रा म प्रथ-व्यूहकं । ३. मा-नृ-
म प्रथ-विदग्धैः । ४. व रा म मनुजः । ५. मा फा रा म, म,
प्र-ध-विदग्धैः । ६. म, म, म- य प्रथ-व्यूहकं । ७. म-
म-वि । ८. म-व्यूहकं । ९. म-
१०. व रा-व्यूहकं । ११. म-विदग्धैः ।

[३-१३]=

[पञ्चमः सर्गः]

= [६-१]

तस्यै तेन प्रे(?)वि)को(?)ष्टेस्य, मध्ये विपुलमायतम् ।

६] ददर्श भैवनं श्रेष्ठं, हनूमान् हरि-यूथपः ॥१॥ [१

स मार्गमाणो वैदेहीं, सीतां कमल-लोचनाम् ।

N] धानरः परि-चक्राम्, हनूमान् छत्रु-भूदनः ॥२॥ [३

३पू] अर्थ-योजन-विस्तीर्णं, सार्ध-योजनम् आयतम् ।

N] तद् गृहं राक्षसेन्द्रस्य, बहु-भासाद-संकुलम् ॥३॥ [२

चतुर-विपाणैश्च गजैर्, द्वि-विपाणैस् तथैव च ।

N] परि-क्षिप्तम् असंवाचं, रक्ष्यमाणम् उदाऽऽयुधैः ॥४॥ [५

राक्षसीभिश् च पत्नीमी, रावणस्य निवेशनम् ।

आहृताभिश् च विक्रम्य, राजकन्याभिरावृतम् ॥५॥ [६

तं नक्र-मंकराऽऽकीर्णं, तिमिगिल-शपाऽऽकुलम् ।

N] वायु-वेगैः समुद्रूतं, पद्मगैर् इव सागरम् ॥६॥^{१३} [७

१. फ-तस्याल्यं । च अ-तस्या-
ल्य० । २. फ अ च-वलिष्ठस्य ।

३. फ रा च प म प्र ल, ल-अ-
भवनश्रे० । ४. अ-मार्गमात्रजः ॥

५. रा य म प्र ल, ल-नास्ति ॥

६. आ अ-साम्रयो० । च-
साम्रयोजनमायताम् ॥

७. आ ल, ल-रक्षमा० य-
वक्ष्य० ॥

८. च य म प्र ल, ल-राक्ष-
सीभिः । ९. फ-स पटुमी । च य

म प्र ल, ल-पत्नीमी । अ-स
बहीमी । १ म-नपत्ति । हरिवा-
न्ति इव ॥

११. फ-उ-कर्मका० । रा, प्र
ल, ल-उ-कर्मका० । १२. रा च
य म प्र ल, ल-पतमप्रल्यं ।
१३. म-नास्ति ॥

यो च वैश्रवणे लक्ष्मीर, या चेन्द्रे हरि-वाहने ।

[N] सा रावण-गृहे पत्नी, नित्यमेवाऽर्जुपायिनी ॥७॥ [८

यादृशं हि कुवेरस्य, यमस्य वरुणस्य च ।

[N] तादृशं तद्विशिष्टं वा, तस्य रक्षः-पतेर गृहम् ॥८॥ [१

[बं-N] ततो ददर्शाऽद्भुत-हेम-जालं, [दा-७]

व्यासक्त-वैडूर्य-सुहेम-जालम् । [१पू

विशुद्धिनेदं सै-विहंग-जालं, [१*

तद्विहंग-जालं स विहंग-जालम् ॥१॥ [N

ददर्श नानाविध-वाजि-शालाः, [N

प्रधान-शालाश् च शशांक-शालाः ।

मनोहराश् चाऽपि पुनर विशाला,

ददर्श वेष्मादिषु चित्र-शालाः ॥१०॥ [२*

गृहाणि नानावसु-राजितानि,

देवाऽमुरैश् चाऽपि सु-पूजितानि ।

१. प्र-पया । २. फ ल, ल२- लक्ष्मीर । ४. च प्र-०वानुपायिनी ।
हरिवाहने । ५ प्र-हरिवाहिनी । ३. व-०मेवावपा० ॥
फ-पा सा । रा य म प्र ल, ल२- ५. फ-नाकम्पतेतुं० ॥

१. च प्र ल, ल२-०हृयंसहेम० । अ-‘गृहोत्तमं सुप्रतिपन्नरूपमित्यन्तः
२. ल२-विशुद्धिनेदं । ३. म-हरिवा- पाठो नास्ति ॥
लित इव पादः । ल२-नास्ति । ४. ल२- ७. प्र-नाना विविधा विशालाः ।
तद्विहंग-जालं । ५. ल, ल२-नास्ति ल, नानाविधवाजिशालं । ८. रा म-
पादः । ६. आ फ-अतः श्लोकाद्वरुणस्य विहंगशालाः । ९. अतः परमधिकः
यावदुपजातिवृत्तं पाठो न दृश्यते । पाठः—

ल१-कपिप्रधीरो धृतहस्ततालाः (?) ।

सर्वैश्च दोषैः परि-वर्जितानि,
कपिर्ददर्शाऽति-बलाऽर्जितानि ॥११॥ [३]
तानि प्रसन्नानि समाहितानि,
मयेन तत्राऽपि त्रिनिर्-मितानि ।
महीतले सर्व-गुणाऽन्वितानि,
ददर्श लंकाविपतेर् गृहाणि ॥१२॥ [४]
ततो ददर्शोन्मिष्ट-शैल-रूपं,
मनोहरं काञ्चन-चारु-रूपम् ।
रक्षोऽधिपस्याऽऽत्म-बलाऽनुरूपं,
गृहोत्तमं सु-प्रतिपन्न-रूपम् ॥१३॥ [५]
नाना-तरुणां कुसुमाऽवकीर्णं,
गिरेरिवाऽग्रं रजताऽवकीर्णम् । [६]
नारी-प्रवेकैर् अपि दीप्यमानं,
तडिद्भिर् अमोर्दमिरेध्यमानम् ॥१४॥ [७]

१. प्र-०तिबलऽर्जितानि ॥ २. य रा च म प्र-त प्रतिपन्न० ।

३. अतः परमधिकः पाठः—

च—महीतले स्वर्गं इव प्रकीर्णम् । †

च—प्रकीडितैः सूर्यसमानरूपम् ॥ ‡

४. प्र-कुसुमावकीर्णम् । ५. अ- वेदमानं । ६. अमोर्दमिरेत्य० ।

पि० । ६. प्रल० ल० य-०श्रमि- ७. अत्र. परमधिकः पाठ —

म च—हंसप्रवेकैरतिरधमानं वेदमान्तमेवामिसमुद्भयमानं ।

च—महाकपिलत्र महाविमानं ।

म—मनः प्रवेकैरिव बालमानं ।

धियावृतं ये मुकुतं विमानं ।

पुष्पाह्वयं नाम विराजमानं ॥

रत्नप्रवेकैरभिवर्द्धमानम् ॥

† य म—महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णम् ।

‡ स—प्रकीडितैस्तृणैः (१४) शतावकीर्णम् ।

यथा नगाऽग्रं बहु-धातु-पूर्णं, [८'
 मही-भृतं काञ्चन-राजि-पूर्णम् ।
 अलंकृतं वृक्ष-वितान-पूर्णं, [९पू
 पुष्पैर् वृतं केसर-रत्न-पूर्णम् ॥ १५ ॥
 कृतानि वेश्मानि सु-पुष्कलानि,
 पुनश् च पद्मोत्पल-केसराणि ।
 वैनानि चित्राणि मनो-हाराणि, [१०
 पश्यन् विचित्राणि चचार मारुतिः ॥ १६ ॥ [N
 कृताश्च वैडूर्य-मया विहंगाः,
 रूप्य-प्रवालैश्च पुनश् चित्तोऽङ्गाः ।
 चित्राश् च नाना-वसुभिर् विहंगाः,
 पुष्पाऽऽहूये भक्ति-चिताः कुरंगाः ॥ १७ ॥ [१२

१. प्र अ-महीभृतां । २. च म-
 शैलं कृतं । ३. अ-पुष्पैः वृतं ॥
 ल_१ च म-यथा प्रपुष्कलानि च पुष्कराणि ।
 ५. अ-नाना विचित्राणि । ६. अधिकः पाठः—
 ल_१—मृगाकुलान्यत्र धनावराणि ।
 ७. य रा ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति
 पादः ॥ ९. अ-० सुभिर्भुङ्गाः । म प्र ल_१—
 नास्ति पादः । १०. य-पुष्पाक्षये ।
 ८. रा-रूपप्रवा० । अ-रूपप्रवा० ११. अतः परमधिकः पाठः—
 रा—द्विजाश्च पक्षाचितरक्ततुण्डाः । *
 च-रक्ताश्च चामीकररक्ततुण्डाः ॥†
 रा अ च—प्रवालजाम्बूनदरक्तपक्षाः ।
 च—सनीलमावृत्य विजित्य पक्षाः ॥‡

* च—द्विजाश्च पक्षाचितनक्रतुण्डाः ।

अ—शिताश्च पक्षाः शितरक्ततुण्डाः ।

† अ—द्विजाश्च चामीकररक्ततुण्डाः ।

‡ अ—सनीलमावृत्य विहंगपक्षाः । रा-

नियुध्यमानाश्च गजाः सु-हस्ताः,

[१४]

तथैव पद्मोत्पल-दाम-हस्ताः ।

[N]

लक्ष्मीस्तथा पद्म-वितान-हस्ताः,

[१४]

गृहोऽन्तरे राजति तस्यै संस्था ॥१८॥ [N]

इत्थं स तद् गृहम् अभिवीक्ष्य सुन्दरं,

सु-विस्मयं नगमिव चारु-कंदरम् ।

पुरं च तत् परम-सुगंधि-मंदिरं,

हिमाऽत्यये नगमिव चारु-सुन्दरम् ॥१९॥ [१५]

ततः स तां कपिर् अवीक्ष्य पूजितां,

वरां पुरीं तदधिप-बाहु-निर्जिताम् ।

ददर्श नो जनक-मुतां गुणाऽन्वितां,

सु-दुःखितां पति-गुण-वेगं (?) वर्जिताम् ॥२०॥ [१६]

रा अ च—कामस्य साक्षादिव भान्ति पक्षाः ।

रा अ—कृता विहंगा सुमुखाः सुपक्षाः ।

१. ल, ल२-संयुध्य० । २ प्र-

पादः । ३. अ-लक्ष्मीस्तदा ।

व ल, ल२ अ-पद्मनिमग्नहस्ता ।

व अ-गृहांगणे । ६. प्र ल,

॥

७. य-शंयः ? । ८. ल, ल.

सविस्मयं । ९. अ-नगमिव । १०.

अ-नास्ति पादः । ११. अ अ ल२-

चारुमन्दिरं । प्र ल, चारुमन्दिरं ।

अ-अतः परमधिकः पादः-

ददर्श नानाविध-वेश्म-सुन्दरम् ॥

१२. ल, -पद्मबाहुवर्जितां । ल२-

गुणालितां १३ अ-गुणवर्जितां ।

अ-गुणोन्वितां । १४. म-गुणवेश्म ।

अ-हरिर्वभूवधिकर्तुः । ल२-सितः ।

ततस्तदा बहुविध-भाविताऽऽत्मनो,

महात्मनः स्वयम् उचिताऽऽर्य-वर्त्मनः ।

अपश्यतोऽभवद् अति-दुःखितं मनो,

वपुष्मतः प्रवि-चरतो महात्मनः ॥२१॥ [१७

हर्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे रावणै-भवन-वर्णनं

नाम सर्गः ॥

१. च-स्वयमनुविचार्यव० । ल१-
स्वयमुद्दितायव० । अ-रघुलचिरायव० ॥

२. रा-भीष्टरामायणे । ३. रा

म प्र ल१ ल२-भवनवर्णनं । अ-
भवनवर्णनो ॥

[धं-N]

४२१-शृङ्ग उपाते मुख्यपाठः ।

[दा-२]

वेदमनस्तस्य मध्यस्थम्, अन्यद् वेद्यं विनिर्मितम् ।

दिव्य-निर्युह-संकीर्णं, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२२॥ [१०

ब्रह्माऽर्थं हि कृतं दिव्यं, दिवि यद् विश्व-कर्मणा ।

विमानं पुष्पकं नाम, सर्व-कर्म-ममं शुभम् ॥२३॥ [११.पृ

परेण तपसा लेभे, यैव कुबेरः पितामहात् । [११.उ

कुबेराद् ओजसा लेभे, रावणस्तद् गृहोत्तमम् ॥२४॥ [१२

ईहामृग-समा-युक्तं, कार्तस्वर-हिरण्-मयम् ॥

मुहुरैव आवृतं स्तम्भैः, प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥२५॥ [१३

मेरु-मन्दर-संकाशम्, उल्-लिखद्भिर् इवाऽश्वरम् ।

कृताऽऽगारैः शुभांऽऽकारैः, सर्वतः समलंकृतम् ॥२६॥ [१४

ज्वलनाऽर्क-प्रतीकाशैः, मुहुर्-कृतैश्च विश्वकर्मणा ।

हेम-जाल-प्रतिच्छन्नं, रत्न-वैहङ्ग्य-चेदिकम् ॥२७॥ [१५

१. ध म-प्रष्ठांतरम् । प्र-

वेष्टांतरम् । २. फ-

दिव्यनिगूढम् । रा च म प्र ल, ल-

दिव्यं निगूढं स । ध-दिव्यं निगूढं स-

म-दिव्यं निगूढम् ॥

३. रा-विकृतं । म-विहितम् । ४.

ध-मं श्रुतम् । म-सर्वकामफलप्रदम् ॥

५. म-यः । ६. ध च फ म प्र

ल, कुबेराजसा ॥

७. फ म-ईहामृगगणकीर्णम् ।

रा च ध म प्र ल, ल-विहङ्ग्यम् ।

समायुक्तं । ८. फ रा च ध म प्र

ल, ल-म-कार्तस्वराहिरण्यमयैः । ९.

च ध म फ ल, म-मुहुरैवम् । प्र-

मुहुरैवम् । मुहुरैव च ॥

१०. रा च म प्र ल, ल-

शुभाचारैः । म-शुभाचारैः । ध-शुभा-

चारैः । ११. फ-सर्वतः ॥

१२. च ध म प्र ल, ल-मुहुरैव

वि । रा-स्वकृतं वि । १३. फ रा

च ध म प्र ल, ल-कर्मणैः ॥

सर्व-रत्न-समा-कीर्णं, तपनीय-विचित्रितम् । [N

जाल-वातायनैर्युक्तं, काञ्चन-स्फाटिकैरपि ॥२८॥ [१६पू

हैमैरै आभरणैः श्लक्ष्णैः, प्रसृतैः सु-समाहितैः ।

इन्द्रनील-महानील-मणि-प्रवर-वेदिकम् ॥२९॥ [१६उ

[द्वे-N] प्रतप्त-जावृनद-जाल-चित्रितं, [दा-८]

ददर्श वीरः पर-वीर-हा कपिः । [१७

तदप्रमेय-प्रतिकार-कृत्रिमं,

स्वयं कृतं सार्धैति विश्वकर्मणा ॥३०॥^१

दिवं-गमं वायु-पथे प्रतिष्ठितं,

व्यरोचताऽऽदिश-पथस्य लक्ष्मवत् । [२७

यद् यत् पृथिव्यामभिराम-रूपं,

तत् तत् कृतं भूमि-तलेऽपि तस्य ॥३१॥ [N

नाऽस्फाटिकं नाऽमणिरत्न-पूर्णं,

नाऽराजतं किञ्चिद् अकाञ्चनं वा ।

वनानि शैलानि नगराणि नद्यः,

सरांसि चित्राणि च काञ्चनानि ॥३२॥ [N

तले बभूवुः स्फटिकांस्तराणि,

तस्मिन् विमाने तपसो निधाने ।

१. घु-०-रत्नसमुक्तीर्णं । २. फ
रा च्च व, म प्र ल_१ ल_२ अ-काञ्चनैः
स्फा० ॥

३. रा च व म-हैमैरारोहणैः ।

प्र-हैमैरारोहणैः । ४. प्र-तीक्ष्णैः । ५
फ-सुसमाहितैः । ६. इन्द्रनीलसम
नील० । ७. इन्द्रनीलमयानील० ॥

१. सार्धिते । ल_२-स्वधिति । २
आ फ अ-प्रत आरभ्य सर्गसमाप्तिं
यावत्पात्रो नास्ति ॥

३. च-शैलो । ४. प्र-कुंवलानि
५. घ म प्र ल_२-स्फटिकेतराणि

भूस्तत्र रक्तोत्पल-पत्र-चित्रैः,

कीर्णा स-हेमोत्पल-पत्र-रेणुः ॥३३॥ [N

यथा-विद्या राज-त्रोत्तमाङ्गे,

चूडासु चूडा-मणयो वि-भान्ति ।

तथा-विरास्तत्र कृता विसौने,

स्तंभौश्च जालानि च वेदिकाश् च ॥३४॥ [N

स्तंभ-प्रमाणान्य् अविलम्बितानि,

स्तंभानि(?) चित्राण्य् अपि चोत्तमानि ।^१

तत्राऽपि वैदूर्य-कृतं विशालं,

यथा स-तारा-गणम् अन्तरिक्षम् ॥३५॥ [N

न तत्र किञ्चिन् न कृतं प्रयत्नात्,

न तत्र किञ्चिन् न महाऽर्ह-रत्नम् ।

न तत्र किञ्चिन् न महा-विशेषं,

न ते विशेषा नियताः सुखेष्वपि ॥३६॥ [३

१ प्र-कृष्णे । ल_१-कृष्णः ।

३. ल_२-०वोत्तमाङ्गे । ४. घ

१ धा भ फ च-अधिक. पाठ ।

रा म प्र ल_१ ल_२-विमान० । ५

रघोत्तमर्णश्च सुवर्णरेणु ॥

च-चनश्च ॥

६ अतः परमधिकः पाठ —

च—द्वामानि पद्मोत्पलचपकानां ।

असकमुदयोचकृतं सुरम्यं ॥

७ च-तद्गोद । ल_२-तद्गोद ।

स्तम्भादिपदक्रीवरत्नमुपेक्ष्य ॥

२. आदिपदमात्रमेतत् पद्यम् । तथाहि

६. घ भ प्र ल_१ ल_२-अपत्त ॥

तपः-समाधान-पराक्रमाऽर्जितं,

मनः-समाधान-विचार-चारितम् ।

अनेक-संस्थान-विशेष-निर्मितं,

ततस्ततः श्लक्ष्ण-विशेष-दर्शनम् ॥३७॥ [४

सुराऽसुराणामपि दुष्प्रवर्षणं,

दुरा-सदं मास्त-प्रेम-दर्शनम् । [N

महात्मनाम् उग्रतपः कृताऽऽत्मनां,

यशस्विनां पुण्यकृतां यथाऽऽलयम् ॥३८॥ [५

विशेषितोद्भासन-संप्रति-ष्ठितं,

वि-चित्र-कूटं बहु-कूट-मण्डितम् ।

मनोभिरामं शरदे (दि) व(न्दु) निर्मलं,

महाऽभ्रकूटं विविधाऽभ्र-मण्डितम् ॥३९॥ [६

वहन्ति यत् कुण्डल-शोभिताऽऽनना,

मनो-जवा भूत-गणाः सहस्रशः । [७

वसन्त-पुष्पोत्कर-चित्रं-दर्शनं,

वसन्त-मासाद् अपि कांत-दर्शनम् ।

स पुष्पकं नाम विमानम् उत्तमं,

ददर्श तद् वानर-वीर-सत्तमैः ॥४०॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे पुष्पकवर्णनं

नाम सप्तः ॥

१. रा ल_२-वतः स० । २. ल,
० धानपैः समा० ॥

३. म-दुष्प्रदर्शनं । ४. व-जरा-
सदं । च ल_२-दुराधरं । ५. च-
वपालयम् ॥

६. च-विशालतोच्चामसनं । प्र-

विशेषितो० । ७. रा च प्र ल, ल_२-
शरदीव । ८. प्र-निर्मितम् ॥

९. रा-० न्तपुष्पोद्गमचारुद० ।
१०. प्र-वास्तवि० । ल_२-चैव । ११. व म
प्र ल_२-० समुत्तमः ॥

[वं-१३]

(४८त-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः)

[दा-२]

- ५३] आरुरोह हरि-श्रेष्ठो, विमानं पुष्पकं शुभम् ॥२१॥ [१२७
N] सै तत्रै गन्ध(१न्वं)-संयु(१स)क्तं, पान-मौल्याऽनुमस्रजम् ।
८७] दिव्यं संमूर्छितं जिघ्रन्, रूपवन्तम् इवाऽनिलम् ॥४१॥ [२०
स गन्धस्तं महा-सत्त्वं, बन्धुर् बन्धुमिवोत्तमम् ।
९] इत एहीत्यं उवाचैनं, तत्र यत्र स रात्रणः ॥४२॥ [२१
ततस्तां प्रस्थितः शालां, ददर्श महतीं शुभाम् ।
१०] रात्रणेन परीऽऽक्रांतां, कान्ताम् इव वर-स्त्रियम् ॥४३॥ [२२
मणि-सोपान-विक्रैतां, हेम-जाल विरोजिताम् ।
११] स्फाटिक-मावृत-तलां, दन्ताऽन्तरित-रूपिकार्ध ॥४४॥ [२३
मुक्ता-मणि-प्रवालैश्च, रुप्य-चामीकरैर् अपि ।

१. फ-मद्व । २. रा च य
म प्र ल, ल२-नारित । ३. च य
म ल२ अ-वत्र प्रसक्तो । प्र ल, वत्र
प्रसक्तं । ४. फ-गंधसंसक्तं । च य
म ल२ अ-गंध सं । प्र ल, सौम्यं ।
५. च-पानमन्योन्यमूपणम् । च य
म प्र ल, ल२-पानमन्योन्यमूपणं । अ-
पानमन्योन्यमूपणम् । ६. रा-
नारित ॥

७. आ-दिव्यसंमूर्छितं । ८. च
य प्र ल, जलो । ९. फ-उत्थि-
न्तमिवा । आ प्र अ-न्तमिवा-

नलं । रा-नास्ति ॥

१०. आ-०हीत्युवाचेनं । ११.
फ य अ-सदणम् । १२. व-शैलां ॥
१३. फ-रात्रणस्य मनःकान्ता ।
१४. अ-वनस्त्रि० । १५. रा च म
प्र ल, ल२-०पानमुकृतां । १६. अ-
०छविभूषितां ॥

१७. च-दान्तान्त० । य म प्र
ल, ल२-घावन्तरित० । १८. फ
रा च म प्र ल, ल२-०तिरूपकां ।
१९. फ-मुक्ताफलम् ॥

- १२] विभूषित-मणि-स्तंभां, सुवर्ण-स्तंभ-भूषिताम् ॥४५॥ [२४
 समैर् ऋजुभिरत्युच्चैः, समन्तात् सु-विभूषितैः (१ताम्) ।
 १३] स्तंभैः पक्षैर् इवाऽन्युच्चैः, दिवं संप्रस्थितैरिव ॥४६॥ [२५
 महर्त्या कुथयाऽऽस्तीर्णा, पृथिवीलक्षणाऽकया ।
 १४] पृथिवीम् एव विस्तीर्णा, स-राष्ट्रां हेम-मालयां ॥४७॥ [२६
 नादितानां यंत्रे-विहगैर्, दिव्य-गन्धाऽधि-वासिताम् ।
 १५] परार्ध्याऽऽस्तैरर्णैर्जुष्टां, रक्षोऽधि-पति-सेविताम् ॥४८॥ [२७
 धूमेनोऽगुरु-धूपानां, विमलां हंस-पांडुराम् ।
 १६] चित्रां पुष्पोपहारेण, कल्पापीमिव सु-प्रभाम् ॥४९॥ [२८
 मनः-प्रह्लाद-जैननीं, कामस्याऽपि प्रमोदिनीम् ।

१. फ-सुवदुस्तम्भमंडिता । अ-
 सुवदुस्तम्भमंडिता । २. आ-भिर-
 त्युच्चैः । ३. रा य म प्र ल, ल-
 समैतां च विभूषितां ॥

४. रा च म प्र ल, ल-दिवः ।
 य-दिवि । अ-गिरि । ५. रा च म
 प्र ल, ल-वैरपि । ६. च-महत्
 परः । ७. आ-पुष्पयारुणी । अ-
 कथयार्कणां । ८. च-सराष्ट्रगृहमालया ॥

९. फ-सराभ्रप्रहमालया । अ-
 सुवदुस्तम्भमालया । रा म प्र-नाला-
 नूपुरमालिनी । च-नालां नूपुरमा-
 लिनी । ल, ल-नालां नूपुरमालिनी । ल-
 नालनूपुरमालिनी । १० आ अ-
 मादितं । ११. आ फ-यत्र वि० ।

अ-पुण्यवि० । १२. अ-धिवसितं ॥

१३. आ-वर्षाभरणैः । १४.
 आ-धूमेना० । १५. रा च य म प्र
 ल, दैवपांडुरां । १६. ल-नास्ति ॥

१७. रा य म प्र ल, पूर्णा । म-
 पूर्णपु० । अ-विश्रु० । १८. रा च य
 म-कल्पापामि० । प्र-कल्पापामि सुप्रभा-
 मिव । ल, कलुषां सुप्रभामिव ।
 आ-कल्पापामि० । १९. आ रा प्र
 म ल, ल च अ-मनःसंदाद० ।
 २०. आ-वाल्म्यापि प्रमोदिनी । रा
 ल, वर्षस्यापि प्रसादिनी । अ-
 धित्तस्यापि प्रसा० । य-वामस्यापि
 प्रसा० ॥

- १७] हृच्छोक-नाशिनीं दिव्यां, श्रियः संजननीमिव ॥५०॥ [२९
इन्द्रियाणीन्द्रियाऽर्थश्च, समं पंचभिर् उत्तमैः ।
१८] तर्पयन्ती च सततं, सदा रावण-सेविताम् ॥५१॥ [३०
स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयम्, इयं सिद्धिः परा भवेत् । [३१
२०] इति संचिंत्य स तंदा, बहुधा बहु-चिंतया ॥५२॥ [N
प्र-ध्यायत इवोऽपश्यत्, प्रदीपाम् तत्र काञ्चनान् ।
२१] घूर्तानिव महा-धूर्तैर्, देवनेन परा-जितान् ॥५३॥ [३२
दीपानां च प्रकाशेन, श्रिया चाऽतुलया तथा ।
१२] अर्चिभिर् मूपणानां च, तां प्रदीप्ताम् अमन्यता ॥५४॥ [३३
N] काञ्चनैर् उद्यतैर् दीपैः, समन्ताद् अवभासितार्म् । [N
कंपाट-जालैर् विततैर्, उद्गमन्ती प्रभाम् इव ॥५५॥
N] तां तदा प्राविशद् दृष्टो, इनुमान् पवनोऽऽत्मजः । [N

१. आ रा च य म प्र ल, -
श्रेयः सं० २. रा च य म प्र ल, -
समैः । ३. ल, -जालि ॥
४. आ च य-तर्पयामास । प्र-
तर्पयन्तीव । ५. फ झ-सद्यः । ६.
फ झ-रावणसेवितं । आ-रावणसेविनी ।
७. रा य म प्र ल, ल, -स्वर्गार्थं ।
८. फ-महालोकोयमि० । रा य म
प्र ल, ल, -देवलोकार्थमि० । ९. फ-
सिद्धिः परममा इति । रा य म प्र
ल, ल, -सिद्धिमदा भ० । य-सिद्धिः
परा मता ॥

१०. फ-संचिंतयामास बहु ।
११. फ-इति चिंतया । रा च य म प्र ल,
ल, -बहु चिन्तयत् । १२. रा य म

प्र ल, ल, -प्रध्यायश्चेव चापश्यत् ।
अ-प्रध्यायंत इवा० ॥

१३. रा च य म प्र ल, ल, -
देवतेनैः । १४. म फ-तु । १५. फ-
वातु० । प्र-आनन्दय० । १६. रा य
म प्र ल, ल, -तथा ॥

१७ फ-संप्रदीप्तौवमन्यते । रा
य म ल, -दीप्तदीप्ताम्० । प्र ल, -
दीपदीप्ताम्० । १८. फ-काञ्चनकाञ्च-
नैर्दी० । १९. रा च य म प्र ल,
ल, -प्राप्याणिहितेक्षणः ॥

२०. ल, -कपाटमालि० । २१.
रा-प्रजामिव । २२. ल, -प्राविशद्दो ।
२३. फ-माहतात्मजः ॥

- N] निशब्द-पदे-विक्षेपो, दूरात् प्रणि-हितेक्षणः॥५६॥ [N
ततोऽप्ययत् कुथाऽऽसीनं, नानावर्णाऽम्बर-स्रजम् ।
२२] सहस्रमेव नारीणां, नानावेषं चयं त्विषाम् ॥५७॥ [३४
परवृत्तेऽर्ध-रात्रे तु, पान-निद्रा-वशं गतम् ।
२३] क्रीडितोद् विरतं सर्वं, मुपुषे बहुलं ततः ॥५८॥ [३५
तत् प्रेम्णुं विरूंचे, निशब्दाऽम्बर-भूषणम् ।
२४] निशब्द-हंस-भ्रमरं, यथा पद्म-वनं महत् ॥५९॥ [३६
तासां संवृत-दंष्ट्राणि, मीलितोऽक्षाणि मारुतिः ।
२५] अपश्यत् पर्श्व-गन्धीनि, वदनानि स योषिताम् ॥६०॥ [३७
२६पू] प्रबुद्धानीव पद्मानि, तासां बुद्ध्वा क्षपाऽस्ये ।
N] पुनः संवृत-पेक्षाणि, रंक्षाविव वैभुस् तदा ॥६१॥ [३८
दृमानि वैवैत्र-पद्मानि, नारीणां नेत्रं-पदपदाः ।

१. फ रा च प्र म ल, ल,
अ-०पदविक्षेपः । २. रा च प्र म
ल, ल-दूरम् । ३. आ अ-
०इषदधासीनं । रा-०इषदधासीनं ।
च-०इषदधासीनं । य म प्र ल,
ल-०इषदधासीनं ॥

४. आ फ च य-०वेषवयस्त्रिव-
म-०वेषवयस्त्रिव-० । प्र-नानावेषं चय-
स्त्रिव-० । ल-०वेषवयस्त्रिव-० । ल-०वेष-
वयस्त्रिव-० । अ-नानावर्णममरिव-० ॥

५. अ आ-मीदृशः । फ रा य
म प्र ल, ल-मीदृशः । ६. अ-
उपरतः । ७. आ-जम्बु । ८. आ-जम्बु-
मानिष्यमन्यत । च ल-मुपुषं बहु-
रा म प्र ल-प्रमुषं बहु-० । अ-
मुष्यत य-० । ९. फ-गगः प्रमुषः ।

रा च य म प्र ल, ल-तत्र सुप्तं ।
१०. फ-विह्वले । ११. रा ल-निशब्द-
वर-० । ल-०इषदधासीनम् ॥

१२. फ-०तदन्तानि । रा-संवृत-
अ-०तदन्तानां । १३. फ रा च य
म प्र ल, ल-मीलितोऽक्षिणि ॥

१४. रा म प्र ल, ल-पद्म-
गणानि । १५. रा-वदन् ॥

१६. फ रा य म प्र ल, ल-
अ-संज्ञक-० । १७. रा-राजाविव ।
ल-राजाविव । य-मीलितोऽक्षिणि ।
१८. रा म प्र-यय तयः । ल, ल-
य-मारुतिः । १९. फ-पद्मवयस्त्रिव-
२०. फ च य म प्र ल, ल-मत्त-
पदपदाः । रा ल-म ॥ पद-० ॥

- २७] अम्बुजानीति मन्वानः(१नाः), प्रार्थयन्ते पुनः पुनः॥६२॥ [३९
इतीप्साऽमन्यते श्रीमान्, उपेत्यै सै महा कपिः ।
२८] मेने हि गुणतम् तानि, समानि सलिलोद्भवैः ॥६३॥ [४०
सा तस्य शुशुभे शाला, ताभिः स्त्रीभिर् विराजिता ।
२९] शरदीष्व प्रसन्ना द्यौस्, ताराभिरभिजोभिर्ता ॥६४॥ [४१
ताभिः परित्तः शूरः, शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
३०] यथा हुडुप्येति श्रीमांस्, ताराभिरभि-संघतैः ॥६५॥ [४२
याश्च्यवन्त्यम्बराचारास्, तत्रै मन्ये निराकृतौः ।^{१६}
३१] इमास्ताः सद्गतौः कृत्स्नास्, तत्रायन्यत वै हरिः॥६६॥ [४३
ताराणापि च हि व्यक्तं, महतीनां महाऽर्चिषाम् ।^{१७}
३२] प्रभो वर्णः प्रसादश्चै, विरेजुस् तत्र योषिताम् ॥६७॥ [४४
व्यावृत्त-वसनास् तत्रै, प्रकीर्ण-वर-भूषणाः ।^{१८}

१. फ रा च अ-अम्बुजानीव । २. रा-मन्वानः । म प्र ल_१-मन्वनः ।
३. आ-प्रार्थयन्ति । ४. आ-इति
चामन्यत । ५. फ-भासीनास्तानुपेत्य ।
रा ल_२-अमानुपेत्य । य म प्र
ल_१-अमानुपेत्य च । ६. च-सहसा
कपिः ॥

७ फ-०५५ । ८. च-०भिरिजो-
६. अ-नास्ति । १०. अ च-नास्ति ॥

११. फ-ह्यु-० । १२. रा य
म प्र ल_१ ल_२-०त्वारभिः परिवा-
रितः । १३. च अ-नास्ति । १४.
फ म-य इव संवसरे ताराः । च-

याश्च्यवन्त्यम्बराचाराः । १५. फ रा
म-०चाराः काले काले निराकुला ।
च अ-०चाराः काले काले निराकृताः ।
१६. रा य म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

१७. आ-संवृताः । १८. अ फ
सर्वास्त-० । रा च य म प्र ल_१ ल_२-
सर्वाः प्रकीर्णाम्बरभूषणाः । १९. रा
च य म प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

२०. फ अ-प्रभावर्णप्रसादाश्च ।
२१. फ-योषितः । २२. अ-व्या-
वृत्तिः शिरसस्तत्र । २३. रा च य
म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- ३३] पान-व्यायामे-काले च, निद्राऽपहत-चेतसः ॥७८॥ [४५
 प्रभ्रष्ट-तिलकाः काश्चित्, काश्चिद् उत्कटनृपुराः ।^१
 ३४] पार्श्व-गलिन-द्वाराश्च, काश्चित् परम-योपितः ॥७९॥ [४६
 संमुक्त-रसनाः काश्चित्, काश्चित् प्रसस्त-वाससः ।
 ३५] व्याविद्ध-रसना-दामाः, किशोर्य इव वाहिताः ॥८०॥ [४७
 मुकुण्डल-धराश्चाऽन्या, विच्छिन्न-मृदित-स्रजः ।
 ३६] गजेन्द्र-मृदितोः फुड्रा, लना इव महावने ॥८१॥ [४८
 चन्द्राऽशु-निकराऽऽभाश्च, हाराः कासांचिदुत्कटाः^२ ।
 ३७] स्तन-मध्ये प्र-मुत्तानां, विरेजुर हंस-संनिभाः । [४९
 अपरासां च वैदूर्याः, कादम्बा इव पक्षिणः^३ ॥८२॥

३८] हेममूलाणि चाऽन्यासां, चक्रवाका इवाऽभवन् । [५०
 हंसकारण्डवाऽऽकीर्णाश्च, चक्रवाकोप-शोभिताः ॥८३॥

N] आपगा इव ता रेजुर, जवनः पुलिनैरिव । [५१

१ रा च य म प्र ल, ल_१-
 •यामकालैश्च । २. रा च य म प्र
 ल_१-निवृत्ततिः । ३. य-काश्चिदुत्कटनृ-
 ४. फ नास्ति ॥

५. रा च य म ल_१ ल_२-पार्श्वे
 गतिः । च-पार्श्वेन्द्रः । अ-पार्श्व-
 गतिः ॥ ६ रा च य म प्र ल_१-
 मुक्तमारसनाः । ल_२-मुकुमारसनाः ।
 अ-मुक्तपंसनाः । ७ आ-प्रभ्रष्टः ॥

८. च-व्यवृद्धः । आ-अविद्धः ।

फ-•द्वारसनामोदः । रा य म प्र
 ल_१-निवृद्धः । ल_२-विवद्धः ।
 ६ फ-•लषयाः । १० च य म
 प्र ल_१ ल_२-विभिन्नः ॥

११. रा य म प्र ल_१-•न्द्रम-
 धिता । १२ ल_२-नास्ति ॥

१३. फ-मुत्तानां । अ-मु-
 मुत्तायाः । च-मुपुत्तानां । १४. प्र-
 •वृद्धमसं । १५. फ-नास्ति । १६.
 ल_२-नास्ति ॥

१७ फ-•वाद्येय वृत्तिगः । समंममासि यादन् पादो नास्ति ॥
 १८ ल_२-नास्ति । आ-प्रभ्रष्ट भागव

किंकिणी-जाल-नादिन्येस् ता हेम-तिलकाऽन्विताः ।

[N भाव-ग्राहोः सु-गंभीराः सुप्ता नद्य इवाऽभवन् ॥७४॥[५२

मृदुष्व् अंगेषु कासां-चित् प्रति-रूपं समुच्छिन्नैः(ताः) ।

३९] तासां वभूरे भूषितानां शुभा भूषण-राजयः ॥७५॥[५३

अंशुकाऽन्ताश्च कासां-चित् मुख-मारुत-कंपिताः ।

४०] उपर्य् उपरि वक्त्राणां व्या-धूयन्ते पुनः पुनः ॥७६॥[५४

ताः पताका इवोद्धृता रत्नानां रुचिर-प्रभाः ।

N] नाना-वर्णाः सु-वर्णानां वक्त्र-मूलेषु रेजिरे ॥७७॥[५५

ववल्गुश्चाऽत्र कासां-चित् कुण्डलानि मेढ्राऽर्चिषाम् ।

४१] मुख-मारुत-कंपैर्ग्रे च मन्द-मन्दैः सु-योपिताम् ॥७८॥[५६

शर्कराऽऽसव-गंधैर्ग्रे च मृकृता सुरभिः शुभैः ।

१. अ-०भादिन्यः । २. फ-हेमकन-
कोकिताः । अ-सहेमकनकोकिताः ॥

३. घ रा च अ-भावग्राहोप-
भीराः । अ-हाग्राहोपयतीरा । प्र-
भावमैवेप० । छ-भावग्राहोप० ।
४. घ-समुद्रवम् । रा म प्र छ,
छ-रा-समुद्रवम् । च-समुद्रवम् ।
अ-समुद्रवम् ॥

५. फ च-उभयभूषणानीव ।
अ-ता यभूषणानीव । छ, प्र-
तासां भूषणानीव । ६. रा च-
अंशुकाऽन्ताश्च । प्र-अंशुकाऽन्ताश्च । ७.
फ च अ-०तघटिताः । छ, उव-

लिपताः ॥

८ च अ-इवोद्धृताः ।

९. य रा च म प्र छ, छ-
नानावर्णसु० फ-नानावर्णसु० व० । १०.
फ-भेजिरे । ११. फ-शुभार्चिषां अ-
महाविषां ॥

१२. फ अ-०कंपैरु । १३.
फ-०मन्दैरु । प्र-०मन्दैरु ।
१४. फ-०रावशागन्धैः । रा-
रासवंग० । च-०रासवंगंधैश्च ।
प्र-रासवंगंधैश्च । अ-शर्करासवंगं-
धीनि । १५. फ-मुखः । च-मुखा ।
अ-मुखं ।

- N] तासां वदन-निश्वासः सिंपेवे रावणं तदा ॥७१॥ [५७
 रावणाऽऽर्जन-शंकाश्च काश्चिद् रावण-योपितः ।
 N] मुख-वातं स-पत्नीनाम् उपाऽजिघ्रन् पुनः पुनः ॥८०॥ [५८
 असर्थाऽऽसक्त-मनसो रावणे काश्चन स्त्रियः ।
 N] सु-स्थिरत्वार्त्तं स-पत्नीनां प्रीयमाणा बभुम् तदा ॥८१॥ [५९
 बाहून् उपनिधायोऽन्याः परिहारो (ऱ्यो) पंशोभिताः ।^१
 N] अंशुकोऽप्येव सूर्योऽणि प्रमदाम् तत्र शिश्रियुः ॥८२॥ [६०
 अन्या वक्षसि चाऽन्यस्याः तस्याः काचित् पुनर्भुजम् ।
 N] अपरा त्वंकमन्यस्याम् तस्याश्च चापि पंरा कुंचौ ॥८३॥ [६१
 ऊरु-पार्श्व-कट्टी-पृष्ठम् अन्योन्यस्याः समाश्रिताः ।
 N] परस्पर-निविष्टाऽग्यो मद-स्नेह-वशाऽनुगाः ॥८४॥ [६२
 एकीभूताश्च चं ताः सर्वाः सुपुपुस् तत्र योपितः । [६३उ

१. य रा म प्र ल, -सुरभिनि०	अ फ-भिन्नाः-बाहूपरिनिधायान्याः ।
२. फ-शिपिरो । अ-निपेवे । ३.	११. फ अ च-परिहासोप० । १२
फ म अ-रावणस्तदा । ४. रा-	ल, -शक्ति ।
•णानंदशं । फ-•णानननिद्रासः ।	१३. रा-•बानीव । १४. फ-
ल, -•णाननसत्ताश्च । अ-•णादर्श-	तत्त्वानि । १५ अ-काश्चित् पुनर्भुजम् ।
संकाशाः ॥	१६. फ रा म प्र ल, ल, -•आप्य-
५. फ-मुत्तममुखं । ६. फ-	परा । च-•आप्यपरा । १७. फ-मुजम् ।
अप्यर्थं शक्त० । ७. अ-अत्यंताम० ।	अ-ययो । १८. रा-पार्श्व । म-
७. रा च म प्र ल, ल, -रावणं ।	ऊरुपार्श्वं ॥
८. य-छादिय० । ९. य-	१९ य म प्र ल, ल, -•निवि-
उपाजिघ्रन् पुनः पुनः । फ-•प्रीयमाणा	ष्टंगा । अ-•निविष्टाश्च । २०. य फ
पुपुपुश्च । १०. फ-गृह्युपनि० ।	रा म प्र ल, ल, -एकीभूता स्म ॥

N] अन्योन्य-गात्रसंस्पर्शात् प्रीयमाणाः सु-मध्यमाः ॥८५॥ [६३पृ

अन्योऽन्य-भुज-मूत्रैस् ताः स्त्री-माला ग्रथिता यया ।

N] मालेव ग्रथिता तत्र शुशुमे मत्त-पद्पदा ॥८६॥ [६४

लतानां माधवे मासि फुल्लानाम् इव योषिताम् ।

N] अन्योऽन्य-बाहु-ग्रथितं संपन्न-कुंसुमोच्चयम् ॥८७॥ [६५

व्याति-चेष्टित-मु-स्कंधं तथाऽक्षि-भ्रमराऽऽकुलम् ।

N] आसीद् वनमित्रोद्धतं स्त्री-वर्णं रावणस्य तत्र ॥८८॥ [६६

नैचिरेणाऽपि सु-व्यक्तं न(?)तासां योषितां तदा ।

N] विवेकं(?)ः शक्यमा(?)रन्धु भूषणाम्नांऽवर-स्रजाम् ८९ [६७

रावण मुल्ल-संसृप्तं ताः स्त्रियो विविध-प्रभाः ।

N] ज्वलन्ताः काञ्चनाऽऽदीप्ताः प्रेक्षन्ताऽनिमिषा इवा ॥९०॥ [६८

रक्षसां चाऽभवन् कन्यास् तस्य काम-गमास्तदा ।

N] राजर्षि-नृप-दैतानां गंधर्वाणां च योषितः ॥९१॥ [६९

१. ल_१-नास्ति । २. व रा म

प्र ल_१ ल_२-भुजसंवासाः । अ-

अन्योन्यं भु० । ३. फ-ग्रथिता ।

४. अ-इव ॥

५. फ-ग्रथिता । ६. अ-

सूत्रैः । ७. ल_१-स तु प० । व च

म प्र-पद्पदाः । रा-पदः । ८.

फ-कुलानां बाहुसेवनात् । अ-कुलानां

बाहुसेवितात् ॥

९. व रा म प्र ल_१ ल_२-सप-

त्तिकु० । च-पद्पदकु० । अ-संपूर्ण-

इमु० । १०. रा व म प्र ल_१-ज्वचेष्टन ।

ल_२-व्यत्यचेष्टन । च-व्यत्यचेष्टन ।

११. य म प्र ल_१-तथा सुष्ठु । रा-

यथा सुष्ठु । ल_२-वत्सर्व । १२. फ अ-

अन्योन्यभ्रम० । व-प्रथक्षिभ्र० ॥

१३. व-स्त्रीरक्तो । रा च म प्र

ल_१ ल_२-स्त्रीरक्तं । अ-स्त्रीरक्तं । १४.

रा च म प्र ल_१ ल_२ अ-तु । १५. फ

रा च म प्र ल_१ ल_२-हचिरे० । अ-

हचिरे० ॥

१६. फ-विवेकराग्यमारब्धं । १७.

फ अ च-रावणे सुपर्वणिष्टे । १८.

व रा च ल_१ ल_२ म-विबुधाप्रियाः ।

प्र-विबुधप्रियाः ॥

१९. फ अ-ज्वलन्त । २०. फ

च अ-काञ्चना दीपाः । २१. फ-

प्रेक्षन्ते त्रिशिषा । रा-प्रेक्ष० । अ-

प्रेक्षन्ते निमि० । २२. फ-राक्षसी ।

२३. व रा च म प्र ल_१-उग्र । २४.

फ-कामक्षर० । च ल_२ अ-काम-

गता० ॥

न तत्र काश्चित् प्रमदाः प्रसह्य
प्रधाने-वीर्येण वलेन लब्धाः ।

न चाऽन्य-कामा न तथाऽन्य-पूर्वा

N] विना वराया जनकाऽऽत्मजायाः ॥२२॥ [७१

न चाऽकुलीना न च हीन-रूपाः

सदाऽन्न-पौना उपचार-युक्ताः ।

भौर्या बभूव तस्य न हीन-सत्त्वा

N] न चाऽपि कामस्यै न कामनीयाः ॥२३॥ [७२

बभूव बुद्धिश्च कपीऽश्वरस्य

यद् ईदृशी राघव-धर्म-पत्नी ।

इमा- यथा राक्षस-राज-भार्याः

N] सृजातम् अस्यो इव साधु-बुद्धेः ॥२४॥ [७३

पुनश्च सोऽचिन्तयद् अर्थरूपं

ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।

अर्थीय यस्याः कृतवान् दुरात्मो

N] लंकेश्वरः कष्टम् अकार्यम् एतत् ॥२५॥ [७४

इत्यर्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणोऽवरोध-दर्शनं

नार्थे समः ॥

१. अ-प्रसादः ॥

२. फ-न । ३. फ अ-नाद-
क्षिणा । ल२-सदानमाना० । ल१-
सदान्नपाने० । च-नादन्नपाना० ।
४. फ अ-नानुपवीर्यु० । च-० नु
प० । प्र-० उपचार० । ल१-० उपचार ।
ल२-उपचार० ५. फ अ-भार्या-
भयन्तरय । च प्र ल१ ल२-भार्या-
भयन्तरय । ६. प्र-च । ७. अ-बुद्धितः
पाठः ॥

८. व प्र म रा ल, ल२-यन्ने-
दृशी । ९. फ-० तमस्या इति ॥

१०. अ-० अन्तयदन्धरूपं । ११. अ-
अन्यायमस्याः । १२. य रा ल, ल२
च म प्र-महत्मा ॥

१३ फ अ-भन्तःपुत्रवर्गेन ।
च-रावणान्तःपुत्रविवशो । प्र-रावण-
वरयोपिदर्शनं ॥

१४. म-नामसप्तमः । ल१-नामपष्टः ॥

तत्र दिव्योपमं शुभ्रं स्फाटिकं रत्न-भूषितम् ।

१] अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श परमाऽऽसनम् ॥१६॥^१[१

७३] गन्धैश् च परमैर् जुष्टं वर-धूपेन धूषितम् ।

२३] तस्य चैक-तमे देशे सोऽग्र-मालौ-विभूषितम् ॥१७॥^२

३५] ददर्श पांडुरं लूठं ताराऽधिपति-संनिभम् । [३

२५] परमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णं रांक्वाऽजिन-संवृतम् ॥१८॥

३७] दामभिर् वर-माल्यानां समंताद् उपशोभितम् । [६

N] बाल-व्यजन-हस्ताभिर् वीज्यमानं समंततः ॥१९॥ [५५

तस्मिन् जीमूत-संकाशं प्र-तप्तोत्तम-कुंडलम् ।

४] लोहिताऽक्षं महा-चातुं महा-रंजन-वाससम् ॥१००॥ [७

लोहितेनाऽनुलिप्ताऽगं चन्दनेन सु-गंधिना ।

५] संध्या-रक्तमृवाऽऽकाशे तोयदं स-तदिदृगुणम् ॥१०१॥ [८

वृतम् आभरणैर् दिव्यैः सु-दंष्ट्रं काम-रूपिणम् ।

६] स-वृक्ष-वन-शुल्भाऽऽढ्यं प्रमुत्तम् इव मन्दरैर् ॥१०२॥ [९

१. फ-तत्र । २. फ रा च प्र-
भवेक्षमाणो । म-क्षमाणो । ३. ल_२-
नास्ति ॥

४. घ-मक्तिभिर्निविधैर् । ५.
फ-सोप्रमार्त्य वि० । म-साम् । ६.
ल_२-नास्ति ॥

७. ल_१-पाण्डुरलूठं ।

८. य रा च म प्र ल_१ ल_२-

•मातरणं चैव ॥

६. म-वीक्ष्य० ॥

१०. प्र-महाराजन० । म-महा-
राजत् । फ ल_२-महारंज० ॥

११. प्र- वतोद्भूतं ॥

१२. फ-रूपितम् । १३. प्र ल_२-
मन्दिरम् ।

- ७५] क्रीडिताद् विरतं रात्रौ वराऽऽभरण-भूषितम् ।
 ८८] पियं नैर्ऋत-कन्यानां राक्षसीनां सुखाऽऽवहम् ॥१०३॥ [१०
 पानाद् उपरैतं चैव ददर्श स महा-कपिः ।
 ९] भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाऽधिपम् ॥१०४॥ [११
 निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं राक्षसोत्तमम् ।
 १०] आसाद्य परमोद्विग्नः सोऽर्षसर्प्य विनीतवत् ॥१०५॥ [१२
 अथाऽऽरोहणम् आसाद्य वेदिकाऽन्तरम् आश्रितं (१तः) ।
 १४] सुप्तं राक्षस-शार्दूलं प्रेक्षते स्म महा-कपिः ॥१०६॥ [१३
 शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वपेतः शयनोत्तमम् ।
 १३] गन्ध-हस्तिनि संविष्टे यथा प्रस्रवणं महत् ॥१०७॥ [१४
 काञ्चनाऽगद-वद्धौ च ददर्श स महाऽऽत्मनः ।
 १५] विक्षिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्रे-भुजोपमौ ॥१०८॥ [१५
 ऐरावत-विषाणाऽग्रैर् आवीडितं-कृत-व्रणौ ।
 १६] वज्रोल्लिखित-पीनाऽसौ नाना-युद्धं-परिक्षतौ ॥१०९॥ [१६

१. य म प्र ल, ल_२-क्रीडना
 द्विरतं । २. फ रा च म प्र ल, ल_२-
 राक्षसानां ॥

३. प्र-० दुपपद । ४. म ल, -
 भासुरे । ५. अ-राक्षसेन्द्रः ॥

६. य-वानरोत्तम । ७. फ-
 शोचन्नप । ८. रा-सोपस (पं) द । अ-
 सोपसपद ॥

८. य-० वरमाधिकः । ९.
 य-सु मे । १०. प्र ल, अ-य ॥

११. रा-भुजाविन्द्रे-भुजोपमा ।
 १२. अ-संविष्टे । १३. रा-नासित ॥

१४. फ अ-महाकपिः । च-
 ० हसामनः । १५. फ-भिन्नाः-० विन्द्रे-
 भुजो० । १६. रा-नासित ॥

१७. रा च म प्र ल, -० तदुच-
 यगौ । १८. अ-ऐरावतविषाणाग्रैरापीडन०
 १९. य-० तपीनांगौ । २०. य-राते युद्ध-
 परिक्षतौ । रा-राज्ञो यु० । प्र-राज्ञो-
 युद्धपराजितौ ।

१.७५] पीनौ समनु-जातौ तौ संहतौ चलिताऽऽयनौ ।

सु-लक्षण-कृतांऽगुष्ठौ स्तंगुलीर्य-विभूषितौ ॥१.१०॥ [१७

N] सं-हंतौ परिधाऽऽकारौ करौ करि-करोपमौ ।

१.७६] विक्षिप्तौ शयने शुभ्रे पञ्च-ग्रीपाव् इवोरगौ ॥१.११॥ [१८

शङ्ख-क्षतज-कल्पेन चन्दनेन सु-गीयना ।

१८] शीतेनं चं परार्थेनं स्वनु-लिप्तौ भु-तेजसौ ॥१.१२॥ [१९

उत्तम-स्त्री-विमृदितौ गन्धोत्तम-निपेवितौ ।

N] यक्ष-पद्मग-गन्धर्व-देव-दौनव-भीषणौ ॥१.१३॥ [२०

सं ददर्श कविस् तस्य बाहू शयन-संस्थितौ ।

N] मन्दरस्याऽन्तरे भुंसी महाऽही रुपिताव् इव ॥१.१४॥ [२१

ताभ्यां सं परि-पूर्णाभ्यां भुजाभ्यां रंक्षसाऽधिपः ।

N] शुश्रुमेऽचल-संकाशः शृंगाभ्यामद्वय मन्दरः ॥१.१५॥ [२२

चूत-पुन्नाग-सुराभिर् वकुलोत्तम-सं-युतः ।

N] मिष्टाञ्ज-रसं-संपन्नो नाना-गंध-पुरःसरः ॥१.१६॥ [२३

१. रा-सुम० । अ-संबंध- ल२-स्वतेजसा ॥

जातीसौ।फ-०नुजातीसौ । २. फ- १३. य-उत्तमौ । १४. य रा

हंसमौ । अ-संहितौ । ३. फ अ- म ल१-नाण्डोत्तमनिपेवितौ । म-

लघितायतौ । ल२-ग्रलतायतौ । मनिपेवितौ । १५. य प्र-०वभूषितौ ।

४. य रा च म प्र ल१ ल२- ल२-वपूजितौ ॥

अंगुलीमिविभू० ॥ १६. रा च य म प्र ल१ ल२-

५. अ-संयतौ । ६. अ-पीनौ । ददर्श स । १७. य म रा च प्र ल१

७ य रा च म प्र ल१ ल२-विस्तीर्णः ॥ ल२-शयनसंगतौ । १८. य-सुप्तौ ॥

८. फ-सम । रा च म प्र १६. रा-सु० । २०. फ अ-

ल१ ल२-शक्ति० । ९ फ-शीत- राक्षसेश्वरः । २१. प्र-च स लंकृतः ।

लेन । च अ-शीतेन च । १०. अ च २२. अ-मंदिर ॥

फ-चन्दनेन । ल२-पीवेन च । ११. २३. फ-वृत्तपु० । २४. अ-इष्टानां

च-परार्थेन । १२. रा च म प्र ल१ २० । य ल२-०स्वसंपन्नौ ॥

तस्य राक्षस-सिंहस्य निश्चक्राम मुस्तान् महान् ।

N] शयानस्य विनि-श्वासः पूरयन्निव तद् गृहम् ॥११७॥ [२४

मुक्ता-मणि-विचित्रेण काञ्चनेन वि-राजिताः ।

N] मुकुटेनाऽर्क-वर्णेन कुण्डलोज्ज्वलिताऽऽननाः ॥११८॥ [२५

रक्त-चन्दन-दिग्धेन हार-भारेण शोभिताः ।

N] पीनाऽऽयत-विशालेन वैक्षसाऽतिवि-राजिताः ॥११९॥ [२६

पांडुरेणाऽऽतप-त्रेण सौमेण क्षंतजेक्षणाः ।

N] महोऽर्हेण मु-संवीताः पीतेनोत्तम-वाससा ॥१२०॥ [२७

चतुर्भिः कौञ्चनैर् दीपैर् दीप्यमानैश् चतुर्-दिशम् ।

N] प्रेक्षाशी-कृत-सर्वाऽगा मेघा विधुर्दु-गणैरिव ॥१२१॥ [२१

पाद-मूल-गताश् चाऽपि ददर्श तं मेघा-कपिः ।

N] पत्नीम् ताः प्रिय-भार्यस्य तस्य रक्षः-पतेर् गृहे ॥१२२॥ [३०

१. अ-मदान् मुक्तात् । २. क

अ-च निश्वासः ॥

३. च-विराजिता ॥

४. य रा च म प्र ल, ल_२-

न दिग्धेन । ५. अ प्र ल, -सितहा-

रेण । रा-तारभारेण । च ल_२-तार-

हारोप० । च-तारहारे पा० । ६. अ प्र

ल, -दीपिताः । अ-शोभिना । ७. च

०तिविराजिता ॥

८. फ-०णापविद्धेन । अ-ग

परिविद्धेन । ९. फ-सौमेन । १०.

फ-०तभेक्षण. । म-०तजरेण ? ११.

फ-सुधीरेण । च-सुसंवीत ॥

१२. फ-०नैर्दीप्तैः । १३. च-

०प्यमानं । अ च-भिष्ठा-०प्यमा-

नाश्व० । १४. फ च अ-०तसर्वांगं ।

१५. फ च-मेघ । अ-मेघे० । १६.

फ ल_२-विदुल्लैः । च-०ल्लैरपि ।

१७. अतः परमधिकः पाठः—

अ—ददर्श स महावीरो मानङ्गमिव केसरिः ।

मारुतिर्यलशाली तु मुरराकृत्य विक्रमम् ॥

१८. रा म ल, ल_२ अ-स
महात्मनः । प्र-सुमहात्मनः । च-

सहसात्मनः । १९. फ-राक्षस्य वै
गृहे ॥

- शशि-प्रकाश-वदना वर-कुण्डल-भूषणाः ।
 २१.] आम्बलान-माल्याऽऽभरणाः प्रमुखा हरि-यूथपः॥१२३॥ [३१
 नृत्त-वादित्र-कुंगला राक्षसेन्द्र-मुंजाऽक-गाः ।
 २२.] वराऽऽभरण-संयुक्ताः सै ददर्श वर-स्त्रियः॥१२४॥ [३२
 १२३.] वज्र-वैडूर्य-गैर्भाणि श्रवणाऽन्तेषु योषिताम् ।
 २०५.] ददर्श तापनीयानि कुण्डलान्य् अंगदानि च॥१२५॥ [३३
 तासां चन्द्रोपमैर् वक्त्रैः शुभैर् ज्वलितै-कुण्डलैः ।
 N] व्यरोचत विमानं तन् नभस् तारा-गणैर् इव॥१२६॥ [३४

[वै-१३] (५६ त-पृष्ठ उपरि मुख्यपाठः ॥)

अन्यो कक्ष-गतेनैव मृदङ्गेनाऽसितेक्षणो ।
 ४३.] प्र-मुखा भाभिनी भाति बाल-पुत्रेव वत्सला॥१२७॥ [३८

१. व फ रा म प्र ल_१ ल_२-
 प्रम्बान० । २. अ फ-ददर्श । ३. फ-
 हरिपुंगवः ॥
 ४. फ प्र अ-नृत्यवा० । ५. ल_१-
 भुजंग० । अ-भुजंगमाः । ६. फ च अ-
 निपण्णासत्र हाः स्त्रियः । ल_१-वर-

माल्याः वरस्त्रियः ॥

७. अ-०यंगर्भाभिः । ८. ल_१-
 ०गदान्वपि ॥

६. व रा ल_१ ल_२-शुभैर्-
 लिङ्कु० ।

१०. अतः परमाधिकः पाठः—

अ च-त्रिपञ्चर्षी च परिवृत्त्य प्रमुखाऽऽन्या प्रकाशते ।

महानदी प्रतीर्णेव नारीप्लवसमाश्रिता ॥

११. व रा म प्र ल_१ ल_२ अ-
 पृष्ठा । १२. आ फ रा च प्र ल_२-
 वक्षगा० । म-वक्षग० । ल_१-वक्ष० ।
 १३. आ-मंढके० । फ-मंढकुंजाय० ।

व रा च म प्र ल_१ ल_२-०केनायते० ।
 अ-०केनायते० । १४. रा व म प्र
 ल_१ ल_२-सुप्रमा । १५. फ-माविनी ।
 अ-माविणी ॥

पेटहं चारु-सर्वाङ्गी श्वेते सं-पीड्य भाभिनी ।

४४] चिरेणं रमणं लब्ध्वा परि-प्वर्ज्येव कामिनी ॥१२८॥ [३२

अन्या वीणां समा-लिंग्य प्रमदा मिय-दर्शना । [४० पू

N] निद्रा-वगम् अनु-श्रान्ता स-कान्तौ प्रमदा यथा ॥१२९॥ [४१ उ

वेणुं काचिन् परि-प्वर्ज्य प्र-मुक्ता तनु-मध्यमा । [N

N] चिरं स्येव समासाद्य पंथी प्रावासिकं पतिम् ॥१३०॥ [४० उ

N] अन्या केनक-संकाशा मृदु-पीन-पयोधरा ।

४६ उ] मृदङ्गं हि प्रपीड्यांशे (?मे) मुक्ता कमल-लोचना ॥१३१॥ [४२

आलिंगेणुं पतिं कृत्वा स-मदाः परम-स्त्रियः ।

४७] प्र-विद्ध-वेणु-सङ्गाश्च च प्र-मुक्ताः पान-खेदिताः ॥१३२॥ [N

भुज-पार्श्वाऽन्तरे-स्थेन मु-कलेणं कृगोदरी ।

४८] पणवेनं समा-सक्तौ मुक्ता मद-कृत-श्रमौ ॥१३३॥ [४३

१. आ-पेटन । २. फ-भाविनी ।
अ-भाविनी । ३. फ रा च व म प्र
ल_१ ल_१-०ण कामिनं । अ-विदेश-
कामिनं । ४. आ-०रिप्वर्ज्य च । ५.
फ-कामुकी ॥

६. आ-परिप्वर्ज्य । ७. फ-
सकामा । ८. फ अ च-द्व ॥

९. आ-वेणुं चापि । प्र ल_१-
काचिद्वेणुं । १०. फ-चिरादेव । ११.
आ-कामिनी कामिन मियम् ॥

१२. फ अ-मिहाः—कनकम्-
काशैर्मृदुपीनपयोधरैः । १३. आ-
मृदङ्गानि प्रपीड्यांशैः । १४. रा व

म प्र ल_१-मृदङ्गांश्च प्रपीड्यांशैः ॥

१५. च-आलिंग्य । १६. फ-वर्जु
कृत्वा । च-मुतलं कृत्वा । १७. फ
च-मिहाः—०वेणुमन्याश्च । च-
वेणुं संप्राप्य । १८. च-काश्च ते युताः ।

१९. रा व म प्र ल_१-जरातां-
वसथं च । ल_१-श्वान्तराथं च ।
२०. फ-मुकलेन । रा व-मुकदयेण ।
२१. फ-पानवेन समासक्ता । रा म-
पमकं काचिदालिंग्य । आ-०वेन समा-
लिंग्य । च व प्र-दणवं काचिदालिंग्य ।
२२. फ-वृत्तनद० । रा च व म प्र
ल_१ ल_१-मदविमोहिता ॥

डिण्डिमं परि-गृह्याऽन्याम् तथैवाऽऽसक्त-डिण्डिमोः ।^१

४९] प्रमुक्ताम् तरुणां(१२)वत्सान् उपगृह्येव योषितः॥१३४॥ [४४

रसनाम् अप-विध्याऽन्या प्र-मुक्ता भुवि मीमिनी ।^{१६}

५०] वसन्ते पुष्प-संयुक्तां मालेव परि-मार्जिता ॥१३५॥ [४६

काचिद् आ-लिङ्गनं नारी मुज-संयोग-पीडितम् ।

५१] कृत्वा कमल-पत्राऽक्षी प्र-मुक्ता मद-मोदितं^{१७} ॥१३६॥ [४९

पाणी तथाऽन्यां पाणिभ्यांस्तनाऽन्तरम् उपाऽऽश्रितौ ।

५२] उप-गृह्याऽपरा मुक्तां निद्रा-बंधम् उपा-गता ॥१३७॥ [४७

अन्यां कमल-पत्राऽक्षी पृणेंद्रु-सदृशाऽऽनना ।

५३] अन्याम् आलिंग्य मुं-श्रीणी प्र-मुक्ता मद-विह्वला॥१३८॥ [४८

१. रा च य म प्र ल, ल_२-^१ ०डिडिमा । रा च य म प्र ल, ल_२-
प्रविगृह्यान्वा । आ-परिगृह्यान्वा । प्रमुक्ता भुवि मीमिनी । ३.
ध-च फलिज्य । ३. आ- अतः परमधिकः पाठः—

च—इष्टा च कविशार्दूलः तथान्यासकडिडिमा ।

४. आ-०स्तं तरुणावसमु० । ल_२-मुजसंयोग० । अ-मुजसंयोग० ।
च-०स्तं तरुणावसमु० । अ-०स्त- ११. फ च ल, -यानमो० । १२
णा । ५. य म प्र ल, ल_२- रा य म प्र ल, -नास्ति ॥
नारिक ॥

६. आ फ-माविनी । अ-मानिनी । १३. प्र ल, ल_२ अ-तयो मु० ।
६क य म प्र ल, ल_२-नास्ति । ७ १४ आ-०रमुपरिपरी । अ-०रस-
अ-पुष्पसवला । ८ रा च य म प्र ल, माश्रितौ १५ आ प्र ल, -उपगृह्या० ।
परमार्जिता ॥ १६ ल_२-सच्छा । १७ आ-०शपरा-
जिता ॥

६. आ-वाश्रित० । वे ल, - १८. फ-कृत्वा । १९. रा च य म
वाश्रित० । १० रा च य म प्र ल, प्र ल, ल_२-मुपगृह्या ॥

मुरजेषु मृदङ्गेषु पीठिकामुं तथैव च ।

५४] शुभाऽऽस्तरणमुख्येषु तथा ता(?)ना)लीव(?)के)केषु च ॥१३१॥ [N

द्वयाणि च विचित्राणि रावणस्य वर-स्त्रियः ।

[N] उप-गृह्य प्र-मुक्ताम् ताः पान-निद्रा-वशं गताः ॥१४०॥ [N

नूपुरैश् चाऽपविद्धैश् च वलयैश् चाऽपि शोभितैः ।

[N] हारैश् च हरिणाऽक्षीणां प्र-कीर्णैः शोभिता मही । [N

[N] स-फेन-विन्दु-निकरैर् वन-राजी जलैर् इव ॥१४१॥ [N

[स१४] तासाम् एकान्त-संन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।

२१] ददर्श रूप-संपन्नां मु-श्रोणीं स कपिः स्त्रियम् ॥१४२॥ [५०

गौरीं कनक-वर्णाऽऽभां दृष्ट्वा अन्तःपुरेश्वरीम् ।

३०] कपिर् मन्दोदरीं तत्र यौवनोत्तम-शौलिनीम् । [५२

ददर्श नील-जलदे ज्वलन्तीम् इव विद्युतम् ॥१४३॥ [N

१. आ-वीथिकासु सुमध्यमा ।

फ-पीठिकासु व० । रा य म प्र ल,

ल_१-तथा तालान्तरेषु च । च-तथा

तालावधेषु च । २. आ-शुमान्तरेण-

गु० । फ-रणगुणेषु । ३ । न प्र-

तालीशकेषु । ४. रा च य म प्र

ल_१ ल_२-नारित ॥

५. अ-रूपाणि । ६. च म-

उपगुह्य । ल_१-उपगृह्य ॥

७. रा-नूपुरैश्चापरातैश्च । च-

आविद्धैः । ८. फ रा य च म

प्र ल_१ ल_२ अ-शोभते ॥

९. च ल_२-तलैरिव । १०.

च ल_२-संन्यस्तेः । ११. च ल_२-
शयनेः शुभेः ॥

१२. आ-श्रियम् । फ-स्थिताम् ।

१३. रा-मिष्टं भर्तुः पेश्वरीम् ।

ल_२ य-मिष्टं भर्तुः पुरे० । म प्र

ल_१-मिष्टं भर्तुः पुरीष० ॥

१४. अ आ फ-शयानां शयने

शुभे । १५. रा-शोभते । च-शोभती ।

य म प्र ल_१ ल_२-शोभती । १६.

रा च य म प्र ल_१ ल_२-गलदे नीले ।

१७. आ-दीप्यतीमिव । रा-ज्वल-

न्तमिव ॥

३१] मुक्ता-मणि-समायुक्तैर् भूषणैस् तप्त-काञ्चनैः ।

भूषितां भूषयन्तीं तव स्व-श्रिया भवनोत्तमम् ॥१४४॥ [५१

३२] तां समीक्ष्य महा-बाहुर हनूमान् पवनाऽऽत्मजः ।

तर्कयामास सीतेति रूप-यौवन-संपदा । [५३

३३] हरेण महताऽऽविष्टो ननन्द कपि-यूवपः ॥१४५॥ [५४पू

आ-स्फोटयामास चुचुम्ब पुच्छं

ननेत चिक्रीड जगौ बल्लवं । [५५पू

स वानराणाम् ऋषभः प्रतीप्तो

ज्ञात्वा नरेन्द्राऽनुगतां च सीताम् ॥१४६॥ [N

इत्यार्षे रामावणे सुन्दर-काण्डे अन्तःपुर-वर्णनं

नाम पंचमीं सर्गः ॥५॥

१. अ-लक्षतां । २. आ-भूष-
यन्तीव । रा च व म प्र ल, ल_१-
भूषयन्ती तां । ३. रा च व म प्र ल,
ल_२-मुभिया । ४. ल_१-भूषणोत्तमं
(? भेः) ॥

५. फ-समीक्ष्य स । ल_१-तां
स वीक्ष्य । ६. फ रा च व म प्र
ल, ल_१-मास्तात्मजः । ७. आ-
सीतेति ॥

८. आ-ननन्द । ९. फ-हरे-
यूवपः ॥

१०. आ-चेष्टन् । अ-चेष्टम् ।
च व म प्र ल, ल_२-पुण्यम् । ११.

व अ-ननन्द । १२. अ फ-च व श्शुभ्रो-
च-आपलः । व म प्र ल, ल_१-
च भूरे । १३. आ ल_१-नरेन्द्रस्य ।
रा म-नरेन्द्रसु० । च प्र ल_१-नरे-
न्द्रेन्द्र० । १४. आ- सीताम् ॥

१५. आ-सीतान्वेषणे रावणान्तः-
पुरनिचयो । रा-अन्तःपुरस्त्रीवर्णनं ।
व-सुन्दरस्त्रीचये स्त्रीवर्णनं । च म
ल_२-अन्तःपुरविचये स्त्रीवर्णनं । प्र-
स्त्रीवर्णनं । अ-नः पुरे स्त्रीवर्णनं । १६.
म- अष्टमः । १७. सप्तमः । आ फ
रा च व म प्र ल_२ अ-नास्ति ॥

[वं-१४]=

[पष्ठः सर्गः]

=[दा-११]

- ततस् तु हनुमांश् चितां व्यवधूय व्यवस्थितः ।
 ३४] जगाम चिन्तामै अपरां सीतां प्रति महा-कापिः ॥१॥ [१
 अन्येयम् इति संचित्य भूयस् ततः सै वानरः । [N
 ३२] पान-भूमौ हरि-श्रेष्ठः सीता-संदर्शनोत्सुकः ॥२॥ [N
 न रामेण वि-युक्तां सा स्वप्नुम् अंहति मैथिली ।
 ३५] न भोक्तुं नाऽप्यलंकर्तुं कुतः पानं निषेवितुम् ॥३॥ [२५
 नाऽन्यं नरम् उप-स्थातुं वासव-प्रतिमौऽपि यैः । [२३
 ३६] न हि राम-समः कश्चिद् विद्यते त्रिदशेभ्यः अपि ॥४॥ N
 इति संचित्य हनुमान् बुद्धयै सै कपि-कुञ्जरः ।
 N] रावणाऽन्तःपुरं भूयो विचेतुम् उप-चक्रमे ॥५॥ [N

१. रा च य म ल, ल_२ अ- | ल_१ ल_२-च बुद्धिमान् । च-०मुप-
 त्तत्तां । २. रा च य म प्र ल, | स्थितः ? । अ-समुत्थिताम् ।
 ल_२ अ-अवधूय । ३. रा य म प्र ।

४. अतः परमधिकः पाठः —

आ—न प्राप्तं पद्मगन्धं च मुखे तस्याः पुनः पुनः ।

५. फ-वापरां चिन्तां ॥ ११. फ रा य म प्र च ल_१
 ६. च फ अ-निश्चि य । ७. ल_२ अ-०तिमो हि सः । १२ अ-
 च फ अ-तु । ८. रा च य-०भूमिं ॥ ०ःतपि ॥
 ९. अ-विरहः । १०. फ अ- १३. रा-मुमुष्या । च य म प्र
 ०पुनिरिच्छति ॥ ल_१ ल_२ अ-स्वमुष्या ।

१४. अतः परमधिकः पाठः—

य म प्र ल_१ ल_२ अ—अन्येयमिति निश्चित्य भूयस्तत्र तु वानरः ।

पानभूमिं हरिश्रेष्ठः सीतासंदर्शनोत्सुकः ॥

क्रीडितेनाऽपराः कृताः कृता गीतेन चाऽपराः ।

N] नृत्येनै चाऽपराः कृताः पान-निद्राऽऽहताः पराः ॥६॥ [४

अंगनानां सहस्रेण भ्रूयितेन वि-भूर्पणः ।

N] उप-संलाप-शीलेन स्मित-युक्ताऽभि-भाषिणा ॥७॥ [६

देश-काल-वि-भक्तेन युक्त-वाक्याऽभि-भाषिणां ।

N] रतोप-रत-संयुतं राक्षसेन्द्र ददर्श संः ॥८॥ [७

तासां मध्ये महा-बाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।

७७] गोष्ठे महति मुत्तानां गवां मध्ये यथा वृषः ॥९॥ [८

स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परि-वृतम् तदां ।

७८] क्रेणुभिर् यथाऽरण्ये 'परि-कीर्णो महा-द्विपः' ॥१०॥ [९

सर्व-कर्मैर् 'उपेतां च पान-भूमिं महाऽऽत्मनः ।

४०] ददर्श कपि-गार्दूलम् तस्य रक्षः-पतेर् 'गृहे' ॥११॥ [१०

मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भाग-शः ।

४१] तत्र न्यस्तानि मांसानि पान-भूमौ ददर्श सः ॥१२॥ [११

१. च-०तेन पराक्रान्ता । २

फ-हान्वा शीतेन चा० । आ च-
पानेन निहिता परा । ३ फ-च्यवेन ॥

४ रा च य म ल, ल, अ-
विभूयित । प्र-विभूयिता । ५ अ-
उपशीलेन सतत । ६ आ-युक्ता
गीतार्थभाषिणा । फ-युक्ताशीलाभिः ।

रा च य म ल, ल, युक्तागीताभि-
भाषिणा । प्र-युक्ता गीताभिः ॥

७ आ-०मिधायिनी । रा य म
ल, ल, मिभाषिणा । ८ आ-तते ।

विश्वेति० । रा च य म प्र-रता-
वस्तस० । ल, ल, रतावरतसंयु० ।

६ आ-ददर्श हरिवृषम् ॥

१० फ-परिवृत. स्वपम् । अ-
परिवृत स्वपन् । ११ च-०यथा
रम्य । १२ म-परिपूर्ण । १३. फ-
महागज । अ-यथा द्विप ॥

१४ च-०मै क्रेणुतश्च । १५ फ
अ-०तेर्गृहम् ॥

१६. रा य म प्र ल, ल-महिषाणां ।
च-महिषी । १७. ल, ल-हस्त नि ॥

रौक्मेषु च विनालेषु भाजनेष्वर्ध-भक्षितान् ।

४२] ददर्श कपि-शार्दूलो मयूरान् कुक्कुटान् तथा ॥१३॥ [१२

वराह-वध्नान् सु-कृतान् दध्नौ सौवर्चलान्निवितान् ।

N] अन्यान् मृग-मयूरांश्च हनूमान् अन्व-अवैक्षत ॥१४॥ [१३

मकरान् विविधान् सिद्धांश्चकोरान् अर्ध-भक्षितान् ।

N] माहेप्यांश्च शैल्यांश्च छागांश्च कृतानिश्च (?श्रु) तान् १५ [१४पू

४३उ] लेह्यम् उच्चाऽवचं पेयं फलानि विविधानि च । [१४उ

४४पू] राग-खाण्डव-संयुक्तान् अव-लेह्यान् ददर्श संः ॥१६॥ N

हार-नृपुर-केयूरैर्' अप-विद्धैर् महा-धनैः । [१५उ

N] पान-भोजन-विश्लिष्टैः फलैश्च वि-विधैर् अपि ॥१७॥

कृत-पुष्पोपहारो भृर् अधिकं पुष्पति श्रियम् । [१६

N] दीप्तैश्च कलधौतैश्च विन्यस्तैः शयनानां सनैः ॥१८॥

१. फ रा य म प्र ल, ल, च-पांश्चैकम् । प्र-पांश्चैकम् ।
म-सु । २. च-धलक्षितान् । प्र-म-व सुलक्षितम् । १०. फ मा-हृ-
नेषु बुभुक्षि । ११. नेष्ववभ । निक्षितान् । रा य च म प्र ल, ल

३. फ-वराहे दध्ना सु० । रा य म-निक्षयः ॥
म प्र ल, ल, -हमृगसंयुक्तान् । ११. मा फ म-रागतांश्चैकम्
च-वराहमृगान् सु० । म-वराहव-विहीनान् । च-नवलेहं । १२. मा-ह ।
वान् सु० । १४. रा य म प्र ल, ल, - १३. रा-यूरैरवि । म-यू-
दधिमौष । म मा-धलक्षितान् । रपि वि० । १४. रा च य म ल, म-
५. फ-रूपात् । रा म ल, म-पानभाजनम् ॥

शृण्वान् । च य ल, -शृण्वान् । ६. १५. मा-साम्भूतान् । रा म
रा म च-हनुमान् शरण्यः । य प्र ल, म-च्युतपु० । १६. फ च-विश्राम ।
ददर्श कपिभुजः ॥ रा य-खियम् । प्र-विषम् । ल, -

७. फ-उत्तान् । रा य म प्र धिया । १७. म-प्रक्षिप्तः । १८. रा च
ल, ल, -हृष्टान् । च-हृष्टान् । य म-विन्यस्तम् । १९. म फ रा-
८ य-रानवभक्षि । ६. फ-शयनासनैः । ल, -नासने । म-राय-
० पनेष्वुत्तान् । मा-पानेकम् । नादिभिः ॥

पान-भूमिर् विना वद्धिं प्र-दीप्तेवोप-लक्ष्यते । [१७

N] बहु-प्रकारैर् वि-विधैर् वर-संस्कार-संस्कृतैः ॥१८॥

मांसैः कुशलै-संसिद्धैः पान-भूमि-गैतैः पृथक् । [१८

४५] तथाऽम्ल-लवणोपेतैर् वि-विधै राग-खाण्डवैः ॥२०॥ [१९पृ

वासैश् च स्वर्ण-माल्यैश् च विविधैस्तेः पृथक् पृथक् ।

४६] समंताच्च छुञ्जंते भूमिर् माल्यैश् च बहु-सर्जितैः ॥२१॥ [२०

N] राजतेषु च कुंभेषु जावूनद-मयेषु च ।

४२पृ] पानै-श्रेष्ठं तथो भूरि ददर्श कैपि-यूथपः ॥२२॥ [२२,

N] दिव्याः प्रसन्ना वि-विधाः सुरास् तत्र तथाऽऽसवान् ।

४४उ] शर्कराऽऽसव-माध्वीकान् पुष्पाऽऽसव-फलाऽऽसवान् २३ [१९

सोऽपश्यच्च छातै-कौभानि शीघोरं मणि-मयानि च ।

४७] राजतानि च मुर्ल्यानि भाजनानि महा-कविः ॥२४॥ [२३

हिरण्यैश् च कैरकैर् भाजनैः स्फाटिकैर् अपि ।

४८] जावूनद-मयैश् चाऽन्यैः कलशैर् अपि सं-वृताम् ॥२५॥ [२१

१. आ-पावभूमिं ॥

२. रा च य म प्र ल, ल२-

मास्यैः कुशलिभिः सिद्धैः । अ-मांसैः

कुशलिभिः सिद्धैः । ३. फ-गै-

रपि । ल१-०मिगतः पृ० । ४. फ-

०णोद्वैतैः । ५. फ-रागपाण्डवैः ।

रा य म प्र ल२-०रासवैस्तथा । ल२-

०राक्षसैस्तथा ॥

६. फ रा च य म प्र ल, ल२

अ-वासैश्चूर्णैश्च मा० । ७. आ रा

च य म प्र ल, ल२-संवृता शुशुभे ।

८. रा य म प्र ल, ल२-भूमिः

पुष्पमाल्यैश्च संजितैः । अ-भूमिर्वहु-

माल्यैश्च संजितैः । अ-भूमिं पुष्प० ॥

अ-रात्रेऽपि । १०. अ-पानं

श्रेष्ठं । ११. फ-रत्ना । १२. फ रा च

य म प्र ल, ल२-हरियूथपः ॥

१३. अ-०छातकुंभावि । अ-

०छीतकुंभानि । १४. फ-धीमन्म-

णिप्र० । रा य म प्र ल, ल२-कविमं-

णिम० । ल२-साधुर्मणि० । अ-दिव्य-

सीधुमृतानि । १५. ल२-स । १६.

रा य म प्र ल, ल२-रम्याणि । अ-ल२-

पुष्पाणि ॥

१७. रा च य म प्र ल, ल२-

विविधैर् । १८. रा व ल, ल२-राज-

तैर् । अ-विविधैर् । १९. फ रा

च य म प्र ल, ल२-कैरकैभिः ।

अ-कैरकैः । २०. फ-संवृतैः । अ-

संवृतान् ॥

४१७] कचिद् अर्धाऽवशेषाणि कचित् पीतानि सर्वशः ।

५०५] कचिन् नैवं प्र-पीतानि पानानि प्रेक्षते स्म सः ॥२६॥ [२४

५२५] कचित् संपृक्त-माल्यानि भोजनान्य् अचलानि च । [२६७

शयनान्य् अत्र नारीणां शून्यानि वि-विधानि च ॥२७॥

N] परस्परं समा-श्लिष्य काश्चित् सुप्ता वराङ्गनाः । [२७

काश्चिद् अन्योऽन्य-वस्त्राऽन्तम् अप-कृण्योप-गृह्य च ।

N] अभि-सृत्योऽवलाः सुप्ता निद्रा-चल-परा-जिताः ॥२८॥ [२८

१. आ-पश्यन्वे कपिकुञ्जरः ।	कचिदारोपितैर्घटैः । च अ-पानानि स
अ-वशिष्टपूर्णाः । २. आ-कचित्प्र-	विलोकयन् । म-पानान्याप्रेक्षते स्म
भिन्नैः करकैः । फ-कचित्प्रमग्नैः करकैः ।	सः । ल२-पानानि स व्यलोकयत् ।
रा-कचित्सैव प्रदीपानि । ३. आ-	४. अठः परमधिकः पाठः—
च ल२—कचिद् भक्ष्यांश्च विविधान्* पानानि च कचित्कचित् † ।	
च ल२—कचिद्वावशेषाणि अवश्यत्-कपि-कुञ्जरः ‡ ।	
च ल म प्र ल, ल२—कचित्प्रभिन्नैः करकैः कचिदारोपितैर्घटैः ॥	
५. फ-फलानि विविधानि । रा	फ-शुभाणि । रा च य म प्र ल, -
च य म प्र ल, ल२-फलानि च	सुखानि । द. ल२-नारि ।
जलानि । ६. अ-शयनानि तु । ७.	

रा—अठः परमधिकः पाठः—

कचिद्वर्धावशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जरः ।

कचित्प्रभिन्नैः करकैः कचिदारोपितैर्घटैः ॥

कचित्संपृक्तमाल्यानि फलानि च जलानि च ।

६. रा य म प्र ल, -०त्ता वर-	गृह्यो० । रा च य म प्र ल, ल२-
धियः । च-काश्चित्सुप्ता वराङ्गना ।	छान्तमपकृष्यात् ० । १२. च य म प्र
१०. फ रा च य म प्र ल, ल२	ल, -०त्तावला । १३. आ रा च य
अ-वशिद् ० । ११. आ-०छान्तमव-	म प्र ल, ल२ अ-निद्रावशपराजिता ॥

* अ-कचित् क्षीराश्च त्रिविधा । चित् । † य म प्र ल, -वदिददा-

† य म प्र ल, -पानानि विवि- वशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जरः । अ-
धानि च । अ-नान्यानि च कचित्- कचिद्वर्धावशेषाणि पश्यं स कपिकुञ्जरः ।

तासाम् उच्छ्वास-वातेन वस्त्र-भाल्यं च गात्र-गम् ।

[N] नाऽत्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राऽऽप्य मन्दम् इवाऽनलम् ॥३२॥ [२९

५३३] चन्दनस्य च दिव्यस्य ग्रीधोर मधु-रसस्य च ।

[N] कर्पूरस्य तर्थाऽग्न्यस्य पुष्पस्य वि-विधस्य च ॥३०॥ [३०पू

वि-विधस्यांऽग्नौ-रागस्य वांससो वि-विधस्य च ।^१ [N

[N] वभूव मारुतम् तत्र गन्धं वि-विधम् लट् वहन् ॥३१॥ [३०उ

माल्यानां च चन्दनानां घृणानां च स मूर्छितः ।

[N] प्र-ववौ सुरभिर् गन्धो^१ विमाने पुष्पके तदा ॥३२॥ [३१

इयामाऽव-दाताम् तत्रोऽन्याः काश्चित्कृष्ण-वरांगनैः ।

[N] काश्चित् काञ्चन-वर्णोऽऽभाः प्रमदा राक्षसाऽऽलये ॥३३॥ [३२

तासां निद्रा-वशत्वेन च मन्दनेन च^२ मूर्च्छितम् ।

[N] पद्मिनीनां प्र-सुप्तानां रूपम् आसीद् यथैवं तत् ॥३४॥ [३३

१. य म प्र ल_१-यत्नं माह्वं ।

२. आ फ रा य म प्र अ-
गात्रजम् । ल_१ ल_२-वस्त्रजम् । व-
साग्रजम् । ३. फ-भंगना ॥

४. रा च य म प्र ल_१ ल_२-
वयोप्रस्य । अ आ-तयाप्रस्य ॥

५. फ रा च अ-विविधाय च
माल्यस्य । ६. फ रा अ-प्रविविध
शुभैः करैः । च-प्रविविध शुभैः
करैः । ७. य म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

८. आ रा च य म प्र ल_१
ल_२ अ-स्नानानां । ९. ल_२-विवि-
धानां । १०. फ-संविमूर्च्छितः । च-

स च सू० । व-च समन्वितः । अ-
चापि मूर्छितः । ११. अ-सुरभिर्वायुः ।
१२. फ-स्थिते । य म प्र ल_१-तया ॥

१३. फ रा च-दाताः सुप्ता-
ऽन्याः । य म प्र ल_१ ल_२-दाता
सुप्तान्या । अ-दाता सुप्तान्या । १४.
य म प्र ल_१ ल_२ अ-काश्चित्कृष्णा
वरांगना । १५. रा च य म प्र ल_१
ल_२ अ-नवर्णवः ॥

१६. अ-निद्रावशान्नयचन्दनेन ।
१७. प्र-सु । १८. फ-मूर्च्छितः ।
१९. आ प्र अ-मासीत्तथैव । २०.
फ-तु ॥

- ५४उ] एवं सर्वम् अशेषेण रावणाऽन्तः-पुरं कपिः ।
 ५५पू] ददर्श स महा-तेजा न ददर्श च जानकीम् ॥३६॥ [३४
 ५१पू] फलानि चोऽर्ध-शेषाणि माल्यानि वि-विधानि च ।
 ५२उ] मृदितान्य् अप-विद्धानि गन्धवन्ति ददर्श सः ॥३७॥ [N
 N] वहंश् च वि-विधान् भक्षान् फलानि विविधानि च ।
 ५३पू] स्रजश् च विविधाश् चित्राः प्रवि-कीर्णास् ततस्ततः ॥३८॥ [N
 N] निरीक्षमाणश् च ततस् ताः स्त्रियः स महा-कपिः ।
 ५५उ] जगाम महतीं चितां धर्म-साध्वं-शंकिनः ॥३९॥ [३५
 N] स बुद्ध्या चिन्तयामास कपिर् बुद्धिमतां वरः । [N
 परं-दाराऽव-रोधस्य प्र-मुक्तस्य निर्-ईक्षणम् ।
 ५६] इदं खलु ममाऽस्य धर्म-लोपं करिष्यति ॥४०॥ [३६
 न हि मे पर-दाराणां दृष्टिर् विषय-वर्तिनी ।
 ५७] अयं चोऽद्य मया दृष्टः पर-दारं-परि-ग्रहः ॥४१॥ [३७

१ य-णान्तःपुरे । २ ल_१ अ-
 स ददर्श । प्र-ददर्श सु । ३ रा य
 म प्र ल_१ ल_२-मैथिली न ददर्श च ।
 अ च-न ददर्श स जा० । ल_२-मैथि-
 ली न ददर्श सः ॥

४. फ-चावशे० । अ-वा विशेष ।
 ५. फ-मृदितान्यवि विद्धानि । ६.
 रा य म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

७. य म प्र ल_१ ल_२-महान् ।

८. रा च य म प्र ल_१ ल_२ म-
 प्रकीर्णाश्च ॥

९. च-स्त्रियश्च । १०. रा य म
 प्र ल_१-धर्मविषयं ॥

११. च-मु० । म ल_२ म-
 स्व० । १२. य-पुरदा० ॥

१३. फ रा च य म प्र ल_२ अ-
 भयमय । ल_१-अय सोय । १४. फ
 रा-परदाराण० ॥

तस्य प्रादुर अभूच् चिंता पुनर् एव मनस्विनः ।

५८] निश्चितैकान्तै-चित्तस्य कार्याऽकार्ये-प्रदर्शिनः ॥४२॥ [३८

कामं दृष्टा मया सर्वा वि-वस्त्रा रावणै-स्त्रियः ।

५९] न तु मे मनसः किञ्चिद् वैकृत्यम् लप-न्नायते ॥४३॥ [३९

मनो हि हेतुः सर्वेषाम् इन्द्रियाणां प्र-वर्तने ।

६०] शुभाऽशुभास् अवस्थामु तर्ह्ये च मे सु-व्यवस्थितम् ॥४४॥ [४०

नाऽन्यत्र हि मया शक्यं वैदेही परि-मार्गितुम् ।

६१] त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सदां हि परि-मार्गणे ॥४५॥ [४१.

यस्य सत्त्वस्य या योनिस् तस्यां स परि-मार्ग्यते ।

६२] न शक्यो प्रमदा नष्टो मृगीषु परि-मार्गितुम् ॥४६॥ [४२

तद् इदं मार्गितं तावच् छुद्धेन मनसा मया ।

६३] रावणाऽतः पुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥४७॥ [४३

देव-गेर्नर्ध्व-कन्याश् च नर्ग-कन्याश् च वीर्यवान् ।

६४] अवैक्षमाणो हनुमान् न चाऽपेक्ष्यत तु जानकीम् ॥४८॥ [४४

१. रा-नास्ति । २. फ-निष्ठैः

कार्येभिः । च-तिष्ठनकाम् ।

३. आ-कार्यप्रदर्शनश्च यः । च-

कार्ये निश्चयप्रदर्शिनः । ४. रा य

म प्र ल, ल-नारित ॥

५. फ च अ-विवस्त्राभरणाः

स्त्रियः । ६ रा च व म प्र ल, ल-

चिद्वैरूप्यम् । अ-वैकृत्यम् ॥

७. रा-सेतुः । ८. रा च ल,

ल-प्रवर्तते । ९. फ मा-न च ।

च रा य म प्र ल, ल-तदि ॥

१०. च-अथ वैदेही । ११.

च-गृहेषु । १२. च-सदैव ॥

१३. रा य म प्र ल, ल-

नास्ति । १४. आ-तस्यं । १५. अ-

दृश्यते ॥

१६. रा अ-सर्वं ॥

१७. फ-देवदानवकः । १८. प्र-

यक्षकः । १९. अ-पश्याः । २०. आ

फ च प्र-अवेक्ष्य । रा-अवीक्ष ।

२१. आ-अपेक्ष्यत । च य म

ल, ल-अ-अपेक्ष्यत । प्र-वापेक्ष्यत ।

ताम् अ-पश्यन् कपिम् तत्र पञ्चयंश् चाऽप्य् अपराः स्त्रियः ।

[N] अप-क्रम्य ततो दीनः सं-ध्यातुम् उ-प-चक्रमे ॥४९॥ [४६
भोर्ज्यैः सँ पौरोगव-शास्त्र-दृष्टैः

पानैर् उदारैश् च वि-रौजमानम् ।

दृष्ट्वा प्र-सुप्तं प्रमदा-जनं तं

[N] प्र-हृष्ट-रोमा प्रवगो बभूव ॥५०॥ [N

तम् उग्र-रूपं गिरि-कौञ्चनोपमं

प्र-हृष्टम् उत्सिक्तम् अहीर्न-चारिणम् ।

रहो-गतं रावणम् उग्र-दर्शनं

[N] ददर्श घोरं हनुमान् महा-कपिः ॥५१॥ [N

स शर्वरीं प्रेक्ष्य बहु-भ्रंयाताम्

अ-पश्यमानो जनकाऽऽत्म-जां च ।

स शीघ्र-कारी मतिमान् वि-मानाद्

[N] अवाऽऽरूरोह त्वरितोऽथ तस्मात् ॥५२॥ [N

ईर्ष्यायै रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽम्बेपते पान-भूमि-वर्णनं नाम षष्ठः सर्गः ॥१॥

१ रा च व म प्र ल, ल, ल-
कचित्तर । २ रा-पदवस्रपि वर-
स्त्रियः । च व म प्र ल, ल, ल-०३४-
स्त्रिय पर० । ३ फ-संघ्यानमु० ।
ल, ल-संघ्यानमु० । ल, ल-संघ्यानमु० ॥

४ रा च व म प्र ल,
अ-भोर्ज्यैश्च । ल, ल-भोर्ज्यैश्च । ५.
आ-विरम्यमान । च-विरम्यमाणां ।

रा व म प्र ल, ल-महापुगन्धैः । फ-
विराजमानः । ल, ल-मनःप्रियैस्तैः ।
६. आ-च ॥

७. रा च व म प्र ल, ल,
अ-सप्रलाभुदेपमम् । द. आ-०३४-
हीव चा० । रा च-कमभीष्टचा० ।
य ल, ल, ल-कमभीष्टचा० ।

९. आ-भगः परमधिकः पाठः—दृष्ट्वा प्रसुप्तं प्रमदाजनं तम् ।

१०. आ-भवः परमधिकः पाठः—प्रहृष्टरोमा प्रवगो बभूव ।

११. फ-बहुप्रभाताम् । प्र-बहु-
प्रयत्नम् ॥

ल, ल, ल-रावणपानम् । फ अ-
०३४-वर्णनो० ॥

१२. अ इति धो । १३. य प्र

[वृ-१४, १५] = [सप्तमः सर्गः] = [दा-२२]

स तस्य धीरो' भवनस्य वानरो
लता-गृहांश्च चित्रं-गृहान् तदाऽन्तिके ।

जगाम भीतां प्रति दर्शनोत्सुको
(५) न चैव तां पश्यति चारु-दर्शनाम् ॥१॥ [१]

स चिन्तयापास ततो महा-कपिः
प्रियाम् अपश्यन् रघु-नन्दनस्य ।

ध्रुवं न सीतां ध्रियते यथा न मे
(६) वि-चिन्वतो दर्शनम् एति मथिली ॥२॥ [२]

सा राक्षसानां प्र-वरेणं बाला
स्व-शील-संरक्षण-तत्परा सती ।

अनेन' संधः प्रति-रौद्र-कर्मणां
(७) हुता भवेद्' आर्य-पथे व्यव-स्थिता ॥३॥ [३]

१. फ च रा व म प्र ल ल,
२ अ-वीरो । २. अ-वेगृ० । फ
। च व म प्र ल ल, अ-गृहा-
। तागृहान् । ३. अ-सीतापरि ।
प्र-दर्शनोत्सुकं ॥
४. फ च रा व म प्र ल,
५ अ-महाकपिस्त्वदा । ६ आ-
ता । ७. रा व म प्र ल, ल
पता । ८. रा च व म प्र ल,

ल, अ-तया । ९. आ ल, विचि-
न्वितौ ॥

१०. फ-प्रवलेन । ११. फ रा
व च म प्र ल, ल, अ-मुनील ।
१२. व-अथैव । ल, मघापि । १३.
रा म ल, साध । १४. अ-परि त-
१५ आ-न चेदा । १६. फ-वे
स्थिता । रा च व म प्र ल, ल-
वरा स्थिता । अ-परिस्थिता ।

विरूप-रूपा वि-कृता वि-वैर्वसो

महाऽऽनना दीर्घ-विरूप-दर्शनाः ।

समीक्ष्य वा राक्षस-राज-योषितो

६८] भयाद् वि-पन्ना जनकेश्वराऽऽत्मजा ॥४॥ [४

सीताम् अ-दृष्ट्वा त्वेनवाप्य पौरुषं

वि-हृत्य कालं सह वानरैश्च चिरम् ।

न मेऽस्ति सुग्रीव-समीप-गा मैत्रिः

६९] स तीक्ष्ण-दण्डो बलवान्निहि वानरः ॥५॥ [५

सर्ग १५] दृष्ट्वा अन्तःपुरं सर्वं सर्वा राक्षस-योषितः ।

१] न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातः परि-श्रमः ॥६॥ [६

किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यन्ति मानिनः ।

२] गत्वा तेन त्वया वीर किं कृतं पवनाऽऽत्मज ॥७॥ [७

३] अ-दृष्ट्वा किं प्र-वक्ष्यामि ताम् अहं जनकाऽऽत्मजाम् । [७

४] ध्रुवं प्रायमुपे (१पे) प्यन्ति कालस्य वि-निवर्तने ॥८॥ [८

१. प्र-विषक्षते । २. रा च
य म प्र ल, ल_२-वे ॥

३. आ-सीताम् । ४. फ-
क्षन । रा च य म प्र ल, ल_२ अ-
प्यन । ५. फ रा च य म प्र ल,
ल_२ अ-गतिः । ६. फ रा च य म
प्र ल, ल_२ अ-सु ॥

७. अ-दृष्ट्वा ॥

८. य य म प्र ल, ल_२ अ-

किन्तु । ६. अ आ-मामितः । ल_२-
वानराः । १०. प्र-यतस्तत्र । ११.
कृत्वा ॥

१२. च य म ल_२-तानहं । १३.
रा म प्र ल_१-प्राप्तमुपेक्षन्ते । य-
प्राप्तमुपेक्षन्ति । ल_२-प्राप्तमुपेक्षन्ति ।
१४. रा च य म प्र ल, ल_२ अ-
कालम् । १५. फ अ-व्यतिवर्तते । रा
च य म प्र ल, ल_२-परिवर्तते ।

३३] किं मां वक्ष्यन्ति वृद्धास्ते जौववान्-अंगदम् तदा ।

४४] गतं पारं समुद्रस्य वानराश्च च समा-गताः ॥१॥ [१

७५] भूयस् तावद् वि-चेष्ट्यामि न यत्र वि-चयः कृतः । [१२

अ-निर्वेदः त्रियो मूलम् अ-निर्वेदः परं मुखम् ॥१०॥

५] अ-निर्वेदो हि सततं सर्वाऽर्थेष्व् अनु-वर्तकः । [१०

करोति सफलं सर्वं जीवितं जीवितेष्व् अपि ॥११॥

६] तस्माद् अ-निर्वेदं-करं यत्र चेष्टेऽहम् उत्तमम् । [११

N] अ-वृष्टौ हि वि-चेष्ट्यामि पुरीं रावर्ण-पालिताम् ॥१२॥

८५] आपान-शाला वि-चिताम् तया पुष्प-गृहाणि च । [१२

N] भूमी-गृहाश्च चैत्य-गृहा गृहाऽति-गृहका अपि । [१४३

निष्कुटांस्तर-रथ्याश्च विमानानि च सर्वशः ॥१३॥ [१३३ ;

२] उत्पन्नं निर्वर्तंश्चौऽपि तिष्ठन् गच्छन् पुनः पुनः ।

१. फ-का । २. रा च व म
फ प्र ल, ल, अ-० वग । ३. रा
ल, गतं । ४. रा च व म प्र ल, -
वार्ता वा ॥

५. फ-भूयस्थे । रा च व
म ल, ल, भूयस्थां च । ६. आ-
निचयः ॥

७. फ-० धेष्वनिवर्तकम् । रा-
० धेष्वनिव । प्र व-० धेष्वनिव ।
अ-० धेष्वनिवर्तकः । ८. फ-यत्नो ।
रा च व म प्र ल, ल, अ-जोः ।
९. रा-जीविते । १०. फ-च त्यजे-
द् । अ-क्षय्यजेत् ॥

११. अ-० वृद्धिः । १२. रा
च व म प्र ल, ल, चेष्टयम् ॥

१३. रा-अरुहो । १४. फ-निवे-
द्यामि । १५. फ रा व म प्र ल,
ल, अ-विशं । १६. फ अ-वर्णपा ।
१७. आ-विचिता तया । रा च
व म प्र ल, ल, विविधास्त ।
१८. फ-भूमेर्गृहाः सैन्यगृहा ॥

१९-फ गृहाणि गृहकान्यपि ।
च-गृहाश्च गृहका अपि । अ-गृहा-
ऽतिगृहा अपि । २०. व म ल, ल,
नास्ति । २१. रा च व म प्र ल,
ल, अ-० तावद्विषयश्चापि । २२. रा
च व म प्र ल, ल, प्रतिगच्छन् ॥

- अपो-वृषंश् च द्वाराणि कपाटान् अव-घाटयन् ॥१४॥ [१५
 १०] प्र-विशन् निष्-पतंश् चाऽपि प्र-पतन् उत्-पतन् अपि।^{१६}
 N] अल्पम् अप्य् अव-काशं सै वि-चचार महा-कपिः ॥१५॥ [१६
 चतुर्-अंगुल-मात्रोऽपि नाऽव-काशः स विद्यते ।
 ११] रावणांस्तःपुरे तस्मिन् यं कपिर् न जगाम सः ॥१६॥ [१७
 प्राकाराज्तर-रथ्याश् च वेदिकार्शु चैव-संश्रयाः ।
 १३] श्वभ्रांश् च पुष्करिण्यश् च सर्व तेनाऽव-लोकितम् ॥१७॥ [१८
 राक्षस्यो विविधाऽऽकाराः स्वरूपा वि-कृतांश् च याः ।
 १४] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न त्वेव जनकाऽऽत्मजो^{१७} ॥१८॥ [१९
 रूपेणाऽप्रति-मा लोके सिद्धे-विद्याधर स्त्रियैः^{१८}
 १५] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न त्वेव दशरथ-स्नुपा^{१९} ॥१९॥ [२०
 नाग-कन्या वराऽऽरोहाः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाः ।^{२०}
 N] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न साऽदृश्यते जौनकी ॥२०॥ [२१

१. आ-अपावृन्तश्च । रा य म
 प्र ल, ल_२-आपानभूमि० । २. आ-
 •टान्यवघाट्य तु । फ-•टान्यव
 पाट० । रा य म प्र-•टान्यवपाट० ।
 ल, ल_२ म-कवाटान्यवपा० ॥
 ३. आ-प्रविसन्निपतश्चापि । अ-
 प्रविसन्नुप० । ४. फ म-उत्थित० ।
 ५. य म ल, ल_२-नास्ति ॥
 ६. रा च य म प्र ल, ल_२-च ।
 फ-अ । ६. फ य म प्र ल, ल_२-
 रम । ७. रा-जानते न । च-प
 कपिर्निर् । अ-यत्र कपिर्न । य म प्र
 ल, ल_२-जानते निर् ॥
 ८. रा-•काशेभ्य । च-•काशेभ्य

संश्रयान् ॥

६. आ-शुभाश्च । फ म-
 शुभाश्च । च-शुभाश्च ॥
 १०. रा च य म प्र ल, ल_२ म-
 विविधाः । ११. फ-चैव । रा च
 अ-सा । १२. रा च-दशरथस्नुपा ।
 १३. य म ल, ल_२-नास्ति ।
 १४. फ म-देवगान्धर्वयोपित० ।
 १५. रा य म ल, ल_२-नास्ति ।
 १६. आ अ च-सा । १७. रा य म ल,
 ल_२-नास्ति ॥
 १८. य ल, ल_२-नास्ति ।
 १९. फ च म अ-मा जनकनन्दिनी ।
 २०. रा य ल, ल_२-नास्ति ॥

प्र-मथ्यं राक्षसेन्द्रेण देव-कन्या वैलाद् हताः ।^१

१६] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न सा जनकै-नन्दिनी ॥२१॥ [२२

सोऽपयंस् तां महा-बाहुः पेश्यंश् चाऽन्या वर-स्त्रियः । .

१७] वि-पेसाद् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ॥२२॥ [२३

उद्योगं वानरेन्द्राणां पुत्रं सागरस्य च ।^२

N] व्यर्थं वीक्ष्याऽनिल-मुतश्चिंतां पुनर् उपाऽऽर्गमत् ॥२३॥ [२४

१८] अव-तीर्य विमानाऽग्रेति हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ।^३

चिंतां च स जगामोऽऽशु शोकोप-हत-चेतनः ॥२४॥ [२५

ध्यात्वा क्षणं ततो भूयो वि-चेतुम् उप-चक्रमे ।

N] हृदि कृत्वा प्र-पन्नं तुं प्र-पन्नं भजते विधिः ॥२५॥ [N

इत्यादि रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्-विष्ठा-

नाम सप्तमः सर्गः ॥७॥

१ फ-प्रमथ् । २ रा-राज-
कन्या । ३ आ-पलोदृताः ।

४. व म ल_१ ल_२-नास्ति । ५. अ-
वशरयाजुषा । ६. फ च-नास्ति ॥

७. रा च व म प्र ल_१ ल_२ अ-
भपश्यंतां । ८. फ-महामातुः । ९. रा

व म प्र ल_१-अश्रय्या । १०. आ-
निपसाद् । ११. रा व म प्र ल_१ ल_२
अ-पवनात्मजः ॥

१२. व प्र ल_१-नास्ति । १३.
म-व्यक्तं । १४. रा म-पुनश्चेयिवान् ।

१५. व प्र ल_१-नास्ति ॥

नाम् । १७. रा च म ल_२-पवना-
त्मजः । १८. व प्र ल_१-नास्ति ।

१९. फ-चिन्तामुपगतव्रताः । रा च
व म प्र ल_२ अ-चिन्तामुपजगामातुः ।

ल_१-चिन्तामुपजगामासौ । २०. रा
च-० हतचेतसः ॥

२१. रा च व म प्र ल_१-प्रयत्नं
च । ल_२-प्रयत्नं स । अ-पुनर्यत्नं ।

२२. फ रा च व म प्र ल_१ ल_२-
प्रयत्नं ॥

२३. फ रा व म प्र ल_१ ल_२

[वं-१५]=

[अष्टमः सर्गः]

=[दा-१३]

स विमानाच्च च निष्क्रम्य प्राकारं हरि-यूथ-पः ।

N] हनूमान् वेगवान् आसीत् (या) दूयथा विद्युद् घनाद् घनम् ॥१॥ [१

रावणान्तः-पुरं सर्वं वि-चित्यै स महा-कपिः । [२पू

न ददर्श ततः सीतां मैथिलीं जनकाऽऽत्म-जाम् ।

N] चन्द्र-लेखाम् इव नैवां व्योम्नि नीलाऽभ्र-संवृताम् ॥२॥ [N

तत्र प्रासाद-हर्म्येषु विमान-भवनेषु च ।

N] निष्कुण्डेषु च रम्येषु तेषां संज्वनेषु च ॥३॥ [N

अ-दृष्ट्वा जानकीं सीतां निरीक्ष्य च मुहुर्मुहुः । [२उ

N] नेह सीतेति हनुमांश्चक्रे बुद्धिं महा-कपिः ॥४॥ [N

कथं हि सीता वैदेही मैथिली जनकाऽऽत्म-जा । १०

N] उप-तिष्ठेत् वि-वैशा रावणं दुष्ट-चोरिणम् ११ ॥५॥ [६

नेह स्थास्यति वैदेही राम-पत्नी यशस्विनी ।

१. अ-विमानादिति ॥ २. अ-
प्राकाशं । ३. फ-सीतां ॥

४. आ-रावणस्य पुरं । ५. फ-
विविधम् । रा च अ-विविधम् । ६.

रा य म प्र ल_१ ल_२-तत्र दक्षे ।

७. अ-परां ॥

८. फ-ततः । ९. प्र-० नेत्रम् ॥

१०. अ-निष्ठेषु । ११. प्र ल_१-

सु । १२. फ-तथा सर्वम् । रा य

म प्र ल_१-तथा सालवनेषु । च ल_२-

तथा सालवनेषु । अ-जलजेषु वनेषु ॥

१३. फ-निरीक्ष्य । १४. फ-
नेत्रं । १५. च-बुद्धिम् ॥

१६. अ-च । १७. फ-नास्ति ।

१८. च-० तिष्ठेदमस्यै सा । य-

० तिष्ठेदमस्यै सा । म-० तिष्ठेदममला ।

प्र ल_२-० तिष्ठेदमस्यै सा । ल_२-

० तिष्ठेदमस्या सा । १९. य प्र ल_१-
दुष्टचारिणी । २०. फ-नास्ति ॥

- N] अन्यं क्रमिष्ये दूर-धर्षे काननं प्रमदाऽऽलयम्^{३६} ॥६॥ [N
वि-चिंत्य लंकां यत्रेन हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
२०] रंजन्यां धाम-शोभायां प्राकारे नि-पपात ह ॥७॥ [N
स च हृष्टेन मनसा प्राकार-स्थो मदा-कपिः ।
N] कंऽसौ सीतेति हनुमांश् चित्तामास वानरः ॥८॥^{३७} [N
भूयिष्ठं वि-चिता लंका रीमस्याऽनु-स्तां मियांम् ।^{३८}
N] मे^{३९} चे पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाऽग-शोभनाम् ॥९॥ [३
पल्वलानि तेंडोगानि सरांसि सरितस् तथा ।
N] नयंश् चोप-वर्नाऽन्ताश् च दुर्गाणि धरणी-धराः ॥१०॥ [४पू
वि-चितं बहुधा सर्वं न चे पश्यामि जानकीम् । [४उ
२४] सीतां कमल-पत्राऽक्षीं रामस्य महिषीं मियाम् ॥११॥ [N
न सांऽस्ति भूमिः शैलो वो सरितः काननानि वा ।
२५] यत्र नांऽर्या मया सीता मार्गिता चरता महीम् ॥१२॥ [N

१. रा-कमिष्ये० । अ-गमिष्ये ।
२. म-दुरंशं । ३. रा च य म प्र
ल_१ ल_२-काचनं । ३क. फ-
नास्ति ॥
४. अ आ च-विचिंत्य । ५.
रा च य म प्र ल_१ ल_२-हनूमान् ।
६. रा य म प्र ल_१ ल_२-राजकन्या-
मशे० । ७. फ-नास्ति ॥
८. रा च य म प्र ल_१ ल_२-
तु । ९. आ-वेह । १०. फ-नास्ति ॥
११. अ आ-रामस्य चरता ।
रा म-रामस्यानुगतां । १२. अ-
मियं । १३. फ-नास्ति ॥

१४. रा म-नैव । च-नावप० ।
य प्र ल_१ ल_२-नानुप० ॥
१५. रा-गडाकानि । १६. आ-
मशेतुप० । अ-ननुपानं वना० । १७.
फ-नास्ति ।
१८. फ रा च य म प्र ल_१-
ल_२ अ-विचिता बहुधा सर्वा । १९.
म-पश्यामि च ।
२०. फ-नास्ति । रा च य म
प्र ल_१ ल_२ अ-सेमित । २१. फ रा
च य म प्र ल_१ ल_२ अ-शैलो
भूमिर्वा । २२. प्र ल_१ ल_२ अ-च ।
२३. फ-चार्य० ।

इह सं-पातिना सीता रावणस्य नि-वेशने ।

२६] आख्याता गृध्र-राजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥१३॥[५]

क्षिप्रम् उत्-पततो मन्ये सीताम् आ-दाय रक्षसः ।

२७] विभ्र्यतो रामे-त्राणानाम् अंकान् नि-पतिता भवेत् ॥१४॥[७]

अथवा ह्रियमाणोऽयः पथि सिद्ध-नि-पेविते ।

२८] नूनं स्फुटितम् आर्याया हृदयं वीऽऽक्ष्य सागरम् ॥१५॥[८]

रावणस्योरु-वेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ।

२९] तथा मन्ये विशालाऽक्ष्या लक्तं जीवितम् आर्यया ॥१६॥[९]

उपर्य् उपरि सा नूनं सागरं क्रमतस् तदा ।

३०] वि-चेष्टमानां पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवम् ॥१७॥[१०]

अहो क्षुद्रेण वो तेने रक्षन्ती शीलम् आत्मनः ।

३१] अवश्यं भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥१८॥[११]

अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर् अ-सितेक्षणा ।

३२] अ-दुष्टा दुष्ट-चित्ताभिर् भक्षिता जनकाऽऽत्म-जा ॥१९॥[१२]

१. रा च घ म प्र ल, ल_२
अ-मुपतितो । २. रा च घ म
प्र ल, ल_२ अ-राक्षसः । ३. रा च घ
म प्र ल, ल_२ अ-विभ्र्यतो । ४.
रा म-रावणं दृष्ट्वा साक्षा- । च-रावणं
दृष्ट्वा साक्षा- । घ ल, ल_२-राक्षसं
दृष्ट्वा साक्षा- । प्र-राक्षसान् दृष्ट्वा
साक्षा- । अ-रावणस्याङ्गात् समुद्रे
पतिता ॥

५. अ-क्षयमाना- ॥

६. फ ख प्र ल, ल_२-मया ।
अ-भयान् ॥

७. रा म-विचेष्टमाना । ८. रा-
जनकात्मजा ॥

९. फ-पापेन । १०. आ फ-
रक्षती । ११. रा च घ म प्र ल,
ल_२-शीलमुत्तमम् । १२. फ रा च घ
म प्र ल, ल_२-अवधुर् ।

१३. अ-राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर्दुष्टा-
भिरसितेक्षणा ॥

- अथवा नि-हिता मन्ये रावणस्य नि-चेदने ।
 ३५] कचिल् लालप्यते नूनं पञ्जर-स्थेव सारिका ॥२०॥ [१५
 फुल्ल-पकन-गर्भाऽऽमं शुभं ज्वलित-कुण्डलम् ।
 ३३] रामस्य चिन्तयन्त्य् आस्यं पर्वत्वं कृपणा गेता ॥२१॥ [१३
 हा राम लक्ष्मणेत्येवं हाऽयो-व्येति च साऽसकृत् ।
 ३४] वि-लप्य बहु वैदेही न्यस्त-देहा भविष्यति ॥२२॥ [१४
 जैनकस्य कुले जाता राम-पत्नी सु-मध्यमा ।^१
 ३६] कथम् उत्पल-पत्राऽक्षी रावणस्य वशाऽनु-गा ॥२३॥ [१६
 किं^२ नेष्टा वा प्र-नष्टा वा मृता वा जनकाऽऽत्म-जा ।
 ३७] रामस्य प्रिय-भार्यस्य न नि-चेदयितुं क्षमम् ॥२४॥ [१७

१. रा च व-निहिता । म-निहिता ।
 २. रा-कचिल्लालप्यते । म-कचिल्लाल-
 प्यते । म ल_१-कचिल्लालप्यते । ३. रा
 य म ल_१ ल_२ अ-दीना । ४. रा म
 म ल_१ ल_२ आ-सारिका ५ फ
 अ-नास्ति ॥

६ आ-शुभ । ७ आ-चिन्तय-

द्वयं । फ-चिन्तयन्त्यास्यं । म ल_१ ल_२-
 चिन्तयन्त्यास्य । अ-व्यापती वक्त्रं ।
 ८ फ-लेहेल । अ-ता दैर्घ्य । ९
 आ-कृपिण गता । रा च व म म
 ल_१ ल_२-नूनमागता । १०. रा च
 व म म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ।

अतः परमधिक पाठ —

अ फ—अथवा निहिता मन्ये रावणस्य निवेदने ।

फ—विचेष्टमाना पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवम् † ।

फ—कचिल्लालप्यते नित्यं पञ्जरस्थेव सारिका ।

११ च-श्रुतिः पाठः । १२
 रा य म म ल_१ ल_२-नास्ति । १३
 रा-वयमुत्पल० । ल_१-अथोत्पल० ॥

१४ फ रा च व म म ल_१

ल_२ अ-विनष्टा । १५ आ फ अ च
 म ल_१ ल_२-प्रणष्टा । १६ आ-
 क्षमा । फ-क्षमम् । अ-क्षमम् ॥

† अ—जनकात्मजा ।

‡ अ—नूनं ।

नि-वेद्यमाने दोषः स्याद् दोषः स्याद् अनिवेदने ।

३८] कथं नु खलु कर्तव्यं व्य-असनं खल्वै-इदं महत् ॥२५॥[१८

अस्मिन्न एवं गते कार्ये प्राप्त-कालं क्षमं च किम् ।

N] भवेदिति मतिं भूयो हनुमानप्रवि(व्य)चारयन्(व) ॥२६॥[१९

यदि सीताम् अ-दृष्ट्वाऽहं वानरेन्द्र-पुरीम् इतः ।

३९] गमिष्यामि ततः को मे पुरुषाऽर्थो भविष्यति ॥२७॥[२०

'ममेदं लघनं व्यर्थं सागरस्य महाऽऽत्मनः ।

N] प्र-वेशश्चैव लंकायां राक्षसानां च दर्शनम् ॥२८॥[२१

किं मां वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वा समा-गताः ।

४०] किंकिथां समनु-प्राप्तौ किं' तौ' नर-वराऽऽत्म-जौ ॥२९॥[२२

गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परम् अप्रियम् ।

४१] न सीतामै-अधि-गच्छामि ततस् सँक्ष्यति जीवितम् ॥३०॥[२३

परुषं दारुणं क्रूरं तीक्ष्णम् इन्द्रिय-तापनम् ।

४२] सीतौ-निमित्तं दुर्-वाच्यं श्रुत्वा सँ नं भविष्यति ॥३१॥[२४

तं तु कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा पंचैत्व-गत-मानसम् ।

४३] भृशाऽनु-रक्तो मेधावी नं भविष्यति लक्ष्मणः ॥३२॥[२५

१. रा म-निवेद्यमाने । प्र ल, -
निवेद्यमाना । २. रा म प्र म ल,
ल२-तु । ३. अ-द्विविधं ॥

४. म ल, -तस्मिन्नेवं । अ-
भस्मिन्नेवा० । ५. फ रा-विधे ।
६. म-सार्थं । ७. च य प्र ल, अ-
मतिर् ॥

८. आ-शीताम० । ९. रा-तदा ।

१०. फ-यदिदं ॥

११. फ रा च य म प्र ल,
ल२ अ-सौ वा ॥

१२. आ-परमां प्रियां । १३. आ-
शीता० । अ-सीतामवगच्छामि । १४.
य म प्र ल, ल२-ततस्त्वक्ष्यामि ॥

१५. आ-शीता० । अ-सीतानि-
मित्ते । १६. च य म प्र ल, ल२
अ-दुर्वाच्यं । १७. फ प्र ल, ल२-
न म । अ-सौ न ।

१८. आ य ल२-ततु । अ-स्ति ।
१९. आ-पञ्चैवं गत० । २०. आ-
मृदमगो न भविष्यति ॥

वि-नष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ।

N] भ्रातृन् वि-नष्टान् श्रुत्वा तु शत्रु-त्रोऽपि न जीवति ॥३३॥ [२६

मृतान् पुत्रान् सम-ईक्ष्याऽय ता मरिष्यन्ति मातरः ।

N] कौशल्यां च सु-मित्रा च कैकेयी च न संशयः ॥३४॥ [२७

४५पृ] हितेश्च सख-संश्रये च सुग्रीवः पुत्रगाऽधिपः ।

४६पृ] रामं कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा राजा त्यक्ष्यति जीवितम् ॥३५॥ [२८

दुर-पता व्यथितो दीना निर-आनन्दो तपस्विनी ।

४७] पीडिता भर्तृ-शोकेन रम्यो लक्ष्यति जीवितम् ॥३६॥ [२९

वालि-जेन च दुःखेन पीडितो शोक-कर्षितो ।

४८] पंचत्व-गमने राज्ञस् तारोऽपि न भविष्यति ॥३७॥ [३०

माता-पित्रोर् वि-नाशेन सुग्रीव-व्यसनेन च ।

४९] कुमारोऽप्य अंगदेः कस्माद् धारयिष्यति जीवितम् ॥३८॥ [३१

भर्तृ-जेन तु दुःखेन ह्य अभि-भूतो वनौकसः ।

N] शिरांस्य अभि-हनिष्यन्ति तलेर् मुष्टिभिर एव च ॥३९॥ [३२

१. प्र-विनष्टं भ्रातरं । २.

आ य रा म-भूता । ३. घ ल,

ल_१-भारतो न । ४. आ य प्र ल_१-

ल_२-मरिष्यति । म-मरिष्यति ।

५. फ-मुखा तु । घ प्र ल_१ ल_२-

विहाय । अ-ध्रुवा सा । ६. रा च य

म प्र ल_१ ल_२ अ-मरिष्यति ॥

७. रा य म ल_२-कौशल्या ।

८. आ-कैकेयी । म-कैकेयी ॥

९. अ-कृतशः स समर्थश्च । १०

रा म-कुमारगणः । ११. फ-नूनं ल-

क्ष्यति । च प्र ल_१ ल_२-राजा

त्यजति । रा म-व्यक्तं त्यजति ॥

१२. म-व्यथिता । १३. अ-

विराड्भवा । १४. फ-वारा । १५.

रा च य म प्र ल_१-रास्ति ॥

१६. आ फ रा च य-तु । १७.

ल_२-परिभूता वनौकसः । १८. रा

म-वारा तु ॥

१९. अ-कुमारगणदः । २०.

फ-तस्माद्धारयिष्यति । अ-श्रीमात्र

धारयति ॥

२१. अ-च । २२. फ-शोकेन ।

२३. फ-हविभूता । २४. च य म प्र

ल_१ ल_२ अ-परिभूता । २५. रा म-

शिरांसि निहनिष्यन्ति । य-शिरांसि च

हनिष्यन्ति । च प्र-शिरांसि च हनि-

ष्यन्ति । २६. ल_२-चतुर्मुष्टितलेषु ॥

सांत्वेनोऽनुप्र-दानेन मानेन च यशस्विना ।

५०] लालिताः कपि-मुख्येन प्राणांस्त्यक्ष्यन्ति वानराः ॥४०॥ [३३

न वनेषु न शैलेषु नाऽपि रोधस्मै वानराः ।

५१] क्रीडाम् अनु-भविष्यन्ति समेत्य कपि-कुञ्जरैः ॥४१॥ [३४

स-पुत्र-दाराः साऽमात्या भर्तृ-व्यसन-पीडिताः ।

५२] शैलाऽग्रेभ्यः पतिष्यन्ति समेत्य हरि-यूथ-पाः ॥४२॥ [३५

विपस्य भक्षणं वाऽपि प्र-वेशं ज्वलनस्य वा ।

N] उप-वासम् अथो शस्त्रं प्र-करिष्यन्ति वानराः ॥४३॥ [३६

घोरम् आ-रोदेनं मन्ये गेते मयि भविष्यति ।

५३] इक्ष्वाकु-कुल-नायस्यै हरीणां मृशम् एव च ॥४४॥ [३७

सोऽहं नैव गमिष्यामि किङ्किवां नैगेरीं प्रति ।

५४] न हि^१ शक्याम्य अहं द्रष्टुं सु-ग्रीवं मैथिलीं विना ॥४५॥ [३८

मय्य् अगच्छति वैदेहो धर्माऽऽत्मानौ महा-रथौ ।

N] आशया^२ तौ धरिष्येते वानराश्च तरस्विनः ॥४६॥^३ [३९

१. फ-सांत्वे० । रा य म प्र

ल, ल, म-सांत्वेनाथ० । च-

सांत्वेनार्थ० । २. फ-दानेन । ३.

रा च य म प्र ल, ल, म-कपिशयेन ॥

४. ल-वनेषु वनशैलेषु । म-

न वनेषु न गिरिषु । ५. य म प्र ल,

ल, ल-रौदः सु ॥

६. फ य म प्र ल, ल, म-

विषमुद्वेगं । ७. फ-चापि । ८. रा

य म प्र ल, ल, म-ज्वलनेपि । ९.

फ रा च य म प्र ल, ल, म-च ॥

१०. ल, ल-घोरमापेक्षनं । ११.

म-गतिः । १२. रा च य म प्र ल,

ल, ल-कुञ्जनाशायं । म-कुञ्जा-

नाश ॥ १३. फ-भृशं नाशो । १४. फ-

वनौकसां । म-भृशनाशनः । रा च

य म प्र ल, ल-च भृशं तथा । ल-

च भृशं तदा ॥

१५. फ रा च य म प्र ल, ल,

म-नगरीमितः । १६. फ-च । १७.

रा प्र ल, ल, म-तरयाग्वहं ॥

१८. फ-आगते मयि । च म-

मयि गच्छति । १९. फ-तत्रयौ ।

च म-वेदस्ये । २०. च-तौ चाप्येते ।

मा-पारिष्येते । २१. रा य म प्र

ल, ल, ल-नामि ॥

हस्ताऽदो वा मुखाऽदो वा नियतो वृक्ष-मूलिकः ।

N] वानप्रस्थो भविष्यामि इत् अष्टधा कमलैक्षणाम् ॥४७॥ [४०

तस्य बुद्धिर् इयं जाता निपुणस्य विपश्चितः ।

N] राम-संसर्ग-निर्वृत्तौ धर्मिष्ठो धर्म-संचितौ ॥४८॥ [N

सागराऽनूप-जे देशे बहु-मूल-फलोदके ।

५५] चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धम् अरणी-सुतम् ॥४९॥ [४१

१ रा-वृक्षमूलिकः अ-वृक्ष-
मूलिकः । २. अ-अष्टधा । ३. ल_१
कमलैक्षणः । अ-जनकात्मजाम् ॥

४ रा-संसर्गितो । अ म प्र-
निर्वृत्तो । ल_१-संसर्गितो । ५.
रा अ म प्र ल_१ ल_२-धर्मिष्ठो । ६.
रा अ म प्र ल_१ ल_२-धर्मसंचयः ॥

७. आ-साम्प्रदाये । रा अ
अ अ म प्र ल_१ ल_२-साम्प्रदाये ।
अ-सागरो रूपदेशेन । ८. अ-मूल-
मूलफलोपगं । ९. क-समिद्धसाग-
सुतं । ल_१-संसिद्धम् । अ-न वेद-
इयामि मैथिलीम् ।

१०. अतः परमधिकः पाठः—

रा अ अ म प्र ल_१ ल_२ अ-उपविष्टस्य वा क्षिप्रमिन्द्रियाण्युपसृतः† ।

फ रा अ अ म प्र ल_१ ल_२ अ-शरीरं मक्षविष्यन्ति श्वापदाः बायसैः सह॥

रा अ अ म प्र ल_१ ल_२—इदमप्युपिमिर्नुष्टं निर्वाणमिति मे मतिः ।

अपः सम्यक् प्रवेक्ष्यामि तामह्मसितैक्षणाम‡ ॥

रा अ अ म प्र ल_१-तामपदयामि† वेदेहीं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।

रा अ अ म प्र ल_१ अ-मजातरूपां‡ सुभगां कीर्त्यमानां यशस्विनीम् ।

† क-क्षिप्रमिगितं साधविष्यतः ।

‡ फ अ-अथ सम्यक् प्रवेक्ष्यामि न अपेक्ष्यामि मैथिलीम् ।

‡ ल_२-रूपसुभगां ।

† फ अ ल_२-कीर्तनीयां ।

N] प्र-नेष्टां चिर-रात्राय सीताम् अहम् अ-दृष्टवान् । [४४३

तापसो वा भविष्यामि निर्यतो वृक्ष-मूलिकः ॥५०॥

५८] नाऽहं प्रति-गमिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वाऽसितेक्षणां । [४५

पर्णाऽदो वा फलाऽदो वा यदि वा वृक्ष-मूलिकः ।

N] वने धर्मं चरिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वा यशस्विनीम् ॥५१॥ [N

ततस् ततो निर्-आशस्य सीताया दर्शनं प्रति ।

N] लंघनं मे भवेद् व्य-अर्यम् उदयेः शत-योजनम् ॥५२॥ [N

ने पुनः प्रति-गच्छामि नि-र्वंसामि वनेष्वं ईहं ।

N] कौयम् आ-दीपयिष्यामि प्र-विशाम्य अथ-वा जलम् ॥५३॥ [N

यदि वं प्रति-गच्छामि सीताम् अनाधि-गम्य ताम् ।

N] अंगदैः सहितैः सर्वैर् वानरैर् न भविष्यति ॥५४॥ [४६

१. म प्र ल, ल, अ-प्रणष्टा ।

२. आ फ-मम सीतामपश्यतः । ३.

अ-वै । ४. रा म प्र ल, ल, ताम-

दृष्ट्वा यशस्विनीम् । ५. च य-

नास्ति ॥

६. रा च य म प्र ल, ल, -

नास्ति ॥

७. आ च अ-ततस्तस्य । ८.

फ-लंघनाद्याभयचिन्ता वृधेति । आ-

दृष्ट्वा नादभयचिन्ता वृधेति । अ-लंघने

चामयचिन्ता वृधेति ॥

६. रा य म प्र ल, ल, अ-

पुनश्चिद । च-पुनश्चेत् । १०. म प्र-

नास्ति पादः । रा-० सामि वनेष्वहम् ।

११. आ-काममादीपयामि स्विद ।

रा-कथमादीप० । १२. फ रा च य

म प्र ल, ल, -प्रविशामि स्विदर्ण-

वम् । अ-संविशे कश्चिदर्णवे । १३.

य म-नास्ति ॥

१४. ल, - न । १५. य म-

प्रथमः पादो नास्ति ।

अतः परमधिकः पादः—

य म प्र ल, ल, -द्यानशोकपसीनात्मा चिन्तयामास पानः ।

१६. अ-सोद्भूतः प्रहितः । ल, - अद्भूतः प्रहितः ॥

विनाशे मु-भहान् दोषो जीवन् प्राप्नोति यच्च दुष्मम् ।^१

N] तस्मात् प्राणा हि रक्ष्या वै ध्रुवो जीवित-संगमः ॥५५॥ [४७

एवं बहु-विधं दुःखं मनसा धारयन् मुहुः ।

N] नाऽध्यगच्छत् तदा पारं शोकस्य कपि-कुञ्जरः ॥५६॥ [४८

रात्रिं तु हनिष्यामि दश-ग्रीवं महा-बलम् ।

N] कामम् अस्तु हता सीता मेत्यं कीर्तिर् भविष्यति ॥५७॥ [४९

अथ चैनं समा-क्षिप्य उपर्य उपैरि सागरम् ।

N] रामो योप-हरिष्यामि पशुं पशु-पतेर इव ॥५८॥ [५०

इति चिन्तां समा-पन्नैः सीताम् अनधि-नगमिवान् ।

५९] ध्यान-शोक-परीताऽऽत्मा चितयासास वानरः ॥५९॥ [५१

यावत् सीतां न पश्यामि राम-पत्नीं यशस्विनीम् ।^२

N] तावद् एतां पुरीं लंकां वि-चिनोमि पुनः पुनः ॥६०॥ [५२

संपाति-वचनाच्चाऽपि रामं यद्य आनयाम्य अहम् ।

१. फ-निरक्षेत् महात् । २.

आ-प्राप्नोति । ३. रा च म प्र ल,

ल_२-नास्ति । ४. फ-तस्मात् प्राणान्

हनिष्यामि । च-तस्मात्प्राणान्मिर •

५. रा च म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥

६. फ-आवन्मुहुः । रा च म

प्र ल, ल_२-चिन्तयन्मुहुः । अ-धा-

यन्महात् ॥

७. फ रा च व म प्र ल,

ल_२-अ-वधिष्यामि । ८. आ-महा-

बलः । ९. ल_१-कामवस्तु । १०.

अ-पुष्पा ॥

११. रा च व म प्र ल, ल_२-

वेन । १२. अ-समाश्रित्य । १३.

रा च व म प्र ल, अ-सुषुप्तुपरि ।

१४. प्र-रामस्मरणे • । १५. फ-

शमयन्ती यशस्विनीम् । ल_१-पशुं

पशुपतिरिव ॥

१६. ल_१-चितासमापन्नः । १७.

रा च म प्र ल, ल_२-अधिगम्य

ताम् । १८. फ-नास्ति ॥

१९. अ-यावत् तां । २०.

फ-नास्ति । २१. अ-तावदेतद् ॥

२२. फ अ-नाचाहे । रा च व

म प्र ल, ल_२-अ-नष्टे । २३. आ

अ-यदि नयाम्यहे । रा च व म प्र

ल, ल_२-यास्यामि नाप्यहे ॥

N] अ-पश्यन्ते रायवो भार्या निर्-द्रहेव सर्व-वानराना ॥६१॥ [५३
द्रहेव नि-यताऽऽहारो नत्स्यामि नि-यतेन्द्रियः ।

N] मयं-कृते न वि-नश्येयुः सर्वे ते नर-वानराः ॥६२॥ [५४
वंस० १६] अशोक-वर्निका चोऽपि महती हि महा-द्रुमा ।

४] इमाम् अभि-यतिष्यामि न हीऽयं वि-चिता मया ॥६३॥ [५५
वमेनं रुद्रास् तयाऽऽदिसान् अभिर्नो मर्त्तनोऽपि च ।

N] नमस्-कृत्य गमिष्यामि रक्षसां शोक-वर्धनः ॥६४॥ [५६
नित्यो तु राक्षसान् देवीम् इक्ष्वाकु-कुल-नन्दिनीम् ।

N] संप्र-दास्यामि रामायं सिद्धिं इव मनस्विने ॥६५॥ [५७
स मुहूर्तम् इव ध्यात्वा चिन्तया व्ययितेन्द्रियः ।

N] उद्-अतिष्ठन् महा-बाहूर् हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ॥६६॥ [५८
नमोऽस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय

देव्य च तस्य जनकाऽऽन्म-जाय ।

नमोऽस्तु रुद्रेन्द्र-यमाऽनिलेभ्यो

N] नमोऽस्तु चन्द्राऽग्निर्मरुद्-गणेभ्यः ॥६७॥ [५९

१ ल१-निहता० । अ-प्राप-
माश्रित्ये । २. फ-विनिनेन्द्रियः । ३.
अ-हि । ४. रा च व म प्र ल,
ल१-न मारुते विनश्येयुर्वावाहव
तया नराः ॥

५. रा व म प्र ल, ल१-
•निहते च । ६. फ रा च व म प्र
ल, ल१-महतीर्ष । अ-महता मा ।

७. फ-•मिगमिष्यामि । ८. म-नमस्ति ॥

९. फ-यमगु मुनीन्द्रांलयादिवा

१०. रा व प्र ल, ल१-मरुतलया ।

११. म-न-लि । १२. ल१-न मारुते

विनश्येयुः । म-नास्ति वादः ॥

१३. फ-त्रिवाह । रा च
व म प्र ल, ल१-त्रिवा हि ।

१४. रा व म प्र ल, ल१-रामाय
संप्रदास्यामि । १५. रा व म प्र ल,
यथा सिद्धि तपस्विने । म-माप्ती-

मिह तपस्विनोम् ॥

१६. आ-मुहूर्तमिति । फ म-
मुहूर्तमवि । १७. फ म-उपतिष्ठ । म-

उपतिष्ठ ॥

१८. रा-चन्द्रार्कम् ॥

से तेभ्यस् तु नमस्कृत्य सुग्रीवाय च मारुतिः ।

N] दिशः सर्वाः समा-लोक्य अशोक-वनिकां प्रेति ॥६८॥ [६०

स गत्वा मनसा पूर्वम् अशोकै-वनिकां शुभाम् ।

N] उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुताऽऽत्म-जः ॥६९॥ [६१

ध्रुवं तु रक्षो-बहुला भविष्यति जनाऽऽकुला ।

N] अशोक-वनिका दिव्या सर्व-संस्कारं-शोभिता ॥७०॥ [६२

रक्षिणश्च चोऽत्र वि-हितो नूनं रक्षन्ति पाद-पान् ।

N] भगवान् अपि सर्वाऽऽत्मानोऽतिशोभं प्र-वात्य असौ ॥७१॥ [६३

सं-क्षिप्तोऽयं मेहाऽऽत्मा चै रामाऽर्थे रावणस्य च ।

N] सिद्धिं मे संवि-धौ स्यान्ति देवा ऋषि-गणास् त्व इह ॥७२॥ [६४

ब्रह्मा स्वयं-भूर् भगवान् वेदाश्च चैव दिशन्तु मे ।

N] सिद्धिम् आग्निश्च वायुश्च पुरु-हूतश्च वज्र-भृत् ॥७३॥ [६५

वरुणोः पाश-हस्तश्च च वासुं देवश्च च चक्र-भृत् ॥७४॥ [६६

१. फ रा च घ म प्र ल, ल

अ-स तेभ्यश्च । ल-सम्यग्भ्यश्च ।

२. रा म प्र ल, -यौ ॥

३. फ म-पूर्वमशोक० । आ-

पूर्वमशोक० । ४. घ प्र-भर्तारं ॥

५. रा ल, -इयं च । च-एवं

त्वा । घ-एवं तु । अ-भुवं त्वा ।

६. रा च घ म प्र ल, -रक्षिणदुला ।

ल, अ-रक्षिणदुला । ७. च-भवि-

ष्यति । ८. अ-वरांगणा । ९. रा

च घ म प्र ल, ल, -सर्वा । १०.

रा-दिभ्या संका० । च घ म प्र ल, -

दिग्भ्यस्तंका० । ल, -कथं सीताधि-

गम्यात् ॥

११. ल, -० वाग्र । १२.

फ ल, ल, -निहिता । १३. रा घ

म प्र ल, ल, -घेता । १४. रा च

म प्र ल, ल, -भावितोभः ॥

१५. आ-महात्वं तु । फ-

ममांशात् । अ-महात्मा तु । १६. रा

म प्र ल, ल, -राघवस्य । अ-वाग-

स्य । १७. अ-संमदास्पति । १८.

फ रा च घ म प्र ल, ल, -देवा

सर्पिणा० । अ-सर्पेर्विगणास्त्वह ॥

१९. रा-वरणश्च । २०. आ ल, -

सोमदित्यौ तथैव च । २१. आ ल, -

नास्ति ॥

N] गङ्गः शूल-हस्तश् च सोमाऽऽदित्यौ तथैव च ॥७४॥ [N
अभिर्नौ च महाऽऽत्मानौ मरुतः सर्व एव च । [६६३
सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्र-भुः ।

N] दास्यन्ति मम ये चाऽन्येऽदृष्टाः पथि गणेश्वराः ॥७५॥ [६७

तद् उन्न-नसं पाण्डुर-दंतम् अत्रणं

शुचि-स्मितं पद्म-पलाश-लोचनम् ।

द्रक्ष्यामि सीता-वेदनं कदा न्वं अहं

N] प्रसन्न-ताराऽधिप-तुल्य-दर्शनम् ॥७६॥ [६८

क्षुद्रेण पापेन नृगंस-कर्मणा

मु-दारुणाऽलंकृत-वेष-धारिणा ।

बल-भि-भूता हृद् अ-बला तपस्विनी

N] कथं नु मे^१ दृष्टि-पथेऽद्य सौ भवेत् ॥७७॥ [६९

ईषत्वं रीमापणे सुन्दर-काण्डे हेनुमच्च-चिन्ता-

नाम अष्टमः सर्गः ॥८॥

१. आ ल, -नास्ति ॥

२. फ-तौ । ३. ल, -सिद्धिः ।

४. रा य म प्र ल, ल, -दास्यन्तु ।

५. फ-प्यष्ट । रा च य म प्र

ल, ल, -अष्ट । अ-अष्ट । ६.

फ रा च य म प्र ल, ल, अ-

पथिगोचराः ॥

७. फ रा च म ल, अ-वदु-

हयत् । ल, -उपहयत् । ८. आ-

मुचिभिः । फ-मुमभिः । ९. आ फ

रा अ-पञ्चलासः । १०. आ अ-

नीशिवः । ११. आ फ च-स्वहं । अ-

अयं । १२. अ-तापवतिः ॥

१३. आ-मुचादालस्यवेताषा । रा

च य म प्र ल, ल, -लंकृतवेताषा ।

अ-लंकृतवेताषारे । १४. आ-नाला-

भिभूता अः । अ-भिभूताविता-

विनी सा । आ-उपविनी । च य म

प्र ल ल, -पदाविनी ।

१५. च ल, अ-उ । १६. रा च

य म प्र ल, ल, -सा । १७. रा

च य म प्र ल, ल, -मे ॥

१८. आ-प्राप्ये । १९. रा-

धीरानायगे । २०. फ रा-एक-

पुराचिन्ता । च य म प्र ल, ल, -

एकपुरादेन्तनं । अ-एव ऽए-

चिन्तनं ॥

[वे-१६]=

[नवमः सर्गः]

=[दा-१४]

सं मुहूर्तम् उत्र ध्यात्वा मनसा चाऽधि-गम्य ताम् ।

N] अत्र-प्लुतो महा-तेजाः प्राकारं तस्य वेङ्मनः ॥१॥^१ [१

सं तु संहृष्ट-सर्वाङ्गः प्राकार-स्यो महा-कपिः ।

१] पुष्पिताऽग्रान् वसंताऽग्रे ददर्श वि-विधात् द्रुमान् ॥२॥ [२

२पृ] गालान् अशोकान् भव्यांश्च चम्पकान् मत्त-क्रोकिनान् ।

N] उद्दालकान् नाग-वृक्षांश्च वृत्तान् कपि-मुखांश्च अपि ॥३॥ [३

अथ धैर्यम् अव-स्याप्य प्र-मृश्याऽश्रूणि धैर्यवान् । [N

५] व्या-मुक्त इष नां रावः पुं-प्लुवे वृक्ष-वाटिकाम् ॥४॥^२ [४उ

४पृ] स गत्वा वेगवान् वेगाद् हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।^३

N] ददर्शाऽशोक-वनिकां पुष्पिताऽशोक-शोभिताम् ॥५॥ [N

४उ] अथाऽऽर्धे-वण-संछन्नां लता-व्रत-संपादृताम् । [४पृ

अशोक-वनिकां स्फीतां प्र-विवेज महा-कपिः ॥६॥^४ [N

१. म-मु । २. आ-मुहूर्तमपि ।

३. रा म-अवप्लुव । ल_१-अनु-
प्लुव्य । ४. फ-सकामान्तस्य । रा च
म अ-प्रकारे तस्य । ५. य ल_१ ल_२
प्र-चतुर्थः पादे नास्ति ॥

६ फ-स तु सर्वाङ्गसंहृष्टः ।
य ल_१ ल_२ प्र-नास्ति । ७. फ-
वसन्ति । रा च व म प्र ल_१ ल_२ अ-
वसन्ते च । ८. अ-महते ॥

९ रा य ल_१ ल_२ प्र म अ-
मालान् । १०. रा य ल_१ ल_२ म-
चण्यमान् । ११ रा य ल_१ ल_२ म-

ल_१ ल_२-अपिमुत्तानान् । अ-
लान्कपिः ॥

१२. फ अ-वेगवान् । १३. अ-
ज्यामुक्त । १४. च-तीरांश्च । १५. च-
विपुले । १६. य ल_१ ल_२ म-नास्ति ॥

१७. च-वेगो द्रुमान् । १८.
रा य ल_१ ल_२ प्र-नास्ति ॥

१९. फ अ-मृशयन्ते । च-
अथ प्रणवसे । २०. आ च य ल_१
ल_२-उत्ताशोकसः । म-लतावृक्षसः ।
२१ आ-सीता । २२. रा-नास्ति ॥

७] स प्र-विश्य वि-चित्रां तां विहगैर् अभि-नादिताम् ।^१

८पू] राजतैः काञ्चनैश् चाऽपि पाद-यैः सर्वतो वृताम् ॥७॥^२ [५

९पू] अ-चिरोदित-भूर्याऽऽभां ददर्श हनुमान् कपिः । [६उ

N] मनो-हरां दृष्टि-हरां सौगन्ध्य-घ्राण-हारिणीम् ॥८॥ [N

महतां प्रांऽशुना चैव सुचित्र-विहितेन च ।

N] प्राकारेणांऽबुद्धौऽऽमेन सौधेन कृत-मेखलाम् ॥९॥^३ [N

गदा-पाणिभिर् एकाग्रैर् आसीनैर् द्वारि राक्षसैः ।

N] गुप्त-द्वारां महा-द्वाराम् अना-धृष्यां सुरैर् अपि ॥१०॥ [N

नील-वर्णैर् हुम-शतैर् मेघ-वृन्दैर् इवाऽऽवृताम् ।

N] स्वे-वलं ततं समा-श्रित्य हनुमान् प्र-विवेश हं^४ ॥११॥ [N

N] विहगैर् मृग-संगैश् च वि-चित्रां चित्र-काननाम् । [६पू

१०पू] वृतां नाना-विधैर् वृक्षैः पुष्पोपग-फलोपगैः ।

१. फ अ-० गैरमुना० । ल, प्र
म-० गैरतिना० । ल_१-० गैरलिना० ।

२. रा अ-नास्ति । ३. आ रा च य
म प्र ल, ल_२ अ-नास्ति ।

अतः परमधिकः पाठः —

फ—भोजहारिकृतैः सर्वैर् विहगैः संप्रनादिताम् ॥

४. प्र-संहतां । ५. आ फ-
० बुद्धेव । रा च य ल, ल_२ म-
० बुद्धेव । ६. अ-नास्ति ॥

७. च-द्वार० । ८. फ-
गुप्तद्वारि । ९. फ-मिव द्वाग० ॥

१०. म-लीलव० । रा च य प्र
ल, ल_२-० णं हिमसितैर्म० । फ-०
मैमल्यैः । अ फ-० मैमल्यैर्वि० ।

११. रा-सुवलं । १२. अ-स । १३. फ

रा-समावृत्य । आ-समस्त्य । १४.
फ-च ॥

१५. फ-विहगैः । रा म-विहगैः
मृगसिंहैः । च य म ल, ल_२ प्र अ-
विहगैर्मृगसिंहैः । १६. आ रा च य म
प्र ल, ल_२-विचित्रैभिः । १७. फ-
नानावृत्तैः । १८. ल, पुष्पपूग० । अ-
० फलोपगैः ।

- १७] कोकिलैर् मृग-राजैश्च मन्त्रैर् नित्यं नि-पेयिताम् ॥१२॥ [७
 १०७] प्र-हृष्टम् उदिते काले मृग-पक्षि-सुखाऽऽवहे ।
 यत्त-वर्द्धिण-संघुष्टां नाना-द्विज-गणाऽऽयुताम् ॥१३॥ [८
 ११] मार्गमाणो वराऽऽरोहं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।
 मुख-प्रभुस्मान् विहगान् बोधयामास वानरः ॥१४॥ [९
 १२] उत्पतेद्भिर् द्विज-गेणैः पक्षैः आत्मा (ः) समा-दृताः ।
 अनेक-वर्णा मुमुक्षुः पुष्प-वृष्टिं समन्ततः ॥१५॥ [१०
 १३] तत्रोऽव-कीर्णः शुशुमे हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 अशोक-वनिका-मध्ये यथा पुष्प मयो गिरिः ॥१६॥ [११
 १४] दिशः सर्वा वि-धौर्वतं वृक्ष-खण्ड-गतं कपिम् ।
 दृष्ट्वा सर्वेऽपि भूतानि वसन्तम् इव मेनिरे^१ ॥१७॥ [१२
 १५] वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैर् अव-कीर्णः पृथग्-विधैः ।
 रराज वसु-धा तत्र प्रमदेव वि-भूषिता ॥१८॥ [१३
 १६] तरस्विना ते तरवर्षं तरसा विप्र-कंपिताः ।
 पुष्प-वृष्टिं वि-चित्रां तु ससृजुः कपिनाऽऽहताः ॥१९॥ [१४

१. फ-महर्षि- ।

२. फ-० हृष्टिता । ३. फ-
 ० पक्षिमहावहे । रा म अ-० पक्षि-
 समाकुले । ल, -० पक्षिसुखावहे ।

४. फ-मत्तवर्द्धण ॥

५. ल, -मार्गमाणो । ६. अ-
 मार्गमाणः स वेदेही राजपुत्री
 यशस्विनीम् । ७. ल, -० प्रसुखि- ।

८. फ-वाचयामास ॥

९. रा य म ल, ल, -उत्प-
 तंते द्विजगणाः । १०. रा च य प्र
 ल, ल, -० समादृताः । म-समा-

हितैः ।

११. रा प्र अ-तत्राकीर्णः स ।
 म-तत्राकीर्णः स्म । १२. फ रा च य
 ल, ल, -हनुमा- ॥

१३. रा य म प्र ल, ल, -
 वृषा- । १४. य ल, ल, प्र म-
 वृक्षपण्ड- । १५. अ-भूतानि सर्वाणि ।
 १६. रा ल, प्र म-वारिदाः । अ-
 मन्दिरे ॥

१७. ल, -विहपिता ॥

१८. रा च-तरस्विनस्ते व- ।
 अ-तरवस्तत्र बहवः ॥

- १७] निर्धूत-पत्र-शिखराः शीर्ण-पर्ण-फला द्रुमाः ।
 विक्षिप्त-वस्त्राऽऽभरणा धूर्ता इव परा-जिताः ॥२०॥ [१५
 १८] हनूयता वेग-वता धूनितास् ते नगोत्तमाः ।
 पुष्प-पर्ण-फलान्य् आशु मुमुचुः पुष्प-शालिनः ॥२१॥ [१६
 १९] विहर्ग-संघैर् हीनास् ते स्कंध-मात्राऽऽभ्रयाः स्थिताः ।
 २० उ] बभूवुर् जङ्गमाः सर्वे मारुतेन विनिर्धुताः ॥२२॥ [१७
 बभूवुर् वेश्या-धुवतिर यथा मृदित-वर्णकाः (१का) ।
 २१] नितान्त-शुभ-दन्तौघी नखैर् दन्तैश्च वि-क्षताः ॥२३॥ [१८
 तथा लांगूल-हस्ताभ्यां चरणाभ्यां समा-हता ।
 २२] बभूवाऽशोक-वनिका प्रभङ्ग-वन-पादपा ॥२४॥ [१९
 महा-लतानां दामानि वि-हर्षस् तरसा कपिः ।
 N] यथा प्रोद्विषि विध्यस्य मेघ-जालानि मारुतः ॥२५॥ [२०

१. ल_१ अ-०तपत्राः । २. ल_१-०र्णहताः । ल_२ प्र अ-०र्णफ-लद्रु० ॥

३. ल_१ प्र-हनुम० । ४. ल_१-निधूतास्ते । अ-चूर्णितास्ते । ५. रा म-महाद्रुमाः । ल_२-नगद्रुमाः । ६. आ-पुष्पपर्ण० । च य म ल_१ ल_२-पुष्पप्रक० । अ-पर्णपुष्पक० । ७. य ल_१ ल_२-पुष्पशालिनः ॥

८. आ च य म प्र ल_१ ल_२-०द्रसिद्धिर्ही० । रा-०द्रमैर्विहीना० । अ-०द्रानां शिखरीनास्ते । ९. आ च-०पुरगमाः । य ल_१ ल_२ प्र-०पुर-अंगमाः । अ-०पुरतरमा । १०. फ-मारुतेनेव नि० । ल_१-०वेनापि नि० ।

अ-०तेनेव निर्दुताः ॥

११. आ फ रा य म प्र ल_१ ल_२-बभूव । अ-पथैव । १२. फ-पुवती यथा । अ-पुवती भवेत्० । १३. फ ल_२ अ-मृदितवर्णिका । १४. फ-०भवर्णीही । ल_१-०शुकद० । अ-०भङ्गर्णीही । रा च-०भद्रीहीः । १५. रा ल_१-०विक्षिता । अ-०दन्तैश्चि क्षता ॥

१६. फ रा-०यममा चन० ॥

१७. आ-महलतानां । १८. आ-विहर्ष हनुमां । फ प्र-०हरन्त-रता । १९. रा च य म ल_१-०पट्टैः । ल_२-०पट्टैः ।

स तत्र मणि-भूमिं च राजर्षीं च मनो-रमाम् ।

२३] तथा काञ्चन-भूमिं च वि-चरन् हरुचे कपिः ॥२६॥ [२१

२४पू] वापीश् च वि-विधाऽऽकाराः पूर्णाः परम-वारिणो ।

महाऽहैर् मणि-सोपानैर् उप-पद्मांस् ततस्-ततः ॥२७॥ [२२

२५] मुक्ता-प्रवाल-सिकता-स्फटिकांस्तर-भूषिताः ।

काञ्चनैस्तेरुभिश् चित्रैस् तीरैर्जैर् उप-शोभिताः ॥२८॥ [२३

२६] वन्दे-पद्मोत्पल-चनांश् चक्रवाकोप-कृजितोः ।

दास्युह-रुत-संघुष्टा इंस-सारस-नादिताः ॥२९॥ [२४

२७] दीर्घाभिर् भ्रम-युक्ताभिः शीर्षाभिश् च समंततः ।

N] अमृतोपम-तोयाभिः शिर्षाभिर् अभि-संस्कृताः ॥३०॥ [२५

लता-गृहेर् अव-तता लता-संतान-संहर्षाः ।

२८] लताऽवतानं-गहना करवीर-कृताऽन्तराः ॥३१॥ [२६

१. ल_१-नारित। २. प्र-विहवत्।

अ-प्रविहवत् । ३. रा-रचके। प्र-विहवे ॥

४. अ-पापयश्च । ५. अ-वारिभिः । ६. फ-पद्मार्हम् ।

रा च य म प्र ल_१ ल_२ अ-महादे-मणिः । ७. आ-नैरुपपदैस्त् ।

रा-पद्मस्तः । अ-नेरुपपदैस्त् ।

८. फ-लसंस्कारा. स्फा. ।

रा य म प्र ल_१ ल_२-लवैर्दूर्यक्षा. ।

८. अ-रमिदंभास्तीर. । य-भिश्चित्रैर् नीराजैः ॥

१० रा-पद्मपद्मोत्पलवतीश्च ।

च य म प्र ल_१ ल_२-उत्पलवतीश्च ।

अ-पद्मपद्मोत्पलवतीश्च । ११. य

ल_१ ल_२ प्र अ-कोपजोभिता ।

१२. रा य म प्र ल_१ ल_२-विहंगस्तः ॥

१३. ल_१-वरीभिर्भ्रममाणाभिः ।

रा च व ल_१ प्र म-दीर्घाभिर्भ्रममाणाभिः ।

अ-दीर्घिकाभिः सुयुक्ताभिः । १४.

आ अ-शरत्तिश्च । १५. फ-नारि ।

१६. ल_१-भिर्दूर्यक्षैः । म-शिरभिरपि ।

अ-नुरितः पादः ॥

१७. फ-लतागतैस्तुगता । रा च

य म प्र ल_१ ल_२-गृहेरुवनता । १८.

फ-लतासंवृतसंवृताः । १९. अ-नारि ।

२०. फ-लतावनानुग. । रा य म प्र

ल_१ ल_२-लतावितानम् । च-

नगहने । अ-शाखायास्तैर्वृतं । २१.

रा-कवीरकृतान्तराः । अ-रुवा-

न्तरं ॥

तत्राऽबु-धर-संकाशं प्रेष्ट-शिवरं महत् ।

२९] विचित्र-कूटैश् चै तथो सर्वतः परि-वारितम् ॥३२॥ [२७

३०पू] शिलो-गृहैर् अ-व-ततं नाना दृष्टैः सैमा-वृतम् ।

N] ददर्श कपि-शार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥३३॥ [२८

३०उ] ददर्श च नैगात् तस्मान् नदीं प्र-पतितां भुवि ।

३१पू] अंकाद् इव समुत्-पत्य प्रियस्य कुपितां प्रियाम् ॥३४॥ [२९

N] शैलैर् नि पतिताऽग्रैश् च पाद-पैर् उप-शोभिताम् ।

धार्यमाणाम् इव क्रुद्धां प्रमदां प्रिय-बन्धुभिः ॥३५॥ [३०

३२] पुनर् आहर्त-तोयां चै ददर्श स महा-कपिः ।

प्र-सन्नाम् इव कान्तस्य कान्तां पुनर् उप-स्थिताम् ॥३६॥ [३१

३३] तस्योऽदूरात् पद्मिनीः सै नाना-पक्षि-गणाऽऽयुताः ।

ददर्श कपि-शार्दूलो हनुमान् मारुतोऽऽत्म-जः ॥३७॥ [३२

३४] कृत्रिमां स नदीं रम्यां पूर्णां शीतेन वारिणा ।

३५पू] मणि-प्रवर सोपानां मुक्ता-सैकत-संततामं ॥३८॥ [३३ .

१. आ-०रसंकाशं । २. क-
प्रसिद्धशिपरं । ३. अ-गिरिम् । ४

आ-०कूटकुसुमैः । अ-०कूटं कुसुमैः ॥

५. क-०हैरवततं । रा व

ल, प्र म-शिलागृहैरवनतैः । च

ल, अ-०हैरवततैः । आ-शिवागृहैः ।

६. फ रा च व म प्र ल, अ-

०क्षसमावृतम् । ल, - ० क्षसमा-

नतम् ॥

७. आ च-नमान्तस्य ।

८. फ अ-निपतितां । ९. फ

अ-तत ॥

१० व ल, ल, प म-सालैः ।

११. ल, - ०शोभिता । १२. फ अ-
धार्यमाणाः । १३. अ-क्रुद्धो ॥

१४. च-०ततोपश्च ॥

१५. फ-तस्यो दूरात् पद्मिन्यो ।

आ-०पद्मिनीं स । अ-नद्यश्चैव सप-

द्मिन्यो । १६. आ-०णायुताम् । रा व

प्र म-द्विजगणायुताः । ल, -द्विज-

गणावृताः । १७. ल, -पवनतमजः ।

१८. अ-नास्ति ।

१९. रा च व म प्र ल, ल, -

मणिप्रवालसोपानां । २०. रा व म ल,

प्र-मुक्तासौवर्णसं । च-मुक्तासौवर्णसं ।

ल, -मुक्तासौवर्णसतमां ॥

वि-विधैर् मृग-संगैश्च च वि-चित्रां चित्र-काननाम् । [३४
 N] पद्मिनीभिश्च चित्राभिः काञ्चनैश्च महा-द्रुमैः ॥३९॥ [N
 N] तरुणाऽऽदिस-संकाशैः शोभितां च प्रे-पुष्पितैः । [N
 ३५उ] प्रासादैः सु-र्महद्भिश्च च निर्-मितैर् विश्व-कर्मणा । [३४उ
 काञ्चनैः कृत्रिमैश्च च सर्वतः सम्-अलंकृताम् ॥४०॥ [३५
 ३६] ये केचित् पाद-पाम् तत्र पुष्पोप-फलपगाः ।
 ३७पू] स-च्छत्राः स-वितर्दीकाः सर्वे सौवर्ण-वेदिकाः ॥४१॥' [३६
 तर्था वि-चरतस् तस्य वनं तत्र पुष्पित-द्रुमम् ।
 ४०] मार्गमोक्षस्य वेदेही सा व्यतीर्ताऽथ भवरी ॥४२॥' [N

१. मा रा च य म प्र ल,
 ल२ अ-०ष्टगलैश्च । २. आ-
 विचिता । ३. रा य म प्र ल, ल२-
 चित्रितामनाम् ॥

४. फ-शोभिता सुप्रफुल्लिता ।
 अ-शोभितां संप्रफुल्लिता । आ-शोभि-
 तांसां प्रपुष्पिता । रा-शोभिताभ्यां च
 पु० । च-शोभिता संप्रपुष्पिता । ५.
 अ-प्रथमः पादो नास्ति । ६. आ-

प्रासादैस्तु म० । च ल२-प्रासादैश्च
 म० । ७. आ रा च य म प्र ल,
 ल२-निर्मिता ॥

८. ल२-०फलपगैः । ल२-
 फलीपमाः । अ-पुष्पोपमफ० । ९. फ
 म आ-प्रच्छत्राः । अ-सच्छायाः ।
 १०. फ-सविमानीकाः । अ-सविता-
 नाकाः ११. रा य म प्र ल, ल२ अ-
 म्वसौवर्णवे० ।

१२. अतः परमधिकः पाठः-

फ-दिव्यामिर्वहुपुष्पामिर्लतामिर्वहुवेष्टितम् ।
 धीज्यमानश्च तत्रासी मार्गमाणश्च मैथिलीम् ॥
 भवेक्षमाणो भूमिं च सर्वतः सोन्वयेक्षत ।
 स समृद्धेषु देशेषु समृष्टमणितोरणम् ॥

१३. ल२-उत्रापि च० प्र-तथा
 विग्रहण० । १४. फ-वनान्तरपु० ।
 ल२-नवं तस्यु० । १५. फ-मार्ग-

मागश्च । १६. रा अ-न्यतीयाय ।
 १७. अ च-सर्वरी । १८. अतः-
 परमधिकः पाठः-

फ-पङ्कजवेदविदुषां क्रतुपचरशाहिनाम् ।
 शुश्रुवे ब्रह्मघोषं च तूर्यघोषं च मारुतिः ॥

- मुक्ता विहंगाः स्थानानि यान्ति पद्मांऽऽकुलं सरः ।
 ४२] बोधयन्तः शुभैर्वाक्यैः कामिनीर्इव कामुकाः ॥४३॥ [N
 सै पश्यन् भूमि-भागांश्च च तत्र प्र-स्रवणानि च ।
 ४३] सुवर्ण-वृक्षान् अपरान् ददर्श शिखि-संनिभान् ॥४४॥ [N
 तेषां द्रुमाणां प्रभया मेरोर् ईव महा-कपिः ।
 ४४] अमन्यत महा तेजाः काञ्चनोऽस्मीऽति वानरः ॥४५॥ [३९
 तत् काञ्चनैस् तरु-गणैर् मारुतेन सम्-ईरिताम् ।
 ४५] किंकिणी-शत-निर्योपां ददर्श स महा-कपिः ॥४६॥ [४०
 लता-म-तानैर् बहुभिः पर्णैश्च च बहुभिर् वृताम् ।
 ४६] काञ्चनीं शिशैषाम् एकां ददर्श हनुमान् कपिः^१ ॥४७॥ [३७
 तेषां^२ काञ्चन-वृक्षाणां मध्ये जातं वनस्पतिम्^३ ।
 ४७] प्र-वृद्धं शिशैषा-वृक्षं पुंलुवे पत्रनाऽऽस्प-जः ॥४८॥ [N
 ४८पू] आ-प्लुत्य हनुमान् वीरो ददर्श रुचिर-प्रभाम्^४ ।
 ४९उ] ताम् आ-रुह्य महा-तेजाः शिशैषां पर्ण-संवृताम्^५ ॥४९॥ [४१

१. आ-रोषय० । २. फ रा
 च य म प्र ल, ल_२ अ-कामिनी-
 निव ॥

३. रा-स तत्र । अ-सोपश्यद् ।
 ४. रा य म प्र ल, ल_२-ललातत्र
 वनानि । च-तत्र प्रप्लव० । ५.
 रा-०र्णपक्षान्० ।

६. फ-मेरोरपि । य ल, ल_२-
 मेरोरिव । ७. रा म-महावीरः ।
 ८. च-नास्ति ॥

६. फ-तां । १०. आ अ-०रिवम् ।

११. रा च य म प्र ल, ल_२ अ-नास्ति ॥

१२. रा ल य ल, म-शिशैषां० ।

ल_२-शिशैषां० । प्र-शिथुपी० । १३.

अ-नास्ति ॥

१४. अ-वृद्धं । १५. च-न तस्य

तम् । १६. च य ल, ल_२ म-अ-

शिशैषां० । १७. अ-ददर्श ॥

१८. रा य म प्र ल, ल_२-

रत्प्लुत्य । १९. अतः परमधिकः पाठ-

फ-वृतां हेममयीभिश्च वेदिकामिः समन्ततः ।

फ अ-सुपुष्पिताभ्रां रुचिरां तरुणाद्गुरपल्लवाम् ।

२०. रा य म ल, ल_२ अ- शिशैषां० । २१. च-नास्ति ॥

इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं राम-दर्शन-लालसाम् ।

५०] इतश्चेतश्च दुःखाऽऽती सं-पतंतीं यदृच्छया ॥५०॥ [४२

निरुद्धां परमोद्-विमां वाण्योष-हत-लोचनाम् ।

५१] वि-हीनां मृग-राजेन मृग-राज-वधूम् इव ॥५१॥ [N

५२पृ] अशोक-वनिका चेयं दृष्ट्वा रम्या दुर्-आत्मनः ।

५३पृ] चंपकैः सरलैश्च चाऽपि गोमिता चन्दनम् तथा ॥५२॥ [४३

इयं च नलिनी रम्या द्विज-सिंह (संय)-नि-पेविता ।

५४] इमां सा राम-महिषी नूनम् एष्यति जानकी ॥५३॥ [४४

स-रामा राम-महिषी रामस्य च संती प्रिया ।

N] वन-संचार-कुशला वनम् एष्यति जानकी ॥५४॥ [४५

अथवा मृग-शास्त्राऽग्नी वनस्याऽस्य वि-चक्षणा ।

N] वनम् एष्यति सांघ्वीऽदं राम-चिताऽनु-कर्षिता ॥५५॥ [४६

राम-शोकाऽभिसं-त्ता देवी कपल-लोचना ।

N] वने-वासे रतीं निखम् एष्यते व्रत-धारिणी ॥५६॥ [४७

वने-चराणां सततं नूनं स्पृहयते वीरा ।

N] रामस्य दयिता भार्या नूनम् एष्यति जानकी ॥५७॥ [४८

१. च-भास्ति । २. आ-सचयन्ती ॥

३. रा च ल, प्र म-वधूकै । ४. आ फ च-शरैश्वा । प्र-सचलैश्च ॥

५. अ-इमां । ६. फ-द्विजसिंह । रा च ल, म-द्विजसिंह ।

७. ल, प्र-इयं सा । अ-इजग्नी । म. ल, ल, प्र म-न समेष्व ।

अ-म मरिष्यति ॥

८. रा च म-सा रामा । ९. फ-महिषी । १०. य ल, ल, प्र अ-भास्ति ॥

११. अ-भार्यामेष्यति । १२. आ-सांघ्वी । रा च म प्र ल, ल, अ-सा चेदं । १३. म-भास्ति ॥

१४. फ-प्रिया राममनोहरा । १५. फ च-वनवासरता । १६. फ रा म-वनधारिणी । य ल, वरधारिणी । १७. ल, म अ-भास्ति ॥

१८. रा म-वती रतिम् । २०. ल, अ-भास्ति ॥

राम-शोकाऽभिसं-तप्ता प्रिया राम-मनो-रमा । [N

संध्या-काले घन-श्यामा ध्रुवम् एष्यति जानकी ।

N] इमां नदीं शीत-जैलां संध्याऽर्थे वर-वर्णिनी ॥५८॥ [४९

तस्याश्च चाऽप्यनु-रूपेयम् अशोक-वनिका शुभा ।

N] शुभा या पार्थिवेन्द्रस्य पत्नी रामस्य सांप्रतमे ॥५९॥ [५०

यदि जीवति सां देवी^१ तारा-पति-निभाऽऽनना ।

N] आ-गमिष्यति साऽवश्यम् इमां पुण्यां महा-नदीम् ॥६०॥ [५१

एवं तु मत्वा हनुमान् महाऽऽत्मा

प्रतीऽऽक्षेमाणो मनु-जेन्द्र-पत्नीम् ।

अवेक्षेमाणश्च^२ ददर्श सर्व

५५] सु-पुष्पिते पत्र-घने वि-लीनः^३ ॥६१॥ [५२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अशोक-वनिकी-दर्शनं

मैत्रेय नवमः सर्गः ॥९॥

१. फ-संध्यारागः । ल, ल_२-संध्याकालः । २. रा च व म प्र ल_१ ल_२-
नूनमे । ३. रा म-शोकजः । अ-शुभजः । ४. फ-संगार्थे ॥

५. रा-संध्याश्रावः । ६. अ-तथा । ७. रा च व म प्र ल_१ ल_२-
अ-शुभाया । ८. फ-पत्न्या । ९. फ अ-सम्पत्ता ॥

१०. अ-वैदेही । ११. फ-ताराधिपतिभाः । १२. आ च-सुव्यक्ता
इमां । रा व म प्र ल_१ ल_२ अ-सुव्यक्तमिमां ॥

१३. फ-अवीक्षमाः । १४. म-अवीक्षमाणः स । आ रा च व
ल_१ ल_२ प्र-अवेक्षमाणः स । १५. च अ-नेन नीलिः । प्र-नोतिनीलः ॥

१६. फ अ-काप्रवेशे हनुमद्विर्को । १७. म-नामैकादशः ॥

[वं-१७, १८] = [दशमः सर्गः] = [दा-१५, १६]

अवेक्षमाणः संभ्रान्तो मर्ममाणश्च मैथिलीम् ।^१ [१.५

१] अपश्यद् भूमि-भोगांश्च सर्वतः सुसमाहितैः ॥१॥ [N

सुसं-मृष्टेषु देशेषु प्र-दृष्ट-मख-वेदिकान् ।

२] ददर्श हनुयांस् तत्र मणि-काञ्चन-राजतान् ॥२॥ [N

अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वां तांम् अन्व-अवेक्षत ।^२ [१.६

N] दिव्य-गंध-रसोपेतैः फलैश्च समलंकृतान् (१५) ॥३॥ [२.३

N] रक्त-चंदन-संकाशां मृग-पाक्षि-संघा-वृताम् ।

८] इर्म्य-प्रासाद-संघातां कोकिल-श्रुत-मण्डितांम् ॥४॥^३ [३

काञ्चनोत्पल-पद्माभिः वापीभिः उप-शोभितांम् ।

९] बहु-आसन-मृदोपेतां बहु-भूमि-गृहाऽऽयुताम् ॥५॥^४ [४

१. आ च-अवेक्षमाणः । फ-संवक्षिपः । म-सोवेक्षः । २. फ-

संग्रस्तः । ३. अतः परमधिकः पाठः—

फ-अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वांस्तानन्ववेक्षत ।

४. म-०द्विभागांश्च । ५. फ-सुसमाहितान् ॥

६. च य म रा प्र ल ल_२—गुणावेष्टेयु । ७. च य म प्र ल_२ ल_१-

सैष्टेयु । ८. फ म-०बाग्यप्रवेः । रा-०दमुलवेः । आ-प्रवृत्तान् परावेदि-

कान् । ९. म प्र च रा-०नृगजितान् । फ-०नृगजितान् ॥

१०. आ च-अवेक्षः । ११. आ च फ-सर्वास्तानन्ववेक्षत । च-

सर्वा वामनवेः । १२. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—

फ आ च—संस्तानकलतामिश्च पादपाननुवेष्टितान् ॥

१३. फ-तां ॥ नन्दनसं० । म-स तां नन्दन सं० । च ल_१-०कवाम् । १४. फ

म-०पक्षिभिरावृताम् । च ल_२-०क्षिसमावृताम् । १५. ल_१-सर्वप्र० । च-

०बाधात् । १६. ल_१-कोकिलाह्वयं० । आ च-०मण्डितान् । १७. ल_१-नास्ति ॥

१८. फ-०त्पलपद्माभिः । १९. च-०शोभितान् । २०. फ-०नृगजितान् ।

च ल_२-नृगजितान् । म-वदस्मन्मृ० । २१. फ-०मिश्रहस्तान् । च

ल_२-दायुताम् । २२. अतः परमधिकः पाठः—

म-तथा मलयसहस्रैश्च शतशः समलंकृताम् ॥

- सर्वर्तु-कुसुमै रम्यैः फल-वद्भिश् च पाद-पैः । [५५
 N] दिव्य-गन्ध-रस-स्पर्शैः शोभितां संप्र-पुष्पिताम् ॥६॥ [N
 पुष्पितानाम् अ-शोकानां श्रियां सूर्योदय-प्रभाम् । [५७
 १२] प्र-दीप्ताम् इव तत्र-स्थो मारुतिः समुद्-प्रेक्षत ॥७॥
 निष्पन्न-शाखां विहगैः क्रियमाणाम् इवाऽसकृत् । [६
 १३] विनिष्-र्पिताद्भिः शतशश्च चित्रैः पुष्पाऽवतंसकैः ॥८॥
 आमूल-पुष्प-विचितैर् अ-शोकैः शोक-नाशनैः । [७
 १४] पुष्प-भाराऽति-भारैश्च स्पृशद्भिर् इव मेदिनीम् ॥९॥
 कर्णिकारैः कुसुमितैः किशुकैश् च सु-पुष्पितैः । [८
 १५] सं देशैः प्रभया तेषां^१ प्र-दीप्तै^२ इव सर्व-तः ॥१०॥^३
 पुष्पगैः संस्पृण्णाश्च चम्पकाः शालकाम् तथा । [९

१. अ फ भिन्नाः-भास्वि ॥

२. रा ध म प्र ल, ल, अ-भियं । ३. ल, ल-सर्वोदयः ॥

४. च-० प्रशाखान् । प्र-प्रशाखान् । ५. च-० मानम् । ६. रा
 च ल, निपतद्भिश्च । ध म प्र ल, अ-निष्पतद्भिः । ७. ल, ०-वर्तसिकैः ।
 आ-०-वर्तसिकैः ॥

८. च अ-आमूलं पु० । ध म प्र ल, ल, आमूलं विचितैः पुष्पैर् ।

९. अ-पुष्पसारातिः । १०. अतः परमधिकः पाठः—

आ-प्रफुल्लैः सुमनोवैश्च हाटकप्रतिमैः शुभैः ।

रोहितकवचैश्चैव पुष्पभारावनामितैः ॥

११. अ-शा दिशा । १२. च-प्रभया तेषां । १३. अ-प्रदीप्ता ।
 १४. अतः परमधिकः पाठः—

फ-तमालैः सरलैश्चैव चम्पकैश्चातिपुष्पितैः ।

मेरोः शिखरसंजातैर्नगजैरिव राजितम् † ॥

१५. फ-सप्तपङ्गाः । च-पुष्पाङ्गाः । १६. आ-सप्तपङ्गाश्च । फ अ-
 सप्तपङ्गाः । च-सप्तपङ्गाः । म-सप्तपङ्गाः । १७. फ अ-चम्पकोद्दालकास् ।
 रा ध म ल, चम्पकाः शिशिपास् । प्र-चम्पकाः शिशिपास् । ल, ०-
 चम्पकाः शिशिपास् ॥

† आ-०-जैरिव विराजितम् ।

- १६] विवृद्ध-मूला बहवो शोभन्ते च सु-पुष्पिताः ॥११॥[१३
 शात कुम्भ-निभाः केचित् केचिद् अग्नि-शिखा-श्रमाः ।
 ५] नीलांऽजन-निभाः केचित् तत्राऽशोकाः सहस्र-शः ॥१२॥[१०
 चं(?)नं वि-बुधोद्यानं वनं चैत्र-रथं यथा ।
 ६] अंति-दृक्ष्य इवाऽचिन्त्यं दिव्यं रम्यं श्रिया वृतम् ॥१३॥[११
 द्वितीयम् इव चाऽऽकाशं पुष्प-ज्योतिर्-गणांऽऽयुतम् ।
 ७] पुष्प-रत्न-शतेश्च चित्रं पञ्चमं सागरं यथा ॥१४॥[१२
 सर्वतु-पुष्प-निचयैः पाद-पैर् मधु-गन्धिभिः ।
 ८] नाना-विहंग-संघुष्टं रम्यं मृग-गणैर् द्विजैः ॥१५॥[१३
 अनेक-गन्ध-प्र-बहं पुष्प-गन्ध-मनो-हरम् ।
 १८] शैलेन्द्रम् इव गन्धाऽऽढ्यं द्वितीयं गन्ध-पादनम् ॥१६॥[१४
 अ-शोक-वनिकायां तु तस्यां वानर-पुंगवः ।
 २०] स ददर्शाऽविर्दूर-स्थं चैत्य-प्रोसादम् उच्छ्रितम् ॥१७॥[१५

१. च-०दमूलं । २. य म ल, ल_२-रम । अ-व ॥

३. फ-०ममयाः । य म ल, ल_२ अ-शातकौम० । प्र-शातकौम० ।

४. अ-जातास् ॥

५. रा च य म ल, ल_२-चंदनैर्विविधो० । प्र-चंदनैर्विविधोद्यानैः ।

६. आ अ-चित्रं । फ-चित्रां । ७. फ-चित्ररथं । ८. म-वया । ९. फ-
 अविद्युत्सुरूपं च ।

१०. रा य म ल, ल_२-०तिगर्भितुं० । अ-०तिगर्भैः सह । ११. फ-
 ०प्रसिद्धैः । १२. म-०निचयैः । ल_२-रत्नपुष्पशः ॥

१३. आ च य म ल, ल_२-सर्वत्र पु० । फ-०पुष्परचितैः । १४. पु-०पु-
 निचितैः । १५. अ-०पुष्पशोभितम् । १६. रा य अ-नानाविहंग० । १७. फ-
 रा च य म म ल, गणदि० ॥

१८. फ अ-अनेकदिव्यप्रभवं । १९. रा-पुष्पगन्धं म० । आ-पुष्पं
 ग० । च य म ल, ल_२ अ-पुष्पगन्धम० । प्र-पुष्पगन्धमनोरमं ॥

१८. च-०दर्शं विदुः । १९. ल_२-पुष्पं प्राप्ताः । २०-दैत्यप्रासादमु-
 च्यतम् । य म ल, ०दमुच्यतम् । प्र-०दमुच्यतम् ॥

मध्ये स्तम्भ-सहस्रेण स्थितं कैलास-पाण्डुरम् ।^१

२१] प्रवाल-कृत-सोपानं तप्त-काञ्चन-चेदिकम् ॥१८॥ [१६

मुष्णन्तम् इव चक्षुषि द्योतमानम् इव श्रिया ।

२२] वि-मलं प्रांश्चु-भावत्वाद् उल्लिखन्तम् इवाञ्जरम् ॥१९॥ [१७
बं. १८] तस्मिन् मलिन-संवीतां राक्षसीभिः समा-वृताम् ।

१] उपवास-कृशां दीनां भर्तृ-दर्शन-लालसाम् ॥२०॥ [१८

२पू] ध्यान-शोक-पेराम् आर्ताम् उच्छ्वसन्तीं पुनः पुनः ।

३उ] ददर्श शुक्र-पक्षाऽऽदौ चन्द्र-लेखाम् इवाऽमलाम् ॥२१॥ [१८

मन्द-प्र-क्षीयमाणेन रूपेण रुचिर-प्रभाम् ।

४] पिर्नद्धां धूम-जालेन शिखाम् इव विभावसोः ॥२२॥ [१९

५पू] पीतेनैकेन सं-वीतां दीप्तेन तपसा यथा ।

स-पंकांम् अनलंकारां वि-शुद्धाम् इव पद्मिनीम् ॥२३॥ [२०

१. रा ब म प्र ल_१-० सप्तभिः । २. ल_२-नास्ति ॥ ३. प्र-पुण्यान्तमि० ॥

४. आ रा ख य म प्र ल_२-० परामार्तां निश्च० । ल_१-० परामर्ता
निश्चसंती । ५. अतः परमधिकः पाठः—

फ-वर्षेण हनुमान् वीरा र्वद्धां गजधूमिष ।

वृक्षंमूर्ते निरानन्दं शोचन्तीं कपिर्दगनाम् ॥

ऊरुभ्यां साधुजाताभ्यां प्रतिच्छन्नां कुशोदरीम् ।

तिष्ठन्तीमनलद्वारां दीप्यमानां स्वतेजसा ॥

६ ल_२-० मिवापराम् । ७ आ फ-मदं प्र० । रा ब म प्र ल_१
ल_२-चिरप्रवासमलिनां । अ-मदं प्रख्यायमानेन । फ-० क्षीयमानेन । ८. रा
ब म प्र ल_१-निर्द्धां । ल_२-विवद्धां । ९. आ-धूमजा० । १०. अतः परम-
धिकः पाठः—

अ-कृष्णेनैकेन संवीतां पीतेनोत्तरवाससा ॥

११. रा म-सपत्ना० । १२. फ अ-विशुद्धा इव । अ-विशुद्धा० ॥

६] श्रीदितो दुःख-संतप्तो परि-म्लानो तपस्विनीम् ।

७पृ] ग्रहेणाऽगारकेणेव पीडितो दिवि रोद्विणीम् ॥२४॥ [२१

१८उ] अश्रु-पूर्ण-मुखी दीनो पीडितो शोक-कर्षिताम् ।

ध्यान-शोक-परां सार्धं नितं राम-परायणाम् ॥२५॥ [२२

१२] प्रियं जनम् अ-पश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसी-जैनम् ।

१३पृ] स्व-गणेन मूर्ध्नि हीनो च गणाजमि-द्वेताम् इव ॥२६॥ [२३

११पृ] व्याल-भोग-श्रिया वेण्या जघन-स्थितयकया । [२४पृ

२२उ] तर्कयामास सीतेति कौरवैर् उप-पादिभिः ॥२७॥ [२५उ

हियमाणा तदा तेन राक्षसा काम-लपिणा ।

२३] यथा-रूपेण मया ध्याता तथो-रूपेयम् अंगना ॥२८॥ [२६

१. ल_१-पीडितामिव दुःखार्ता । २. आ-परितप्ता । च-परिम्लाना ।

३. अतः परमधिकः पाठः—

अ-जानुम्यां साधुजाताम्यां प्रतिच्छन्नकुचोदरीम् ।

तिष्ठन्तीमनलंकारां दीप्यमानां स्यतेजसा ॥

विद्यतां दुःखसंतप्तां परिम्लानां तपस्विनीम् ।

४. आ य म प्र-०रकेनेव । ५. ल_१-पीडितामिव ॥

६. अ-०कर्षिताम् । ७. अ-कौशे ध्यानप० । ८. य प्र ल_१-

दीनो । अ-हीनो ॥

६. ल_१-प्रियो । १०. क-रक्षतां गणं । ११. रा य म प्र ल_१ ल_१-

मृगौघेन । १२. रा च य म प्र ल_१ ल_१-०णाभिद्वता० ॥

१३. क-व्यालभोगोच्चया । रा च य म प्र ल_१ अ-०गोपमावे० । ल_१-

०गोपमां कांच्यां । १४. अतः परमधिकः पाठः—

फ अ-सुखार्हा दुःखसंतप्ता व्यसनानामकोविदाम् ।

तां समीक्ष्य विशालाक्षीमधिकं मलिनो लुशाम् ॥

१५. क-कण्ठे० । रा प्र ल_१ ल_१-०णैषमादि० ॥

१६. क-०पमपस्यामस्तथा० । च-०पमुपस्यामि रथा० । अ-०पामप-
स्यामि रथा० ॥

पूर्ण-चंद्र-निभा श्यामा चारु-वृत्त-पयोधरा ।

२४] कुर्वन्ती प्रमया देवी सर्वा वि-तिमिरा दिशः ॥२९॥ [२७

तां नील-केशीं विवोर्ष्णीं सु-मैध्यां सुप्रति-ष्ठिताम् । [२८पू

२५] पीनांऽचित-गुरु-श्रोणीं वृत्तोऽहं संहत-स्तनीम् ॥३०॥ [N

२६पू] सीतां पद्म-पैलाशाऽक्षीं मन्मथस्य रतीम् इव । [२८उ

१.१३] भूमौ सु-तनुम् आसीनां नियंताम् इव तापसीम् ॥३१॥ [२१उ

दुर्-बलां दुःख-संतप्तां सु-कुमारीं तपस्विनीम् । [N

९] निश्वास-बहुलां भीरुं भुजगेन्द्र-बधूम् इव ॥३२॥ [३०पू

८पू] आर्यंतीम् इव वि-च्छिन्नां आज्ञां इव वि लोपितां । [N

१.०पू] शोक-जालेन महता वि-वृत्तेन समा-वृताम् ॥३३॥ [३०उ

९उ] तां बुद्धिम् इव सं-दिग्धां कृद्धिं निष्-पतिताम् इव ।

N] वि-हताम् इव च श्रद्धां आशां प्रति-हताम् इव ॥३४॥ [३२पू

१. आ-नीलकेशी । २. म प्र ल_१ ल_२ अ-विवोर्ष्णी । ३. राम-सुमुखी । ४. म प्र ल_२-०गुरुश्रेणी ॥

५. फ-पद्मविशा० । ६. रा ब म प्र ल_१-०मथस्य रतिं यथा । ल_२-नास्ति पाठः । ७. अ-लिखितामिव । ८. अतः परमधिकः पाठः—आ फ च य म प्र ल_१—सपद्मामनलंकारां पद्महीनामिवाग्निनीम् । †

८. आ च ल_२-दुर्लभा । १०. रा ब म ल_१-सुकुमारी । ११. अ-नास्ति ॥

१२. फ-आयन्तीम् । ब प्र ल_१ ल_२ अ-आयताम् । १३. रा ल_१ अ-विच्छिन्नामा० । प्र ल_२-विच्छिन्नां माला० । १४. प्र-विलेपि० । १५. रा-विह-देन । अ-विततेन ॥

१६. आ-कुवुद्धि० । प्र-तां कृद्धि० । १७. आ-०ग्धां बुद्धिं । प्र-शदि-मन्ती । १८. प्र-निषातताम् । १९. रा म-विहि० । २०. ब-सच्छ० ॥

† रा—पुष्पहीनामिवाग्निनीम् ।

ल_२ कोशे च—‘पद्महीनामिवाग्निनीम्’ इत्येव पाठः ।

- १३३] सोपे-सर्गा यथा सिद्धिं बुद्धिं स-कलुषाम् एव । [३२३
 N] प्रज्ञाम ईव परि-सीर्णां स्मृतिं प्रति-हताम् एव ॥३५॥^१ [N
 दीप्ताम् ईव दशां काले प्रजां प्रति-हताम् एव ।
 पौर्णमासीम् एव निशां राहु-ग्रस्त-निशा-कराम् ।^२ [N
 N] प्र-भूतेनाऽप-चादेन कीर्तिं नि-पतिताम् एव ॥३६॥ [३२३
 १४४] रामोप-रांम-व्यथितां रक्षो-हरण-कर्पिताम् ।^३
 अ-चलां मृग-शावाऽर्शीं वीऽऽक्षमाणाम् एतस्मत्ततः ॥३७॥ [३३
 १५] अश्रु-चांप्याऽभिपूर्णेन चारु-कृष्णाऽक्षि-पद्मणा ।
 वदनेनौऽप-सत्त्वेन निश्र-भसंतीं पुनः पुनः ॥३८॥ [३४
 १६] मल-यंक-धरां दीनां मण्डनाऽर्द्धाम् अ-मण्डिताम् ।
 प्रभां नक्षत्र-राजस्य काले मेघैर् इवाऽऽवृताम् ॥३९॥ [३५
 १७] तस्य सं-दिद्रिहे बुद्धिर् मुहुः सीतां प्र-पश्यतः ।

१. आ-सोपसर्गा । फ-सोमवर्जा । रा-सोपसर्गा । २. आ-यथा ।
 ३. च ल_१-वृद्धि । ४. रा म-सुकुलुषा० । ५. आ च म प्र ल_१-प्रज्ञामिव ।
 ६. ल_१ अ-नास्ति ॥

. रा म प्र ल_१-०व दिशं का० । फ-दिशं काले महाप्रा० । ८. ल_१-
 प्रजा । ९. आ-०र्णमास्या० । प्र-०र्णमासी० । १०. ल_१-पूर्वाद्धौ नास्ति ।
 अ-नास्ति श्लोकः । ११. रा-प्रतिहतामिव ॥

१२. फ-रामोपसोष० । च-राम्योपसाम० । अ-०पराद० । १३. आ
 अ-कर्षिता । १४. च म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १५. रा च च म प्र ल_१ ल_२-
 ०माणम् ॥

१६ आ च च प्र-अश्रुवाप्यातिपू० । रा म-अश्रुपुष्पा० । प्र ल_१ ल_२
 अ-अस्रवा० ॥ १७. च प्र ल_१-०नेन प्र० । अ-चन्दनेन प्र० ॥

१८. रा-मण्डनेनाभिम० । च प्र ल_१ ल_२-मण्डनेनातिम० । म-
 मण्डलेनाभिम० । १९ फ-काम० । रा अ-वाल० । ल_२-कालै० ॥

- अन्-आम्नातार्प अ-योगेन विद्यां प्र-शिथिलाम् इव॥४०॥[३६
 १८] दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमान् अन्-अलंकृताम् ।
 १९पू] संस्कारेण यथा हीनां वाचम् अर्थाऽतरं गताम् ॥४१॥[३७
 तां सम्-ईक्ष्य विशालाऽक्षीं राज-पुत्रीम् अ-निदिताम् ।
 २२] तर्कयामास सीतेति कारणैर् उप-पादयन् ॥४२॥[३८
 वैदेह्या यानि चाङ्गेषु तदा रामोऽन्व-अकीर्तयत् ।[३९पू
 N] मणि-विद्रुम-चित्राणि हस्तेर्ष्व आभरणानि च ॥४३॥[४०पू
 वासांसि चिर-मुक्तानि तथा संख्यान-वन्ति च ।[N
 N] तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽप्य् अकीर्तयत्॥४४॥[४०उ
 तत्र यानि वि-हीनानि तान् अहं नोप-लक्षये ।
 N] यान्य् अस्या न वि-हीनानि तानीऽमानि न संशयः॥४५॥[४२

१. आ-०-आताययो० । फ-अनभ्यस्ताम० । २. व ल, -विद्यामणि० ।
 प्र-विद्यामणिशि० ॥

३. फ-हनुमान् । ४. रा व म प्र ल, ल, -नास्ति ॥

५. फ अ-०-गैरुपपादि० ॥

६. प्र-रामो नु कीर्तयत् । ७. अतः परमधिकः पाठः—

रा च व म प्र ल, ल, फ-तान्याभरणजातानि शुभानि निशि लक्षये ।
 अक्षतौ कर्णवेष्टौ च सुदंष्ट्रौ कामरूपिणौ ॥

८. रा व म प्र ल, ल, अ-इत्यस्य० ॥

९. च व म प्र ल, -वासांश्चिरित्युक्तत्वात् । ल, -वासांसि चिरित्युक्त-
 त्वात् । अ-इमानि चिरयुक्तानि । १०. रा च व म प्र ल, ल, -तत्र । ११. अ-
 संस्थानवन्ति ॥

१२. फ अ-यान्यवहीनानि । १३. व ल, ल, -नास्ति । १४. अतः परं
 च-भिन्नेष्वधिकः पाठः—

द्वियमाणा† तदा तेन रक्षसा कामरूपिणा ।

१५. म-यान्यवधानवि० । अ-यान्यस्यांगवि० । फ-यान्यस्या नावही० ।
 व प्र ल, ल, -नास्ति ॥

पीतं' कनक-पट्टाऽऽम स्रस्तं तद् वर्सनं शुभम् ।

N] उत्तरीयं नगाऽऽसक्तं तदा दृष्टं प्रवर्गमः ॥४८॥ [४३

भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणी-तले ।

N] अनर्थं प्र-विष्टानि स्वन-वन्ति मर्हन्ति च ॥४७॥ [४४

इदं निर-भृष्टीतत्वाद् वसनं कृष्ण-वर्णकम् ।

N] तथा हि तनु तद् वर्ण यथा श्री-राम-सन्निधौ ॥४८॥ [४५

इयम् इन्दी-वर-श्यामा रायस्य महिषी प्रिया ।

N] प्र-नेष्टाऽपि सती तस्य मेनेसो न प्र-र्णश्यति ॥४९॥ [४६

पति-शोकेन चाऽऽविष्टा तपसा च कृशा मृगम् ।

N] पतिपञ्च-चन्द्र-लेखेव दृश्यते द्योतते न च ॥५०॥ [४७

इयं सा यत्-कृते रामश्च चतुर्भिः परि-तप्यते ।

N] कार्पण्येनाऽऽनृशंस्येन' शोकेन मदनेन च ॥५१॥ [४८

१. आ-वीर्य । २. रा य म प्र ल, ल, कनकवर्णमं । ३.

आ-सस्तं । अ-वासं । ४. फ-वदसनांशुकं । ५. ल, वत्तदीर्घं । ६. अ

आ-नगादाकं । रा च य म-नगासक्तं ॥

७. फ-रयाणि । ८. रा म-प्रष्टानि । ९. रा य म प्र ल, ल, -

अनर्थाणि । अ-अनर्थं । १०. फ-प्रहृष्टानि । य म प्र ल, ल, -

मृद्वानि । ११. फ-महानिव । अ-लसति च ॥

१२. रा च य म प्र ल, ल, -वीरं गृहीयात् । १३. आ-वद्वचरं ।

च म ल, -कृष्णवचाश्च । फ अ-हिष्टवत्तरम् । १४. य-तथा । १५. आ फ रा

च य म प्र ल, ल, -श्रीमथयेतरम् ॥

१६. रा च य म प्र ल, ल, अ-प्रणष्टापि । १७. आ-मनसा । १८.

च-न प्रणयापति । य म प्र ल, अ-न प्रणस्यति । ल, -प्रणयस्य हि । १९.

अतः परमप्रथितः पाठः—अ—

इयं सा राममहिषी श्रुत्वा(?) सदृशानना ।

शृङ्गाधेष्टिनसर्वाङ्गी धृतनो ? हता इव ॥

२०. ल, -तप्यति । २१. फ-नास्ति । २२. ल, -प्रसंख्ये । आ-

-नानृपेतेन । आ-नानृपेतेन ॥

स्त्री' प्र-नष्टेति कार्पण्याद् हा मृतेत्य् अनु-कंपया ।

N] सा-वी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥५२॥^३[४८

अस्या देव्या मनस्तस्मिन् तस्य चाऽस्यां प्रति-ष्ठितम् ।

N] तेनेयं सै चै धर्माऽऽत्मा ह्य अद्य कृच्छ्रेण जीवति ॥५३॥ [५२

मान्या गुरु-वि-नीतस्य लक्ष्मणस्य गुरु-प्रियां । [दा^{१६}

राघवस्याऽति-वीर्यस्य लक्ष्मणस्याऽपि जीरतः ।^{१५}[N

N] यदि सीताऽपि दुःखाऽऽर्ता कालो हि दुरति-क्रमः ॥५४॥ [३७

रामस्य व्यवसाय-ज्ञा सत्त्व-ज्ञा लक्ष्मणस्य च ।

N] नाऽस्यै क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदाऽऽगमे ॥५५॥ [४

तुल्य-शील-वयो-वृत्तां तुल्याऽभि-जन-लक्षणाम् ।

N] राघवोऽर्हति वैदेही तं चेयम् अ-सितेक्षणा ॥५६॥^{१५}[५

तां दृष्ट्वा नव-हेमांऽऽभां लोक-रान्ताम् इव श्रियम् ।

२७] जगाम मनसा रामं वचन चेदम् अब्रवीत् ॥५७॥ [६

१ अ-भी । २ फ-सदनेति । ३ रा च य म प्र ल_१ ल_२-
नास्ति ॥

४ य म प्र ल_१-अस्यास्तास्मिन् मनो देव्याम् । ५ ल_२-सर्वं ।
६ फ-यद्यकृच्छ्रेण । रा च य म ल_१ ल_२-द्यद्य कष्टेन । प्र-हृदि कष्टेन ।
अ-द्यतिकृच्छ्रेण ।

७ ल_२-अप्या । ८ रा य म प्र ल_१ ल_२-गुरुविनीतेन । ९ रा च
य म प्र ल_१ ल_२-रुद्धमेन । १०. रा य म प्र ल_१-गुणिप्रिया । च ल_२-
गुणप्रिया । ११ रा य ०स्यातिवीरस्य । म प्र ल_१ ०स्यापि वीरस्य । १२ रा
य म प्र ल_१ ल_२-लक्ष्मणस्य च । १३ फ-जीवित । रा च य म प्र
ल_१ ल_२-जीवितम् । १४ अ-नास्ति । १५ रा य म प्र ल_१ ल_२-कथ ।
१६ आ-सीतापि । १७ अ-०पि ॥ १८ अ-कुलशी० । १९ रा च य
म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

२० च-एव सीता तदा दृष्ट्वा ॥

अस्या हेतोर् विशालाऽस्या हतो वाली महा-बलः ।

२८] रावण-प्रतिमो वीर्यं कर्षधश्च नि-पातितः ॥५८॥ [७

प्रेष्यते वानराणां च दुर्लभं बालि-पालितम् ।

N] अस्या निमित्ते मुं-ग्रीवः प्राप्तवान् लोक-संलुप्तः ॥५९॥ [११

वि-राघश्च हतः संख्ये राक्षसो भीम-त्रि-क्रमः ।

२९] वने रामेण सं-गम्य महेन्द्रेणैव शर्वरः ॥६०॥ [८

चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां क्रूर-कर्मणाम् ।

३०] नि-हतानि जन-स्थाने शरैर् अग्नि-शिखोपमैः ॥६१॥ [९

खरश्च नि-हतः संख्ये दूषणश्च नि-पातितः ।

३१] त्रि-शिरोश्च मह-वीर्यो रामेण विदिताऽऽत्मना । [१०

N] कृता शूर्प-णैश्चैव हत-कर्णाग्र-नौसिका ॥६२॥ [N

इमाम् अभ्यव-पन्नोऽसौ ह्रिय-माणां बलीयसा ।

N] जटायुर् निधनं प्राप्तः पुण्य-लोकांश्च शाश्वतात् ॥६३॥ [N

अस्या हेतोर् बलौद्-अग्रा हरयः काम-रूपिणः ।

१. अ-महाबली । २. रा व म प्र ल, ल_२-वीरः । ३. फ-महा-
यलः ॥ ४. रा-दुर्बलं । ५. अतः परमधिकः पाठः—फ-तारां कर्मां
च मालां च कपिराज्यं च शाश्वतम् । ६. ध प्र अ-निमित्तं । ७. आ-
सुग्रीवं । ८. आ अ-कसलकृतं । फ-कसलिकृतम् । ध प्र ल, ल_२-
कसलतमः ॥ ९. आ-रामस्य । १०. आ-सर्वरः । च-शर्वराः । अ-दानवाः ।
११. रा व म प्र ल, ल_२-नासि ॥ १२. व म प्र ल, -भीमकर्मणाम् ।
१३. आ-निहितानि । च-निहत्य ॥ १४. ध प्र ल, -निहतो दूषणस्तथा ।
ल_२-दूषणनिधनम् । १५. ल_२-त्रिगणम् । १६. फ अ-महातेजः । ध म
प्र ल, ल_२-महावीर्यः । १७. ल, ल_२-शूर्पणखा । १८. फ-हता कर्णा-
पना । रा-हता कर्णहना । ध म प्र-हन्कर्णहना । ल, -हन्कर्णहना ।
१९. अतः परमधिकः पाठः—ल_२-अस्या हेतोर्मृगव्याजो मारीचो निधनं
गतः ॥ २०. रा व म प्र ल, -वपत्वासौ । अ-वपत्वा । च-वपत्वासौ ।
२१. ल_२-विहावसा ॥ २२. रा व म प्र ल, -नरा ।

- N] सु-ग्रीवेण समा-दिष्टा मार्गन्ते सर्व-तो दिशः ॥६४॥ [N
 अस्या हेतोर् महद् दुःखं प्राप्तं रामेण धीमता ।
 N] परा संभावना चाऽस्याम् त्व अस्यां दिशि नि-वेशिता ६५ [N
 इमां तां शिशिपा-मूले दूराद् इव व्यव-स्थिताम् ।
 N] गृध्रः कथितवान् विंध्ये वानराणां मुहूर्त-तया ॥६६॥ [N
 सागरश् च मया क्रान्तः श्रीमान् नद-नदी-पतिः । [N
 ३४] अस्याः कृते विशालाऽस्याः पुरी चेयं निर्-ईक्षिता ॥६७॥ [१२३
 यदि रामः समुद्राऽन्तां मेदिनीं परि-वर्तयेत् ।
 ३३] अस्याः कृते जगत् सर्वं नाऽनु-मन्येत केवलम् ॥६८॥ [१३
 राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीतां वा जनकाऽऽत्म-जो ।
 ३६] मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीतां या नाऽर्घ्यम् आप्नुयुः ॥६९॥ [१४
 दुष्-करं कृतवान् रामो ये इमां मत्त-गामिनीम् । [N
 ३७] सीतां विना महा-बाहुर मुहूर्तम् अपि जीवति ॥७०॥
 एवं सीतां तदा दृष्ट्वा हृष्टः पवन-संभवः । [१५
 ३८] जगाम मनसा रामं प्र-शंसन् च राघवम् ॥७१॥

१. प्र-वासतो दिशं । ब ल, अ-सर्वतो दिशं ॥ २. अ-
 नावादस्त्वस्यां । फ-० ना चास्याः तस्यां । ख-परा संभवास्मादस्यां ।
 अ-० नास्माभिरयां । ३. फ-निषेविताम् । अ-निषेक्षितः । ४. य म
 प्र ल, ल_२-नास्ति ॥ ५. फ रा ल, अ-शिशिपामू० । ख य-
 शिशिपामू० । ६. रा ख य म प्र ल, ल_२ अ-दूरादेव व्य० । आ-० दिव
 इवास्थितम् । फ-० दिव इव स्थितम् । ७. अ-गृध्रेण कथितां ।
 ८. रा य म प्र ल, ल_२-पुष्पासये ॥ ९. अ-हेतोर् ॥ १० अ-अपि ।
 ११. फ-० वंमनुमन्येत । ब फ अ-भिज्ञाः-० वं ननु म० । अ-० वं मन्यते
 ननु ॥ १२. फ अ-सीतां वा जनकात्मजाम् । आ-सीतां वा जनकात्मजां ।
 १३. आ-शीताया ॥ १४ रा य म प्र ल, यदिमां हंसगामिनीम् । ल_२-
 यदयं हंसगा० ॥ १५. ल_२-कथं । १६. आ-प्रसंसन् च । रा य च प्र
 ल, ल_२-प्रथमं स च । म-प्रथमं च स ॥

क्षिति-क्षमा याऽबुञ्ज-संनिभोऽक्षी

या रक्षिता राघव-लक्ष्मणाभ्याम् । [स. १५, ५३

सो राक्षसीभिर् वि-कृतेशणामिः

N] सं-रक्ष्यते संप्रति वृक्ष-मूले ॥७२॥ [२९

हिमै-हत-नलिनीऽव नष्ट-शोभा

व्यसन-परंपरयाऽनु-गम्यमाना ।

सह-चर-रहितेव चक्र-वाकी

N] जनक-मुता कृपणां दशां प्र-पन्ना ॥७३॥ [३०

इत्यार्षे रामायणे मुन्दर-काण्डे सीता-संदर्शनं नाम

द्वैशमः सर्गः ॥१०॥

१. अ०-क्षमा पुष्करसन्निभाक्षी । फ०-क्षमां पुष्करसन्निभाक्षी ।

२. ल, -स ॥ ३. अ-हेमन्ते । फ-हिमवत । ४. फ०-रम्परादुग० ।

रा च घ म ल, -रम्पस्यावग० । अ०-रम्पस्याभिरक्ष्यमाणा । ५. च०-रक्षि-

तेव ॥ ६. फ०-भगवन्निष्काप्रवेक्षी । ७. अ-नाम द्वादशः ॥

[वं-१९]=

[एकादशः सर्गः]

=[दा-१६]

- प्रशस्यं तु प्रशस्तव्यां सीतां स हरि-पुंगवः ।
 १] गुणाऽभि-रामं रामं च पुनश्च चिन्ता-परोऽभवत् ॥१॥ [१
 स मुहूर्तम् इव ध्यात्वा वाप्य-पर्य-आकुलेक्षणः ।
 २] सीताम् आ-श्रित्य तेजस्वी हनुमान् वि-ललाप ह्यारौ ॥२॥ [२
 इयं सा धर्म-शीलस्य मैथिलस्य महाऽऽत्मनः ।
 ३] सुता जनक-राजस्य सीता भर्तृ-द्वेढ-व्रता ॥३॥ [१५
 उत्थिता धरणीं भित्त्वा क्षेत्राद् हल-मुख-क्षतात् ।
 ४] पद्म-रेणु-निभैः कीर्णा गौरैः केदार-पांशुभिः ॥४॥ [१६
 वि-क्रान्तस्याऽऽर्य-शीलस्य सं युगेष्व् अनि-वर्तिनः ।
 ५] स्नुषा दशरथस्यैषा ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥५॥ [१७
 धर्म-ज्ञस्य कृत-ज्ञस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
 ६] इयं सा दयिता भार्या राक्षसी-वशम् आ-गता ॥६॥ [१८
 सर्वान् भोगान् परित्यज्य भर्तृ-स्नेह-वंशी कृता ।
 ७] वि-हाय धन-रत्नानि प्र-विष्टा निर्-जने वनम् ॥७॥ [१९]

१. आ-प्रसस्य । व ल_१ ल_२-प्रशंस्य । २. आ-प्रशस्त० । ल_२-
 प्रशस्त० । ३. आ-सीतां ॥ ४. फ-सु० । ५. आ-सीता । ६. व म प्र ल_१
 ल_२-हनुमान् ॥ ७. च-शीलश्च । म आ-सीता । ८. आ-भर्तृद० ॥ १०.
 आ म-लक्षता । फ-लक्षणात् । रा-मक्षतम् । अ-सहसती ॥ ११. आ-
 स्वार्यसी० । १२. फ-स्वनुवर्ति० । १३. व म प्र ल_१ ल_२ आ-थस्येव ॥
 १४. फ व-यममा० ॥ १५. आ-हयलकृता । च अ-हयला कृता ॥ फ-
 हवशानुगा । १६. आ रा च व म प्र ल_१ ल_२-गिरिदुर्गाणि । १७. अ-
 विजनं ॥

८५] सं-तुष्टा फल-मूलेन भर्तु-शुश्रूषणे रतां । २०५

१५] सेयं कनक-वर्णाऽऽभा नित्यं स-स्मित-भाषिणी । ८॥ २१५

८६] या परां भजते प्रीतिं बनेऽपि भवने यथा । २०६

१६] सहते यातनाम् एताम् अनर्थानाम् अ-भाजनम् ॥ १॥ २१६

१४७] इमां तु शील-संपन्नां द्रष्टुम् इच्छन्ति राघवः ।

१५५] रावणेन प्र-पयितां प्रपाम इव विषामुनीं ॥ १०॥ २२२

२॥ पति-शोकाऽभिसं-तप्ता तपसा च कृशा मृगम् ।

१६३] मृणाली पङ्के-द्विग्धेव न भ्रंति च वि-भ्रंति च ॥ ११॥ २२३

२२३] अस्या नूनं पुनर् लोभं राघवेः प्रति-पत्स्यते ।

राजा राज्य-विहीनः सन् महीम् इव पुनर् यथा ॥ १२॥ २२३

२३] कौम-भोगैः परि-त्यक्ता हीना बन्धु-जनेन च ।

धारयत्य् आत्मनो देहं तत्-समागम-कांक्षया ॥ १३॥ २२४

२४] राक्षसीः पश्यते नैर्पा नै चै पुण्य-कलान् दुमान् ।

एकस्थ-हृदयो सा चै रामम् एवाऽनु-यज्येति ॥ १४॥ २२५

२५] भर्ता नाम परं नैर्पा भूषणं भूषणैर् विना ।

एषा वि-रहितौ तेन शोभमाना न शोभते ॥ १५॥ २२६

१. आ च य म प्र ल, ल, अ-परा । २. य म प्र ल, ल, -

कांक्षया । फ अ-० वर्णांगी । ३. फ अ-लेये । य प्र ल, -निव । ४.

य प्र ल, ल, -यातनां धोराम । फ-० ममाजना ॥ ५. फ-प्रभुमहंति । ६. रा

म-वाराहेन । ७. फ-प्रभुमहंति । ८. य-० विप्रभु । ९. य-० विप्रभु ।

१०. य म प्र-इद्विधा । ल, -० इद्विधांगी । ११. फ-भक्ति विमति च ।

रां च य म प्र ल, ल, अ-विमति विमति ॥ १२. फ-तस्या । य-अस्यां ।

१३. फ-लाभे । १४. फ-राघवं ॥ १५. रा च य म प्र ल, ल, अ-

कांक्षे भो । १६. ल, -वास्ति ॥ १७. फ-तैषा । १८. फ-नेमान् ।

१९. फ-पुण्यधरान् । २०. फ-० या शंके । रा च य म प्र ल, ल, -० यैषा च ।

अ-० या शंका । २१. फ-० वानुसंक्रान्ति ॥ २२. ल, -मर्तुर् । २३. म-भाषां ।

२४. फ अ-हि रक्षिता । २५. फ अ-शोभाहंति । ल, -शोभनापि ॥

२६] दुष्-करं कुरुते रामो हीनो^१ यद्य् अनया प्रभुः ।

धारयत्य् आत्मनो देहं न शोकेनाऽव-सीदति ॥१६॥ [२७

२७] इमाम् अ-सित-केशाऽन्तां शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।

सुखाऽर्हा दुःखितां दृष्ट्वा ममाऽपि व्यथते मनः ॥१७॥ [२८

N] तद्-वि-हीना नै भात्य् एषा चन्द्र-हीनेव शर्वरी ।

२८] कदा नुं खलु दुःखस्य पारं यास्यति मैथिली ॥१८॥ [N

एवं चिन्तयतस् तस्य मारुतेर् वि-कृवाऽऽत्मनः ।

N] प्र-भाता शर्वरी चन्द्र-ग्रह-नैक्षत्र-पीडिता ॥१९॥ [N

ततोऽरुण-परि-प्लन्द-मन्दी-कृत-वपुः शशी ।

N] दध्रे काम-परिक्षाम-कामिनी-गण्ड-पाण्डुताम् ॥२०॥ [N

अथोद् यन्तं विवस्वन्तं दृष्ट्वा पुवग-सत्तमः ।

N] चिन्तयामास हनुमांस् तदा बुद्धि-मतां वरः ॥२१॥ [N

अ-दृष्ट-पूर्वा मे सीतां इमां च वर-वर्णिनीम्^२ ।

N] इंगितैर् अभि-जानामि सीतां^३ शोक-परायणाम् ॥२२॥ [N

राक्षसीभिः सु-घोराभिस् तर्ज्यमानां मुहुर मुहुः ।

N] ध्यायन्ती वाष्प-रुद्धाऽक्षीम् उच्छ्वसन्ती पुनः पुनः ॥२३॥ [N

अधो-मुखी निर्-आनन्दाम् एक-वस्त्राऽव-गुण्ठिताम् ।

एकाम् अनेक-रूपाभी राक्षसीभिः समा-वृताम् ।

१ फ म अ-हीनो यदन० । च-हीनो जघ० । ल_१-हीनोसाव० ।
प्र-दीनोसावनया । २ फ-देहमशोकेना० । अ-देहं स शोकेन वशीकृतः ॥ ३
घ प्र ल_२-वि० । ४ फ-नु ॥ ५. आ-सर्वरी । ६. फ अ-पुण्या चन्द्रन० ॥
७ आ रा च अ-परिप्लन्दं मदी० । ८ आ-रिक्षामा का० । अ-रिक्षामा
का० ॥ ९. मा म-गण्डगवः ॥ १०-आ-शीता । ११. अ-इय । १२. अ-
वर्णिनी । १३. मा-शीता ॥ १४. अ-मूर्च्छमा० । १५. च-ध्यायती ।
१६. च-वाष्परुद्धाक्षी उच्छ्वसन्ती । रा म अ-द्वार्क्षी निद्रवस० ॥ १७. फ-
अधोमुखा । १८ मा फ च रा घ म प्र ल_२ अ-पाभिर्मानुषी राक्षसी-
वृताम् ॥

- N] सु-रूपं मल-दिग्योऽङ्गीम् एव विधम् अनर्हतीम् ॥२४॥ [N
 रावणस्य पुरं श्री-मते सर्वम् अन्तेः-पुरं तैया ।
 N] गृहाणि रक्षसां चैव तयोद्यानानि सर्व-शः ॥२५॥ [N
 रात्रौ मृगयता सीतां वि-श्रब्धं लक्षिता मया ।
 न चाऽत्र दुःखिता नारी नं चाऽऽर्ता नाऽश्रु-विह्वला ।
 N] न च बन्धु-वि-मुक्तां च मुक्तैनां राक्षसी-रुताम् ॥२६॥ [N
 अव-ज्ञातं मेया सर्वं रावणाऽन्तः-पुरं महत् ।
 N] अत्र चित्तं ममाऽऽसक्तं ध्रुवं सीतेयम् अंगना ॥२७॥ [N
 संपाति-वचनाच्चाऽपि ज्ञानाम्य एताम् अहं ध्रुवम् ।
 N] रामस्य महिषी देवी लक्ष्मी नारायणस्य वां ॥२८॥ [N
 न शक्या प्र-संभं द्रष्टुं राक्षसी-सन्निधौ मया ।
 N] शंकेरन् यदि राक्षस्यैः कार्य-नाशमेततो भवेत् ॥२९॥ [N

१. अ-रावणान्त पुर । य-रायणस्य पुरी । २. फ च-धीमान् । ३. प ल_१-
 महत् । ४. च-ततोद्या० । ल_१ ल_२-तयोद्यानानि च । ५. आ-सर्वया ॥
 ६. आ म-मया । च-विश्राम्यत् । य ल_१-विश्रम्य । ल_१-विश्रम्या० । ७. फ-
 रक्षित मया । रा म-विश्रम्य लक्षिता । ८. अ-नवाप्र । ९. फ आ-नामचा ।
 अ-नवाती । १०. फ-सुविह्वला । रा-नाशुवि० । य ल_१-न च विह्वला । ११.
 रा च य म प्र ल_१ ल_२ अ-०-वियुक्तां । १२. आ-मुक्तैनां । फ-मुक्तेनां ।
 रा च य म प्र ल_१-मुक्तेनां । अ-मुक्तैः । १३. आ च ल_१-०-सीतार्गना ।
 म ल_१-०-सीतार्गना ॥ १४. प्र-अवज्ञातमयं । १५. ल_२-अथ । १६. रा-
 ममासिक्तं । य अ-समायुक्त । १७. अ-पूर्वादां नास्ति । म-दचरादो
 नास्ति ॥ १८. य प्र ल_१ ल_२-०-नचैव । १९. अ-सीतां जानाम्यहं । २०.
 आ च अ-च ॥ २१. च-प्रमथं । २२. रा य म प्र ल_१ ल_२-संकेमे राक्षसीनां
 तु । च-शंके नानादि रा० । अ-शंकेयुर्यदि राक्षस्यः । २३. रा य म प्र ल_१
 ल_२-कार्यनाशो भविष्यति ॥

- एता वां यद् अहं हन्मि ह्य अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] कार्याऽन्तत्वम् अ-विज्ञाय वि-क्रमो मे दृष्ट्वा भवेत् ॥३०॥ [N
 तस्मात् स्त्र-अल्पेन रूपेण साम्प्रतं लक्षयाम्य् अहम् ।
 N] एतां दृष्टि-पथे कृत्वा हृदि योगीऽव देवताम् ॥३१॥ [N
 इति बुद्ध्या सम-ईक्ष्याऽथ सै सं-क्षिप्यै वपुः स्वकम् ।
 N] तस्याव् अन्तर-संमेषी काल-ज्ञः पवनाऽऽत्म-जः ॥३२॥ [N
 ततो रश्मि-सहस्रेण मुञ्चंस् तेजांसि ज्योतिषाम् ।
 N] काञ्चनाऽऽभं जगत् कुर्वन् उदितो वि-मलो रविः ॥३३॥ [N
 दिवा-चराणां सं-होदः शुश्रुवे तुमुलो भुवि ।
 N] रात्रि-चराण च ये संत्वास् ते निद्रा-वैशम् आगताः ॥३४॥ [N
 रक्षो-द्वारे रक्षसानां शब्दोऽभूद् भीम-नि-स्वनः ।
 N] धावताम् आहूयमान(ना)नां यनानाम् इव घर्मेण ॥३५॥ [N
 अग्नि-होत्रोत्थितैर् धूमैर् आज्य-गन्धैश् च सा पुरी ।
 N] मारुतेन सैमा-धूतैर् यज्ञ-भूमिर् इवाऽर्भवत् ॥३६॥ [N
 शुश्राव राक्षसेन्द्रस्य नाना-वाचः सम-ईरिताः ।
 जय-शब्दांश् च वि-विधान् स्तुति-शब्दांश् च पुष्कलान् ।

१. आ फ-वै । २. फ च अ-कार्यत्वम् । ३. य म प्र ल, ल-
 कार्यत्वम् । ४. फ-मे भवेद् वृथा । अ-०यं भवेद् वृथा ॥ ५. अ-कालेन ॥
 ६. फ रा च य म ल, ल-अ-सक्षिप्य च । प्र-शिक्षया च । ७. आ रा च
 य म प्र ल, ल-पुनः ॥ ८. आ-मुचंस्ते । च-मुचंस्ते । ९. आ रा
 च य म प्र ल, ल-काञ्चनं च । १०. आ-सर्व ॥ ११. अ-
 निर्हादः । १२. अ-हरिः । १३. आ-सत्त्वा निद्रावसमुपागताः ॥ १४.
 आ फ रा-राक्षसीनां । १५. अ-शब्दोऽभूद्वातनिः । १६. आ-धावताहूयमानाः ।
 फ च रा-धावतामाहूयमानानां । १७. य म प्र ल, ल-नास्ति ॥
 १८. अ-समुद्रतैः । १९. अ-०मिरियं पुरी ॥ २०. अ-श्रुतिः ।

- N] शंख-क्षुर्य-रवोन्-मिश्रान् वेणु-गीत-स्वनाम् तथा ॥३७॥ [N
 अथ ते राक्षसा घोरा नीलांजन-चैय-प्रभाः ।
 N] रावणं जय-शब्देन सं-पूज्याऽभिप्र-तस्थिरे ॥३८॥ [N
 उद्यानानि विहारान् च पर्वतांश्च मनो-रमान् ।
 N] गुहाश्च सं-वृताऽऽकाराः सानूश्च विपुलान् अपि ॥३९॥ [N
 वेदमानि चाऽति-रूपाणि मनो-दृष्टि-हराणि च ।
 N] आक्रीडान् वि-विधान् रम्यान् नदीनां पुलिनानि च ॥४०॥ [N
 वृक्ष-खण्डान् तथा दिव्यान् गेहैरान् निक्षेराणि च ।
 स्व-च्छन्द-गतेयस् ते हि रावणाऽऽश्रय-निर्भयाः ।
 N] संघ-शो रेपिरे तेषु वि-चस्ताश्च तर्था पृथक् ॥४१॥ [N
 हनुमान् अपि सं-दृष्टः सीता-संभाषणोत्सुकः ।
 N] मर्याऽस्तमनर्म आ-क्रांसस् तस्यौ वृक्षांस्तरे स्थितः ॥४२॥ [N
 ततः सं-ताप्य पृथिवीं जपा-पुण्योत्कर-प्रभः ।
 N] दिन-क्षयान् मन्द-रश्मिर् भोनूर् अस्तप उपाऽऽगतः ॥४३॥ [N
 अधाऽऽक्रीडान् परि-खञ्ज्य राक्षसा वि-कृतेक्षणाः ।
 N] स्वं स्वं स्थानम् उपाऽऽगम्य तस्यै रात्र्यागमे तदा ॥४४॥ [N

१. प्र-०-वर्षवर्षिभ्याम् । अ-राक्षसेरीरवैर्भिभ्याम् । २. म-नारिम् ॥

३. य म प्र ल_१ ल_२ अ-०-नचरोवमाः । ४. फ-तंष्ट्याभिप्र । अ-संप्रपूज्य
 प्रव० । ५. म-नासि ॥ ६. फ-०-तानां । ७. म-नासि । ८. च-गुहायाः ।
 ९. रा य-विपुलानि च ॥ १०. फ रा-चापि रम्या० । य म प्र ल_१ ल_२-
 चातिरूपाणि । ११. अ-विविधांभिभ्याम् । १२. प्र ल_१ ल_२-विपुलानि ॥
 १३. आ-च्छन्दराशि० । रा य-०-निक्षेरावपि । १४. आ-स्वर्चदत्त० । ल_१-
 स्वस्क० । अ-०-न्दकृतव० । १५. अ-रावणावपि । १६. फ-पृथक् ॥
 १७. अ-०-मानय । १८. रा-०-स्तमयमा० । प्र-०-संस्तथा । १९. फ-
 न्तरासि० । अ-०-न्तराप्रवः ॥ २०. रा य म प्र ल_१ ल_२-०-क्षये मन्द० ।
 २१. अ-०-विप्रमस्तिनोत्समुपागतम् ॥ २२. ल_१-अथ श्री० । ल_२-अथ
 श्रीः । २३. फ-स्थानं समाश्रित्य । अ-स्थानमुपाश्रित्य ॥

अशोक-वनिकायां च विहगानां प्र-धावताम् ।

N] संघे-शोऽभून् महान् शब्दो गवाम् इव महा-व्रजे ॥४५॥ [N

ततो रात्र्यां प्र-वृत्तायां त्वरन् इव कपिम् तदा ।

N] बहु-प्रकारं निश्चित्य सीताम् इहैव (१वा) मन्यते ॥४६॥ [N

इयं हि सीता भार्येणा भवित्री सु-दृढाऽऽत्मनः ।

N] पत्नी रामस्य दयिता रोहिणी शशिनो यथा ॥४७॥ [N

सं तु छन्न-वपुर् भूत्वा चक्षुषा च वि-लोकयन् ।

N] अव-लोक्य च तेजस्वी जहर्ष च ननन्द च ॥४८॥ [N

इयं हि सीता जनकाऽऽत्म-जा ध्रुवं

भवत्य् अवश्यं मम हर्ष-वर्धिनी ।

यतोऽन्तर-आत्मा मम हृष्ट-रूपः

३३] सिंधुर् यथा चन्द्रमसोदितेन ॥४९॥^{१५} [२९

अस्या हि पुष्पाऽव-नताऽग्र-शाखाः

शोकं दृढं सं-जनयन्त्य् अ-शोकाः ।

हिम (१दिन) व्य-अपाऽयेन सहस्र-रश्मितः

१. आ अ फ च-० कन्निकामेव । २. फ-सर्वसोभूमहाशब्दो ॥

३. आ फ अ-व्यतीतायां । ४. अ-स्वरन्कपिवस्तदा । ५. फ-बहुप्रकारम् ।

अ-बहुप्रकारम् । ६. रा ब म प्र ल, ल-सीतां तत्रैव नाम्यतः । अ-

सीतामित्यमन्यत ॥ ७. फ-च । ८. फ-नान्येषा ॥ ९. रा घ च म प्र ल,

ल-स ता । अ-तर्कः । १०. फ च म-व्यवलोकयन् । रा घ प्र ल, ल-

व्यवलोकयत् । ११. अ-तामालोच्च । १२. आ च म प्र ल, ल-

ननाद ॥ १३. च ब म प्र ल, ल-तथान्तः । अ-जातोक्षः । १४. फ च

घ प्र ल, ल-अ-०मसोदयेन ।

१५. आ-क्षितिक्षमा पुष्करसन्निभाक्षी या रक्षिता राघवलक्ष्मणाभ्याम् ।

सा राक्षसीमिर्विकृतेक्षणाभिः संरक्ष्यते संप्रति वृक्षमूले ॥

N] सम्-उत्थितो दृष्टि-हरः शशाङ्कः॥५०॥' [३०

इत्थ एवम् अर्थ कपिर् अन्व-अवेक्ष्य

सीतेयम् इत्थ-एव नि-विष्ट-बुद्धिः ।

सं-श्रित्य तस्मिन् नि-पसाद वृत्ते

३५] वली हरीणाम् कृपभम् तपस्वी ॥५१॥' [३१

हर्यार्णे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽम्बेर्णे नाम

ऐकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

रा च ध म प्र ल, ल-कोषेध्वयमाधिकः पाठश्च विशेषः ॥

१. मा-दिमहतनलिनीय नष्टसोमा व्यसनपरंपरयाजुगम्यमाना ।

सहचररहितेव चरुयाफी जनकमुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥

२.—४५-तमश्चोकादारम्य सर्गसमाप्तिं यावच्छ्लोकैषु केषुचित्कोषेषु परस्परं

व्यत्ययो दृश्यते ॥ ३. फ-०काण्डे दृष्टान्ते । ४. फ-सीतापरिज्ञानं । अ-

सीतापरिज्ञानो । ५. म-अयोदशः ॥

[वं-१७] = [द्वादशः सर्गः] = [दा-१७]

ततः कुमुदखण्डाऽऽभं निर्मलं निर्मलः स्वयम् ।

N] प्र-जैगाह नभश् चन्द्रो हंसो नीलम् इवोदकम् ॥१॥ [१

साचिव्यम् ईव कुर्वाणः प्रभया निर्मल-प्रभः ।

N] चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिपेवे पवनाऽऽत्म-जम् ॥२॥ [२

स ददर्श ततः सीतां पूर्णचन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

N] शोक-भारैर् उप-न्यस्तां भारैर् नावम् इवाऽम्भसि ॥३॥ [३

N] दिदृक्षमाणो वैदेही हनुमान् मोरुताऽऽत्म-जः ।

२३उ] स ददर्शाऽविदूर-स्था राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ॥४॥ [४

२४उ] एकौऽसीम् एकै-कर्णा च कर्ण-प्रावरणां तथा ।

२४पू] अ-कर्णी शंकु-कर्णा च मस्तकोच्छ्वासि-नासिकौ ॥५॥ [५

अति-कायोत्तमाङ्गी च तनु-दीर्घ-शिरो-धराम् । [६

१. प्र-कुमुदखण्डाभ । ल, म फ च अ-कुमुदखण्डाभो । २. प
अ-निर्मलो निर्मलः । रा ल, ल, य प्र म-निर्मलांशुधरः । च-निर्मल
निर्मल । ३. य-प्रजगाह । फ-प्रजगाम । अ-विजगाह ॥ ४. रा-साचि
व्यमपि ॥ ५. अ-पूर्णचन्द्रप्रभाननम् । आ-पूर्णचन्द्रप्रभाननाम् । ६. म
शोकभारैरुपन्यस्ता । रा-शोकभारैरिव व्यस्ता । ७. अ-धारिर्नावमिवार्णवे
८. अ-दिदृक्षमाणेष्वसं । ९. फ रा म-पवनात्मज । १०. आ रा
च म अ-स ददर्श विदूरस्थो । प्र-स ददर्श च दूरस्थो । ११. अ-राक्षसा घोर-
दर्शनाः ॥ १२. य-ददर्श विकृतास्त्र राक्षसीः कपिकुजरः । १३. फ रा म ल
अ-एकाक्षमेकर्णा च । वं-एकाक्षैश्चैककर्णैश्च । १४. रा म-प्रावरणा । य-
प्राकारणा । च-प्रावणता । ल, अ-प्रावरण । १५. वं-त्रिकर्णी, शंकुकर्णी ।
रा-भकर्णा शंकुकर्णा । १६. रा म च-लङ्कर्णी विकर्णिकाम् । ल दा फ-
मस्तकाच्छ्वासनासिकाम् । आ-मस्तकोच्छ्वासनासिकाम् । य-लङ्गकर्णीरकर्णीरा ।
१७ प्र य ल, ल, नास्ति । १८. आ-अतिकायोत्तमाङ्गी । फ-श्रुतिकायो-
त्तमाङ्गी । य-अतिमात्रोत्तमाङ्गाश्च ।

२५] मं(३स्)स्त-केशी ध्वस्त-केशी, केश-कंचल-धारिणीम् ॥६॥ [६,

२६पू] लंब-कर्ण-ललाटां च । लंबोदर-पयोधराम् ।

N] लंबोष्ठी चिबुकोष्ठी च लंबाऽऽस्यां लंब-जानुकाम् ॥७॥ [७

२८उ] हस्तां दीर्घा च कुञ्जां च वि-कटां वामनां तथा ।

२६उ] करालां लंब-वक्रां च पिङ्गोऽक्षीं वि-कृताऽऽनुनाम् । [८ .

N] गो-कर्णी हस्ति-कर्णी च हय-कर्णी तथाऽपराम् ॥८॥ [११उ

दुर-मुखीर वृक-वक्रां च शिवां चोऽशिव-दर्शनाः । [N

N] हय-वक्रात्-तथा-घोरा महिषोष्ट्र-मुखीम्- तथा ॥९॥

२१पू] गजोष्ट्र-हय-पाद्रीश् च नि-स्त्रात-शिवरोपमाः । [१०

२४पू] एक-हस्तैक-पाद्रीश् च खर-कर्णीर अ-कर्णिकाः ॥१०॥ [११पू

१. अ रा य-ध्वस्तकेशी० रा ल, म प्र य ल, ध्वस्तकेशी लंबकेशी ॥

२. फ-लंबकर्णललाटाश्च । अ-लंबकर्णललाटां चैव । य-पृथुकर्णललाटाश्च ।

३. फ य-लंबोदरपयोधराः । रा च ल, म प्र य ल, लंबाधरपयोधराम् ।

४. म-चिबुकोष्ठी । दा-चुबुकोष्ठी । ५. फ-लंबजानुकीम् ॥ ६. आ

रा च ल, म ल, हस्ता दीर्घाश्च कुञ्जाश्च । फ-हस्ता सुदीर्घा,

कुञ्जाश्च । य-हस्ता दीर्घा च कुञ्जा च । य-हस्ता दीर्घास्तथा कुञ्जा ।

७. आ रा च म ल, य-विकटा वामनास्तथा । य-विकटा वामना तथा ।

८. आ रा च ल, म प्र य ल, कराला लंबवक्राश्च । फ-करालभयवक्राश्च ।

९. आ-पिंगाक्षा विकृतानुना । फ रा च ल, म य-पिंगाक्षीर्विकृतानुना ।

१०. रा च ल, म प्र य-गोकर्णी हयकर्णी । ल, दा-गोकर्णीहयकर्णीश्च ।

अ-गोकर्णी हयकर्णी० । ११. अ-हस्तिकर्णी । फ-यमकर्णी तथा० ।

रा ल, म प्र य-हस्तिकर्णी । च दा-कर्णीस्तथापराः ॥ १२. आ-

दुर्मुखा वृषकर्णीश्च । १३. रा म-शिवाश्च शिव० । च ल, शिवारशिव० ।

ल, शिवा अशिव० । १४. फ य-वास्ति ॥ १५. आ फ-गजोष्टी० । रा

च ल, म य प्र ल, गजोष्ट्रहयपादाश्च । अ-पादाश्च । १६. आ-निस्त्रात-

शिरोपमाः । म-विशाखविशिखो० । य-शार्दूलमहिषानवाः । १७. च-

पादाश्च । आ रा य म प्र ल, ल, पादाश्च । १८. आ फ च-कर्णीम्-

कर्णिकाम् । रा-राकर्णीमकर्णिकाः ॥

- N] अ-नासां चाऽति-नासां च हय-नासां तथाऽपराम् ।
 ३२उ] गज-सन्निभ-नासां च तिर्यग्-नासां दु-नासिकाम् ॥ ११ ॥ [१२
 N] हस्ति-पादाम् अ-पादां च गो-पादां पाद-चूलिकाम् । [१३पू
 चतुष्पादाम् अ-पादां च बहु-पादाम् अ-पादिकाम् ॥ १२ ॥ [N
 ३०] अति-मात्र-शिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुचोदरीम् । [१३उ
 अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वा-नखीम् अपि ॥ १३ ॥
 ३१] अजा-मुखी हस्ति-मुखी गो-मुखी सूकराऽऽननाम् । [१४
 गो-लांगूल-मुखी चैव शृगाल-सदृशाऽऽननाम् ॥ १४ ॥ [N
 ३२पू] हयोष्ट्र-खर-चक्राश् च राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ।
 २७पू] शूल-मुद्गर-हस्ताश् च क्रोधनाः कलह-प्रियाः ॥ १५ ॥ [१५
 ३३उ] मांस-शोणित-दिग्धाऽगीर् मांस-शोणित-भोजनाः । [१७पू

१ ल१-अनासा आतिनासा च हयनासा तथापरा । व-अतिनासाश्च
 तिर्यङ्नासा विनासिका । २ फ-सन्निभनासा च । रा च व म प्र ल, ल२-
 गजसन्निभनासाश्च । ३ फ-तिर्यङ्नासाऽङ्कुनासिकाम् । रा व म प्र ल, ल२-
 तिर्यङ्नासाः कुनासिका । च-तिर्यङ्नासा, कुनासिकाम् ॥ ४ रा-हस्तिपादा
 सुपादा च । च-०पादामपादाश्च । अ-हस्तिपादा च गोपादामपादा । दा-
 हस्तिपादा महापादा गोपादा । ५ आ-पादमूलिकाम् । च रा व म प्र म
 ल, ल२-पादभूषिताम् । दा-पादचूलिका । ६ आ-चतुष्पादीमपादी ।
 फ अ-चतुष्पादी द्विपादी । रा च व म प्र व ल, ल२-चतुष्पादी द्विपादा ।
 ७ आ-बहुपादीमपादिकाम् । फ-त्रिपादी चाप्यपादिकाम् । अ-०बहुपादी
 त्रिपादिका । व-चतुष्पादी द्विपादीश्च पृथुपादीस्त्रिपादिका ॥ ८ रा-०कुचोदरीम् ।
 व-०पयाधरा । दा-०कुचोदरी । फ-पूर्व पठित (अत्र नास्ति) ॥ ९ फ-
 ०जिह्वामुखीमपि । व-०जिह्वनखीमपि । अ-०जिह्वाननास्तथा ॥ १० फ-हय-
 मुखी । ११ अ-सूकराननाम् १२ रा ल, म व ल२-खगालः । १३ अ-
 नास्ति ॥ १४ व-हयोष्ट्राः । व-तरक्षुः । १५ म-राक्षसीर्दीर्घदर्शनाः ।
 व-राक्षसी भीमविक्रमाः ॥ १६ आ-०दिग्धाः । अ-भेदशोणितदिग्धाः ।
 १७. आ-०भोजना । रा-०माजना ।

३४७] अ-नासिकाश् च सं-दुष्टाः सर्व-भेदाः सु-दारुणाः॥१६॥ [N

नाना-विकृत-वेषाश् च नाना-संस्थान-संस्थिताः ।

N] इत्येताश् च तथाऽन्याश् च राक्षसीर् विकृताऽऽननाः॥१७॥ [N

तां ददर्श कपिर् हृष्टो रोम-हर्षण-तेजसः ।

३५] स्कन्ध-वंतम् उपांऽऽसीनः परि-पीड्य वनस्पतिम्॥१८॥ [१७७

तस्याऽधस्ताच् धे तां देवीं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।

N] लक्षयामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकाऽऽत्म-जाम्॥१९॥ [१८

निष्-प्रभां शोक-संतप्तां दीनां लुलित-मूर्ध-जाम् ।

N] क्षीण-पुण्यां स्युतां भूमीं तारां मेन्द-प्रभाम् ईवी॥२०॥ [१९

चारित्र्य-व्यपदेशाऽऽर्ज्यां भर्तृ-दर्शन-दुर्-भेताम् ।

N] भूपणैर् उत्तमैर् हीनां भर्तृ-वात्सल्य-भूषिताम्॥२१॥ [२०

१. आ-अनाशिरयश्च संदुष्टाः । फ-अनाशिकाश्च संदुष्टाः । च-अनाशिकास्त्व-
सन्मुष्टाः । रा ल, म प्र-अनाशिकास्तनासाश्च । घ-अनाशिकास्तनासाश्च । अ-अना-
शिरयश्च । २. आ-सर्वभेदाः शुदारुणाः । फ-सर्वभेदाः । प्र य ल, सर्वभेदाः ।
अ-सर्वभेदाः ॥ ३. रा च ल, म प्र य ल, वैशाख । ४. फ-० संस्वानसंस्थिताः ।
५. ल, २-० धर्तृदर्शनाः । ६. आ-वास्ति ॥ ७. आ ल, २-वां ददर्श । यं-वा दृष्टा ।
८. दा घ-कपिश्रेष्ठे । खं-वानरी हृष्टे । ९. घ-० हर्षसमुद्भूतः । दा-
० हर्षणदर्शनाः । १०. फ-स्कन्धवंतमुदासीनः । रा-स्कन्धवंतमुदासीनः । ल, २-
स्कन्धवंतम् । म य ल, २ दा-स्कन्धवंतमुदासीनः ॥ ११. फ-तस्याधस्तात् ।
अ-तस्याधस्तात् च ॥ १२. आ फ च रा-निःप्रभां । १३. फ-मलिनः । आ रा
च य म ल, ल, २-लुलितः । १४. खं-पाठे १८ तमे सर्गेऽत आरभ्य सीताम्-
बुधा यनेपन्नपि अस्मत्पाठेन साम्यं नैति । दा-निष्प्रभां शोकसंतप्तां मलसंकुल-
मूर्धजाम् । १५. प्र य-क्षीणां पुण्यच्युतां । अ-क्षीणपुण्यच्युतां । आ-क्षीणपुण्यां च
तां । १६. अ-मेन्दप्रभामिव । दा-निषिदितामिव ॥ १७ ल, २-चारित्र्य व्यपदेशार्थां ।
प्र य ल, २-चारित्र्यः । अ-० व्यपदेशार्थाः । १८. आ-० दुर्गमाम् । १९. प्र य-
भूपणैरुत्तमां हीनां । २०. दा-० भूषणाम् ॥

राक्षसाऽधिप-संरुद्धां वन्धुभिश्च च विना-कृताम् ।

N] वि-यूयां सिंह-संरुद्धां वने गज-वधूम इव ॥२२॥ [२१

चन्द्र-लेखां पयोदाऽन्ते शारदाऽभ्रैर् इवाऽऽवृताम् ।

N] क्लिष्ट-रूपाम् अ-संस्पर्शाम् अ-युताम् इव शलकीम् ॥२३॥ [२२

सीतां भर्तृ-हिते युक्तां सु-युक्तां रक्षसां वंशे ।

N] अशोक-वनिकोद्देशे शोक-सागर-संयुताम् ॥२४॥ [२३

ताभिः परि-वृतां तत्र स-ग्रहाम् इव रोहिणीम् ।

३६] ददर्श हनुमान् देवीं लतां कुसुमिताम् इव ॥२५॥ [२४

सां मलेन च दिग्धांङ्गी वपुषा च वि-भूषितां ।

N] पद्मिनी पङ्क-दिग्धेव न भोति च वि-भाति च ॥२६॥ [२५

१. ल_२-नुदितः पाठः । अ-वन्धुभिश्च निराकृताम् । २. ल_२-
नुदितः पाठः । ३. फ-नास्ति ॥ ४. अ-चन्द्ररेषां । दा-चन्द्ररेषां । ५. आ-
पयोदातुः । च-पयोदातां । ल_१-पयोदातं । ६. प्र व ल_२-क्षिप्तः । अ-
क्षिप्तः । ७. प्र-संस्पर्शां संयुक्ताः । अ-संस्पर्शां संयुक्ताः । ल_२-संस्पर्शां
संयुक्ताः । ८. आ च म दा-वलकीम् । ल_१-बाल्मीकीम् । प्र-पद्मिनीम् । ल_२-
संस्थिताम् । अ-शलकीं ॥ ९. आ-स तां । फ-स तां भर्तृहिते युक्तामयुक्तां ।
दा प्र-सीतां भर्तृहिते युक्तां संयुक्तां । अ-सीता भर्तृहिते नियुक्तां । व
ल_२-सीता । १०. फ-रक्षसां वंशे । रा च म प्र व ल_२-राक्षसी-
वंशे । ल_१-मजे । अ-रक्षसां वंशे । ११. फ रा-वनिकादेशे ।
दा-वनिकामध्ये । १२. फ-मयुक्ताम् । रा म प्र व ल_२-
संयुताम् । ल_१-सवृताम् । दा-मावृताम् ॥ १३. अ-समाहामिव । १४.
अ-नास्ति पाठः । १५. फ रा च म-लतामकुसुमामिव । ल_१-
लतां सकुसुमामिव । प्र-लतासक्तसुरामिव । अ-लतां सुकुसुमामिव ॥
१६. स मलेन । १७. दा-वपुषा चाप्यलंकृता । १८. ल_१ अ-
पद्मदिग्धेव । प्र-परिदिग्धेव । ल_२-मलदिग्धेव । १९. आ
भाति च प्रविभाति च । फ-न भाति न विभाति च । रा-न विभाति
न विभाति च । अ-भाति चाप्रविभाति च । ल_१ म प्र व-न विभाति विभाति
च । ल_२-भाति च प्रतिभाति च । अ- न भोति च विभाति च । दा-
विभाति न विभाति च ॥

श्लक्ष्णेन मलिनेनाऽयं वसनेन वराऽऽननाम् ।

N] सं-दृतां मृग-शार्वाऽक्षीं ददर्श हनुमान् कपिः ॥२७॥ [२६

तां देवीं दीन-वदनाम् अ-तेजस्त्वम् उपाऽऽगतौम् ।

N] रक्षितां स्वेन दृत्तेन सीताम् अ-सित-लोचनाम् ॥२८॥ [२७

तां दृष्ट्वा हनुमान् सीतां मृग-शान-निमेषणाम् ।

N] मृग-कन्याम् इव तस्तां वीऽऽक्षेमाणां समंततः ॥२९॥ [२८

ददन्तीम् इव निः-श्वासैर् वृक्षान् पल्लव-कोमलान् ।

N] मरीचिम् इव शोकस्य दुःखस्योर्मिम् इवोत्थिताम् ॥३०॥ [२९

तां श्यामां सुवि-भक्ताऽर्गीं निर-भ्रंभरण-शोभिताम् ।

N] प्र-हर्षम् अ-र्तुलं लेभे माहतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥३१॥ [३०

हर्ष-जानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मद्विरेक्षणाम् ।

१. फ-मलिनेन च श्लक्ष्णेन । अ-मालिनेन च पीतेन । २. रा च ल, म प्र घ-वसनेन वरांगनाम् । ल, दमनेन वरांगनाम् । दा-मलिनेन तु वस्त्रेण परिक्रितेन भाभिर्नाम् । ३. रा च ल, म प्र ल, संश्रिता । ४. आ-नीरजाक्षार्वा । अ दा-मृगसायाक्षी ॥ ५. घ-वदनां सततजस्रमुपागतं । म-वदनां सतेजस्त्वमुपागतां ६. ल, प्र य-रूपेण । दा-श्लिष्टेन ॥ ७. आ फ-निसम्प । अ. फ-मृगशानकं । ल, मृगशान्ता । ८. घ-वीक्ष्यमाणां ॥ ९. आ-इहर्षामिव । १०. फ च रा प्र म घ ल, ल, अ-कोमलपल्लवान् । ११. दा-संघात-मिव शोकानां । आ रा च प्र घ ल, ल, मरीचिमिव शोकस्य । १२. आ रा च ल, म प्र अ ल, सोमस्थोर्मिं । अ-सोमस्थाम् । फ-मिथिली-स्त्रियाम् । रा ल, स्वोर्मिर्विवोत्थिताम् ॥ १३. फ-श्यामां च । दा-तां क्षमां । १४. आ फ रा च ल, म प्र घ रा-विनाभरणं । अ-नानाभरणं । १५. आ-प्रहर्षमरलं । १६. रा च ल, म प्र घ ल, जानकीम् ॥ १७. च-हर्षजामिव साश्रूणि । रा म प्र-हर्षजानि च सोऽश्रूणि । ल, हर्षजामिव सोऽश्रूणि । अ-हर्षजानि च सुश्रूणि । १८. फ-असितेक्षणां । २०. ल, घ-नास्ति ।

N] मुमोच हनुमांस् तत्र नमस्-कुर्वन् च जानकीम् ॥३२॥^१ [३१
 नमस्-कृत्य च रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवान् ।
 सीता-दर्शन-संहृष्टो हनुमान् निर-वृतोऽभवत् । [३२
 N] निर-वृत्तं राघवस्याऽर्थे मेने च स-फलं श्रमेम् ॥३३॥ [N

हृत्कारेण रामायणे सुन्दर काण्डे सीता-दर्शनो
 नाम द्वादशः सर्गः ॥१२॥

१. च म ल_२-मुमोच । अ-मुमुचे । २. क-नमस्कृत्य च जानकीम् ।
 अ-नमस्कृतिं च जानकीम् । रा-नमस्कृते च राघवम् ॥ ३. ल, प्र व-
 नास्ति । ४. दा-नमस्कृत्या स । रा प्र व-नमस्कृत्य स । ल, -नमस्कृत्य
 च । ५. क-वीर्यालक्ष्मणाय च । ६. आ-सीतादर्शनम् । अ-सीता
 दर्शनं सं० । ७. अ च प्र म य ल, ल_२-हनुमान् । दा-
 हनुमान् संहृतोऽभवत् । ८. आ च प्र म य ल रा-निवृत्तो । ९. ल,
 दुमत् ॥ १०. रा-भीरुमान्यगे । ११. आ-सीतादर्शनो । रा च ल, म प्र
 य ल_२-सीतादर्शन । अ-प्रसोकवनिष्कप्येति । १२. ल, म-पुनर्दशः ॥

[वं-२०]= [त्रयोदशः सर्गः] =[दा-१८]

तथा वि-प्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पित-पाद-यम् ।

N] वि-चिन्वतंश् च वैदेहीम् अर्ध-रात्रं प्र-चक्रमे ॥१॥ [१

पङ्ग-वेद-विदुषां ऋतु-प्रवर-याजिनाम् ।

N] शुश्रावं ब्रह्म-योषीन् सँ संत्रिणां ब्रह्म-रत्नसाम् ॥२॥ [२

N] एतस्मिन् अन्तरे मृतः स्त्रीभिः सह मदोत्कटः । [N

४४] स्तुति-मंगल-वादित्रैः शब्दैः श्रोत्र-मनो-हैरैः ॥३॥

N] व्य् अंबुध्यत महा-बाहुर् दश-ग्रीवो महा-बलः । [३

५५] वि-जृम्भंश् च मेहा-तेजा राक्षसेन्द्रो महा-मेनाः ॥४॥ [४५

N] प्र-पुष्पिताञ्ज-शिखैः कैलास इव मूर्तिमान् । [N

५६] दिव्य-प्रालंङ्ग्य-धरो वैदेहीम् अनु-चिन्तयन् ॥५॥ [४६

भृशं नि-युक्तम् तस्यां हि मदनेन मदोत्कटः ।

६] न स तं राक्षसः कामं शशाकौऽऽत्मनि गृहितुम् ॥६॥ [५

१. रा ल, ल, -पि । आ-०६५० । २ च-०७० । ३. अ-मां । ४. अ-गुधावे । ५. च रा प्र य म ल, ल, अ-०७ । ६. प्र-च । ७. फ-रात्रौ वै । च-रात्राणां । रा य ल, -मंत्रिणां । अ आ-विप्राणां ॥ ८. आ च ल, -मृति० । फ-स्त० । ९. आ फ च ल, -स्तोत्र० । य ल, -० मनोऽर्पः । १०. प्र य म ल, -नास्ति ॥ ११. रा ल, -या० अ-अबुध्यत । १२. फ-तेजा । १३. आ च रा प्र य म ल, ल, -प्राबुध्यत । फ-व्यजृ० । अ-विजि-जृम्भ । १४. आ च रा प्र य म ल, ल, -यथाकालं । १५. च रा प्र य म ल, ल, -महास्वनः । अ-महाबलः । १६. प्र य म ल, -नास्ति ॥ १७. फ रा य म ल, -मु० । य ल, -पुष्पितांशुशिखरः । च-० शिखरैः । १८. अ-०६५००० ॥ १९. आ-भृत् । २०. म ल, -महो० । २१. आ-० कानतिगृहितुम् ॥ २२. अ-न शशाकमनः काममाणतं विनिगृहितुम् रा प्र य ल, ल, -नास्ति ॥

- ७३] स सर्वाऽऽमरणैर् युक्तो विभ्रच्च छियम् अन उत्तमाम् । [६पू
अ-शोक वनिकाम् एवं विवेश रुचिरं-द्रुमाम् ॥७॥ [१३
८] तां नगैर् वि विधैर् युक्ता सर्व-पुष्प-फलोप-नैः । [६उ
वृतां पुष्करिणीभिश् च वि-विधैर् बहुभिर् द्रुमैः ॥८॥
९] सदा-मदैश् च विहगैर् वि-चित्र-मधुर-स्वरैः । [७
१२३] जगाम मदनोन्मत्तो दश ग्रीवो महा-बलः ॥९॥
१४पू] काञ्चनीर् दीपिकांश् चित्रां जगदुस् तत्र योषितः । [११पू
ईर्हामृगैश् च वि विधैर् वृतां पद्म-वनैस् तथा ॥१०॥
१०उ] वीथीं स-प्रेक्ष्यमाणाश् च मणि काञ्चन-तोरणाम् । [८
११पू] नाना-मृग गणाऽऽकीर्णा फलैः प्र पतितैर् वृताम् ॥११॥ [११पू
N] वृक्षैर् नीलाऽन्न-सकाशैः सुवि-भक्ताऽन्तरैः द्रुमैः । [५

१ य ल_१-०५ । २ रा-स महादु० । प्र य ल_२-स मृगदु० । म-स
बहुदु० । ल_१-विकसदु० ॥ ३ च रा प्र य म ल_१ ल_२-० जुंटा । ४ रा प्र म-
० स्वने । ५ अधिक पाठ-फ अ-महामृगैश् विविधैर्वृता पद्मवने-
स्तथा । वीज्या सप्रेक्षमाणश्च मणिकाञ्चनतोरणैः । नानामृगगणाकीर्णा
फलैः प्रपतितैर्वृता । वृक्षैर्नीलान्नसकाशैः सुविभक्तान्तरैः द्रुमैः ॥
समभूमिलतारुण्या दिव्या चैत्ररथोपमाम् ॥ ६ फ-० कौ विभ्रा । ७
रा प्र य म ल_१ ल_२-पूणीमृ० । ८ रा प्र य म ल_१ ल_२-० पौरुषोक्तवनिर्का
वृताम् । च-० नामिव ॥ ९ फ-नास्ति । १० च-वाप्यः । रा य प्र म ल_१-
ल_२ अ-स वीथीं प्रेक्षमाणम् । ११ अ-यनेश्च पतितैस्तथा । १२ फ-नास्ति ।
१३ फ च रा प्र य म ल_१ ल_२-समै ॥

*—अ-ईरामृगैश्च ।

†—अ-वीथी० ।

- १०४] समं-भूमि-तलां रम्यां दिव्यां चैत्र-रयोपमाम् ॥१२॥ [N
 अंगेनाः शत-मौत्रं तु तं व्रजंतं समन् अयुः ।
 १३] महेन्द्रम् इव पौलस्त्यं देव-गंधर्व-योपितः । [१०७
 १४३] बाल-व्यजन-हस्ताश्च च तयाऽन्याः पृष्ठतोऽन्ययुः ॥१३॥ [१२७
 कांचिद् रुचम-मयं पात्रं पूर्णं पानस्य भोगिनी ।
 १५] दक्षिणो दक्षिणेनैवं गृहीत्वौ पाणिना ययौ ॥१४॥ [१३
 राज-हंस-प्रतीकाश्च छत्रं पूर्ण-अग्नि-मभम् ।
 N] सौवर्ण-दण्डम् अपरा गृहीत्वौ प्रमदा ययौ ॥१५॥ [१४
 ततः काञ्ची-निर्नादं च नूपुराणां च नि-स्वनम् ।
 १६] शुभ्राव परम-स्त्रीणां स कपिरं मारुतोऽऽत्म-जः ॥१६॥ [२०
 तमं अ-प्रतिम-कर्माणम् अ-चिन्त्य-बल-पौरुषम् ।
 १७] द्वार-देशम् अनु-ग्राप्तं ददर्श हनुमान् कपिः ॥१७॥ [२१

१. प्र-स विभूमिलता । व ल, ल२-ममभूमिलता ॥ २. आ फ
 च रा प्र स-अंगना । ३. अ-शतसंयुक्तं । ४. अ-प्रजन्तं च । ५. फ च-
 समन्त्रेणम् । ६. अ दा-बालव्यजनमन्याश्च । ७. अतः परमधिकः पादः-
 आ फ-तालवृन्तानि चापरा । अपरा दर्शयन्मार्गं हस्तमालिङ्ग्य वक्षिणम् ।
 कांचनैरथ भृङ्गारिर्जटुः शलिलमप्रतः । मण्डलापासिहस्ताश्च । ८. फ-
 नलिङ्गाः । दा-गृहान्वाः । ९. फ दा-ययुः १०. आ-काचिद्रुममयं दा-का-
 चित्रममयं स्वाली पूर्णा । ११. फ-भोगिनी । १२. आ-दक्षणा । वं-दक्षिणा
 दक्षिणे हंसैर् । १३. आ फ च-काचिद्रुममह पाणिना । अ-नारी जमाह पाणिना ।
 दा-तदा जमाह पाणिना । वं-आदाय जमुगंगनाः । १४. अतः परमधिकः पादः-
 ल-ततः काञ्चीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ॥ १५. व-वाति ।
 १६. प्र-स्व० । व म ल, ल२-सु० ॥ १७. आ-०ता । १८. ल२-वातिना ।
 १९. आ-०गादं । २०. आ-सु० । २१. अ-परमम् । २२. आ-कपिः सा० ॥
 २३. अ-तं चा० २४. अ-तत्प्रदेशम् ॥ २५. अयं श्लोकः अ-क्रोशे द्विलिखितः ॥

दीपिकाभिर अनेकाभिः समन्ताद् अव-भासितम् ।

१८] गंध-तैलाऽव-सिक्ताभिर हिर्यमाणाभिर अग्र-तः ॥१८॥ [२२

काम-दर्प-मदैरं युक्तं जिह्वं-ताम्राऽऽकुलेक्षणम् ।

१९] समग्रम् इव कन्दर्पम् अप-विद्ध-शरासनम् । [२३

२०पू] मथिताऽमृत-फेनाऽऽभं दर्शनं वैश्वम् उत्तमम् ॥१९॥

निद्रा-मर्द-परीताऽक्ष्यो रावणस्योत्तमाः स्त्रियः ।

N] अनु-जग्मुः पतिं वीरं घनं विद्युल्लता इव ॥२०॥ [१५

२३पू] ताभिः परि-वृतो राजा भू-रूपाभिर महा-यशाः । [२७पू

२४पू] क्षीवो वि-चित्राऽऽभरणैः शङ्कु-कर्णो महा-बलः ॥२१॥

१. आ फ च रा प्र व म ल, ल_२-जीभिश्च समलङ्कृतम् । २. च रा प्र व म ल,
ल_२-०भिः प्री०। अ-०हं व०॥ ३. फ-०मदैर्युक्तं०। च ल_३-मदैर्युक्तं । ४. फ-०जिह्व-
तीव्राङ्गोक्षम् । च-जृम्भृतं प्रारणेक्षणम् । रा प्र व म ल,
०तं व्याकुलेक्षणम् । अ-०तं व्याकुलेन्द्रियम् । ५. आ-स मममिवा । ६. आ-०भम-
जरो । फ-०भमरजो । च अ-०भमजरं । ७. फ-दिश्यु०। ल_१ ल_२-वज्रम-
द्भुतम् । ८. अतःपरमधिकःपाठः-आ-सपुष्पमनुकर्पन्तमंशुकं सस्तमुत्तमम् ।
६. फ च-०ध । १०. रा प्र व ल, ल_२-नास्ति । ११. आ-तन्मृगाद्विजसंपुष्टं
प्रविष्टः प्रमदावनं । अ च रा-तं मृगद्विजसंपुष्टं प्रविष्टं प्रमदावनं ॥ १२. अतः
परमधिकः पाठः-म-व्याविद्धहारकेयूरा रसामृदितकर्णिकाः । समागलितके-
शान्ताः सस्वेदवदनास्तथा ॥ पूर्णास्या मदशेषेण निद्रया च शुभाननाः ।
मण्डलाप्रासिद्धस्ताश्च तथाऽन्याः पृष्ठनोऽन्वयुः ॥ आ फ च म-तं वृक्षं
पालीनः प्रेक्ष-पत्रपुटावृतः । आ फ च- अनुमानानि ज्ञानेन तामवेक्षन्
वानरः ॥ अवेक्षमाणाश्च ततो ददर्श कपिकुंजरः । रूपयौवनसम्पर्गां
भूषणोत्तमभूषिताम् ॥ समीपमुपगच्छन्तं निधातुमुपचरन्ते ॥ १३. रा

१. फ-नलिन्यः । २. च-वृक्ष० । म-०वृक्ष० । ल_१-तं वृक्ष० ।

३. फ-०मनं । ४. फ-प्रेक्ष पणंतावृतः । च-प्रेक्ष पत्रपुटं वृतः । म-
०पत्रपुष्पधना वराः । ५. फ-अनुमात्रि वै ज्ञाने । च-अनुमानाभिज्ञानेन ।

६. फ-तमवेक्षण । च-तमवोदयन । ७. च-अवेक्षमाणाश्च ।

तेन विश्रवसः पुत्रः सं दृष्टो राक्षसाऽधिपः । [२८
२५] दृतः परम-नारीभिर् ताराभिर् इव चन्द्रमाः ॥२२॥

तं निर्-ईक्ष्य महा-तेजसम् तेजो-युक्तं महा-कपिः । [२८
२६] रावणोऽयं महा-बाहुर इति सं-चिन्त्य वानरः ।
[२७] अव-प्लुतो महा-दृष्टं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥२३॥ [३०

N] स तथाऽस्य उग्र-वेगस्य निर-धृतम् तस्य तेजसा ।
[२७] पत्र-गुह्योऽन्तरे संभो हनुमान् सं-दृतोऽभवत् ॥२४॥ [३

सं ताम् अ-सितै-केशाऽन्तां सु-श्रोणीं संहत-स्तनीम् ।
N] दिदक्षुर् अ-सितौऽपाङ्गीम् उपौऽऽवर्त्तत रावणः ॥२५॥ [३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-दर्शनं

नाम त्रयोदशः सर्गः ॥१३॥

प्र ल१-स्व० । १४. अतःपरमधिकः पाठः—फ अ म-भृगद्विजसंयुक्तं
प्रविष्टं प्रमदावनम् । १५. आ च-धीवा । ल२-धीणो । अ-धीरो । १६.
आ-भरणाः ॥ १. रा म-म ह । प्र व ल१ ल२-स हि । २. रा प्र व म ल१
ल२-प्राविशद् ॥ ३. आ रा प्र व म ल१-तं दिदक्षुर्म० । च ल२-ता दिदक्षुर्म० ।
आ फ-तेजा । ४. फ-सतिः । ५. अतःपरमधिकः पाठः—अ-रूपयौवनसम्पन्नो
भूषणोत्तमभूषितः । ६. ल१-रावणः । ७. फ-तेजा ॥ ८. आ-स
तथायुप्रतेजाः स्म । च रा प्र व म ल१-तेजाः सन्निधौ । ९. फ ल२-नास्ति ।
१०. रा प्र व म ल१-तेजाः । ११. फ च रा प्र व म ल१-
सक्तौ । अ-तक्तौ ॥ १२. फ च-नू० । १३. ल२-नास्ति ॥ १४. आ अ-स
तामशि० । फ-अपो असि० । व-सभाम० । १५. आ-गीं उपार्त्तत स० ।
रा प्र ल१-गीमपा० । व म-गीं समा० । अ-मुपावर्त्तत ॥ १६. ल२-
नास्ति । १७. फ-दर्शनो । १८. म ल१-पञ्चदशः ॥

८. फ-संपन्नं । ९. फ-भूषणोत्तमभूषितम् । च-भूषितोत्तमभूषि-
ताम् । १०. फ-मुपमं प्राप्तं विधातुमु० । म-मुपसर्पन्तं विधातुमु० ।

६] संकल्प-हये-संयुक्तैर यान्तीम् इव मनो-रयैः ॥७॥ [७

स्फुरन्तीं रुदतीम् एकां ध्यानेनोप-हतां भृशम् ।

७] दुःखेनाऽनु-गतां तत्र रामां रामम् अनु-व्रताम् ॥८॥ [८

८उ] वि-चेष्टयानाम् आ-विष्टां पद्मगेन्द्र-वधूम् इव ।

धूम्यमानां ग्रहेणैव रोहिणीं घूर्म-केतुना ॥९॥ [९

९] मृताम् इव कुले जाताम् आर्चंस्वति धार्मिके ।

पुनः संस्कारम् आ-येनां जाताम् इव मुदुप्-कुले ॥१०॥ [१०

१०] सँक्षाम् इव मर्ह-कीर्त्तिं श्रद्धाम् इव वि-मानिताम् ॥१२पृ

१३उ] निष्-प्रभां पतितां भूयौ चन्द्र-लेखौम् इवाऽम्बरात् ॥११॥ [N

मेक्षाम् इव परि-क्षीणाम् आशां वि-निर्द्वेताम् इव । [१२उ

११] आयतीम् इवै वि-ध्वंस्ताम् औहां प्रति-दताम् इवै ॥१२॥

N] दीप्ताम् इव दिशौ काले पूजाम् इव वि-नाशिताम् । [१३

१२पृ] पद्मिनीम् इव वि-ध्वस्तां हते-शूरां चर्मम् इव ॥१३॥ [१४पृ

१. ल१-०फल० । २. च रा प्र व म ल१ ल२-यनैरिव ॥ ३. रा प्र व म ल१ ल२-गच्छन्तीं ॥ ४. फ-०मानां विष्टां च । ५. फ-वृत्तां च-ध्यामाना आ० । रा प्र व म ल१ ल२-ध्व० । ६. आ फ च रा प्र-०णैव । ७. च-०णी । ८. आ-धूय० ॥ ९. अ-सतामिव । आ-मृता० । १०. च-आचारे मतिधा० । रा प्र-सुजातामिव । व म ल१-सुजातामतिधा० । ल१-०यामज्ज(मतिधा०) ११. प्र व म ल१-०मिकी । अ-०मिदैः । १२. अ-०रसपृक्ता । १३. आ-मुदु-कुले ॥ १४. फ-छिन्नमिवोत्तमां कीर्त्ति । १५. अ-०रेखा० । १६. आ-०परम् । च-०वाय्वरे ॥ १७. आ फ रा प्र व म ल१ ल२-प्रजामिव । १८. च रा प्र व म ल१-प्रविह० । १९. आ च-०मिति । २०. आ-विध्य० । २१. फ च-०यामुपक्षीणां नितामिव ॥ २२. रा प्र व म ल१ ल२ अ-नातिव ॥ २३. प्र व म ल१ ल२-०शं । २४. आ-रमा० । २५. रा प्र व म ल१ ल२-०खल० । २६. आ-वसू० ॥ २७. फ अ-नातिव ॥

[वं-२१]= [चतुर्दशः सर्गः] =[दा-१९]

तस्मिन् एव ततः काले राज-पुत्री त्वं अ-निदिता ।

N] रूप-यौवन-संपन्नां(?) भूषणोत्तम-भूषितम् ॥१॥ [१

तत्र दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसेश्वरम् ।

१.] प्राड्वेपत वराऽऽरोहा कदलीऽवाऽनिलाऽऽहता ॥२॥ [२

ओ-च्छाद्योदरम् ऊरुभ्यां बाहुभ्यां च पयोधरौ ।

२.] उप-विष्टां विशालाऽक्षी रुदती वर-वर्णिनी ॥३॥ [३

दश-ग्रीवम् तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसी-गणैः ।

३.] ददर्श सीतां दुःखाऽऽर्त्ता नावं मग्न्याम् इवाऽर्णवे ॥४॥ [४

अ-संवृतायाम् आसीनां धरण्यां संशित-व्रताम् ।

४.] छिन्नां प्र-पतितां भूमौ लताम् इव वनेऽस्पतेः ॥५॥ [५

मल-संदिग्ध-सर्वाऽङ्गीं मण्डनाऽर्हाम् अ-मण्डिताम् । [६पू

५.] अ-विशुद्ध-रजो-ध्वस्तां काञ्चनीं प्रति-माम् इव ॥६॥ [N

८पू.] दिव्येनैवाऽङ्ग-रागेण द्योतमानाम् अ-निन्दिताम् । [N

समीपं राज-सिंहस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

१. फ च-०मनिन्दिताम् । रा प्र व म ल, ल-०मनिन्दिता ।

२. आ अ व म प्र रा ल, ल-०पद्या । अत्र दा-० वं द्र० ३. फ-०गानाम० ।

४. घ-०पितैः । आ अ फ म ल, -०पिता ॥ ५. आ फ च-०नतः । ६. फ-

राक्षसाधिपम् । ७. म-प्रवाते कदली यथा । अ-कदली बायुनाहता ।

८. च रा प्र व ल, ल-०तास्त्रि ॥ ९. फ अ-प्रच्छा० । १०. आ-पयोधरे ।

११-च रा व प्र ल, ल-०तास्त्रि । १२. अ-उपाविताद् ॥ १३. अ-

हरस्पतेः ॥ १४. आ-भविशुद्धां रजो० म-भविशुद्धर० प्र-भविशुद्धरजो० ॥

१५. अ-दिव्येन चांग० ॥ १६. फ च रा प्र व म ल, ल-०राजराजस्य ।

अ-नर्मिहस्य ॥

६] संकल्प-हर्ष-संगुक्तेर यान्तीम् इव मनो-रयैः ॥७॥ [७

स्फुरन्तीं रुदतीम् एकां ध्यानेनोप-हतां भृशम् ।

७] दुःखेनाऽनु-भतां तत्र रागां रामम् अनु-व्रताम् ॥८॥ [८

८] वि-चेष्टमानाम् आ-विष्टां पद्मगेन्द्र-वधूम् इव ।

धूम्रमानां ग्रहेणैव रोहिणीं धूम-केतुना ॥९॥ [९

९] मृताम् इव कुले जाताम् आचारवति धौमिके ।

पुनः संस्कारम् आ-पेक्षां जाताम् इव मुदुपे-कुले ॥१०॥ [१०

१०] सैन्धवम् इव महो-कीर्त्तिं श्रद्धाम् इव वि-मानिताम् ॥१२४

१२३] निष्-प्रभां पतितां भूयो चन्द्र-लेखोम् इवाऽर्ध्वराता ॥१२॥ [N

मेङ्गाम् इव परि-क्षीणाम् आशां वि-निर्दंताम् इव ॥१२७

११] आयतीम् इवै वि-ध्वस्ताम् आर्द्रां प्रति-हताम् इव ॥१२॥^{११}

N] दीप्ताम् इव दिक्षीं काले पूजाम् इव वि-नाशिताम् । [१३

१२४] पद्मिनीम् इव वि-ध्वस्तां हंतै-श्वरां चर्मम् इव ॥१३॥^{१२} [१४४

१. ल_१-०फल० । २. च रा प्र व म ल_१, ल_२-वानैरिव ॥ ३. रा प्र व म ल_१, ल_२-गच्छन्ती ॥ ४. फ-०मानां विष्टां च । ५. फ-वृत्ता० । च-ध्यामाना आ० । रा प्र व म ल_१, ल_२-धूय० । ६. आ फ च रा प्र-०नैव । ७. च-०णी । ८. आ-पूज० ॥ ९. अ-सतामिव । आ-वृत्ता० । १०. च-आधारे मतिषा० । रा प्र-सुजातामिव । व म ल_१-सुजातामतिषा० । ल_२-०तामलजामतिषा० । ११. प्र व म ल_१-०मिकां । अ-०मिकैः । १२. अ-०रममृती । १३. आ-मुदुःकुले ॥ १४. फ-छिन्नमिबोत्तमां कथिनि । १५. अ-०रेता० । १६. आ-०परां । च-०वाग्दरे ॥ १७. आ फ रा प्र व म ल_१, ल_२-प्रजामिव । १८. च रा प्र व म ल_१-प्रतिह० । १९. आ च-०मिते । २०. आ-विष्व० । २१. फ च-०णामुपक्षीणां नितामिव ॥ २२. रा प्र व म ल_१, ल_२ अ-नारिः ॥ २३. प्र व म ल_१, ल_२-०तं । २४. आ-रुगा० । २५. रा प्र व म ल_१, ल_२-वस्त० । २६. आ-वसू० ॥ २७. फ अ-नास्ति ॥

[वं-२१]= [चतुर्दशः सर्गः] =[दा-१९]

तस्मिन् एव ततः काले राज-पुत्री त्वं अ-निदिता ।

N] रूप-यौवन-संपन्नां(?) भूपणोत्तम-भूपितम् ॥१॥ [१]

तत्र दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसेश्वरम् ।

१] प्राऽवेपथ वराऽऽरोहा कदलीऽवाऽनिलाऽऽहता ॥२॥ [२]

ओ-च्छाद्योदरम् ऊरुभ्यां बाहुभ्यां च पयोधरौ ।

२] उप-विष्टां विशालाऽक्षी रुदती वर-वर्णिनी ॥३॥ [३]

दश-ग्रीवम् तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसी-गणैः ।

३] ददर्श सीतां दुःखाऽऽर्त्ता नावं मग्न्याम् इवाऽर्णवे ॥४॥ [४]

अ-संवृतायाम् आसीनां धरण्यां संशित-व्रताम् ।

४] छिन्नां प्र-पतितां भूमौ लताम् इव वनेऽस्पतेः ॥५॥ [५]

मल-संदिग्ध-सर्वाऽर्गी मण्डनाऽर्हाम् अ-मण्डिताम् । [६पू

५] अ-विशुद्ध-रजो-ध्वस्तां काञ्चनीं प्रति-माम् इव ॥६॥ [N

८पू] दिव्येनैवांग-रामेण द्योतमानाम् अ-निन्दिताम् । [N

समीपं राज-सिंहस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

१. फ च-०मनिन्दिताम् । रा प्र य म ल_१ ल_२-अनिन्दिता ।

२. आ अ य म प्र रा ल_१ ल_२-०पद्मा । अत्र दा-छं द्र० । ३. फ-०णानाम० ।

४. य-०पितैः । आ अ फ म ल_१-०पिता ॥ ५. आ फ च-नतः । ६. फ-

राक्षसाधिपम् । ७. म-प्रवाते कदली यथा । अ-कदली बाधुनाहता ।

८. च रा प्र य ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. फ अ-प्रच्छा० । १०. आ-पयोधरे ।

११-च रा य प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १२. अ-उपाविशद् ॥ १३. अ-

हरस्पतेः ॥ १४. आ-अविशुद्धं रजो० । म-सुविशुद्धं । प्र-अविश्वरजो० ॥

१५. अ-दिव्येन चांग० ॥ १६. फ च रा प्र य म ल_१ ल_२-रात्रात्रस्य ।

अ-नरामहस्य ॥

[वं-२२] = [पञ्चदशः सर्गः] = [दा-२०]

से तां पतिव्रतां दीनां निर् आनन्दं तपस्विनीम् ।

१] सै-कामो मधुरैर् वाक्यैर् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१]

मां दृष्ट्वा नाग-राजोऽहं गृह्यमाना ततम् ततः ।

२] अ-दर्शनम् ईवाऽऽत्मानं भयान् नेतुं त्वम् इच्छसि ॥२॥ [२]

रूपे त्वां विगालाऽक्षि बहु-मन्यस्व मां प्रिये ।

N] सैर्वाऽन-गुण-संपन्ने सर्व-लोक-मनो-हरे' ॥३॥ [३]

नेहैकेचिन् मनुष्याऽदौ राक्षसाः काम-रूपिणः ।

३] धैर्य-सर्पतु ते सीते भयं मत्तः सम् उत्थितम् ॥४॥ [४]

सै-धर्मो राक्षसां भीह सर्वथैव सनातनः ।

४] गमनं पर-दाराणां हरणं संप्र-मथ्य चं ॥५॥ [५]

एवं वै तद् अ-कामां च न त्वां स्मर्यामि मैथिलि ।

५] कामं कामः शरीरे मे यथा-कामं प्र-वर्तताम् ॥६॥ [६]

१. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-सीता । २. प्र व-परि० । ३. अ-
 ०न्द । ४. म-सावयन् । फ अ-०र्म० । व ल_१-०मम० । ५. म-०वैः
 प्रालोभयत रावणः । अ-०वैर्बोधयामास रावणः ॥ ६. आ फ च-नाग-
 नासोर्ल० । ल_१-नागराजोऽहं । ल_२-०गनाभोह । ७. ल_१-महा० ॥ ८. ल_१-
 रमयित्वा । ९. रा-सर्वासां । १०. फ अ-०सम्पन्ना । ल_२-०सम्पन्न । ११. फ-
 ०हराम् । रा प्र व म ल, -०स्मे ॥ १२. व म ल, ल_२-वेदि । १३. आ-०व्याधा ।
 १४. फ च-अपम० । ध-व्यपसर्पन्तु ॥ १५. रा प्र व म ल, ल_२ अ-भ० ।
 १६. म-सर्वदेव । १७. प्र व-समेततः । १८. फ-वा परस्त्रीणां । १९. म ल,
 ल_२-वा ॥ २०. आ-चैव तु । च रा प्र व म ल, ल_२-भवतु । २१. आ-
 कामार्ता । च-०र्ता । रा-०तुं । प्र व म ल, ल_२-०र्त० । २२. च-तत्रां ।
 रा प्र व म ल, ल_२-स्तुं । २३. फ म-प्रेक्षामि । आ च रा प्र व ल,
 ल_२-प्रेक्षामि । २४. आ फ-०र्ताम् । रा प्र व म ल, ल_२ अ-०र्ताम् ।
 २५. आ च-०स्मे ॥

सम्-ईक्षमाणो रुदतीम् अ-निन्दितां

सु-पदम्-ताम्राऽऽयत-चार-लोचनाम् ।

अनु-व्रतां रामम् अतीऽव मैथिलीम्

N] अलोमयैच् चौऽऽत्म-वशाय रावणः॥२६॥[२३

हर्यार्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे सीतार्थेऽन्वेपणे सीतार्थेऽन्वेपणे

नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

१. आ-०णां । च रा प्र व म ल, ल, -०दशमां । फ अ-०६१ ।

२. आ-मयदशमां । च-०६१ । ३. आ फ च-०६१ । रा प्र व म
ल, -०६१ ॥ ४. फ रा प्र व म ल, ल, अ-वादि । ५. आ-
रावणाय । अ रा-०६१ ॥

[व-२२] = [पञ्चदशः सर्गः] = [दा-२०]

सं तो पति-त्रतां दीनां निर् आनन्दं तपस्विनीम् ।

१] सं-कामो मधुरैर् वाक्यैर् इदं वचनम् अवब्रवीत् ॥१॥ [१

मां दृष्ट्वा नाम-राजोरु गृहमाना ततम् ततः ।

२] अ-दर्शनम् ईवाऽऽत्मानं भयान् नेतुं त्वम् इच्छसि ॥२॥ [२

रमये त्वां विशालाक्षि बहु-मन्यस्व मां प्रिये ।

३] सर्वेऽग-गुण-संपन्ने सर्व-लोक-मनो-हरे ॥३॥ [३

नेहैकेचिन् मनुष्याऽदौ राक्षसाः काम-रूपिणः ।

४] व्यप-सर्पन्तु ते सीते भयं मत्तः सम् उत्थितम् ॥४॥ [४

सै-धर्मो रक्षसां भीरु सर्वधैर्व सनातनैः ।

५] गमनं पर-दाराणां हरणं संप्र-मथ्य च ॥५॥ [५

एवं वै तदं अ-कामां च न त्वां स्पर्श्यामि मैथिलि ।

६] कामं कामः शरीरे मे यथा-कामं प्र-वर्तताम् ॥६॥ [६

१. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-सीतां । २. प्र व-०परि० । ३. अ-
०म् । ४. म-साम्प्रवन् । फ अ-०मैर्म० । व ल_१-०मम० । ५. म-०व्येः
प्रलोभयत रावणः । अ-०व्येर्वोधयामास रावणः ॥ ६. आ फ च-नांग-
नामोर्लू० । ल_१-नागराजोत्थ । ल_२-०गनाभोर । ७. ल_१-महा० । ८. ल_१-
रमयित्वा । ९. रा-सर्वासी । १०. फ अ-०सम्पन्नां । ल_२-०सम्पत् । ११. फ-
०हराम् । रा प्र व म ल_१-०स्मे ॥ १२. व म ल_१ ल_२-ते हि । १३. आ-०प्यावा ।
१४. फ च-अपल० । व-व्यपसर्पन्तु ॥ १५. रा प्र व म ल, ल_२ अ-भ० ।
१६. म-सर्वदेव । १७. प्र व-समंततः । १८. फ-वा परस्त्रीणां । १९. म ल,
ल_२-वा ॥ २०. आ-धैव तु । च रा प्र व म ल, ल_२-भवतु । २१. आ-
कामतां । च-०र्ता । रा-०तुं० । प्र व म ल_१ ल_२-०र्व० । २२. च-तन्वां ।
रा प्र व म ल, ल_२-स्तुं । २३. फ म-प्रेक्षामि । आ च रा प्र व ल,
ल_२-प्रेक्षामि । २४. आ फ-०लीम् । रा प्र व म ल, ल_२ अ-०लिम् ।
२५. आ च-०रम्मे ॥

- देवि नेह भयं कार्यं विश्वासं गच्छ मे' प्रिये ।
 ७] प्र-णयस्त्वं च तत्त्वेन मैवं भूः शोक-लालसा ॥७॥ [७
 एक-चेणी-धैरत्वं च ध्यानं मलिनम् अम्बरम् ।
 ८] अ-स्तानं चोपवासैश्च नैतान्य् ओ(?)औ)पयिकानि तो ८ [८
 वि-चित्राणि च माल्यानि चन्दनान्य् अगुरुणि च ।
 ९] वि-विधानि च वासांसि दिव्यान्य् आभरणानि च ॥९॥ [९
 महाहर्षाणि च पार्श्वानि यानानि शयनानि च ।
 १०] गीतं नृत्यं च वाद्यं च भज मां प्राप्य मैथिलि' ॥१०॥ [१०
 स्त्री-रत्नम् असि मैवं भूः कुंरु गात्रेषु भूषणम् ।
 ११] मां प्राप्य हि कथं नु स्यात् त्वम् अ-रत्ना सु-मध्यमे ११ [११
 'इदं ते' चारु सं-जातं यौवनं व्यति-वर्तते ।
 १२] यद् अतीतं पुनर् नैति स्रोतः शीघ्रम् अपांम इव ॥१२॥ [१२
 त्वां कृत्वोप-रतो मन्ये रूप-कर्ता स' विश्व-कृत् ।
 १३] येन रूपोपमां नाऽन्यो तवाऽस्ति शुभ-दर्शने ॥१३॥ [१३
 त्वां समा-साद्य वैदेहि रूप-यौवन-शौलिनीम् ।
 १४] कः पुमान् नाऽति-वर्तेत साक्षाद् अपि पितामहः ॥१४॥ [१४

१. प्र व ल, ल_२-मैथिलि । २. फ-प्रणयस्त्वं । ३. आ-०रत्नं वत्सा ।
 ४. आ-०नं च मलिनाम्बरम् । च-०नाच्च मलिनमम्बरम् । राप्रथम ल, ल_२-
 ०नाच्च मलिनाम्बरम् । ५. फ-०वासं च । ६. आ फ च रा-०नि भ० ।
 प्र ल, -०नि गु० । ७. फ-नास्ति ॥ ८. फ-पानानि च महाहर्षाणि । ९. रा
 य म ल, ल_२ अ-नृत्यं । १०. आ-मैथिली ॥ ११. फ-कुगाग्रेतिव । १२. व-
 भोजनं । १३. आ-नु । १४. च-०रत्नां । १५. रा प्र व ल, ल_२-नास्ति ।
 १६. च रा प्र व म ल, ल_२-०दं तु । अ-वर्तते । १७. फ-विनि० । १८. म
 ल, ल_२-०यय० । १९. आ-धेतुः । फ च रा-धेतुः । अ-नदा । २०. अ-
 भजस्व माम् ॥ २१. आ-०तं । २२. आ-०कर्ता । च-०पं कृत्वा । २३.
 आ-च । २४. फ म अ-न हि । २५. फ म अ-०पमा स्वन्मा । २६. रा प्र व
 ल, ल_२-नास्ति ॥ २७. आ फ-मा० ॥

यद् यत् पश्यामि ते गात्रं ग्रीतांऽद्य-सदृशाऽऽनने ।

१५] तस्मिन् तस्मिन् च भुं-श्रोणि चक्षुर् मम नि-वध्यते॥१५॥ [१५

भव मैथिलि भार्या मे मोहम् एवं वि-वर्जय ।

१६] वैहनाम् उत्तम-स्त्रीणां पद्माऽर्द्रा मृष्टिणी भव ॥१६॥ [१६

लोकेभ्यो यानि रत्नानि संप्र-मध्याऽप-हृतानि मे ।

१७] तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चेदम् अहं च ते ॥१७॥ [१७

वि-जिज्ञं पृथिवीं सर्वा नाना-नगर-संघृताम् ।

१८] जनकाय प्र-दास्यामि तव हेतोर् वि-ज्जासिनि ॥१८॥ [१८

न च पश्यामि तं लोके यो मे प्रति-बलो भवेत् ।

१९] पश्य मे सु-महद् वीर्यम् अ-मृति-द्वंद्वम् आहवे ॥१९॥ [१९

अ-सकृद् सं-युगे भग्न मया वि-मृदित-ध्वजाः ।

२०] अ-शक्ताः प्र-तप् अनीकेषु स्थातुं सर्वे मुराऽमुराः ॥२०॥ [२०

इच्छया क्रियताम् अद्य प्रति-कर्म तवोत्तमम् ।

२१] सु-प्रभान्यै अव-बध्यन्ताम् अ-सकृद् भूषणानि ते ॥२१॥ [२१

साधु पश्यामि ते रूपं सं-युक्तं प्रति-कर्मणा । [२२

२२] प्रति-कर्म च सं-युक्तं दालिष्येने वराऽग्ने ॥२२॥

भुक्त्वा भोगान् यथा-कामं पिबे चाह रमस्व च । [२३

२३] यथेष्टं च प्र-यच्छ त्वं पृथिवीं कं धनानि च ॥२३॥

१. फ अ-०स्मिन्पृष्ठ० । प्र-०स्तु सु० ॥ २. फ च रा प्र व म ल_२-विस्र० । ३. फ रा म अ-वल्ली० । ४. फ अ-०माग्य । च रा प्र व म ल_१ ल_२-०माग्या ॥ ५. अ-च । ६. प्र-०दं मही ॥ ७. आ-०त्वा । ८. फ-०द्विजाः । ल_२-०ऽवः । ९. फ अ-मम ॥ १०. आ फ-इच्छया । च. रा प्र व म ल_१ ल_२-०च्छ मां । ११. फ-क्रियताम् । १२. प्र-च संयुक्तं । व म ल_२-न वीर्यम् । अ-०वयोत्तमम् । १३. फ-०प्येव शक्य० । च-०प्यवमृज्य० । रा व म-०वदुष्य० । अ-०वमंजलि ॥ १४. आ-युक्तं च । १५. अ-०माणि सं० । १६. च-इक्षिणेन । ल_२ अ-इक्षिणेन । १७. फ-०ग्ने । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०राते ॥ १८. च-०काममिव । १९. च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-भीह । २०. व म ल_१-च ॥

ललस्य मयि विश्रब्धं हृष्टम् आ-ज्ञापयस्व माम् ।

२४] मत् प्रसादात् ललन्साशं च ललन्तु तव वान्धवाः॥२४॥ [२४

ऋद्धिं ममाऽनु-पश्य त्वं श्रियं भेदे यशश्च मे ।

२५] किं करिष्यसि रामेण मु-भगे चीर्त्त-वाससा॥२५॥ [२५

नि-क्षिप्त-विषयो रामो गत-श्रीर् वन-गोचरः ।

२६] व्रती स्थंडिल-गायी च शंके जीवति वानवा ॥२६॥ [२६

न च वैदेहि रामस् त्वां श्रोतुं अप्य् उप-लप्स्यंते ।

२७] पुरीं च लंकाम् अ-सितैर् मेघैर् ज्योत्स्नाम् इवाऽऽवृताम् ॥२७॥ [२७

न चाऽपि मम हस्तात् त्वां प्राप्तुम् अर्हति राघवः ।

२८] हिरण्य-कशिपुः (?पोः) कीर्तिम्-इन्द्र-हस्तौ (द्व) गताम् इवा ॥२८॥ [२८

चारु-स्मिते चारु-दन्ते चारु-नेत्रे वि-लासिनि ।

२९] मनो हरसि मे भीरु मु-पर्णः पन्नगं यथा ॥२९॥ [२९

लिङ्ग-कौशेय-वसनाम् एवम् अप्य् अनु-अलंकृताम् ।

३०] त्वां दृष्ट्वा खेपु दारेषु रतिं नोप-लभे मिये ॥३०॥ [३०

अन्तः-पुरनिर्वासिन्यः स्त्रियः सर्व-गुणाऽन्विताः ।

३१] यौवन्यो मम तौसां त्वम् ऐश्वर्यं कुरु जानकि ॥३१॥ [३१

१. फ-प्र । च रा प्र व म ल_१-०भस्व । ल_२-हंस्व । अ-
रमस्व । २. फ-००या । च ल_२-००यं । रा प्र व म ल_१-०भं । ३. 'च-
०ष्टा मां ज्ञा० । प्र-०ष्टमाज्ञा० । ४. आ फ च ल_१-च । ५. आ-ल्ल त्वं च ।
फ रा-०ल्लया च ॥ ६. अ-०दिर्ममेयं महती अहं । ७. य ल_१-०द्रं ।
८. अ-वीर० । फ-वीत० ॥ ९. फ-हि । १०. प्र य ल_१-प्राप्तुमर्हति
राघवः । अ-इहस्थामुपलप्स्यते । ११. आ-०रा वल्लभः । फ-०तो
वल्लभः । च अ-०री वल्लभः । १२. प्र य ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३. प्र य
ल_१-नास्ति । १४. दा यं च-हस्ताग० ॥ १५. आ च म-०न्ति । रा प्र
य ल_१-०नि । ल_२-०ने ॥ १६. फ-लिष्टः कौ० । ल_२-लिष्टः कौ० ॥
१७. आ-०विष्णामिन्यः । १८. अ-इमाः । १९. फ-या च मे । रा प्र
य म ल_१ ल_२-याचो । — — — — — फ-ताः सा ॥

मम हृद्य अ-सित-केऽङ्गान्ताम् त्रैलोक्य-शैवराः स्त्रियः।

३२] तांस् त्वां परि-चरिष्यन्ति श्रियम् अप्सरसो यथा॥३२॥ [३२

यानि वैश्रवर्णस्याऽऽसन् रत्नानि वि-विधानि तु ।

३३] तानि लंकां च सु-श्रोणि मां च भुङ्क्व यथा-सुखमा॥३३॥ [३३

न रामस् तपसा सीते न वि-क्रमेण बलेन च ।

३४] न धनेन मया तुल्यस् तेजसा यशसाऽपि च॥३४॥ [३४

पिव वि-हर रमस्व भुङ्क्व भोगान् धनानि च ।

यांन् प्रति-पद्य मेदिनीं वा मयि लल्ल ललिते यथा ।

N] सुखं हि त्वयि च संप-एष ललन्तु बान्धवास् ते॥३५॥ [३५

कुमुदित-तरु-जाल-संरुतानि

भ्रमर-युतानि समुद्र-तीर-जानि ।

कैनेक-विमल-हार-भूषिताऽंगी

N] वि-हर मया सह भीरु काननानि॥३६॥ [३६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रलौभने

नाम पञ्चदशः सर्गः ॥१५॥

१. रा प्र य च ल, ल_२-नमाप्सवि० । २ आ अ-

०शान्ते । च-०शान्धम् । ३ फ अ-०स्थ व० । ४. व-०स्वामुप० ।

अ-०स्वामभि० । ५. आ-०मसरसो ॥ ६. फ च अ-०वणे सन्ति । ७.

फ च अ-च । ८. फ-ते काम तु० । च-कांचनसु० । ९. रा प्र य म ल, ल_२-

नास्ति ॥ १०. आ-न बले न तु विक्रमे । फ अ-न बले न पराक्रमे । च-

न बले न च विक्रमे । ११. फ-०सा श्रिया । च रा प्र य म ल, ल_२

अ-०पि वा ॥ १२. अ-वां । १३. रा प्र य म ल, ल_२ अ-च । १४.

रा प्र य ल, ल_२-र । म-विर । १५. फ च रा प्र य म ल, ल_२ अ-

ललेने । १६. च रा प्र य ल, ल_२-वशमे० । चेति व्यस्तक्रमः । तद्व

मैलिनी टिपतिः 'बान्धवाश्च ते' इत्येवंप्रकारिका संभाव्यते । १७.

आ-जलत्रि वा० ॥ १८. फ-०स्यातानि । १९. फ-विमलकनकहा०॥

[वं-२३]= [पोडशः सर्गः] =[दा-२१]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा तदा रौद्रस्य रक्षसः ।

१] आर्त्ता दीन-स्वरा दीनां शनैर् अ-सित-लोचना ॥१॥ [१

रावणं राक्षस-श्रेष्ठं कोप-पर्या-कुलेक्षणा । [N

N] दुःखाऽऽर्त्ता संप-रुदिता वेपमाना मेनस्विनी ॥२॥

तं चिन्तयित्वा वैदेही पतिम् एव पति-व्रता ।

N] तृणम् अन्तरै-तः कृत्वा प्रत्य् उवाच शुचि-स्मिता ॥३॥ [२

नि-वर्तय मनो मत्तः स्व-जने क्रियतां मनः ।

N] न मां प्रोपयितुं शक्तम् त्वं सिद्धिम् इव पाप-कृत् ॥४॥ [३

अ-कार्यं न मया कार्यम् एक-पत्न्या वि-गर्हितम् ।

२] कुलं सं-प्राप्तया पुण्यं कुले महति जातया ॥५॥^{१३} [४

एवम् उक्त्वा तु वैदेही रावणं तं मेनस्विनी ।

३] राक्षसं पृष्ठै-तः कृत्वा भूयो वैचनम् अब्रवीत् ॥६॥ [५

नाऽहम् औपयिकी भार्या पर-भार्या संती त्वं ।^{१४}

४] साधु धर्मम् अवेक्षस्य साधु साधु-व्रतं चर ॥७॥ [६

यथा तव तथाऽन्येषां रक्ष्या दारा निशा-चर ।

१. च-तस्य । रा प्र व म ल, ल_२ अ-सीता । २. आ-०रादीन् ।
३. आ रा प्र व म ल, ल_२ अ-०दिती । ४. फ च रा प्र व म ल, ल
अ-तप० ॥ ५. आ फ अ-सं० । ६. आ-त्रि० । ७. ल_२-०रितः । ८. आ-मु० ॥
९. म ल, -प्रापितुं ॥ १०. आ ल_२-०कार्ये । ११. आ-०प्यया । १२. रा प्र व
म ल, ल_२-नाहि । १३. आ-च । १४ फ अ-तप० । १५. आ-युष्टः ।
१६. आ अ फ-रावणम् ॥ १७. आ-परतर्या । १८. च-मतामिव । १९.
रा प्र व म ल, ल_२-नाहि । २०. व ल, ल_२-धर्म । २१. प्र-धर्मघ्नं ।
य ल, ल_२-ममाधर ॥ २२. ल_२-नेपां ।

५] आत्मानम् उषमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ॥८॥ [७

अ-तुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चपलेन्द्रियम् ।

६] नयन्ति नि-कृति-श्रेष्ठं पर-दाराः परा-भवम् ॥९॥ [८

इह सन्तो न वा सन्ति सद्विद् वा नाऽनु-वर्तमे । [१.पृ

७] वचो वि-शेषा-प्रणीतं ते पश्यन् उक्तं वि-चक्षणैः ॥१०॥ [१.०पृ

अ-कृताऽऽत्मानम् आ-साद्य राजानम् अ-नये रत्नम् ।

९] सम् कृद्धान्ये अपि नश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ॥११॥ [१.१

यथेयं त्वां समा-साद्य लंका रत्नौघ-संकुला ।

८] अपराधोर्ते तवकस्य न चिराद् वि-नशिष्यति ॥१२॥ [१.२

स्वै-कृतर हन्यमानस्य नरस्याऽदीर्घ-दर्शिनः ।

१०] अभि-नन्दन्ति भूतानि वि-नाशं पाप-कर्मणः ॥१३॥ [१.३

एवं त्वां पाप-कर्मणं वैश्यन्ति नि-कृते जनाः ।

११] द्विष्टैर्वैश्वर्ये असनं भोऽऽप्तो रौद्र इत्येव हर्षिताः ॥१४॥ [१.४

भोऽहं लोभयितुं शक्या पेश्वर्येण धनेन वा ।

१२] अहं अन्या राघवस्याऽहं भास्करस्य यथा प्रभो ॥१५॥ [१.५

१. प्र य म ल, ल२-०मुत्तमं ॥ २. रा प्र व म ल, -अनिष्टं । फ-
अनिष्टं । ३. फ-परदा० । ४ आ च रा प्र य म ल, ल२-नियतं । ५. च रा
प्र ल, ल२-निष्क० । अ-०तं प्राज्ञं । ६. च रा प्र य म ल, ल२-०शरपरा० । आ-
दास परा० ॥ ७. य ल२-०वचो । ल३-०स्वन्त० । ल२-०वर्त्यमे । ८. आ-मिषप्रणीतं ।
१०. ल२-०पश्यं सुमं । ११. प्र-प्रकृतात्मा० । १२. फ अ-०कृति वि० । १३. अ-
रौद्र इव सं० । १४. आ-०नव० । म-यं त्वा । १५. आ-०स्तकृते । रा-०कृते दण-
प्र म ल२-०ते ह० । व-मुकृते । ल३-मुकृतं । १६. प्र-निवामं । १७. ल३-०-
र्मिणः । १८. च-नास्ति ॥ १९. आ-०क्ष० । २०. फ-न हति । रा-न हते ।
प्र-नियतं । २१. च-नास्ति । २२. फ ल, ल२-०पश्यं । च-पश्यं । प्र-
०पश्यं । अ-०पश्यं । २३. अ-निकृति । २४. आ-प्राप्तो । २५. अ-हर्षिताः ॥
२६. ल२-नालं । २७. रा प्र व म ल, ल२-प्रमा यथा ॥

तस्याऽहं लोक-नाथस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः । [N

१३] उप-धाय भुजं दिव्यं चन्दनाऽगुरु-संस्कृतम् ।

कथं नामोप-धास्यामि भुजम् अन्यस्य कस्यचित् ॥१६॥ [१६

१४] अहम् औपयिकी भार्या तस्यैव वसुधा-पतेः ।

व्रत-स्नातस्य विप्रस्य विधेव विदिताऽऽत्मनः ॥१७॥ [१७

१५] साधु रावण रामेण मां समा-नय दुःखिताम् ।

वने वासितर्या मैत्रं करिष्येव गजाऽधिपम् ॥१८॥ [१८

१६] मित्रम् औपयिकं कर्तुं राघवो रावण त्वया ।

वधं चाऽनिच्छता घोरं पुंरं च परि-रक्षता (ऽक्षितुम्) ॥१९॥ [१९

१७] वर्जयेद् वर्जम् उत्सृष्टं वर्जयेद् कुपितोऽन्त-कम् ।

त्वं विधेन तु सं-क्रुद्धो लोक-नाथः स राघवः ॥२०॥ [२३

१८] रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं सु-दारुणम् ।

शत-क्रतु-वि-सृष्टस्य निर्-घातम् अक्षिने इव ॥२१॥ [२४

१९] इह शीघ्रं सु-पर्वाणो ज्वलिताऽऽस्या इवोरगाः ।

इषवो नि-पतिष्यन्ति राम-लक्ष्मण-लक्षिताः ॥२२॥ [२५

२०] रक्षसां हन्यमानानाम् अस्यां पुंर्या समन्ततः ।

अ-गम्या हि भविष्यन्ति पन्थानः शर-वृष्टिभिः ॥२३॥ [२६

१. आ च रा प्र व म ल, ल_२-सर्वं । २. आ-०सकृतम् ॥ ३. रा प्र व म ल, -०नीय । ४. रा-०नि० । ५. फ अ-निर्यं । ६. आ-करोवेव । ७. फ अ च रा प्र व म ल, ल_२-राघवं । ८. आ फ च-याऽ० । प्र-अर्धरा० । ९. आ-या निवृत्ता घो० । फ-अनिच्छता । प्र-०च्छता । १०. आ प्र व अ म-पुरी । ११. फ-०मंत्रतिरक्षता । व अ ल, ल_२-०रिरक्षिता ॥ १२. फ-धनुषम् । १३. अ-०वेदपि चान्तः । १४. फ च रा-०पितोऽन्तः । १५. अ-वर्जयेदपि । ल_२-०धेन च ॥ १६. आ-अप्यमि । १७. फ आ च व-अम० । १८. आ-०णश्वजितान् । १९. ल_२-वृष्टिः पादः ॥ २०. रा म-पुरि । २१. आ च-अभिगाया । अ फ-अमंवाला । २२. ल_२-नास्ति ॥

- २१] राक्षसेन्द्र महा-सर्पं सं रामो गरुडो महान् ।
 २२] त्वां हनिष्यति वेगेन वैनतेय इवोरं-गम् ॥२४॥ [२७
 अप-नेप्यति मां मर्ता त्वत्तः शीघ्रम् अरिन्दमः ।
 २३] अ-सुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुम् त्रिभिर्इव कैमैः ॥२५॥ [२८
 जन-स्थाने हत-स्थाने नि-वृते रक्षसां वृत्ते । [२९
 N] तीव्रं त्वम् आप्नुया दुःखं शर्वं मार इवाऽऽतुरं ॥२६॥ [N
 आलयं तु तयोः शीघ्रं गतस् त्वं नार-सिंहयोः ।
 ३१] गोचरं गतयोर भ्रात्रोः शृगाल इव सिंहयोः ॥२७॥ [३०
 नहि गन्धम् उपाऽऽघ्राय राम-लक्ष्मणयोस् त्वया ।
 ३२] शक्यं सं-दर्शने' स्थातुं पुंन आर्दूलयोर इव ॥२८॥ [३१
 तस्य ते वि-ग्रहस् ताभ्यां अ-युक्तो मोहम् आ-स्थितैः ।
 ३३] वृत्रस्येवेन्द्र-विष्णुभ्यां 'यथैवैकस्य वि-ग्रहः ॥२९॥ [३२
 क्षिप्रं तत्र स-तन्यस्य रामः सौमित्रिणा सह ।
 ३४] तोर्यम् अल्पम् इवाऽऽदितः प्राणान् आदाय यास्यति ॥३०॥ [३३

१. च-०रान् । २. आ-उतः । ३. फ-त्रिदिवत्रिकमैः । च अ व-
 विष्णुखि पशुकमैः ॥ ४. च रा प्र व म ल, ल-०नं हतं श्रुत्वा । ५. प्र-
 राक्षसे । ६. ल, -उलं । ७. च-तीव्र-वमा० । ८. आ-०मया । रा प्र-
 ०दुःखं । अ-यमाप्यं वा दुःखं । ९. फ-शर्वगात्रिवा० । च रा व ल ल, ल-
 शम्भोमोर इवातुरः । प्र-शम्भोमोरहवांतरः । अ-पूर्णमान इवा० ।
 १०. रा प्र व म ल, ल-नास्ति । ११. आ-न शक्यं स्पन्दते । च-न शक्य
 स्पन्दते । रा प्र व म ल, ल-न शक्यं स्पन्दते । १२. आ-वनेनादृतं । रा प्र
 व म ल, ल-शृगाल इव सिंहयोः । १३. रा प्र व म ल, ल-०भ्यां प्रयु० ।
 १४. फ-मोहममाहितः । १५. आ-वृत० । १६. आ-तयोस्तस्व च । अ-
 तया चैकस्य ॥ १७. आ-तेजम० ॥

गिरिं कुबेरस्य गतम् त्वम् आलयम्

नभो-गतोऽघो^१ वरुणस्य वैऽऽलयम् ।

अ-संशयं दाशरथेर्^२ न मोक्ष्यसे

२] हुँमो यथा काल-गतो महाऽर्शनेः ॥३१॥ [३४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वाक्यं

नाम षोडशैः सर्गैः ॥१६॥

१. म-गतं वमाण्यम् । अ-गतस्त्रमुद्वेगं । २. क
 प रा प्र य म स_१ स_२-०तो वा य० । अ-नभोगगतावं । ३. आ-
 य प्र य म स_१ स_२-पाठ० । ४. य-०रथि । ५. क-ध्रुवं । य-ध्रुम् । ६. क
 य-महाशक्तिः । ७. म-महादनाः ॥

[३-२०]= [सप्तदशः सर्गः] =[३-२२]

सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा परुषं राक्षसेश्वरः ।

१] मत्-उवाच ततः सीतां वि-मियं प्रिय-दर्शनम् ॥१॥ [१

यथा यथा सात्वयिता वयः स्त्रीणां तथा तथा ।

२] यथा यथा मियं वक्ता परि-भूतस् तथा तथा ॥२॥ [२

संनि-प्रेतति मे क्रोधं त्वयि कार्यः सम्-उत्थितम् ।

३] उन्-मार्गिणां बलाद् वेगं हयानाम् इव सारथिः ॥३॥ [३

वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल नि-वध्यते ।

४] जने तस्मिन् त्व अनु-क्रोधः स्नेहश् च किल जायते ॥४॥ [४

एतस्मात् कारणान् न त्वां घातयामि वराऽऽनने ।

५] वधाऽर्हाम् अन्-मानाऽर्ह मिथ्या-प्रव्रजिते रंताम् ॥५॥ [५

प्रेरुपाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि मेऽम् ।

६] तेषु तेषु वधो युक्तस् तव मैथिलि दारुणः ॥६॥ [६

एवम् उक्त्वा तु वैदेहीं रावणो रंक्षसस् तदा ।

N] क्रोध-संरंभ-संयुक्तः सीताम् उत्तरम् अवधीत् ॥७॥ [७

श्रुत्वा (शृण्वे) तद् वचनं भद्रे त्वम् अ-वध्यर्त्तम् आ-श्रिता ।

N] मापसे प्रेरुपाण्य एवं वि-श्रब्धं गत-सावसा ॥८॥ [N

१. फ अ-०साधियः । २. अ-०संभः ॥ ३. आ फ च रा प्र म ल ।
ल-२-शान्ध० । ४. आ-अ-० ॥ ५. आ ल, ल-२-स नि० । ६. फ अ-संभं ।
७-फ च रा प्र व म ल, ल-० अ-०स्थितः । ८. आ-०स्थिम् ॥
९. आ-पात० । १०. फ-०मेवमारोहो । आ-०निर माना० । ११. फ-
न वा ॥ १२. म-०पाणीह वा । ल-२-०पाणि च । १३. व-नियतावि । १४. रा म-
मे ॥ १५. फ अ-०राक्षसेश्वरः ॥ १६. अ-०वप्या व्यवस्थिता । १७. ल-
ल-२-०परं श्वेव ॥

न युक्तं परुषं वक्तुम् ईश्वरे ह्य् अ-प्रियाणि च ।

N] जैनस्य पर्पदो मध्ये प्र-भविष्णोर् वि-शेषतः ॥१॥ [N

अलङ्कारो हि नारीणां दाक्षिण्यं परम् उच्यते ।

N] दुर्लभं तच्च ते सीते कथं भर्तुः(ः)प्रिया ह्य् अपि(सि) ॥१०॥ [N

यादृशोऽयं मम क्रोधो यथावत् त्वम् अव-स्थिता ।

N] वंधाय वै सृजेयं त्वां स्त्री-भावान् न तु वर्धये ॥११॥ [N

द्वौ मासौ क्षेमितावयौ मे कालस् तेऽयं मया कृतः ।

७] ततः शयनम् आ-रोह मम त्वं वर-वर्णिनि' ॥१२॥ ८

द्वाभ्याम् ऊर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं माम् अन्-इच्छतीम् ।

८] ततस्त्वां प्रातर-आशाऽयं मृदाश्छेदयन्ति खण्ड-शः १३ ॥ [N

तां तर्ज्यमानां सं प्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।

१०] देव-गण-वर्ग-कन्यास् ता वि-पेदुः कमलेक्षणाः ॥१४॥ [१०

ओष्ठ-प्रकारैर् अपरा नेत्रोऽऽकारैस् तथाऽपराः ।

११] सीताम् आ-श्वासयामासुस् तर्जितां तेन रत्नसा ॥१५॥ [११

१. अ फ- न युक्तः परुषं वक्तुम् । प्र च-न वक्तुं परुषं युक्तम् ।
 २. फ-ईश्वरो ह्यप्रियाणि वा । ३. फ अ-जनस्य महतो मध्ये । प्र-जनस्य
 परिपदो मध्ये ॥ ४. अ-भर्तुप्रिया ह्यपि ॥ ५. फ च रा प्र व म ल_२-
 यादृशोयं । ६. फ च रा अ-यथा च । प्र व म ल_१-यथा वा । ७. आ च रा प्र
 व ल_२-यथावावसृजेहं । फ-यथाव विसृजेहं । ८. अ-स्त्रीभावेनासि धार्यते ॥ ९. आ
 फ म अ-कञ्चित्शत्रौ । १०. अ-यथा कृतः । ११. घ-ग्रामकं मदिरक्षणे ॥ १२.
 आ च रा प्र व म ल_१ ल_२-ततस्त्वां राक्षसाः सर्वे तदा छेदयन्ति खण्डशः ।
 अ-मतस्या प्रातराशायं तदा छेदयामि खण्डशः ॥ दा-मम स्वां प्रातराशायमा-
 रभन्ते महानये । वं-मम स्वां प्रातराशाय मृदाश्छेदयन्ति खण्डशः ॥
 १३. फ अ-दुर्विपुलक्षणाः ॥ १४. फ-अष्टय० । रा प्र व ल_० ल_१-दुष्टय० ।
 अ-पैरैः प्रकारैः । १५. ल_१-निद्राया० ॥

ताभिर् आ-श्वासिता सीता रावणं राक्षसाऽभिषम ।

१२] उवाचाऽऽत्म-हितं वाक्यं वृत्त-गोण्डीर्य-गर्वितम् ॥१६॥ [१२

तस्य राक्षस-राजस्य सीता न ममृषे वचः ।

N] पुण्य-कीर्तिर् द्वाऽकीर्तिं पुनः कोपाद् उवाच ह ॥१७॥ [N

नृनं न ते जनः कश्चिद् अस्ति नि-श्रेयस्ये स्थितः ।

१३] नि-वारयति यो न त्वां कर्मणः साधु-गर्हितान् ॥१८॥ [१३

मां हि धर्माऽऽत्मनः पत्नी शचीम् उव गंत-क्रतोः ।

१४] माऽर्थयेताऽपि मनसा त्रिषु लोकेषु कोऽपरेः ॥१९॥ [१४

राक्षसाऽधम रामस्य भार्याम अ-मित-तेजसः ।

१५] उक्तवान् माम् उदं वाक्यं के गतस् तस्यै मोक्ष्यमे ॥२०॥ [१५

, यथा दत्तस्य नागस्य शैब्यकः स-दृशो भवेत् ।

१६] तथा द्विरद्-वद् रामस्य त्वं नीच-शैब्यवत् स्मृतः ॥२१॥ [१६

स त्वम् दुश्वाकु-नाथं तं क्षिप्रं भाष्य वि-नैर्गयसि ।

१७] चलुषोर् विषयं तस्य न तावद् उप-गच्छसि ॥२२॥ [१७

१. प्र-०-समीपवर्गः । य ल_१-०-सर्गादीर्वर्गः । ल_२-०-वृत्तं शोदीर्वर्गः । २. क
अ-०-विता । ३. अ-०-वासीर्ति । फ-०-वासीर्तेः । ४. आ-उर्द्ध्वश्च पुनः पुनः ॥
५. फ च प्र-निश्रेयसि स्थिः । अ-०-मेरुः । ६. आ प्र य म ल_२ अ-दि । ७. फ च
रा ल_१-०-मर्णाहमादिगर्हितान् ॥ ८. अ-तस्य । ९. फ-गर्धत्ततेः । १०. य ल_१
ल_२-०-यः परः ॥ ११. च रा म-ना-युगतोपि न । प्र ल_१ ल_२-युगतम् न ॥
१२. फ-रौ हि दत्तश्च मानहः । च-यथाप्यदत्तश्च ना० । रा ल_२-यथा दुष्टश्च ना०
प्र व-यथा दृष्टश्च ना० । ल_१-यथा दृष्टश्च मानहः । १३. फ च
रा ल_२ प्र य ल_१-तशश्च । १४. आ-रौ हि चा मत्तमानहः मिहस्य
मरुतो भवेत् । अ-न जानु शक्तौ दृष्टो मानहमरुतो भवेत् । १५.
आ-०-मरुतोऽधमः । अ-०-जशश्चः मृगतः । १६. आ रा च फ प्र ल_२ च-०-य ।
१७. अ-क्षिप्यस्तिव विनश्यति । फ प्र ल_२ च म-०-प्य मशिरपति ।
ल_१-०-य न विषयि ॥

इमे ते नयने क्रूरे विरूपे कृष्ण-पिङ्गले ।

१८] क्षितौ न पततः कस्मान् मेमाऽनार्य निर्-ईदृशां व ॥२३॥ [१८

तस्य धर्माऽऽत्मनः पत्नीं स्नुषां दश-रथस्य च ।

१९] कथं व्या-हरतो मां ते जिह्वा पाप न शीर्यते ॥२४॥ [१९

अ-संदेशाद् हि रामस्य तपसश् चाऽनु-पालनात् ।

२०] न त्वां करोम्य् अहं क्रुद्धा भस्म-साद् अथ तेजसा ॥२५॥ [२०

नाऽप-हर्तुम् अहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ।

२१] विधिस् तव वधाऽर्थाय वि-हितोऽयम् अ-संशयम् ॥२६॥ [२१

शूरेण धनद-भ्रात्रा बलैः सम्-उदितेन च ।

N] अप-वाह्य च रामं तं दार-चौर्यम् इदं कृतं ॥२७॥ [२२

सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसाऽधिपः ।

२२] वि-वृत्त नयने क्रूरे जानकीम् अन्व-अवैक्षत ॥२८॥ [२३

नील-जीमूत-संकाशो महा-भुज-शिरो-धरः ।

२३] सिंह-खेल-गतिः श्रीमान् दीप्त-जिह्वाऽग्र-लोचनः ॥२९॥ [२४

चलाऽग्र-मुकुटः प्रांऽशुश् चित्र-माल्याऽनु-लेपनः ।

२४] रक्त-माल्याम्बर-धरस् तप्तांऽगद-विभूषणः ॥३०॥ [२५

श्रोणी-मूत्रेण महता कौश्वनेन सुसं-वृत्तैः ।

२५] अमृतोत्-पादने नैद्धो भुजंगेनेव मन्दरः ॥३१॥ [२६

१. अ-प्राप्तार्थां निरीक्षतः । २. आ-० शादितः । रा म ल_१-० शास्त्र रा० ।

३. आ-मस्मसाद् ॥ ४. आ रा प्र व म ल_१ ल_० अ-० पकर्तुं । ५. फ-

असंशयः । ६. च-नास्ति । ७. फ-वया परोक्षं रामस्य । अ-त्वयापवाह्य रामं

तं । व ल_१-अपवाह्य च तं रामं ॥ ८. अ-० यास्तु । ९. अ-० सेधरः ।

१०. व म ल_१ ल_२-० कौं तामवै ॥ ११. फ म-सिंहसत्त्वगः ॥ १२. फ अ-पांडुरेण ।

१३. आ अ-सुसंवृताः । फ-सुसंस्कृतः । १४. फ-बद्धो । १५. आ-पुञ्जगेनेव ।

१६. रा-नास्ति ।

तरुणाऽऽदित्त-वर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां वि-भूषितः ।

N] रक्त-पल्लव-पुष्पाभ्याम् अ-शोकाभ्याम् इवाऽचलः ॥३२॥ [२८
अवेक्षमाणो वैदेहीं कोपै-संरक्त-लोचनः ।

२७] उवाच रावणः सीतां भुजंग द्व निग्-न्धसन् ॥३३॥ [३०
अ-नयेनाऽभिसं-युक्तां अर्थ-हीनम् अनु-व्रताम् ।

२८] नाशयाम्य अहम् अद्य त्वां सूर्यः संध्याम् इवौजसा ॥३४॥ [३१
इत्थं उक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

२९] सं-दिदेश ततः सर्वा राक्षसीरं घोर-दर्शनाः ॥३५॥ [३२
एकाऽस्त्रीम् एकं-कर्णा च कर्ण-प्रावरणाम् अपि ।

N] गो-क्रेणीं हस्ति-कर्णा च लंब-कर्णाम् अ-कर्णिकाम् ३६ ॥ [३३
अति-मात्र-गिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुचोदरीम् ।

अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वां खराऽऽननाम् । [३५

N] अ-नासिकां सिंह-मुखीं गो-मुखीं सूकराऽऽननाम् ॥३७॥ [३६
हयोष्ट-खर-वेक्त्राश् च राक्षसीरं घोर-दर्शनाः ।

N] खड्ग-मुद्गर-शूलानि शोणितंऽऽक्तानि वि-भ्रतीः ॥३८॥ [N

१. फ प्र-०णांभः । २. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । ३. म-क्रोधमं । ४. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । ५. आ फ च रा-०मयुक्तं । ल_२-०भिमंषया । अ-०संयुक्तोप्यर्थः । ६. ल_२-०नाम् । ७. फ च रा-०नुमज्जन् । आ अ-०नुपते । ८. रा प्र व म ल_१-०नुकर्षणः । ९. आ-राक्षसीघोरः । १०. फ अ-०र्ध्वं चैककं । ल_१-०श्रीमेरुवर्णा । ११. रा प्र व म ल_१-गोकर्णी हस्तिकर्णी च लंबकर्णी । १२. ल_२ व-नास्ति ॥ १३. आ रा प्र व म ल_१-०त्रकुशोदः । १४. आ फ-०र्ध्वजिह्वतरातनाम् । अ-०र्ध्वजिह्वां गजानानाम् । १५. ल_२-नास्ति । १६. फ-व्यामसूकरानामिदम् । व ल_१-गोमुखीमयुसीं सूकराननाम् । १७. फ-०वक्त्रां च सुरासंमासरप्रियाम् । १८. ल_२-नास्ति । १९. रा प्र व म ल_१ ल_२-शोभमानानि ॥ २०. अ-नास्ति ।

- ३० पू] नाना-प्रहरणोपेता नाना-रूप-गुणाऽन्विताः ।
 ३२ उ] विचित्र-माल्याऽऽभरणा रक्त-माल्याऽनुलेपनाः ।
 ३० उ] मांस-शोणित-दिग्धांऽगीर् मेदो-दिग्ध-कराऽऽङ्गनाः ॥३९॥ [N
 यथा र्मेद-वश-गा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ।
 ३३] तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेत्य च ॥४०॥ [N
 प्रति-लोमाऽनु-लोमैश् च साम दान-विभेदनैः ।
 ३४] आ-वर्त्तयते वैदेही दण्डस्योद्यमनैर् अपि ॥४१॥ [N
 इति प्रतिसमा-दिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ।
 ३५] कोप-मैन्वु-परीताऽऽत्मा पर्य-अगच्छत् र्स जानकीम् ॥४२॥ [३६'
 उपाऽऽगम्य तेतस् तूर्णं राक्षसी वीक्ष्य-शालिनी ।
 ३६] परि-प्लव्य दश-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥४३॥ [३९
 मया क्रीडं^१ महा-राज सीतया किं करिष्यसि । [४० पू
 ३७] अ-कामां कामयानस्य शरीरम् उप-तप्यते ॥४४॥
 इच्छन्ती कामयानस्य प्रीतिर् भवति शोभना । [४२
 ३८] प्रीतिम् आहुस् तु विद्रांसः कामस्य फलम् उत्तमम् ॥४५॥^{११} [N

१ अ-नास्ति । २ आ-ननाम् । ३ ल_२-नास्ति । ४ अ फ-मे
 यशगा । ५ फ-आतर्पयत । ६ रा प्र व म ल_१-निर्बन्धाहमनैर् । ल_२-रामनै
 र्देमनैरपि । ७ फ अ-राम० । ८ आ-पर्यपृच्छत । प्र म ल_१ ल_२-गर्ज
 गर्जत । य-गर्ज घानेत्स । ९ फ प्र व ल_१ अ-उप० । १० प्र व ल_१ म
 अ-वर्त्त शीघ्रं राक्षसीं । ११ फ-त्रमालिनी । प्र व ल_१ म-मीर
 वय० । अ-च ०सी मुमालिनीम् । १२ फ-राम । १३ अ-प्रयोजनम् ।
 १४ रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ अतः परमधिकं पाठ-म-विमर्श्या कृपणया
 मानुष्यान्त्यमनस्यया । चलयौवनया राजन् मीतया किं करिष्यमि ॥
 नूतमस्या महाराज्ञो न देवा भोगवर्त्तनम् । विदधुर्येन दौर्भाग्यान्
 त्वामिच्छन्ति जानकी ॥ देवगर्भकन्याश्च यत्तराक्षसकन्यका । अन्याश्चैव
 महाराज्ञो पौष्पण त्वयार्जिता ॥ ताभिः श्रीह महाराज जहीमामन्पचैनमप ।

एवम् उक्तम् तया राजा स्मितं कृत्वा दग्धाऽऽननः ।^१ [४३पृ
३९] तप्त-क्लञ्जन-वर्णाऽऽमं प्र-विवेश शृङ्गं ततः ॥४७॥ [४४पृ
व. २५स.] देव-गर्भव-कन्याश्च नाग-कन्याश्च सर्व-शः ।

१.] परि-वार्य दग्ध-ग्रीवं वि-विष्टुर् भवनोत्तमम् ॥४८॥ [४५

स पैथिलीं घर्म-पराम् अव-स्थितां

प्र-वेपमानां प्रैति-भर्त्यं दुःखिताम् ।

विहाय सीतां पद्मेन पोहितः

N] स्वम् एव घोरम् प्र-विवेश राक्षसः ॥४९॥ [४६

हरिवर्गे रामायणे मुन्दर-काण्डे सीता-राखण-मन्वादे

नाम मसुदसः मनेः ॥ १७ ॥

१. आ-एवमुक्तस्तथा । २. वं-एवमुक्ते दग्धग्रीवः प्रियया भोऽनुरूपया ।
३. आ-नागवन्धव । ४. लः-०ग्रीवी । ५. लः-विवेश । ६. क प्रव म
लः श-परिमर्त्य । आ-प्ररिमर्त्य ॥ ७. राक्षसीममांद्ग्रीवः ॥

[व-२५]= [अष्टादशः सर्गः] =[दा-२३]

इत्यु-उक्ता मैथिलीं राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

N] सं-दिश्य च तंया सर्वा रत्नसीर निर-जगाम ह ॥१॥ [१

निष्-क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुनर अन्तः-पुरं गते ।

२] राक्षस्यो भीम-रूपास् ताः सीतां समभि-दुद्रुवुः ॥२॥ [२

ततस् ताः सम-उपाऽऽगम्य राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

N] परं परुषया वाचा वैदेहीम् इदम् अब्रुवन् ॥३॥ [३

पौलस्त्यानां वरिष्ठस्य रावणस्य मेहाऽऽत्मनः ।

N] दश-ग्रीवस्य भार्यात्वं सीते न बहु मन्यसे ॥४॥ [४

ततस् त्व एक-जैट्वा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।

N] आ-मंज्य क्लिर्भ-ताम्राऽक्षीं सीतां कर-तलोदरीम् ॥५॥ [५

प्रजा-पतीनां पण्णां तु चतुर्यो यः प्रजा-पतिः ।

N] मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति वि-श्रुतः ॥६॥ [६

पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर् मानसः मुतः ।

N] नाम्ना तु वि-श्रवां नाम प्रजा-पति-सैमः प्रभुः ॥७॥ [७

तस्य पुत्रो विशालाऽक्षि रावणः शत्रु-रावणः । [८पू

N] पुष्पोत्कंठायाम् उत्पन्नश् चतुर्यः प्र-पितामहोते ॥८॥ [N

१. प्र-० कर्षणः । २. फ प्र व ल, ल२ अ-ततः । ३. म-राक्षस्यो निजगाम ह ॥ ४. रा प्र व म ल, ल२-रावणे शत्रुरावणे । ल२-पुलस्त्यपुरे मुने । च-पुलस्त्यपुरे गते । ५. रा-दुरात्मनः । ६. फ-भार्या तु ॥ ७. प्र-० कज्जा नाम । ८. आ-क्लिष्टता ॥ ९. ल२-नाम्नि ॥ १०. ल, ल२-स्वितः । ११. ल२-नाम्नि । १२. फ-मित्रस्यो नाम । १३. आ-० निमुतः ॥ १४. फ च प्र व म ल, ल२-पुष्पोत्कंठ ॥ अ-जानः पुष्पोत्कंठायाम् । ल, ल२-अश्वत्थुपां । १५. ल२-प्रपितामहः ।

- सा तस्य रक्तोऽधिपतेर् भार्याऽर्थं किं न कल्पमे ।
 N] मयोक्तां चारु-सर्वाऽङ्घ्रि वाक्यं किं नाऽनु-मन्यसे ॥१॥ [८३
 ततो हरि-जग्न नाम रौतसी वाक्यम् अत्रयीत् ।
 N] क्रोध-दीप्तेक्षणा कूरा मार्जार-सद्व्येक्षणा ॥१०॥ [९
 येन देवास् त्रयस्-त्रिशट् देव-राजश् च निर्-जितः ।^१
 N] तस्य राक्षस-सिंहस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पमे ॥११॥ [१०
 वीर्योत्-कृष्टस्य शूरस्य सं-ग्रामेण् अ-निर्वर्तिनः ।
 N] बलिनो नित-युक्तस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पमे ॥१२॥ [१२
 मियां क्लृ-मेतां मौर्या सक्ता रौजा महा-बलः ।
 N] मंदोदरीं मेनो-जां वै त्वाम् उर्षति स रावणः ॥१३॥ [१३
 समृद्धं स्त्री-सद्वत्तं च नाना-रत्रैश् च मयिलि ।
 N] अन्तः-पुरं समुत्-सृज्य त्वाम् उर्षति स रावणः ॥१४॥ [१४
 अ-सकृद् देवेताः सार्धं यज्ञ-गन्धर्व-दानवैः ।
 N] निर्-जिताः समरे येन स ते मूलम् उपाऽऽगतः ॥१५॥ [१६
 तस्य सर्व-समृद्धस्य रावणस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] किम्-अर्थं राक्षसेन्द्रस्य भार्यात्वं नाऽभि-मन्यसे ॥१६॥ [१७

१. फ अ-भार्यात्वं । २. च-०कं । ३. च-०पश्यमे । ४. रा प्र व म ल_१-मैथिल्यं । ल_२-मीत्राया । ५. म-०रमदसातना । ६. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७ रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । ८ रा प्र व म ल_२-मैते । ल_१-सीता । ९. फ-भार्या अतिमुद्धमे । अ-भार्यात्वं नानुद्धमे । १०. फ व व म ल_१-वीर्योपिचत्स्य । ११. फ म-भार्यात्वं । १२. रा प्र ल_२ अ-नास्ति ॥ १३. च प्र व म ल_२-०मर्षी । १४. रा-राजा त्यक्त्वा भार्या । १५. फ-मनोज्ञाङ्गं ॥ १६. आ-समृद्धेः । १७. अ-०कृद्देवैः । १८. फ-०वसत्रयैः । अ-वदानवाः ॥ १९. फ-समिद्धस्य । २०. च रा प्र व म ल_१ ल_२-भार्यात्वं ॥

[व—२५]= [एकोनविंशः सर्गः] =[द्वा—२४]

ततः सीतां समस्तास् ता राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] परुषं परुषाऽन-अहीम् ऊचुस् तां वाक्यम् अ-प्रियम् ॥१॥ [१
४पृ] किं त्वम् अन्तः-पुरे सीते सर्व-भूत-मनो-द्वरे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वि-श्वससि मैथिलि ॥२॥ [N
४उ] मेहाऽहं-शयनोपेते न वासं बहु मन्यसे । [२उ
५उ] प्रत्या-हर मनो रामान न त्वं जातु गमिष्यसि ॥३॥ [३उ
६पृ] किं त्वम् आ-वसथे रम्ये दिव्यै-काम-मनो-रमे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वासं बहु मन्यसे ॥४॥ [N
येन लोकास् त्रयः सर्वे सुर-राजश् च निर-जितः ।

७] तस्य नैर्ऋत-राजस्य भार्याऽथं किं न कल्पसे ॥५॥ [N
मानुषी मानुषं कान्तं रामम् इच्छसि शोभने ।

८] रंज्याद् भ्रष्टम् अ-सिद्धाऽर्थवि-ह्वं तं मे अ-निन्दिते ॥६॥ [५
राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्म-निभेक्षणा ।

९] नेत्राभ्यां धारि-पूर्णाभ्याम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥७॥ [६
यद् इदं लोक-विद्विष्टम् उदा-हरथ सं-मताः ।

१०] नैतन् मनसि मे^३ वाक्यं किल्बिषं सप्त-तिष्ठते ॥८॥ [७

१. रा-अब्रवीत् ॥ २. फ च-नेच्छसि त्वं हि ॥ ३. फ-मानुषी
मानुषस्यैव यतिर्वं । ४. फ च रा च भ ल_१ ल_२ अ-रामं ॥ ५. ल_१-
द्विवि कामो मनोद्वरे ॥ अ-नित्यं कामं म० । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ
च अ-भार्यायं ॥ ८. फ अ-गन्तुं । ९. प्र व म ल_१ ल_२-कान्तम् ।
१०. फ-राजभ्रष्टम् । प्र व म ल_१-राष्ट्राद्रष्टम् । ११. फ-वैकृत्यं त्वम् ।
१२. ल_२-नास्ति ॥ १३. फ प्र व म ल_१-वाक्य मे । १४. प्र व
म ल_१-कलुषं ॥

यद्-भयान् न तपेत् सूर्यो भीतो यस्माच्च च मारुतः ।

N] न वाति स्माऽऽयताऽपांऽगि तस्मात् त्वं न विभेषि किम् १७ [१९

पुष्प-वृष्टिं वि-मुञ्चन्ति भयाद् यस्य महा-द्रुमोः ।

N] शैलाश्च च शुभ्र-पानीयं जलदाश्च च यथेच्छर्या ॥१८॥ [२०

तस्य नैर्ऋत-राजस्य राज-राजस्य भूमिनि ।

N] किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्याऽर्थं रावणस्य ह ॥१९॥ [२१

एतत् साधु मेया देवि भाषितं साधु-भाषिणि ।

N] गृहाण पुष्पितं वाक्यं मा भूत् ते मनसि व्यथा ॥२०॥ [२२

समर-शिरसि यस्य त्रस्त-विध्वस्त-चेताः

पितृ-पतिर् अपि तूर्णं प्रोक्त्वा पलाऽऽयिष्ट युक्तः ।

विजित-सकल-लोकं रावणं तं महेन्द्रं

N] किम् इति न बहु-मानाद् आश्रयस्यै उत्तमोऽङ्गे (१ङ्गि) ॥२१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रवेशोधनं

नैमाऽष्टौदशः सर्गः ॥ १८ ॥

१. फ अ-०याच्च तपत्यर्को । रा ल_२-यद्भयात्तपते सूर्यो । २. फ-
०तापांगे ॥ ३. फ-प्रमु० । व-न मु० । ४. अ-यस्मान्महाद्रुमाः । ५.
फ-शुभ्र पानीयं । व-सुभ्राच्च पा० । म ल_१ ल_२-सुभ्राश्च पा० । अ-शुभ० ।
६. आ व-०च्छतः ॥ ७. फ-०भाविनि । ८. फ रा-त्रै ॥ ९. फ-सा त्वमेत-
द्रुचो । अ-सार्धकं मदचो । १०. फ-भून्मनसि ते ॥ ११. रा-
प्रापलायिष्ट । १२. आ-मदोऽर्थं । व म ल_१ ल_२-महेच्छं । अ-महीतां ।
१३. फ-०यस्यानतांगि ॥ १४. अ-राक्षसीतर्जनो सर्गः । फ-रावण-
सीतावाक्यं । रा-सीता प्रवेशोऽ । १५. ल_१-विंशतिः सर्गः ॥

[व—२५] = [एकोनविंशः सर्गः] = [द्वा—२४]

ततः सीतां समस्तास् ता राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] परुषं परुषाऽन-अर्हम् ऊचुस् तां वाक्यम् अ-मियम् ॥१॥ [१
४५] किं त्वम् अन्तः-पुरे सीते सर्व-भूत-मनो-हरे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वि-श्वससि मैथिलि ॥२॥ [N
४३] मेहाऽर्ह-शयनोपेते न वासं बहु मन्यसे । [२३
५३] प्रत्या-हर मनो रामान्न न त्वं जातु गमिष्यसि ॥३॥ [३३
४५] किं त्वम् आ-वसथे रम्ये दिव्यै-काम-मनो-रमे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वासं बहु मन्यसे ॥४॥ [N
येन लोकाम् त्रयः सर्वे सुर-राजश् च निर-जितः ।

७] तस्य नैर्ऋत-राजस्य भार्याऽर्थ किं न कल्पसे ॥५॥ [N
मानुषी मानुषं कान्तं रोमम् इच्छसि शोभने ।

८] रोज्याद् भ्रष्टम् अ-सिद्धाऽर्थ वि-ल्लेवं तेषु अ-निन्दिते ॥६॥ [५
राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्म-निमेषणा ।

९] नेत्राभ्यां वारि-पूर्णाभ्याम् इदं वचनम् अग्राहीत् ॥७॥ [६
यद् इदं लोक-विद्विष्टम् उदा-हरथ सं-गताः ।

१०] नैतत् मनसि मे^{१३} वाक्यं किल्बिषं संप्र-तिष्ठते ॥८॥ [७

१. रा-अग्राहीत् ॥ २. फ च-नेच्छसि त्वं हि ॥ ३. फ-मानुषी
मानुषस्यैव पतित्वं । ४. फ च रा व म ल, ल० अ-रामं ॥ ५. ल१-
दिवि कामो मनोहरे ॥ अ-निर्व्वं कामं म० । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ
च अ-मायायै ॥ ८. फ अ-गन्तुं । ९. प्र व म ल, ल०-कान्तम् ।
१०. फ-राजग्रष्टम् । प्र व म ल, ल०-राष्ट्राग्रष्टम् । ११. फ-वैल्लेवं त्वम् ।
१२. ल०-नास्ति ॥ १३. फ प्र व म ल, ल०-वाक्यं मे । १४. प्र व
म ल, ल०-कलुषं ॥

ने मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

N] कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥१॥ [८

दीनो वा रौज्य-हीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः । [९पृ

११] राजा गुरुर् महा-तेजाः सर्वस्योऽनु-मतो यथा ।

न सै शक्यः परि-त्यक्तुं मम वै^१ दैवतं पतिः ॥१०॥ [N

१२] सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

भर्त्सयन्ति स्म परुषैर् वाक्यै रावण-चोदिताः ॥११॥ [१३

१३] अथ लीनस् तु तं वाक्यं हनूमान् शिशिपों-द्रुमे ।

सीतां सं-तर्जयन्तीनां राक्षसीनाम् उपाऽभृणोत् ॥१२॥ [१४

१४] ताम् अति-क्रम्य सं-रंघ्या वेषमानाम् ततस् ततः ।

मृशं सं-लिलिहुग् चोष्ठौ न प्र-लम्ब-दशन-च्छेदान् ॥१३॥ [१५

१५] ऊंचुग् चैनां समा-रंघ्याः प्र-गृह्याऽसि-परंश्वधान् ।

नेयम् अर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१४॥ [१६

१६] सा भर्त्सयमानो भीमोभी राक्षसीभिर् वराऽऽनना ।

१. आ-नामानुषी । २. ल_१-रक्षितम् ॥ ३. ल_२-राष्ट्रही० अ-
राष्ट्रभ्रष्टे । ४. फ-यज्ञे । ५. फ-स्वामुम० । ६. फ अ-राक्ष्यः
स प० । ७. च रा प्र य म ल_१ ल_२-ममैवं ॥ ८. आ फ-रावणचोदितैः ॥
९. फ ल_२ अ-भयली० । १०. फ-निर्वाक्यं । ११. आ-०मां शिशिपाद्रु० ।
फ-०मांदिउतिपा० । ल_२-०मान् शिशपाद्रु० ॥ १२. आ-मंरुदां । १३.
फ च रा प्र य म ल_१ ल_२-०हुर्विद्धां । १४. फ च रा प्र य म ल_१-
०नच्छदाः । ल_२ अ-०नच्छदां ॥ १५. आ-अप्नुग् । १६. फ-०मांश्वधे ।
रा प्र म य ल_१ ल_२ अ-मुमंश्वधः ॥ १७. प्र म ल_२ अ-
०द्यामुप० । य-०द्याप्य० । ल_१-परिगृह्य प० । य-मिच्छा-०मिर-
हयपाद् ॥ १८. ल_२-०स्वर्णे न भामाङ्गी ।

स-वाष्पम् उप-सर्षन्ती शिशिपां समुपाऽऽगमत् ॥१५॥ [१७

१७] ततस् तां शिशिपां सीता राक्षसीभिः समा-वृता ।

अभि-गम्य विशालाऽक्षी तस्यौ शोक-परिप्लुता ॥१६॥ [१८

१८] तां कृशां दीन-वदनां मलिन-किंष्ट-वाससम् ।

भर्त्सयाञ्चक्रे भीमा राक्षस्यस् ताः समन्ततः ॥१७॥ [१९

१९] ततस् तु वि-नता नाम राक्षसी भीम-निःस्यन्ता ।

अब्रवीत् कुपिता क्रूरा कराला निर्-णेतोदरी ॥१८॥ २०

२०] सीते पर्याप्तम् एतावद् भर्त्तुं चित्तं प्र-दर्शितम् ।

सर्वत्राऽति-कृतं भट्टे व्यसनायोप-कल्पते ॥१९॥ [२१

२१] परि-तुष्टाऽस्मि भट्टं ते कर्तव्यं मानुषं कृतम् ।

, ममाऽपि वैचनं पथ्यं दुवन्सौः कुरु मैथिलि ॥२०॥ [२२

२२] रावणं भर्जं भर्तारं भर्तारं सर्व-रक्षसाम् ।

वि-क्रान्तं रूप-सम्पन्नं सुरेशम् इव वासयम् ॥२१॥ [२३

२३] दक्षिणं लाग-शीलं च सर्वस्य प्रिय-वादिनम् । [२४

मानुषं कृपणं रौमं त्यक्त्वा रावणम् आश्रय ॥२२॥

१. म ल_१-००पमुलपर्वन्ता । ल_२-सवाष्पे मुलपर्वन्ता । २.

आ फ य अ च रा प्र-सिसिपा । म-शिशुपा । ल_२-शिशपा । ३

रा प्र म ल_१-सा समागमत् । फ च-समुपागताम् ॥ ४ आ-

ततस्तु । अ-ता तदा । ५ ल_२ अ-सिसपा । ६ आ फ च ल_२-

समावृताम् । ७ फ च-०नदृष्णवा० । रा प्र व म ल_१-०नदृष्णवा० ॥

८ प्र-वनिता । ९ फ रा-०मविक्रमा । अ-०मदर्शना । १० आ-

निर्नते० । रा प्र व ल_२-निर्नते० । म ल_१-निर्नते० ॥ ११ फ अ-

भर्त्सयेद् प्र० । प्र च रा प्र व म ल_१ ल_२-भर्त्सयिता प्रदर्शिता । १२ फ-

०आविष्कृत । अ-०आप्यकृत ॥ १३ आ-प्रति । १४ फ च रा अ-

च वच । १५ आ-नुवत्या । अ-नुव प्रकुर ॥ १६ रा प्र

व म ल_१ ल_२-कुर ॥ १७ अ-त्यक्त्वा मते रा० ।

२४] दिव्याऽङ्ग-रागा वैदेहि दिव्य-भूषण-भूषिता । [२५

अद्य-प्रभृति सर्वेषां लोकानाम् ईश्वरी भव ॥२३॥

२५] अग्रेः स्वाहा यथा पत्नी गची चेन्द्रस्य गोभते । [२६

२६पृ] उमा देवी च रुद्रस्य सन्त्या पृष्णो वि-राजते ॥२४॥ [N

२७उ] एवं त्वं राक्षसेन्द्रस्य भव पत्नी वराऽऽनने ।^१ [N

२८पू] किं ते रामेण वैदेहि मानुषेण गताऽऽपुषा ॥२५॥

एतद् उक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ।

२९] अस्मिन् मुहूर्त्ते सर्वास् त्वां भक्त्याम न संग्रयः ॥२६॥ [२७

अन्या तु वि-कटा नाम राक्षसी क्रोध-मूर्च्छिता ।

३०] अग्रवीद् वचनं सीतां मुष्टिम् उद्यम्य तर्जनीम् ॥२७॥ [२८

बहून् अ-प्रति-रूपाणि वचनानि संहाम ने ।

३१] अनु-क्रोशान् मृदुत्वाच्च स्नेहाच्च तत्र मथिलि ॥२८॥ [२९

तत्र हेतोर् विशालाऽस्ती सर्वाः क्षिरयामहे यतः ।

३२] इच्छ वा रावणं सीते किं चिरेण श्रियस्व वा ॥२९॥ N

ततो 'हंय-मुखी नाम लम्बमान-पयोधरा ।

३४] अग्रवीन् कुपिता दीना दीप्ताऽऽस्या दीप्त-लोचने ॥३०॥ [N

अनु-नीता त्वम् अम्माभिश्च चिरं संन्त्येन मथिलि । [N

३६] न च नः कुरुष्व वाक्यं हितं काल उप-स्थिते ॥३१॥ [३०

आ-नीताऽसि समुद्रस्य पारं मर्त्य-दुरा-सदम् ।

१ प्र व म ल, ल-राजन् । २ आ फ च प्र व ल, ल-अ-
यानन ॥ ३ रा-नास्ति ॥ ४ फ-भक्षयेयुर्न ॥ अ-भक्षयामो । ५
प-गर्वन्ती । रा प्र व म ल, ल-अ-नर्वन्ती ॥ ६ आ फ अ-महामि ।
७ फ अ-लम्बवास्तव ॥ ८ फ अ-गिरम् । ९ आ च रा प्र व म
ल, ल-अ-प्रियवद ॥ १० उ ल, ल-उप-मु- । ११ फ अ-
दीप्तमूर्देवा ॥ १२ आ फ च रा प्र व म ल, -शान्त्येन ॥

३६] रावणाऽन्तः-पुरं घोरं प्र-विष्टा चाऽसि मैथिलि ॥३२॥ [३१

३७] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्राम् अस्माभिश्च सु-रक्षिताम् ।^x

न त्वां शक्तः परि-त्रातुम् अपि सौत्तात् पुरन्दरः ॥३३॥ [३२

३८] कुरुष्व हित-वादिन्या वचनं मम मैथिलि ।

N] तुल्यम् अश्रु-प्रपातेन खज शोकम् अन-अर्थकम् ॥३४॥ [३३

भजं प्रीतिं प्र-हर्षं च खजतां नित्य-दीर्घताम् ।

३९] सा त्वं राक्षस-राजेन सह क्रीड यथा-मुखम् ॥३५॥ [३४

. जानांसि च यथा प्रीतिं स्त्रीणां यौवनम् अ-श्रुष्वम् ।

४०] यावत्तनून व्यति-क्रान्तं तावत् मुखम् अत्राऽऽप्नुहि ॥३६॥ [३५

उद्यानानि च सर्वाणि पर्वतोप-वनानि च ।

४१] सह राक्षस-राजेन चरं त्वं मद्विरेक्षणे ॥३७॥ [३६ ..

स्त्री-सहस्राणि ते सप्त वशे स्यास्यन्ति सुन्दरि ।

४२] रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्व-रक्षसाम् ॥३८॥ [३७

. स्त्री-दुःखं स्त्री वि-जौनीते तेनाऽर्थं प्र-व्रवीमि ते ।

N] स्त्रीणां स्त्रियो गतिर्यस्मैन् तेन त्वां प्र-व्रवीम्य अहम् ॥३९॥ [N

उत्-पाद्य च ते हृदयं भक्तियुष्यामि मैथिलि ।

१. आ फ अ-रावणस्य गृहे । २. आ-स्ता म० । ३. आ च-सुरक्षिता । ४. प्र-भव आरम्य समसमाप्तं यावत्पाठो नास्ति ।

५. फ च ल२ अ-० रित्रातुं साक्षादपि । ६. अ-भलमश्रुष्व० ॥ ७. आ-मद प्रीतिं । अ-भज कामं । ८. अ-नित्यदीर्घताम् ॥ ९. रा-जर्जामि ।

१०. फ च म-हि । अ-स्वयथा । ११. आ-यावत्तत एव० । ल२-

यावत्तु एव० । अ-यावत्तु तदतिक्रामेत् ॥ १२. रा च म ल१ ल२-

भज ॥ १३. फ-विजानाति तेनात्यर्थं व्रवीमि । १४. ल२-स्त्रियः स्त्रीणां ।

१५. फ-गतिर्यतस्तेन त्वां प्रार्थयामहे ॥ १६. फ च रा-वा ते । व म

ल१ ल० अ-ते वा ॥

- ४३] यदि मे' व्या-हृतं वाक्यं यथावन न करिष्यसि ॥४०॥ [३८
 ततश्च चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रूर-दर्शना ।
 ४४] भ्रामयन्ती महा-शूलं वचनं चेदम् अत्रवीत् ॥४१॥ [३९
 इमां हरिण-लोलाऽक्षीं त्रासोत्कर्षि-पयोधराम् ।
 ४५] रावणेन हृतां दृष्ट्वा दोहदो मे महान् अभूत् ॥४२॥ [४०
 यद् यकृत्-पिण्डं च हृद्(१६)यं रुधिरं च स-बन्धनम् ।
 ४६] अन्त्राण्य् अस्याः शिरश्चैव खादेयम् इति मे मतिः ॥४३॥ [४१
 ततस् तु प्र-धंसा नाम राक्षसी वाक्यम् अत्रवीत् ।
 ४७] कण्ठम् अस्या नृ-शंसायाः पीडयामि किम् एतया ॥४४॥ [४२
 नि-वेधंतां ततो राज्ञे मांनुं पीड्यं मृतेति हं ।
 N] अत्र कश्चिन् न सं-देहः खीदतेत्य् एव वक्ष्यति ॥४५॥ [४३
 दृष्ट्वा ह् एतां निर-उच्छ्वासां वैवस्वत-गतिं गताम् ।
 ४८] भक्ष्यताम् 'इति मेन्वानो रावणो ह् अभि-धास्यति ।' [N
 वि-शस्येतां ततः सर्वाः शंभी-कुरुत लेशे-तः ॥४६॥ [४४]

१. फ-यदिमं व्या० । २. फ म-चन्द्रोदरी । च-छन्दोदरी । रा-
 मन्दोदरी । य ल_१ ल_२-छन्दोदरी । ३. फ-क्रूरनिस्वना । रा-घोरद० ।
 म-क्रोधमूर्छिता । ४. फ-महच्छूलमिदं वचनमत्रवीत् । अ-महाशूलमिदं
 वचनमत्रवीत् ॥ ५. य-त्रासोत्कर्ष० । ६. ल_१-राक्षसेन ॥ ७. आ-
 यक्षसिधं च । रा म ल_१ ल_२-पकृच्छितं च । प्र च य-यकृत् पितं च ।
 ८. फ अ-क्रोडं च हृदयं । ९. आ-अन्त्राणास्याः ॥ १०. आ-तपमा ।
 फ-प्रवसा । रा-प्रवसा । अ-प्रथमा । ११. आ-पाटयामि ॥ १२.
 य ल_१-०घते । १३. म-०पी सा । १४. फ च-च । रा य म ल_१
 ल_२-दि । १५. ल_२-अथ । १६. आ-पादतेत्येव वक्ष्ययः ॥ १७. फ-
 भक्ष्यमानां हि । च रा ल_१ ल_२-भजतामिति । १८. म-मर्षां नो ।
 १९. अ-नास्ति । २०. य म ल_२-मांसं कु० । २१. फ-मागताः ॥
 २२. ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- ततस् त्व अयो-मुखी नाम राक्षसी वाक्यम् अवब्रीत् । [N
 ४९] वि-भञ्जाम समाम् एनां वि-वादो मे न रोचते ।
 N] पेयम् आ-नीयतां क्षिप्रं माल्यं च वि-विधं बहु ॥४७॥ [४५
 ततः सूर्य-णैस्त्वा नाम राक्षसी वाक्यम् अवब्रीत् ।
 ५०] अयो-मुख्या यद् एवोक्तं ममाऽप्य एतद् वि-वक्षितम् ॥४८॥ [४६
 मुराम् आ-नीयतां क्षिप्रं सर्व-शोक-विनाशिनीम् ।
 ५१] मानुषं मांसम् आदाय नृशामोऽथ नि-कुम्भिलाम् । [४७
 ५२] तस्माद् एताम् अव-ष्टेभ्य भक्षाम सहिता वयम् ॥४९॥
 एवं सं-भर्त्स्यमाना सा सीता सुर-मुतोपमा ।
 ५३] राक्षसीभिः सु-धोराभिर धैर्यं यच्छा रुरोद ह ॥५०॥ [४८
 अत्युत्-क्रटाभिर अ-सकृत् परि-भर्त्स्यमाना^१
 सा राक्षसीभिर अ-सितोत्पल-पल्लवाऽह्नी ।
 नि-श्वास-धूमम् अकरोत् मृग-लाञ्छनस्य
 N] तुल्यं मुखं यद् अधिकं तत एव चाऽर्भूत् ॥५१॥ [N
 इत्यपि रामायणे मुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-वर्णने
 नामैकोनविंशः सर्गः ॥१९॥

१. फ-स्वधोमु० । च-स्वजोमु० ॥ २. आ-विमज्जामः ।
 ल_१-मुदितः पाठः । ३. आ-समालेशादिवाम० । रा य म ल_२-
 ह लेशेन वि० । ४. ल_१-नास्ति ॥ ५. फ य च रा म-सूर्यनखा ।
 ६. फ-अधोमु० । च-अजमु० ॥ ७. च रा य ल_२-आनयत । ८.
 फ अ-आसाय । ९. य-नृशामोऽथ । १०. आ-निकुस्तिलाम् । च-
 निकुन्तले । रा म य म ल_१-यथासुखम् । ११. फ-अवष्टमा सादाम ।
 य म ल_२-०म्भ मक्ष्याम् । अ-०म्भ खादामः ॥ १२. फ-संतर्ज्यमा० ॥
 १३. फ अ-इत्युत्क्रटाभिः परिभर्त्स्यमाना । १४. आ-निश्वासधू० । १५.
 ल_२-तदधिकं । १६. फ अ-वासूत् ॥ १७. फ-राक्षसीविभीषणवाक्यं
 मा० । य ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

[वं-२६]= [विंशः सर्गः] =[दा-२५, २६]

अथ तासु वदन्तीषु परुषं दारुणं वचः ।

N] राक्षसीष्व अत्यै-असौम्यासु हरोद जनकाऽऽत्म-जा ॥१॥ [१

सौ स्नापयन्ती वि-पुलौ स्तनौ नेत्र-जल-स्रवैः ।

N] चिन्तयन्ती न शोकस्य तदाऽन्तम अधि-गच्छति ॥२॥ [७

* सर्वोपायैर् उपाऽऽक्रम्य सीतां ता रावण-स्त्रियः ।

N] तूष्णीं बभूवुर युगपत् कृत्वाऽऽज्ञां भर्तुर् आ-हताः ॥३॥ [N

सा वेपमाना सततं प्र-वाते कदली यथा ।

१] राक्षसीभ्यो भयं-त्रस्ता वि-वर्ण-वदनाऽभवत् ॥४॥ [८

तस्याः सौ कम्पमानाया दीर्घा सुवि-पुल्लोऽसिता ।

२] कम्पिता एचिरा वेणी सर्पन्ती भुजगी यथा ॥५॥ [९

एवम् उक्त्वा तु वैदेही राक्षसीभिर मनस्विनी ।

३] उवाच परम-त्रस्ता वाष्प-गद्गदया गिरा ॥६॥ [२

न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

१. रा व ल, -इति तासु व०। अ-तथा तासां वदन्तीनां । म-अथ तासां वदन्तीनां । २. फ अ-बहु । ३. फ च अ-०सीवत्यसौम्या सा । रा व म ल, ल, -०सीवतिषोरा सा । ४. प्र-अतः शोकादारम्य "निस्त्रा रावणेनेह" इत्यादिश्लोकपर्यन्तं पाठो नास्ति ॥ ५. ल, -संस्ता० । अ-सौ स्ता० । ६. अ-०लघवे । ७. रा व म ल, -पारं धानधिग० । ल, -पारमनधिग० ॥ ८. फ रा व म ल, ल, -०वैरपक्रम्य । ९. म-राक्षस-स्त्रियः । १०. अ-नास्ति ॥ ११. फ व-नास्ति । १२. म-मयात्रस्ता ॥ १३. अ-तस्याश्च । १४. व-सुविमला० । १५. आ-कम्पन्त्या कम्पिता वेणी कम्पन्ती । फ अ-ददशे कम्पिता वेणीं सर्पन्ती । १६. अतः पर-मधिकः पाठः-फ-सा वेपमाना ददशे प्रवाते कदली यथा ॥ १७. रा व म ल, ल, -राक्षसीनां विरूपाणां श्रुत्वा वाचः सुदारुणाः ॥

- ४] कामं स्वादत्त मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥७॥ [३
 ५पू] निःश्वसन्त्य् अति-दुःखाऽऽर्त्ता भयोप-हृत-चेतना । [१०प
 . हा रामेति चै दुःखाऽऽर्त्ता पुनर् हा लक्ष्मणेति च ।
 ११] हा श्वश्रु मेम कौसल्ये हा सुमित्रे ममेति च ॥८॥ [११
 २पू] एषाऽल्प-पुण्या कृपणा वि-नन्द्यामि यथाऽर्थम् । [१४पू
 ५उ] आर्त्ता न्य-असृजद् अश्रूणि मैथिली वि-ललाप च ॥९॥
 लोक-प्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदा-हृतः ।
 ६] अ-काले दुर-लभो मृत्युः स्त्रियो वा पुरुषस्य वा ॥१०॥ [१२
 यच्च चाऽहम् आभिः कूराभी राक्षसीभिर् उहाऽर्दिता ।
 ७] जीवामि पति-हीना तुं मुहूर्त्तम् अपि दुःखिता ॥११॥ [१३
 सा राक्षसी-मध्य-गता सीता सुर-मुतोपमा ।
 ८] न शर्म लेभे दुःखाऽऽर्त्ता रावणेन च तर्जिता ॥१२॥ [४
 प्राऽवेपिताऽधिकं सीता स्व-गोत्रम् इव चाऽविशत् ।
 ९] वने यूथ-परिश्रष्टा मृगी कौकैर् ईवाऽर्दिता ॥१३॥ [५
 सा त्व-अ-शोकस्य वि-पुलांशास्त्वाम् आ-लम्ब्य पुष्पिताम् ।
 १०] चिन्तयामास शोकेन भर्त्तारं गत-मानसा ॥१४॥ [६

१. आ फ च प्र अ-विश्रम० । आ फ-०पहतचे० ।
 ३. फ च व म ल, ल२-हा हा रामेति । ४. अ-शोकात्ता ।
 ५. आ-स्वसुः म० । फ च रा-वसु म० । म-श्वश्रुमं । अ-
 श्वश्रु माम कौ० ॥ ६. अ-विनन्द्या० । ७. फ म-यथातथम् । अ-
 र्थिता तथा । ८. रा व म ल, -एवं । ९. अ-मैथिली विचिता खती ।
 १०. आ फ च रा व म ल, ल२-यथाह० ११. अ-कृताभि रा० १२. फ च
 रा व म ल, ल२ अ-पतिना हीना । १३. अ-०सी मध्यगता । १४. फ-
 निर्जिता ॥ १५. अ-प्रवेपिता० १६. अ-गात्राण्येव चा० । १७. अ-०गि
 गोमातुनार्दिता । १८. रा-व ल, ल२-नास्ति ॥

- १२७] समुद्रे-मध्ये नौः पूर्णा वायु-वेगैर् इवाऽऽहता । [१४३
 भर्त्तारं तं अ-पश्यन्ती राक्षसी-वैशम् आ-गता ।
 १३] सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयैर् ईवाऽऽवृतम् ॥१५॥ [१५
 तं पद्म-दल-पत्राऽक्षं सिंह-विक्रान्त-गामिनम् ।
 १४] धन्याः पश्यन्ति तं रामं कृत-ज्ञं प्रिय-दर्शनम् ॥१६॥ [१६
 सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदिताऽऽत्मना ।
 १५] तीक्ष्णं विषम इवाऽऽस्वाद्यं दुर-लभं मम जीवितम् ॥१७॥ [१७
 कीदृशं तु मया पापं 'पूर्वं देहांऽन्तरे कृतम् ।
 १६] यद् इयं प्राऽऽप्यतेऽवस्था मया घोरा सु-दारुणा ॥१८॥ [१८
 जीवितं सक्तुम् इच्छामि शोकेन महताऽऽयुता ।
 १७] राक्षसी-रक्षितत्वाच्च कामो नाऽवाऽऽप्यते मया ॥१९॥ [१९
 १८] धिग् अस्तु खलु मानुष्यं धिग् अस्तु परै-वश्यताम् । [२०
 N] राक्षसी वशम् आ-पन्नो भर्त्स्यमानो मु-दार्णवम् ॥२०॥ [N
 १८७] न शक्यं यत् 'परि-सक्तुं स्वच्छन्देनाऽऽर्त्य-जीवितम् । [२०७
 यस्माद् अ-पौरर् दुःखैर् मां प्राप्तां नयति नोऽन्तकः ॥२१॥

१. म-मध्ये समुद्र । २. राक्षसी-स्वमप० । ३. आ-
 सीवसमागता । ४. अ-इवाप्लुती ॥ ५. राक्षसी-सुपद्मदलप० ।
 ल२-सपद्मदलरूपाक्ष । अ-पद्मदलरूपाक्ष । ६. आ-०न्तविक्रमम् ।
 ७. फ अ-वै । ८. फ अ-प्रियवादिनाम् ॥ ९. आ फ च रा अ-
 इवामाष । १०. च राक्षसी ल२ अ-पूर्वदेहा० ॥ ११. अ-०तु ।
 १२. फ च रा प्र च म ल२ ल२-०तावृता । १३. राक्षसी ल२-नास्ति ॥
 १४. अ-परिव० । १५. म ल२ ल२-आपन्न भर्त्स्यमान । १६. राक्षसी
 अ-भिष्टा-मुदारुणा । भगवत इवात्राय स्तोकार्थः । तु० उपरि २५ दाः सो० ॥
 १७. आ-दाक्या । १८. आ-पतित्य० । अ-पतित्यनुमाप्यच्छन्देन
 जी० ॥ १९. फ-चाप्यकः ॥

१९] प्र-संक्तामु-मुखीऽत्य-एवं रुदती जनकाऽऽत्म-जा । [दारदस०

अधो-मुखी वि-लपितुं वाला समुप-चक्रमे ॥२२॥ [१

२०] उन्-मत्तेव प्र-मत्तेव भ्रान्त-चित्तेव भामिनी ।

उपाऽऽवृता किशोरीऽर्व व्य-अचेष्टत मही-तले ॥२३॥ [२

२१] रावस्य प्र-मत्तस्य रक्षसा काम-रूपिणा ।

रावणेन प्र-मध्याऽहं क्रोशन्त्य अप-द(हृ)ता बलात् ॥२४॥ [३

२२] राक्षसी-वशम् आ-पन्ना भर्त्यमाना सु-दारुणम् ।

वि-चिन्तयामि दुःखाऽऽर्त्ता नाऽहं शक्यामि जीवितुम् ॥२५॥ [४

२३] न हि मे जीवितेनाऽर्थो नैवाऽर्थं न वि-भूषणः ।^१

वसैन्त्या रक्षसां मध्ये विना रामं महा-रथम् ॥२६॥ [५

२४] धिक् मां अन-आर्याम् अ-संती याऽहं तेन विना-कृता ।

यन् मुहूर्तम् अपीऽच्छामि जीवितुं पाप-जीयिकां ॥२७॥ [७

२५] जीविते नास्ति मे श्रद्धा सुखे वा तं विना प्रियम् ।^२

मर्त्तारं सागराऽन्ताया वसुधायाः प्रियं-वदम् ॥२८॥ [८

१. अ-प्राकृष्टा । रा व ल_१ ल_२-काक्षुमु० । २. म-प्रवर्त्ता जन० । अ-०पी जनकात्मजा ॥ ३. च रा व म ल_१ ल_२-रुदती च । ४. आ-०री च । ५. रा-व्यवेष्टत ॥ ६. अ-रक्षिसा कामरूपिणी ॥ ७. आ प्र अ-नास्ति । ८. फ च रा व म ल_१ ल_२-व्यचिन्त० । ९. अ-दाक्रोमि । १०. आ प्र-नास्ति ॥ ११. अ-न वार्थो मे । १२. रा व म ल_१ ल_२-नास्ति । १३. रा व म ल_१ ल_२-वसंती ॥ १४. अ-दग्धामनार्याममती । १५. फ-मुहूर्तमपि चेच्छामि । अ-या. मुहूर्त-मपी० । १६. अ-पापजीवितम् । १७. फ-नास्ति मे जीवितेन सुखं तं विना प्रियम् । अ-नास्ति मे जीवितेनार्थो सुखे वा तं विना प्रियम् । १८. ल_१-नास्ति ॥

२६] छिद्यतां भक्ष्यतां वाऽपि शरीरं वि-सृजाम्य् अहम् ।^१

मां चिरं वि-विधं दुःखं सहेयं प्रिय-वर्जिता ॥२९॥ [९

२७] चरणेनाऽपि सव्येन न स्पृशेयं निशा-चरम् ।

किं पुना रावणं नीचं कामयेयं वि-गर्हितम् ॥३०॥ [१०

२८] प्रत्या-ख्यातं न जानीते आत्मानं नाऽऽत्मनः कुलम् ।

यो नृशंस-प्रभावोऽयं मां धर्पयितुम् इच्छति ॥३१॥ [११

२९] छिन्ना भिन्ना वि-भक्ता वा दीप्ते वाऽग्नौ प्र-वेशिता ।

रावणं नोपे-तिष्ठेऽहं किं वि-लंघनेन वीं चिरम् ॥३२॥ [१२

३०] ख्यात-प्रज्ञः कृत-ज्ञश्च साऽनुक्रोशश्च राघवः ।

साम्प्रतं निरनु-क्रोशः शङ्के मद-भार्ग्य-संक्षयात् ॥३३॥ [१३

३१] राक्षसानां जनै-स्थाने सहस्राणि चतुर्दश ।

३२] येनैकेन निरस्तानि स मां नाऽभ्यव-पद्यते ॥३४॥ [१४

३३] वि-राधो दण्डकाऽरण्ये येन राक्षस-पुङ्गवः ।

३४] शरेणैकेन नि-हतः स मां नाऽभ्यव-पद्यते^२ ॥३५॥ [१६

कामं मध्ये समुद्रस्य लंकेयं दुष्प्र-धर्पणा ।

N] नतुराघव-धाणानाम् अ-ग्रौऽऽप्याम् उप-धारये ॥३६॥ [१७

१. फ-०भ्यतां । २. आ-भक्षतां । ३. ल_१-नास्ति । ४. रा घ म ल_२ दारणैरीरितं । ल_१-दारणं नेदृशं । अ-अचिरं न चिरं ॥ ५. फ अ-रावणं किं । पुनर्नीय ॥ ६. आ-प्रत्याख्यातो म । ७. अ-आत्मानं । ८. रा-०भाववाम्प्रोप । फ-प्रधर्पयितुमिच्छ । ९. य म ल_१-०सेमो वा । १०. फअ-प्रदीपिता । ११. अ-तोपतिष्ठेय । १२. फ अ-प्रलापेन । १३. आ फ च रा य ल_१ ल_२ अ-पाधिरम् ॥ १४. अ-यो गुणज्ञः कृ० । १५. फ-संश्रुतो । अ-संज्ञातो । १६. अ-मात्रमं १७-अ महस्याणि जनस्थाने । १८. फ-मामप्युपप० । १९. ल_२-नास्ति । २०. ल_२ अ-नास्ति । २१. अ-नामप्युपप० । २२. अ-निरुद्धा रावणेनाहं मन्दवीर्येण धीरवान् ॥ २३. फ-अप्राप्येव्यवधा० रा अ-अप्राप्येयुपधा० ॥

किं नु तदं कारणं येन रामो दृढ-पराक्रमः ।

N] रक्षसाऽप-हृतां भार्याम् इष्टां नाऽभ्यव-पद्यते ॥३७॥ [१८

३२७] इह-स्यां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मण-पूर्वजः ।

३३४] जानन्न-नहि स तेजस्वी धर्षणां मर्षयिष्यति ॥३८॥ [१९

३४७] हतेति योऽपि गत्वा मां राघवाय नि-वेदयेत् । [२०५

N] सु-महत्तेन कल्याणं कृतं स्यात् लोक-नन्दनम् ॥३९॥ [N

गृध्र-राजोऽपि सपरे रावणेन नि-पातितः । [२०७

३५] कृतं तेन महत् कर्म मां तदाऽभ्यव-र्गच्छता ।

तिष्ठता रावणं-द्वन्द्वे दृढेनाऽपि जटायुषा ॥४०॥ [२१

३६] यदि माम् इह जानीयाद् वर्त्तमानां स राघवः ।

अद्य वाणैर्-अपि क्रुद्धः कुर्यात् लोकम् अ-राक्षसम् ॥४१॥ [२२

३७] वि-धमेच्च चं पुरीं लंकां शोषयेच्च महोदधियम् ।

रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च-नाशयेत् ॥४२॥ [२३

३८] ततो निहत-नाथानां राक्षसानां गृहे गृहे ।

यथाऽहमेव एवं रुदती म-भीतेवै पुरी भवेत् ॥४३॥ [२४

३९] वि-नष्टां रक्षसां लंकां कुर्याद् रामः स-लक्ष्मणः ।

४०५] नहि ताभ्यां शरैः स्पर्ष्टो मुहूर्त्तम् अपि जीवति ॥४४॥ [२५

४१७] चिता-धूमाऽऽकुल-पथा गृध्र-मण्डल-सङ्कुला ।

१. ल_१ ल_२-किन्तु किं । २. फ-नाभ्युपप० ॥ ३. रा प्र च ल_१-जानन्नपि स । आ फ-जानन्नपि हि । ४. फ-धर्षयि० । ५. अ-नास्ति ॥ ६. आ फ च रा प्र ध म ल_१ ल_२-तदाभ्यपग० । अ-तदाभ्यव-गच्छत । ७. अ-भिन्नाः-रावणं द्वन्द्वे । आ फ च व म ल_१ ल_२-० ण्यसुदे ॥ ८. आ-अभिजा० । ९. फ रा म अ-अतिक्र० ॥ १०. आ-विध्वंसेम ॥ ११. रा प्र-यथाहमेव । १२. रा प्र-अभावेव ॥ १३. फ-स हि । १४. अ-शरैर्दृष्टो ॥

- ४२पृ] अ-चिरेण पुरी लंका श्मशान-सदृशी भवेत् ॥४५॥ [२६
 नाऽति-दीर्घेण कालेन प्राऽऽप्स्याम्य एतं मनो-रथम् ।
 ४३] दुष्प्र-स्थानं समा-ख्याति सर्वेषां हि विपर्य-यम् ॥४६॥ [२७
 यादृशानि हि दृश्यन्ते लंकायाम् अ-शुभानि च ।
 N] अ-चिरेणैव कालेन भविष्यति हत-प्रभा ॥४७॥ [२८
 हते ः लंका-पतौ पापे रावणे राक्षसेष्वरे ।
 N] शोषं यास्यति दुर्-वर्षा प्र-मदा वि-धवा यथा ॥४८॥ [२९
 पुण्योत्सव-समृद्धाऽपि दुष्ट-सत्त्वा स-राक्षसा ।
 N] वि-नश्यन्ति पुरी लंका नष्ट-भर्ता यथाऽङ्गना ॥४९॥ [३०
 साऽन्धकारः संमुद्-योगो (!तो) हते राक्षस-पुङ्गवे ।
 N] भविष्यति संमुद्-मोक्षो मेघानां शरदीऽव मे^१ ॥५०॥ [३२
 यदि नाम स शूरो मां रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।
 N] जानीयाद् वर्तमानां हि रावणस्य नि-वेशने ॥५१॥^{१५} [३३
 अनेन तु नृ-शंसेन रावणेनाऽधमेन मे^{१६} ।^{१७}
 N] समयो यम् तु निर्-दिष्टम् तस्य कालोऽति-वर्तते ॥५२॥ [३४

१. प्र व म ल, ल_२-तत्त दी० । २. प्र व म ल, ल_२-
 प्राप्स्याम्येतन्मनो० । रा-प्राप्स्याम्येस म० । ३. अ-दुष्प्रस्थानो यमाख्याहि ॥
 ४. अ-यादृशानां हि । रा प्र व म ल, ल_२-०ज्ञानहि । ५. अ-०यामाद्यु
 भामिति ॥ ६. आ-चापि । प्र-चापि । ७. फ-०क्षसाधिपे । अ-०क्षसाधमे ।
 ८. रा प्र व म ल, शोकं या० । अ-शोषं पश्यति ॥ ९. फ-नष्टविष्वस्तरा० ।
 अ-नष्टसन्धस्तरा० । १०. फ अ-भविष्यति । व म ल, ल_२-विनश्यति ॥
 ११. आ म-०कारमिचोचानं । फ रा प्र व ल_२-०कारमिचोचोत्^८ । ल_१-
 ०कारमिचोचोत्^८ । १२. अ-महानन्दो । १३. अ-ले ॥ १४. ल_१-नास्ति ।
 १५. अ-भृत्^८० । १६. ल_२अ-च । १७. ल_१-नास्ति । १८. अ-०लो निवर्तते ॥

अ-कार्यं येन जानन्ति नैर्ऋताः पाप-कर्मिणः ।

N] धै(१५)र्मस् तेषां महो-क्रूरो भविष्यति हि मां प्रति॥१३॥[३५
नैते धर्मं वि-जानन्ति राक्षसाः पित्रिताऽक्षनाः ।

N] ध्रुवं मां प्रातर-आशाऽर्थे राक्षसो योजयिष्यति ॥५४॥[३६
साऽहं कथं भविष्यामि तं वीरं प्रिय-दर्शनम् ।

N] रामं रक्ताऽन्त-नयनम् अ-परयन्ती च दुःखिता॥१५॥[३७
यदि कश्चित् प्र-दाता मे विपस्याऽद्य भविष्यति ।

N] क्षिप्रं वैवस्वतं देवं परयेयं पतिना विना ॥५६॥[३८
न जाने त्रियंते रामः स वां लक्ष्मण-पूर्वजः ।

N] जीवन्तो तौ^{११} न कुर्व्यातां कैयं हि मम मार्गणम् ॥५७॥[३९
नूनं ममैव शोकेन स वीरो लक्ष्मणाऽग्र-जः ।

N] देवोऽऽतिथेयं शुद्धोऽऽत्मा प्रति-भांति गतोऽनघः ॥५८॥[४०
धेन्या देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।

N] मम पश्यन्ति ये^{१२} नोयं रामं राजीव-लोचनम् ॥५९॥[४१

१. अ-मानन्ति । २. रा प्र व म ल, ल_२-राक्षसाः
पिशिताक्षिनः । आ-०ताः पापकर्मणः । अ-०ताः पिशिताक्षनाः । ३. म-
धर्मापेक्षे । ४. क-महाघातो । रा प्र व ल, ल_२-महां घातो । ५. अ-नाहित ।
६. आ य ल, ल_२-नैतद्धर्म । प्र-नैतद्धर्म । ७. रा-नैर्ऋताः पापकर्मिणः ।
प्र म ल, ल_२-नैर्ऋताः पापकर्मिणः । ८. प्र ल, ल_२ अ-०तराक्षार्थ ॥
९. फ अ ल, सुदुःखिता । १०. अ-भवेदिह । ११. अ-वैवस्वतं दे० ।
१२. आ अ-प्रियं ते । ल-प्रियते । १३. अ-च शत्रुतृ० । १४. रा प्र व म
ल, ल_२-न प्रकु० । फ-नौ न कुर्वन्ति । १५. आ रा प्र व म ल, ल_२-
नोभ्यां ॥ १६. ल-नूनमेव शो० । १७. अ-न । १८. रा प्र व म ल,
ल_२-रामो ल० । १९. अ-०तिथेयं शुद्धात्मा । २०. आ रा प्र व म ल, ल_२-
प्रतीच्छति । अ-प्रतीच्छत । २१. अ-धन्याश्च देवा ग० । २२. फ च-नास्ति ।
२३. अ-वै नायं । आ फ च-ये रामं ॥

अथवा नहि तस्याऽर्थो धर्म-कामस्य धीमतः ।

N] मया रामस्य राजर्षेर् भार्यया परमाऽऽत्मनः॥६०॥ [४२

दृश्यमाने भवेत् प्रीतिर् अदृश्ये प्रीति-सौहृदम् ।

N] नाशयन्ति कृत-घ्नोस् तु न रामो नाशयिष्यति॥६१॥ [४३

किं नु मे न गुणाः केचित् किं वा भाग्य-क्षयो हि मे ।

N] याऽहं हीना वराऽर्हेण रामेण विदिताऽऽत्मना ॥६२॥ [४४

श्रेयो मे जीवितान् मृत्युर् वि-हीनां या ह् अहं ततः ।

N] रामाद् डेत्कृष्ट-चारित्राच्चूराच् शत्रु-निर्वहणात्॥६३॥ [४५

अथवा संक्त-शस्त्रौ तौ वने मूल-फलाऽर्शनौ ।

N] भ्रातरौ हि नर-श्रेष्ठौ चरतो वन-गोचरौ ॥६४॥ [४६

अथवा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुर्-आत्मना ।

N] छत्रना घातितौ वीरौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥६५॥ [४७

साऽहम् एवं गते काले मर्त्तुर्म इच्छामि सर्वथा ।

N] न च मे वि-हितो मृत्युर् अस्मिन् दुःखेऽभि-वर्तते॥६६॥ [४८

धन्याः खलु महाऽऽत्मान ऋषयः सत्य-सङ्गराः ।

N] जिताऽऽत्मानो महा-भोगा येषां नास्ति प्रियौऽप्रियम्॥६७॥ [४९

१. ल_२-तद्वपि । २. प्र ल_१ अ-भार्यावाः ॥ ३. ल_२ प्र-प्रतिसौहृ० । अ-प्रीतिमौलम् । ४. अ-कृतज्ञा मे ॥ ५. प्र-किं न रामे । ल_१-किं रामे न । ६. च रा प्र म अ य ल_२-सन्नि । आ-केचि । ७. प्र-शु ॥ ८. प्र य ल_१-श्रेयान्मे । ९. फ च रा-वृत्तान्तम् । अ-जीवनान्मृत्युः । १०. आ म ल_२ अ-विहिना । ११. फ अ-रामादेत्कृष्टाच् ॥ १२. फ अ-न्यस्तना । रा-शस्त्रायत्तौ । १३. रा प्र य म ल_१-लाशिनौ । १४. आ च रा प्र म-चरन्तौ । १५. फ अ-नास्ति ॥ १६. अ-स्मिन् कर्तुं । प्र-काले ॥ १७. आ य अ-०ताः । ल_२-०तः । १८. आ-मेऽविहितो मृत्युस्तस्मिन् । १९. रा प्र य म ल_१-दुःखेऽविब० । अ-दुःखे निव० ॥ २०. अ-धन्याश्च न । २१. ल_२-मयमंगलाः । २२. अ-महामानो । २३. अ-प्रियं प्रि० ॥

मियाद् उत्-पद्यते दुःखम् अ-मियाद् अधिकं पुनः ।
 N] ये प्रियेभ्यो वि-मुक्तास् तान् नमस्-कुर्यान् महाऽऽत्मनः ६८ [५०
 साऽहं त्यक्ता प्रियेणेहै रामेण विदिताऽऽत्मना । [५१ पृ
 शूरेण प्रिय-भार्येण गुण-ज्ञेन महाऽऽत्मना । [N
 N] प्राणांस् त्यज्यामि यास्यामि रावणस्य वशं न तु ॥ ६९ ॥ ५१ उ
 ह्त्वापै रामावणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-विहंगपो
 नाम विंशः सर्गः ॥ २० ॥

१. आ-पयां नोत्पद्यते । २. अ-अविरु ततः । ३. अ-त्रिपुक्तानां
 नमस्यामि । ४. रा प्र घ म ल, ल२-० नमस्कुर्यां । ५. अ-० महात्मनां । ६. अ-
 प्रियेणाद्य । ७. अ-० तात्मनः । ८. अ-दृढात्मनां । ९. अ-इशे न च ॥
 १०. च प्र म ल, ल२ अ-सीताप्रलापो ॥

[वं-२७] = [एकविंशः सर्गः] = [दा-२७]

N] इत्यु-उक्ताः सीतया घोरा राक्षस्यो रोप-मूर्च्छिताः । [१५

N] तूर्णम् उव-पतिता गृह्य शक्ति-शूल-पैरश्वधान् । [N

१७] जग्मुर् अन्त्याम् तथाऽऽख्यौतुं रावणस्य तरस्विनः ॥१॥ [१७

ततः सीताम् उपाऽऽगम्य राक्षस्यो घोर-दर्शनाः ।

२] पुनः परुष-वाक्याऽर्थम् अन्-अर्थयिदम् अर्जुन ॥२॥ [२

हन्तेदानीं तवाऽन्-आर्थे सीते पाप-विनिश्चये ।

३] राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांसं तेऽद्य यथा-भुखम् ॥३॥ [३

सीतां ताभिर् अन्-आर्याभिरदृष्ट्वा निर-भर्त्सितां तदा ।

४] राक्षसी त्रि-जटा वृद्धा शयाना वाक्यम् अब्रवीत् ॥४॥ [४

आत्मानं खादताऽन्-आर्या न सीतां खादयिष्ये ॥

५] जनकस्य सुताम् इष्टां स्तुपां दश-रथस्य च ॥५॥ [५

स्वप्नो ह्य अद्य मया दृष्टो दारुणो 'लोम-हर्षणः ।

६] राक्षसानाम् अ-भावाय भर्तुर् अस्या भवाय च ॥६॥ [६

एवम् उक्ताम् त्रि-जट्टया राक्षस्योऽपाऽस्य मैथिलीम् ।

७] सर्वा एवाऽर्जुन भीतोऽन् त्रि-जटां ताम् इदं वचः ॥७॥ [७]

१. आ च ल२-इत्युक्ता । २. फ रा प्र व म ल, -राक्षस्यः
 क्रोधम् । अ-राक्षस्य क्रोधम् । ३. आ फ च-परस्व । ४. अ-
 नास्ति । ५. अ-ययू राक्षः समाख्यातुं ॥ ६. रा प्र व म ल, ल२-
 परं परपानहम् । फ-पुनः परपमेकार्यम् । ७. आ-० नयो येनेदम् ॥
 ८. अ-दर्शने । ९. आ फ च अ-मांसमेतद्यथा ॥ १०. आ-निर्म-
 र्स्वतं ॥ ११. अ-शीतां भक्षयिष्यथ ॥ १२. फ रा प्र व म ल, -
 रोमह ॥ १३. अ-त्रिजटाया । १४. अ-पुनःप्रवन्ती तां त्रि ॥

अ-शेषं श्रोतुम् इच्छामस् तव दुःस्वप्न-दर्शनम् । [N
८] कीदृशं तु त्वया दृष्टं श्रोतुं कौतुहलं हि नः ॥८॥ [७३

तासाम् एतद् वचः श्रुत्वा त्रि-जगद् दृढ-राजसी ।

९] वक्तुं कृताऽजलि-पुटं तं स्वप्नम् उप-चक्रमे ॥९॥ [८

स-पर्वत-वनां कृत्स्नां ग्रंथमानो महीम् इमाम् ।

१०] स्वप्ने रामो मया दृष्टो रुधिरं पीतवान् बहु ॥१०॥ [N

गजदन्त-भर्यां दिव्यां शिविकाम् अन्तरिक्ष-गाम् ।

११] युक्तां नाग-संहस्त्रेण स्वयम् आ-स्थाय राघवः ॥११॥ [१८

N] स्वप्ने चाऽद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाऽम्बराऽऽवृता ।

सागरेण परि-क्षिप्तम् आ-रूढं श्वेत-पर्वतम् ।

१२] रामेण सं-गता सीता भास्करेण यथा प्रेम्णा ॥१२॥ [१०

इहोप-यातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया । [१७

१३] लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वि-माने पुष्पके स्थितः ॥१३॥ [१८

राघवश् च मया दृष्टश् चतुर्-दन्ते महा-गजे ।

N] आ-रूढः शैल-संकशे वि-चरन् सह भार्यया ॥१४॥ [११

ततस् तौ नर-शार्दूलौ दीप्यमानौ स्व-तेजसा ।

N] शुक्ल-माल्याऽम्बर-धरौ जानकीं प्रत्युत्प-स्थितौ ॥१५॥ [१२

ततस् तस्य नगस्याऽग्राद् आकाश-स्थस्य दन्तिनः ।

१. फ-० प्रमातुराः । २. अ-कीदृशः ॥ त्वया दृष्टः ॥ ३. फ अ-
नद्धाजलिः ॥ ४. प्र-प्रस्थमानां । ५. प्र-स ॥ ६. फ च रा प्र व
म ल, ल२-पातवान् ॥ ७. आ-नगसः । ८. ल२-रावणः ॥ ९. फ-
समुद्रेण । १०. रा प्र व म ल, ल२-आरोहं दैव पर्वतं । आ-० रुढ स्वेतः ।
११. फ च रा प्र व म ल, ल२-प्रमा यया ॥ १२. फ च रा प्र व म
ल, ल२ अ-चतुर्दन्तं महागजं । १३. अ-आरूढं । १४. फ च रा प्र
व म ल, ल२-० संकाशं । १५. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-लक्ष्मणः ॥
१६. अ-मुतेजसा । १७. अ-समुपः ॥

N] भर्त्रा परि-गृहीतस्य जानकी स्कन्धम् आ-प्लुता ॥१६॥ [१३

भर्तुर् अद्वाद् समुत्-पत्य ततः कमल-लोचना ।

N] चन्द्र-सूर्यौ मयौ दृष्टौ पाणिना परि-मार्जती ॥१७॥ [१४

ततस् ताभ्यां कुमारभ्याम् आ-स्थितोऽसौ गजोत्तमः ।

N] सीतया च विशालाऽक्ष्या लंकां पर्यभि-तः स्थितः ॥१८॥ [१५

पाण्डुरर्पभ-युक्तेन रथेनाऽष्ट-भुजः स्वयम् ।

१४] शुक्र-माल्याऽम्बर-धरो लक्ष्मणेन संमा-गतः ॥१९॥ [१६

वि-मानाद् पुष्पकाद् अथ रावणः पतितो मया ।

१५] कृप्यमाणः स्त्रिया दृष्टो मुण्डः पीताऽम्बरो हि सः । [१७

१८] उष्ट्रेण च मया दृष्टः प्र-यातो दक्षिणां दिशमा ॥२०॥ [N

संभाजश्च च मया दृष्टो गीत-वादित्र-नृत्यवान् ।

१९] विभ्रंतां रक्त-माल्यानि रक्षसां रक्त-वाससांम् ॥२१॥ [४५

लंका चैवं पुरी कृत्वा गज-वाजि-रथेऽऽकुला ।

२०] सागरे पतिता दृष्टा मय-गोपुर्-तोरणा ॥२२॥ [४६

१. आ-भ्रात्रा । २. ल_२-पाणिना परिमार्जती । फ च-०की स्कन्धमास्थिता । रा प्र व म ल_१-०की स्कन्धमागता । अ-०की स्कन्धमास्थितः ॥ ३. आ-भुर्तुर् । ४. च रा प्र व म ल_१ ल_२-समुत्पत्य । ५. व म ल_१ ल_२-सूर्योपमा । ६. फ अ-दृष्टौ ॥ ७. अ-०रीम्यो । ८. फ-०स्थितः स ॥ ९. अ-०धेनोरभय इव । १०. च रा प्र व म ल_१ ल_२-सहागतः ॥ ११. च-यातितो । १२. च-कृष्णमाल्यानुलेपनः । १३. आ रा प्र व म ल_१ ल_२-इमन् । १४. प्र ल_१-नास्ति ॥ १५. ल_२-व्रुष्टितः पादः । १६. रा व ल_१ ल_२ अ-०नृत्यवान् । म-०ग्रनिस्वनः । १७. अ-विभ्रती । १८. आ अ-०वायसम् । १९. प्र-नास्ति ॥ २०. अ-वेवं । २१. रा प्र व म ल_१ ल_२-०ममावृता । २२. फ च ल_१ अ-रप्त्वा । २३. च ल_२-मग्ना गो० । फ अ-मग्न-प्राकारतो० ॥

पीत्वा तैलं प्र-नृत्यन्त्यः प्र-हसन्त्यो महा-स्वनाः ।

२१] लंकायां भस्म-रूपायां सर्वा राक्षस-योषितः ॥२३॥ [४८

कुम्भ-कर्णाऽऽदयश्च चेमे सर्वे राक्षस-पुङ्गवाः ।

२२] पीतैश्च च वसनैर् दृष्टाः क्रीडन्तो गोमये हृदे ॥२४॥ [४९

श्वेतं पर्वतम् आ-रूढस् त्व एक एव विभीषणः । [N

२३] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धं राक्षसैर अनिलोऽऽदिभिः ॥२५॥ [४४उ

अप-सर्पित पश्यन्त्वं श्रुत्वा खलु स राघवः ।

२४] घातयेत् परमाऽमपीं सर्वान् आ-गम्य राक्षसान् ॥२६॥ [५०

मियां बहु-मेतां भोर्या वन-वामेऽप्य अनु-व्रेताम् ।

२५] मत्सितां त्रासितां वीर्येण राघवो नाऽनु-मस्यते ॥२७॥ [५१

तद् अलं क्रूर-वीर्यैर् वैः सौन्त्वम् एवाऽभि-धीयेताम् ।

N] अभि-याचत वैदेहीम् एतद् हि मम रोचते ॥२८॥ [५२

२६उ] येस्या ह्य एवं-विधः स्वप्नो दुःखितायाः प्र-दर्श्यते ।

सा दुःखैर् बहुधा मुक्ता श्रियं प्राप्नोत्य् अनु-व्रतमाप् २९ ॥ [५३

१. अ-प्रतप्ताश्च । २. अ-०श्वनाः । ३. अ-सर्वरा० ॥ ४. क
रा प्र अ-चैव । ५. आ-रा प्र य ल_१ ल_२ अ-पीतैर्निव० ॥ ६. फ-
श्वेतपर्व० । अ-श्वेतं पर्वतमासाद्य । ७. रा म-०सितला० ॥ ८.
प्र म ल_१ ल_२-नश्यत्वं । ९. प्र म ल_१ ल_२ अ-स रा ल । १०. ल_१ ,
ल_२ अ-भगवत् । ११. फ-०मता भार्या । १२. फ-०प्रता । १३. फ-
यासिता चापि ॥ १४. अ-०वाक्यैश्च । १५. आ-शीलमेवा० । फ-
ज्ञानवमेवा० । च रा ल_१-सान्त्वमेवं विधी० । प्र अ-याग्यमेव विधी० ॥
१६. रा-यया एवंविधः । प्र य म ल_१ ल_२-०स्या एवंविधः । १७.
प्र य म ल_१ ल_२-०प्रदक्षितः । १८. य म ल_१ अ-वहृदिगृणा ।
१९. फ व म ल_१-प्रियं । २०. य म ल_१-वहृदिवसं गमा ।
या अ-०प्राप्नोततमम् ॥

३०] भर्त्सिताम् अभि-याचध्वं राक्षस्यः किं वि-वक्ष्यो ।

३१पृ] राघवाद् हि भयं घोरं राक्षसानाम् उप-स्थितम् ॥३०॥ [५४

प्रणि-पात-प्रसन्ना हि मैथिली जनकाऽऽत्म-जा ।

N] अलम् ऐका परि-त्रातुं राक्षसीम् महतो भयात् ॥३१॥ [५५

३१उ] अपि चाऽस्या विशालाऽक्ष्या न किञ्चिद् उप-लक्ष्ये ।

वि-रूपम् अर्थं चाऽङ्गेषु यत् सूक्ष्मम् अपि लक्षणम् ॥३२॥ [५६

३२] छाया वै-गुण्यम् ओ-याति र्यतो दुःखम् उप स्थितम् ।

३३पृ] अ-दुःखोऽहम् इमाम् देवीं नै' क्लेशयितुम् अर्ह्य ॥३३॥ [५७

अर्थ-सिद्धिं तु वैदेहाः पश्याम्य् अहम् उप-स्थिताम् ।

३४] राक्षसेन्द्र-विनाशं च वि-जयं राघवस्य च ॥३४॥ [५८

२६पू] निमित्त-भूतम् एतत् तु श्रोतुम् अस्या महत् प्रियम् ।

२७पृ] स्फुरत् पश्यामि नयनं पद्म-पत्रम् इवाऽऽयतम् ॥३५॥ [५९

२६उ] ईर्ष्यं च हृषितो ह्य अस्या दक्षिणोऽतिप्र-दक्षिणः ।

अकस्माद् अर्थं वैदेहा वोढुर् एकः 'प्रे-वेपते ॥३६॥ [६०

१ च रा प्र घ ल, ल_२-०मपि या० । अ-०मुपया० । म-रासं
तानभिया० । आ-०मपि याचध्वं । २. अ-किञ्चिदक्षयम् ॥ ३. अ-
प्रणिपत्य प्र० । ४. आ फ रा प्र घ म ल, ल_२-भार्ता
५. आ-०लक्ष्येत् । अ-०लक्षते । प्र-०मंस्यते । ६. आ फ-
विरुद्धमपि । अ-विरुद्धमपि । ७. च-त्राङ्गेषु । ८. अ-मुमु० ।
९. अ म-किञ्चन । प्र-गम्यते । घ ल, ल_२-जायते ॥ १०. अ-
भाष्याति । ११. आ फ च रा प्र घ म ल, ल_२-यातो । १२. ल-
०गताम् । १३. आ फ च प्र ल, ल_२ अ-नियतो सत्यस्थिताम् ॥ १४.
रा घ म-नास्ति ॥ १५. अ-मुख ॥ १६. रा प्र घ ल, ल_२-एष
पादूषितो । आ-ईषच्च दूषितो । फ रा-ईषच्च दूषितोऽप्यस्याः । १७.
प्र घ ल, ल_२-०क्षिणायाः प्रद० । १८. फ अ-एष । ल, ल_२-एष । १९.
अ-०हुमेकं स्मये० । ल, ल_२-०कः प्रदम्यते ॥

२८] करेणु-हस्त-प्रतिमः सव्यश् चोरुः सन्वेपथुः ।

२९पू] देव्याः सूचयतीऽवाऽस्या राघवं स्थितम् अग्र-तैः॥३७॥[६१

पैत्ती चै शाखा-निलयैः प्र-दृष्टैः

पुनः पुनश् चोत्तम-सान्त्व-वादी ।

सुखाऽऽगतां वाचम् उदीरयन् वै

३५]

प्रत्या-गमं देशयतीऽव काकः ॥३८॥[६२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्यणि त्रिजटा-स्वमन्दानं
नामैकविंशः सर्गः ॥२१॥

१. अ-स्तप्रमितः । २. अ-प्रवे० । ३. फ-पुरतः स्थितम् ॥

४. फ म अ-पक्षीय । ५. आ रा प्र व ल, ल२-शाखालयनः प्र० ।

फ अ-शाखालयनः प्रकामं । ६. आ च थ ल, ल२-मशान्तवादी ।

रा म-मशान्तिवादी । ७. आ-ंगता । च-मुष्माण० । ८. अ फ-

रयानः । च-रयित्वा । अ-रयंश्च । ९. फ-चोदय० । अ-नोदय० ।

१०. फ-दृष्टः ॥ ११. व-त्रिजटायुः, स्व० । रा म-दास्वप्नो नाम् ॥

[व-२८]= [द्वाविंशः सर्गः] = [दा-३८]

सा राक्षसेन्द्रस्य वचो विचिन्त्य

तद् राक्षसीनां च वचः सुतीक्ष्णम् ।

सीताऽपि तत्रास यथा वनाऽन्ते

१.] सिंहाऽभिपन्ना गज-राज-कन्या ॥ १ ॥ [१]

सा राक्षसी-मध्य-गता च भीरुर्

वाक्यैर् मृशं रावण-तर्जिता च ।

कान्तार-मध्ये विजने विस्मृष्टा

२.] बालेव कन्या वि-ललाप सीता ॥ २ ॥ [२]

सत्यं तु चेदं प्रवदन्ति लोके

नाऽकाल-मृत्युर् भवतीऽति तर्ज-हाः ।

यत्राऽहम् एवं परिभर्त्स्यमाना

३.] जीवामि किञ्चित् क्षणम् अल्प-पुण्या ॥ ३ ॥ [३]

सुखाद् विहीनं बहु-दुःख-पूर्णम्

इदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।

विदीर्यते यत् न सहस्र-धाऽद्यं

४.] वज्राऽऽहतं शृङ्गम् इवाऽचलस्यै ॥ ४ ॥ [४]

१. फ व अ-निशम्य । २. फ म अ-सति वित० ॥ ३. फ-सुमहिर ।

च रा प्र व म ल, ल२-०तापि भीरु । अ-तु भीरु । ४. आ-०णपालिता ॥

५. आ-तयेदं । फ-ययेदं । ६. रा प्र व म ल, विज्ञाः । ७. रा प्र-परितर्ज० ।

व म ल, परितर्ज्य० । ८. रा प्र व म ल, ल२-कृपणाल्प० ॥ ९. रा

व म ल, सुखैर् । १०. फ व-हि । ११. ल२-स्थितं । १२. अ-०धा

यद् । १३. ल२-इवाचलस्य ॥

शेषं त्व इदानीं मम नास्ति नूनं
वध्याऽहम् अद्याऽप्रिय-दर्शनस्य ।

भावं न चाऽस्याऽहम् अनुप्र-दातुम्

५] अलं द्विजौ ब्रह्म यथाऽन्त्य-जाय ॥५॥ [५

नूनं ममाऽङ्गान् अ-चिराद् अन्-आर्यः

शस्त्रैः शितैश्छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।

तस्मिन् अना-गच्छति लोक-पाले

६] गर्भ-स्थ-जन्तोर् इव शल्य-हर्ता ॥६॥ [६

दुःखं किलेदं मम दौर्-मनस्यं

मासी चिरायाऽद्य गमिष्यतो द्वौ ।

वध्यस्य वन्धे हि यथा निर्गताऽन्ते

७] राजाऽप-कुरुंस् त्व इह तस्करस्य ॥७॥ [७

हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे

हा राम-मातः सह मे जनन्या ।

एषौ वि-पद्ये भृशम् अर्त्य-पुण्या ।

८] महाऽर्णवे नौर इव वायु-नुज्ञा ॥८॥ [८

१. फ च-०हमस्याप्रि० । रा-यथाहमद्या० । य-धन्याहमद्या० । ल_१
ल_२-दध्याहमद्या० । २. फ च-रास्याह० । ३. फ-द्विजौ वेदमयाभ्यजस्य ।
य-द्विजैर्ब्रह्मभयान्यजस्य ॥ ४. च रा व म ल_२-०हानि चिराद् । प्र-
०ज्ञानचिराद् । ५. फ अ-लोकपाले । ६. आ-शल्यहर्तुः ॥ ७. फ रा प्र व म
ल_१ ल_२ अ-च नेदं । ८ आ-चिरायाधिग० । ९. आ-च । अ-वे ।
१०. आ-उदस्य वन्धेहि । च अ-उदस्य वदस्य । ११. आ-निमान्ते । १२
आ-०पहतुं । अ-राजशापहतुं ॥ १३. आ-एषामिष्ये । १४. अ-अत्तमाग्या ।
१५. आ-वातस्त्रणा । फ च अ- वातस्त्रणा ॥

तौ धारयन्तौ हि मृगाऽधिपस्य
सत्त्वं च रूपं च नरेन्द्र-पुत्रौ ।

नूनं वि-नष्टौ मम कारणाय
९] सिंहर्षभौ द्वाब् इव वैद्युतेन ॥९॥[

नूनं स कालो मृग-रूप-धारी
मामै अल्प-भाग्यां लुलुभे तदानीम् ।

मोहान् मया तत्र तु तौ नि-युक्तौ
१०] रामाऽनुजो लक्ष्मण-पूर्वजश् च ॥१०॥[

हा राम सत्य-व्रत दीर्घ-बाहो
हा पूर्ण-चन्द्र-प्रतिमान-वक्त्र ।^१

हा जीव-लोकस्य हितै प्रियां स्वां
N] वैध्यां न मां वेत्स्येसि राक्षसीनाम् ॥११॥[

अनू-अन्य-दैवेत्यम् इदं क्रमाच्च चं
भूमौ च शय्या नि-यमश् च धर्मे ।

पति-व्रतेत्वं च मेमाऽफलं स्यात्
N] कृतं कृत-द्रेष् इव मानुषाणाम् ॥१२॥^{१३}

मोघो^{१४} हि धर्मश् चरितो मेमाऽयं

१. फ-कारणात् । २. च रा प्र व म ल_१ ल_२-वैद्युतेन ॥ ३.

व म ल_१ ल_२-ममाल्पभाग्याल्लुलुभे । अ-ममाल्पभाग्यं लु० । ४. फ-हा
राम पूर्णद्वितिरूपवक्त्र । ५. आ-हितः प्रयातो । च रा प्र व म ल_१
ल_१-०त प्रियात् । ६. फ च प्र-व्रतां । व म ल_१ ल_२-व्रथां ।
७. आ फ च प्र रा ॥ अ-वेत्स्यसि । ८. म-राक्षसीनाम् ॥ ९. फ च अ-
न्यदेवत्वमिदं । १०. आ-क्रमाच्च । म-शमा च । ११. म-पतिव्रतात् ।
१२. आ-न मेऽफलं । १३. रा व प्र ल_२-नास्ति । ल_१-अतः श्लोकादारभ्य
सर्गसमाप्तिं यावत्पुनरुक्तिः पाठः ॥ १४. च रा प्र व म-मिथ्या । १५. च प्र
म-मया तु । आ रा व-मया यत् ।

तथैक-पत्नीत्वम् इदं निर्-अर्थम् ।

यैत त्वां न पश्यामि कृशा वि-वर्णा

N] हीना त्वया सं-गर्भेने निर्-आशा ॥१३॥ [१३

पितुर् नि-देशान् नियमाद् नि-हीनो

वनान् नि-वृत्तश् चरित-व्रतश् च ।

स्त्रीभिस् तु मन्ये वि-पुलेक्षणाभिः

N] सं-रंस्यसे वीत-भयः कृताऽर्थः । [१४

अहं तु राम त्वयि जात-कामा

सदा वि-नाशाय नि-र्युद्ध-भावा ॥१४॥

स्वयं चरित्वा च तपो व्रतं च

N] त्यज्यामि धिग् जीवितम् अल्प-भाग्या । [१५

विपस्य दाता न च मेऽस्ति कश्चित्

शस्त्रस्य वा वेरमनि रावणस्य ॥१५॥

शोकाऽभि-तप्ता बहु-धा वि-चिन्त्य

N] दीनोऽथ वेणु-उदग्रथनं शृहीत्वा । [१६

उद्वद्ध-वेणु-उदग्रथनेन शीघ्रम्

अहं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥१६॥ [१८

१. अ फ च रा प्र-० कपतिरवम् । २. व म ल, अ-निरर्थकम् ।

३. अ-या । ४. आ-० मनाग्निरादा ॥ ५. अ-नियोगाद्विषमावि० । ६. मं-

स्त्रीभिश्च म० । च रा प्र व ल२-० भिस्तु मध्ये । ७. फ-संरंस्यसे । प्र-सं-

रंस्यसे । अ-संरंस्यते । ८. आ-वीतभयं ॥ ९. फ अ-चिरं वि० च रा व प्र म

ल२-निवासाय । १०. प्र ल२-निवद्धकामा । ११. अ-मोघं चरि० ।

फ-स्वयं चरित्वाय । १२. फ-० मिचिजीवि० च-त्यक्ष्याम्यहं जी० । १३. अतः

परमधिकः पाठः—म-सा जीवितं त्तिप्रमहं त्यजेयं विषेय शस्त्रेण

शितेन वापि । १४. फ-तु न मेस्ति । अ-न ॥ मेऽत्र । १५. फ च रा प्र

व म ल२ अ-सीताय ॥ १६. व-तद्वद्धे० ।

इतीऽव सीता बहुधा वि-लप्य

N] सर्वाऽऽत्मना रामम् अनु-स्मरन्ती ।

प्र-वेपमाना परि-शुष्क-वक्त्रा

नगोत्तमं पुष्पितम् आ-ससाद् ॥१७॥ [१७

उप-स्थिता सा मृदु-सर्व-गात्री

N] शैखां गृहीत्वा तु नगोत्तमस्य । [१९

तस्यास् तु रामं परि-चिन्तयन्त्या

११५] रामाऽनु-जं स्वं च कुलं शुभांऽङ्गयाः ॥१८॥

शुभानि सर्वाणि तर्था बहूनि

N] सत्योचितानि प्र-वराणि लोके ।

प्रादुर् निमित्तानि तदा बभूवुः

११६] पुंरा वि-शुद्धानि सु-लक्ष्णानि ॥१९॥ [२० .

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-विलापो

नाम द्वाविंशः सर्गः ॥२२॥

१. आ-अनुस्मरन्ती ॥ २. व ल२-प्रविशु० । ३. प्र-शिक्षां । ४. फ अ-
०त्वाय ॥ ५. आ-परिचिन्तयन् या । ६. ल२-रामाग्रजं । ७. आ च रा प्र
व म ल२-शुभायाः । अ-शुभाया । ८. फ अ-तदा । ९. आ च रा प्र व
म ल२-तथा । १०. फ-पुराणि सिद्धानि । अ-पुरो विशु० । ११. ल१ ल२-
सलक्ष्णानि ॥ १२. फ-०काण्डे द्विविजये सी० । रा म-०काण्डे लंका-
पर्वणि सी० ॥

[वं-२८]= [त्रयोविंशः सर्गः] =[दा-२९]

तथा-गतां च व्यथिताम् अ-निन्दितां
व्यअपेत-हर्षा पंरिदीन-मानसाम् ।

तदा निमित्तानि शुमानि मेजिरे
१२] नैरं श्रिया जुष्टम् इवोप-जीविर्नः ॥१॥ [१

तस्याः शुभं वाम-मराल-पक्षम्
राजीववत् कृष्ण-विशाल-शुक्रम् ।

प्राऽस्पन्दैतकं नयनं सु-केश्या
वाताऽऽर्हतं पञ्चम् त्र्यंऽभि-ताम्रम् ॥२॥ [२

१३] भुजश् च चार्च-आयत-पीन-ट्टितः
पराऽद्धर्ष-कालाऽगुरु-चन्दनोऽर्हः ।

अनु-उत्तमेनाऽभ्य-उपितः प्रियेण
प्राऽवेपताऽस्याः मु-चिरेण वीमः ॥३॥ [३

१४] गजेन्द्र-हस्त-प्रतिमश् च पीनः
तयोर् द्वयोः सं-हर्तयोः भु-जातः ।^{१५}

प्राऽऽस्पन्दमानः पुनर् ऊर्ध्व अस्या
१५] रामं पुरस्तात् स्थितम् आ-चचक्षे ॥४॥ [४

१. आ अ फ-‘च’ इति ‘गतां’ इत्यतः पूर्वं क्रमव्यत्यय इव पठितः ।

२. च रा प्र व म ल_२-तथागतो सुग्रथिता सुदीनो । ल_१-अत आरव्य
सर्गसमाप्तिं भावस्तुटितः पाठः । ३. रा म-०पांमतिदी० । ल_२-०पां परदी० ।
अ-०तमत्वां परिदी० । ४. च रा प्र व ल_२-तथा । ५. रा प्र व म ल_२-जयश्रिया ।
६. फ-इवोपशोभा ॥ ७. आ च रा व म ल_२-०युक्तं । ८. ल_२-अस्पन्द० ।
९. फ अ-मीनाहतं । १०. फ च ल_२ अ-इवातिता० । ११. फ-दिव्याम-
रणोपयोग्यः । अ-जामेतरपी० । व म ल_२-चारुचितपी० । १२. आ-०नामः ।
१३. अ-चारु । १४. आ च रा प्र व म ल_१-०योद्वज जा० । १५. वं-अस्य
पादस्य स्यात् “पीतोत्तरेकः सुशुभः सुजातः” इति पठति । १६. रा-०न्दमाना ।
१७. आ-कनकावदातः । मत्र पद्ये शास्त्रान्तरसंमेलनत्वेन शोधः द्र०॥

मुखं पुनर् हेम-समान-वर्णम्
ईषद्-रजो-ध्वस्तम् इवाऽमलाऽक्ष्याः ।

वामः स्थितायाः शिखराऽग्र-दत्ताः

N] किञ्चित् स्तनोऽस्पन्दत चारु-गात्र्याः ॥५॥ [५

एतैर् निमित्तैर् अपरैश् च सीता
सैन-नोदिता प्राग् अपि साधु-सिद्धेः ।

वाताऽऽतप-क्लान्तम् इवाऽप-कृष्टं
१६] वर्षेण वीजं प्रतिसं-जहर्ष ॥६॥ [६

तस्याः पुनर् बिम्ब-फलाऽधेरौष्ठं
मुध्रैव-अक्षि केशाऽन्त-मराल-पक्ष्म ।

वक्त्रं वभासे सित-चारु-दंष्ट्रं
१७] राहोर् मुखाच्च चन्द्र इव प्र-मुक्तः ॥७॥ [७

सा वीत-शोर्का व्यप-नीत-तेन्द्रा
शान्त-ज्वरा हर्ष-विशुद्ध-सत्त्वा ।

अशोभताऽऽर्या वदनेन सु-भ्रः

१८] शीतांऽशुना रात्रिर् इवोदितेन ॥८॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-निमित्त-दर्शनो

नाम त्रयोविंशः सर्गः ॥२३॥

१. फ अ-शुभं । २. फ-वासः । ३. आ-अनोस्यन्दत । फ-तदा-
स्यसत । च-स्तनो स्यन्दत । अ-तदास्यन्दत । रा प्र ब म-स्तनोऽस्यन्दत ।
४. ल२-रामपत्न्याः ॥ ५. फ अ-सुभ्र । ६. प्र ब म ल२ अ-संकोधिता ।
७. फ च-साधुसिद्धेः । ८. ल२-०पक्लष्टं । अ-इवाप्रहृष्टं । ९. प्र-वर्षं च ।
१०. आ-वीतप्र० । ११. फ-नास्ति ॥ १२. आ-०धरौष्ठ्यां । १३. रा-सुभ-
क्षिके० । १४. अ-सितचा० । १५. आ-चन्द्रमिव प्रमुक्तम् ॥ १६. म-
वीतलोका । १७. अ-०तनिन्द्रा । १८. आ-शान्तद्वरा ॥ १९. फ च प्र ब ल२
अ-वुदितः पाटः । २०. प्र ब म ल२ अ-सीतायाः शुभनिमि० । फ च-
०चदर्शनं ॥

[वं—२९]= [चतुर्विंशः सर्गः] =[दा—३०]

हेतूमान् अपि त्रि-क्रान्तः सर्वं शुश्राव तत्त्व-तः ।

१] सीतायास् त्रि-जटायाश् च राक्षसीनां च तर्जितम् ॥१॥[१

अवेक्षमाणस् तां देवीं^१ देवताम् इव नन्दने ।

२] ततो बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥२॥[२

यां कपीनाम् अनेकानि प्र-युतान् अर्बुदानि च ।

३] दिक्षु सर्वासु मार्गान्ते सेयम् आ-सादिता मया ॥३॥[३

चारेण तु मु-युक्तेनै शत्रोः शक्तिम् अभीऽऽप्नुना ।

४] मूढेन चरता तावद् अवेक्षितम् इदं मया ॥४॥[४

राक्षसानां नि-वेद्याश् च पुरी चेर्यम् अवेक्षितार् ।

५] राक्षसाऽधिपतेर अस्म्य प्र-भावो रावणस्य च ॥५॥[५

युक्तं तस्याऽप्रमेयस्य सेयं(१)सत्वं संस्त्ववता(१)तो)मया ।

६] समा-भासयितुं सीतां पंत्युर् दर्शन-कांक्षिणीम् ॥६॥[६

N] अहम् आ-भासयाम्य एनां पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

१. लं० अ-दुःखं । २. फ लं०-गर्जितम् । अ-तर्जनम् ॥ ३. आ-
च-अवेक्ष्य० । फ अ-अवेक्षमाणस्तामेव ॥ ४. फ-सहस्राणि अयु० । अ-
अनीकानि सहस्राण्यर्बुदा० ॥ ५. आ-चारेणपि सु० । फ-०ण ॥ सुगुप्तेन ।
स-०ण सुप्रयुक्तेन । ६. फ स-अवेक्षता । ७. रा प्र व लं०-नास्ति ॥
८. फ-चेयं निरीक्षेता । ९. प्र-०वेत्यस्य । १०. फ-तु ॥ ११. 'सेयम्' इति
काऽपि पुरातनी विकृतिः । तु० दा वं-उभयत्रादौ सकारस्य विद्यमान'यं मूलत
एवाऽसावेवमिति प्रतिभाति । तथाहि, दा-सर्वसं, वं-सत्यम्, इति च पाठौ
भेदतः । एवं वं-'सत्यवतः' इति पठति । १२. अ व-भावां पत्युर् । फ-भावा
पतिव० ॥

अ-दृष्ट-दुःखा दुःखस्य नह्य् अन्तम् अधि-गच्छति॥७॥ [७

७] यदि ह्य् अहम् इमाम् एवं शोकोप-हत-चेतनाम् ।

८५] अन्-आश्वासस्य गमिष्यामि दोषेवद् गमनं भवेत्॥८॥ [८

गते हि मयि तत्रेयं राज-पुत्री यशस्विनी ।

N] परि-त्राणम् अ-विन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत्॥९॥ [९

८७] मया स च महा-बाहुः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।

समा-श्र्वासयितुं योग्यः सीता-दर्शन-लालसः॥१०॥ [१०

९] निशा-चरीणां प्रत्य्-अक्षं न क्षमं प्रति-भार्षणम् ।

कथं नु खलु कर्त्तव्यम् इदं कृच्छ्र-गतो ह्य् अहम्॥११॥ [११

१०] अनेन रात्रि-शेषेण यदि नाऽऽश्वास्यंते मया ।

सर्वथा नास्ति सन्देहः परि-त्यक्षंयति जीवितम्॥१२॥ [१२

११] रामश्च यदि पृच्छेन् 'मां किं मां सीताऽब्रवीद् वचः ।

१२५] किम् अहंतं 'प्रति-ब्रूयाम् अ-संभाष्य सु-मध्यमाम्॥१३॥ [१३

१३७] सीता-सन्देश-रहितं माम् इतस् त्वरया गतम् ।

निर-दहेद् अपि काकुत्स्थः क्रुद्धस्तीक्ष्णेन चक्षुषा॥१४॥ [१४

१४] यश् अना-श्वास्यं गच्छामि शोकेनाऽभिनि-पीडितोऽम ।

१५५] प्रोऽऽप्त-द्रोषो भविष्यामि द्रोपश् चाऽकथने महान्॥१५॥ [N

१. रा म-०ष्टदुःखां । प्र-०ष्टपूर्वा । व ल_२-०ष्टपूर्वा । २. रा म-
अधिगच्छतीं ॥ ३. अ-०तवेतसाम् । ४. आ- दोषं बहुमते भ० । ५. अतः
परमधिकः पाठः -म-तस्मादाश्वासस्य वैदेहीं गन्तव्यं न त्वदृष्टया ॥
६. फ अ-च स । ७. आ-पमात्वा० ॥ ८. रा प्र व म ल_२-न वक्तुं
प्रतिभाति मे । अ-मयास्या अभिमा० । ९. आ च रा प्र व म ल_२ अ-
इति ॥ १०. अ-नास्त्वस्यते । ११. आ-परित्यजति ॥ १२. फ-वा पृच्छेत् ।
१३ फ रा प्र व म ल_२ अ-प्रेयं व० ॥ १४. आ-ययानास्वात् । १५. रा-
साकन पदि नि० । व-०नातिनि० । १६. व म ल_२-द्रापो 'द्रोपी ॥

यदि नैम गमिष्यामि भर्तारं राम-कारणात् ।

N] वृथा गमनम् इत्य-एव, तस्य राज्ञो भविष्यति ॥१६॥ [१५

१५३] अन्तरं च समा-साद्य राक्षसीनाम् ईह स्थितः ।

शनैर् आ-न्वासयिष्यामि सं-ताप-बहुलाम् इमाम् ॥१७॥ [१६

१६] अहं ह्य अ-विदितश्चैव वानरश्च च विशेषतः ।

१७५] वाचं चोदीरयिष्यामि मानुषीं च सु-संस्कृताम् ॥१८॥ [१७

N] यदि चैवाऽभि-धास्यामि संताप-बहुलाम् इमाम् ।

१८५] रावणं मन्यमाना 'मं' सीता भीता भविष्यति ॥१९॥ [१८५

अवश्यम् एव वक्तव्यं मानुषं वाक्यम् अर्थवत् ।

N] मया सान्त्वयितुं शक्यानाऽन्यथेयम् अ-निन्दिता ॥२०॥ [१९

१७३] सेर्यम् आ-लोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ।

N] रक्षोभिस् त्रासिता पूर्व भूयस् त्रासं गमिष्यति ॥२१॥ [२०

१८३] ततो जात-परि-त्रासा शब्दं कुर्यात् तपस्विनी ।

जौनीते हि विशालाऽक्षी रावणं काम-रूपिणम् ॥२२॥ [२१ .

१९] सीतया हि कृते शब्दे सहसा राक्षसी-गणः ।

नाना प्र-हरणो घोरः समेयाद् अन्तकोपमः ॥२३॥ [२२

१. फ-वेद् योजयिष्यामि । अ-नोचोजयिष्यामि । २. फ-अर्थमात-
नन्वह्य सर्वान्तरं म० । अ-अर्थं गमनमित्येवं तस्य राज्ञो ॥ ३. फ-००
एवमा० । ल०-अनन्तरं म० । ४. ल०-अहं । ५. आ-भास्त्रास० । ६. आ-
अशु द्यतितनुश्च । च रा प्र व म ल० अ-अहं द्यतितनुश्च । ७. फ च रा व
ल० अ प्र ल०-मानुषीमेव सं० । म-मानुषीमित्र सं० ॥ ८. रा प्र ल०-
याचाभि० । व ल०-वा नाभि० । ९. फ अ-नास्ति । १०. प्र-सा ॥ ११. च
रा व म ल० ल०-वदता ॥ १२. फ-अन्वयालोक्य ॥ १३. फ म-कुर्यान्म-
नस्विनी । १४. च रा प्र व ल० ल०-नास्ति । १५. प्र-जानकायं वि० । व-
जानाति हि ॥ १६. फ-नानाप्रहरणोपेतो मायुषेयान्न संशयः । च-नानाप्रहरणा
घोराः समप्रान्तकोपमाः । रा प्र व म ल० ल०-नानाप्रहरणा घोरा सममा
अन्तकोपमाः ॥

२०] तांश्च च मां संपरि-क्षिप्य सर्व-तो वि-कृताऽऽननाः ।

वधे चैव ग्रहणे चैव कुर्युर् यत्नं यथा-बलम् ॥२४॥ [२३

२१] ततः शाखाः प्र-शाखाश्च स्कन्धाश्चोत्तम-शाखिनाम् ।

२२पू] दृष्ट्वा विपरि-धावेन्तं भवेयुः परि-शङ्किताः ॥२५॥ [२४

मम रूपं चैव सं-दृश्यं वने वि-चरतो मेहत ।

N] राक्षस्यो भय-संग्रस्ता भवेयुर् वि-कृताऽऽननाः ॥२६॥ २५

२२उ] ततः कुर्युः समा-ह्वानं राक्षस्यो रक्षसाम् अपि ।

राक्षसेन्द्र-नियुक्तानां राक्षसेन्द्र-निवेशने ॥२७॥ [२६

२३] ते शूल-शर-निस्त्रिंशोः पाश-तोमर-धारिणः ।

२४पू] आ-पतेयुर् वि-मर्देऽस्मिन् वि-विधाऽऽयुध-पाणयः ॥२८॥ [२७

सं-कुण्डम् तेषु रक्षःसु वि-धेमन् रक्षसां बलम् ।

N] शक्नुयां न तु सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥२९॥ १० [२८

हिंसा-रुचिर्त्वान् मां हिंस्युर् इमां वो जनकाऽऽत्म-जाम् ।

१. अ-ततो । २. फ-०रिग्रेह्य । च रा प्र ब म ल, ल२-०रिशाप
सर्वाश्च । ३. फ-वा । ४. अ-कुर्याद्यत्नं यथा तथा । ल२-०र्यं महाब० ॥
५. फ-०दृष्ट्वापि प० । ल१-मामभिधा० । ६. फ रा प्र ब म ल, ल२ अ-
भवेयुर्भयश० ॥ ७. अ-स्वसादशं । रा प्र ब ल, ल२ अ-स्वसदशं । ८. फ-
म-च चरितं । ९. आ-महान् । १०. फ-अ-०विग्रस्ता ॥ ११. फ-मम
संप्रति शातने ॥ १२. अ-०स्त्रिशविविधायुधपाणयः । १३. फ-वेगेनाविग्र-
कारिणः । अ-वेगेन विग्रकारिणः ॥ १४. फ-संरुद्धस्त्रैस्तु रक्षोभिर्विधमन् ।
अ-संरुद्धैस्त्रैस्तु रक्षोभिर्विचिन्वन् । ल१-०सु विदलन् । १५. फ ल१-
राक्षसं बल । ब म-राक्षसोव० । १६. ल१-नियतं प्रा० । १७. अतः परमधिक-
पाठः-अ-मां वा गृहीयुराप्लुत्य बहवः शीघ्रकारिणः । स्यादियं निगृहीता-
र्थाऽमम च प्रहयां भवेत् ॥ १८. च प्र ल२-अतिक्रुद्धाश्च । रा ब म ल, अ-
अभिक्रुद्धाश्च । १९. रा ब म ल, ल२ अ-च ।

† च रा प्र ब म ल२-गृहीयुराक्रम्य । ल१-गृहीयुरव्यम्य । ‡ च-निगृहीतार्थः ।

- २५] वि-पेन्नं स्यात् ततः कार्यं राम-मुग्रीवयोर् इदम् ॥३०॥ [३०
 प्र-देशे नष्ट-मार्गे च राक्षसैः परि-वारिते ।
 N] सागरेण परि-क्षिप्ते दुर्गे वसति जानकी ॥३१॥ [३१
 वि-ध्वस्ते वा गृहीते वा रैन्नोभिर् मयि सं-युगे ।
 २६] नाऽन्यं पश्यामि रामस्य सहायं कार्य-साधने ॥३२॥ [३२
 वि-मृशन् नैव पश्यामि यो हते मयि वानरः ।
 २७] शत-योजन-विस्तीर्णं लब्धयेत् तु महोदधिम ॥३३॥ [३३
 ३०] कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्य एवं रत्नसाम् ।
 २९] न तु शंस्यामि सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥३४॥ [३४]
 स-संशयानि बुद्ध्यानि सं-शयो मे न रोचते ।
 ३१] कैश्चै निःसं-शयं कौर्यं कुर्यात् प्रोज्ञः स-संशयम् ॥३५॥ [३५
 ३२] एष दोषो महान् हि स्यान् मम सीताऽभि-भाषणे ।
 N] प्राण-त्यागस्तु वैदेहा भवेद् अन्-अभि-भाषणे ॥३६॥ [३६
 सैन्तोऽप्य अर्था वि-नश्यन्ति देश-काल-विरोधिर्नः ।
 N] वि-रुध्यं दूतम् आसाद्य तमः मूर्खोदये यथा ॥३७॥ [३७]
 अर्थाऽनर्थाऽन्तरे बुद्धिर् नीता वाऽपि न शोभते ।

१. फ-विपरीतं । २. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-कर्म । ३. अ-इति ॥
 ४. फ अ-उद्देशे नष्टमार्गेस्मिन् । ५. फ-गुप्ते ॥ ६. अ फ-विध्वस्ते । ७. च
 प्र ल_१ ल_२-क्षोभिते । ८. फ अ-सहायं । ल_२-साहाय्यं ॥ ९. फ च ल_१
 ल_२-लब्धयेच्च । अ-लब्धयेत् ॥ १०. फ च प्र व ल_२-सहस्राण्यपि । अ-
 सहस्राणि च । ११. फ रा म ल_२ अ-दास्यामि । ल_१-बुद्धितः पाठः ॥
 १२. फ-प्रसक्त्यानि च । रा प्र व म ल_१-संशयोपि हि बुद्धेः । ल_१-संशयानि
 च । १३. अ-कर्म । १४. फ अ-कुर्यात्प्राज्ञः कार्यं । रा-कार्यं प्राज्ञः
 कुर्यात्सर्वम् ॥ १५. अन्. परमपिठः पाठः-म-राक्षसैः सह मे युद्धं भवेत् सीता-
 भिमापणे । १६. ल_०-नास्ति ॥ १७. ल_१-बुद्धितः पाठः । १८. फ-विरो-
 धितः । रा प्र व म ल_१ अ-विरोधतः । १९. रा व म ल_१ चापि । प्र-अपि ।

N] घातर्यन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित-मानिनः ॥३८॥ [३८

न वि-नश्येत् कथं कार्यं वैकृतं न कथं भवेत् ।

N] लंघनं च समुद्रस्य कथं नु न ह्यथा भवेत् ॥३९॥ [३९

३२७] कथं नु खलु मे वाक्यं शृणुयान् नोद्विजेत च ।

इति सं-चिन्त्य मतिमांश् चकार हनुमान् मतिम् ॥४०॥ [४०

३३] रामम् अ-क्लिष्ट-कर्माणं सं-वदाम् अनु-कीर्तयन् ।

३४७] नैनांम उद्वेजयिष्यामि तत्-सर्व-गत-मानसम् ॥४१॥ [४१

इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

N] शुभानि धर्म-युक्तानि वचनानि सम्-अर्थयन् ॥४२॥ [४२

श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरं मधुराऽत्तरम् ।

N] श्रद्धास्यति यथा हीऽयं तथा सर्वं समा-दधे ॥४३॥ [४३

३४८] पतिं च परि-शृण्वन्ती चिरस्य पुरुषर्षभम् ।

N] वयैक्तं पद्म-पलाशाऽक्षी प्र-द्वष्ट-द्वदया भवेत् ॥४४॥ [N

N] एवं सं-कीर्तयतो (यंतं) ममं (मां) रघु-वंश-विवर्धनम् ।^१

३५७] पश्यन्ती चाऽग्रतो व्यक्तं नोद्विष्टा मे भविष्यति ॥^२ ॥४५॥ [N

१. अ-पाठ० ॥ २. ल_२ अ-इदं । ३. ल_१-त्रुटितः पाठः । ४. म-
वृथा नु न कथं । अ-कथं न च वृथा । ५. व ल_२-नास्ति ॥ ६. फ अ-नोद्वि-
जेति । आ च रा-नोद्विजेत् ॥ ७. फ अ-हनुमांश्चकार मतिमां । च व
ल_२-०२ हनुमान्कविः ॥ ८. ल_१-त्रुटितः पाठः । ९. आ च-स्वर्धमम् ।
फ प्र म ल_२ अ-सम्बन्धम् । १०. रा-नैताम् । ल_१-नैतम् । ११. प्र व म
ल_२-सर्वं ग० । ल_१-०तमानसा ॥ १२. रा-तथा चेवं । १३. आ च-
समादहे ॥ १४. फ अ-हि । १५. अ-युक्तं ॥ १६. आ फ च प्र व ल_१ ल_२
अ-नास्ति । मूलस्य म-कोशमात्रावस्थितत्वात् प्रस्तावितं शोधनं सम्प्रग-
धेयम् । १७. म-हि । १८. रा व ल_२-नास्ति ॥

इति स बहु-विधं महाऽनु-भावो

मनुज-पतेः प्रमदाम् अवेक्ष्य(१)माणः ।

मधुरम् अ-वितथं जगाद् वाक्यं

N] द्रुम-विट्पाऽन्तरम् आ-स्थितो महाऽऽत्मा ॥४६॥ [४४

इत्यार्षे रामायणे मुन्दर-काण्डे हनुमद्-विक्रमो

नाम चतुर्विंशः सर्गः ॥२४॥

[व-३०]= [पंचविंशः सर्गः] =[दा-३१]

एवं बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ।

१] श्रावयन् मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्या-जहार ह ॥१॥ [१

२पू] राजा दश-रथो नाम रथ-कुञ्जर-वाजिमान् । [२पू

N] चक्रवर्त्ति-कुले जातः पुरन्दर-समो बले ॥२॥ [N

२उ] पुण्य-शीलो महा-कीर्त्तिर् ऋजुर् आसीन् महा-यशः । [२उ

अ-हिंसारतिर् अ-र्क्षुद्रो घृणी सत्य-पराक्रमः ॥३॥

३] मुख्यश् चेक्ष्वाकु-वंशस्य रंज्य-लक्ष्मी-विवर्द्धनः । [४

पार्थिव-व्यञ्जनैर् युक्तः पृथु-श्रीः पार्थिवर्षभः ॥४॥

४] पृथिव्यां चतुर्-अन्तायां वि-भ्रुतः सुख-दः सुखी ।

N] धर्म-शीलो वदान्यश् च प्रिय-वाची जितेन्द्रियः ॥५॥ [N

तस्य पुत्रो गुण-ज्येष्ठस् तारोऽधिप-निभाऽऽननः ।

५] रामो नाम विशेष-ज्ञः श्रेष्ठः सर्व-भनुपमताम् ॥६॥ [६

रक्षिता स्वस्य वंशस्य जैनस्य परि-रक्षितौ ।

१. फ च प्र ल, ल२-एतद् । २. म अ-०विधं चिन्तं । ३. फ-
चिन्तयित्वा म वा० । ल१, ल२-चिन्तयित्वा महाकविः । ४. फ-संश्रवे । रा प्र व
म ल१, ल२-प्रश्रावम् ॥ ५. फ रा प्र ल, अ-०वाजिनाम् । च ल२-०वाजिवात् ।
६. व-बली । ७. फ अ-नास्ति ॥ ८. फ-०रतिराजेन्द्रो । अ-०तिशुद्धो ।
९. प्र व म ल१, ल२-०परायणः । १०. आ फ अ-लक्ष्मीवां श्रीवि० ।
च रा-राजा ल० । च म-राजल० । ११. व ल१, ल२-पृथिवीन्द्रो जनैर् ॥
१२. आ-पृथिव्याः चतुरन्तायाः । फ-०वां मागरान्तायां । ल२-०वां चतु-
न्तानां । १३. अ-नास्ति ॥ १४. रा प्र व म ल१, ल२ अ-तारापतिनि० ॥
१५. ज-जनकस्य प० । फ अ-स्वजनस्य च र० । रा प्र व म ल१, ल२-
जनकस्य च र० ॥

- ६] रक्षिता जीव-लोकस्य धर्मस्य च परं-तपः ॥७॥ [७
तस्य सखाऽभि-सन्धस्य दृढस्य वचनात् पितुः ।
७] स-भार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्र-त्रजितो वनम् ॥८॥ [८
तस्य तत्र महाऽरण्ये मृगयां परि-धावतः ।^१ [९पू
८] रावणेन हृता भार्या मिथिलाऽधि-यतेः सुता ॥९॥ [N
यथा-वैर्णा यथा-रूपां यथा-लक्ष्मवतां वैराम् ।
५] अश्रौपंसात्मम् अथाऽऽर्ये दृष्टा मे^२ नाऽत्र सं-शयः ॥१०॥ [१५
जन-स्थाने वयं श्रुत्वा हंती च स्वर-दूषणौ ।
९] त्वम् अ-मर्षाद् इहाऽऽनीता रावणेन दुर्-आत्मना ॥११॥ [१०पू
शृणु वैदेहि रामस् त्वां पंतिः कौशल्यम् अब्रवीत् ।
१०] देवरश् चाऽपि ते शूरः कौशल्यं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [N
विररापैवम् उक्त्वा तु^३ स वचो मारुताऽऽत्म-जः ।
११] जानकी चाऽपि तद् दृष्ट्वा जहर्ष च ननन्द च ॥१३॥ [१६
तैः सो वक्र-केशाऽन्ता मु-केशी केश-सदृता ।
१२] उन-नीम्य वदनं भीरुः शिशिर्षां समुद-पेक्षत ॥१४॥ [१७

१. च प्र म ल, ल_२-स्वस्य वंशे । रा व-स्वस्य लो० ॥ २. ल_२
अ-यदस्य । ३. य ल, अ-सह भ्रात्रा च । ल_२-सह सुभ्रात्रा ।
४. ल_२ अ-नाम्नि ॥ ५. अ-० रूपं । ६. आ फ च रा प्र व-० लक्ष्मवि तां ।
च ल, ल_२-० लक्ष्मीवता । ७. रा प्र व म ल, ल_२ अ-शुभम् । ८. आ-
मलम् । रा प्र व म ल, ल_२-सा तथा दृष्टा मया त्वं ॥ ९. रा प्र-हरा ।
१०. आ-प्रति । ११. फ-कुशलं । १२. च-कौशल्यं शूरस्ते वा० । रा व-
ते वाक्यं शूरः कुशलमप्र० । म अ-वीरं कुशलं लक्ष्मणोव० । १३. प्र ल,
ल_२-नाम्नि ॥ १४. फ-स निर्वचो । प्र-स वचो वै । ल_१-तु स वचनं । अ-
ता स वचो वै ॥ १५. प्र-तत्त्वम् । १६. प्र-तत्त्वम् । १७. आ च रा व प्र ल,
ल_२-मीता । १८. आ-० शिशिर्षां । म ल, ल_२-शिशिर्षा ॥

सा तिर्यग् ऊर्ध्वं च तथा ह्य अघस्तान्
निर्-ईक्षमाणो तम् अ-चिन्त्य-रूपम् ।

ददर्श पिङ्गाऽधिपतेर् अमासम्
N] वाताऽऽत्म-ज सूर्यम् इवोदय-स्थम् ॥१५॥[१९

इत्यार्षे रामायण सुन्दर-काण्डे हनुमद्-दर्शन
नाम पञ्चविंश सर्ग ॥ २५ ॥^१

१ आ-दि । २ आ-०माणात्तमरूपविलम् । फ अ-०णा-
मचिन्त्यवुदिम् । ३ अ-इवाचलस्थम् ॥ ४ रा व-०ण्डे लकापर्वणि ह० ।
५ फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-३०]= [षड्विंशः सर्गः] =[दा-३२]

ततः शाखाऽन्तरे लीनं अस्ता चलित-मानसा । [१४
१३] सा ददर्श कपिं तत्र मं-श्रितं मिय-वादिनम् ॥१॥ [२५

सा तु दृष्ट्वा कैपि-श्रेष्ठं वि-नीतं विटर्पे-स्थितम् ।
[१४] मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयम् इति भामिनी ॥२॥ [७
सा तं सम्-ईक्ष्याऽथ मृशं वि-संज्ञा

गताऽऽसु-कल्पेन बभूव सीता ।
चिरस्य मज्ञां प्रति-लभ्य चैव
[१५] वि-चिन्तयामास विशाल-नेत्रा ॥३॥ [९

स्वप्नो मयाऽयं वि-कृतोऽथ दृष्टः
शाखा-मृगो धिई मम भाग-धेयम् ।

स्वस्त्य अस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय
पित्रे तथा मे जनकेश्वराय ॥४॥ [१०

संग्राम तु नोऽयं नष्टि मेऽस्ति^१ निद्रा
भयेन शोकेन च पीडितायाः ।

मुखं हि^२ मे नास्ति यतोऽस्मि हीना
[१६] तेनेन्दु-विम्ब-प्रतिमोऽऽननेन ॥५॥ [११

१. ल२ अ-प्रत्यय । २. द-दर्शं प्रकृता सीता वानरं प्रियवादिनम् ॥ ३. फ-इत्या च तं क० । अ-मातु दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं । ४. आ फ-विनीतवदुप० । ५. फ अ-विस्मिता ॥ ६. फ-ईक्ष्यैव । ७. फ-विशाल० ॥ ८. आ-मृगोषं । ९. फ अ-जनकाय राजे ॥ १०. आ-स्वप्रस्थयं किं । ११. आ च रा प्र य-मेऽथ । १२. रा-प्रीतिगाम्ना । १३. रा स-च । १४. फ रा प्र य स ल, ल२-तेनैव पूर्णेन्दुनिमाननेन ॥ अ-तेनेन्दुपूर्णम् ॥

अदं हि तस्याऽद्य मनो-भवेन
सं-पीडिता तद्-गत-सर्व-भावा ।

वि-चिन्तयन्ती सेततं तम् एव
१७] रूपं च पर्यामि तथा शृणोमि ॥६॥ [१३

मनो-रथः स्याद् इति चिन्तयामि
तथाऽपि बुद्ध्या नै वि-तर्कयामि ।

किं कारणं तस्य हि नास्ति रूप
१८] व्यक्त-स्वरूपं च वदत्य् अय माम् ॥७॥ [१४

नमोऽस्तु वाचस्-पतये सँ-वज्रिणे
स्वयं-भुजे चाऽपि हुताऽगनाय च ।

अनेन चोक्त वचनं ममाऽग्रतो
१९] वनौकसा यच्च च तथाऽस्तु नाऽन्यथा ॥८॥ [१५

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर काण्डे लंका-पर्वणि मीता-विपादो
नाम पद्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

१ फ-मपित । २ फ अ-न चैव ॥ ३ तु । ४ अ-च । ५ फ-
मरूप । य-० भुरूप । फ य अ-भिषा-० मरूपम् ॥ ६ आ-० तये स्तु व० ।
फ-मु० । ७ आ-यदि मे । च रा प्र य म ल, ल-यदिनो ममाग्रे । ८ य
रा प्र य म ल, ल-० च ॥ ९ रा-मीताविग्नः । १० ल, -इति सुन्दरकाण्डे
मीताविग्नने नाम सर्गः । फ प्र य म ल, -नास्ति ॥

[वं-N]= [सप्तविंशः सर्गः] =[दा-N]

अब्रवीत् स महा-तेजा हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 शिरैस्स् अञ्जलिम् आ-धाय सीतां मधुरया गिरा ॥१॥
 कां त्वं कमल पत्राँऽस्ति श्रयामा कौशेय-वासिनि ।
 द्रुमस्य शाखाम् आ-लम्ब्य तिष्ठसि त्वम् अ-निन्दिते ॥२॥
 किम् अर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोक-जम् ।
 पुण्डरीक-पलाशाभ्यां विप्र-कीर्णम् इवोदकम् ॥३॥
 का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वराऽऽनने ।
 का वमूनां वराऽऽरोहे देवता प्रति-भासि मे ॥४॥
 अथ चन्द्रमसा हीना पतिता वि-वृधाऽऽलपात् ।
 रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा त्वम् अ-निन्दित-लोचने ॥५॥
 रोषाद् वा यद्वि वा मोहाद् भर्तारम् अ-सितेक्षणे ।
 वसिष्ठं कोपयित्वेह सं-प्राप्ता त्वम् अ-लम्बयती ॥६॥
 क नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते मु-मध्यमे ।
 भस्माल लोकाद् अमुं लोकं गतं त्वम् अनु-शोचसि ॥७॥
 व्य-अञ्जनानि तु ते यानि लेक्षणानि तु लक्ष्ये ।

१. फ-तामप्रवीणपुनर्पामाद् । अ-तामप्रवीणतो धीमान् । च रा प्र
 थ म ल, ल०-तामप्रवीण म० । २. च-यवना० । ३. अ-शिरमोजलिमा-
 दाय । च प्र ल, -०लिमादाय ॥ ४. फ-वा त्वं कमलपत्राक्षी । रा व प्र-मा त्वं व० ।
 अ-मा त्वं वप्रपलाशाक्षि । ५. रा व प्र-दशमे । ६. फ-०चामसी ॥ ७. रा
 थ म-क्षोभने । ८. च-चन्द्रमसा । ९. च-वसुधा० । रा प्र व ल, -वसुधा-
 लयम् । ल०-वसुधातलम् । अ-विपुलालयं । १०. फ रा व प्र म ल, ल०-
 ज्योतिषां रोहिणी ॥ ११. आ अ म-त्वमरुवति । प्र-वमनिन्दिते । ल,
 ल०-वमनिन्दिते ॥ १२. फ रा थ म-गता । प्र ल० ल०-गत्वा ॥ १३. फ
 अ-च । १४. रा-लक्षम० । १५. फ-हि ॥

यत् तद् उक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृ-पति-सत्तम ।
 तैव ते न वि-त्तयं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥१७॥
 स राजा सख-चाग्र देव्या वर-दानम् अनु-स्मरन् ।
 मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरम् अ-भियम् ॥१८॥
 ततस् तै स्थविरो राजा सख-धर्मे व्यव-स्थितः ।
 ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन् राज्यम् अयाचत ॥१९॥
 आभ-पेकात् मियतरं श्रुत्वा स वचनं पितुः ।
 मनसा पूर्वम् आ-साद्य वाचं प्राति-गृहीतवान् ॥२०॥
 दद्यान् न प्राति-गृहीयान् न हूयात् किञ्चिद् अ-भियम् ।
 अपि जीवित-हेतोर् हि रामः सख-पराक्रमः ॥२१॥
 स वि-हायोर्त्तरीयाणि महाऽर्हाणि महा-यशाः ।
 वि-सृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समा-दिशत ॥२२॥
 साऽहं तस्याऽग्रतस् तूर्णं प्र-स्थिता चीर-वांसीनी ।
 न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ॥२३॥
 प्राग् एव महा-भागः सौमित्रिन् मित्र-नन्दनः ।
 पूर्व-जंस्याऽनु-यात्राऽर्थं दुष्-वीर्यं अलङ्कृतः ॥२४॥
 ते वयं भर्तुर् आ-देशात् प्राग् एव तुं दृढ-व्रंताः ।
 प्र-विष्टाः स्मो दुरा-धर्षं वनं गम्भीर-दर्शनम् ॥२५॥
 वसंतो दण्डकाऽरण्ये तस्याऽहम् अ-मितौजसः ।

१. फ-स्वया कार्यं । ल-पुरा वाक्यं । २. अ-तद्वै न । फ-न त्वया ॥

३. फ-व । अ-तं । ४. आ फ-० धर्मव्य० । अ-० धर्मव्यवस्थितम् । ५. अ-रामं ।

६. फ-वाक्यमभाषत । ७. फ-वाचः प्र० । च रा अ-वाचः प्र० । च प्र म ल-ल-

वाचा परिगृ० ॥ ८. फ-त्रिवाहोत्त० । ९. आ-जनन्यौमी । फ-जनन्यै तद् ॥

१०. आ-० वामसः । म-० वामनी । ११. च-० ज्येष्ठ तु मा० । रा-० ज्येष्ठ च या० ॥

१२. फ अ-० देशं बहु मरुता । रा व प्र म-० देशं प्रा० । १३. ल-महाप्रताः ।

१४. आ-वमन्तो ।

रक्षसाऽप-हृता भार्या रावणेन दुस्-आत्मना ॥२६॥
 द्वौ मासौ तेन मे कालो जीविताऽनु ग्रहे कृतः ।
 ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस् त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥२७॥
 रावणो वि-कृताऽऽकारो रक्षसोऽति-भयंकरः ।
 समुद्र-पारो दुष्-प्रोऽऽपः कालः परि-मितश् च मे ॥२८॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-श्रावणं
 नाम सप्तविंशः सर्गः ॥२७॥

१. आ-०नुप्रदः । २. फ-०मां हि भयानकः । अ-०तिभयानकः ।
 ३. फ-दुष्प्राप्यः । ४ ल२-गणितद्वय ॥ ५. फ-पर्गममासिर्नास्ति ॥

[व-३१]=

[अष्टाविंशः सर्गः]

=[दा-N]

तस्यास् तद् वचनं श्रुत्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।

२५] दुःखं दुःखाऽभि-भूताया वाक्यम् उत्तरम् अव्रवीत् ॥१॥

त्वां मार्गमाणा रामाऽर्थे क्लिरयन्ते दिक्षु वानराः ।

N] तैस् तैस् तपोभिर् नि-यमैः सिद्धिं मुनि-गणा इव ॥२॥^१

रथूणां च हरीणां च प्राणाम् त्वयि समा-हिताः ।

N] सा त्वं दिष्ट्या मया दृष्टा नास्ति धन्यतरो मम ॥३॥^२

अहं रामस्य सं-देशाद् देवि दूतः समा-गतः ।

२६] वेदेहि कुशली रामस्त्वां च कौशल्यम् अव्रवीत् ॥४॥^३

दाता भोक्ता प्र-हर्ता च श्रेष्ठो लोके धनुर-धरः ।

यो ब्राह्मम् अस्त्रं देवं च वेद वेद-विदां-वरः ।

N] स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशल्यम् अव्रवीत् ॥५॥

लक्ष्मणश् च महा-तेजा भर्तुम् तेऽनु-चरः प्रियः ।

२७] कृतवान् शोकं-सन्तप्तः गिरसा तेऽभि-वादनम् ॥६॥

सा तयोः कुशल देवी वीरयोर् नर-सिंहयोः ।

N] श्रुत्वा संहृष्ट-सर्वाऽङ्गी हनूमन्तम् अथाऽव्रवीत् ॥७॥

१. व प्र म ल, ल-महादुःखाभि० ॥ २. च-रामार्थं । ३. ल-
दृश्यन्ते । अ-क्लिरयन्ति । ४. प्र-ऋक्षवा० । ५. च रा प्र व म ल, ल-
क्षुत्पूजाम्नां परिश्रान्ता । ६. फ-नास्ति ॥ ७. अ-दृष्टा मया दिष्ट्या ।
८. रा म अ-मया ॥ ९. व-देव । १०. व-रामः म त्वां ॥ ११. फ-
त ॥ १२. फ-लक्ष्मणस्तु । १३. आ-कृतवां शो० । फ-कृतवांशो० ।
१४. आ फ-चाभि० ॥ १५. फ-विनाम्य । १६. फ अ-प्रित्तं ॥

- कल्याणं तव गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे ।
 N] ऐति जीवन्तम् आनन्दो नरं वर्ष-शताद् अपि ॥८॥
 ततः संजात-विश्रम्भो सीता शशि-निभाऽऽनना ।
 तया समागतश् चाऽपि हनुमान् प्रीतिमान् बभौ ।
 N] परस्परेण चाऽऽर्क्षेयं वि-श्वस्तौ तौ प्र-चक्रतुः ॥९॥
 तस्यास् तु वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽत्म-जः ।
 N] सीतायाः शोक-दीर्घायाः समीपम् उप-चक्रमे ॥१०॥
 यथा समीपं सीताया हनुमान् उप-सर्पति ।
 N] तथा रावणे इत्य् एवं सा सीता पर्य-अशङ्कते ॥११॥
 अहो धिक् किं कृतम् इदं केधितं हि यद् अंघ्र मे ।
 N] रूपाऽन्तरम् उपाऽऽगम्य सं एवाऽयं हि रावणः १२॥
 ताम् अ-शोकस्य शाखां तु मुक्त्वा सा शोक-कर्पिता ।
 N] भैयात् तस्याऽनवद्याऽङ्गी धरायां सम् उपाऽऽविशत् १३॥
 अवर्देत् सं महा-बाहुम् ततम् तां जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] सा चैवं भय-संन्वस्ता भूयो नैवाऽभ्युद-पेक्षत ॥१४॥
 तं दृष्ट्वा वर्न्दमानं तु सीता चन्द्र-निभाऽऽनना ।

१. आ-० व गाथे च । फ-इत्यणी वनगा० । २. फ रा-पति-
 जी० । आ-प्रतिजी० ॥ ३. फ-विश्रामा । ४. य ल, ल-वाचालं ।
 प्र-वाचालं । ५. आ-० स्तौ तु । अ-विश्रम्भौ ॥ ६. फ अ-तस्या-
 राद् । प्र ल, ल-ततस्त्वं । ७. फ अ-हरिष्यपः । ८. फ-० तहायाः ॥
 ९. फ-एत्वा विशालाक्षी मीता तं । आ च-रावणमिषेव । १०. आ-
 अभि० ॥ ११. फ रा व म ल, ल-यदय कथितं हि । १२. अ-मर्व-

- ३३] अत्रवीद् दीर्घम् उच्छ्वस्य वानरं मधुर-स्वरम् ॥१५॥
 मायां प्र-विष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ।
 ३४] सैं-तापयेसि मां भूयः सं-तप्तां तन्न न शोभनम् ॥१६॥
 ३६उ] चित्तं जिहीर्षमे यत् त्वं नैदी-कृतम् इवाऽम्भसा ।
 अहो स्वप्नम् तु सुख-दो र्याऽहम् एवं विधां हृतां ।
 ३८] प्रेषितं नार्म पश्यामि राघवेण वनौकंसम् ॥१७॥
 स्वप्नेऽपि यद् अहं नीरं राघवं सह-लक्ष्मणम् ।
 ३९] पश्येयं न वि-पीदेयं स्वप्नो मम नै' मत्सरी ॥१८॥
 नोऽहं स्वप्नम् 'इमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ।
 ३७] न शक्योऽभ्युद्-अयः प्राप्तुं प्राप्तश्चाऽभ्युद्-अयो मया १९॥
 किं तु मे चित्त-मोहोऽयं भवेद् वात गतिस् त्व इति ।
 ४०] उन्-मादो वा विकारो वा स्याद् वेयं मृग-चृष्णिक् ॥२०॥
 अयमा नाऽयम् उन्-मादो मोहोऽप्यु' उन्माद-लक्षणः ।
 ४१] सं-बुद्-ये चाऽहम् आत्मानम् इमं चाऽपि वनौकसम् ॥२१॥
 इत्य-एवं बहु-धा बुद्ध्वा संप्र-गार्य वलाऽवलम् ।
 ४२] रत्नसां काम-रूपाणां मन्ये तं रत्नसाऽधिपम् ॥२२॥^{११}

१ आ-उच्छ्वस्य । २ आ-चिन्तय तु वच. । अ-०स्व-
 राम् ॥ ३ य प्र ल, ल२ अ-उन्मादयसि ॥ ४ रा व प्र ल, ल२-
 स्व चेजिहीर्षसि पुन' । अ-स्थितजिहीर्षमऽनार्य । फ-०प्येतेऽनाय । ५
 रा य प्र म ल, ल२-सतप्ता तन्न शोभनम् । ६ फ-स्वप्नस्य सुखतो
 बोह । अ-स्वप्नस्य सुपता याह । ७ आ-चिराद्दृता । फ-चिराद्दृता ।
 प्र अ-०धा हता । ८ अ-तत्र । ९ अ व म-मित्रा-रावणेन । १०
 अ-०कमाम् ॥ ११ फ-स्वप्नेऽप्यह वदा । १२ फ-स्वप्नोपि मम म० ॥ १३
 व-अहो । १४ प्र-अह ॥ १५ फ-०मोहस्य भवेद्वातगति. स्वयम् ।
 च रा व प्र ल, ल२-०तिस्त्वय । १६ फ च अ-इद ॥ १७ आ-
 ०हो एन्मा० ॥ १८ फ म अ-०रूपत्वान्मेने । १९ च-नास्ति ॥

- अप-कृप्याऽऽश्रमात् तं तु मृग-रूपेण रोधवम् ।
 N] येनाऽप-नीता शून्ये त्वं फलं द्रक्ष्यति तस्य सः ॥३१॥
 N] कुपितो रावणं सङ्ख्ये घातयिष्यति वीर्यवान् ।
 ५१] रोष-मुक्तैः शरैस्तीक्ष्णैर्ज्वलद्भिर्इव पावकैः ॥३२॥
 तेनाऽहं प्रेषितो दूतस्त्वत्-सकाशम् इहाऽऽमतः ।
 ५३] त्वद्-वियोगेन दुःखोऽऽर्त्तः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ३३॥
 लक्ष्मणश्च महा-तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ।
 ५४] अभि-वाद्य महा-बाहुः स त्वां कुशलम् अब्रवीत् ॥३४॥
 रामस्य च सखा वीरः सु-ग्रीवो नाम वानरः ।
 ५५] राजा वानर-मुख्यानां स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥३५॥
 नित्यं स्मरति रामस्ते सु-ग्रीवश्च स लक्ष्मणः ।
 ५६] दिष्ट्या जीवेसि वैदेहि-राक्षसी-वणम् आ-गता ॥३६॥
 न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महा-रथम् ।
 ५७] मुख्यं वानर-कोटीनां सु-ग्रीवं च महौजसम् ॥३७॥
 अहं सु-ग्रीव-सचिवो हनुमान् नाम वानरः ।
 ५८] दूतोऽहं राज-सिंहस्य रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३८॥
 त्वत्-सकाशम् अनु-प्राप्तो रामस्याऽऽदेशतो ह्य अहम् ।
 ५९] प्र-विष्टो नगरीं लंकां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥३९॥^१

१. फ-रावणः । २. फ च रा-शून्ये येनापनीतासि । अ-सीता
 येनापनीतासि । ३. आ प्र म ल, ल-द्रक्ष्यसि तस्य च । अ-द्रक्ष्यसि त०॥
 ४. फ-रोषप्रयुक्तैर्युधिः ॥ ५. फ-शोकार्तः ॥ ६. अ-वर्धनिः । ७.
 प्र म ल, ल, अ-कौशल्यमयम् ॥ ८. फ-रामस्त्वां सुग्रीवः महल० ।
 अ-रामश्च सु० । ९. फ-०ति ॥ १०. फ अ-०मि पति । ११. फ च अ-
 मध्ये । आ-मुख्यं ॥ १२. फ-रामवाक्यप्रचोदितः । च-रामवाक्यप्रदे-
 शितः । १३. अ-नास्ति ॥

- ४३८] एवं बुद्धिं तैतः कृत्वा सीता सा तनु-मध्यमा ।
 ४३९] अजिज्ञासत् तैतो भूयो वानरं जनकाऽऽत्म-जा ॥२३॥^३
 सीतायाश्च च मत्तं बुद्ध्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।
 ४४] श्रोत्राऽनुकूलैर्बचनैस्त्वयैस्तां प्रैत्-अनन्दयत् ॥२४॥
 सँ च विग्रह-वान् धर्मः साधुः सत्य-परिश्रियः ।
 ४५] परि-त्राता च सर्वस्य सर्व-भूत-हिते-रतः ॥२५॥
 बलवान् मातरिश्वेव महेन्द्र इव दुर-जयः ।
 ४६] आदित्य इव तेजस्वी लोह-रान्तो यथा शशी ॥२६॥
 राजा सर्वस्य लोकस्य रामो वैश्रवणो यथा ।
 ४७] वि-क्रमेणोप-पन्नश्च यथा विष्णुर् महा-यशः ॥२७॥
 सत्य-वादी मधुर-वाग् देवो वाचस्-पतिर् यथा ।
 ४८] रूपवान् सु-भगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् ।
 क्रौञ्च-स्थाने प्र-हर्ता च श्रेष्ठो लोके धनुष्मताम् ॥२८॥
 ४९] गङ्गा-ज्याम अक्-ष्टै-य यस्य लोकौ महाऽऽत्मनः ।
 N] देवा इव महेन्द्रस्य मोदन्ते वि-गत-ज्वराः ॥२९॥
 'त तादृशम् अना-धृष्य देवानाम् अपि दुर-जयम् ।
 N] महेन्द्र-सदृशं शौर्यं क्षमयौ ब्रह्मणा समम् ॥३०॥^{१०}

१ फ-तथा । २ व-भिन्ना — जिज्ञासती तदा । ३. च-नास्ति ॥ ४ फ-
 सीतायास् वेव तद् बु० । अ-सीतायास्तु म० ॥ ५ फ च अ-मारुतमज । ई
 अ-समहर्षयत् । फ च रा व म-प्रत्यहर्षयत् ॥ ७ फ च रा व म अ-य स ।
 ८ फ व म-०रिश्व । अ-०पगक्रम । ९ अ-प्रदाता च । फ-च दाता
 च ॥ १० आ रा च ल, अ-०मेनोप० ॥ ११ फ अ-स्थाने प्राध्र० ।
 १२ फ अ-महारथ । च-धनुर्धर ॥ १३ अ-पमाधि व यस्य लोको ।
 १४ व-समुद्रस्य ॥ १५ अ-न तादृश । १६ फ-पराक्रमे विष्णुमम
 क्षमाया ॥ १७ अ-कायेऽन आरभ्य “आदित्य इव तेजस्वी” इत्यादित्यत्
 पाठ पठित ॥

- अप-कृप्याऽऽश्रमात् तं तु मृग-रूपेण रावणम् ।
 N] येनाऽप-नीता शून्ये त्वं फलं द्रक्ष्यति तस्य संः ॥३१॥
 N] कुपितो रावणं सदृश्ये चातयिष्यति वीर्यवान् ।
 ५१७] रोष-मुक्तैः शरैस्तीक्ष्णैर्ज्वलद्भिर्इव पावकैः ॥३२॥
 तेनाऽहं प्रेषितो दूतम् त्वत्-सकाशम् इहाऽऽमतः ।
 ५३] त्वद्-वियोगेन दुःखोऽऽर्त्तः स त्वांकौशल्यम् अब्रवीत् ३३॥
 लक्ष्मणश्च महा-तेजाः मुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ।
 ५४] अभि-वाद्य महा-बाहुः स त्वां कुशलम् अब्रवीत् ॥३४॥
 रामस्य च सखा वीरः सु-ग्रीवो नाम वानरः ।
 ५५] राजा वानर-मुख्यानां स त्वांकौशल्यम् अब्रवीत् ॥३५॥
 नित्यं स्मरति रामस्ते सु-ग्रीवश्च चर्ष-लक्ष्मणः ।
 ५६] दिष्ट्या जीवेसि वैदेहि राक्षसी-वणम् आ-गता ॥३६॥
 न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महा-रथम् ।
 ५७] मुख्यं वानर-कोटीनां सु-ग्रीवं च महौजसम् ॥३७॥
 अहं सु-ग्रीव-सचिवो हनूमान् नाम वानरः ।
 ५८] दूतोऽहं राज-सिंहस्य रामस्याऽऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३८॥
 त्वत्-सकाशम् अनु-प्राप्तो रामस्याऽऽदेगतो ह्य अहम् ।
 ५९] प्र-विष्टो नगरीं लंकां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥३९॥^१

१. फ-रावणः । २. फ च रा-शून्ये येनापनीतासि । अ-सीता
 येनापनीतासि । ३. आ प्र म ल, लः-द्रक्ष्यमि तस्य च । अ-द्रक्ष्यमि त-॥
 ४. फ-रोषप्रयुक्तैरिषुभिः ॥ ५. फ-सोकातः ॥ ६. अ-वर्धति । ७.
 प्र म ल, लः अ-कौशल्यमत्र ॥ ८. फ-रामस्त्वां सुग्रीवः महल- ।
 अ-रामश्च सु- । ९. फ-ति ॥ १०. फ अ-वि पति । ११. फ च अ-
 मध्ये । आ-मुखं ॥ १२. फ-रामवाक्यप्रचोदितः । च-रामवाक्यप्रदे-
 षतः । १३. अ-जास्मि ॥

मूर्ध्नि' दत्त्वा पद-न्यासं रावणस्य दुर्-आत्मनः ।

६०] त्वां द्रष्टुम् उप-यातोऽहं स्वम् आ-श्रित्य पराक्रमम् ॥४०॥

नाऽहम् अस्मि तथा देवि यथा त्वम् अव-गच्छसि ।

६१] वि-शङ्का भव वेदेहि श्रदेहि वेदतो मम ॥४१॥

तं पुष्प-चर्पर अभि-नृप्यमाणं

महा-बलं तत्र तदा नि-पण्णम् ।

कुन्तललाटं हर्ष-परिप्लुताऽक्षी

सीताऽप्य् अगच्छत् त्वरिता समीपम् ॥४२॥

इत्यर्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-भाषणे

मामाऽष्टाविंशः सर्गः ॥२८॥

१. प. च अ-हं ग मूर्ध्नि ॥ २. प. च-नाम् । ३. अ-रचरे ॥

४. अ-चर्पमाणं । अ. ग. म. अ-चर्पमाणं । ५. प. च-रु । ६. प-

च-रु । ७. अ-म. ग. म. अ-चर्पमाणं । ८. प. च-रु । अ-रु । ९.

६. प. च-रु । ७. अ-म. ग. म. अ-चर्पमाणं । ८. प. च-रु । अ-रु । ९.

६. प. च-रु । ७. अ-म. ग. म. अ-चर्पमाणं । ८. प. च-रु । अ-रु । ९.

[वं-३२]= [एकोनविंशः सर्गः] =[दा-३५]

तां तु राम-कथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभम् ।

१] उवाच वचनं तत्त्वमे ईदं मधुरया गिरा ॥१॥[१

क ते रामेण स-सर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।

२] नराणां वानराणां च कथम् आसीत् समा-गमः ॥२॥[२

यानि रामस्य लिङ्गानि तानि मे वदं वानर ।^१

N] तानि भूयः समा-चक्ष्व नर्मां शङ्को समाविश (१त्रे)त् ३॥[३

कीदृशं तस्य सं-स्थानं रूपं रामस्य कीदृशम् ।

३] कथम् ऊरु कथं बाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥४॥[४

एवम् उक्तस् तु वैदेहा हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः

४] ततो रामं यथा-तत्त्वम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमे ॥५॥[५

जानन्ती वत वैदेहि दिष्ट्या मां परि-पृच्छसि ।

५] भर्तुः कमल-पत्राऽक्षि सं-स्थानं लक्ष्मणस्य च ॥६॥[६

यानि रामस्य लिङ्गानि लक्ष्मणस्य च यानि वै^२ ।

N] लक्षितानि विशालाऽक्षि तानि मे^३ मृणु तत्त्व-तः ॥७॥[७

६] रामः कमल-पत्राऽक्षः सर्व-भूत-मनो-हरः ।[८पू

N] गुणवान् शील-सम्पन्नः सर्व-भूत-हिते रतैः ॥८॥[N

१. अ-सीता त्विदं । २. क च प्र व म ल, ल_२ अ-लक्ष्मणस्य च ।

३. अतः परमधिकः पाठः-आ-मुखमूरु कथं बाहू लक्ष्मणस्य च वानर ॥

४. क च-मां शोकः । प्र ल_२-मे शङ्का । म-मे शोकः । ५. रा-नास्ति ॥

६. ल_१-कीर्तनं ॥ ७. क-जानाना । अ-जानामि । ८. क-वत दिष्ट्या मां

वैदेहि । अ-तावदिष्ट्या तं वैदेहि । ल_१-० हि दृष्ट्या मां । ९. अ-नास्ति ॥

१०. क-देवि । ११. च प्र व म ल, ल_२-चिह्नानि । १२. क-मे । १३. क-

वै । १४. अ-नास्ति ॥ १५. क-० तमनोहरः । म ल, ल_२-सर्वलोकहि ॥

- रूप-दाक्षिण्य-सम्पन्नः प्रांशुः स जनकाऽऽत्म-जे । [८७
 N] तेजसाऽऽदित्य-सङ्काशः क्षमया पृथिवी-समः ॥९॥
 बृहस्पति-समो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ।
 N] रक्षिता स्वस्य वंशस्य स्व-जनस्य च रक्षिता ॥१०॥ [१०पू
 रामो भामिनि सर्वस्य चतुर्-वर्णस्य रक्षिता ।
 N] मर्यादानां च लोकस्य कर्ता स्थापयिता विभुः ॥११॥ [११
 ७७] अर्चिष्मान् अर्चितव्योऽसौ ब्रह्मचारि-व्रते स्थितः ।
 ८७] साधूनाम् उपचार-ज्ञः प्रचार-ज्ञश्च कर्मणाम् ॥१२॥ [१२
 ६७] राज-विद्या-विनीतानां ब्राह्मणानाम् उपाऽऽसिता ।
 N] श्रुतवान् शीले-सम्पन्नो वि-नीतश्च परन्तपः ॥१३॥ [१३
 ऋक्षुर वेद-विनीतश्च वेद-विद्विः सु-पूजितः ।
 ९] धनुर-वेदे च वैदेहि वेदाऽङ्गेषु च निष्ठितः ॥१४॥ [१४
 वि-पुलांसो महा-बाहुः कम्बु-ग्रीवः शुभाऽऽननः ।
 १०] गृह-जैष्ठ्यः स ताम्राऽक्षो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥१५॥ [१५
 ८७] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोषः स्निग्ध-वर्णः प्र-तापवान् ।
 समः सम-विभक्ताऽङ्गो गुह्य-गृह-शिरोऽस्थि-कः ॥१६॥ [१६
 ११] चतुष्-किष्कुश्च चतुर-दण्डो द्विः-शुक्लो दश-पद्मवान् । [१८७
 पद्-उन्नतो दश-धृहम् त्रिभिर् व्य-आप्नोति राघवः ॥१७॥ N

१. फ-गुणवान् स्पस० । २. च व म ल, ल२-प्रांशुश्च ॥
 ३. फ अ-धर्मस्य च परन्तपः । ४. च-नास्ति ॥ ५. आ-० दातीव । ६. फ
 अ-दि सः । च रा प्र व म ल, ल२-च स. ॥ ७. च रा प्र व म ल, ल२-
 ० स्योप । ८. ल२-राजराजो वि० । ९. रा-श्रुत० । १०. अ-ययुर्वेद० । ११. फ प्र
 ल, ल२ अ-वेदविद्विश्च । १२. फ च रा प्र व म ल, ल२-वेदे च वे० । आ-०
 च विनिष्ठितः । च-० द्वे च प्रनिष्ठितः । अ-सर्वान् द्वे वेदेषु च मुनि० ॥
 १३. च म-० हान्तो । १४ आ रा व म ल, ल२-० जानुः । १५. फ-गृहो ॥
 १६. आ-पददंष्ट्रो ॥

- १२] त्रि-चलीवा(१मा)न-त्रि-नीतश्च चतुर-गन्धस्त्रि-कालवित् १८५
त्रि-त्रिकम् त्रि-प्रलम्बश्च महाऽऽस्यो घन-निःस्वनः १८[१७५
१३] चतुः-कृष्णश्च चतुर-लेखः षोडशाङ्गः चतुः-सप्तः । [N
चतुर्दश-सप्त-द्वन्द्वैः पञ्च-स्निग्धोऽष्ट-वंशवान् ॥१९॥[१८५
१४] भ्राता वै-मात्रिकश्च चाऽस्य सौमित्रिर् अ-पराजितः ।
१५५] अनु-रागेण रूपेण गुणैश्च चाऽपि तथा-विधः ॥२०॥[२२
स तु धर्म-रतः श्रीमान् सं-ग्रहाऽनु-ग्रहे रतः ।
N] नि-यतः सर्व-लोकानां सर्व-काल-प्रियंवदः ॥२१॥[N
रावणेनाऽप-नीतां त्वां श्रुत्वा दीनस् तु रायवः ।
१७] अन्व-इष्ट्वात् तदो शूरो जन-स्थानं ततस्-ततः ॥२२॥[N
त्वाम् एव मार्गमाणो तौ वि-चरन्तौ वसुं-धराम् ।
१८] ददृशते च सु-ग्रीवं पूर्व-जेनाऽव-रोपितम् ॥२३॥[२४
प्रस्थे च ऋष्य-भूकस्य रम्ये पादप-संकुले ।
N] भ्रातुर्भयाऽऽर्च्य आ-सीनं सु-ग्रीवं शुभ-दर्शनम् ॥२४॥[२५
वयं तु कपि-राजानं सु-ग्रीवं सख-सङ्ग्रहम् ।
N] परि-वीर्याऽऽस्महे राज्यात् पूर्व-जेने परा-जितम् ॥२५॥[२६

१. क-०-लीविनिनीतश्च । ब-०-लीविमिर्विहीनश्च । अ-०-लीवांवि-
विततः । २. अ-त्रिकम् । ३. अ-०-स्वोष्ठदुस्वनः ॥ ४. क-०-शाकः ।
५. अ-०-महद्वं । अ रा प्र म ल, ल२-०-समाद्वन्द्वः । ६. क-स्नेहोद्यं । अ-
सूक्ष्मोद्यं । प्र-०-ध्वेशः ॥ ७. अ-०-कस्य । ब-चास्य च वैमात्रः ।
८. अ द-०-त्रिचापः ॥ ९. फ अ-०-परः । १०. अ-०-लोकः ॥ ११. च-
तथा । रा प्र ब म ल, ल२-ततः । १२. क-०-स्थाने ॥ १३. आ-भद्राक्षं
कपिराजानं । अ-अद्राक्षं कपिराजानं । च-अष्ट्वा ते च सु० । १४. अ रा
प्र म ल, ल२-०-रम्यया । १५. अ रा प्र म-जिवः ॥ १६. च व अ-प्रिय-
दर्शनम् । रा प्र म-०-वं-दि त्परम् । १७. अ रा ब म अ-०-चार्यास्महे ।
१८. अ रा प्र द अ-०-जेनावरोपितम् ॥

- ततस् तौ^१ चीरं-संवीतौ धनुः-प्रवर-धारिणौ ।^२
 N] ऋष्य-मूकस्य शैलस्य रम्यं देशम् उप-स्थितौ ॥२६॥ [२७
 तौ मार्गमाणौ नृ-वरौ वनं गम्भीरम् ओजसा ।
 N] सु-ग्रीवो दूरतोऽपश्यत् सह तैरे वानरर्षभैः ॥२७॥ [N]
 सै^३ तौ दृष्ट्वा नर-व्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ।
 N] अभि-प्लुतो गिरेस् तस्य शिखरं भीम-विक्रमः ॥२८॥ [२८
 ततः स शिखरे तस्मिन् वानरेन्द्रो व्यव-स्थितः ।
 N] तयोः समीपं माम् एव प्रेषयामास स-त्वरर्म् ॥२९॥^४ [२९
 ताव् अहं पुरुष-व्याघ्रौ सुग्रीव-वचनात् प्रभू ।
 N] रूप-लक्षण-सम्पन्नौ कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥३०॥^५ [३०
 तदाऽस्मि राघवेणोक्तेः शोकाऽऽर्त्तेन महाऽऽत्मना ।
 N] हरणं तव वैदेहि राक्षसेन दुर्-आत्मना ॥३१॥^६ [N]
 तौ परिज्ञात-तत्त्वाऽर्थौ मया प्रीति-समन्वितौ ।
 N] पृष्ठम् आ-रोप्यै तं देशं प्राऽऽपितौ पुंरुपर्यभौ ॥३२॥ [३१
 नि-चेदिते च तत्त्वेन सु-ग्रीवाय महाऽऽत्मने ।
 N] तेषाम् अन्योऽन्य-संवादाद् भृशं प्रीतिरं^७ अजायत ३३ ॥ [३२
 तत्र तौ प्रीति-सम्पन्नौ हरीऽऽश्वरै-नरेश्वरौ ।
 N] परस्पर-कृताऽऽवाप्तौ कथया पूर्व-वृत्तया ॥३४॥ [३३
 तं तथाऽऽर्वासयामास सु-ग्रीवं लक्ष्मणाऽग्र-जः ।

१. प्र ष ल, ल२-तु । २. घ म-धीर० । ३. फ-नास्ति । ४. फ-
 अपागती ॥ ५. प्र-तौ वानरर्षभौ ॥ ६. म-तौ तु । ७. आ-तिपरं । च रा
 प्र ष म-तिपरे ॥ ८. आ-सत्वरः । ९. ल, -नास्ति ॥ १०. ल२-नास्ति ॥
 ११. आ-०पेनोक्तः । १२. च राघ प्र ल, ल२ अ-नास्ति ॥ १३. फ-
 पृष्ठेनारोप्य । १४. अ-च नरर्षभौ ॥ १५. फ अ-०दितौ । १६. अ फ-
 ०संवादाद् । आ-मवादादुत्पत्ती रजा० ॥ १७. य प्र ॥ ल, ल२-नरेश्वरही-
 श्वरौ ॥ १८. आ फ रा-०मान्वयामास । अ-नतश्च सान्त्व० ।

N] स्त्री-हेतोर्वालिना भ्रात्रा निर-अस्तम् उग्र-तेजसा ३५ [३४
तथाऽऽर्यं हंरं तस्मै सौमित्रि अंति-वीर्यवान् । [N

N] लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सु-ग्रीवाय न्य-अवेदयत् ॥३६॥ [३५
स श्रुत्वा वानरेन्द्रस् तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ।

तथाऽऽसीन्निष्-प्रभोऽत्य-अर्थं ग्रह-ग्रैस्त इवोदु-रादं । [३६

N] स तस्याऽनाशयच् छोकं रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३७॥ [N

३२५] ततस् ते गात्र-शोभीनि हृताया राक्षसेन तु ।

N] यान्य् आभरण-जातानि वि-क्षिप्तानि मही-तले ॥३८॥ [३७

तानि सर्वाणि सं-हृत्य रामाय हरि-यूथ-पः ।

N] सं-हृष्टो दर्शयामास गतिं तु न विदुस् त्वं ॥३९॥ [३८

३२७] तानि रामाय दत्तानि 'मयैवोप-हृतानि च ।

N] स्वैन-वन्ति वि-कीर्णानि तस्मिन् विहत-चेतसि ॥४०॥ [३९

तान्य् अङ्के दर्शनीयानि कृत्वा वहु-विधं तदा ।

३३] 'हृदि देवि प्र-काशं मे देही'ति कैरुणं चिरम् । [४०

N] 'परि-देवितम् आर्येण शोकोप-हत-चेतसा ॥४१॥ [N

१. फ-वलिना । २. आ-निरस्तोऽमितवे । रा प्र व म ल_२-भमिप्रौजसम् ।

फ-गुह्यतेजसा ॥ ३. आ फ-०र्थे । ४. फ-अथ वी० । ५. आ अ-निवे० ॥

६. फ-प्रहाक्रान्त । ७. प्र-इवोदुषं । म-इवेन्दुराट् ॥ ८. आ-रक्षसा

क्षिप्तमण्य । ९. फ अ-निक्षि० ॥ १०. फ रा प्र व म ल_२-०पाः । ११. फ-

च रा प्र व म ल_१ ल_२-संहृष्टा दर्शयामासुः । १२. फ-तथा ॥ १३. प्र ल_१-

ल_२-०यैवाप० । १४. फ अ-स्वनवन्त्यवकी० । १५. रा प्र व म ल_१ ल_२-०

ततो विपुलचेतसा । १६. आ-स बहुविचदा । १७. प्र-नास्ति । १८. फ च-

देवि देवप्रकाशेन । अ-तेन देवप्रकाशेन । रा म ल_१ ल_२-देवि दे० ।

आ-०वप्रकाशोय । १९. आ च-देवीति । फ-देवेन । अ-देवेति । २०. फ

अ-परिदेवितम् ॥ २१. आ-प्रत्यदेवयदाविष्टः । २२. फ-पर्यदेवयदाविष्टः ।

फ-चेतनः । आ-उग्रोपहतचेतनः । २३. प्र अ-नास्ति ॥

पश्यतम् तस्य रुदतम् तप्यतश् च पुनः पुनः ।

[N] प्राञ्ज्वालयन् दौशरथेस् तानि शोक-द्रुताऽशनम् ॥४२॥ [४१]

शोचितं सु-चिरं तेन दुःखाऽऽर्त्तेन महाऽऽत्मना ।

३४] मेया सं वि-विधैर् वाक्यैः कृच्छ्राद् उत्थापितः पुनः ४३॥ [४२]

तानि दृष्ट्वा महाऽर्हाणि दर्शयित्वा मुहुर् मुहुः ।

[N] राघवः सह-सौमित्रिः सु-ग्रीवम् उप-तापयेत् ॥४४॥ [४३]

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्ये राघवैः परि-तप्यते ।

३५] महता ज्वलता नित्यम् अग्निनेवोच्चं-पर्वतः ॥४५॥ [४४]

त्वत्-कृते मदनश् चैव शोकश् चिन्ता च राघवम् ।

३६] तापयन्ति महाऽऽत्मानम् अग्न्य्-आंगारम् ईवाऽप्रयः ४६॥ [४५]

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्ये शोकेन च वि-चोर्ल्यते ।

३७] महा-भूमि-चलेनैव शिला-धातु-सखोऽर्चलः ॥४७॥ [४६]

तानि रम्याणि पश्यन् स काननानि महान्ति च ।

३८] रतिं न विन्दते रामस्त्वाम् अ-परयन् नृपाऽऽर्त्त-जे ४८॥ [४७]

सहितौ राम-सुग्रीवाश् उभाश् अकुरुतां ततः ।

[N] समयं वालिनं हन्तुं तौ तवाऽन्वेपणाय च ॥४९॥ [४८]

१. आ फ अ-पश्यतस्तानि । प्र-पश्यतो रुदतस्तस्य । २. फ-तस्य तस्य । आ-तस्य तस्य । ३. फ-दर्शयतम् ॥ ४. आ-यथा । ५. फ-च ॥ ६. फ-उपपादयत् । म ल१-उदपादयत् । अ-उपतापयत् । ७. ल२-नास्ति ॥ ८. ल१-तावदर्शनम् । ९. आ ल१-चतुर्भिः प० । म-चतुर्भिः परिताप्यते । १०. फ-नेवाग्निप० । च रा प्र व म ल१-तेज हि प० ॥ ११. आ-आंगारय चाप्रयः । १२. अ-आस्ति ॥ १३. प्र-जेनापि । १४. म-परिचा० । अ-तु वि० । १५. आ-नृपिवाचलः । ल१-नृपयोचलः ॥ १६. अ-नृपामग्नः । व म-इत्यग्निन्द्रिते । १७ अतः परमधिकः पाठः-म अ-स त्वां मनुजशार्दूलः क्षिप्रं द्रव्यति राघवः । समित्रवान्धवं हत्वा राघवं जनकाऽऽत्मजे ॥ १८. अ-उदा० ।

ततो नि-हत्य तरसा रामो वालिनम् आहवे ।
 २०] सर्वर्क्ष-हरि-सैन्यानां सु-ग्रीवम् अकरोत् पतिम् ॥५०॥ [५१
 राम-सुग्रीवयोः सख्यं देव्य् एवं सम्-अजायत ।
 N] हनुमन्तं च मां विद्धि तयोर् दूतम् इहाऽऽगतम् ॥५१॥ [५२
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-सम्भाषणे
 नामैकोनविंशः सर्गः ॥२९॥

[वं-३२]= [त्रिंशः सर्गः] = [दा-३५]

स राज्यं प्राप्य सु-ग्रीवः समा-नीय हरीऽऽश्वरान् ।

२१] त्वद्-अर्थे प्रे(१प्रै)पयत् सर्वान् दिशो दश महा-बलान् ॥१॥ [५३

आ-दिष्टा वानरेन्द्रेण सु-ग्रीवेण महाऽऽत्मना ।

N] अद्रि-राज-प्रतीकाशाः सर्व-तः प्र-स्थिता महीम् ॥२॥ [५४

अद्भुतो नाम लक्ष्मीवान् बालि-सूनुर् महा-बलः ।

N] प्र-स्थितः कपि-शार्दूलस् त्रि-भाग-बल-संवृतः ॥३॥ [५६

वि-चित्र दक्षिणाम् आशां स-शैल-वन-काननाम् ।

N] गिरि-जालाऽऽवृतां दुर्गा प्रायम् तेन वि-चिन्महे ।

२२उ] त्वां देवि राघवस्याऽर्थे सर्व-तो भृगयामहे ॥४॥ [N

तेषां नो विप्र-नष्टानां विन्ध्ये पर्वत-सत्तमे । [५७पू

क्षुधाऽऽर्त्तानां विलेकाऽपि तृषाऽऽर्त्तानां तदा सताम् । [N

N] भृशं शोक-परीतानाम् अहो-रात्र-गणा गताः ॥५॥ [५७उ

ते वयं कार्य-नैराश्यात् कालस्याऽति-क्रमेण च ।

N] भयाच्च च कपि-राजस्य कालाऽतिगम-शङ्कया ॥६॥ [५८

वि-चीय गिरि-दुर्गाणि नदी-प्रस्रवेणानि च ।

N] अना-साद्य पदं देव्याः प्राणांस् त्यक्तुम् उप-स्थिताः । [N

२३उ] ततस् तस्य गिरेर् मूर्ध्नि वयं प्रायम् उपाऽऽस्महे ॥७॥ [N

१. आ-महाहरीन् । २. च रा घ म ल, ल२ अ-बलः ॥

३. आ-न । ४. म-दक्षिणां दिशमास्थाय प्रेतराजेन पालिताम् । ५. क च

रा प्र ष ल, ल२ अ-नालि । ६. आ-सर्वे ते । क अ-सर्वे वै । प्र ल,

ल२-त्वां देवि ॥ ७. क-गु । अ-वै । ८. आ-कस्मिन्पृष्ठा० । ९. क अ-

क्षुभिर्गानां निरासनां वने कस्मिन्निदामताम् ॥ १०. आ-कालान्तरविता० ॥

११. क-गुण्ड० । १२. आ-प्रधा० ॥ १३. प्र ल, उपस्थिताः ॥

- अथ नः पर्वते विन्ध्ये निर्-आशानाम् अ-निन्दिते । [N
 २४] भृशं शोकाऽर्णवे मग्नः पर्य-अदेवयद् अद्भुतः ॥८॥ [६०३
 तत्र नाशं च वैदेहि वालिनश् च तथा वयम् ।
 २५] प्रायोप-वेशम् अस्माकं वि-नाशं च जयायुषः ॥९॥ [६१
 तेषां नः स्वामि-सन्देशे निर्-आशानां मुमूर्षताम् ।
 N] कार्य-हेतोर् इवोपेतः शकुनिश् चेदम् अवव्रीतं ॥१०॥ [६२
 घृत्र-राजस्य सोदर्यः संपातिर् नाम वीर्यवान् । [६३
 २६] र्यवीयान् केन मे भ्राता हतः कै च वि-नाशितः ॥११॥ [६४
 शशंस चाऽद्भुतस् तस्मिन् जन-स्थाने महद्-वयम् ।
 २७] राक्षसेनाऽति-क्रायेन त्वां च तत्राऽप-शाहिताम् ॥१२॥ [६५
 जयायुषश् च सम्पातिर् वयं श्रुत्वाऽति-दुःखितः ।
 २८] त्वाम् आ-चष्ट वराऽऽरोहे वसन्तीं रावणाऽऽलये ॥१३॥ [६६
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सम्पातेः प्रीति-वर्द्धनम् ।
 N] अद्भुत-प्रमुखास् तूर्णं ततः संम्प्र-स्थिता वयम् ॥१४॥ [६७
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहा दृष्टाः पुंष्टाः पुर्व-गमाः ।^१
 विन्ध्यादुत्-पत्य सं-दृष्टाः सागरस्योत्तरं गिरिम् ॥१५॥ [६८
 अथाऽहं हरि-सैन्यस्य सागरं प्रेक्ष्य सीदतः ।^२
 २९] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहः पुष्टुवे शत-योजनम् ॥१६॥ [७०
 इयं लंका मया रात्रौ दृष्टा वै राक्षसाऽऽकुला ।

१. आ-सन्देशाधिरा० । २. आ-विहस्येवत् । ३. अ-० निर्वे
 तदाय० ॥ ४. अ-जवी० । ५. अ-कसिध वारणे ॥ ६. प्र-० द्वासी ।
 मं ल० ल० अ-० दस्तस्य । ७. आ-महाव० । ८. आ-शुल्वैव दुः० ॥ ९. अ-
 ० नः । १०. अ-वगेशं प्र० ॥ ११. ल०-दृष्टाः । १२. अ-नास्ति । १३. क्रिया
 साकांक्षत्वं विह द्र० । अत्र दा-विन्ध्यादुत्पाय संश्रिताः सागरस्थान्त-
 मुत्तरम् इति —

N] रावणंश्चैवऽपि सं-दृष्ट्वा त्वं च शोकेन पीडिता ॥१७॥ [७१

N] कुञ्जरो नाम वैदेहि गिरीणाम् उत्तमो गिरिः ।

४०उ] तस्माद् गच्छति गो-कर्णं पर्वतं केसरी हरिः ॥१८॥ [८०-

सं तु देवर्षिभिर् जुष्टं पिता मम महा-कपिः ।

४१] तीर्थं नदी-पतेः पुण्यं शङ्ख-सादनम् उत्तमम् ॥१९॥ [८१

तस्याऽहं क्षेत्र-जः पुत्रो जातो वातेन मैथिलि ।

४२] हनुमान् इति विख्यातो लोके स्वनैव कर्मणा ॥२०॥ [८२

वि-भासाऽर्थं तु ते देवि भर्तुर् उक्ता मया गुणाः ।

४३] यथा मां त्वं कपि व्यक्तं मन्येथा जनकाऽऽत्म-जे ॥२१॥ [N

एतत् ते सर्वम् आख्यातं यथा-वृत्तम् अ-निन्दिते ।

N] अभि-भाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेर् अहम् ॥२२॥ [N-

तं मां राम-कृताऽऽदेशं त्वन्-निमित्तम् इहाऽऽगतम् ।

N] मुग्रीव-सेचिवं देवि बुद्धयस्य पवनाऽऽत्म-जम् ॥२३॥ [N

हेतो गजो येन च शङ्ख-सादने

कपि-प्रवीरेण महर्षि-नोदनात् ।^१

तस्मै तु वायु-प्रभवोऽस्मि मैथिलि

N] प्र-भावतस् तत्-प्रतिमोऽस्मि वानरः ॥२४॥ [८९

प्र-हृदि सर्वं हृदि यत् स्थितं ते

मां वैऽचिरेण त्वम् अ-निन्द्य-रूपे ।

१. अ-रावणोपि च । २. च-महदृष्टः । ३. आ-०तः । अ-०ताम् ॥

४. आ-वैजरी ॥ ५. आ-०र्षिनिर्दिष्टः । प्र-मत्तदेव । ६. क-तस्य केमरिणः ॥

७. फ-च वैदेहि । रा व ल, -तु वै देवि । अ-तु वैदेहि । ८. अ-मन्यस्य ॥

९. च-शुद्धिः पाठः । १०. रा प्र व म ल, ल-जनकाप्रजे ॥ ११. अ-

दृतेऽमुर्गं मन्त्रि । १२. च-शुद्धिः पाठः । रा प्र व ल, ल-नास्ति ।

१३. रा प्र व म ल, ल-अहं तु । अ-तस्यान्वये वा० । १४. फ-भिषाः

सुन्दर-काण्डम् । ३० । २५ ।

२२७

याचंद व्रवीम्यं सग्र-जवेनं गत्वा
[N] प्रियं प्रिया तेऽधि-गतेति रामम् ॥२५॥ [N]
इत्यार्ष रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-दर्शने
हनुमद्-वाक्य नाम त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

७

१.-फ-प्रिय प्रियं ते ह्यधिगम्य । २ रा प्र व ल, ल२-नास्ति ॥

३. ल, -इति सुन्दरकाण्डे हनुमद्वाक्य नाम सर्गः । फ-०काण्डे उद्योगपर्वणि
स विासम्भाषणं नाम । च-०दर्शने हनुमद्भाषणं नाम ॥

८] सत्य-धर्म इवाऽकम्प्यः स त्वां कौशल्यम् अववीत् ॥७॥ [N

भूर्यश् चाऽपि महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

N] अववीत् प्र-श्रितं वाक्यं सीता-प्रत्यय-कारणम् ॥८॥ [N

कुशली देवि काकुत्स्थः सर्व-शस्त्र-भृतां-वैरः ।

N] गुरोर् आ-राजने युक्तो लक्ष्मणश्च सु-लक्षणः ॥९॥ [७४

तस्य कार्यवतो देवि भर्तुस् तव हिते रताः । [७५

N] मुखेष् आ-लोकयन्त्य अन्ये हरयः सङ्घ-चारिणः ॥१०॥ [N

मत्-सहायाः परे वीरा वेर्लायां समव-स्थिताः । [N

१. अतः परमधिकः पाठः— च रा प्र व म ल, ल, अ-प्रियो

यस्य च सौमित्रिः सौमित्रेभ्यै च यः प्रियः । सुहृद्वा वानरेन्द्रस्य स त्वां

कौशल्यमववीत् ॥ भ्राता कनीयान् रामस्य सुमित्रा येन सुप्रजा ।

प्रणम्य शिरसा पादौ स त्वां कौशल्यमववीत् ॥ पितृवत् परयते राम

त्वां च परयति मातृवत् । यो नित्यमरविन्दान्नि स त्वां कौशल्यमववीत् ॥

तस्य सङ्घजनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः । सुमोच दुःखिता सीता

शोकौर्ष्यां नेत्रजं जलम् ॥ अशोभन्त ततश्चास्या नेत्राभ्यामभ्रविन्दवः ।

पुञ्जाभ्यामिव पद्मान्यां पतन्तस्तोयविन्दवः ॥ सापमृज्यायते नेत्रे

कराभ्यां कल्याणवती । उपपन्नैरभिधानैर्दूतं समकाञ्चति ॥ च रा प्र म

ल, ल, ल-सर्गसमाप्तिर्दृश्यते ॥ २. ल, ल-अभ्यर् । ३. फ-इन् ॥ ४. अ-

ते-भर्ता सर्वलोकहिते रतः ॥ ५. आ-सर्वदि ॥ ६. अ-नादि । ७.

च रा प्र व म ल ल अ-लोकम् ॥ ८. आ-सुखले स ॥ अ-लाघवं ममुपस्थितम् ।

फ-०यां समुपस्थितम् ।

१. ल, ल, ल-०त्रेधापि । २. च व म ल, ल अ-यो नायो । ल, ल-

त्रिधाता ॥ ३. अ-सुवता ॥ ४. रा प्र व म ल ल, ल, ल-०र्थ । ५.

च रा प्र व म ल, ल, ल-पतंतोऽस्या । ६. च रा प्र व म ल, ल, ल अ-

प्रसन्नास्तो ॥ ७. व म-साप्रभृ ॥ अ-०सृज्य ततो । ८. रा व-०पते ।

ल, ल-०यती । ९. रा व म-नं चाप्रिगच्छती । ल, ल-नं चाप्यगच्छत ।

अ-समकरोच्छतः ॥

[वे-३३]= [एकत्रिंशः सगेः] =[दा-२५, २५]

सं शोकाऽऽर्त्ताम् अ-शोक-स्थो ददर्श हनुमान् कपिः ।

१] वि-मुक्तां किं-नरेणेव किं-नरीं जनकाऽऽत्म-जाम् ॥१॥ [N

तां नि^३-शाम्य विशालाऽर्त्तां क्षितौ क्षिति-रजश्-चिताम् ।

२] वाष्प-सन्दिग्धया वाचा पुनर् वचनम् अब्रवीत् ॥२॥ [N

दूतोऽहम् अन-अवद्याऽङ्गि लंकां प्राप्तो नृपाऽऽज्ञया ।

३] त्वद्-अर्थं प्रेषितस् तेन राघवेण महाऽऽत्मना ॥३॥ [N

सा तस्य वचनं श्रुत्वा मानुषस्येव भाषितम् ।

४] अकरोत् कपिम् आ-श्रित्य न वि-पादं न वि-स्मयम् ॥४॥ [N

तथा द्रुवाणं वैदेही वानरं रावर्णे-क्षये ।

५] नाऽभ्यु-अभापत शोकेन हर्षेण च जडी-कृता ॥५॥ [N

स मुहूर्त्तात् कपि-श्रेष्ठो हनुमान् मारुतोऽऽत्म-जः ।

६] नि-पत्य चरणौ मूर्ध्ना कीर्त्तयामास राघवम् ॥६॥* [N

समुद्र इवाऽक्षोभ्यो हिमवान् इव निश्-चलः ।

१. फ-शोकात्तां तामतां । रा प्र घ म ल, ल_२ अ-० चामशो-
काहं ॥ २. आ-तामिशाम्य । फ च-उमिशाम्य ॥ ३. आ-भाषतः ॥
४. रा व-रावणालये । ल_१-रागणे क्षये । ५. अ-शास्त्रकोविदः । ६.
अतः परमधिकः पाठः—फ रा प्र च घ अ म ल, ल_२-यशसा तपसा
चैव धीर्येण चं विशां पतिः । युक्तो योगवतां श्रेष्ठः स त्वां कौशल्यम-
श्रीन् ॥ ७. च रा प्र घ म ल, -चञ्चलः ।

१. च-तपसां । रा प्र घ म ल, ल_२-च सतां ॥

८] सत्य-धर्म इवाऽकम्प्यः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥७॥ [N

भूयंश् चाऽपि महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

N] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं सीता-प्रत्यय-कारणम् ॥८॥ [N

कुशली देवि काकुत्स्थः सर्व-शस्त्र-भृतां-र्वरः ।

N] गुरोर् आ-राधने युक्तो लक्ष्मणश्च सु-लक्ष्णः ॥९॥ [७४

तस्य कार्यवतो देवि मर्तुस् तव हिते रताः । [७५पू

N] मुखंम आ-लोकयन्त्य अन्ये हरयः सङ्घ-चारिणः ॥१०॥ [N

मत्-सहायाः परे वीरा वेर्लायां समव-स्थिताः । [N

१. अतः परमधिकः पाठः— च रा प्र व म ल, ल, अ-प्रियो

यस्य च सौमित्रिः सौमित्रेभ्यः यः प्रियः । सुदृढां धानरेन्द्रस्य स त्वां

कौशल्यमब्रवीत् ॥ भ्राता कनीयान् रामस्य सुमित्रा येन सुप्रजा ।

प्रणम्य शिरसा पादौ स त्वां कौशल्यमब्रवीत् ॥ पितृवत् परयते रामं

त्वां च पश्यति मातृवत् । यो नित्यमरविन्दानि स त्वां कौशल्यमब्रवीत् ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा धानरस्य महात्मनः । मुमोच दुःखिता सीता

शोकोर्ष्यां नेत्रजं जलम् ॥ अशोभन्त ततश्चास्या नेत्राभ्यामधुविन्दवः ।

फुल्लाम्ब्यामिव पद्माभ्यां पतन्तस्तोयविन्दवः ॥ सापमृज्यायते नेत्रे

कराभ्यां फल्ल्यावती । उपपन्नैरभिधानैर्दूतं तमवगच्छती ॥ च रा प्र म

ल, ल, ल, ल-सर्गमनासिर्दृश्यते ॥ २. ल, ल-अप्यश् । ३. फ-हन् ॥ ४. अ-

ते-भर्ता सर्वलोकहिते रतः ॥ ५. आ-सर्वहि । ६. अ-नास्ति । ७.

च रा प्र व म ल ल अ-लोक्या ॥ ८. आ-सुवले म । अ-लाभं समुपस्थितम् ।

फ-०यां समुपस्थितम् ।

१. ल, ल, ल-०त्रेधापि । २. च व म ल, अ-यो नायो । ल, ल-

विजाता ॥ ३. अ-सुप्रजा ॥ ४. रा प्र व म ल ल, ल, ल-०त्यं । ५.

च रा प्र प्र म ल, ल, ल-वतंतीत्या । ६. च रा प्र व म ल, ल, ल-अ-

प्रसन्नास्तो ॥ ७. व म-माप्रमृ । अ-०मृज्य ततो । ८. रा व-०पते ।

ल, ल-०यती । ९. रा व म-तं चाधिगच्छती । ल, ल, ल-तं चाधिगच्छत ।

अ-तमकरोच्छतः ॥

N] अहम् ऐकम् तु सं-प्राऽऽप्तः सम्पाति-वचनाद् इह ॥११॥ [७५उ

मयेयम् असहायेन चरता काम-रूपिणा ।

N] दक्षिणा दिक् समा-क्रान्ता देवि त्वाम् अनु-मार्गता ॥१२॥ [७६

दिष्ट्याऽद्य हरि-सैन्यानां त्वन्-नाशम् अनु-शोचताम् ।

N] अप-नेप्यामि सं-तापं तवाऽभि-गमनाद् अहम् ॥१३॥ [७७

दिष्ट्याऽहं वानरान् सर्वान् हरीणाम् ईश्वरं च तम् ।

N] दृष्ट्वा देवीऽति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च साऽनु-जम् ॥१४॥ [N

दिष्ट्या चै न व्य-अर्थम् इदं मम सागर-लङ्घनम् । [७८पू

रायवैश्वं च महा-वीर्यः क्षिप्रं त्वाम् अभि पत्स्यते ।

N] स-मित्र-बान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१५॥ [७९

सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णस्येह मुन्दरि ।

N] प्रेषितं रामचन्द्रेण सुवर्णस्याऽङ्गुलीयकम् ॥१६॥ [N

राम-नामोऽङ्कितं चेदं दिव्यं पश्याऽङ्गुलीयकम् । [दा३६, २उ

N] समा-भ्वसिहि भद्रं ते क्षीण-दुःख-फला ह्य असि ॥१७॥ [३पू

गृहीत्वा प्रेक्षमाणा तद् भर्तुः कर-विभूषणम् । [४पू

N] मुमोच हर्ष-जं वारि स-त्रीहितम् अधो-मुखी ॥१८॥ [N

१. फ-एव सुम० ॥ २. अ-मयवम् । ३. अ-स्वामेय मा० ॥ ४.

आ-दिव्यार्धहरिर्महानां । च रा य म अ-दिष्ट्यार्धहरिर्महानां । ५. अ-

नास्ति ॥ ६. च-०नुगम् ॥ ७. फ-नानर्थकम् । ल२-न चात्यर्थम् । ८. अतः

परमधिरः पाठः—फ च रा य प्र म ल, ल२ अ-अद्य प्राप्स्याम्यहं दिष्ट्या

त्वदर्शनकृतं यशः । तदाभवसिहि भद्रन्ते क्षीणदुःखासि मैथिलि ॥ फ-यशसा

तपसा चैव वीर्येण च विक्षांपतिः । ६. फ-तापवः म । १०. च रा प्र य म

ल, ल२-नास्ति । ११. फ प्र ल, ल२-०णस्य च । रा य-०णस्य च । १२.

आ फ-भाविनि । रा य प्र ल, ल२-मैथिलि । १३. च म अ-नास्ति ।

१४. अ-नास्ति ॥ १५. अ-तामरामा० । १६. प्र ल, ल२-वैदेहि ॥

१. च रा प्र य म ल, ल२-अहं प्राप्स्यामि दिष्ट्याद्य । अ-प्राप्स्या-

म्यद्य त्वहं दिष्ट्या । २. च रा य प्र म ल, —भाविनि ॥

तच्च श्रुत्वा मधुरं वाक्यं सीता राम-गुणाऽन्वितम् ।

नेत्राभ्यां कृष्ण-साराभ्यां मुमोचाऽऽनन्द-जं जलम् ।

[N] भर्तारमिव सं-श्रांऽऽप्य जानकी मुदिताऽभवत् ॥२९॥ [४]

चारु तद् वदनं तस्यास् ताग्र-शुक्लाऽसितेक्षणम् ।

[N] हर्षोद्-अग्रं बभूवाऽथ राहु-मुक्त इवेन्दु-राह ॥२०॥ [७]

ततः सा ह्रीमती बाला भर्तृ-व्यसर्न-कर्पिता ।

[N] रुदती शोकै-हर्षाभ्यां मुदिता वाक्यम् अग्रवीत् ॥२१॥ [N.]

कुशली यदि काकुत्स्थः किं तैव सागर-मेखलाम् ।

[N] न निर-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निर्-इवोत्पितः ॥२२॥ [१३]

अथवा शक्ति-मन्तौ तौ मुराणाम् अपि नि-ग्रहे ।

[N] मयैव तु न दुःखानाम् अस्ति मन्ये विपर्य-अयः ॥२३॥ [१४]

सां राम-सङ्कीर्तनं-नष्ट-शोका

रामस्य शोकेन समान-शोका ।

शरत्-मुखे साऽम्बुद-चन्द्र-लेखा

[N] निशेव सा राज-सुता बभूव ॥२४॥ [४७]

'हंते रिपौ वीत-भया यथा शंखी

भवेत् प्र-तीता सुर-राज-विक्रमैः ।

तथैव सा वायु-सुतेन हर्पिता

[N] बभूव सीता परि-पूर्ण-मानसा ॥२५॥ [N]

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्सीता-संवागमेऽङ्गुलीय-प्रदानं

नामैकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

१. च-नास्ति । २. अ-मंग्रस्तं ॥ ३. अ-साधरी सती ॥ ४. फ-भर्तुः शोकेन क. । ५. आ-कामहं. । ६. फ-हर्पिता ॥ ७. फ च रा प्र व ल, ल२ अ-न । म-नु । ८. फ-शक्तिमन्तौ । ९. आ-विग्रहे ॥ १०. रा प्र च म ल, ल२-रामस्य संकी० । आ-००न जातशोका । ११. अ-सा रामशो० । १२. फ० हतेषु देशेषु भयाद् । १३. च प्र व म ल, ल०-यथाभवत् । रा-भवेत् । १४. च रा प्र व म ल, ल२-शची ॥ १६. रा-उत्तरकाण्डे । १७. फ रा प्र व म - ॥ ३१ ॥

[वं-३३]= [द्वात्रिंशः सर्गः] =[दा-३६]

- १५५] सा तु विश्वासिता तेन हेतुभिश्च चोप-दर्शिता ।
 १५६] उप-पन्नैर् अभि-ज्ञानैर् दृतं तम् अव-गच्छती ॥१॥ [N
 १५७] अ-तुलं चाऽऽगता हर्षं प्र-हर्षेणैव भामिनी ।
 वाप्प-संरुद्ध-नयना कर्पिं तं समुद्-ऐक्षत ॥२॥ [N
 १६] सा दृष्ट्वा च हनूमन्तं वि-नीतं संहताऽञ्जलिम् ।
 N] मुमोचाऽऽनन्द-जं वाप्पं गद्गदं मधुराऽक्षरम् ॥३॥ [N
 वाप्प-सन्दिग्धया वाचा शोक-हर्ष-विमिश्रया ।
 १७] उवाच वचनं चेदं हरिं हरिण-लोचना ॥४॥ [N
 र्यजेय देवताः काले यस्याऽर्थे पुत्रगोत्तम ।
 १८] दिष्ट्या मे ध्रियते भर्ता दिष्ट्या ध्रियते(१ते)लक्ष्मणः॥५॥ [N
 परि-तुष्टा चिरं श्रुत्वा राम-कौशल्य-संकथाम् ।
 १९] लक्ष्मणस्य च वीरस्य प्र-शेषं च मारुतिम् ॥६॥ N
 कपे त्वाम् अभि-नन्दामि चिरं जीव सुखी भव ।
 २०] साऽनु-जः कुशली भर्ता येन मेऽद्य नि-वेदितः ।
 २१५] वलेन यशसा चैव वर्धस्व प्रेजयाऽपि च ॥७॥ [N
 कर्पिं चैव हनूमन्तं वि-नीतवद् उप-स्थितम् ।

१. फ-चैव सांख्यैः । च-०देसिते । रा प्र घ म ल, ल-०देसिते ।
 २. फ च रा य अ-०च्छत । प्र म ल, च-अधगच्छत । ल-०चाधिगच्छति ॥
 ३. ल-०पा गता । अ-च गता । ४. फ-हर्षेणैव च । अ-०र्षेण च । ५. अ-
 नादि । ६. फ-दृष्ट्वा च तं । ७. च-वाक्यं । ८. च घ प्र म ल, ल-
 यजेदं । ९. च रा प्र घ म ल, ल-०प्रापति ॥ १०. प्र घ म ल-०चिरम् ।
 ल, प्र-मिषं । ११. म ल, पीता कौ० । १२. च रा य म ल, ल-०संमाय ॥
 १३. च रा प्र घ म ल, ल-०प्रमयापि ॥

N] परि-तुष्टा पिथं श्रुत्वा प्र-अशंस पुनः पुनः ॥८॥ [६३
२१३] विक्रान्तस् त्वं समर्थस् त्वं प्राज्ञस् त्वं वानरोत्तम ।

येनाऽयं रक्षसां वासस् त्वयैकेन प्र-धर्षितः ॥९॥ [७

२२] शत-योजन-विस्तीर्णं (!:) सागरो मकराऽऽलयः ।

विक्रम-श्लाघनीयेन क्रमता गोप्-पट्टी-कृतः ॥१०॥ [८

२३] न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।

यस्य ते नास्ति सं-जातो रावणान्ननाऽपि सं-भ्रमः ॥११॥ [९

२४] अर्हसि त्वं कापि-श्रेष्ठ मया समभि-भाषणम् ।

परीऽऽक्षेप प्रेषितस् तेन रामेण विदिताऽऽत्मना ॥१२॥ [१०

२५] प्रेषयिष्यति मेधावी न रामो ह्य अ-परीऽऽक्षितम् ।

२६पृ] परा-क्रमम् अ-विज्ञाय मत्-सकाशं विशेष-तः ॥१३॥ [११

अ-विन्ध्यो नाम मेधावी राक्षसो धर्म-सम्मतः ।

N] तद्-वाक्याद् अत्र-गच्छामि राम-सुग्रीवयोर अहम् ॥१४॥ [N

सख्यं वालि-वधं चैव सु-ग्रीवैश्वर्यम् एव च ।

N] कैपि-राघव-सम्बन्धात् त्वां च दूतम् अवैम्य अहम् ॥१५॥ [N

२६वृ] दिष्ट्या च कुशली रामो धर्माऽऽत्मा धर्म-वत्सलः ।

२७पृ] लक्ष्मणश् च महा-तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ॥१६॥ [१२

N] कश्चित् नाऽन्य-मना रामः कश्चित् मां तारयिष्यति ।^१ [२३वृ

२९पृ] कश्चित् पुरुष-कौरं^२ वै कुरुते पार्थिवाऽऽत्म-जः ॥१७॥^३ [१६वृ

१. अ-रमता ॥ २. फ-वानरं मन्ये प्राकृतं । ३. म ल, ल२-

०णादिति । अ-०णात्तास्ति ॥ ४. फ अ-०से च । ५. फ अ-वदसि ॥ ६ फ

अ-दुर्दयो । ७. अ-०क्रमं स वि० ॥ ८. फ च रा प्र व म अ-वृद्धतं०

ल, ल२-युद्धतं० । ९. ल, ल२-अधिग० ॥१०॥ प्र व म ल, ल२-रूपे राघ० ॥

११. फ च अ-कृत्विञ्च परितप्यते । १२. इतोऽग्रे फ च अ-उत्तराणि

फक्षिमिति च सू० पा० १८-शोचरार्प-१९-कापूर्वार्धपूर्वाविह पठन्ति ।

१३. आ-०पकाराय । फ अ-०पकारेण । १४. च-नास्ति ॥

२७३] कश्चिन् न व्यथते रामः कश्चिन् न परि-तप्यते ।

उत्तराणि तु कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥१८॥' [१५

२८] कश्चिन् न दीनः सं-भ्रान्तः कार्येषु न वि-मुह्यति ।

N] कश्चिन् नोत्ता इवोग्रेण भारेण परि-पीदति ॥१९॥' [N

२१३] द्वि-विधं त्रि-विधोपायम् उपायं कश्चिद् आ-स्थितः ।

वि-निगीर्षुश्च हृष्टश्च कश्चित् कर्माणि चोच्छ्रितः ॥२०॥ [१७

३०] यस् तु नाऽऽरभते किञ्चिन् नरो दैव-परायणः ।

क्षिप्रं म्रतति निर-द्रव्यः यलाऽयन्-परायणः ॥२१॥ [N

३१] कश्चिन् मित्राणि लभते मित्रैश्च चांऽभ्युप-गम्यते ।

कश्चित् कल्याण-मित्रैश्च चां मित्रैश्च चांऽपि पुरस्-कृतः २२ [१८

३२] कश्चिद् आ-शास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवाऽऽत्म-जः ।

कश्चित् पुरुष-कारं च दैवं च प्रति-पद्यते ॥२३॥ [१९

३३] कश्चिन् न विगंत-स्नेहो वि-वासान् मे नरर्षभैः ।

३४पू] कश्चिन् मां व्यसनाद् अस्मात् सु-योराद् उद्-धरिष्यति ।

३८३] धस्यते साँयकैश्चैनां त्वयि प्रति-गते पुरीम् ॥' २४॥ [N

३४३] सुखानाम् उचितो नित्यम् अ-सुखानां च नोर्चितः ।

१. प्र-नास्ति । अत्र मूपा० १७-वापूर्वाभान्त्यं दि० द्र० ।

२. च रा प्र म ल, ल२-परिपीडितः । ३. फ अ-

नास्ति ॥ ४. फ-त्रिविधं । ५. रा-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-

आ रा प्र म ल, ल२-अविनाशीव हृष्टश्च कश्चित्कर्माणि चोच्छ्रितः ।

६. अ-०यु प्रकृष्टश्च । ल१-०यु च हृष्टश्च । ७. फ च म अ-न च दैवपरायणः ।

रा प्र म ल२-न च दोषपरायणः ॥ ८. अ-देवे प० ॥ ९. य प्र म ल, ल२-

नास्ति । १०. फ च रा प्र म ल, ल२ अ-चाप्युप० । ११. अ-०ण वा

रामो । १२. ल२-मित्रैरपि ॥ १३. रा-०घ्रावा० । १४. फ-०स्नेहः प्रवा० ।

१५. प्रल, ल२-मेदिनीपतिः । अ-०साधव नर० । १६. फ अ-०रात्तारयिष्यति ।

१७. म-०कैलं । १८. आ म-पुनः ॥ १९. च रा प्र म ल, ल२ अ-

नास्ति ॥ २०. आ-नोचितम् ।

दुःखमउत्तरम् आ-साद्य कचिद् रामो न शोचति ॥२५॥ [२१
 ३५] मन्-निमित्तं च मानाऽईः कचिद् तापेन राघवः । [२३
 N] वैदु-शः खिद्यते वीरः सोऽद्य भूमि-पतेः सुतः ॥२६॥ [N
 ३६७] यदि जीवति काकुत्स्थः किम् अर्थं रावणाऽऽलयम् ।
 न निर-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निर् इवोत्थितः ॥२७॥ [N
 ३७] किम् अर्थं मर्षयति मां रिपु-संस्थाम् अरि-दमः ।
 ३८] न रावण-विनाशाय प्र-यत्नम् उप-तिष्ठते ॥२८॥ [N
 कचिद् स नाथो मम राज-पुत्रः
 सर्वस्य लोकस्य च लोक-नाथः ।
 मां वीर-नाथां बलवद्-गृहीताम्
 ३९] अ-नाथवद् वेत्स्यति चिन्तयानः ॥' २९॥ [N
 कचिन् नं ते त्वं सोम-समान-वर्ण
 तस्याऽऽननं पद्म-समान-गन्धम् ।
 मया विना शुष्यति शोक-दीनं'
 ४०] जलाऽस्त्यये पद्मम् इवाऽऽतपेन ॥३०॥ [२८
 धर्मोप-देशात् त्येजतश् च राज्यं
 मां चाऽप्य् अरुण्यं नयतः पेदातेः ।
 नाऽऽसीद् व्यथा तस्य न मीर न शोकः

१. च रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥ २. फ-मोहितः । ३. फ ब-
 भवमापाद्यते । च रा प्र ब म ल, अ-भक्षमावस्यते ॥ ४. च-०वे ॥ ५. च
 रा प्र ब म ल_२ अ-०तिष्ठति ॥ ६. फ अ-धर्मनाथः । ७. अ-घाय रामो
 बलवान् । ८. ल_१-अत आरभ्य सर्गसमाप्तिं यावत्सुटितः पाठः । ९. आ-
 वेत्स्यति । फ-तप्यति शोकदीनः । १०. अ-लङ्कां प्रविश्यान्वय शोकदीनाम् ॥
 ११. आ-कचिद्यत् । १२. अ-तप्यत्यस-० । १३. फ च अ-०मर्षयति । १४. म-
 ०दीनाम् ॥ १५. म-०तः स्तरा-० । फ-०अ राष्ट्रम् । १६. म अ-०रुण्ये नयतः
 पदाति । १७. म-भीतिनाशः ।

४१] कश्चित् तु धैर्याद् यतते यथावत् ॥३१॥ [२०

न तस्य माता न पिता न चाऽन्यः

स्नेहाद् वि-शिष्टोऽस्ति मया समो वा ॥३०॥

स्नेहाद् अ-मर्षाच्च च संयं निर्मित्तात्

N] न व्याधिम् ऋच्छत्य् अमराऽधिपाऽऽर्भः ॥३२॥ [N

श्रुत्वाँ त्व अंसौ माम् इह वर्तमानां

वि-क्रम्यते कश्चिद् अ-दीर्घ-कालात् । [N

तावद् ध्व अहं दूत जिजीविषेयं^१

४२] यौवत् प्रियेस्य शृणुयां प्र-वृत्तिम् ॥३३॥ [३०

कश्चिन् महाऽऽत्मा न परा-जिताऽऽत्मा

कश्चिन् न दैवं कुरुते प्र-माणम् ।

मनो हि यस्योद्-बहतीऽव भारं

N] तस्याऽग्रतो दैवम् अनुप्र-याति ॥३४॥ [N

उक्तः स परैपं^२ पूर्व मूर्खया प्रेरितो मया ।

४३] गतो राम-^३मैतं मार्गं कश्चिज् जीवति लक्ष्मणः ॥३५॥ [N

कौशल्यायास् तथा देव्याः कश्चित् सह सुमित्रया ।

N] अभीऽऽक्ष्णं श्रूयते तत्र कुशलं भरतस्य च ॥३६॥ [२२

४४] कश्चिच्च छृणोति कौशल्या सुमित्रा वाऽप्य् अंनामयम् ।

१. फ म-ध्रियते । २. रा प्र व ल_२-नास्ति ॥ ३. च-तथान्ये ।

४. आ-०निमित्तम् । ५. आ-इच्छेद् । ६. म-०धिपोषि ॥ ७. रा प्र म ल_२-

भ्रुत्वाप्यसौ । ८. रा व प्र अ-विक्रमते । ९. आ रा प्र व अ-०कालम् ।

१०. आ-तावदि दूत प्रजिजीविषेयं । ११. ल_२-प्रियस्य यावत् ॥ १२. अ-

भावम् ॥ १३. अ-पूर्वं परंपं । १४. फ-प्रेषितो । १५. रा प्र व ल_२-०रामगतिं ।

१६. च-मार्गात् । १७. म ल_२-काम० । १८. आ-शृणुते ॥ १९. फ-

०चूयत कौशल्या । अ-०चूयतेति । म ल_२-०चूयत कौशल्या । २०.

फ-०मया ।

N] कचिद् धर्मेण शासन्तं स्तुवन्ति भरतं मंजाः ॥३७॥ [N

४४३] कचिद् अतौहिशी-धुक्तो भरतो वाऽप्य् अ-मर्षितः ।

ध्वजिन्या मन्त्रिभिर गुप्तः क्षिप्रम् एष्यति मत्-कृते ३८ [२४

४५] वानराणां पतिः श्रीमान् सु-ग्रीवः कचिद् एष्यति ।

N] मत्-कृते हरिभिः सार्द्धं वृतो दन्त-नखाऽऽयुधः ॥३९॥ [२५

कचित् स लक्ष्मणः श्रीमान् सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ।

४६] अस्त्र-विच्छर-जालेन रक्षांसि प्र-मथिष्यति ॥४०॥ [२६

रौद्रेण कचिद् अस्त्रेण रामेण नि-हतं युधि ।

४७] द्रक्ष्यामि रावणं क्षुद्रं स-भंगं रण-मूर्धनि ॥४१॥ [२७

कचिद् रामो महा-बाहुः शोकेन महताऽऽवृत्तः ।

N] अ-पेक्षः पक्ष-वान् व्योम विहङ्ग इव चोर्व-पतेत् ॥४२॥ [N

ईतीऽव चेदं वचनं मेहोऽर्थ

कपि-प्रवीरं मधुराऽर्थम् उक्त्वा ।

श्रोतुं पुनर् तस्य वैचो र्यथोक्तं

N] रामेण रम्यं वि-रराम रामा ॥४३॥ [३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे छंका-वर्चणि हनूमत्समागमे सीता-वाक्यं

नाम द्वाविंशः सर्गः ॥३२॥

१. अ-संयुक्तं । २. फ अ-नराः ॥ ३. अ-०णीं भीतां । फ-
०णीभिर्मा । ४. फ-मस्तथाप्यम० । ५. आ-तत्कृते । ६. प्र-मद्वते ॥ ७. अ-
श्रुतिः पाठः ॥ ८. व-प्रसमिष्यति । रा प्र व म ल-शमधिष्यति ॥ ९.
अ-कुर्व । १०. फ-पतितं । रा-मृतं तं । अ-निहतं ॥ ११. आ-०ष्टतः ।
१२. फ-अपक्ष्यत्वसिद्ध । आ-अपक्षपक्ष० । अ-०ष्टः कचिदशकसो वि० ।
१३. फ-योत्पतेत् । प्र-चोत्सृजे । अ-नापतेत् ॥ १४. फ अ-इत्येव देवी ।
प्र-इत्येव वे० । १५. म-महार्हम् । १६. फ-यथावदुक्तम् । १७. आ-रामेण
राम । फ-रामार्थमर्थम् । अ-रामार्थयुक्तं ॥ १८. रा-इत्यार्षे । अ-इत्यार्षे
रामायणे ॥

[वं-३४]= [त्रयस्त्रिंशः सर्गः] [=दा-३६]

एवम् उक्तं शुभं वाक्यं सीतेया मारुताऽऽत्म-जः ।^१

१] इदं मधुरया वाचा प्रत्यु-उवाच कृताऽञ्जलिः ॥१॥ [N

न तावद् देवि जानीते त्वाम् इह-स्यां स राघवः । [३३पू

२] धक्ष्यते सायकैर्मू त्व आशु लंकां प्रति-गते मयि ॥२॥ [N

वि-ष्टम्भयित्वा वाणौघैर् अ-गाधं वरुणाऽऽलयम् ।

३] करिष्यति रिपोर् लंकां प्र-सह्य हत-राक्षसाम् ॥३॥ [३५

९३] त्वाम् एव तु विशालाऽक्षि रामो ध्यायति निश्-श्वसन् ।

स्वप्नु-कामस्य रामस्य निर्द्रा नैवोप-जायते ॥४॥ [N

१०] न भक्षयति मांसानि न देवि मधु सेवते । [४१पू

शयानः स्थण्डिले शय्यां भंक्तम् अश्नाति चांष्टमे ॥५॥ [N

११] न च कामान् न सं-रम्भान् न भयान् नाऽर्थ-मर्थतः ।^{११}

आ-हारम् आ-हारयते प्राऽऽप्ते काले तथाऽष्टमे ॥६॥ [N

१२] मतिमान् अपि काकुत्स्थो वीरेश्चैऽपि वि-शेषतः ।

त्वद्-वियोगज-शोकेन वि-ह्वलं (च) सम (मृ)-पेयते ॥७॥ [N

१. आ प्र-उवाच शुभं वाक्यं सीता । २. ल_१-प्रव आरम्भ्य सर्ग-
समाप्तिं यावत्त्रुटितः पाठः । ३. फ-इदं मधुरमारेभे वक्तुं वचनमुत्तमम् ॥
४. फ-वै विज्ञानाति । ५. रा-० केनाशु । प्र व म ल_२ अ-० कैराशु ॥ ६. प्र व
म ल_२-पुर्वी ॥ ७. फ अ-० लाक्ष्मिनुष्या-० । ल_२-० लाक्ष्मी रामो । ८. फ-
निद्राप्यभिजायते ॥ ९. रा व म ल_२-दधिमप्यादि नैव च । १०. फ-रात्रि
नयति मर्ददा । च रा प्र व म ल_२-रक्तम् ॥ ११. आ-० र्थगृहितः । १२. अ-
न कामाश्च च संरम्भाश्च ह्येनो रघूत्तमः ॥ १३. आ-वीर एव । १४. आ
फ-विह्वलः । १५. आ फ प्र-० ममघत ॥

१३] न शौर्ये नाऽस्त्र-कौशल्ये नाऽपि ज्ञाने महा-मतिः ।

सम्पदं विन्दते देवि त्वद्-गतेनाऽन्तर-आत्मना ॥८॥ [N

१४] वि-लपन् सततं मीरुः शोचंश्चै बहु-था भृशम् ।

जीवितं निन्दते नित्यं कुले जन्म च सर्वदौ ॥९॥ [N

१५] धिक् यमाऽस्त्राणि दिव्यानि धिग् वीर्यं धिक् परा-क्रमम् ।

धिर्जन्म मे कुले तेषाम् इक्ष्वाकूणां महाऽऽत्मनाम् ॥१०॥ [N

१६] यत्र मे रक्षसा भार्या प्राणैर् इष्ट-तया प्रिया ।

हृताऽव-मेन्य तृणवत् कृतं मे सर्व-था कुलम् ॥११॥ [N

१७] नैव दंशान् न मशकान् नाऽन्यांश्चैव सरीसृपान् ।

रौघवोऽपनयेद् गोश्राव तव नाम-व्रतं चरन् ॥१२॥ [४२

१८] नित्यं ध्यान-परो रामो नित्यं शोक-परायणः ।

नित्यं चिन्तयते चाऽपित्वद्-गतेनाऽन्तर-आत्मना ॥१३॥ [४३

१९] नित्यं निद्रा-वैशो रामः मुँसोऽपि पुंरुप-भः ।

सीतेति मधुरां वार्णीं व्या-हरन् स्म वि-बुध्यते ॥१४॥ [४४

१. व-नापि कौ० । अ-०क्ष्ये न शत्रौ न च भोजने । फ-नास्त्रसस्त्रे च न गतौ न च भोजने । २. फ-सुखं विन्दति वैदेहि । च अ-०दं संविद्यते । रा व प्र म ल-संबुध्यते ॥ ३. आ-शोकम् । ४. आ-कृतम् । रा प्र व म ल-तथा । ५. अ-निन्दते । ६. फ-धिग्मां शस्त्राणि । रा-धिग्नामास्त्राणि । ७. अ-नास्ति । ८. आ-धिक् जन्म कुले । फ-धिग्धिग्जन्म कुले । ९. फ-प्राणैः प्रियतरा सती । अ-प्राणैरपि गरीपसी । १०. आ-हृता च मन्त्रे । च-०वमानाश्च वृ० । रा प्र व म ल-वमानाश्च । ११. ल-तृणवद्वतं ॥ १२. आ-नान्याद्यैव । रा व म ल-वन्व्यांश्च । आ-वाग्यांश्चापि । १३. फ-च रा प्र व म ल-०वो वारयत्यज्ञात् ॥ १४. च-ध्यानप० । रा प्र व म ल-जपप० । १५. अ-चिन्तापरश्च ॥ १६. फ-त्वामेव चिन्तयन् । १७. म ल-सुखी हि । १८. फ-प्रतिबुध्यते ॥

- २०] दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा यच्च चाऽन्यत् स्त्रीमनो-हरम् ।
 बहु-शो हा प्रियेत्य-एवं निःश्वास-बहुलोऽर्त्रवीत् । [१५]
- २१] हा जानकीऽति निश्-भस्य वाप्य-पूर्ण-मुखोऽभवत् ॥१५॥ [N]
 त्वाम् एव ध्यायति सदा विशालाऽक्षि स राघवः ।
 ४] क्षिप्रं प्राऽऽप्स्यसि वैदेहि रावं पद्म-दलेक्ष्मणम् ॥१६॥ [N]
 स एव नित्यं बहु-शो वि-चिन्त
 त्वाम् एव सीतित् अभि-भाषमाणः ।
 घृत-त्रतो राज-भृतो महाऽऽत्मा
 N] तत्रोप-लम्भाय कृत-प्रयत्नः ॥१७॥ [४६]
 उदितम् अपि निशामु वीऽऽक्ष्य चन्द्रं
 प्रकृति-भुखं च सु-शीतलांऽशु-जालम् ।
 मदन-वश-गतो वि-हाय निद्रां
 २२] नयति गिरिं नयनः शशाऽङ्गम् असम् ॥१८॥ [N]
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं
 नाम त्रैयास्त्रिंशः सर्गः ॥१९॥

१. फ-पुष्पं फलं वापि । च राप्रथमल-फलं तु पु० । २. आ फ-महा-
 न्यस्त्री० । ३. आ-० शोकं प्रियो नित्यं । ४. फ-बहुलक्षदा । ५. फ-
 हा मर्तिन्यनवद्याहि हा ममाद्भुवदर्शने । ६. अ-नास्ति ॥ ७. अ-यत्र
 प्याति । ८. आ-क्षिप्रमाप्स्यसि ॥ ९. च रा व म ल-मुन्यतीत० । प्र-
 य मुनीकलोत्तरलम् । १०. आ-० त्रि च न० । ११. ल-इति सुन्दरकाण्डे ।
 १२. म-यद्विंशः । १३. अ-इत्यार्षे रामायणे मंत्रायामनुरागवर्णनं नाम सर्गः ॥

[वं-३५]=

[चतुस्त्रिंशः सर्गः]

=[दा-३७]

सीता तद् वचनं श्रुत्वा पूर्णचन्द्रनिमाऽऽनना ।

१] इन्मन्तम् उवाचेदं धर्मार्थ-सहितं वचः ॥१॥ [१

अमृतं विष-सम्पृक्तं त्वया वानर भाषितम् ।

२] यच्च च नाऽन्य-भना रामो यच्च च शोकेन वाध्यते ॥२॥ [२

ऐश्वर्ये वा सु-विस्तीर्णे न्य-असने वा सु-दारुणे ।

३] रज्ज्वेव पुरुषो बद्धः कृताऽन्तेनोप-नीयते ॥३॥ [३

विधिर् नूनम् अ-संहार्यः प्राणिनां पुत्रगोत्तम ।

४] सौमित्रि मां च रामं च न्य-असनेनैः पश्य मोहितान् ॥४॥ [४

जोकस्याऽस्य कदा पारं राववोऽधि-गमिष्यति ।

५] पुत्रमानः परि-श्रान्तो हता(१त-)नैः सागरे यया ॥५॥ [५

राससानां क्षयं कृत्वा घातयित्वा च रावणम् ।

६] लंकाम् उन्-मूलितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥६॥ [६

सै वाच्यैः सं-स्वरस्वेति यावद् एव न पूर्यते ।

७] अयं सं-वत्सरः कालम् तावद् हि मम जीवितम् ॥७॥ [७

वर्त्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ पुत्र-गम ।

८] रावणेन नृ-शंसेन समर्थोऽयं कृतो मम ॥८॥ [८

९] विभीषणेन चैव आश्रितं मम निर्-यातनं प्रति ।

१०] अनु-नीतः स्वयं तेन न च तां कुरुते मतिम् ॥९॥ [९

१. च व म-संस्पृष्टं । रा ल, ल-संस्पृष्टं । अ-संयुक्तं । २.

फ च प्र म ल, ल-शोकरावणः ॥ ३. म-ने । ४. रा च प्र म ल-म

नास्ति ॥ ५. आ-यममः । अ-अ-यन्तं । ६. रा प्र व म ल, ल-मम

वाक्येन । आ-संवत्सरस्वेति ॥ ७. ल, ल-मासौ । ८. प्र-मासौ । ९.

फ-समयो वः ॥ १०. फ-सौम्येन । ११. फ-आश्रितः । १२. फ-कृतवान् ॥

मम प्रति-प्रेदानं हि' रावणस्य न रोचते ।

११.] राघवं मार्गते संख्ये मृत्यु-काल-वशं गतः ॥१०॥ [१०

विभीषण-सुता ज्येष्ठा नन्दा नाम महा-कपे ।

१२] तथा ममैवमै आ-ख्यातं मात्रा प्र-हितर्या स्वयम् ॥११॥[११

अ-त्रिन्ध्यो नाम मेधावी विद्वान् राक्षस-पुङ्गवः ।

१३] धृतिमान् शीलवान् वृद्धो रावणस्य सुसं-वर्तः ॥१२॥ [१२

रामात् क्षयम् अनु-प्राप्तं रक्षसां प्रत्यु-अवेदयत् ।

१.४] न च तस्याऽपि दुष्टाऽऽत्मा शृणोति वचनं हितम् ॥१३॥ [१३

आ-शंसामि हरि-श्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राऽऽप्स्यते पतिः” ।

१.५] अन्तर-आत्मा हि मे शुद्धस् तस्मिंश्च बहवो गुणाः॥१४॥[१४

उत्साहः पौरुषं सत्त्वम् आनृशंस्यं कृत-ज्ञता ।

१६] वि-क्रमश् च प्र-भावश् च सन्ति वानर राघवे ॥१५॥ [१५

चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान येः ।

१७] जन-स्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस् तस्य नोद-विजेता ॥१६॥[१६

न स शक्यम् तुल्यितुं व्य-असौने पुरुषैर्ममः ।¹

१८] अहं तस्याऽनुभाव-ज्ञा शक्रस्येव यथा शची ॥१७॥ [१७

१. क-०पादनं तस्मै । २. म-संख्यं । ३. क-मृत्युं काः ॥

४. अ-अपेक्षा कन्या नदी नाम विभीषणसुता कपे । ५. फ-ममैतद् ।

६. फ-प्रेषितया ॥ ७. ल_२-अवध्यो । ८. च य म ल_२-सुसंगतः ।

प्र-वशं गतः ॥ ६. अ-नस्यातिदुः ॥ १०. आ-आशंसेहं । ११. फ

अ-क्षिप्रमेव्यति राघवः । १२. च रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ॥ १३.

फ.स.। १४. रा प्र ष म ल, ल_२-गण्यते। १५. रा ष म ल_२-० न न न त्पमः।

प्र-शानरक्षमः । १६. फ-नायां चालायतु शक्या धयतः पुरवपमः । लो-

नितेयं = ॥ अथवा नृणां नास्त्येति चेन्न तर्हि न ह्यत्र वाच्यम् ३१-शाखी

यावत् पादो नास्ति ॥

शर-जालांशुभिः शूरः कपे राम-दिवाकरः ।

१९] वि-धमिष्यति स क्षिप्रं तद् रावण-तमो महत् ॥१८॥^१ [१८

इति सं-भाषमाणां तां रामाऽर्थे शोक-कर्षिताम् ।

२०] अश्रु-सम्पूर्ण-वदनाम् उवाच हनुमान् कपिः ॥१९॥ [१९

श्रुत्वा मम वचो देवि क्षिप्रम् एष्यति राघवः ।

N] चमूं वि-कृष्यं महतीं हर्य-ऋक्ष-गण-संकुलाम् ॥२०॥ [२०

तत्र यद् अन्तरा मृत्युर यदि देवाः संहाऽसुराः ।

N] स्थास्यन्ति युधि रामस्य स तान् अपि वधिष्यति ॥२१॥ [N

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्थे शोकेन समभि-प्लुतः ।

N] न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥२२॥ [N

दुरे-न्द्रेण च ते^२ देवि शपे मूल-फलेन वा ।

N] मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा मन्दरेण च ॥२३॥^३ [N

येथा सु-नयनं वल्लु विम्बोष्ठं चारु-कुण्डलम् ।

N] क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननम् ॥२४॥ [N

N] क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्र-संवने गिरौ ।

२४उ] शत-क्रैतुम् इवाऽऽसीनं नाक-वृष्टस्य मूर्धनि ॥२५॥ [N

१. आ-रामो दि० । २. ल_१-विजेष्यति । ३. आ-दिषिष्यति

स तु क्षिप्रं रावणः प्रभवत्तमः । च रा प्र व म ल_२-वधिष्यति स तु क्षिप्रं

रावणं नरपुङ्गवः ॥ ४. आ-संभाषमानान्तु । च रा प्र व म ल_१ ल_२-

संजल्पमानां तां । ५. रा प्र ल_१-अस्तुसं० म-अस्तुसं० । ६. आ-द्रक्ष्यति राघवं

७. आ-प्रकृष्य । प्र व म-विकृष्टं । ल_१ ल_२-प्रकृष्टा ॥ ८. ल_१-वा स्म ।

९. आ-महीसुरा० ॥ १०. च-तपे केशरिणं । ११. रा प्र व म ल_१ ल_२

नास्ति ॥ १२. रा व म-सीते । १३. फ-विम्बोष्ठं चारुकुण्डलमपिदितम् ।

रा व म-विम्बोष्ठं चा० १४. फ-मुखं । १५. म ल_१ ल_२-०निमं मुखम् ।

अ-निमानने ॥ १६. आ-प्रश्न० । १७. फ-शक्तुत्यम् ॥

- N] अथवा मोक्षयिष्यामि दुःखाद् आद्य सुहृज्-जनान् ।
 . पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा भूत कालस्य पर्ययः ॥२६॥ [२१
 २५] त्वय्य अहं पृष्ठ-लीनायां सं-तरिष्यामि सागरम् ।
 ३५] शक्तिर अस्ति हि मे वोढुं लंकाम अपि स-काननाम् ॥२७॥ [२२
 अहं त्वां वक्र-केशाऽन्ते रामायोऽद्यैव भामिनि ।
 २१] माऽऽपयिष्यामि देवेभ्यो हव्यं हुतम् इवाऽनलः ॥२८॥ [२३
 द्रक्ष्यस्य अद्यैव वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ।
 २२] व्यवसाय-समायुक्तं दैव-युक्तेन कर्मणा ॥२९॥ [२४
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहम् आश्रम-स्थं महा-बलम् ।
 २४] पुरं-दरम् इवाऽऽसीनं नग-राजस्य मूर्धनि ॥३०॥ [२५
 पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा वि-शङ्कस्वं शोभने ।
 २५] योगम् अन्व-इच्छ रामेण शशाऽङ्गेनेव रोहिणी ॥३१॥ [२६
 N] संत-कान्तिर इव चन्द्रेण सूर्येणेव^३ महा-प्रभा ।
 २६] मत्-पृष्ठम् अधि-रोहैस्व तरे शोक-महोऽर्णवम् ॥३२॥ [२७
 न हि मे सम्प्र-यातस्य त्वाम् इतो नयतोऽम्बरे ।
 २७] अनु-गन्तुम् अमी शक्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥३३॥ [२८

१. फ अ-दुःखार्तामसु० । आ-दुःखाद्वा समु० । २. रा
 म-पृष्ठमाह । प्र-क्षिप्रमारोह । ल_१ ल_२-क्षिप्रमाह । ३. फ-
 •कविपर्ययः । ४. च-श्रुतिः पाठः । ५. फ-समासाद्यैव भामिनि । अ-
 •याद्यैव भामिनि । ६. च रा प्र थ म ल_२-व्यवसायमिवासकं । अ-दैव-
 प्रोक्तेन । ७. ल_१-नास्ति ॥ ८. अ-आगमस्थं ॥ ९. प्र थ म ल_१-आह ।
 १०. च-विशंक सुशोभने । फ अ-विचारय शो० ॥ ११. फ-स्वका० । १२.
 च ल_१ ल_२-•नेशतपप्रभा । १३. फ-•रुह खं । १४. ल_१ ल_२-र-
 शोकं । आ-रवकोशं । १५. अ-रवां गृहीत्वा घरानने । च-इत् आत्म्य
 १६-दाश्लोकं यावत् श्रुतिः पाठः । १६. आ-अनुगन्तुं न ते । रा थ प्र
 म ल_१ ल_२-अनुगन्तुमिमे । अ-अनुगन्तुं गतिम् ॥

यथैवम् इह सं-यासस् तथैव हि न संशयः ।

२८] यास्यामि पश्य वैदेहि त्वाम् उद्यम्य विहार्यसि ॥३४॥ [२९

अथ चेत् संशयो देवि मम पृष्ठांश्चि-रोहणे ।

२९] नृ-पक्षि-मृग-जातीनां कस्य रूपं करोम्य् अहम् ॥३५॥ [N

मैथिली तु हरि-श्रेष्ठं भीमं भीम-पराक्रमम् । [३०पृ

३०] अग्रवीत् सौं शुभं वाक्यं वाक्य-ज्ञा वाक्य-कोविदम् ॥३६॥ [N

तद् वानर-वचः श्रुत्वा जानकी जल-जेष्ठणा । [N

N] ईषद्-उत्थित-सर्वाङ्गी हनुमन्तम् अर्थाऽग्रवीत् ॥३७॥ [३०उ

हनुमन् दूरम् अध्वानं कथं मां वोढुम् अर्हसि ।

N] तद् एवं खलु ते मन्ये केषित्वं हरि-भूष-य ॥३८॥ [३१

कथम् अल्प-शरीरस्य त्वं माय इतो नेतुम् इच्छसि ।^१

३१] सकाशं मानवेन्द्रस्यै भर्तुर मे पुत्र-वर्षभं ॥३९॥ [३२

३२] सीतायास् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् पुत्रगोचमः ।

चिन्तयामास लक्ष्मीवान् देव्या परि-भवं कृतम् ॥४०॥ [३३

N] न मे जानोति सत्त्वं प्र-भौवं वैांसितेक्षणा ।

३३उ] तस्मात् परंयतु वैदेही यद् रूपं परमं मम ॥४१॥ [३४

N] दर्शयामास वैदेहाः स्वरूपम् अरि-मर्दनः । [३५उ

१. फ-यथैवाहमनुप्राप्तस्त्वमैवाहमसंशयः । २. प्र म ल, ल-नयामि ।
३. फ-विहार्यसि ॥ ४. आ-पृष्ठस्य रोहणे । ५. फ-भूषणमृग० । च
रा-भूषणमृग० ॥ ६. फ-हनुमन्तं । ७. अ-अग्रवीत् । ८. रा-ववाच ह ॥
९. फ-अ-हच्छसि । १०. प्र च म ल-वदेव । ल-त्रुष्टितोऽपं पादः । ११.
ल-अ-कपि खलुवुवसिक्तम् ॥ १२. ल-नास्ति । १३. अ-
मनुजे० । १४. आ-भर्तुः ऋगसत्तमः । १५. ल, ल-अ-जानोति ।
१६. आ-प्रभावमसि । च प्र य म-रूपब्रैव शुचिस्मिता । १७. रा प्र च म ल,
ल-स्वं पश्य वैदेहि ॥ १८. पं परम० ।

सं तस्मात् पादपाद् धीमान् आ-प्लुत्यं पुनर्गोचरः ॥४२॥

३३] ततो वर्द्धितुम् आ-रेभे सीता-प्रत्यय-कारणात् । [३६

विन्ध्य-मन्दर-संकाशो वभौ दीप्ताऽनल-प्रभः ॥४३॥

३४] अग्रतो व्यव-तैस्थे सं सीताया वानर-रर्षभः । [३७

N] हरिः पर्वत-संकाशम् ताम्र-वक्रो महा-बलः ॥४४॥

N] वज्र-दंष्ट्र-नैखो भीमो वैदेहीम् इदम् अब्रवीत् । [३८

स-पर्वत-वनोद्देशां साऽद्वि-भाकार-तोरणाम् ।

३५] लंकाम् अपि स-नागाऽन्वां नेतुं वै शक्तिर् अस्ति मे ॥४५॥ [३९

तद् अव-स्थाप्यतां बुन्दिर अलं देवि वि-वक्षयां ।

३६] वि-शोकं कुरु वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ॥४६॥ [४०

तं दृष्ट्वाऽचल-संकाशम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ।

३७] पद्म-पत्र-विशालाऽक्षी मारुत-स्यौरसं मुतम् ॥४७॥ [४१

तव सत्यं (स्त्विं) चलं चैव सं-जानामि महा-कपे ।

३८] वायोर् इव गतिं चैव तेजश् चाऽग्नेर् इवाऽद्भुतम् ॥४८॥ [४२

प्राकृतः कः कथं चेमां भुवं आ-गन्तुम् अर्हति ।

३९] उदधेश् चाऽप-मेयस्य पारं वानर-पुङ्गव ॥४९॥ [४३

जानामि नयने शक्तिं गमने चाऽपि तेऽनघ ।

१. प्र-तत्तस्मात् पादपाद्गी०। फ-उत्सर्गदेशात्तदप्लुत्वं। रा प्र घ म ल२-
०५ पादपाद्गीमात्र्। २. फ-निपत्य। च लं, ल२-उत्प्लुत्वं ॥ ३. रा प्र
घ म लं, ल२-वृद्धत्वमा०। ४. आ-०काशं। ५. च रा प्र घ म लं, ल२-
व्यवतिष्ठन्त्याः। ६. रा प्र घ म लं, ल२-वानरोत्तमः ॥ ७. फ-दंष्ट्रा-
ग्रनखौ। च रा प्र घ म लं, ल२-उग्रदंष्ट्राननौ। ८. फ-वदया०। अ-
सादृशंकाशगोचरम्। ९. फ-०वागां च ॥ १०. रा प्र घ म लं, बुद्धिमं
सागल्लहने। ल२-बुद्धि म०। फ-०वि दिक्षया ॥ ११. फ अ-भूमिमा०।
१२. फ अ-गमने। १३. फ-वितुं मां महाकपे। रा घ म लं,
गमनेऽपि च। अ-नयने चापि।

- ४०] अत्रश्यं सम्प्र-धार्यते' कार्य-सिद्धिरनिर-आमया ॥२०॥ [४
अ-सहं मे कपि-श्रेष्ठं त्वया गन्तुं विहायसा ।
४१] वायु-वेग-सवेगस्य वेगो मां मोहयेत् त्वं ॥५१॥ [४५
अहम् आकाशम् आ-पन्ना ह्य उपर्य-उपरि सागरम् ।
N] प्रै-पतेयं हि ते पृष्ठादौ भयाद् वेगेन गच्छतः ॥२२॥ [४६
पतिता सागरे चाऽहं तिमि-नक्र-त्रयाऽऽकुले ।
४२] भवेयम् आशु वि-वशा यादसाम् अन्नम् उत्तमम् ॥५३॥ [४७
ततो मां पतितां तत्र हरि-श्रेष्ठ महाऽर्णवे ।
N] मत्तपेयुः प्रति-भयादौ ग्राहाः सागर-वासिनः ॥५४॥ [N
न शङ्क्यामि त्वया गेन्तुं सर्व-शत्रु-विनाशन ।
N] कलत्र-वति संदेहस्त्वय्य अपि स्याद् अनन्तरम् ॥५५॥ [४८
द्विपमाणां तुं मां दृष्ट्वा राक्षसो भीम-विक्रमाः ।
N] अनु-गच्छेयुर् आ-दिष्टा रावणेन दुर-आत्मना ॥५६॥ [४९
तैः संन्यग् आ-दृतैः कुद्वैः शूल-मुहर-पाणिभिः ।
N] भवेस् त्वं संशय-प्राऽऽप्तो मया वीर कलत्र-वान् ॥५७॥ [५०
साऽऽयुषा बहवो व्योम्नि राक्षसाम् त्वं निरा-युधः ।
N] कथं शैत्यसि सं-यौतुं मां चैवं परि-रक्षितुम् ॥५८॥ [५१
युध्यमानस्य रक्षोभिस् ततस् तैः क्रूर-कर्मभिः ।

१. फ-व्यांशु । २. च रा प्र व म ल, ल०-वास्ति ॥ ३. फ-
अशक्यं मे कपिवर । ४. फ-मोहयेद् ध्रुवम् । ५. फ-प्रयाणे वेपनं माता ॥
६. फ-निरालम्बा अनुत्तमम् । व-साम्प्रत्यक्षमुत्तमम् ॥ ७. फ-बलमवा ।
८. फ-शङ्क्यामि । च रा प्र व म ल, ल२-राक्षोभिः । ९. रा प्र व म
ल, ल२-यातुं ॥ १०. फ-माणां च । ११. च-सीर्मी ।
१२. फ-अ-सम्प्रतिवृत्तः । म-संपरावृत्तः । १३. ल२-कुद्वैः ॥ १४. रा
प्र व म-राक्षोभिः । १५. ल, ल२-मां यातुं । संवतेः पर्यायत्वेन संपाते-
रयं प्रयोगो द्र० । १६. अ-चापि ॥

N] मे-पतेयं हि ते' पृष्ठाद् भयाऽऽर्त्ता कपि-सत्तमा ॥५९॥ [५२

अथ रक्षांसि भीमानि महान्ति बलवन्ति च ।

N] कथंचित् सं-पराये त्वां नयेयुः कपि-कुञ्जरं ॥६०॥ [५३

अथवा युध्यमानस्य पतेयं पृष्ठतश्च ते ।

N] पतितां च नयेयुर् मां राक्षसा भीम-विक्रमाः ॥६१॥ [५४

मां वा हरेयुस् त्वत्-पृष्ठात् ते' वि-शसेयुर् अथाऽपि च ।

N] अ-न्यवस्थौ च दृश्येते युद्धे जय-पराजयौ ॥६२॥ [५५

अहं वा यद् वि-पद्येयं रक्षोभिर् अति-पीडिता ।

N] त्वत्-प्रयत्ने हरे-श्रेष्ठ किं भवेद् हि' प्र-योजनम् ॥६३॥ [५६

कामं त्वम् अपि पर्य-आप्तो नि-हन्तुं सर्व-राक्षसान् ।

N] गन्तुं समीपं रामस्य मे-तो हीयेते' राघवः ॥६४॥ [५७

माम् आ-दाय हि रक्षांसि नयेयुर् अ-बलां कश्चित् ।

N] यत्र मां नोऽभि-जानीयुर् हरयो न च राघवः ॥६५॥ [५८

मयि जीवति श्रेयः स्याद् राघवस्य महाऽऽत्मनः ।

N] तस्मिन् इक्ष्वाकु-वंशस्य प्राणाः सेक्ता यहाँऽऽत्मनि ॥६६॥ [N

अ-भाऽऽप्नुवन् मां काकुत्स्थः प्राणान् अपि परि-त्यजेत् ।

N] रामं नि-पतितं दृष्ट्वा न भवेत् लक्ष्मणो ध्रुवम् ॥६७॥ [N

१. फ-संप० । प्र म ल, ल२-प्रपेतयमहं ॥ २. आ-अभि २० ॥

३. ल२-जयेयुः । ४. रा प्र म ल, कपिसत्तमा । ५. आ-विमुक्तस्य ।

६. रा प्र म ल, ल२-मां नयेयुस्ते ॥ ७. रा प्र म

ल, ल२-हरेयुः । आ फ च-रवदस्तादि० । ८. च रा प्र म ल, ल२-

विपमेयुर् । फ च-विपमे युध्यतोऽपि वा । ९. व-नास्ति ॥ १०. फ अ-अभि-

गजिता । अ-वर्जिता । ११. आ-विप्र० ॥ फ अ-तुप्र० । १२. फ-म किं प्रियेत् ।

१३. प्र म ल-तो हीयेत् ॥ १४. फ-अथवा ॥ १५. च-बुद्धिः पाठः । १६. फ-तत्र मां

नवि० । १७. आ-०यः आपि । फ-०यो वापि । १८. अ-नास्ति । १९. आ-मम

जीवितमायुः । प्र म-ल, ल२-मम जीवितमशाय । २०. आ फ च

रा प्र म-अथ । २०. आ-ममात्मनि ॥ २१. आ-०याद् ॥

धर्माऽऽत्मा भ्रातरौ श्रुत्वा वैवस्वत-गतिं गतौ ।

[N] कथं जीवेन् महा-तेजा मरतो भ्रातृ-वत्सलः ॥६८॥ [N]

तेषां प्राण-विपर्यासे किं शेषं स्यान् महाऽऽत्मनाम् ।

[N] शत्रुघ्नस्य महा-बाहोस् तथा राज-कुलस्य च ॥६९॥ [N]

तौ निर्-भाशौ ममाऽर्थाय शोक-सन्ताप-कर्षितौ ।

[N] सहै सर्वर्क्ष-हरिभिस् सैजेतां प्राण-संग्रहम् ॥७०॥ [६१]

एवम् अन्यतराऽभावे मम चेह तैवाऽपि वा ।

[N] अदर्शनं गुणोदके न तेऽहम् पृष्ठम् आ-रुहे ॥७१॥ [N]

तस्य धर्म-प्रधानस्य पत्न्या रामस्य वानर ।

४३] पृष्ठे पुं-नामधेयस्य न युक्तम् अधि-रोहणम् ॥७२॥ [N]

न युक्तो गात्र-संस्पर्शः पुरुषस्य ममाऽनय ।

४४] भर्तुः शक्तिं पुरेस्-कृत्य रामाद् अन्यस्य वानर ॥७३॥ [६२]

यद् अहं गात्र-संस्पर्शं रावणस्य वलाद् गता ।

४५] अनर्क्षौ किं करिष्यामि अ-नायावि-वशाद् अहम् ७४॥

किन्तु रामो दक्ष-प्रीवम् इह हत्वा स-राक्षसम् ।

सत्त्व-ज्ञो रौक्षसानां च रघु-वंश-विप्रर्दनः ।

४७] इतो युक्तो हि मां नेतुं लक्ष्मणेन संमं वि-भुः ॥७५॥ [१]

१. फ-वशं । अ-भुः । २. फ-व-वा ॥ ३. आ-ये दे । ४. व

सर्वर्क्षहरिभिः सादं । ५. च रा प्र व म ल, ल-स्पन्देयाः ॥ ६. रा प्र व

ल, -तव चैव ममापि । अ-व्र चैव ममापि । ७. फ-जनेवश्य गु- ८. ल-

नास्ति ॥ ९. फ-मया ॥ १०. व ल, ल-वृत्तिः पाठः । ११. म-वि

हृत्य । १२. रा प्र व ल, ल-नास्ति ॥ १३. आ-वशं । १४. रा प्र ल

ल-नास्ति । १५. फ-धनेन । आ-आनीता । १६. अ-विनाया

१७. फ-राक्षसामन्तः । १८. फ-मह प्रभुः । १९. रा प्र व म ल, ल-

नास्ति ॥

श्रुतश्च च दृष्टश्च च मेया परा-क्रमो

महाऽऽत्मनस् तस्य रणाऽवमर्दिनः ।

न देव-गन्धर्व-भुजङ्ग-राक्षसा

N] भवन्ति रामेण समा हि सं-युगे ॥७६॥ [६५

सम्-ईक्ष्य तं सं-येति चित्र-कार्मुकं

महा-बलं वासव-तुल्य-विक्रमम् ।

स-लक्ष्मणं को वि-पहेत राघवं

N] हुताऽशनं दीप्तम् इवाऽनिलेरितम् ॥७७॥ [६६

स-लक्ष्मणं राघवम् आजि-वर्द्धनं

कर्कुशिनं मत्तम् इव व्यव-स्थितम् ।

सहेत को वानर-मुख्य सं-युगे

N] युगाऽन्त मूर्य-प्रतिमान् शेरान् क्षिपन्(?) ७८॥ [६७

'त्वं मे कपि-श्रेष्ठं स-लक्ष्मणं पतिं

स-यूथपं क्षिप्रम् इहोप-पादय ।

चिराय रामं प्रति शोक-कर्षितां

४८] कुरुष्व मां वानर हर्ष संयुताम् ॥७९॥ [६८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वैकुण्ठे

नाम चतुर्विंशतः सर्गः ॥१४॥

१. फ-धृताश्च दृष्टाश्च । २. प्र य म ल, ल२-महापराक्रमा । फ-
या पराक्रमा । ३. रा प्र य म ल, ल२-मर्दने ॥ ४. आ-ममीक्षितुं । ल२-
ममाहितं । ५. फ-संयति । ल२-स्वयेति । ६. फ-कार्मुकम् । ७. फ-
आयिमग्निनं । ८. फ-नवं गजं । अ-कः कुञ्जरं । ९. आ-ममाक्षिपन् । फ-
रा प्र य म ल, ल२-क्षिपन् शेरान् ॥ १०. फ-क्षिप्र. रघमेकं हि । ११. फ-
पृथिताम् ॥ १२. फ-इदुमाम्ममायणो । फ-रा प्र य म-सीताइदुमाम्ममायो ।
ल, ल२-इदुमाम्ममायणो । १३. ल, ल२-यद्विंशतः ॥

[वं-३६]=

[पंचत्रिंशः सर्गः]

=[दा-३८

- ततः स कपि-शार्दूलः शालं-ताल-शिलाऽऽयुधैः ।
 १] सीताम् उवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१॥ [१
 अनु-रूपं त्वया देवि भाषितं प्रिय-दर्शने ।
 २] सैदृशं स्त्री-स्वभावस्य साध्वीनां नियमस्य च ॥२॥ [२
 स्त्रीत्वान्न न त्वं समर्था वै सागरं व्यति-वर्तितुम् ।
 ३] माम् अधि-प्राय विस्तीर्णं शत-योजनम् आयतम् ॥३॥ [३
 द्वितीयं कारणं यच्च च ब्रवीषि प्रिय-दर्शने ।
 ४] रामाद् अन्यस्य नाऽर्हामि सं-स्पर्शम् इति जानकि ॥४॥ [४
 तवैतत् सदृशं वाक्यं पत्न्याम् तस्य महाऽऽत्मनः ।
 ५] का ह्यन्या त्वाम् ऋते देवि श्रूयाद् वचनम् ईदृशम् ॥५॥ [५
 श्रोप्यतीऽदं स काकुत्स्थः सर्वं निरव-शेष-तैः ।
 ६] चेष्टितं यत् त्वया देवि भाषितं च ममाऽग्र-तः ॥६॥ [६
 कारणैर् बहुभिर् देवि राम-प्रिय-चिकीर्षया ।
 ७] स्नेहात् प्रेक्षन्न-मनसा मयैतत् समुदा-हृतम् ॥७॥ [७

१. प्र म ल, ल-साल० । अ-हनुमान्मातात्मजः । २. फ-
 प्रमाणसहितं वचः । ३. अ-युक्त० । ४. फ-शुभ० । ५. अ-ईदृशी ॥
 ६. फ-च-हि । ७. च-व्यप० । ८. आ-सागरं शतयोजनम् ॥ ९. फ-
 अ-क्रमलेश्चने ॥ १०. रा-च-न चैतत्स० । म-एतत्ते स्व० । अ-एतत्ते
 देवि सदृशं पशुम् । ११. आ-रामस्य । १२. च ल, स्वदत्ते न्याजवेद् ।
 रा म-एवदत्ते न्यासीते । प्र-स्वागृते न्यासीते ॥ १३. प्र-सर्वदा ते
 विचेष्टितम् । ल, सर्वं सन्तस्तवेष्टितम् । १४. अ-नास्ति । १५. फ-
 धन्यं ॥ १६. फ-प्रसन्नं । रा म-प्रसन्न० । प्र च ल, ल-अ-प्रक्षिप्तं ॥

लंकायां दुष्प-वेशत्वात् दुस्-त्तरत्वान् महोदधेः ।

॥८॥^३ [८

यदि नोत्सहसे गन्तुं मया सार्द्धम् अ-निन्दिते ।

९] अभि-ज्ञानं प्र-येच्छ त्वं जानीयाद् रौघवो हि यत् ॥९॥ [१०

उवाच वैचनं चेदं वाप्य-गद्गदिताऽत्तरम् ।

१०] एवम् उक्ता हनुमता सीता सुर-सुतोर्पमा ॥१०॥ [११

इदं श्रेष्ठम् अभि-ज्ञानं ह्यास्म तथ्यं मम प्रियम् ।^४

११] शैलस्य चित्र-कूटस्य पादे पूर्वोत्तरे तदा ॥११॥ [१२

तापसाऽऽश्रम-वासिन्या(१ः)प्राऽऽश्रये मूल-फलाऽश्विनौ ।

१२] यत् सिद्ध-सम्पत्ते देशे मन्दाकिन्याम् अ-दूरतः ॥१२॥ [१३

तेषूपवन-खण्डेषु नाना-पुष्प-सुगन्धिषु ।

१३] वि-हृत्य सलिल-क्षिन्ना तेषांऽङ्केऽहम् उपाऽऽविशम् ॥१३॥ १४

मनःशिला-मयं भाले तिलकं मे कृतं त्वया ।

१४] तदा दाशरथेस् तावद् एवं चिह्नं ब्रवीमि ते ॥१४॥ [N

१. आ-०यां । २. फ च रा प्र म ल, ल_२ अ-चैव भवैतत् स० ।

३. भवः परमधिकः पाठः—च रा प्र म ल, अ-इच्छामि त्वां समानेतुमर्हैव

रघुनन्दने । गुरुस्नेहेन भक्त्या च न त्वया समुदाहृतम् ॥ ४. फ-

पाठुं । ५. म ल, ल_२ अ-प्रतीच्छ । ६. फ-०वो यया । म-०वो यत् ।

ल, ल_२-दितम् । अ-०वोपि यत् । ७. फ अ-हनुमन्तं सा । रा प्र

म ल, वचनं मन्दं । ८. आ फ अ-बुद्धयिता० । ९. आ-सुतो-

पमा ॥ १०. फ-इदं चैवाप्यभिज्ञानं प्रयासत्वं दयितं मम । ११. ल, -

पूर्वतरे ॥ १२. रा प्र म ल, ल_२-प्राप्तं । अ-प्राप्त्य । १३. आ-०फलोदके ।

रा प्र म ल, ल_२ अ-०फलोदकं । १४. अ-तत् ॥ १५. आ-वस्योपवन-

गृहेषु । १६. आ-विहिता सलिलक्षिन्ना शचीकेहम् ॥ १७. रा म म-

एकं । १८. म ल, अ-ब्रवीमि मे ।

- तुप्यन्तीऽव म-दृष्टेन तदाऽहं लालिता त्वया ।
 N] पर्यायेणैव मुप्ता च तवाऽङ्गे लक्ष्मणाऽग्र-ज ॥१५॥ [N
 रोहिणै-मांसं-विभक्तं मे वायसः परि-खादति ।
 ३५] तदाऽहं लोष्टम् उद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥१६॥ [१५
 रोपयन् एव काको 'मो' तत्रैव परि-पीडयन् ।
 ३६] 'नै' चाऽप्युपाऽऽरमन् मांसं भक्षयन् बलि-भोजनः ॥१७॥ [१६
 उद-कर्पन्त्याश् च वसनं क्रुद्धायाम् तस्य पक्षिणः ।
 ३७] कुप्यमाणे च वसने त्वयोपेक्षा कृता मयि ॥१८॥ [१७
 त्वयाऽव-दसिता चाऽहं क्षतात् परम-लज्जिता ।
 ३८] भक्ष्य-दृष्टेन काकेन वि-कृता त्वाम् उपाऽऽगता ॥१९॥ [१८
 'आसीनस्य च ते' श्रान्तो पुनर् उत्सङ्गम् आऽविशम् ।
 ३९] रुदती च म-दृष्टेन त्वयाऽहं लालिता पुनः ॥२०॥ [१९

१. आ म अ-तुप्यतीव । २. अ-स्वयाहं । आ-तदा संला० । ३. अ-पुनः ।
 ४. आ-०नैव । फ अ-०वेन प्रमुप्ता । ल_१-लण्डितः पाठः ॥ ५. फ
 म अ-रोही मांसं वि० । ल_१-लण्डितः पाठः । ६. च रा प्र व ल_२-
 ०ते । ७. अ-मति० । आ फ-परिखादितः । ८. फ अ-तमह । म-
 तदहं । ९. प्र-वारयामास वायसम् । रा-वारयामि सविस्मयम् । फ अ म-
 वारयामि स्म सर्वत्रः ॥ १०. फ-रोपययेव । रा-रोपयानिव । प्र व म-
 रोपयानिव । अ-रोपयत्येव । ११. च रा प्र व म ल_१ अ-नै । १२.
 च रा ल_१ प्र म अ-०दीवते । व-पर्यडीयत । १३. फ-तत्त्वामपहरन्मांसं
 प्रसङ्ग ॥ १४. रा प्र व म ल_१-०त्याञ्च वसनं क्रुद्धायां । १५. व प्र म ल_१
 ल_२-अममाणे । अ-भ्राम्यमाणे । १६. रा प्र व ल_१ ल_२-त्वया प्रदक्षितं ।
 १७. फ-क्रुद्धा विपरिधानती । व प्र ल_१-०मज्जिता । १८. आ-क्षतात् गृ० ।
 फ-भक्ष गृ० । च प्र-भक्ष्यदृष्टेन । रा व-भक्ष्यदृष्टेन । १९. आ-तुदन्ती ।
 च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-रुदती । २०. फ-०गमम् ॥ २१. आ-विश-
 स्ता । २२. आ-०वीव । २३. अ-स्वया संला० ॥

वाप्य-पूर्ण-मुखी दीना चक्षुषी परि-मार्जती । [२०५

N] परि-श्रान्ता च मुप्ता च राघवाऽङ्गे सुखं ह्य अहम् ॥२१॥

पर्यायेण च मुप्तस् त्वं ममाऽङ्गे भरताऽग्र-ज । [२१

N] ततः मुप्त-विद्युद्गामां तवोत्सङ्गात् समुत्-थिताम् ॥२२॥

N] वायसः पुनर् आ-गम्य वि-ददार स्तनाऽन्तरे । [२२

४१५] लक्षिताऽहं त्वया तत्र वायसेन प्र-कोपिता ॥२३॥ [२०३

आशी-विष इव क्रुद्धः ईवसन् वाक्यम् अभाष्यथाः । [२५४

नखाऽग्रैः केन ते भीरु स्तनयोर् अन्तरं क्षतम् ।

N] कः क्रीडति स-रोपेण पंच-वक्त्रेण भोगिना ॥२४॥ [२६

निर्-ईक्षमाणश्च ततो वायसं तम् अपश्यथाः ।

N] नखैः स-हं धिरैस् तीक्ष्णैर्मां एवाऽभि-मुखं स्थितम् ॥२५॥ २७

पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।

N] धराऽन्तर-गतः शीघ्रः पवनस्य गतौ समः ॥२६॥ [२८

ततस् तस्मिन् महा-बाहो क्रोध-संरक्त-लोचनः ।

N] वायसेऽकुरुथाः क्रूरां मतिं मतिमतां वर ॥२७॥ [२९

४१३] तस्योद्-हत्य त्वयेपीका क्षिता च वर-पाणिनौ ।

४२५] व्रंक्ष्योऽस्त्रेण सं-धाय स(?) सा प्र-ज्वाल वै तदा ॥२८॥ [३०

N] चिक्षेपोऽथ प्र-दीप्तां तां इपीकां वायसं प्रति । [३१५

४२३] अनु-पक्तम् तं काको जगाम वि-विधां गतिम् ।

खे पतन् स ईमान् लोकान् भयाद् अनु-चचार ह ॥२९॥ [३२

१. रा प्र घ ल_२ अ-०मार्जिता । ल_१-०मार्जिता ॥ २. प्र-लालितार्ज ।

अ-उपेक्षिताह ॥ ३. आ-स्वमन्वाक्यमभाषित । च-०वाक्यमभाषिताः । ४.

आ-अन्तरे । ५. ल_१-तारिण ॥ ६. फ-उदा वायममवेष्ट च । ७. अ-सह-

चिरस्तीक्ष्णैः । ८. आ अ-०मुखा । ९. आ-वरदपा-० । १०. घ म-महामात्रे-० ॥

११. आ-म तां प्रदीप्तां चिक्षेप । १२. फ-नदा । प्र म-स्वया । १३. आ-

तेऽनृतम् इमं लोचन् ॥

४३] यः सं वर्पति पर्जन्ये डीयते वृषतांऽन्तरे ।

४४पृ] तस्यैपीकौ त्वया क्षिप्तौ छायेवांऽन्व-अपतद् द्रुतमं॥३०॥ [N

N] सौ पित्रौ च परि-सक्तः सूरैः सर्वैश्च वायसः ।

४४उ] परि-क्रम्यस लोकांस्त्रींस्त्वाम् एव शरणं गतः॥३१॥ [३३

N] तं त्वं नि-पतितं भूमौ शरण्यः शरणाऽऽगतम् । [३५पृ

परि-पूर्णे वि-पैत्रं चै तं त्वम् आ-गतम् उक्तवान् ॥३२॥

४५] अ-पोयोऽयम् इषुर मुक्तः किम् अहं श्रातयामि ते । [३६

४६पृ] तेनैकं नयनं त्यक्तं तद् इपीकाऽभ्य-अज्ञातयत् ॥३३॥ [३७पृ

स ते तथा नमस्-कृत्य राक्षे दशरथाय च ।

N] त्वया वीर वि-सृष्टः सन् प्रति-पदे स्वम् आलयम्॥३४॥ [३८

४६उ] मत्-कृते काक-मात्रेऽपि ब्राह्मम् अस्त्रम् उद्-हरितम् ।

कस्माद् यो मां हरेत् तस्य त्वं क्षमेया मही-पते ॥३५॥ [३९

४७] एवम् अस्त्र-विदेां श्रेष्ठैः सत्त्व-वान् धल-वान् अपि ।

४८पृ] किम्-अर्थम् अस्त्रं दिष्ट्यं वै न योजयसि राघव ॥३६॥ [४३

४९उ] न देवा न च गन्धर्वा नाऽसुरा न मरुद्-गणाः ।

राघवस्यै रणे वेगं शक्ताः सर्वे सम्-आसितुम् ॥३७॥ [४४

५०] तस्य वीर्यवतः कश्चिद् यद्य् अस्ति मयि सं-भ्रमैः ।

किं त्वं न सायकैस् तीक्ष्णैः क्षयं नयसि राक्षसान् ॥३८॥ [४५

५१] आतुर आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परे-त्तपः ।

१. प्र ध ल, ल२-स्म । २. च रा प्र ध म ल, ल२-वृहदन्तरे ।
अ-वृषमान्तरे । ३. फ-०पोऽन्वया क्षिप्त । ४. म-छायेवानुगता ज्वलन् ।
अ-वायुवेगाः पतत्रिणः । ५. प्र ल०-तदैव । म-शक्रेण ॥ ६. फ-पारिडीना ।
प्र ध म ल, ल२ अ-शक्तितनं । ७. फ-विपक्षश्च । रा प्र ध म ल, ल२
अ-विपक्षश्च ॥ ८. आ-०काम्यमानयन् ॥ ९. ल१-०मिदं श्रेष्ठं । १०.
फ च रा प्र ध म ल, ल२ अ-शस्त्रम् ॥ ११. फ च रा प्र ध म ल, ल२-एव
राम । १२. फ-प्रवृत्तिसमा- ॥ १३. अ-संग्रहः ॥

कस्य हेतोर् न मां वीरः परि-त्रायेते सु-व्रतः ॥३९॥ [४६
 ५२] यदि तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व-अग्नि-सम-तेजसौ ।
 सुराणाम् अपि दुर्-द्वयौ किम्-अर्थं माम् उपेक्षते ॥४०॥ [४७
 ५३] ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन्न महद् अस्ति न संशयः ।
 समर्थाव् अपि तौ यस्माद् उपेक्षेते परं-तपौ ॥४१॥ [४८
 ५४] स वाच्यो राघवः श्रीमान् पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।
 प्रणामै-पूर्वं सौहार्दात् समा-गम्य सुहृद-प्रियः ॥४२॥ [N
 ५५] कुरुष्व त्वं महोत्साहं कृपां मयि नरर्षभ । [४०पू
 ४९पू] आनृ-शंस्यं परो धर्मस् त्वत्-त एव श्रुतो मया ॥४३॥ [४१
 ज्ञानामि त्वां महोत्साहं महा-सत्त्वं महा-बलम् । [४२पू
 ५६] महेष्वासं महा-प्राज्ञं महा-वेगम् अरि-दमम् ॥४४॥ [N
 अपार-पारम् अ-क्षोभ्यं गाम्भीर्यं सागरोपमम् । [४३
 ५७] कौशल्या लोकं-गोप्तारं सुपुत्रे त्वां मनस्विनी ॥४५॥
 ५८पू] तं मद्-अर्थं सुखं पृच्छेः शिरसा चाऽभि-र्वादेयः ॥४६॥ [५६
 ५९उ] सं-चयं सर्व-रत्नानां प्रियाश् च परमाऽङ्गनाः ।
 ऐश्वर्यं हि विशालायाः पृथिव्या योऽवाऽमन्यत ॥४७॥ [५७

१. च प्र ष म ल, ल२-० ग्रायति राघवः । रा-० ग्रायेत् राघवः ।
 अ-० ग्रायति सर्वतः ॥ २. च-दुर्धयो किमर्थं मामुपेक्षितः । ३. फ-मन्ये ।
 ४. रा प्र ष म ल, यौ द्वौ मामुपेक्षेयां (तां) । फ-तौ यन्मौ नावेक्षेत ।
 सुदुःखितौ ॥ ५. फ-प्रणम्य ॥ ६. फ ल, महासत्त्वं महाबलम् । अ-मयि
 नरेभ्यः । ७. फ अ-श्रुतं । ८. च रा प्र ष ल, ल२-नास्ति ॥ ९. ल, कुरुष्व ।
 १०. रा प्र ष ल, नास्ति । ११. फ-महाबहुं महाप्राज्ञं वेगवन्तमरिदमम् ॥
 १२.-अपराजितम् । १३. फ-शोकहर्त्तारं । घ-शोकगुह्यारं । १४. म ल, अ-
 वेय । १५. फ ष म ल, अ-अनस्विनम् ॥ १६. आ-त्वं मदर्धं यमापृच्छे ।
 फ अ-तं ममार्थं । १७. आ ॥ म-० दयन् । य ल, ० दनम् ॥ १८. आ-
 परमं गताः । फ अ-परमाङ्गनाः । च रा ष-परमं गताः । १९. फ रा अ-
 र्वे । २०. फ-च विशालयां पृथिव्या ॥

६०] पितरं मातरं चोभौ सं-मान्याऽभि-प्रणम्ये च ।

अनुप्र-प्रजितो रामं सु-मित्रा तेन सु-प्रजा ॥४८॥ [५८

६१] अनु-क्रोशेन यर्माऽऽत्मा त्यक्त्वा मुखम् अनु-उत्तमम् ।

अन्व-अगच्छतं काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन् वने । [५९

६२] सिंह-स्कन्धो महा-बाहुर मनस्वी मिय-दर्शनः ॥४९॥ [६०पू

वृद्धोप-सेवी लक्ष्मी-वान् शक्तर्षं चाऽवहु-जल्पकः । [६१पू

६३] राज-पुत्रः मियो राक्षः सैदृशः श्वशुरस्य मे ॥५०॥

मतः मिय-तरो नित्यं मर्म रामस्य लक्ष्मणः । [६२

६४] पितृ-वद् वर्तते रामे मातृ-वद् वर्तते मयि ॥५१॥ [६०उ

ह्रियमाणां तदा वीरो न मां वेत्ति स लक्ष्मणः । [६१उ

६५] योज्यंते धुरि यस्यां तु ताम् वद-वदति धुर्य-वत् ।

६६पू] रामे-प्रिये हि सन् एव वृत्तम् आर्यम् अनु-स्मरन् ॥५२॥ [६३

साऽसुंराः सह-गन्धर्वा भुजङ्ग-नर-देवताः ।

N] नि-ह्न्यात् समरे क्रुद्धः किं पुना रावणं रणे ॥५३॥ [N

६६उ] सुदुर-दान्तः शुचिर् दक्षः मियो रामस्य लक्ष्मणः ।

स मद-वाक्येन कुशलं वक्तव्यो लक्ष्मणस् त्वया ॥५४॥ [६४

६७] अ-प्रमत्तेन काकुत्स्थे भवितव्यं त्वयेति च ॥

— १. फ-प्रसाप । २. प्र व म ल, -नित्यं ॥ ३. फ च-मनुग-
च्छति ॥ ४. म-सान्त्वत् । ५. रा प्र व म ल, -सहमेवाभिपत्य च ।
आ-स्वशुरस्य ॥ ६. फ-प्रसा । प्र-संगो । ल, -संगो । च ख-नित्य-
मर्ह । म-नित्यमहो ॥ ७. प्र ल, -युज्यते । ८. फ-स वामुद्रहते
धुवम् ॥ ९. फ च रा-रामस्नेहावसत्येव । व ल, -स्नेहावसत्येव ।
प्र-स्नेहावसत्येव । च म-स्नेहावसत्येव ॥ १०. आ-वसुधासुल-
न्धवोः ॥ ११. फ-स ते मद्रचनाद्वाक्यः कुशलं बलवचनः । रा प्र व म-
मद्रचनाद्वाक्यः वाच्यस्त्वया धानरपुङ्गव । ल, -सद्रावा कुशलं वाच्य-
स्त्वया धानरपुङ्गव ॥

उत्पायोत्पाय वक्तव्यो वचनं लक्षणो मम ॥५५॥ [N

[८] कुशलं लक्ष्मणं दृष्ट्वा सु-ग्रीवं च महा-बलम् । [N

इदं ब्रूयात् तु मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ॥५६॥ [६६उ

[१९] जीवितं धारयिष्यामि यावन् मासो भविष्यति ।

ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं सख्यं एतद् ब्रवीमि ते ॥५७॥ [६७

७०] रावणेनोप-सृष्टां मां नि-कृत्य प्राकृताम् इव ।

प्राप्तुम् अर्हसि मैज्जन्तीं वराह इव मेदिनीम् ॥५८॥ [६८

७१] सीतायाम् तद्वं वचः श्रुत्वा हनुमान् इदम् अब्रवीत् ।

सर्वं करिष्यते रामो यावद् इच्छसि मैथिलि ॥५९॥ [N

७२] यत् तु रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।

प्रीति-सज्जननं तस्य तत् प्र-दातुम् इहाऽर्हसि ॥६०॥ [N

७३] सा निर-र्हस्य ततः सर्वं वेणुदे-प्रथितम् उत्तमम् । [N

ततो वल्ल-गतं मुञ्क्ता दिव्यं चूडा-मणिं शुभम् ।

७४] प्र-देयो राघवायेति सीता हर्तुमते ददौ ॥६१॥ [६९

प्रति-गृह्य ततो वीरो मणिं वेणी-शयं शुभम् ।

N] अंगुल्यां योजयामास न ह्य अस्य प्राऽभवद् भुजे ॥६२॥ [७०

१. फ अ-वचनात् ॥ २. फ-लक्ष्मणे ॥ ३. फ अ-मासं दशरथा-
त्मज । अ-सो गमिष्यति । आ-यावत्मासं म० । ४. ल, -मासं । ५. आ-
मस्यं प्रतिश्रुणोति मे ॥ ६. फ-नक्ष्यन्तीं पृथिवीमिव राघवः । अ-यागळे
पतन्तीमिव मे० ॥ ७ प्र म ल, अ-तु ॥ ८. फ-०तुं ममाहसि । ९. अ
रा प्र अ म ल, ल, अ-वेणीप्र० । १०. फ अ रा प्र अ म ल, ल, अ-
वेणीं मुक्त्वा ददौ तस्मै । ११. फ-चूडामणिराद्यं हर्तुमते ॥ १२. फ-
प्रदेय । १३. फ अ रा प्र अ-मुरमुलोपमा । १४. म-नास्ति ॥

७२पृ] मणि-रत्नं कपि-वरः सम्भ्रं-गृह्याऽभि-वाद्य च । [७१पृ

N] आचार्यम् इव शिष्यो हि वि-नीतवद् उप-स्थितः ॥६३॥ [N

७६पृ] आ-गृच्छामीऽहं ते देवि नोत्कृष्ठां कर्तुम् अर्हसि । * [N

७५उ] सीतां प्र-दैक्षिणं कृत्वा पार्व-तः प्राऽर्जलिः स्थितः ६४॥ [७१उ

हर्षेण महताऽऽविष्टः सीता-दर्शन-जेन सः ।

७६] हृदयेन गतो रामं शरीरेण त्व अवि-ष्टितः ॥६५॥ [७२

मणि-वरम् उप-गृह्य तं महोऽहं

जनक-नृपाऽऽत्म-जया धृतं प्र-भावात् ।

द्वेभ्यं इव पवनाऽवधूत-मूर्तिर

७७] हृषित-तनुर् हनुमांस् तदा बभूव ॥६६॥ [७३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-प्रदाने

नाम पञ्चविंशः सर्गः ॥३५॥

१. फ-म संज्ञ० । २. फ-विनीतमिदमवधीत् । ३. फ-मि हि ।

४. रा प्र ब म ल, नास्ति । ५. आ-प्रदक्षिणीकृत्या । ६. आ-माश्रयि० ॥

७. आ-०२ तु विष्टितः ॥ ८. रा प्र ब म ल, वराहं । ९. आ-प्र-

भावात् । १०. आ-गिरिवरप० । ११. फ-क्षुधिततनुर्हनुमान् बभूव । रा प्र

ब म ल, हृषिततनुर्हनुमान् बभूव सद्यः । अ-हृषितवपुर्हनुमांस्तदा

बभूव ॥ १२. फ-प्रदानिको । ख रा प्र म ल, ल२-०२ ॥

[वं-N]= [पट्त्रिंशः सर्गः] =[दा-३९]

मणिं दत्त्वा ततः सीता वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ।
 अभि-ज्ञातम् अभि-ज्ञानम् एतद् रामस्य तत्त्व-तः॥१॥ [१]
 मणिं तु रामो दृष्ट्वैव त्रयाणां सं-स्मरिष्यति ।
 वीरो जनन्या मम च राज्ञो दश-रथस्य च ॥२॥ [२]
 सै भूयश् च महोत्साहो देशितौ हरि-सत्तम ।
 अस्मिन् कार्य-समारम्भे चिन्तयेद् उत्तरोत्तरम् ॥३॥ [३]
 त्वम् अस्मिन् कार्य-संयोगे प्रमाणं हरि-यूथम् ।
 तद-तद् वि-चिन्तयेत् यन् मे दुःख-क्षय-करं भवेत् ॥४॥ [४]
 स तथेति प्रैति-ज्ञाय मारुतिर् भीम-विक्रमः ।
 शिरसा बन्ध वैदेहीं गमनायोप-चक्रमे ॥५॥ [५]
 ज्ञात्वा सम्प्र-स्थितं वीरं वानरं मारुताऽऽत्म-जम् ।
 बाष्प-पीडितया वाचा मैथिली वाक्यम् अब्रवीत् ॥६॥ [६]
 कौशल्यं हनुमन् ब्रूयाः सैहितौ राम-लक्ष्मणौ । [७]
 सु-ग्रीवं चसंहाऽमात्यं वृद्धान् सर्वैश् च वानरान् ॥७॥ [८पू]

१. आ अ-भनु०। २. अ-निश्चय ॥ ३. फ-सम्भूय स्वयमुत्साहाद्योदितो ।
 च रा प्र म ल, ल_२-मम यत्र म०। व-स महाश्र म०। अ-०हो नोदितो ह०।
 ४. आ-०सत्तमः । अ-वानरोत्तम ॥ ५. फ अ-०नियोगे । ६. फ-तत्तु चिन्तय
 यन्मे । च व म ल_२ अ-तत्तच्चिन्तय यन्मे । रा ल_२-तदचिन्तय
 यन्मे । ७. प्र-सत्तच्चिन्तय यद्मे न तु दुःखतरम्भवेत् ॥ ८. रा प्र व म ल,
 ल_२-तत् । ९. आ-परि० । १०. रा-मैथिली ॥ ११. फ अ-देवो ॥ १२. फ
 व प्र म ल, -०मद् । १३. प्र व म ल, ल_२-महता । १४. म ल म
 ल, ल_२-महात्माने । १५. फ-सर्वान् म ॥

जीवन्तीं मां यथा रामः संभावयति वीर्यवान् ।
 तथा स हनुमन् वाच्यो वाचा धर्मम् अवाऽऽप्नुहि ॥८॥ [१०]
 नित्यम् उत्साह-युक्तस्य वाचं श्रुत्वा मयेरितोम् ।
 वैद्विष्यते दशरथेः पौरुषं मद्-अवाऽऽप्तये ॥९॥ [११]
 स हि मे त्वत्-समायुक्तो वाचं श्रुत्वा तु राघवः ।
 पराक्रम-विधिं वीरो विधि-वत् संवि-धास्यति ॥१०॥ [१२]
 सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धाय वाक्यम् उत्तरम् अग्रवीत् ११ [१३]
 क्षिप्रम् एष्यति काकुत्स्थो हर्ष-ऋक्ष-मंत्रैरैव हृतः ।
 यस् ते युधि वि-जित्याऽरिं शोकं च व्यप-नेष्यति ॥१२॥ [१४]
 न हि पश्यामि मंत्र्येषु नैऽमरेष्व् अमुरेष्व् अपि ।
 यैस् तस्योद्-भूततोषाणान् स्यातुम् उत्सहतेऽग्र-तः ॥१३॥ [१५]
 अर्धम् अर्कम् अपि पर्जन्यम् अपि वैवस्वतं यमम् ।
 स च सोढुं रणे शक्तस् तव हेतोर विशेप-तः ॥१४॥ [१६]
 स हि सागर-पर्यन्तां महीं शासितुम् अर्हति ।
 त्वन्-निमित्तं हि रामस्य जयो जनक-नन्दिनि ॥१५॥ [१७]

१. फ अ-कीर्तिमान् । २. आ-न त्वया । फ-त्वया म । अ-उत्तया ।
 ३. प्र व म ल, ल२-युक्तः म । ४. च प्र व म ल, ल२-वाक्यं । अ-
 श्रुत्वा राघवः । ५. ल, विविष्यते । प्र व म ल, दशरथिः । ७. अ-
 नास्ति ॥ ८. च रा प्र व म ल, ल२-तत्प्रमायुक्तं वचः । ९. फ
 अ-नास्ति ॥ १०. फ-सीतामाश्रयमाश्रयं पुनश्चैनामवागवीत् ॥ ११. फ-
 प्रवलेत् । १२. आ-नन्तारि । १३. फ-व्यपनुद्विष्यति ॥ १४. य म-त ।
 १५. ल, ल२-सत्त्वेषु । १६. फ रा अ-वा मुरेष्वसु० । १७. फ-कस्तस्य
 मृजतो । रा प्र व म ल, ल२-यत्तस्योद्भवतो ॥ १८. च-यथाहम् । आ-
 यः कर्तुम् । प्र व म ल, ल२-अथाहम् । १९. च रा प्र व म ल, ल२-
 विसोढुं । अ-दि । २०. फ-विजितिनि ॥ २१. आ-न म ॥

तस्य तद् वचनं सम्यक् सा श्रुत्वा तु सं-भाषितम् ।
 जानकी बहु-मान्यैवं वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१६॥ [१८
 तैतस् तै प्र-स्थितं सीता वीऽऽक्षेपाणा पुनः पुनः ।
 भर्तुः स्नेहाऽन्वितं भर्तुः सौहृदाद् अन्व-अमानयत् ॥१७॥ [१९
 यदि वा मन्यसे तां वद् वसैकाऽहम् अरि-दम् ।
 अस्मिन् सं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥१८॥ [२०
 मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः साभिध्यात् तव धीमतेः ।
 शोकस्याऽस्य वि-पारस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपिक्षयः ॥१९॥ [२१
 गते हि हरि-शार्दूल पुनर् आ-वृत्तये त्वयि ।
 प्राणानाम् इहै सन्देहो मेमस्यान् नोस्ति सं-शयः ॥२०॥ [२२
 तैवं वाऽदर्शनं चाऽपि भूयो मां परि-तापयेत् ।
 दुःखं दुःख-पेराभूतां दुर्-मनस्कां ह्य अ-भोगिनीम् ॥२१॥ [२३
 अयं चै वीरं सन्देहम् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-जः ।
 सु-मेहेत्सु सहायेषु हर्ष-क्रोधेषु हरीऽऽश्वर ॥२२॥ [२४

१. फ-श्रुत्वा सम्यक् शास्त्रवभाषितम् । अ-श्रुत्वा सम्यक् सर्वभा-
 पितम् ॥ २. फ अ ल, ल२-० मन्वैव । ३. फ अ-मैयिली ॥ ४. प्र ल, -
 तत्रस्थं । अ-ततस्तत् । ५. फ-वीक्ष्यमाना । च रा प्र व ल, -वक्ष्यमाणं । ६. अ-
 समन्ततः । ७. फ-भर्तुस्ने० । ८. व-वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् । ९. अ-
 भर्तुस्नेहादिदं वाक्यं वक्तुं सौहार्दादिसम्प्रदायमे । आ-भर्तुः स्नेहादिदं वाक्यं
 सौहार्दादय मानयत् । म-भर्तुः स्नेहादितं वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् ॥ १०. फ-
 तात यसेः कामम् । ११. आ-कस्मिन्निमित्तवृते । १२. फ-वीर्यवन् ॥ १३. अ-
 अपि । १४. अ-ममास्ति च न । म-मम नास्त्यत्र ॥ १५. रा प्र व ल, ल२-
 नास्ति ॥ १६. अ-तवादर्शनं चापि । फ-वादर्शनं चापि । म-वादर्शनं वीर ।
 १७. फ-दुःखम् । १८. फ-० भूतामनायां मन्दमा० । १९. रा प्र व ल, ल२-
 नास्ति । २०. रा प्र व म-नु घो० । ल, -वीर्यं च । ल२-वीर्येह । २१. आ रा
 प्र म ल, ल२-सुमहास्तल्लहायेषु । २२. आ-० श्वरः । फ-० श्वर ॥

कथं नु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
 तानि हर्ष-कृत-सैन्यानि तौ वा नर-वराऽऽत्म-जौ ॥२३॥ [२५
 त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽपि लङ्घने ।
 शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥२४॥ [२६
 तद् अस्मिन् कार्य-संयोगे वीर वै दुरति-क्रमे ।
 किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वैर ॥२५॥ [२७
 कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।
 पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नः जगद्-अर्थ-फलोर्दयः ॥२६॥ [२८
 बलैः समस्तैर् यदि मां वि-जिह्वं तु दशाऽऽननम् ।
 वि-जयी स्वे-पुरं रामो नयेत् तत् स्याद् यशस्-करम् ॥२७॥ [२९
 यथाऽहं तस्य वीरस्य बधयित्वा हृता बलात् ।
 रक्षसा तद्-भयाद् एव तथा नाऽर्हति राघवः ॥२८॥ [३०
 बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-बलाऽर्दनः ।
 मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्य तस्य त्वं सदृशं भवेत् ॥२९॥ [३०
 तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।
 भवेद् आहव-शूरस्य तथा त्वम् उप-पादय ॥३०॥ [३१
 तद्-अर्थोप-हितं वाक्यं मे-श्रितं हेतु-संमतम् ।

१. फ अ-हि ॥ २. रा प्र व म ल, ल_२-अपि । ३. फ-०स्वात् ।
 ४. फ च-मास्तामज । ५. रा प्र ल, ल_२-आत्ति । व-श्रुतिः पाठः ।
 ६. आ-तस्मिन् कार्यविनियोगे । ७. फ-वत् । ८. रा प्र व ल, ल_२-नात्ति ॥
 ९. फ च रा-०म यशस्वस्तु फ० रा व ल, ल_२ अ-०म यशस्वलेफ० प्र म-
 ०मः शस्यते यः फ० ॥ १०. फ-विजित्य च शुरे । रा प्र व म ल, ल_२-
 विनिजित्य । ११. आ-स्वे पुरे । व-मुपुरं ॥ म ल, ल_२ अ-स्व पुरं । १२. आ-
 काकुत्स्थस्य । प्र म ल, ल_२-काकुत्स्थस्तत्तस्य ॥ १३. अ-तत्पुत्रात्पुत्रं ।
 १४. आ फ रा व-प्रसृतं । प्र-प्रसृतं । अ-सम्मतं । १५. फ-०संहितम् ।
 रा प्र व म ल, ल_२-०संमितम् । अ-संयुतम् ।

नि-शम्य हनुमान् देव्यां वाक्यम् उत्तमम् अत्रवीत् ॥३१॥ [३२
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि हर्ष-ऋक्ष-श्रवणैर् वृतः ।
 सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् तैवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥३२॥ [३३
 स वानर-सहस्राणां कोटिभिर् अभिसं-वृतः ।
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि राक्षसानां नि-पूदनः ॥३३॥ [३४
 तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सैत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।
 मनः-सङ्कल्प-सम्पाता नि-देशे हरयः स्थिताः ॥३४॥ [३५
 येषां नोपरि नाऽधस्तान् न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
 न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व् अमित-तेजसः ॥३५॥ [३६
 र्भ-संवृतैर् महोत्साहैः स-सागर-धराधरा ।
 कृत-प्रदक्षिणां भूमिर् वायु-वेगाऽनु-सोरिभिः ॥३६॥ [३७
 मद-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसः ।
 मद-तः मत्स्-अवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव-सन्निधौ ३७॥ [३८
 अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।
 न हि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीऽतरे जनाः ॥३८॥ [३९
 तद् अलं परि-तापेन देवि मन्पुर् अपैतु ते ।
 एकोद-पातेन ते लंकाम् एष्यन्ति हरि-पुङ्गवाः ॥३९॥ [४०
 मम पृष्ठ-गतौ तौ तुं चन्द्र-सूर्याव् इवोदितौ ।

१. फ-शेषं । अ-सर्वं ॥ २. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति । ३. प्र व
 ल, ल_२-रवदर्थे ॥ ४. फ-०कः । ५. अ-०सम्पन्नौ वीर्यवन्तौ । ६. प्र व ल,
 ल_२ अ-०सम्पन्ना । ७. रा प्र व म ल, ल_२-०विक्रमाः ॥ ८. फ-असं-
 वृतैर् । रा प्र व म ल, ल_२-असंवृतैर् । अ-समंवृतम० । ९. फ-
 ०परावतः । अ-०रघुनाम्भरा । रा प्र व म ल, ल_२ अ-०रवनाम्भरा । १०. फ रा
 प्र व म ल, ल_२-प्रदक्षिणीकृता । ११. फ-भूमिः सर्वमार्गानु० । अ-
 भूमिर्वायुमार्गानु० । १२. फ-हीनतेजसः ॥ १३. फ-च ।

त्वत्-सकार्त्तं महा-सत्त्वौ राज-पुत्राव् इहेष्यतेः ॥४०॥ [४१
 तौ च वीरौ नर-वरौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।
 आ-गम्य नगरीं लंकां सायकैर् वि-धमिष्यतः ॥४१॥^१ [४२
 स-गणं रावणं हत्वा राघवो रघु-नन्दनः ।
 त्वाप् आ-दाय वराऽऽरोहे स्त्वां पुरीं प्रति-यास्यति ॥४२॥ [४३
 तद् आ-भसिहि भद्रं ते भव त्वं काल-क्रांतिणी ।
 अ-चिराद् द्रक्ष्यसे रामं ज्वलन्तम् इव भास्करम् ॥४३॥ [४४
 नि-हते राक्षसेन्द्रे तु स-पुत्राऽमात्य-बान्धवे ।
 त्वं सम्-एष्यसि रामेण शशाऽङ्केनेव रोहिणी ॥४४॥^२ [४५
 क्षिप्रम् एष्यसि वैदेहि पारं शोकस्य मैथिलि ।^३
 क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥४५॥ [४६
 एवम् आ-भास्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीमं इदम् अग्नवीरं ॥४६॥ [४७
 तम् अरि-^४र्ध्नं मेहाऽऽत्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
 लक्ष्मणं संह-सुग्रीवं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥^५४७॥ [४८
 नख-दंष्ट्रौऽऽयुधान् भीमान् सिंह-शार्दूल-विक्रमान् ।
 वानरेन्द्रान् महेन्द्राऽऽभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि सं-गतान् ४८ [४९
 शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।

१. अ-नरसिंहविहायकः । आ-इहेष्यतः । २. च म ल_१-नव ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. अ-पुरं । ५. अ-न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं तपन्तम् । फ-
 व्रक्ष्यामि पतिं तपन्तम् ॥ ६. आ-सपुत्रामिप्रबान्धवैः । ७. अ-नास्ति । ८. फ-क्षिप्रं
 त्वं देवि शोकस्य पारं यास्यसि मैथिलि । अ-नास्ति । ९. अ-नं सम्-एष्यसि ॥
 १०. फ-वैदेही पुनरग्नवीर ॥ ११. आ-तमविभं । १२. रा प्र य म ल_१ ल_२-
 महाभाग । १३. फ म अ-च ससुग्रीवं । १४. रा-नास्ति ॥ १५. अ-
 नपदन्ता । १६. आ-वानरान्वारेन्द्रामान् ।

नदतां हरि-मुख्यानाम् आर्ये श्रोष्यसि नि-स्वनम् ॥ ४९ ॥ [५०

स हि धर्मसु घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ।

न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥ ५० ॥ [५१

मा शुचो देवि शोकाऽऽर्त्ते मा भूत् ते मनसि क्लमः ।^१

शचीऽवेन्द्रेण सीते त्वं भर्त्रा नाथवती ह्ये असि ॥ ५१ ॥ [५२

को वि-शिष्टस् तु रामेण सौमित्रिणाऽपि कः समः ।

अग्नि-मारुत-कल्पौ तौ भ्रातरौ तव सं-श्रयौ ॥ ५२ ॥ [५३

नाऽस्मिंश् चिरं वृत्स्यसि देवि देशे

रक्षो-गणैर् अघ्य-उपितेऽति-रौद्रे ।

न ते चिराद् आ-गमनं मियस्य

क्षमस्य तत्-सङ्गम-काल-मात्रम् ॥ ५३ ॥ [५४

इत्यार्ष रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताप्रत्यागमन

नाम पेटत्रितः सर्गः ॥ ३६ ॥

-
१. फ-नर्दता हरिमुख्यानामायं यूपान्वनेकः ॥ २. आ-धर्मसु घोरेण ॥ ३. फ-मा शोच देवि मानाहं त्यज शोकमनिन्दिते । अ-मा शोच देश्यशोका मा भूते मनसि क्लमः । ४. आ-वाशिनी श्रीरिवेन्द्रेण । फ-श्रीमता श्रीरिवेन्द्रेण । अ-सज्जिनी श्रीरिवेन्द्रेण । ५. फ-शची ॥ ६. व म ल, ल२-विशिष्टो हि । ७. आ-सौमित्रेर्वापि । व म ल, ल२-को वा सौमित्रिणा सम । ८. आ-तु । ९. रा-भ्रातरावपि सश्रयौ । फ-भ्रातरौ नाऽग संगतः ॥ १०. रा-पश्यसि । ११. ल३-अश्रितः ॥

[वृ—३७] = [सप्तत्रिंशः सर्गः] = [दा—४०]

एवम् उक्ता तु हनुमता मियं वाक्यं मनो-हरम् ।

१] उवाचाऽऽत्म-हितं सीता गमिष्यन्तं पुत्रं-गमम् ॥१॥ [१

त्वां दृष्ट्वा प्रिय-वक्तारं प्रे-हृष्यामि पुत्रं-गमम् ।

२] अर्ध-सज्जातै-सस्येव प्राऽऽप्य दृष्टिं वसुं-धरा ॥२॥ [२

पुमांसं राघवाद् अन्यं गात्रैर् मति-मतां वर ।

३] न स्पृशेयं स-कामाऽहं व्रतम् एतत् परमं मम ॥३॥ [३

अभि-ज्ञानं तु रामाय दद्यात् त्वं हरि-पुङ्गव ।

४] क्षिप्ताम् इपीकां कौकाय कोपाद् एकाऽङ्ग-नाशिनीम् ॥४॥ [४

मनःशिलायाम् तिलको गण्ड-पार्श्वे नि-वेशितः ।

५] त्वया प्र-हृष्टेन मम तव पुनः स्मर्तुम् अर्हसि ॥५॥ [५

स वीर्यवान् हृतां सीतां कथं त्वं समुपेक्षसे ।

६] वसन्तीं रत्नसां मध्ये महेन्द्र-वरुणोपमः ॥६॥ [६

७] एष चूडा-माणिर् दिव्यो मया सुपरि-रक्षितः ।

एनं दृष्ट्वा प्र-हृष्यामि व्य-असने त्वाम् इवाऽनघ ॥७॥ [७

८] एष निर्-यातितः सौम्यं मया ते वारि-सम्भवः ।

९] अतः परं न शैक्ष्यामि जीवितुं शोक-कारिणो ॥८॥ [८

अ-सह्यानि च दुःखानि वाचश्च हृदय-च्छिदैः ।

१. फ-०नोरमम् । व प्र ल_३ ल_२-वाक्यमनुत्तमम् ॥ २. फ-गमिष्यामि
परां मुदम् । ३. ल_३-अवस० । रा-०सस्येपि ॥ ४. आ-रामस्य । ५. आ अ-काक-
स्य । ६. अ-०नाशिनः ॥ ७. व प्र ल_३ ल_२-०देशे । ८. फ-हितो ।
च अ-हि मां । रा प्र व म ल_३ ल_२-इमां ॥ ९. फ-परं ॥ १०. प्र
म ल_३ ल_२-श्रीमाद् मया । फ-सौम्य मयि । ११. रा व ल_३ ल_२-
शैक्ष्यामि । १२. आ-०छलसा ॥ १२. रा प्र व ल_३ ल_२-०स्थिताः ।

- १०] राक्षसीनां सु-घोराणां त्वत्-कृते मर्षयाम्य् अहम् ॥९॥ [९
 धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रु-सूदन ।
 ९] ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं त्वया हीना नृपाऽऽत्म-जा ॥१०॥ [१०
 घोरो राक्षस-राजोऽयं दुष्टश्च न सुखं च मे ।^१
 १] त्वां च श्रुत्वा वि-लम्बन्तं न जीवेयम् अहं क्षणम् ॥११॥ [११
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं चार्हं भाषितम् ।^२
 N] अथाऽब्रवीन् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः १२ ॥ [१२
 त्वच्-छोकाऽभि-मुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
 N] राम-दुःखाऽभि-भूतश्च लक्ष्मणः परि-तप्यते ॥१३॥ [१३
 दंष्ट्रा कथञ्चिद् भवती न कालः परि-शोचितुम् ।
 N] 'इदं मुहूर्त्तं दुःखानाम् अन्तं गच्छसि भौमिनि ॥१४॥ [१४
 ताव उभौ पुरुष-व्याघ्रौ राज-पुत्राव् अ-निन्दितौ ।^३
 N] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतः ॥१५॥ [१५
 स हत्वां समरे शूरो रावणं सह-राक्षसम् ।^४
 N] राघवम् त्वां विशालाऽक्षि स्वां पुरीं प्राऽऽपयिष्यति १६ ॥ [१६
 यद्वत्तुं रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।

१. फ-राक्षसानी ॥ २. रा प्र व म ल, ल_२-नरपेम ॥ ३. प्र
 । म ल, ल_२-राजश्च । ४. फ-घोरं राक्षसराजानमाक्रमस्व रणे जय ।
 ५. आ-विषयन्त ॥ ६. फ-साधु भा० । ७. अ-वैदेह्या करुणं श्रुत्वा वचनं
 साधुभाषितम् ॥ ८. फ-मिहता । ९. फ-रामशोकाभि० ॥ १०. आ-
 त्प्या कथञ्चिन्नवती । ११. फ रा-इमम्युहूर्त्तं । ल, ल_२-इदं मुहूर्त्तं ।
 प्र-इदं मुहूर्त्तम् । १२. रा ल, ल_२-गच्छामि । १३. फ-भाषिनि ॥ १४.
 ल_२-प्रापरिन्दमौ । १५. ल, नास्ति । १६. फ अ-इत्याहु० ।
 र व म ल, इत्याहु० । १७. फ अ व-प्रापयाम् । १८. ल_२-नास्ति ।
 १९. अ-राघवः मुनि० । घ ल, ल_२-त्रां विशालाक्षी । २०. ल_२-प्राय ॥

- N] प्रीति-सञ्जननं तस्य भूयस् त्वं दातुम् अर्हसि ॥१७॥ [१७
 साऽब्रवीद् दत्तम् एतत् ते मयाऽभि-ज्ञानम् उत्तमम् । [१८पृ
 N] वेणी-शोभा-करं दिव्यं मणि-रत्नं पुवं-गम् ॥१८॥ [N
 एतद् एव हि रामस्य दृष्ट्वा केश-विभूषणम् ।
 N] श्रद्धेयं हनुमन् वाक्यं तव वीरं भाविष्यति ॥१९॥ [१८उ
 एवम् उक्तस् तु हनुमान् वैदेह्या मारुताऽऽत्म-जः ।
 २६] पादाऽभि-वन्दनं चक्रे वि-नीतो हरि-पुङ्गवः ॥२०॥ [N
 गृहीत्वो त्तु मणिं दृष्ट्वा श्रीमांसौ तत् पुवगोत्तमः ।
 N] शिरसा बन्ध वैदेहीं गमनायोप-चक्रमे ॥२१॥ [१९
 N] तस्य उत्पार्त-कृतोत्साहम् अवेक्ष्य हरि-पुङ्गवम् ।
 २२उ] वर्द्धमानं महौ-वेगम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ॥२२॥
 अश्रु-पूर्ण-मुखी वाक्यम् उवाच कपि-सत्तमम् । [२०
 २३] हनूमद्-गमने व्यग्रां शोक-सन्तप्त-मानसा ॥२३॥ [N
 हनुमन् सिंह-संकाशौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ।
 १.२] सु-ग्रीवं च सहाऽमार्त्तं सर्वान् द्रूयाम् त्वं अन्-आमयम् २४[२१
 यथा वेत्स महा-बाहुर मां तारयति राघवः ।
 N] अस्मात्तु दुःखं-संरोधात् तव समा-धातुम् अर्हसि ॥२५॥ [२२
 'इमं च' तीव्रं मम शोक-वेगं

१. आ-नामश्च ॥ २. म-सर्व ॥ ३. अ-नास्ति ॥ ४. अ-
 प्रगृह्य तं । ५. च-श्रीमत्तं । प्र व म ल, ल२ अ-श्रीमन्तं ॥ ६. प्र व
 म ल, ल२-समुत्पात० । ७. म ल, ल२-महात्मानम् ॥ ८. फ-वशमा
 वाणसन्दिग्धया गिरा । अ-दीना वाणसन्दिग्धया गिरा । प्र व ल,
 ल२-०क्यं मारुतं क० । ९. अ-हनूमन्तमनुब्रूया ॥ १०. आ-हनुमत्सिंह० ॥
 ११. प्र रा ल, अ-च त । १२. फ-अस्माद्दुःखाधुमं० । रा व म
 ल, अस्माद्दुःखसं० । १३. ल२-नास्ति ॥ १४. फ-इदम् । ल, -
 इदं च ।

रक्षोभिर् एभिः परि-भर्त्सनं च ।

द्वेयाश् च रामस्य यतः समीपं

२५] निखं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥२६॥ [२३

स राज-पुत्र्या प्रति-वेदितौऽर्थः

कपिः कृताऽर्थः परिहृष्ट-भावः ।

तद् अल्प-शेषं प्रसम-ईक्ष्य कार्यं

२४] दिशं ह्य उदीचीं मनसा जगाम ॥ २७॥ [२४

इत्याप्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-प्रवाणेऽभिज्ञान-वर्शनो

नाम सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

१. आ-व्यास्तु । २. फ अ-शिवश्च तेऽज्ञास्तु । च रा प्र व म
ल, ल२-पन्थाः शिवस्तेस्तु ॥ ३. फ-०पादितार्थः ४. फ-आतास्तु-
दीची ५ ५. ल२-इति सु० । अ-वृष्टिः । ६. फ अ-०वर्णनं । च
रा प्र व म ल, ल२-०दर्शनं ॥

[वं-३७]= [अष्टात्रिंशः सर्गः] =[दा-४१]

स वाणीभिः प्रशस्ताभिर्गमिष्यन् पूजितस्तेषां ।

२८] वन्द्यं सीताम् अति-क्रान्तञ्च चिन्तयामास वीर्यवान् ॥१॥ [१

अल्प-शेषम् इदं कार्यं दृष्ट्वैव अ-सितेक्षणा ।

२९] त्रीन् उपायान् अथोद-क्रम्य चतुर्थं इहै हरयते ॥२॥ [२

न साम रसःसु गुणाय कल्पते

न दानम् अर्थोप-चितेषु वर्तते ।

न मेद-साध्या बल-दर्पिता जनाः

३०] परा-क्रमम् त्वेवं ममेह रोचते ॥३॥ [३

नैवोऽस्य कार्यस्य परा-क्रमाद् ऋते

विनिश्चयः कश्चिद् इहोप-पद्यते ।

इत-प्रवीरस्य रणे हि रससं

कथञ्चिद् आ-याद् यदे-इहाऽस्पर्शमार्दवम् ॥४॥ [४

एक-कार्ये हि निर्दिष्टो यो बहून् अपि साधयेत् ।

३२] सर्व-कार्याऽवि-रोधेन स कार्यं कर्तुम् अर्हति ॥५॥ [५

१. अ-प्रतिपूजितः । २. फ-तां वन्दयित्वापका० । रा प्र व म ल_१
ल_२-सीतामभिका० । अ-सीतामपका० । ३. फ अ-वानरः । ४. फ-उप-
क्रम्य । च रा प्र ल_१ ल_२ अ-अतिक्रम्य । ५. फ च-द्व । ६. फ च-
कल्पते । प्र व म ल_१ ल_२-कल्पते । ७. च रा प्र व म ल_२-तेषु म० । अ-
तेषु ममेवा । ८. ल_१-मेत्यारभ्य उपपद्यते इत्यन्तः शब्दो नास्ति । ९. आ-तदस्य ।
प्र-न कार्यं । १०. ल_२-पकल्पते । अ-पजायते । ११. प्र व म ल_१
ल_२-इह प्र० । १२. च रा प्र व म ल_१ ल_२-रससं । १३. फ-
यदि दृष्टं ॥ १४. म-पूर्वका० ॥

- न ह्य एकः साधको हेतुः कर्मणाम् उपपद्यते । [६पू.
 कर्मणां समुपेतानां बहुनाम् अर्थ-सिद्धये । [N
 ३३] यो ह्य अर्थं बहु-धा वेद स समर्थोऽर्थ-साधने ॥६॥ [६उ
 इहैव तावत् कृत-निश्चयो ह्य अहं
 यैदि ब्रजेयम् मनुजेश्वराऽऽलयम् ।
 पराऽऽत्म-सम्पर्द-विशेष-तत्त्व-वित्
 ३४] ततः कृतं स्याद् इह भर्तृ-शासनम् ॥७॥ [७
 कथं नु खल्व् अद्य भवेत् सुखाऽऽगतम्
 प्र-सह्य युद्धं मम रौद्रसैः सह ।
 कथं नु खल्व् अद्य वलं च तत्त्व-नैः
 ३५] सै-मानयेन् मां च रणे दशाऽऽर्जनः ॥८॥ [८
 इदंम् अस्य नृ-शंसस्य नन्दनोपमम् उत्तमम् ।
 ३६] वनं नेत्र-मनः-क्रान्तं नाना-द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥९॥ [९०
 बलाद् वि-ध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनम् इवाऽर्नैलः ।
 ३७] अस्मिन् भेगे ततः कोपं करिष्यति सै रावणः ॥१०॥ [११
 ततो महाऽऽत्माऽश्व-पदाति-युक्तं

१. अ-स्वप्नस्यापि हि रक्षणे ॥ २. अ-नास्ति । ३. प्र ष म ल,
 ल२-अनुम० । ४. आ-परात्मशमर्द्ध० । ष-परार्थसमान० । प्र-परार्थसंस्पन्द० ।
 म ल, ल२-परार्थसम० । फ-०तत्त्वतः ॥ ५. फ-च । ६. आ-राक्षसानाम् ।
 ७. फ-लक्ष्मणमण्डलेन सर्वान् । ८. च प्र ष म ल, ल२-ममा० । ९. च
 प्र ष ल, ल२ अ-दशाननोऽयम् ॥ १०. आ-नास्ति । ११. रा च प्र ष म
 ल, ल२ अ-इदं वनं ॥ १२. आ-दास्यं । १३. फ च रा-०निलः । १४. प्र
 ष ल, ल२-दग्धे । १५. प्र ष ल, ल२-शोकं । १६. रा-दि ॥ १७.
 फ-ततो महात्माऽश्वमहारथद्विपं । च रा-ततो महारमास्वपदातियुक्तं ।
 प्र ल, ल२-ततो महारमाऽऽश्व पदातियुक्तं । अ-ततो ममाम्याममहारथद्विपं ।

बलं समा-देक्ष्यति राक्षसाऽधि-यः ।

त्रिशूल-कालोपम-पट्टिशाऽऽयुधं

३८] ततो महद् युद्धम् इदं भविष्यति ॥११॥ [१२
अहं तु तैः सं-यति चण्ड-विक्रमैः

सम-एत्य रसोभिर् असङ्गै-विक्रमः ।

नि-हत्य तद् रावण-देशितं बलं

३९] सुखं गमिष्यामि कपीश्वराऽऽलयम् ॥१२॥ [१३

ततो मारुत-वत् क्रुद्धो मारुतिर् भीम-विक्रमः ।

N] उरु-वेगेन महता दुमानै चेतुं प्र-चक्रमे ॥१३॥ [१४

प्र-भञ्जनं शुशुभे धीमान् प्रभञ्जन-सुतः कपिः ।

N] प्र-भञ्जन इवाऽक्षोभ्यो निष्प्रभञ्जनै-मारुतिः ॥१४॥ [N

ततस् तु हनुमान् धीरो बभञ्ज प्रमदा-वनम् ।

४०] मेघ-द्विज-समाघुष्टं नाना-दुय-लताऽऽकुलम् ॥१५॥ [१५

तद् वनं मयितैर् वृक्षैर् मिश्रैश् च सलिलैऽऽश्रयैः ।

४१] चूर्णितैः पर्वताऽग्रैश् चै वभूवाऽमिय-दर्शनम् ॥१६॥ [१६

लता-गृहैश् चित्र-गृहैश् च नाशितैर्

१. फ-०भाकुलं । २. प्र ल, ल_२-दम्भम् ॥ ३. च रा-०रमंगविक्रमः । प्र ब
ल, ल_२-०भग्नविक्रमः । फ-०रचंडविक्रमः । म-रचंडविक्रमैः । ४. प्र-०नोदितौ ।
५. रा-दुमाकुलं । व-दुमकुलं । प्र म ल, ल_२-दुमाकुलं ॥ ६. फ-
भञ्जन् म । ७. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-०मारुतः ॥ ८. फ-उदलाद्वीरो ।
रा प्र व म ल, ल_२ अ-०न् वीरो । ९. रा-स तु द्विजमा० । अ-मत्तवर्हिण-
संघुष्टं । १०. फ च रा ल_२-०समाकुलम् । अ-०डतायुतम् ॥ ११.
आ-तलिललायैः । १२. रा च व-संचूर्णितै लताग्रैश् । प्र-संचूर्णितैः
वृक्षाग्रैश् । म-सुचूर्णितैः वृक्षाग्रैश् । अ-चूर्णितैश्चालिताग्रैश्च ॥

महोर-नैर् व्यालं-घृगैश् च निर-गैतैः ।

शिला-गृहैर् उन-मथितैः सुधौ-गृहैः

४२] प्रनष्ट-रूपं तद् अभून् महर्द् वनम् ॥१७॥ [१२

स तस्य कृत्वा नृ-पतेर् महा-कपिर्

मेहद् व्ये-अलीकं सहसा महौऽऽत्मनः ।

युयुत्सुर् एको बहुभिर महा-बलः

४३] श्रियाज्वलंस् तोरणम् आ-स्थितः कपिः १८॥ [२१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे प्रमदा-वन-विष्वम्भे

नामाऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥३८॥

१. च रा प्र ब म ल, ल२-व्याघ्रसृ० । अ-व्याडमुल्यैश्च । २. फ प्र-
निर्जितैः । अ-सुचितैः । ३. फ-०तैस्तथोत्तमैः । ४. प्र ब म ल, ल२-महा-
वनम् ॥ ५. अ-महाव्यलीकं । ६. आ-महतो । फ-मनसो । अ-
शतशो । ७. फ-मनस्विनः । ८. च रा प्र ब म ल, ल२ अ-आश्रितः क० ।
फ-०तस्तदा ॥ ९. फ रा प्र-विष्वत्तन ॥

[वं-३८]= [एकोनचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४२]

तद कृत्वा सु-महत् कर्म हनुमान् दर्शयन् बलम् ।

N] सु-सम्भ-कलितं चैत्य-प्रासादं सोऽध्यै-अरोहत ॥१॥ [N

ततः पत्ति-निनादेन वृत्त-भङ्ग-स्वनेन च ।

१] वभूवुस् तेऽयं सं-भ्रान्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥२॥ [१

वि-दुताश् च भय-ग्रस्ता वि-नेदुर् मृग-पक्षिणः ।

२] राक्षसानां निमित्तानि कूराणि प्रति-पेदिरे ॥३॥ [२

.- ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] तद् वनं ददृशुर् मग्नं तं च वीरं महा-कपिम् ॥४॥ [३

स ता दृष्ट्वा महा-बाहुर महा-सत्त्वो महा-बलः ।

४] चकार सु-महद् रूपं राक्षसीनां भयाऽऽवहम् ॥५॥ [४

ततस् तं मेघ-संकाशं मेघा-कायं महा-बलम् ।

५] राक्षस्यो यानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर् जनकाऽऽत्म-जाय ॥६॥ [५

कोऽयं कस्य कुंतो वीऽयं किं निमित्तम् इहाऽऽगतः ।

६] कथं वीं त्वयि सं-वादं राज-पुत्र्य अकरोद् अयम् ॥७॥ [६

आ-चक्ष्व त्वं विशालाऽक्षि मीं भूव तव भयं वीरे ।

७] सं-वोदम् अ-सिताऽपाऽङ्घ्रि त्वया किं कृतवान् अयम् ॥८॥ [७

१. प्र-कृत । २. फ-वने । ३. आ-तत्सम्भकलितं । ४. सु-सम्भ-क । ५. रा-सोऽन्यं प्रा- । आ-चक्ष्वं प्रा- । ६. अ-वारोह स- । ७. फ-पुर्भपसंविना- ॥

८. फ-दिशः सर्वा । अ-व्यवस्था । ९. फ-रक्षसां च ॥ १०. ल-युद्धं । १०.

अ-राक्षसानां । ११. फ अ-गतिकार्यं मनस्विनम् । १२. फ-नास्ति ॥

१३. फ-कुतश्चायं । १४. रा प्र म ल, ल-च त्वयि । अ-त्वयि च ॥ १५

फ-नो । १६. फ-भयं मा भूत्वाङ्घने । १७. फ अ-संलापम् ॥

अथाऽब्रवीत् तदा साध्वी सीता सर्वाऽङ्ग-शोभना ।

८] रत्नसां काम-रूपाणां वि-ज्ञाने मम का गतिः ॥९॥ [८

स्वयम् एवाऽस्य जानीध्वं योऽयं यच्च चे करिष्यति ।

९] अहिर एव ह्य अहेः पादार्न वि-जानाति न संशयः ॥१०॥ [९

अहम् अप्य् अस्य भीताऽस्मि नित्यं निर-गमने मतिम् । [१०पू

०] कर्तुमि रक्षोभिर् अहं काम-रूपैर् हि वञ्चिता ॥११॥ [N

वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो वि-स्मिता दृढम् ।

१] स्थिताः काश्चिद् गताः कांश्चिद् रावणायाऽऽचचक्षिरे १२ [११

रावणस्य संमीपे तु राक्षस्यो वि-कृताऽऽर्त्तनाः ।

N] वि-रूपा वानरं भीमम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमुः ॥१३॥ [१२

अशोक-वनिका-मध्ये राजन् भीम-वपुः कपिः ।

१३] सीतया कृत-संवादम् तिष्ठत्य् अ-मित-विक्रमः ॥१४॥ [१३

न चे तं जानती सीता हरिं हरिण-लोचना ।

१४] अस्माभिर् बहु-धा पृष्टा नि-वेदयितुम् इच्छति ॥१५॥ [१४

वासवस्य भवेद् दूतो दूतो वैश्रवणस्य चे ।

१५] मेपितौ वाऽपि रामेण सीतार्थाय तव कारणार्त्त ॥१६॥ [१५

१. फ-अथाब्रवीत्तदा सीता राजीवलोचना । २. फ व अ-
मतिः । ३. आ-पवाद्वा । ४. अ-जानीत । ५. फ व अ-यद्वा । ६.
रा प्र व म ल, ल२-पादौ ॥ ७. फ-भीता हि चेतोपक्रमणे । अ-भीता
हि चेतो । ८. च अ-कुर्मि रक्षोभिरेवाहं । रा व म ल, ल२-कृतवर्षेव
रक्षोभिः ॥ ९. च रा प्र व म ल, ल२-काश्चित्तो । १०. प्र व म ल,
ल२-मीता ॥ ११. फ-समीपं तु राक्षस्यो रुचिरासनाः । १२. आ-०च-
क्रमे ॥ १३. फ-तु तं जानकी । आ-च तं जानकी । १४. म-न निवेदितुम् ॥
१५. रा प्र व ल, ल२-नास्ति । १६. फ व म-वा । १७. प्र व ल, ल२-
आख्यातीहागतो नूनं । १८. फ प्र व ल, ल२-सीतार्थे स
भविष्यति । म-सीतादर्शनकारणात् । रा-नास्ति ॥

तेन भग्नं वनं सर्वं यत् तत् तव मनो-रमम् ।

N] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णं प्र-भृष्टं प्रमदा-वनम् ॥१७॥ [१६. ;

N] न स कश्चिद् वनोद्देशस् तरसा यो न नाशितः ।

१६] यत्राऽऽसीर्जं जानकी सीतास तेन नैवि-नाशितैः ॥१८॥ [१७

जानकी-रक्षणाऽर्थं वा श्रमाद् वा नोप-लभ्यते ।

१७] अथवा कः श्रमस् तस्य सैव तेनाऽभि-रक्षिता ॥१९॥ [१८. ;

चारु-पल्लव-शाखश्च यस्मै त्व आसीत् सीतया स्थितः ।

१८] प्र-वृद्धः शिखर्या-वृक्षः स च तेनोऽभि-रक्षितः ॥२०॥ [१९

तस्योग्र-रूपस्योग्रं त्वं दण्डम् आ-शान्तुम् अर्हसि ।

१९] सीता सं-भाषिता येन तद् वनं च वि-नाशितम् ॥२१॥ [२०

त्वया प्रति-गृहीतां तां स्वयं रक्षो-गणेश्वर ।

२०] कः सीतैर्मा अभि-भोषेत यो न स्यात् त्यक्त-जीवितः २२॥ [२१

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसाऽधिपः ।

२१] हुतोऽग्निर् इव जज्वाल कोप-संवर्तिनेक्षणः ॥२३॥ [२२

आत्म-कौरण-सम्भृतान् किं-करान् नाम रक्षितान् ।

२२] सं-दिदेश महा-तेजा नि-ग्रहाऽर्थं महा-कपेः ॥२४॥ [२४

१. फ रा म अ-० हरम् ॥ अ-प्रकृष्टं ॥ ३. आ-तन्व कश्चिद्वनोद्देशे तरसा

वनं नाशितम् । अ-तत्र कश्चिद्वनोद्देशो मनसैव प्रकल्पितः । ४. फ-यत्रास्ते ।

५. फ-परिरक्षितः । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ-यं सीता समुपाश्रिता । ८.

आ-सिसपा० । फ-शिखर्या० । रा व अ-शिखर्या० । ९. आ-तेनातिर० ॥

१०. फ-तस्योग्रस्योग्ररूपं । ११. ल२-आख्यातुम् । १२. प्र-न ॥ १३.

आ-तव । १४. प्र म ल, ल२-सर्तां स्वमि० ॥ १५. फ-राक्षसेश्वरः ।

अ-रक्षणी वरः । १६. आ-हुताग्निरिव ॥ १७. आ-आत्ममानससं० ।

फ-पोय मानवरं० । अ-० पंभृतां । १८. अ-राक्षसा । १९. फ अ-व्यादि० ॥

- तेषाम् अशीति-साहस्राः(१सी)किं-कराणां मनस्-विनाम्।[२५
 २३] निर-ययुर्(१यौ)भवनात् तस्मात् कूट-मुद्गर-धारिणाम् २५[२६पू
 दृष्टाः स्वामि-हिते युक्ता घोर-रूपा महा-बलाः ।[N
 २४] युद्धाऽभि-नन्दिनः सर्वे हनुमत्-त्रासनोत्सुकाः ॥२६॥[२६उ
 हनूमान् अपि वि-क्रान्तः स्वं पौरुषम् उपाऽऽश्रितः ।^१
 २५] स-हर्षः पदम् आ-साद्य तं चैत्यं सोऽध्य-अरोहत् ॥२७॥ [N
 आ-रोहमाणस्य ततो वेगो^२ वेग-ततो महान् ।
 २६] सोपानेष्त्वं अंभवत् तस्य प्रति-शब्दो बृंहत्-तरः ॥२८॥[N
 अ-प्रभृष्यः सुदुर-धर्पं चैत्य-प्राकारम् आ-रुहन् ।
 २७] हनूमान् प्राऽज्ज्वलन् लक्ष्म्या पारियौत्रोपमोऽभवत् ॥२९॥ [N
 तं^३ कपिं ते^४ समा-साद्य तोरण-स्थम् अरि-दमम् ।
 N] अभि-पेतुर् महा-भोगं पतङ्गा इव पावकम् ॥३०॥[२७
 ते गदाभिर वि-चित्राभिः परिधैः काञ्चनैस् तंथा ।
 N] आ-जघ्नुर वीनरं श्रेष्ठं वाणैर् आदिस-सन्निभैः ॥३१॥[२८
 आवर्त्त इव तोयस्य गाङ्गस्य विपुलो महान् ।

१. फ-(तु० वं)-साहस्री किकराणां महाचमूः । आ-तरस्विनाम् ।
 ल२-तमस्वि० । २. प्र म ल१ ल२-वचनात्तस्य । ३. फ-शूलमु० । च प्र
 ल१ ल२-शूलमुद्गरपाणयः । अ-कूटमुद्गरपाणयः ॥ आ म-०धारिणः ।
 ४. फ-दृष्टाः । रा-दृष्टा । ५. फ-युद्धाभिमानतः सर्वे हनूमन्तमुपागमन् ॥
 ६. अ-नास्ति । ७. म-सहस्र । अ-महस्रपादम् । आ-सहर्ष० ।
 ८. अ-चैत्यमधिरोहता ॥ ९. प्र-वेगवे० । ल२ अ-वेगाद् । १०. आ-
 सोपानेय भवेत् । ११. च रा प्र व म ल१ ल२ अ-महत्तरः ॥ १२. फ-
 अवमृष्यन् । रा प्र म ल२ अ-अप्रभृष्यं । १३. फ च रा प्र व म ल१ ल२-
 पारिजातोप० ॥ १४. फ ल१ ल२-ते कपि तं । च रा प्र व-ते कपि ॥
 म-तं कपि ॥ १५. फ व-०वेगाः । अ-०भागाः । १६. आ-वाञ्चनैर्गदैः ।
 फ अ-काञ्चनाङ्गदैः । १७. म अ-वानरश्रेष्ठं ॥

- N] आ-क्षिप्तो हनुमांस तैम् तु स सर्वैरक्षसांगणैः॥३२॥ [N
 स तैः परि-वृतः श्रीमान् सर्व-तः सत्त्व-वान् कपिः । [N
 २७] समा-विध्य च लांगुलं ननाद सुमहो-स्वनम् ॥३३॥ [३०उ
 स भूत्वा च महा-कायो हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 २८] भुजमै आ-स्फोटयामास लंकां शब्देन पूरयन् ॥३४॥ [३१
 तस्याऽऽस्फोर्टेन-शब्देन महता श्रोत्र-घातिना ।
 २९] पेतुर् विहङ्गा गगनाद् उच्चैश् चेदम् अवोपैषत् ॥३५॥ [N
 जयत्य् अति-बलो रामो लक्ष्मणश् च महा-बलः ।
 ३०] राजा जयति मु-ग्रीवो राघवेणोऽनु-पालितः ॥३६॥ [३३
 दूतोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ।
 ३१] हनुमान् शत्रु-सैन्यानां नि-हन्ता मारुताऽऽत्म-जः॥३७॥ [३४
 ने रावणे-सहस्रं मे युद्धे प्रति-बलं भवेत् ।
 ३२] शिलाभिश् च प्र-हंरतः पादपैश् च सहस्र-शः ॥३८॥ [३५
 धर्पयित्वा पुरी लंकां अभि-वाद्य च मैथिलीम् ।
 ३३] समृद्धोऽर्थो गमिष्यामि मिपेतां सर्व-रत्नसाम् ॥३९॥ [३६
 एवम् उक्त्वा वि-मानाऽग्रे चैत्ये स हरि-पुङ्गवः ।
 N] धैभवद् भीम-संहातो लंकां शब्देन पूरयन् ॥४०॥^{११} [N

१. फ अ-परिक्षिप्य हनूमन्त स यभी रक्षसा गणः । प्र म ल_१ ल_२-
 आक्षिप्तो हनुमास्तइय सर्वतो रक्षसां गण. ॥ २. च प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-सुमहस्वनम् ॥ ३. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-वृष्ट्य । ४.
 फ-तस्यास्फोटितम् ॥ ५. आ-गगनाद्विध्वेयम् । ६. च-जयतु । ७. व म ल_१-
 रामेणैवानुपा० ॥ ८. फ च-कोशलेन्द्रस्य ॥ ९. फ-रावणस्य सहस्र ।
 १०. ल_२-प्रहस्ता ॥ ११. रा म-ससिद्धार्थो । ब प्र ल_१-समिद्धार्थो । १२.
 अ-पश्यतां ॥ १३. फ-मानदद्भी० । रा प्र म ल_१ ल_२-भनदद । ब-
 भव्यद् । १४. अ-नास्ति ॥

तेनाऽऽक्रान्तः प्रचलिना प्रासादः स हनूमता ।

३५] व्य-भक्षीर्यत गिरेः शृङ्गं वज्रेणेव च ताडितम् ॥४१॥^३[N

३६पू] ते तं वानरम् आ-साद्य चैत्य-प्रासाद-संस्थितम् ।

N] अभि-पेतुर् यथा मेघाः पर्वतं प्रति-वर्षितुम् ॥४२॥^४[N

तस्य संनाद-शब्देन तेऽभवन् भय-पीडिताः ।

३८] ददृशुश्च हनूमन्तं सन्ध्या-मेघम् ईवोत्थितम् ॥४३॥ [३७

स्वामि-सन्देश-निःशंकास् ततस् ते राक्षसा युधि ।

३९] चित्रैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुः समन्ततः ॥४४॥ [३८

४०पू] तैः संपरि-वृतः क्रूरैः सर्व-तः स महा-बलः ।

N] आ-ससादाऽऽयैसं भीमं परि-धं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४५॥

४३उ] स तं परि-धम् आ-साद्य वि-नन्देन रक्षसां गणम् । [३९

४४पू] सुदयामास वज्रेण दैर्त्यान् इव सहस्र-दंक् ॥४६॥ [N

स पञ्च-गम् इवाऽऽदाय स्फुरन्तं विनता-मुतः ।

N] वि-चचाराऽम्बरे वीरो गृहीत्वा परि-धं हरिः ॥४७॥ [४०

स हत्वा राक्षसान् वीरेण किं-करान् मारुताऽऽत्म-जः ।

१. फ रा प्र ब म ल, ल_२-प्रचलितः । च-प्रचलितः । २. रा प्र म ल, ल_२-विदारितम् । ३. अ-नास्ति । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-मास्थितम् । ५. फ-वेगाः ॥ ६. फ अ-भयशङ्किताः । ७. आ-इवोदितम् । फ-इवोदितम् । च म-इवोदितम् । रा-इवोदितम् ॥ ८. फ-निःशङ्काः प्रतस्थू । ९. फ-भीतैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ १०. प्र ब म ल, ल_२-स तैः प० । ११. म ल, ल_२-शूरैः । १२. रा-समन्तात्सुम० । प्र ब म ल, ल_२-समन्तात् स । १३. फ-दाय स घोरं । च रा प्र ब म ल, ल_२-दाय तं भीमं ॥ १४. प्र म ल, ल_२-आस्थाय । अ-आदाय । १५. आ-न्यहनद्रक्षसां । प्र म ल, ल_२-निनदन् र० । अ-क्षवधीद् रक्षसां गणान् । फ-सुघोरं र० । १६. रा प्र ब म ल, ल_२-दानवानिव वज्रभृत् ॥ १७. आ-सर्पमिवामदाय । १८. आ-धीः ।

- N] युद्धाऽऽकांक्षी तैतो वीरस् तोरणं समामि-प्लुतः ॥४८॥ [४१
 ततस् तस्माद् भयान् मुक्ताः केचिद् अत्र निशा-चराः । [४२पृ
 N] उद-र्यस बलिनो भीमाः संनि-कैर्प इन्मृतः ॥४९॥ [N
 ते प्र-दीप्तानि शूलानि मुद्राऽसि-परङ्गधान ।
 N] वि-मृजन्तो महा-कायास् तं कैर्पि पर्य-अवारयन् ॥५०॥ [N
 ततो वाताऽऽत्म-जो क्रुद्धो भीम-रूपं समा-स्थितः ।
 N] राक्षसानां शतं घोरं जघान हरि-पुङ्गवः ॥५१॥^१ [N
 स हत्वा राक्षस-गणान् वज्रेणेन्द्र इवाऽसुरान् ।
 N] अन्तरिक्ष-स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥५२॥ [N
 मोहशानां सहस्राणि वि-शिष्टानां च राक्षसाः ।
 N] बलिनां वानरेन्द्राणां मुग्रीव-वश-वर्तिनाम् ॥५३॥ [N
 सं-स्थितानि परे पारे समुद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
 अहम् ऐकस् ततः प्रोऽऽप्तः सीता-सन्दर्शनोत्सुकः ॥५४॥ [N
 सा च दृष्टा मया साध्वी भर्तृ-दर्शन-लालसा ।
 N] शेष-कार्य-समाधाने कृत-बुद्धिश्च नो नृपः ॥५५॥ [N
 स वानर-सहस्राणां कोटि-कोटिभिर्^२ आ-वृत्तः ।
 ४८] आ-गमिष्यति सु-ग्रीवः सर्वेषां वो नि-पूदेनः ॥५६॥ [N
 नेयम् अस्ति पुरी लङ्का न यूयं न च रावणः ।
 ४९] 'यैः सै राघव-वीरेण कृतै-चैरो निशा-चरः ॥५७॥ [N

१. फ-तदा । २. फ-भुवः । ३. फ अ-केचित्तत्र ॥ राक्षसाः ।

च प्र व म १ ल_२-केचित्तत्र तु नि० । ४. ल_२-उत्प्लुतः । ५. आ-सन्निकर्षे ॥

६. आ-राक्षसाः ॥ ७. आ रा प्र व म ल_१ल_२-नास्ति ॥ ८. फ-अन्तरीक्षे स्थितः ॥

९. आ-ईदृशानां । १०. रा प्र व म ल_१-राक्षसां ॥ ११. फ-मेवागतः

सम्पक् ॥ १२. फ-टिकोटीभिरावृतः । च रा प्र व म ल_१ल_२-

टिकोटिसमावृतः । १३. आ-विपूदकः । व-जिघांसया । १४. अ-यत् ।

१५. फ अ-यत् ॥

तैतस् तु समरं मुक्ता केचित् तत्रैव राक्षसाः ।

५०] तान् हतान् सु-बहून् दृष्ट्वा वि-पेदुर नष्ट-चेतसः ॥५८॥ [N

हताऽवशेषा जग्मुस् ते राक्षसा रावणाऽऽलयम् । [N

नि-हतान् किं-करान् सर्वान् रावणायाऽऽचक्षिरे [४२३

५१] तद् अ-प्रियं महा-घोरं श्रुत्वा चुक्रोध रावणः ॥५९॥^६ [N

स राक्षसानां नि-हतं महा-बलं

नि-शम्य राजा परिवृत्त-लोचनः ।

समा-दिदेशाऽप्रतिपं पराऽऽक्रमे

N] प्रहर्त-पुत्रं समरेषु दुर-जयम् ॥६०॥ [४३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे किकर-बधौ

नामैकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥३९॥

१. च-मरणाद्धि ततो । रा प्र व म ल, ल_२-मरणाच्च विनिर्मुक्ता ये के० । अ-समाराधि ततो मुक्ताः । २. फ-कतिचिन्मत्तराक्षसाः । च-केचित्तस्मा । रा० । रा प्र व म ल, ल_२-केचित्त्र रा० । अ-कतिचित्त्र रा० । ३. फ-हत्वा ॥ ४. फ-गत्वा । ५. फ-राक्षसः । ६. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—रा च प्र व म ल, ल_२-किंकरान्सुबहून् हत्वा हनुमान् फपिकुञ्जरः । काञ्चनाम्रवणच्छत्रं बभञ्ज प्रमदावनम् ॥ चम्पकान्नागवृक्षांश्च* तिलकान्वञ्जुलानपि । नारिकेलानशोकांश्च तथाऽन्यान् विविधान् द्रुमान् ॥ बभञ्ज परमक्रुद्धो वृक्षशाला जघान च † । तं द्रष्ट्वा भज्यमानञ्च ‡ वनपालाः समन्ततः ॥ ७. फ अ-महागणं । प्र म ल, ल_२-महदबलं । ८. फ-रक्षोगणं वै । प्र व म ल, ल_२-प्रहस्तसूनुं ॥

* व प्र ल_२-चम्पकान्नागवृक्षांश्च । † रा प्र व म ल, ल_२-वृक्षशाला यभञ्ज च । ‡ रा प्र व म ल, ल_२-दृष्ट्वा भज्यमानं वन ।

[वं-३९]= [चत्वारिंशः सर्गः] [=श-४४]

१४७] सं-दिष्टो राजसेन्द्रेण ग्रहस्तस्य सुतो बली ।^१

जम्बु-माली महा-दंष्ट्रो निर-जगाम धनुर-धरैः ॥१॥ [१

१५] रक्त-माल्यांश्चर-धरः स्रग्वी रुचिर-कुण्डलः ।

महा-विद्वत्त-नयनश् चण्डो परम-दुर्जयः ॥२॥^२ [२

१६] धनुः शक्र-धनुः-मख्यं वहन् रुचिर-सायकम् ।

वि-स्फारयंश् च वेगेन वज्र-निष्पेपे-निस्वनम् ॥३॥ [५

१७] तस्यं विस्फार-त्रोपेण धनुषो महतो दिशः ।

प्र-दिशो गगनं चैव संहता सम-अपूर्यत ॥४॥ [६

१८] रथेन स्वर-युक्तेन तम् आ-गतम् उद्-ऐक्षत ।

हनुमान् वेग-सम्पन्नो जहर्ष च नैनाद च ॥५॥ [८

१९] तं तोरण-विटङ्कस्थं हनूमन्तं महा-कपिम् ।

जम्बु-माली महा-बाहुर विव्याध नि-शितैः शरैः ॥६॥ [९

२०] अर्ध-चन्द्रेण वदने शिरस्य एकेन कर्णिनौ ।

बाह्वोर विव्याध नाराचैर् वि-शिशैर्मृतं महा-कपिम् ॥७॥ [१०

१. व-ग्रहस्ततनयो । २. फ-अतः पूर्व पूर्वसर्गापठितः 'किंकरान्
 सुयहून् हत्येत्यादिः सर्गाऽन्तः पाठः पठ्यते । ३. रा प्र व म ल, ल२-
 महाबलः । ४. आ-मालांवरधरः । ५. आ-स्रग्वी । अ-श्रीमान् ।
 ६. फ व-समरदु० । ७. च रा प्र व म ल, ल२-कोधमंरक्तनयनश्च मंष्ट्रो-
 ष्टुष्टो बली ॥ ८. फ-रयन्म । प्र व-रयन् । ९. फ-यन्निर्पापति० ॥
 १०. आ-यस्य । ११. प्र व म-महता । अ-महता । १२. आ ॥ रा-परा-
 रयन् । व-ममपूरयन् । १३. फ अ-उदीक्ष्य यः । १४. फ-ननर्द ।
 अ-ननन्द ॥ १५. फ-कर्पिणः । १६. आ फ-विनिर्पम् ॥

- २१] तस्य तच्च ह्युद्यमे ताम्रं शरेणाऽभि-हतं मुखम् ।
 शरदीऽवाऽम्बुजं फुल्लं विद्धं भास्कर-रश्मिना ॥८॥ [११
 २२] चुकोप वाणाऽभि-हतो राक्षसस्य महा-कपिः । [१३
 ततः पार्श्वेऽति-विपुलां ददर्श महतीं शिलाम् ॥९॥
 २३] तरसा तां समुद-क्षिप्य चित्तेप बल-वान् हरिः ।
 तां शरैर् दशभिः क्रुद्धः सूदयामास राक्षसः ॥१०॥ [१४
 २४] वि-पन्नं कर्म तद् दृष्ट्वा हनूमांश् चाऽति-विक्रमः ।
 सैलं स-भ्रूलम् उद-पाठ्यै भ्रामयामास वीर्य-वान् ॥११॥ [१५
 २५] भ्रामयन्तं कपिं दृष्ट्वा सैल-वृत्तं महा-बलम् ।
 चिक्षेप सु-बहून् वाणाञ्च जम्बु-माली महा-बलः ॥१२॥ [१६
 २६] सैलं चतुर्भिश्च चिच्छेद वानरं पञ्चभिर् भुजे* ।
 उरस्यै एकेन विव्याध दशभिश्च स्तनाऽन्तरे ॥१३॥ [१७
 २७] स शरैः पुरित-तनुः क्रोधेन महताऽऽहतः ।
 गृहीत्वा परि-धं घोरं भ्रामयास वीर्य-वान् ॥१४॥ [१८
 २८] अति-वेगोऽति-वेगेन भ्रामयित्वा मदोत्कटेः ।
 परि-धं पातयामास जम्बुमालि-रथोपरि ॥१५॥ [१९
 २९] तस्य नैव शिरो नोऽस्थि न जानु स्फिग् न बां हनुः ।
 न धनुर् न रथो नाऽङ्गैस् तत्र किञ्चन दृश्यते ॥१६॥ [२०
 ३०] स हि तस्याऽति-वेगस्य वेगेन महता हतः ।

१. आ-पार्श्वेऽतिविपुलां शुभ्रां । २. फ-बलात् । ३. फ-वृष्ट-
 प्छालं समुत्पाठ्य । ४. फ-वेगवान् ॥ ५. आ-शरैः । ६. प्र ल, -त-
 स्येकेन । ७. ल, -वेगवान् । ८. अ-सोतिवे० । ९. फ च-महोत्कटः ।
 १०. रा-पात० । ११. ल, -नास्ति । १२. फ अ-बाहवः । १३. फ-
 न इत्य तत्र किञ्चिददृश्यते । च रा प्र ब म ल, ल, -नाशस्तत्र किञ्चि
 दृश्यते । अ-नाशस्तत्र कश्चिद दृश्यते ॥

सर्वः सं-चूर्णितस् तत्र स-मांसाऽस्थि-शिरस्-तनुः ॥१७॥ [N
जम्बु-माली च नि-हतः किं-कराश् च नि-पातिताः ।^१

३१] चुक्रोधै रावणः श्रुत्वा क्रोध-संरक्त-लोचनः ॥१८॥ [२२
स रोप-संवर्द्धित-लोल-लोचनैः

प्रहस्त-पुत्रे नि-हते महा-बले ।

समा-दिदेशाऽऽशुं महा-महाऽऽयुधानं

३२] अमात्य-पुत्रान् सुहृद-प्रहारिणः ॥१९॥ [२३

स राज्ञसानां नि-हतं महो-भणं

वनं च भग्नं परंमं प्रियं बली ।

हनूमतम् तं च नि-शम्य वि-क्रमम्

अमात्य-पुत्रान् व्य-असृजन् महा-बलान् ॥२०॥ [N^{१२}

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे संका-पर्यणि जम्बुमालि-वधो

नाम चत्वारिंशः सर्गः ॥४०॥

१. आ-सर्व । २. अ-जम्बुमालि च निहतं किंकराश्च निपातिताम् ।

३. अ-चुक्रोध । ४. फ-क्रोधसंभुभिताननः । अ-संलुलिताननः ॥

५. फ म अ-संवर्द्धित । रा प्र व म ल, ल-रोपसंवर्द्धितलोचनो

युवा । आ-तलोचनो युवा । ६. व रा प्र व ल, ल-प्रहस्तपुत्रो

निहतो महाबलः । ७. रा प्र व म ल, ल-आय दृष्टायुधांस्वान् ।

फ-महायुधांस्वान् । ८. फ-व्यसृजन् महाबलान् । ९. प्र व ल, ल-महा-

चिपं । १०. आ-परमप्रियं । ११. च-विद्यन् । १२. फ-नास्त्रि ॥

[चं-४०]= [एकचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४५]

ततस् ते राक्षसेन्द्रेण नोदितां मन्त्रिणां सुताः ।

१] निर्-ययुर् भवनात् तस्मात् सप्त सप्ताऽर्चि-वैर्चसः ॥१॥ [१

महाबल-परीवारा धनुष्-मन्तो महा-बलाः ।

२] कृताऽस्त्राः परमेष्वासौः परस्पर-कृतोद्यमाः ॥२॥ [२

हेम-जाल-परिच्छिन्नैर् वेगवैद्भिः पताकिभिः ।

३] तोयद-स्वन-निर्घोषैर् वाजि-युक्तैर् महा-रथैः ॥३॥ [३

तप्त-काञ्चन-चित्राणि चापान्य् अमित-विक्रमाः ।

४] वि-स्फारयन्तः सं-दृष्टास्तडिद्-वन्त इवाऽम्बु-दाः ॥४॥ [४

जनन्यस् तामै तदा तेषां विदित्वा किं-करात् हतान् ।

५] बभूवुः शोक-सम्भ्रान्ताः स-वान्धव-सुहृज्जनाः ॥५॥ [५

ते परस्पर-संदृष्टास् तप्त-काञ्चन-भूषणाः ।

६] अभि-पेतुर् हनूमन्तं तोरणाऽग्र-व्यवस्थितम् ॥६॥ [६

सृजन्तो वार्ष-वर्षं ते घोर-रूपा महा-स्वनाः ।

७] वृष्टि-मन्त इवाऽम्भोदा वि-चेरुर् नैर्ऋतेर्पभाः ॥७॥ [७

अव-कीर्णस् ततस् ताभिर् हनूमाञ् शर-वृष्टिभिः ।

८] अभवत् सं-वृताऽऽकारः शैल-राट् इव वृष्टिभिः ॥८॥ [८

१. च रा प्र ब म ल, ल२ अ-नोदिता मन्त्रिणः । २. फ-०र्चिर्वैर्चसः ॥

३. आ-कृतास्त्रविदां श्रेष्ठाः ॥ ४. आ-ध्वजवद्भिः ॥ ५. फ-ताः स्वनन्त्येषां ।

६. फ-०सन्त्रस्ताः । च रा प्र ब म ल, ल२-०वेभ्रान्ताः । अ-०संतप्ताः ।

७. आ-०ग्रमव० । रा प्र ब म ल, ल३-०स्थितं तदा ॥ ८. फ-वाण-

वृष्टिस्ते रथस्थाः सुम० । अ-वाणवृष्टि ते रथस्थाः सुम० । रा च प्र

म ल, ल२-घोररूपं म० । ९. फ-नैर्ऋताम्बुदाः । १०. आ-नास्ति ॥

स शरान् वधयामास तेषाम् आशु-चरः कपिः ।

९] स्थ-वेगं च वीराणां वि-चरन् वि-मलेऽम्बरे ॥९॥ [९

सं तैः क्रीडन् धनुष्-मद्भिर् व्योम्नि वीरः प्र-काशते ।

१०] सहस्राऽक्षो धनुष्-पाणिस् तोय-दैर् इव मारुतिः ॥१०॥ [१०

स कृत्वा नि-नदं घोरं त्रासंयित्वा महा-धमम् ।

११] चकार हनुमान् वेगं तेषु रत्नः सु वि-स्पन्दे ॥११॥ [११

तलेनाऽप्य् अवधीत् कांश्चिन् पद्भ्यां कांश्चिद् परं-तपः ।

१२] मुष्टिभ्याम् अवधीत् कांश्चिन् नखैः कांश्चिद् व्य्-अदारयैत् १२ [१२

१३] प्र-ममाधोरसा कांश्चिद् ऊरुभ्याम् अपरान् कपिः ।

१४] केचित् तस्योर्ग्र-नादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥१४॥ [१४

१५] ततम् तेज्ज् अवे-सन्नेषु भूमौ नि-पतितेषु च ।

तत् सैन्यम् अगमत् सर्वं दिशो दश भयाऽर्दितम् ॥१५॥ [१५

वि-नेदुर् वि-स्वरान् नादान् नि-पेतुर् भुवि वीजिनः ।

१६] भग्न-नीडैर् ध्वज-च्छत्रैर्भू वि-कीर्णाऽभवद् रथैः ॥१६॥ [१६

स तान् प्र-दृष्ट्वा विनि-दस्य राक्षसान्

महा-बलांश् चण्ड-पराक्रमैः कपिः ।

युयुत्सुर् अन्यैर् बहुभिः सं राक्षसैस्

१७] तद् एव वीरोऽधि-जगाम तोरणम् ॥१७॥ [१७

हृत्पार्श्वे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-पुंश्च-वधो

नामैकचत्वारिंशः सर्गः ॥४१॥

१. फ-चरन् । २. आ-स्थवेगेन ॥ ३. च-तमः । प्र व म ल,

ल-दरैः ॥ ४. आ-आमयित्वा । ५. फ-भैरवम् । आ-विस्मयम् ॥ ६. फ

प्र व म ल, ल-महाबलः । ७. रा प्र व म ल, ल-ददारपद ॥

८. आ-वसिन्वन्नोद्वेगे । फ-उत्सवैव नादेन ॥ ९. आ-तेषु वमन्नेषु ॥ १०.

आ-भागतः । ११. फ-भग्ननीलध्वजैः ॥ १२. च रा म-पराक्रान्तम् । १३. फ

अ-अन्यैः पुनरेव । प्र-पूर्तैर्व ॥ १४. फ म-अमात्यपुत्रवधो ॥

[वं-४१]= [द्वाचत्वरिंशः सर्गः] =[दा-४६]

हतान् मन्त्रि-सुतान् श्रुत्वा वानरेण महाऽऽत्मना ।

१] रावणः सं-वृताऽऽकारश्च चकार मंतिम् उंच्तमाम् ॥१॥ [१

स विरूपाऽक्ष-यूपाऽक्षौ दुर-द्धरं च महा-बलम् ।

२] ग्रै-घसं भास-कर्णं च पञ्च सेनाऽग्र-योधिनः ॥२॥ [२

सं-दिदेश दश-ग्रीवो वीरान् रैण-विशारदान् ।

३] मैन्त्रि-पुत्र-वध-व्यग्रो हनुमद्-ग्रहणं प्रति ॥३॥ [३

N] महा-गुण-परिख्याता रैण-कर्म-विशारदाः । [N

यात सेनाऽग्र-गाः क्षिप्रं महा-बल-पराऽऽक्रमाः ।

४] स-वाजि-रथ-भातद्गाः स कपिः शास्यताम् इति ॥४॥ [४

यत्नेन खलु योद्धव्यं तम् आ-साद्य वेनाऽऽलयम् ।

५] कर्म चाऽपि संमा-देयं देश-कौल-नय-क्षमम् ॥५॥ [५

N] वानरोऽयम् 'इति ज्ञातुं नहि मे शुद्ध्यते मनः । [६पू

नोऽप्य् अहं ते कपि मन्ये कर्म-तः 'प्रैति-तर्कयन् ॥६॥

६] सर्वथा तैर् महा-भूतं महा-बल-परिग्रहम् ।

८पू] भवेद् इन्द्रेण र्वा सृष्टम् अस्मान् प्रति तपो-वेलात् ॥७॥ [७

१. फ-मतिमान्मतिम् ॥ २. प्र व म ल, ल२-०-अरूपाक्षौ । ३. आ-प्रथमां । ४. आ-नयवि० । ५. आ-मन्त्रिपुत्रवधे व्यग्रो । फ-स तु क्रोधसामविष्टो । अ-हनुमद्ग्रहणव्यग्रो । ६. फ-हनुमद्विग्रहं ॥ ७. रा-रणे क० । फ-महाक० । ८. फ-यान्तु । ९. फ-०लपरिग्रहाः ॥ १०. फ-ह्वगमम् । ११. फ प्र म ल, ल२-समाधेयं । १२. आ-देशकालेण यच्छुभम् । अ-देशकाले च यच्छुभम् ॥ १३. आ-अविज्ञातो । १४. फ-न ह्यह । १५. रा प्र व म ल, ल२-परित० ॥ १६. ल२-सर्वतस्तत् । १७. ल२ फ अ-पराक्रमम् । १८. फ-सृष्टोऽयम्० । १९. रा प्र व म ल, ल२-तपोबलम् । फ-विरुध्यता ॥

स-नाग-न्यक्ष-गन्धर्वैर् देवैर् वाऽपि महर्षिभिः । [८५
N] सम-पक्षाऽस्मद्-विनाशाय कृत्येयं काम-रूपिणी ॥८॥ [N]

सृष्टा तस्मात् प्र-यत्नेन योधेयध्वं महा-बलाः ।

[N] तद् विनिर्-यात सैन्येन सं-युगे युद्ध-दुर्जयाः ॥९॥ [N]

१७] निर्-जिता हि मया देवाः सं-युताः सं-युगे पुरा । [८७

तैर् अवश्यं वि-धातव्यं व्य-अलीकं किञ्चिद् एव नः ॥१०॥

१०] तद् एतन् नास्ति सन्देहः संप्रत्यै अद्य नि-ष्टेयताम् । [९

हरिर् इत्य-एव नोपेक्ष्यः कपिः क्रूर-पराक्रमः ॥११॥

११] दृष्टा हि हरयः शूरा मया विपुल-विक्रमाः । [१०

वाली च सह-सुग्रीवो जाम्ब-वांश् च महा-बलः ॥१२॥

१२] नीलः सेना-पतिश् चैव ये चाऽन्ये तद्-अन्तराः । [११

१३] तेषां तु न गतिर-व्योम्नि न तेजो न पराक्रमः ॥१३॥ [१२

संस्वम् एतद् व्येव-स्थेयं कपि-रूपस्य तस्य तद् । १०

[N] महान्तं यन्म-आ-स्थाय कर्त्तव्यम् तस्य निर्ग्रहः ॥१४॥ [१३

तस्माद् अस्य महोत्साहैर् अ-प्रयत्नैः सन्द-आयुधैः ।

१. फ-वा परमर्षिभिः । अ-वा स मह-॥ २. रा म-तोच-॥ ३. फ-
निर्वाताः सर्वसैन्येन संयुगेष्वपरादसुरवाः ॥ ४. रा प्र म-संयुगे सहिताः पुरा ।
ब-ल, ल-संयुगे सहिताः पुरा । फ-सगणाः सपुरन्दराः ॥ ५. च-
संप्रवृत्ति-॥ रा-संप्रयोग्य निरुद्धता । प्र व म-संप्रवृत्त्य निरुद्धताम् । ल-
संप्रवृत्त्य निरुद्धिताम् । ल-प्रेमसग्य निरुद्धताम् । फ अ-तत्प्रमद नि- ।
६. म ल, ल-कपि-॥ ७. म ल, ल-क्रूर । ८. ल, ल-महाययाः ॥
९. अ-अन्तरं । १०. च प्र व म ल, न मतिर्न बलौमाहौ न रूपं न
पराक्रमः ॥ ११. आ-सर्वयैवाप्यव- । प्र व म ल, ल-सर्वयैवाप्यव- ।
१२. आ अ-उ । ल-च । १३. फ-नास्ति । १४. आ फ-प्रयत्नं महद् ।
१५. फ-निवारयितुमर्ह्य ॥ १६. रा-यस्य । १७. फ-संस्वदायुधैः ।

- १५] सर्वैर् एव समेतैश् च भवितव्यम् असंशयैः ॥१५॥^१ [N
 कामं लोकांस् त्रयः सेन्द्राः स-सुराऽसुर-मानवाः ।
 १६] भवताम् अग्र-तः स्यातुम् अपौर्यासा रणाऽजिरे ॥१६॥ [१४
 तथाऽपि तु नय-ज्ञेन वि-जयं परि-रक्षता ।
 १७] भवितव्यं प्र-यत्नेन युद्धे सिद्धिर् हि चञ्चला ॥१७॥ [१५
 ते स्यामि-वचनं मूढधर्मा प्रति-गृह्य महौजसः ।
 १८] सम्-एतुं तु महा-भोगा हुताऽश-सम-तेजसः ॥१८॥ [१६
 रथैश् च मत्तैर् मातङ्गैर् वाजिभिश् च महा-जैवैः ।
 १९] शतैश् च वि-विधैस् तीक्ष्णैर्भृशं चोप(१पाऽऽ)-वृता बलैः १९[१७
 ततस् तं ददृशुर् वीरा दीप्यमानं महा-कपिर्म् ।
 २०] रश्मि-मन्तम् इवोद-यन्तं स्व-तेजो-रश्मि-मालिनम् ॥२०॥ [१८
 तोरण-स्थं महा-भागं महा-सत्त्वं महा-बलम् ।
 २१] महा-मतिं महोत्साहं महा-कायं महा-कपिर्म् ॥२१॥ [१९
 त सम्-ईक्ष्य च ते सर्वे दिक्षु सर्वास् अव-स्थिताः ।
 २२] तैस् तैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुस् ततस् ततः ॥२२॥ [२०
 तस्य पञ्चाऽऽयसास् तीक्ष्णाः सि(१शि) तास् तेन शिलीमुखाः

१. प्र ल_१-सर्वैरेवाग्रमत्तैश् । २. आ-०मंशयः । फ ब म ल_२-०संशयं ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-सेन्द्रास्त्रयः लोका । ५. रा प्र ब
 म ल_१ ल_२-असमर्था ॥ ६. आ-तु हि नावज्ञा नयमाकांक्षिणी रणे । च-
 तु हि नावज्ञा जयमकांक्षिणी रणे । रा प्र ब म ल_१ ल_२-कार्या नावज्ञाजय-
 माकांक्षता रणे । ७. फ-रक्षिण्यं । ८. आ-युद्धसिद्धिश्च ॥ ९. आ फ-समुपेतुर् ।
 १०. फ-०वेगा । ११. फ-हुताग्निस-० ॥ १२. फ-रणोन्मत्तैश्च मा-० अ-मत्तैर्नागैश्च ।
 १३. आ-०यवैः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-बलैः ॥ १४. अ-०बलम् ।
 १५. ल_२-इयादित्यं ॥ १६. फ-०मुग्रम् । १७. फ-०बलम् ॥ १८. च रा प्र
 ब म ल_१-सिताः पंचमुखाः शराः । ल_२-मिताः पंचमुखाः शरैः । फ-स्कीटाः
 पंचमुखाः शराः ॥

२३] शिरस्य उत्पल-पत्राऽऽमा दुर-द्धरेण नि-पातिताः॥२३॥[२१

स तैः पञ्चभिर् आ-विद्धः शरैः शिरसि वानरः ।

[N] उत्-पंपात नदन् व्योम्नि दिशो नादेन पूरयन् ॥२४॥[२२

ततस् तु दुर-द्धरो वीरः स-रथः सज्ज-कार्मुकः ।

२४] किरच् शर-शैतान् एव तम् आ-पेदेऽमरोपमैः ॥२५॥[२३

स कपिर् वारयामास तं व्योम्नि शर-वर्षिणम् ।

२५] दृष्टि-मन्तं निदायाऽन्ते पयो-दम् इव मारुतः ॥२६॥[२४

अर्धमानस् ततम् तेन दुर-द्धरेणाऽनिलाऽऽत्म-जः ।

२६] वफार कदनं भूयो व्य-भवर्द्धत च वीर्य-वान् ॥२७॥[२५

सोऽम्बरं सहसोत्-पत्य दुर-द्धरस्य रथोपरि ।

२७] नि-पपात महा-वेगो विद्युद् आशु गिराव् इव ॥२८॥[२६

ततः स मथिताऽष्टौऽश्वं रथं भग्नाऽक्ष-कूवरम् ।

२८] वि-हाय न्य-अपतद् भूमौ दुर-द्धरस् त्यक्त-जीवितः ॥२९॥[२७

तं विरूपाऽक्ष-यूपाऽसौ दृष्ट्वा नि-पातितं भुवि ।

२९] सजात-रोषोव् बद्ध-मुक्तौ व्योम्नि मुद्गर-धौरिणौ ॥३०॥[२८

स ताभ्यां सहसोत्-पत्य तिष्ठन् वै वि-मलेऽम्बरे ।

३०] मुद्गराभ्यां महा-बाहुरक्षस् अभि-हतः कपिः ॥३१॥[२९

तयोर् वेग-वतोर वेगं नि-हस्य भुमहा-बलः ।

१. आ-द्वयतरभ्यनदन् । २. फ अ-व्योम । ३. फ अ-दत्ता विना दयन् । ४. अ-पीटा । ५. च प्र व म ल, ल२-०मी । ६. आ-०शतान्येकोभि पेदे । अ-०शतंस्तीक्ष्णैरभिपेदे । ७. रा प्र व म ल, ल२-०दे महाऽपि । अ-०दे मनोजवः । ८. च-तद् । ९. फ-वेगवाया । १०. च रा व प्र ल, ल२-स दरे । फ अ-स दूरं । ११. च प्र म ल, ल२-रथं प्रति । फ अ-रथे हरिः । १२. प्र-इति ॥ १३. रा प्र व म ल, ल२-मथितांगदव ॥ १४. आ-युधि । १५. आ-०राषौ युध्वेतां । १६. अ-०पाणिनौ ॥ १७. आ-विहितो ॥ १८. ल२-वेगे । १९. फ च प्र व ल, ल२-स म० ।

- ३१] नि-पपात पुनर् भूमौ सुपर्ण-सम-विक्रमः ॥३२॥ [३०
 स ताल-वृक्षम् आ-साद्य समुत्-पाठ्य च पाद-पम् ।
 ३२] उभौ राक्षस-वीरौ तौ जघान पवनाऽऽत्म-जः ॥३३॥ [३१
 ततस् तौ नि-हतौ दृष्ट्वा वानरेण महाऽऽत्मना ।
 ३३] अभि-पेदे^१ महा-वेगः प्र-सह्य प्र-घसो हरिम् ॥३४॥ [३२
 एक-तः कपि-शार्दूलं यशस्-विनेम् अभि-द्वेतः ।
 ३४] भास-कर्णश् च सं-क्रुद्धः शूलम् आ-दाय वीर्य-वान् ॥३५॥ [३३
 पट्टिर्शेन क्षुर-प्रेण प्र-घसः प्रत्य्-अपेधयत् ।^२
 ३५] भास-कर्णश् च शूलेन राक्षसः कपि-सत्तमम् ॥३६॥ [३४
 स ताभ्यां वि-^३क्षतैर् गौत्रैर् असृग्-दिग्धि (ग्य)-तनू-रुहः ।
 ३६] अभवद् वानर-श्रेष्ठो बाल-मूर्य-सम-प्रभः ॥३७॥ [३५
 समुत्-पाठ्य गिरेः शृङ्गं स-भृग-व्याल-पादपम् ।^४
 ३७] जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपि-कुञ्जरः ॥३८॥ [३६
 ततस् तेष्व् अव-सन्नेषु सेना-पतिषु पञ्चसु ।
 ३८] बलं तद् अँव-शिष्टं तु नाशयामास वानरः ॥३९॥ [३७
 अश्वैर् अश्वान् गजैर् नागान् योद्धैर् योद्धान् रथै रथान् ।
 ३९] स कपिर् नाशयामास सहस्राऽक्ष इवाऽसुरान् ॥४०॥ [३९
 हतैर् नागैस् तुरैर्द्रैश् च भैर्नैश् चैव महा-रथैः ।

१. आ-सपादपम् । फ अ-च वानरः । २. फ-तावुभौ क्रूरो जघा-
 नामर्पचोदितः ॥ ३. फ-महाबलौ । ४. फ-अभियातो ॥ ५. व म ल, ल२-
 यशस्वीत्यहनद् हुत । ६. ल, -शूरम् । ७. रा-नास्ति ॥ ८. व म ल, ल२-
 पट्टिसेन । ९. आ-अपेधयन् । १०. अतः परमधिकः पाठः-आ-समुत्पाठ्य
 गिरेः शृङ्गं समृगव्यालपादपम् । जघान हनुमान् वीरो भासकर्णं महाबलम् ॥
 ११. च-रास्ति ॥ १२. रा-विगतर । १३. फ अ-गात्रैः भत-
 जादृतनूरुहः ॥ १४. फ च अ-अवशेष ॥ १५. च रा प्र व म ल, ल२-
 तुरगैर्भैर्द्रैश्चैव ।

४०] हतैश्च च राक्षसैर भूमी रुद्ध-मार्गा समन्ततः॥४१॥ [३९

ततः कपिम् तान् धैवजिनी-पतीन् रैणे

निहत्य वीरान् स-बलान् स-वाहनान् ।

तद् एव धीरः परि-गृह्य तोरणं

४१] कृत-क्षेणः कौल इव क्षये यथा ॥४२॥ [४०

इत्यपि रामायणे सुन्दर-काण्डे हेजुमद-सुद्धे पंच-सेनाऽप्र-राक्षस-बंधो
नाम द्वाचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

१. अ-हतैश्चोप्रादिभिर् । २. आ-भीमैर् ॥ ३. अ-एवमितो महा-
यलान् । रा प्र व ल, ल-पतीन्वे । ४. रा-मवाहान् । व प्र ल, -मवान-
रान् । ल-म वानरः । ५. अ-कृतक्षणे रुद्ध । ६. फ-प्रजाक्षये ॥ ७. आ-
इति । ८. ल, -नुदितः । ९. अ-नुदितः । १०. अ-सेनापतिबंधो ॥

[वं-४२]= [त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४७.

सेना-पतीन् पञ्च से तुं प्र-मर्दितान्

हनूमता साऽनुचरान् स-वाहनान् ।

निशम्य राजा समरोद्धतस्ते ततः

१] कुमारम् अतुं प्रसम्-ईक्ष्ये तं तदौ ॥१॥ [१

स तस्य दृष्ट्याऽर्पण-सम्प्रचोदितः

प्र-तप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकैः ।

समुत्-पपाताऽऽशु सदस्ये उद्-ईरितो

२] द्वि-जाति-मुख्यैर् हविषेव पावकः ॥२॥ [२

ततो महद्-बाल-दिवाकर-प्रभं

प्रतप्त-जाम्बूनद-जाल-संवृतम् ।

रथं समा-स्थाय ययौ स वीर्य-बांन्

महा-रथं तं प्रति वानरर्षभम् ॥३॥ [३

ततस् तपः-सञ्चय-संग्रहाऽर्जितं

प्रतप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकम् ।

पताकिनं रत्न-विभूषित-ध्वजं

३] मनोजवाऽष्टाऽश्व-धरैः सु-योजितम् ॥४॥ [४

१. रा-सुतान् । प्र ब म ल, ल२-स तान् । अ-सतान् । २. च रा प्र ब म ल, ल२-सवान्धवान् । ३. आ-अ-समीक्ष्य । ४. आ-
०द्धतं ततः । ५. आ-तस्यौ । ६. फ-दृष्टिप्रतिपातचोदितः । च प्र म-
०संघनोदितः । रा ब ल, ल२-०संघचोदितः । अ-०संप्रणोदितः । ७. च-
०मुकं । ८. च फ रा प्र ब म ल, ल२-अत्र २यश्लोकस्य प्रतप्त इति पादमारम्भ
४र्थश्लोकं यावत् केचन पादशः केचन श्लोकशः पाठं जहतीति ज्ञेयम् । ९. फ-
समिन्निरीरितो । १०. च प्र ब म-महारथी । ल, ल२-महारथो । ११. रा प्र
ब म ल, ल२-महाबलं ॥

सुराऽसुराऽपृष्यम् असङ्ग-चारिणं

रवि-प्रभं व्योम-चरं समा-हितम् ।^१

सु-चन्द्रुरं स्व-अक्षविधान-कूबरं

४] यथा-क्रमाऽऽवेशित-शक्ति-तोमरम् ॥५॥ {५.५}

वि-राजमानं परिपूर्ण-चन्द्रकं

स-हेम-ज्वालं शशि-सूर्य-वर्चसम् ।

दिवा-कराऽऽभं सु-रथं समा-स्थितः^२

५] स निर्-जगापाऽमर-तुल्य-विक्रमः ॥६॥ [६

औ-पूरयन् स च महीं च साऽचलां

तुरङ्ग-मातङ्ग-महारथ-स्वनैः ।

६] वलैः समेतैर् अभि-तोरण (१०)-स्थितं

४] 'सं-दृष्टम् आसीनम् उषाऽऽगमत् कपिम् ॥७॥ [७

स तं समा-साद्य हरि हरीऽऽक्षेणं^३

युगाऽन्त-कालाऽधिपे^४ एवं प्रजा-क्षये ।

अव-स्थितं विस्मित-जौत-सम्भ्रमः

४] सम-पेक्षताऽक्षो बहु-मान-चक्षुषा ॥८॥ [८

१. ल_२-नास्ति । २. च-वसुधरं । रा प्र व म ल_१ ल_२-सुसुन्दरं ॥ ३. अ-०णसंस्थितं । ४. आ-सहेमदाज्ञा । फ-स्वहेम० । म-सुहेमदाज्ञा । ल_१-सहेमधाज्ञा । ५. आ-दिवाकराभेन रथेन संस्थितः । रा-दिवाकराभेन रथे समास्थितः । ६. फ-नास्ति ॥ ७. म-सु० । ल_२-स ५० । अ-सं० । ८. रा-समेखडां । ९. अ-समेतैः स हि तोरणास्थितं । आ-०तोरणे स्थितं ॥ १०. फ च ल_२-स षष्ठम् । प्र व म ल_१-सुष्ठम् । ११. आ-०णो । १२. आ-०कालोर्मिरिव । १३. रा ल_१ ल_२-विस्मृतवीरसं० ॥ अ-विस्मित-वीरसं० । फ च प्र व म-विस्मितवीरसं० ॥

स तस्य वेगं च कपेर महाऽऽत्मनः

पराऽऽक्रमं चाऽरिषु पार्थिवाऽऽत्म-जः ।

वि-धारयन् स्वं च बलं निशा-चरो

N] हिम-क्षये सूर्य इवाऽभ्य-अवर्धत ॥९॥ [९

स जात-मन्युः प्रैसम्-ईक्षित-क्रमैः

दुर्म-स्थिरं संप्रति दुर्-जयाऽऽकृतिः ।

समा-हिताऽऽत्मा हनुमन्तम् आहवे

N] प्र-णोदयामास शितैस् त्रिभिः शरैः ॥१०॥ [१०

ततः कपिं तं प्रसम्-ईक्ष्य गर्वितं

जित-श्रमं शत्रु-पराजयोदितम् ।

अवैक्षताऽक्षः समुदीर्ण-मानसः

६] स बाण-पाणिः प्रगृहीत-कार्मुकः ॥११॥ [११

स हेम-निष्काऽद्भुत-चारु-कुण्डलः

समा-ससादाऽऽशु पराक्रमैः कपिम् ।

तेयोर् बभूवाऽप्रतिमः समा-गेमैः

N] सुराऽसुराणाम् इव सं-भ्रमो महान् ॥१२॥ [१२

चचालं भूमिर् न तताप भास्करो

ववौ न वायुः प्र-चचाल मन्दरः ।

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-विचारयन् । २. स-इव व्यवर्धत ।
अ-इवाभिवर्द्धते ॥ ३. आ-स समीक्षितं दुर्म । फ-प्रसमीक्षितं दुर्म ।
४. आ-दुर्मस्थितः । फ-दुर्मस्थितः शुभं संप्रति । च रा प्र ब म ल,
ल_२ अ-तः संयति । ५. फ-कृतिम् । ६. आ-सितैस् ॥ ७.
फ-प्रभं । रा प्र ब म ल, ल_२-कृमं । ८. फ अ-वितम् । रा प्र ब
म-द्वतम् ॥ ९. अ-क्रमं । १०. ल_२-ततो । ११. अ-पराक्रमः ॥
१२. अ-राम ॥

कुमारम् अक्षं प्रसम-ईक्ष्य सं-युगे

[N] ननाद च द्यौर् उदधिश् च चुक्षुमे ॥१३॥ [१३]

स तस्य वीरः सु-मुखान् पतत्रिणः

[७पृ] सुवर्ण-पुंस्वान् स-विपान् इवोरगान् ।

[N] समाधि-संयोग-विमोक्षे-साधकान्

[७^१] शरान् बहून् मूर्ध्नि कपेर् न्य-अपातयत् ॥१४॥ [१४]

[८^१] सै 'तैः शरैर् मूर्ध्नि समं नि-पातितैः

[N] क्षरन् अमृग्-दिग्ध-विवृत्त-लोचनः ।

[९^१] नवोदिताऽऽदित्य-निमः शरांऽशुमान्

[N] व्य-भराजताऽऽदित्य इवोर्ण-रश्मिभिः ॥१५॥ [१५]

तेतः सै पिंगाऽधिप-मन्त्रि-सत्तमः

सम-ईक्ष्य तं राजवरांऽऽत्म-जं रणे ।

उदग्र-चित्राऽऽयुध-चित्र-कार्मुकं

[N] जहर्ष चाऽपूर्यत चाऽऽहवोर्लक्ष्मकः ॥१६॥ [१६]

स मन्दराऽग्रेऽस्य इवांऽशुमान् कपिर्

विवृद्ध-कोपो बल-वीर्य-दैर्घितः ।

कुमारम् अत्तं स-बलं स-बाहनं

[N] ददाह नेत्राऽग्नि-मरीचि-रश्मिभिः ॥१७॥ [१७]

ततः स बाणोऽसि-विचित्र-कार्मुकः

१. रा म--विमोक्ष्य साधकान् । २. आ-उरान् । ३. आ ल, ल२-
 ०यन् ॥ ४. ल१-शितैः । ५. ल२-निपातैः । ६. फ--दितानूरनिमः ।
 रा प्र व म ल, ल२--दितादित्यनिमान् । ७. रा प्र व म ल, ल२-शरां
 क्षितान् । अ-शरांशुभिः । ८. अ-इवांशु० ॥ ९. अ-ततस्तु । १०.
 व ल, ल२-राजमहागजं । ११. फ--बोन्मुखः ॥ १२. प्र-प्रदाराणस्य ।
 १३. रा--येधर्षितः । आ--येविक्रमः ॥ १४. आ-बाणासानिचि० ।

- शरं-प्रकर्षाऽऽयुधं-रान्त्साऽम्बु-दः ।
 शरान् मुमोचाऽऽशु हरीऽऽश्वराऽचले
 N] बलाहको दृष्टिम् इवाऽचलोत्तमे ॥१८॥ [१८
 ततः कपिस् तं रण-चङ-विक्रमं
 विदुद्ध-तेजो-बल-वीर्य-विक्रमम् ।
 कुमारम् अक्षं प्रसम्-ईक्ष्य सं-युगे
 N] ननाद हर्षाद् घन-तुल्य-निस्वनैः ॥१९॥ [१९
 स बाल-भवाद् बलं-वीर्य-दर्पितः
 प्रदुद्ध-मन्युः क्षत-जोषमेक्षणः ।
 समा-ससादाऽप्रतिमं महा-कपिं
 N] गँजो महा-कूपम् इवाऽऽवृतं तृणैः ॥२०॥ [२०
 स तेन बाणैः प्र-सभं नि-पातितैश्च
 चकार नादं घन-नाद-निस्वनः ।
 समुत्-पपाताऽऽशु नभः समा-चरन्
 N] भुंजाऽऽदि-विक्षेपेण-घोर-दर्शनः ॥२१॥ [२१
 समुत्-पतन्तं समुपौऽद्रवद् बली
 स राक्षसानां प्र-वैरैः प्रताप-वान् ।
 'रैथी' 'हैरि-श्रेष्ठ-त्वं किरञ् शरैः

- १. आ-सप्रकर्षायुधं । २. रा प्र व म ल, ल२-तरप्रवर्षो युधि
 रा० । अ-शरप्रवर्षे युधि रा० । ३. व प्र ल, ल२ अ-हरीक्षणाचले ॥
 ३. आ-०र्यसायकम् । फ-०र्यसायकम् । ४. फ-विक्रमः । ५. फ अ-०भावा-
 दतिवीर्यं । ६. फ अ-रणे कपि । ७. व प्र ल, ल२-गजं । ८. रा व
 प्र ल, ल२-महामत्तम् ॥ ९. आ फ-०तितः । १०. फ-
 ०नमेघनिस्वनम् । ११. रा प्र व म-स जातकोपाखणं । ल, ल२-सजात-
 कोपारणं । आ-सजातिवि० । १२. आ-०शनम् ॥ १३. आ-समभिद्रवद् ।
 १४. व-प्रवैरैः । १५. फ-महारथः श्रे० ।

१०] पयो-धरः शैलम् इवोर्ग्र-दृष्टिभिः ॥२२॥ [२२

स ताञ् शरांस् तस्य वि-मोक्षयन् कपिश्

चचार वीरः पथि वायु-सेविते ।

शराऽन्तरे मारुतिर् एष निष्-पतन्

११] मनो-जवः सं-यति चंड-विक्रमः ॥२३॥ [२३

तमआत्त-चाणाऽऽसनम् आहवोन-मुखं

समो-चरन्तं नि-शितैः शरोत्तमैः ।

अवैक्षतांऽक्षं बहु-मान-चक्षुषा

१२] जगाम चिन्तां च स मारुताऽऽत्म-जः ॥२४॥ [२४

ततः शरैर् भिन्न-भुजाऽन्तर-च्छविः

कपिः कुमारेण महाऽऽत्मनाऽग्रै-तः ।

महा-भुजः कर्म-विशेष-तत्त्व-विद्

N] व्य-र्धचिन्तयद तस्य रणे पराऽऽक्रमम् ॥२५॥ [२५

अ-वालवद् वाल-दिवाकर-प्रभः

करोत्य् अयं कर्म महद् महा-बलः ।

न तावद् अस्याऽऽहव-कर्म-शोभिन्

१३] म-मार्षणे मे मतिर् आशु जायते ॥२६॥ [२६

अयं महाऽऽत्मा च महांश् च वीर्य-तः'

समा-हितश् चाऽऽशु-गतिश् च सं-युगे । [२७

१. फ-इवाश्मवृष्टिभिः ॥ २. फ अ-मारुतवद्विनिपतन् ॥ ३.

फ-आहवप्रियं । ४. फ अ-समापतन्तं । आ-समं चरन्तं । रा प्र व म-

ल, ल२-समावर्तन्तं । ५. प्र-अचक्षुषालं । ६. फ-चिन्तयामय ॥ ७. फ

प्र व म ल, ल२ अ-०ना नदन् । रा-०ना नुदन् । ८. आ-विचित्रपं-

स्तस्य ॥ ९. च रा प्र व ल, ल२-प्रमातणे ॥ १०. च रा प्र व म ल,

ल२-वीर्यवान् ।

मेहच् च कर्माऽप्रतिमं सम-ईहते

N] न बाल-भावं समरेऽनु-वर्तते ॥२७॥ [N

अ-संशयं कर्म-गुणोदयाद् अयं

स-नाग-यक्षैर् मुनिभिः स-नायुभिः । [२७]

पराऽऽक्रमोत्साह-वितृद्ध-मानसः

१४] सम-ईक्ष्यते स्म प्र-मुखे व्यव-स्थितः ॥२८॥

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य मनांसि कम्पयेत्

N] सुराऽसुराणाम् अपि शीघ्र-कारिणः । [२८

न खल्व् अयं नाऽभि-भवेद् उपेक्षितः

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य रणे वि-वर्द्धते ॥२९॥

प्र-मापणं त्व एव मयाऽस्य रोचते

१५] न वर्द्धमानोऽग्निरुपेक्षितुं क्षमः । [२९

'इति प्र-वेगं च परेस्य कीर्तयन्

स्वै-कर्म-योगं च वि-धाय वीर्यवान् ॥३०॥

वधे कुमारस्य महा-बलस् तदा

N] चकार बुद्धिं हनुमान् मेहा-कपिः । [३०

स तस्य तान् अष्टौ हयान् महा-जवान्

समा-हितान् भार-संहान् वि-वर्तिनः ॥३१॥

१. आ-महाश्च । २. आ-समरे तु व० ॥ ३. म-कर्मगुणैर्महो-
दयः । फ च रा प्र ब ल, ल२-०णोदयोदयः । ४. फ अ-मुनिभिश्च
वा० । ५. आ-समाक्षते । ६. फ-मत्समराग्रमास्थितः ॥ ७. ल२-नापि
भवेद् । ८. प्र-०क्रमस्वरूप । ९. रा-प्रवर्द्धते ॥ १०. अ-इत्युप्रवेगं ।
फ-इति प्रमेयं । ११. फ-बलस्य । १२. रा ब-सुकर्म० ॥ १३. फ-
युद्धं । १४. फ-०बलः । अ-०मतिः । १५. च रा प्र ब म ल, ल२-
उग्रजवान् महाबलान् । १६. च रा प्र ब म ल, ल२-०रसमधिवर्तिनः ।
अ-०रसहंस्तरस्त्रिवनः ॥

रथे नि-युक्तान् नि-गयान् वाजिनम्

N] तलैश् च तलैश् च कपिर् महा-बलः । [३१

ततस् तलेनाऽभि-हतो महा-रथः

सं तस्यं पिगाऽधिप-मन्त्रिणा मृन्म ॥३२॥

ममग्र-नीढः सं-युगाऽत्त-कृवरः

१६] पपात भूमौ दत-वाजि-सारथिः । [३२

स तं परि-त्यज्य महा-रथो रथं

स-कार्मुकः खड्ग-धरोऽभि-पुप्सुवे ॥३३॥

तपोऽभि-योगाद् ऋषिर् उग्र-विग्रहो

१७] वि-हाय देहं मरुताम् इवाऽऽलयम् (१५) । [३३

ततः कपिस् तं वि-चरन्तम् अम्वरे

पतप्रि-राजाऽनिल-सिद्ध-सेविते ॥३४॥

स मारुतिर् मारुत-वेगवांस् तदा

१८] कोण जग्राह च पादयोर् दृढम् । [३४

स तं समा-विध्य सहस्र-शः कपिर्

महोरगं कुन्द्र इवाऽण्टं-जेश्वरः ॥३५॥

कुमारम् अतं मयिकीर्ण-भूषणं

१९] विनिष्-पिपेपाऽऽद्यु-गतिर् मही-तले । [N

स मग्न-बाहूऽऽकटी-शिरोधरः

क्षरन् प्रमृद् निर्-मथिताऽस्थि-श्लोचनः ॥३६॥

१. रा म--बलः । २. च म य म ल, ल, अ-म निव । प्र-
त्येव ॥ ३. आ--नर्विष्टु । ४. फ--विशेषवाप । रा म य म ल, ल, अ-
अ--जितो ग्याम् । ५. अ--गमहो ॥ ६. आ--यंगवाप... । ७. आ-हवा-
स्त्रिष्टु ॥ ८. रा म य म ल, ल, अ-म निव ॥

विमुक्त-सन्धिः प्रविकीर्ण-बन्धनो

२०] हतः क्षितौ वायु-स्रुतेन

महा-कपिर् भूमि-तले नि-पात्य तं

N] चकार रक्षोऽधि-पतेर् महद् भयम् ॥३७॥ [३६

महर्षिभिश्चै प्र-वरैर् महा-व्रतैः

सम्-एत्य भूतैश्च स-यज्ञ-पन्नगैः ।

सुरैश्च स सेन्द्रैर् भृश-जात-विस्मयैर्

२१] हते कुमारे सै कपिर् निर-ईक्षितः ॥३८॥ [३७

स तं नि-हत्यांऽमर-वीर-दुर्जयं

कुमारम् अक्षं क्षत-जोपमेक्षणः ।

तद् एव वीरोऽयं जगाम तोरणं

२२] कृत-क्षणः काल इव प्रजा-क्षये ॥३९॥ [३८

ईक्षार्पे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽक्ष-बंधो

नाम त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

१. आ-०सप्तः । २. आ-निर्मथ । फ-निविष्य । अ-निविष्य । प्र-निर्पा-
तितं ॥ ३. आ-चक्रवैर् । म ल_१ ल_२-चक्रवैर् । ४. च रा ब प्र म
ल_१ ल_२-यक्षैश्च सभूतपन्नगैः । ५. अ-सेन्द्रैस्तु भृशं जशोदयैः । ६.
फ-बहुभिर् ॥ ७. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-निहत्यासुरवी० । ८. च प्र ब म ल_१
ल_२-क्षतजोपमेक्षणं कपिः । आ-क्षतजोपमेक्षणं । ९. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
वीरः प्रतिगृह्य ॥ १०. ल_२-इति । ११. च रा प्र ब म ल_१-०ण्डेऽक्ष-
कुमारवधो ॥

[व-४३]=

[चतुश्चत्वारिंशः सर्गः]

=[दा-४८]

ततस् तु रत्नोऽधिपतिरं महाऽऽत्मा

हनूमताऽक्षे

नि-हते

कुमारे ।

मनः

समा-धाय

विद्वद्-रोषः

१]

समा-दिदेशेन्द्रजितं

रणार्यं

॥१॥ [१]

त्वम् अस्त्र-विच्चै छैत्र-विदां वरिष्ठः

प्रसन्न-बुद्धिः

समरेष्व्

अ-धृज्यः ।

सुरेषु

सेन्द्रेषु

च

दृष्ट-कर्मा-

२]

पितामहाऽऽराधन-सञ्चिताऽस्त्रः

॥२॥ [२]

तवाऽस्त्र-बलम् आ-साद्य

नो मुंराः स-मरुद्-गणाः ।

३] अन्ये च त्रिषु लोकेषु सं-युगेऽधि-गताः शंभम् ॥३॥ [३]

भुज-वीर्याऽभि-युंसेश् च तपसा चाऽभि-रक्षितः ।

४] देश-काल-विधि-ज्ञश् च त्वम् एव मति-स(म)त्तम ॥४॥ [४]

न तेऽस्त्य् अ-साध्यं समरेषु कर्मणां

न तेऽस्ति तुल्यं मति-दर्शनेषु च । १०

१. व प्र ल, -०तेर । २. प्र-महात्मना । ३. च रा व प्र म ल, -
तमिन्द्रकल्पं । अ-उदिन्द्रकल्पं । ४. च अ-सरोपाद । रा प्र व म ल,
ल२-सरोपः । ५. फ-०मृच्छस्रमृतां । प्र व म ल, -विच्चास्त्रविदां ।
६. च-रा प्र व म ल, ल२-समरेऽप्रधृज्यः । अ-समरेषु युक्तः । ७. फ-
नसुराः । च अ-सामुराः । रा प्र व ल, ल२-समुराः । म-नामुराः ।
८. म अ-अन्येषु । ९. फ-०गेषु गताः । च रा व-०गेषु भिगताः । अ-०गे न
गताः । १०. ल, ल२-श्रियं । ११. अ-०युतैश्च । १२. व ल, ल२-कर्मणा ।
१३. च प्र व म ल, ल२-न तेऽस्त्यकार्यं मतिदृष्टपूर्वं । रा-न तेऽस्त्यकार्यं
मतिदृष्टपूर्वं ।

विमुक्त-सन्धिः प्रविकीर्ण-वन्धनो

२०] हतः क्षितौ वायु-स्रुतेन राक्षसः ।

महा-कपिर् भूमि-तले नि-पात्य तं

N] चकार रक्षोऽधि-पतेर् महद् भयम् ॥३७॥ [३६

महर्षिभिश् च प्र-वरैर् महा-व्रतैः

सम्-पत्य भूतैश् च स-यक्ष-पन्नगैः ।

सुरैश् च सेन्द्रैर् भृश-जात-विस्मयैर्

२१] हते कुमारे सै कपिर् निर-ईक्षितः ॥३८॥ [३७

स तं नि-हत्यांऽमर-वीर-दुर्जयं

कुमारम् अक्षं क्षत-जोपमेक्षणः ।

तद् एव वीरोऽथ जगाम तोरणं

२२] कृत-क्षणः काल इव प्रजा-क्षये ॥३९॥ [३८

इत्यापे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽक्ष-वधो

नाम त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

१. आ-०सखः । २. आ-निर्मल्य । फ-निपिष्य । अ-निपिष्य । प्र निपा-
तित ॥ ३. आ-चक्रचरैर् । म ल, ल_२-चक्रचरै । ४. च रा प्र म
ल, ल_२-यक्षैश्च समूतपन्नगैः । ५. अ-सेन्द्रैस्तु भृतं जशोदयैः । ६.
फ-बहुभिर् ॥ ७. प्र य म ल, ल_२ अ-निहत्यासुरवी० । ८. च प्र य म ल,
ल_२-क्षतमेक्षण कपिः । आ-क्षतजोपमेक्षण । ९. च रा प्र य म ल, ल_२-
वीरः प्रतिगृह्य ॥ १०. ल_२-इति । ११. च रा प्र य म ल, -०ण्डेऽक्ष
कुमारवधो ॥

[व-४३]=

[चतुश्चत्वारिंशः सर्गः]

=[दा-४८]

ततस् तु रक्षोऽधिपतिरं महाऽऽत्मा

हृन्मताऽक्षे नि-हते कुमारे ।

मनः समा-धाय विद्वैद्ध-रोपः

१] समा-दिदेशेन्द्रजितं रणाय ॥१॥ [१]

त्वम् अस्त्र-विष् छैस्त्र-विदां वरिष्ठः

प्रसन्न-बुद्धिः समरेष्व् अ-धृष्यः ।

सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्ट-कर्मा

२] पितामहाऽऽराधन-सञ्चिताऽस्त्रः ॥२॥ [२]

तवाऽस्त्र-बलम् आ-साद्य नो मुँराः स-मरुद्-गणाः ।

३] अन्ये च त्रिषु लोकेषु सं-युगेऽधि-गताः शैमम् ॥३॥ [३]

भुज-वीर्याऽभि-गुप्तश् च तपसा चाऽभि-रक्षितः ।

४] देश-काल-विधि-ज्ञश् च त्वम् एव मति-स(१५)त्तम ॥४॥ [४]

न तेऽस्त्य् अ-साध्यं समरेषु कर्मणां

न तेऽस्ति तुल्यं मति-दर्शनेषु च ।

१. व प्र ल, -० वेर । २. प्र-महात्मना । ३. च रा व प्र म ल, -

तमिन्द्रकल्प । अ-उदिन्द्रकल्पं । ४. च अ-सरोपात् । रा प्र व म ल,

ल२-सरोपः । ५. फ-०ष्ट्रस्त्रमृता । प्र व म ल, -विष्वास्त्रविदा ।

६. च रा प्र व म ल, ल२-समरेऽप्रष्टवः । अ-समरेषु युक्तः । ७. फ-

न सुराः । च अ-सामुराः । रा प्र व ल, ल२-समुराः । म-नामुराः ।

८. म अ-अग्येषु । ९. फ-०गेषु गताः । च रा व-०गेऽभिगताः । अ-०गे न

गताः । १०. ल, ल२-श्रियं । ११. अ-०युस्त्रैश्च । १२. व ल, ल२-कर्मणा ।

१३. च प्र व म ल, ल२-न तेऽस्त्यकार्यं मतिदृष्टपूर्वं । रा-न तेऽस्त्यकार्य-

मतिदृष्टपूर्वं ।

न चेऽपि कश्चित् त्रिषु संग्रहेषु

[५] व्यति-क्रमेद् अस्त्र-बलं बलं च ।

ममाऽनु-रूपं सु-महद् बलं ते

[६] पराऽऽक्रमश् चाऽर्थ-परिग्रहश् च ।

भैवन्तम् आ-साद्य रणाऽव-मर्दे

[७] मैनः शमं गच्छति निश्चिताऽर्थम् ॥६॥ [६]

नि-हताः किं-कराः सर्वे जम्बु-माली च राक्षसः ।

[७] अमास-पुत्रा वीराश् च पञ्च-सेनाऽग्र-गांस् तथा ॥७॥ [७]

अक्षः कुमारोऽति-बलो दुर्-धरश् च महा-बलः । [८]

[८] न 'च' ते समरे कश्चित् तुल्योऽस्ति रिपु-सूदनः ॥८॥ [८]

न चैवं सौरता तेषु यथा त्वयि महा-श्रुते । [९]

[९] तस्माद् गच्छाऽद्य पुत्रं त्वं युद्धाय वि-जयाय च ॥९॥ [९]

इमं त्व अ-धृष्यं परेमं बलेषु

कपेः प्र-भावं च पराऽऽक्रमं च ।

१. च ल, ल_२ अ रा प्र-तेति । २. रा प्र किंचिद् । ३. च रा प्र
य म ल, ल_२-न वेदयस्तेष्व० अ-न वेद यस्तेष्वल्लबलं । ४. क च रा प्र
य म ल, ल_२ अ-तपसो । ५. रा प्र य-नराक्रमं चास्त्रपरिग्रहं च । म ल,
ल_२-नराक्रमं चास्त्रपरिग्रहं ॥ ६. आ-नन्देवम् । रा प्र य ल, ल_२-न
तेष्वम् । अ-ग्रमेवम् । ७. आ जनः । ८. आ-र्थः । ९. अता परमपि
पाठः-आ रा प्र य म ल, ल_२-सर्वेषु कार्येषु समर्थनीया । बुद्धिस्त्वयाग्रे
महानुभावाः । पुनश्च म-निहत्य रक्षांसि बहूनि संयुगे कुमारमजं च विनाश्य
यानतः । अभीतवद्गर्जेति तस्य निग्रहं त्वयाशु रक्षोऽग्र संविधीयताम् ।
१०. रा प्र य म ल, ल_२-०गा हताः । ११. क-नु । १२. क-पमे । १३. रा
प्र य म ल, ल_२ अ-सारणत्वे । १४. क-वै पुत्र । १५. क अ-प्रवं
दृष्ट्यः परमो । च प्र य म ल, ल_२-इमं दृष्ट्यं । १६. क-ह्येः
प्रभावश्च युगावमदश्च ।

त्वम् आत्मना चैव सम-ईक्ष्य सर्व'

१०] कुरुष्व वीर्यं स्व-गुणाऽनु-रूपम् ॥१०॥ [१०

बलाऽव-मर्दस् त्वयि सं-निविष्टो

यथा न गर्हेयुर् उदार-सत्त्वाः ।

तथा सम-ईक्ष्याऽऽत्म-बलं परं च

११] प्रजा-कृते कर्म समा-रमस्य ॥११॥ [११

न त्वत्स्व-इयं मतिरमलं (?) यत् त्वां सं-प्रेषयाम्य् अहम् ।

१२] इयं तु राज-धर्माणां क्षत्रियाणां गतिरमता ॥१२॥ [१४

नाना-सत्त्वैश् च सं-ग्रामे त्वया सार्द्धम् अरि-दम् ।

१३] अवश्यम् एव योद्धव्यं कार्यस्य (श्च) नि-जयोरणे ॥१३॥ [१५

ततः पितुस् तद् वचनं नि-श्रम्य

प्रदक्षिणी-कृत्य च तं महाऽऽत्मा' ।

चकार भर्तारम् अ-दीन-सत्त्वो

१४] रणाय वीरः प्रतिपन्न-बुद्धिः (श्च) ॥१४॥ [१६

ततस् तैस् तैस् गुणैर् इष्टैर् इन्द्र-जित् प्रति-पूजितः ।

N] युद्धोद्यम-कृतोत्साहः सं-ग्रामं प्रत्य-अपद्यत ॥१५॥ [१७

श्री-मान् पद्म-पलाशाऽक्षः स रत्नोऽधि-पतेः सुतः ।

N] निर्-जैगाम मेहो-वेगः समुद्र इव 'पर्वणि ॥१६॥ [१८

१. रा प्र व म ल, ल_२-चै प्रसमीक्ष्य । २. फ-स्वमात्मनश्च प्रसमीक्ष्य सर्वं । ३. प्र म ल, ल_२-कर्म । ४. अ-म्वदलानु० । ५. आ-सन्निहिष्टे । ६. फ-समीक्ष्य स्वबलं । ७. फ-परकर्म । च रा प्र व म ल, ल_२ प्रगाह्यं । ८. आ च रा प्र व म ल, ल_२ अ-च । ९. आ-क्षत्रियस्य । १०. फ च रा प्र व म अ-काम्यश्च । ल, ल_२-कस्यचिद् । ११. आ-प्रदक्षिण रक्षसुतः प्रमायान् । च अ-प्रदक्षिणं रक्षसुतः प्रमावः । १२. आ-चैः स्वैर । १३. आ-समपद्यत । १४. फ-नियुक्तो । अ-लुलुभे स । १५. फ-महाभागः । च प्र व ल, ल_२-वेगः । १६. फ-पर्वसु ॥

स पक्षि-राजोत्तम-तुल्य-वेगैर्

व्याघ्रैश्च चतुर्भिः शित-तीक्ष्ण-दंष्ट्रैः ।

रथं समा-युक्तम् असंग-वेगं

१५] समा-रुरोहेन्द्र-जिह्व इन्द्र-कल्पः ॥१७॥ [१९

४४स.] स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शूरः शस्त्र-भृतां वरः ।

१] रथेनाऽऽदित्य-वर्णेन तं वानरम् उपाऽद्रवत् ॥१८॥ [२०

स तस्य रथ-निर्घोषं ज्या-स्वनं कार्मुकस्य च ।

२] नि-शम्य तु हरि-श्रेष्ठैः संप्र-हृष्ट-तरोऽभवत् ॥१९॥ [२१

महत् स चापम् आ-दाय सित पीतांश्च च सायकान् ।

N] हनूमन्तम् अभि-धूल्य जगाम युधि वानरम् ॥२०॥ [२२

तस्मिन् ततः संयुग-जात-हर्षे

रणाय निर्-गच्छति- वाण-पाणौ ।

दिशश्च च सर्वाः कलुषी-र्वभूवुर्

N] मृगाश्च च रौद्रे बहु-धा वि-नेदुः ॥२१॥ [२३

समा-ययुस् तत्र तु नाग-यक्षा

महर्षयश्च चक्र-धराश्च च सिद्धाः ।

ततः समा-वृत्य तु पक्षि-संघा

N] वि-नेदुर् उच्चैः परम-ग्रहृष्टाः २२॥ [२४

आ-यान्तं स-रथं दृष्ट्वा शूरम् इन्द्र-जितं हरिः ।

३] ननाद च महा-नादं व्य-अवर्षत् च वेग-वान् ॥२३॥ [२५

१. रा प्र व म ल, ल२-सिंहैश् । अ-व्याघ्रैश् । २ आ-रथे ॥

३. फ-०पागमत् । च रा प्र म ल, ल२ अ-०पाकमत् । ४. आ-ता च-तत् ।

५. फ-हरिशार्दूलः । ६. ल, ल२-स महच्चापम् । ७. फ-०दुष्य । ८. रा

प्र व म ल, ल२-प्रदिशश्च नेदुः । अ-कलुषा व० । ९. ल, ल२ अ-रौद्रा ।

१०. फ रा प्र व म ल, ल२-च । ११. आ-स ॥

इन्द्र-जित् तु रथं दिव्यम् आ-स्थितश् चित्र-कार्मुकः ।

४] धनुर् वि-स्फारयामास तडित्-स्फूर्जित-निस्वनम् ॥२४॥ [२६

ततः समेताश् अति-तीक्ष्ण-वेगौ

महा-बलौ तौ रण-निर्विशंकौ ।

कपिश् च रक्षोऽधि-पतेश् च पुत्रः

५] मुराऽमुरेन्द्राश् इव वेद-वैरौ ॥२५॥ [२७

स तस्य वीरस्य महा-रथस्य

धनुष्-मतः सं-यति सम-मतस्य ।

शर-प्रवेगं वि-तथं प्रै-वृद्धं

६] चकार मार्गे पितुर् अ-प्रमेयः ॥२६॥ [२८

ततः शरान् आयत-तीक्ष्ण-शैल्यान्

मु-पत्रिणः काशन-चित्र-पुंखान् ।

मुमोच वीरः पर-वीर-हन्ता

N] समन्त-तो वज्र-निपात-वेगान् ॥२७॥ [२९

स तस्य तै स्यन्दन-निस्वनं च

मृदङ्ग-मेरी-र्षणव-भणादम् ।

नि-शम्य शब्दं पुनर् उव-पपात

N] वि-कृप्यमाणस्य च कार्मुकस्य ॥२८॥ [३०

शराणाम् अन्तरेऽप्य् आशु न्य-प्रवर्तत महा-कपिः ।

N] हरिस् तस्याऽति-वेगस्य मोहयन् लक्ष(?)स्य-संग्रहम् २९ [३१

शराणाम् अग्र-तस् तस्य पुनः समभि-वर्तत ।

७] प्र-सार्य हस्तौ मति-भान् उव-पपाताऽनिलोपमः ॥३०॥ [३२

१. आ-स्वनः । २. च रा प्र व म ल_२-वृद्धं । ३. आ-विपुलं च

तत्र । ४. फ-वेगान् । ५. फ च रा प्र द अ-त्त । फ अ-पटहम्बं च ।

च रा-पटहप्रमाणम् । प्र म ल_१ ल_२-पटह प्रणा । ७ फ-अन्तरे आशु ।

८. फ-पुनरेवाभ्यव । रा प्र च म ल_३ ल_२-पुनश्चैवाभ्यव ।

ताव् उभौ वेग-सम्पन्नौ रण-कर्म-विशारदौ ।

८] सर्व-भूत-मनो-ग्राहि चक्रतुर् युद्धम् उत-तमम् ॥३१॥ [३३
हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं

न मारुतिस् तस्य महाऽऽत्मनोऽन्तरम् ।

परस्परं दुर्वि-पहौ बभूवतुः

९] . सैमा-गतौ मारुत-तुल्य-विक्रमौ ॥३२॥ [३४

ततः स लक्ष्ये प्रवि-हन्यमाने

शरेषु घोरेषु च सं-पतत्सु । [३५

जगाम चिन्तां महतीं महाऽऽत्मा- [३५^१

N] . ऽवि-गाहयंस् तस्य कपेः प्र-वेगम् ॥३३॥ [N

स तं सम्-ईक्ष्याऽप्रति-वार्य-वेगं

महा-कपिं मारुत-तुल्य-वेगम् ।

मतिं चकाराऽऽशु ततो महाऽऽत्मा [N

N] समाधि-संयोग-समाहिताऽऽत्मा ॥३४॥ [३५^२

दिव्याऽस्त्र-योगेन वि-नाशनाय

N] यदा न मृत्युर् जनितोऽस्य तेन । [N

तदा मतिं राक्षस-राज-सूनुश्

चकार तस्मिन् हरि-वीर-मुख्ये ।

अ-वध्यतां तस्य कपेः सम्-ईक्ष्य

१०] कथं नुं कुर्याद्(?) इति नि-ग्रहांऽर्थम् ३५ [३६

ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रम् अस्त्र-विदां वरः ।

N] सं-दधे सुमेहा-त्तेजास् तं हरि-प्रवरं प्रति ॥३६॥ [३७

१. फ-सर्वरूपम्० । २. म ल_१ ल_२ अ-निर्विणयौ । ३. रा प्र व म ल_१ ल_२-समेत्य तौ । ४. च-०मीमवि० । ५. आ-रक्षे । ६. आ प्र व म ल_१ ल_२-प्रतिह० । ७. आ-०वीर्यवेगं । ८. फ अ-नास्ति । ९. फ अ-ततो । १०. फ-नियच्छेयमितिप्र० । ११. आ-स्म म० ॥

अ-वध्यं सर्व-भूतानां तद् अस्त्रं न वचन्य तम् ।

[N] अस्त्रं तद् वि-तथं दृष्ट्वा स जगद् पिता-महम् ॥३७॥ [N]
अथाऽऽत्म-ततो ब्रह्मा मारुताऽऽत्म-जम् अवधीत् ।

माऽनृतं मद् वचः कार्पीर-ग्रहणं गच्छ वानर ।

[N] एवम् उक्तोऽथ हनुमांश्च लक्ष्मण-भूतः स्थितो गतः ३८ [N]
अ-वध्योऽयम् इति ज्ञात्वा शैलेणाऽस्त्र-शास्त्र-वित् ।

[N] वचन्य युधि वि-कान्तं मारुताऽऽत्म-जम् इन्द्र-जित् ॥३९॥ [३८]
स ततो ब्रह्मणोऽस्त्रेण वद्धः कपि-वराऽऽत्म-जः ।

११] अभवन् निर्वि-चेष्टंश्चै पपात धरणी-तले ॥४०॥ [३९]
ततस् तु वि-ज्ञाय महाऽस्त्र-वैभवं

ममोः प्र-भावाद् वि-गतोऽग्र-वेगः ।

पिता-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश्च

[N] वि-चिन्तयामास हरि-प्रवीरः ॥४१॥ [४०]
ततः स्वायंभुवैर् मन्त्रैर् ब्रह्माऽस्त्र-प्रवियन्त्रितः ।

[N] हनुमांश्च चिन्तयामास वर-दानं पिता-महात् ॥४२॥ [४१]
न मेऽस्य बन्धस्य न शक्तिरस्ति

वि-मोक्षणे लोक-गुरोः प्रसादात् ।

अवश्यम् एवं वि-हितस् तु मन्त्रो

[N] मयाऽऽत्म-योगेन अनु-वर्तितव्यः ॥४३॥ [४२]
सं वीर्यम् अस्त्रस्य कपिर् विचोरे

तथाऽऽत्म-शक्तिं परि-चिन्त्य वीरः ।

पिता-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश्च चै

-
१. फ च रा प्र व ल, ल२ अ-यास्ति । २. म-प्रवमुक्तमेत्युक्तम् ।
३. फ अ-तमस्त्रेणास्त्र० । च रा प्र व म ल, ल२-तमस्त्रेणास्त्रमस्त्रमृत् ।
४. फ-विकान्तो । ५. आ-० चेष्टस्तु । ६. आ-यद् । ७. आ-विगतप्रयोगः ।
च प्र-विगतः प्रयोगः । ८. आ-० मन्त्रैः । ९. आ-च । १०. ल, -वीर्यं स
मन्त्रस्य । ११. म-विदिक्ता । १२. आ-पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ।

N] पिता-महाऽऽज्ञाम् अनु-वर्तते स्म ॥४४॥ [४३
अस्त्रेण चाऽपि बद्धस्य मयं मम न जायते ।

N] पितामह-महेन्द्राभ्यां रक्षितस्याऽनिलेन च ॥४५॥ [४४
ग्रहणं चाऽपि रत्नोभिर् महर् मे गुण-दर्शनम् ।

N] राक्षसेन्द्रेण सं-वादम् तस्माद् गृह्णन्तु मां परे ॥४६॥ [४५
स निश्चिताऽर्थः पर-वीर-हन्ता

समीक्ष्य-कारी विनिवृत्त-चेष्टः ।

परैः प्र-सह्योऽभि-गतैर् नि-गृह्य

N] बभूव तैस् तैः परि-भत्स्यमानः ॥४७॥ [४६
ततस् तु ब्रह्मणोऽस्त्रेण स बद्धो वानरर्षभः ।

११] अभवत् निर्वि-चेष्टश्च वि-प्रेणश्चैव लज्जया ॥४८॥ [N
तथा तं राक्षसा दृष्ट्वा निर्वि-चेष्टम् अरि-क्षमम् ।

१२] बबन्धुः पाश-बन्धैश्च दुम-वीरैश्च माहतिम् ॥४९॥ [४७
स रोचयामास पुनः स्व-बन्धं

प्र-सह्य वीरैर् अभिनिर्-गृहीतः ।

कौतूहलान् मां युधि राक्षसेन्द्रो

N] द्रष्टुं व्यव-स्येद् इति निर्वि-चेष्टः ॥५०॥ [४८
स बद्धस् तेन बन्धेन वि-मुक्तोऽस्त्रेण वीर्य-वान् ।

N] अस्त्र-बन्धो हि सामान्यं न बन्धम् अनु-वर्तते ॥५१॥ [४९

१. ल_१-न मम विद्यते । म ल_२-मम न विद्यते । २. आ-माहा-
त्म्ये गुण उत्तमः । च-माहात्म्यैर्गुणवत्तरम् । रा प्र व म ल_१ ल_२-मामे-
भिर्गुणवत्तरम् । ३. आ-परः । ४. च-प्रसस्ताभिः । रा प्र व-प्रशस्ताभिः ।
म ल_१ ल_२-प्रशस्ताभिः । ५. आ-निर्विचेष्टाभिर्विपः । ६. रा म-तं तथा ।
ल_१ ल_२-ततः तं । ७. आ-रोपया० । फ-रोधया० । च रा प्र व म
ल_१ ल_२-रोपया० । ८. आ-पुनश्च बद्धं । च-पुनः स्वबन्धनं । ९.
आ-धीरैः ॥

अयेन्द्र-जित् तं द्रुम-चीर-वद्धं

समे-ईक्ष्य वीरः कपि-राज-मुख्यम् ।

वि-मुक्तम् अस्त्रेण जगाम चिन्तां

N] न वन्धम् अन्यं त् अनु-वर्ततेऽस्त्रम् ॥५२॥ [५०

अहो महत् कर्म कृतं निर्-अर्थं

न राक्षसेर् मन्त्र-कृतिर् हि शक्यो ।

पुनश् च नांऽस्त्रे प्र-हृतेऽस्त्रम् अन्यत्

१४] प्र-वर्तते सं-यति तत् खलु स्म्यं ॥५३॥ [५१

अस्त्र-वन्ध-विमोक्षं तु हनुमान् नांऽव-बुध्यत ।

१५] कृप्यमाणो हि रक्षोभिस् तैश् च वन्धैर् नि-पीडितः ॥५४॥ [५२

हन्यमानस् तु तैः क्रूरै राक्षसैः काष्ठ-मुष्टिभिः ।

१६] समीपं राक्षसेन्द्रस्य समा-कृष्यत वानरः ॥५५॥ [५३

अयेन्द्र-जित् तं प्रसम्-ईक्ष्य मुक्तं

शस्त्रेण वद्धं द्रुम-चीर-वन्धैः ।

व्य-अदर्शयितुं तत्र महा-बलं तं

N] हरि-प्रवीरं स-गणाय राज्ञे ॥५६॥ [५४

तं मत्तम् इव मातंगी वद्धं कैपि-वरोत्तमम् ।

१. आ-विचार्य । २. फ-अन्यत्खलु० । ३. आ-नित्यं । ४. आ-०-प्रहृतम् । ५. च-नाक्षसैश्च ह० । ६. च-शक्यः । ७. रा प्र व म ल, ल२-स्म नः । ८. च-वन्धं वि० । ९. रा प्र व म ल, ल२ अ-च । १०. रा प्र व म ल, नान्व० । ल२-०-बुध्यते । ११. आ ल, अ-ततः । १२. ल, ल२ अ-कारूपिभिः । १३. फ-प्राकृष्यत स ॥ अ-प्राकृष्यत च । १४. अ-०-सूत्रैः । १५. अ-०-शेषंस्तत्र म० । आ-०-यन् महाबलं तं । १६. म ल, ल२-हरिश्च ।

N] राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्य-अवेदेयन् ॥५७॥ [५५
कोऽयं कस्य केयं वाऽपि किं-कार्यः किं-व्यपाऽऽश्रयः ।

इति राक्षस-वृद्धानां तेषां सं-जज्ञिरे कथाः ॥५८॥ [५६
हन्यतां देहतां वाऽपि भक्ष्यताम् इति चाऽपरे ।

N] राक्षसाम् तत्र सं-क्रुद्धाः परस्परम् अयाऽब्रुवन् ॥५९॥ [५७
स हन्यमानो बहुभिश्च तत्र

सम्-एत्य रक्षोऽधिप-पौद-मूलम् ।

ददर्श राक्षः पर-वीर-हन्तुर्

N] गृहं महा-रत्न-परिच्छदं तत् ॥६०॥ [५८
तं ददर्श महा-तेजा रावणः कपि-सत्तमम् ।

N] रक्षोभिर-वि-कृताऽऽकारैः कृप्यमाणं ततस्-ततः ॥६१॥ [५९
राक्षसाऽधिपतिः क्रुद्धो ददर्श कपि-कुञ्जरम् ।

N] तेजो-बलं-समायुक्तं तपन्तम् इव भाम्-करम् ॥६२॥ [६०
स रोष-सर्वद्धित-तार्प्र-दृष्टिर्

दशाऽऽननस् तं कपिम् अन्व-अवैक्षत ।

अथोप-विष्टान् कुल-श्रील-वृद्धान्

२०] समा-दिशत् तं प्रति मन्त्रि-मुख्यान् ॥६३॥ [६१

यथा-क्रमं तैः स कपिर् हि पृष्टः [६२

यथा-क्रमेणैव कपिर् हि दृष्टः । [N

१. फ-न्यदर्शयन् । २. फ अ-कुतो । ३. च-चापि ॥ ४.
फ-हन्यतां कपि । रा व म ल_१-हन्यतां चापि । प्र ल_२-हन्यतां वा० ।
५. फ अ-०५पाश्वमूले । ६. आ-च्छदन्तम् । रा-छिदन्तम् । घ प्र-०छिदन्तम् । अ-
०छदं च । ७. फ-तेजोवर्ण० । ८. फ रा प्र व म ल_२-०संवर्तितता० ।
अ-संवर्तितवाम० । ९. अ-अन्ववेक्षत । १०. फ-संप्रति मन्त्रिमण्यैः ।
रा प्र व म ल_१ ल_२-तैर्हि कपिः स पृष्टः ।

सर्वैः स पृष्टम् तु विष्टम्-कार्यैः

N] कार्याऽर्थम् अर्थस्य च मूलम् आदौ । [६२'

नि-वेदयामास कपीऽऽवरस्य

२१उ] दूतः सकाशाद् अहम् आ-गतोऽस्मि ॥६४॥ [६२उ

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे इन्द्रजिद्-युद्धे हनुमद्-ग्रहणं

नाम चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥१४॥

[३-४५]= [पंचचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४२]

ततस् तु कर्मणा तस्य वि^३-स्मितं भीम-विक्रमम् ।

१] हनुमान् रोष-ताम्राऽक्षं रत्नोऽधिपम् अवैक्षत ॥१॥ [१

भ्राज-मानं महाऽर्हेण काञ्चनेन वि-राजता ।

२] मुक्ता-जालाऽऽवृताऽन्तेन मुकुटेन महा-द्युतिम् ॥२॥ [२

वज्र-संयोग-संयुक्तैर् महाऽर्ह-मणि-विग्रहैः ।

३] हैमैर् आ-भरणैश् चित्रैर् मानसैर् उप-शोभितम् ॥३॥ [३

४पू] महाऽर्ह-क्षौम-संवीतं रक्त-चन्दन-भूषितम् । [४पू

N] पूर्ण-चन्द्राऽशु-वर्णेन हारेणाऽतिवि-राजितम् ॥४॥

४उ] अनु-लिप्तं वि-चित्राभिर वि-विधाभिश् च भक्तिभिः । [N

वि-पुलैर् दर्शनीयैश् च रक्ताऽक्षैर् भीम-दर्शनैः ॥५॥

५] दीप्त-तीक्ष्ण-महा-दंष्ट्रैः प्रलम्ब-दशन-च्छदैः । [५

शिरोभिर दशभिर भीमं भ्राज-मानं महौजसम् ।

६] नाना-व्याल-मृगाऽऽक्रीर्णं शिखरैर् इव मन्दरम् ॥६॥ [६

नीलाऽञ्जन-चय-प्रलयं हारेणोरसि राजितम् ।

N] पूर्ण-चन्द्राऽशु-वर्णेन तडिद्-वन्तम् इवाऽम्बु-दम् ॥७॥ [७

बाहुभिर वद्ध-केयूरैश् चन्दनोत्तम-भूषितैः ।

७] भ्राज-मानं शुभैः पीनैः पञ्च-शीपैर् इवोर-गैः ॥८॥ [८

१. आ-फ-क्षैः कर्मभिस्तथा । २. हा-कर्णस्तथा । ३. आ-विस्मितो भीमविक्रमः । ४. रा प्र व म ल_१ ल_२-कञ्चनेन । ५. फ-महौजसा । रा-महामतिम् । ६. फ अ-हारेणा-भिवि० । च रा प्र व म ल_१ ल_२-हारेणोरसि राजता । ७. रा प्र व ल_१ ल_२-अणुभिः सुवि० । ८. आ-०निःस्वदैः । च प्र व म ल_१-०विक्रमैः । ९. फ-भोमैः । १०. च रा-०व्याडमृगा० । फ-०गाक्रीर्णैः । ११. आ-राजता । १२. आ-सबलाकम् । १३. अ-सुवर्णमैः ॥

मदति स्फाटिके चित्रे रत्न-संयोग-संस्कृते ।

८] उत्तमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णे सृष्टे-विष्टं वराऽऽसने ॥१॥ [९

अलंकृताभिर् अत्य-अर्थं प्र-मदामिः समन्त-तः ।

९] बाल-व्यजन-हस्ताभिस्तैभिः समभि-वीजितम् ॥१०॥ [१०

१०पू] दुग्-धरेण प्र-हस्तेन महा-पार्श्वेन रत्नसा ।

१२पू] मन्त्रिभिर्मन्त्र-तत्त्व-ज्ञैर् नि-कुम्भेन च मन्त्रिणा ॥११ [११

उपाऽऽस्ये-मानं रत्नोभिश् चतुर्भिर् बल-दर्पितैः ।

११] कृत्स्नं परि-वृतं लोकं चतुर्भिर् इव सार्गरः ॥१२॥ [१२

N] ताभ्यां मन्त्राऽर्थ-विद्गयां च सारणेन शुंकेन च ।

१२इ] उपाऽऽस्ये-मानं सचिवैः सुरैर् इव सुरेश्वरम् ॥१३॥ [१३

अपश्यद् राक्षस-पतिं हनुमान् अ-मितौर्मसम् ।

१३] वेष्टितं मेरु-शिखरैः स-तोयम् इव तोय-न्दम् ॥१४॥ [१४

बन्धनैः पीड्य-मानोऽपि रत्नोभिर् भीम-विक्रमः ।

१४] वि-स्मयं परमं गत्वा रत्नोऽभि-यम् अवैक्षत ॥१५॥ [१५

भ्राज-मानं ततो दृष्ट्वा हनुमान् राक्षसेश्वरम् ।

१५] मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य वि-स्मितः ॥१६॥ [१६

१. च रा प्र व म ल, ल_२-०चित्रिते । २. फ च रा प्र व ल, ल_२ अ-उपविष्टं । ३. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-०हस्ताभिः स्त्रीभिः । ४. रा अ-समुपसेधितम् । ५. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-उपोषविष्टं । ६. च रा प्र व म ल, ल_२-भीमविक्रमेः । ७. आ फ-कृत्स्नः । ८. आ-लोकः । ९. रा प्र व म ल-सुमन्त्रविद्गयां । ल_१-स मन्त्रविद्गयां । १०. रा प्र व म ल, ल_२-समेतं शकुनेन । ११. च रा प्र व म ल, ल_२-मात्मसामान्यस० । अ-अन्वेष्ट्यमाणं स० । १२. च रा प्र व म ल, ल_२-अवितेजसम् । १३. आ-धिष्ठितं । १४. आ-०शिखरे । १५. च रा प्र व म ल, ल_२-०कर्मभिः । १६. रा प्र व म ल, ल_२-मोहितः ॥

अहो वीर्यम् अहो सत्त्वम् अहो रूपम् अहो बलम् ।'

१६] अहो राक्षस-राजस्य सर्व-लक्षण-सम्पदः ॥१७॥ [१७

यदि नाऽधर्म-बहुलः स्याद् अयं राक्षसेश्वरः ।

१७] स्याद् अयं स्वर्ग-लोकस्यैव स-शक्रस्योऽपि रक्षिता ॥१८॥ [१८

तेन खल्व् अस्य वि-भ्रान्ता देवाश् चाऽसुर-मानवाः ।'

१८] अयं ह्य उत्-सहते क्रुद्धः कर्तुम् एकाऽयनं जगत् ॥१९॥ [१९

इति चिन्तां बहु-विधां चकार हनुमांश् तदा ।

१९] दृष्ट्वा राक्षस-राजस्य य-भावम् अ-मितौजसः । [२०

N] गाम्भीर्यं च श्रियं चैव मनसा च वि-सिस्मि(?)प्ति)ये ॥२० [N

इतिष्ये रीमायणे सुन्दर-काण्डे रीवण-दर्शनं

नाम पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

-
१. रा प्र व म ल, ल_२-अहो रूपमहो वीर्यमहो सत्त्वमहो बलम् ।
 २. आ-०छद्मणः । ३. फ च प्र व म ल, ल_२ अ-सुरलोकस्य । ४. फ च
 प्र व म ल, ल_२-०पि हि रक्षिता । अ-०पि च रक्षिता । ५. फ-तेन
 खल्वप्य विभिर्दुर्देवाः सासुरमानुपाः । च रा प्र व म ल, ल_२-तेन खल्वप्य
 विभिर्दुर्लोकाः सासुरदानवाः । अ-विभेल्यसादि वीरादि लोकः सासुरदानवः ।
 ६. रा प्र व म ल, ल_२ अ-अवमुत्सहते वीरः । ७. फ-हनुमन्कपिः ।
 ८. च रा प्र व म ल, ल_२-विस्मयं गतः । ९. फ-तास्ति । १०. अ-इति ।
 ११. रा प्र व म ल, ल_२-हनुमद्दर्शनं ॥

[वं-४६]= [पट्चत्वारिंशः-सर्गः] = [दा-५०]

तम् उद्-ईक्ष्य महा-बाहुः पिंगाऽक्षं पुर-तः स्थितम् ।

१] रोपेण महताऽऽविष्टो रावणः शत्रु-रावणः ॥१॥ [१

स राजा रोप-ताम्राऽक्षः प्र-हस्तं रत्नसां वेरम् ।

२] काल-पुक्तम् उवाचेदं वचो विपुलै-विक्रमः ॥२॥ [४

दुर्-आत्मा पृच्छयताम् एष कैस् त्वं किं वा प्र-योजनम् ।

३] वैनं भैरवं किम्-अर्थं च राक्षसानां च तर्जनम् ॥३॥ [५

रावणस्य वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अब्रवीत् ।

४] समा-भ्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या केषे त्वया ॥४॥ [७

यदि वां त्वं महेन्द्रेण प्रेपितो रावणाऽऽलयम् ।

५] तत्त्वम् आ-ख्याहि मा ते भूदं भयं वानर-सत्तम ॥५॥ [८

यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य वा ।

६] चौरु रूपम् इदं कृत्वा प्र-विष्टो नगरीम् इमाम् ॥६॥

विष्णुना प्रेपितो वाऽपि लङ्का-विजय-कांक्षिणा । [९

७] न हि ते वानरं तेजो रूपं-मात्रं तु वानरम् ॥७॥^{१०}

ससं त्वं कथय क्षिप्रं ततो वानर मोक्षयेते ।^{११} [१०

८] अ-नृतं वेदेतस् त्व् अथ दुर्-लभं तव जीवितमं ॥८॥

१. च रा प्र व म ल, ल_२ रावणो लोकाः । २. अ-रक्षसोऽब्रवीत् ।

३. प्र-विश्रुयिष्ये । ४. अ-नास्ति । ५. क-च रा च-दुष्टात्मा । ६. क-किम-

प्राप्त्य । आ-कस्तं वा किं । ७. आ-वनमङ्गं । क-वनमङ्गः । ८. क-

किमर्थं । ९. क-ख्या कथे । १०. क-तावत्प्रमिन्द्रेण । ११. क-तेऽस्तु ।

अ-भूते । १२. क-वानर मोक्षयेते । १३. आ-च । १४. आ-रथं तु ।

१५. आ-लङ्कां वि- । १६. आ-रूपं मात्रं । १७. म-नास्ति । १८. अ-मोक्षये ।

१९. क-च रा प्र व म, ल_२ अ-वदतो ह्यव । २०. अ-जीवनम् ॥

- अथ-वा यन्-निमित्तं ते प्र-वेशो रावणाऽऽलये । [११
 ९] तद् एव कथय क्षिप्रं बहुना किं प्र-योजनम् ॥१॥ [N
 १०पृ] एवम् उक्तो हरि-चरस् तं राक्षस-गणेश्वरम् ।
 ११उ] अब्रवीन् नाऽस्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वै ॥१०॥ [१२
 धन-देनं न मे सख्यं विष्णुना नाऽस्मि चोदितैः ।
 १२] जातिर् एव ममैषा हि वानरोऽहम् इहाऽऽगतः ॥११॥ [१३
 दर्शने राक्षसेन्द्रस्य दुर्-लभे संति येन मया ।'
 १३] वनं राक्षस-राजस्य दर्शनाऽर्थं वि-नाशितम् ॥१२॥ [१४
 तैस् ते' राक्षसाः प्राऽऽप्ता बलिनो युद्ध-कांक्षिणः ।
 १४] रक्षणाऽर्थं तु देहस्य योयिताम् ते मया रणे ॥१३॥ [१५
 अस्त्र-पाशैर् न शक्योऽहं बहुम् अत्य-आयतैर् अपि ।
 १५] पिता-महाद् एव 'वरो मम ह्य एष उपाऽऽगतैः ।'
 राजानं द्रष्टु-कामेन मयाऽस्त्रं न नि-वारितम् ॥१४॥
 १६] विप्र'-युक्तो महाऽस्त्रेण रक्षोभिः परि-पीडितः । [१७
 दूतोऽहम् ईहं संप्राऽऽप्तो राघवस्योऽति-तेजसः ॥१५॥ [१८उ

१. फ-राक्षसालये । प्र-रावणालयं ॥ २. अ-हरिवरो राक्षसानां
 ग० । ३. आ-च । ४. च-धनदस्व । ५. फ रा-नोदितः । ६. ल,
 ल२-एवं । ७. अ-दर्शनं । ८. अ-दुर्लभं चाति । ९. फ-तन् ।
 १०. रा-नाशि । ११. फ-हि राक्षसेन्द्रस्य । रा प्र व म ल, ल२-
 च राक्षसेन्द्रस्य । १२. रा प्र व म ल, ल२-राजनाय । १३. फ-
 ततश्च । १४. रा प्र व म ल, ल२-दुर्मदाः । १५. फ-
 अप्यायतैर् । १६. फ-मया पुरा लब्धो यरो महान् । अ-देवमुपागतः ।
 १७. रा प्र व ल, ल, -नाशि । १८. फ-निवर्तितम् । १९. आ रा व म
 ल, ल२-विप्रमुष्टो । फ-विप्रमुष्टोहमश्वग । २०. रा व म ल, ल२-
 रक्षोभिरतिपीडितः । प्र अ-रक्षोभिरभिपीडितः । २१. रा-इति । २२. फ अ-
 राघवस्यामितात्मनः । ल२-राघवस्य महात्मनः ॥

१८] श्रूयतां चाऽपि वचनं मम तथ्यम् इदं नृपे । [१९

N] रामो यद् आह धर्माऽऽत्मा स च राजा महा-रथः ॥^११६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं
नाम पद्मत्वारिणः सर्गः ॥^१४६॥

१. फ अ-त्वया । २. घ रा घ म ल, ल_२ अ-हरीषट् ।

३ फ-नास्ति ॥ ४. फ अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[वं—४७]= [सप्तचत्वारिंशः सर्गः] =[दा—५१]

तं सम-ईक्ष्य महा-सत्त्वं सख-वाग् हरि-पुंगवः ।

१] वौक्यम् अर्थ-चद् अ-व्यग्रम् उवाच पवनाऽऽत्म-जः ॥१॥ [१

अहं सुग्रीव-सन्देशाद् इह प्राऽऽप्तस् तवाऽऽलयम् ।

२] राक्षसेश हरीऽऽशस् त्वाम् इदं कौशल्यम् अब्रवीद् ॥२॥ [२

रौद्रः शृणु संमा-देशं सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।

३] धर्माऽर्थेयि हितं चैव ईह चाऽमुत्र च क्षमम् ॥३॥ [३

राजा दशरथो नाम रथ-कुक्षर-र्वाजि-मान् ।

४] पितेव बन्धुर लोकानां सुरेश्वर-सम-द्युतिः ॥४॥ [४

ज्येष्ठस् तस्य महा-बाहुः पुत्रः प्रीति-करः प्रभुः ।

५] पितुर नि-देशान् निष्-क्रान्तः प्र-विष्टो दण्डकं वनम् ॥५॥ [५

लक्ष्मणेन संमं भ्रात्रा सीतया वीऽपि भार्यया ।

६] महर्षिभिर् अनु-क्रान्तं धर्म्यं पन्थानम् औ-स्थितः ॥६॥ [६

तस्य भार्या बने नष्टा सीता नाम यशस-विनी ।

७] वैदेहस्य सुता राज्ञो जनैकस्य महाऽऽत्मनैः ॥७॥ [७

१. फ च रा प्र व म ल, ल_२-सखवान् । २. च प्र व ल, ल_२-वाक् यथावद् । ३. रा प्र व ल, -त्वां कुशलं परिपृच्छति । अ-त्वां भ्राता कौ० । ४. ल_२-नास्ति । ५. अ-भातुः । ६. आ-ममादेशं । ७. फ अ-धर्मार्थोपहितं युक्तमिह । रा प्र व म ल, ल_२-धर्मार्थोपहितं । ८. आ-० जिनाम् । ९. आ-पितुः । १०. च-निशोणासं-प्राप्तः । रा प्र व म ल, ल_२-नियोगं संप्राप्य । अ-निदेशनियतः । ११. रा प्र व म ल, ल_२ अ-सह । १२. रा प्र व म ल, ल_२-मह । अ-चापि । १३. आ-० धर्मपन्था० । रा-धर्मपन्थानमाधितः । अ-० ममाधितः । १४. फ अ-भनस्विनी । १५. आ-सुग्रीवेण च संगतः ॥

स मार्ग-माणम् तां देवीं राज-पुत्रः सहाऽनु-जः ।

८] ऋण्यमूकं च संप्राऽऽप्तः सु-ग्रीवेण च सं-गतः ॥८॥^१ [८

तस्य तेन प्रति-ज्ञातं सीतायाः परि-मार्गणम् ।

९] सु-ग्रीवस्य च रामेण हरि-राज्यं प्रति-श्रुतम् ॥९॥ [९

ततस् तेन वने हत्वा राज-पुत्रेण वालिनम् ।

१०] सु-ग्रीवः प्राऽऽपितो राज्यं हर्ष-ऋक्ष-सुवगाऽधि-पः ॥१०॥^{१०} [१०

स सीता-मार्गणे व्यग्रः सु-ग्रीवः सख-संगरः ।

११] हरीन् सं-प्रेषयामास दिशः सर्वा हरीऽऽश्वरः ॥११॥ [१२

तां हरीणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ।

१२] दिक्षु सर्वास्तु मार्गन्ते ह्येव चोपरि चाऽम्बरे ॥१२॥ [१३

वैनतेय-समाः केचित् केचित् तत्राऽनिलोपमाः ।

१३] अ-संग-गतयश्चे चाऽन्ये महा-क्रोधा महा-जवाः ॥१३॥^१ [१४

अहं तु हनुमान् नाम मारुतस्यौरसः सुतः ।

१४] सीतायाः कारणावतूर्णं योजनानां शतं प्लुतः ॥१४॥^१ [१५

तद् भवान् दृष्ट-तत्त्वाऽर्थः तपः-कृत-परिश्रमः ।

१५] पर-दारान् महा-प्राज्ञ नोप-रोद्धुं त्वम् अर्हसि ॥१५॥ [१६

न हि धर्म-विरुद्धेषु बह्व-अपायेषु कर्मसु ।

१७] मूल-धातिषु सज्जन्ते बुद्धि-मन्तो भवद्-विधाः ॥१६॥ [१८

१. ख रा प्र घ म ल, ल_२ अ-राजपुत्री । २. ख अ-ऋण्यमूकः अनुप्रासः ।

रा प्र घ म ल, ल_२ ऋण्यमूकं गिरिं प्रातः । ३. आ-नास्ति । ४. आ-रणे ।

५. फ म अ-रयापितो राज्ञे ॥ ६. रा-प्रतिशं० । ७. प्र म ल, सुग्रीवस्या-

म्यनुशया । ल_२ सुग्रीवस्याम्यनुग्रहाः । ८. रा व नास्ति । ९. म-०यः

केचिद्वरिवीराः । १०. रा प्र घ ल, ल_२ नास्ति । ११. ल_२-नास्ति ।

१२. आ-०रिग्रहः । १३. म-०दधुमिदार्हसि । रा ल, ल_२-समर्हसि ।

प्र घ-समर्हसि ॥

केश च लक्ष्मण-भुक्तानां शैराणां नत-पर्वणाम् ।

१८] दीप्तानाम् अग्र-तः स्थातुं शक्तो देवाऽसुरेष्व् अपि ॥१७ [१९

न चाऽपि त्रिषु लोकेषु राजन् विद्येत कश्चन ।

१९] राघवस्य व्य्-अलीकं च कृत्वा यः सुखम् आप्नुयात् ॥१८ [२०

त्वं तु काल-हितं वाक्यं धर्म्यम् अर्थाऽनु-पालितम् ।

२०] मन्यस्व नर-देवाय ज्ञानकी प्रति-दीयतामै ॥१९॥ [२१

दृष्ट्वा हीऽयं मया देवी लब्धं यद् इह दुष्-करम् ।

२१] उत्तरं कर्म यच्च छेपं^१ निमित्तं तत्र राघवः ॥२०॥ [२२

लक्षितेयं च वि-जने मया शोक-परायणा ।

२२] गृहीतां किं न जानासि पश्चाऽऽस्याम् इव भोगिनीमे^२ ॥२१ [२३

नेयं जरयितुं शक्या साऽसुरैर् अमैरर् अपि ।

२३] विष-संपृक्तमं अत्य्-अर्थं भुक्तम् अन्नम् इवौजसा ॥२२ [२४

अप-कुर्वन् हि रामस्य साक्षाद् अपि पुरं-दरः ।

२४] न सुखं माऽऽप्नुयाद् राजन् किं पुनस् त्वद्-विधो जनः २३ [२४

यां सीतेत्य् अभि-जानासि सेयं^३ तिष्ठति रूपिणी ।

२५] काल-रात्रीऽति तां विद्धि सर्व-लंका-निवासिनाम् ॥२४ [२५

तपः-सन्तान-लब्धस् ते योऽयम् क्रुद्धि-परिच्छेदः ।

२७] न र्से नाशयितुं न्याय्यं आत्म-त्राण-परिच्छेदः ॥२५ [२५

१. फ-कश्चिद्भुक्षणम् । २. फ-बाणानां । ३. फ-यः कृत्वा सुखमवा-
प्नुयात् । ४. आ-सं । ५. रा-ज्ञानकीं प्रतिवेदय । ६. आ-दृष्ट्वा ।
७. आ-द्वेयः । ८. ल_१-गृहीत्वा । ९. ल_१-पद्मगाम् । १०. अ-०संपृक्तम् ।
११. आ-एव । १२. प्र-तां सर्वाभिव मन्दिरे । ल_१-०ति तेऽप्रतः ।
१३. अ-कालरात्रिं हि । १४. च रा प्र व ल_१ ल_२-०मंचयलम् ।
१५. आ-परिच्छेदः । १६. रा व म ल_१ ल_२-सम्प्रशामयितुं । प्र-स न्याययितुं ।
१७. आ-न्याय्यम् । १८. फ-०परिग्रहः ॥

अ-वध्यतां तपो-वीर्याद् भवता यदि-मन्यते ।

२८] आत्मनश् चाऽसुरैर्देवैर्हेतुस्तत्राऽप्युच्यते महान् २९ [२८

स हि रामः स-सुग्रीवो नैव देवो नै पन्नगः ।

N] नाऽसुरो नैव गन्धर्वो न यक्षो नैव किन्नरः ॥२७॥ [२७

N] मानुषो राघवो राजर्न सु-ग्रीवश्चै हरीऽऽश्वरः ।

ताभ्यां प्राण-परित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ॥२८॥ [२८

३०] न च धर्मोऽपि सं-हार्यो ह्य अ-धर्म-फल-संयुतः ।

स एव फलम् अभ्येति धर्मो नाऽधर्म-नाशनः ॥२९॥ [२९

३१] प्राऽऽप्तं धर्म-फलं तावद् भवता नाऽत्र सं-शयः ।

फलम् अस्याऽप्युच्यते अ-धर्मस्य क्षिप्रम् एवोप-भोक्ष्यते ॥३०॥ [३०

३२] जन-स्थानं-वधं बुद्ध्वा बालिनश्चैऽपि सं-क्षयम् ।

राम-सुग्रीव-सख्य चै बुध्यस्वै हितम् आत्मनः ॥३१॥ [३१

३३] कामं खल्वहम् अप्य एकः स-बाजि-रथ-कुंजराम् ।

लंकां नाशयितुं शक्तस् तस्यैव तु विनिश्चयः ॥३२॥ [३२-

३४] रामेण हि प्रति-ज्ञातं हर्ष-ऋक्ष-कपि-सन्निधौ ।

उद-सादनम् अ-मित्राणां क्षिप्रं तच्चै करिष्यति ॥३३॥ [३३

३५] तद् अलं काल-पाशेन सीता-विग्रह-रूपिणा ।

३६] स्वयंस्कन्धोऽव-सक्तेन क्षेमम् आ-लोकयाऽऽत्मनैः ॥३४॥ [३४

१. म०-प्यतां । २. रा प्र व ल, ल२-नास्ति । ३. ल, ल२-न देवो न च । ४. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-न च । ५. फ च रा प्र व अ-न च । ६. व म ल, ल२-राजा । ७. अ-स च राजा । ८. फ म-हि । ९. च म-धर्मोपसं० । ल२-धर्मो हि । १०. अ-०लसंहितः । ११. फ-आप्नोति । अ-अन्वेति । १२. अ-०स्थाने वधं । १३. अ-चैव । १४. फ-हि बुध्यस्वहि० । १५. आ-तस्यैकस्य ॥ १६. च रा-म व ल, ल२-तत्तु ॥ १७. फ-कण्ठावसक्तेन चित्त्यतां हितमात्मनः ॥

सीतायास् तेजसा दग्धां राम-कोप-प्रदीपिताम् ।

N] दह्य-मानाम् इमां पश्य लंकां स-रथ-कुञ्जराम् ॥३५॥ [३७

N] तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वानरस्य महाऽऽत्मनः ।

३६७] आ-ज्ञापयद् वधं तस्यैरावणः क्रोध-मूर्च्छितः ॥३६॥ [५२,१

स तस्य तद् वाक्यम् अ-दीन-भाषिणः

कपि-प्रवीरस्य नि-शम्य वि-प्रियम् ।

दशाऽऽननः कोप-विवृत्त-लोचनः

N] समा-ऽदिशत् तत्र महो-कपेर्-वधम् ॥३७॥ [४६

हृत्पार्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्य

नाम सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥४७॥

[३-४८]= [अष्टाचत्वारिंशः सर्गः] = [३-५२]

- आ-क्रमे तु ववे तस्य रावणेन दुर-आत्मना ।
 १] नि-वेदित-वतो वाक्यं नाऽनुमेने विभीषणः ॥१॥ [२
 राजसाऽधि-पतिं क्रुद्धं तद् अ-कार्यम् उर्प-स्थितम् ।
 २] विदित्वा चिन्तयापास कार्यं कार्य-विदां वरः ॥२॥ [३
 निश्चितांऽर्थं ततः साम्रा पुँज्यं गन्तु-जिद् अग्र-जम् ।
 ३] उवाच हितम् अत्य-अर्थं वाक्यं वाक्य-विदां वरः ॥३॥ [४
 राज-वृत्त-विरुद्धं च लोक-वृत्ते चं गहितम् ।
 ४] सर्व-थाऽसदृशं वीर कपेर अस्य प्र-भाँपणम् ॥४॥ [५
 अ-संशयं शत्रुर् अयं प्र-वृद्धः
 कृतं ह्य अनेनाऽप्रियम् अ-प्रमेयम् ।^{१४}
 नै दूत-वध्यां तु वदन्ति सन्तो
 ५] दूतस्य दण्डा बहवः प्र-दिष्टाः ॥५॥ [१४
 वैरूप्यम् अंगेषु केशा-निपातो
 योग्यम् तथा लक्षण-संनिर्पातः ।^{१५}

१. आ-क्रम । २. फ ल_१-हनूमतः । अ-महात्मना । ३. म ल_१ ल_२-निवेदितं वतो । अ-निवेदिते वतो ॥ ४. आ-तस्य का० । फ अ-लब्ध कार्यपुनरस्थितम् । रा प्र व म ल_१ ल_२-वृद्धार्थमु१० । ५. आ-कार्यविधिप्रति ॥ ६. च म-०वार्थः । ७. फ-पूजयित्वा स रावणम् । आ-पूर्वशत्रु० । ८. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. प्र-०वृत्तं । १०. फ अ-न । ११. ल_२-न मारणम् । १२. फ-नास्ति ॥ १३. अ-प्रवृत्तः । १४. च रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । १५. फ अ-दूता हवध्यास्तु । ल_१-न दूतवाच्यं हि । ल_२-दूतं न वध्यं हि । प्र म रा-०वर्षां हि ॥ १६. म-कशाभिघातो । १७. फ म-मौढ्यं । अ-मौढ्यं । १८. अ-०पाताः । १९. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ।

एतान् हि दूते प्र-वदन्ति दण्डान्^१

६] दूतस्य दण्डो हि वधोऽप्रशस्तः ॥६॥ [१५

कथं हि धर्माऽर्थ-विनीत-बुद्धिः

पराऽवर-प्रत्यय-निश्चिताऽर्थः ।

भवद्-विधः कोप-वशे न (१नु) तिष्ठेत्

७] क्षोभं न गच्छन्ति हि सत्त्वं-वन्तः ॥७॥ [१६

न धर्म-वादे न च लोक-वृत्ते

न शास्त्र-बुद्धौ स्वं-मतेन चाऽपि ।

विद्येत कश्चित् तव तुल्य एकम्

८] त्वम् उत्तमः सर्व-सुराऽसुराणाम् ॥८॥ [१७

न चाप्य् अस्य कपेर-घाते कश्चित् पश्याम्य् अहं गुणम् ।

९] तेष्व् ऐवं पात्यतां दण्डो यैर् अयं प्रेषितः कपिः ॥९॥ [२०

साधुर् वा यदि वाऽसाधुः परैः^{१०} सं-प्रेषितो ह्य् अयम् ।

१०] द्रुवेन् पराऽर्थं पर-वान् न वयं प्राऽऽप्तुम् अर्हति ॥१०॥ [२१

अपि चाऽस्मिन् हते राजन् नाऽन्यं पश्यामि वीररम् ।

११] इह यः पुनर् आ-गच्छेत् परं पारं महोदधेः ॥११॥ [२२

१. आ-पुता । २. आ-दण्डा । ३. रा वल, ल२-नास्ति । ४. च प्र-
दण्डो न वधः प्रदिष्टः । फ अ-दण्डो हि वधो न दष्टः । म-वधस्तु दूतस्य न नः
धुतोपि । रा व-नास्ति ॥ ५. फ-धर्मादनपेत् । अ-च धर्मार्थविदग्धबु० ।
आ-०र्थविनीतवद्भिः । ६. आ-भवद्विधैः । फ-परामवः । ७. फ-०पवशे-
ऽधितिष्ठेत् । रा-०पमय प्रतिष्ठेत् । व प्र म ल, ल२-०पमयाधितिष्ठेत् । ८. फ-
कोपं । ९. आ-सत्यवन्तः ॥ १०. आ-नास्ति । ११. फ-०बुद्ध्याद्यम् । अ-बुद्ध्या
स्व० । १२. फ-बलेन तुल्यस्तव कश्चिदस्ति । १३. फ च-त्वं द्युत्तमः ॥
१४. आ-अयं ॥ १५. आ-परैरेव समर्पितः । फ-परैरेव समर्पितम् । १६.
आ-द्रुवं परार्थं । फ-द्रुवं परार्थं ॥ १७. अ-सेचरम् ॥

तस्मान् नाऽस्य वधे यत्रः कार्यः पर-पुरंजय ।

१२] भवान् सेन्द्रेषु देवेषु यत्रम् आ-स्थातुम् अर्हति ॥१२॥ [२३

अस्मिन् वि-नष्टे हि न दूतम् अन्यं

पश्यामि यस्मै तौ नर-राज-पुत्रौ ।

युद्धाय युद्धैर्षभ दुर्वि-नीताश्च

१३] उत-तेजयेद् वै भवतो वि-रुद्धौ ॥१३॥ [२४

पराऽऽक्रपोत्साह-वता दृढेन

सुराऽसुराणाम् अपि दुर्-जयेन ।

त्वया मनो-नन्दन नैर्ऋतानां

१४] न रार्धव्रः शक्यति योद्धुम् आजौ ॥ १४ ॥ [२९

हिताश्च च शूराश्च च सु-मानिताश्च च

कुलेषु जाताः सुमहा-गुणेषु ।

यशम्-विनः शस्त्र-भृतां वराश्च च

१५] कोट्यं-अग्र-शम् ते सु-भृताः सदैव ॥१५॥ [३०

तद् एक-देशेन बलस्य तावत्

कश्चित् तवाऽऽदेश-कृतोऽभिपोगः ।

१. प्र म ल, ल_२—सर्वेषु । २. फ-आस्थितम् ॥ ३. फ-यौ ।

४. अ-नरदेव० । ५. प्र म ल, ल_२—योधर्षभ । ६. आ-भयोजयेयो ।

रा ध म ल, ल_२—बुध्येत गत्वा । अ-बुधौ जयेयौ । ७. फ-भवता ॥

८. प्र-वारणं । ल_२—गवणः । ९. रा ध म ल, प्र ल_२—कृतम् ॥

१०. रा ध म ल, ल_२—कार्योद्यतास्ते । प्र-कार्योदितस्ते । ११. फ-

कोट्यश्च संख्ये सुभृताश्च वीराः । अतः परमाधिकः पाठः—फ-एतैः

समेतैः सहितो हि राज्ञस्त्वं योत्स्यसे तौ खलु राजपुत्रौ । तस्मादयं

गच्छतु तत्र मुक्तः समानयत्वाद्यु गतामुकल्पौ ॥ १२. अ-शश्रुताभियोगः ।

रा-०तो वियोगः ।

[३-४२]= [एकोनपञ्चाशः सर्गः] = [३-५३]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा देश-प्रीवो महा-यत्नः ।

१] देश-कालाऽन्वितं भ्रातुर्वाक्यम् उत्तरम् अग्रवीत ॥१॥ [१]

सैसम् उक्तं हि भैवता दूत-वैध्या वि-गहिता ।

२] अवश्यं तु वधाद् अन्यः क्रियताम् अस्य नि-ग्रहः ॥२॥ [२]

कपीनां किल लांगूलम् ईष्टं भवति भूषणम् ।

३] तद् अस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥३॥ [३]

ततः पश्यन्त्स्व इमं दीनम् अद्भुत-वैरूप्य-कर्मितम् ।

४] मित्राणि ज्ञातयः सर्वे ग्रान्यवाः स-गुह्य-ननाः ॥४॥ [४]

आ-ऽज्ञापयद् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सँ सँ-स्वरम् ।

५] लांगूलेन प्र-दीप्तेन रक्षोभिः परि-णीयताम् ॥५॥ [५]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसा रण-कर्मकाः ।

६] घेष्टयन्ति स्म लांगूलं जीर्ण-कौर्पास-कर्मकैः ॥६॥ [६]

सँ घेष्टयमाने लांगूले व्य-अवर्द्धत ततः कपिः ।

७] छुष्कम् इन्धनम् आ-साद्य घनेष्व् इव हुताऽशनः ॥७॥

तैलेन परि-पिष्टेयाऽथ तेऽग्निं तत्राऽर्प्यैर् अपातयन् । [७]

१. ल२-भ्रातुवरजस्य मनीषिणः । फ-द्वयोविः सहासुरैः । घ-द्वजु-

जस्य मनीषिणः । प्र ल१-द्ववरजस्य मनीषिणः । २. फ अ-० कालहिणं ॥

३. अ-पद्मगुर्कं स्वयां आनर् । ४. फ-० वाक्यं । ५. आ-अन्यत् ॥ ६. अ-

लांगूलं रक्षं । ७. अ-गच्छति ॥ ८. अ-० कारितम् । फ रा म अ-० कर्मितम् ।

९. फ-ममियज्ञः । १०. फ-ममयीवराः । ११. अ-व स- । म-व चतुराम् ।

१२. आ-० नीयताम् । १३. आ-जीर्णकौर्पासिकैः पटैः । फ अ-जीर्णः

कापासिकैः पटैः । व ल, ल२-कर्पायकः ॥ १४. ल२-पटैः ॥ १५. आ-

० सिन्धाय । १६. आ-तत्रावपा- । म-तत्र न्यपा- । ल, ल२-

तत्राप्यतापयन् ।

वाल्मीकीय-रायायणम्।

१ राज-पुत्राव् उप-गृह्य मूढौ

परेषु तत्त्वं प्र-भृद्वाण सर्वम् ॥१६॥ ? [३१

इत्यापे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं

नामाऽष्टाचत्वारिंशः सर्गः ॥४८॥

१. अ-अति० । २. आ-मर्वे । ३. च रा प्र व म ल, ल_२-
गृह्य । ४. आ-तत्त्वम् । ५. अ-सर्वात्मना संग्रहदुष्प्रथमः ॥
ल^१-रावणवाक्यं । अ-इत्यापे रामायणे सुन्दरकाण्डे सर्गः ॥

[वि-४१]= [एकोनपंचाशः सर्गः] =[दा-५३]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा दंश-ग्रीवो महा-बलः ।

१] देश-कालाऽन्वितं भ्रातुर्वाक्यम् उत्तरम् अवधीत ॥१॥ [१]

सैलम् उक्तं हि भैवता दूत-वैध्या वि-गहिता ।

२] अवश्यं तु वधाद् अन्यः क्रियताम् अस्य नि-ग्रहः ॥२॥ [२]

कपीनां किल लांगूलैर् ईष्टं भवति भूषणम् ।

३] तद् अस्य दीप्यतां गीत्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥३॥ [३]

ततः पश्यन्त्स् इमं दीनम् अङ्ग-वैरूप्य-कर्मितम् ।

४] मित्राणि ज्ञातव्यः सर्वे दान्धवाः स-मुंहन्-जनाः ॥४॥ [४]

आ-ऽज्ञापयद् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सै सै-त्वरम् ।

N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन रक्तोभिः परि-णीयंताम् ॥५॥ [५]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसा रण-कर्मशाः ।

५] वेष्टयन्ति स्म लांगूलं जीर्ण-कौर्पास-कर्मटैः ॥६॥ [६]

सै वेष्टयमाने लांगूले व्य-अवर्द्धत ततः कपिः ।

६] शुष्कम् इन्धनम् आ-साद्य वनेष्व इव हुताऽशनः ॥७॥

तैलेन परि-पिच्येयाऽथ तेऽग्निं तत्राऽर्धैर् अपर्तयन् । [७]

१. ल२-श्रुत्वावरजस्य मनीषिणः । फ-दंशग्रीवः सहासुरैः । य-इन्दु-

जस्य मनीषिणः । प्र ल१-द्वारजस्य मनीषिणः । २. फ अ-०कालहितं ॥

३. अ-सम्यगुक्तं स्वया भ्रातर । ४. फ-०वाक्यं । ५. आ-अन्यत् ॥ ६. अ-

लांगूलं रसं । ७. अ-गच्छति ॥ ८. आ-०कारितम् । फ रा ॥ अ-०कर्मितम् ।

६. फ-समिग्रशा० । १०. फ-सकपीश्वराः । ११. अ-च स० । म-च चन्द्रराम् ।

१२. आ-०नीयताम् ॥ १३. आ-जीर्णकौर्पासिकैः पटैः । फ अ-जीर्णः

कौर्पासिकैः पटैः । व ल१ ल२- कर्पासक० ॥ १४. ल२-पंच० ॥ १५. आ-

०सिच्येय । १६. आ-तत्रावपा० । म-तत्र न्यपा० । ल१ ल२-

तत्राप्यतापयन् ।

N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन राक्षसाम् तं व्य-अलोकयन् ॥८॥^१

रोपोत्कर्ष-परीताऽऽत्मा बाल-सूर्य-समाऽऽननः । [८

N] शुचि-व्यपर(?ग)मे चैवं स-विद्युत् तोय-दो यथा ॥९॥ [N

स भूयः स-गतैः क्रुद्धै राक्षसैर् हरि-पुंगवः ।

N] नि-वद्धः कृतवान् वीरस्त्व-काल-सदृशीं मतिम् ॥१०॥ [१०

७३] कामं खलु न मे शक्ता नि-वद्धस्याऽपि राक्षसाः । [११पृ

N] क्रुद्धस्य पुर-तः स्थातुं सिंहस्येवेतरे मृगाः ॥११॥ [N

८पृ] छित्त्वा पाशान् समुत्-पत्त ईन्याम् अहम् इमान् पुनः । [११३

N] ऐषां चोऽपि सुपर्य-आप्तो राक्षसानाम् अहं युधि ॥१२॥

किन्तु रामस्य प्रीत्य-अर्थं वि-पहिष्येऽहम् ईदृशम् । [१३

N] लङ्का चारितव्या मे पुनर् एव भविष्यति ॥१३॥ [१४पृ

N] इति क्षमेऽहम् एतेषां राक्षसानाम् इमां क्रियाम् । [N

८३] अवश्यम् एव द्रष्टव्या लंकेयं रजनी-क्षये । [१५

रात्रौ हि न सु-दृष्टा मे दुर्ग-कर्म-विधानतः ॥१४॥^२ [१४३

९] कामं वन्धैश् च भूयो मे लांगूलाऽऽदीपनेन च ।

१. आ-राक्षसांस्तान् विलो० । २. अतः परमधिकः पाठः-म-स चाथ परैर्घोरै राक्षसैर्भीमविक्रमैः ॥ ३. फ च रा-रोमहर्षं० । व प्र म ल, ल_२-रोमहर्षं० । अ-रोषामर्षं० । ४. फ अ-०र्यनिमाननः । च-०र्य इवाननः । रा-०र्य इवोदितः । ५. फ-शुचिशुद्धे व्यतिक्रमे । च रा प्र व म ल, ल_२ अ-शुचिशुद्धव्यसंगमे ॥ ६. च रा प्र व ल, ल_२-शान्तिर्निबद्धस्यापि राक्षसैः । म-शब्दा बद्धस्यापि निशाचराः । ७. आ-दित्वा । ल, ल_२-मित्वा । ८. फ-गच्छतः परिधारणे । ९. प्र व म ल, ल_२-एषामपि । अ-एषां पारि ॥ १०. म-च । ११. आ-दुर्गकर्मविधानतः ॥ १२. फ च-शब्दा-हम् । १३. रा प्र व म ल, ल_२-न हि० । १४. फ च-सुप्स्या । १५. आ-नास्ति ॥

१०उ] पीडां कुर्वन्तु रक्षांसि न च मे मेनसः श्रेयः ॥१५॥ [१६
१२उ] ततस् ते^१ सं-वृताऽऽकारम् अ-वृवन्तं महा-बलम् ।

प्र-गृह्य निर-ययुः सर्वे राक्षसाः कपि-कुंजरम् ॥१६॥ [१७

१३] शंखं-भेरी-निनादैस् तं घोष-वं(१यं) तैश् च कैर्मभिः ।

१४पू] राक्षसाः क्रूर-कर्माणश् चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥१७॥ [१८

अयोपवीत-सर्वाऽगः सैस्त-सर्वेन्द्रिय-क्रियः ।

N] ईनूमांश् चारयामास लंकां रावण-पालिताम् ॥१८॥ [१९

यथाऽपश्यन् निगि तदा भवनानि च रत्नसाम् । [२०पू

N] ततः परि-विशिष्टारं च(१ष्टानि) स्वभावाद् दृढगे हंरिः १९ [N

१५उ] सोऽपश्यद् भूमि-भागांश् च मुवि-भक्तांश् च चत्वरान् । [२०उ

रथ्याश् च गृह-संवाशः कपिः शृंगाटकानि च ॥२०॥ [२१पू

१४उ] 'वुर्गे-कर्म च लंकायां मुनि-विष्टां(१ष्टं) मु-रक्षिणः(१तम्) । [N

N] गृहाणि च समृद्धानि ददर्शाऽऽलसितो बली ॥२१॥ ^{१५} [२१उ

चत्वरेषु चतुष्केषु तथा शृंगाटकेषु च ।

१. फ-मनसि छमः । ख रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-मनसि श्रमः ।

२. अतः परमधिकः पाठः-म-एवं चिन्तयतस्तस्य लांगूलं वेष्टितं परैः ।

घटानां ते सहस्रेण स्नेहस्य सिपिधुः क्रद्धाः । स्नेहावसितं लांगूलं क्रूराः

प्रज्वालयन्स्ततः ॥ ३. फ-यं संवृताकारं सरववन्तं । आ-उ संवृताकारं सरववन्तं ॥

४. अ-उभेरीनिनादैश् । फ रा प्र व म ल_१ ल_२-०निनादैश् । ५. फ-

घोषयन्तस्तत्ततः । म ल_१ ल_२-घोषयन्तः स्वकः ॥ ६. आ च रा प्र

व म ल_१ ल_२ अ-अघोषस्थितः । ७. आ-नृष्यः मः । ख रा म- स्वस्थमः ।

८. आ-इनूमांश् चारयामास ॥ ९. फ च-०ष्टां च तां पुरीं । रा प्र व म ल_१-

०ष्टां च तां ददर्श पुरीं कपिः । ल_२ अ-०ष्टां च तां ददर्श पुरीं ॥ १०. आ-

०मम्यग्याः । ११. अ-गुप्तिः । १२. रा प्र व म ल_१-लंकायाः । १३. अ-

मुनिविष्टाश्च रक्षसः । १४. फ-नास्ति ॥

२३३] ततः शिवाऽर्चिर् अच्यग्रैः प्रदक्षिण-मुखोऽनलः ।

जज्वाल मृग-शावाऽक्ष्याः शंसन्न् इव शिवं कपेः ॥३१॥ [३२

२४] ततः प्र-दीप्ते लांगूले चिन्तयामास वानरः ।

प्र-दीप्तोऽग्निर् अयं कस्मान्न न दहति सर्व-जैः ॥३२॥ [४९

२५] दृश्यते च महा-ज्वालां करोति च न मे रुजम् ।

शिशिरस्येव सं-तापो लांगूले मे प्रति-ष्ठितः ॥३३॥ [५०

२६] अथवा तद् इदं व्यक्तं यद् दृष्टं पुत्रता मया ।

राम-प्रसादाद् आश्चर्यं सर्व-तः सरितां पेतौ ॥३४॥ [५१

२७] यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य नैगस्य च ।

रामाऽर्थे सं-भ्रमस् तादृक् किम् अग्निर्न करिष्यति ३५ ॥ [५२

२८] सीतायाश् चाऽऽनृ-शंस्येन सेजसा राघवस्य च ।

२९] पितुंश् च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥३६॥ [५३

भूयः स चिन्तयामास मुहूर्त्तं कपि-कुंजरः ।

कथम् अस्मद्-विधस्येह बन्धनं राक्षसाऽधमैः ।

N] प्रति-क्रिया न युक्ता स्यात् संत्य-धर्म-पराक्रमैः ॥३७॥ [५४

ततश् छित्त्वा स तान् पाशान् वेग-वान् वै महा-कपिः ।

१. फ-ततो विधूमः स्निग्धाचिः । च रा प्र व म ल, ल२ अ-ततः स्नि-
ग्धाचिर्द्वय० । २. अ-००मुखोऽनलः । ३. अ-शंसन् ॥ ४. फ-संप्रदीप्त-

सर्वं । ५. फ-पावकः । ल, ल२-सर्वजः ॥ ६. रा प्र व म ल, ल२-महाज्वालः
करोति न मनोरुजम् । अ-महाज्वालः करोति न च मे रुजम् ॥ ७. आ-संपातो ।

८. फ-गन्धे । रा म ल, ल२-सर्वं । ९. फ-गितौ चोदधिर्मममे ॥

०. आ-च घामतः । फ-च तस्य च । ११. आ-संभ्रमे । १२. ल२-

१३ ॥ १४. च प्र व म ल, ल२ अ-सति
१५. आ-प्रतिक्रिया-

१६. फ-द्विरात्मनः पाशान् वेगवान् ।

N] घोषयन्ति हनूमन्तं चारीक (१२) इति राक्षसाः ॥२२॥ [२२
१६७] दीप्यमाने ततस् तस्य लांगूलाऽग्रे हनूमतः ।

राक्षस्यस् ता वि-रूपाऽक्षयः प्रोचुर् देव्यै तद् अ-प्रियम् २३ [२४

१७] यस् त्वया कृत-संवादः सीते प्र-मुखै-तः कपिः ।

लांगूलेन प्र-दीप्तेन स एष परि-गीयते ॥२४॥ [२५

१८] श्रुत्वा तैद् वचनं क्रूरम् आत्म-प्रहरणोपमम् ।

जानही शोक-सन्तप्ता हुताऽशनम् उपाऽऽगमत् ॥२५॥ [२६

१९] मंगलाऽभि-मुखी तस्य श्रुत्वा सीता महा-कपेः ।

उप-तस्थे विशालाऽक्षी नि-यता हव्य-वाहनम् ॥२६॥ [२७

२०] यद् अस्ति गुरु-शुश्रूषा यद् अस्ति चरितं तपः ।

यदि मां तारयत्य् आर्यः शिवो भव हनूमतः ॥२७॥ [२८

२१] यदि कश्चिद् अनु-क्रोशस् तस्य मय्य् अस्ति धीमतः ।

यदि वा भांग्य-शेषो मे शिवो भव हनुमतः ॥२८॥ १ [२९

२२] यदि मां वृत्त-संपन्नां तत्-सर्व-गत-मानसाम् । १ २

२३] हुताऽशन वि-जानासि शिवो भव हनूमतः ॥२९॥ १ ३ [३०

यदि मां तारयत्य् आर्यः कृत-ज्ञः सत्य-संगरः । १ ४ [३१

परं पारं समुद्रस्य रक्षसाऽप-हृतां सतीम् । १ ५

N] अस्माद् दुःखं रघु-श्रेष्ठः शिवो भव हनूमतः ॥ १ ६ ३० ॥ [३१

१. च व-वराक । ल_२-चकार । २. आ च व ल_२-इव । ३. फ-नास्ति । ४. अ-

शंशुर । ५. फ-स हनुमान् । ६. च रा प्र व म ल, ल_२-ताम्रमुखः ॥

५. फ-सा श्रुत्वा । ७. फ-उदीरयत् ॥ ८. आ-कपिम् ॥ ९. फ-चैवैकपत्नीत्वं ।

म-वाप्येकपत्नीत्वं ॥ अ-मां तारयेदार्यः ॥ १०. अ-०शेवं । ११. फ म-नास्ति ॥ १२. फ-

नास्ति । १३. रा म-नास्ति ॥ अतः परमधिकः पाठः-फ-यदि वा भाग्य-

शेषो मे शिवो भव हनूमतः ॥ १४. रा व प्र ल, ल_२ अ-नास्ति ।

१५. रा प्र ध म ल, ल_२ अ-नास्ति । १६. म-दुःखानुसरोधाय । १७. रा व

प्र ल, ल_२-नास्ति ॥

२३३] ततः शिवाऽर्चिर् अ-व्यग्रः मदक्षिण-शिखोऽनलः ।

ज्वाला मृग-शावाऽक्ष्याः अंसन्न इव शिवं कपेः ॥३१॥ [३२

२४] ततः प्र-दीप्ते लांगुले चिन्तयामास वानरः ।

प्र-दीप्तोऽग्निर्यं कस्मान्न न दहति सर्व-शः ॥३२॥ [४१

२५] दृश्यते च महा-ज्वालां करोति च न मे रुजम् ।

शिशिरस्येव सं-तौपो लांगुले मे प्रति-ष्ठितः ॥३३॥ [५०

२६] अथवा तद् इदं व्यक्तं यद् दृष्टं पुत्रता मया ।

राम-प्रसादाद् आश्चर्यं सर्व-तः सरितां पेतौ ॥३४॥ [५१

२७] यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य नंगस्य च ।

रामाऽर्थे सं-भ्रमस् तादृक् किम् अग्निरे न करिष्यति ३५ ॥ [५२

२८] सीतायाश् चाऽऽनृ-शंस्येन तेजसा राघवस्य च ।

२९] पितुंश् च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥३६॥ [५३

भूयः स चिन्तयामास मुहूर्त्तं कपि-कुंजरः ।

कथम् अस्मद्-विधस्येह बन्धनं राक्षसाऽधमैः ।

N] प्रति-क्रिया न युक्ता स्यात् सैत्य-धर्म-पराक्रमैः ॥३७॥ [५४

ततश् छित्त्वास तान् पाशान् वेग-वान् वै महा-कपिः ।

१. फ-ततो विधूमः सिग्धार्चिः । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-ततः सिग्धार्चिर्दृश्यः । २. अ-०णमुखोऽनलः । ३. अ-शंसन् ॥ ४. फ-यंप्रदीप्ति-र्यव्य । ५. फ-पावकः । ल_१ ल_२-सर्वतः ॥ ६. रा प्र व म ल_१ ल_२-महाज्वालः करोति न मनोरुजम् । अ-महाज्वालः करोति न च मे रुजाम् ॥ ७. आ-संतापो । ८. फ-मध्ये । रा म ल_१ ल_२-मत्रं । ९. फ-गिरां चोदधिमंमये ॥ १०. आ-च धामतः । फ-व तस्य च । ११. आ-संभ्रमं । १२. ल_२-किमर्थं ॥ १३. व-त्रायोश्च ॥ १४. च प्र व म ल_१ ल_२ अ-सति मह्यं पराक्रमे । रा-सति मय्यपराक्रमे । १५. आ-प्रतिक्रिया-नयुक्तस्याऽस्ति मह्यं पराक्रमे ॥ १६. फ-छित्त्वा मत्तः पाशान्वेगवान् ।

N] उत्-पपातोऽऽशु वेगेन ननाद च महा-बलः ॥३८॥ [५५

N] पुरेव वि-चरन् श्रीमान् शैल-शृंगम् इवोन्नतम् ।

वि-विक्रं रक्तसां यानमै आ-ससादाऽनिलाऽऽत्म-जः३९[५६

३०] स भूत्वा शैल-संकाशः क्षणेन पुनर् आत्म-वान् ।

ह्रस्वतां समनु-भाऽऽप्तो बन्धनानि व्य-अशार्तयत् ॥४०॥[५७

३१] वि-मुक्तश्च चाऽभवच्च छीमान् पुनः पर्वत-सन्निभः ।

वीऽऽर्क्ष-माणश्च ददृशे परि-धं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४१॥ [५८

३२] गृहीत्वा स महा-बाहुः कालाऽऽयस-परिष्कृतम् ।

३३] रक्षिणस् तान् पुनः सर्वान् सृदयामास मारुतिः ॥४२॥ [५९

स तांश्च हत्वा रण-चण्ड-वेगः

सम-ईक्षमाणः पुनर् एव लंकां ।

प्रदीप्त-लांगूल-कृन्ताऽग्निमाली

N] भाऽकाशताऽऽदित इवांऽशु-भाली ॥४३॥ [६०

हृत्पापै रौमायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-लांगूल-दीपन

नामैकोनपचासः सर्गः ॥४९॥

१. फ रा ध प्र य म ल, ल_२-उत्पपात च । अ-उत्पपाताय ॥

२. फ-स पुरद्गारमाश्रित । आ-पुर्येव विचरन् छीमान् । म-पुनरेव वि० ।

अ-पुरीद्वारं विगत श्री० । ३. फ-विभक्त राक्षान् घोरान् । च रा प्र य म

ल, ल_२-विविक्त रक्षसां वासम् ॥ ४. आ-बन्धनान्यवसादयन् । अ-

बन्धनान्यवसादयन् ॥ ५. फ-स मुक्तश्च । ६. फ अ-वीक्ष्यमा० ॥

७ फ-वासु । अ-वापि । ८. फ-० विक्रमः । ९. आ-० ईक्ष-

माण । १०. ल_१-० लग्नाग्नि० ॥ ११ ल_२-इति । अ-नास्ति । १२.

फ अ-लांगूलदीपन । य-लांगूलदीपन । प्र म-० प्रदीपनं ॥

[वं-५०]= [पंचाशः सर्गः] =[दा-५४]

वीऽऽक्षेपाणस् ततो लंकां कपिः कृत-मनोरथः ।

१] वर्धमान-समुत्साहः कार्य-शेषम् अचिन्तयत् ॥१॥[१

उत्तरं किं तु मे शेषं कर्त्तव्यम् इह सम्प्रति ।

२] यद् एषां रक्षसां भूयः सं-तापमै उपै-पादयेत् ॥२॥[२

घनं तावत् प्र-मथितं प्र-चरा राक्षसां हताः ।

३] बलैक-देशः क्षुण्णितः शेषं दुर्ग-विनाशनम् ॥३॥[३

दुर्गे वि-नाशिते कर्म भवेद् अल्प-परिश्रमम् ।

४] अ-प्रयत्नेन कर्म स्यान् मर्माऽपि स-फलः श्रमः ॥४॥[४

यो ह्य अयं मम लांगूले दीप्यते हव्य-वाहनः ।

५] अस्य सं-तर्पणं न्याय्यं कर्तुम् एभिर् गृहोत्तमैः ॥५॥[५

ततः सं दीप्तं-लांगूलः स-विद्युद् इव तोय-दः ।

६] भवनाऽग्रेषु लंकायां वि-चचाराऽनिलाऽऽत्म-जः ॥६॥[६

७] सुप्तोच हनुमान् अग्निम् अदीप्यतं हुताऽशनः ।

प्र-दीप्तम् अग्निं पवनस् तेषु वेदमस् अचारयत् ॥७॥[N

८] ततः श्वसन-संयोगाद् अति-वेगो हुताऽशनः ।

१. च प्र म ल_२ अ-बोद्धवः । २. व-गतम् । ३. अ-०महोत्साहः ।

४. अ-कार्यशेषं मे । च-किन्तु मे । ५. रा प्र व म ल_१ ल_२-संतापय मनो दधे । फ च अ-उपपादये । ६. अ-रक्षसां । ७. आ-क्षुण्णितः । अ-क्षयितः । ८. रा व प्र म ल_१ ल_२-दुर्गस्य नाशने । ९. फ अ-कर्माणि मम स्यात् ॥ १०. च-संदीप्ततां । ११. रा प्र व म ल_१ ल_२-लङ्काया । १२. फ-अग्निं प्रदीप्तम् । १३. फ-अपालयत् । च रा प्र व म ल_१ ल_२-अदाहयत् । १४. अ-प्रदीप्तमग्निं भवनेषु वेदमसु प्रोत्साहयत् संविभजन्मनोजवम् । तां चापि लंकां पुनरेव वातरः प्रोत्पत्य चोत्पश्य शनैर्दाहयत् ॥

९५] कालाऽग्निर् इव संदीप्तस् तेषु वेश्मस्त्वं अदृश्यते ॥८॥ [२२

ततोऽनिलाऽनलौ क्रुद्धौ हनुमांश् चैव वीर्यवान् ।

N] परि-तप्तौ तदौ लंका सा समन्ताद् अदृश्यते ॥९॥ [N

कचित् काञ्चन-वर्णाऽऽर्भा तर्पनीय-निभा कचित् ।

N] कृष्णाऽऽयस-सर्वर्णा चैव कचिच्च रजतोपमा ॥१०॥ [N

कुलाऽशोक-निभौ चोऽपि किञ्चुकोपम-दर्शना ।

कचिद् धूमाऽऽहता श्यामा ज्वलन्तीऽव स्व-तेजसा ।

N] इन्द्रऽऽयुध-निभौ भूत्वा नाना-वर्णा कचित्कचित् ॥११॥ [N

१. अ-वेश्मसु दृश्यते । २. ल_२-ततोऽनलाऽनलौ । ३. ल_२-वानरः ।

४. अतः परमधिकः पाठः—म-परिक्षिप्य पुरीं लंकां सर्वतः समदीपयत् । लोकस्यास्य ज्ञेये प्राप्ते दीप्तामिव वसुन्धराम् ॥ ततो निर्दह्यमानानि भवनानि चकाशिरे । महेन्द्रशिखराणीव दह्यमानानि सर्वतः ॥ ज्वलनेन प्रदीप्तानि तोरयानि चकाशिरे । विद्युन्निव बद्धानि मेघजालानि धर्मणि ॥ हर्म्या-मैर्दह्यमानैश्च शूलैः प्रज्वलितैरिव । प्रबभौ सा पुरी लंका महोल्काभिर्भय-ङ्कुरा ॥ ५. फ-परिक्षिप्य तदा । अ-परिक्षिप्य ततो । ६. फ-मा । ७. फ अ-अदीप्यत । प्र ल_२-अदह्यत ॥ ८. फ अ-०नवर्णाभस्तर्पनीयनिभः । ९. फ अ-सर्वर्णभः । १०. फ अ-०पमः ॥ ११. फ अ-०निभश्चापि । रा म ल_२-०निभाकपि । १२. फ अ-०सन्निभः । १३. फ अ-कचिद् धूमावृतः श्यामो विधूमो ज्वालितः कचित् । १४. फ अ-०धनिभो । १५. फ अ-०वर्णः । १६. अतः परं आ-कोशेऽधिकः पाठो भवति । म चोत्तरं पठ्यमानस्य २३-तमोत्तरार्धादेः २६-तमपूर्वार्धादन्तस्य ग्रन्थस्यैव मूलनः पत्रक्रमव्यत्यासप्रयोजितः । पुरस्ताद्वर्तमानोऽपार्थो द्विः पाठो द्र० । तथात्वे सत्यं कस्मिन्नपि कोशे द्वयोः पाठयोर्नष्टे यद्विज्ञेयमिति चेद्देवदत्तः भवति तत्र काल एव कारणं द्र० । अथ पाठः—आ-आजग्नवानरश्रेष्ठं वाणैरादित्यसन्निभैः । आवर्त्त इव गांगस्य तोयस्य विपुलो महान् । परिक्षिप्य हनूमन्तं सर्वतो रत्तसां बलम् । ततो वातात्मजः क्रुद्धो हेमरूप्यसमाचितम् ॥ प्रासादस्य गृहीत्वा च स्तम्भं हेमविभूषितम् । धामयित्वा ॥ तं वेगादिन्द्रायुधनिभं ततः ॥

ततस् ते राक्षसाः सर्वे स-रावण-महा-बलाः ।

[N] बाल-द्वेष्टाम् भुं-शोचन्तो निर्-ययुर्नगराद्बहिः॥१२॥[N]

परस्परम् अव-ष्टभ्य हस्तं हस्तेन वेश्मनाम् ।

धूमाव स्रवद्भिर् नयनैः क्रोशन्तश् चेतरेतरम् ।

[N] स्त्रियश् च ज्वलनाऽऽविष्टा भ्रमन्त्यो वै ततस्-ततैः॥१३॥[N]

आकाशोत्पतने अक्ता धरण्यां रजनी-चराः ।

[N] वभ्रमुस् तत्र तत्रैव ज्वाला-मालाऽऽकुले पथि ॥१४॥ [N]

मायाम् आ-श्रित्य दहनो महा-शब्दो भयानकः ।

[N] जीमूत-सदृशैर् नादैर् नदन् पर्य-अट्ने मंहीम् ॥१५॥ [N]

दग्धानि हि वि-मानानि नि-पेतुर् धरणी-तले ।

[N] वि-मानानीऽव सिद्धानाम् अम्बरात्पुण्य-संज्ञये॥१६॥[N]

१०७] तानि काञ्चन-जालानि मुक्ता-मणि-लैतानि च ।

भवनानि च दहन्ते शीर्यन्ते रत्न-वन्ति च ॥१७॥ [N]

११] वज्र-विद्रुम-वैडूर्य-मुक्ता-रजत-सम्भारानि ।

१. फ च अ-बुद्धाः सार० । रा प्र व म ल_१ ल_२-बुद्धाः रावणश्चम० ।

२. फ-०ष्टदांश्च शो० । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०ष्टदांश्च शो० ।

३. आ-वेदमनः । म-वेदमनि । ४. आ-धूमाष्टवद्भिर् । प्र व म ल_१ ल_२-

धूमाष्टवद्भिर् । ५. अतः परमधिकः पाठः—म-विमानेभ्यः प्रदीप्तेभ्यः

दहमाना वरांगनाः । त्यक्ताभरणसंयोगा भयार्ता विप्रदुद्रुवुः । मुक्तोत्तरीय-

संभ्रान्ता दृश्यमानपयोधराः । धावन्ति तत्र तत्रैव मृग्यो दात्रादिता यया ॥ ६.

रा प्र व म ल_१ ल_२-आकाशात्पतिताः । ७. आ-अटन् पर्यटते म० । फ-अटन्-

पर्यटते वली । च-अटन् पर्यटते वशी । रा प्र व म ल_१ ल_२-अटन्परिवृणो वशी ।

अ-अटते मृता । ८. फ अ-बु । च रा प्र व म ल_१ ल_२-च । ९. च रा

प्र व म ल_१ ल_२-आकाशापतिता नि च । अ-अंशकादलसंक्षेपे । १०. फ-

०नजातानि । ११. रा म ल_१ ल_२-०वृत्तानि । १२. व प्र-नास्ति । १३. फ-

विमानानि न्यमीर्यन्ते रत्नवन्ति च । व-नास्ति । १४. आ-०संभवाम् ।

फ-०मंहताम् ।

विचित्रे(?)तान्)भवन्नैर(?)ने)श्रात्तु स्यन्देना(?)मा)नि(?)नान्)ददाहे सः

१.२] नाऽग्निस् तृप्यति काष्ठानां नौऽग्नेः स हरि-यूथ-यः ।

(?)न)हनुमता(?)न-)निरस्तानां राक्षसानां वसुं-धरो(?)१९॥ [२९

१.३] सीतयाऽभ्य-अर्पितो वह्निर् लंकां राक्षसै-संकुलाम् । [N

ज्वाला-माला-परितोषैर् अदहनमारुताऽन्विताः ॥२०॥ [३४७

१.४] तेन शब्देन वि-ध्वस्ता धर्षितास् तेन चाऽग्निना ।

१.५] अभि-पेतुस् ततो घोरो हनुमन्तं निशा-चराः ॥२१॥ [३५

१.७] संम-दीप्तैश् च शूलैऽग्रैः पाशैः खड्गैः परै-धैः ।

N] हनुमन्तं महा-वेगेर् अभ्य-अघ्नन् नैर्ऋतर्षभाः ॥२२॥ [३६

१.५] ते राक्षसा भीम-बला नाना-प्रहरणाऽन्विताः । [३७

आ-जघ्नुर् वानर-श्रेष्ठं वाणैर् आदित्य-सन्निभैः २३ [N

१.५] आ-वर्त्त इव तोर्यस्य गौडस्य वि-पुलो महान् ।

१.७] परि-क्षिप्य हनुमन्तं सं-वभौ रक्षसां गणः ॥२४॥ [N

१.८] ततो वाताऽऽत्म-जः क्रुद्धो हेम-रूप्य-समावृतम् । . .

प्रासादस्य समुद्-धृत्य स्तम्भं हेम-विभूषितम् ॥२५॥ [N

भ्रामयित्वा गुण-शैतं नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।

१. य प्र म अ-विचित्रान् भवन्ते । ल_२-विचितान् भवन्ते । २. फ च रा

य प्र म अ ल, ल_२-स्पन्दमानान् ददत् । ३. रा प्र य म ल, ल_२-मानौ ।

४. फ अ-हन् । ५. फ अ-०-ध्वजम् । ६. अ-शीतायाम्यर्पितो ।

फ-सीतयाम्यर्पितो । ७. फ अ-लंकां वै राक्षसाकुलाम् ॥

८. आ-०-मालम् ॥ ९. फ य-संकुदा । रा प्र य म

ल, ल_२-संरन्धा । अ-विग्रस्ता । १०. फ-वदा । ११. ल_२-वीरा । १२. च

य म ल_२-हन् । १३. प्र-दीप्यैः । १४. आ-परस्वपैः । १५. फ अ-०-वेगा

प्राक्षिपन् । य रा प्र य म ल, ल_२-०-वेगैराजपुनैः । १६. ल_१-०-त्यमर्षितैः ।

१७. फ अ-गांगस्य घोयस्य । १८. आ-हेमरूपसममुत्तिम् । फ-

हेमरूपममाधितम् । अ-हेमरूप्य समन्ततः । १९. रा-नास्ति । २०. फ-रातगुणं ।

- १९] जघान राक्षसान् घोरांश्च बज्रेणेन्द्र इवाऽमुरान् । [N
N] नि-हत्य राक्षसांस् तत्र दिवम् एवोत्-पपात हं ॥२६॥ [३७उ
अथ वि-क्रम्य सद्यसा सं-क्रामेन स गृहाद् गृहम् ।
N] लंकाम् आ-दीपयामास वायु-वेगैः प्र-तापवान् ॥२७॥ [३८
स लांगूलाऽव-सक्ताऽग्निर् मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।
N] लंकां पर्य-अपतत कृत्स्नां स्वं ग्रहः सं-पतन् इव ॥२८॥ [३९
तोरणेषु गवाऽक्षेषु हर्म्येषु शिखरेषु च ।
N] तिष्ठमानं स्मै पश्यन्ति राक्षसाः पुत्रगोचरम् ॥२९॥ [४०
सर्व-तो हनुमान् एकः सं-पतन् स व्य-भराजत ।
N] हुताऽशन इवाऽऽकाशे ज्वाला-माला-परिप्लुतैः ॥३०॥ [N
अन्तःपुर-विमानेषु रावणस्य महा-कपिः ।
N] नि-पपाताऽग्नि-सहितो मूर्ति-मान् इव पावकः ॥३१॥ [N
हुताऽशनेन-ज्वाल-समावृता सा

हत-प्रवीरा परमाऽऽर्च-योधा ।

हनुमता कोपेन-बलाऽभिभूता

२०] वभूव कालोप-हतेव लंका ॥३२॥ [४१

स राक्षसांस् तेषां सु-बहून् नि-हेत्य

१. आ-च वांस् । २. म-तः । ३. रा नास्ति । ४. ल, अतिवि० । ५. आ-संक्रमत् । फ-संक्रामत् । रा-संक्रामत् । ६. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-
पुत्रः । ७. फ-पंचरत् । ८. फ रा प्र व म ल, ल२ अ-ले । ९. आ-तिष्ठमानाः ।
फ-मानन्तु । च रा प्र म ल, ल२-मानास्तु । १०. रा प्र व म ल,
ल२-परिप्लुतः । अ-पुरस्कृतः । ११. फ-हुताऽशनेनाय म० ।
१२. फ च रा म अ- १३. अ- १४. फ-ताडित व० ।
१५. फ-निपात्य ।

वनं च भेत्वा बहुपादपं ततः ।

वि-सृज्य रक्षो-भवनेषु चाऽग्निं

[N] जगाम रामं मनसा महाऽऽत्मा ॥३३॥ [५६

स दीर्घं लीलैयोत्याप्य लांगूलं भीम-दर्शनम् । [सर्ग५०

[N] निर-वापयापास तदा समुद्रे हरि-सत्तमैः ॥३४॥ [१

स तां भय-भ्रान्त-निशाचराऽऽकुलां

समुज्ज्वल-ज्वाल-हुताऽशनाऽङ्किताम् ।

ददर्श लंकां हनुमान् महा-यशः

[N] स्वयम्भु-कोपोपहताम् इव क्षितिम् ॥३५॥ [५३

ईक्षार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि लंका-दीहो

नाम पञ्चाशः सर्गः ॥५०॥

१. फ-ततः । २. अ-दीर्घः । ३. फ-०लीलयोदृष्य । अ-०लीलयो-
दृष्य । ४. रा प्र व म ल, ल२-हरिपुंगवः । अ-कपिमत्तमः । ५. आ-
स्वयम्भुकोपाप० । रा व म ल, ल२-स्वयम्भुवः कोप० । ६. ल२-इति ।
रा-ध्रीरामायणे । ६. फ प्र व म-नास्ति । ८. फ-लंकाप्रदीपनं । ज-
लंकादहनं । रा म ल, ल२-लंकादीपनं । व-लांगूलोदीपनं । ९. अ-
सुन्दरकाण्डे लंकाप्रदीपनो नाम सर्गः॥

[व-५२]= [एकपंचाशः सर्गः] =[दा-N]

N] प्रदीप्यमाने-लांगूले हनूमति महा-बले ।

जानकीं दुःखे-सन्वतां सरमा वाक्यम् अत्रवीत् ।

१] दीप्य-मानां स्वयं लंम्न्या सन्ध्याम् औत्पतिकीं ययौ ॥१॥

प्र-शमे गच्छ वैदेहि हनूमन्तं मति मिये ।

२] गतः स मियै-दूतम् ते छिन्वा पाशान् इव द्विपः ॥२॥

स राक्षस-सहस्राणि वि-द्रव्यं हरि-पुंगवः ।

३] नि-ह्य राक्षसान् वीरान् दिवम् एवोत्-पपात ह ॥३॥

अथ वि-क्रम्य सहसा सं-क्रामन् स गृहाद् गृहम् ।

४] लंकां आ-दीपयामास वायु-पुत्रो महा-बलः ॥४॥

५] स हि पुच्छाश्व-सक्तोऽग्निर मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।

दावाऽग्निर इव रोपेणं कपिः पावक-सन्निभः ।

६] ददाहेमां पुरीं लंकां कृत्स्नां रावण-पीलिताम् ॥५॥

सेयं रोष-परीतेन क्रुद्धेनेवाऽन्तकाऽग्निना ।

७] कृत्स्ना प्र-दोहते लंका शिशिरेणैव पद्मिनी ॥६॥

प्रासादाः पाण्डुराऽभ्रौऽऽमा ज्वलनेन समा-वृताः ।

८] पर्वता इव दृश्यन्ते कावनाऽर्जन-धातवः ॥७॥

१. आ-प्रदीप्यमाने लां० । २. फ अ-शोक० । ३. प्र-स्वयं । ४. च-
म ल, ल२ प्र-औपविकी । रा-औपविकी । ५. फ-नास्ति । ६. रा प्र व
म ल, ल२ अ-संप्रति दू० । ७. आ-वित्रास्य । ८. फ-च वरांस्तु ।
आ-राक्षसान्वीते । ९. आ-यंक्रमत् । १०. फ-नास्ति ।
११. आ-सक्तोऽग्निः । फ-पुच्छाश्वसक्तोऽग्निः । च-सिक्तोऽग्निः ।
ध-सिक्तोऽग्निः । १२. फ-कोपेन । १३. फ-काल इवान्तकः । १४. फ-
प्रदीप्यते । ल२ अ-प्रदहते । १५. आ-पाण्डुराभासा । अ-पाण्डुराभासाः ।
१६. फ-सेवाः सेन्द्रायुधा इव ॥

- अमी ज्वाला-परीतांऽगा भग्न-दंष्ट्राश् च कुक्षराः ।
 १२] राज-मार्गेषु दृश्यन्ते मेघाः सेन्द्राऽऽयुधा इव ॥८॥^१
 सम्प्रदीप्त-कैलापाऽग्रा वि-कलापाश् च बर्हिणः ।
 १३] सं-क्रामन्त इवाऽऽभान्ति पुष्पिताः कमलाऽऽकराः ॥९॥^२
 कचिद् किंशुक-वर्णाऽऽभाः कचिच्च छाल्मलि-सन्निभाः ।
 १४] रक्तोत्पल-निभाः काँऽपि दृश्यन्ते पावकाऽर्चिषः ॥१०॥
 रावणाऽन्तः-धुरं सर्वं दहते सर्व-तोऽग्निना ।
 १६] दहते ननु देशोऽयं सीते यत्र तवाऽऽसनम् ॥११॥
 सा वायुना भ्रान्त-हुताऽश्चनाऽर्चिषा
 पुरी दवाऽग्नि-प्रतिमेन सर्व-तः ।
 प्र-सहं लंकां पृथ-गेन धीमता
 हुताऽश्चनायोप-हृतो यथा बलिः ॥१२॥
 १७] कपि-प्रमुक्तेन भृशेन बहिना
 प्र-सहं लंकां वर-गात्रि दहते ।
 बलैर्दुर्बलि-श्रेष्ठ-तमेन धीमता
 गताऽऽर्ध-कल्पाश् च कृता निशा-चराः ॥१३॥
 N] न सन्ति यानानि न सन्ति राक्षसा
 गृहाणैश्च अ-दग्धानि न सन्ति जानकि ।
 कृता हि लंका स-गृहाऽऽर्सेन-दुमा

१. म-अग्निज्वाला० । २. क-नास्ति । ३. च रा अ-अग्निदंष्ट्रा क० ।
 म-सकलापाश्च । ४. अ-संक्रामन्ति । ५. रा-नास्ति । ६. प्रा अ-
 पुष्पिताः । ७. आ-निकाताश्च । ८. आ-युतः । ९. क अ-चैव सर्वतो
 दग्धोऽग्निना । १०. आ-प्रविश्य लङ्कां । ११. आ-हुतो । अ-हिता ।
 १२. म-प्रवर्तिणः । १३. च रा प्र म म ल, ल२-गृहं स । १४. अ-
 कालात् कपिणे० । क म-बलादग्निने० । १५. आ-गताः । १६. आ-रक्षमां ।
 १७. च रा प्र म म ल, ल२-गृहाणि द० । १८. क-हावच्छुमा । च रा प्र
 म म ल, --हा वनशुमा । ल२-हा वनेगृहा । अ-हा सराशसा ।

हुताऽग्नेनाऽप्रतिपेन मस्म-सात् ॥१४॥

N] ततस् तु लंकां कुपिताऽग्नि-विदुषां

सम्-ईक्ष्य सर्वे कुपिता निशा-चराः ।

म-दुदुबुर् दारुण-दर्शना मृशं

रुराव रावं चं मृ-हर्षितो हरिः ॥१५॥

N] पुरीं म-र्क्ष्यां ज्वलनेन भास्वतां

मर्हाऽऽत्मना भामिनि सर्वतो-दिशम् ।

N] तवाऽर्थ-सिद्धिं प्रथेयं तु खे-चरा

वि-नाशम् एतं हि वदन्ति परिहृताः ॥१६॥

कृताम् अ-बुद्धिं म-वदन्ति सर्व-तः

१८] कपि-प्रवीरेण निशम्य धर्षिताम् ।

१९] पुरीम् इमां रावण-बाहु-पालितां

N] वि-नश्यमानां प्रेसम्-ईक्ष्य सर्व-शैः ॥१७॥

ततस् तु धैर्येण विचार्य मैथिली

म-शाम्य शोकाऽग्निम् अपां घटैरिव ।

१. आ-कपिरग्निविदुषां । फ०ज्वलिताग्निवि० । च रा प्र म ल_१ ल_२ अ-०विदुषां । २. आ-समीक्ष्य सर्वां मयितां सुदुर्दशाम् । अ-समीक्ष्य सर्वां मयितां सुदारुणाम् । ३. फ च रा-स । ४. च-व ह० । ५. आ-भास्ति । ६. आ-मृशं प्रदीतां । ७. फ-हुताऽग्नेनादित्याम् । ८. फ-सारावणां भामिनि । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-साराणां । ९. आ-प्रवदन्ति । १०. फ-एवदि । व म ल_२-एषां हि । ११. आ-निशम्य धर्षिताम् । १२. आ फ रा प्र व ल_१ अ-नास्ति । १३. आ-च वदन्ति परिहृताः । १४. व-नास्ति । १५. आ-मैथिलि ।

N] गता प्रसादं मधुराऽक्षरं वचो
 १२.] निशम्य तस्या जहृषे ननन्द च १॥१८॥
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सरमौ-वाक्यं
 नामैकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

१. अ-निशम्य हर्षेण ननन्द जानकी । रा प्र घ म ल_१ ल_२-निशम्य
 अस्मा जहृषे मनाद् च । २. ल_२ अ-इति । ३. अ-संकादाहे सरमावाक्यं ।
 अ-मुरमावाक्यं ॥

[वं-५१]= [द्विपंचाशः सर्गः] =[दा-५५]

सं दीप्यमानां विध्वस्तां त्रैस्त-रक्षो-गणां पुरीम् ।

१] अवेक्ष्यै हनुमांश्च लंकां चिन्तयामास विह्वलः ॥१॥ [२

तस्याऽऽसीत् सु-महांस् त्रासः कुत्सा चाऽऽत्मन्यु-ज्जायत ।

N] लंकां म-दहता कर्म किं वि (?स्वि)र्तु-कृतम् इदं मया ॥२॥ [३

धन्यास् ते पुरुष-श्रेष्ठा ये बुद्ध्या कोपम् उत्थितम् ।

४] नि-रुन्धन्ति महाऽऽत्मानो दीप्तम् अग्निम् इवाऽम्भसा ॥३॥ [४

परि-दग्धा पुरी लंका नूनम् आर्याऽपि जानकी ।

M] दग्धा तेनं मया भर्तुर् हतं कार्यम् अ-जानता ॥''४॥ [९

यद्-अर्थम् अयम् आरम्भस् त्वं कार्यं वि-फलं कृतम् ।

२] मया हि दहता लंकां न सीता परि-रक्षिता ॥५॥ ' [१०

इषत्-कैरम् इदं कार्यम् आसीत् पूर्वं न संशयैः ।

३] तस्यै क्रोधाऽभि-भूतेन मया मूल-क्षयः कृतः ॥''६॥ [११

वि-नष्टा जानकी व्यै-अक्तं न ह्य अ-दग्धः प्र-हेईयते ।

५] लंकायां कश्चिद् उद्देशः सर्वो भस्मी-कृता पुरी ॥७॥'' [१२

यद् इदं वि-हितं'' कार्यं मम प्रज्ञा-विपर्ययात् ।''

१. रा प्र व ल, ल२ अ-संदीप्य० । २. आ-ध्वस्तरक्षो० । म-
रक्षोगणसमाकुटाम् । ३. अ-समीक्ष्य । ४. फ-वानरः । ५. अ-चैव
व्यजायत । ६. अ-किंस्विकिं किं । ७. अ-दीप्यम् । ८. फ अ-यदि दग्धा ।
९. च रा प्र व म ल, ल२-भैथिली । १०. च रा प्र व म ल, ल२-
मया तथा । ११. अ-नास्ति । १२. फ-तदेवमवसादितं । म म ल, ल२-
तत्कार्यमफलं कृतं । १३. आ प्र ल, ल२-वकृतम् । १४. प्र ल, ल२-मया
प्रज्ञाविपर्ययात् । १५. च रा व म अ-तेन । १६. प्र ल, ल२-नास्ति ॥
१७. फ रा व म-नूनं । १८. फ-प्रज्ञाते । १९. फ च अ-लंकायाः क० । रा
म म-चैव हि दुर्धर्षा मया । २०. आ-रहितं ।

- ६] इहैव प्राण-संन्यासो ममाऽपि ह्यं अभि-रोचते ॥८॥ [१३
 किम् अग्नौ नि-पैताम्य आशु आहोस्विद् वडवा-मुखे ।
 ७] शरीरं वाऽपि सत्त्वेभ्यो ददामि मकराऽऽलये ॥९॥ [१४
 कथं हि जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीऽऽश्वरः ।
 ८] तौ वा पुरुष-शार्दूलौ कार्य-सर्वस्व-घातिना ॥१०॥ [१५
 मया खलु तद् एवेदं रोप-दोषार्तं प्रकाशितम् ।
 ९] प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वम् अनव-स्थितम् ॥११॥ [१६
 धिग् अस्तु राजसं भावम् अन-ईशम् अन-अवस्थितम् ।
 १०] ईश्वरेणाऽपि यंदे रोपेन मया सीतानरक्षिता ॥१२॥ [१७
 वि-नष्टायां तु वैदेयां ताव् उभौ वि-नशिष्यतः ।
 ११] तयोर् वि-नाशान्मु-ग्रीवः स-बन्धुर् वि-नशिष्यति ॥१३॥ [१८
 एतद् एवं-विधं श्रुत्वा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ।
 १२] धर्माऽऽत्मा संह-शत्रुघ्नः कथं शैक्ष्यति जीवितुम् ॥१४॥ [१९
 इक्ष्वाकु-वंशे धर्म-ज्ञे गते नौशम् अ-संशयम् ।
 १३] नशिष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोक-संताप-पीडिताः ॥१५॥ [२०
 तद् अहं मन्द-भाग्यस् तु लुप्त-धर्माऽर्थ-संग्रहः ।

१. रा प्र घ म ल, ल_२-० विन्यासो । २. आ रा प्र व-ह्यपि रो० । च-ह्यतिरो० । ३. फ-निपताम्यच । अ-निपतान्येव । ४. आ-जीविता । ५. अ-वपीश्वरः । आ-हरीश्वरम् । ६. फ-रोपामर्षाद् । रा प्र घ म ल, ल_१-रोपावेपाद् । ७. रा प्र घ म ल, ल_२-प्रध्रुवं । ८. च रा व म ल, ल_२ अ-अयं श्लोकार्थो व्यत्यासेन पठितः । ९. रा-राक्षसं । १०. च-अनपिम् । ११. फ-नास्ति । १२. आ-यद्रागान् । फ-मा स्तेषा । १३. च-अयं श्लोकार्थो व्यत्यासेन पठितः । १४. फ अ-एव वधं । १५. फ ल, ल_२-स हि क्ष० । १६. ल, ल_२-शत्रोनि । १७. आ-नाशं न संशयः ॥

- १४] रोप-दोष-परीताऽऽत्मा व्य-अक्तं लोकं-विनाशकः॥१६॥ [२१
तं एवम् शोक-सम्भ्रान्तं निमित्तान्य् उप-पोदिरे ।
१५] पूर्वम् अप्य् उप-लब्धानि शूनैः पुनर् अचिन्तयेत्॥१७॥ [२२
अथ-वा चारु-सर्वाङ्गी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
१६] न नशिष्यति कल्याणी नाऽग्निर् अग्नौ प्र-वर्तते ॥१८॥ [२३
तस्य धर्माऽऽत्मनो भार्या सार्ध्वीम् अमितं-तेजसः ।
१७] स्व-चारित्र्याभि-गुप्तां तां स्पृष्टुं नाऽर्हति पावकः॥१९॥ [२४
नूनं राय-प्रभावेन वैदेहाः सु-कृतेन च ।
१८] येन मेघं दहन-कर्माऽपि नाऽदहेद् हव्य-ब्रह्मणः ॥२०॥ [२५
त्रयाणां मरताऽऽदीनां भ्रातृणां देव-वर्चसाम् ।
१९] रामस्य च मनः-कांक्षां तां कथं सन्प्र-धेक्ष्यति ।
N] नाऽदहन मम लांगूलं कथम् आर्यो प्र-धेक्ष्यति ॥२१॥ [२७
व्रतोप-वास-निरंतां नित्यं राम-परायणाम् ।
२०] कथं तां धेक्ष्यते ह्य-अग्निर् अतितीव्र-व्रते स्थिताम् ॥२२॥ [N
तपसा सत्य-संवादाद् अनु-अन्यत्वाच्च च भर्तारि ।
२१] अपि सा निर-दहेद् अग्निं न ताम् अग्निः प्र-धेक्ष्यति ॥२३॥ [२९

१. ल२-शोकः । २. फ-संतप्तं । ३. रा प्र च ल, ल२-नास्ति ।
४. च-साक्षात् पु० । म-स मूयः पयोचिन्तयत् । अ-सुहृन्माण्यवगतानि च ।
५. रा प्र थ ल, ल२-नास्ति ॥ ६. फ अ-नक्षस्य भार्या । ७. ल, ल२-
तामिति० । ८. ल, ल२-अभिगुप्तस्य । ९. फ-दग्धुमर्हति । १०. आ-
प्रमायमनःकांक्षा कथमग्निः प्रधेक्ष्यति । च प्र ल, ल२-प्रभावेन
वैदेहास्तपस्यापि वा । रा थ म-प्रभावेण वैदेहास्तपस्यापि वा । ११. आ फ
ल, अ-यदा । १२. आ-सर्वत्राप्रविमः पुनः । १३. फ च रा थ प्र म ल,
ल२-धैव तेजसा । १४. प्र म ल, ल२-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रविमः
प्रभुः । अ-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रविमप्रभः । १५. फ-मनःकांक्षा कथं
नाशमवाप्नुयात् । च रा प्र थ म ल, ल२-मनःकांक्षां नित्यं रामपरायणां ।
१६. आ-नास्ति । १७. च रा प्र थ म ल, ल२-नास्ति । १८. फ-परमां ।
१९. च रा प्र थ ल, ल२-नास्ति । २०. प्र म ल, ल२-दहते । २१. फ-

- स तथा चिन्तयन् तत्र देव्या धर्म-परिग्रहम् ।
 २२] शुश्राव हनुमान् वैचं चारुणानां मनस्-विनाम् ॥२४॥ [३०
 अहो खलु कृतं कर्म दुर्वि-पहं हनूमता ।
 २३] अग्निं वि-सृजता भीमं भीमे राक्षस-मन्दिरे ॥२५॥ [३१
 दग्धेयं नगरी सर्वा साऽद्रि-प्राकार-तोरणा ।
 २४] जानकी च न दग्धेति वि-स्मयोऽभून्महान् हि नैः ॥२६॥ [३२
 इति शुश्राव हनुमान् वैचं ताम् अ-मृतोपैमाम् ।
 N] बभूव चाऽस्य मनसो हर्षम् तत्-काल-सम्भवः ॥२७॥ [३४
 स निश्चित्याऽथ दृष्टाऽर्थैः कारणैश् च महा-गुणैः ।
 २५] कपि-त्राक्यैश् च हनुमान् अभवत् प्रीत-मानसः ॥२८॥ [३५
 ततः कपिः प्राऽऽप्त-मनोरथाऽर्थम्
 २६] ताम् अ-क्षतां राज-सुतां चै श्रुत्वा ।
 प्रत्युत्त-त्तस् तां पुनर् एव द्रष्टुं
 N] प्रति-प्रयाणाय मतिं चकार ॥२९॥ [३६
 हेरिषां रामायणे सुन्दर-कौण्डे हनुमन्निवर्त्तो
 माम् द्विपंचासः सर्गः ॥ ५२ ॥

१. प्र म ल, ल_२ अ-वाचश् । २. फ-लंका । ३. आ-सादृशा ।
 फ-रत्तया । ४. फ अ-विस्मयोऽभूत्तमेव च । ५. प्र-अभवत् प्रीतमानसः ।
 ६. फ-तस्ति । ७. च-निश्चित्यार्थदृष्टार्थे । प्र म ल, ल_२-स्याप
 र्दार्थः । अ-सन्निमिषे च र्दार्थः । ८. फ-नारि । ९. आ-विदित्वा ।
 १०. ल_२-इति । ११. फ अ-सीतानुसोधनं ॥

[वं-५३]= [त्रिपंचाशः सर्गः] =[दा-५६]

ततस् तु शिशपा-मूले जानकीं पर्यव-स्थिताम् ।

N] अभि-गम्याऽब्रवीद् दृष्ट्वा देवि यास्यामि चा(त्वा)ऽक्षताम् १^१

२३] ततस् तं प्र-स्थितं दृष्ट्वा वीऽऽक्षमाणा पुनः पुनः ।

भर्तृ-स्नेहाद् इदं भर्तुः सु-हृदं तम् अथाऽब्रवीत् ॥२॥ [२

३] यदि त्वं मन्यसे तां त वसैकाऽहंम् इहाऽन्-अथ ।

कचिन्मुसं-हृते देशे वि-श्रान्तः खो गमिष्यसि ॥^{१३}३॥ [३

४] मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्यात् तव वानर ।

शोकस्याऽस्याऽप्रमेयस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४

५] गते हि हरि-शार्दूले (ःल) पुनः सं-भोऽऽप्तये त्वयि ।

प्राणेष्व् अपि न वि-श्वासो मम वानर-पुंगव ॥५॥ [५

६] अ-दर्शनं च ते^{१०} वीर भूयो मां तापयिष्यति ।

दुःखाद् दुःख-तरं भूयो प्र-र्यास्ये शोक-कर्मिता ॥६॥ [६

७] अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।

सु-मेहेत्सु सहायेषु हर्ष-क्रोधेषु महाऽऽत्मनः ॥७॥ [७

१. य अ-शिशिपा० । २. आ-पर्यवर्तिताम् । च-पर्युपस्थिताम् ।

रा म-प्रत्यव० । ३. रा य म ल, ल_२ अ-० अभिवाचा० । ४. फ-हृष्टो ।

रा ल, ल_२ अ-दृष्ट्वा । ५. आ ल, ल_२-दिष्ट्वा पश्यामि चाक्षताम् ।

रा य-वीक्षमाणः पुनः पुनः । ६. प्र-नास्ति । ७. आ फ व-० क्षयमाणं ।

८. फ-मुहुर्मुहुः । ९. रा-नास्ति । १०. अ-यदिदं ।

११. च रा म ल, ल_२-तावद् य० । अ-तात श्रोतो वामम् । १२.

फ-अरिन्दम । अ-इह वचिन् । १३. म-इत आरम्भ २०-दाहलोकप्रथम-

पादान्धः पाठो नास्ति । १४. आ-मुहूर्तं गमने । १५. फ अ- इह । १६.

फ-ते हि । १७. फ अ-प्राप्य । १८. फ अ-दुर्मनस्त्रां ह्यभागिनीम् ।

आ-दुर्मनां शोककर्मिताम् । ल_२-प्रवासे शो० । १९. च रा प्र य ल, ल_२

अ-मुमहांस्त्वत्तम० । फ-मुमहांस्त्वत्तम० । २०. आ फ अ-महाबलः ॥

८] कथं नु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति च सागरम् ।

तानि हर्य-ऋक्ष-सैन्यानि नौचोमौ^१ राम-लक्ष्मणौ ॥८॥ [८

९] त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्येह लंघने ।

शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥९॥ [९

१०] तद् एतत्-कार्य-निर्वन्धे समुत्-पन्ने दुरा-सदे ।

किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वरः ॥१०॥ [१०

११] कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।

१२] पर्य-आप्तः पर-वीरै-न्न किं नु सर्वे सुसं-हर्ताः ॥११॥ [११

१४] बलैस्ते तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-बलाऽर्दनः ।

१५] मां नयेद् यदि काकुत्स्थस् तव तस्य सदृशं भवेत् ॥१२॥ [१२

शरैस् तम् उग्रैरे^२ यंदि मां युधि निर्-जित् रावणम् ।

N] वि-जयी^३ स्वं पुंरं रामो नयेत् तं तस्यैव यशस्-करम् ॥१३॥ [N

१५] तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।

भवत् आहव-शूरस्यै^४ तथा त्वम् उप-पादये^५ ॥१४॥ [१३

१६] तद्-अर्थोप-हितं वाक्यं प्रे^६-श्रितं हेतु-संयुतम् ।

नि-शम्य हनुमांस् तत्र वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१५॥ [१४

१. आ-पारमेप्यति । व प्र ल, ल_२ अ-पारमेप्यन्ति । २. फ अ-
वा नरवरात्मजौ । ३. फ-सागरस्यापि । रा ल_२-०रस्यास्य । व प्र-०रस्यास्ति ।
ल, अ-निसागरस्मावलं० । ४. आ-च । ५. फ अ-तत्र कार्यस्य नि० । च-
यदत्र कार्येनि० । रा प्र व ल, -तदत्र कार्येनि० । ल_२-०यंनिर्वेदसमु० । ६.
फ-०विदारदः । ७. प्र-०वीर्यम् । फ-०रामस् । ८. फ-तस्वेतदु-
दितं मम । च रा प्र व ल, ल_२-न स्वेतदुचितं मम । ९. फ-बलैश्च । प्र-
बलैस्त्वमं० । १०. फ-०र्दन ॥ ११. फ च अ-उग्रं । १२. च प्र व-युधि ।
१३. ल, -विजित् । १४. रा ल, -स्वपुंरं । १५. आ-नस्य ।
१६. फ-शूरस्य । १७. रा प्र व ल, -०पादयेः । ल_२-०पादये ॥
१८. फ-तदर्थोपपिक्तं । १९. फ च अ-प्रमृत् । २०. प्र व ल, ल_२ अ-उत्स्य ॥

१७] देवि हर्ष-ऋक्ष-सैन्यानाम् ईश्वरः पुत्रतां वरः ।

सु ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस तवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१६॥ [१५

१८] स वानर-सहस्राणां कोटि-कोटीभिर् आ-वृतः ।

१९] क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि सु-ग्रीवः पुत्र-गाऽधिपः ॥१७॥ [१६

तौ च वीरौ नर-वरौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।

N] आ-गम्यै नगरीं लंकां सायकैर् वि-धमिष्यतः ॥१८॥ [१७

२०] स-गणं राक्षसं हत्वा न-चिराद् रघु-नन्दनः ।

त्वाम् आ-दाय वराऽऽरोहे स्वां-पुरीं प्रति-यास्यति ॥१९॥ [१८

२१] समा-भवसिहि मद्रं ते भव त्वं काल-कांक्षिणी ।

क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥२०॥ [१९

२८] नि-हते राक्षसेन्द्रे चै स-मित्राऽमात्य-वान्धवै ।

त्वं सम-एष्यसि रामेण ज्ञां-ऽकेनेव रोहिणी ॥२१॥ [२०

एवम् आ-श्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

२९] गमनाय मतिं कृत्वा जानकीम् अभ्य-अवादयत् ॥२२॥ [२२

अ-सत्यानि हि युद्धानि तर्था जय-पराजयौ ।

N] दृष्ट्वा च सीतां वैदेहीं श्रेयो मे गमनं त्व इवः ॥२३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-दाहे हनुमान्-गीताऽऽश्रित्यार्जुन-
नाम त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥५३॥

१. फ-कोटीभिरभिलेखतः । रा प्र व ल_१ ल_२-कोटिर्कोटिभिर्ग_१ । २.
फ-प्रियवृत्ते महाबलः । रा-सुग्रीवः पृथ्वी वरः । ३. रा प्र व ल_१ ल_२-
आगत्य । ४. फ अ-पुरीमभियास्यति । ५. अ-दु । ६. फ रा अ-सु-
ग्रामा- । आ-त्यवान्धवैः । ७. अ-पृष्ठे । ८. रा प्र व स ल_२-अगन्ता
निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ल_१-अग्राध्या निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ९. रा प्र
म ल_१ ल_२ अ-दृष्टा हि गीता वैदेहीं । १०. ल_२-इति । अ-दृष्टा १
११. फ रा म ल_१ ल_२-हनुमता गीता- । प्र अ-गीतावागमनं ।

[३-५४]= [चतुष्पञ्चाशः सर्गः] =[दा-५६]

N] राक्षसं-प्रवरान् हत्वा नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।^३

१पू] नगरीम् आकुलां कृत्वा हत्वा चै प्र-वरं बलम् ॥^१॥ [२३

N] पुनर् दृष्ट्वा च वैदेहीं व्यथयित्वा च रावणम् ।^४

१उ] दर्शयित्वा बलं घोरं वैदेहीम् अभि-वाद्य च ।

N] प्रति-गन्तुं मतिं चक्रे पुनर् मध्येन सागरम् ॥२॥^५ [२४
ततः स कपि-शार्दूलः स्वामि-संदर्शनोत्सुकः ।

२] आ-रुरोह गिरिं मुख्यं अरिष्टम् अरि-मूदनः ॥३॥ [२५
शीतं-मारुत-जुष्टोभिर् नीलाभिर् वन-राजिभिः । [N

३] शाल-तालाऽश्व-कर्णेश् च वन्यैश् च बहुभिर् वृतम् ॥४॥ [२६ उ
लता-वितानैर् बद्धुभिः पुष्पवद्भिर् अलंकृतम् ।

४] नाना-मृग-गणाऽऽक्रीर्णं धातु-विष्यन्द-भूषितम् ॥५॥ [२७
बहु-प्रसवणोपेतं शिलो-संचय-संकटम् ।

१. आ-राक्षसान् प्र० । २. अतःपरमधिकः पाठः-अ-समारवाप्त्य च वैदेहीं
धारयित्वा पुरं बलम् । ३. प्र-प्रहत्वा । ४. अ-नास्ति ॥ ५. स अ-नास्ति ।
अतः परमधिकः पाठः-आ-दर्शयित्वा बलं घोरं वञ्चयित्वा च रावणम् * । ६.
आ-दर्शनाय । ७. फ-मैथिलीम् । ८. व म ल_१ ल_२-उ । ९. आ फ रा व प्र
अ-प्रायागन्तुं । १०. फ श व प्र अ-मनश्चक्रे । ११. स-नास्ति ॥ १२.
म-भुजः । १३. फ-स्वामिनो द० । १४. प्र-गिरिमुखम् ॥ १५. आ-
तुष्टपञ्चकजु० । फ-तुष्टपञ्चकजुभिः । च रा अ-तुष्टमारुत० । १६. फ अ-
विविधैः । १७. फ-अलंकृतैः । १८. फ-विष्यन्दम्० । व प्र म-निष्यन्दम्० ।
ल_१ ल_२-निष्यन्दोत्तमम् ॥ १९. फ प्र-शिलामंचयष्टकम् । ल_१-
शिलामिदं समुष्टम् ।

* अ-नगरीमाकुलां कृत्वा वञ्चयित्वा च रावणम् ।

५] महर्षि-यक्ष-गन्धर्व-किन्नरोरग-सेवितम् ॥६॥ [३५

लता-पादप-संवायं सिंहोऽऽकुलित-कन्दरम् ।

N] व्याघ्र-द्वीपि-समाकीर्णं स्वादु-मूल-फल-द्रुमम् ॥७॥ [३६

समोऽऽरुरोहाऽति-बलः पर्वतं पुत्र-गोत्तमः ।

६] राम-दर्शन-शीघ्रेण प्र-हर्षेण प्र-चोदितः ॥८॥ [३७

तेन पादलता(१तर्का)ऽऽक्रान्ता रम्येषु गिरि-सानुषु ।

७] सं-घोषम् अभ्य-अशीर्यन्त शिलाश् चूर्णी-कृत्वास् ततः ॥९॥ [३८

त तम् आ-रुह्य शैलेन्द्रं न्य-अवर्धत महा-कृपिः ।

८] दक्षिणाद् उत्तरं पोरं भ्रौऽर्पयन् लवणाऽम्भसः ॥१०॥ [३९

अधि-रुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनाऽऽत्म-जः ।

९] ददर्श सागरं भीमं मीनोरमे-निपेयितम् ॥११॥ [४०

१. आ-महर्षिमिवक्ष० ॥ २. आ-सिद्धसेवितक० । ल_१-मुनिलेवितक०

३. आ-०मिहस० । ४. अतः परमधिकः पाठः-म-

सोत्तरीयमिवान्मोदे, शृंगान्तरविलम्बिभिः । परिपानमिवावस्तान्नातकलतामृतम् ॥
बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभैः । अन्निपतमिवोद्धूतैर्नयनैरिव धातुभिः ॥
तोयोत्पलस्वनैर्मन्दैः प्रगीतमिव सर्वतः । देवदारुमिन्दुष्टैरुर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ॥
प्रस्तरलज्जलसंपातैर्वर्षन्तमिव सर्वतः । वाद्यन्तमिव विस्पष्टैर्नानाप्रलवणस्वनैः ॥
आगलन्तमिवान्मोदैरश्रुलैश्चलाचलैः । विस्तीर्णोपलजिह्वाप्रद्विजिह्वमिव पद्मम्
वैपमानमिव श्यामैः स्कन्धमात्रशिलोच्चरैः । प्रपातजलानिव्यन्तैः प्रोक्तफुट्टमिव सर्वतः
आलिप्तन्तमिवान्मोदैरश्रुलैश्चलाचलैः । विस्तीर्णकरवाहून् शरीरमिव वारणाम् ॥
चैगुमिमार्द्रोद्धूतैः फूजन्तमिव कीचकैः । विश्वसन्तमिवामर्षाद् घोरैरशीविपोल्वयैः
नीहारमिव गम्भीरैर्ध्यायन्तमिव गङ्गारैः । मेघराजिनैः पदैः प्रलम्बमिव सर्वतः
श्रुभमाणमिवारुणैः शिरारैरअमालिभिः । गुह्यतरुमैः सिंहैर्गर्जन्तमिवाधिश्रितैः
लतागृहसमाद्रीर्यैः कुञ्जैर्वहुभिः संवृतम् । निरुञ्जैर्विधाकरैश्चन्दनैश्च समावृतम् ॥

५. फ अ-तमाह० । ६. म ल_१ ल_२-स हर्षेण । ७. स-नास्ति ।

८. आ-पादलताका० । फ च-पादलताक्रान्तो । ल_१-पादलताका० ।

९. आ-सर्वेषामवशी० । च-सघोषप्रवशी० । १०. स-नास्ति । ११. फ-जीर ।

१२. ॥ ल_१ ल_२-पर्यट्ठ । १३. प्र-मभिः । १४. फ-मीननकनि० ॥

स मारुतं इवाऽऽकांक्षे मारुतस्यौरसः सुतः ।

१०] प्र-पेदे हरि-शार्दूलः पितुः पन्थानम् उत्तमम् ॥१२॥ [४१

सं तथा पीडितस् तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।

११] सैवैश् च सहितः सैत्त्वैः प्र-विवेश मही-तलम् ॥१३॥

कंप-मानैश् च शिखरैः पतद्भिश् चाऽचलोपैलैः । [४२

१२] स गिरिः क्षोभितस् तेन प्र-नृत्त इव दृश्यते ॥१४॥ [N

तस्योरु-वेगोन्मथिताः पादपाः पुष्प-शालिनः ।

१३] नि-पेतुर् भू-तले भयाः शक्र-वज्रोऽऽहता इव ॥१५॥ [४३

कन्देराऽन्तर-संस्थानां पीडितानां महाऽऽत्मनाम् ।

१४] सिंहानां नि-नदो भीमो मेघानाम् इव शुश्रुवे ॥१६॥ [N

अर्द्ध-प्रवृद्ध-वसना व्याकुली-कृत-भूषणाः ।

१५] प्र-पेतुश् चाऽङ्गनाम् व्रंस्ताः सहसा धरणी-धराद्व ॥१७॥ [N

किन्नरोरग-गन्धर्वा यक्ष-विद्याधराम् तथा ।

१६] पीडितं तं नर्ग-वरं त्यक्त्वा गगनमे आ-स्थिताः ॥१८॥ [४७

अतिप्र-माणं बलिनो दीप्त-जिह्वा महा-विपाः ।

१७] निपीडित-शिरो-ग्रीवा व्य-अचेष्टन्त महोर-गाः ॥१९॥ [४६॥

१. फ-मारुतमिवाकांक्षं । २. फ-ततःप्रपीडितस् । ३. आ-ररास सहितैर्बुधैः । अ-रराम सहितैर्बुधैः । फ-जगाम सहस्रवैद्य । च-सोपि चे सहितैः सत्त्वैः । रा ब-सर्वैश्च सहितैः । ४. आ फ-प्रावेशश्च । ५. आ-लोत्तमैः । आ-लोपमैः । ६. फ अ-कृष्यते । ७. फ-वेगमथिताः । च रा प्र ब म ल, ल२-वेगमाश्रिताः । अ-वेगाद्बलिनः । ८. फ अ-शोभिताः । च रा प्र ब ल, ल२-शोभिनः । ९. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-वज्रहता । १०. अ-कन्दरादरसं । ११. फ-तास्ता प्र० । च प्र ब म ल, ल२ अ-सस्तप्रवृ० । रा-सस्तप्रवृद्धव्यसना । १२. फ-समुत्पेतुश्चाप्सरसः । १३. फ रा म-तले । १४. रा प्र ब म ल, ल२ अ-गिरिवरं । १५. ल, अ-गमनम् । १६. फ अ-प्रमाणबलिनो । १७. म-व्यचेष्टन्त ॥

कचित् सुस्रावं सलिलं कंचिद् रजत-निस्त्रवम् ।

१८] धातुन् अन्यांश् च त्रि-विधान् महा-प्लवग-पीडितैः ॥२०॥ [N

स चाऽपि भू-धरैः श्रीमान् बलिना तेनै पीडितैः ।

१९] समृद्ध-शित्वरोद्ग्रः प्र-विवेश रसा-तलम् ॥२१॥ [४८

दश-योजन-विस्तारो विंशत्य्-उच्छ्राय-योजनैः ।

N] धरण्यां सपतां यातो बभूव स मही-धरः ॥२२॥ [४९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽरिष्ट-पर्वत-सूदनं

नाम चतुष्पञ्चाशः सर्गः ॥५४॥

१. क-कचिच्छुस्राव । अत्र व्यर्थान्तरभावः प्र० । २. आ-रजतसप्रिमम् ।

रा म-कचिन्नलदनिस्त्रवम् । व प्र ल_१ ल_२ अ-कचिद् रजतनिस्त्रवम् ।

३. आ-०पीडिताः । ४. फ अ-च भूमिधरः । रा प्र व स

ल_१ ल_२-चाऽपि पर्वतः । ५. फ अ-प्रतिपीडितः । ६. ल_१-०रोदग्धः ।

७. फ-०नविस्तीर्णस्त्रिधायोजनमुच्छ्रितः । अ-०विस्तारो विंशद्योजनमुच्छ्रितः ।

८. रा व ल_२-धरण्याः । ९. फ अ-जातः स बभूव धराधरः । १०. रा-

श्रीरामायणे । ११. आ-इत्यार्षेऽरिष्टसूदनं नाम सर्गः । ल_२-इति सुन्दर-

काण्डेऽरिष्टदर्शनं नाम सर्गः । अ-इत्यार्षे रामायणेऽरिष्टपर्वतो नाम सर्गः ।

फ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे वाल्मीकीये हनमथत्यागमनं नाम सर्गः ॥

[वं-५५]= [पञ्चपञ्चाशः सर्गः] =[दा-५७]

N] आ-पुट्य च महा-वेगः पक्ष-यान् इव पर्वतः ।

स चन्द्र-कुमुदं रम्यं मूर्य-कारण्डवं शुभम् ।

१.] पुप्य-श्रवण-कादम्बम् अभ्र-शैवल-शाट्टलम् ॥१॥ [१

पुनर्वसु-महोमीनं रक्ताऽङ्ग-ग्राह-भीषणम् ।

२.] ऐरावत-महाद्वीपं स्वाति-हंस-विलोलितम् ॥२॥ [२

वात-संघात-भीमोर्मिं चन्द्रांश्च-शिशिरांश्चुदम् ।

३.] भुजङ्ग-यक्ष-गन्धर्व-समृद्ध-कमलोत्पलम् ॥३॥ [३

ग्रस-मानं ईवाऽऽकाशं तारा-पतिम् इवोल्-लिखन् ।

N] हरन् इव स-नक्षत्रं गगनं सांऽर्क-मण्डलम् ॥४॥ [५

अ-पारम् अ-परिश्रान्तैः खोऽम्बुधिं सम-अगाहत । [६व

४] दिशो नादेन महता पूरयन् मेघ-निस्वनः ॥५॥ ॥१०पृ

१. म-इत् पूर्वमयं पाठः—संकोच्य च कपिः कर्णौ बाहुभ्यां पीड्य पर्वतम् । संनिरूप्य इतिः प्राणमुपपात महाबलः ॥ देवराजश्चक्राकरं कपिलं रोमभिदिचतम् । विपरिक्षिप्य लांगूलमध्वानं महदास्थितः ॥ २. व प्र ल_२-चन्द्रकुमुदं । ३. च अ-शैवालशाट्टलम् । रा व प्र म ल_१ ल_२-शैवालशाट्टलम् । ४. आ-पुप्यश्रवणकादम्बं तत्र चोदसाट्टलम् । ५. प्र-पुनर्वसुमहोमीनं । ६. आ-रक्षां प्रा० । च व रा प्र ल_२-चक्रांगप्रा० । ७. रा-महाद्वीपं । ८. फ-सविलोलितम् । ल_१ अ-सविलोलितम् । ९. ल_२-वायुसं० । अ-वातसंघात० । १०. आ-शिशिराम्बु० । ११. फ-प्रयमानमिवा० । १२. फ-मेन्दुमं० । १३. फ-धाम्नो । १४. फ-हारां पतिमगाहत । रा व प्र म ल_१ ल_२-धिं स वगाहत । १५. अतः परमधिकः पाठः—फ च-भारतस्यात्मजः श्रीमान् कविर्व्योमचरो महान् । संप्रच्छाद्येव गगनं वर्षन्निव दिशो दश ॥ हनुमान् मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति । बाहुभ्यामन्तरे सक्तं मेघजाल-

ते श्रुत्वा निनदं घोरं वानरान् ते हनूमतः ।

५] आसन्नं संहृष्टं-मनसः मुहृद्-दर्शन-लालसाः ॥६॥ [२१

जाम्बवान् तु हरि-श्रेष्ठः प्रीति-संहृष्ट-मानसः ।

६] उपाऽऽमन्त्र्य हरीन् सर्वान् साऽद्भुतान् वाक्यम् अत्रवीत् ७^२ २२

मर्व-था कृत-कार्योऽमौ^३ हनूमान् नाऽत्र संशयः ।

७] न ह्यस्याऽकृत-कार्यस्य वेग एवं-विद्यो भवेत् ॥८॥ [२३

तस्य बाहूऽऽहे-वेगं च निनदं च महाऽऽत्मनः ।

८] सं-श्रुत्य हरयो हृष्टाः समुत्-पेतुः समन्त-तः ॥९॥ [२४

ते नगाऽग्रान् नगाऽग्राणि गिखराच्च छिखराणि च ।

९] प्र हृष्टाः सम्-अपद्यन्त हनूमन्तं दिदृक्षुः ॥१०॥ [२५

ते स्थित्वा पादपाऽग्रेषु दुम-शाखाः सु-पुष्पिताः ।

सपांडुरम् ॥ उत्तरीयमिवासक्तमासीत्तस्य महारूपे । पाण्डुराकृष्टवर्णानि
नीललोहितकानि च ॥ कपिना कृत्यमाणानि महाभ्राष्टि चकाशिरे ।
स जगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सगरे ॥ पर्यतेन्द्रं सुनाभं च संस्पृश्यैकेन
पाणिना । ज्यामुक्त इव नाराचो महावेगमुपागमत् ॥ स च किञ्चिदनुप्राप्तः
समालोक्य महागिरिम् । ननाद सुमहद्भ्रातृं मेघनावसमस्वन ॥ स हृष्टा पर्वत-
श्रेष्ठं सुहृद्दर्शनकपित । प्रहर्षमतुलं लेभे हनूमान् मास्तात्मजः ॥

१. फ च-ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्व एव वनौक्यः । २. फ-
भाताशंसुर्दं । ३. फ च प्र-० नकाक्षिणः ॥ ४. आ-जाम्बवान्सु ।
फ अं रा व प्र म ल, ल२-जाम्बवान्सु । ५. रा व प्र म ल, ल२-
संहृष्टमनसः । ६. च-०-प्रच्छोकादारम्भ २०-प्रच्छोकान्तः पादो
नास्ति ॥ ७. फ-कृतकार्यो । ८. फ-० तृकृत्यस्य । ९. व प्र म ल, ल२-
० हवेगेन । अ-पाण्डुरवेनैव । १०. व प्र म ल, ल२-दिदृक्षुः ॥
११. फ-ते प्रीताः पादपाग्राणि दुमशाखाश्च पुष्पिताः । अ-ते स्थिताः
पादपाग्रेषु दुमशाखास्तु वानराः ।

१०] वासांसीऽव प्र-काशानि समाऽविध्यन्त वानराः ॥११॥ [२६

उत्तमं वेगम् आ-स्थाय हर्षाद् द्वि-गुण-विक्रमः ।

११] आ-जगाम महा-तेजाः पुनर् मध्येन सागरम् ॥१२॥^४ [N

पर्वतेन्द्रं सु-नाभं च सै तु सं-स्पृश्यै पाणिना ।

१२] ज्या-भुक्त इव नाराचो महा-वेगम् उपाऽऽगमत् ।

मारुतस्याऽऽत्मजैः श्रीमान् कपिर् व्योम-चरो महान् ॥१३॥ [N

१३] सै प्र-च्छाद्यैव गगनं कर्पन् इव दिशो दश ।

हनूमान् मेघ-जालानि वि-कर्पन् इव गच्छति ॥१४॥ [N

१४] वाँहोर् अन्तर-संयुक्तं मेघ-जालं च पाण्डुरम् ।^५

[N] उत्तरीयम् इवाऽऽसक्तम् आसीत् तस्य महा-कपेः ॥१५॥ [N

पाण्डुराऽरुण-वर्णानि नील-लोहितकानि च ।

१५] कपिनोऽऽकृष्यमाणानि महाऽभ्राणि चैकाशिरे ॥१६॥ [N

चालयन् मेघ-वृन्दानि लंघयंश् च पुनः पुनः ।

१६] प्र-च्छेन्नं च प्र-काशं चै चन्द्रमा इव लक्ष्यते ॥१७॥ [N

स किञ्चिद् अनुसंभ्राऽऽसं समा-लोक्य मेघा-गिरिम् ।

१७] अर्नदद् हनुमान् नैदं मेघ-नाद-सम-स्वनम् ॥१८॥ [N

१. आ-वासांसि च । २. फ-प्रसंविध्यन्त । ३. ल,
 ४. नसंभ्रमः । ल_२-०णविभ्रमः । ४. फ-१२-आइलोकादारभ्य. २०-
 वाइलोकं यावत्पाठो नास्ति ॥ ५. य प्र म ल_१ ल_२-समुपस्पृश्य ।
 अ-स ॥ संस्पृश्य ॥ ६. अ आ-मारुतस्यालभं । ७. आ रा व प म ल_१
 ल_२-श्रीमत् । ८. ल_१-संप्रच्छाद्यैव । अ-संकाद्यैव । ९. ॥ ल_१ ल_२-
 विकिरिष्वि । १०. आ-वाहुम्यामन्तरे सक्तं । ११. रा-नास्ति ॥ १२.
 अ-कपेराकृ० । १३. आ-चक्रामिरे । १४. रा व प्र म ल_१ ल_२-०पत्तं ।
 १५. रा व प्र म ल_१ ल_२-प्रच्छद्यश्च प्रकाशश्च ॥ १६. रा-कंचिदनु० । आ-
 किंचिदनुसंभ्रमः । १७. ल_२-महामुनिम् । १८. प्र म ल_२-स्वनदद् ह० ।
 ल_१-स्वनदद् बहु संनादं ।

स दृष्ट्वा पर्वत-श्रेष्ठं सुहृद्-दर्शन-हर्षितः ।^१

[N] प्र-हर्षम् अ-तुलं लेभे हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥१९॥ [N]

ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्वे एव वनौकसः ।

[N] आसन् संहृष्ट-मनसः सुहृद्-दर्शन-काञ्चिणः ॥२०॥^२ [N]

तैम् अद्रि-ध्वन-संकाशम् आ-यतन्तं महा-कपिम् ।

१८] दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्युः प्राऽञ्जलयस् तदौ ॥२१॥ [२८

तैस्यैव च गिरेः शृङ्गे नि-पपार्त मर्हा-जवः ।

१९] नि-पसाद् महेन्द्रस्य मारुतिः पादपांऽऽकुले ॥२२॥ [२९

ततम् ते प्रीत-मेनसः सर्वे वानर-पुङ्गवाः ।

२०] हनूपन्तं महाऽऽत्मानं परि-वार्योप-तस्थिरे ॥२३॥ [३१

उपाऽयनानि चाऽऽदाय मधूनि च फलानि च ।

२१] परि-वार्याऽर्चयन्ति स्म मारुतस्यौरसं सुतम् ॥२४॥ [३३

वि-नेदुर मुदिताः केचिच्च चक्रुः किलकिर्ला तथौ ।

२२] दृष्ट्वाः पादप-शाखाश् चवि-निर्न्युर वानरर्पभाः ॥२५॥ [३४

हनुमांस् तु गुरुं वृद्धं जाम्ब-वन्तं महा-कपिम् ।

२३] कुमारम् अङ्गदं चैवोऽभ्य-अवन्दर्त महा-चैलम् ॥२६॥ [३५

स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश् चै समौजितः ।

१. आ-० नकांक्षिणः । प्र-० वहर्षतः । २. अ-नास्ति । ३. अ आ ल-० नास्ति ।

४. आ-० तमिन्द्रघ-० । म-० तमभ्रघ-० । ५. ल-० ० यस्तथा ॥ ६. फ अ-स तस्यैव ।

७. फ च प्र ल-० शृङ्गे । ८. फ-निपतस्सुमहा-० । ९. च-० पाकुलं ।

१०. आ-प्रीतिमनसः ॥ ११. आ-० किलास्तथा । अ-० किलास्तथा ।

रा च प्र म-० किलां परे । ल-० ल-० किलां च ते । १२. आ-आनिन्युर ॥

१३. फ-महामतिम् ॥ १४. प्र-चैवमभ्यनन्दन् । च रा व ल, ल-० चैव

अभ्यनन्दन् । म-चैवमभ्यवन्दन् । च-वापि अभ्यवन्दन् । फ-चैव अवन्द

ये । १५. फ-महाकपिः । १६. रा च म-० मिश्राभिपूजितः । प्र ल,

ल-० मिश्रापि पूजितः । फ-० मिश्र समर्चितः ।

- २४] दृष्टा देवीऽति वि-क्रान्तः सं-क्षेपेण न्य-अवेदयत् ॥२७॥ [३६
 दृष्टा देवीऽति वचनं महत् तद् अ-मृतोपमम् ।
 २५] श्रुत्वा ते मारुतेस् तस्य मुदिता हरयस् तदा ॥२८॥ [४०
 क्ष्वेडन्त्य अन्ये हसन्त्य अन्ये द्रवन्त्य अन्ये प्लवं-गर्माः ।
 २६] चक्रुः किलकिलाम् अन्ये प्रति-गर्जन्ति चाऽपरे ॥२९॥ [४१
 केचिच् चोच्छ्रित-लाङ्गूलाः प्र-दृष्टाः कपि-कुञ्जराः ।
 २७] अञ्जिताऽऽयत-दीर्घाणि लाङ्गूलानि वि-चिक्षिपुः ॥३०॥ [४२
 अ-परे तु हनूमन्तं वानरा वारणोपमाः ।
 २८] आ-प्लुत्य गिरि-शृङ्गेभ्यः सं-स्पृशन्ति प्र-हर्षिताः ॥३१॥ [४३
 स्तुवन्ति च नमस्यन्ति परि-पस्वजिरेऽपरे ।
 २९] वालि-पुत्रोऽद्भुतश्चैव संपरि-प्वज्य पीडितम् ॥३२॥ [N
 प्रहृष्ट-मनसं दृष्ट्वा तम् अ-रोगम् उप-स्थितम् ।
 ३०] नि-पसाद ततो हस्ते गृहीत्वा पवर्णोऽऽत्म-जम् ॥३३॥ [N
 रमणीये वनोद्-देशे दुर-धरस्य महा-गिरेः ।
 ३१] परि-चार्य च ते सर्वे परां प्रीतिम् अवाऽऽप्नुयुः ॥३४॥ [N
 जाम्ब-वन्तं हनूमन्तम् अद्भुतं च हरीऽऽश्वरम् ॥

१. फ अ-महार्थममृतम् । २. रा व प्र म ल, ल२-योऽभवन् ।
 ३. फ-द्रवन्त्ये । ४. फ-गर्जन्त्ये क्षिपन्ति च । अ-गर्जन्त्ये प्लवं ।
 ५. अ-किलाश्रान्ये । ६. अ-केचिदुच्छ्रितम् । ७. फ-मुचिन्त्यञ्जित
 दी० । च-अवितायतदी० । रा व म ल, ल२-अधिकायतदी० । अ-
 कुचितायतदी० । ८. अ-व-व-हृत् । अ-हृत्पुत्रं । ९. स-तप्तरोत्तमाः ।
 च-वानरोपमाः । प्र-वानरौकसः । ल, ल२-कननौकसः । अ-वासवो-
 पमाः ॥ १०. फ-०रे युवा । ११. आ-परिप्वज्य च पीडितम् । १२.
 अ-०एवदनं । १३. अ-अवस्थितम् । १४. आ-वालिनः सुतः ॥
 १५. आ-दुर्दुरर । १६. फ अ-प्रीतिमुपायताः । रा व प्र म ल, ल२-
 प्रीतिं प्रेदिरे ॥ १७. फ अ-कपीश्वरम् ।

- ३२] परि-वार्योपविष्टास् ते मेजिरे विपुलाः शिलाः ॥३५॥ [४८
उप-विष्टा गिरेस् तस्य शिलासु विपुलासु च ।
- ३३] श्रोतु-कामाः समुद्रस्य लंघनं वानरोत्तमाः ॥३६॥ [४९
दर्शनं चाऽपि लंकायाः सीताया रावणस्य च ।
- ३४] तस्युः माऽञ्जलयः सर्वे हनूमद्वै-वचनोत्सुकाः ॥३७॥ [५०
प्रीति-विस्फोरिताऽक्ष्मास् ते निश्-शब्दा हरयोऽभवन् ।
- ३५] तद्-चित्तार्सं तव-पराश् चैव हनूमद्वै-वचनोत्सुकाः ॥३८॥ [N
जाम्बवान् ऋक्ष-राजस् तु गजो गवय एव च ।
पनसश् च गवाऽक्षश् च मध्ये तस्युर वनौकसाम् ।
- N] अद्भुतं मध्यन्तः कृत्वा हनूमन्तं च वानराः ॥३९॥ [N
तस्यौ तत्राऽद्भुतः श्रीमान् वानरैर् बहुभिर् दृतः ।
- N] उपाऽऽस्यमानो विधि-वद् देवैर् देव-पतिर्यथा ॥४०॥ [५१
हनूमता कीर्ति-भता यशस्-विना
तथाऽद्भुदेनाऽद्भु-विदा विपश्चिता ।
तदौ तद्वै अर्ध्यासितम् उत्तमं महर्न
- N] मही-धराग्रं ज्वलितं त्रिंशोऽभवत् ॥४१॥ [५२
इत्थार्ये रीमायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत-प्रत्यागमनं
नाम पंचपंचाशः सर्गः ॥५५॥

१. अ-परिवार्य कपिश्रेष्ठ मेजिरे विपुलासिपाः । २. फ-ते ॥ ३.
फ अ-परिवार्य समन्ततः । ४ म-हनुमदर्शनोत्सुकाः । ४. रा-विष्का-
रिता० । ५. अ-नास्ति । ६. रा व-तं चित्ता । प्र-वश्चिन्ता । फ च म-
अनिश्चिता । ७. आ अ-नास्ति । ८. ल२-नास्ति । ९. फ-वनौकसः ।
१०. आ-दिवि । ११. अ-नास्ति ॥ १२. ल१-मुदा । १३. ल२-उदा-
ध्या० । १४. फ-महान् । १५. आ-वर्णितं तदाभ० । च रा व म
प्र ल१ ल२-ज्वलितं तदाभ० । १६. ल२-इति । १७. अ-सर्ग-
समाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-५६]= [पट्पञ्चाशः सर्गः] =[दा-५७,५८]

ततस् तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महा-बलाः ।

N] हनुमत-प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुर् उत्तमाम् ॥१॥' [१

तम् आगतं महा-वीर्यं राक्षसैः क्षतं-विक्षतम् ।

N] सम-ईक्ष्य हरयः सर्वे परि-वार्यं सम-आसते ॥२॥ [N

ततस् तम् अव्रवीद् वाक्यं हरीणां प्र-वरोऽङ्गदः ।

N] ब्रूहि वानर-शार्दूल कृतं कर्म सुदुष्-करम् ॥३॥ [N

अपि दृष्ट्वा त्वया सीता रामस्य महिषी प्रिया ।

N] मसन्न-वर्णो हि शुभस् तवाऽङ्गुष्ठ-गतो मेणिः॥४॥' [N

एतच् छ्रुत्वा शुभं वाक्यम् अङ्गदस्य विपश्चितः । [N

N] हनुमान् अव्रवीद् दृष्ट्वा सर्वान् तान् हँरि-यूयपान् ५ [५७.३७उ

अशोक-वनिका-मध्ये दृष्ट्वा मे' जनकाऽऽत्म-जा ।

N] रक्षमाणा सु-घोराभी राक्षसीभिर् मैनस्-विनी॥६॥[५७.३८

एक-वेणी-धरा बाला राम-दर्शन-लालसा ।

N] उपवास-परिश्रान्ता मलिना जटिला कुशौ ॥७॥ [५७.३९

यत्नेन महता दृष्ट्वा दृष्ट्वा सौ जनकाऽऽत्म-जा ।

१. अ-१-मश्लोकादारभ्य ८-मश्लोकान्तः पाठो नास्ति ॥ २. फ-
कृत० । रा-कृतविग्रहम् । व प्र म ल, ल२-सतविग्रहम् ।
३. व रा व प्र म ल, ल२-ममन्तवः ॥ ४. फ-कृत्वा ॥
५. ल२-मुनिः । ६. अतः परमधिकः पाठः-म-युद्धं त्वमसि गदापातैः
शतश्रीपरिघेषुभिः । वीर रूपानि दृश्यन्ते तव गात्राणि भागतः ॥ एभिः
प्रहारैः पर्याप्तः राक्षसा निहतास्त्वया । समरे वीरशब्दश्च लब्ध्या
कीर्तिश्च शम्भती ॥ आख्यादि नः प्रहृषोऽयं वाक्यमनुव्रजोऽपि ते ।
रामप्रियदितार्थं त्वं हनुमद्वक्तुमर्हसि ॥ ७. रा-वपि० ॥ ८. ल१-
दृष्टाऽमौ । ९. फ-रक्ष० । १०. फ-यत्न० ॥ ११. आ-दि सा ॥ १२.
फ रा प्र व म ल, ल२-सा मया । च-मया सा ।

तया च सह जल्पित्वा पृष्ट्वा चैनाम् अनु-आमयमे ।

[N] अभि-ज्ञानं गृहीत्वा च सिद्धाऽर्थोऽहम् इहाऽऽगतः॥८॥^१ [N]

अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायु-पुत्रस्य धीमतः ।

[N] श्रुत्वैव परम-प्रीतो हरि-मध्य-गतोऽब्रवीत् ॥९॥ [N]

तुल्य-वीर्यो न ते कश्चित् सुराणाम् अपि दृश्यते ।

[N] पुनर् आ-प्लुत्यै यो भीमं समुद्रं त्वमे उपाऽऽगतैः॥१०॥ [N]

जीवितस्य प्रे-दो नाऽन्यस् त्वम् एको वानरोत्तम ।

[N] त्वत्-भसादात् मम-एण्यामः सिद्धाऽर्था राघवेण हँ॥११॥ [N]

दिष्ट्या दृष्टा त्वया सीता राम-पत्नी यज्ञस्-यनी ।

[N] दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीता-वियोग-जम् ॥१२॥ [N]

तं पुनः प्रेतिसं-दृष्टः प्रीति-यान् वै महा-कपिः ।

१७] जाम्ब-वांन् कार्य-वृत्तान्तम् अपृच्छन् महाताऽऽत्म-जम् १३[२

कथं दृष्टा त्वया सीता कथं वा तत्र वर्तते ।

२] सं-वादश् च कथं वृत्तः क्रूर-कर्म्मा हि^२ रावणः॥१४॥ [३

३५] व्यीसेन सर्वम् एतन् नः प्र-ब्रूहि त्वं महा-भुज । [४५

[N] समा-गता कथं देवी सा च किं प्रत्य्-अभापत ॥१५॥ [N]

३७] श्रुतोऽर्थाश् चिन्तयिष्यामिः कार्यस्याऽऽस्य विनिश्-चयमे । [४७

१. फ-इहा चेनामनामया । रा स-पृष्ट्वा चैनामनामयम् । २. अ-नास्ति ।

३. रा प्र व म ल, ल-उछंय । ४. च-तम् । ५. रा प्र व म ल, ल-इहागतः ॥ ६. फ-प्रदात्वा स्वमेको वानरपुंगव । च रा च म ल, ल-

प्रदात्वा नस्त्वमेको वा० । प्र-प्रदात्वा तु स्वमेको वा० । अ-प्रदात्वा त्वमहो

वानरपुंगव । ७. फ-च । रा प्र अ-हि ॥ ८. आ-त्यक्षति ॥ ९. आ-

प्रीतिः । १०. आ-जाम्बवान्कालवृ० । ११. अ-अपृच्छत्पवनारामजम् ॥

१२. आ-स ॥ १३. आ-ऽशसतः । ल, -विस्तरेण ॥ १४. आ-व्रतायां ।

ल, ल-ब्रुवार्थम् । अ-ब्रुवार्थम् । १५. अ-००वादि । १६. अतः परमधिकः पाठ-आ-प्रसन्नवर्णो हि शुभस्तवांगुलगतो मणिः । अपि दृष्टा

त्वया सीता ब्रूहि नः परिपृच्छताम् ।

यथाऽर्धस् तस्य वक्तव्यो गतैर् अस्मांभिर आत्म-वने ।

[N] रक्षितव्यं च यत् तत्र तद् भवान् प्र-व्रवीतु नः ॥१६॥ [N]

स पृष्टश् च तदा तेन संप्रहृष्ट-तनूरुहः ।

[N] नैमस्य मनसा सीतां देवीम् अकथयत् तदा ॥१७॥ [N]

इति जाम्ब-वता पृष्टो वानराणां मतेन च ।

[N] यथा-वृत्तं कपि-श्रेष्ठः कथयामास मारुतिः ॥१८॥ [N]

प्रत्य-अक्षं वस् तद् यद् अहं महेन्द्राऽग्राद अव-प्लुतः ।

[N] उदधेर अपरं पारं कांक्ष-माणो महाऽऽत्मनः ।

[N] अ-पारं तु मेहेद् व्योम पुप्लुवेऽहं समा-हितः ॥१९॥ [N]

१. आ-०वान् । २. फ अ-न्याकरोतु । आ-प्रव्रवीत्युनः ।

च रा व म ल, ल२-१६-श्लोकादारभ्य १८-श्लोकान्तः पाठो ह्युक्तमे-
षितः । ४. फ-तु पृष्ट् । ५. रा व प्र म ल, ल२-प्रणम्य । ६. फ
देवीं सीतां लोकधपत् । ७. फ-वानरानुमतो वरः । च रा ध
ल, ल२ अ-वानरानुमतेन च । ८. प्र-नास्ति । ९. च रा प्र ध
ल, ल२-०श्रेष्ठ । १०. फ-तदैवाहं । ११. आ-अयास्तु सदृशं । फ च
अपान्तु सदृशं । अ-अरससदृशं । १२. अतः परमधिकः पाठः-म-
गच्छतश्च ममान्यप्रं सत्त्वमभ्येत्यधिष्ठितं । पंथानं खे तदा रुद्ध्वा प्राप्रवीन्म
च भीषयत् । सरमां मां विजानीहि हनुमदेवमातरम् । मम भक्षयस्त्वमुहि
ईश्वरैर्वानरर्षभः ॥ एवं व्याभिहिते वारुणे क्रूरे सरमया तदा । रामदूते
यामीति मया तस्यै निवेदितम् ॥ पुनश्चोक्ता मया देवी कृत्वा कार्यमभापत्
आगमिष्यामि ते वस्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ॥ एवमुक्ता मया सा ह
सरमा कामरूपिणी । अत्रवीजातिवर्तेत कश्चिन्मामिति मे वरः ॥ एवमुक्तस्त्वहं
तत्र चिन्तयामि सुदुःखितः । अग्र्यं कुरु तद्वस्त्रं येन मां भक्षयिष्यति ॥
इत्युक्ता सा महादेवी शतयोजनविस्तृतम् । कृतवत्यात्मनो वस्त्रं पर्वतान्तर-
दर्शनम् ॥ संक्षिप्यात्मानमन्यप्रः प्रविष्टोऽहं मुखं तदा । निष्क्रम्य च
मुखात्तस्मादन्तरिक्षं पुनर्गतः ॥ विक्षप्ता च मया देवी प्रणम्य निधिवत्तदा ।

५१७] ततस् तु सु-चिरे' काले गच्छन् चक्र-जवः कपिः ।

बलवन्-नि-गृहीताऽऽत्मा न च पश्यामि किञ्चन ॥२०॥ [N

५२] सोऽहं विगत-वेगः सन् दिगो दश वि-लोकयन् ।

न किञ्चित् तत्र पश्यामि येन मे सं-हृता गतिः ॥२१॥ [३५

५३] तस्य मे बुद्धिर् उत्पन्ना किं नाम गमने मम ।

विघ्न ईदृश उत्पन्नो ह्य अभून् मे यत्र नि-ग्रहः ॥२२॥ [३६

५४] अधो-मुखी ततो दृष्टिर् गच्छता चारिता मया ।

ततः पश्याम्य् अहं भीमां राक्षसीं सलिलाऽऽश्रयाम् २३ [३७

५५] प्र-हस्य च महा-भेदम् उक्तोऽहं भीमया तया ।

अव-स्थितम् असं-भ्रान्तम् इदं वाक्यं सु-दारुणम् ॥२४॥ [३८

५६] क्ररिचन् नाम महा-काय मया क्षुधितयेर्षितः ।

चिराय भक्ष्यस् त्वं दत्तो दिष्ट्या धात्रा महाऽर्णवे ॥२५॥ [३९

५७] वाढम् इत्य-एव तां वार्णीं प्रति-गृह्य त्वं अहं तर्तः ।

प्रविश्य वक्त्राश्रितान्तो दाक्षायणि नमोस्तु ते ॥ गमिष्ये यत्र वैदेही
सत्यश्वास्तु वरस्तव । दृष्ट्वा च मा तदा सरमायात्रवीद्वचः ॥ अर्थसिद्धये
किंपिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुप्तम् । ता चाप्यहमुपामन्त्र्य संप्रतस्थे
पुनर्भवम् ॥ सर्वतोपि निरालम्बं सुरसिद्धनिषेधितम् ॥ १. प्र-बुद्धिर् ॥
२. अ-० वेगस्तु । आ-० गः स । ३. आ-कश्चित् ॥ ४. फ-लकाया ।
५. प्र व म ल, ल२—गमने । ६. फ अ-विघ्नमीदृशमुत्पन्ने ॥ ७. आ-
गच्छन्ती । ८. प्र म ल, ल२—उल्लिखे ज्ञायाम् । फ-० हास्ये । च रा च-
० लाशयाम् ॥ ९. आ-० नादो मुक्तो वै । प्र म ल, ल२—० नादो मुक्तो वै ॥
१०. आ-अप्यस्थितम् । रा प्र व म-अप्यश्रुत् । ल, ल२—अप्यश्रुत् ॥
११. फ च प्र व म ल, ल२—वासि गन्ता महामाग । रा-कापि गन्ता
महामाग । अ-वासि गन्ता । १२. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-
० येष्वितः । १३. फ-तत्पगृह्य । १४. फ-वचः । ल२ गतः ।

१. सप्तस्थितोऽभवत्पुनर् इति मूलत पाठस्य सतो हेतुक्रममादप्रयो-
जितो विकारः स्यात् ।

वर्द्धयेन् वि-पुलं कार्यं तस्याः कार्यम् अपूरयम् ॥२६॥[४०

५८] तस्याम् तद् वि-पुलं वक्त्रं वर्द्धते मम भक्षणे ।

तत्र चाऽहम् अर्व-बुद्धयैव तस्याम् तद् वि-पुलं मुखम् ॥२७॥[४१

५९] ततोऽहं विपुलं रूपं सं-क्षिप्य निमिषाऽन्तरम् ।

तस्या हृदयम् आ-दाय प्रस्थितोऽस्मि नभस्-तलम् ॥२८॥[४२

६०] सा विस्मृष्टे-रवा भीमा पपात लवणाऽम्भसि ।

महापर्वत-संकाशा निःकृत-हृदया मया ॥२९॥[४३

६१] शृणोमि स्व-गतांतां च वाचः सौम्या महाऽऽत्मनाम् ।

६२] तां हत्वा पुनर एवाऽहं कार्यम् आर्सेन्तिकं स्मरन् ॥४४

६३] आ (१अ) गच्छं पुले व्योम्नि वायु-वेग-समन्वितैः ॥३१॥[४५

द्वितीयश् चैव मे विप्रो घोरः सं-जनितो महान् ॥

४०] सुवर्ण-शिखरं दिव्यम् अपश्यं पर्वतोत्तमम् ॥८

मार्गम् आ-वृत्तं तिष्ठन्तं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥३२॥[९

४१] उप-गम्य तु तं दिव्यं काञ्चनं पर्वतोत्तमम् ॥

१. फ- कुर्वन् । २. फ-कामम् । ल२-कार्यम् । ३. फ रा प्र
म ल, ल२ अ-अपूरयन् । ४. रा प्र व म ल, ल२-विबुधं । ५. अ-
तथाहम् । ६. अ-अनु० । फ-अनुदयैवम् । ७. फ-अतीव । ८. अतः
परमधिकः पाठः-प्र व ल, -प्रविष्टस्त्वधिकं तस्मात् कृत्वा रूपं च योगतः ।
९. फ व रा प्र व म ल, ल२ अ-अन्तरात् । १०. आ-आसाद्य । ११. फ
अ-विस्मृष्टमुखा । १२. फ अ-उदा । १३. फ-लेखराणां वाक्चं व्योम्नि ।
अ-लेखराणां वाचः सौम्या । १४. च-आत्मविकं । प्र व म ल, ल२ अ-
आत्मविकं । १५. फ-वायोर्वेगं समास्थितः । १६. फ-द्वितीयश्चैव मे विप्रं
घोरमापतितं महत् । अ-द्वितीयश्चापि मे विप्रं घोरमापतितं महत् । १७.
फ रा प्र ल, ल२-स्वयम् । १८. आ-दिपं । १९. अ-नास्ति ।

१. ल२-प्रविष्टोऽहमधिकं ।

कृता मया तदा बुद्धिर् भेत्तव्योऽयं महा-गिरिः । ॥३३॥ [१०

४२] प्र-हृतं च मया तस्य लांगूलेन महा-गिरेः ।

शिखरं सूर्य-संकाशं व्य-अशीर्यत सहस्र-त्रा ॥३४॥ [११

४३] तत्र मे व्य-अवसितं दृष्ट्वा स उवाच महा-गिरिः ।

पुत्रेति मधुरां वार्णां मां स पर्वत-सत्तमैः ॥३५॥ [१२

४४] पितुर आत्म-समं विद्धि मुहूर्तं मारुतस्य मार्गं ।

मु-नाभ इति वि-ख्यातं नि-वसन्तं मेहोदधौ ॥३६॥ [१३

४५] पूर्व पर्वत-गमो (मा) भूत्वा बहवः पर्वतोत्तमाः ।

छन्देन पृथिवीं चेरुर्वाय-मानास् तपो-धनैर्न ॥३७॥ [१४

४६] श्रुत्वा नगानां चरितं महेन्द्रैः पाक-शासनः ।

चिच्छेद भग-वान् पक्षान् वज्रेण गुरुणा ततः ॥३८॥ [१५

४७] अहं तु मोक्षितम् तत्र तत्र पित्रा महाऽऽत्मना ।

मारुतेन तदा पुत्र सागरं सम्प्र-वेशितः ॥३९॥ [१६

४८] रामस्य च मया सीहो वर्ति-तव्यम् अरि-दम् ।

४९] रामो धर्म-भृतां श्रेष्ठो महेन्द्र-समविक्रमः ॥४०॥ [१७

४९] एतच्च छुत्वा मुखात् तस्य मु-नाभस्य महाऽऽत्मनः ।

कार्य-गौरवम् आ-ख्यातम् अखिलेन विशेष-तः ॥४१॥ [१८

१. फ अ-मे मनसा । २. प्र व म ल, ल२-मया कृता तदा बुद्धिर्भेदने तस्य भूमृतः । ३. आ च रा-प्रहृते । ४. फ च रा-गिरौ । अ-गिरे । ५. फ-नास्ति । ६. फ-तदा सत्यपुरस्कृतः । ७. म-मारुतस्य महाकपेः । अ-वस्य च । ८. म-मैताक । अ-सुनामम् । ९. म-महार्णवे । १०. च रा प्र व ल, ल२-नास्ति । ११. फ-पूर्वपक्षगमा । १२. म-पूर्व पर्वगमाः पुत्र वभूवुरचलाः किल । च रा व ल, ल२-नास्ति । १३. व-इन्द्रेण । १४. फ-मया वप्यमानां गमन्ततः । रा-चेरुर्दाहमाणास्तवस्ततः । व-द्वार्यमाणास्तवस्ततः । १५. म-मानास्तवस्ततः । १६. प्र म ल, ल२-देवेन्द्रः । १६. प्र ल, ल२-मोक्षितम् । १७. प्र ल, ल२-रे । १८. फ अ-सख्ये । ल२-साह्यं । १९. आ-नास्ति ॥

- ५०] तेन चाऽहम् अनु-ज्ञातः सु-नामेन महाऽऽत्मना । [१९पू
 ५१पू] उत्तमं जवम् आ-स्थाय शेषं पन्यानम् आ-स्थितः ४२[२०पू
 ६३उ] गत्वा महान्तम् अध्वानम् अपश्यं नम-मण्डितम् । [४५उ
 दक्षिणं तीरम् उदधेर् लंका यत्र महा-पुरी ॥४३॥
 ६४] अस्तं दिन-करे याते रक्षसाम् आलयं पुरीम् ।
 सम्प्र-विष्टोऽहम् अ-ज्ञातो राक्षसैर् भीम-विक्रमैः ॥४४॥ [४६
 ६५] तत्र चाऽहं निशां सर्वा वि-चिन्वन् जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 रावणाऽन्तःपुर-गतो नाऽपश्यं तां सु-मध्यमाम् ॥४५॥ [५०
 ६६] ततः सीर्ताम् अ-पश्यंस् तु रावणस्य नि-वेशने ।
 शोक-सागरम् आ-साद्य न पारम् उप-लक्ष्ये ॥४६॥ [५१
 ६७] शोचता च मया दृष्टं प्राकारेण समा-वृतम् ।
 काञ्चनेन प्र-कृष्टेन पुरोप-वनम् उच्चमम् ॥४७॥ [५२
 ६८] तं प्राकारम् अनुमाऽऽप्य पश्यामि बहु-पादपाम् । [५३
 अशोक-वनिकां दिव्यां महेन्द्रस्येव नन्दनम् ॥४८॥ [N
 ६९] अशोक-वनिका-मध्ये शिशिपां-पादपो महान् ।
 तम् आ-रूढः प्र-पश्यामि काञ्चनं कदली-वनम् ॥४९॥ [५४
 ७०] अ-दूराच्च शिशिपां-वृक्षाद् अपश्यं वर-वर्णिनीम् ।
 श्यामां कमल-पत्राऽक्षी तपसा सु-कृशोऽऽननाम् ॥५०॥ [५५
 ७१] राक्षसीभिर वि-रूपाभिर घोरं-कर्मभिर आ-वृताम् ।

१. फ च रा-सोढम् । २. आ-पन्यान सस्थितः । ३. प्र-नगराणि
 तम् । ४. फ च रा-सामालका । ल२-सामालये ।
 ५. आ-नास्ति । ६. आ-संप्रविष्टो महारात्रौ । प्र-संप्रविष्टो ह० ।

मांस-शोणित-मत्ताभिरव्याघ्रीभिरहरिणीम् इव ॥५१॥ [५७

७२] तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।

तत्रैव शिशिपा-वृत्ते पक्षि-वत् समव-स्थितः ॥५२॥ [६०

७३] ततो हलहला-शब्दं काशी-भूषण-मिश्रितम् ।

शृणोम्य अहम् उपाऽऽवृत्तं रावणस्य च नि-स्वनम् ॥५३॥ [६१

७४] ततोऽहं परमोद्-विग्रः स्वं रूपं सं-क्षिपन् पुनः । [६२

लीनश् च शिशिपा-वृत्ते स्थितस् तस्य दिदृक्षया ॥५४॥ [५

७५] ततो रावण-दाराश् च रावणश् च महा-बलः ।

तं देशं समनु-प्राऽऽप्तो राक्षसीभिः सु-रक्षितम् ॥५५॥ [६३

७६] तं दृष्ट्वा सा महा-बाहुं सीता रक्षो-महाबलम् ।

सं-क्षिप्य वासस् तस्यौ सा बाहुभ्यां परि-रभ्यै च ॥५६॥ [६४

७७] ताम् उवाच दश-ग्रीवः सीतां परम-दुःखिताम् ।

अवाक्-शिराः प्र-पतितो बहु मन्यस्व मां प्रिये ॥५७॥ [६६

७८] यद्वदतस् त्वं तु 'मां दर्पान् नाऽभि-नन्दस्य अ-निन्दिते ।

द्वि-भासाऽभ्यन्तरात् सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥५८॥ [६७

७९] एतच्च कृत्वा वचस् तस्य रावणस्य दुर्-आत्मनः ।

उवाच परम-क्रुद्धा सीता सदृशम् आत्मनः ॥५९॥ [६८

१. म ल२-शिशपा० । २. फ-समुप० । ३. फ च रा प्र व म
ल, अ-उपोद्यतं । ल२-उपोद्यतं । ४. प्र-शिशुपा० । म ल२-शिशपा० ।
५. च-सुरक्षितः । अ-समावृतम् । ६. आ-तत्र दृष्ट्वा । अ-तं च
दृष्ट्वा । ७. अ-परिगृह्य । ८. अतः परमधिकः पाठ-म-वित्रस्ता परमो-
द्विभा वीक्ष्यमाणा ततस्ततः । त्रायां किञ्चिदपश्यन्ती प्रावेपत त्रपस्विनी ॥
९. च-०शिरां । ल१-अवाक् शिरः । आ-०शिरः । १०. फ च-यदि च त्वं
न मे । रा-यदि त्वं न च मां । व प्र.ल१ ल२-यदि च त्वं न मां । म-
यदि त्वं च न मां । अ-यदि त्वञ्च मां ॥ ११. आ-परमं क्रुद्धा । १२.
ल२-नास्ति ॥

८०] इक्ष्वाकु-कुल-नायस्य धर्म-पत्नीं महोऽऽत्मनः ।

अ-नाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ॥६०॥ [६९

८१] किं चैवीर्यं तत्राऽनार्य यो मद्-भर्तुर् अ-सन्निधौ ।

माम् इहाऽभ्या-जनयः क्रूर तेनाऽदृष्टो महाऽऽत्मना । [७०

८२] गर्हितं कर्म कृत्वा च पाप कस्मान्न न लज्जसे ॥६१॥ [N

यज्वा च सत्य-सन्धश् च रण-श्लाघी च राघवः ।

८३] नत्वं रामस्य दासे (स्ये)ऽपि योग्यैः प्राऽर्थयसे च माम् । [७१

सन्निधौ नय-मानस् त्वं विराध-गतिम् आप्नुयाः ॥६२॥ [N

८४] जानक्या परमे वाक्यम् एवम् उक्तो दशाऽऽननः ।

जज्वाल राक्षसः क्रुद्धश् चितायां पावको यथा ॥६३॥ [७२

८५] वि-हृत्य नयने क्रूरे मुष्टिम् उद्-यम्य दक्षिणम् ।

वैदेहीं हन्तुम् आ-रब्धः स्त्रीभिस्तोभिर् नि-वारितः ॥६४॥ [७३

८६] स्त्रीणां मध्यात् समुत्-पत्य तस्य भार्या दुर्-आत्मनः ।

मन्दोदरी नाम शुभा तया से प्रति-प्रेषितः ॥६५॥ [७४

८७] उक्तश् च शुभया वाचा तया साऽनु-नयं तदा ।

८८] सीतया तव किं कार्यं महेन्द्र-सम-विक्रम् ॥६६॥

[N] मया सह रमस्वाऽद्य मद्-विशिष्टा न जानकी । [७५

१. आ-० लक्षस्य । २. रा-महौजसः ॥ ३. आ फ-किंचिद् ।

४. फ-यां ॥ ५. च-योग्यं । रा प्र व म ल_१-यस्त्वं । ६. रा प्र व म

ल_१-तु । ७. ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_२-जानक्याः प० । ९. फ-कोपास्सितायां ।

अ-कोपास्सितायां । अ-कोपास्सितायां ॥ १०. प्र-

विष्टे । ११. प्र-दक्षिणाम् । १२. फ-अ-स्त्रीभिस्तु नि० । रा प्र व

म ल_१, ल_२-न्यस्ताभिः स्त्रीभिर् ॥ १३. रा-तया । १४. प्र-संप्रति० ॥

१५. आ च रा प्र व म ल_१, ल_२-ततश्च । १६. अ-तदा । १७. आ-

नयंस् । १८. अ-तया ॥

८८३] देव-गन्धर्व-पैत्यश्च - च यक्ष-राक्षस-योपितः ।

तौभी रमस्व सु-भगे सीतया किं तवाऽनया ॥६७॥ [७६

८९] ततस् ताभिः सम-रताभिर् योपिद्भिः स महा-बलः ।

उत्थाय सहसा नीतो येनैवाऽभ्यो-गतः पथो ॥६८॥ [७७

९०] गते तस्मिन् दश-ग्रीवे राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

सीतां निर्-भर्त्सयामासुः समा-गम्ये सहस्र-शः ॥६९॥ [७८

९१] कृण-वद् भाषितं तासां तुल्यामासं ज्ञानकी ।

गर्जितं च वृथा तासां सीता श्रुत्वा न शोचति ॥७०॥ [७९

९२] वृथा गर्जन्ति निश्-चेष्टा राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

सीताया व्यवसायं तं रावणस्य न्य-अवेदयन् ॥७१॥ [८०

९३] वि-हितासं ततः सर्वा इत-वेगाः सु-दुःखिताः ।

परि-वार्य तदा देवी निद्रा-वशम् उपाऽऽगताः ॥७२॥ [८१

९४] तामु चोऽथ भ्र-मुष्मासु सीता भर्तृ-हिते रता ।

वि-लैलाप करुणं दीना निर्-आशा च सु-दुःखिता ॥७३॥ [८२

९५] तां चाऽपि तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ।

चिन्तयामास बुद्ध्याऽहं न च मे वि-कृतं मनः ॥७४॥ [९०

१. फ-चयक्षाश्च नागरा० । अ-वकम्याश्च यक्षराक्षसयोपितां । २.

फ-ताभिः सह रमस्वाद्य । अ-ताभिः सह रमस्वार्थ । ३. फ-करिप्पासि ।

च-प्रयोजनम् ॥ ४. अ-आगतस्तथा ॥ ५. रा प्र व म ल, ल-अ-

समासाद्य ॥ ६. च म-नीपित । ७. म-सीता श्रुत्वा न शोचति ।

अ-तोलयामास जा० । ८. अ-तु तदा । ९. अ-नुक्तो० । १०. प्र-नास्ति ॥

११. आ-निहतास् । रा प्र व म ल, ल-विकृतास् ॥ १२. फ अ-च

व्यवसु० । च रा प्र व म ल, ल-च प्रतिमु० । १३. फ च रा-

विलेपे । अ-विलप्य । १४. प्र व म ल, ल-निश्चयास ॥

१५. रा-न रामे निर्द्वं । ल, ल-निर्द्वं । अ-निर्द्वं न च मे ॥

९६] सं-भाषणाऽर्थं चे मया जानक्यां वि-हितो^१ विधिः ।

इक्ष्वाकु-कुल-वंशस्य स्तवो राम-पुरस्कृतः ॥७५॥^२ [९१

९७] श्रुत्वा तु गदितां वाचं रामाऽर्थ-चरितां शुभाम् ।

प्रत्य-अभाषत मां सीता वाण्याऽपिहित-लोचना ॥७६॥ [९२

९८] कस् त्वं कस्य कथं चेह प्राऽऽप्तो वानर-पुंगव ।

कथं रामेण ते प्रीतिस् तनै मे वक्तुम् इहोऽर्हसि ॥७७॥ [९३

९९] ताम् अवोचम् अहं दीनां शंकितां शंकितो वचः । [९४

१००] देवि रामस्य भर्तुस् ते सहायो भीम-विक्रमः ॥७८॥

सु-ग्रीव इति वि-ख्यातो वानरेन्द्रोऽति-भीषणः । [९५

१०१] तस्य मां विद्धि सचिवं हनूमन्तम् उपाऽऽगतम् ।

भर्त्रा च प्र-हितस् तेऽहं रामेणाऽक्लिष्ट-कर्मणा ॥७९॥ [९६

१०२] इदं च पुरुष-व्याघ्र इक्ष्वाकु-कुल-नन्दनः ।

अंगुलीऽयम् अभि-ज्ञानं प्राऽदात् त्वं यशस्-विनि ॥८०॥ [९७

१०३] तद् इच्छेयं त्वयांऽऽप्तं देवि किं करवाण्य् अहम् ।

राम-लक्ष्मणयोर् मूलं नयामि त्वां किम् उत्तरम् ॥८१॥ [९८

१०४] एतच्च श्रुत्वा च हृष्टा सा सीता जनक-नन्दिनी ।

अहं रावणम् उव-साद्य भ्रातृभ्यां गन्तुम् उत्सहे ॥८२॥ [९९

१. प्र-हि । २. ल_२-सीतायाश्चिन्तितो । फ च रा प्र व म ल_१, अ-जानक्याश्चिन्तितो । ३. अतः परमधिकः पाठः—म-इक्ष्वाकुकुलवि-ख्यातं संप्रवर्तयता मया । ततः सा वक्रकेशान्ता विश्वासमुपपादिता ॥ ४. आ-वापैर्विहितः । ल_२ अ-वाणोपहतः । ५. रा-त्वं वक्तुम-र्हसि । च-त्वं व० ॥ ६. प्र व म ल_१ ल_२-देवी ॥ ७. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-न्द्रो महाबलः ॥ ८. फ-ज्ञानमदात्तव । आ-ज्ञानं प्रदत्तं च । ९. आ-स्तिनम् ॥ १०. च रा प्र व म-तवाज्ञं । ल_१ ल_२-तवाज्ञो वै । अ-तदाज्ञातुं । ११. आ-दूतं ॥ १२. आ-दृष्ट्वा च ॥

- १०५] प्र-णम्य शिरसां सीताम् अभि-वाद्य यशस्-विनीम् ।
 राघवाऽऽह्लादन-करम् अभि-ज्ञानं मयाऽर्पिता ॥८३॥ [१००
 १०६] एवम् उक्ता वराऽऽरोहा मेमैतं मणिम् उत्तमम् ।
 प्राऽयच्छत् परमोद्-विशा वाचां मां सं-दिदेश च ॥८४॥ [१०२
 १०७] ततः प्र-णम्य शिरसा वैदेहीं सुसमा-हितः ।
 प्र-दक्षिणम् उपाऽऽवृत्तं स्व-कार्योद्यतं-मानसः ॥८५॥ [१०३
 १०८] उक्तोऽहम् आर्यया वाक्यं वाष्प-गद्गदया गिरा ।
 हनूमन् संव-ष्टतान्तम् ईयम् आ-ख्यातुम् अर्हसि ॥८६॥ [१०४
 १०९] श्रुत्वा यथा चे 'ने-चिराद् उभौ तौ राम-लक्ष्मणौ ।
 सुग्रीव-सहितौ वीराव् उपेयांतां तथा कुरु ॥८७॥ [१०५
 ११०] यद्य् अन्यथा भवेत् कार्यं द्वौ मासौ मम जीवितम् ।
 न मां पश्यति काकुत्स्थो वि-नाथाम् ईदं शोचतीम् ॥८८॥ [१०६
 १११] तच्च छुत्वा फरुणं वाक्यं क्रोधो माम् अभ्य-अपूरयत् ।
 उत्तरं च मया द्रष्टुं कार्य-क्षेपम् अन्-अन्तरम् ॥८९॥ [१०७
 ११२] ततोऽवर्धत मे कायो महापर्वत-सन्निभः ।
 युद्धाऽऽकांक्षी वर्नं तच्च च वि-नाशयितुम् औ-स्थितः १० [१०८

१. फ-सहसा । २. आ-फ-अहमासं । ३. अ-ज्ञानमवाचिपं ।
 फ-च-मया विधिः । आ-मयार्पितम् । ४. अतः परमधिकः पाठः—म-अथ
 मामग्रवीत्सीता गृहातामयमुत्तमः । मणिर्येन महाबाहू रामस्त्वां बहु
 मन्यते ॥ ५. आ-तदा मे । फ-ममैवं । च-ममेतन् । ६. अ-वाच्यो मां
 सन्दिदेश ह । ७. अ-उपावर्त्य स्वकार्ये दृष्टः ॥ ८. आ-तथा । अ-
 तदा । ९. अ-हतुमन् मम वृ० । १०. आ-अ-इदम् ॥ ११. फ-नापि ।
 अ-मयावदधिः । १२. आ-उपयातम् ॥ १३. अ-यद्यपि । १४. रा-
 य-अ-इव ॥ १५. आ-अप्यपूरयत् ॥ १६. अ-विनाशयितुमुपस्थितः ।
 रा प्र घ म ल, ल२-विनाशयितुमुच्यतः ।

११३] तद् भग्नं वन-खण्डं तु भ्रान्त-त्रैस्त-मृग-द्विजम् ।

प्रति-बुद्धा निर-पेक्षन्तं राक्षस्यो भ्रान्तै-लोचनाः ॥९१॥ [१०९

११४] मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन् समा-गम्य परस्परम् ।

लंकाऽधि-पतये क्षिप्रं रावणायोऽऽचक्षिरे ॥९२॥ [११०

११५] राजन् वन-वरं दिव्यं तव भग्नं दुर-आत्मना ।

चैत्य-प्रासाद-मुख्यश्च दुरै-धरः समर्हो-बलः ॥९३॥ [१११

११६] कपेर दुर-आत्मनस् तस्य तव विप्रिय-कारिणः ।

वधम् आ-ज्ञापय क्षिप्रं यथा स वि-लयं व्रजेत् ॥९४॥ [११२

११७] तद् दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रेण वि-लंष्टा मृश-दुर्जयोः । [११३पू

N] पदाति-बल-सम्पन्नाः सैमीपे प्रेषिता मम । [N

राक्षसाः किं-करा नाम रावणस्य महौजसैः ॥९५॥ [११३उ

११८] तेषाम् अशीति-साहस्राः शूल-मुद्गर-धारिणाम् ।

ते मेया तदे-वनोद्देशे परिघेर्णं नि-पातिताः ॥९६॥ [११४

११९] तेषां च हत-शेषास् तु दश-ग्रीवाय राक्षसाः ।

१. अ-च भीतस्त्वग्र० । अ-भ्रान्तस्त्वग्र मृ० । २. अ-निरी-
क्ष्यस्य । ३. अ-भ्रान्तवत्तदा ॥ ४. फ-पराक्रान्तं । ५. फ-प्राचक्षुः
सविस्तरम् ॥ ६. ब-दुरासदं । ७. अ-रक्षिणः सुमहाबलः । ८. च रा
प्र ल, चैत्यप्राकारमुख्यं च त्वदर्थं सुमहाबलः । ९. ब म-चैत्यप्राकारमुख्यं
त्वदर्थं सुमहाबल । ल, चैत्यप्राकारमुख्यं च त्वदर्थं सुमहाबलं ॥ ६.
फ-नास्ति ॥ १०. फ-नास्ति ॥ ११. अ-सेन्द्रस्य । १२. फ-निर्दिष्टा ।
१३. रा म ल, ल, -रणदुः । अ-मृशदुःखिताः । १४. ल, -ममीपं । १५. फ
च रा प्र य म ल, अ-नास्ति । १६. अ-महावशः । १७. ल, -नास्ति ॥
१८. म ल, -साहस्रं । १९. फ-मया तस्मिन्वनोद्देशे । अ-नमया तं० ।
२०. फ प्र म ल, -परिघेन । २१. ल, -सर्वायसमयं घोरं प्रगृह्य परिघं तदा ।
सर्वास्तान् सपरिकरान् सादयामि स्म संयुगे ॥ २२. फ-तु हतशेषाश्च ।
च ब-तु हत० ।

- गत्वा न्य-अवेदयन् श्रीघ्नं हतं सैन्यं रणे मया ॥९७॥ [११५
 १२०] तच्च छुत्वा राक्षसेन्द्रेण मन्त्रि-पुत्रा महा-बलाः ।
 पदाति-बल-सम्पन्नाः समीपं प्रेषिता मम ॥९८॥ [११९
 १२१] सर्वाऽऽयसमं अहं घोरे^१ प्र-गृह्णं परिधं तदा^२ ।
 सर्वांस तान् स-परीवारान् सौदयामि स्म सं-युगे ॥९९॥ [१२०
 १२२] स तान् अपि हतान् श्रुत्वा दश-ग्रीवैः प्रताप-वान् ।^३
 प्र-हस्तस्य मुतं वीरं जम्बु-मालिनम् आदिशत् ॥१००॥ [N
 १२३] तं महाबल-सम्पन्नं राक्षसं रण-कोविदम् ।
 परिधेणाऽति-घोरेण रणे^४ सूदित-वान् अहम् ॥१०१॥ [N
 १२४] तं कुमारं हतं श्रुत्वां समरेऽतुल-विक्रमम् ।^५
 पञ्च सेनाऽग्र-गौन् शूरान् प्रेषयामासे रौवणः ॥१०२॥
 १२५] तान् अहं संह सैन्येन सूदयित्वा महा-बलान् ।^६ [१२२
 १२६] युद्धाऽर्थी तोरणोद्देशे तिष्ठामि रण-गर्वितः ॥१०३॥ [N

१. म-अतः परं प्रहस्तस्यैत्यारम्भ परिधेनेत्यन्तः पाठो म्युल्लमेण कियताधिह
 पाठान्तरेण षडितः । आधेकश्च-राक्षसैर्युद्धमिः सार्यं घोरे तोत्रप्र-
 राक्षसम् । २. रा प्र य म ल, ल-सर्वायसमयं घोरेम् । अ-सर्वायसं
 महाघोरं । ३. फ-उयम् । ४. अ-महत् । ५. आ-सपरिवारान् । ल-
 सपरिकरान् । अ-सपरिचरान् । ६. आ-सर्वयामि सत्तं । रा-सादमास
 सं । य म ल, ल-अ-सादयामि इम सं ॥ ७. अ-समरेऽतुलविक्रमः ।
 ८. रा य ल, ल-१००-तमश्लोकादारभ्य १०४-तम श्लोकान्तः पाठो
 नास्ति । ९. फ-परिधेनाति० । १०. आ-तं वै । ११. फ-दृष्ट्वा । १२.
 म-नास्ति । १३. आ-अग्रं । १४. म-वीरान् । १५. च-सप्त मन्त्रिपुत्रानय
 १६. आ-सर्वं । १७. म-तान्प्यहं तथा तत्र सबलान् समबोधयम् । च
 रा प्र य ल, ल-नास्ति । १८. म-युद्धार्थं । १९. आ-तोरणोद्देशं । २०.
 आ-रक्षामि । फचराप्र बल, ल-रक्षोमी । अ-पश्यामि ॥

प्राग् एवाऽन्यान् महा-शूरान् सप्त मन्त्रि-सुतान् अथ ।

N] प्रेषितांस्तान् अहं सर्वान् स-सैन्यान् हतवान् रणे ॥१०४॥^१ [N

१२६३] ततः पुनर् दश-ग्रीवः पुत्रम् अत्तं महा-बलम् ।^२

१२७५] राक्षसैर् बहुभिः सार्द्धं प्रेषयामास मृदु-बधे ॥१०५॥^३ [N

तम् अहं समरे हत्वा तोरणोत्थमम् आ-स्थितः । [N

N] ततो द्वितीयं तनयं व्या-दिदेश स रावणः ॥१०६॥^४ [१२५५

१२७३] तस्याऽप्य् अहं वलं सर्वं तं च राक्षस-पुंगवम् ।

१२९७] दृष्ट्वा स्व-बले-विष्टम् परं हर्षम् उपाऽऽगमम् ॥^५ १०७ [१२६

महता हि महा-बाहुः प्र-यत्नेन महा-बलम् ।

१३०] प्रेषयामास बहुभिः सह वीरैर् मदीय-कट्टम् ।

१३१५] तस्याऽपि हिमया सर्वं तत् सैन्यम् अव-सादितम् ॥१०८ [N

अयेन्द्रजित्-नामधेयो रावणस्याऽऽज्ञया पितुः ।

N] मद् अन्तिकम् उपाऽऽयातो युद्धार्थं युद्ध-कोविदः १०९^६ [१२५३

सु-चिरं युद्ध-सक्तो मे बलवान् इन्द्र-जित् तदा ।

N] अशकुवंशं च मां जेतुं ब्रह्माऽस्त्रं समुदी(रि)रयत् ११०॥^७ [N

१३१३] ब्रह्मणोऽस्त्रेण मां बध्वा प्रति-जग्राह दुर-मतिः । [१२८३

१. आ-सर्वा । अ-संख्ये । २. अ-हतवारणे । ३. च म-नास्ति । ४.

म-नास्ति । ५. फ-तत् पुनं । ६. म-दुर्जयम् । अ-वै पुनः । ७. प्र व ल,

ल_२-ततोऽक्षमपि स्वं पुत्रं ग्राहिणेभ्यमगवितम् । रावणो राक्षसेन्द्रोऽथ सोऽपि

तत्र हतो मया ॥ रा-नास्ति । ८. अ-तोरणं समुपस्थितः ।

९. रा प्र व ल, ल_२-१०६-तमस्रोऽकारस्य १०८-तमस्रोऽन्तः पाठो

नास्ति । १०. म-रणे सैन्यं तत्सर्वं समसूदयम् । ११. फ-रष्ट्वास्त्रबलं ।

अ-रष्ट्वास्त्रबलविष्टः ॥ १२. म-रष्ट्वेत्यारस्य अशकुवक्षिरयन्तः पाठो

नास्ति । १३. आ-मदीयकट्टैः । च-मदीयकट्टैः । १४. आ फ च रा म अ-

नास्ति । १५. च बधं ।

मम चाऽवध्यतां ज्ञात्वा रज्जुभिस् त्वं अव-वध्य वै ॥११॥

१३२] रावणस्य समीपं तु नीतोऽहं तेन रक्षसा ।^१ [१२२

१३३] नीतो^२ दृष्ट्वा तदाऽहं तु रावणेन दुस्-आत्मना^३ ॥११२॥

पप्रच्छ^४ चैवाऽऽगमनं राक्षसानां तथा वधम् ।^५ [१३०

N] सर्वं च स मया तत्र सीता^६स्य प्रति-जल्पितः^७ ॥११३॥ [१३१

सीताया दर्शनाऽऽकांक्षी प्राऽऽप्तस्ते^८ मवनं^९ विभो ।^{१०}

N] पवनस्यौरसः पुत्रो धानरो हनुमान् अहम् ॥११४॥ [१३२

राम-दूतं च मां विद्धि सुग्रीव-सचिवं हरिम् ।

N] सोऽहं दौत्येने^{११} रामस्य त्वत्-समीपम् उपाऽऽगमम् ११५ [१३३

१. आ-स्वपवध्य । च-स्ववध्यत । २. प्र व ल_१ ल_२-तेन बद्धादमखेण विमुक्तश्च मिथैर्यवान् । द्रष्टुकामो दृष्टमर्थं वध्यमकोऽभवं तदा । म-मखणोऽखेण स च मां यवन्धातु महोरलः । अवध्यतां च मे ज्ञात्वा क्षिप्रकारी निशाचरः । अधिकश्च पाठः-ततो मामन्वर्धयत रज्जुभिस्तत्र राक्षसाः । रा-नास्ति ॥ ३. प्र व ल_१ ल_२-नीतोहं राक्षसैर्वैरे रावणस्यान्तिकं तदा । म-रावणस्य समीपं च गृहीत्वा नासु-पानयन् । रा-नास्ति । ४. फ-दृष्टो नीतम् । ५. म-दृष्ट्वा नीत तदा मां तु रावणः स दुरात्मवान् । रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ६. आ-पप्रच्छुश्चैव गमनं । ७. प्र व ल_१ ल_२-रावणोऽपि वदानीं ॥ वाक्यं मामग्रवीदिदम् । अतः परमधिकश्च पाठः-कस्त्वं घनर देवो वा यज्ञो नामोऽपि वाऽसुरः । केन वा प्रेषितस्तूर्णं कथयस्व ममाग्रतः । ततोऽहमग्नं तस्य वाक्यं वाक्यविशारदः । रा-नास्ति । ८. म-पव ॥ ९. म-सीतार्यमभिजल्पितः । आ-तिजल्पितं । १०. अ-स मया तत्र सीतार्यं सर्वं च प्रतिजल्पितः । रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. म-तवाह । १२. म-त्ववदन ततः । १३. रा व प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १४. रा प्र ल_१ ल_२-दूतेन । व म-दूत्येन । १५. फ प्र रा व म ल_१ ल_२ अ-उपागतः ॥

शृणु चाऽपि समादेशं यद् अहं प्र-ब्रवीमि ते ।

राक्षसेषु हरीऽऽशस् त्वां वाक्यम् आह समा-हितः । [१३४
N] धर्माऽर्थ-काम-सहितं हितं पथ्यम् इवाऽशनम् ॥११६॥ [१३५]

ऋष्य-भूके नि-वसतः पर्वते चित्र-कानने ।

N] राघवो रण-विक्रान्तो मित्रेतां समुपांऽऽगतः ॥११७॥ [१३६]

तेन वै कथितं राज्ञा भार्या मे रक्षसा हता ।

N] तत्र स(सा)हाय्यै-हेतोस् त्वं सेनां त्वरयदुः-सहार्म ११८ [१३७]

वालिना हृत-राज्येन मया वै कारणेन सः ।

N] चक्रेऽग्नि-मौलिकं सख्यं राघवः सह-लक्ष्मणः ॥११९॥ [१३९]

तेन वालिनम् आ-हत्य श्रेणैकेन सं-युगे ।

N] वानराणाम् अहं राजा कृतः प्र-भवंता प्र-भुः ॥१२०॥ [१४०]

तस्य साहाय्यत् अस्माभिः कार्यं सर्वाऽऽत्मना भृशम् ।

N] ततः प्राऽस्थापयम् तूर्णं समीपं ते स धर्म-वित् ॥१२१॥ [१४१]

क्षिप्रम् आ-नीयतां सीतां दीयतां राघवस्यै च ।

N] योवन्न न हृत्यो वीरा वि-धमन्ति बलं तव ॥१२२॥ [१४२]

वानराणां सं-भावो हि न ते न विदितः पुरा ।

१. ल२ अ-ममादेशं । २. फ अ-हितम् । ३. च-इवाश-
ताम् । रा ब ल, ल२-इवाश्रताम् । प्र-इवाश्रताम् ॥ ४. आ-लक्ष्मम् ।

५. फ च रा प्र ब म ल, ल२-मित्रत्वं समु० ॥ अ-मित्रः वाय समागतः । ६.
आ-राजन् । ७. आ-सहाय्यार्थहेतोस्त्वं । ८. च-सेनास्वरय दुःसहाः ।

रा प्र व म ल, ल२-याचे परमदुःखितः ॥ ९. आ-कृ-शमि० । अ-कृ-वा-
मिताक्षिकः ॥ १०. फ-वानराणां महाराजः । ११. अ-भवतः ॥ १२.

आ-कृ-पं ॥ १३. रा प्र व म ल, ल२-त्वत्समीपे । आ-प मो ॥ १४.
आ प्र म अ-सीतां । १५. फ च रा प्र म ल, ल२ अ-राघवाय ॥ १६. आ-

यावन्तो । फ-तावद्य ॥ १७. रा-०णामभावश्च । फ-०णां प्रभावोऽपि ।
प्र व म ल, ल२-स्वभावश्च ॥ १८. ल२-नस्ति ।

N] देवतानाम् अपि सद्य ये गच्छन्त्य् अ-निवारिताः ॥ १२३ ॥ [१४३

N] इति वानर-राजस् त्वाम् आदेत्य् अभि-हितं मया । [१४४पू

१२३उ] राम-दूतोऽहम् अस्मीऽति पुनश्च चाऽऽवेदितं मया ॥ १२४ [N

N] अवैक्षत स मां क्रुद्धश् चक्षुषा निर्-दहन् इव । [१४४उ

तेन बध्योऽहम् आ-ज्ञप्तो राजणेन दुर-आत्मना ॥ १२५ ॥ [१४५पू

१२४] राक्षसाऽभि-पत्तिं ज्ञात्वा रघोतमे मम निश्चितम् । [N

विभीषणो नोम ततस् तस्य भ्राता महा-मर्तिः ।

१२५] तेन राक्षस-राजोऽसौ याचितो मम कारणात् ॥ १२६ ॥ [१४६

१२६पू] दूतो बध्यो न दृष्टा हि राज-शक्तिषु रावण ।

N] दूतेन भवितव्यं हि यथाऽभिहित-वादिना ॥ १२७ ॥ [१४८

N] सु-महत्य् अपराधेऽपि दूतस्याऽतुल-विक्रम ।

१२७उ] विरूप-करणं दृष्टं ताडनं चाऽपि शास्त्र-तः ॥ १२८ ॥ [१४९

N] विभीषणेनैवम् उक्तो रावणो राक्षसेश्वरः ।

१२७उ] राक्षसान् आ-दिदेशाऽथ लांगूलं दत्त्वाप्येति १२९ [१५०

ततस् तस्य वचः श्रुत्वा लांगूलं ते^१ समन्त-तः ।

१२८] वेष्ट्यञ्छण-वस्त्रैश्च^२ पटैः कार्पासिकैस् तथा १३० [१५१

१. फ च रा प्र म व ल_१-सद्यो । २. आ फ च रा प्र म-
मन्त्रिणाः । ३. ल_२-नास्ति ॥ ४. अ-अभिहितं । ५. फ-नास्ति ॥
६. अ-श्लोधात् ॥ ७. आ-राक्षसानामपि राजा । फ-राक्षसानां परं ज्ञात्वा ।
च-राक्षसानां वर्धं ज्ञात्वा । अ-राक्षसेन परिज्ञात्वा । ८. रा प्र म व ल_१
ल_२ ल_२-घातेन । अ-पापेन । ९. फ अ-निश्चितम् । १०. आ-
नामतस्तस्य भ्राता स । ११. रा अ-श्रुतिः ॥ १२. रा ल_१, ल_२-दूतवप्या ।
१३. आ-राजन् शास्त्रे ॥ फ च-राजन् शा० ॥ १४. च रा प्र म ल_१, ल_२-
लांगूले । च अ-लांगूले ॥ १५. अ-च । १६. आ-वेष्ट्यं छ० । फ-
वेष्ट्यश्छणवस्त्रैश्च । रा-वेष्ट्यजीर्णवस्त्रैश्च । प्र म ल_१, ल_२ अ-वेष्ट्यराश-
यस्त्रैश्च ॥

राक्षसा वद्ध-सन्नाहास् ततस् ते चण्ड-विक्रमाः । [१५२५
 N] लांगूलम् अग्नि-संयोगैः संस्कर्तुम् अभिसं-स्थिताः ॥१३१॥ [N
 N] क्रुद्धाः किलकिलायन्तस् ते शस्त्र-वर-पाणयः । [N
 १३९५] आऽदीपयन्त मे पुच्छं स्नेहाऽक्तं दुष्ट-चेतसः ॥१३२॥ [१५२७
 वद्धस्य बहुभिः पाशैर् यन्त्रितस्य च रज्जुभिः ।
 N] न मे पीडा भवेत् काचिद् दिदृक्षोर् नगरी दिवा ॥१३३॥ [१५३
 N] ततस् ते राक्षसाः शैरा वद्धं माम् अग्नि-संस्कृतम् ।
 १३९७] घोषयन्तो महीं-काया नगरी-द्वारम् आऽगमन् १३४॥ [१५४
 ततोऽहं सु-महद् रूपं सं-क्षिप्य पुनर् आत्मनः ।
 १४०] बंधान् सर्वान् समा-क्षिप्य प्रकृति-स्थः पुनः स्थितः १३५ [१५५
 आयसं परिधं प्राऽऽप्य नगर-द्वार्य अहं पुनः ।
 १४१] राक्षसांस् तान् संमा-हत्य मृदयामि स्म सर्व-तः ॥१३६॥ [१५६
 लांगूलेन म-दीप्तेन तां पुरी सोऽदृ-त्तोरणाम् ।
 १४२] दंष्ट्राम् अहं अ-संभ्रान्तो युगाऽन्ताऽग्निरिव प्र-जाः १३७ [१५७
 दग्धा लंका ततः पश्चाच् छंका माम् अभ्यू-अपद्यत ।
 १४३] दग्धा सीता न सं-देहो दुष्-कृतं खेले मे कृतम् ॥१३८॥ [१५८
 खे गंतानां ततो वाक्यं चारणानां मेयां श्रुतम् ।

१. अ-कुदम् । २. ल, ल_२-अदी० ॥ ३. आ-राक्षसैः । ४. च-
 पीडाभवत्काचिद् दि० । रा प्र व ल, ल_२-पीडाभवत्काचिदिधक्षो । म-पीडाभव-
 काचिदिधक्षो ॥ ५. फ-कुद्धा । ६. फ-अपि सयुतम् । ७. आ-महारावान् ॥
 ८. च रा प्र व म ल, ल_२-पुनः ॥ ९. च-नास्ति । १०. फ-समुत्पत्य ।
 अ-समाप्लुत्य । ११. अ-०वाः ॥ १२. आ-साद० । १३. रा प्र व म
 ल, ल_२-दग्धवानहम० ॥ १४. आ-दग्धा लंका ततश्चाह सकामभ्य-
 वपद्यत । च-दग्धा लंका ततश्चाह शंका मा० । रा प्र व म ल,
 ल_२-लंकां दग्धवतश्चैव शंका मे समजायत । अ-दग्धा लंका ततः पश्चा-
 ष्छोकमभ्यवपद्यत । १५. फ-सुमहत् ॥ १६. आ-खग० । १७. अ-च मे ॥

- दग्धेयं नगरी लङ्का साऽट्ट-भाकार-तोरणा । [N
 १४४] जानकी तु न दग्धेति विस्मयोदात्त-भाषिणाम् १३९ [१६१उ
 ततो मे हर्ष उत्पन्नः श्रुत्वा ताम् अद्भुतां गिरम् । [१६२पृ
 N] खै गैतानां वचैः श्रुत्वा हर्षाद् द्विगुण-विक्रमः ॥ १४० ॥ [N
 पुच्छं निर्वाप्य सहसा समुद्रे लवणाऽम्भसि ।
 N] निश्चयाऽर्थं पुनस् तत्र गत्वा दृष्ट्वा च जानकीम् ॥ १४१ ॥ [N
 अभिवाद्य ततो देवीं गमनाऽर्थेऽहम् उत्सुकः ।
 N] अरिष्टं नगम् आ-साद्य पुप्लुवे सरितां पतिम् ॥ १४२ ॥ [N
 शत-योजन-विस्तीर्णं वेगेन हरि-यूथपाः ।
 N] आगतोऽहं गिरि-श्रेष्ठं^१ भवतां दर्शनोत्सुकः ॥ १४३ ॥ [N
 एतद् राम-प्रभावेण वैदेह्याश् च तपो-चलात् ।^२
 १४५] सु-ग्रीवस्य प्रीत्य-अर्थं मया सर्वम् अनु-ष्ठितम् ॥ १४४ ॥ [१६८
 एतद् सर्वं यथा-तत्त्वं यथा-वद् उप-वर्णितम् ।^३

१. फ अ-न ह । २. रा-विस्मयादिति भाषिताम् । प्र व ल_१
 ल_२-विस्मयादिति भाषितम् । म-विस्मयादिति भाषिताम् ॥ ३. आ प्र
 म ल_१ ल_२-खग० । ४. आ-च श्रुत्वा च । ५. फ अ-नास्ति ॥ ६. फ अ-
 गात्वा च ल_१ पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्य ह मातरम् । अतः परमधिकः पाठः—च
 रा प्र य म ल_१ ल_२-गात्वा च ल_१ पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्याहमागतः ॥ ७.
 च रा च प्र म ल_१ ल_२-गमनार्थं । ८. फ अ-१४२-१४३ श्लोकौ न
 स्तः ॥ ९. प्र म ल_१ ल_२-पुंगवाः । च रा च-पुंगवः । १०. च रा च
 प्र म ल_१ ल_२-आदरादहं । ११. आ-० श्रेष्ठे ॥ १२. च रा च
 म प्र ल_१ ल_२-द्विवारं पठितः ॥ १३. फ-एतत्सर्वं मया तत्त्वं
 समासादुपदेशितम् । च-एतत्सर्वं यथातत्त्वं समासादुपवर्णितम् । रा प्र

१४६] अत्र यत्नं कृतं किञ्चित् तत् पुनः क्रियताम् इति ॥ १४५ [१६९

इत्यौषे रामार्येणे सुन्दर-ऋण्डे हनुमत्-कर्म-निवेदनं
नाम षटपञ्चाशः सर्गः ॥५६॥

ब म ल_१ ल_२-एतत्सर्वं यथातरुं समासेनोपवर्णितम् । अ-सर्वमेतन्मया
तत्त्वं समासादुपवर्णितम् ।

१. फ च रा प्र ब म-यद्गानन्तरं कार्यं तत्सर्वं क्रियतामिति ।
अ-प्रख्याय च कृतं कृतं तत्पुनः क्रियतामिति ॥ २. ल_२-इति । ३. आ-
कर्मनिवेदनो । ब-हनुमन्निवेदनं । अ-हनुमत्कर्मनिवेदने सागरप्रयाल-
घनो नाम ॥

[वि-५७, ५८] = [सप्तपञ्चाशः सर्गः] = [दा-५९, ६०]

एवम् आ-ख्याय तत् सर्वं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

१] भूयः समुप-चक्राम वचनं वक्तुम् उत्तमम् ॥१॥ [१

स-फलो राघवोद्योगः सु-ग्रीवस्य च सं-गमः ।

२] शीलेम् आ-साद्य सीताया मम च पुत्रेन महत् ॥२॥ [२

आर्यायाः सदृशं शीलं सीतायाः प्रवर्णभाः ।

३] तपसा धारयेत् लोकान् क्रुद्धा सा निर्-दहेद् अपि ॥३॥

सर्वथाऽतिम-भावोऽसौ रावणो राक्षसाऽधिपः ।

४] परंयंतः स्पृशतः सार्धं गात्रं न शतधा गंतम् ॥४॥ [३

न तद् अग्नि-शिखा कुर्यात् सं-स्पृष्टा पाणिना सती ।

५] जनकस्य मुता कुर्याद् यत् क्रोध-कलुषी-कृता ॥५॥ [४

अशोक-चनिका-मध्ये रावणस्य दुर-आत्मनः ।

६] अधस्ताच्छिंशिर्पायाः सा ह्य-अधू-आस्ते शोक-कर्षिता ६[२४

७] राक्षसीभिः परि-वृता शोक-संताप-दुर्मनोः ।

N] मेघ-लेखा-परि-वृता चन्द्र-लेखेव निष्-प्रभा ॥७॥ [२५

N] न चिन्तयति वैदेही रावेणं बल-दर्पितम् ।

१. अ-उत्तरम् ॥ २. क-मंगमः । ३. ल_१-दीप्तम् । ४. आ-
शी० । ५. घ-मम कर्म च वा । म-सफलो मम च । ल_१-मम तद्दर्शनं ।
रा-मम च पौरुषं । प्र घ-मम च क्रमणं । ६. आ-प्रति । म-ध्रमः ॥
७. अ-पुनः ॥ ८. च-मवर्णनिष् । आ-०यानिष् । अ-०या
विप्र० । ९. अ-०मेश्वरः । १०. च रा घ अ म ल_१ ल_२ अ-यस्य ता ।
११. आ-कृतम् ॥ १२. अ-प्राणिना ॥ १३. अ-अधस्ताच्छिंशिपायाः ॥
१४. ल_१ ल_२-मुद्रितः पाठः । १५. अ-०कर्षिता । १६. ल_१ ल_२-मुद्रितः
पाठः ॥ १७. अ-मुद्रितः पाठः ।

वाल्मीकीय-रामायणम् ।

- ७३] पति-व्रता तु सा देवी सततं सुव्यव-स्थिता ॥^१८॥^{१६}
 अनु-रक्ता हि वैदेही^२ रामं सर्वाऽऽत्मना शुभा ।
 ८] अनन्य-चिन्ता रामे सा पौलोमीऽव पुरं-दरे ॥९॥ [२७
 तद् एव वासः सरजः पांशु-ध्वस्ता तथैव सा^३ ।^४
 ९] शोक-संताप-दिग्धांऽगी सीता भर्तु-हिते रता ॥१०॥ [२८
 सा मया राक्षसी-मध्ये तर्ज्यमाना पुनः पुनः ।
 १०] राक्षसीभिः सु-घोराभिर् दुष्टेभिः प्रमदा-वने ॥११॥ [२९
 एक-वेणी-परा दीना भर्तु-चिन्ता-परायणा ।
 ११] अधः-शय्या विवर्णांऽगी पद्मिनीऽव हिमाऽऽगमे ॥१२॥ [३०
 रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्था मर्त्तव्ये कृत-निश्चया ।
 १२] कथं-चिन् मृग-शावाऽस्ती विश्वासमूर्ध्व-पादिता ॥१३॥ [३१
 ततः सं-भाषिता चैव तत्त्वम् अर्थं च^५ दर्शितौ ।
 १३] राम-सुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम-उपाऽऽमृता ॥१४॥ [३२
 नि-र्ययं समुद्-आचौरं भोक्तुं भर्तरि चोत्तमार्गं । [३३पू.
 १४] यौ धारयति लोकेषु सांध्यौ सेत्ये अभि-धीयते ॥^६१५॥ [३
 सर्व-या सीतेया दग्धम् तपसा सै निशा-चरः । [N

१. आ-पतिव्रतात्वे । च रा व प्र म ल_१ ल_२-पतिव्रतात्वे ।
 २. अ-वुष्टिः पाठः ॥ ३. अ-वृत्ता । ४. आ-रामे तु । च-
 रामेऽपि । व प्र म ल_१ ल_२ अ-रामेण ॥ ५. अ-च । ६. फ-सा एक
 वस्त्रसवीता रजोव्यस्ता तथैव च । ७. फ-दीनागी ॥ ८. आ-णा ।
 ल_२-नः । ९. रा व प्र म ल_१ ल_२ अ-रक्षिता ॥ १०. प्र-णान्ताजिह्व० ।
 ल_१ ल_२-णार्थाजिह्व० । ११. अ-कृतनिश्चया ॥ १२. फ-प्रदर्शिता । १३.
 आ-गतम् ॥ १४. आ-मः । १५. आ-रो । १६. आ-भर्तुमक्तिरिवोत्तमा ।
 १७. प्र म ल_१ ल_२-सा । १८. अ-सा साध्वीत्य० । १९. आ-यस्ता
 धारयते तस्य महान्स खलु रावणः ॥ २०. रा म-तपसा । २१. रा म-
 स्सीतया । २२. ल_१-च ।

निमित्त-भात्रं रामस् तु वये तस्य भविष्यति ॥१६॥ [N३३३
एवम् आस्ते महा-भागा सीता शोक-परायणा ।

१५] यद् अत्र प्रति-कर्तव्यं तत् सर्वं क्रियताम् इति ॥१७॥ [३५
तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वालि-मूनुर अभाषत ।

५८, १] जाम्बवन्त-प्रमुखान् सर्वान् अनु-मान्य महा-कपिः १८ [६०, १. N
अस्मिन् एवं-विधे^१ कार्ये भवतां च नि-वेदिते ।

२] न्याय्यं च सह वैदेहा द्रष्टुं नृप-वराऽऽत्म-जौ ॥१९॥ [N
अहम् एको हि पर्य-आप्तः स-राक्षस-गणां पुरीम् ।

३] लंकां तु तर्सा इन्तुं रावणं च बलवत्कम् ॥२०॥ [२
किं पुनः सहितो वीरैर् बलवद्भिः कृताऽऽत्मभिः ।

४] कृताऽऽस्त्रैः पुंशो वृक्षैर् भवद्भिर् विजयोद्यतैः ॥२१॥ [३
अहं रावणं संख्ये स-सैन्यं स-पुरः-संरम् ।

५] स-पुत्रं वि-धमिष्यामि स-मुहृद्-बान्धवं युधि ॥२२॥ [N
ग्रीहम् ऐन्द्रं च रौद्रं च बायव्यं वारुणं तथा ।

६] यदि शक्र-मितोऽस्त्राणि दुर्नि-वार्याणि^२ सं-युगे ॥^३ २३॥ [N
सैन्यं अहं वि-धमिष्यामि इनिष्यामि च^४ राक्षसान् ।

७] तर्द् भवद्भिर् अनु-ज्ञातो दर्शयामि स्वं-विक्रमम् ॥२४॥^५ [N

१. आ-० भूतो । २. अ-० वन्तप्र० । ३. च-हनुमान्त ।

४. फ-० पीन् । ५. च रा व प्र म ल, ल-० च महाकार्ये । ६. फ-० ग्राह्यौ

नः । ७. फ अ-लङ्कां तां । ८. रा व प्र म ल, ल-० नासायितुं । ९. अ-

० छेदचवने । आ-० छेः पुवणे । प्र म ल, ल-० छेः पुवणे । अ-० छेदचवने ।

१०. फ-० स्थिगम् । अ-० द्यवैः ॥ ११. अ-० पुर बलम् । १२. ल-० नुदितः

पाठः । १३. म-० वराणि । प्र-नुदितः । १४. प्र-नुदितः पाठः । १५. ल, ल-०

नास्ति । १६. प्र ल-० नुदितः पाठः । १७. आ च प्र ल-० निहंष्यामि च ।

रा-विनिहंष्यामि । १८. फ च-भवद्भिर्ननु० । रा म ल-० भवद्भिर्म्यनु० ।

व-भवद्भिर्ननु० । १९. फ च-विवि० । प्र-सुवि० । २०. ल, ल-नास्ति ।

मयाऽतुल्या वि-च्छा चे शैल-दृष्टिरे अन्-अन्तरा ।

८] देवान् अपि रणे हन्यात् किं पुनस् तान् निशा-चरान् ॥२५॥ [N

अतीऽयात् सागरो वेलां मन्दरः प्र-चलेत् तथा ।

९] जाम्ब-वन्तं न समरे जयेयुर् युधि राक्षसाः ॥२६॥ [N

सर्व-राक्षस-संघातो राक्षसेश्वर-पूर्वकाः ।

१०] अलम् एको हि निर्धने तेषां वायु-सुतः कपिः ॥२७॥ [N

पनेसस्योरु-वेगेन नलस्य च महाऽऽत्मनः ।

११] गिरंयन् च वि-दीर्यन्ते किं पुनर्युधि राक्षसाः ॥२८॥ [N

ने देवोऽसुर-यक्षेषु पन्न-गेषु नगेषु च ।

१२] मैन्दैस्य प्रति-योद्धारं पश्येयं द्वि-विदस्य वीं ॥२९॥ [N

अश्वि-पुत्रौ महा-वेगौ तौ हि प्रव-गोत्तमौ ।

१३] पितामह-वरोत्सेकात् परमं यत्नम् आ-स्थितौ ॥३०॥ [N

अश्विनोर् माननाऽर्थे हि सर्व-लोक-पितामहः ।

१. रा व प्र म ल_२-मर्षीरुवि० । फ अ-०छात् । ल_१-वुद्धिः पाठः । २. फ अ-०छिर्निर् । ३. फ-०लेदपि ॥ ४. फ-०संघा ये । रा-०संघा-तान् । अ-०संघातास्तु । ५. आ-०सेसर० । फ-०सेम्पल्लर । रा-०पंक । व प्र म ल_१ ल_२-०र्वकान् । ६. रा म-निहन्तु हि । व-हि निधने । ७. रा म-कपिर् । व-अर्थ । ८. ॥ म-वायुसुतो ब्रह्म । व-वायुसुतः प्रभुः । प्र ल_२-वायुसुतो जवे । ल_१-वायुसुतो ब्रह्म । ९. ल_१-परमस्यो । १०. फ-०योष्ववदीर्येषु । व प्र म ल_१-०योषि । ल_२-यो हि । ११. आ-स देवा० । फ-०देवेन्द्र० । प्र-तदेवा० । १२. फ रा व म ल_१ ल_२-नरेणु । प्र-सुरेषु वा । व अ-नागेषु वा । १३. आ रा-०मैन्दस्य । १४. व प्र म ल_१ ल_२ अ-व । १५. रा व प्र म ल_१ ल_२-०वेगावेतौ पु० । आ-अस्विनागह्वावेतौ । १६. आ अ-महापुङ्गवसत्तमौ । १७. आ-अश्विनौ मनितायौ हि । फ-अश्विनौ मननार्थं च । अ-अश्विनौ बलिनौ यौ हि । १८. अ-०महैः ॥

- १४] सर्वाऽवेध्यत्वम् अतुलम् उभयोर् दत्तवांस् तथा ॥३१॥ [N
तेनोत्सेकेन महता प्र-मथ्य महतीं चमूम् ।
- १५] मुराणाम् अमृतं वीरौ पीत-वन्तौ पुवं-गमौ ॥३२॥ [N
तद् एताव् अपि सं-क्रुद्धौ स-वाजि-रथ-कुंजैराम् ।
- १६] लंकां नाशयितुं शक्तौ सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ॥३३॥ [N
अ-युक्तं हि विना देवीं सीताम् असित-लोचनाम् ।
- १७] समीपे गमनं तस्य रात्रवस्थ महाऽऽत्मनः ॥३४॥ [४
दृष्ट्वा देवीं न चाऽऽनीतेत्य् एवं तत्र नि-वेदितुम् ।
- १८] अ-युक्तं अपि जानामि भवद्भिः ख्यात-कर्मभिः ॥३५॥ [५
उ१९] न हि वैः पुंवन्ने कश्चित् नाऽपि कश्चित् पराऽऽक्रमे ।
तुल्यः समस्त-दैत्येषु लोकेषु हरि-सत्तमाः ॥३६॥ [६
२०] जित्वा लंकां राक्षसांश्च हत्वा तं रावणं रणे ।
पू२१] सीताम् आ-दाय गच्छामः सिद्धाऽर्या दृष्ट-भानसाः ॥३७॥ [७
तेष्वै एव हत-शेषेषु राक्षसेषु हनूमती ।
N] किं प्राऽऽप्त-कालं कर्तव्यं प्राऽऽप्य गच्छाम मैथिलीम् ३८॥ [८
राम-लक्ष्मणयोर् मध्ये न्यस्येम जनकाऽऽत्म-नाम् ।

१. ल_१ ल_२-०युष्य० । २. आ ल_१ ल_२-वदा । ३. ल_१-तेनास्म० ।
४. व प्र ल_२-पुवोत्तमौ । ५. अ-०त । ६. ल_२-०न्ति । ७.
फ च-० पं ग० । ८. फ ल_१-सीता । ९. ल_२-नास्ति । १०. रा व प्र
म ल_१ ल_२-०क्तमिव । ११. च-रहितः । रा व ल_१ अ फ-
नहि नः । १२. आ-प्लवणे । १३. ल_१ ल_२-सामरदै० । अ-सागरदै० ।
१४. आ-लंकां सरक्षीणां । रा व प्र म ल_१ ल_२-सरक्षसां लंकाम् ।
१५. च रा व प्र म ल_१ ल_२ अ-वेप्वहम् । १६. फ-रक्षसु हरि-
मत्तमाः । १७. रा प्र म ल_१ ल_२-०मि । १८. फ-न्यसामो ।
च रा व प्र म ल_१ ल_२-न्यसेत्त । अ-संन्यस्य ।

[बं-५९]= [अष्टापंचाशः सर्गः] =[दा-६०, ६१]

अंगदस्य वचः श्रुत्वा जाव-वान् वाक्यम् अवब्रवीत् ।

१] नैपा बुद्धिर् महा-बाहो यद् ब्रवीषि महा-कपे ॥१॥ [११

वि-चेतुं वयम् आ-ज्ञप्ता दक्षिणां दिशम् उत्तमाम् ।

२] नोऽऽनेतुं कपि-राजेन नैव रामेण धीमता ॥२॥ [१२

कर्णञ्चिन् निर्-जितां सीताम् अस्माभिर् नोऽभि-रोचयेत् ।

३] राघवो नृप-शार्दूलः कुलं व्यप-दिशन् स्व-कम् ॥३॥ [१३

प्रति-ज्ञाय स्वयं राजां सीता-विजयम् अग्र-तः ।

४] सर्वेषां कपि-मुख्यानां कैयं मिथ्या करिष्येति ॥४॥ [१४

वि-पुलं कर्म चे' कृतं भवेत् तुष्टिर् न तस्य तु' ।

५] वृथा वो दर्शितं वीर्यं भवेद् वानर-पुंगवाः ॥५॥ [१५

तस्माद् गच्छामहे सर्वे यत्र रामः स-लक्ष्मणः ।

६] सु-ग्रीवश् च महा-तेजाः कार्यस्योऽस्य नि-वेदने ॥६॥ [१६

N] जगद्गुप् तेष्वर्थं तद् वाक्यं कपेर जाम्ब-वतस् तदा । [६१, १७

७] धाढम् इत्य-एव चोक्ता वै प्र-स्थानं सम-अरोचयन् ॥७॥ [N

N] अंगद-प्रमुखा वीरा जाम्ब-वांश् च' महा-कपिः । [१७

८] प्रीति-मन्तश् च ते सर्वे वायु-पुत्र-पुरः सरा (ः) ॥८॥

१. आ-महाबुद्धिः । २. ल_१-विचेतुं । ३. अ-आदिष्टा । ४. च-
नानेन । रा प्र ष ल_१-तेनैव । म ल_१-तेन वै । ५. रा म ल_१-राघवेण च ।
प्र ष ल_२-रामेणैव च । ६. अ-कर्म विनिर- । ७. आ-नावरो- । रा प्र ष
म ल_१ ल_२-नैव रा- । अ-० मिरमिरो- । ८. फ च रा प्र ष म ल_१ ल_२-
महत् । ९. फ-० ज्ञातं । अ-० ज्ञातुं । १०. अ-ताज्ञा । ११. रा-न च ।
१२. अ-मविष्यति । १३. च रा प्र ष ल_१ ल_२-तल्लुत्वा । अ-कर्ता वै ।
१४. फ प्र ल_१ अ-च । १५. फ-कार्यस्य विनिवेदने । १६. अ-ते च ।
१७. आ-हनुमांश् ।

महेन्द्रोऽग्रं परित्यज्य पुप्लुवुर् वानरोत्तमाः ।

N] मेरु-मन्दर-संकाशा मत्ता इव महा-नीजाः । [२

८५] छादयन्त इवाऽऽकाशं कपयस् तोय-दो यथो ॥१॥ [३

सं-पूज्यमानं भूतैश् च हनुमन्तं महा-बलम् ।

९] कपि-श्रेष्ठो महा-कायाः पिबन्त इव दृष्टिभिः ॥१०॥ [४

रामेस्य चाऽर्थ-सिद्धिं च भर्तुश् च वि-पुलं यशः ।

१०] समा-धाय समृद्धाऽर्याः कर्म-सिद्धिम् अत्र-वत्तमामं ॥११॥ [५

मियाऽऽख्यानोत्सुकाः सर्वे सर्वे युद्धाऽभि-नन्दिनः ।

११] सर्वे राम-प्रतीकारे निश्-चितोऽर्यामनेस्-विनः ॥१२॥ [६

पुवमानोः खेम औ-श्रित्य ततस् ते काननौकसः ।

१२] नन्दनोपमम् आ-सेदुर् वनं दुम-लताऽऽकुलम् ॥१३॥ [७

यत् तन् मधु-वनं श्री-मत् सु-ग्रीवस्य सु-रक्षितम् ।

१३] अ-धृष्यं सर्व-भूतानां सर्व-भूत-मनो-हरम् ॥१४॥ [८

यद् रक्षति महा-वीर्यः सदा दधि-मुखः कपिः ।

१४] मातुलः कपि-मुखस्य सु-ग्रीवस्याऽमितौजसः ॥१५॥ [९

ते तद् वनम् उपाऽऽगम्य बभूवुर् हृष्ट-मानसाः ।

१५] वानरा वानरेन्द्रस्य मनः-कान्तं मनो-रमेष्टं ॥१६॥ [१०

१. अ-महेन्द्रादि । २. फ प्र व म ल, ल_२-वानरर्षभाः ।

३. फ-०द्विपाः । ४. च रा प्र व म ल, ल_२-तोयदोषमाः । ५. आ-०मान-

स्तु तैश्च । ६. अ-समाज्यमानो भूतैस्त्वैर्जाववान्सुमहाबलः । ७. रा प्र ध म

ल, ल_२-०श्रेष्ठं म० । अ-हनुमन्तं महावेगं । ८. फ-कपीत्यारभ्य सर्वे रामेत्यन्तः

पाठो नास्ति । ९. प्र म ल, ल_२-राधवस्यार्थसिद्धिं च । अ-रामस्य

चार्यसंसिद्धिं । १०. अ-जसः । ११. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ।

१२. अ-निश्चिताश्च म० । ल_२-निश्चिताऽर्यास्तपस्विनः । १३. अ-०णा ।

१४. फ-समाश्रित्य । १५. अ-दि चेच्छितम् । १६. आ-भूतैश्च

रा म ल, ०लोकायां । १७. रा म ल, ०वीरः । १८. रा प्र व म ल,

ल_२ अ-०हरम् ॥

ततस् ते वानरा दृष्ट्वा दृष्ट्वा मधु-वनं महत् ।
 १६] हनूमन्तम् अयाचन्त जाम्बवत-प्रमुखास् तदा ॥१७॥
 स चांगदम् उपाऽऽगम्य याचति स्म तदा मधु ।^१
 १७] सिद्धार्थानां किलाऽस्माकं प्रसादं कर्तुम् अर्हसि ॥^२ १८॥ [N
 अंगदस् तु हनूमन्तं प्र-शैस्य शुभया गिरा ।
 १८] किम् इच्छसि वदस्येति प्रीतो वाक्यम् उवाच ह ॥^३ १९॥ [N
 अंगदस्य वचः श्रुत्वा हनूमात् हरि-पुंगवः ।
 १९] ज्ञातिभिः सहितो हर्षाद् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥^४ २०॥ [N
 राज्ञस् तु यैव ते^५ पितुर् अप्य अ-शृण्व्य
 वनं वभूवाऽप्रतिमं सु-गुप्तम् ।
 तद् देहि दायं हरि-पुंगवानां
 सुदुर्-लभं नो हरि-राज-पुत्र ॥^६ २१॥ [N
 इत्यार्षे शैमायणे सुन्दर-काण्डे वानर-प्रत्यागमनं
 नामाऽष्टमोऽध्यायः सर्गः ॥१६॥

१. अ-नास्ति । २. आ-याचन्ति । रा प्र व म ल_१ ल_२-याचते ।
 ३. अ-कुमारस्य अयाचन्त मधुमे मधुर्पिण्डः । ४. अ-इतः परं सगन्तिः
 पात्रे नास्ति । ५. व-प्रसादः । ६. फ-वाक्यं शुभं बहम् । ७. फ-ते यत् ।
 ८. फ-गुप्तम् । ९. ल_१-इति । १०. आ-उद्योगपूर्वम् वानरः । च-
 वानरप्रत्यागमनं । ११. अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[व-६०]= [एकोनपष्टितमः सर्गः] = [दा-६२]

श्रुत्वा हनुमतो वार्यम् अंगदः प्रवराऽंगदः ।

१] प्रत्य-उयाच महा-तेजाः पिबन्तु हस्यो मधु ॥१॥^१ [२

ततः कुमारस् तान् सर्गान् जाम्बवद-प्रमुखान् हरीन् ।

N] अनु-मान्य ददौ तेषा नि-सर्गं मधु-भक्षणे ॥२॥ [६०, ६१

अवरयं कृत-कार्यस्य कार्यं हनुमतो वचः ।

२] अ-कर्तव्यम् अपि प्राज्ञैः किम्-अग पुनर् ईदृशम् ॥३॥^२ [३

एतत् तु वचनं श्रुत्वा अगदस्य मुखोद्-गतेम् ।

३] साधु साध्व इति स-दृष्टा वानराः प्रत्य-अपूजयन् ॥४॥ [४

अंगदेनाऽभ्यनु-ज्ञाताः प्र-दृष्टासं ते तु वानराः । [N

४] पूजयित्वाऽगदं सर्वे यूयं प यूथ पर्षभाः ।

५] जम्बुर् मधु-चनं रम्यं नदी-वेगं इव दुर्तम् ॥५॥ [५

N] ते प्र-विष्टा मधु-चनं पालेन नौऽगणयन् तदा ।

५] अति-हर्षाश् च पटवः सीताया दर्शनेन च ॥६॥ [६

६] उद-पत्य च ततः सर्वे वन-पालेन समन्त-तः ।

तार्क्ष्यन्ति स्म तरसा प्र-विशन्ति दिशो दश । [७

१ फ-हनु० । २ प्र व म ल, ल२-वाक्य वानरप्रवरोऽगद । ३ अ-
मास्ति । ४ अ-जायवान् प्र० । ५ प्र व म ल, ल२-विसर्ग । अ-नि सर्गं ई आ-
वद । ७ अ-३ पञ्चाङ्गादरभ्य ७-मच्छेत् पाठो नास्ति । ८ रा प्र व म ल, ल२-एव ।
९ फ च प्र रा व म ल, ल२-मुखाच्च्युतम् । १० च रा प्र म ल, ल२-प्रदृष्टा वान
रारुत । ११ फ-यूयपा यूथपथमस् । १२ फ च रा म-सर्वे । १३ च रा म
-वेगा । १४ फ च रा म-दुर्मम् । १५ रा ल, ल२-फलान्यनमयत् । व प्र
ल२-फलान्यनमयत् । १६ फ च-० हर्षाश्च । रा प्र व म ल, ल२
-हर्षादपटव । १७ च रा प्र व ल, ल२-० पाला । १८ रा व म ल,
ल२-ताडितास्त्वैव । प्र-ताडिताश्चैव । १९ फ-वस्तिस्ते द्रवन्ति । च-
तरसा द्रवन्ति च । रा व प्र म ल, ल२-तरसा द्रवन्ति स्म ।

N] आसयित्वा तु तान् आशु वानरान् ते वलोत्कटाः ॥७॥^१ [N

६३] अति-धैर्यैः (१६) दृष्टाः कुमारेण धीमता वालि-सूनुना ।

हरयः मत्स्य-अपवन्त द्रुमान् मधुकराऽऽकुलान् ॥८॥^२ [N

७] लोडयन्ति स्म शत-शः सर्वे मधु-वनं तदा ।^३

भक्षयन्तः सु-गन्धीनि मधूनि रस-वन्ति च ॥९॥ [N

९] जम्बुः प्र-हर्षे ते सर्वे वग्बुधश्च मदीत्कटाः ।^४ [N

मधूनि द्रोण-मात्राणि बहूनि परि-गृह्य ते ॥१०॥

N] पिबन्ति कपयः केचित् संघ-शंसु ते^५ ग्रह-वत् ।

८३] श्रातयन्ति च ते दृष्ट्वा भक्षयन्ति स्म चाऽपरे ॥११॥ [८

पीत्वा केचित् प्र-विध्यन्ति वन्धु-यूथान् वली-मुत्ताः ।

१०] अपरे मधु-शिष्टेन जघ्नतुर् अन्योऽन्यम् उत्कटाः ॥१२॥^६ १९

मधु पीत्वा प्र-णादांश्च चाऽप्युत्त-संजन्ति महा-बलाः ।^७

N] अन्ये सुलोष-विष्टाश्च जघ्नतुर् अन्ये मदीत्कटाः ॥^८ १३॥ [N

N] अपरे तर्क-शास्त्रास्तु मदाऽऽविष्टा ललम्बिरे ।

अन्ये च वृक्ष-मूलेषु वि-हरन्तः पुवं-गमाः ।

११] अत्य-अर्थम् आश्रिताः क्लान्ताः पर्णान्यं आ-स्तीर्य शेरते १४ [१०

१. च प्रथमं ल_१-तु तान्सर्वान् । ल_२-च तान्सर्वान् । २. अ-नास्ति ॥ ल_१-अतिदृष्टाः । अ-ते विसर्गाः । ३. अ-ममप० । ४. फ-नास्ति । ५. ल_१-लोमयन्ति । ६. फ अ-नास्ति । ७. अ-मूलानि च फलानि च । ८. अतः परमाधिकः पाठः-प्र-अतिदृष्टाः कुमारेण धीमता वालिसूनुना । फ-नास्ति । ९. अ-अत आत्म्य 'नृत्तन्ति दृष्टवत्' इत्यन्तः पाठो नास्ति । १०. फ-संघ-शस्तय इ० । रा रा ल_१-संघशस्तय प्र० । ११. प्र म ल_१ ल_२-स्म । १२. फ-सलीयूथान् । च रा प्र व ल_१ ल_२-मधुयूथान् । म-मधुयूथान् । १३. च अ-नास्ति । १४. रा प्र व म ल_१ ल_२-पीत्वाथ नादांश्च विषयवन्ति । १५. फ च-नास्ति । १६. ल_१ ल_२-जम्बु । १७. फ-नास्ति । १८. आ-ते तु शा० । रा-मधु० । १९. आ फ च-आसिताः । ल_१-आश्रिताः । २०. फ च-

उन्मत्त-भूताः पुत्र-गा मधु-पान-प्रहर्षिताः ।

१२] क्षीवाः कुर्वन्ति हास्यं च कलहंश्च प्र-कुर्वन्ते ॥१५॥ [११

१४उ] अ-तृप्तवत् पिबन्त्य अन्ये मधूनि मधु-पिंगलाः ।

१३पृ] केचित् तालान् प्र-कुर्वन्ति केचिन् नृत्यन्ति हृष्ट-वत् ।

N] क्षिपन्ति च तथाऽन्योऽन्यं सखलन्ति च पृथक्-क्रियाः ॥१६[N

खादन्ति केचिद् वि-हरन्ति केचिद्

N] द्रवन्ति केचिद् प्र-हंसन्ति केचिद् । १२

१५३] नदन्ति केचिद् प्र-हसन्ति केचिद् ३

N] धौवन्ति केचिद् कथयन्ति केचिद् ॥१७॥[N

१५१] गायन्ति केचिद् वि-मृशन्ति केचिद्

नृत्यन्ति केचिद् प्र-पठन्ति केचिद् । ११

ध्यायन्ति केचिद् प्र-पठन्ति केचिद् ११

N] कुप्यन्ति केचिद् क्षमयन्ति केचिद् ॥१८॥ ११ [N

स्तुवन्ति केचिद् वि-हंसन्ति केचिद्

१. प्र ल_२-बवेष्टः । ल_१-बवेष्टः । २. आ-कुर्वन्निवहास्यं । ३. व-
हम् । ४. रा म ल_१-कलहं च । व-कलहं स्म । ५. फ-तालानि कुर्वन्ति । व-
तालान्स्म कु० । ल_२-कालान्प्र० । ६. फ-०वान् । ७. च-वलन्ति ।
८. आ च-०क्रियाम् । ९. रा प्र व म ल_१ ल_२-केचिक्षिपन्ति
आन्योभ्य चलन्ति च पृथक् क्रियाः । अ-हरत्यो मधुना मत्ताः केचि-
स्सुप्ताः महीतले ॥ १०. फ-रुदन्ति । ११. रा प्र व ल_१ ल_२-
प्रहरन्ति । १२. म अ-नास्ति । १३. च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-
नास्ति । १४. फ-स्वपन्ति । अ-प्लवन्ति । १५. रा प्र व म ल_१ ल_२-
प्रपठन्ति । १६. रा प्र व म-स्मयन्ति । ल_१ ल_२-स्नायन्ति ।
१७. च-प्रमृशन्ति के० । आ-वितृशन्ति के० । रा प्र व म-ल_१ ल_२-
प्लवगाः प्रहृष्टाः । १८. च-केचिच्च नदन्ति । १९. रा प्र व म ल_१ ल_२-
नास्ति । २०. च-नमन्ति । २१. प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । २२. आ-
क्षपन्ति । अ-प्रशसन्ति । २३. अ-विवदन्ति ।

दीव्यन्ति केचित् प्र-पतन्ति केचित् ।

पिबन्ति केचित् प्र-हरन्ति केचित्

N] . . स्मयन्ति केचित् प्रव-गाः प्र-हृष्टाः ॥१९॥ [N

परस्परं केचिद् अ (?उ)पाऽऽश्रयन्ति

परस्परं केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति ।

मही-तलोत्तं केचिद् उदीर्ण-सत्त्वा

१६] दुतं दुमाऽग्रोण्य् अभिसं-पतन्ति ॥२०॥ [N

प्र-गीतम् अन्येस् तु हसन्न् उपैति

प्र-हृष्ट चाऽन्यैः प्र-नुदन्न् उपैति ।

प्र-यान्तैस् अन्यः सहसाऽभ्यु-उपैति ।

१७] हसन्तम् अन्यः प्र-पतन्न् उपैति ॥२१॥ [N

दुमाद् दुमं केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति

१. म अ-प्रलपन्ति । २. अ-स्वपन्ति । ३. म-प्रवसन्ति । अ-
 •प्रमयन्ति । ४. अ-हसन्ति केचित्प्रहरन्ति केचित् । ५. रा प्र व ल,
 ल२-नास्ति । ६. आ-अत्रासयन्ति । ७. म-अपात्रवन्ति । रा व
 ल, ल२-अपः श्रवन्ति । प्र-अपप्रपन्ति । ७. अतः परमधिकः
 पाठः—अ-नदन्ति केचिद्विदन्ति केचित् पिबन्ति केचित् वदन्ति
 केचित् । स्मरन्ति केचित् प्रहरन्ति केचित् प्लवङ्गमाः सायुतया प्रहृष्टाः॥
 ८. आ-अपात्रयन्ति । च-अपश्रवन्ति । रा व ल, ल२-अपप्रपन्ति । ९.
 अतः परमधिकः पाठः—च अ-परस्परं केचिदपप्रपन्ति । १०. रा प्र व ल,
 ल२-गाताः के० । म-तले के० । अ-तले के० । ११. च रा प्र व म ल,
 ल२-दुमाप्रापयति सं० । अ-दुमाप्रापयति० । १२. आ-अन्ये प्रहसन् । च-अन्यं
 च ह० । १३. आ-प्रमृत्त्यमन्यः । १४. रा प्र व म ल, ल२-नास्ति ।
 १५. प्र म-प्रयान्तिमन्यः । ल२-प्रपतन्तिमन्यः । आ फ च व-प्रमन्यं ।
 १६. आ-सहसायुपैति । ल२-सहसायुपैति । १७. फ च रा प्र व ल,
 ल२-अन्यं । १८. आ-प्रणवन् । फ-अपठन् । रा प्र व म ल, ल२-
 प्रपतन्तिमन्यं । १९. अ-नास्ति ॥ २०. ल१-अपक० ।

यही-तलाव केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति

क्षितिं मग्नऽग्रान् नि-पतन्ति केचित्

N] चितेर नगाऽग्रं नि-पतन्ति केचित् ॥२२॥ [N]

समा-कुलं तव कपि-सैन्यम् आसीन्

मधु-प्रपानोत्कट-सत्त्व-चेष्टम् ।

न चाऽत्र कश्चिन् न बभूव मत्तो

१८] न चाऽत्र कश्चिन् न बभूव मत्तो ॥२३॥ [N]

ततो वनं तव परि-भज्यमानम्

दुमांश् च विध्वंसित-पत्र-पुष्पान् ।^{१२}

सम-ईक्ष्य सर्वान् दधि-वक्र-नामा

१९] नि-वारयामास कैपिः कैपींस् तान् ॥२४॥ [N]

स तैर् मदीन्दु अंपति-वीर्य-रूपैः^{१३}

बलाद् बलौघैः परि-वार्यमाणः ।^{१४}

प्र-कर्षितस् सक्त-भयैः सम-एव

N] प्र-कर्षितः कर्षितवान् परान् संः^{१५} ॥२५॥ [N]

स तैः प्र-भैः परि-भर्त्स्यमानो

१. फ-०-तले । रा प्र व म ल, ल-२-तले । २.

रा प्र व म ल, ल-२-अति क्र० । ३. ल-१-दुगाग्रान् । ल-२-नगाग्रानि ।

४. च रा प्र व म ल, ल-२-केचित्क्षितेरम्बमात्रजन्ति । ५. अ- नास्ति ।

अ३: पर । च रा प्र व म ल, ल-२-‘प्रपटन्नुपैति’ इति पूर्वपठिषः पुनरा-

वृत्तः ॥ ६. च-मपान्ते० । ७. आ च-०-चेष्टाः । अ-०-रष्टि । ८. अ-वत्र ।

९. ल-१-केचिन् । १०. फ-विनृत्त एव । ११. म-०-मध्यमार्गं । ल-१-०-मुग्र-

मानं । ल-२-प्रातिमध्यमार्गं । १२ अ-नास्ति । १३. अ-कपीवरस् । १४. आ-

महामाऽप्रति० । १५. अ-मुदुर्मेदांश्चाप्रतिरूपैः । १६. म-०-माणः ।

१७. फ अ-उदाच्च तेनोपरि वार्यमाणः । १८ ल-१-०-परादः । १९. आ-

प्रकृष्यताकृत्य वापरान्तः । अ-प्रकर्षिताकर्ष्येव वा परस्परं । २०. म ल-२-

प्रमत्तः । अ-प्रवृत्तेः ।

वनस्य गोप्ता हरि-वीर-दृष्टः ।

चकार भूयो मतिम् उग्र-तेजा

२०] वनस्य तस्य प्रति-वारणाऽर्थम् ॥२६॥ [N

उवाच कांश्चित् परुषाणि रुष्टैः

कांश्चित् तलेनाऽपि जवान रोपात् ।

सम्-पत्य कैश्चित् कलहं चकार

N] तथैव सास्त्रोप-जगाम कांश्चित् ॥२७॥^१ [N

नखैश् च तीक्ष्णैर् दशनैर् दशन्तम्

तलैश् च पादैश् च सम्-आर्पुवन्तः ।

महा-कपि ते^१ कपयः समेता

N] महा-वनां निर्-विषयं च^१ चक्रुः ॥२८॥ [N.

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधु-भक्षेणं

ग्रामैकोनषष्टितमः सर्गः ॥५९॥

१. अ-० सुप्लः । २. च रा म ल_१ अ-० रक्षणाथम् । च प्र ल_२-० रक्षणाथम् ।
३. फ अ-कुब्जः । च प्र ल_२-पृष्टः । ल_१-दुष्टः । ४. रा ल_१ अ-तलेनाभिजः ।
५. आ अ-कैश्चित् । ६. अतः परमधिकः पाठः-अ-स वानरो वानरयूथनाथः ।
अयं च सार्धंश्लोकः २८-श्लोकात् परं पठितः ॥ ७. ल_१-केचिद्वनैर् । ८. फ-
वाप्लवन्तः । च रा प्र वम ल_१ ल_२-आप्लवन्तः । ९. फ म-तां १०. म-० वलानि ।
ल_२-० वणान् । अ-० वने । ११. आ म ल_२ अ-स्म । १२. ल_२-इति सु० ।
अ-सुन्दरकाण्डे । ल_१-इत्यार्षे रामायणे । १३. अ-० मक्षणे ॥

[वं-६१, ६२]= [पष्टितमः सर्गः] =[दा-६२]

- तत्रै वै मधु-पाला ये स्थिता दधि-मुखाऽऽज्ञेया ।^१ [१४पू
३] नाऽचिन्तयन्त तान् सर्वान् वार्य-माणोंः क्लृवं-गमाः॥^१ [N
ते^२ विकृष्टाश् च जानुभ्यां देव-भोगांश् च दर्शिताः ।^३ [१५पू.
४] वानरैर् बहुभिर् भीमैः प्रति-पिद्धा दिशो गताः॥२॥ [१४उ
अब्रुवन् परमोद्विग्नाः पाला दधि-मुखं तदा । [१५उ
५] तौरांऽगद-हनूमद्रिर् हतं मधु-वनं कपे ॥^४ ३॥
वयं नि-घृष्टा ज्ञानुभ्यां देव-भोगांश् च दर्शिताः ।^५ [१६
६] यद् अत्राऽनन्तरं कार्यं तत् त्वं कर्तुम् इहाऽर्हसि ॥^६ ४॥ [N
ततो दधि-मुखः क्रुद्धो वन-पालाऽधिपस् तदा ।
७] हतं मधु-वनं मैत्रेया हतौंश् चाऽऽर्धोऽस्यद् हरीन्॥५॥ [१७

१. व म-तत्रैव । २. प्र-० वयः । ३. अ-वे तत्र मधुपालस्य प्रेक्षया दधिमुखस्य ते । अतः परमधिकश्च पाठः-तानुवाच हरिश्चेष्टो हनुमान्पवना-त्मजः । सुप्रीतमनसःमधु सेवत वानराः । अतः परं च ५१७मसर्गा-रम्भे त्यक्ताः कतिचिच्छ्लोकाः “श्रुत्वा हनुमवो वाक्य” मित्यारभ्य “हर-यो मधुना मत्ताः” इत्यन्ताः पुनरालिखिताः । ४. क-न चिन्तयत-स्मान्सर्वे । ५. म-०णान् । ल_२-०णः । ६. य प्र ल_२-०मान् । ७. अ-नालि ॥ ८. म ल_१-वैर्विकृष्टाश्च । ल_२-तैस्तैर्विकृष्टा । ९. रा य प्र ल_२-०भगांश्च । ११. अ-०वर्तैः । १२. क-दिवो ॥ १३. ल_२-नात्वा । अ-गावा । १४. च-०मुत्ताद् । १५. क-तावांग् । १६. रा य प्र म ल_१ ल_२-प्रभा । १७. अ-हनूमता इत्तवै-हंतं मधुवनं च यत् ॥ १८. च य प्र ल_२-प्रहृष्टा । रा म-विकृष्टा । १९. च य प्र ल_२ म-०मार्गाश्च । ल_१-मार्गं च । २०. अ-जानुभिस्ते प्रपृष्टाश्च देव-मार्गं प्रदर्शिताः । २१. अ-नालि ॥ २२. ल_१-मुखं । २३. प्र म ल_१ ल_२-श्रुत्वा । २४. आ-इत्याद्यावाऽमृगान् हरीन् । अ-सान्त्वयामास तान्कपीन् । रा य-इतानाश्वासयद्दरीन् ॥

एहं आगच्छते गच्छामो वानरान् अति-दर्पितान् ।

८] वलेन वारयिष्यामो भक्त-माणान् मधूऽत्तमम् ॥६॥ [१८

श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वदतो वानरर्षभाः ।

९] पुनर वीरा मधु-वनं तेनैव सहितौ ययुः ॥७॥ [१९

ते लता-पादपांश् चैव पापाणान् अपि वानराः ।

११] गृहीत्वाऽर्भ्य अगमन् क्रुद्धा यत्र ते कपि-कुञ्जराः ॥८॥ [२१

ते स्वामि-वचनं श्रुत्वा हृदयेष्व्ने अव-शाप्य तं ।

१२] हरेयोऽपि गताः 'सर्वे शाल-ताल-शिलाऽऽयुधैः ॥९॥' [२२

मध्ये चैषां दधि-मुखः प्र-गृह्य दुमम् उत्तमम् ।

N] समभ्य अवावद् वेगेन ते' च 'सर्वे पुवं-गमाः ॥१०॥ [२०

दृक्ष-संथांश् च स्थल-संथांश् च वानरा बल-दर्पितान् ।

N] 'र्भभि-चक्रामिरे वीराः पौलास् तत्रे सहस्र-शः ॥' ११॥ [२३

१. फ-उन्नागच्छत । प्र-पुद्गागच्छामि । २. प्र-० दर्पितान् । ३. अ-
वारयिष्यामि तान् गत्वा प्रमुञ्जानान् मधूत्तमान् ॥ ४. फ-० स्वेव व० । ५. अ-
नास्ति । ६. फ-सहसा । ७. अतः परमधिकः पाठः—च रा व प्र म ल_१ ल_२
अ-समभ्यपावन्प्रायेण ते च सर्वे पुवंगमाः ॥ ८. फ-० स्वाभ्यवदन् कु० । रा
ल_१-० श्वाभ्यागमस्तत्र ॥ ९. प्र-० पु विशाप्य । फ-० ध्ववसज्ज । प्र च ध म
ल_१ ल_२-० ध्ववसज्ज । रा-० ध्ववसज्ज । प्र-पु वितज्य । अ-० ध्ववसज्ज ।
१०. अ-च । ११. फ-हरयः समहृष्यन्त । अ-हरयोभिगताः सर्वे ।
१२. ल_१-शालतालशिलायुधैः । १३. आ अ फ च-अतः परं उ पुनः
पठितः ॥ १४. अ-नेषां दधि० । व प्र ल_२-इधि मुखस्यैषां ।
१५. अ-सर्वे चैत्र ॥ १६. आ-० स्याद्व । १७. आ-० स्याद्व ।
१८. च-अथ च० । रा व प्र म ल_१ ल_२-उप० । अ-अतिच० ।
१९. रा व प्र म ल_१ ल_२-आः कृत० । २१. अ-क्षेपे सर्वैः
समाप्तिर्दृश्यते ॥

† म ल_२-० धावन्वेगेन । ल_१-० धावद्देगेन । ल_१-सर्वे च ।

चलान् निवारयिष्यन्त आ-सेदुर हरयो हरीन् ।

१] सं-दष्टौष्ठ-पुटाः क्रुद्धा भर्त्सयन्तो मुहुर् मुहुः ॥१२॥ [२४

अथ दृष्ट्वा दधि-मुखं क्रुद्धं वानर-पुंगवाः ।

१३] अभ्य-अधावन् सुसं-क्रुद्धा हनूमत-प्रमुखास् तैदा ॥१३॥ [२५

स-दृष्टं तं महा-बाहुम् आ-पतंतं महा-बलः ।

१४] वेग-वन्तं नि-जग्राह बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥१४॥ [२६

मैदाऽन्धो न कृपां चक्रे आर्यः कोऽयं ममेति सः ।

१५] अर्थेन निष्-पिपेपाऽऽशु वेगेन वसुधा-तले ॥१५॥ [२७

स भग्न-बाहुऽऽरु-मुखो विह्वलः शोणितोक्षितः ।

१६] सं-मुमोह महा-वीर्यो मुहूर्तं कपि-कुञ्जरः ॥१६॥ [२८

स कथंचिद् वि-मुक्तस् तैर् वानरैर् वानरर्षभः ।

६२, १] उवाचैकान्तम् आ-गोम्य तान् भृत्यान् समुपाऽऽगतान् । १७

तत्राऽऽगच्छत गच्छामो भर्त्ता नो यत्र वानराः ।

२] सु-ग्रीवो विपुलै-ग्रीवः सह रामेण धीमता ॥१८॥ [३१

सर्वं चाप्यंगदे दोषं श्रावयिष्यामि वानराः ।

१. ल_२-आसीदुर । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ म-सर्वे । ४. फ-अभ्यव्रवन्त
सं० अ-० धावत सं० ५ फ-० खाः कपिम् । म-० खा अपि । अ-० खास्तथा । ६. च
रा ध प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७. आ-सपृक्षस्तं । ८. म-० बाहुर । ९. म-० बलं ।
१०. च रा ध प्र ल_१ ल_२-नास्ति । ११. ल_२-० वन्ता । १२. फ-कपिमह० ॥
१३. आ-मदग्यो । १४. फ-कार्यः । १५. अ-मदाग्धश्च न वेदैर्नमार्गः
कोऽयं ममेति यत् । १६. ल_२-अयेनां ॥ १७. रा ध प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥
१८. फ-वानरोत्तमः । १९. च-आगत्य । २०. रा ध प्र म ल_१ ल_२-
समभाषत तान् सर्वान् वानरान् समुपागतान् । अ-उवाच कान्ति-
मागत्य तान् हरीन् समुपागतान् ॥ २१. ल_१-भर्त्ता । २२. ल_२ अ-
वानरः । २३. म ल_१ ल_२-० वो रामेण सह । २४. फ-वा अह्मदे । च-वाप्यंगदे ।
२५. आ-० प्याम ।

३] अ-मर्षा न हि तां श्रुत्वा धर्षणां मर्षयिष्यति ॥१९॥ [३२

प्रियं मधु-वनं ह्य एतत् सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।

४] पितृ-पैतामहं दिव्यं दैवतैर् अप्य् अ-धर्षितम् ॥२०॥ [३३

स वानर-पतिः श्रीमान् मधु-लुब्धान् गताऽऽयुषः ।

५] घातयिष्यति दण्डेन तीक्ष्णेन समुद्र-जनान् ॥२१॥ [३४

वैधम-एषां नृ-शंसानां नृपाऽऽज्ञा-परिदूषिणाम् ।

६] धेर्षणाऽऽमर्षितो रोषात् सर्वेषां कारयिष्यति ॥२२॥ [३५

एवम् उक्त्वा दधि-मुखो वन-पालो मंहा-बलः ।

७] जगाम सहस्रोत्पल वन-पालैः संभा-दृतः ॥२३॥ [३६

निमेषाऽन्तर-मौत्रेण संभाऽऽप्तः स वने-चरः ।

८] सहस्राऽशु-सृतो धीमान् सु-ग्रीवो यत्र वानरः ॥२४॥ [३७

रौघवं सह सु-ग्रीवं लक्ष्मणं च सम-ईक्ष्य संः ।

९] सर्व-वर्तिष्ठां जगतीम् आकाशान् नि-पपात ह ॥२५॥ [३८

१०] स नि-पत्य मंहा-वीर्यः सर्वम् तैः परि-वारितः ।

स दीन-वदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चांऽजलिम् ।

११] सु-ग्रीवस्य कुंभौ मूर्ध्ना चरणौ नि-पपात ह ॥२६॥ [४०

१. फ-जमर्षन् । च-जमर्षा । २. फ-तैः । च-तान् । रा-तं ।

३. म प्र ल, ल२ अ-उच् । ३. म प्र ल, ल२ अ-धु० ॥ ४. ल२-नास्ति ॥

५. फ-वानरपतिमान् सर्षान् । ६. आ-०युषा ॥ ७. अ-ववाहान्मुनूनां-

सांश्च । ८. फ-०कारणात् । अ-०दूषकान् । ९. फ-धर्षितं । आ-धर्षणां म० ।

अ-मर्षतो । १०. फ-स करिष्यति ॥ ११. ल२-हृत्पायुषः । १२.

फ-संमन्तवः । १३. ल१-नास्ति ॥ १४. आ-०रमार्गेण । १५.

अ-स राघवं सहस्र० । १६. म-ईक्षतः । १७. आ अ-सर्वे म० ।

अ-०सर्वे प्रतिष्ठा ॥ १८. च रा म प्र ल, ल२-नास्ति । अतः

परमधिकः पालः-फ अ-इतिद्विमुपः पालः पालानां परमेश्वरः । म-इति

दपिमुलः पालैर्वनपालाधिपस्ततः । १९. अ-०वीरः । २०. अ-वांऽजलिम् ।

२१. ल२-शुभो ॥

स तैः कथंचित् कपिभिर् वि-मुक्तः

सम्-एतौ रौद्रा प्र-चरो हरीणाम् ।

विवेचयामास वनं च भयं

N] मधूनि मुख्यानि च भक्षितानि ॥२७॥ [N

इत्यार्षे रौद्रायणे सुन्दर-काण्डे मधुवन-विलोपनो,

नाम षष्ठितमः सर्गः ॥६०॥

१. अ-सर्माय । २. फ-राजे । ३. आ-लक्षितानि ॥ ४. ल_२ अ-
इति । ल_१-इत्यार्षे मु० । ५. फ-वाल्मीकीये मधुवनविलोपनं । म-०काण्डे मधु-
वनविलोपनं । अ-मधुमक्षणे सुधोवनविदेनो । व-काण्डे मधुवणवि ॥

वं-६३]= [एकपाष्टितमः सर्गः] =[दा-६३]

ततो मृद्धना नि-पतितं वन-पालं कपीऽऽश्वरः ।

१] दृष्ट्वोद्विग्न-हृदयं वाक्यम् एतद् उवाच ह ॥१॥ [१]

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात् त्वं पादयोः पतितो मम ।

२] अ-भयं दैदामि ते वीर तत्त्वम् एवाऽभि-धीयताम् ॥२॥ [२]

किं सं-भ्रमाद् विवक्षुर्स्वं त्वं ब्रूहि यद् वक्तुम् इच्छसि ।

३] कैचिद् मधु-वने स्वस्ति श्रोतुम् इच्छामि वानर ॥३॥ [३]

स समा-भासितस् तेन सु-ग्रीवेण महाऽऽत्मना ।

४] उत्थाय चमर्हा-भ्राज्ञो वाक्यं दधि-मुखोऽब्रवीत् ॥४॥ [४]

ऋक्ष-राजेन यद् वांऽपि न त्वंयाऽपि न' बालिना ।

५] वनं विंष्टं-पूर्वं हि वानरैस् तद् वि-नाशितम् ॥५॥ [५]

न्य-अवारयम् अहं चैतानि सहेभिर् वन-चौरिभिः ।

६] अ-विचिन्त्य तु मां हंष्टा भक्षयन्ति पिबन्ति च ॥६॥ [६]

१. अ-०पाळो । २. क-महाकपिः । च रा प्र व म ल_१ ल_२-
हरीश्वरः ॥ ३. आ-दामि ॥ ४. अ-विवक्षुत् । ५. आ-कश्चिन् । रा अ-किञ्चिन् ।
६. आ-मानद । ल_१-वाण । ७. आ-०स्वासितत् । ८. आचप्रव ल_२-मम० ।
फ रा म-सुम० । ९. ल_१-नाकि ॥ १०. फ च रा प्र म ल_२-यत्पूर्व । अ-
जग्राह । ११. फ ल_२-अ-स्वया न च । च रा प्र व म-स्वया नापि । १२. ल_२-
निसृष्ट० । अ-निसृष्ट० । १३. अतः परमधिः पाठः-फ-अह्मदप्रमुखैः
सर्वैर्वानरैस्तत्प्रदर्शितैः । म-हनूगता जाम्बुवता तारेण च नलेन च ।
कुमुदेन च मैन्देन सरमेनांभादेन च ॥ सर्वैः प्रचण्डैर्हरिभिर्व्यस्तं तैस्तन्म-
हावनं । महावलैस्तैः कपियोधमुख्यैः समन्ततः सम्परिवार्य सर्वैः । इतं
प्रहृष्टैर्बहुमुख्यवानरैर्महावनं तत्प्रथितं महात्मनः ॥ भग्नं वृक्ष (?) मथितं
समन्तात् प्रसादलब्धं मधु तत्पिवामः । अहं समागत्य च तान्त्ववारयम् न
मे वचः करिचदपि शृणोति ॥ १४. आ फ-निवारयग्रहं । अ-०प्रवारयमहं ।
१५. च-वैभिर्वानरैः । १६. फ-०गोचरैः । १७. फ सर्वे ॥

केचिञ्च च रोषाद् गर्जन्ति विक्षिपन्ति तथाऽपरे ।

१०] प्र-स्फुरन्त्य् अपरे कुंदा भ्रुवोऽन्ये वि-क्षिपन्ति च ॥७॥ [N

१२५] इत्य् एवम् अतिसं-क्रुद्धाः सम्प्र-हारं प्र-कुर्वते ।

७३] ते मया प्रति-पिध्यन्तो भर्त्सयन्ति बली-मुखाः ॥८॥ [N

अहं तु संरन्ध-तरैस् तथा तैः सम्प्र-धर्षितः ।

८] नि-वारयामि बाहुभ्यां सहैभिर् वन-गोचरैः ॥९॥ [९

ततस् तैर् बहुभिः 'क्रूरैर् वानरैर् अंगदेन च ।

९] संरक्त-नयनैः 'क्रूरैर् अहम् वंत्स्य(१पा)स ताडितः ॥१०॥ [१०

जगत्सां कुप्य-माणश् च जौनुभ्यां विनि-पातितः ।

११] प्र-कुप्य च यथा-कामं देव-मार्गं च दर्शितः । [११

१२३] तैः सर्वैः परम-क्रुद्धैर् वन-पालाश् च मामकाः ॥११॥ [N

एवम् अस्मि हतः शूरैस् त्वयि तिष्ठति भर्तरि ।

१३] कृत्स्नं मधु-वनं चैव प्र-कामं सम्प्र-धर्षितम् ॥१२॥ [१२

एवं वि-ज्ञाप्यमानं तु सु-ग्रीवं पुंवेगर्षभम् ।

१. फ-केचिहोषाधगर्जन्ति । आ-०-द्रोषाद्गच्छन्ति । २. फ-कृत ॥

३. फ ल, ल_२-अभिसं० । ४. फ-०-हातम् । ५. फ अ-प्रवृत्तिरे । ६. रा ब म

ल, ल_२-पिदाश्च । ७. अ-मया प्रतिनिविध्यन्तस्त्रययान्ति बलामुखाः ।

फ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल, ल_२-अति चैवोच्छेद्य-

स्तेषां प्रवन्ति परुषाणि च ॥ ८. रा प्र ल, ल_२-च । ९. फ-वारयामि च ।

रा-निवर्तयामि । १०. फ-वनचारिभिः ॥ ११. च रा प्र ब म ल, ल_२-

सर्वैः । १२. अ-क्रुद्धैः । १३. ल_१-अहं प्रवृत्त । फ अ-०-मुत्पाद्य ॥ १४. फ-

निहतश्चास्मि । च-कृप्यमाणश्च । १५. च-नानाम्नां । १६. अ-च नि० ।

१७. च रा प्र ब ल, ल_२ अ-आकृप्य । १८. फ-०-मार्गश्च । ल_२-०-मार्ग

स । १९. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-म-वानरेश महाप्राज्ञ महाबल

महायुते ॥ २०. ल_२-अस्ति । २१. आ-तं प्र० । ल_१-संप्रदर्शितं ॥ २२. फ

प्र ब ल, अ-प्लवगेश्वरम् । रा म ल_१-वानरेश्वरम् ।

१४] अपृच्छेत् से महा-तेजा लक्ष्मणः पर-वीर-हा ॥१३॥ [१३

किम् अयं वानरो राजन् वन-यः प्रत्युप-स्थितः ।

१५] किं चाऽर्थम् अभिनिर-दिश्य दुःखितो वाक्यम् अत्र-वीत १४ [१४

एवम् उक्तम् तु सु-ग्रीवो लक्ष्मणेन महाऽऽत्मना ।

१६] लक्ष्मणं प्रत्यु-ज्वाचेदं वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१५॥ [१५

N] अयं लक्ष्मण सम्प्राऽऽप्तो वैन-यः मृणु कारणम् ।

वि-चिंत्य दक्षिणाम आशाम आ-गतैर-हरि-यूय-यैः १६ [१६उ

१७] अंगद-प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधु-वनं मम ।

आ-ख्यातं बांगद-मुखैर् वानरैर् मधु भक्षितम् ॥१७॥ [१६पु

N] तेषां अकृत-कार्याणां नेदंशः स्याद् व्यति-क्रमः । [१७पु

यद् अर्थम् अभि-पन्नम् ते साधितं कर्म तैर् ध्रुवम् ॥१८॥ [१८

N] आ-गतोऽसौ प्र-दृष्टैश् च यथा मधु-वनं हरिः । [१७पु

१८उ] प्र-दृष्टैर् वानरैः सर्वैर् हनुमद-प्रमुखैर् वृतः ॥१९॥ [N

धर्पितं च वनं कृत्स्नम् उप-भुक्तं च तत्र मधु । [१७उ

१९] वारयन्तश् च सम्प्राऽऽप्ताः पालाजानुभिर् आ-हताः ॥२०॥

तथा न गणितश् चाऽयं कपिर् दाधि-मुखो बली ।

पतिर् मधु-वनस्याऽयम् अस्माभिः स्थापितः स्वैर्यम् । [१९

१. फ च रा प्र व म ल_१ - अपृच्छेत्सुम० । अ-अपृच्छत म० ॥ २ फ-

किमर्थम० । च-कं चार्थमभिनिरिहात् । प्र म-कं चार्थम० ॥ ३. अ-

उक्तः सुसुग्रीवो । ४. अ-विदां वरा । ५. आ-विभयः ॥ ६. आ-

विचिंत्य । ७. अ-नास्ति ॥ ८. रा म ल_१ - महत् । ९. फ-

आख्याति पालानुक्रम्य वानरैर् । रा प्र-आख्याति बांगदमुखैर् । १०.

अ-नेदामकृतकार्याणां गीदशः ॥ ११. फ अ-तदर्थम् । च रा म ल_१ -

वनं यद् । प्र व ल_२ - वयं यद् । १२. फ-तद् । १३. फ-प्रविष्टश्च ॥

१४. आ-प्रवृष्टो ॥ १५. अ-नास्ति । १६. फ-चैव ॥ १७. अ-सदा ।

- N] सं-सिद्धाऽर्थाश् च कपयैः पिबन्तु तृपिता मधु ॥^{१२१}॥ [N
 दृष्टां च मन्ये वैदेही^३ न चाऽन्येन हनूमतः ।
 N] महानै सै साधने हेतुः कर्मणस् तद्-विधो भवेत् ॥२२॥ [२०
 हनूमतो हि सिद्धिश् च कपेर् मतिर् अतीऽव च ।
 N] व्यव-सायश् च वीर्यं च सूर्ये तेजं इव ध्रुवम् ॥२३॥ [२१
 जाम्ब-वान् यत्र नेता स्याद् अंगदश् च महा-बलः ।
 N] हनूमांश् च प्रति-ष्ठाता न तत्र गतिर् अन्यथा ॥२४॥ [२२
 अंगद-प्रमुखैर् वीरैर्, हतं मधु-वनं किल । [२३पू
 N] वि-चिंसं दक्षिणाम् आशाम् आ-गतैः कपि-कुंजरैः २५^{१२} [N
 कौमम् अर्थम् अनुमोऽऽप्तो वक्तुं मधु-वनेऽरैः ।
 २०] नाम्ना दधि-मुखश् चैव कपिः प्रख्यात-विक्रमः ॥२६॥ [२४
 दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धन ।
 २२] सं-सिद्धाऽर्था हि कपयः पिबन्तु सहिता मधु ॥२७॥^{१३} [२५
 अ-दृष्ट्वा नै हि ते सीतां वानराः पुरुषर्षभे ।
 २३] धर्षयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्टा हि जानकी ॥२८॥ [२६
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] लक्ष्मणो मति-सम्पन्नो वानरेशम् अथाऽब्रवीत् ॥२९॥^{१४} [N

१. रा ल_१-नृपिताः पिबन्तु कपयो । म-नृपिताः पिबन्ति कपयो ॥ २. अ-नास्ति ।
 ३. फ-दृष्टा मन्ये च । च रा प्र व म ल_२-दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं । ल_१-
 दृष्टा तु मन्ये । ४. आ फ च रा प्र व म ल_१-हनूमता । ५. फ रा प्र व
 म ल_१ ल_२ अ-न ह्यर्थः ॥ ६. अ-व्यवसाय च । ७. अ-सूर्यतेज ॥
 ८. अ-तत्समाद् । ९. च-गतिम् ॥ १०. अ-विचिंस । १२. अ-प्राप्तां
 वानरैः । १२. फ-नास्ति ॥ १३. च प्र व म ल_१ ल_२ अ-पूतद् ।
 १४. अ-प्राप्तुं । १५. अ-वनं किल ॥ १६. अ-दृष्ट्वा ममेति । १७. आ-
 सुमित्रानन्दि० । १८. म-पिबन्ति ॥ १९. फ-नास्ति । २०. ल_२-अदृष्टानि । २१.
 च-भाः ॥ २२. ॥ ल_१-२९-अस्माकादारभ्य ३४-श्लोकान्तः पाठो नास्ति ॥

-अंगदो यद्य् अनुप्राऽऽप्तो वि-चित्वा दक्षिणां दिशम् ।

N] प्र-दृष्ट्वा वानरैः सर्वैर् हनुमत-प्रमुखैर् दृतः ॥३०॥ [N

धर्पितं च वनं सर्वम् उप-भुक्तं च तत्र मधु ।

N] वारयन्तश्च सम्प्राऽऽप्ताः पाला जानुभिर् आ-हताः ॥३१॥ [N

यथा न गणितश् चाऽयं कपिर् दधि-मुखो वल्ली ।^१

N] पतिर् मधु-वनस्याऽयं युष्माभिः स्थापितः स्वयम् ॥३२॥ [N

दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।

N] कृत-कार्यास् ततः सर्वे पिवन्तु हरयो मधु ॥३३॥ [N

नाऽनवाऽऽप्य हि सीतां ते वानरा वानरेऽश्वर ।

N] धर्पयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्टा हि जानकी ॥३४॥ [N

ततः प्र-दृष्टो धर्माऽऽत्मा राववः सह-लक्ष्मणः ।

२४] श्रुत्वा कर्ण-सुखां वार्णीं सुग्रीव-वदन-च्युताम् ॥३५॥

माऽदृष्ट्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महा-बलः । [२७

N] दृष्ट्वा दधि-मुखं चैवं सु-ग्रीवश्चाप्य-अदृष्ट्यत ॥३६॥

२५] वन-पालं पुनर् वाक्यं सु-ग्रीवः प्रत्य-अभाषत । [२८

प्रीतोऽस्मि सौम्य यद् भुक्तं वनं तव कृत-कर्मभिः ॥३७॥

२६] तेषां च कृत-कार्याणां 'मर्पणीयं' वि-चेष्टितम् । [२९

गच्छ शीघ्रं मधु-वनं सं-रक्षस्व त्वम् एव हि ।

१. फ व-यदि संप्राप्तो । प्र अ-यवजु० । २. फ म अ-

प्रदृष्टो । ३. च प्र व ल२-नास्ति ॥ ४. फ अ-युष्माभिः स्थापित

स्वयम् । ५. ल२-वनस्याहं । ६. फ म अ-पिवन्ति ॥ ७.

म-वानरर्पणम् । ल२-वानरेश्वराः । अ-०८ । ८ आ-कर्णमुखावाणी ॥

९. फ अ-दधिमुखस्यैतत् । १०. च प्र व म-चाप्यभाषत ।

रा ल२ अ-चाप्यभाषत ॥ ११. फ-मर्पणीयं ।

२७] तांश् च प्रेषय सर्वास् त्वं हनूमत्-प्रमुखान् कैपीन् ॥३८॥[३०

इच्छामि शीघ्रं हनुमत्-प्रधानान्

शाखा-मृगांस् तान् मृग-राज-दर्पान् ।

द्रष्टुं कृताऽर्थान् सह राघवाभ्यां

२८] श्रोतुं च सीताऽधि-गमं प्र-यत्नात् ॥३९॥[३१

हेत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवन-भंगे सुग्रीव-वाक्यं

नामैकपटितमः सर्गः ॥११॥

१. रा ल_१-तान्प्रेषयेह । ब-तान्प्रेषयस्व च । प्र ल_२-तान्प्रेषय
च । फ प्र ब ल_२-हरीन् ॥ ३. आ-० मृगांश्च । ४. रा-कृतार्थास् ॥ ५. आ फ-
मार्षे रा० । ल_२-दति । ६. फ-दाधिसुखसुग्रीववाक्यं नाम । ल_२ ल_२-
मधुवनभंगे नाम । अ-सुग्रीववाक्यं नाम ॥

[वं-६४]= [दिपष्टितमः सर्गः] =[दा-६४]

सु-ग्रीवेणैवम उक्तं तु हृष्टो दधि-मुत्तः कपिः ।

१] उक्ता धन्योऽहम् अस्मीति चरणान् अभ्य-अवादयत् ॥१॥ [१

राघवं लक्ष्मणं चैव सु-ग्रीवं चाऽभि-पूज्य सः ।

२] वानरैः सह शूरैस् तैर् दिवम् एवोद-गपात ह ॥२॥ [२

यथैवं चाऽऽगतः शीघ्रं तथैव त्वरितं गतः ।

३] नि-पत्य गगनाद् भूमिं तद् वनं म-विवेश ह ॥३॥ [३

स म-विष्टो मधु-वनं ददर्श हरि-यूथपान् ।

४] वि-मदान् उद-धितान् सर्वान् वेष्ट-मानान् मदाऽत्ययात् ॥४॥ [४

सं तां अनु-गतान् वीरो बद्ध्वा कर-पुटाऽञ्जलिम् । [५पू

५] उवाच वचनं हृष्टं इदं दधि-मुत्तः कपिः ॥५॥ [N

सौम्यो रोपो न कर्तव्यो यद् अमीभिर् नि-वारितोः ।

६] अ-ज्ञानाद् यदि वा ज्ञानाद् भवन्तैः संप-थर्षितोः ॥६॥ [६पू

N] उवाच वचनं श्लक्ष्णम् अंगदं केनकाऽगदम् । [५उ

७पू] युव-राज त्वम् ईशं च वनस्याऽस्य महा-बलः ॥७॥ [७पू

१. म म म ल_१-के । २. फ-उक्तास्मकोर्ध धन्योस्ति ॥ ३. अ-०पममि० । ४. फ-स प्रणम्य तु सुग्रीवं राघवं लक्ष्मणं तथा । ५. अ-०ः । ६. प्र-स्थितैस् ॥ ७. फ अ-स वथैवागतः ॥ ८. रा ल_१ ल_२-हीयमा० । ९. प्र-नयिमावम० । १०. रा ल_१ ल_२-०वान् । म-०ये ॥ १०. प्र-सीताम् । ११. फ अ-०नयत् । च रा य ल_१-०गतो । १२. म-०लीन् । १३. अ-इष्टो इति जातः सुतः ॥ १४. फ-सौम्य । १५. फ-०तः । १६. अ-मया मूढेन चाज्ञानाद् । १७. फ-०मगद्विश प्र० ॥ १८. अ-श्वाद्यम् । १९. व प्र ल_१ ल_२-मोचना० । २०. आ-०राजम् । २१. अ-ईशोस्व । २२. रा य म म ल_१ ल_२-०बल ॥

- ८८] श्रान्तो दूराद् अनुप्राऽऽप्तो भक्षयस्त्वं स्वकं मधु । [६८
 N] सर्वम् एतद् यद् उक्तस्त्वं तत्र वद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥८॥ [N
 ८८] योऽयं मौर्ख्यात् प्रकारो मे तत्र त्वां सं-प्रसादये ।
 ७३] मया मौर्ख्यान् न वि-ज्ञातस् तत्र वद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥९॥^१ [७३
 यथैव हि पिता तेऽभूत् पूर्वं हरि-गणेश्वरः ।^२
 ९] तथा त्वम् अपि सु-ग्रीवान् नाऽन्यो वै हरि-सत्तम ॥१०॥^३ [८
 इहोप-यानं भवतां सर्वेषां वन-चारिणाम् ।
 १०] गत्वाऽऽख्यातं मया तातं पितृव्यस्य तवाऽनर्थ ॥११॥ [९
 स तु त्वाम् आ-गतं श्रुत्वा सहैभिः कपि-कुञ्जरैः ।^४
 ११] प्र-दृष्टो न त्व् असं-दृष्टो वनं श्रुत्वा 'प्र'-धर्षितम् ॥१२॥ [१०
 'मे' त्वे अत्रवीत् पितृव्यस् ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।
 १२] शीघ्रं प्रेषय तान् सर्वान् इति छन्देन गम्यताम् ॥१३॥ [११
 श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वचनं श्लक्ष्णम् अंगदः ।
 १३] अत्रवीत् तान् हरि-श्रेष्ठान् वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१४॥ [१२
 शंके^५ श्रुतोऽयं वृत्तान्तो राज्ञा वानर-यूथपाः ।
 १४] अयं च हर्षाद् आ-ख्याति तेन जानामि हेतुना ॥^६ १५॥

१. फ-०वस्त्वं ॥ २. च-०दयन् । ३. रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 ४. रा प्र ल_१-नास्ति । ५. रा म ल_१-नास्ति । घ प्र ल_२-अतः परं
 ६. म-श्लोको व्यत्यासेन पठितः ॥ ६. अ-मत्वात्प्रातं । फ-यवातुं । ७. फ-तुभ्यं ।
 ८. फ-महात्मनः ॥ ९. ल_१-अतः परं "यथैव हि पिता ते भूत्" "तथा क-
 मपि" "तत्र वद्धोऽयमञ्जलि" इत्यन्तो मित्रक्रमः पाठो मूल्यैः-१०-९-८
 संख्याकैः श्लोकैः समः पाठः । १०. अ-अस्वापि घ० ॥ ११. फ अ-नामम० ।
 च रा ब प्र म ल_१-मां चाव० । ल_२-स त्वम० ॥ १२. आ-गन्धैः । १३.
 प्र-वृत्तोऽपृ० । १४. फ-हि । १५. प्र-नास्ति ॥

तव क्षेमं नेह नः स्यातुं कृते-कार्यैर् विशेष-तः । [१३

१५] पीतं मधु यया-कामं वि-श्रान्तौ वन-चारिणः ।

N] किं शेषं गर्भनं तत्र सु-ग्रीवो यत्र वानराः ॥१६॥ [१४

सर्वे यथा च वक्ष्यन्ति सप्त-पत्नी हरि-यूयपाः ।

१६] तथाऽस्मि कर्ता तद् वाक्यं भवद्भिः पर-चानं अहम् । [१५

१७] नोऽऽज्ञापयितुम् ईशोऽहं युव-राजोऽपि यद् अहम् ॥१७॥

N] अ-युक्तोः कृत-कर्मणो यूयं धर्षयितुं मया । [१६

१७] युक्तं (१३) हि कृत-कर्मणो यूयं माम् (१५) अनु-वर्तितुम् । N

एवं तस्य वृत्ताणस्य श्रुत्वा वचनम् उत्तमम् ।

१८] प्र-हृष्ट-वदना वाक्यम् इदं ऊचुर वनौकसः ॥१९॥ [१७

कं एवं वेक्ष्यते वाचं प्रभुः सन् वानरोत्तमं ।

१९] ऐश्वर्य-मद-भक्तो हि सर्वोऽहम् इति मन्यते ॥२०॥ [१८

तव चैतरे तु सैदृशं नाऽन्यस्य हरि-पुंगवै ।

२०] सं-नतिर हि तवाऽऽख्याति मविष्यन्-ध्रुम-भाग्यतामै २१ [१९

१. आ-कृतं । रा ब म ल, ल२-कृते कार्यैर् । २. आ रा ब म ल, ल२-कृते कार्यैर् । ३. अ-पीते । ४. अ-वृत्तं । ५. फ-नास्ति । ६. आ-गमने । अ-गम्यते । ७. प्र-नास्ति ॥ ८. रा-वीक्ष्यन्ते । घ-वीक्ष्यन्ते । ल१-भीक्ष्यन्त । ल२-वीक्ष्यन्त । अ-पथावद्वक्ष्यामः । ९. रा-समेता । १०. फ-परिवारित । ११. च-न जा० । १२. अ-ईशो वै ॥ १३. रा व प्र म ल२-न युक्त । आ-अयुक्त । १४. च-०-कार्याणा । १५. रा म ल, युष्माकमनु० । अ-युष्माभिरनु० । १६. व प्र ल२-नास्ति ॥ १७. च-सत्य ॥ १८. आ-एकन्ता । फ अ-कपीता । १९. ल२-वीक्ष्यते । २०. व प्र म ल१-वीर । २१. आ-स एवा नरोत्तमा । फ अ-मत्वा नरोत्तमा ॥ २२. आ च-चेवन्तु सन्देश । रा म ल, चैव सु० सट्ठ । अ-वद सुट० । २३. व प्र ल२-हरि-सत्तम । २४. आ-०-त चाटयति । अ-सच्चिभिर्हित मा । फ-सन्तविर्हितमा० । च-सच्चिभिर्हितमा० । २५. अ-०-ध्रुमपीयते ।

- सर्वे वयम् अपि प्राज्ञं गन्तुं तत्र कृत-क्षणाः ।
 २१] यत्राऽसौ वानर-श्रेष्ठः सु-ग्रीवो हेम-पिंगलः ॥२२॥ [२०
 त्वया त्व् अने-उक्तैर् हरिभिर् नैव शक्यं पदात् पदम् ।
 २२] कचिद् गन्तुं हरि-श्रेष्ठं सम-एतैतद् वदामहे ॥२३॥ [२१
 एवं तु ब्रुवतां तेषाम् अंगदः सम-अहृष्यत ।
 २३] बाहं गच्छाम इत्य्-उक्त्वा स्वम् उत-पत्न(१पा) चं(१त) भू-तलात् २४
 तैर् उत-पतंतैर् उत-पेतुः सर्वे ते हरि-यूथ-पाः ।
 २४] कृत्वाऽऽकाशं निर्-आकाशं यन्त्रै-क्षिप्त्वा इवोत्पलाः ॥२५॥ [२३
 तेऽम्बरं सहस्रोत्-पत्न वेग-वन्तः पुवं-गमाः ।
 २५] वि-नेदन्तो महा-नादान् मेघा वातेरिता इव ॥२६॥ [२४
 इत्यर्थे रामायणे सुन्दर काण्डे मधुवनाद् वानरोत्पत्तिर्न
 नाम द्विपादितमः सर्गः ॥६२॥

१. अ-इति । २. य प्र ल_२-प्राप्ता । ३. अ-०क्षणा । ४. फ-हृष्यन्तः ॥
 ५. अ-त्ययानुरक्तै । ६. आ फ-अश्रितुं । ७. च य प्र म ल_१ ल_२ अ-०श्रेष्ठ ।
 ८. फ-मुयामहे ॥ ९. आ-प्रत्यमायत । अ-ब्रुवतां वरः । १०. फ-ये समुत्पत्त्य ।
 ११. अ-तु । १२. आ-यभूव च । १३. अ-सर्ग समाप्तिर्न-
 द्यते ॥ १४. अ-उत्पतंत स मु० । १५. च-काशनिर्० । १६. अ-पंच क्षिप्त्वा ।
 १७. च-०क्षिप्त्वा ॥ १८. अ-वेगेनैव । १९. प्र-विनंद० । २०. फ-यथा ॥ २१.
 रा- इत्यर्थे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । २२. फ-वानरप्रयाणो । ल_२-
 वानरपतनं । अ-सर्गसमाप्तिर्न द्यते ।

[३-६५]=

[त्रिपष्टितमः सर्गः]

=[३-६४]

अंगदे समनुप्राऽऽप्ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।

१] उवाच शोक-सन्तप्तं रामं कर्मे-लोचनम् ॥१॥ [२५

समा-भ्वसिहि भद्रं ते दृष्ट्वा देवी न सं-शयः ।

२] नाऽऽगन्तुम् इह शक्यं तैर् अतीत-समयैर् मयाव ॥२॥

N] अंगदस्य प्र-हर्षे तु जानामि शुभ-दर्शनम् । [२६

न मे सकाशम् आ-गच्छेत् कुंसे हि विनि-पातिते ॥३॥

३] पुंवे-राजो महा-प्राज्ञः पुवतां प्र-वरोंऽगदः । [२७

N] दर्शनीयो महा-बाहुर् वालि-सूनुः कृत-श्रमः ॥४॥ [N

यदि ह्य अकृत-कार्योऽसौ मत्-समीपम् अनु-व्रजेत् ।

४] भवेत् तु दीन-वदनः श्रान्तोऽविपुल-लोचनः ॥५॥ [२८

पितृ-पैतामहं चैव पूर्व-जैः परि-रक्षितम् ।

५] न मे मधु-वनं हन्याद् अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ॥६॥ [२९

६पू] कौशल्या सु-प्रजा राम समा-भ्वसिहि सु-प्रेत ।

१२पू] सर्व-था खलु वेदेही ललिता नाऽत्र सं-शयः ॥७॥ [३०

७उ] यथा हि दर्पितोर्द-अग्राः सं-भेताः काननौकसः ।

१. प्र-०नुशति । २. च-सुग्रीवं । ३. रा म ल_१-शानरूपमः । च-०इतरं ।

४. ल_१-राजीव० ॥ ५. आ-सम्पक् दशसिहि । ६. य ल_२-भारत० ॥

७. फ म अ-ग्रहपाद । च प्र य ल_१ ल_२-प्रहर्ष । ८. च-जानासि । ९.

च रा प्र य म ल_१ ल_२ अ-मत् । १०. फ रा-कृते ॥ ११. अ-नुव० ।

१२. प्र-०राज्ञः ॥ १३. अ-यद्यपि कृत० । १४. आ-अवोधि० । प्र-साप्तेवि० ।

अ-प्रान्तेऽविप्लुत० ॥ १५. अ-पूर्वकं परिरक्षितुं ॥ १६. रा व म ल_१ ल_२-

कौसल्या । १७. प्र ल_२-राजव ॥ १८. आ-दयितोदमाः । रा-दर्पिता व्यग्राः ।

व-दर्पितो व्यग्राः । प्र म ल_१-ल_२-दर्पिता व्यग्राः । १९. आ-संमत्ताः ।

नैषाम् अकृत-कार्याणाम् ईदृशः स्यात् परा-क्रमः ।

८] वन-भंगेन जानामि मधूनां भक्षणेन च ॥८॥^२ [३४

१२३] ततः किलकिला-शब्दः शुश्रुवे वि-मलेऽम्बरे ।

हनुमत्-कर्म-दृष्टानां संगतानां वनौकसाम् ।^३

१३] किष्किन्ध्याम् उर्य-यातानां सिद्धिं कथयताम् इव ॥९॥ [३५

ततः श्रुत्वा नि-नादं तं कपीनां कपि-कुंजरः ।

१४] आयतांऽञ्चित-लांगूलः सोऽभवद् दृष्ट-मानसः ॥१०॥ [३६

आ-गतास् त्वं अयं हरयो राम-सुग्रीव-दर्शनम् ।

१५] अंगदं पुरतः कृत्वा हनुमन्तं च वानरम् ॥११॥ [३७

तैऽगद-प्रमुखा वीराः सं-द्वेष्टाः परया मुदा ।

१६] नि-पेतुर् हरि-राजस्य राघवस्य च सन्नि-धौ ॥१२॥ [३८

हनुर्मांशं च महा-कायः प्र-णम्य शिरसा ततैः ।^४

N] नियताम् अ-क्षतां देवीं राघवाय न्य-अवेदयत् ॥१३॥ [३९

निश्-चिताऽर्थम् ततस् तस्मिन् सु-ग्रीवः पवनाऽऽत्म-जे ।

१. आ-स्याद्यतिक्रमः । २. अतः परमधिकः पाठः-म-मैवं शोक-
समायुक्तस्तिष्ठ त्वमतिविक्रमः । त्यज शोकं च चिन्तां च सीतां प्राप्स्यसि
न संशयः ॥ ३. व-त्र । ४. फ-स तदाऽम्बरे । अ-विमलेऽम्बरे । ५. म-
हनुमत्कर्म० । फ-कर्मदृष्टानां । प्र-हनुमत्कर्मदृष्टानां । अ-हनुमत्कपिदृष्टानां ।
६. फ-नर्दतां कामनौकसाम् । ७. अतः परमधिकः पाठः-म-अतिक्रम्य बहून्
देशान् अन्योऽन्यपरिसर्पणात् । ८. व प्र-किष्किन्ध्यादाय० । म ल, ल_२-
किष्किन्ध्यादाय० । अ-विधानमुपजातानां । ९. म ल, ल_२ अ-इह ॥ १०.
च-आयताञ्चिन० । रा व म ल, ल_२-आयताच्छ्रित० । प्र-आसमुच्छ्रित० ॥
११. च प्र व म ल, ल_२-ते तु । रा-ते च । अ-तेऽव । १२. च रा प्र व
म ल, ल_२ अ-वशासनात् ॥ १३. रा प्र व म ल, ल_२-प्रदृशः ॥ १४. फ
व अ-हनुमांस्तु । प्र म ल, ल_२-इन्मांश्च । १५. फ अ-गतः । १६. अतः
परमधिकः पाठः-म-रामलक्ष्मणयोर्भ्रात्रोः सुग्रीवं चाम्यवादयत् ॥

१८] लक्ष्मणः प्रीति-मांश्च चैवं बहु-मानम् अवैक्षत ॥१४॥ [४१

प्रीत्यै च परयोपेतो राघवः सह-लक्ष्मणः ।

१९] बहु-मानेन महता हनूमन्तम् अवैक्षत ॥१५॥ [४२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वार्नराणां समागमे सीता-नन्दनौ

नाम त्रिषष्टिभ्यः सर्गः १ ॥६३॥

१. अ- चैनं । २. फ-बहुमानं त्ववैक्षत । च रा प्र व ल, अ-बहु-
मानादवैक्षत ॥ ३. आ-प्रीत्या परमयोः । फ च अ-स प्रीत्या प० । ४. अ-बहुना ।
५. रा ल, अ-हनुमन्तम् । ६. व-नास्ति ॥ ७. ल-इति सु० । ८. फ-अंगदोपयानं
नाम सर्गः । च रा प्र व म ल, ल-वानरसमागमो नाम सर्गः । ९. अ-इति
रामायणे सुन्दरकाण्डे त्रयोपर्वणि अंगदोपयानं नाम सर्गः ॥

[वं-६६]= [चतुःपष्टितमः सर्गः] =[दा-६५]

'ते तुं प्रे-स्रवणं शैलमै आ-गताश् चित्र-काननम् ।

१] प्र-णम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महा-बलम् ॥१॥ [१]

युव-राजं पुरस्-कृत्य सु-ग्रीवम् अभि-वाद्य च ।

२] आ-ख्यातुं तत्र सीतायाः प्र-हृत्तिम् उप-चक्रमुः ॥२॥ [२]

रावणाऽन्तः-पुरे घोरे^१ राक्षसीभिर्हं च तर्जनम् ।

३] अनु-रागं च वैदेह्या यश् चाऽपि समयः कृतः ।

एवम् आ-र्चयिष्ये^(१) वीरा हरयो राम-सन्निधौ ॥३॥ [३]

४] वैदेहीम् अ-क्षतां श्रुत्वा रामश् चोत्तरम् अव्रवीत् ।

क सीता वर्तते देवी कथं वा मयि वर्तते ॥

५] ऐतन् मे^२ सर्वम् आ-ख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥४॥ [४]

रामस्य तु वचः श्रुत्वा हरयो राम-सन्निधौ ।

६] चोदयन्ति हनूमन्तं सीता-वृत्तान्त-कोविदम् ॥५॥ [५]

श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनुमान्^३ मारुताऽऽत्म-जः ।

७] उवाच वाक्यं वाक्य-ज्ञः सीताया दर्शनं तेषां ॥६॥ [६]

तं मणिं कांचनं दिव्यं दीप्य-मानं स्व-तेजसा ।

१. ल_१-तत्ते । २. आ-प्रथ० । म-प्रस्रवणं । ३. फ-चैवम् ॥

४. अ-प्रवक्ष्युम् ॥ ५. च व प्र ल_२ अ-०-पुरं । ६. फ-तोषं । च व

प्र ल_२ अ-घोरं । ७. च व प्र ल_२-०-सीतां च । ८. फ-उत्तदाच० । रा म

ल_२-समाच० । व प्र ल_१-सर्वमा० ॥ ९. च रा व प्र म ल_१ ल_२-

रामः श्रुत्वा । १०. च-एतत्ते ॥ ११. आ ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १२. फ-

अवादयन् । आ-चोदयन्तो । ल_२-चोदयन्तं । अ-नोदयन्ति ॥ १३. रा व प्र

ल_२-हनुमांस्तेषां वचनं । १४. म ल_१-यथा । १५. फ-नास्ति ॥ १६. फ-

फनकावहं । च-काञ्चनां दिव्यम् । अ-काञ्चनं चैव । १७. रा व प्र ॥ ल_२-

स्वरोचिषा । ल_१-सुरोचिषा ।

N] दत्त्वा रामायं हनुमांस् ततः प्राञ्जलिर् अ-ब्रवीत् ॥७॥ [७

समुद्रं लंघयित्वाऽहं अत-योजनम् आ-यतम् ।

८] आ-गच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो यदृच्छया ॥८॥ [८

तत्र लंकेति नगरी रावणस्य दुर्-आत्मनः ।

९] दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ॥९॥ [९

तत्र दृष्ट्वा मया सीता रावणाऽन्तः-पुरे सती ।

१०] सं-न्यस्ये त्वयि भावं सा राम राम-मनोरथा ॥१०॥ [१०

दृष्ट्वा मे राक्षसी-मध्ये मत्स्यमाना पुनः पुनः ।

११] राक्षसीभिर् वि-रूपाभी रक्षिता प्रमदा-वने ॥११॥ [११

दुःखं सा वर्तते सीता सुखानाम् उचिता सती । [१२

१२] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धा राक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥१२॥

एक-वेणी-धरा दीना त्वन्-चित्ता त्वत्-परायणा । [१३

१३] अथ-शय्या वि-वर्णाऽङ्गी पद्मिनीऽव हिमाऽङ्गमे ।

१४पू] रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्या मूर्त्तये कृत-निर्धेया ॥१३॥ [१४पू

१५पू] ईन्द्राकु-वर्षा वि-रूपातं शनैः कीर्तयता मया ।

१४उ] कथंचिद् पूर्वं काकुत्स्थ वि-भासम् उपादिताः (ऽता) ।

१५उ] सा मया रघु-शार्दूल समा-भासम् उपाऽङ्गता ॥१४॥ [१५-

१. आ-रामं हनुमांश्च । २. रा-तत्र । ३. फ-आस्थितः । ४. अतः परमधिकः पाठः-
फ-उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं वदात् ॥ इहासंगतः ०मः सो० तु० २० शसो० ।
५. ल२-आगतः । ६. फ व म ल१-अगच्छं । प्र-आगच्छन् ॥ ७. फ-दुर्गमे ॥ ८.
फ रा-सीता मया दृष्टा । ९. आ-सन्न्यस्य ॥ १०. फ-संरुद्धा । अ-सा
रुद्धा ॥ ११. व-दुःखमाव० । प्र-दुःखिता । ल२-दुःखया ॥ १२.
अ-एकमतधरा सीता त्वयि तावत्परायणा ॥ १३. ल१-मृत्यवे । १४.
आ-०यम् ॥ १५. आ-०वंशविख्यात । ल१-०वंशो व्याख्यात । प्र-०वंश-
विख्यातुं । फ च ल२-०वसंवि० । १६. रा म ल१-अपि ॥

समा-श्वास्य ततो देवीं (१वी) सर्वम् अर्थं च ग्राहिता ।

१६] राम-मुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम् उपाऽऽगता ॥१५॥[१६

नियमः समुदा-चारो भक्तिस् तस्यास् तथा त्वयि ।[१७

१७] हन्ति यन् न दशै-ग्रीवं तन् महाऽऽत्मां स राक्षसैः ॥१६॥[N

एवं तदा मया दृष्टा सीता जनक-नन्दिनी ।

१८] उग्रेण तपसा युक्तां त्वद्-भर्ता पुरुषर्षभ ।[१८

N] सा धारयति लोकेषु माहाऽऽत्म्यं गुण-भूषितां ॥१७॥[N

सर्व-धा सीतया दग्धो राक्षसोऽसौ महो-बलः ।

N] निमित्त-मात्रं त्वं तत्र वधे तस्य भविष्यसि ॥१८॥[N

'मणिं च दिव्य-रूपं ते' प्राऽदौ च लोकाऽऽकुलेक्षणा ।

N] यद् अत्र प्रति-पत्तैव्यं तव सर्वम् उप-पाद्यताम् ॥१९॥[N

तं मणिं दिव्य-रूपं च दीप्यमानं स्व-तेजसा ।

१९] दत्त्वा रामाय हेतुमांस् तदो प्राऽञ्जलिर् अब्रवीत् ॥२०॥[N

तासांम् अन्तरम् आ-साद्य राक्षसीनां वराऽऽनना ।

२०] अब्रवीत् सौ तदा सीता रौक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥२१॥[N

१. आ-अर्थश्च ग्राहिता । फ-अर्थं च ग्राहिता । अ-०र्थं च

ग्राहितं ॥ २. फ-विनयः । ३. फ-०ग्रीवस् । ४. फ-महाम्यात् ।

५. आ-राघवः । रा म ल_१-रावणः । अ-राक्षसां ॥ ६. रा व प्र म ल_१,

ल_२-एवं दृष्टा । ७. ल_१-युक्तां । ८. फ-भक्त्या । ९. फ-०र्षभः ।

१०. फ-०भूषिताम् ॥ ११. फ म ल_१-न संशयः । न प्र ल_२-निशाचरः ॥

१२. अ-दृष्टं । १३. आ ल_२-च । च रा व प्र म ल_१ अ-मे । १४.

ल_२-दीप्यमानं स्वतेजसा । १५. फ-०कर्तव्यं । १६. फ-सर्वं प्रतिपा० ॥

१७. ल_२-नास्ति ॥ १८. फ-प्रतिरूपं । रा-दिव्यरूपां । १९. व म ल_१,

ल_२-दनुमानं पुनः ॥ २०. फ-सा ततोन्तरम् । २१. व म ल_१-०वीन्मा । २२.

फ-देवी । २३. रा व म ल_१-०सीनां च सखिभौ । प्र ल_२-सीनां च सम्मतं ॥

वक्तव्यस्ते ते महा-बाहो रामः सख-पराक्रमः ।

२१] नि-खिलेन च यद् दृष्टं राक्षसीनां च यच्च छुतम् ॥२२॥ [N
गर्जितं राक्षसेन्द्रस्य तर्जनं भीषणं तया ।

२२] द्वौ मासौ जीवितव्यौ मे यैश्च चोऽपि समयः कृतः ॥२३॥ [N
२३पृ] अयं चाऽस्मै प्र-दातव्यो यत्रात् सुपरि-रक्षितः । १ [२१पृ
२४पृ] एष चूडा-मणिर् दिव्यो मया सुपरि-रक्षितः ॥२४॥

मनःशिलायास् तिलकं सं-स्मरस्वेति चाऽब्रवीत् (?) । [२२
२५] वि-ज्ञोऽप्यश्च च नर-व्याघ्रो यत्राद् वायु-मुत्त तया ॥

अखिलेनेव यद् दृष्टम् इति माम् आह जानकी ॥२५॥ [२०
२६] एष निर्-यैतितः श्री-मान् मया ते वारि-सम्भवः । [२३
२७उ] ऐनं दृष्ट्वा प्र-दृष्यामि व्य-असेने त्वाम् इवाऽनघ ॥२६॥

जीवितं धारयिष्यामि मांसं दशरथाऽऽत्म-ज ।
२८] ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं रक्षसां वक्ष्य आ-र्गता ॥२७॥ [२४

अभि-ज्ञानं च मे दत्तं यथा-वृत्तं तवाऽन्तिके ।
N] चित्र-कूटे महा-प्राज्ञ वायसं प्रति मान-द ॥२८॥ [१९
भूयश्च चेदम् अभि-ज्ञानं वैदेहा शृणु राघव ।

२९] उत्तरे चित्र-कूटस्य पादे वृत्तं मनो-रमे ॥२९॥ [N

१. अ-वक्तस्ते महाबो । २. रा ब प्र म ल, ल२-नास्ति । ३. आ-तदा ।
४. रा-जीवितव्यं । अ-जीवितव्ये । ५. फ-यथास्ति । रा-यथापि । अ-
यथापि । ६. आ-यत्रात् सुपरिरक्षितः । प्र ल२-मया सु- । ७. अतः
परमधिकः पाठः—आ रा च प्र व ल, ल२ अ-श्रुवन्त्या वचनान्येवं सुमीत्र-
स्योपशृण्वतः ॥ ८ ल, ल२-स्वम् । ९. फ ल२-नास्ति । १०. फ-स्वरा-
यस्वेति । राघम ल२-संस्मरेदिति । प्र-संस्मरेति च । ल१-संस्मरेदि च । ११.
प्र-विज्ञसश्च । १२. फ रा व प्र म ल, ल२ अ-०नेह । १३. आ-निर्ज्ञो ।
१४. फ-नूनं । १५. आ-प्रसन्ने । १६. आ-दमं । १७. आ-ऊर्ध्वमा० ।
१८. रा य प्र म ल, ल२-राक्षसेन समागता ॥

रटमानस्य काकस्य मांसाऽर्थे स्मर्तुम् अर्हसि ।

३०] क्षिप्तार्थे इपीकां तत्राऽस्य रोषाद् एकाऽग-नाशिनीम् ।^१

ऐपीकमे अस्त्रम् अपि ते कार्याऽर्थे संनि-पातितम् ॥^२ ३० [N

३१] जहि पापम् इदं रक्षः क्रूरं दाराऽप-हारिणम् ।

इति माम् अब्रवीत् सीता तन्व-अंगी धर्म-चारिणी ।

३२] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धा मृगीऽवोत्फुल्ल-लोचना ॥^३ ३१ ॥ [२५

उपायो दृश्यतां कश्चित् यथा नद-नदी-पतिम् ।

३४] न चिरेण भवान् घोरं स-सैन्यः सागरं तरेत् ॥^४ ३२ ॥ [N

एतत् ते सर्वम् आ-ख्यातं मया राघव तद् यथा ।^५

३३] सर्व-था सागर-जले सं-तारं प्रति-चिन्त्यताम् ॥^६ ३३ ॥ [२६

जाताऽऽश्वासौ राज-पुत्रौ विदित्वा

तत् साऽभिज्ञं^७ (?) राघवाय प्र-दाय ।^८

देव्या वृत्तं सर्वम् एवाऽनु-पूर्या^९

N] सम्यक् पूर्णं^{१०} वायु-पुत्रः शशंस ॥^{११} ३४ ॥ [२७

प्रीता युक्तौ राज-पुत्रौ निर-ईर्ष्यं

१. फ-नोदमानस्य । अ-इदमानस्य । २. आ-मांसाद । ल_१-
मांसार्थः । अ-मांसार्थ । ३. ल_२-दिप्तम् । ४. प्र-नास्ति ॥ ५.
अ-इ० । ६. आ-०पिककार्थार्थ । अ-०पिके भार्थार्थ । रा घ म ल_१
ल_२-०भिके भार्थार्थ । ७. आ-०रकम् । ८. य म ल_१
अ-०हारकम् । ९. आ-०पतिः । ११. आ-न चिरेणैवाम्बुधौ घोरे । फ-
अचिरेण भवान् घोरं । रा प्र म-अचिरेण महाघोरं । ल_१-न चिरेण महाघोरं ।
घ-रचिरेण महाघोरं । १२. प्र-तथा राघव । १३. आ-०तरे । अ अ घ-०तरेः ।
प्र-वप्या ॥ १४. ल_२-नास्ति । १५. प्र ल_२-नास्ति । १६. रा घ म ल_१-सन्तरः ।
१७. आ-नास्ति । १८. रा घ म ल_१-माभिज्ञं । अ-तस्य च भिज्ञानं ।
१९. आ-वृत्तं सर्वभवानुपूर्वार्थ । २०. आ-पूर्णं । २१. ल_१-युक्तौ ।
२२. फ-प्रहृष्टौ ।

सं-सिद्धार्थो वानरेन्द्रश्च च राजा ।

गैत्रैः श्लिष्टो वानरं तं कृताऽर्थ

N] भूयो ह्येवं कर्म-तश्च चाऽऽश्वास ॥ ३५ ॥ [N

इत्यर्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-निर्वातनो

नाम चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

—:०:—

१. न च-सिद्धार्थो हो । २. प्र म ल_१-वानराणां च । ३. आ-
अ-गात्रैराश्लिष्य । व म ल_१-आश्लिष्येन । प्र-आश्वास्येन । ४. व म
ल_१-वानरं वे । अ-वानरेन्द्रश्च । ५. आ-रथं । ६. आ-०श्वास ।
७. रा-ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_२-इति सुं । ९. अ-उद्योगपर्वणि । १०. ल_१-मनि-
निर्वातनो । ल_२-मनिनिर्वातनो । च अ रा व प्र म-मणिनिर्वातनं ॥

[वं—६७] = [पंचपष्टितमः सर्गः] = [दा—६६]

एवम् उक्तो हनुमता रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।

१] तं मणिं हृदये धृत्वा कुरोद् सह-लक्ष्मणः ॥१॥ [१

'तं तु दृष्ट्वा मणिं श्रेष्ठं राघवः शोक-कर्षितः ।

२] नेत्राभ्याम् अश्रु-पूर्णाभ्यांस्तु ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ॥२॥ [२

यथैव धेनुः स्तवते स्नेहाद् वत्सस्य लालनात् ।

३] एवं मे मणि-रत्नस्य वैदेह्या इव दर्शनम् ॥३॥ [३

मणि-रत्नम् इदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण वै ।

४] वधू-काले पुरा वद्धम् अधिकं मूर्च्छन् अ-शोभत ॥४॥ [४

अयं हि जल-सम्भूतो मणिः परैर्म-भूषणः ।

५] यज्ञे परम-तुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥५॥ [५

इमे दृष्ट्वा मणि-श्रेष्ठं यथा तैस्त्वार्थ-दर्शनम् ।

६] अद्याऽभ्युपाऽऽगतं सौम्य वैदेह्यो इव दर्शनम् ॥६॥ [६

अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।

१. अ-पूर्वं । २. फ रा प्र य म ल, ल२ अ-मणिश्रेष्ठं । ३.

प्र म ल, ल२-अधु० ॥ ४. अ-प्रस्तौति । ५. फ रा प्र य म ल,

ल२ अ-वत्सला । च-वत्सलात् । ६. आ-वं ॥ ७. आ-वैदेह्याद्यापि

दर्शनम् । च प्र य ल, ल२ अ-रेण मे । ८. रा-नास्ति । आ-अत

आरभ्य 'मूर्ध्नि मे मणिः' इत्यन्तः पाठो नास्ति । ९. म ल, ल२-विदम् ।

१०. अ-मूर्ध्नि शोभतात् । च प्र य म ल, ल२-मूर्ध्नि तस्याद्य शोभते ।

११. च-मम । १२. च प्र य म ल, अवर० ॥ १३. फ रा च य प्र म ल२-

इदं । १४. ल, अ-वातस्य द० । १५. रा च य म ल, वैदेह्याद्यापि ॥

- ७] यद् अस्त्ये दर्शनेनाऽहं तां प्राऽऽप्ताम् इव चिन्तये ॥७॥ [७
 किम् आह भीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
 ८] पुरा शोकेन दग्धोऽहं सिञ्च मां वाक्यै-वारिणा ॥८॥ [८
 अतस् त्व किं दुःखतरं मेमेवं वारि-सम्मवेम् ।
 ९] मणिं पश्यामि हनुमन् वैदेहीम् आ-गतां विना ॥९॥ [९
 चिरं जीवति वैदेही यदि मां सं-स्मरिष्यति ।
 १०] क्षणं सौम्य न जीवेयं विना ताम् इति चिन्तये ॥१०॥ [१०
 ' नय माम् अपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ।
 ११] मुहूर्तं नाऽव-तिष्ठेयं प्र-वृत्तिम् उप-लभ्य हि ॥११॥ [११
 कथं चं वद सु-श्रोणी भीरुं भीत-तैरा सती ।
 १२] मेया वि-हीना पोषाणां मध्ये वसति रक्षिताम् ॥१२॥ [१२
 शौरदम् तिमिरान् मुक्तो नूनं चन्द्र-इवाऽम्बरे ।
 १३] अद्य तद् वदनं तस्या न वि-राजत् अ-संशयम् ॥१३॥ [१३
 किम् आह सीता हनुमन् ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
 १४] एतेन खलु जीवामि मेघजेन यथाऽऽतुरः ॥१४॥ [१४

१. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-अस्याय ॥ २. रा प्र व म ल, ल२ अ-शोकानि निर्दग्धं । फ-० न दग्धेयं । च-० न दग्धानां ।
 ३. रा प्र व ल, ल२ अ-प्राप्यवा० ॥ ४. आ-ममेवं । च-ममेवं ।
 ५. च-० वाम् । ६. फ अ-हनुमद् । ७. फ-प्रियाम् । ८. रा प्र व म ल, ल२ अ-संस्मरिष्यति । ९. फ-निश्चयः ॥ १०. फ अ-सा । च रा प्र व म ल, ल२-वा । ११. आ प्र-भीरुभीत० । फ-मर्तुर्हीना मया । अ-भीरुर्माया मया । १२. फ अ-भवावहानां घोराणां । १३. फ-जानकी ॥ १४. अ-शारदाम्बुदनिर्मुक्तो । आ-० रात्र् मुक्त्वा । १५. प्र-चन्द्रम् । १६. आ-इवाद्य ते । फ-इवाम्बुदैः । अ-इवाम्बुधौ । १७. अ-उदवश्यं मुखं तस्या न विराजति राशसौ । फ-उदवश्यं मुखं तस्या न विजानाति राशसैः ॥ १८. आ-मध्येन । १९. अ-जीविष्ये । २०. फ-नास्ति ॥

[वं-६८] = [पष्ठपष्टितमः सर्गः] = [दा-६७]

१५] एवम् उक्तः सं हनुमान राघवेणं महाऽऽत्मना ।

N] सीतायां भाषितं सर्वं न्य-अवेदयत राघवे ॥१॥ [१

N] एवमेव उक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभे ।

१७] पूर्व-वृत्तमे अभि-ज्ञानं चित्र-कूटे यथा तव ॥२॥ [२

तत्र मुक्ता त्वया सार्धं जानकी पुनरु उव-थिता ।^{११}

२] वायसैः सहसोत्-पत्यं वि-ददार स्तनाऽन्तेरे ॥३॥ [३

३७] पुनश्च च किल पत्नी स देव्या जनयति ज्यैष्ठ्याम् । [४:

ततः पुनरु उपाऽऽगम्य वि-ददार भृशं किल ॥४॥^{१८}

४] अथ त्वं प्रति-बुद्धोऽसि शोणितेन सम-उत्थितः ।^{११} [५

वायसेन च तेनैव सततं तोद्यमानया ।^{१२}

१. अ फ-उक्तु । २. ल_१ ल_२ अ-राघवेन । ३. प्र ल_१ ल_२ विदेव्याः ॥ ४. फ-इदम् । ५. अ-०भाः । ६. अ-०दत्तम् । ७. रा प्र व म ल_२ तदा । ८. ल_१-२५ श्लोकपूर्वार्धादित्य ४१५पूर्वार्धं यावदेकं पत्रं लुप्तम् । ९. रा प्र व म-सार्धं । १०. व-परिगुष्यिता । ११. आ-२४ ४५ श्लोकौ व्याख्यासेन पठिता । १२. आ-ततः पुनरुपागम्य । म-अथास्याः वायसोऽज्येत्य । १३. फ च-०म् । १४. प्र-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-फ च-पर्यायेण च सुप्तस्त्वं देव्यैके पुरुषर्षभ । म-पर्यायेण च सुप्तं के तस्यास्त्वं भरताम्रजः ॥ १५. म-जनयते भयम् । १६. आ च म-स्तनान्तरे । १७. म-नास्ति । १८. रा प्र व ल_२ अ-नास्ति ॥ १९. आ-भ्रान्तिबुद्धयः । फ-अथावदुदस्त्वं तत्र । २०. आ-०तां । फ-समुत्थितः । २१. च रा प्र व ल_२ अ-पादोऽर्थ ३५श्लोकपूर्वार्धात्परं पठितः । २२. ल_२-तत्रैव । २३. फ-क्षरया तया । च रा प्र ल_१ अ-ताद्वयमानया । २४. व अ-नास्ति ।

५] बोधितेः किल देव्या त्वं सुखं सुप्तः परं-तप ॥ ५॥ [६

तच्च च दृष्ट्वा महा-बाहो प्र-तुन्नं वै स्तनाऽन्तरम् ।^१

६] आशी-विप इव क्रुद्धस् ततो वाक्यं त्वम् ऊचिवान् ॥ ६॥ [७

नखाऽग्रैः केन ते भीरु वि-तुन्नं वै^२ स्तनाऽन्तरम् ।

७] कः क्रीडति स-रोपेण भुज-गेन वराऽऽनने ॥ ७॥^३ [८

अवेक्ष्य (१३) मोगञ् च^४ ततो वायसं सम-अपश्यथोः ।

८] नखैः स-रुधिरैस् तीक्ष्णैर् माम एवाऽभि-मुखं स्थितम् ॥ ८॥^५ [९

सुतुः स किलै शक्रस्य वायसः पतेतां वरैः ।

९] धाराऽन्तर-गतैः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥ ९॥^६ [१०

१. च रा व म ल_२-वेदितः । २. अ-नास्ति ॥ ३. आ-ततश्च

दृष्ट्वा महात्मनं वैदेद्या वा स्तनान्तरम् । च रा-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या

वैदेद्या स्तनान्तरम् । प्र व म-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेद्या स्तनान्तरे ।

ल_२-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेद्यास्त्वं स्तनान्तरे । अ-नास्ति । ४. रा-

ततस्तां वाक्यमब्रवीत् ॥ ५. आ-१के । ६. आ च-विभिन्नं ।

रा प्र व म ल_२-भिन्नं वै । ७. आ-वा । रा-तत् । ८. रा-स्तनान्तरे ।

९. आ-०ग । १०. अतः परमधिकः पाठः—आ-केन तेनांगं धामोरु

विक्षिप्तं वै स्तनान्तरम् । आसीविपमिव क्रुद्धं कालाग्रिमिव सन्निभम् ।

च-आशीविपमिव क्रुद्धस्ततो वाक्यं त्वम् ऊचिवान् † । ‡ व ल_२-आशी-

विपमिव क्रुद्धं कालाग्रिसमतेजसम् ॥ ११. आ च रा-०माणः स ।

१२. आ च रा-०त । १३. अ-नास्ति ॥ १४. अ-पुनः किञ्च

स । १५. आ-ह्रवतां वर । १६. आ-०गतिः ॥

७ म-केन तेऽनागतौ भीरु । ल_२-केन तेनामलं भीरु । † च-

अतः परं 'नखाग्रैः केन भीरुरित्यादि आशीविप इव क्रुद्ध' इति श्लोकांस्तं

पावत्युनरुद्धितः पाठः ।

ततस् तस्मिन् महाबाहो कोप-संवर्तितेक्षणः ।

१०] वायसे कृतवान् क्रूरां मतिं मति-मतां वर ॥१०॥ [११

गृहीत्वा सं-स्तराद् दर्मं ब्राह्मैर् मन्त्रैर् अयोजयः ।

११] स दीप्तं इव कालाऽग्निं ज्वालाऽभि-मुखं गतः ॥११॥ [१२

स त्वं प्र-दीप्तं चित्तेषु दर्भोऽग्रं वायसं प्रति ।

१२] ततश्च तु वायसो दीप्तः सन्दर्भोऽभि-संसार ह ॥१२॥ [१३

पित्रा स तु परित्यक्तः सुरैः सर्वैः सहर्षिभिः ।

१३] त्रीन् लोकान् स ततो गत्वा वातारं नाऽभ्य-र्चयच्छत् १३ [१४

ततो नि-पतितं भूमौ शरण्यः शरणाऽऽगतम् ।

१४] वधाऽहम् अपि काकुत्स्थ हतवान् नाऽसि वायसम् ॥१४॥ [१५

१५] मोघम् अस्त्रम् अति-शक्यं कर्तुम् इत्य-एव राघव ।

१६] दक्षिणं किल काकस्य घातितं नैर्घनं त्वया ॥१५॥ [१६

राम तुभ्यं नमस्-कृत्य राज्ञे दशरथाय च ।

१७] वि-सृष्टः स त्वया काकः प्रति-पेदे स्वम् आ-लयम् ॥१६॥ [१७

एवम् अस्त्र-विदां श्रेष्ठ सन्व-वान् बल-वान् अपि ।

१८] किम्-अर्थम् अस्त्रं रक्षोभ्यो न योजयसि राघव ॥१७॥ [१८

१. आ-वरः ॥ २. आ-संस्तराद्दर्भं । अ-संस्तरान्दर्भान् । ३. आ अ-० वेद ।

रा-० येः । ४. य प्र व ल-संदीप्त । ५. अ-खगं ॥ ६. प्र ल-त ।

रा-व-तत् । ७. अ-दर्भान् । ८. ल-वतः स । ९. अ फ म-

वायसं । १०. अ-सन्दर्भो तु स० । फ-सन्दर्भोत्स० । म-सन्दर्भोभि० । ११. ल-

च । १२. फ-स तेः । १३. आ-तं । १४. ब-नाधिगच्छत् ॥ १५. आ-

शरण्यं । १६. अतः परमधिकः पाठः—आ-घातान्तरगतः शीघ्रं पवनस्य

गतौ समः । ततस्तस्मिन् महाबाहो कोपसंवर्तितेक्षणः । वायसे कृतवान् क्रूरां

मतिं मतिमतां वरः ॥ १७. फ-मोघं शस्त्रमशक्यं च । रा-मोघशस्त्रं न शक्यं

च । अ व म ल-मोघमस्त्रं न शक्यं च । १८. अ-शक्तित्वं न० । फ-नयनं

शक्तित्वं ॥ १९. अ-शक्तित्वं । २०. आ-० मतिः ॥

न नागा नोऽपि गन्धर्वा नाऽमुरा न मरूद्-गणाः ।

१९] तव राम रणे शक्ता वेगं प्रति सम्-आसितुम् ॥१८॥ [१९

तव वीर्य-वतः कश्चिद् यैदि वै मेऽस्त्यै अनु-ग्रहः ।

२०] क्षिप्रं मुँ-रुचिरैर् वाणैर् हन्यतां युधि रावणः ॥१९॥ [२०

भ्रातुर् आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।

२१] स किम्-अर्थं नर-वरो न मां रक्षति राघवः ॥२०॥ [२१

शक्तौ तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व्-अग्नि-सम-विक्रमौ ।

२२] मुराणाम् अपि दुर्-धर्षो किम्-अर्थं माम् उपेक्षतैः ॥२१॥ [२२

ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन् महद् अस्ति न सं-शयः ।

२३] सम्-अर्थो तौ न मां वीरौ वीऽऽक्षेते यव परं-तपौ ॥२२॥ [२३

वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साधु भाषितम् ।

२४] पुनर् अप्य् अहम् आर्या तांम् इदं वचनम् अनुव्रजे ॥२३॥ [२४

त्वच्-छोकाऽभि-युतो रामो देवि सखेन ते शपे ।

२५] रौम (ः) शोकाऽभि-भूतश्च लक्ष्मणः परि-तप्यते २४॥ [२५

कथञ्चिद् रुदन्ती दृष्ट्वा न कालः पुनर् आसितुम् ।

१. ल२-अपि । २. ल२-०गणः ॥ ३. अ-यथा मध्यस्त्यनु० ।

फ च रा प्र व म ल२-मध्यस्त्यनु० । ४. प्र व म ल२-तु र० । ५. फ-

यदि ॥ ६. आ-वापग्नि० । रा प्र व म ल२-कालाग्निसमतेजसौ । फ-

वाय्वग्निसदृशप्रभौ । ७. आ-उपेक्ष्यतः । अ-उपोक्षितः ॥ ८. आ-न

संवितौ वीक्ष्येते । अ-महात्मानौ वी० । ९. फ-समर्थौ सह तौ यस्मां न

प्रापेते परस्परौ । रा-समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परस्परौ । व-

समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते । म-सम् । प्र-समा । मां

वीरौ वीक्ष्यते यः परस्परम् । म-सम् । प्र-समा । मां

स्परम् ॥ १०. आ-आपद्भिम् । ११. ॥ १२. ॥

- २६] न चिराद् देवि दुःखानाम् अन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥२५॥ [२६
ताव उभौ नर-शार्दूलौ राज-पुत्राव् अरि-दैमौ ।
२७] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतेः ॥२६॥ [२७
हत्वा च समरे क्रूरं रावणं सह-धान्यवर्मे ।
२८] राघवम् त्वां महा-भागः स्वां पुरीं प्रति-नेष्यति ॥२७॥ [२८
यत् तु रामो वि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
२९] प्रीति-सञ्जननं तस्य तन् मे त्वं दातुम् अर्हसि ॥२८॥ [२९
साऽभित्रीऽऽक्ष्य दिशः सर्वावेण्य-अप्रादु अथ भामिनी ।
३०] मुक्तैर्वा प्र-वदौ मयं मणि-रत्नम् इदं शुभं मे ॥२९॥ [३०
प्रति-गृह्य मणिं देव्यांश्च 'चेलितोऽहं रघुऽत्तम ।
३१] शिरसा च प्र-णम्यैतां गमनायै मनो 'दधे ॥३०॥ [३१
गमने च कृतोत्साहं मां वीऽऽक्ष्य वर-वर्णिनी ।
३२] वि-वर्द्धमानं च भृशं विनिश्-स्वस्याऽऽयतेक्षणा ॥३१॥ [३२
अश्रु-पूर्ण-मुखी दीना बाष्प-मग्नदया गिरा ।
३३] माम् उवाच ततः सीतौ स-भाग्योऽसि महा-कृपे ॥३२॥ [३३
यौ द्रक्ष्यसि महा-बाहुं रामं कर्मलै-लोचनम् ।
३४] लक्ष्मणं च महा-भागं देवरं मे यशस्-विनम् ॥३३॥ [३४
सीतया त्व एवम् उक्तोऽहम् अद्युवं मैथिलीं तदा ।
३५] पृष्ठम् आ-रोह मे देवि क्षिप्रं जनक-नेन्दिनि ॥३४॥ [३५

१. फ-चिरात्वं ॥ दुः० । २. फ-भामिनि ॥ ३. अ फ-अनिन्दिते ।

४. अ-०य ॥ ५. अ-स सुहृत्पुत्रम् । ६. फ च प्र म ल२-०मागे ॥

७. रा ल२ अ-रामोमिजा० ॥ ८. फ-भामिनी । ९. फ-मुक्त्वा च ।

१०. अ फ-प्रमो ॥ ११. अ फ-देव्यास्तत्र हेतां । १२. अ-०म्यैतां । च रा प्र

व ल२-०म्यैतां । १३. च रा प्र व ल२-मतिमागमने । १४. अ-दधौ ॥

१५. अ-शीला ॥ १६. रा व ल२-वद् । १७. रा प्र व म ल२-राजीव० ॥

१८. ल२-०नी ॥

न नागा नोऽपि गन्धर्वा नाऽमुरा न मरुद्-गेणाः ।

१९] तव राम रणे शक्ता वेगं प्रति सम्-आसितुम् ॥१८॥ [१९

तव वीर्य-वतः कश्चिद् यैदि वै मेऽस्त्यै अनु-ग्रहः ।

२०] क्षिप्रं सु-रुचिरैर् वाणैर् हन्यतां युधि रावणः ॥१९॥ [२०

भ्रातुर् आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।

२१] स किम्-अर्थं नर-वरो न मां रक्षति राघवः ॥२०॥ [२१

शक्तौ तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्वै-अग्नि-सम-विक्रमौ ।

२२] सुराणाम् अपि दुर्-धर्षो किम्-अर्थं माम् उपेक्षतः ॥२१॥ [२२

ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन् महद् अस्ति न सं-शयः ।

२३] सम्-अर्थो तौ न मां वीरौ वीऽऽक्षेते यत् परं-तपौ ॥२२ [२३

वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साधु भाषितम् ।

२४] पुनर् अप्य् अहम् आर्या ताम् इदं वचनम् अनुवर्षम् ॥२३॥ [२४

• त्वच्छ-लोकाऽभि-युंते रामो देवि सखेन ते शपे ।

२५] रौम (ः) शोकोऽभि-भूतश्च लक्ष्मणः परि-तप्यते २४॥ [२५

कश्चिद् रुदंतीं दृष्ट्वा न कालः पुनर् आसितुम् ।

१. ल२-अपि । २. ल२-०गणः ॥ ३. अ-यथा मय्यस्त्यु० ।

फ च रा प्र ध म ल२-मय्यस्त्यु० । ४. प्र ध म ल२-तु २० । ५. फ-

यदि ॥ ६. आ-यापयि० । रा प्र ध म ल२-कालाग्निसमतेजसौ । फ-

वाय्वग्निसदृशप्रभौ । ७. आ-उपेक्षतः । अ-उपेक्षितः ॥ ८. आ-न

संवीरौ वीक्ष्येते । अ-महारमानौ वी० । ९. फ-समर्थौ सह तौ यन्मां न

प्रायेते परन्तपौ । रा-समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परन्तपौ । ध-

समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परस्परम् । प्र-समर्थौ शयितौ मां

वीरौ वीक्ष्यते यः परस्परम् । म ल२-समर्थावपि तौ मां वीरौ वीक्षेते यत्पर-

स्परम् ॥ १०. आ-आपयिम् । ११. च रा-अवर्षात् ॥ १२. प्र-०भिहतौ ।

१३. अ-रारो दुःस्वामि० ॥ १४. अ-भवता । फ म-भवती । १५.

अ-आसितुम् ।

- २६] न चिरार्द्धदेवि दुःखानाम् अन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥२५॥ [२६
 ताव् उभौ नर-शार्दूलौ राज-पुत्राव् अरि-दैमौ ।
 २७] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यते ॥२६॥ [२७
 हत्वा च समरे क्रूरं रावणं सह-बान्धवम् ।
 २८] राघवस् त्वां महा-भार्गः स्वां पुरीं प्रति-नेप्यति ॥२७॥ [२८
 यत् तु रामो वि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
 २९] प्रीति-सञ्जननं तस्य तत्र मे त्वं दातुम् अर्हसि ॥२८॥ [२९
 साऽभित्रीऽऽक्ष्य दिशः सर्वावेण्यु-अग्राद् अथ भामिनी ।
 ३०] मुक्तैवे प्र-ददौ महां मणि-रत्नम् इदं शुभम् ॥२९॥ [३०
 प्रति-गृह्य मणिं देव्यांश्च 'चलितोऽहं रघुऽत्तम ।
 ३१] शिरसा च प्र-णम्यैतां गमनायै मनो 'दधे ॥३०॥ [३१
 गमने च कृतोत्साहं मां वीऽऽक्ष्य वर-वर्णिनी ।
 ३२] वि-चर्द्धमानं च भृशं विनिश्-स्वस्याऽऽयतेक्षणा ॥३१॥ [३२
 अश्रु-पूर्ण-मुखी दीना बाष्प-गद्गदया गिरा ।
 ३३] माम् उवाच ततः सीतौ स-भाग्योऽसि महा-कपे ॥३२॥ [३३
 यौ द्रक्ष्यसि महा-ग्राहं रामं कमलै-लोचनम् ।
 ३४] लक्ष्मणं च महा-भार्गं देवरं मे यशस्-विनम् ॥३३॥ [३४
 सीतया त्व एवम् उक्तोऽहम् अघ्रुवं मैथिलीं तदा ।
 ३५] पृष्ठम् आ-रोह मे देवि क्षिप्रं जनक-नन्दिनि ॥३४॥ [३५

१. फ-चिरार्त्वं तु दुः० । २. फ-भामिनि ॥ ३. अ फ-अनिन्दितौ । ४. अ-०य ॥ ५. अ-म सुहृत्सुतम् । ६. फ च प्र म ल२-०भागे ॥ ७. रा ल२ अ-रामोभिजा० ॥ ८. फ-भामिनी । ९. फ-मुक्त्वा च । १०. अ फ-प्रभो ॥ ११. अ फ-देव्यास्तत्र हेतु । १२. अ-०म्यैतां । च रा प्र व ल२-०म्यैतां । १३. च रा प्र व ल२-मतिमागमने ॥ १४. अ-दधौ ॥ १५. अ-कीटा ॥ १६. रा व ल२-यद् । १७. रा प्र व म ल२-रानाव० ॥ १८. ल२-०नी ॥

यावत् ते दर्शयाम्य् अद्य स-सुग्रीवं स-लक्ष्मणम् ।

३६] रांघवं च महा-भागं भर्तारम् अ-सितेक्ष्णम् ॥३५॥ [३६

साऽब्रवीन् मां तर्दो देवी नैष धर्मो महा-कपे ।

३७] यत् ते प्लुष्टं नि-पेवेऽहं भार्या रामस्य धी-मतः ॥३६॥ [३७

अ-वशां यद्य् अहं वीर स्पृष्टा गात्रेण रक्षसा ।

३८] तत्राऽहं किं करिष्यामि कालेन परि-पीडितो ॥३७॥ [३८

गच्छ त्वं 'हरि-शार्दूल यत्र तौ राम-लक्ष्मणौ ।

३९] इत्ये-एवं सौ समा-भाष्य भूयः सं-देष्टुं मे आ-स्थिता ॥' ३८[३९

हनुमन् सिंह-संकाशौ ताव-उभौ राम-लक्ष्मणौ ।

४०] सु-ग्रीवं च महा-बाहुं सर्वान् हृष्या 'र्षे' अर्न-आमयम् ॥३९॥ [४०

यथा 'चे' सं महा-बाहुर् मां तारयति राघवः ।

४१] अस्माद् दुःखोपसं-रोधात् तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि । [४१

४२] गत्वा राम-समीपं त्वं शीघ्रं वानर-पुंगव ॥४०॥ [४२

इमं तु तीव्रं मम शोक-वेगं

रक्षोभिर् ऐभिः परि-भर्त्सनं च ।

रामस्य पार्श्वे हि गैतो वदेस् त्वं

४२] निखं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥४१॥ [४२

१. आ-सुग्रीवं सहलक्ष्मणम् । २. अ-सुम० । ३. अ फ प्र-० ने ॥

४. फ रा प्र घ ल२ अ-वतो । ५. रा प्र व म ल२-प्लुष्टे । ६. फ च रा

प्र घ म ल२ अ-निपेवेय ॥ ७. फ प्र-अवश्य । ८. फ-यत्र किं तु ।

९. प्र व म ल२ अ-कालेनोपनिपीडिता । च-कालेनोपरि० । रा-कालेन

विनि० ॥ १०. प्र म-कपे० । ११. फ अ-नृपतेः सुवौ । १२. फ-हृष्येव ।

१३. फ च म-मा । १४. आ-सप्रष्टुम् । फ सप्रष्टुम् । १५. रा प्र ल२-

नास्ति ॥ १६. आ-हनुमत् । १७. अ-० बाहो । १८. फ च-अनामयम् ॥

१९. रा व-स च । अ-च सुम० ॥ २०. ल२-एन । २१. रा प्र घ म

ल२-पार्श्वं हि । फ-पार्श्वेऽभिमतो । ल२-पार्श्वं विगतो । २२. ल२-वदम् ॥

एवं तदाऽऽर्या नृप-सिंहे-वीर
सीता वचः प्राऽऽह विषाद-युक्तम् ।

एवं च श्रुत्वा गदितं यथा त्वं
४३] सीतोप-लम्भे च कुरुष्व यत्नम् ॥ ४२ ॥ [४३

इत्यार्षे संभाषणे सुन्दर-काण्डेऽभिज्ञान-दर्शनो
नाम पट्पष्ठितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

१. रा-उदाभा । २. व म ल, ल_२-नृपवीरसिंह । ३. रा व म
ल, ल_१-युष्मा ४. च-वास्ति । ५. फ अ-एतच्च । ६. अ-मया एव ।
फ-मया ते । रा म ल, ल_२-तया । ७. अ-सीताप्रलम्भे प्रकुं ।
फ-लम्भे प्रकुं । व ब म ल, ल_२-सीतोपलम्भाय । ८. फ अ-युद्धम् ।
व म ल, ल_२-शीघ्रम् । ९. प्र-वास्ति १०. ल_२-इति कुं । ११. फ-न
प्रदानो । रा प्र व म ल_२-नदर्शनं ॥

[व-६९] = [सप्तपटितमः सर्गः] = [दा-६८]

अथेदम् उत्तरं देव्या पुनर् उक्तम् अ-सम्भ्रमम् ।

१] तव स्नेहात् नर-ज्याघ्र हृदयं चाऽनु-दर्शितम् ॥१॥ [१]

तथा बहु-विधं वाच्यो रामो दाशरथिस् त्वया ।

N] यथा मार्ग आ-प्नुयाच्च छीघ्रं हत्वा रावणम् आ-हवे ॥२॥ [२]

यदि वा मन्यसे वीर वसैर्काऽहम् अरि-दम् ।

२] कस्मिंश्चित् सं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥३॥ [३]

मम वै चाऽल्पे-भाग्यायाः सान्निध्यात् तव शत्रु-हन् ।

३] शोकस्याऽस्याऽप-मेयस्य मुहुर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४]

गते हि हरि-शार्दूल पुनः सम्प्राऽऽप्तये त्वयि ।

४] प्राणानाम् अपि सं-देहो मम स्यान् नाऽत्र सं-शयः ॥५॥ [५]

तथा दर्शनम् अप्यं एतद् भूयो मां तापयिष्यति ।

५] दुःखाद् दुःख-तरं भूत्वा दुःखिर्त्तो दुःख-भोगिनीम् ॥६॥ [६]

अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-न्तः ।

६] सु-महांस त्वै-सहायेषु वानरेषु महा-मते ॥७॥ [७]

कथं तु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।

७] तानि हर्य-ऋक्ष-सैन्यानि तौ वा नृपै-वराऽऽत्म-जौ ॥८॥ [८]

१. आ-भिधा-देव्याः । २. अ-उक्त-स्वस० । ३. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-सौहृदं । ४. रा प्र च फ म व ल, ल२-चार द० ॥ ५. च-यया । ६. रा-समाप्नुयाच ॥ ७. आ च-मा । ८. आ-वरी० ॥ ९. रा प्र व म ल, च फ-चैगल्य० । १०. आ च फ-वीर्यवान् ॥ ११. अ-ततो ॥ १२. फ रा च व म ल, ल२ अ-नवाद० । प्र-उपाच दर्शन प्येतद् । १३. आ-सा । १४. आ-दुःखिता दुःखभागिनी ॥ १५. फ प्र-तर ॥ १६. फ अ-तु । १७. आ-वा नर० ॥

त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽति-लघने ।

८] शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तत्र वा मारुतस्य वा ॥१॥ [९

तद् अस्मिन् कार्य-निर्योगे देवैर् अपि दुरा-क्रमे ।

९] किं पश्यसि समा-धानं त्वं वै कार्य-विदां वर ॥१०॥ [१०

कामम् अस्य त्वम् एकैकः कार्यस्य परि-साधने ।

१०] पर्य-आप्तः पर-वीर-धनैश्च यशस्यस्ते बलोदयः ॥११॥ [११

बलैः समग्रैर् यदि मां जित्वा रावणम् आ-ह्वे ।

११] अयोध्यां सां पुरीं रामो नयेत् तत् स्याद् यशम्-करम् १२ [१२

यथा तस्य नृ-वीरस्य बन्धनो वि-विधा कृतो ।

१२] रक्षसा तद्-भयाद् एवं न तथाऽर्हति राघवः ॥१३॥ [१३

बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा संकां पर-पुरं-जयः ।

१३] मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥१४॥ [१४

तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।

१४] भवत् आह्व-शूरस्य तथा त्वम् जपे-पादये ॥१५॥ [१५

तदे अर्थोप-हितं वाक्यं प्र-सृतं हेतु-संयुतम् ।

१५] प्र-शस्याऽहं तत् तस्या वाक्यम् उत्तरम् अञ्जुवम् ॥१६॥ [१६

१. आ-सागरस्वामि० । रा प्र घ म ल, ल२-०-सात्यकं० । २. प्र अ-

च ॥ ३. ल२-उक्तं । ४. ल२-दुरक्रमे । ५. अ-तदस्मिन् कार्यनिर्योगेर्वात-

दुरातिक्रमे । ६. आ-०धानं ॥ ७. अ-०धः । ८. आ-परशत्रुद० । फ च

अ-यनात्पुत्र ॥ ९. प्र ल२-वां । १०. रा प्र घ म ल, ल२-यनाद-

पद्मता पुत्र । च-यनादुपद्मता पुत्र । ११. फ अ-यथाहं तस्य वीरस्य

यनादुपद्मता पुत्र । १२. च रा प्र घ म ल, ल२-इत्वं । १३. आ फ-

हन्ति ॥ १४. ल२-उदपादये । रा प्र ल२-०पादयेः । च घ

म-०पादये । १५. अ-एवमुक्तमुग्रं । १६. प्र रा घ म ल,

ल२-प्रश्रितं । १७. प्र ल२-०संश्रितम् । १८. च रा-अग्रवीर ॥

देवि हर्ष-ऋक्ष-सैन्येन सं-वृतेः प्लुतां वरः ।

१६] सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् त्वाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१७॥^३[१७

तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।

१७] मनः-संकल्प-सिद्धाऽर्थाः नि-देशे हरयः स्थिताः ॥१८॥^४[१८

तेषां नोपरि नाऽवस्तान् न तिर्यक् सैज्जते गतिः ।

१८] न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व-अमित-तेजसः ॥१९॥^५[१९

तैश् चाऽपीऽयं महा-भागैस् ससागर-वरां धरा ।

१९] प्रदक्षिणी-कृता शीघ्रं सत्त्व-वद्भिर् महाऽऽत्मभिः ॥२०॥^६[२०

मद्-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसः ।

२०] मत्-तः प्रत्य-अवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव-सन्निधौ २१॥^७[२१

अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।

२१] न हि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेषयन्त्ये अ-वरान् वरां ॥२२॥^८[२२

तद् अलं परि-तापेन देवि मन्थुर् अपेतु ते ।

२२] एकोद-पातेन ते लंकाम् एष्यन्ति कपि-कुञ्जराः ॥२३॥^९[२३

दृष्टं-तुष्टा हि वैदेहि भविष्यस्यै अ-चिराद् इव ।

२३] त्वद-सकाशं महा-भागौ नृ-सिंहाव् आ-गमिष्यतः २४॥^{१०}[२४

अरि-घ्नं सिंह-विक्रान्तं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।

१. फ च रा प्र म घ ल_२-हर्षक्ष० । अ-हर्षक्षसैन्यानामीश्वरः ।
 २. फ-स्वदर्थे । ३. अतः परमधिकः पाठः-फ-शीघ्रमेष्यति वैदेहि मा भूस्ते
 वात्र संशयः ॥४. रा-तिर्यग् । ५. आ-ज्जते । ल_१-इमज्जते । ६. रा च प्र घ म-
 ल_१ ल_२ अ-० धराधरा । ७. अ-पूर्व । ८. घ म रा-० निर्वसुन्धरा । अ-महाबलैः ।
 ९. फ-नास्ति ॥ १०. ल_२-वनौकसः । ११. ल_१-स ह । १२. फ-दूष्येनामि-
 ततेजसः । अ-प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ १३. आ च-उपेतु । च रा-
 अपेति । १४. फ-नास्ति ॥ १५. रा प्र घ म ल_१ ल_२ अ-
 दृष्टा तुष्टा । १६. रा प्र घ म ल_१ ल_२-च । अ-तु । १७. व-भविष्यसि चि० ॥
 १८. फ-तदर्थं । १९. अ-० सङ्क्रान्तं । २०. फ-व्रक्षसि ।

२४] लक्ष्मणं च धनुष्पाणिं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥ २५ ॥ २५
नख-दंष्ट्राऽऽयुवान् वीरान् सिंह-शार्दूल-विक्रमान् ।

२५] वानरान् वानरेन्द्रं च क्षिप्रं द्रक्ष्यसि सं-हतान् ॥ २६ ॥ [२६
शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।

२६] कपीनां नर्दताम् आर्ये श्रोत्र्यसे न चिराद् गिरः ॥ २७ ॥ [२७
निवृत्तै-वन-वासं तु त्वया सार्धम् अरि-दमम् ।

२७] अभि-पिक्तम् अयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ २८ ॥ [२८
तथा मया वाग्भिर् अ-दीनभाषिणी

शिवाभिर् अर्या त्वरितं प्र-सादिता ।
चकार शान्तिं मम मैथिलाऽऽत्म-जा

२८] तेषांऽपि शोकेन तेषांऽति-पीडिता ॥ २९ ॥ २९
ईश्वर्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे उत्तरोत्तरे-वाक्यं
नाम सप्तपष्ठितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

—

१. अ-० मन्तं । २. रा प्र व म ल, ल२-उपागतम् । ३. फ-नास्ति ।
४. फ-वानरेन्द्रांश्च । ५. फ रा प्र व ल, ल२ अ-संगतान् ॥ ५. फ-० लि ।
६. रा प्र व म ल, -कपीनां नर्दतामार्ये न चिराच्छ्रोत्र्यसे गिरः । ल२-नास्ति ॥
७. फ अ-निवृत्त० । ८. प्र व म ल, -च । ८. फ प्र व म ल२ अ-
अनिदेते । १०. ल२ रा-नास्ति । ११. आ-शिवाभि राम । १२. आ ल२
रा प्र व म ल, अ-न चापि । १३. आ-तथापि पी० । प्र व म
ल, अ-तथा निपी० । रा-तथा प्रपी० ॥ १४. आ-आर्ये । ल, ल२-इति
रा० । रा-इत्यार्ये शु० । अ-सुन्दरकाण्डे । १५. व ल व-उत्तरवाक्यं ॥

[बं-७०] = [अष्टापष्टि . . . र्गः] = [दा-युद्धकाण्ड १]

श्रुत्वा हेनुमतो वाक्यं यथा-चद् अभि-भाषितम् ।

१] रामः प्रीति-समायुक्तम् उत्तरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१॥ [१]

कृतं हनु-मता कृत्यं सु-महद् भुवि दुर्ष-करम् ।

२] मनसाऽपि यद् अन्येन कर्तुं खलु नै शक्यते ॥२॥ [२]

न हि ते प्रति-पश्यामि यम् तरेत् तुं महाऽर्णवम् ।

३] अन्यत्र गरुडाद् वायोर अन्यत्र च हनू-मतः ॥३॥ [३]

देव-दानव-यक्षाणां गन्धर्वोरग-रक्षसाम् ।

४] अ-प्रधृष्या पुरी लंका रावणेनोऽभि-पालिता ॥४॥ [४]

दुर-गा दुर्ग-गिरेर मुद्भि वीरेणैकेन धर्षिता ।

५] को वीर्य-बल-सम्पन्नः समः स्याद् हि हनू-मतः ॥५॥ [५]

भृत्य-कार्यं हनु-मता सु-ग्रीवस्य कृतं मेह्व ।

६] अ-संनिधौ तव स्वै-बलं सदृशं वि-क्रमस्य तु ॥६॥ [६]

यो हि भूयो नि-युक्तः संस् तव-तव-कर्मणि दुर्ष-करे ।

७] कुर्यात् तद् अन्-असंयुतः आहुः पुरुषोत्तमम् ॥७॥ [७]

भृत्यो वै नृ-पतेः कार्यं नं कुर्याद् यैः समा-हितः ।^२

८] शैक्तो न यैः सम्-अर्थश्च तम् आहुः पुरुषाऽधमम् ॥८॥ [१०

तम् नियोग-नियुक्तेन कृतं कर्म हनूमता ।

९] न चाऽऽत्मा लघुतां नीतः सु-ग्रीवश्चाऽपि तोषितः ॥९॥ [११

अहं च रघु-वंशश्च लक्ष्मणश्च महा-वर्कः ।

१०] वैदेह्या दर्शनेनाऽद्य धर्म-तः परि-रक्षिताः ॥१०॥ [१२

एतत् तु मम दीनस्य मनो भूयः प्र-कर्षति ।

११] यद् इहाऽस्येमियाऽऽख्येयानैरनं कुर्यात्सदृशं मियम् ॥११॥ [१३

एष सर्वस्व-भृतस्ते परि-प्वद्रः कृतो मया ।

१२] अवस्था-काल-सदृशं गृहाण त्वम् 'इमं मम ॥१२॥ [१४

N] शुभं वाक्यम् इदं श्रुत्वा तव वक्त्रान् महा-मते । [N

सर्व-था 'तु' कृतं तावद् सीतायाः परि-मार्गणम् ॥१३॥

१६] सागरं तु समा-साद्य पुनर मे व्यथितं मनः । [१७

कथम् 'एते' समुद्रस्य दुष्-पारस्य मेहाऽऽत्मनः ।

१७] हरयो दक्षिणं 'तीरं' गमिष्यन्ति समा-गताः ॥१४॥ [१८

प्राऽऽसेश्च स्वल्पं वैदेह्या वृत्तान्तम् तावद् अद्य मे ।

[वं-७०]=[अष्टाषष्टितमः सर्गः]=[दा-पुद्गकाण्ड १]

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-वद् अभि-भाषितम् ।

१] रामः प्रीति-समायुक्तम् उत्तरं वाक्यम् अववीत् ॥१॥ [१

कृतं हनु-मता कृत्यं सु-महद् भुवि दुर्ष-करम् ।

२] मनसाऽपि यद् अन्येन कर्तुं खलु नै शक्यते ॥२॥ [२

न हि ते प्रेति-पश्यामि यस् तरेत् तुं महाऽर्णवम् ।

३] अन्यत्र गरुडाद् वायोर् अन्यत्र च हनू-मतः ॥३॥ [३

देव-दानव-यक्षाणां गन्धर्वोरग-रक्षसाम् ।

४] अ-प्रधृष्या पुरी लंका रावणेनोऽभि-पालिता ॥४॥ [४

दुरे-गा दुर्ग-गिरेर मूर्ध्नि वीरेणैकेन धर्षिता ।

५] को वीर्य-बल-सम्पन्नः समः स्याद् हि हनू-मते ॥५॥ [५

भृत्य-कार्यं हनु-मता सु-ग्रीवस्य कृतं मेहत् ।

६] अ-सैनियो तव सैन्य-बलं सदृशं वि-क्रमस्य तु? ॥६॥ [७

'धो हि भूसो नि-युक्तः सैर्ष तव-तव-कर्मणि दुर्ष-करे ।

७] कुर्यात् तद् अन्-अर्सेयुर् वै तम् आहुः पुरुषोत्तमम् ॥७॥ [८

१. फ-इन्० । २. आ-अति० । ३. फ रा प्र व म ल१-उत्तमं ॥

४. ल२-सुमहद्वातिदु० । प्र-सुमहद्कृतं कृतम् । ५. व म रा अ-न

कर्तुं खलु ॥ ६. प्र व म ल२-परिष० । ७. प्र-तरेत् । फ-तरेत्सुम० । ८.

अ-नास्ति ॥ ९. आ-नापि पालिता । अ-नानुपालिता । १०. ल२-अर्थ-श्लो-

कादारम्य १म-श्लोकर्पूर्वाध्यान्तः पाठो नास्ति ॥ ११. आ-दुर्गादुर्ग० । फ अ

ल१, ल२-दुर्गा दुर्गावे० । १२. फ-मंपसा । १३. रा प्र व म ल१-हनूमतः ॥

१४. ल१-हनीमतम् । १५. फ-असौविभाव स्व० । आ-धौ यश्च यत्नं ॥

१६. रा प्र व म ल१-नास्ति ॥ १७. म-को । १८. ल१-सन् भक्त्यर्कमेणि

दुष्कर । म-सम्भर्तृकर्मणि दुष्करं । फ अ-पम्भर्था क० । १९. फ म-कुर्यात्

तद् अलुत्सवं । अ-कुप्यार्दानस्युर ॥

भृत्यो वै नृ-पतेः कार्यं न कुर्याद् यैः समा-हितः ।^१

८] शैक्तो न यैः सम्-अर्थश्च तम् आहुः पुरुषाऽधमम्^२ ॥८॥ [१०

तन् नियोग-नियुक्तेन कृतं कर्म हनूमता ।

९] न चाऽऽत्मा लघुतां नीतः सु-ग्रीवश्चाऽपितोपितैः ॥९॥ [११

अहं च रघु-वंशश्च लक्ष्मणश्च महा-बलैः ।

१०] वैदेह्या दर्शनेनाऽद्य धर्म-तः परि-रक्षितः ॥१०॥ [१२

एतत् तु मम दीनस्य मनो मूयः प्र-कर्षति ।

११] यद् इहाऽस्य प्रियाऽऽख्यानैर्न कुर्यात्सदृशं प्रियम् ॥११॥ [१३

एष सर्वस्व-भूतस्ते परि-प्लव्ङ्गः कृतो मया ।

१२] अवस्था-काल-सदृशं गृहाण त्वम् ईदं मम ॥१२॥ [१४

४] शुभं वाक्यम् इदं श्रुत्वा तव वचनात् महा-मते । [४

सर्व-था 'तु' कृतं तावत् सीतायाः परि-मार्गणम् ॥१३॥

१६] सागरं तु समा-साद्य पुनर्मे व्यथितं मनः । [१७

कथम् एते समुद्रस्य दुष्-पारस्य मेहाऽऽत्मनः ।

१७] हरयो दक्षिणं 'तीरं' गमिष्यन्ति समा-गताः ॥१४॥ [१८

माऽऽप्तं च खलु वैदेह्या वृत्तान्तम् तावद् अद्य मे ।

१. रा प्र म-कुर्यादो न । अ-कुर्याद्वै । २. फ-यो भृत्यः परमं कार्यं न कुर्यान्पतेः प्रियम् । ३. म-दाको युक्तः । च अ-शक्तो नयत् । फ-स्वस्थो युक्तः । ४. ल_१-नास्ति ॥ ५. रा प्र व म ल_१ ल_२-शोभितः । च-पोषितः ॥ ६. ल_१ ल_२-चापि तोषितः । च रा प्र व म-चापि पोषितः । ७. च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-रक्षितः ॥ ८. आ-एवं । ९. व-इहाय । १०. फ च रा व प्र ल_२-प्रियाख्याने । ल_३-प्रियाध्याने । म-प्रियाख्याते ॥ ११. फ-धर्मस्थम् । १२. अ-इदं ॥ १३. ल_२-सुमयं । फ च रा प्र व ल_१ अ-सुकृतं ॥ १४. अ-अन्तः सः । १५. प्र रा व म ल_१ ल_२-गमिष्यन्ति । १६. म-महाम्बुधेः । रा व-महोदधेः । १७. रा प्र व म ल_१ ल_२-पादं समुद्रस्य ॥ १८. फ रा प्र व म ल_२ अ-प्राप्तः स ।

१८] समुद्र-पार-गेमने हरीणां हि किमं उत्तरम् । [१९

कथं सर्वे तरिष्यन्ति वातोद्धतै-तरंगिणम् ॥१५॥

इत्-उक्ता शोक-सम्भ्रान्तो रामो शत्रु-निर्वहणः ।

१९] हनूमन्तं महा-वेगं ततो ध्यानम् उपाऽऽगतः ॥१६॥ [२०

इत्पार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे श्रीरामे-वाक्यं

नामाऽष्टापदितमः सर्गः ॥१६॥

१. म. - गमने । २. आ-स्वम् । ३. च-उत्तरम् । ४. ल, ल_२ म य रा च फ प्र अ-गमिष्यन्ति । ५. वा य च म-वातोद्धतम् । फ प्र-वातोद्धतम् । अ-वातोद्धततरंगिणः ॥ ६. आ-सम्प्राप्तो । फ-मंगलो । ७. ल, ल_२-निर्वहणः । ८. आ-उपागमं । ल_२-उपागताः । ९. ल_२-इतिमुं । १०. ल, च म प्र य रा-रामवाक्यं ना । अ-उद्योगे हनूमं गे नाम सर्गः । ११. फ-सर्गममाप्तिर्न क्षयते ॥

३-७१] = [एकोनसप्ततितमः सर्गः] = [दा-२]

ततः शोक-परिचूनं रामं दशरथाऽऽत्म-जम् ।

१] उवाच वचनं श्री-मान् सु-ग्रीवः शोक-नाशनम् ॥१॥ [१

किम्-अर्थं तप्यसे वीर यथाऽन्यः प्राकृतस् तथा ।

२] मैवं भूस् त्यज सं-तापं कृत-ञ्च इव सौहृदम् ॥२॥ [२

३] सं-तापस्याऽद्यै वै स्थानं न हि^१ पश्यामि राघव ।

प्र-वृत्त्यामै^२ उप-लब्धायां ज्ञाते हि^३ नि-लये रिपोः ॥ ३ ॥ [३

४] धृति-मान् शास्त्र-वित् प्राज्ञः पण्डितश् चाऽसि राघव ।

N] त्यं नैतां प्राकृतां^४ बुद्धिं कृताम् एवाऽऽत्म-दूषिकार्यै^५ ॥४॥ [४

वानरेषु संमा-सक्तं न^६ ते कार्यं वि-येत्स्यते ।

१०] अ-चिराद् द्रक्ष्यसे सीतां तीर्त्वा रीधव^७ सागरम् ॥५॥ [२०

नश्च एषाम् अस्त्य^८ अ-कर्तव्यं त्वद्-अर्थे किंचिद् एव तु ।^९

N] वीर्य-विक्रम-सम्पन्ना बल-वन्तो हि वानराः ॥६॥ [N

तद् अलं वि-हर्त्वा बुद्धिं कृत्वा सर्वाऽर्थ-नाशिनीम् ।

N] पुरुषस्य हि लोकेऽस्मिन् शोकः शौर्याऽप-कर्षणः ॥७॥ [१५

१. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-तं तु । २. फ-परिह्वान्तं । ३. प्र-

कपितायकः । ४. अ-किं त्वं सन्तप्यसे ॥ ५. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२-स्यास्या ।

६. आ-विप० । ७. फ च प्र व म ल_१ ल_२-प्रवृत्तावुप० । ८. अ-ज्ञातो ।

फ-विज्ञाते । च व म ल_३ प्र-ज्ञातो वै । ल_१-ज्ञातोऽयं । ९. च-

निलया । व म ल_१ ल_२-निर्णयो । प्र-निलयो । १०. रा-नास्ति ॥

११. अ-बुद्धिमान् । १२. रा-त्यज्यतां । १३. अ-वीर तामेवात्म-

प्रदूषिकाम् । १४. फ-समायुक्तं । १५. अ-तत्र कार्यं विनश्यति ।

१६. च-रावण । १७. अ-राम श्रेयमर्थकार्यं त्वदर्थं किंचिदेव तद् ॥

१८. आ-विक्रवं । १९. अ-शौर्योपकर्षकः । फ-शौर्योपकर्षकः ॥

यत् तु कार्यं मनुष्येण शौण्डीर्यम् अव-लम्बिना ।

६] अस्मिन् काले महा-प्राज्ञं तत् त्वम् आ-तिष्ठ तेजसा ॥८॥ [१६

शूराणां हि मनुष्याणां त्वद्-विद्यानां महाऽऽत्मनाम् ।

७] वि-नैष्ठानां प्र-नष्टानां क्षेमं न ह्य अनु-शोचनम् ॥९॥ [१७

त्वं तु बुद्धि-मतां श्रेष्ठः सर्व-शस्त्र-भृतां वरः ।

८] सार्धम् अस्मद्-विधैर् भूतैर् अरीन् जेतुं इहाऽर्हसि १० ॥ [१८

न हि पर्ययाम्य अहं किञ्चित् त्रिषु लोकेषु राघव ।

९] गृहीत-धनुषो यम् ते तिष्ठेद् अभि-मुखो रणे ॥११॥ [१९

११पू] तद् अलं शोकं मे आ-विश्व(इय)धैर्यं मे आ-लम्ब्य राघव ।

N] क्षात्र-धर्मम् उपाऽऽतिष्ठ सर्वो दण्डाद् "विभेति हि" ॥१२॥ [२१

लंघनोऽर्थे हि" घोरस्य सागरस्य नदी-पतेः ।

N] सहाऽस्माभिर महा-बाहो संस्था बुद्धिर् वि-धीयताम् १३ ॥ [२२

समुद्रं लंघयित्वा तु बहु-नक्र-शृणाऽऽकुलम् ।

N] लंकां तां वि-धमिष्यामि जेप्यामश् च रणे रिपून् ॥५॥ [५

१. फ-सौदीर्यमवलम्बिता । प्र य ल_२-सौदीर्यम० । २. अ-यस्मिन् ।

३. आ-० प्राज्ञः । ४. अ-वा त्वमुत्तिष्ठ । फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-

स त्वमा ॥ ५. अ-विनष्टे विप्रनष्टे वा क्षण । फ-विनष्टे वा प्रणष्टे वा क्षम ।

६. च रा व म ल_१ ल_२-० शोचितु ॥ ७. रा प्र व म ल_१-० विदा । ८. च-

० भूतैर् । ९. ल_१-वृत्तैर् । १०. रा प्र व ल_१-न शोचितुम् । म-

अरिं जेतुम् । ल_१-अयं कर्तुम् । च-अरीन् हयेतुम् । आ-अरीन् क्षेप्तुम् ॥ ११.

ल_१-गदयामहे कचिद् । १२. च अ-अति० ॥ १३. अ-शोकबेगेन क्रोधम् ।

१४. रा प्र म म ल_१ ल_२-उपाश्रित्य । १५. अ-विभेत्यहे । १६. अ-

अ-० यं सुधा० । फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-एधनार्थं हि । १७. अ-

मदीपते । १८. ल_२-महा० । १९. ल_१-सूक्ष्मबुद्धिर् ॥ २०. ल_१अ- च ।

२१. अ-च । २२. प्र ल_२-विधमिष्यामि । २३. ल_२-जेप्यामि ॥

निरुत्-साहस्य दीनस्य शोक-पर्याकुलाऽऽत्मनः ।

N] सर्वाऽर्था व्यव-सीदन्ति सत्त्वं-हीनस्य राघव ॥१५॥ [६

११उ] इमे सम्-अर्याः शूराश् च सर्वे वै हरि-पुंगवाः ।

त्वत्-प्रियाऽयं कृतोत्-साहाः प्र-येष्टुम् अपिपावकम् ॥१६॥ [७

१२] ऐषां हर्षेणै जानामि तर्कश् च सु-दृढो मर्म । [८

वि-क्रमेणाऽऽहरिष्यामिः सीतां हत्वा रिपून् रणे ॥१७॥ [९पू

१३] सेतुर् वंध्येत हि यथा यथा पंड्याम तां पुरीष ।

तस्य राक्षस-राजस्य तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि ॥१८॥ [१०

१४] दृष्टा सा हि पुरी लंकां त्रिकूट-सिंखरे स्थिता ।

१५पू] समरे च हंतं शत्रुं दर्शनाद् अंब-धारय ॥१९॥ [११

१६उ] इमे हि समरे शूरा वानराः काम-रूपिणः ।^{१५}

१७पू] तां पुरीं वि-धमिष्यन्ति शिला-पापाणै-दौरुभिः ॥^{१६} २०॥ [२४

१८उ] सेतुर् वद्धः समुद्रे तु^{१७} लंका च^{१८} वक्ष्य आगतार्ता ।

१. अ-अपसनात्तल । फ-अपसनीयल ॥ २. अ-सर्वाभिष्टु० । रा-सर्वाभिः ॥ ३. अ-पूर्वं कर्षेण । ४. अ-महाद् । ५. अ-०वावविष्यति ।

प्र व ल_२-०वावविष्यामः । ६. अ-दित्वा । ७. फ प्र व ल_२ अ-रणे रिपून् ॥

८. फ-दि बंध्येत यथा । च व ल_१ ल_२-बंधेत हि यथा । रा-बंधेत हि यथा ।

प्र-बंधेत ज्ञयथा । ९ रा प्र फ च व म ल_१ ल_२ अ-पश्येम ॥ १०. अ-

इष्ट्वा चेद्विपुरी लङ्का । प्र म ल_१-दृष्टा हि सा पुरी । ११. अ-०रो स्थिता ।

प्र म ल_१-०स्थिता । १२. आ फ रा प्र ल_१ ल_२ व च म-

हतः शत्रुः । १३. फ-एव धा० ॥ १४. रा ल_१ अ-नासि । १५.

फ प प्र व म ल_१ ल_१-शिलापादपयोधिनः । १६. रा अ-नासि ॥

१७. रा-सेतुर्वन्धः स० । अ-सेतुं यद् मागरं च । व-येतुं समुद्रे

वद्धा तु । १८. अ-आगतम् । फ रा-वक्ष्यमुपागता ।

१६३] सर्वं तीर्णं च नः सैन्यं सर्वथा विजयी भवान् ॥२१॥ [१३

वहु चिन्तयितव्यं ते संग्रामोऽर्थे नरेश्वर ।^१

N] महतश्च स समुद्रस्य लङ्घनाऽर्थम् अरिन्दम ॥^२२॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सुग्रीव-वाक्यं

नामैकोनसप्ततितमः सर्गः ॥६९॥

१. आ-सर्वतीर्णं । २. अ-च तत् । रा-तु तत् । ३. अ-त्रिंशं
पूर्वोपराधय । ४. फ च रा व म ॥ ल, ल_२-अर्थं श्लोकः १९ श्लोकात्परं
पठितः । अतः परमधिकः पाठ-फ रा च व म प्र ल, ल_२-अर्थं चिदेव
परयामस्ते वयं वक्ष्यालयम् । अ-अर्थचिदेव जानीया सैन्यस्तं वक्ष्यालयम् ।
५. आ-ममुद्रार्थे । ६. अतः परमधिकः पाठ-फ च प्र म ल, ल_२ अ-
किमुक्त्वा बहुनैनैनं सर्वथा विजयी भवेन् । ७. अ-नास्ति । ८. अतः परमधिकः
पाठ-म अ-तस्मादुद्योगमातिष्ठ प्रयत्ने सिद्धिमास्थितः । म-इति वचनं
सूर्यपुत्रे श्रुत्वाये मुरपतिसमरसारे सूर्यवंशावतंसं । नियमितपरितापस्तापनो
राक्षसानां सपदि हृषितरोमा राघवः संवभूव ॥ ६. अ-उद्योगे मु० । ल_२-
इति सुन्दरकाण्डे । १०. आ-उद्योगे पर्वणि उत्तरोत्तरवाक्यं नाम ।
रा म ल_२-उत्तरोत्तरवाक्यं नाम । प्र-उत्तरोत्तरं नाम ।

[व-७२, ७३] = [सप्ततितमः सर्गः] = [दा-३]

से वि-नीतम् अन्त-आयासं सु-ग्रीवेण प्र-हर्षितः ।

१] सु-ग्रीवम् अभि-नन्दैव हनूमन्तं ततोऽब्रवीत् ॥१॥ [१.७

तपसा सेतु-बन्धेन सागरोच्-छोपणेन च ।

२] सर्वथा सुसमै-अर्थो हि सागरस्याऽसि-लङ्घने ॥२॥ [२

बलस्य परि-माणं च द्वार-दुर्ग-क्रियाम् अपि ।

३] शुक्ति-कर्म च लंकायां रत्तसां साधनानि च ॥३॥ [४

यच्च च यावच्च च यादृक् च लंकायाम् अभि-दृष्टवान्

४] तथा तदैव सर्वम् आचक्ष्व सर्वस्यै कुञ्जलो 'ह्यसि' ॥४॥ [५

श्रुत्वा रामस्य वचनं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

५] वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठः प्रोवाच समव-स्थितैः ॥५॥ [६

श्रूयतां सर्वम् आख्यास्ये दुर्ग-कर्म-विधानतः ।

६] यथा गुप्तापुरी लंका यथैव च सु-रक्षिता ॥६॥ [७

७] महेष्टे-मुदिता रम्या मत्तं-द्विप-समाऽऽकुला । [१.० पू

N] सं-हर्ता रथे-संपूर्णा रक्षो-गण-निषेविता ॥७॥ [N

१. फ-सुविनीय तथाकामं । अ-संविनीतमन्तापातं । २. फ-सुग्रीवेन प्रचोदितः । ३. अ-०स्तमयाब्रवीत् ॥ ४. फ-या । ५. आ-सुमर्षोहं । म-०हं सुसमर्थो सा० । ६. रा प्र म ल, ल२-०रसास्य लं० । ७. रा-चु । ८. ल२-गुप्त० । ९. ल, ल२-छाया राक्षसा सा० ॥ १०. ल, ल२-यश्च । फ-यथा । ११. अ-यातव्यवस्थे । १२. च ल, ल२-०यामपि द० । म प्र व रा-०यामपि द० । अ-०यां परितः । १३. ल, ल२-सं स० । १४. ल, ल२-चक्षु । १५. ल, ल२-सर्वस्यं दशलो । अ-सर्वथा कु० । १६. अ-इति ॥ १७. अ-समुपस्थितः । १८. अ-आख्यास्य । १९. ल, च व रा म-प्रदृष्टा मु० । २०. प्र-द्विप-द्विप० । २१. आ-सहमा रससं० । ल, ल२ म व रा-संहर्तारभसं० । म-संघता रम्यं० । च-संहिता रम्यं० ॥

७३] दृढवन्ध-कपाटानि महापरिव-वन्ति च ।

चत्वारि नि-पुणान्य् अस्या द्वाराणि सु-महानि च॥८॥[११

८] यन्त्रेपूऽपैरि यन्त्राणि बल-वन्ति महानि च ।

१०८] आ-गच्छन्त्य् अपि सैन्यानि वार्यन्ते तानितैर् अपि॥९॥[१२

द्वारेषु वि-पुला विद्धि कालऽऽयस-भंगीः शिलाः ।

९] शत-गश् चोऽर्चिता वीरैः शून्-ज्यो रक्षसां गर्णैः॥१०॥[१३

घात-कौम्म-भयस् तस्याः प्रा-कारो दुष्प-धर्षणः ।

११] मणि-विद्धुर्म-वैदूर्य-मुक्ता-विरचिताऽन्तरैः ॥११॥[१४

अ-गाथा ग्राहवत्सर्ष च परि-त्वा मीन-संकुलाः ।

१२] ताः सर्वाः शुभहा-दुर्गाः शीताऽमलै-जलाः शुभाः॥१२॥[१५

तासां चतुर्षु द्वारेषु सं-क्रमांः परमांऽऽयसाः ।

१३] यंत्रैर् उपेतो बहुभिर् बलवाद्भिः स्वधि-प्रवृत्तैः ॥१३॥[१६

प्रयस्यं तु सं-क्रमास् तस्याः पर-सैन्यांऽऽगमे सति ।

१४] यंत्रैर् अभ्यर्च्य-कीर्यन्ते परि-त्वामु समन्त-तः॥१४॥[१७

१. ल, म प्र ध-० कवाटानि । अ-० कटयानि । २. अ-० धवर्षिणः ।

३. म अ-विपुलान्यस्य । ४. ल, नलि ॥ ५. फ-० शूलयं । ६. ल, ल, न

प्र रा-बहूनि मुनहान्ति । फ-बलवन्ति बलानि । ७. अ-नालि । ८. रा-

आगच्छन्त्यम । ९. ल, ल, स्तनितैरपि । प्र ध-स्तनितैरपि॥१०. ल, व अ-मीनाः

कालापतमनाः । ल, म रा-मीना काष्ठवद्विमनाः । प्र-मीनाः कालापतमनाः ।

व-मीनाः कापालोपमनाः । ११. आ-० श्वरिणः । १२. अ-शतधा ॥ १३.

आ-० धर्षिणः॥१४. ल, विक्रमवैदूर्यं॥१५. आ-० विमान्वत् । अ-० धिगां वरान् ।

१६ आ-० वन्द्यः । अ-० वन्द्यः । १७. ल, म मरुताः । १८. ल, रा-समहा ।

१९. अ-शीतजोवमयाः ॥ २०. आ-पुमा पग्नारमाः । ल, ल, र

म प्र व रा-मंक्रनः परमो यदा । २१. प्र व च ॥ ल, उपेतव ।

२२. ल, प्रयः सु० २३. ल, पंक्रमत्तयाः । फ-० मालयां । २४. ल, गमे

प्रति । प्र-० गमे प्रति । २५. ल, अयव । प्र-अति वि० ॥

एकस् त्व अ-कम्पो बलवान् सं-क्रमः परमो दृढः ।

१५] काञ्चनैरबहुभिः स्तम्भैर् वेदिकाभिश् च सं-दृतः ॥१५॥ [१८

ते मया सं-क्रमा मर्शः परि-स्वाश् चाऽऽपि-पूरिताः ।

१६] दग्धा च नगरी लंकां साऽद्रि-भाकार-तोरणा ॥१६॥ [२९

येन केने तु मार्गेण तरामो वरुणाऽऽलयं ॥

१७] इतो च नगरीं लंकां वानरैर् उप-धारय ॥१७॥ [३१

अंगदो द्विविदो मेन्दो जाम्बवान् निपथो नलः ।

१८] नीलः सेनो-पतिश् चैव बल-क्षेपेण किं तव ॥१८॥ [३२

प्लवमाणार्श च मेत्वेते लंकां रावण-पालिताम् ।

१९] स-प्रौकारां स-भवेनां नाशेयिष्यन्ति राघव ॥१९॥ [३३

स समाऽऽज्ञापय क्षिप्रं बलानां सर्व-संग्रहम् ।

२०] मुहूर्त्तेन च युक्तेन प्र-स्थानम् अभि-रोचय ॥२०॥ [३४

पुनर् एवाऽथ पप्रच्छ राघवो मारुताऽऽत्मनम् ।

७३, १] बुद्धिमन्तं हनूमन्तं दुर्ग-कर्म-विधिं प्रति ॥२१॥ [N

१. आ-वेकल्य । ल_१ ल_२ म प्र व रा च फ-वेकल्य ।

२. अ-सुमहादः । ३. ल_१ ल_२ म प्र व रा च फ-वेदिकाभिश्च सर्वतः । अ-

वेदिकाभिः समस्ततः ॥ ४. आ-मदुमा मर्शः । फ-संक्रमा भिन्ना । ५. अ-परितः

वापि पूरिताः । आ फ-परितः परिपूरिताः । ६. ल_२-लङ्का । ७.

ल_२-दग्धा । ८. ल_१-साध्या । ९. आ च-वेन । १०. आ-

स रामो । च-सा रामो । अ-प्रतीयं । ११. ल_१-मकरालयम् ।

१२. आ अ-हतेव । फ-हतेव । ल_२ म प्र व रा च-हता च ।

१३. आ फ-नगरी लङ्का । १४. आ-धारया ॥ १५. ल_२ व रा-द्विविधो मेन्दो ।

ल_१-द्विविधो सन्धो । १६. ॥ प्र-निपथो । १७. ल_२-नीला

सीना । १८. ल_१ ल_२ म प्र व च फ-मानादिव । १९. रा-गद्वैतः । २०. ल_१-

सप्र । २१. आ-मभवना मावयि । म-मभवनां नाशयि । २२. ल_१ ल_२

रा-स । व च-सु । २३. अ-अथ सर्गः समाप्यते । फ-अथः परमधिकः

पादः-राक्षसानामभावाय सीतासन्तर्पणाय च ॥ २४. अ-बालुनन्दनम् ॥

कानि दुर्गाणि दुर्गं च कीदृशं तद् ब्रवीहि मे ।^१

२] श्रोतुम् इच्छामि तत्त्व-ज्ञ वक्तुम् अर्हति तद् भवन्ना ॥२२॥ [N

स पृष्टो राज-पुत्रेण रामेणाऽऽलिष्ट-कर्मणा ।

३] आ-चक्षते यथेन्द्रेण पुरा पृष्टो बृहस्पतिः ॥२३॥ [N

पैरां गुप्तिं च लंकायाः सागरस्य च भीम-ताम् ।

४] त्रि-भागं च बलौघस्य निर्-देशं रावणस्य च ॥२४॥ [N

स्वयं प्रकृति-सम्पन्नो युयुत्सु राम रावणः ।

५] उत्-थितश् चाऽप्र-मत्तश्च बलानाम अनु-दर्शने ॥२५॥ [१९

६] लंका पुनर दुरा-लम्बी देव-दुर्ग-महा-भया ।

N] नोदेयं पार्वतेयं च ग्वानिन्नं चाऽम्बु^{१०} धर्तते ॥२६॥ [२०

७] द्वीपौ मध्ये समुद्रस्य दूर-पारस्य रायव ।

N] नौ-पन्थाश्चाऽपि नाऽस्त्य अत्र निरुद्ध-देशश्च सर्व-तः^{११} २७ [२१

शैलाग्रे रुचिरा दिव्या सा पुरी देव-निर्मिता ।

८] वाजि-वारण-संपन्ना लंका परम-दुर्गमा ॥२८॥ [२२

परि-वार्शं च शत-घ्न्यं च यन्त्राणि वि-विधानि च ।

९] शोभयन्ति पुरीं लंकां रावणस्य दुर-आत्मनः ॥२९॥ [२३

१. ल_१-कीदृशस्या ब्रवीहि मे । फ-कीदृशं तद् ब्रवीतु मे । अ-कीदृशं तद्वाद्यु मे । २. म-अतः परमाधिकः पाठः--राक्षसानामभावाय सीता-संहर्षणाय च । ३. अ-वानर ॥ ४. आ-यथेन्द्रस्य । ५. ल_१-परं । ६. आ-च भीमताः । ल_२ म प्र रा-सुभीमताम् । आ च-च सारताम् । ७. आ-निर्देशे रावणस्य च । ल_२ म प्र ब रा च फ-निर्देशं पावनस्य च । अ-निर्देशं वावहस्य च ॥ ८. ल_२-सम्पन्नौ । ९. ल_२-रावणो । १०. आ-चाप्रमेयश्च । म-चाप्रमत्तस्य । ११. ल_१, ल_२ म प्र ब रा च-ठम्या । फ-लम्भा । १२. ल_१, रा व-नादीय ॥ १३. ल_१, रा-पार्वतीयं । १४. ल_२-नावबुध्यते । ल_१, रा-चात्र विद्यते । य-चार्यं बुध्यते । फ-चानुविद्यते । अ-उबुविद्यते ॥ १५. ल_१, प्र-द्वीपमध्ये । १६. ल_१-निरुद्धे च । १७. अ-सर्वतः ॥ १८. ल_१-वाजिवातरः ॥ १९. ल_१, ल_२ म प्र ब रा च फ अ-परिवाश्च । २०. आ-शतघ्नश्च ।

अंयुत रत्नसां तत्र पूर्व-द्वारम् उपाऽऽश्रितम् ।

१०] शूल-हस्ता दुरा-धर्पाः सर्व एवाऽग्र-योधिनः ॥^१३०॥ [२४

पद्मं राक्षस-वीराणाम् उत्तरं द्वारम् आ-श्रितम् ।^२ [२७पृ

N] शक्य-कृष्टि-कार्मुक-धराः सर्वे समर-योधिनः ॥^३३१॥ [N

अर्बुदं रत्नसां तत्र पश्चिम-द्वारम् आ-श्रितम् ।

११] रथिनश् चाऽश्व-वाराश् च कुल-पुत्राः सु-पूजिताः । [२७उ

खड्ग-शूल-धराः यूराः सर्वे सर्वाऽस्त्र-योधिनः ॥^४३२॥

१०] निर्युतं रत्नसां तत्र दक्षिणं द्वारम् आ-स्थितम् ।^५ [२६

N] पदाति-रथिनश् चैव यूरा विक्रान्त-योधिनः ॥^६३३॥ [N

शतं शत-सहस्राणां मध्यमं गुल्मम् आ-श्रिताः ।^७

१२] यातु-धाना दुरा-धर्पा रावणं पर्युडपाऽऽसते ॥^८३४॥ [२८

१३पृ] श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-व्रतं परमाऽर्थ-व्रतं ।

N] प्रत्य-उवाच हनू-मन्तं रामः सप्त-पराक्रमः ॥^९३५॥ [N

यन् मां वेदयसे लंकां भीमां^{१०} भीमस्य रक्षसः ।

अहम् एको हनिष्यामि सप्तम् एतद् ब्रवीमि ते ।

N] ममाऽर्त्त्राऽग्निं प्र-वेक्ष्यन्ति शूलमाः पावकं यथा ॥^{११}३६॥ [N

हरेषां रामायणे सुन्दर-काण्डे दुर्गे-विधानं धनं

नैम मस्तितमः सर्गः ॥^{१२}३७॥

१. फ रा प्र-नास्ति ॥ २. ल_१ ल_२ म प्र व रा च फ अ-नास्ति ॥

३. ल_२-पण्डितं द्वारम् । प्र-दक्षिणं द्वा० । अ च रा-उत्तरं द्वा० । ४. प्र-अयुतं ।

५. ल_१ ल_२ रा-उत्तरं । ६. ल_१ ल_२ रा-आश्रितम् । ७. फ-नास्ति । :

८. ल_२-पादात्तार० । ९. ल_२-गुरा० । १०. फ अ-नास्ति ॥ ११. फ-

आस्थितम् । अ-आश्रितम् । १२. ल_१ ल_२ म व रा च-पद्मं राक्षस

वीराणां उत्तरं गुल्ममाश्रितम् । १३. ल_२-दुरामर्षा ॥ १४. ल_१ ल_२ रा-

यथायं पर० । १५. म-०र्थविद् । फ अ-०र्थतः । १६. ल_१ ल_२ म व रा-

तस्य । फ अ-युतीह । १७. ल_२ म प्र व रा-वणिष्यामि । ल_१-

वदिष्यामि । १८. ल_१-ममास्त्राणां ॥ १९. ल_२-द्वि सुन्दरकाण्डे । रा-

हृषापे मु० । २०. आ-उत्तरांतरवाक्यं नाम । २१. प्र-नास्ति ॥

३८ म-चिकीर्षे समुद्र-योगं दंघे लंका-चघे मनः ।

N] दिधक्षुः सर्व-भूतानि युगोऽन्त इव पावकः ॥७॥ [N

C अग्रे याहि वलस्याऽस्य नील मार्गम् अवेक्षितुम् ।

१८] वृत्तः शत-सहस्रेण वानराणां तरस-विनाम् ॥८॥ [१०

६ फल-मूल-चता नीलं शीत-कानन-वारिणा ।

१९] पथा मधु-मता चाऽऽद्यु सेनां सेना-पते नय ॥९॥ [११

दूषयेयुर् दुर-आत्मानः फल-मूलम् अथोदकम् ।

२०] राक्षसाश्चोपि रक्षेयाम् तेभ्यस्त्वं नित्यम् उद्यतः ॥१०॥ [१२

निम्नेषु गिरि-दुर्गेषु वनेषु च नखोऽऽयुधाः ।

२१] अभि-पत्याऽभि-पश्येयुः सर्वे तेषाम् इदं वल्लम् ॥११॥ [१३

सागरौष-निर्भं भीमेम् अग्राऽनीकं महा-वल्लम् ।

२३] कपि-सिंहाः म-कर्षन्तु सर्वे कुक्षि गिरेर् इव ॥१२॥ [१५

गैजश् च गज-संकाशः शरभश्च च रणोत्कटः ।

१. फ-प्रचिकीर्षत० । म-प्रचिकीर्षुः । २. फ-लंकाचलवधे ।

३. म-दध्रे लंका० । ४. ल२-पुनः । ५. आ-दिधक्षुः । ६. ल२-दिधक्षुरिव ॥

७. आ-वृत्तं ॥ ८. फ-चैत्र । म-वीर । ९. आ फ रा प्र म-पथा ।

च-पंथा । १०. आ फ-मधुमत्तायाश्च । ११. रा प्र म-सेनापते नवेः ।

फ ल१ ल२-सेनापतेर ॥ १२. अ-भोजनं च सुसम्पन्नं । फ-दूषयेयुर्महात्मानः ।

१३. अ-रक्षसा यदि ॥ १४. फ रा-सर्वेषु । १५. ल१-परित्यासु मला-

मुधाः । रा-वनेषु परित्यामुधाः । १६. आ-सर्वेषामिह तद्वलम् । च-

सर्वेषामिदं तद्वलम् । १७. अतः परमधिकः पाठः—फ-यद्यपार्थवलं किञ्चित्तिदि-

देवावतिष्ठतु । एतद्धि कृत्यं घोराणां विक्रमेण्प्रयुज्यते ॥ १८. अ-

निमा । १९. अ-भीमां उवासीकं महाबलः । च प्र व ल१ ल२-

मथानीकं म० । फ-०कं महाबलाः । २०. आ फ

व ल१ ल२-अ-मपि ॥ २१. अ-०इव राजसंकप्ताः । ल२-

२२. ल२-शरभाश्च रणोत्कटाः ।

[वं-७३]= [एकसप्ततितमः सर्गः] = [दा-४]

श्रुत्वा हेनूमतो वाक्यं रामो रिपु-निघ्न (१पू) दनः ।

१३] सु-ग्रीवं विपुल-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

अस्मिन् मुहूर्त्ते सु-ग्रीव प्र-याणम् अभि-रोचये ।

१४] युक्तो (१क्ते) मुहूर्त्तो (१र्त्ते) वि-जयः प्राऽऽप्तो मर्ध्यं दिवा-करः २ [३

फाल्गुन्याम् (१व्) उत्तरे ह्य अर्स्यं मम चैवाऽर्थ-साधने ।

१५] अभिप्र-याम्यं सु-ग्रीवं सर्वाऽऽनीक-समावृताः ॥३॥ [६

निमित्तानि च धन्यानि यानि प्रादुर्-भवन्ति मे ।

१६] नि-हस्य रावणं सीताम् आ-हरिष्ये न सं-शयः ॥४॥ [७

उपरिष्ठाद् हि नयनं स्पन्दमानम् इवाऽन्-अघ ।

१७] वि-जयं समनुप्राऽऽप्तं शंसतीऽव मेनो मेमे ॥१५॥ [८

सीतां श्रुत्वाऽभि-यानं च प्राणान् सं-धारयिष्यति १ ।

N] जीवितोऽन्तेऽमृतं दृष्ट्वा हित्वा मृत्युम् इवाऽऽतुरः ॥६॥ [५

१. च प्र ष म ल, ल२ अ-हेनूमतो ॥ २. अ-०रोचयः । फ प्र म-०रोचते । च-०रोचय । ३. अ-मुहूर्त्ते विजयः प्राप्तो युक्तो मर्ध्यं । प्र ल२-युक्तो मुहूर्त्तो विजयो मर्ध्यं प्राप्तो ॥ ४. फ-उत्तरा-फाल्गुनी इत्य । च प्र-उत्तराफाल्गुनी इत्य । रा-उत्तराफाल्गुनी इत्य । ष म ल, ल२-उत्तराफाल्गुनी इत्य । ५. फ च-०साधिनी । रा-०साधनी । ६. फ रा प्र ष म ल, ल२-०प्रयामि । च-०प्रयासे । ७. ल२-सुग्रीवं । ८. ल-भयानीक० । फ च रा प्र ष म ल, ल२-सर्वाऽनीक-समावृताः ॥ ९. फ अ-हि ॥ १०. प्र ल२-धारयिष्यति जीवितम् । फ-स्पन्दमानमिदं मम । ११. फ-महामते । १२. प्र ल२-नास्ति ॥ १३. फ-श्रुत्वा सीता प्रयाणं मे । म अ-०भियानं मे । १४. रा ष म-सीता च श्रुत्वाभिज्ञानं धारयिष्यति जीवितम् । प्र ल२-नास्ति । १५. व प्र म-यथा चैवामृतं । ल, ल२-तथा चैवामृतं । १६. आ-हवापराः । रा - प्र ष म ल, ल२-इयामराः ॥

- १८] म-चिकीर्षे समुद्र-योगं देवे लंका-वधे मनः ।
 N] दिवर्तुः सर्व-भूतानि युगोऽन्त इव पावकः ॥७॥ [N
 C अग्रे याहि बलस्याऽस्य नील मार्गम् अवेक्षितुम् ।
 १८] वृत्तः शत-सहस्रेण वानराणां तरस्-विनाम् ॥८॥ [१०
 १९] फल-मूल-वता नीलं शीत-कानन-वारिणा ।
 १९] पर्या मधु-मतो चाऽऽद्ये सेनां सेना-पते नयं ॥९॥ [११
 दूषयेयुर् दुर्-भात्मनः फल-मूलम् अपोदकम् ।
 २०] राक्षसाश्चोपि रक्षेयास्तेभ्यस्त्वं नित्यम् उद्यतः ॥१०॥ [१२
 निम्नेषु गिरि-दुर्गेषु वनेषु च नखोऽऽयुधाः ।
 २१] अभि-पत्याऽभि-पश्येयुः सर्वे तेषाम् इदं वेलम् ॥११॥ [१३
 सागरौघ-निभं भीमम् अप्राऽनीकं महा-वेलम् ।
 २३] कपि-सिंहाः प्र-कर्पन्तु सर्वे कुट्टि गिरेर् इव ॥१२॥ [१५
 गजैश्च गज-संकाशैः शरभैश्च रणोत्कटैः ।

१. फ-प्रचिकीर्षत० । म-प्रचिकीर्षुः । २. फ-लंकावलवधे ।

३. म-दग्धे लंका० । ४. ल२-युगः । ५. आ-दिवर्तुः । ६. ल२-दिवर्तुः ।
 ७. आ-वृत्तं ॥ ८. फ-वैव । म-वीर । ९. आ फ रा प्र म-यथा ।
 च-यथा । १०. आ फ-मधुमत्तापाद्यु । ११. रा प्र म-सेनापते नवे ।
 फ ल१ ल२-सेनापतेर् ॥ १२. अ-भोजनं च सुखम्वयं । फ-दूषयेयुर्महात्मानः ।
 १३. अ-रक्षसा यदि ॥ १४. फ रा-सर्वेषु । १५. ल१-परित्यागु नखा-
 युधाः । रा-वनेषु परित्यागुधाः । १६. आ-सर्वेषामिह तद्वत् । च-
 सर्वेषामिदं तद्वत् । १७. अतः परमधिकः पाठः—फ-यच्च पार्श्ववर्त किञ्चित्तिदि-
 ईवावतिष्ठतु । एतदि कृत्यं घोरस्यां विक्रमेण प्रयुज्यते ॥ १८. अ-
 निमां । १९. अ-भीमां वरानीकं महाबलः । च प्र य म ल१ ल२-
 भीममथानीकं म० । फ-०कं महाबलः । २०. आ फ
 च प्र-य ल१-ल२-अ-भवि ॥ २१. अ-०द्वय राजमंकताः । ल२-
 गजाश्च गजसंकाशाः । २२. ल२-शरभाश्च रणोत्कटाः ।

२४] गवाऽक्षश् चाऽग्रन्तो यातुं गवां दृष्यै इवर्षमैः ॥१३॥ [१६

वीरो वानर-वाहिन्या वानरौघे-वतां (१न्तं) तथो ।

11] बलस्य दक्षिणं पार्श्वम् ऋषभैः परि-रक्षतु ॥१४॥ [१७

गन्ध-हस्ती च दुर-धर्मम् तरस्-नी गन्ध-मादनः ।

२६] यातु वानर-वाहिन्या वामं पार्श्वम् अधि-ष्ठितः ॥१५॥ [१८

यास्यामि बल-मध्येऽहं बलौघं अनु-पालयन् ।

२७] अधि-रुह्य हनूमन्तम् ऐरावणम् इवाऽरि-हा ॥१६॥ [१९

अंगदेनेषु-मात्रेण लक्ष्मणोऽनन्तरं मम ।

२८] भूत-यानेन भूतेशो द्रविणाऽधि-पतिर्यथा ॥१७॥ [२०

जाम्बवांश् च सु-पेणेश् च वेग-दर्शी च वानरः ।

२९] ऋक्ष-राजश् च दुर-धर्मः कैलां रक्षन्तु मे स्वयम् ॥१८॥ [२१

यदि मे सागरो मार्गं प्र-स्थितस्य न दास्यति ।

N] ममाऽस्त्र-बल-निर्दग्धो भविष्यत्य् अपरो मेरुः ॥१९॥ [N

राघवस्य वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवो वाहिनी-पतिः ।

३०] व्या-दिदेश महा-वीर्यान् वानरान् वानरर्षभः ॥२०॥ [२३

ते वानर-गणाः सर्वे सं-मन्य च युयुत्सवः ।

१. ल_१-गवयश् । ल_२-गवयाश् । २. ल_२-यान्तु । ३. अ-

पृष्ठ । फ-पृष्ठ । ४. ल_२-माः ॥ ५. प्र च अ-वामपार्श्वमधिष्ठितः ।

रा घ म ल_१ ल_२-वामं पार्श्वमधिष्ठितः । आ-वानरौघवती तथा । ६. आ-

ऋषभः । ७. ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ८. फ रा प्र घ म-हस्तीव । ९.

प्र-वामपा० । १०. ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ११. अ-बलौघं परिपालयन् ॥

१२. आ-अंगदेन तु मा० । अ-अंगदे तेषु मा० । ल_१-पुमंग्रेण ।

१३. अ-लक्ष्मणोऽनन्तरं । १४ ल_२-भूतेश द्रविणाधिपते यथा ॥

१५. फ-सुपेनश्च । १६. फ-मेघदर्शी च । आ-वेगदर्शीव । १७.

घ-करया रक्षन्तु । प्र म-रक्षयां रक्षन्तु ॥ १८. ल_१-भविष्यति पुरो मम ।

रा प्र घ म ल_१ अ-अपरो मम । १९. आ रा च प्र घ म ल_१ ल_२ अ-

नास्ति ॥

३१.] गुहाभ्यः शिखरेभ्यश्च ततः पुप्लुवरे द्रुतम् ॥२१॥ [२४

सागरौघ-निभं घोरं तद् वानर-चलं महत् ।

N] वि-ससर्प महा-वेगं भीम-वेग इवाऽर्णवः ॥२२॥ [४०

तस्यै दागरथी मध्ये बलस्य कपि-कुञ्जरी ।

N] आ-पुप्लुवाते तूर्णं तौ सद्-अश्वाश्च इव वेगितौ ॥२३॥ [४१

कपिभ्याम् उहामांनौ तौ शुश्रुभाते नरपभौ ।

N] महद्भ्याम् इव सं-दृष्टौ ग्रहाभ्यां चन्द्र-भास्करो ॥२४॥ [४२

सर्व-वानर-राजेन लक्ष्मणेन च पुजितः ।

३२.] जगाम रामो धर्माऽऽत्मा स-सैन्यो दक्षिणां दिशम् २५ [२५, ४३

शतैः शत-सहस्रैश्च च कोटीभिश्च च सैहस्र-शः ।

३३.] वानराणां सु-घोराणां श्री-मतां परि-वारितः ॥२६॥

३४पू.] तं यान्तम् अनु-याति स्म महती हरि-वाहिनी । [२६

N] सौ स्म याति दिवा-रात्रौ प्र-वेहन्ती नदी रय्या ॥२७॥ [N

N] तं विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [N

१. अ-मृशं । च-० रेऽद्भुतम् ॥ २. फ अ-भीमं । ३. अ-प्रस० ।

४. अ-०वे॥ ५. ल, -तस्या । ६. प्र-दासत्थी । ७. अ-०सत्तमौ । ८. आ-

भापुप्लुवे, महार्णवौ । च-भाप्लुवाते तु पूर्णं तौ । रा व म-०ते तु विक्रम्य ।

प्र ल, -०ते ततः द्रुतः । ल, -पुप्लुवाते तु विक्रम्य । ९. अ-सत्तमौ ॥

१०. च-आदह्यमाणौ । रा व-आहती । प्र ल, ल, -आरहन्तौ ॥

११. प्र ल, ल, अ-ततो । १२. च-सु० ॥ १३. अ च प्र ल, रा व

म ल, -कोटिभिश्च । १४. रा व म ल, -समन्ततः । १५. फ-नास्ति ॥

१६. आ-तत्तत्तमनु० । १७. च-याभिर्दिवा० । रा ल, -याति दिवारात्रं । व

ल, -याभिर्दिवारात्रं । १८. आ च रा व-महती हरिवाहिनी । प्र-सागरं

ते समागताः । म-प्रीतिमन्तोऽनुजग्मतुः । ल, -दिवेत्थारम्य ० नीत्यन्तस्त्रुटिताः ।

१९. फ अ-नास्ति । २०. च-संविध्यं । आ-सा वि० । प्र व म ल, -

स विध्यं । ल, -ते विध्यमि० ।

- ३४उ] प्र-दृष्टाश् च प्र-भत्ताश् च सुग्रीवेणाऽभि-पालिताः ॥२८॥
 आ-प्लवन्तः प्लवन्तश् च गर्जन्तश् च प्लवं-भामाः ।
 ३५] श्वेदन्तो धावमानाश् च व्रजन्तश् च प्र-दक्षिणम् ॥२९॥ [२७
 भक्षयन्तः सु-गन्धीनि मधूनि च फलानि च ।
 ३६] उद्-हरन्तो महा-दृक्षांश् छैल-शृङ्गाणि चैव हि ॥३०॥ [२८
 अन्योऽन्यं सहसा दत्ता भुजैर् आ-हृत्य पातिताः ।
 ३७] पतितान् उव-क्षिपन्त्य अन्ये पातयन्तस् तथाऽपरान् ॥३१॥ [२९
 रावणो नो नि-हन्तव्यः सर्वे च रजनी-चराः ।
 ३८] इति गर्जन्ति हरयो राघवस्य संमीप-तः ॥३२॥ [३०
 पुरस्ताद् पेनसो वीरो नलैः कुमुद एवं च ।
 ३९] पन्थातं शोधयन्ति स्म वानरैर् बहुभिः सह ॥३३॥ [३१
 मध्ये तु राज्ञौ सु-ग्रीवो रामो लक्ष्मण एव च ।

१. अ-प्रहृष्टा मुदिता सर्वा । फ-प्रहृष्टा मुदिताः सर्वे । रा ब ल, ल_२-प्रहृष्टाश्चाप्र० । २. फ-सुग्रीवपरिपालिताः ॥ ३. फ अ-नदन्तश्च । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-दिवानिशम् । ५. अ-श्वेदन्तो विवदन्तश्च जग्मुस्ते दक्षिणां दिशम् । फ-श्वेदन्तो विरमन्तश्च जग्मुस्ते दक्षिणां दिशम् ॥ अतः परमधिकः पाठः-फ अ-शतैः शत-सहस्रैश्च कोटिभिर्युतैरपि । अर्बुदैर्बुद्-शतैर्बानरेन्द्रो महाबलः ॥ वानराणां सुघोराणां श्रीमतां परिवारितः । अफच ॥ ब प्र म ल, ल_२-दृष्टाः किलकिलायन्तः शिलापादपयोधिनः ॥ ६. फ अ-भक्षयन्ति । ७. रा-फलानि च मधूनि च ॥ ८. अ-अन्योन्यं सह संदृष्टा निपतन्ति क्षिपन्ति च । फ-अन्योन्यं सह स दृष्टा स्वभुजं निक्षिपन्ति च । ९. फ अ-पतितान्श्रेष्ठिपन्त्ये पातयन्त्यपि चापरे । अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र ब म ल, ल_२ अ-मैथिलीमानयिष्यामो हत्वा तं राक्षसं रणे । लङ्घां च विधमिष्यामः सर्वाश्च रजनीचरान् ॥ १०. फ अ-नास्ति । ११. अ-तु सन्निधौ । फ-च सन्निधौ ॥ १२. आ अ-पनशो । १३. च अ-नीलः । १४. आ-मे वच । १५. ल, ल_२-शोधयन्ति । १६. फ-बहुभिर्हताः । ल, ल_२-बहुभिस्सह ॥ १७. फ रा प्र ब म ल, ल_२-राजा तु ।

- ४०] हरिभिर् बहुभिर् भीमैर् दृताः शत्रु-निर्वहणैः ॥३४॥ [३२
हरिः शत-चलिर् भीमः कोटीभिर् दशभिर् दृतः ।
- ४१] दक्षिणं पक्षम् आ-श्रित्यै ररक्ष हरि-बाहिनीम् ॥३५॥ [३३
कोटी-शत-परिवारः केशरी पनसो गजः ।
- ४२] कक्षश् चाऽति-बलः पार्श्वेषु एकं सैन्यम् अपालयत् ३६ [३४
अंगदो जाम्बवांश् चैव वानरैर्-समन्वितौ ।
- ४३] सु-ग्रीवं पुर-तः कृत्वा जयनं सं-ररक्षतुः ॥३७॥ [३५
तेषां सेना-पतिर् वीरो नीलो वानर-पुंगवः ।
- [N] सं-पतनं पुंवतां श्रेष्ठः स्वं-चलं पर्य-अपालयत् ॥३८॥ [३६
दधि-मुखः प्र-जंघशै च जंमोऽय शरभैः कपिः ।
- [N] सर्वे पार्श्वान्य् अधावन्त रक्षणाऽर्थं नृपाऽऽज्ञया ॥३९॥ [३७
अथाऽगद-भैतो रामं लक्ष्मणः पर-वीर-हा ।
- ४९] उवाच परि-पूर्णाऽर्थं वचनं प्रति-भानवान् ॥४०॥ [४४
अवाऽऽप्य सीतां वैदेहीं हत्वा रावणम् आ-हवे ।
- ५०] समृद्धाऽर्याः समृद्धाऽर्या यास्यामो नगरीं ततः ॥४१॥ [४५

१. फ अ ब-चलिभिर्हरिभिर् ॥ २. फ रा प्र ब म ल, ल२ अ-
कोटिभिर् । ३. अ-पाशंगेकमवदध्य । फ-दक्षिणं पार्श्वमावाप ॥ ४. रा-
कोटि० । ५. अ-केशरी । ६. अ-पनसो । रा-पनसा । ७. रा प्र ब
ल, ल२-सैन्यस्य चावृणोत् । ८. फ-जाम्बवान् क्रमुदश्चैव क्रमुदश्च बहुभिर्भूतः ।
९. अ-नास्ति ॥ १०. म ल, -अपयन् लवतां । आ-सपत्यपवता । ११. फ च रा प्र
म ल२-सपलं परिपालयत् । १२. अ फ-दरीमुखः । च रा ब ल२-दधोमुखः ।
१३. अ फ-प्रमज्जश्च । प्र-प्रजंघश्च । १४. अ-जंमोयशरदः । च रा ब
ल, -जंघोय स० । प्र-जंघोय स० । १५. फ अ-सर्वतस्तं ययुर्वेतास्यत्-
यन्तः लवंगमाः । म ल, -नास्ति । १६. फ रा च ब म प्र ल, ल२-
१८-त ३९-त श्लो०, व्यत्यासेन पठितौ । १७. आ-० गजो । १८. आ-
० भावयत् ॥ १९. फ रा प्र ब ल, ल२-समृद्धार्थं समृद्धार्थः ॥

महान्तीऽह निमित्तानि दिवि भूर्मां च रावन् ।

५१] शुभानि तव दृश्यन्ते प्रसन्नान् अर्थ-सिद्धये ॥४२॥ [४६

अनु-वाति शिवो वायुः सेनाया वि-जयाऽऽवहः ।

५२] पूर्ण-वल्गु-स्वरा हीऽमे प्र-वदन्ति मृग- द्विजाः ॥४३॥ [४७

प्रसन्नाश् च दिशः सर्वाः प्रसन्नश् च दिवा-करः ।

५३] उशनाश् च प्रसन्नाऽर्चिर् वि-मलो भार्गवः स्थितः ॥४४॥ [४८

तेजसा च प्र-दीप्यन्ते प्रवि-शुद्धा महर्षयः ।

५४] अर्चिष्मन्तश् च सं-यान्ति ध्रुवं सर्वे प्र-दक्षिणम् ॥४५॥ [४९

त्रि-शंकुर् वि-मलो भाति राजर्षिः स-पुरोहितः ।

५५] पिता-महः पुरोऽस्माकं भवायै तव (वा) धि-ष्ठितैः ॥४६॥ [५०

वि-मले ते वि-रोचेते वि-शाखे निरुप-द्रवे ।

५६] नक्षत्र-वरम् अस्माकम् इक्ष्वाकूणां महा-रथं ॥४७॥ [५१

नैर-ऋतां निर-ऋतानां च नक्षत्रम् अप-रंज्यते ।

५७] मूलं मूलं-वता स्पृष्टं दीप्यते घूम-केतुना ॥४८॥ [५२

१. आ-पूर्वं फल्गुस्वरा । फ-पूर्वं वल्गु० । च-पूर्वं फल्गुम्युत्तराहो ।

५. रा-पूर्वं फल्गुम्युत्तरा मे । व-पूर्वं फल्गुम्युत्तराहो मे । प्र-पूर्वं फल्गुम्युत्तरा च ।

म-पूर्वं फल्गुम्युत्तराहो । ल_१-पूर्वं फल्गुम्युत्तराहो । ल_२-पूर्वं फल्गुम्युत्तराश्च ॥

२. आ-उशना च ॥ ३. च-प्रतिशुद्धा । प्र व म ल_१ ल_२-अतिशुद्धा ।

४. अ-पञ्चविंश ॥ ५. आ-उव भावाय धिष्ठितः । अ-तव भावाय

धिष्ठितः ॥ ६. च रा प्र व म अ-च । ल_१-न । ७ ल_१-विरोचन्ते विशालो ।

८. आ-नक्षत्राणां चरोऽस्माकम् । अ-निलव्रतम् । ९. आ अ-महारथः ।

१०. प्र व ल_१ ल_२-नाष्टि ॥ ११. आ च प्र-नैरुते नि० । अ-

नैरुतानां च सर्वेषां । रा व म-नैरुतं निरुतानां च । ल_१-नैरुतां निरुतानां

च । ल_२-नैरुते नैरुतानां तु । १२. अ-उपयुज्यते । फ-अपि राजते ।

च प्र-अपराज्यते । रा-अरमुज्यते । १३. आ-मूलं । १४. ल_२-

मधवता । १५. फ-स्पृष्टं । च-स्पृष्टं ॥

सर्वयैषां विनाशोऽयं राक्षसानाम् उप-स्थितः ।

५८] कालः, काल-परीतानां नैक्षत्रे(त्रि-) ग्रह-पीडिते(तिः) ४९ [५३

प्रसन्नाः सु-रसार्शं चाऽपो वनानि फल-वन्ति च ।

५९] प्र-वात्यै अभ्य-अधिको गन्धैर् वर्चन्ते पुष्पिता द्रुमाः ५० [५४

व्य-ऊढानां कपि-सैन्यानां प्र-काशो विप्र-काशते ।

६०] देवानाम् इव सैन्यानां सं-ग्रामे तारका-मये ॥५१॥ [५५

एतद् आश्चर्यम् ईक्ष्यं त्वं प्रीतो भवितुम् अर्हसि ।

६१] इति भ्रातरम् आ-श्वास्यं प्रणयालं लक्ष्मणोऽन्व-अपात् । [५६

N] निमित्तानि च संप्रेक्ष्य रामः प्र-मुदितोऽभवत् ॥५२॥ [N

ईश्वर्ये सेनापणे सुन्दर-काण्डे सेना-प्रकर्षे

नामैकसप्ततिर्वैमः सर्गः ॥७१॥

—:—

१. अ-सर्वधैव विनाशाय । फ-०पां विनाशाय । २. च-त्राय । म-

कालका-०। ल-०-घोरका-०। आ फ अ-उतः ३. अ-०त्रे ग्रहपीडितौ । फ-०ग्रग्रह-

पीडितः । ४. फ-विमलाए । ल-०-सरसाश् । ५. आ-प्रवातोऽभ्यधिको गंधे ।

अ-प्रवाति विविधो गंधो । च रा प्र व म ल-०-धिको गंधो । ल-०-प्रवात्यभ्यधिकं-

गंधो ॥ ६. आ-म्यूहानी । च-म्यूहानां । ७. आ च ल-०-सेनानां ।

८. ल-०-प्रकाशैर्विप्रकाशतेः । ९. ल-०-दैवानाम् ॥ १०. अ-एतदर्थं समीक्ष्य ।

फ-एतदार्यं समीक्ष्य ॥ ११. आ-आख्याय प्रणम्य । अ-आश्वास्य परया ।

१२. म-लक्षणानि । ल-०-लक्ष्मणानि ॥ १३. आ-अर्पे रामीयणे ।

ल-०-इति सु-०। १४. अ-निमित्तदर्शनं नाम । रा प्र म ल-०-सेनाप्रकर्षणं

नाम । व-सेनाप्रकर्षे नाम ॥

[वं—७३, ७४] = [द्विसप्ततितमः सर्गः] = [दा—४]

अथाऽऽवृत्त महीं कृत्वा जगाम महती चमूः ।

६२] कक्ष-वानर-सम्पूर्णा नख-दंष्ट्रा-प्रहारिणी ॥१॥ [५७

कराऽग्रैश् चरणाऽग्रैश् च वानरैर् उद्धतं रजः ।

६३] भीमम् अन्तर्-दधे लोकं नि-वार्य सवितुः प्रभाम् ॥२॥ [५८

सां स्म याति दिवा-रात्रौ महती हरि-वाहिनी ।

६५] प्र-हृष्टा मुदिता सर्वा सु-ग्रीवेणाऽभि-पालिता ॥३॥ [७०

जवेन त्वरितो यान्ति वानरा बल-दर्पिताः ।

६६] संमा-निनीपवः सीतां मुहूर्त्तं नाऽवसन् कचिद् ॥४॥ [७१

एवं ते हरि-शार्दूला गच्छन्तो बल-दर्पिताः ।

४५] पेर्यन्ति स्मै गिरि-श्रेष्ठं विन्ध्यं द्रुम-लैताऽऽकुलम् ॥५॥ [N

७४स.] ततः पादप-संवाधं नाना-द्विज-लैताऽऽकुलम् ।^{१०}

१] विन्ध्यं पर्वतम् आ-साद्य वानरास्ते समाऽरुहेन् ॥६॥^{१०} [७२

१. अ-अवाप्त्य । २. प्र व रा म ल, ल_२-सर्वा । ३. आ-०संपूर्णा ।

४. आ-०णात् ॥ ५. प्र-निर्वार्य ॥ ६. म-संप्रयातो । प्र-सा प्रयाति ।

रा व-सा प्रयाता । ल_१, ल_२-सा स्म याता । ७. रा प्र व म-०रात्रं । ८. फ-प्रह-

ः द्रुमः । ९. आ-सर्वे । प्र-चैव । च-सर्वाः । फ-रम्भा । १०. आ-

-ताः । प्र-०तं । फ-०ता ॥ ११. च-वरितं । १२. ल_१-समाभि-

जीक्षवः । फ अ-आनयिष्यामहे । १३. च प्र रा व म फ अ-नाथसन् ॥

१४. आ ल_२-अपश्यन्तः । फ-यदयन्ति हि । १५. ल_१-यदयन्ति स । ल_२-

गिरिविन्ध्यं नानादुः । ल_१-०श्रेष्ठ विन्ध्यदुः । प्र-गिरि विन्ध्यं नानादुः । अ-

-०श्रेष्ठं विदुर्द्रुमलताकुलम् ॥ १६ रा ल_१-०समाकुलम् । प्र म-०गणा-

कुलम् । १७. व-यास्ति । १८. ल_१-विष्यन् । फ-दिष्यन् ।

१९. ल_१-वानरस्त्वं समावहं । फ-समारूढा प्लवंगमाः । २०. अ-नास्ति ॥

काननानि विचित्राणि नदीः प्रसवणानि च ।

२] पश्यन् अयं ययौ रामो विन्ध्यस्य मलयस्य च ॥७॥ [७३

चम्पकांस् तिलकांश्च चूतान् अशोकान् सिन्धु-वारकान् ।

३] कैर-वीरांस् तिन्दुकांश्च च भञ्जन्तश्च पुष्प-गमाः ॥८॥ [७४

फलान् अमृत-कल्पानि मूलानि सुरभीणि च ।

६पू] भक्षयन्तो महा-वेगाः प्र-ययुस् तत्र वानराः ॥९॥ [९०

७३] द्रोण-मात्र-प्रमाणानि लम्बमानानि वानराः ।^१

यैधुः पिबन्तो मिष्टानि मधूनि मधु-पिग्गलाः ॥१०॥ [९१

८] पादपान् अव-भञ्जन्तो वि-कर्षन्तस् तथा लताः ।

वि-धमन्तो गिरि-वेरान् प्र-यैयुर् वीनरर्पमाः ॥११॥ [९२

९] वृक्षाद् एके तु नर्दन्तः कपयो मन्दैर्दृषिताः ।^१

१. आ-नदः । रा च ल_१ अ-नदी । २. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-अपि । ३. आ-रा ॥ ४. रा प्र व म ल_२-चम्पकांस् । अ-चम्पकास् । ५. फ-तिलकाशोकान् पिप्पलान् । अ-तिलकाशोकान् पिप्पलीन् । आ-शोकाद् । ६. आ च फ-सिन्धु० । ७. ल_२-तिन्दुकांश्च वीरांश्च । म-तिन्दुकांश्च वीरांश्च । फ अ-करवीरांस्तमालांश्च । ८. प्र रा व ल_१-रुजन्ति स्म । म-रुजन्ति स्म । आ-प्रजन्ति स्म ॥ ९. ल_१-फलानि मृत० । १०. फ अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—फ रा व म ल_१ ल_२ अ-पुष्पाण्यतिसुगन्धीनि मूलानि च फलानि च । धर्मजुर्वानरास्तत्र पादपातां बलोत्फटाः ॥ ११. अ-यलमा० । १२. प्र-नास्ति । १३. अ-जम्बुः पिबन्तः लङ्घा ॥ १४. रा प्र व म ल_१ ल_२—वर । १५. अ-ययुस्ते पुष्पगर्पमाः ॥ १६. व ल_२-वृक्षानेके न मर्दन्तः । रा ल_१-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । म-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । प्र-वृक्षानेके मर्दयन्तः । च-वृक्षानेके तु नर्दन्तः । १७. रा प्र व म ल_१ ल_२-मधु० । १८. फ-वृक्षा-श्चैके तु कपयो नवन्तो बलदर्पिताः । अ-वृक्षाश्चैके तुपयन्ति नदीस्यो बलदर्पिताः । अतः परमधिकः पाठः—फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-वृक्षेभ्यो निपतन्ति स्म प्रलम्बन्त्यपि चापरे ।

- अन्यस्मिन् नि-पतन्ति स्म प्लवमानाः पुवं-गमाः ॥^११२॥ [९३
 १०] वभूव वसुधा तैस् तु सम-पूर्णा मधु-पिगलैः^५ ।
 ११पू] यथा कैलम-केदारैः पकाऽग्रैश् च वसुं-धरा ॥^७१३॥ [९४
 १३उ] स विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [९७पू
 N] वनानि चाऽर्घ्य अति-क्रम्य नदीश् च विमलोदकाः॥१४॥ [N
 १४पू] आ-ससादाऽऽनुपूर्व्येण समुद्रं भीम-निस्वनंम् । [९७उ
 N] अनिलोद्धेतम् आकाशं प्र-वर्णिगैतम् इवोर्मिभिः ॥१५॥ [N
 ११उ] महेन्द्रम् अथ सैम्प्राऽऽप्तो रामो राजीव-लोचनः ।
 अध्याऽरोहन् महा-बाहुः शिखैराऽग्रं सु-पुष्पितम् ॥१६॥ [९५
 १२] स तच्च छित्तरम् आ-सौद्य रंमो दशरथाऽऽत्म-जैः ।
 १३पू] कूर्म-मीन-ज्ञपाऽऽकीर्णम् अपश्यत् सलिलाऽऽर्कम् ॥१७॥ [९६
 १४उ] अव-हेत तैतश् चांऽऽशु वेण-वनम् उपाऽगैतम् ।
 रामो रमयतां श्रेष्ठः सु-ग्रीवंश् च स-लक्ष्मणः॥१८॥^{१३} [९८
 १५] अथ धौतोपल-शिखीं तोयौघैः सहसाऽऽवृताम् ।

१. प्र म ल_२-अन्वे च । २. आ-प्रवेपमानाः । ३. फ
 रा व ल, अ-नास्ति ॥ ४. अ-०ले । ५. व-कालम० । ६. व म ल_२-
 वसुन्धराः । ७. अ-यथा शरारिकेदारैरपि पकैः समावृताः ॥ ८. अ-
 चानितिक्रम्य ॥ ९. अ-०पूर्वेण । १०. अ-०दर्शनम् । ११. प्र रा व मं
 अ-०वृत्तम् । १२. प्र व रा म-आकाशे । १३. आ-भवस्थितम् । अ-
 प्रचलत् । रा प्र व म-व्यवस्थितम् ॥ १४. अ-महेन्द्र प्रथमं प्राप्तो । फ
 व रा प्र व म ल, ल_२-अथ सप्राप्य । १५. अ-शिखिराम ॥ १६. फ अ-
 तं शिखरमारुह्य । १७. अ-रामः सुग्रीवमवधीत् । १८. अ-कूर्ममीनसमाकीर्णं
 सपश्यत् सलिलाशयं ॥ १९. रा व म ल, ०-तौघैः । २०. आ व म
 रा प्र ल, ल_२-जगामाशु । २१. रा प्र व म ल, ल_२-अनुत्तमम् ।
 २२. फ-सुग्रीवः सहलक्ष्मणः । २३. अ-नास्ति ॥ २४. ल, ०-शिल ।
 २५. फ-सहस्रोदताम् । ल, ०-महसा वृत्तम् ।

वेलाय आ-साद्य वि-पुलां रामो वचनम् अब्रवीत् ॥१९॥^१ [१९

१६] एते वयम् अनुप्राऽऽप्ताः सु-ग्रीव वरुणोऽऽलयम् ।

सं-तौरश् चिन्त्यताम् अत्र पूर्वं यः प्रसम्-अर्थितः ॥२०॥^२ [१००

१७] अतः परम् अ-गायोऽयं सागरः सरितां पतिः । [१०१पू

सम्प्राऽऽप्तो मन्त्र-कालो नः सागरस्याऽऽथ लंघने ॥२१॥ [१०४उ

N] इहेदानीं वि-चिन्त्यो हि नयः पूर्वं समा-हितैः । [N

न चाऽयम् अन्-उपायेन शक्यम् तर्तुं कथञ्चन ॥२२॥ [१०१उ

१८] तद् इहैव समो-विष्य मन्त्रः सं-चिन्त्यतां सखे ।

१९पू] यथेदं वानर-बलं पा(१प)रं पारम् अवाऽऽप्नुयात् २३ ॥ [१०२

स्वां स्वां सेनोम् अति-क्रमेण्य मां च केचित् कथञ्चन ।^३

N] गच्छन्तु वानराः 'स्वैरं ज्ञेयं छन्नं भयं हि नैः' ॥२४॥ [१०५

१९उ] इत्य-एवं स महा-बाहुः सीता-हरण-कर्षितैः ।

२०पू] रामः सागरम् आ-साद्य वासम् आ-ज्ञापयत् तदा ॥२५॥ [१०३

२२उ] रामस्य वचनं श्रुत्वा 'सु-ग्रीवः सह-लक्ष्मणः ।'^४

१. फ-रामः सुग्रीवम् । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ-लवणोदधिम् ।

४. आ-संभारम् । ५. आ-देवैर्यो मथितः पुरा । ल_१-पूर्वं यः प्रसमुत्थितः ॥

६. आ-परमयाप्रायो । अ-परमपारोयं । ७. प्र व रा म ल_२-सागरस्य च

लंघने । आ-सागरस्याथ वंघने । फ च-सागरस्यावलंघने । अ-

०य लंघनो ॥ ८. प्र-एहि धानी ॥ ९. फ-समादिश्य । १०. अ-संम-

न्यतां ॥ ११. अ-सेनां समुत्सृज्य । १२. अ-मां । १३. आ-'तदिहैव'

इत्यारभ्य 'कथञ्चन' इत्यन्तः पाठो नास्ति । १४. प्र ल_२-सर्वे वासार्थं

सुसमाहिताः । रा व म ल_१-स्वैरं वासार्थं सुसमाहिताः । च-स्वैरं ज्ञेयं

छन्नं भयं हरिः । अ-शूरा ज्ञेयं छिन्नं भयं हि नः ॥ १५. आ-०-कर्षितः ।

१६. च रा प्र व म ल_१ ल_२-आज्ञापयन् च सः ॥ १७. रा व म ल_१ ल_२-

समुप्रीयाः सहलक्ष्मणाः । १८. अतः परमधिकः पाठः-फ प्र च रा व म

ल_१ ल_२ अ-भीमगंभीरनिर्घोषाः प्राज्यसत्त्वा महाबलाः ।

+अ-भीमं गंभीरम् । च रा व म-भीमनिर्घोषगंभीराः । अ-प्राज्यसत्त्वा महाभवाः ।

स-सैन्यकोऽवसत् तीरे दक्षिणस्य महोदधेः ॥२६॥ [१०६

२३] वि-रराज समीप-स्थं सागरस्य वैलं च तैत् ।

साधु-वीरै-जलः श्रीमान् द्वितीय इव सागरैः ॥२७॥ [१०७

२४] वेला-वनम् उपाऽऽगम्य ततस् ते हरि-पुंगवाः ।

२५पृ] विनि-विष्टाः परं पारं कांक्षमाणा महोदधेः ॥२८॥ [१०८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-तीरै-निवासां

नाम द्वाप्तस्तत्तमः सर्गः ॥७२॥

१. च रा प्र ब म ल_२-सा सेना न्यवसत् । फ-सेना सा न्यवसत् ।
अ-मेता म न्यवसत् । २. आ-सागरस्य दुमायुधः । अ-दक्षिणस्यां
महोदधे ॥ ३. रा घ म ल_१-वैलं महत् । फ अ-तु तदलम् । ४. च प्र म
ल_२ रा घ ल_१-मपुषांजलः धीमान् । आ-० गैर जलं धीमत् । अ-मपु-
षांजु वरः । ५. रा घ ल_१-भास्वरः ॥ ६ अ-० वलम् ॥ ७. ल_२-
इति गु० । ८. अ-समुद्रतीराभिगमनं । ९. फ-पर्वतमासिर्न रश्मते ॥

[वं-७४] = [त्रिसप्ततितमः सर्गः] = [दा-४]

२६७] सा महाऽर्णवम् आ-साद्य तस्थौ वै' हरि-गहिनी ।

वात-प्रेम-समुद्भूतं प्रेक्ष्य(?) पाणां महोदधिम् ॥१॥ [१११

२७] दूर-पारम् अ-संवारं यादो-गण-निपेवितम् ।

आ-साद्य वरुणाऽऽवासं नि' पेदुर् हरि-वृध-पाः ॥२॥ [११२

२८] चलने-पीने-ग्रहं घोरं महा-नागाऽसुर-क्षयम् ।

चन्द्रोदय-समुद्-भूतं वियद्-विम्बम् इवाऽपरम् ॥३॥ [N

N] चन्द्र-पाद-मर्हा-जालं नक्र-मीन-विलालितम् । [N

भीम-भोगैः सम-कीर्णं भुजंगैर् मणि-भूषणैः ॥४॥

३०] अवगाढ-महाशीलं नदी-नद-शताऽऽकुलम् ।

दुर्गं दुर्गम-भोगं तैर् अ-भोगं वरुणाऽऽलयम् ॥५॥ [११५

३१] मकरैर् नाग-भोगैश्च पिर्नदैर् इव तौडितैः ।

उद-पतय नि-पतद्भिश्च प्र-वृत्तं जल-रोशिभिः ॥६॥ [११६

१. रा प्र व म ल, अ-गानरवा० । फ-च हरि० । २. म-प्रेममाणा ॥

३. रा व ल, निपेदुर्वावरपमाः । म-निपेदुर्वावरपमाः । च-०-गतम् इपे-
दुर्गं । ४. फ-नास्ति ॥ ५. च रा प्र व म-चक्रमीन० । अ-
चक्रमीनः । ६. ल, ०-नागस्वरक्षयम् । अ-०-नागसुर० । ७. फ-०-समुद्भूतं ॥

८. अ-चन्द्रपालमहापालं । ९. च प्र व म ल, ल, अ-०-पिलोदितम् । फ-
०-विलालितम् । रा-०-विलासितम् । १०. व-०-वेगैः । ११. म-भोगिभिर्भोगैः । प्र-
भुजंगमणिभूषणैः । रा-भोगिभिर्मणिभूषणैः । च-०-भूषितैः । अ-०-भूषितम् ॥

१२. अ-०-शैलेर् । १३. रा प्र व म ल, ०-नतावृणम् । १४. ल, ०-
दुर्गममलयम् । रा-दुर्गममाचारम् । च-दुर्गममगणम् । अ-दुर्गममप्रणम् ।

१५. च-मगधैर् । ल, ०-अपातं । १६. च रा प्र व म ल, ०-विन्दैर् ।
फ-विन्दैर् । अ-विन्दैर् । १७. अ-नादितं । १८. अ-उगताग्निः निपताग्निः ।

१९. रा प्र व म ल, ०-प्रवृद्धजलपाशिभिः । फ-प्रवृद्धजल० । अ-प्रवृद्धजल० ।

च-प्रवृद्धजल० ॥

३२] अग्रेऽं चक्रम् इवाऽऽविद्धं भ्रातुरं सु-मनो-हरम् ।

सुराणां नि-लयं भीमं पौतालं वि-षमं तदां ॥७॥ [११७

३३] अम्बरं सागर-प्रख्यं सागरं चाऽम्बरोपमः ।

सागरं चाऽम्बरं चोभौ निर्वि-शेषं बभूवतुः ॥८॥ [११८

३४] सं-पृक्तं नमसां ह्य अम्भेः सं-पृक्तं च नभोऽम्भसा ।

तुल्य-रूपे स्म दृश्येते नाना-रूप-समाकुले ॥९॥ [११९

३५] समुत्पतित-तोयस्य मेघ-जालाऽऽकुलस्य च ।

विशेषो नोभयोर आसीत् सागरस्याऽम्बरस्य च ॥१०॥ [१२०

३६] अन्योऽन्यैरे आ-हंतोस्तत्र स-स्वनुर भीम-विक्रमोः ।

अम्बु-वेगोः समुद्रस्य महा-मेर्य इवाऽऽहर्ताः ॥११॥ [१२१

३७] रत्नौघ-जल-संमिश्रं वि-भक्तम् इव वायुना ।

उत्-पतन्तर्म् ईवाऽऽकाशे रत्नौघ-शत-संकुलम् ॥१२॥ [१२२

३८] ददृशुस् ते महा-नादं वाताऽऽहंत-समाकुलम् । [१२३]

१. आ-भमेः पूर्वम् । प्र-० चक्रम् इवावद्धं । अ-भमेः चक्रमिवानद्धं । २. अ-ल-२-भास्करं । ३. आ-पारातः । अ-पाताले । ४. रा प्र ब म ल, ल-२-यथा ॥ ५. आ-सागरं चाऽम्बरोपमम् । ल, ल-२-सागरं च ॥ ६. फ च अ-सागरं । ७. प्र-ध रा फ च ल-२-चोभे । ८. रा च फ म ल, ल-२-निर्विशेषे । ९. ल, -नमसांभाश्च । रा ब-नमसांभाश्च । अ-नमसा दृश्य ॥ १०. अ-समुद्र-तजलौघस्य । ११. ल, अ-न तयोर् ॥ १२. ल, -अन्योऽन्यैः साहसात् । प्र-अन्योऽन्येनाहतत् । रा ब-अन्योऽन्येनाहतत् । फ-अन्यो-ऽन्येनाहतत् । १३. ब ल, -संवर । रा म-संवर । प्र-संवर । १४. ल, -० विक्रमः । फ-० निस्त्रिणाः । १५. प्र-० वेगः । १६. प्र-इवाहतः । १७. अ-नालि । १८. च-उत्पततभिवाकाशे । आ-उत्पतन्त इवाकाशे । १९. अ- रत्नौघशत ॥ २०. म ब रा ल-२-वाताहतिस ॥ २१. अ-वाताहतः ।

३९७] भ्रान्तोर्मि-सलिलाऽऽवर्च नीले-मीन-महोरगम्॥१३ [१२४७

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-दर्शनो

नाम त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥७३॥

[वं-७५]= [चतुःसप्ततितमः सर्गः] =[दा-२]

सा तु नीलेन विधि-वद् रक्षिता सुसमा-हिता ।

१] सागरस्योत्तरे तीरे रेजै सेना निवेशिता ॥१॥ [१

मैन्दश् च द्वि-विदंश् चैव तत्र वानर-पुंगवौ ।

२] ररक्षतुस् तौ महतीं सेनां तां सर्वतो-दिशम् ॥२॥ [२

नि-विष्टायां तु सेनायां तीरे नद-मदी-पतेः ।

३] पार्श्व-स्थं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामो वचनम् अब्रवीत् ॥३॥ [३

शोकस् तु खलु कालेन गच्छता किल शाम्यति ।

४] मम चाऽपश्यतः कान्ताम् अहन्य-अहनि वर्द्धते ॥४॥ [४

न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हृतेति सा ।

५] एतद् एवाऽनु-शोचापि वयस् तत्राऽति-वर्तते ॥५॥ [५

यौहि वीत यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा माम् अपि स्पृश । [६पू

८] बहू एतव कामयानस्य शक्यम् एव न जीवितुम् ॥६॥ [१०५

तेन मे दहति गात्राणि विषं पीत्रम् इवाऽऽतपे ।

९] महा-सस्वेति येन मे सा हिर्य-माणा वचोऽब्रवीत् ॥७॥ [७

१. आ रा-भागे । २. अ-येन । ३. रा-विशेषिता ॥ ४. रा व
द्विविधम् । ल२-द्विविधम् । ५. अ रा ल२-पुंगवम् ॥ ६. फ-च । ७.
अ-पते ॥ ८. रा व प्र ल२-किञ्च । ६. रा व-खलु ॥ १०. ल२-
प्रयेति । ११. अ-एतदेवा० । च-एतदेवा० । १२. आ अ-तस्याति० ।
च-तस्यापि च० ॥ १३. फ-वह मां । च रा ल२-वाहि । १४. रा-
पाति । ल२-वाह । १५. अ-स्मत् । १६. फ-वक्षे तव । १७. आ-
शक्यते तेन । च रा व प्र ल२-शक्यमेवेन । १८. आ-दवो । १९.
ल२-मां यद् । २०. अ-द्वियन्ती वाक्यमब्रवीत् ॥

तद्-वियोग-समुत्थेन तच्च-चिन्ता-ज्वलनेन च ।

६] रात्रौ दिवां शरीरं मे दहते मेदनाऽग्निना ॥८॥ [८

अव-गाह्याऽर्णवं स्वप्स्ये सौमित्रेऽव-हितो भवे ।

७] कथञ्चित् प्र-ज्वलन कामो न मां मुक्तं जले दहेत् ॥९॥ [९

बह्व एतत् कामयानस्य नैतद् अल्पं वि-जानतेः ।

१०] यदं अहं सा च वामोरु-एकां धरेणिम आ-श्रितौ ॥१०॥ [१०

केदारस्येव केदारः सोदकस्येव निर-जलः ।

११] उषे-स्वेदेन जीवामि जीवन्तीं यच्च शृणोमि तौ ॥११॥ [११

कदा नु खलु वैदेहीं^१ शत-पत्र-निर्भाऽऽननाम् ।

१५] वि-जित्य शत्रून् द्रक्ष्यामि सीतां स्फीताम् इव श्रियम् ॥१२॥ [१२

कदा शोकम् इमं घोरं मैथिली-विप्रयोग-जम् ।

१६] सहसा विप्र-मोक्ष्यामि वासः श्रुतेतरं यथा ॥१३॥^२ [१३

कदा नु चारु-दन्तौष्ठं तस्याः पद्म-निभं मुखम् ।^३

१२] ईषद् उन्-नीम्य पोस्यामि रसायनं मे इवोत्तमम् ॥१४॥ [१३

तौ तस्याः सं-हतौ पीनौ स्तनौ ताल-फलोपमौ ।

१. फ अ-विपुलादिचपा । य प्र रा ल-प्र-ज्वलितेन च । २. प्र ष रा

ल-दिवारात्रं । ३. आ-बहुधाप्रिया ॥ ४. ल-अवगाह्योवरं । ५. अ-

सौमित्रे हि तया विना । ६. आ च रा-प्रज्वलेत् । अ-प्रह्वलेत् । फ-

प्रज्वलेत् । ७. आ फ अ-स । च-तं । ८. आ-यदा हरेत् ॥ ९. फ-

ता । १०. आ-वत् । ११. क-वत् । १२. अ-वेदास्व । १३. अ-

केदारस्य च केदारं । १३. फ-सोदकस्य निरुदकम् । अ-व निजले ।

रा-व निजले । १४. रा प्र ल-तपः । १५. रा ल-अ-जीवन्ती तां

शृणोमि यत् । प्र-जीवन्ती तां शृणोमि तत् ॥ १६. अ-मुद्योगी^४

पन्द्रनिभा । फ-मुद्योगी पूर्णचन्द्रनि । १७. फ च रा ल-अ-जनुं । १८. रा-तरो ।

१९. फ अ-अर्थं श्लोको व्यख्यासेन २०-शङ्कोकात्परं पठितचरः द्र० ।

२०. अ-कदा खलु सुदन्तौष्ठं मुखं पद्मनिभं प्रणम् । २१. अ-उद्यमयाम्यामि ।

२२. च-यणम् । २३. रा-चरम् ॥ २४. आ-आस्थाः ।

- N] कदा नु खलु सोढ-कम्पौ हसन्त्या मे भविष्यतः ॥१५॥ [१४
 १३पू] सानूनम अ-सिताऽपांऽगी राक्षसी-मध्यम् आ-स्थिता १ [१५पू
 १४] वि-धूय जल-दांस् तूर्णं शशि-लेखेव निर्-मला ॥१६॥ [१७उ
 स्वभावे-तनुर अर्त्य-अर्थं शोकेनाऽनै-अशनेन तु ।
 १७] भूयस् तनु-तरा जाता मद-भाग्यस्य वि-पर्ययात् ॥१७॥ [१८
 सा प्रकृत्यैव तन्व-अंगी मद-वि-योगेन कर्पिता ।
 N] अन-अभ्यसन-शीलस्य विद्येव तनुतां गता ॥१८॥ [N
 कदा नुं राक्षसेन्द्रस्य नि-धोयोरसि सायकान् ।
 १८] सीतां प्रत्या-हरिष्यामि वि-शोकैः शोक-नाशिनीम् ॥१९॥ [१९
 कदा नुं खलु मे सीतां मेमं सर्वाऽग-शोभना ।
 N] सोढ-कैर्यठं कयठम् आ-लम्ब्य मोक्ष्यत्य् आनन्द-जं जलम् [२०
 एवं वि-लपमानस्य राघवस्यै महाऽऽत्मनः ।

१. प्र रा च ल_२-सोरकण्ठौ ॥ २. अ-कदा विधूय रक्षौघां सा वधूत्प-
 तिष्यति । फ-कदा विधूय रक्षांसि सा वधूत्पतिष्यति । अतः परमधिकः
 पाठः--च रा प्र य ल_२-मन्नाथा नाथहीनेव प्रातारं नाधिगच्छति । कदा
 विधूय रक्षौघान् सा वधूरापतिष्यति । ३. अ-विधूय जलदं नीलं शशि-
 लेखा यथावरे । फ-विधूय च जल नील शशिलेखेव जानकीं ॥ ४.
 फ अ-स्वभावेन तनुर्नन । रा-सुभावः । प्र-स्वभावतो विरत्यर्थं ।
 ५. आ-शक्तेदानयनेन । ६. फ च रा प्र ल_१ अ-च ॥ ७. फ
 रा प्र अ-मम भाग्यविः ॥ ८. फ-प्राप्तकृष्टा च । अ-प्रकृत्यैव ।
 ९. फ-विमोगाच्च ॥ १०. आ-नु । ११. अ-विधाः । १२. रा प्र ल_२-
 सायकम् । १३. अ-प्रत्यानविष्यामि । १४. अ प्र ल_२-वित्तोकां ॥ १५.
 फ-नु । १६. फ-मे । प्र ल_२-या । १७. फ-साक्षी सीता । १८.
 फ अ-सोरकण्ठोऽकण्ठमालिङ्ग्य मोक्ष्यत्य् । च प्र ल_२-सोरकण्ठा कं० । १९. अतः
 परमधिकः पाठः--अ फ-सा नूनमसितापागी राक्षसीमध्यगा शुभा । अनाथा
 नाथहीनेव प्रातारं नाधिगच्छति । २०. अ-विलपनस्तस्य । च-
 माणस्य । २१. अ-रामस्यानुभवात्मनः । फ-रामस्य विदित्वात्मनः ।

१९] दिन-क्षयान् मन्द-वपुर् भास्करोऽस्तम् उषाऽऽगतः ॥२१॥ [२२

इति स वनितया विना-कृतः^१

सुर-पति-तुल्य-वपुर् नरेश्वरः ।

लवण-जलम् उद्-ईक्ष्य दुस्-तरं

N] जनक-नरेन्द्र-मुताम् अशोचत ॥२२॥ [N

ईष्यार्थे रामार्थणे सुन्दर-काण्डे राम-विलासे

नाम चतुःषष्ठवित्तमः सर्गः ॥७४॥

१. फ अ-उषागतम् । रा-उषागतम् ॥ २. अ-विनाशसः सः ।
३. फ-इति स वनितया विनाकृतः । ४. अ-लवणममुदम् । ५. फ-
दुस्तरं च ॥ ६. ल२-इति सु- । ७. आ-रामविलासे समुद्रतीरगमनो
नाम । ८. रा प्र ल२-समुद्रतीरगमन नाम । ९. अ प्र ल२-समाप्तमुद्योगपदं
दिविजयश्च ॥

[वं-७६]= [पञ्चसप्ततितमः सर्गः] =[दा-N]

हनूमतस् ततः कर्म घोर श्रुत्वा मयाऽऽवहम् ।

N] दग्धां च नगरीं दृष्ट्वा सौऽदृष्ट-प्राकार-क्षोरणाम् ॥१॥

ततः परम-दुःखाऽऽर्ता जननी रत्तसां पतेः ।

२] सुतं विदित-तत्त्वाऽर्थमे इत्ये उवाच विभीषणम् ॥२॥

नष्टान् दारान् भृगयता प्रेपितो हनुमान् इह ।

३] रामेण विनय-ज्ञेन सा च दृष्टा विभीषण ॥३॥^१

पुत्र राक्षस-राजस्य महार्शं चैवर्म् उप-प्लवेः ।

४] विदितस् ते महा-भङ्गं यथा भवितुम् अर्हति ॥४॥

५] अ-धर्मेण हि धर्म-ज्ञं मुच्य-मानं सुखं संदा ।

N] नाशयत्य् आशु तर्तं पापम् अ-धर्मो विदितस् तर्तः ।^{१५}

५] आ-हरत्य् आपदं घोरार्मं अमुह्य-प्रीति-वर्द्धनीम् ॥^{१५}५॥

तद् इदं गर्हितं कर्म कृतं भ्रात्रा तवाऽनघ ।

६] न प्रीणयति मां भुक्तं अ-पथ्यम् इव भोजनम् ॥६॥

१. अ फ-नु तत् । २. अ-श्रुत्वा घोर । फ-श्रुत्वा कर्मभ० । ३. अ-लका सा० । फ-ज्ञात्वा सा० आ-दृष्ट्वा साद्रि० ॥ ४. फ च रा अ-विदितवृत्तान्ताभि० । प्र ल-विदितवृत्तान्तं प्रत्युवाच ॥ ५. रा-नष्टा दारान् । प्र-न-ष्टान्श्रुत्वा । आ-दृष्टान्दारान् । ६ च रा प्र ल-रामेणाविदितज्ञेन । ७. अ-नास्ति ॥ ८. फ च रा प्र ल-अ-महानयम् । ९ रा प्र ल-उपप्लवः । १०. फ च रा प्र ल-अ-महाराज ॥ ११ अ-अधर्मेण । १२. अ फ च रा प्र ल-महत् । १३ आ-त । १४. आ-ततः । १५. फ च अ-नास्ति ॥ १६. अ-घोरं मुह्यतीतिविबर्द्धनी । १७. प्र-नास्ति । च रा व म ल-ल-सोकोऽयं पूर्वार्धपरार्धव्याख्यानं पठितः । अतःपरमधिकः पाठः-च रा व ल-म ल-रमणं हि । सधर्मेण मुच्यमानं सुखं संदा । १८. अ-सुख्यम् ।

न हि सीतां हतां ज्ञात्वा धैर्य-शास्त्राऽर्य-कोविदः ।

७] न करिष्यति धर्माऽऽत्मा रामः सदृशम् आत्मनः ।

N] न हि सत्य-वतश्चै चाऽस्य मृषे शक्रोऽपि मोक्ष्यते ॥७॥

स हि सत्य-वतश्चैव दिव्ये चाऽस्त्रे-बले स्थितः ।

८] गृहीत-चापः सं-क्रुद्धः गोपयेद् अपि सागरम् ॥८॥

ये^१ च युद्धे पुरा तेन हत-शेषां निशा-चराः ।

९] इह प्राऽऽप्ताः^२ परि-वृत्तास्तद्-वीर्य-हत-पीरुपाः ॥११॥

दुर-विषैर्^३ दुरा-धर्षे क्रुद्धस्य कुर-दुर्दिनस्य ।

१०] तस्य वीरस्य विस्तीर्णं वर्णयन्ति निशा-चरैः ॥१०॥^४

चतुर्दश-सहस्राणि रत्नसां कूर-कर्मणाम् ।

११] को तु^५ मर्त्यस् तदा हन्याद् एकैः परम-संयुगे ॥११॥

नूनं चरति लोकेऽस्मिन्^६ स कालो दुरति-क्रम्यः ।

१२] तादृशं न हि मर्त्येषु वीर्यम् अस्ति मुरेष्व^७ अपि ॥१२॥

खैरस्यैव वधान् मन्ये मारीचस्यै^८ वधाद् अपि ।

१. अ-सीता । २. अ-स तस्त्रगतिःकोविदः । फ-सर्वास्त्रविधि-
कोविदः । ३. रा-सत्यवतः कश्चिन् । ४. च रा-शक्रोपि । ५. फ अ-नास्ति ॥
६. अ-दिव्य । ७. आ-चास्त्रबले तु यः । अ-चास्त्रे बले । रा-चापे बलस्थितः ।
८. च-स क्रुद्धः । ९. आ-गोपयेत्तु स । १०. आ-यादि युद्धेषु रामेण
हतशेषाः । फ-ये हि युद्धेषु रामेण हतशेषाः । च प्र ल२-ये हि युद्धेषु रामेण ।
रा-ये हि युद्धेषु रामेण हतशेषाः । ११. अ-अवशस्ता । १२. च रा प्र ल२-
नास्ति । १३. अ-दुर्विगाहं । फ-दुर्विगाधं । १४. अ-निशाचरं । १५. प्र-
न । १६. अ-येको रामादि संयुगे । १७. रा-पुत्रं । १८. फ-होर्मास्त्री-
म् कालो नरविग्रहः । १९. अ-देवेषु गन्धर्वेष्वमरेषु च । फ-देवेषु वीर्यमस्त्य-
मरेषु वा । च रा प्र ल२-देवेषु वीर्यमस्त्यमरेष्वपि । २०. फ प्र ल२-सरस्य
च । २१. फ-मारीचनिघनादपि ।

१३] न राम-सदृशो ह्यस्ति निशाचर-गणेष्वपि ॥१३॥^३

तर्मे एवं गुण-सम्पन्नं मत्वा दशरथाऽऽत्म-जम् ।

१४] न शान्तिर्मे उप-गच्छामि मयात प्र-व्यथितेन्द्रिया ॥१४॥

तद् यथा प्राऽऽप्त-कालं ते वीर न व्यति-वर्तते ।

१५] तथाऽऽचर विशालाऽक्ष बुद्ध्या परम-सूक्ष्मया ॥१५॥

हितं वचनम् आं-यथां तदात्वे च महोदयम् ।

१६] श्रावयाऽद्यैव वाक्योऽर्थं रावणं यदि शक्यते ॥१६॥

इदमे उद्भ्रान्त-हृदैयं धर्माच्च चलित-मानसम् ।

१७] न ह्येनं पतिताऽऽत्मानम् उत्सहे ह्यनु-शीलितुम् १७॥

सीतां निर्-यातयस्वेति वचनं वदतां वर ।

१८] पौलस्त्यः श्राव्यतां शीघ्रम् एतदेतु विदितं भवेत् ॥१८॥

कर्मभिर्दोरुणैः श्रान्तं हतं मन्मथ-निद्रया ।

१९] धर्म-वाक्याऽनिलैः शीतैर्बोलिशं प्रति-बोधयं ॥१९॥

१. अ-०शोऽस्तीह । फ-०शोऽस्तीति । २. फ-०गणेषु वै ।
 ३. रा-नास्ति । ४. फ-तदेवं । रा-तमेव । ५. अ-रामं । ६. प्र ल२-
 अभिमगच्छामि ॥ ७. अ-तथाच प्राप्तिकालान्ते । आ-तद्यथा प्राप्य कालान्ते ।
 ८. फ-च न । रा प्र ल२-कुरु । ९. रा-०सूचया । १०. अ-आयुष्यं तदा-
 त्वैव । फ-आयत्वां कटुकं च । रा-आयत्वं तदा त्वं च । ल२-आयस्ये
 तथावेव । ११. फ-वाक्यशः । १२. फ-च रा-शक्यसे ॥ १३. अ-कूरमु-
 द्भ्रात० । फ-अहं सुभ्रात० । १४. अ-नश्येनमजितात्मानम् । फ-न श्येनम-
 कृतात्मानम् । प्र च रा ल२-नश्येत् । १५. अ-ज्ञातु शा० । १६. आ-
 श्लाभ्यतां । १७. अ-च-एतदत्र हितं । फ-एतदेव हित । रा प्र ल२-एतदन्ते
 हितं । १८. प्र-दाह्यं । १९. अ-शान्तैर् । फ-श्रान्त० । ल२-श्रोतुं ।
 २०. अ-हतमज्ञानमिन्द्रियं । फ-हतमज्ञाननिद्रया । रा ल२-मन्मथनिद्रया ।
 प्र-मन्मथनिद्रयं २१. अ-शीतैर्बोलिश । फ-शान्तैर्बोलिशं । २२. प्र-
 प्रतिबोधय ॥

अस्मिन् रत्नो-गणोऽऽकीर्णं दारुणे पाप-कर्मणि ।

१.] त्वम् एव भ्राजसे कीर्त्या धनैर्मुक्त इवाऽऽशुमान् ॥२०॥

त्वया ह्येकेन सर्वोऽयम् अधर्म-प्रस्थितो जनः ।

२१] धार्यते न्याय-वृत्तेन वेलयैवे महोदधिः ॥२१॥

यथा त्व-अ-धर्मेण हि नैव युज्यते

यथा न कीर्त्या परया वि-युज्यते ।

तथा तथा स्वार्थ-हितं नु दर्शयन्

२२] यथा न^१ मृत्योर वशम्^२ एति सर्व-ज्ञः ॥२२॥

यतस्ते-ततो मद-सुरेभिर द्रवन् यथा

नि-वार्यते परमे-शितैर् महाऽऽकुशैः ।

महा-द्विपो रजनि-वराऽधिपस् तथा

२३] नि-वार्यतां हित-वचनाऽऽकुशैस् त्वर्या ॥२३॥

अथैवंमे उक्तश् चरणौ नि-पत्य^३ तौ

मुंतो जनन्या वि-पमे विभीषणैः ।

१ अ-० गणागणो दारुणोपायसंकुले । फ-० गणागणो दारुणे रोम-
हर्षणे । २ अ-स्वयादिना न । ३ रा-सर्वत्रमधर्मप्रस्थितो । अ-सर्वत्र-
मधर्मे संस्थितो । ४ फ-वार्यते । ५ रा-वेल एव । ६ अ-महोदधिः ।
फ-महोदधेः ॥ ७ अ-स्वधर्मेन । ८ फ-च । ९ आ-युज्यते । फ अ-
युज्यते । १० आ-विमुच्यते । फ-विमुच्यते । ११ अ-तथा यतस्त्वाद्य हितानु-
दर्शने । फ च रा ल_१ ल_२-तथा यतस्त्वाद्य हितानुदर्शने । १२ आ-हि
मृत्योर्न वशे हि । रा-मृत्योर्वशमेति । ल_२-न मृत्योर्वशमेति । १३ आ-तिष्ठसि ।
फ-सर्वथा । रा-सर्वत्रः । १४ फ-इत्यस्तौ । १५ च-० करीगिद्रवम्यथा ।
अ-० सुरभिर्यथा द्रव्य । फ-० सुरभिर्यथा द्रवन् । १६ अ-नेवार्यते ।
१७ आ-० शितैर् । रा-० शितैर् । १८ आ-भो वचनाऽकुशैर्वलात् । च रा प्र
ल_२-० कुशैर्वलात् । १९ प्र-नयैव । ल_२-चवैव । २० आ प्र ल_२-निपत्य
वै । फ अ-निपील्यतौ । २१ फ अ-शुभौ । २२ अ-विषये ह्यमलस्य ।
फ च रा ल_१-विषयेष्वमलसरी । प्र-विषयेषु मलसरी ।

कृताऽभ्यनुज्ञश्च ततः कृताऽञ्जलिर्
 २४] जगाम रक्षोऽधिपे-दर्शनोत्सुकः ॥२४॥

इदं यो रामायणे सुन्दरै-ऋण्डे विभीषणे-मातृभाषणो
 नाम पञ्चमस्तितमः सर्गः ॥७५॥

[वं-N]= [पद्मसप्ततितमः सर्गः] =[अ- १.०]

ततः प्रत्य-ऊपमि प्राऽऽप्ते प्राऽऽप्ते-धर्माऽर्थ-निधयः ।

राक्षसाऽधि-पतेर् वेद्य भीम-कर्मा वि-भीषणः ॥१॥ [१]

श्वेताऽर्ध-चन्द्र-संकाशं शैल-शृङ्गम् इवोन्-द्रितम् ।

सुवि-भक्तं महा-कंठं महा-रथ-पग्निहम् ॥२॥ [२]

मति-मैद्विर् महाऽमात्यैर् अभि-युक्तैर् अवि-ष्टितम् ।

रक्षोभिश् चोऽप्य् अ-वर्यन्तैः सर्व-तः परि-चारितम् ॥३॥ [३]

मत्तं-मातङ्ग-निर्वांसैः संकुली-कृत-मारुतैर् । [४पू

परस्पर-कृतोन्माहैः प्र-वरैराऽश्वैर् अलंकृतम् ॥४॥ [N

प्रमदा-शत-सम्बार्धं प्रमदा-हास्यै-पिश्रितम् ।

रक्त-विट्टैर्-निर्यूहं भूषणोत्तम-निस्वनैर् ॥५॥ [५]

गन्धर्वाणाम् इवाऽऽवासम् आ-लयं मरुताम् इव ।

१० व्र-संचय-संस्वाद्यं भुवनं भोगिनार्षं इवे ॥६॥ १० [६]

कृताऽभ्यर्तु-ज्ञश् च ततः कृताऽञ्जलिर्
 २४] जगाम रक्षोऽधिपे-दर्शनोत्सुकः ॥२४॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरै-काण्डे विभीषर्णे-मातृभाषणे
 नार्ये पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥७५॥

१. आ-०ज्ञः स ततः । फ-०नुज्ञस्तु तथा । च प्र ल२-०नुज्ञः
 स तथा । २. अ-रक्षोपददं० । ३. ल२-इति सुन्दरकाण्डे ।
 ४. ल१ रा-विभीषणमातृवचनं नाम । अ-कैकसीवाक्यं नाम । फ-
 विभीषणवाक्यं नाम । च प्र-विभीषणमातृभाषणं नाम ॥

[वे-N] = [पट्सप्ततितमः सर्गः] = [दा- १०]

ततः प्रत्य-ऊपसि प्राऽऽप्ते प्राऽऽप्तै-धर्माऽर्थ-निश्चयः ।
 राक्षसाऽधि-पतेर् वेम भीम-कर्मा वि-भीषणः ॥१॥ [१
 श्वेताऽध्व-दृन्द-संकाशं शैल-भृङ्गम् इवोच्च-छितम् ।
 सुवि-भेक्तं महा-कैलं महा-रथ-परिग्रहम् ॥२॥ [२
 मति-मद्भिर् महाऽमात्यैर् अभि-युक्तैर् अधि-ष्ठितम् ।
 रक्षोभिश् चोऽप्य् अ-पर्यन्तैः सर्व-तः परि-वारितम् ॥३॥ [३
 मत्तं-मातङ्ग-निर्धंसैः संकुली-कृत-भारुतम् । [४पू
 परस्पर-कृतोत्साहैः प्र-नरोऽश्वैर् अलंकृतम् ॥४॥ [N
 प्रमदा-शत-सन्वाधं प्रमदा-हास्यै-मिश्रितम् ।
 रक्त-विट्ठुमै-निर्यूहं भूपणोत्तम-निस्वनम् ॥५॥ [५
 गन्धर्वाणाम् इवाऽऽवासम् आ-लयं मरुताम् इव ।
 रत्न-संचय-संन्वाधं भुवनं भोगिनाम् इव ॥६॥ [६
 तेन महाऽभ्रम् इवाऽऽदीप्तं तेजो-राशिम् इवो-ज्ज्वलम् ।^{११}

१. रा-यवी । प्र-गतः । २. आ रा अ-प्रक्षुपसि । ३. अ-
 प्राप्ते धर्माधं० ॥ ४. आ-स्वेताभ्रपुष्पमहाशं । ५. फ च अ-सुविभक्तमहा० ।
 राक्ष-सुविभक्तमहाकैलं । आ-सुविभक्त महाभक्तं ॥ ६. आ-मतिमतिः सहा० ।
 ७. फ-०युक्तम् । ८. फ-अनुष्ठितम् । प्र-अधिष्ठिते । ९. आ-च सपर्यन्तैः ।
 अ-चापि य० ॥ १०. अ-महामातंगनिस्वासैः । आ फ-०हनिस्वासैः ।
 ११. अ-०तमन्तरम् । अ-०तं भारुतम् । १२. आ-अम्बुच्छितैर्महोरसाहैः ।
 फ-०कृतोत्साहं । १३. फ-प्रलभ्यम् ॥ १४. फ अ-प्रवर्तितमिषोत्तसा ।
 १५. प्र-रक्तचिन्दुसमायोगं । रा-०ममयोग । च-०मणिर्योगं । अ-०मनिर्योगं ।
 १६. अ-०मनिश्चितम् । च-०निश्चयम् । १७. आ च प्र-०यतिर्वाधं ।
 १८. आ फ च ॥ स२-भवनं । १९. अ फ-भोगिनाम् । अ-भोगिनामपि ।
 २०. रा-नाशि ॥ २१. फ-तं महामूतिना दीप्तं । २२. आ-नाशित ।

अग्र-जस्याऽऽलयं वीरः प्र-विवेश वि-भीषणः ॥७॥ [७]
 शृण्वन् पुण्याऽह-शब्दांश्च वेद-विद्विर् उद्-ईरितान् ।
 शुश्राव सुमहा-तेजा भ्रातुरै विजय-संहिताम् ॥८॥ [८]
 पूजितां (न) दधि-पात्रैश्च सुसर्पिः-सुमनोऽक्षतैः ।
 तत्र वेद-विदो विप्रान् ददर्श सुमहा-यशाः ॥९॥ [९]
 सं-सेव्यमानं रसोभिर् दीप्य-मानम् इवौजसा ।
 आसने-स्थं महा-भागं ववन्दे नैर्ऋतर्पभम् ॥१०॥ [१०]
 स राजाऽऽदिष्टम् आ-वेष्टुमं आसनं ह्येवम् आप्तवान् ।
 जगाम समुदा-चैरं प्रयुज्याऽऽचारं-कोविदः ॥११॥ [११]
 स रक्षसो महा-तेजा वि-धेयं स्वामि-सन्निधौ ।
 उवाच हितम् अत्य-अर्थं वाक्यम् आयति-निश्चितम् ॥१२॥ [१२]
 प्र-सोद्य भ्रातरं ज्येष्ठं साध्वसोप-क्रमोऽऽस्थितम् ।
 देश-कालाऽभिसम्भोऽऽसं दृष्ट्वा चोऽमित-विक्रमः ॥१३॥ [१३]
 यदा प्र-भृति वैदेही सम्प्राऽऽसेह परं-तप ।
 तदा प्र-भृति दृश्यन्ते नि-मित्तान्य अ-शुभानि च ॥१४॥ [१४]

१. फ अ-महाभृतिः ॥ २. अ-पुष्टमुष्णशब्दोपांश्च । फ-दृष्टमु० ।
 ३. फ रा-विनयं स्वामिसन्निधौ । अ-०संहिताः ॥ ४. म च रा ल_२ अ-
 पूजितां । ५. रा-सर्पिस्सु च म० । प्र-सर्पिः सम० । ल_२-सर्पिः सुम० ।
 अ फ-०मनोऽक्षितैः । ६. फ-अत आरम्भ १२ इलोकस्य पूर्वार्द्धं यावन्नास्ति ॥
 ७. आ-०मानो । ८. प्र-इवौजसा । ९. रा-आसन्नस्थं । १०. च-नैर्ऋतर्पभम् ॥
 ११. आ-मादिष्ट । १२. अ-आप्नुयात् । १३. अ-०चारः प्रपञ्चाचारः ।
 १४. रा ल_२-हर्षको । प्र-हरको । १५. अ च रा म ल_२-विनयात् ।
 १६. रा-आयति नि० ॥ १७. फ च रा ल_२ अ-आगत्य । १८. अ-वेष्ट ।
 १९. अ-साधुसोपक्रमस्थितम् । च-०पक्रमस्थितम् । ल_२-०पक्रमं स्थितम् ।
 २०. अ-०भिसम्भं । च रा म ल_१-०सम्भर्त्ति । २१. अ-दृष्ट । २२. अ-
 चारपराक्रमम् । फ-कपिपराक्रमम् । २३. अ-परेतपा । २४. फ-ह ।

वि-स्फुलिगः प्र-श्रान्तांऽर्चिः सं-धूमः कलुषोदयः ।
 मन्त्र-तमै तैर्पितो वह्निर् न सम्यग् अभि-पद्यते ॥१५॥ [१५
 अनु-श्रौंश्च अग्नि-शालासु तथा ब्रह्मांऽऽसनेषु च ।
 सरी-स्रपा वि-सर्पन्ति हव्येषु च पिपीलिकाः ॥१६॥ [१६
 गवां पैयांसि स्कन्धानि वि-प्रदाश्च चाऽपि कुञ्जराः ।
 दीनम् अन्धाः प्र-हेर्षन्ति न चं ग्रासांऽभि-नन्दिनः ॥१७॥ [१७
 खरोट्ठांऽध्व-न्तरा राजन् भिन्न-रोमांऽश्रु-वर्षिणः ।
 स्वैभावेनैव तिष्ठन्ति वि-धानैर् अपि सं-युताः ॥१८॥ [१८
 वायसाः संघै-राः क्रूरा व्या-हरन्ति समन्तै-तः ।^{१५}
 समवेतांश्च च दृश्यन्ते वि-मानाऽग्रेषु साम्प्रतमै ॥^{१६} १९॥ [१९
 गृध्रैः सम्पर्क-अंटेन्ये च पुरीष उपरि मण्डिताः ।^{१७}
 उप-रक्ते च संख्ये द्वे^{१८} व्या-हरन्त्यै अ-शिवं शिवा ॥^{१९} २०॥ [२०
 शिवा-क्रव्यादीनां मृगाणां च पुरै-द्वारि समन्त-तः ।

१. च प्र ल, अ-विस्फुलिगप्र० । फ-०गः समप्रार्चिः । २. फ-
 सधूमक० । ३. अ-मन्त्रवत्तर्पितो । फ-मन्त्रवत्तप्यते । ल-सतुपक्षर्पितो ॥
 ४. रा-अग्निषु अग्नि० । ल-अग्निष्वप्यग्नि० । आ च-अग्निशालास्तु ।
 ५. च-प्रक्षामनेषु । ६. च रा प्र ल-प्रसर्पन्ति । आ-विसर्पन्ति ।
 ७. अ-पयांसलग्नानि । ८. फ-प्रहेष्यन्ते । च रा प्र-प्रहेष्यन्ति । ९. अ-
 चाप्रासाभिः ॥ १०. फ-खरोट्ठाश्च तथा । प्र-खरोट्ठाः क्षतसो । ११. फ-
 भिन्नरोमा इदन्ति च । रा-०रोमास्तुवर्हिणः । प्र-रोमास्तुव० । १२. अ-भिन्ना-
 स्वभावेनानुतिष्ठन्ति ॥ १३. फ-संघतः । १४. फ-०न्ति तत्तत्ततः । रा-
 व्याहरन्त्यै शिवाः । १५. अ-नास्ति । १६. प्र-समवेताश्च । १७. फ-
 सम्प्रति । १८. रा अ-नास्ति ॥ १९. फ-गृध्राश्च पर्य० । २०. फ-पीडिताः । ल-
 पुण्डिताः । २१. अ-संख्ये द्वे । ल-द्वे संख्ये । २२. आ-०रन्त्यादिवाः शिवाः ।
 प्र-व्याहरन्ति शिवं । २३. रा-नास्ति ॥ २४. अ-क्रव्यादीनां । फ च रा च प्र
 ल-क्रव्यादीनां । २५. अ फ च रा-पुरीद्वारि । प्र-द्वारि द्वारि । ल-
 दाद्वारि ।

श्रूयन्ते परुषा वाचंः स-विस्फूर्जित-गर्जिताः ॥२१॥ [२१
 तद् एवं प्र-स्थिते कार्ये प्रायश्चि-त्तम् इदं महत् ।
 रोचते यदि वैदेही राघवाय प्र-दीयताम् ॥२२॥ [२२
 इदं हि यदि वा मोहात् स्नेहाद् बोद्ध-ईरितं मया ।
 श्रुत्वाऽपि खलु मे राजन् न रोषं कर्तुम् अर्हसि ॥२३॥ [२३
 अयं हि दोषः सर्वस्य जनस्याऽऽस्योप-लक्षितः । [२४पृ
 प्रोऽऽपणे ह्य अस्य कार्यस्य नि-वृत्तात् तव मन्त्रिण्यः २४॥
 अवश्यं तु मया वाच्यं दृष्टं वा यदि वा श्रुतम् । [२५
 सम्प्र-धार्य यथा न्याय्यं तद् भवान् कर्तुम् अर्हसि ॥२५॥ [२६
 हितं हि तस्मै मृदु-हेतु-संयुतं

व्यपेत-दोषाऽऽयति-सम्प्रति-क्षमम् ।

वि-लक्ष्यन्तं कार्यम् उपस्थितं-ज्वरं

प्रसन्न-वाग् उत्तरम् उक्तवान् इदम् ॥२६॥ [२७

भयं न पश्यामि कुतश्चिद् अप्य् अहं

न राघवः प्राऽऽप्स्यति जातु मैथिलीम् ।

१. आ-बोराः ॥ २. फ-तदेवं प्रथिते । रा-तदैवोपस्थिते । प्र-ल_२-
 तदेवोपस्थिते । च-तदेवो प्रथिते ३. अ-कर्म । ४. फ-मोष्यतां । ५. अ-वीर-
 सीतेयं । फ-वीर वैदेही ॥ ६. अ-इयं हि यदि मोहात् स्नेहाद्बोद्धिता
 मया । ७. अ-अत्रापि परमं । फ-अत्रापि खलु मे । ८. फ-दोषं ।
 ९. च रा-रोषः । १०. अ-जनस्यास्य न लक्षितः । ११. अ-प्रयत्ने । प्र-
 प्रयत्ने ॥ १२. अ-च । फ-हि । १३. आ-तथा । फ रा प्र ल_२ अ-यथाम्यायं ।
 १४. फ अ-वक्तुम् ॥ १५. फ-स । १६. च-व्यपेत दोषो यति० । फ अ-
 व्यतीतदो० । १७. अ-विपश्यत् । फ-विलक्ष्यत् । अ-विलक्षयं ।
 १८. आ-०स्थितद्वार । अ-०स्थितत्वात् । फ प्र ल_२-०स्थितक्षयं ।
 च रा-उपस्थितं क्षयं ॥

सुरैः सहेन्द्रैर् अपि संगतः कथं

मयाऽग्र-तः स्थास्यति लक्ष्मणाऽग्र-जः ॥२७॥[२८

इत्यार्षे रामायणे मुन्दर-काण्डे विमर्षिणे-वाक्यं

नाम षट्सहस्रितमः सर्गः ॥ ७६॥

१. आ-सहेन्द्रैर् । अ-सुहेन्द्रैर् । फ-समस्तैर् । २. च-
संगता । प्र-संयुताः ॥ ३. आ-आर्षेयसः । ल-इति सु- । ४. अ-
च-लंकापर्वणदीपवर्तिकद्वर्तने । फ-अर्हपातिकं नाम ॥

• [वि-७७]= [सप्तसप्ततितमः सर्गः] =[दा-६]

लंकायां तदेकृतं दृष्ट्वा घोरं कर्म मयाऽऽवहम् ।

१] राक्षसेन्द्रो हनुमर्तो संक्रुद्धेन्द्रियैः-मानसः ॥१॥

अमात्यान् अब्रवीद् वीरो राक्षसान् स-विभीषणान् । [१

२] सं-रब्धो रक्त-नयनः कोपात् किञ्चिद् अवाङ्-मुखः ॥२॥ [N

३पृ] आ-गतश् च प्र-विष्टश् च हनुमान् नगरीम् इमाम् ।

N] मन्त्र-कालः समुत्-पन्नो मन्त्र्यताम् अत्र यद् दू धितम् ॥३॥ [N

३३] दृष्टा तेन हि'' वैदेही प्र-विश्याऽन्तेः-पुरं यम् ।'' [N

प्रासादो धर्पितश् चैवः प्र-वरा राक्षसा हताः ॥४॥

४] आकुलो च पुरी लंका सर्वा हनुमता कृतौ । [३

किं करिष्यामहे तत्र वि-धीनं युक्तम् उद-त्तमर्म ॥५॥

५] उच्यतां यत् सैमर्थं नः किम् अत्र सु-कृतं भवेत् । [४

६पृ] मन्त्र-मूलं हि वि-जयं प्राऽऽहर् विजैर्य-कांक्षिणः ॥६॥'' [५पृ

• त्रि-विधाः पुरुषा लोके उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।

१. प्र-कथं । २. रा प्र ल_२-श्रुत्वा । ३. ल_२-रवयाव० ।

४. फ-हनुमता । ५. च ॥ ल_२ अ-स्त्राघनीयं सुदुष्करम् । फ-

शक्रेणैव महारमना । ६. रा-नास्ति ॥ ७. फ अ-अवधीस्तर्वात् । ८. आ-

संर'''रक्त० । फ-संरब्धरक्त० । च-संरक्तस्वारक्तवयन । ल_१-संरक्तः

घोरनयनः ॥ ६. रा-नास्ति । १०. फ-मन्त्रवद् ॥ ११. फ अ-च । १२. फ अ-

प्रष्टव्यान्तःपुरं । आ-प्रविष्टोन्तःपुरं । १३. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा

प्र ल_२ अ-धर्पितेयं पुरी लङ्का दुष्प्रवेशा सुरैरपि । तेन वानरमात्रेण प्राकृतेन

[कुबुद्धिना । १४. अ-आकुली । १५. अ-उया । १६. फ अ-किं वा युक्तम-

नन्तरम् । रा प्र ल_२-नं युक्तमुत्तरम् । च-नं युक्तमुत्तरः ॥ १७. अ-सधर्म ।

१८. फ अ-आर्या मनस्विनः । १९. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२

अ-तस्माद्वो रोचतां मन्त्रो रामं प्रति मदावलाः ॥ २०. ल_२-विविधाः ।

- ७] तेषां च समवेतानां गुण-दोषान् वदाम्य् अहम् ॥७॥ [६
मन्त्रिभिर् हित-संयुक्तैः समेतैर् मन्त्र-निश्चयैः ।
८] अमात्रैर्वा सम-एवाऽर्थो वान्धवैर् अपि वा हितैः ॥८॥ [७
सु-मन्त्रं मन्त्रयित्वा यः कार्याऽऽरम्भे प्र-वर्तते ।
९] दैवै च कुरुते यत्र तम् आहुः पुरुषोत्तमम् ॥९॥ [८
एकोऽर्थे वि-मृशत्य् एको धर्मे च कुरुते मतिम् ।
१०] एकः कार्याणि कुरुते तम् आहुर् मध्यमं नरम् ॥१०॥ [९
गुण-दोषाश्च अ-निश्चिन्त्य दैवै एक-परायणैः ।
११] करिष्यामीति यैः कार्यम् उपेक्षेत् स नैराऽधमः ११ [१०
यथैव पुरुषा लोके उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।
१२] एवं मन्त्रोऽपि वि-ज्ञेय उत्तमाऽधम-मध्यमः ॥१२॥ [११
एक-मर्त्यम् उपाऽऽगम्य शास्त्र-दृष्टेन कर्मणो ।
१३] मन्त्रिणो मन्त्र-निरतास् तम् आहुर् मन्त्रम् उत्तमम् ॥१३॥ [१२

१. अ-ए । २. अ-दोषाद् ॥ ३. रा प्र अ-समर्थैर्मन्त्रनिश्चये ।
फ-समर्थैर्मन्त्रसंशये । ४. रा-संहितैः । ५. अ-मन्त्रवेत्त सदा राजा
समानार्थैः कुलोद्गमैः । फ-मित्रैर्वापि सदा राजा समानार्थैः कुलोद्गमैः ॥
६. अ-सहसा मन्त्रयित्वा यः कर्मात्मकेषु वर्तते । फ-सह संमन्य सन्नियं
कर्म सम्मं प्रवर्तते । ७. अ-दैवज्ञः । फ-पर्याच्च । च-दैवाच्च । रा प्र ल२-
देवाच्च ॥ ८. अ-एकोऽर्थाद् । फ-एकोऽर्थान् । ९. आ-विमृशत्येऽधर्मं प्रकु० ।
च-विमृशत्येको धर्मं चकु० । रा ल२-विमृशत्येको धर्मं प्रकु० । प्र-विमृशत्येको
धर्मं च कु० । १०. च रा प्र ल२-पुष्टं परम् । ११. आ-दोषो विनि० ।
अ-दोषाद्विनि० । फ-दोषान्वि० । ल२-दोषावि० । १२. अ-त्यक्तदै-
त्यमपाधयः । फ-नरो धर्मन्यवाधयः । ब रा ल२-त्यक्तधर्मन्यवाधयः । १३.
फ-यत् । १४. फ-उपेक्षेत न० ॥ १५. फ-यथैव । १६. फ अ-नित्यम् ।
१७. अ-एकमर्त्यम् । आ-ऐक्यमत्यम् । च रा-एकमत्यम् । प्र-ऐक्यत्यम् ।
१८. आ-उपागम्य । १९. अ-चक्षुषा । २०. अ-मन्त्रितं मन्त्रनियमस्त० । फ-
मन्त्रिणां मन्त्रनियमस्त० ॥

बह्व्योऽपि मतयो गत्वा मन्त्रिणाम् अर्थ-सिद्धये ।^१

१४] पुनर् यत्रैकतां यान्ति स मन्त्रो मध्यमः स्मृतः॥^{१४}॥ [१३

मन्त्रं कृतं वि-लुम्पन्ति अन्यथा परि-भाष्यते ।^{१०}

न चैकमत्य-लेशोऽस्ति मन्त्रः सोऽधम उच्यते॥^{१५}॥ [१४

तस्मात् सु-मन्त्रितं कृत्वा भवन्तो मन्त्रि-सत्तमाः ।

१६] कार्यं च प्रति-पद्येत भवेत् कृत-तमं मम ॥^{१६}॥ [१५

१७पू] वानराणां भु-वीराणां संहसैः परि-वारितः ।

N] रामो ह्य ऐति पुरी लंकां नूनं मम विरोध-तः॥^{१७}॥ [१६

१७उ] तरिष्यति चे सु-व्येक्तं राघवः सागरं सुखम् ।

१. ल_२-बह्वोपिम०। अ-बह्वोपिम० । २. अ-मन्त्राणामर्थनिश्चये ।

प्र-कुर्वन्ति मन्त्रनिश्चयम् । ल_२-प्रकुर्वन्मन्त्रानियमम् । ३. फ-बह्वीमपि मतिं

कृत्वा मन्त्रिणामर्थसिद्धये । च रा-बह्वोपि मतयो मत्वा मन्त्रिणो मन्त्र-

निश्चयम् । ४. फ-मन्त्रैकतां । ५. अ-याति । ६. रा-१४-वा

श्लोक४धैपादमारभ्य १८-वाश्लोक३यपादान्तः पाठो नास्ति ॥ ७. आ फ अ-

अन्योन्यमतिमास्थाय यत्र सम्प्रतिभाष्यते । ८. च अ-चैकमत्यलेशो ।

आ-चैकमत्यलेशो । फ-चैकमन्त्रलेशो । प्र-चैकमतिलेशो । ९. अतः परमधिकः

पाठः—आ-बह्वीरभिमतीः श्रुत्वा मन्त्रिणो मन्त्रनिश्चयम् । नैव यत्रैकतां

यान्ति स तु मन्त्रोऽधमः स्मृतः ॥ मन्त्र कृतमित्यतस्तरम्—यादृशं प्रक्रमन्ते

च स मन्त्रोऽधम उच्यते । १० फ अ-माधु । प्र-शाश्व । ल_२ अ-गत्वा ।

च-मत्वा । ११. फ अ-भवेद्यत् । रा स मन्त्रो । १२ आ-मन्त्र० ।

१३. अ-कार्यसम्प्रतिपत्त्यर्थम् । च प्र ल_२-कार्यं सम्प्रतिपद्यच्च । रा-कार्यं

सम्प्रतिपद्यच्च । १४. अ-एतत्कार्यं मतं । फ-एतत्कार्येणय । १५. फ अ-हि ।

१६. अ-गरतैः । १७. फ ल_२-रामोऽप्येति । प्र-रामोऽप्येत्य । १८. फ अ-

लकामस्माकमवरोधकः ॥ १९. फ-स च व्यक्त ।

१. आ फ-अन्योन्य मन्त्र० । २. आ अ-मापते ।

१८५] तपसा युक्त-रूपेण स-वलं: स-पदाऽनु-गः ॥१८॥^२ [१७
तस्मिन् एवं-विधे काले वि-रोधादे वानरैः सह ।
१९] हितं पुरे च सैन्येन तत्र सर्वं मन्त्र्यतां मम ॥१९॥ [१९

ईर्यापे राँमायणे सुन्दर काण्डे रावर्ण-मन्त्रो
नाम सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७॥

१. आ-सपदारगः । २. च रा प्र ल_२-नास्ति ॥ ३. ल_२-तस्मिन्नेवं-
विधे । फ अ-तस्मिन्नेवं गते कार्ये । ४. फ अ-विरोधे । ५. फ प्र अ-
यदस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविश्यामहे हि । च-यदस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं
प्रविश्यामहे हि । रा-यदस्माकं क्षमं ब्रूत शीघ्रं प्रविश्यामहे । ल_२-
यमस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविश्यामहे हि ॥ ६. आ-आप्येय रा० । ल_२-इति सु० ।
७. रा-नास्ति । फ-रावर्णवाक्यं ॥

[वं-७८]= [अष्टासप्ततितमः सर्गः] =[दा-७]

इत्य उक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसास् ते महा-बलाः ।

१.] ऊचुः प्राऽञ्जलयः सर्वे रावणं राक्षसाऽधि-पम् ॥१॥ [१]

आ-पदे इयं महा-राज यां प्राऽऽप्ता प्राकृताञ् जनात् ।

२.] हृदि नैपा त्वया कार्या तान् वधिष्याम(१मो)वानरान् ॥२॥ [N]

राजन् परिधे-शक्त्य-ऋष्टि-शूल-पट्टिश-संकुलम् ।

३.] सु-महत् ते बलं कस्माद् वि-पादं भङ्गते भवान् ॥३॥ [२]

कैलास-शिखरं गत्वा यत्नैर् बहुभिर् द्रुतम् ।

४.] नीता यक्षा त्वया शान्ति वशे च धन-दः कृतः ॥४॥ [३]

से महेश्वर-सख्येन श्लाघ्य-मानस् त्वया वि-भो ।

५.] निर्-जितः संमरो रोषालं लोक-पालो महा-बलः ॥५॥ [४]

विनि-र्हते च यत्नौघान् वि-त्तोभ्य च वि-पुर्हते च ।

६.] त्वया कैलास-शिखराद् वि-मानम् इदम् आ-हृतम् ॥६॥ [५]

मयेन दानवेन्द्रेण त्वद्-भक्त्या सख्यर्पे इच्छता ।

१. च-राक्षसां (साः) । रा प्र ल_२-उमिद ॥ २. अ-आपदेयं ।
फ-०रेषा । च रा प्र ल_२-०दहीयं । ३. च रा प्र ल_२ अ-प्राप्ता वै ।
फ-प्राप्ता । ४ फ-वधिष्यामि ॥ ५ अ-परिधितकर्षि शूलमुद्गरसंकुल ।
फ-०शक्त्यर्ष्टिशूलमुद्गरधारिणाम् । च-०शक्त्युष्टिशूलमु० । रा प्र ल_२-परिधनि-
र्ष्टिशूलशक्त्युष्टिसंकुलम् । ६ रा प्र ल_२-कृते । ७. आ-नास्ति ॥
८. फ-कैलाश० ॥ ९ आ-सुसहर सख्येन । १०. आ अ-श्लाघ्यमानस् ।
च-श्लाघ्यमाणस् । ११. अ-समरो रोषः । रा-समरो रोषाल् । ल_२-समरो ।
१२. ल_२-०बला ॥ १३ फ-विनिर्जित्य । १४. फ-निपुण । १५. अ-
नास्ति । १६. फ-कैलाश० । १७. रा-नास्ति ॥ १८. अ-स्वद्वयारासाधिम् ।
च-भक्त्या च । रा ल_२-भक्त्या वै । प्र-भक्त्यैव ।

७] दुहिता तत्र भार्योऽर्थं दत्ता राक्षस-पुङ्गवः ॥७॥^१ [६
निर-जितासं ते^२ महा-बाहो नागा गत्वा रसा-नन्म ।

९] वायुकिम् तत्तकः शैल्यो जटी चैव वशी-कृताः ॥८॥ [८
अ-सया बलं-वन्तश् च शूरा लब्ध-चराः पुनः ।

१०] त्वया संवत्सरेणा(१०)ग्राः समरे दानवा जिताः ॥^{१०}॥ [९
स्वै-बलं समुपाऽऽश्रितं नीता वशं^३ अरि-दंमं ।

११] आ-हृताश् च बलात् कन्या बह्व्यो राक्षस-दुर्लभाः ॥^{१०}॥ [१०
शूराश् च बल-वन्तश् च वरुणस्य मुता रणे ।

१२] निर-जितासं ते महा-राज चतुर्विध-बलैः^४ऽऽवृताः ॥^{११}॥ [१२
मृत्यु-दण्डं-महा-ग्राहं शाल्मलि-दुर्म-मण्डितम् । [१३पृ

१३] अव-गाहितवान् राजन् यमस्य बल-सागरम् ॥^{१२}॥
यशश् च वि-पुलं माऽऽप्तं मृत्युश् च प्रति-प्रेषितः । [१४

१. फ च रा प्र अ-भार्यर्थः । २. फ अ-० नन्दन । ३. भतः परमधिकः पाठः-फ अ-दानवेन्द्रो महाबाहो वीर्योत्सिक्तो दुरात्मवान् । फ च रा प्र ल_२-प्रसद्य च वशमानोत कुम्भवास्य. ? सुखावहः ॥ ४. अ-निर्जितस्ते । रा-दानवेन्द्र । ५. अ-संग्ये जटापुर्वं । ६. फ-विशेषतः । आ अ-वशकृतः ॥ ७. अ-कल० । प्र ल_२-बलमपाश । ८. फ अ-लब्धवरास्तथा । रा प्र ल_२-उद्युताः पुनः । ९. अ-त्वया संवत्सराप्रोग दानवाः समरे हताः । फ-त्वया संवत्सरं घोरा दानवाः समरे हताः । प्र-त्वया समस्तरेणोग्रा समद्रा दानवा जिताः । ल_२-त्वया समस्तरेणोग्रा समस्तया दानवा जिताः ॥ १०. प्र-सबलं । ११. म-० गेल । १२. अ-वसमर्दिमः । १३. रा-० दुर्गयाः ॥ १४. अ-विजित्यस्ते । फ च रा प्र ल_२-विजितास्ते । १५. फ अ-चत्वाः सपदात्रुगाः । रा-० बलान्विताः ॥ १६. अ-मृत्युदण्डं म० । च-मृत्युदण्डं म० । १७. अ-शालिविद्रुममण्डितः । १८. अ-नवगाद्य स्वया राजन्प्रविश्य । फ च रा ल_२-अवगाद्य स्वया राजन् ॥ १९. अ-प्रतिप्रेषतः । फ-परिप्रेषितः ।

१४] सु-युद्धेन च ते सर्वे लोकान् तत्र स्म तोषिताः ॥१३॥ [१५
 क्षत्रियैर् बहुभिर् वीरैः शक्र-सुल्य-पराक्रमैः ।

१५] आसीद् वसु-मती कीर्णा महद्भिर् इव पाद-पैः ॥१४॥ [१६
 ते हताः समरे सर्वे त्वयैकेन बलीयसौ ।

[N] स त्वम् एवं-विधो राजन् ऊद्यमं कर्तुम् अर्हसि ॥१५॥ [N
 किं पुनः फल-सन्तुष्टा वानरा वन-गोचराः ।

[N] तौ च दाशरथी वीरौ तापसौ मन्द-चेतसौ ॥१६॥ [N
 कथं न हन्यां राजेन्द्र यस्य ते वीर्यम् ईदृशम् ।

मा वि-पीद महा-बाहो जेष्यसे वानरान् रणे ।

[N] प्रकृत्या चपलाम् ते हि मानुषौ क्षीण-जीवितौ ॥१७॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-स्तवो

नामाऽष्टासप्ततितमः सर्गः ॥१७८॥

१. फ अ-हि । २. च-लोकास्तु वै । रा प्र ल_२-लोकास्तु बहुतो० ।

आ-लोकास्तत्र स्म तोषिताः ॥ ३. प्र ल_२-पूर्णा । ४. रा-महद्भिश्च दिवमादये ॥

५. अ-महात्मना । ६. फ रा प्र ल_२-अभयं । च-अर्हं ॥ ७. फ-सन्तुष्टान् ।

८. अ-न या नत्ता विजेष्यसि । फ-वानरास्त्रावजेष्यसि ॥ ल_२-वाणरा वन० ।

९. अ-वीर । फ-भीरु । १०. च-हन्यौ । ११. अ-यश्च । १२. प्र ल_२-

जेष्यामो । १३. फ-तौ तु । १४. फ-दीनविक्रमौ ॥ १५. आ-अर्पेय ।

१६. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे रावणप्रबोधो नाम सर्गः । फ-सर्गसमाप्तिर्न

इत्यते ॥

[वं-७९]= [एकोनाऽशीतितमः सर्गः]= [शु-१०]

ततो नीलाऽम्बुद-प्रस्थः प्र-हृमो नाम राक्षसः ।

१] उवाच प्राऽञ्जलिर् बौक्क्यं शूरः मेना-यनिस् तदा ॥१॥ [

देव-दानव-गन्धर्वाः पिशाच-वनगोरगाः ।

२] न त्वां प्रर्षयितुं शक्ताः किं पुनर् वानरा रणे ॥२॥ [

सर्वे प्र-मत्ता वि-श्वत्मा वञ्चिताः स्मो हनूमता ।

३] न हि नो यतैनां गच्छेज् जीवेन् स वन-गोचरः ॥३॥ [

सर्वा सागर-पर्यन्तां स-शूल-वन-काननाम् ।

४] कुर्मो निर्-वानराम् उर्वीम् आ-व्रापयतु नो भवान् ॥४॥ [

रक्तांश् चैव वि-वास्यामश् चारांश् च जय-वर्धनान् ।

५] आ-नेमिप्यति नो दुःखं किञ्चिद् आत्माऽपराध-जम् ॥५॥ [

अग्रवीच् चं मुंसं-कुद्धो दुर-मुखो नाम राक्षसः ।

६] इदं न लेपणीयं मे सर्वेषां नः प्र-प्रर्षणैर् ॥६॥ [६]

१. फ अ-जीमूतर्मकाशः । २. फ अ-भूत्वा ॥ ३. आ-पुरा वै देवताः

सर्वे गन्धर्वपतंगोरगाः । ल२-पुरा वै देवताः सर्वा गन्धर्वपतंगोरगाः । रा-पुरा

वै देवताः सर्वा गन्धर्वपतंगोरगाः ॥ ४. आ-स्म । ५. आ-न हि ते जीवितो ।

फ-न हि नो जीविता । ६. अ-जीवितस पदम् । फ-जीवेन सह वानराः ॥

७. फ-मां ॥ ८. अ-रक्षाम्यति विधास्यामि चरांश्च जयतां वर । फ-रक्षति

प्रतिधास्यामि चारांश्च जयतां वर । च-रक्षसांश्च विधास्यामि चरांश्च जय-
वर्धन । रा-रक्षसांश्च विधास्यामि चारांश्च जयवर्धनाः । प्र-रक्षसांश्च विधास्यामि

मदचारांश्च जयवर्धनान् । ल२-रक्षसांश्च विधास्यामि चरांश्च जयवर्धनाः ।

६. फ-न गमिष्यति । च-नाममिष्यते । रा प्र ल२-नाममिष्यति ॥ १०. ल२-

चारमकुद्धो । ११. च-प्रमनीयं । १२. प्र-च । ल२-ते । १३. फ-प्रर्षिता ॥

अथ परिभवो घोरो वानरेण विशेषतः ।

१०] श्रीमतो राक्षसेन्द्रस्य पुरस्याऽन्तः-पुरस्य च ॥७॥ [७

११पू] अस्मिन् मुहूर्त्ते हत्वा तं नि-वर्त्तिष्यामि वानरम् ।

N] प्र-विष्टं सागरं घोरम् अथवा धरणी-तलम् ॥८॥^१ [८

अथाऽब्रवीत् सुसं-क्रुद्धो वैज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।

६] प्र-गृह्य परि-धं घोरं मांस-मेदोऽवै-लेपितम् ॥९॥ [९

किं वा हँनुमता कार्यं कृपणेन निशा-चराः ।

७] रामे तिष्ठति दुर्-धर्षे सु-ग्रीवे च स-लक्ष्मणे ॥१०॥ [१०

अथ रामं स-सुग्रीवं परि-धेणं स-लक्ष्मणम् ।

८] आ-गमिष्यामि हत्वैको वि-क्षोभ्य हरि-वाहिनीम् । [११

११उ] नेष्टु अहं धर्षणां घोरं भर्तुर् मर्पयिता प्र-भोः ॥११॥ [N

ततो यैत्त-हनुर नाम राक्षसः पर्वतोपमैः ।

१२] क्रुद्धः परि-लिहन् वक्तुं जिहयावाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [२१

N] स्रैरं कुर्वन्तु कर्माणि भवन्तो विगत-ज्वराः ।

एकोऽहं भक्षयिष्यामि सर्वा तां हरि-वाहिनीम् ॥१३॥ [२२

१३] मोदन्तां राक्षसाः सर्वे प्रियाभिः सह सं-गताः ।^{१४} [२३

१४उ] अहं रामं वधिष्यामि सु-ग्रीवं सैह-लक्ष्मणम् ॥१४॥ [२०उ

कुम्भकर्ण-सुतो वीरः कुम्भः परम-कोपनः ।^{१५}

१. फ च रा प्र ल, अ-अयं ॥ २. प्र ल_२-वानरात् । ३. अ-प्रविष्टं सागरे घोरे । मथवा धरणीतले । ४. म-दंष्ट्रो नाम । प्र- वक्त्रदंष्ट्रो । ५. अ-० मेदोवलेपितम् । फ-० मेदोवलेपितम् । च-० मेदोवलेपितम् । रा-० मेदोविलेपितम् ॥ ६. फ रा-यो । ७. प्र-हनू० । ८ अ-दुर्दणो सुग्रीवे च सुलक्ष्मणो ॥ ९. फ रा ल_२-परिधेन ॥ १०. फ- न त्वहं । ११. अ-धर्षणं घोरं । १२. फ अ-प्रभो ॥ १३. आ च रा प्र ल_२-यत् । १४. आ-पवनोपमः । च रा अ-पर्वतोत्तमः ॥ १५. रा प्र ल_२-नास्ति । १६. ल_२-इनिष्यामि । १७. आ ल_२-च सलक्ष्मणं ॥ १८. फ-निकुम्भः । १९. रा प्र-नास्ति ।

- १५] अब्रवीत् परम-कुब्जो रावणं लोक-रावणम् ॥१५॥ [१९
 १६] सर्वे भवन्तम् तिष्ठन्तु महा-राजेन सं-गताः । [२०पू
 अहम् एको वधिष्यामि सु-ग्रीवं सह-लक्ष्मणम् ।
 १७] अंगदं सै-हनूमन्तम् अन्यांश् च कपि-कुंजरान् ॥१६॥ [२४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-वाक्यं
 नामैकोनाऽशीतितमः सर्गः ॥७९॥

१. अ-परमः कुब्जः । २. रा ल_२-नास्ति ॥ ३. ल_२-च हनूमन्तम् ।
 ४. प्र-अन्यान् स ॥ ५. आ फ-आर्षे । ल_२-इति सु० । ६. च रा
 ल_२-औत्पातिकदर्शनं । आ-लंकापर्वण्यौत्पातिकदर्शनो । अ-लंका-
 णि मन्त्रयवाक्यं ॥

[वं-८०] = [अशीतितमः सर्गः] = [दा-९]

ततो नि-कुम्भो रमसः मूर्य-शत्रुर् निशा-चरः ।

१.] सुप्त-घ्नो यज्ञ-कोपश् च महापार्श्व-महोदरौ ॥१॥ [१]

अग्नि-कोपश् च दुर-धर्पो रश्मि-केतुश् च वीर्य-वान् ।

२.] इन्द्र-जिह्व-च महा-बाहुर बल-वान् रावणाऽऽर्त्म-जः ॥२॥ [२]

प्र-घसोऽथ वि-रूपाऽक्षो वज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।

३.] घूर्माऽक्षोऽथ प्र-हस्तश् च दुर-मुखश् चैव राक्षसः ॥३॥ [३]

प्र-संभो वज्र-नाभश् च भूरि-वेगश् च राक्षसः ।

४.] विद्युज्-जिह्वोऽथ त्रि-शिखो मेघ-वर्ण-धरस् तथो ॥४॥ [४]

परि-धान् पट्टिशांश् शंक्तीः खड्गै-गूलाऽसि-मुद्गरान् ।

५.] चोपानि शिखि-बाणानि खड्गांश् च वि-पुलांश् शितांश् ॥५॥ [५]

प्र-गृह्य परम-क्रुद्धाः समुत्-पन्न च राक्षसाः ।

६.] तेऽब्रुवन् रावणं 'सर्वे प्र-दीप्ता इव तेजसा ॥६॥ [६]

अथ रामं हनिष्यामः सु-ग्रीवं चै स-लक्ष्मणम् ।

७.] कृपणं चै हनूमन्तं लंका येन प्र-धर्षितो ॥७॥ [७]

१. अ-भरसः । फ-नामा स । २. फ-शत्रुर्भो । प्र ल२-सुप्तश्चो ।
३. अ-यज्ञकोपश्च । ४. अ-महोदरः ॥ ५. फ अ-अग्निकेतुश्च । ६. फ-
रावणाग्रजः । ७. अ-नास्ति ॥ ८. ल२-धूमाक्षोय ॥ ९. अ-प्रहस्तश्च ॥ १०
फ-यनसो । ११. आ-मेघवर्णः त्वास्तथा । अ-मेघवर्णस्त्वास्तथा ॥ १२.
अ-योदशान्माशान् । १३. अ-शीकगूलानि मु० । प्र ल२-शोकगूलानिमु० ।
१४. अ-न चापानि । आ फ च प्र ल२-चापानि च । १५. आ-सर्वाणि ।
फ च व ल२-सर्वाणानि । प्र-पवाणानि । १६. आ फ च प्र ल२-विमलान् ।
१७. आ फ च ल२-सितान् ॥ १८. फ च रा मा अ-परमः क्रुद्धः । १९. ल२-
हुद । २०. अ-नास्ति ॥ २१. अ-वयं । २२. अ-समुग्रीव । फ च-सुग्रीवं
सह । २३. च-तं हनूमन्तं । प्र ल२-च हनूमन्त । २४. रा-प्रधर्षिता ॥

तान् गृहीतांऽऽयुधान् सर्वान् वारयित्वा वि-भीषणः ।

७] अब्रवीत् प्राऽञ्जलिर् वाक्यं पुनः प्रत्युप-येष्यं तान् ॥१८॥ [७]

अभ्यु-उपायैस् त्रिभिर् भ्रातर्योऽर्थः प्राऽऽप्तुं न शक्यते ।
८] तस्य विक्रमे-कालं तु कथयन्ति मनीषिणः ॥१९॥ [८]

प्र-मत्तेष्व् अभि-युक्तेषु दैवेनोर्ष-हतेषु च ।

९] वि-क्रमासं तात सिद्धयन्ति परीऽऽक्ष्यं विधि-वंतं कृताः १० [९]

अप्र-मत्तं कथं रामं वि-जिगीषुं बलं-स्थितम् ।
१०] जात-कोपं सुदुर-धर्मं प्र-धर्षयितुम् ईच्छसि ॥११॥ [१०]

समुद्रं लघयेद् यो वै घोरं नद-नदी-पतिम् ।
११] वधं ईर्ष्यतो लोके कञ्चिन् चिन्तयितुम् अर्हति ॥१२॥ [११]

बलान् अ-परिमेयाणि वीर्याणि च निशा-चराः ।
१२] परेषां सहसाऽव-ज्ञा न कर्तव्या कदा-चनै ॥१३॥ [१२]

किं च राक्षस-राजस्य रामेणाऽप-कृतं पुरा ।
१३] आ-जहार जन-स्थानाद् भौर्या यस्यै यज्ञस्-विनीतः ॥१४॥ [१३]

१. च-गृहीताः । २. अ-येषितान् । अ-येष्य तान् । ३. रा-

उवाच वाक्यं वाक्यजः शृण्वतां रक्षयामिदम् । प्र लो२-उपाय यथार्थं भीमान् ।

पुष्टिमशुक्तिर्कोविदः । अ-नास्ति ॥ ४. अ-अप्युपायैस्त्रिभिर्भ्रात० । प-

अभ्युपायैस्त्रिभिस्ततो । ५. क अ-विक्रमकालं स्त्रीन् । ६. च रा प्र लो५-

नास्ति ॥ ७. आ-अथमन्त्रेष्वभिपुङ्क्तु । प-प्रगच्छन्ति पुरुषं । ८. प-

दैवेनोर्ष-च ईर्ष्यात् । ९. लो२-विक्रममन्त्रनिमित्तकम् । अ-मात्र विद्यमानं ।

१०. लो२-निर्दोष । ११. रा-त्रिययाकृताः ॥ १२. अ-क-य गताः प्र-

बलं स्थितम् । १३. अ-दृष्टम् ॥ १४. अ-दृष्टमन्त्रं लो२ । रा प्र लो२-

त्युपगन्तव्यम् । १५. अ-युं कथयन् कथयन् । रा-म विद्वान्महामुनिश्चरि ।

प्र-न कश्चिद्युंमर्दयि । लो२-न कश्चिद्युंमर्दयि ॥ १६. अ-अपरिमेयम् ।

१७. च-कथयन् ॥ १८. अ-गुणः । १९. अ-यस्य मार्गः ॥

- स्वरो यद् अति-वृत्तस्य तु रामेण सम-अरे हतः ।
 १४] अवश्यं प्राणिभिः प्राणा रक्षितव्या यथा-बलम् ॥१५॥ [१४
 राज-पुत्री-निमित्तं हि सु-महद् भयम् आ-गतम् ।
 १५] तस्मात् सीता परि-त्याज्या कुलाऽर्थे नाऽत्र संशयः ॥१६॥ [१६
 कुलं राज्यं च बन्धुञ्च च लंकां चैव स-राक्षसाम् ।
 १६] ऐश्वर्यं चैव दुष्प्राऽऽप्यं वीऽऽक्ष्य सीता प्र-दीयताम् १७ [N
 न ते क्षमं वीर्य-वता तेन धर्माऽनु-वर्तिता ।
 १७] वैरं निर्-अर्थकं कर्तुं दीयताम् अद्य मैथिली । १८॥ [१७
 यावन् नाऽश्व-गजाऽऽकीर्णा बहु-राक्षस-संकुलाम् ।
 १८] पुरीं दारयते रामस् तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥१९॥ [१८
 बल-वान् अस्त्र-विद् रामो यावत् ते राक्षसी चमूर्धे ।
 N] न वि-ध्वंसयते क्रोधोत्तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२०॥ [N
 यावत् लक्ष्मण-बाणौघैर् भिन्न-प्राकार-तोरणा । [N
 १९] न भस्मी-क्रियते लंका तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२१॥ [१९
 प्र-सोदये त्वां बन्धुस्य त्वं कुरुष्व वचनं मम ।

१. आ-यद्यतिवृत्तस्तु । फ-यद्यतिवीर्यस्तु । ल_२-यद्यतिवृत्तस्तु ॥
 २. अ-राक्षसराज च । फच रा ल_२-राक्षसराज्यं च । ३. अ-च सुदुष्प्राप्तं ।
 फ-यं च सुदुष्प्राप्तं । रा प्र ल_२-चैव दुष्प्राप्त ॥ ४ च-ते न । ५. अ-
 दीयतां तस्य ॥ ६. अ-यावत् लक्ष्मणबाणौघैर्भिन्नप्राकारतोरणा । ७. अ-फ-ने
 भस्मीक्रियते । आ-पुरीं दारयते । ८ अ फ-लंका । रा-यावत् ॥ ९. प्र ल_२-
 पुरीम् । १०. च प्र ल_२-लंका । ११. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२-
 विनश्येद्वा पुरी लङ्का शूराः सर्वे च राक्षसाः । रामस्य यदि पत्नी
 सा न स्वयं प्रतिदीयते । यावत्सुधोरा महती दुर्धर्षा हरिवाहिनी ।
 ॥ यावत्क्रन्दति नो लङ्का तावत्सीता प्रदीयताम् ॥ १२- रा-प्रसाधये । १३.
 अ-बन्धुस्ते । आ-च व-धुस्य ।

† च रा प्र-विनश्येद्वा । ल_२-विनश्यति । ‡ च-प्रतिदीयतां । § च रा-यावत्क्रन्दति ।

२२] ब्रवीम्य् अहं हितं पथ्यं दीयतां तस्य मैथिली ॥२२॥^१[२१

न ते क्षमं वीर्य-वता महौजसा

धर्माऽऽत्मना धर्म-परेण धीमता ।

निर्-अर्थकं वैरम् अ-मित्र-घातिना

२३] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२३॥^२[N

पुरी विशाला गज-वोजि-शोभिता^३

प्र-भूत-रत्नां वर-राक्षसैर् वृता ।^४

न चेद् इयं नश्यति वानराऽर्दिता

२४] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२४॥[N

महा-बलैः शस्त्र-बलैः समा-हता

विशीर्ण-शस्त्र-ध्वज-वर्म-कार्मुका ।

पुरा रणे नश्यति रीक्षसी-चमूः

N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२५॥[N

पुरा रणे राघव-बाण-पीडिता

द्रवन्त्य् अमी शोणित-रक्त-मूर्धनाः^५

निशा-चराः सं-घति वानराऽर्दिताः

२६] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२६॥[N

महेन्द्र-वज्र-स्वन-वर्द्धनान् वहन्

१. अ-तात । २. च-नास्ति । ३. अ-नास्ति । ४. अ फ-पुरा ।

५. अ-गजराजः । ६. फ-पुरी तत्रैव वररत्नशोभिता ॥ ७. फ-प्रभूतशो

वरः । ल२-प्रभूतरत्नाकरः । ८. अ-प्रभूतरत्नाकरराक्षसा युता । फ-

प्रभूतरत्नाकरशैर्युता । ९. अ-अयं । १०. च रा प्र-०पलस्याश्रयैः ।

११. च ॥ प्र-राक्षसाकुलः ॥ १२. रा प्र-द्रवन्त्यनीशाः सलु रक्तमुद्रहाः ॥

१३. अ-०ह्यनमूर्जवर्चसम् । च रा प्र ल२-०मूर्जवर्चनम् ।

घनुर्वरं कांचन-रत्न-चित्रितम् ।

पुरा शरान् मुञ्चति वज्र-संनिभान्

N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२७॥* [N

पुरा सु-योरा हरि-वाहिनी पुरीम्

इमाम् अव-स्कन्ध बन्धवो प्र-धेपति ।

दुरा-धरां रावण-बाहु-पालितां

२७] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२८॥* [N

न ते वि-नश्येन् नगरी स-राक्षसा

मुदुर-लभं जीविन् एव चाऽनर्थ ।

कुरुष्व सखं मुहदस् त्व इह वचः*

२८] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२९॥* [N

पुरा शरान् सूर्य-मरीचि-संनिभान्

नृपाऽऽत्मजोऽसौ नि-शितां सु-पर्वणः ।

सृजत्य् अ-भोगान् वि-विधान् वधाय ते

२५] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३०॥ [

इमां पैरि-त्राहि पुरीं स-राक्षसां

सम्-क्रुद्धम् अन्तः-पुरम् अग्नू-निर्धेयं(१५)

त्वेद्-आश्रयं वन्धु-जनं च रावणं

१. अ च-घनुर्वरं । ल२-घनुर्वरं । आ-घनुर्वरः । २. अ-

सन्निभम् । आ-रत्नचित्रितम् । फ-रत्नचित्रितम् । ३. रा प्र ल२-श

मुञ्चति रत्नसन्निभान् । ४. फ-नास्ति ॥ ५. अ-वधो प्रकरोति । फ-

धेपति । ६. च-राघवः । ७. रा प्र ल२-नास्ति ॥ ८. आ-एव

अ-अथ रावणः । ९. अ-प्रगृह्य । १०. फ-कुरुष्व त्वं मुहद

११. प्र-नास्ति । १२. प्र-निशिताः ॥ १३. च

१४. अ-अप्रनिधेयं । आ-अप्रनिधेयः । १५. च

वेदाश्रयं । १६. अ फ-भृत्यजनं । १७. च-वरावृता । फ-च

२९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३१॥' [N

त्यजस्व कामं सुख-धर्म-नाशनं
भजस्व धर्मं कुल-कीर्ति-वर्द्धनम् ।

प्र-सीद जीवेम स-र्वान्धवा वयं

३०] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३२॥" [२३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं
नामाऽशीतितमः सर्गः ॥८०॥

१. रा प्र ल_२-नास्ति । अतः परमाधिकः पाठः-अ च प्र-पुरा
शरैर्मास्करररिमसन्निभैः प्रसन्नधौतै मुशितैः† शिलीमुतैः । मदाद्दे
भस्म करोति राक्षसान् प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥ २. च रा प्र ल_२-
वोपं । ३. ल_२-बलकीर्तिः । ४. अ-सपुत्रयान्धवाः । ५. फ-नास्ति ॥
६. फ-भार्ये रामायणे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ॥

† च-० धौदच सिते । रा प्र-० धौदच सिते ॥

धनुर्-वरं कांचन-रत्न-चित्रितम् ।

पुरा शरान् मुञ्चति वज्र-संनिभान्

[N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२७॥^१ [N]

पुरा सु-घोरा हरि-चाहिनी पुरीम्

इमाम् अव-स्कन्ध बलात् प्र-धैर्पति ।

दुरा-धरां रावण-बाहु-पालितां

२७] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२८॥^२ [N]

न ते वि-नश्येन् नगरी स-राक्षसा

सुदुर-लभं जीवितम् एव चाऽनर्घ ।

कुरुष्व ससं सुहृदस् त्व इदं वचः^३

२८] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२९॥^४ [N]

पुरा शरान् सूर्य-मरीचि-संनिभान्^५

नृपाऽऽत्मजोऽसौ नि-शितां सु-पर्वणः ।

सृजत् अ-मोघान् वि-विधान् वधाय ते

२९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३०॥ [२२]

इमां 'परि-त्राहि पुरीं स-राक्षसां

सम्-रुद्धम् अन्तः-पुरम् अग्नू-निर्ध्वयं(१य) ।

त्वेद्-आश्रयं येन्धु-जनं च रावणं

१. अ च-धनुर्वरं । ल२-धनुर्वरं । आ-धनुर्वरः । २. अ-० नसूर्य-सक्तिभम् । आ-० रत्नचित्राम् । फ-० रत्नचित्राद् । ३. राम ल२-शरान् रणे मुञ्चति रत्नसन्निभान् । ४. फ-नास्ति ॥ ५. अ-बलात् प्र-धैर्पति । फ-बलात् प्र-धैर्पति । ६. च-राघवः । ७. रा प्र ल२-नास्ति ॥ ८. आ-० अ-मोघान् । अ-अमोघान् । ९. अ-प्रगृह्य । १०. फ-कुरुष्व त्वं सुहृदं तमेव च ॥ ११. प्र-नारित । १२. प्र-निशिताः ॥ १३. च-पुरीं पाहि । १४. अ-अमनिध्वयं । आ-अमनिध्वये । फ-अमनिध्वयनाम् । १५. फ-येदाश्रयं । १६. अ फ-भृग्वजनं । १७. च-वराहता । फ-च राघवाद् ।

२९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३१॥' [N
 त्यजस्व कामं सुख-धर्म-नाशनं
 भजस्व धर्मं कुल-कीर्ति-वर्द्धनम् ।

प्र-सीद जीवेम स-र्वान्धवा वयं
 ३०] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३२॥" [२३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं
 नामाऽशीतितमः सर्गः ॥८०॥

१. रा प्र ल_२-नास्ति । अतः परमपिकः पाठः-अ च प्र-पुरा
 शरैर्मास्करररिममग्निभैः प्रसन्नयौते. सुशितैः† शिलीमुखैः । महाद्वे
 भम्म करोति राक्षसान् प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥ २. च रा प्र ल_२-
 कोपं । ३. ल_२-वृत्तकीर्तिः । ४. अ-सपुत्रयान्धवाः । ५. क-नास्ति ॥
 ६. फ-आर्षे रामायणे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ॥

† च-० धीरद्वय सितै । रा प्र-० धीरद्वय सितै ॥

[वं-८१]= [एकाशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

विभीषण-वचः श्रुत्वा धर्मोऽर्थ-सहितं तदा ।

१] मन्त्रिभिः सह मेधावी मन्त्रयामास रावणः ॥१॥

वाक्य-विद् वाक्य-कुशलो दृष्टो दृष्ट-जन-प्रियः ।

२] राक्षसाऽधि-पतिरैवाक्यं युक्ताऽर्थम् इदम् आ-ददे ॥२॥

स्व-शक्तिं पर-शक्तिं च देश-कालौ च तत्त्व-तः ।

३] सम-ईक्ष्योऽऽरभते कर्म 'यं' स बुद्धि-मेतां वरेः ॥३॥

कर्मणामै अनु-वन्धं 'च' विदित्वा सर्व-कर्मसु ।

४] अर्थोऽनर्थोऽनु-वन्धं 'च' पर्य-एप्यति स पण्डितैः ॥४॥

सुव्यवस्थित-मन्त्रेण पर-भर्माऽभिघातिना ।

५] भवितव्यं नरेन्द्रेण न काम-वश-वर्तिना ॥५॥

६पू] ऐश्वर्य-मद-भक्तेन सर्व-लोक-विमानिना ।

[८उ] न हि धारयितुं शक्यं राज्यं चिरम् अन-आमयम् ॥६॥

यः कार्य-निश्चयं कृत्वा विपर्योने विषयाऽधि-पः ।

१. रा अ-धर्माय० । २. अ-हितम् । ३. रा-मन्त्रिभिस् ॥ ४. प्र-
 •कुशलैः । ५. रा-०पति । ६. च ल_२ प्र व म रा ल_१-अमवीत् ॥ ७. ल_१-
 देशकालौ । ८. च-देशकालौ । ९. च अ म रा व प्र ल_२-सर्वतः । ल_१-
 सर्वतः । १०. प्र-समीक्ष्याधरते । १०. रा प्र-यस् । ११. फ रा प्र-बुद्धि-
 रिहोष्यते ॥ १२. अ-स्वकार्यम् । १३. फ रा अ-अनुसम्बन्ध । फ-
 व्रुडितः पाठः । १४. रा अ-विदित्वा । १५. फ च ल_१ ल_२ म प्र रा व
 अ-अर्थमर्था० । १६. फ-यः पर्यस्यति । ल_१ ल_२ म प्र रा व अ-च यः
 परीक्षेत् । च-पर्यस्यति । १७. रा-पण्डितः ॥ १८. ल_१ म प्र फ व च रा-
 परकर्म० ॥ १९. च रा व-०लोकाविमानिना । म प्र ल_२ अ-०लोका-
 वमानिना ॥ २०. आ-०विजय । २१. फ-०विषये ।

१९] श्राऽऽप्तुं कामयते लोके स राज्य-फलम् अरुते ॥७॥

अर्थाऽनर्थो वि-मृगतो चेष्ट-मानेन निर्ण-चितम् ।

२०] भवितव्यं वि-शेषेण राज्ञा निर्ण कृताऽऽत्मना ॥८॥

[N] चे-चेष्टया महाऽऽत्मानः संततं वै वि-शेषतः ।

'N] अ-लक्ष्योः सर्व-भूतानां भवंन्ति बहु-कारिणः ॥'९॥

अ-लक्ष्यो हि यथो लोके व्योम्नि चन्द्रोऽर्कयोरगतिः ।

२१] नक्षत्राणां ग्रहणां च तथा हृत्तं महाऽऽत्मनाम् ॥'१०॥

यं च पन्थानम् आ-क्रम्य प्र-याति मनुजेश्वरः ।

२२] तेनेश्वरोऽभि-यातेन पथा याति ध्रुवं जनेः ॥११॥

यथा लोके तथा राज्ञां हृत्तोऽनु-गमनं नयः ।

१. फ-प्राप्त्यं । ल, च रा प्र व-भाप्तुं । ल२-भास्तुं । २. फ-प्रपयते । ३. फ-काले । अ-वाक्यं । ल२-लोकेः ॥ ३. फ-अपानर्थो । ल२-अपानर्थो । ४. आ-विमृषता । च-विमृषता । रा-विमृष्येत । अ-विमृष्यत । ५. फ-चेष्टमानेन । अ-चेष्टमानेन । ल२-नैष्टमानेन । ७. फ-निश्चितं । अ-निश्चितं । ८. प्र-भवितव्यमशेषेण ॥ ९. फ-चेष्टमानाः कृताः । च-चेष्टया हि महात्मानः । य स रा प्र ल२-चेष्टयतो म० । ल, पूर्व विचार्यं बुद्धये । अ-पूर्वं विचार्यं म० । १०. फ च म रा प्र ल, ल२-मद्रासद्रा । अ-शततं वै । फ च म रा प्र व ल, ल२-तास्ति । व-सद्गामद्वयि शेषतः । ११. आ-अलक्षः । अ-अलक्षो । १२. आ-भवति । १३. रा च व प्र ल, ल२-तास्ति ॥ १४. ल, अलक्ष्य । १५. ल, कथं । ल२-न वा । १६. आ-चन्द्रार्कयोर । १७. च-प्रहणो । १८. आ-वृत्तं । १९. प्र रा व ल, ल२-तास्ति ॥ २०. च-प्रजातिर । २१. फ-तेन शूरप्रयुक्तेन । च-तेनेश्वराविगीतेन । व-नेश्वराभिगीतेन । ल, ल२ रा प्र अ-तेनेश्वराभिगीतेन । आ-तेनेश्वराभिगीतेन । २२. फ ल, ल२ रा प्र अ व म-यान्ति ध्रुवं जनाः ॥ २३. ल, राक्षं । ल२-राक्षो । २४. आ-वृत्तान्तानुगतो नयः । च-सद्वृत्तानुगतो नयः । च-सद्वृत्तानुगतो नयः । च-तद्वृत्तानुगतो नयः । प्र-धर्माद्वृत्ता गतो नयः । म-वृत्तान्तानुगतो नयः । ल, मवेद्वृत्तो नयः । ल२ अ-मृत्वागतो नयः ।

- २३] वलस्य चतुर्-अङ्गस्य नायकाऽनु-गतो नयः ॥१२॥
 पर्य-आप्तं चाऽप्य् अभि-ज्ञानमै इह स्वाऽधीनतां प्रति ।
 २४] यत् प्राऽऽप्तमै अपि वैदेहीं नैव मे स्पृशते मतिः ॥१३॥
 तत्र केऽप्य् अ-कृतौऽऽत्मानस् तपस्वि-जन-धर्षणम् ।
 २५] गैर्हेरंस् तत्र मे बुद्धिर् इयं प्राग् एव निश्-चिता ॥१४॥
 तापसानाम् अलं-कारं व्रतं धारयतां कथम् ।
 २६] बाण-चापाऽसि-हस्तेन वि-द्राव्या वन-चारिणः ॥१५॥
 नैनु शान्ताऽऽत्मभिर् वोऽपि सर्व-भूत-दया-परैः ।
 २७] भवितव्यं फलाऽऽहारैर्नित्यमै आश्रम-वासिभिः ॥१६॥
 सूक्ष्म-रक्तांश्चर-धरां तप्त-कुण्डल-धाराणि ।
 २८] का द्वितीया यथा सीता वसत्यै आश्रमै-वासिनी ॥१७॥
 केन नूपुर-निर्-घोषां (!) सकलाऽऽभरणै-स्वनाः ।

१. आ-नामकाङ्कगते । प्र-नायकानुगते । २. अ-नास्ति ॥
 ३. प्र-ज्ञानरश्मिह । ४. फ-तत्प्राप्त्यामपि । म रा ल, व-तत्प्राप्त्यामपि ।
 प्र-तत्प्राप्त्यामपि ॥ ५. आ अ म-केचि-कृता । च-के न कृता । फ-० तत्प्राप्त्यामपि ।
 च-० तारामा वत् । ६. फ-तपस्विजनमर्षमिणम् । च-० जनधर्षणम् ।
 प्र-तपस्वितेन मर्षणम् । ल_२ रा व म-० जनमर्षणम् । अ-० जनमर्षणम् ।
 ७. फ अ-गैर्हेरंस् । ८. ल_१-वै । ९. प्र-निर्मिता ॥ १०. आ म-वने ।
 ११. अ च-धारयतां । फ प्र-धारयते । १२. आ-वनवारिण ॥ १३. आ-
 न तु शां । प्र-नानुशां । १४. फ ल, ल_२ च-० भिर्ज्ञां । म रा व-० भिर्ज्ञां ।
 प्र-० भिर्ज्ञां ? न्व ? । अ-० भिश्चैव । १५. रा व-नित्य आ० ॥ १६. च-
 ० धरास्तप्तकुण्डलधारिणा । १७. अ-मवत्याश्रम० । च-वसत्याश्रमवासिनां ॥
 १८. फ-० निर्घोषं । प्र-० निर्घोषः । १९. फ-कलत्राभरणस्वना । च-सुकलाभरणा-
 स्वना । अ-सुकलाभरणस्वना । व-सुवर्णम० । प्र-स्वरकाभरणनिःस्वना ।
 म-सकलाभरणस्वना । ल_१-सुवर्णभरणस्वना । ल_२-सुरकाभरण-
 स्वना ।

२९] श्रुत-पूर्वा मनुष्येण धर्माऽर्थं वसता वने ॥१८॥

तैद् एव धर्माऽऽचरणाद् विनि-वृत्तः स राघवः ।

३०] राक्षसानां वधं कृत्वा ते गतास् त्रि-दिवं पुनः ॥१९॥

६७] अ-तर्क्यम् अप्यू अ-निर्ञ्चेयं दैवं कस् तु वि-लंघयेत् ।

अर्थाऽन्-अर्थं फलं लोके सर्व-प्राणिषु वर्तते ॥२०॥

७] तेन येन मानुषं कर्म तत् सर्वं सु-परीऽऽक्षितम् ।

येच्च ये मानुषादौ अन्येद् दैवं च तत् सम-ईक्षितम् ॥२१॥

८] सर्वे सप्त-पश्यन्ति यां गतिं बुद्धि-चिन्तकाः ।

तां कृताऽन्तेः प्रभुर भूत्वा यथेष्टम् अप-कर्षति ॥२२॥

९] कथं वानर-मात्रेण लंका हीऽयं वि-गोहितुम् ।

शक्यादैवाद् ऋते तस्माद् दैवं सु-यथेद् अद्भुतम् ॥२३॥

१०] वि-पद्मेष्व अपि कार्येषु यथा मन्त्रा महो-बलाः ।

१. फ-भुतपूर्व । प्र-भुतपूर्वो । २. फ-धर्माधर्मवासिना ॥

३. प्र-तदैव । ल_१ स ल_२-तदैव । ४. फ-भुत्वा । ५. फ रा अ-भुयं ॥

६. आ-भत्यधेमय निश्चित्य । फ च-अतर्क्यमपि निश्चित्य । स-अतर्क्य-मविनिश्चयं । ७. प्र-दैव । ८. आ-ऋते सतातनम् । ९. अ-नास्ति ॥ १०.

म-यत्र । ११. च म-यत् । १२. रा-स परीक्षितम् । १३. आ फ-यथैव ।

च म-यथैव । ल_१ ल_२ व-यथैव । १४. आ रा-दैवता । १५. अ-

अन्येदैव तत्पसमीक्षितम् । म-अन्यदैवं तच्च समीक्षितम् । आ-अन्यदैवतं त० ।

च-अन्यदैवतं सं० । ल_२ व-अन्यदैवं तच्च समीक्षितम् । ल_१ ल_२-दैवं तच्चल-

मीक्षितम् । १६. प्र-नास्ति ॥ १७. आ म-पूर्व । फ-पूर्व । १८. फ-मति ।

१९. प्र ल_२-कृतार्थः । २०. प्र ल_२-यथेष्टमपि । अ-यथेष्टमनु० ॥ २१. ल_२-

चारणमन्त्रेण । २२. अ-विगर्हितं । ल_२-विगर्हितं । २३. फ च-

यस्मात्तस्माद् । आ-इहमादैवं । अ ल_१ ल_२-तस्मादैवं । २४. फ च-

महद् ॥ २५. प्र-विपद्मेवपि । ल_२-विपद्मेवपि । २६. फ-कार्येषु ।

२७. फ-यस्मात्तुतं । च-यस्मान्मन्त्रो । अ ल_२-यस्मान्मन्त्रो । रा-

यस्मान्मन्त्रं । व म-यस्मान्मन्त्रे । प्र-यस्मान्मन्त्रे । ल_१-यस्मान्मन्त्रे ।

२८. फ अ ल_१-महाबलः । ल_२-महाबला ।

अरयोऽपिवशं यान्ति तस्मान् मन्त्र-वशो नयः ॥२४॥

११] ब्राह्मणानां यथोक्तैः प्राऽधीतानां सदा भवेत् ।

मन्त्र-मूलानि कर्माणि तथो रीज्ञां वि-शेषतः ॥२५॥

१२] गीयते हि यथा लोके श्रुति-मार्ग-प्रदर्शनम् ।

तद्-विधं कुरुते विद्वान् मन्त्र-कर्म-परिग्रहम् ॥२६॥

१३] योदशैः सह मन्त्रैश्चै परि-रक्षा चै योदशैः ।

रीज्ञां नय-वशान् मन्त्रः सर्वम् एतत् सुनिश्चितम् ॥

१५] विपरीतं तैः सर्वैर्वर्जनीयम् इति श्रुतिः ॥२७॥

तस्मात् सर्वैर्गुणैर् युक्तैर् भवद्भिः सह मन्त्रणम् ।

१. व प्र रा-० तस्मात्प्र-० । म च रा । प्र ल_१-मन्त्रपरो जयः ।
 ल_२-० मन्त्रपुरो जयः ॥ २. अ-सदाकारः । ३. आ च रा ल_१ अ-प्रधीतानां ।
 म ल_२-पठताम् । ४. फ-यथाभवत् । च अ-यथा भवेत् । रा प्र व-
 पुरोभवत् । म ल_२-पुरो भवेत् । ल_१-परो भवेत् । ५. रा-राज्ञा ।
 ६. फ-राज्यं । ल_१-राज्ञो । रा-चैव ॥ ७. फ-० मार्गः सनातनः ।
 च-० मार्गं प्रदर्शित । प्र रा व म ल_१ ल_२-० मार्गः प्रदर्शितः । ८. फ-तं विद्यात् ।
 अ-तदबुद्धिः । आ म ल_१ ल_२-तद्विधः । ९. आ म ल_१ ल_२-
 यद्वा । फ-धर्मतः । १०. फ-परिग्रहात् ॥ ११. ल_१ प्र रा-यादस् ।
 ल_२-यादशः । १२. फ-मन्त्र स्यात् । च-मन्त्रैश्च । अ-मन्त्रेन ।
 १३. आ-० रक्षथ । च-० रक्षात्मा । अ-० रक्षाथ । १४. फ म-तादशी ।
 च ल_१ प्र रा व ल_२-यादशी । अ-यादशा । १५. फ-राज्य ।
 रा राजा । १६. फ-० वशान्मन्त्राः । रा-० वशान्मन्त्रस् । च-० वशात्मन्त्रः ।
 १७. रा-तद्वि निश्चितम् । ल_२-तद्विनिश्चितम् । अ-तत्सुनिश्चितम् ।
 १८. फ अ-विपरीतस्थितः । रा-विपरितं । १९. फ अ-सर्वो । २०. फ-
 वर्जनीय इति स्मृतम् । च-वर्जनीयमिति श्रुतेः । अ-वर्जनीय इति श्रुतिः ॥
 २१. आ-पूर्व । म ल_१ रा व प्र ल_२-सर्व । २२. ल_१ ल_२ व-
 रा-युक्त भवद्भिः । म-युक्त भवद्भिस् । २३. प्र-सर्वमन्त्रण । ल_२-सर्व-
 मन्त्रिण । अ-सह मन्त्रिभिः ॥

- १६] तत्राऽयं सर्व-संक्षेपः श्रूयतां निश्चयो नर ' २८ ।
 ऐक-मत्येन भवतां प्र-कुर्याद् रिपु-वन्धनम्
 १७] कार्यम् एकाऽर्धतां दैवं मम चैव परस्य वो । ' २२ ।
 १८] विदित्वा मन्त्र्यतां मन्त्रः समं निश्चय-लक्षणात् ।
 N] मन्त्र-निश्चयम् आ-पन्नो वि-धास्ये यद् अनन्तरम् । ' ३२ ।

हैवापे समायणे सुन्दर-काण्डे रागण-गात्र
 नामैकाऽशीतितमः सर्गः ॥८१॥

१. आ-एकमत्येन । रा य म-मन्त्र्यतां । अ-पन्नो वि-धास्ये ।
 २. रा य म म लो-भक्त्या य न कुर्याद् । अ-भयतां नः कुर्याद् । आ-भयतां न
 कुर्या । ३. आ रा य म लो-अपि य० । अ-विश्रय० । अ-विनिमयः ।
 लो-रिपुवर्धनम् । ४. य लो-रा य अ म लो, म-मन्त्र । ५. य लो-
 रा य म-य । अ म लो-दि । ६. म-नानिधयमासी निधाय
 यदन्तरम् । फ-कार्यमेवायं यं यं पंगो गत गत दि ॥ ७ अ-विनिमयः ।
 ८. रा-मन्त्रा मन्त्र । अ-मन्त्रा । ९. आ-गामनि० । य-मन्त्रा नि
 य-मन्त्रित सटक्षः । म-मन्त्रा मन्त्रा । म-मन्त्रा मन्त्रा
 लो-यैव मम लक्षनः । म-मन्त्रा मन्त्रा । अ-मन्त्रा मन्त्रा
 लक्षितः । रा-मन्त्रा मन्त्रा ॥ १०. अ-मन्त्रा मन्त्रा ॥

न ह्यपूर्व-लक्षणादधर्माद्वि-चलन्ति नयाऽनु-गाः ॥५॥

३६] अयेमे सर्व-कार्येषु चत्वारः समुदाहृताः ।

वेपायाः कार्य-सिद्धयर्थं तान् नि-बोध यदीऽच्छसि ॥६॥

३७] साम चैव प्र-दानं च भेदो दण्डश्च च सर्व-श्रेः ।

एते सर्वाऽऽत्मना राज्ञा प्र-योक्तव्या विधान-तः ॥७॥

३८] तेन साम प्र-योक्तव्यम् आर्येषु गुण-वत्सु च ।

दानं लुब्धेषु भेदश्च च शक्तित्वेन इति निर्णयः ॥८॥

३९] दण्डः स्तब्धेषु पापेषु नित्यं राजन् दुः-आत्मसु ।

४०] अप-कारिषु नित्यं च सोऽयं शास्त्र-विनिश्चयः ॥९॥

उपायांस् प्रीन् अति-क्रम्य तत्रैव-योगांस् तथैव च ।

N] दुर्-पलेन तु रामेण वर्यं दण्डेन तर्जिताः ॥१०॥

४१] न तु नाम वर्यं युक्तास् तेन सामाऽऽदिभिरगुणैः ।

१. फ-लक्षणो धर्मो विचरति । २-दक्षिणा धर्माद्वि० । प्र-धर्माश्च
चलन्ति । ल-धर्माश्च चलन्ति । २. ल-वधानुगाः । रा-वधानुगा ॥ ३. प्र
ल-लक्षणे । ४. म-चत्वारः । ५. रा-उपाया । ६. आ च रा-तन् । ७. च-
यदिच्छसि । रा य ल-यथेच्छसि ॥ ८. फ समशेषप्र० । आ-सामयानप्र० ।
अ-साम चोपप्र० । ९. फ च-दण्डश्चैव च । १०. च-नास्ति । ११. फ ॥
म ल, ल-अ-विभागसः । रा-विभागसः । १२. प्र च-नास्ति । १३. रा-तत्र ।
१४. अ-प्रयोक्तव्यं कार्येषु । १५. फ-गुरु(म)सु । १६. च-साम वाय प्रदानं
लुब्धेषु । रा-दानलुब्धेषु । ल-दानं लुब्धेषु । १७. आ-देवं स्वाच्छक्तित्वेन विदितव्य
यः । फ-भेदश्च संदि० । रा-भेदश्च शक० । प्र-शक्तिवत्त्वमिति श्रवः ॥ १८. ल-
दण्डः । १९. फ-तथैव । रा-स्तब्धेषु । अ-सत्त्वेषु । २०. फ अ-पालसु ।
च प्र रा य म ल, ल-पालश्च । २१. फ अ-नित्यकालं । आ य ल-राजं ।
२२. आ-नयकृतिषु ॥ २३. आ अ-द्वंद्वयोगात् । फ-तत्त्वयोगम् । प्र-दण्ड-
नम् । २४. फ-दुर्लभा न तु । २५. रा-नास्ति ॥ २६. फ प्र म ल, ल-
२७. फ-युक्तास्तथा । च-युक्तास्तेन ।

[वं-८१] = [द्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

३१३] अ-विह्वलश् च विद्यासु सं-युगेऽयं परा-क्रमे ।^१

प्र-हस्तः प्रथमं वाक्यम् ईदं वक्तुम् उर्षोऽऽददे ॥१॥

३२] यत् किञ्चिद् गुण-सम्पन्नम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनाम् ।

चेष्टितं सर्व-भूतेषु तद् रौजंस् त्वयि वर्तते ॥२॥

३३] को हि नाम बलैर् युक्तस् तैस् तैर् एवं महा-गुणैः ।

मन्त्र-मूलानि कर्माणि कुरुते त्वद्-ऋते नरः ॥३॥

३४] भवन्ति हि वि-शेषेण नित्यम् उन्मत्त-चारिणः ।

राजानः प्र-संभं लोके सै-रोपा इव हस्तिनः ॥४॥

३५] न^१ हि किञ्चिद् अ-कर्त्तव्यं कृतं नोऽपि करिष्यसि ।

१. फ-अविह्वलस्तु । च-अविह्वलस्तवि० । रा प्र व म-अविह्वलश् । ल_१-अविह्वलः च । अ-अविह्वलः वि० । २. फ च रा प्र व म ल_१-संयोगेऽयं । अ-संयोगे च । ३. अतः परमाधिकः पाठः-आ-को हि नाम बलैर्युक्तैस्तैस्तैरेव महागुणैः । पुनरुक्तार्थं इयपूर्वावेव । ४. आ-इदमुत्तरमाददे । फ ल_२-इव शूतरमाददे । व-इव शूर उपादधे । प्र-इव शूरमुपादधे । च आ म ल_१-शूर उपादधे ॥ ५. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-सयुक्तम् । ६ आ-महात्मनः । ७ आ-तद् राजं । फ अ-तत्सर्वं । च-तद् राजन् ॥ ८ च रा व म ल_१ ल_२-को हि राजन् । प्र-को राजन् । ९ आ-युक्तैः । व म ल_१ ल_२-युक्तः । १० रा प्र व म ल_१ ल_२-तैश्चैव ॥ ११. रा प्र म ल_१ ल_२-त्वद्विधो मन्त्रमूलानि कार्याणि । फ अ-मूलानि कार्याणि । १२ फ अ-राजात्मनि विभावयेत् । रा प्र म ल_१ ल_२-कुरुते नरः ॥ १३. फ-उत्तम० । व-उत्तम० । प्र-उत्तम० । १४. ल_१ अ-प्रथमः । १५. फ-मुद्रोपा । व म-सरोपः । ल_२-सरोपः । अ-सरोपा ॥ १६ फ ल_२-हि किञ्चिद् । म-किञ्चिद् । १७. आ फ च अ-वापि । १८. आ फ-करिष्यति ।

न ह् एव-लक्षणाद् धर्माद् वि-चलन्ति नपाऽनु-गाः ॥५॥

३६] अवेमे सर्व-कार्येषु चत्वारः समुदा-हृताः ।

उपायाः कार्य-सिद्धयर्थं तान् नि-बोध यदीऽच्छसि ॥६॥

३७] साम चैव प्र-दानं च भेदो दण्डश्च सर्व-शः ।

एते सर्वाऽऽत्मना राजा प्र-योक्तव्या विधान-तः ॥७॥

३८] तत्रैव साम प्र-योक्तव्यम् अर्थेषु गुण-वत्सु च ।

दानं लुब्धेषु भेदश्च शक्तित्वे इति निर्ण-यः ॥८॥

३९] दण्डः स्तब्धेषु पापेषु नित्यं राजन् दुर-आत्मसु ।

४०] अप-कारिषु नित्यं च सोऽयं शास्त्र-विनिश्चयः ॥९॥

उपायांस्त्रीन् अति-क्रम्य तत्त्व-योगांस् तथैव च ।

N] दुर-चलेन तु रामेण वयं दण्डेन तर्जिताः ॥१०॥

४१] नै तु नाम वयं युक्ताम् तेन सामाऽऽदिभिर-गुणैः ।

१. फ-लक्षणा धर्मो विचरन्ति । रा-दक्षिणा धर्माद् वि० प्र-
चलन्ति । ल-धर्माश्च चलन्ति । २. ल-तथानुगाः । रा-तथानुगा ॥ ३. प्र
ल-लुब्धेषु । ४. म-चत्वारः । ५. रा-उपाया । ६. आ च रा-तन् । ७. च-
यदिच्छसि । रा च ल-यथेच्छसि ॥ ८. फ समक्षोपप्र० । आ-सामयानप्र० ।
अ-साम चोपप्र० । ९. फ च-दण्डस्तथैव च । १०. च-नास्ति । ११. फ व
म ल, ल-अ-विभागतः । १२. प्र च-नास्ति ॥ १३. रा-तत्त्व ।
१४. अ-प्रयोक्तव्यं कार्येषु । १५. फ-गुरुव(म)सु । १६. च-साम वाय प्रदानं
लुब्धेषु । १७. दानलुब्धेषु । ल-दानं लुब्धेषु । १८. आ-देवं ह्यारम्भकित्तैरिष्टतरु-
षः । फ व-भेदश्च शक्तिः । रा-भेदश्च शक्तिः । प्र-शक्तित्वेन विनिश्चयः ॥ १९. ल-
दण्डः । २०. फ-तथैव । रा-स्तब्धेषु । अ-मत्तेषु । २१. फ अ-नित्यकाले । आ च ल-राजं
२२. आ-अपकारिषु ॥ २३. आ अ-द्वन्द्वयोगात् । फ-तत्त्वयोगात् । प्र-दण्ड-
योगात् । २४. फ-दुर्लभा न तु । २५. रा-नास्ति ॥ २६. फ प्र म ल, ल-
अ-ननु । २७. फ-युक्तास्तथा । च-युक्तास्तेन ।

- दुर्-वलेनवलैर्युक्ताः सर्व-शैलैः प्र-सा(दि)धितुम् ॥१॥^३
 ४२] दण्डस् तस्य तु पर्य-आप्त एतद् एवाऽत्र कारणम् ।
 उपायांस् त्रीनँ अति-क्रम्य यद् दण्ड-रुचिर् एव सः ॥१२॥
 ४३] एवं कृत्वा यथा-न्यायं दण्डस् तस्य तु सांधकः ।
 N] दण्डस् तस्य तु योक्तव्यो ह्य अनु-रूपश्च सर्व-धौ ॥१३॥
 सुखं चैव हि नो युक्तम् अनु-रूपं च सर्वदा ।^४
 ४४] अथवा अस्य वैगुण्यं बुद्धेः प्रत्या-दिशन्ति च ॥१४॥
 सामाऽऽदीन अग्र-तः कर्तुं भवेद् युक्तं नि-दर्शनम् ।
 ४५] तत्राऽपि सु-महान् दोषः सर्व-तः प्रति-भाति मे ।

१. अ-० म च वलैर् । व-वलैः । म ल_१-वयं । २. फ-सर्वे दण्डाः प्रपीडिताः । च-सर्वयलैः प्रयाचिता । व-सर्वयलैः प्रयाचिता । प्र-सर्वयल-मुपाश्रितम् । म ल_१ अ-सर्वयलैः प्रयाचितुम् । म-सर्वयलैः प्रयाचन्त । ल_१-सर्वयलैः प्रयाचितुः । ३. रा-नास्ति ॥ ४. फ-अस्तस्यास्य । च प्र म ल_१ ल_२-स्तस्यास्य । व-स्तस्यास्य । अ-तस्माच्चास्य । ५. फ च प्र व म ल_१ ल_२ अ-पर्याप्तं । ६. फ-लक्षणम् । ७. रा-श्रीम् । ८. आ-यदु चिरेव सः । फ-यदुचिरे वशः । च-यदुचिरे वः । ल_२-०२ एव सः । ९. प्र ल_१-यथा । १०. अ-ज्ञेयं । ११. आ ल_२-नस्याधेताः । प्र-तु कारणं । १२. आ-हि मोक्तव्यो । रा-अनुयोक्तव्यो । १३. अ- नास्ति ॥ १४. आ-योक्तु नोऽनु-रूप च सर्वथा । १५. च रा प्र व म ल_१ ल_२-नास्ति । १६. फ प्र च व ल_२-अथासन्वे० । ल_१-अथवासन्वे० । रा-अथवा स तु । अ-अथवा शरवै० । आ-‘अथवा अस्व’ इति सन्धभाव आपे द्रष्टव्यः । १७. च ल_२-बुद्धयेतस्यादिशन्तिव । रा-बुद्धयेतीत्यादिशन्तिव । म-बुद्धयेतस्यादिशन्तिव । ल_१-बुद्धयेतस्यादिशन्तिव । अ-बुद्धौ प्रत्यादिशन्तिव । १८. फ ल_२ अ-सामा-दीनामितः । च रा-सामादीनपि तत् । व म ल_१-सामादीनापि तत् । प्र-सामादीना न तत् । १९. आ-उत्तरा तु द० । च-युक्तदि द० । रा व म ल_१-युक्तं च धर्पणम् । प्र-युक्त यदर्शनम् । २०. फ-प महान् । आ-सुमहादोषः । २१. आ फ च-सर्वशः ॥

४६५] यत् पंरः सहसा कुर्याद् विभ्रं वल-वान् इव ॥१५॥

N] नास्त्र-विद् वाक्य-कुशलः गेहव स-भक्तिमः शुचिः ।

कुले महति चोत्पन्नो दूत एष सतां मत्तः ॥१६॥

४७] विपरीत-गुणो राजन् रामेण प्र-दितेश् चरः ।

आत्म-कार्य-विघाताऽयम् अनर्थं सम्प्र-दर्शयन् ॥१७॥

४८] ईर्ष्यस्य तैतः कर्तुं कैयं युक्तं भवेद् ईर्ष्य ।

युद्ध-काले सहायस्य बुद्धि-मोहोद् ईर्ष्वर ॥१८॥

४९] एवम् अभ्या-हितः श्री-मान् युद्ध-कालोऽयम् आगतः ।

चिरात् प्रभृति योर्धनानाम् अनिशं युद्ध-काक्षिणाम् ॥१९॥

५०] गदाश् चापाश् च खट्वाश् च नूनं परस्वभाश् च नः ॥

१. रा व म ल, ल२-पुनः । २. फ अ-सर्वथा कुर्यात्सम् ।

३. फ-दूतविग्रहम् । अ-दूतविग्रहम् । रा-शुलवाधिव ॥ ४. रा-कुशल ।

५. प्र च ल, सुहृत्सु० । रा-सुहृत्सु० । व-शरत्सु० । आ-सुहृत्सु० ।

प्रतिभूः । ६. फ च रा व म ल, अ-एव । ७. फ-मत्तम् ॥ ८. म-विप-

रीता गुणो । ९. आ-राजं । प्र-राजा । १०. आ-प्रदितः स च । रा व प्र

म ल, ल२-प्रदितवच सः । ११. फ-अनर्थम् । १२. प्र च रा म ल, ल२-

तमपश्यता । व-तमपश्यता । १३. अ-नास्ति ॥ १४. आ रा प्र व म ल,

ल२-ईर्ष्यस्य । फ-ईर्ष्यस्य (अस्माकम्) । १५. फ च रा प्र व म ल, ल२-

च नो भर्तुः । १६. फ-कार्यं (युक्तं) प्रनाशनम् । च-कार्यप्रसंसनम् । रा-कार्य

प्रसंसनम् । प्र व म ल, ल२-कार्यं प्रसंसनम् । १७. आ-ने रजनीचर । प्र-

ईर्ष्वरः । च-ईर्ष्वर ॥ १८. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-अभ्यर्थितः ।

१९. ल, अ-युद्धकाले० । २०. आ-यो धीमाननिशं । फ-युद्धानामनिशं ।

रा-लोकानाम् । ॥ व-योद्धानाम् ॥ २१. फ आ-गदा चापानि खट्वाणि नूनं

परस्वभाश्च नः । फ-गदाश्चापानि खट्वाश्च शराः परस्वभाः शुभाः । च-गदा-

श्चापाश्च खट्वाश्च नूनं परस्वस्वनाः । रा व म-गदाश्चापाश्च खट्वाश्च

शराश्चैव परस्वभाः । प्र ल२-गदा खट्वाश्च चापाश्च शराश्चैव परस्व(ध)भाः ।

ल१-गदाश्चापाश्च चापाश्च नूनं शराश्चैव परस्वभाः । अ-गदाश्चापानि

खट्वाश्च नूनं परस्वस्तथा ॥

[वं-८२] = [त्र्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

महाबुद्धिस् तु बुद्धेर्षु यातुधानोऽवनीद् वचः ।

१] इदं मति-मतां मध्ये मति-युक्तो महोदरः ॥१॥

वि-स्पष्टं राज-चन्द्रेण बुद्धि-रश्मि-मयं महत् ।

२] यद् उक्तं तद् वचः सर्वं सं-दिश्यम् इव भाषितम् ॥२॥

संस्कृतं हेतु-सम्पन्नम् अर्थ-वच् च यद् उक्त-वान् ।

३] प्र-हस्तो वचनं सर्वं दिष्ट्या मत्-एकतां गतम् ॥३॥

ममाऽपि वचनं राजेनं ब्रुवंतः श्रोतुम् अर्हसि ।

४] माग एव तु त्वयो बुद्ध्या यद्वि-मृश्य परीऽऽक्षितम् ॥४॥

सर्वेषाम् एव नः सर्वम् एतत् सु-विदितं यथो ।

५] मित्रैर्यन्मन्त्रिभिर् मेन्द्रोर्नान्योऽन्येनाऽभिसं-हितम् (१तः) ५

सं-हता ह्ये अभि-वर्चन्ते प्रीति-योगात् परस्परम् ।

१. आ-बुद्धिः पु० । च-बुद्धिस् तु पु० । रा-बुद्धिस्सुबुद्धेः । व ल, ल२-
•बुद्धिः सुपु० । प्र-•बुद्धिः स पु० । २. आ-यातुधानो यशस्कट् । फ-जातुधानो ।
३. आ-प्रत्युवाच । ॥ रा व ल, ल२-मुक्तियुक्तं ॥ ४. ल, -विषयं । ५. मं-
•सक्तिमयं । ६. आ-संदिग्धमिष । च-दिग्धमिष ॥ ७. अ-संस्तुते ।
प्र-संस्तुतुं । च-संस्तुतं हि तु । ८. च रा य म ल, ल२-युक्तं । प्र-यत् ।
९. आ-दिष्टा मध्ये वसामतम् । फ-दिष्टा मे श्रोत्र(क) तां गतं । रा य-
दिष्टा मध्ये एकतां गतं । प्र-दिष्टत्येकतां गतं । ल२-दिष्टात्येकतां गताम् ।
अ-दिष्टात्येकतां गतम् ॥ १०. आ-राजं भुवतः । ल, -राजं भुवता ।
फ-राजन्वदतः । प्र-राजम्भवतः । ११. च-अर्हसि । १२. फ-महाबाहो ।
प्र च रा व म ल, ल२-मया बुद्ध्या । अ-तथा बुद्ध्या । १३. म-यदि मृष्य ।
फ म ल, ल२-यद् विमृष्य । १४. ल२-तुम् ॥ १५. ल, -सुविधितं ।
१६. रा-मया । १७. फ-मित्रै योऽं त्रिभिर् । १८. आ प्र च रा म ल, -
मन्त्रमन्त्रोन्मन्त्रे । फ-मन्त्रो नान्योन्यं नाऽभि० ॥ ल२-•नाभिसंयुतम् ॥ १९.
आ-अभिर्वर्तते । रा य म ल, ल२-क्षति० । २०. प्र-यति०

- युद्धेष्व अ मर्षम् ईच्छन्ति योधैर् विक्रम-भूषणैः ॥२०॥
 ५१] सु-व्यक्त तृपिता भूमिः शोणित पातुम् इच्छति ।
 हतानां स-युगेऽस्माभिर् वानराणाम् इहैश्वर ॥२१॥
 ५२] लक्ष्मणः सह रामेण सु-व्यक्त शयन गतः ।
 भविष्यत्य् अ-चिरे काले दुःस्वप्न-प्रतिबोधितं ॥२२॥
 ५३] केवन्ध-विकट्य भूमिः शोणितोऽऽर्द्राऽनु-लेपिता ।
 हतैर् योधैर् वि-दंशनैर् नून हसितुम् इच्छति ॥२३॥
 ५४] व्या-देशः सर्व योधोनाम् अद्यैव क्रियताम् इहै ।
 येन यैः स-युगे रंजन हन्तव्यो रिपुर् आ-ह्वे ॥२४॥
 उदे यताभिर् गदाभिश् च रावसैर् गंह शालिभिः ।
 ५५] रणस्य ताल-वेनाऽऽकारो भवत्व् अदभुत दर्शनैः ॥२५॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-कण्ठे प्रहस्त-वाक्य

नाम द्व्यशीतितमं सर्गं ॥८२॥

१ म-इच्छन्तो । ० आ म-वाधे । फ-याधे । अ-य वै । ३ फ-
 शालिभि । अ-भूषणा । ४ रा-सुव्यक्त० । ५ ल_१-तृपिता । ६ व-
 नेऽस्माभि । ७ आ-इहधर ॥ ८ आ म-भविष्यत्यधिक । च रा प्र घ म
 ल_१ल_२-भविष्यत्यधिक । अ-भविष्यत्यधिक । ९ म-समय । अ-काल ।
 १० आ-बोधन । च रा ल_१-वाधत । अ-वाधन । ११ फ-भेदोत्पिपाहता
 च रा प्र घ म ल_१ल_२-विकट्या । १२ फ शणिनाभानुत्पना । च-बोनि
 ताद्रानुलेपना । रा व शणिनाद्रानुलेपना । प्र म ल_२ अ-शणिनाद्रानुलेपना ।
 ल_१-शणिना यानुलेपना । १३ फ निदशनैर् । च-विदशनै । १४ फ-
 शराणाम् । रा च प्र घ म ल_१-दशानाम् । १५ म ल_२-इति । १६ प्र रा
 घ म ल_१-न समर । अ-न म० । १७ आ-रान । १८ फ च रा प्र घ म
 ल_१ल_२ अ-आगत । १९ प्र-उदताभिर् । २० रा घ ल_१-यल्ला० ।
 २१ फ-रण । २२ ल_२-वणाकारा । फ-वणाकार । २३ आ-भवत् ।
 फ-दशनम् ॥ २४ फ-प्रहस्तमन्त्रा । २५ रा-व्यशानितमं सर्ग ॥

[वं-८२] = [त्र्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

महाबुद्धिर्षं तु बुद्धेर्षु यातु-धानोऽवग्रीह वचः ।

१] इदं मति-मतां मध्ये मति-युक्तो महोदरः ॥१॥

वि-सृष्टं राज-चन्द्रेण बुद्धि-रश्मि-मयं महत् ।

२] यद् उक्तं तद् वचः सर्वं सं-दिश्यम् इव भाषितम् ॥२॥

संस्कृतं हेतु-सम्पन्नम् अर्थ-वच् च यद् उक्त-वान् ।

३] प्र-हस्तो वचनं सर्वं दिष्ट्या मत्-एकतां गतम् ॥३॥

मयाऽपि वचनं राजनं ब्रुवंतः श्रोतुम् अर्हसि ।

४] प्राग् एव तु त्वयो बुद्ध्या यद् वि-मृश्य परीऽऽक्षितम् ॥४॥

सर्वेषाम् एव नः सर्वम् एतत् सु-विदितं यथा ।

५] भिक्षुर्यत्र मंत्रिभिर् मेन्द्रोर्नान्योऽन्येनाऽभिसं-हितम् (१तः) ५

सं-हता ह्ये अभि-वर्त्तन्ते प्रीति-योगात् परस्परम् ।

१. आ-बुद्धिः सु० । च-बुद्धिः सु० । रा-बुद्धिस्तु बुद्धेः । य ल, ल२-
•बुद्धिः सु० । प्र-बुद्धिः सु० । २. आ-जातुधानो यत्स्कटः । फ-जातुधानो० ।
३. आ-मत्सुवाच । प्र रा व ल, ल२-मुक्तिमुक्तं ॥ ४. ल१-विष्टं । ५. मं-
•रसिमयं । ६. आ-संदिश्यमिव । च-दिश्यमिव ॥ ७. अ-संस्तुते ।
प्र-संस्तुतं । च-संस्तुतं हि तु । ८. च रा व म ल, ल२-मुक्तं । प्र-यत् ।
९. आ-दिष्ट्या मध्ये तयागत्रय । फ-दिष्ट्या मे श्रोत्र(क) तां गतं । रा च-
दिष्ट्या मध्ये एकतां गतं । प्र-दिष्ट्येकतां गतं । ल२-दिष्ट्यात्येकतां गतम् ।
अ-दिष्ट्यात्येकतां गतम् ॥ १०. आ-राजं भुवतः । ल१-राजं भुवता ।
फ-राजन्वदतः । प्र-राजन्भवतः । ११. च-अर्हति । १२. फ-महाबाहो ।
प्र च रा व म ल, ल२-मया बुद्ध्या । अ-तथा बुद्ध्या । १३. म-यदि सृष्य ।
फ प्र ल, ल२-यद् विमृश्य । १४. ल२-•तुम् ॥ १५. ल१-सुविधितं ।
१६. रा-मया । १७. फ-भिक्षे योगं त्रिभिर् । १८. आ प्र च रा म ल१-
मन्त्रमन्त्रोन्मे० । फ-मन्त्रो नान्योन्यं नाऽभि० ॥ ल२-•नाभिर्मयुतम् ॥ १९.
आ-अभिवर्त्तन्ते ॥ २०. रा व म ल, ल२-अवि० । २०. प्र-प्रति० ।

- ६] भिन्ना नैकाऽर्थतां यान्ति कालेष्वं अ-सुहृदो यथा ॥६॥
 ७पृ] परस्पर-मतै राजन् इह चित्ताऽनु-वर्त्तिभिः ।^१
 N] भवत्य् आ-प्यायितो मन्त्रस् तर्द्-भेदः प्रसम्-ईक्ष्यतामे ॥७॥
 ७उ] अ-विभिन्नस् तु राजेन्द्र भवत्य् एकाऽर्थतां प्रति ।
 यदि निश्-श्रेयसो मन्त्रस् तर्द् परं भूति-लक्षणम् ॥८॥
 ८] एवं मन्त्रस्य भेदश् च सं-घातश् च न शोभनः ।
 उभांश् एतौ महा-बोहो त्याज्यौ मन्त्र-विनाशनौ ॥९॥
 ९] हेतुत्वं भजे-मानो हि स-विशेषं परीऽऽक्षितः ।
 सु-श्रावितो वि-शुद्धत्वं मन्त्रैः समुप-गच्छति ॥१०॥

- १ आ ल_१-नैकार्थता । अ-नैकार्थतयान्ति । ल_२-नैकार्थता ।
 २. आ च रा प्र व ल_२-कालेषु सुहृदो । ल_१-कालेषु प्र (? अ) हृदो ।
 अ-लीकेषु सुहृदो ॥ ३. आ म ल_१-परस्परमते राजन्निह चि० । फ-अभ्याप्यं
 स गतो (परस्परमत) राजन् भुवतां श्रातुमर्हति । ४. आ-तवास्या-
 प्यायितो म० । फ-भवत्याप्यायितो म० । च-भवत्याप्यायि मन्त्रो न भेदः ।
 रा व-तवात्याप्यायितो मन्त्रो न भेदः । प्र-भवत्याप्यायितो मन्त्रो न भेदः ।
 म ल_१ ल_२-०तो मन्त्रो न भेदः । अ-भवत्याप्यायितो म० । ५. फ च रा
 प्र व म ल_१ ल_२ अ-०ईक्ष्यते ॥ ६. व-नः श्रे० । ल_१-निःश्रेयसो ।
 ७. रा च व म ल_२-तद्भेदो हि भयावहः । प्र-तद्भेदो हि भयात्ततः ।
 ल_१-वं भेदो हि भयावहः ॥ ८. आ प्र-मन्त्रश्च । अ-मन्त्र सुभेदश्च । ९. म-
 समूहश्च । ल_२-संघातश्च । अ-संघातश्चुभशोभनः । १०. ल_१-उभाते ता ।
 ११. व-०बाहौ । १२. आ व अ स्वाष्टौ । ल_१-त्याज्यौ । १३. रा ल_२
 ०विनाशिनौ । फ-०विनाशकौ । अ-०विनाशनैः ॥ १४. फ-हेतुं तु ।
 च रा प्र म ल_१ ल_२-हितं तु । व-हितं हि । १५. प्र-स्यजमानो ।
 अ-भुजमानो । १६ आ च रा म ल_१ ल_२ प्र-परीक्षितुम् । व-
 परीक्षितम् । १७. फ-आश्रावितो । च रा व ल_१ ल_२-सुश्रावितम् ।
 प्र-आश्रावितस । अ-सुश्रावितं । १८. च रा व ल_१ ल_२-तु शुद्धत्वं ।
 प्र-तत्पुद्धत्वं । अ-विशुध्यर्थः । १९. अ-मन्त्र ॥

१०] युद्ध-कालम् इयं सर्वे वयं विद्वः स-कारणम् ।

बुद्धि-यद्भिर् वि-चेतव्यं तस्माद् राजन् बलाऽवलम्ब ॥११॥

११] के वयं के परे युद्धे कानि प्र-हरणानि च ।

देश-काल-त्रैलं किं च किं च केषां सुखाऽऽवहम् ॥१२॥

१२] परे च निरधि-ष्ठानाः साऽधि-ष्ठानाश्च यद् वयम् ।

एषे चाऽभ्यु-अधिकोऽस्माकं गुणैः श्रीमान् मे महीयते ॥१३॥

१३] रत्तसां रजनी-कालैः सं-युगेषु युयुत्सताम् ।

तस्माद् राजन् निशै-युद्धे जयोऽस्माकं न संशयैः ॥१४॥

१४] तत्रै योधैर् युयुत्सदिः शस्त्राणि क्वचिन्नि च ।

यत्रेन महता राजन् उपाऽर्ज्यानि विशेष-तः ॥१५॥

१५] क्षेत्राणां कारणं हेतु-गुण-भूतं गुणाऽऽवहम् ।

मेतद् (१०) चाऽभ्यु-अधिको (११) युद्धे चौरित्रं महताम् इव १६

१६] एवं देशैश्च कालश्चै शक्तिश्चै बहुभिर् गुणैः ।

१. प्र ल२-सर्व । २. अ-बुद्धिमादिमान्निर्विचेतव्यं । ३. आ-विद्यामहाबलम् । अ-विद्याबलम् । ४. ल१-नास्ति ॥ ५. आ-पदे । ६. आ फ-० यल । ७. फ-इय तेषां किं । रा-किंचिद् किं च केषां । प्र-किंचिद् केषां किंचिद् । आ-कथित् केषां किंचिद् । ल१-किंच केषां । ल२-किञ्च केषां किञ्च । अ-किंचिद्वेषां चापि ॥ ८. म-० हानः । आ-० हानाः । ९. प्र-एवं । १०. आ च रा प्र व म ल१ ल२-चाम्यधिको० । ११. आ अ-गुणं । १२. प्र-श्रीमान् । १३. फ-महामते । अ रा य प्र म ल१ ल२ अ-महीयते ॥ १४. रा-० कलं । १५. अ-निशायुद्धं कर्तव्यं सुमहत्प्रियम् ॥ १६. ल२-युयुत्सुद्विष्य योधैः । अ-० युयुत्सुद्विः । १७. आ-वचनानि । १८. रा-यत्नेन । १९. आ-उपास्यानि वि० । फ-उपापार्थान्प्रशेषतः । अ-उपाग्यानि वि० । २०. अ-नास्ति ॥ २१. फ अ म-कर्तृणां । २२. म-करणं । २३. प्र च व म-हेतुर् । २४. रा-मंत्रधाम्युपेक्षो । व ल१ ल२-मंत्रश्च० । फ-मतश्चाम्यधिको । प्र-मन्त्रान् चा० । अ-०श्च चाम्यधिकं । २५. फ-चारित्रानि । अ-चारित्र्यं । ल१-चारित्र्यं । ल२-चरित्र्यं ॥ २६. प्र म ल२-देशाद् कालाद् । २७. रा प्र व म ल१ ल२-राजन्वै ।

२१] तद् ईहाऽद्यैव सर्वैस्सैवैः सै(१सं) मन्त्रयितुम् अर्हसि ॥२२॥

अ-शक्यः सागरम् तर्तुम् अ-प्रवृण्या पुरी तथो ।

N] रथो हयौ गजौ मायाँ ज्ञातयञ्चोऽपि नोऽधिकौ(ः) ॥२३॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे महोदर-वाक्ये

- नाम प्रतीयितमः सर्गः ॥८३॥

-
१. रा-इहायैव । २. फ अ-नः सर्वे । च रा प्र-नः सर्वे । म लो-
नः सर्वैः । ३. आ-स मन्त्रयम् इहाहंसि । फ-भुम् अर्हसि ? । रा-सम-
न्त्रयमिहाहंसि । च व-स (सं)मंत्रयमिहाहंसि । प्र-स मन्त्रिमिहाहंसि ।
म-सः मन्त्रयमिहाहंसि । ल-संमात्रयमिहाहंसि । अ-संमंत्रयतुमिहाहंसि ।
४. रा-वव । ५. अ-गवा । ६. च-हयो । ७. आ-प्रवामाया । ल-
गजसेना । अ-माया । ८. रा-ज्ञातयञ् । ल-जातयञ् । ९. अ-च हि ।
१०. आ-बोधिकम् । रा-नो अधिकम् । प्र व ल. ल. अ म-बोधिकम् ;

[वं-८३]= [चतुरशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

वृहस्पतेः समो बुद्ध्या सम-अरे च दुरा-सदः ।

१] वि-रूपाक्षो रणोऽपेक्षो वचनायोप-चक्रमे ॥१॥

पदाति-रथ-नागाऽन्वैरै व्य-ऊहते सम-अरे बलम् ।

२] राक्षसानां भुजाः पीनाः सर्वम् एतच्चै चतुष्टयम् ॥२॥

३पु] व्य-ऊहै व्य-ऊहोत्तरां सेनां बाह्वैः परि-धोषमाः ।

N] शास्त्र-तः सम-अरेऽस्माभिः सु-व्यूहैः शक्याऽऽदयः ॥३॥

३उ] न नि-वर्तितुं भैर् अहन्ति वि-ततां बाहु-र्वागुराः ।

N] अस्माकम् असि-हस्तानां वागुरै इव वानराः ॥४॥

स्यैर्य चलि-चित्तेषु वानरेषु न विद्यते ।

१. प्र रा ष ल_२ अ-वृहस्पतिसमो । २. आ-विरूपाक्षो रणापेक्षो ।
फ-विरूपाक्षः समापेक्षो । म-विरूपाक्ष २० ॥ ३. आ-० नागाश्च व्यूहते ।
फ-० नागाश्च व्यूहताम् । व रा च-० नागाश्च व्यूहताम् । ल_१-० नागाश्च
व्यूहताम् । प्र म ल_२ अ-० व्यूहताम् । ४. रा-भुजा पीनाः । व-भुजा पीना ।
५. रा-एव ॥ ६. फ-वृहस्पदोत्तरा सेना । च-व्यूहं व्यूहोत्तराप्तानां ।
प्र रा ष ल_२-व्यूहं व्यूहोत्तराप्तानां । म-व्यूह व्यूहान्तरगता ।
ल_१-व्यूहं व्यूहोत्तरादी तां । अ-व्यूह व्यूहोत्तरा सेना । ७. अ-बाहुभिः ।
८. आ फ म ल_१ अ-परिधोषमाः । ९. आ म ल_१-शास्त्राः ।
व रा प्र-शास्त्राः । व ल_२-शास्त्रतः । १०. फ-संव्यूहः । च-
सुदृष्टाः । रा-संव्यूहाः । म-सुव्यूहा (स्वम्यस्ता) । ल_१-संव्यूहा ।
११. व-शाकः । ल_१-शकजादयः । ल_२-शकजादयः ॥ १२. आ च म-
निवर्तितुमिच्छन्ति । फ-निर्वर्तयितुमर्हन्ति । रा ल_१-निवर्तितुमिच्छन्ति ।
१३. प्र-चितता । १४. आ-बाहुशक्ताः । फ रा-यदुवाः । ल_१-यदु-
वाद्गुणाः । १५. रा-अपि हः । १६. आ-वागुराम् ॥ १७.
आ-० वितेड ।

- ४] न च नश्ये चल-चित्तत्वम् अस्ति यद् वानरेष्वृहं॥५॥
 गर्जिताऽऽस्फोटितैस् तत्र बाहुभिः स-करै-स्वनैः ।
 ५] अन्-अवस्थित-चित्तानां द्रवन्तीं पश्य वाहिनीम् ॥६॥
 राक्षसैर् निहतानां च शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां प्र-सृताः कलभा इव ॥७॥
 बाहुभिः पीडिताः सन्तु सम-अरे सर्व-वानराः ।
 N] राज्य-भन्तेषु वि-शुद्धाऽऽस्याः कमलानाम् इवाऽऽकराः ।
 राक्षसाऽम्भसि मेघानां शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां पुत्र इव वि-सर्पिणः ॥१॥
 शिला-मध्य-गताः सन्तु समर-स्या हि वानराः ।
 ७] मेघाऽन्तर-विनिर्मुक्ताः सृष्टा इव रवि-प्रभाः ॥१०॥
 ८] ताडितानां वि-शीर्णाश्च वि-मला दन्त-पङ्क्तयः ।
 N] वानराणां प्र-दृश्यन्ते(न्तां)भुवि ता दन्त-राशयः ॥११॥
 N] यथा तुषार-निर्मुक्ताः कीर्णा इव रवि-प्रभाः ।
 ८] वानराणां प्र-दृश्यन्तां तुषार-निकरा इव ॥१२॥

१. फ च प्र व म-निश्चयि। आ ल_१-नः सङ्ग चित्तत्वम् । रा-
 नेचित्तचि० २. रा-य वानरे बले । फ च प्र व म-यद् वानरे बले । ल_१-
 १६ वानरबले ॥ ३. आ-०स्फोटितस । ४. आ-संकर० । प्र-मकाराबुद्धेः । म-
 इकर० । ५. आ-०चित्तानां द्रवन्ती । च-प्रवां द्रवन्ती । ६. अ-
 वेग्य ॥ ७. रा-शरीराणि । ८. आ-विभागसः । ९. फ-दृश्यतां । १०. रा-प्रमत्ता ।
 ११. फ-करमा । १२. आ ल_१-नास्ति ॥ १३. अ-बाहुभ्यां । १४. रा-
 न्तः । १५. म-सर्वे वा० । १६. आ रा च प्र व म ल_१ ल_१ अ-नास्ति ॥
 ७. अ-ममार्कत० । १८. अ-दृश्यते । आ-दृश्यतां ॥ १९. अ-सुवानराः ।
 २०. फ-०विनिर्मुक्ता । २१. फ-विस्तृता । अ-कीर्णा । २२. अ-
 प्रभा ॥ २३. आ-विशीर्णाश्च । फ-विशीर्णास्तु । रा-विशीर्णाश्च । अ-
 विशीर्णा भुवि० ॥ २४. आ फ च रा व प्र म ल_१ ल_१-नास्ति । २५.
 ल_१-प्रदृश्यन्तां ।

- तत्र तत्र च राजेन्द्र वानरैर् नि-हतैश् चितौ ।
 १] भवत्यधिकम् आ-लक्ष्यो वल्मीके-शमलैः (१ले) वभूः ॥१३॥
 राक्षसानां तु युद्धेन भवन्त्व अद्य रंणाऽजिरे ।
 २] आहार-कलिताः सर्वे युगपत् क्रव्य-भोजनाम् (१नः) ॥१४॥
 शिलाभिश् चैव मुक्ताभिर् वानरै विनि-पातिताः ।
 ३] लक्ष्यन्तां रंण-भूमि-ग्राः सं-सक्तौ इव पर्वताः ॥१५॥
 राक्षसैर् वि-हतांऽगांश् च वानरैः प्र-स्थितां भुवि ।
 ४] रुधिर-प्रस्रवैः संन्तु गैरिकाणाम् इवांऽऽकराः ॥१६॥
 अस्माकं सम्-अरे तावन् नि-शिताः शूल-पाणयः ।
 ५] शत्रुभ्यो जीव-पुष्पाणि प्र-चिन्वन्तु वनाद् इव ॥१७॥

१. रा-तत्ते । २. अ-दि । ३. अ-चिरात् । ४. व-भवत्तधिकसा ।
 -भवत्तधिकमालक्ष्य । प्र-०कम् आलक्ष्य । रा-०कमालाक्ष्य । फ-
 ल्यधिकलक्षं च । ५. रा प्र ल_१-वाक्मीकः । आ-वाक्मीक-
 लेव । ६. ल_१-भुः ॥ ७. फ-नास्ति । ८. फ-यु (सु)देषु ।
 ९. आ अ-मन्त्रय । १०. प्र व म ल_१ ल_२-रणाजिरे । ११. रा अ-
 कलिता ॥ १२. आ-वानरैश्च नि० । रा प्र व ॥ ल_२-वानराश्च नि० ।
 ल_१-विनिपातिताः । १३. रा-लक्ष्यन्ते । आ फ प्र म ल_१ ल_२-
 लक्ष्यतां । १४. फ-०भूमिग्रा । च व-०रभूमिस्था । रा प्र म ल_१ ल_२-
 ०भूमिस्थः । १५. फ-संशक्ता ॥ १६. आ-विहतांगानां । फ-विहि-
 (ह)तां । रा-निहतांगानां । म प्र व ल_१ ल_२-निहतां । १७. आ च अ व ल_१-वानरप्रस्रवा । फ-वानरा प्रस्रवा । रा-वानरा प्रस्रवा ।
 म-वानरप्रस्रवा । १८. ल_२-प्रस्थिताः । फ-प्रस्रवैः । १९. फ-भूरि (वापि) ।
 २०. आ-ततताः शत्रुविक्षताः । फ-वानराः विनिपातिताः । च व म अ-
 गैरिकानाम् इ० । प्र-०णाम् इवाकरः ॥ २१. अ-ते च निधिताः । आ च रा प्र व
 म ल_१-तावन् निधिताः । २२. आ अ-शास्त्रपा० । च-०न्त्रपाणय । २३. आ-
 ०मुष्पानि । फ च-०पुष्पानि । २४. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-विचित्रान्तु ।
 २५. आ-नगा । फ-वनात् । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-नगाद् ॥

उद्ध-भृतं धूम-संकाशं रण-मर्दन-जं रजः ।

११] शत्रूणां प्र-शमं यातु हतानां शोणिताऽम्बुना ॥१८॥

सम्-अरे वानराः सन्तु शत-शैः शस्त्र-विह्वताः ।

१४] शोणिताऽम्बु-परिक्षेपाः स-निस्वसा इव द्रुमाः ॥१९॥

इतैः शत्रु-शरीरैश्च च शतशोऽथ गर्ताऽमुभिः ।

१५] भाराऽऽर्त्ता भूमिर् अस्त्व् आंशु किंशुकाऽऽक्षर-सन्निभा ॥२०॥

व्या-देशः क्रियतां तावन् यम वीर्याऽभि-मानिनः ।

१७] यस् तस्मिन् प्र-वरः शत्रुर् इन्तन्यः सम्-अरे मया ॥२१॥

तं च गत्वा वधिष्यामि यैश्च चैनम् उप-गच्छति ।

१८] भविष्यन्ति द्विपेन्तो नो ये च तस्य पदाऽनु-गाः ॥२२॥

शाखा-मृगाणां सम्-अरे शरीरैः पश्य भु-तलम् ।

१६] वायुना कणि-कौराणां वनम् उन्मथितं यथा ॥२३॥

इत्यार्ये रीमायणे सुन्दर-काण्डे विरूपाक्ष-वाक्यं नाम चतुरशीतितमः सर्गः ॥८४॥

१. क-उद्धृतं । रा-उद्धृतम् । ल-उद्धृतं । २. क प्र व ल, ल-अ-
रणसमर्दनं । च रा-रणसमर्दनं । म ल-रणमर्दनं । ३. रा-व्यातु । ४. च-
ह्वता ॥ ५. रा-शतशम् चास्त्रवि० । क-शतः शस्त्रवीहिताः । ल-
शतः शस्त्रविहिताः । ६. अ-परिक्षेपात् । क च रा प्र व म ल, ल-
परिक्षेपाः ॥ ७. आ च-शरीरैः । ८. च रा-गताऽऽमुभिः । ९.
ल-भारात् । प्र म-भारान्ता । १०. क-भू विरस्वस्तु । आ ल-
भूमिपराशु । अ-भूमिरस्त्वानु ॥ ११. आ ल-किंशुकाकारतन्निभा ।
क-रामन्निभाः ॥ १२. च रा प्र व म ल, ल-आदेशः । १३. रा प्र-
मानिना । १४. आ-शत्रुं रा प्र व म ल, ल-शत्रुत्वं । १५. रा प्र व
म ल, ल-इन्तन्यः । १६. क अ-म मया रणे । रा प्र व म ल, ल-
रणे मया ॥ १७. क अ-तत्र । १८. ल-वधिष्यामि । १९. प्र-यच्छेद-
मनु० । अ रा व ल-यदैवमनु० । २०. क-तो मे । च प्र व म ल,
अ-द्विपेन्तो न्ये । रा-द्विपे न्ये ॥ २१. क प्र व-मृगानां । २२. आ व-
पश्यताकुलम् । प्र-शरीरैरकुलम् । अ-नददाकुलम् । ल-कुलम् ।
२३. रा-कणिकाराणां वमुन्मथितं ॥ २४. क-रामायणे । २५. क-राक्षस-
मन्त्रे । य-विभीषणवाक्यं । च रा प्र म ल, ल-अ-विरूपाक्षवाक्यं ॥

[वं-८४] = [पंचाऽशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

धर्मे चाऽर्थे च कुशलो वीर्येण च समन्वृत्तः ।

१] अत्रवीन मधुरं वाक्यम् इदं भूयो विभीषणः ॥१॥

यत्तु प्रियं च हितं चैव साधु-धर्मं च सर्व-शैः ।

२] कुर्युस् तन्न मन्त्रिणो वाक्यं मन्त्र्य-माणा विशेष-तः ॥२॥

माऽऽप्य कोर्य गरीयस् तु नेतुर् वा गुण-सम्पदाम् ।

३] प्रियम् उत्-सृज्य वक्तव्यं हितम् एवेहं मन्त्रिणा ॥३॥

तव राजेन्द्र वि-स्तीर्णैर् गुणैर् वि-श्रब्धतां गतैः ।

४] इमम् अर्थं प्र-वक्ष्यामि हितं बुद्ध्या परीऽऽक्षिप्तम् ॥४॥

इह धर्माऽर्थ-कामानाम् अवाऽऽप्तिः फलम् इष्टं यते ।

५] तत्रैतदर्थम् सह कामेन परीऽऽक्ष्यो धर्म-चक्षुषा ॥५॥

परि-त्यज्य हि यो धर्मं अर्थम् अर्थाय पश्यति ।

६] कामे वां काम-लोभाऽर्थेन स बुद्धि-दे पुबुद्धि-मादा ॥६॥

१. फ-तु । २. रा-समन्वित ३. रा म-अत्रवीत् ॥ ४. फ-साधु-
वक्ष्येव । च व म ल, ल_२-साधु धर्मं । रा-धु धर्म । म-धु धर्मश् । ५. फ-
सर्वतः । ६. च-अर्थम् । म-भूयुस्तत् । आ-उत्तु । ७. च-वक्ष्यमाणो ।
आ-म-माणे । ८. रा प्र म ल, ल_२-नास्ति ॥ ९. च-कार्यम् । आ-
कार्यतारिं तु नेतुं । १०. फ-प्राप्तकार्यममित्रेषु सेतुं वा सर्वसम्पदाम् । प्र रा
व ल, ल_२-नास्ति ॥ ११. रा व अ-एव हि । १२. आ-नास्ति ॥
१३. फ-विप्रयितं मया । च-विधग्मता । रा-विधग्मता । व म ल, ल_२-
विसृज्यता । अ-विस्तीर्णता । १४. म-हिता बुद्ध्या परीक्षिताम् ॥ १५.
आ-अवा हि । च रा प्र व म-अवाप्नु । १६. फ-उच्यते । १७. आ-
तत्पार्थः । फ-तत्पार्थः । अ-तत्पार्थ । १८. आ-वदीक्ष्यो ॥ १९. आ-धर्म
धर्मम् । रा-धर्म धर्मम् । २०. फ-च । २१. फ च प्र रा व म-कामाय ।
२२. फ-मुहुः ॥

मन्त्रितो यो बहु-विधो निम्-सारः सार-दर्शिभिः ।

७] अमात्यैर्मन्त्रिभिर्मन्त्रः सन्नि(१नि)योगान्ननशोभनः॥७॥

परदाराऽभि-गमनं को धर्म इति वर्णयेत् ।

८] मति-मान राज-आस्त्रेषु यथा-वैत कृत-निश्चयः ॥८॥

येत त्व इदं कथ्यते ना(१रा)म-कृतं व्युत्थित-लक्षणम् ।

९] नाऽऽगः सं-लक्ष्यते रामे धर्म-व्युत्थित-लक्षणम् ॥९॥^१

वने हि^२ वसते रामैः पितुर् निर्देह-वत्सलः ।

१०] यत् तद् अस्मिन् न सं-देहो धर्मो(१र्मा)ऽव्युत्थित-लक्षणम्॥१०॥^३

रक्षणं तोपसानां च क्षेत्र-धर्मे स्थितोऽऽत्मना ।

११] यत् कृतं श्रेष्ठम् आ-दाय तद् व्यक्तं धर्म-लक्षणम्॥११॥^४

दानं साम समुत्-पद्य स(१य)द् विक्रमम् उद्वाऽऽस्थितः ।

१. आ अ-यं । २. अ-०शुद्धिभिः । ३. फ-मन्त्रितो मन्त्रः ।
 च-मन्त्रिभि नित्रैः । ४. आ-०योगान्ततो० । फ-०योगान्तसं० ॥ ५.
 फ-०मिमर्षे हि । अ-०मिमर्षेषु । ६. आ रा अ-धर्मम् । ७. आ-यथा
 च । ८. आ-स्त्रेवं कथितं । ल_१-यदिदं क० । अ-यदि त्व कथ्यसे । ९.
 फ-राजन् । प्र च रा घ ग ल_१ ल_२-रामे । अ-रामो । १०. म-०धर्मणम् ।
 ल_१-०लक्ष्यते । ११. फ-किं लक्ष्यते । १२. आ-अथ सलक्ष्यते नाम
 धर्मस्वार्थस्तु लक्षणम् । म-अथ किं लक्ष्यते नाम धर्मोद्दिष्टलक्षणम् ।
 च रा प्र घ ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १३. व-वसति रामो हि । १४. म-
 वत्सलः । १५. आ-धर्मोऽप्युपित० । १६. च रा प्र घ ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 १७. आ-लक्षणन्ता० । च-रक्षणं क्षण ल० । १८. फ-यत्र धर्मे । अ-
 क्षत्रिधर्मे । १९. आ अ-पुत्रात्मना । फ-पुत्रात्मना । ल_१-पुत्रात्मनाम् ।
 २०. च-तत्त्वमदाय । व-दायम् । २१. ल_२-अत्र आत्मन् 'धर्मोद्दिष्टलक्षः
 कथम्' इत्यन्तः पाठो नास्ति । २२. रा-दान नाम । व-दान साम । म-
 दैत्यं राम । २३. आ-यदि धर्मम् । म-य,(स) दि धर्मम् । २४.
 च-इह स्थितः । रा-इति स्थितः । प्र ल_१-इति स्थितिः । व-इति
 स्थिति । म-इहाऽऽस्थितः (इति स्थितिः) ।

• N] व्यक्तम् एतत् परं तस्य रामस्याऽऽकैव्य-लक्षणम् ॥१२॥^३

यत् निदर्शन-भूतं च धर्मिष्ठानां महाऽऽत्मनाम् ।

N] सु-लभं तद् ध्रुवं लोके गुण-जातं महाऽऽत्मसु ॥१३॥^१

यदा च भवनाद् रामश् चाप-पाणिर् विनिर्गतः ।

१०] क्षत्रम् एवाऽभि-सन्वाय धर्माद् वि-चलितः कथम् ॥१४॥

येदि किञ्चित् व्यति-क्रान्तं भवेद् रामस्य चेद् इह ।

११] किं जातु कस्य दोषोऽपि न भवेद् वन-वासिनः ॥१५॥

यथा हि बल-वान् कश्चिद् आ-हारान् वि-गुणान् अपि ।

१२] भुक्तां जरयते तद्-वद् रामः पाप-प्रणशनेः ॥१६॥

एवं कृत्यं मेमे मेतं यद् रामः स्व-परिग्रहम् ।

१३] माऽऽप्नुयाद् गुण-सम्पन्नस्त्वात्मा अवाऽऽप्य महा-बलमे १७

तत्र हेतुः प्र-दाने च सु-महान् प्रीति-वर्द्धनः ।

१. रा-पद । २. फ व प्र-रामस्य कै० । ३. अ-नास्ति ॥

४. प्र च रा व ल_१ म-भूतम् । म-निदर्शभूत (तत्) ।

५. फ-सुलभ । ६. अ-च ध्रुव । ७. फ-महसु च । ८. प्र च रा व-

ध्रुव लोके गुणीजातः सुलभश्च महात्मसु ॥ ॥_१-ध्रुव लोके गुणे जातः

सुलभश्च महात्मसु । म-ध्रुव लोके गुणजात सुलभश्च महात्मसु ॥

६. व-यत्तु । १०. प्र-भवेद् ॥ ११. फ-क्रियान् वा तस्य । च-

क्रियां सुतस्य । रा व प्र म ल_१-क्रियामु तस्य । १२. ल_२-दोषो हि ॥

१३. म-बलवानाग्निर् । १४. फ-आहाराद्० । १५. आ-

निगुणान् । १६ फ-भुक्ता हि जरयेद् । रा-भुक्ता जरयते । १७ फ

ल_२-प्रनाशनः ॥ १८. आ अ-कृत्वा । १९ अ-सुमत स । २०.

प्र ल_१ ल_२ अ-स्व परि० । २१. आ ल_१-सम्पन्न । रा-सम्पन्न ।

प्र व ल_२ अ-सम्पन्न । २२. आ रा प्र व ल_२ अ-चलः ॥ ल_१-

मतिम् । २३. प्र-हतुं । २४. फ-प्रसादे च । च म रा व प्र-प्रदानेन ।

M] यन्नसाच्युर्न-यितासीता त्वाम् अवाऽऽप्य महा-प्रतिमा ॥१८॥

पितुर् वा वचनाद् धर्म्याद् वन-यामम् उपाऽऽगतैः ।

N] वशम् अभ्यागतश्चेति रामः सीताम् इहाऽर्हति ॥१९॥

त्वाम् अवाऽऽप्य गुणैर युक्तं को हि न प्राऽऽप्नुयाद् गुणान् ।

१४] 'त्वं तु प्रीति-करो राजन् गुण-हीनेऽपि सज्ज-जनः ॥२०॥

कार्यम् आत्माऽनु-रूपं वै धर्मो वा यदि रक्ष्यते ।

१५] त्वद-प्रसादाच्च ह्युमा सीतां राजन् मोक्तुं इहाऽर्हसि ।

N] सीमान्येऽपि जये चोऽपि न युद्धं तेन ते क्षमम् ॥२१॥

इत्यादि रामायणे सुन्दर-काण्डे विमोचन-वाक्य

नाम पञ्चाशान्वितम् मन्त्रं ॥८५॥

१. आ-यत्र सा म्बु० । च-यसमाप्नु० । रा च-यत्र साम्बु० । अ-यत्र साक्षे स्थिता । २. फ-यत्र मोघ हि ता सीतामवाप्य स महामतिः । ३. ल_१-नास्ति । ४. रा-वचनाधर्माद् । आ-० धर्माद् । ५. रा-उपागता । ६. फ-पितुर्नचनधर्माच्च वनवासमुपागतः । ७. आ-अभ्यागता वेति । च-अभ्यागतो वेति । रा-अभ्यगतश्च । ८. स-इहाऽर्हसि ॥ ९. प्रवमलं, ल_२ अ-गुणम् । १० प्र-तं । ११. रा व अ-० हीनोपि । १२. फ-सज्जने ॥ १३. रा प्र ध ल_१ ल_२-चेद् । १४. आ प्र ध ल_१ ल_२-रक्षितः । रा-रक्षता । १५. फ-प्रसादात्तु ता । च रा प्र म ल_१ ल_२-० च ह्युमा सीता । १६ प्र रा म ल_१ ल_२-मोक्षम् । १७. रा प्र म ल_१ ल_२-इहाऽर्हति । १८. अ-मामान्ये विजये वापि । प्र-मामान्य-विजये वापि । रा व म ल_१ ल_२-मामान्ये विजये चापि ते । १९. प्र-न च ते क्षमम् । रा व म ल_१ ल_२-न ते क्षमम् । आ-तेन मेक्षमम् । २० च-मामान्ये विजये चापि... त तेन मे क्षमम् । फ-नास्ति ॥ २१. आ-आर्पण रा० । ल_२-नास्ति ॥

[वं-N= [पडशीतितमः सर्गः] =[दा-१५]

बृहस्पतेस् तुल्य-मतेस् तेतस् तेन्
नि-शम्य वाक्यं तु वि-भीषणस्य
इदं वभापे वचनं महाऽऽम्भा
तस्मिन् तदा नैर्ऋत-राज-पुत्रः ॥१॥ [१]
इदं 'हि ते' तात कनिष्ठ वाक्यं
धर्माऽन्व-इतं चैव मु-नीतिमञ्च च ।
अस्मिन् कुले नाम कथं मु-जातं
त्वं ईदृशं व्या-हरेसि प्र-गल्भम् ॥२॥ [२]
'सत्त्वेन वीर्येण परा-क्रमेण
'शौर्येण धैर्येण' च तेजसा च ।
एकः कुलेऽस्मिन् पुरुषो हि धीमान्
जौतस् तु नस् तात कनिष्ठ एव ॥३॥ [३]
'किं नाम तौ' पार्थिव-राज-पुत्राव्
अस्माकम् 'एकेन निशा-चरेण ।

१. फ म-तु तस्य । च-स्वनस्तन् । प्र रा व ल_१ ल_२-तदस्य । अ-
तस्तु । २. अ-हि । ३. रा व म ल_१-नैवृत० ल_२-नैवृत० ॥ ४. आ-
नास्ति । ५. च-भ्रातुर् । ६. म-नैव । ७. रा-तु नीतिवध । आ-०त्रिवध ।
८. म-ना(रा)म । ९. फ अ-तु जातः । प्र च रा व म ल_१ ल_२-मुजातः ।
१०. च-नवदश । ११. फ-व्याहरते । रा-व्याहरति । १२. आ च रा-
प्रगल्भः ॥ १३. फ-मौर्येण । १४. प्र-धर्मेण । १५. फ-
पतम् ॥ १६. आ-चेव । प्र रा व ल_१ ल_२-तव । च-नास्ति ।
१७. आ-एवौ न ।

सु-प्राकृतेनाऽपि रणे प्रसैह्यौ
 प्रशंससि त्वं सु-महा-गुणेषु ॥४॥ [४]
 त्रि-लोक-राजो ननु देव-राजः
 शत-क्रतुर् भूमि-तले नि-विष्टः ।
 मयाऽर्दितं (१) तां च ऽपि दिशः प्र-पन्नां
 मत्तं तेजसा देव-गणाश् च सर्वे ॥५॥ [५]
 ऐरावणो वि-स्वरूपं त्वं नदंश् च
 नि-पातितो भूमि-तले मया सः ।
 वि-कृष्य दन्तं हि मयाऽर्क्ष्य भूयो
 वि-त्रासितो देव-गणाः समस्तोः ॥६॥ [६]
 सोऽहं सुराणाम् अपि दर्प-हन्ता
 दैत्योत्तमानाम् अपि शोक-हर्ता ।

१. आ ल, अ-समा० । २. ल_२-नास्ति । ३. आ अ-प्रसङ्ग ।
 क-अतिशयोक्ते । ल_१-पितृह्यौ । ल_२-प्रसङ्गौ । ४. अ-नु महा० । ५. रा-
 प्रसंगितुमनुमहागुणेषु ॥ ६. रा-राज । ७. क-किं लोकनाथोऽस्मिन्हावच्छ ।
 ८. च-मया सः । रा-निविष्टः । प्र-विनिष्टः । ९. रा ल_१-मयादितश् चा० ।
 य-तयार्दितश् चा० । म-मयार्दितयादिशः । १०. रा ल_१-प्रसङ्गौ । आ व-
 मयश्च । ल_२-प्रसङ्गौ । ११. अ-एव ॥ १२. क-देवावतो । प्र-
 प्र-सुरावणौ । १३. रा अ-विश्वरूप । प्र-विश्वरूपम् । १४. क-उन्मदंश् ।
 १५. ल_१-विकृष्टदन्तं । क-०प्य दन्तश्च । १६. आ क ल_२ अ-
 मया म । १७. प्र रा व म ल_१ ल_२-भूमा । अ-कुम्भं । १८. अ-
 सितो देवगणै । १९. क-ममेताः । अ-समेत । २०. रा व
 ल_२ ल_१-दर्पहर्ता । अ-सर्वहन्ता । २१. प्र-दैत्योत्तमानाम् । ल_१-दैत्ये तु
 मानाम् । २२. क ल_१-शोकहन्ता ।

कथं न हन्यां तरसा प्रसेह

मनुष्य-योनी किमु तौ रणाऽग्रे ॥७॥

अथेन्द्र-कल्पस्य महा-रथस्य

महौजसर्म् तद्-वचनं नि-शम्य ।

ततो वभाषे वचनं महाऽर्थ

वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ॥८॥

न तौत मन्त्रे तव शक्तिर् अस्ति

बालम् त्वम् अद्याऽप्य् अविपक्व-बुद्धिः ।

तस्मात् त्वयेहाऽऽत्म-विनाशनाय

वचोऽर्थ-हीनं बहू विप्र-लुं(ल)प्तम् ॥९॥

पुत्र-प्रसादाद् अस्ति रावणस्य

त्वम् अस्य जातः स्वयम् एव शत्रुः ।

यस्येदं रावण-तो वि-नाशं

निशम्ये-मानं ह्य अनु-मेन्यसेऽद्य ॥१०॥

त्वम् एव वध्यश् च मुदुर-मतिश् च

स चाऽपि वध्यो य इहोऽऽनयेत् त्वाम् ।

१. प्र ल२-वर्ता (हर्ता) । २. च राघ म ल१ प्र ल२-म

३. रा-०ध्ययो न ॥ ४. अ-महारथस । ल२-महौजसम् ॥ ५. फ-न

६. आ फ-अद्यापि विपक्व० । प्र च रा घ म ल२-अद्यापि

पक्व० । ७. फ-बहु विप्रलंप्तम् । अ-बहुधा प्रलुप्तं ॥ ८. फ-पुत्र प्रसादाद्

० प्रसादास्त्वमि० । प्र व ल२-ल२- प्रसादस्त्वामि० । रा-पुत्र प्रसादाद्

६. अ-एव । १०. फ-यदिदं । ११. प्र-राघव ते । १२

निशम्य मारं । अ-०मानः । १३. फ-० न हि पश्यसे

अ-य तु म० । ल२-० मन्यसेऽद्य ॥ १४. म-मुदुरमति । १५

० नयत् । १६. घ-स्वम् ।

वालं हं साहसिकं च भयः

प्रवेशयेत् चाऽविदितं समीपे ॥११॥ [११

स मुह-कल्पो वि-नयाद् अपेतम्

तीक्ष्ण-स्वभावोऽल्प-मतिर् दुर्-आत्मा ।

भीरुं च माम् अथ मुदुर-मतिं च

त्वम् इन्द्र-जिह्वां बाल-तया ब्रवीषि ॥१२॥ [१२

को ब्रह्म-दण्ड-प्रतिमान् मु-वेगान्

अधिष्मद्-उल्काऽनल-सन्निकाशान्

सहेतं चाणान् यम-दण्ड-कल्पान्

सम-ईक्ष्य मुक्तान् युधि रावणेन ॥१३॥ [१३

प्र-वृष्टं रत्नानि स-भूषणानि

वासांसि मुख्यासि(नि) मणींश् च दिव्यान् ।

सीतां तु रामाय नि-वेद्य देवीं

वसेम लंकाऽधि-प वीत-शोकः ॥१४॥ [१४

। रीमाषणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं नाम पदशीतितमः सर्गः ॥८६॥

१. अ-सदा । २. फ-प्रवेशितं । रा प्र ब म-प्रवेशयेद् । ल_१ ल_२ म

तापित्वा । ३. रा-वा विदितं । प्र ब म-वाविदित ॥ म ल_१ ल_२ अ-

॥ ४. आ-विमवादे० । ५. अ-मुद० । ६. आ-महात्मा ।

। भीमं । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-ममासाय । च अ-मामास ।

। माय । ९. प्र म ल_१-व । १०. ल_२-शठ तथा ११. आ-ब्रवीदि ।

। त्रिभि ॥ १२. ल_१-कोदण्डवेगप्रतिमान् । १३. फ च-म वेगान् । १४.

। अधिष्मत्तोल्लानल० । च म ल_१ ल_२-अधिष्मदुल्कानलमग्निभांश्च । च-

मतोल्कानलसन्निभांश्च । १५. अ-वहेत् । १६. आ-मुक्ता । प्र अ-

॥ १७. च-वृष्ट १८. च-सुभू० । म-भूषणानि । १९. फ अ-

नि । च-मुख्याणि । प्र रा म ल_१ ल_२-पुष्पाणि । २०. ल_२-

। २१. फ अ-मुख्यान् । २२. अ-शोकः । २३. जनः परमधिकः पाठः-

तोऽन्यथा क्रियमाणैर्विरुद्धं द्रक्ष्यन्ति ते ये न संस्यन्ति युद्धम् ॥

त_२-इति सु० ॥

[वं-N]= [सप्ताशीतितमः सर्गः] =[दा-१४]

सं-क्रुद्धास् ते ततस् तत्र बहवः प्रिय-वादिनः ।
उच्य-मानास्तु बहु-शश् चुक्रुशुः सह-रावणाः ॥१॥ [N
शेषाश् चाऽन्ये प्र-जैहसुर् भृशम् अन्ये नि-शैश्वसुः ।
सम्-ईक्ष्याऽन्योऽन्यम् आ-यैस्ताश् चखादुर्दशनान्य अपि [N
तस्मिन् तथोक्ते वचने मेहा-पार्श्वः प्रताप-वान् ।
शिरंस्य अञ्जलिम् आ-धाय रावणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [N
'धर्मं काम-फलं विद्धि तथा शत्रु-विनाशनम् ।
इन्द्रियाऽर्थोप-भोगो हि कौमः सत्य-परक्रमः ॥४॥] N
शब्द-गन्ध-रस-स्पर्शा रूपाणि वि-विधानि च ।
भक्ष्यं भोज्यम् अभि-प्रेतम् उचितं मनसस् तथा ॥५॥ [N
एतन् मूलं त्रि-वर्गस्य भवेद् रौक्षस-पुंगव ।

१. फ-०मानाश्च । २. प्र रा म ल_१-चक्रुशुम् ॥ ३. फ च प्र व स
ल_१ ल_२ अ-रोपाच् । रा-रोपा । ४-प्रजकृष्व भृशम् । ल_१-प्रजसुभृशम् ।
५. फ च स ल_२ अ-विनिश्वसुः । रा-निश्वसुः । ६. रा-न्योऽयम् । ७. आ-
आयस्ताश्च दुर्द० । फ-०श् चपदुर्दशनानपि । ८. व-०स्ता आखादन्दशनानपि ।
प्र म ल_२-०स्ता अखादन्दशनानपि । ल_१-०स्ता अदशन्दशनानपि । अ-
मतस्य वभजुर्दशना अपि ॥ ८. आ-तस्मिन्वयोक्ते । ल_१-तस्मिन्वयोक्ते ।
९. अ-सहापार्श्वः । १०. आ ल_२ अ-सितम् । ११. फ रा प्र व-आदाय ॥
१२. व-धर्म्यं का । रा-धर्मकामं फलं । प्र-धर्मं कामं फलं । १३. अ-स्वारीश्च ।
प्र-०विनाशिनम् । १४. अ-०पभोग्य । ल_१-०पलोमो हि । १५. आ म-
रामः । १६. आ फ च रा प्र ल_२ अ-०पराक्रमः ॥ १७. आ-
स्पर्शरू० । १८. आ-भक्ष्यभोज्यम् । १९. रा-उदीर्णं ॥ २०. ल_१-त्रिवनस्य
भवेद् रक्षसः ।

दीराश्चैवोदितो(१ता)मूलं सुखाऽर्थम् अ-मितीजसः॥६॥[N
यः खेल्स् अपि वनं गत्वा दुर्गे व्याल-निपेवितम् ।
मैध्र आ-नीय न चाऽऽप्नोति मन्ये तं मूढ-चेतसम् ॥७॥ [N
अर्न-अन्ते तु झप-ग्राहे महा-जल-समागमे ।
संगराऽन्ते सु-नियंता सर्वा मुग्रीव-बाहिनी ॥८॥ [N
आ-गम्य दृष्ट-मुदिताः सर्वे वानर-भूयषाः ।
सं-स्थिता हि परे पारे दिनानि सु-बहून् अपि ॥९॥ [N
कुम्भ-कर्णं सहाऽस्मैभिः महेन्द्र-जितम् उव-त्तमम् ।
धुंद्दे वि-पहितुं शक्तम् स्वयं नान्प्योमरेश्वरः ॥१०॥ [N
अन्तःपुर-विहारेषु गुह्येष्व् आम्र-वने(१णे)षु च ।
चारु-वर्हिण-धुंष्टेषु रमस्व सह सीतया ॥११॥ [N
वि-ज्ञाय तं महा-बुद्धिः कुपितं राक्षसेश्वरम् ।

१. आ फ-पान(दार)मेवादितो । च व म रा प्र ल_१ ल_२-दानमेवोदितं ।
२. च-मुख्यार्थम् । अ-सुपाय स्वमि० । ३. रा-खलश्चवनं । ४. च-
दुर्गोद्याड० रा-दुर्गोद्याल० । ५. आ-वध्वानीयत चायन्तं । च रा-०य न आघातं ।
६. ल_२-चाघातम् । प्र-चाघात । म ल_१-चाघातुर् । अ-चाघातम् । ६-
फ-तं मन्ये । ७. च-०चेतसम् ॥ ८. प्र रा म ल_२-हनुमत्प्रमुखा ग्राहा । ८
ल_२-हनुमत्प्रमुखं ग्राहा । च-०न्ते तु मखो ग्राहा । आ-०पग्राह । ९. अ-०संगमे ।
१०. च म ल_२-सागरान्तेषु नि० । च-सागरान्तेषु निषर्वा ॥ ११. प्र-
आगम्य । १२. आ-सुबहून् यथा ॥ १३. रा व प्र म-०स्माभिस्तहेन्द्र० ।
१४. फ-युक्तो । १५. म-विषयि(हि)तुं । आ फ-विषयितुं । प्र-विषयितं ।
१६. फ-राक्षससुंगव ॥ आ फ-नाप्यो महेश्वरः । म-नाप्यमहेश्वरः ।
अ-वे नाऽमरेश्वरः । १७. ल_१-०विहारे । १८. रा-गुह्यम् । आ-गुह्यम् ।
१९. रा-०णजुष्टे च । प्र व म ल_२-णजुष्टेषु । ल_१-चारुवर्हिण० । अ-णजुष्टेषु ॥
२०. रा-विज्ञापितं । २१. ल_२-०बुद्धिः । २२. ल_१-वरमेश्वरम् ।

[वं-N]= [सप्ताऽशीतितमः सर्गः] =[दा-१४]

सं-कुद्धास् ते ततस् तत्र बहवः प्रिय-चादिनः ।

उच्य-मानास्तु बहु-शश् चुक्रुशुः सह-रावणाः ॥१॥ [N

शेषाश् चाऽन्ये प्र-जहसुर् भृशम् अन्ये नि-शैश्वसुः ।

सम्-ईक्ष्याऽन्योऽन्यम् आ-यंस्ताश् चखादुर् दशनान्य अपि [N

तस्मिंस् तथोक्ते वचने मेहा-पार्श्वः प्रताप-वान् ।

शिरंस् अञ्जलिम् आ-धाय रावणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [N

'धर्मं काम-फलं विद्धि तथा शत्रु-विनाशनम् ।

इन्द्रियाऽर्थोप-भोगो हि कौमः सत्य-पराक्रम ॥४॥] N

शब्द-गन्ध-रस-स्पर्शा रूपाणि वि-विधानि च ।

भेक्ष्यं भोज्यम् अभि-प्रेतम् 'वेचितं मनसस् तथा ॥५॥ [N

एतन् मूलं त्रि-वर्गस्य भवेद् रौद्रस-पुंगव ।

१. फ-०मानाश्च । २. प्र रा म ल_१-चक्रुशुम् ॥ ३. फ च प्र व म

ल_१ ल_२ अ-रोपाच् । रा-रोपा । ४-प्रजहसुर् भृशम् । ल_१-प्रजसुर्भृशम् ।

५. फ च य ल_२ अ-विनिश्वसुः । रा-निशच्चसुः । ६. रा- न्योऽयम् । ७. आ-

आपस्ताश्वश्च दुर्दं० फ-०श् चपदुर्दशनानपि । रा व-०स्ता आस्तादुर्दशनानपि ।

म म ल_२-०स्ता अस्तादुर्दशनानपि । ल_१-०स्ता अदुर्दशनानपि । अ-

मानस्य वभजुर्दशना अपि ॥ ८. आ-तस्मिन्वयोक्ते । ल_१-तस्मिन्वयोक्तव० ।

९. अ-सहापार्श्वः । १०. आ ल_२ अ-सितम् । ११. फ रा प्र व-आशय ॥

१२. च-धर्म्यं का० । रा-धर्मकामं फलं । प्र-धर्मं कामं फल । १३. अ-स्वरिदि० ।

प्र-०विनाशनम् । १४. अ-०पभोगश्च । ल_१-०पलोभो हि । १५. आ म-

रामः । १६. आ फ च रा प्र ल_२ अ-०पराक्रमः ॥ १७. आ-

स्पर्शरू० । १८. आ-मक्षपभोज्यम् । १९. रा-उदीर्णं ॥ २०. ल_१-प्रिवनस्य

भवेद् रक्षस० ।

एवं च राजा बलवान् नृ-शंसम्
 अर्न-आर्यकर्म क्षमते न विद्मः ।
 कस्मान्न न ते सन्नि-पतन्ति दण्डौ
 शिताञ् शरीरे नि-पतन्ति बाणाः ॥१७॥ [N
 स एवमं डेक्तो न शशाक किञ्चिद्
 वि-भीषणो वक्तुम् अंतीऽव कोपात् ।
 प्रियस् त्वं तस्याऽनु-चरो महाऽऽत्मा
 हरो महा-योर्ध्वम् उवाच वीरः ॥१८॥ [N
 न ते महा-पार्ध निजीविर्पोऽस्ति
 यो रावणाऽनन्तर-जे नि-कार्पय ।
 वि-भीषणे वो परेषं त्रैवीपि
 राज्ञस् तयोर्धास् तरसा नि-हंसि ॥१९॥ [N

१. आ-हि । २. आ-मयवा । अ-मयवा । ३. अ-दृशंता ।
 ४. आ-आर्य हि कर्म । म-भयं विकर्म । फ-अनार्य धर्म । ५. आ-
 क्षमतां हि । फ-अ-क्षमतां न । म-क्षमते विद्मः । ६. फ-म-तस्मात् ।
 ७. फ-अ-सन्निपद(त)न्ति दण्डान्(ः) । ८. अ-शरीरेण पतन्ति । फ-
 शरीरे पतन्ति । ९. रा च प्र व ल, ल-नारित ॥ १०. फ-एव शक्तो ।
 ११. च-इतीव । १२. अ-प्रियम् । १३. च-महापार्धं युवाच ॥
 १४. आ-पास्ते । १५. अ-यद् । १६. च-रावणमन्तर्ये ! । रा-
 रावणं । प्र थ ल, ल-रावणं वीक्ष्य च । १७. अ-विकारम् । प्र थ
 ल, ल-निर्विकारम् । १८. प्र थ राल, ल-विभीषणं । अ-
 विभीषणो । १९. आ-च-वाक्यरपं । अ-वाक्यरपं । म-चै परपं ।
 २०. आ-प्रवीपि । २१. रा ल, -धियं च राज्ञाम् । प्र थ म ल-
 धियं च राज्ञस् । फ-तथार्थं । २२. रा ल, -न हंसि ॥

पेरमोद्-अग्रया वाचा वि-भीषणम् उवाच ह ॥१२॥ [N

न वि-भीषण राजानं परुषं वक्तुम् अर्हसि ।

क्रुद्धस् त्वै एवं महाऽऽत्मा वै दहेद् अग्रि इवेन्धनम् ॥१३॥ [N

स्त्री-रत्नम् अ-तुलं लब्धा (१७धां) सीतां प्राण-सैमां कथम् ।

द्विपतेऽयं प्र-यच्छेत्तुं ब्रुवन् दोषं न बुध्यसे ॥१४॥ [N

न तु सापत्न्यकं बाल्याच् छंक्रोपि परि-गृहीतुम् ।

विधेस् ते मेनेसो दोषं ब्रुवन् 'एवं न बुध्यसे ॥१५॥ ' [N

कामस्य कामं पुर-तो वि-कौरो

न त् एषै वै सं-क्रमते शुभानाम् ।

न दृष्टे-संकल्पम् अंहो वि-कौरं

शुद्धं तैमाम राज्ञो नृप-सिद्धि-कामाः ॥१६॥ [N

१. च रा ध-पुनश्चोदप्रया ॥ २. रा ल_२-पुरपं । ३. फ च रा प्र घ म-रेवप । ४. फ-इवोदतः ॥ ५. घ-समा । आ-द्विपतोऽयं प्र० । फ-द्विपते संप्राप्तुं चेति । ६. प्र च रा घ म ल_२-द्विपते संप्रयच्छेति । अ-द्विपतं यं प्रयच्छेति । ७. अ-धुवं । ८. फ-दोषेन लिप्यसे ॥ ९. फ-न तु सापत्न्यकं । रा म प्र-ननु सापत्न्यकं । अ-न त्वं सापत्न्यकं । च ल_२-ननु सा० ॥ १०. आ-वाक्याद्यक्रोति । ल_१-वाक्या.....क्रोति । ११. फ-च निगूहितम् । च रा म-न विगूहितम् । प्र-न विगृहीतम् । ल_२-न विगृहीतम् । अ-विनिगूहितम् । १२. फ-विघ्नस्तव मनोदीपो । प्र च-विघ्नस्ते म० । रा-सू ते मनपो । १३. रा-एने । १४. ल_२-बुध्यते ॥ १५. घ-नास्ति ॥ १६. फ-क्षमां समाक्रम्य पुरा विकारो । च रा घ म ल_२-क्षमं समाक्रम्य पुरोपकारो । प्र-कामं समाक्रम्य पुरोपकारो । ल_१-कामं समाक्रम्य पुरोपकारो । अ-कामं समाक्रम्य तु वै विकारो । १७. य म ल_१ ल_२-नन्वेप । १८. अ-नुभाननम् । १९. फ-दुमद्वयम् । प्र च य ल_१-दृष्ट सं० । रा-दृष्ट० । म ल_२-दृष्ट (दृष्ट) । २०. फ अ-जपो । २१. च ल_१-विकारो । प्र घ म ल_२-विकारः । अ-विगृह्यम् । २२. फ-पुवं । च रा प्र घ ल_१ ल_२ अ-नास्ति । २३. फ-क्षमा च ॥

एवं चे राजा बल-वान् नृ-शंसम्
 अर्न-आर्यकर्म, क्षेमते न विद्मः ।
 कस्मान् न ते सन्नि-पतन्ति दण्डां
 जिताग् शरीरे नि-पतन्ति वाणाः ॥१७॥ [N
 स एवम् उक्तो न शशाक किञ्चिद्
 वि-भीषणो वक्तुम् अंतीऽव कोपात् ।
 मियस्ते तु^१ तस्याऽनु-चरो महाऽऽत्मा
 हरो महा-पार्श्वम् उवाच वीरः ॥१८॥ [N
 न ते महा-पार्श्व जिजीविषोऽस्ति
 यो रावणाऽनन्तरं-जे नि-कामम् ।
 वि-भीषणे वो परुषं व्रंवीपि
 राजस्ते तथोऽर्थास् तरसा निर्हंसि ॥१९॥ [N

१. आ-हि । २. आ-मघवा । अ-मघवा । ३. अ-नृशंसा ।
 ४. आ-आर्य हि कर्म । म-अयं विद्मः । फ-अनार्य धर्म । ५. आ-
 क्षमतां हि । फ अ-क्षमतां न । म-क्षमते विद्मः । ६. फ म-तस्मात् ।
 ७. फ अ-सन्निपद(त)न्ति दण्डाद(ः) । ८. अ-शरीरेण पतन्ति । फ-
 शरीरे पतन्ति । ९. रा च प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १०. फ-एव शको ।
 ११. च-इतीव । १२. अ-प्रियश्च । १३. च-अहापार्श्वं सुगच ।
 १४. आ-०पास्ते । १५. अ-यद् । १६. च-रावणमन्तरुवे ? । रा-
 रावणं । प्र घ ल_१ ल_२-रावणं वीक्ष्य च । १७. अ-विकारम् । प्र घ
 ल_१ ल_२-निर्विकारम् । १८. प्र व रा ल_१ ल_२-विभीषणं । अ-
 विभीषणो । १९. आ च-वाक्वरुषं । अ-वाक्वरुषं । म-वै पत्य ।
 २०. आ-प्रवीपि । २१. हा ल_१-धियं च राजम् । प्र घ म ल_२-
 धिय च राजम् । फ-तथार्थं । २२. रा ल_१-न हसि ॥

इदं सु-नीतं कुरुते न चेति'

ब्रुवन्ति तैस्यार्थ-पुरो(परा) हितानि ।^१

प्र-चोदितांश्च चापि कृते तु मन्त्रे

त्वया महा-पार्श्व न कुत्सनीयाः ॥२०॥ [N

न चेद् इहाऽर्नु-प्रियम् एव वाक्यं

न चेद् अयं राज-हिताये मन्त्रः ।

स्त्रियश्च राज्ञो जेड-पंगुकांश्च

सं-पृच्छतां तादृशश्चैव मूढान् ॥'२१॥ [N

श्रुत्वा हरस्येन्द्र-जितस् 'तथैदं

तथो महोपार्श्व-वचः सु-रूपम् ।

वि-भीषणो राक्षस-राज-पुत्रम्

उवाच वाक्यं हितम् अर्थ-वच्चै च ॥२२॥ [N

१. फ च रा ल_२ अ-वेति । २. ल_२-ब्रुवन्ति । फ-नास्ति । ३. तस्यार्थमिदमर्थं पुरोहिताश्च । च म अ-ब्रुवन्ति तस्यार्थपुरो पुरोहिताश्च । रा प्र व ल_१ ल_२-तस्याथ पुरोहिताश्च । ४. फ-प्रचोदितः सोपि । ५. ल_१-कृतोपि । फ प्र व म रा ल_२-कृतोपि । ६. व ल_१-मन्त्रो । ७. आ-नीयम् । फ च ल_१-नीयः ॥ ८. अ-इहास्य प्रियम् । ९. च-हिता ये । १०. व म-नरपंगु । आ-पंगुकाश्च । प्र ल_२-पदुपगुकाश्च । ल_१-नरपंगुकाश्च । ११. फ-संपृच्छतां तादृशं सैव मूढान् । च व म-संपृच्छतै तादृशमेव मूढान् । रा-संपृच्छतै तादृशमेव मूढान् । प्र-संपृच्छतै तादृशमेव मूढान् । अ-पृच्छतै तादृशमेव मूढान् । ल_२-पृच्छतै तादृशमेव मूढान् । फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-पमासः सर्गः ॥ १२. आ-हरयेन्द्रजितस्तथैदं । १३. च रा फ-तम् तथैदं । १४. च-तथा वाक्यं महा० । १५. अ च-सूरूपम् । फ-परूपम् । ल_२-सुरूपम् । १६. अ-राक्षसराजम् । फ च रा प्र व-राजराजम् । ल_१-राक्षस-राजमेवम् । १७. फ-अर्थवेच्च ।

न हिंसतो धर्म-परान् मनुष्यान्
 कामाऽऽत्मनः क्रोध-वशाऽनु-गम्य ।
 जना नरेन्द्रस्य चिरं संकाशे
 वसन्त्यै अ-तोये सरसीञ्च हंसाः ॥२३॥ [N
 अ-धर्मशीलं पितरो द्विपन्ति
 ह्य एवं विधस्याऽस्ति कुतोऽर्थ-सिद्धिः ।
 त्यजन्ति मित्राणि तथैव बान्धवा
 नृपं सद्दोशं ह्यं अ-समीक्ष्यं-कारिणम् ॥२४॥ [N
 अ-दूषकस्याऽन-अपरोधिनाश्च
 भार्या हता तत्र किम् एव साधु ।
 'सीतां प्र-मोदेन निर-अर्थकेन
 लंका सहाऽस्माभिरु ईवाऽभ्यु-ज्यैति ॥' २५ ॥ [N
 वृत्तोरु-याँहूऽत्तर-भोग-राशिं
 चिन्ता-विषं तीव्र-विपाक-तीक्ष्णम् ।

१. आ-हिंसतो । प्र च व ल_१ ल_२-हिंसते । अ-हिंसन्तो ।
 . रा प्र व ल_१-किमात्मनः । ३. रा ल_१-गम्य । ४. आ-सकाशे ।
 -सकाशे । ५. फ-वसन्त्यै ॥ ६. रा-शीलं । ७. आ-पितरो । च-पिगे ।
 फ-तथैव । ८. प्र अ म ल_१ अ-मदोप्र । १०. च रा प्र व म ल_२-
 समीक्ष्य० ॥ ११. प्र व म ल_१ ल_२-नपकारिणश्च । १२. ल_२-
 या । १३. आ-साधुः । १४. फ म-सीतां प्रदाने । च रा ल_२ अ-
 ताप्रनादेन । प्र व ल_१-सीताप्रसादेन । १५. फ-इह व्यपैति । च-
 अभ्युपैति । म-अव्यपैति । अ-इहाव्यपैति । १६. प्र व रा ल_२-
 विनाशं सहसाभ्युपैति । म-लुब्ध विनाशं सहसाभ्युपैति ॥
 फ-वृत्तो न बाह्योत्तर० । च-वृत्तो नु बाह्यनरभोगवास । प्र रा
 ल_१ ल_२-वृत्तोद्वाह्यत्तरभोगवास । आ-भोगराशिः । १८.
 अ-दृष्टम् ।

दशांगुलाऽनेक-विपाऽति-कायं

सीता-महाऽहि वैदने स्पृशेत् कैं ॥२६॥ [२

पुरा हि^१ किञ्चिद् भवने महत् ते^२

ब्रह्माऽसुराणां भयं 'एति किञ्चित् ।

पुरा 'पुरीं हन्ति चे^३ ब्रह्म-वैदः

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२७॥ [N

पुरा पुरी 'तां संभभि-द्रवन्ति

बली-मुखा वानर-यूथ-पालाः ।

सुपर्ण-संघो^४ इव निष्-पतन्ति

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२८॥^५ [N

पुरा वनौको-निवहाः 'पुरी ते'^६

प्र-विश्य वीरास् तरसा हरन्ति ।

सिंहा वने क्षुद्र-मृगान् इवाऽऽशु

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२९॥^७ [N

१. फ-वश गतास्तेन मुखातिकाल(यं) । च-दशांगुलस्तेन मुखातिपा काय । प्र रा ब म ल_२ अ-दशांगुलानेकमुखातिकाय ।
 २. फ-नहार्हि । च प्र ब ल_१ ल_२-भीतो म० । रा-सीते म० ।
 ३. फ प्र-वदन । रा-ववने । ४. च ब ल_२ अ-स्पृशे । ५. आ अ-कः । ६. म-पुराह । ७. च प्र ब म ल_१ ल_२-कश्चिद् ।
 ८. आ म-महर्षिः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-महात्मा । ९. रा च ब म ल_१ अ-महात्मा । प्र ल_२-सुरासु० । १०. फ-स्वयमेव । प्र-भयमेव । ११. आ रा-पुरा । १२. अ-न । १३. प्र-विमवादः । रा-मक्ष । १४. रा-प्रयच्छ ॥ १५. फ च अ-भीमामभि० । प्र च म ल_२-भीम-सुप० । १६. फ-सुपर्णसिंहा । १७. फ-निपतन्तः । प्र च म ल_२ अ-निपतन्तः । १८. रा ब ल_१-नास्ति ॥ १९. फ-पुर ते । म-पुरीम् । २०. फ-न हरन्ति । २१. फ-कुच० । २२. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

राम-प्रियां-ग्राहम् इष्ट-कृष्णं
चापांश्च-सं वानर-वीर-मत्स्यम् ।

सुग्रीव-नक्रं ह्य उदधिं हरीणां
को जीवितार्थी प्र-विशेद् अ-मूढः ॥३०॥ [N

पुरा कपीन्द्रो-ग्र-बलाहकेन
रामे (!:) महारा-ऽशनि-वैद्युतेन ।

न शैल-वर्षेण नि-हन्ति यावत्
प्र-दीयतां राज-सुतार्यं सीतां ॥३१॥ [N

पुरा न यावत् महता बलेन
नौभिः पुत्रैश्च चा-ऽर्णवम् अ-प्रमेयम् ।

तरन्ति सुग्रीव-मुखो ह्यै अ-मूढाः
प्र-येच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥३२॥ [N

एवं न यावत् समभि-व्रवन्ति
बली-मुखोः पर्वत-कूट-मात्रोः ।

दंष्ट्रां-ऽऽयुधाश्चैव नखा-ऽऽयुधाश्च चैव
प्र-दीयतां राज-सुताय सीतां ॥३३॥ [३

१. आ व-० प्रियां ग्राहम् । २. आ-चापदुम् । ३. प्र-
जीवनार्थी । ४. फ-प्रविशेद्विमूढः । रा-प्रविशेद्वि मूढः ॥ ५. आ-
रागप्र० । ६. च रा म ल, प्र ल-दाशरथाय । म-तावत् ।
७. प्र ल-भैमिली । ८. व-वलि ॥ ९. अ-पुरी । १०. रा-
यावत् म० । ११. अ-नौभिः पुत्रैः सागरमप्रसह्यं । १२. फ-सखा ।
अ-सुखा । १३. फ-हमूलाः । प्र रा व म ल, ल-हि योषाः ।
अ-हरन्त्राः । १४. रा-प्रयस्य । १५. फ-नास्ति ॥ १६. रा व ल, ल-
अ-पुरा । १७. च-त्वयावत् । १८. ल, -सुखः । १९. प्र व म-
कूटमात्राः । २०. आ म-दंष्ट्राः । रा च व-दंष्ट्राः (दंष्ट्रा) ।
२१. म-चा । २२. प्र-सीतां ॥

भित्त्वा न यावत् प्र-विशन्ति देहं

प्राणाऽन्तकास् तेऽश्नि-तुल्य-वेगाः ।

शिताः शरा राघव-विप्रयुक्ताः ॥

प्र-दीयतां राज-मुतार्य सीतां ॥३४॥ [५

यदा भवान् द्रश्यति वानरेन्द्रैर्

अनीक-र्मध्यं प्रवि-कीर्यमाणर्म ।

दिशो द्रवन्तं हत-योधे-नाथं

तदा भवान् वाक्यम् इदं स्मरिष्यति ॥३५॥ [N

सहस्र-शीर्षस्यं महोरगस्यं

भोगेन भीमस्य महा-विपस्य ।

वलं परि-क्षिप्तं इदं भवन्तो

नृपं च पापात् परि-मोचयन्तु ॥३६॥ [N

न कुम्भकर्णेन्द्र-जितौ हि वीरौ

कुतो महापार्श्व-महोदरौ च ।

आ-र्थावतां दाशरथेश् शराणां

वेगं सम-अर्था मनसाऽपि सोढुम् ॥३७॥ [६

१. आ-प्रविशति । २. फ च ल, म-प्राणांतिकास् । ३. प्र-
च-शिराः । ४. आ-०दिप्रयुक्ताः । प्र च ल_२-विप्रयुक्ताः । ५. रा-
पादस्याऽस्य स्थाने “दिशो द्रवन्ति हरियोधनाथं” इत्येव पठति । ६.
रा प्र ध म ल, ल_२-दाशरथाय । ७. म-मैथिली । प्र-सीतां ॥
८. च-अनीकमध्यनुप्रकीर्यं । ल_२-०ध्यप्रकीर्यं० । फ रा म-प्रविकीर्यमा-
णम् । ९. रा-हृ(रि)यो० । म-०योधनाथं (य) ॥ १०. च-०सहस्रशीर्षम० ।
११. य-भोगैरभी० । १२. अ-परिक्षिमिद । १३. प्र-शापाय ।
१४. फ-०मोचयन्ति ॥ १५. च-वा । १६. प्र-आवाधय ।
च य-भाषावति । रा-अधावतां । १७. फ-यग समपं
समरे विषोढुम् ॥

जीवने से रामो न वि-मोक्ष्यते त्वां

सर्वैः सु-गुप्तं ह्य अथवा मरुद्भिः ।

न वासवस्यांऽर्क-गतं न मृत्योः

न चाऽप्यपाम् अन्तर-अनु-प्रविष्टम् ॥ ३८ ॥ [७

मोक्षस्य तु रामाद् भवतां भवेन्न न

म-हस्त सर्वैर् अपि राक्षसेन्द्रैः ।

कथं भवेद् अस्य वि-शारदस्य

महाऽर्णवं तर्तुम् अ-शक्यम् अस्य ॥ ३९ ॥ [१२

धर्म-प्रधानः स महानं बृंह-क्षीर

इक्ष्वाकु-वंश-प्रभवो महाऽऽत्मा ।

म-हस्त देवांऽपि तथो-विधस्य

कृत्येषु (१) मु-जातस्य भवन्त्य-योग्याः ॥ ४० ॥ [१३

१. च-जीवत् । ल_२-जीवहि । २. फ-विमोक्षयति । च-विमोक्षते । ३. च-प्रगुप्तं स्वयम्वा । प्र रा व म ल_१-० स स्वयम्वा । ४. रा-० गतो । ५. फ-नास्ति । ६. आ-न चाप्यसंवाधमभिप्रवेष्टुम् । च-न चाप्यपामन्तरमभिप्रविष्टम् । म-न चाप्यपां भर्तुर्नुमविष्टम् । अ-न चापि पातालमभिप्रविष्टम् । फ-नास्ति ॥ ७. आ-भवेत्तु । प्र ल_२-भवेद्यो । ८. फ प्र रा व म ल_१ ल_२ अ-अर्थविज्ञा० । च-अस्य विशारदस्य । ९. अ-महा.....मशक्यमस्य ॥ १०. आ फ व-सुमहान् । च-स महा तु । अ-सुमहन् । ११. फ रा व-महक्षीर । १२. आ-देव हि । प्र रा व म ल_२-देवा हि । फ-देवाः पि त० । अत्र सन्धिरार्थः द० । १३. अ-कृते स । १४. प्र च रा ल_१ ल_२-कृत्येषु जातेषु भवन्ति योग्याः । च-कृत्येषु जालेषु भवन्ति योग्याः । म-कृत्येषु भवन्ति (=स्य) योग्याः । आ-कृत्य भवत्ययोग्याः ॥

तीक्ष्णा न यावत् तव पङ्क-पत्रा
दुराधरा राघव-विप्रयुक्ताः ।

भित्त्वा शरीरं प्र-विशन्ति वाणाः*

प्र-हस्त तेनेह वि-कैथसे त्वम् ॥४१॥ [१४

न रावणो नाऽपि महोदरोऽयं

न कुम्भ-कैर्णोऽपि न चाऽति-कायः ।

नै चेन्द्र-जिद् दाशरथिं प्र-सेदुं

शक्ताः स्थितं शक्र-संम-प्रभावम् ॥४२॥ [१५

अयं कैथं काम-वशोऽभिपन्नो

मित्रैर् अमित्रै-प्रतिमैर् भवद्भिः ।

अर्ध्या-सितो राक्षस-लालनोऽर्थ

तीक्ष्णः प्रकृतो ह्य अ-सेमीक्ष्यकारी ॥४३॥ [१७

१. आ-यावत्त कंकत्रा । याव त कंकत्रा । ल_१-यावत्त कंकपुत्रा ।

२. फ प्र रा व म ल_१-दुरापदा । ३. फ-०वाहुमुक्ताः । च राम

ल_१-०विप्रमुक्ताः । ४. ल_२-“प्रहस्त देवा हि तथाविधस्य” इत्यारभ्य

“भित्त्वा शरीरं प्रविशन्ति वाणाः” इत्यन्तः पाठो द्विर्पठितः ॥ ५. च-

विकथसे । ६. अ-कुम्भकर्णोऽस्ति । ७. आ च-नेन्द्रजिद् । ८. प्र-दाशरथि ।

९. फ-प्रसेदुं ॥ च-प्रसेदु । १०. फ-शक्तास्तु तम् । छ-शक्तौ स्थितं ।

रा व प्र म ल_१ ल_२-शक्ता रणे । ११. फ-शक्तुदय० । रा-

सक्तुदय० ॥ १२. रा-अथ । १३. प्र-कथा । १४. फ च-रामवशा० ।

रा प्र व ल_१-रामवलाभि० । म-रामवशा(ला)भि० । १५. ल_१-

अमित्राप्रभवैर् । अ-अमित्रैः प्रभवैर् । आ-अमित्रप्रभवैर् । १६. आ-

अधास्यते । च-अध्यास्यते । रा-अध्याम(स्य)ते । व म ल_१ अ-

अध्यास्यते । प्र-आधास्यते । ल_२-अध्यामत् । १७. च-रक्षस० ।

फ-०राक्षमलालनायै । १८. ल_२ अ-तीक्ष्णा । १९. च-प्रहृष्टा-

त्यममी० । रा ल_१-प्रहृष्टा लक्ष्मीक्ष्य० ॥

यावद् हि केश-ग्रहणात् सुहृद्भिर्
 अयं भवद्भिः परिपूर्ण-बाहुः ।
 नि-पृष्ट राजा परि-भाषितव्यो
 भूतैर् यथा भीम-चलैर् गृहीतः ॥४४॥ [१९
 प्र-वाहिना राघव-सागरेण
 सम-उत्थमानैः सै-हितैर् भवद्भिः ।
 युक्तो ह्य अयं तारयितुं सम-एत्य
 काकुत्स्थे-पाताल-मुखेऽवसीदन् ॥४५॥ [२०
 रदं पुरस्याऽस्य सै-राक्षसस्य
 राज्ञश् च पंच्यं स-सुहृद्गणस्य ।
 सम्यग् वि-भाव्य स्वै-मतं ब्रवीमि
 नरेन्द्र-पुत्राय ददस्व पत्नीम् ॥४६॥ [२१
 परस्य वीर्यं च विलं चै बुद्ध्वा
 स्थानं क्षयं चैव तथैव वृद्धिम् ।

१. च-० न सुकेशप्रहणात् । रा-० न सुकेशप्रहणात् । य म ल, ल२-
 सुकेशप्र० । फ-० शप्रहणं । प्र-० न सुकेशप्र० । २. रा-विपृष्ट । ३. आ-
 'भाषितो ? । प्र-० भाषितव्यो । ४. रा-भूतैर् । प्र-भीतैर् ॥ ५. च-
 भावाहिना । रा प्र य म ल, ल२-प्रवाहिना । ६. च-समुत्थमानाः ।
 फ-समुत्थमा(श्या)नः । ७. रा प्र म ल, ल२-सहितो ।
 ८. फ-तारमिह ? । ९. आ-काकुत्स्थ० । १०. ल२-० मुखेवसीदन् ।
 अ-० मुखे च सीदन् । आ-० मीदम् । फ-० सीदन्तु ॥ ११. रा-
 सु० ? । १२. च रा प्र य म ल, ल२-पश्यन् । १३. च-० गणय ।
 रा-सुहृद्गणस्य । १४. च-विभाव्य मतं । रा प्र य ल, ल२-विम-
 श्याय हित ॥ म-विभाव्याय हितं । १५. व-नास्ति । ल२-
 यल बुद्ध्वा । १६. रा-स्थानक्षयं ।

तथा स्व-पक्षेऽप्य् अनु-गृह्यमानं(१णं)'

ब्रवीमि वो भर्तृ-हितं यथा-वत् ॥४७॥ [२२

तपो घोरम् जेग्रं यज्ञः पौरुषं वा

नै तस्याऽप्र-मेयस्य शक्यं प्र-मातुम् ।

तेपो-विक्रमाभ्यां सम्-अर्थो हि भोक्तुं

सै भूमिं सै-शैलां प्रभुः काननांऽन्ताम् ॥४८॥ [N

रणे राम-बाहुं न शक्नोति सोढुं

सहैरावणोऽपि स्वयं वज्र-हस्तः ।

न रामेण वैरं महाराज कृत्वा

कचिज् जीवितुं वां सुखं वाऽपि शक्यम् ॥४९॥ [N

नरेन्द्राय तस्मै प्रियेयां साधुं-शीलां

प्रयच्छेऽऽत्म-जीवं सुखं रक्षसेश ।

न ते पौरुषं चांऽऽयुधं वा बलं वा

प्र-पश्यामि रामो रणे येन शक्यः ॥५०॥ [N

१. आ-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्ग । प्र-तथा सुपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्ग ।
 रा-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्यमानं । रा च व-तथा स्वपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्ग ॥ २.
 फ-अयं । ३. व-वान । आ च-तस्याप्रमेयस्य न त० । फ च रा-
 न तस्याप्रमेयस्य न । ४. व-तपो वि० । रा-ततो वि० । फ-तपोविक्रमाभ्यां ।
 ५. आ च-सभूमिशैलां । रा प्र व म ल, ल२ अ- सभूमि समग्रां ।
 ६. आ-प्रभु काननानाम् । च-प्रभु वा० । च रा प्र व म ल, २-काननां
 ताम् । अ-प्रभुः सागरान्तम् ॥ ७. आ-० बाहुं । ८. आ-शक्नोतिसोढुं ।
 फ-शक्नोतिसोढुं । ९. रा-० हस्तं । १०. प्र-वापि वस्तु क्षमन्ते ।
 ल२-वापि वस्तु कचित् । म-सुखं नापि शक्यम् । रा-सक्यम् ॥ ११. प्र-
 प्रियं । १२. च-साधुशीलां । फ च रा व म ल, ल२ अ-साधु-
 सीता । १३. फ-प्रयच्छ जीवं । म-प्रयच्छ स्वजीवं । १४. फ-रक्षसेन्द्र ।
 प्र च रा व म ल, ल२ अ-रक्षसेभ्यः । १५. च-यौक्यं । १६. च

सतो वाऽसतो वा समुत्पत्य सीता

प्रदेया प्रणम्या न शक्या प्रहर्तुम् ।

पुनः सर्वम् ईशं स नक्षत्रचन्द्रं

सम्-अर्थः सँ सोढुं जगद् चाऽजगच् च ।

स-पत्रम् तु रामोऽभिपन्नो विधाता

स्वयं भूत-नार्यः प्रशक्तः स्वयं-भूः ॥५१॥ [N

इत्यार्षे रामावणे सुन्दर-काण्ड भेद्य-निश्चये विभीषण-वैश्यं

नाम सप्ताऽशीतितमः सर्गः ॥८७॥

१. फ-प्रणम्य प्रदेया न युक्ता । अ-प्रदेया प्रणम्य शक्या ।
 च-प्रदीने प्रणम्या । २. प्र रा व ल, ल-नास्ति । ३. अ-ईशं ।
 च य म ल, ल-पुत्र । रा प्र-पुत्र । ४. आ-समर्थो न । ५. रा-सोढुं ।
 ६. अ-जगम्याजगम्या । फ-जये वा जगच्च । च रा म ल, ल-अ-
 जगच्च जगच्च । ७. आ-रामो विधाता स्वयम्भूः । ८. रा-भूतनायस्स
 गम्भूः । प्र य म ल, ल-नायः स शक्तः ॥ ९. च रा प्र व म
 ल, -इत्यार्षे ॥ अ फ ल-महापार्श्ववाक्ये ॥

[वं-८५]= [अष्टाशीतितमः सर्गः] =[दा-N

विभीषण-वचः श्रुत्वा बलवान् राक्षसेश्वरः ।

१। अभवत् क्रोध-ताम्राऽक्षः सन्ध्या-रक्त इवाऽशु-मान् ॥१॥

नेत्रे प्रकृति-ताम्राऽन्ते भूयस् ताम्रत्वम् आ-गते ।

२। दँदशाते सुँ-भीमोग्रे शनैश्चर-सुँताव् इव ॥२॥

क्रोधेन तुँ भृशं नेत्रे लाक्षा-रस-सम-प्रभे ।

N] मंत्रिणो ह्यँ अन्व-अपरयन्त ताम्रे तु क्रोधनस्य ते ॥३॥

क्रोधं तस्याऽनु-पश्यन्तस् तीव्रं तुँ क्रोधनस्य ते ।

३। शील-ज्ञाः सचिवोः सर्वे बभूवुर जात-साध्वसाः ॥४॥

अथ रोपाद् विनिष्-पिण्यँ भृशं कँर-तले कँरम् ।

४। अब्रवीद् रावणः क्रोधाद् वि-भीषणम् इदं वचः ॥५॥

पैरेपां गुण-संस्कारं मम चाऽनर्थ-बुद्धितोम् ।

५। भवान् वि-चैष्टे यत् सर्वं प्र-माणं मैम नैव तत् ॥६॥

१. फ-०संरफ ॥ २. फ-०ताम्रे च । ३. प्र रा व म ल_१ ल_२-
पुनस्तत्त्वम् । च-०स्तत्त्वम् । ४. फ-संदृशाते । ५. फ प्र ल_१ अ-सुभीमे च ।

रा वं म ल_१-सुभीमे ते । ६. आ फ रा व ल_१-शनैश्चरबुधाविब ॥

७. अ-सुभृशं । ८. अ-लक्षारस० । आ फ रा प्र व म ल_२-तस्य । च-

०स सम प्रभो । ९. रा म-हनुष० । अ-हवपश्यन्त । प्र-हवपश्यन्तु ।

१०. फ-तीव्रे क्रोधाननस्य ते । प्र-तीव्रस्य क्रोधनस्य तु । च रा-ताम्रे

क्रोधने ते । म-तीव्रे तु क्रो० । ल_२-तीव्रे क्रो० । अ-तीव्रं सुक्रो० ।

११. आ-नास्ति ॥ १२. च-पश्यन् । १३. फ-ताम्रम् । म-तीव्र स ।

१४. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १५. आ-सचिवाः ॥ १६. रा विनिष्पष्टा ।

१७. आ रा-रतलेः । प्र-रतलं । १८. प्र-रं ॥ १९. रा व-पैरेपा ।

२०. रा व म ल_२-०सत्कारं । २१. फ-वानर्थबुद्धिताः । २२. फ अ-यद्गवा-

नाह तत्त्वार्थम् । आ-भवान्विबष्टि यत् । च-भवान्विबष्टि । म-भवान्विबष्टयेत् ।
रा-भवान्विबष्टयत् । २३. च-सम । २४. ल_२-नास्ति ॥

अ-कृत्वाऽनु-नयं तावत् सद्भिर् युक्तः परस्परम् ।

६] प्र-वृत्तुम् अभिसं-पन्नः कार्यै(र्यै-)काले वि-शेषैतः॥७॥

अथवा सर्व-कालेषु मति-पूर्वं वि-चारयन् ।

७] अर्हत् अ-भ्य-अधिकां पूजां न तु मूर्खो वि-भीषणः॥८॥

सं-प्रेच्छामो वयं तौवन् मति-मन्तं वि-भीषणम् ।

८] सर्वाऽर्थेष्व् अ-वेरा भूत्वा गुहं शिष्य-गणा इव॥९॥

यन् मौर्ख्यं यच्च कौर्षण्यं 'यः संभो या मनस्-विता ।

९] योऽधर्मः स भवेद् धर्मै(ः) तम् अ-वाऽऽप्य मही-पतिम्॥१०॥

१. आ-अपि स्वजुनयस् । अ-अकृत्वाऽनुनयस् । रा प्र च व म ल_१-
अपि त्वजुनयस् । २. फ अ-एष्ट । प्र च रा व ल_२-एष्टः । म-मृष्टः ।
३. आ फ-प्रयोगं । च व ल_१ ल_२-प्रयोक्तुं । ॥ रा-प्रयोक्तुं । म-प्रयोक्तुं ।
४. आ-हेतुसम्पन्नं । च व रा प्र ल_१ ल_२-हेतुसम्पन्नो । ५. आ-कार्याकार्ये ।
फ-विधिकार्ये वि० । च व ल_१-विधिः कार्यो वि० । प्र रा-विधि कार्यो वि० । म-
कार्याकार्यं (विधि कार्यो वि०) । ल_२-विधिकार्यो वि० ॥ ६. आ च प्र व म
ल_१ ल_२-असंगः । रा-असंग । फ म-असंगः । ७. आ फ च प्र रा व-
कार्येषु । ८. आ-मतिपूर्वबलावलयम् । च प्र रा व म ल_१ ल_२-मतिमादय
महावलः । म-मतिपूर्व बलावलयः । अ-मतिश्च.....महावलः । ९. आ-
हरत्यभ्यधिकं । फ-अर्हत्यभ्यधिकं । च-अर्हत्य० । रा म ल_२ अ-अर्हत्यभ्यधिकं ।
१०. आ-यत्नात्ममतिपूर्वं सुमूर्खः । फ-धर्मं न तु मोहान्मुमूर्खः । म-धर्मं
मोहान्मुमूर्खः । ११. व-हरत्यभ्यधिकं यत्नात् न तु मोहान्मुमूर्खः ॥ १२.
आ-संप्रेष्यामो । फ-प्रक्षयामो । च म-संप्रेष्यामो । रा म प्र व ल_१ ल_२-
सप्रेष्यामो । १३. रा म-तावत् । १४. आ-सर्वार्थेषु वरो । फ-०प्वला ।
प्र-सर्वार्थेषु वर्य । ल_१-सर्वार्थेषु वरा । १५. आ-गुरुः । १६. आ-शिष्य-
गणैरपि च ॥ १७. आ-मौर्ष्याय स्वका० । १८. फ-संभो वा या
सहिष्णुता । आ-यः लम्बो वा म० । च-यः लम्ब या म० ।
१९. फ च म प्र व रा ल_१ ल_२-०द् दंसस् । आ-मवेदगलस् । २१. प्र-
तथ प्राप्य । अ-समवाप्य ॥

येव पेतेगम् तपो-भीतो मोहाद् विशति पावकम् ।

१०] क्षिप्रम् आत्म-विनाशाय तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥११॥^१

शास्त्र-वादान् अति-क्रम्य यैश्चै सर्वा महाऽऽपदः ।

११] हृतेनेच्छति निर्-जेतुं तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥१२॥^२

य एवम् अ-विशेषज्ञः 'सु'-नयाऽनययोः पुनः ।^३

१३] अतीऽन्दिरेयं-मतिं प्राऽऽप्य गुण-युक्तं वि-भीषणम् ॥१३॥^४

आकाश-गमनाऽऽदीनाम् अपक्षस्य वि-चेष्टने ।^५

१२] ध्रुवम् अस्ति फलं किञ्चित् चिन्तय सिद्धि-लक्षणम् ॥१४॥^६

यदि शूराः परे युद्धे वयं परम-भीरवः ।

१४] क्रियते किं नु(१)न) कौर्पण्यात् प्र-सभं शत्रु-संशयः ॥१५॥^७

प्रकृतिः शीघ्रवती ह्य एषा लीवानाम् अल्प-चेतसाम् ।

१. अ ल_२-पतनः । २. आ-सम्यगुदितं । च प्र रा य म
ल_१ ल_२-सम्यगुदितो । अ-तमोक्रान्तो । ३. रा-विपति । ४. फ-क्षिप्रं
याति वि० । ५. ल_१-नास्ति ॥ ६. आ-आतिक्रम्य । फ-आतिक्रम्य ।
७. फ-स ह । च रा य म-पश्यन् । ८. च-सर्वाद् । ९. फ-हेतोर्नेच्छति ? ।
च-हृतं नेच्छति । रा-हृतं नछति । य-हृतं नेछति । म-हृताद् नेछति ।
१०. म-विजिह्व । ११. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ फ-व्यवसायेन पठितः ।
१२. आ-सुनयापनयेषु च । फ-स्वनयापनये । च-स्वनयापनयोर्भुनः ।

- १५] युद्ध-काले भवत्य एव यथा वर्तितुम् ईच्छति (इति) ॥१६॥
 को हि नाम महा-सत्त्वः पूर्वम् आ-प्रपितः परैः ।
 १६] दीनं वचनम् आ-दद्याद् वर्जयित्वा वि-भीषणम् ॥१७॥
 एवं कृत्वा बहु-विधं सर्वथाऽयं वि-भीषणः ।
 १७] योग्योऽस्माकं भयाद् दीनो नैव मंत्रे नै वि-क्रमे ॥१८॥
 अवश्यं हि वि-चेतव्या युद्धेऽमरण-भीरवः ।
 १८] ग्रन्थि-भूता महा-दोषाः (१५ः) शूराणां शोकं-नाशनाः ॥१९॥
 युद्धं घोर-तमं प्राऽऽप्यं यस्य हि व्यथते मनः ।
 १९] कथं सम्-भरम् आ-साद्य स भवेत् पुंज्य-विक्रमः ॥२०॥^{१५}
 निर-वीर्या ये निरुत-सौहाः शत्रु-भेदन-शोभनाः ।
 २०] तेषाम् एवं-विधा बुद्धिः शाश्वती^{१६} तव यादृशी ॥२१॥
 यदि दर्पं परि-त्यज्य रामो मां शरणं व्रजेत् ।
 २१] किं^{१७} तद् अस्ति सतां कार्यं यन्नैव कुर्यात् प्र-सौदनम् ॥२२॥
 २२] वैकुण्ठं परि-हर्तव्यं शत्रु-पक्षे विशेष-तः ।

१. च रा प्र व म ल_१-भदत्तेव त्वादिधाना दुरात्मनाम् । ल_१-
 भवत्तेव त्वादिधानां दुरात्मनाम् ॥ २. रा-आदध्याद् । ३. अ-योग्योऽस्माकं ।
 ४. आ-भवे । प्र ल_२-भवान् । अ-भया । ५. रा प्र व ल_१-मंत्रेण ॥
 ६. अ-विचेष्टव्या । ७. आ-युवे परमभी० । ८. च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-
 ग्रंथमूढा । ९. फ अ-ग्रंथमूढा । फ-०दोषाः । १०. प्र-शौर्याणां । ११. फ-
 सौर्य० । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-शौर्य० ॥ १२. फ-घोरतममवाप्यैवं ।
 च-०तम संप्राप्य । घ म ल_१ ल_२ अ-घोरतम संप्राप्य । प्र-घोरमनुप्राप्य ।
 १३. अ-व्यथितं । १४. आ-भवेत्पूज्यविभ्रमः । १५. रा-नास्ति ॥ १६. फ-
 निर्व्यापियमुत्साद्य । च प्र व म ल_१ अ-निर्वीर्या येति । १७. फ-०शोभन-
 तत्वरम् । १८. आ-एवविधा । १९. फ-बुद्धिरीदृशी । २०. आ-भव ।
 २१. वं-तेषामेवविधा बुद्धिर्पादृशी तव कातरा ॥ २२. फ-किंचिदस्ति स० ।
 म-किं त्वस्ति सदृशं....कार्या । अ-किं त्वस्ति सदृशं सतां कार्यं । २३. आ-
 भवन्तिः शरणागतैः । फ-यत्कुर्यात्प्रमादजम् । म-यत्नं कुर्यात् । अ-कुर्यात्
 प्रमादजम् । २४. प्र-०हन्तव्यं ॥

येत् पतंगस् तमो-भीतो मोहाद् विशति पावकम् ।

१०] क्षिप्रम् आत्म-विनाशाय तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥११॥

शास्त्र-वादान् अति-क्रम्य यैश्च चै सर्वा महाऽऽपदः ।

११] हृतेनेच्छति निर्-जेतुं तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥१२॥

य एवम् अ-विशेषज्ञः सु-नयाऽनययोः पुनः ।

१३] अतीऽन्दिरेय-मतिं प्राऽऽप्य गुण-युक्तं वि-भीषणम् ॥१३॥

आकाश-गमनाऽऽदीनाम् अ-पक्षस्य वि-चेष्टने ।

१२] ध्रुवम् अस्ति फलं किञ्चित् चिन्तय सिद्धि-लक्षणम् ॥१४॥

यदि शूराः परे युद्धे वयं परम-भीरवः ।

१४] क्रियते किं तु (१) न) कौर्पण्यात् प्र-सभं शत्रु-संशयः ॥१५॥

प्रकृतिः शाश्वती ह्य एषा क्लीवानाम् अल्प-चेतसाम् ।

१. अ ल_२-पतंगः । २. आ-सम्यगुदितं । च प्र रा व म ल_१ ल_२-सम्यगुदितो । अ-तमोक्रान्तो । ३. रा-विपति । ४. फ-क्षिप्रं याति वि० । ५. ल_१-नास्ति ॥ ६. आ-आतिक्रम्य । फ-आतिक्रम्य । ७. फ-स तु । च रा व म-पश्यन् । ८. च-सर्वा । ९. फ-हेतोर्नेच्छति । च-हृतं नेच्छति । रा-हृत नछति । व-हृतं नेछन्ति । म-हृत्वात् नेच्छति । १०. म-विजेतुं । ११. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ फ-व्यापसेन पठितः । १२. आ-सुनयापनयेषु च । फ-स्वनयापनये जनः । च-स्वनयापनयोर्जनः । रा-स्वनया(पा)नय(प) यो । व-स्वनयानययौ । प्र ल_२-स्वनया० । म-स्वनयानयो । १३. अ-व्यक्तं नयविशेषज्ञः स्वनयापनयो जितः । १४. आ-अनिद्रियमपि । व-व्यमति । १५. अ च-युक्तां विभीषणः ॥ १६. ल_१-नास्ति ॥ १७. प्र-गमनाय शक्यस्य । व रा म-दी नामशक्यस्य । १८. व प्र म ल_१-चितयन् । फ-चिन्तयासि० । १९. च-सिद्धिलक्षणम् ॥ २०. आ-नास्ति ॥ २१. रा-पुरे । २२. ल_२-क्रियता । २३. आ-कौर्पण्यं । ल_१-काष्ठण्यात् । २४. आ-संसयः । च प्र म-संशयः । रा-संसयः । २५. फ-क्रियत इत्यारम्य धरितः परित्यज्यन्तः पादो नास्ति ॥ २६. आ-शाश्वती ।

१५] युद्ध-काले भवत्यु पत्र यथा वर्तितुम् ईच्छति (१सि)॥१६॥

को हि नाम महा-सत्त्वः पूर्वम् आ-वर्षितः परैः ।

१६] दीनं वचनम् आ-दद्याद् वर्जयित्वा वि-भीषणम् ॥१७॥

एवं कृत्वा बहु-विधं सर्वयाऽयं वि-भीषणः ।

१७] योग्योऽस्माकं भयाद् दीनो नैव मंत्रे न वि-क्रमे ॥१८॥

अवरयं हि वि-चेतव्या युद्धेऽमरण-भीरवः ।

१८] ग्रन्थि-भूता महा-दोषाः (१पः) शूराणां शोकं-नाशनाः ॥१९॥

युद्धं घोर-तमं प्राऽऽप्यं यस्य हि व्यथ्यते मनः ।

१९] कथं सम्-अरम् आ-साद्य स भवेत् पूज्य-विक्रमः ॥२०॥

निर्-वीर्या ये निरुत-साहाः शत्रु-भेदन-शोभनाः ।

२०] तेषाम् एवं-विधा बुद्धिः शाश्वती तव यादृशी ॥२१॥

यदि दर्पं परि-त्यज्य रामो मां शरणं व्रजेत् ।

२१] किं तद् अस्ति सतां कार्यं येनैव कुर्यात् प्र-सादनम् ॥२२॥

२२] वैरुध्यं परि-हर्तव्यं शत्रु-पक्षे विशेषतः ।

१. च रा प्र व म ल_२-भदत्तेव त्वाद्विधानां दुरात्मनाम् । ल_१-

भवत्वेव त्वाद्विधानां दुरात्मनाम् ॥ २. रा-आदध्याद् । ३. अ-योन्योऽस्माकं ।

४. आ-भवे । प्र ल_२-भवान् । अ-भया । ५. रा प्र व ल_२-मंत्रेण ॥

६. अ-विचेष्टया । ७. आ-युद्धे परमभी० । ८. च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-

ग्रंथमूढा । ९. फ अ-ग्रंथमूढा । फ-दोषाः । १०. प्र-शौर्याणां । ११. फ-

सौर्य० । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-शौर्य० ॥ १२. फ-घोरतममवाप्यैवं ।

च-०तम संप्राप्य । घ म ल_१ ल_२ अ-घोरतम संप्राप्य । प्र-घोरमनुप्राप्य ।

१३. अ-व्यथितं । १४. आ-भवेत्युज्यविक्रमः । १५. रा-नास्ति ॥ १६. फ-

निरुतपिपमुत्साद्य । च प्र व म ल_१ अ-निर्वीर्या ये नि । १७. फ-शोभन-

तत्परम् । १८. आ-पृथग्विधा । १९. फ-बुद्धिरीदृशी । २०. आ-भव ।

२१. वं-तेषामेवविधा बुद्धिरीदृशी तव कातरा ॥ २२. फ-किंचिदस्ति स० ।

म-किं त्वरितं सदृशं....कार्या । अ-किं त्वास्ति सदृशं सतां कार्यं । २३. आ-

मघनिः शरणागतैः । फ-यत्कुर्यात्पिपादजम् । म-यत्नं कुर्यात् । अ-कुर्यात्

प्रसादजम् । २४. प्र-०दन्तव्यं ॥

N] साध्वसं च यथा कार्यं शत्रुभिः शरणाऽऽगतैः ।

२२उ] दया सर्वाऽऽत्मना कार्या महद्भिः शरणाऽऽगते॥२३॥

एवं कृत्वा नं योगोऽस्ति विपस्य रुधिरस्य च ।

२३] सन्नि-पातं समा-गम्य ततः सं-योगैम् ऐप्यति ॥२४॥

सम्-अर्थो ह्य अहम् एवैकस् तं रामं सह-लक्ष्मणम् ।

२४] सम्-अरे तेजसा दग्धुं कक्षम् अग्निर् इवोत्थितः॥२५॥

निश्-चयः क्रियतां युद्धे भवद्भिर् वाहु-शालिभिः ।

२५] राक्षसाऽपेसदं दीनं वर्जयित्वा वि-भीषणम् ।

N] इत्य्-उंक्ता रोप-ताम्राऽक्षो रावणो वि-रराम ह॥२६॥

इत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे रीवण-वाक्यं

नामाऽष्टाऽंशः॥तिष्ठतः सर्गः ॥८८॥

—

१. आ-मयोगोस्ति । २. आ च-हतः । ३. आ च अ-संयुगम् ।

४. फ-इच्छति । च-एत्यति ॥ ५. रा व-दग्ध । ६. फ-कुक्षिम् । ७. फ-

इवोद्वतः । अ-इवोद्वितः ॥ ८. आ रा-युद्धे । ९. रा-वा० । १०. रा-राक्षस-

पशदं । आ-राक्षसापशदं । व म ल_१ ल_२-राक्षसापशदं । ११. व-इत्युक्तो ।

१२. फ-इति रा० । ल_३-इति । १३. अ-विभीषणतर्जनम् ॥

[वं-८६] = [एकोननवतितमः सर्गः] = [दा-N]

ततः सागर-गम्भीरः सत्त्व-वान् वि-जितेन्द्रियः ।

१] अत्रवीद् रावणं धीमान् पुनर् एव वि-भीषणः ॥१॥

२] एतद् एव वि-नाशस्य लक्षणं विदुषां मतम् ।^१

३] अ-धर्मोऽयं महान् मोहाद् भवद्भिः परि-गृह्यते ॥२॥

N] भवतां बुद्धयो ह्य एता वि-नाशस्य नि-दर्शनम् ।

निमित्तं घन-नादस्य वि-कीर्णा इव विद्युतः ॥३॥

जयश् चैव हि दुष्-प्रोऽऽपः पुंसां कल्प-बुद्धिना ।

४] अ-धर्म-सहितं प्राऽऽप्य जयं केश् च संतां जयः ॥४॥

इहै च प्रेप्य(क्ष्य)तां प्रेप्यैः(क्ष्य) सैद्भिः पूजित-लक्षणैः ।

५] दुस्-तरः प्रौढतैर् धर्मो बाहुभ्याम् इव सागरः ॥५॥

इच्छा-द्वेषाऽऽदयो भावां नित्यम् आत्म-गुणा यथा ।

६] तथा धर्म-गुणाः कृत्स्नाः सुखानि सुखिनाम् इव ॥६॥

१. आ-विदुषो विदुः । रा प्र व म ल, ल_२-हि विदुषां

२. इत ऊर्ध्वं "वं"-धर्मिणं वाक्यमुत्सृज्य कापयेन प्रवर्तव । ३. च रा-

युद्धयो । ४. आ-तु दर्शनम् । ५. रा-कृत् । ६. अ-प्रकीर्णा ॥

७. फ-सुदुःप्राप्यः । आ च-दुःप्रापः । ८. फ-प्राप्तुं । च रा य-

पुंसां । ९. फ-बुधुभवुद्धिना । च व अ-० बुद्धिनाम् । १०. आ फ-

च-अधर्मः स० । ११. च प्र रा व म ल, ल_२ अ-जयः ।

म-यत् । १२. आ-कश्य सती । म-किम् सतां ॥ १३. फ-इह

विष्टम् घमिष्य । च-स निष्टमतां वीक्ष्य । रा-विष्टमतां वीक्ष्य । व-

स्वंमविष्ट-गतां वीक्ष्य । प्र-विष्टमतां वीक्ष्य । म-इह विष्टमतां वीक्ष्य ।

अ-तय निष्टमतां प्रेक्ष्य । ल, ल_२-विष्टमतां वीक्ष्य । प्रेक्ष्य चावेक्ष्येति वं-

द्र० ॥ १४. फ च रा प्र व म ल, ल_२ अ-सद्विलक्षणलक्षणः । १५. फ-प्राप्तो

धर्मो । च-० तैर् धर्मैः । रा-धर्म । आ-० तैर् भोमी ॥ १६. फ-इत् ।

१७. प्र-भाति । १८. प्र-कृत्स्नात् ॥

१२] त्वया तु फल-लुब्धेन नाऽतिदूर-निरीक्षणात् ।

न शक्यश्च चरितुं धैर्यः शुभो ह्य अ-शुभेऽबुद्धिना ॥१२॥

१३] यथा ह्य अर्थस् तथा कामैः सद्यः सुख-शुभाऽऽवहौ ।

तथा क्षमां च धर्मश्च मनसः प्रीति-वर्द्धनौ ॥१३॥

१४] दुःख-चरत्वाच्च च धर्मस्य केचिद् धर्म-परा नराः ।

कामे चाऽर्थे च लुब्धानां (१) ना म अत्रो (१) भुवि न विद्यते १४

१५] यत्र नेता च गुण-वान् सहायाश्च गुणाऽन्विताः ।

तत्र धर्माऽर्थ-कामानां भवेत् सम्यक् परीऽऽर्क्षणम् ॥१५॥

१६] इह नेता च वि-गुणः सहाया गुण-वर्जिताः ।

एवं कृत्वा किम् अप्य एतद् वर्तते मन्त्र-संज्ञे (१) क्रम ॥१६॥

१७] अर्थाऽन्-अर्थो हि यत्रोभौ सं-शयश्च परीऽऽर्क्ष्यते ।

स मन्त्र इति वि-ज्ञेयैः शेषैस् तु खलु वि-क्रमैः (१) ॥१७॥

१. फ अ-उतस्तु । च-तथात्वक० । २. च-नाविदूरनिरीक्षणा ।
३. च-धर्मो । रा ल२ व अ-धर्म । ४. प्र-हि शुभ० । फ म ल१
च रा ल२ य अ-ग्रहव० ॥ ५. अ-अर्थश्च कामश्च मनसः प्रीतिवर्द्धनौ । ७. अ-
मानश्च । फ-कामश्च । म-शमश्च । ८. फ रा व-सद्यः सुभसुखावहौ ।
प्र च ल१ ल२ अ-तद्यः शुभसुखावहौ । ९. आ-दुःखारित्रं । फ-
दुःकरत्वाच्च । ल२-दुःखलत्वाच्च । १०. आ-धर्मश्च । ११. फ च अ-
धर्मवदिकृताः । ॥ रा ल१ ल२-धर्मवदिकृताः । १२. रा ल१-
लुब्धानां । १३. फ च रा प्र व म ल१ ल२ अ-धर्मो ॥
१४. आ-सहायश्च गुणान्वितः । अ-सहाया गुणसंयुताः । १५. आ-
न च । १६. च-स.....रीक्षणम् ॥ १७. च-नास्ति । रा-विगुणा-
स्तहाया । म ल१ ल२ अ-विगुणः सहाया । १८. फ-वर्तते ।
१९. रा-मंत्रिसंज्ञितम् । फ प्र व म ल१ ल२-संज्ञितम् । च-
संज्ञिकम् । आ-संज्ञकः ॥ २०. आ-परीक्षते । रा-परीक्षते । २१.
च-राजनं.....था । २२. म व म ल१ ल२-शेषस्तु । २३. फ प्र व म
ल१ ल२-विक्रमः । अत्र-विक्रियाः इति वं द० ।

१८] मन्त्रे समुप-नीतेन मुहदा शुद्ध-बुद्धिना ।

न युक्त कैतवं कर्तुं हिताद् हि प्रति-बुद्धिना ॥१८॥

१९] त्यक्त्वा कर्म-परं मन्त्रम् अर्थ-धर्म-विवर्जितम् ।

२०] रामम् एव गमिष्यामि धर्माऽर्थ-परमं नृपम् ॥१९॥^१

२१] क्षिप्रं एतद्-विधं मुक्त्वा कृत्स्नं स्वाऽभि-जनं धनम् ।

धर्म-हेतोर् गमिष्यामि रामम् एव शुभ-त्रैतम् ॥२०॥^२

एवं 'कृते' भूमि 'गते' यद् अस्ति गुण-दर्शिता ।

२२] क्रियतां निश्चयः सम्यग् वृद्धौ नय-निमित्तजः ॥^३ २१॥

इदंवाक्यं रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण प्रतिवाहरण

नामैकोनवत्तितम. सर्ग ॥^४ ८९॥

१ च रा प्र व म ल, ल, अ-० नीते च । २. प्र-

मुहदा । ३. फ-नयवु० । ४. फ-हितविप्रतिपादिना । च व म ल,

ल, अ-० द्वि प्रतिपादनम् । रा-हितान्द्रि प्रतिपादनम् । प्र-० द्वि प्रतिपादितम् ॥

५. अ-त्यक्त्वा । ६. च-कामप...री । ७. अ-मत्र मंत्रं धर्म० ८. रा-

धर्मापरम । ९. इत् ऊर्ध्वं व-सुरासुरजयी राजा स हि नित्य मया श्रुत ।

सञ्चितानामसत्यामी शरण्यो द्विपतामपि । प्र-नास्ति ॥ १०. आ-चित्रम् ।

११. फ-एतद्विपन् । च-एताद्वि यन् । रा-एतद्विपन् । व ल, ल-एतद्वि

यन् । म-एतद्वि यत् । अ-एतद्विध त्यक्त्वा । १२. आ म अ-स्वजनमातुरम् ।

च रा व ल, ल-साभिजन । १३. अ-सोह मातुषसन्धयम् । १४. प्र-

नास्ति ॥ १५. च प्र रा व म ल, ल, अ-कृत्वा । १६. आ-श्वयि कृत ।

१७. म-शुभदर्शिना । आ-गुणसधिता । रा-गुणदर्शिना । ल, -शुभदर्शिता ।

अ-गुणदर्शनम् । १८. रा फ ल-क्रियता निश्चिता बुद्धि. सम्यग्रयनिमित्तजा ।

च म-क्रियता निश्चया बुद्धिः सम्यगनयनिमित्तजा । व-निश्चिता बुद्धि सम्यङ्नय-

निमित्तजा । प्र-क्रियता निश्चिता बुद्धि. सम्यङ्नयनिमित्तजा । ल-क्रियतां

निश्चिता बुद्धि. सम्य...यनिमित्तजा । अ-क्रियता निश्चयं सम्यग्बुद्धौ नय-

निमित्तत. ॥ १९. फ-इति । २०. आ-प्रत्याहरणं । रा-प्रतिव्य...रणं ।

२१. व-नास्ति ॥

[चं-८७,८८]= [नवतितमः सर्गः] =[दा-१६]

एवम् उक्तम् तु सं-रब्धो रावणः क्रोध-मूर्च्छितः ।

उत्-पैपात सं-निस्त्रिशो हेन्तु-कामो वि-भीषणम् ॥१॥ [N

१] उत्-पैतन् स च चुक्रोशं स-निस्त्रिशो दशाऽऽननः ।

एक-विद्युर्द-गुण-युतः स-नाद इव तोय-दः ॥२॥ [N

२] आसनात् तूर्णम् उत्-पत्य पादेनाऽभि-जघान तम् ।

रावणः क्रोध-संवेगाद् आसत-स्थं वि-भीषणम् ॥३॥ [N

३] अभवत् पतितो भूयां आसनात् स वि-भीषणः ।

७] वज्र-पात-हतः श्री-मानं वि-शीर्ण इव पर्वतः ॥४॥ [N

४] अभवत् मन्त्रिणां तेषां वि-वैदम् अनु-पश्यताम् ।

पूर्ण-चन्द्र-ग्रह-ग्रोसात् म-जानाम इव सं-भ्रमः ॥५॥ [N

१. फ च रा व म ल, ल_२ अ-एतच्छुवा । २. ल, ल_२ अ-०भूदितः । ३. आ-उत्पापात् । ४. आ-व नि० । ५. फ-वेगात् भृकुटीमुखः । च-वेगाच्छृकुटीमुखः । रा व म ल_२-वेगेन भृकुटीमुखः । प्र-वेगेन भृकुटीमुखः । ल_१-वेगेन भृकुटीमुखः ॥ ६. आ-उत्पत्य यु० । फ-उत्पत्य तदाकाश । च-उत्पत्य चकासे च । रा प्र व म-०वत् स च-कासे च । ल_१-उत्पत्य चकासे च । ल_२-उत्पात् चकासे च । ७. अ-नास्ति । म. आ-एकविद्युत्तृणकृतः । फ-एकविद्युत्तृणकृतः । ध-एकविद्युत्तृणयुतः । अ-एकविद्युत्तृणगुणः ॥ ८. आ-०संरागो गाढासनस्थं । फ-०संरागादाढा० । रा व ल_२-०संयोगादासनस्थ । अ-०संरंभादासनस्थं ॥ ९. म-भूमौ भासनात् । १०. प्र-भीमद् ॥ ११. म-अभवत् । १२. फ च रा-प्र व म ल, ल_२-विषादम् । १३. आ-पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः । फ-०ग्रः ग्रहग्रोसात् । रा प्र व-पूर्णचन्द्रग्रह० । म ल_१-पूर्णचन्द्रग्रहप्रस्तः । अ-पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः । १४. अ म ल_१-अक्षये । अ-संक्षये ॥

५] प्र-इस्तस् त्वं असि-हस्तं तं कुपितं राक्षसेश्वरम् ।

६] शनैर् नि-वारयामास कोशे चाऽप्य् अकरोद् असिम् ।

[N] निशा-करम् इवाऽऽकाशे राहु-मुक्तं रुपाऽन्वै-इतम् ॥६॥ [N

६] ततः प्रकृतिम् आ-पन्नः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।

वेला-भावं-विनिर्द्वत्तः प्रसन्न इव सागरः ॥७॥ [N

७] परिवार्याऽऽसन-स्थं तु रावणं ते चेकाशिरे ।

मेघा इव मेहां-भृगं विपुलं शैलम् उत्तमम् ॥८॥ [N

८] निश्-शब्दं शुशुभे कृत्स्नम् अथ तन् मन्त्रि-मण्डलम् ।

परि-चेपे इवाऽलक्ष्यः शशिनश् चौर-दर्शिनः ॥९॥ [N

९] अभवर्त्तं क्रोध-संरागो भूमि-स्थश्चै वि-भीषणः ।

अध्वरौऽग्निर-इवाऽऽतीव्रः सौम्य-दीप्ति-गुणोऽन्वितः १०॥ [N

१०] अथ कोपाऽऽग्निम् उद्-भूतं शमयन् बुद्धि-संतमः ।

१. ल२-स्वसिहस्तम् । आ-० हस्तं सकुपितं । २. आ म ल, ल२ अ-
० सेस्वरम् । ३. आ-असिम् । ४. म-निशाकर । ५. म-राहुमुक्त-
रूपोजितः । ६. आ ल२ अ-० सेस्वरः । ७. आ-वेलाभावविनिर्द्वत्तः ।
फ-वेलातां च निर्वृत्त । प्र-वेलाभावनिर्वृत्तस्तु ॥ ८. अ-तं । ९.
आ-चकाशिरे । १०. ल, म-दाम् । ११. च रा व ल२-विपुलाः शलम् ।
म-विपुलः शैलम् । ल, विपुलम् ॥ १२. ल, ल२ म-० वेश । १३.
आ-चातुर्दर्शिनः । प्र व रा म ल२-चारदर्शनः ॥ १४. अ-
अमघच्चाग्निसमो । फ-० वत् क्रोधसंरागो । च रा प्र व म ल, ल२-
० वत् क्रोधसंरागो । १५. फ-च-भूमिस्थं स । रा-भूमिष्ठं स । व ल,
ल२-भूमिष्ठं स । म-भूमिष्ठ(स्थः) स । प्र-भूविष्ट.स । १६. आ फ-अधराग्निर ।
१७. फ-इवालक्ष्यः । च प्र व म रा ल, ल२ अ-इवादीप्तः ।
१८. आ-सौम्यो दीप्तिः । प्र च म ल, ल२-सौम्यो दीप्तिस्तमान्वितः ।
रा व ल२-सौम्यो दीप्तिस्तमान्वितः । अ-० दीप्तिस्तमान्वितः ॥ १९. प्र-
उद्वतं । २०. व-शमयद् । २१. म-बुद्धिमुत्तमः ।

- N] शम-तोयाऽवपातेन नि-जंगाद वि-भीषणः ॥ ११॥ [N
 १२३] मम धर्माऽर्थमे उत्यानं न काम-क्रोध-संयुतम् ।
 १४४] अतः पाद-प्रहारोऽपि नाऽयं मम परा-भवः ॥ १२॥ [N
 १२३] मार्दवेन च सं-यत्नस् तेजसा च वि-भीषणः ।
 सद्-भवे इव भूयिष्ठं तेजस्वी स व्य-भृश्यत ॥ १३॥ [N
 १२] मुहूर्तम् इव निश-र्वस्य मुहुः कृत्वा च निश-चयम् ।
 १२४] अव्रवीद् वाक्यम् उत्थाय गुण-युक्तं वि-भीषणः ॥ १४॥ [N
 १४३] अस्मिन् लोके महा-दोषाः सु-शोच्या धर्म-वर्जिताः ।
 येषां अभि-ज्ज्ञेन प्राऽऽप्य मतिः क्रोध-संमन्विता ॥ १५॥ [N
 १५] तर्हि सर्व-विनाशस्य लक्षणं मति-भाति मे ।

१. आ-समयं याचमानो हि । फ-शमनोऽवपातेन । रा-सम-
 तोऽवपातेन । प्र-भयतो याचमानेन । म-समयो पादपातेन । ल_२-भ्रमतो
 वायपीतेन । २. आ-निर्जंगाम । च ल_१ प्र म ल_२-निर्जंगाद् ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. फ-धर्मायुक्तस्य । ५. फ-कामक्रोधसहितजनः ।
 च रा प्र म ल_१-संहितम् । ६. प्र-यादात्महारेण । रा च म ल_१-
 महोपि । ७. अ-नास्ति । आ-अयं श्लोकोऽग्रे पद्यमानाच्छ्लोकद्वयादुपरिष्ठाद्
 वस्तुक्रमेण पठ्यते । "विभीषणः" इत्यावसानिकसाम्यकारितो वरभूमोऽयं मलं प्र० ॥
 ८. ल_१-सादवेन च सपद्ये । ९. च अ-तेजसा । १०. आ-सदस्व ।
 ११. आ-भूयिष्ठम् । १२. फ-तेजसा । १३. आ-व्यवृश्यत । १४. च-
 रा प्र व म ल_१-नास्ति ॥ १५. अ-अथ । १६. आ ल_२-निःस्वस ।
 १७. आ अ-विनि । १८. प्र च रा च म ल_१-नास्ति । १९. आ म-
 ये च । फ-वर्त्मिन् ॥ २०. प्र ल_१-दोषा । च ल_२ अ-दोषः ।
 ल_२ अ म-दोषम् । २१. आ-सौम्या । फ च ल_२-सुशौच्या । म-ते
 शौच्या । २२. आ-ये चैवामिजनं । प्र-येषामभ्यंजनं । २३. आ-
 हर्षक्रोधसमन्विताः । फ-मतिक्रोधः । च ल_१ ल_२ रा-प(१५)तिः क्रोध-
 समन्वित । प्र च ल_२ अ-पतिः क्रोधसमन्वितः ॥ २४. आ-ते हि सर्वे विना-
 शाय । फ च रा च म ल_१ ल_२-महत्सर्वं वि० । प्र-महोत्सववि० ।

१६५] यद् इमे मुनयः सर्वे भवद्भिः परि-पीडिताः । १

N] रामेण चे प्रति-श्रुत्य दत्तं त्व अ-अभयम् आदि-तः॥ १६॥ N

१६६] शस्त्रम् ऐकं शरीरस्य रण-भूमौ वि-नाशनम् । २

दुष्टा बहु-तरं हन्याद् बुद्धिः केलुप-चेतसाम् ॥ १७॥ N

१७] न हि तदे कुरुते दोषं शस्त्रं नि-शितम् उत्तमम् । ३

स्व-समुत्थो यथा दोषोः प्राणिनां अल्प-चेतसाम् ॥ १८॥ N

१८] अनागत-परिज्ञानम् अर्थस्य कुरुते बुधः ।

प्राऽऽप्तम् अर्थम् अन्-अर्थं चे कश्चिद् एवाऽव-बुध्यते ॥ १९॥ ३

१९] दूराद् अर्थम् अन्-अर्थं चे परं यन्नो(तो)ऽपि महान्-गुणाः । N

१. फ-यदा मम नयः सर्वो भवद्भिः परिगृह्यते । ल, म
ल_२-यदायमनयः सर्वैर्भवद्भिरपिपीडिता । रा-यदायं मुनयः सर्वे भवद्भि-
रपिपीडिताः । प्र व-यदा मुनयः सर्वैर् भवद्भिः परिगृह्यते । अ-
यदेवमनुजाः सर्वे भवद्भिः परिपीडिता । २. रा-चाभिसंश्रुत्य । च-वातिसंश्रुत
प्रदत्तं । प्र व म ल, -चाभिसंश्रुत्य । ल_२-चाभिसंश्रुत्य यदत्तं ।
३. फ-नास्ति ॥ ४. ल, -एव । ५. आ-शरीरं हि । फ-शरीरं ।
६. फ-विनाशक । ७. रा-नास्ति । ८. फ-दुष्ट बहुपरं । च-दोषो
बहुमतेन एव । ९. फ-कर्कशः । १०. आ प्र व म ल, ल_२-नास्ति ॥
११. अ प्र व म ल, ल_२-त । १२. प्र रा व म ल, ल_२-
निशितं शस्त्रमुत्त्वणम् । १३. आ-नास्ति । १४. फ-समुत्था महादोषाः ।
प्र-ससमुत्थो यथा दोषः । १५. च-नामन्यवेधसाम् । व ल, म-
प्राणिनां मयुचेतसाम् । प्र-सप्रेक्ष्य महागुणः ॥ १६. फ च रा व म
ल, -वा । १७. फ-बुध्यते । १८. प्र-नास्ति ॥ १९. आ
अ-दूरादर्शमनर्थं च । च रा व म ल, -दूरादनर्थमर्थं वा । ल_२-
र्थमनर्थं वा । २०. फ च रा व म ल, ल_२अ-यस्यंतो हि ।
२१. रा म ल, ल_२अ-महान् गुणाः । व-महान् गुणाः । २२. अत
अर्थमधिकः पाठः-च रा व म ल, -इह च प्रेक्ष्यतां प्रेक्ष्यः संप्रेक्ष्य
च महागुणान् ।

यस्याऽर्थं प्राऽऽप्य नोत्-सेको भवत्य् आपदि नै व्यथां २०[N
२०] कुरुते दीर्घ-दर्शी हि^१ सम्यग् अर्थ-परिग्रहम् ।

अन्-अर्थान् च विनिर्-मोक्षम् अथवा दोष-लाघवम् ॥२१॥N
२१] न च दोषान् अभि-गच्छन्ति सम्यग्-दृष्टि-परा नराः ।

प्र-माणानीऽह कृत्स्नानि प्र-माणानि महाऽऽत्मनाम् ॥२२॥[N
२२] अनभि-ज्ञैः प्र-माणानां केवलं दोषम् आ-स्थितैः ।

शोकाऽम्भसि महा-वेगे क्षिप्तं मग्नः प्र-दृश्यते ॥^२ २३॥[N
२३] औपम्यम् अनु-मानं च प्रत्य-अक्षम् अपि चाऽऽगमम् ।

ये हि सम्यक् परीऽऽह्ये(त्त)न्ते कुतस्तेषाम् अ-बुद्धितां २४[N
२४] उपस्थिते-विनाशं त्वाम् आत्मै-वंश-विनाशनम् ।

राजन् यास्यामि हित्वा त्वीं जलौघ ईवं सागरम् ॥२५॥[N

१. च-प्राप्त्यय । २. ब-नः कथा । प्र-नो व्यथा ॥
३. फ-दोष० । ४. फ ल_२-च स० । प्र म ल_२-स स० । अ-
त्वसम्पदार्थपरिग्रहः । य रा-“हि”नास्ति । ५. आ-अनर्थाद्यापि ।
रा-अनर्था व्यापि । य-अनयथापि । प्र-अनयथा(स्या)पि । म ल_१-
अनयाद्यापि । ल_२-अनयथापि । ६. च-०मोक्षम् ॥ ७. आ- न च
दोषं नियच्छन्ते । फ-न च दूरं नियच्छन्ति । च-न दोषानतिग० ।
प्र रा य म ल_१ ल_२ अ-न दोषानभि० । ८. आ-दृष्टपरायताः । फ-
दृष्टपरायताः । ९. अ-सर्वाणि । १०. य ल_१-प्रमाणानि ॥ ११. फ-
०ज्ञाः । १२. च प्र रा य म ल_१ ल_२-रोषम् । १३. फ-०ताः ।
१४. ल_१-नास्ति ॥ १५. च रा प्र व ल_१ ल_२-प्रेतिसमनु० । आ-
भगम्यमनु० । फ-औपम्यमन्त्वानुमानं । १६. ल_२-अत्यक्षं व्यापि । १७.
आ-वागमम् । १८. अ-च । १९. फ-प्रतीक्षन्ते । च अ-प्रतीक्षन्ते ।
२०. च-०धाम् । ल_१-०ताः ॥ २१. प्र-उपस्थितत्वाद् विनाशत्वादात्म० ।
च-०तविनाशत्वाम् । रा य म ल_१ ल_२-०तविनाशत्वादात्म० । २२. रा य
प्र म ल_१ ल_२-रामं । २३. आ-पश्यामि । फ-पस्यामि । च-या (या)
स्यामि । प्र-यास्याम्यह तं शु । अ-०मि हित्वाहं । २४. आ पा च-जलौघमिवा ।

२५] तव भिन्नां भेतिं ज्ञात्वा कूरां धर्म-विदूषणीम् ।

सर्व-था ह्यैसि सं-त्याज्यः पंक-मग्न इव द्वि-पः ॥२६॥ [N

दोष-पंक-निमग्नं त्वाम् अनयोपप्लवाऽऽहतम् ।

२६] सर्व-था मानुषो रामस् त्वाम् अस्तम् उप-नेष्यति ।

[N] मूर्खं मूर्ख-सहायं च दुर्-बुद्धिम् अ-जितेन्द्रियम् ॥^{१०}२७॥ [N

ततो विनिश्-र्ध्वसन् क्रोधात् कम्पमानेः पुनः पुनः ।

[N] क्रोध-संरक्त-नयनः सभा-मध्ये स रावणः ॥^{११}२८॥^{११} [N

[N] अ-विदुष्टं हितं वाक्यम् उक्त-वन्तं वि-भीषणम् ।

८८, १३] अत्रचीत् परुषं वाक्यं रावणः काल-नोदितः ॥२९॥ [१

वसेत् संह स-र्पत्रेण कुद्रेनाऽऽशी-विषेण वा ।

२] न चाऽऽमित्रं-प्रतिज्ञेन सं-वसेत् छत्र-सेविनां ॥३०॥ [२

गताऽद्य त्वां प्र-परयामि मुद-सत्त्व-पराक्रमम् ।

१. रा-प्रति । २. आ फ-कृत्वा । ३. रा-कृतिसं० । ४. ल_२-०लम । ५. आ-द्विपः । ६. फ म ल_१-दोषपंके निमग्नं । च-दोषे पङ्के नि० । फ रा व ल_२ अ-दोषपङ्के नि० । ७. प्र रा व ल_२ अ-रत्नो मनयो० । ८. फ-रामोवीर्यम् । रा व ल_२-राम इत्यम् । प्र-राम इवामरबाध । म ल_१-रामो इत्यम् । ९. अ-हृष्यार्थे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषण-वाक्यं नाम सर्गः ॥ १०. फ-मूर्खं मूर्खसहायं । ११. रा म ल_१-निबुद्धिम् । १२. च-अजितेन्द्रियः । १३. फ-आर्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषणाभिषातो नाम सर्गः । प्र अ-नास्ति ॥ १४. आ-विनिःस्वसक्रोधाद्० । फ-०वसत्क्रोधाद् । १५. च-कम्पमान । १६. प्र रा व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १७. अ-नोदितः । आ च प्र व म ल_१ ल_२-०नोदितः । १८. प्र-मतेन नागेन । आ-सहसपत्नेषु । १९. फ अ-कुद्रेनासी० । च-कुद्रेणाप्सी० । २०. आ-न वा मित्र० । फ-ननु मिष्या० । च-न चामिष्या० । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-न चामित्र० । २१. आ-सेवि वा ॥ २२. फ-मूर्खं सत्त्व० ।

- [N] राक्षसानां कुले जातम् त्वं प्र-शंससि राघवम् ॥३१॥^१[N]
 यौवराज्येऽभि-पिक्तेन रावणाऽवर-जेन च ।^२
 [N] सैन्तोऽपि नै गुणा वाच्या मम शत्रोर् वि-भीषण ॥३२॥[N]
 किं च मां राघवोऽर्जुनो देवैर् अपि समा-गतः ।
 [N] उप-गन्तुं रणे युक्तं गृहीत्वौ परमौऽऽयुधम् ॥३३॥[N]
 राक्षसा वानरान् सर्वाल्ल लङ्का-द्वारम् उपे-स्थितान् ।
 [N] त्रासयिष्यन्ति सं-दृष्ट्वा गजा वन-मृगान् इव ॥३४॥[N]
 जौनीते वाक् च चक्षुश् च सर्व-लोक-प्रियाऽप्रियम् ।
 [N] रामे ते चक्षुषी कान्ते वोग् ब्रवीति गुणान् पुनः ॥३५॥^३[N]
 अस्मात् ते वाक्-समायोगात् कौकुत्स्थं लक्षये प्रियम् ।
 [N] लक्ष्मणं वानरेन्द्रं च वानरांस् तस्य चाऽनु-गान् ॥३६॥ [N]
 न चाऽहं त्वयि वि-श्वसं गमिष्ये शत्रु-सेविनि ।

१. आ-बलं यानं प्रशंससि स । च-बलं जानस्वं प्रशंससि ।
 अ-बलं जानन्यः प्रशंसामि ॥ २. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ॥
 ३. प्र-सन्त्येव न । अ-न सन्तेऽपि । ४. आ-राघवः शत्रो । प्र ल_२-
 राघवः शत्रो । ५. च ल_२ रा व-उपागन्तुं । ल_१-तमागतं । ६.
 फ च रा य प्र म ल, ल_२-क्रुद्धं । अ-योद्धं । ७. आ-गृहीताव-
 रणायुधं । फ-गृहीताभरणायुधं । च ल_२ रा प्र व म ल, अ-
 गृहीत्वा धरमायुधं ॥ ८. च-राक्षसान् । ९. अ-उपागतात् । १०.
 प्र-भ्रामयन्ति । अ-त्रासयिष्यन्ति । ल_२-त्रासयिष्यन्ति इम ॥ ११.
 च-जानीत । १२. च-वा ब्रवीति गुणान् । आ-वाग्ब्रवीमि गु० ।
 १३. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ॥ १४. अ-वत्सवसंयोगात् ।
 वा व-वाक्यमायोगात् । म-समायोगात् । १५. आ-कौकुत्स्थे ।
 १६. च-लक्षयेत् । रा-लक्षय । १७. च-लक्षणे वा० ।
 अ-वानरेन्द्रं च सुग्रीवं । फ-०णं वानरेन्द्राणां च ॥ १८. अ ल,
 अ-विश्वासं ।

- N] अभि-^१प्रेतं ^२हि मेनसो वाग् ब्रवीति शुभाऽशुभम् ॥३७॥ [N
 पूर्वं तु मनसा ध्यात्वा शुभं वा यदि वाऽशुभम् ।
 N] पश्चात् सर्वाणि भूतानि कर्मणाऽनु-चरन्ति च ॥३८॥ [N
 पुरस्ताद् यः स्तवं ब्रूयात् पुण्य-कर्म-गुणाऽन्वितम् ।
 N] एतं वेद्मि स्तवं सत्यं प(१पु)रा-वृत्तं स्तवे यथा ॥३९॥ [N
 पुरस्ताद् यः प्रियम् तस्य परा-वृत्त(ः)-स्तवं-प्रियः ।^{११}
 N] इष्ट-भावात् परो-वृत्तः स्तौपि श्रेष्ठं तेषां न मम ॥४०॥ [N
 जानामि शीलं ज्ञातीनां सर्व-लोकेषु रक्षसाः ।
 ३] हृष्यन्ति व्यसनेष्व एते ज्ञातीनां ज्ञातयः सदा ॥४१॥ [३
 प्रधानं स-धनं वैद्यं धर्म-ज्ञं स्व-जन-प्रियम् ।

१. आ-अभिप्रेतेन । अ-अभिप्रेतं तु । २. आ-मनसा ।
 ३. प्र-सर्वाणि । ४. रा-कामेणाऽनु० । ५. फ-हि । ६. म-भूयात् ।
 ७. फ-सौख्यकर्म० । ८. आ च रा प्र ल_१-न तं । फ-न ते ।
 ९. फ-विद्य । १०. च-स्तवैः ११. रा-० वृत्तं । १२. आ अफव प्र म ल_२-स्तवं ।
 १३. आ-तु योः । १४. फ-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्ता तु ये
 प्रियाः । च-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्तसु यो प्रियाः । प्र-पुरस्ताद-
 प्रियाः स्तव्याः परावृत्त स्या प्रियाः । ल_२-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः
 परावृत्त.....प्रियाः । अ-पुरस्तादप्रियस्तस्य परावृत्ता तु ये प्रियः
 म रा ल_१-पुरस्तादप्रियस्तस्य परावृत्तस्तव प्रियः । च-पुरस्तादप्रियाः
 स्तव्याः परावृत्तस्तु यः प्रियः । १५. फ-पुरावृत्ता । रा-० भावादवा-
 वृत्तः । प्र य म ल_१ ल_२-० भावादवावृत्तः । १६. रा-स्तौपि । प्र-
 सोपि । १७. प्र-शत्रु । १८. फ च रा व म ल_१-यथा मम ।
 प्र ल_२-यथा मम । अ-कथं मम ॥ १९ ल_२-शी... । २० आ-
 ० दाः । ल_१-० सः । २१. अ-हृष्यन्ते ॥ २२. अ-स्वजनार्थं च ।
 फ-० न वैद्यं (विद्या) । रा-प्राधानं वैद्यं । प्र-सदनं वैद्यं । ल_२-सदनं वैद्यं ।
 २३. आ फ-स्वजनं प्रियम् ।

४] ज्ञातयोऽप्येवं मन्यन्ते शूरं परिचैदन्ति च ॥४२॥ [४
नित्यम् अन्योऽन्य-संहृष्टा व्यसनेष्व् आततायिनः ।

५] प्रच्छन्न-हृदया घोरा ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः ॥४३॥ [५
श्रूयते हस्तिभिर् गीर्ताः श्लोकाः पद्म-वने कचित् ।

६] पाश-हस्तान् नरान् दृष्ट्वा तांश्छृणु त्वं वि-भीषण ॥४४॥ [६

७] न चाऽग्निर् न च शस्त्राणि न पार्श्वं न परश्वधोः । [७

८] जनयन्ति भयं घोरं यथा जाति-कृतं भयम् ॥४५॥ [८

७] घोराः स्वार्थ-प्रधानो हि ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः । [७

उपायम् एव वेक्ष्यन्ति ग्रहेण 'नो भे संशयः ।

८] सर्वे भयैर् ज्ञाति-भयं सदा कष्ट-तरं यतैर् ॥४६॥ [८

सं-भाव्यं गोपु सौपत्यं सं-भाव्यं ब्राह्मणे तपः ।

९] सं-भाव्यं चोपलं स्त्रीषु सं-भाव्यं ज्ञाति-तो भयम् ॥४७॥ [९

१. आ-ज्ञातयो ह्यव० । च-योध्यवा० । २. च-शूर । ३. रा-परिभवति । च-पारं भवति । प्र म ल, अ-परिभवति ॥

४. फ-प्रच्छन्नवदना । आ-प्रच्छ ह० । रा-प्रच्छन्नहृदया ॥

५. फ च रा प्र व म ल, श्रूयन्ते । ६. आ ल, हस्तिभिश्चीता ॥

७. रा च प्र व म ल, ल, सुरान् । ८. रा-रक्ष । ६. रा-शृणु । य म ल, तां शृणु । प्र ल, तान्छृणु । अ-उच्छृणु ।

१०. आ-पाशो । ११. आ म अ-स्वधाः । १२. च-तरं ।

१३. म-जातिभयं कृतम् ॥ १४. च-प्राणाना । च-प्राणावा ।

प्र म ल, ल, प्रणीता । १५. रा-ज्ञातयो । १६. अ-प्रच्छन्नहृदया घोरा ज्ञातयो नो भयावहाः ।

१७. फ च व म ल, उपायमेते वस्यन्ति । रा-उपायमेते वस्यन्ति । प्र-उपायमेते वस्यन्ति ।

ल, उपायमेते वस्यन्ति । १८. आ-ग्रहणं । प्र-ग्रहेण । १९. अ-नात्र ।

२०. आ-नयं । २१. प्र-ज्ञातिभिश्च । २२. रा प्र व म ल, ल, सदाकष्टतरं । आ-सदा कष्टतरं । च अ-सदा कष्टतरं ।

२३. आ च अ-मम ॥ २४. आ-सम्पन्नं । फ-सम्पत्तिः । २५. फ प्र व ल, ल, अ-स्त्रीषु चापत्यं । रा-स्त्रीषु चापत्यं ॥

न ते प्रियं हि तन् तात यद् अहं लोक-सत्कृतः ।

१०] ऐश्वर्यम् उप-यातश्च च रिपूणां मूर्द्धनि स्थितः ॥४८॥ [१०

अन्यस् तु यदि माम् एवं ब्रूयाद् वाक्यं निशा-चरः ।

१३] अस्मिन् मुहुर्चे न भवेत् त्वां तु धिक्कुल-पांसनम् ॥४९॥ [१३

नोऽहं त्वां हन्तुम् ईच्छामि रक्षन् धर्मम् इहाऽऽत्मनः ।

N] इतस् ते स्वयम् एवाऽऽत्मा ब्रुवतां राघव-स्तवम् ॥५०॥ [N

दुर-जनेनोच्यमानानि वचांसि मधुराण्य् अपि ।

N] अकाल-कुंभुमानीऽव त्रोंसं सं-जनयन्ति मे ॥५१॥ [N

हृद्यस् ते यदि कौकुत्स्यो वि-भीषण हिते रतः ।

N] निर्-गच्छ विषयाद् अस्मान् न त्वां द्रष्टुमिहोत्सहे ॥५२॥ [N

दुर-जनः परि-हर्षव्यो विद्यंयाऽलंकृतोऽपि संन् ।

१. फ-प्रियमिदं तातयदहं । च अ-प्रियमिदं प्रापयदहं । रा
प्र य म ल, -प्रियमिदं प्रायो यदहं । ल, -प्रियमिदं प्रायो यदयं ।
२. फ-सत्कृतम् । च प्र य म ल, ल, -सत्कृतम् । ३. आ-भमि-
ज्ञानं । च-उपजातम् । रा प्र य म ल, ल, अ-उपजातम् ।
४. फ-मूर्द्धन्यवस्थितः ॥ ५. च रा य ल, अ-भग्न्यश्च ।
॥ म-भग्न्यश्च । ६. रा-किञ्चिद् । प्र य म ल, -
कश्चिद् । ७. च-मुमुहूर्त्तं । ८. आ-क तु वै कुलपांसनः ।
अ-रत्नां विना कुलपांसनः ॥ ९. च-नाहमस्मि । अ-न रत्नं । १०. अ-
हन्तुं मया शक्यम् । ११. फ-रक्षनधर्मम् । १२. फ-०मा हि भुवता ।
च प्र य म ल, ल, -०मा भुवतो ॥ १३. य ल, -कुंभुमान्येव ।
१४. च-त्रास । १५. आ-५१-५२-तमस्तोत्रौ न स्तः । १६. य म
ल, -काटस्थो । १७. प्र-रत्नं । १८. अतः परं-अ रा प्र य म ल, ल, -
इत्यर्थे रामायणे मुन्दरकाण्डे विभीषणपरित्यागो नाम सर्गः । ततः
परमधिक्य पाठः-फ अ रा च य म प्र ल, ल, -ततस्त्वं कोरमपूर्णं मोहा-
स्पृष्टमिव प्रिया रात्रौ मधुरं वाक्यं यभावे स विभीषणम् ॥ १६. आ रा य-
०१तो यदि ।

- N] मणिना भूषितः सर्पः किम् असौ न भयंकरः ॥५३॥ [N
 इति तस्य वचः श्रुत्वा महात्माऽसौ विभीषणः ।
 ११८] मन्त्रि-मध्ये स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अवीत् ॥५४॥ [N
 मुह्यदा हित-कामेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽननं ।
 १२] न गृह्णन्ति दुस्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गतांः ॥५५॥ [२१
 न प्रियत्वाद् गुणान् संघो राघवस्य ध्रुवीमि ते ।
 N] हितोऽर्थं राक्षसेन्द्रस्यै मया वाक्यम् उदा-हृतम् ॥५६॥ [N
 यदि नोऽर्थ-हितं तत् ते' मनेसो वाऽपि न प्रियम् ।
 N] मन्त्रं श्रुत्वा मया प्रोक्तं वाक्यं राक्षसं-संसदि ॥५७॥ [N
 मया तैव हितं वाक्यं राक्षसेन्द्रे महा-बलैः ।
 N] इह प्रोक्तं मुह्यद्-वाक्यं तस्मिन् काले स्मरिष्यसि ॥५८॥ [N

१. प्र च रा-तर्जः । २. फ नास्ति । अ-५०-शचमसोकात्परं पठितः ।
 ३. फ-उक्तवाक्ये दशमो जातकोपो विभीषणः । अ-उक्तवाक्यं दशमो जातकोपो विभीषणः । ४. अ-ततः । ५. फ-दशकामेन ।
 रा-०कामेन । ६. च-वाक्यं चोक्तं । रा-वाक्यमुक्त । ७. रा-दशाननः ।
 ८. आ-गृह्णाति दुरात्मा च । ९. रा-वसन् । १०. आ-भगतः ॥
 ११. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-गुणं तस्य । १२. फ-
 हितार्थं । रा-हितार्थं । १३. फ-धर्ममेवेतन् । च-राक्षसेन्द्र तन् । रा-
 राक्षसेन्द्र तत् । य म ल, अ-राक्षसेन्द्रैतन् । प्र-राक्षसैतन् ॥
 १४. आ-०हितं सत्र । १५. च-नैव हितं ते तु । म ल, ल२-
 नैव हित । अ-नार्थं हितं त० । १५. अ-मन्यमे स्वाग्रियं वचः ।
 १६. फ-मन्त्रिजिता । प्र च रा व-मन्त्रज्ञत्वान् । १७. आ-राक्षसादि ॥
 १८. आ-नावाहितं । १९. प्र अ-राक्षसैव महाबलैः । २०. आ म-
 इति । २१. म-मुभावात् । २२. प्र रा-नास्ति ॥

स-वादेनाऽपि रामेण वानरैश्च महा-बलैः ।^१

[N] प्राऽऽप्तैर्मन्त्रोप विष्टैश्च यथा यैर्मन्त्र्यते हितम् ॥५९॥ [N

यदि राजा दश-ग्रीवैः श्री मान् निर्त्योत्थितो भवेत् ।

[N] वि-चरेयुस् तदा दृष्टा राक्षसाः पृथिवी-तले ॥६०॥ [N

उक्त-वांस्ये दश-ग्रीवो जात-क्षोपो वि-भीषणे ।^२

अथ त^३ ज्ञापयामास प्र-हस्त राक्षसेश्वरः ।

[N] रोज्यान् मेघं परि-भ्रष्टो दिशो यातु वि-भीषणः ॥६१॥ [N

एवम् उक्तस् ततो राज्ञा प्र-हस्तो वाहिनी-पतिः ।

[N] उत्थापयामास तदा रावणस्य यवीयसम् ॥६२॥ [N

न शक्य भवता स्थातु गच्छ या ते^४ गतिर् मता ।

[N] क्रुद्धस् ते रावणो राजा राक्षसांश्च महा-बलैः ॥६३॥ [N

प्र-हस्तस्य वचः श्रुत्वा रावण रावणाऽनुजः ।

[N] अव्रवीत् परुष वाक्य भीम-कूर्पा वि-भीषणः ॥^५६४॥ [N

१ का-सवादमवापि । म च ल_१ ल_२-विताष जाह । अ-
सवाद नापि । २ अत परमाधिक पाठ-च व-मया तव हित वाक्य
राक्षसेन्द्र महाबलै । प्र रा-नास्ति । ३ प्र-दिष्टैश्च । ल_२-
मघै मन्त्रते । फ-यथा या म-यत । च रा-यथा यैर्मन्त्रते । व-
सैर्मांश्चित । प्र-तैर्मन्त्र्यते । ल_१ म अ-तैर्मन्त्र्यते । म अ-यो मन्त्र्यते ॥
५. आ फ प्र-०ग्रीव । ६ आ-नित्योभयोधिष । फ-नित्योद्यतो भवेत् ।
म य रा-निष्ठा स्थितो भवेत् । प्र-इत्यर्थतो भवेत् । ७ आ-विचारेषुम् ।
८ प्र-यत्नवत्तया । ल_२-कामरूपिण ॥ ९ च-०वक्यो । १०.
आ-०ग्रीव । म च राम ल_१ ल_२-०ग्रीव । ११. आ ल_२-विभीषण ।
१२ फ-नास्ति । १३ फ अ-त्वाज्ञाप० । रा प्र-सत्पयामास ।
म म ल_१-साप० । १४ रा प्र व ल_१ ल_२-अथ मत्त ॥ १५
प्र च र य म ल_१-उक्त । १६ म-०यशम् ॥ १७ फ-रे । १८
च-मान् । १९ म-राक्षसा । २० आ-०बल ॥ २१ ल_१-गारित ॥

निर्-गमिष्याम्य् अहं राजन् येदीऽदं तव मु-प्रियम् ।

[N] अ-प्रमादश् च लंकायां कर्नव्यो राजमेपुं चै ॥६५॥ [N]

अथवा किं करिष्यन्ति राजसा नगरी च ते ।

[N] रक्षस्त्राऽऽत्मानम् एवाऽयं चानरा हि महा-बलाः॥६६॥ [N]

निर्वा शृङ्गाणि शत-शः पाद-पाङ्ग च शिलाऽऽयुधाः ।

[N] लंकां संपूर्णयिष्यन्ति स-प्रोकारां स-तोरणाम् ॥६७॥ [N]

इत्यु-उक्त्वा परुषं वाक्यं जात-कोपो वि-भीषणः ।

१.४] उत-पपातगदा-पाणिश् चतुर्भिः संचिवैः सह ॥^{१५}६८॥ [१७

अग्रवीच् च पुनर् वाक्यं जात-कोपो वि-भीषणः ।^{१६}

१.५] अन्तरिक्षे स्थितः श्री-मान् भ्रातरं धन-र्दाऽनुजम् ॥६९॥ [१८

संत्यं भ्रातांऽसि मे राजन् ब्रूहि मां यदे यद् ईच्छसि । [१९

१.९] इदं तु परुषं वाक्यं न क्षेमाम्य् अ-हितं तव ॥७०॥ [२० उ

सु-नीतं हित-कौमेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽर्त्तन ।

१. आ-वदिदं । २. रा-सप्रियम् । ३. आ-अप्रमादात्थ

लङ्कायाः । ४. अ-दध लङ्कायाः । ५. अ-अप्रमादात्थ लं० । अ-अप्रमादस्तु लं० ।

४ प्र-वर्तय्यो । ५. आ च रा व ल_१-राक्षसेश्वर । प्र ल_२ स-राक्षसेषु च

(श्वर) ॥ ६. अ-रश्ज जातमानम् । ७. फ अ-एव रश्ज । प्र-एवम ॥

८. आ-क्षिपः । ९. रा फ व-शृङ्गानि । १०. प-संपूरयिष्यन्ति ।

११. आ-सप्राकाशे ॥ १२. आ-शोचिवैः । १३. ल_१ अ-नास्ति ॥

१४. रा प्र च य ॥ ल_२-ततो । १५. रा-जातकाम । १६. ल_१ अ-नास्ति ।

१७ प्र-कन्तरिक्षस्थितः । प्र-अन्तरिक्षे ततः । १८ आ-धनदातुजम् । रा-

धनुदातुजम् ॥ १९. आ रा-हितं । २०. रा ल_१ ल_२-व्रतासि ।

२१. फ-वचदीच्छसि । रा-वचपि (दि)च्छति । २२. रा च प्र म

ल_१ ल_२-क्षमामि हितं । व-क्षमामि हिते ॥ २३ आ-सुनीतहितिकामेन ।

फ-सुनीतहित० । २४. रा-ददानम् ।

२०] न गृह्णन्ति दुर्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गताः ७१॥ [२१

सु-लभाः पुरुषा राजन् सैततं प्रिय-चादिनः ।

१६] अ-प्रियस्य तु पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्-लभाः ॥७२॥ [२२

वदस् त्वं काल-पाशेन सर्व-भूताऽपहारिणा ।

२१] वि-नश्यमानस् त्याज्यस् त्वं प्र-दीप्तं शरणं यथा ॥७३॥ [२३

दीप्तैः, पावक-सङ्काशैः शरैः कांचने-भूषणैः ।

२३] नं त्वाम् इच्छाम्य अहं द्रष्टुं रामेण नि-हतं रणे ॥७४॥ [२४

शूराश् च बल-वन्तश् च कृताऽस्त्राश् च नरा रणे ।

१९] काल-पाशेन सीदन्ति बालुर्को-सेतवो यथा ॥७५॥ [२५

वि-गुणोऽपि हि चेद् राजा सहाय्याः स्युर गुणोत्तमाः ।

N] तत्राऽपि युक्त्या नि-वसेद् गुणाऽपेक्षो न संशयः ॥७६॥ [N

N] तस्मान् त्वां मन्त्रिभिः सार्द्धं हित्वा दोष-संमन्वितम् ।

रामम् एव गमिष्यामि शरणं राक्षसाऽधि-पे । [N

१. फ प्र-गृह्णति । रा-गृह्णति ॥ २. आ-स तं व । ३. फ

च रा प्र व म ल, ल२-च । ४. रा-दुर्लभाः ॥ ५. अतः परमाधिकः

पाठः-च रा प्र व म ल, ल२ अ-स्वर्यं स्मृन्वावसक्तेन धुद्धयस्व

हितमात्मनः । ६. रा-साजम् । ७. फ-सदन ॥ ८. अ-दीप्तपावकः ।

९. अ-कनकभूषणैः । रा प्र व म ल, ल२-काचनभूषणैः । १०.

आ-भगम् ॥ ११. अ-क्षतास्त्राः । १२. आ-वनरा रणे । फ-व

रणे रणे । रा-च नरान् रणे । १३. फ म-कालाभिपत्ताः । अ-

कालाभिपत्ताः । १४. प्र-बालुकाः सेतवो ॥ १५. प्र-भवेद् । १६.

रा-सहायारस्वगु० । फ अ-०याः स्युर गुणोत्तराः । १७. आ-तत्रापि

युक्ता निवसेद् गुणोपेता महोदयम् । फ-तच्चापि युक्ता निवसेद् गुणोपेता

महोदयम् । च ल२ अ-तत्रापि युक्ता निवसेद् गुणोपेक्षा (अ-शो) न

संशयः । रा व-तत्रापि युक्ता नि वसेद् गुणोपेक्षो न संशयः ॥

१८. फ-दोषममुदयम् । अ-दोषममुदयम् । १९. आ-०भियाः ।

२२] चतुर्भिर् एव संचिवैः सहितः क्षणदा-चरैः ॥७७॥ [१७३

आत्मानं सर्व-थां रक्ष पुरीं चैषां स-राक्षसार्थम् । [२६७

२४] स्वास्ति तेऽस्तु गमिष्यामि मुखी भव मर्या विना ॥७८॥ [२७

नूनं न ते रावण कश्चिद् अस्ति

रत्नो-निवासेषु मुह्यन् सखा वा ।

हितोपदेशस्य समः प्र-वक्ता

N] यो वारयेत् त्वां स्वयम् एव पांषात् ॥७९॥ [२८

गताऽऽयुषं त्वां विपरीत-बुद्धिम्

निः-संशयं राक्षस लक्ष्यामि ।

यो मां हितं पथ्यम् इदं ब्रुवन्तं

N] न मन्यसे राक्षस वीर-मध्ये ॥८०॥ [N

निगृह्य-मौन(ीण)स्य मर्यां हितैषिणा

नं रोचते वाक्यम् इदं निशा-चर ।

परीत-काला हि गताऽऽयुषो नरा

२५] वचो नं गृह्णन्ति मुह्यद्भिर् ईरितैः ॥८१॥ [२९

इत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परिर्वर्गे नाम नवतितमः सर्गः ॥९०॥

१. आ प्र-राषिवैः । २. प्र-०कैः ॥ ३. ल_२ अ-सर्वदा ।

४. अ-चेना सराक्षसां । ५. इतोऽग्रे 'व' पठति-स्वरासौचवद्वन्ता नूनं

त्वं यमसादनम् । ६. आ-निरामय । प्र रा व म ल_१ ल_२-

निरामयः ॥ ७. प्र च रा ल_१ ल_२ अ-एव । ८. आ ल_१-म मन्त्रवक्ता ।

रा च प्र व म ल_२-सुप्तप्रवक्ता । अ-सुप्त प्रवक्ता । ९. रा-ये ।

१०. च-वारये त्वां स्वयम् । रा-वारये त्वां । प्र-वारये त्वां । ११. च-यापान् ॥

१२. य म ल_१ ल_२ अ-रवा । १३. फ-निसंसर्ग । १४. अ-मां सखुं ॥ १५.

आ रा-०माणो हि । फ-०मानस्य । १६. फ-मया हि हितैः । रा-या हितैः ।

१७. व-र्यं रोचये । प्र रा ल_१ ल_२-न रोचये । १८. फ-परीत्यकाला । प्र-

परेतः । १९. रा च व म ल_१ ल_२-नरा गतायुषो । २०. प्र रा-निगृह्णन्ति ।

२१. च-ईदृशम् । व रा-ईरिताः ॥ २२. आ-आर्ये । २३. ल_१ अ-नास्ति ।

२४. फ अ-०णवाक्यं । रा प्र व म ल_१-०पणत्यागो ॥

[व-८९]= [एकनवाततमः सगः] .=[दा-१७]

इत्यु-उक्ता पं६पं वाक्यं रावणं रावणाऽनु-जः । [१पू

१] क्रोध-संरक्त-नयनं स-संध्यम् इव तोय-दम् ॥१॥ [N

तरङ्ग-कुटिलां लोलां मृकुटीं मृश-दारुणाम् ।

२] कृत्वाऽऽसीनं निर्-ईक्षतं प्रासादाऽग्रम् अ-मर्पणम् ॥२॥ [N

अभि-वार्ध ततो भूमौ क्रोध-पर्याकुलेक्षणः ।

३] चतुर्भिः सचिवैः सार्धं निश्-चक्राम वि-भीषणः ॥३॥ [N

४पू] स मातरं पुंनरं द्रुं तव सर्वं विनि-वेदितुम् ।

४N] आ-जगाम मुहूर्तेन जननीम् अव-लोककः ॥४॥ [N

सं-विश्यं महो-भोजः संत-कलं महा-पृथ्वम् ।

हस्त्य-अश्व-रथ-सुम्पूर्णं नाना-योध-समाकुलम् ।

N] परश्वध-समाकीर्णं चौप-पाणि-विभूषितम् ॥५॥ [N

दिव्य-रत्न-समाकीर्णं प्रासाद-गत-शोभितम् ।

N] नित्यं वर्हिण-संघुष्टं प्रमदा-जन-संकुलम् ॥६॥ [N

१. आ-परमं । २. व-नालि । ३. व-संध्यम् ॥ ४. जा-
•कुटिला कुर्वन् । ५. आ फ च रा ल२-•मृकुटी । रा व म-
•मृकुटी । ६. व-निरीक्षन्ति । ७. व-•प्राग्रमर्पणम् । आ-अमर्पणः ॥
८. फ-•वंध । ९. आ-सचिवैः सार्धं । ल२-•सचिवैः सार्धं ।
१०. अ-उतो दृष्ट्वा । अ आ च प्र म ल, ल२-दृष्ट्वा । रा-दृष्ट्वा ।
११. आ-विनिवेष्टा च विनिवेदितुम् ॥ १२. फ अ-अत आरम्भ श्वशीति-
तमस्रोक्तं यावत्पाठो नास्ति ॥ अत्र आजगाम जगामेति साम्यकारितः पाठ-
भेदाः प्रतीयन्ते । १३. आ ल, -मप्रविश्य । १४. रा-•प्राग्रस्यप्रकर्षं ।
म प्र ल, ल२-मप्रविश्य । १५. व-ग्रहम् । १६. रा-•योगः ।
१७. रा-चा...णि ॥ १८. प्र-दिवि रत्नः ॥

पुण्याऽह-स्व-घोषेण सर्वतः प्रति-नादितम् ।

N] दीप्य-मानं त्रियाँ जुष्टं यथा वै वैष्णवं पदम् ॥७॥ [N

दीयतां योच्यतां चेति श्रूयमाणं-महा-स्वनम् ।

N] पुरंदर-गृह-प्रख्यं कुबेर-सदनोपमम् ॥८॥ [N

आ-वृत्तं कल्प-वृक्षैर् च समन्ताद् उप-शोभितम् ।

N] पुत्राग-वकुलाऽऽकीर्ण कदली-खंड-परिहतम् ॥९॥ [N

दीप्य कलापि-बहुलं नाना-पक्षिभिर् आ-वृतम् ।^१

N] सर्व-दोष-विनिर्मुक्तं गृहैः काञ्चन-वेदिभिः ॥१०॥ [N

स म-विरय महा-प्राज्ञो राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।

N] अनेकैर् वर्ष-वैरैः स्थविरैः सर्व-तो दृष्टम् ।

जटा-बलकल-संवीतैर् वेत्र-ज्ञ(११)^२ झर-पाणिभिः ॥११॥ [N

N] पदाऽऽहति-सुसंविग्नो निश्चसन्तं उरंगो यथा ।

वाष्प-व्याकुल-ताम्राऽक्षः स्वलमानः कचित् कचित् ।

N] अ-विप्रेक्षेन तु^३ स्वेन मन्युना च परि-प्लुतः ॥१२॥ [N

शोक-सागर-मध्य-स्थो नाना-दोष-विमोहितः ।

१. आ-पुण्याहस्व० । व-पुण्याहरय० । २. च-०माणं । ३. प्र-

धियं । ४. च-युष्टं ॥ ५. प्र-याचितां । ६. आ-सूयमान० । प्र-धयमानं

म० । ७. आ म म, -पदम् ॥ ८. आ-वृक्षैस्तु । ९. प्र-पुत्रा गवकु० ।

रा-०वकुलाकीर्णं । १०. प्र म ल, -०पण्डमाण्डितम् ॥ ११. ज रा

म ल, ल, -तथा । १२. प्र-नास्ति । १३. रा-०विनिमुक्तं ॥

१४. आ-वर्षततैः । १५. ल, -स्थविरैर् । रा-स्थविरैस् ।

१६. ल, -उपशोभितम् । १७. आ-०जरजरपा० । रा म ल, -

०क्षरपा० । १८. आ च-पादेन हतसंविग्नो । प्र म-०हतसंविग्नो ।

१९. आ व रा-निश्चसन्तुरगो । च-निश्चसन्तुरगो । २०. च ल, -कचित्...

१. च-अवष्टमेन तु । रा प्र व म ल, ल, -अवष्टमेन हि । २२. प्र

१ व म ल, ल, -दोषावमानितः ।

N] भ्रात्रा ज्येष्ठेन क्रूरेण पापेन हत-बुद्धिना ॥१३॥ [N
ददर्श मातरं तत्र निर्-मलां जाह्नवीम् इव ।

N] संवीत-शुक्ल-वसनां हस-गदगद-भाषिणीम् ॥१४॥ [N
वराऽऽसन-गतां देवीं भूषणैर् उप-शोभिताम् ।

N] सर्व-लक्षण-सर्पन्नां जननीम् अव-लोक्य ताम् ॥१५॥ [N
पादयोर् न्य-अपतद् दूराच् छिन्न-मूल इव दुमः ।

N] उद्-हृत्य बाहू विपुलौ धर्मात्मा स वि-भीषणः ॥१६॥ [N
तम् आर्त्त-रूपं 'दृष्ट्वैव कैकसी जात-विस्मया ।

N] स्वाऽकम् आ-रोपयामास वि-लपन्तं अ-चेतनम् ॥१७॥ [N
मूर्ध्नि चैनम् उपाऽऽग्राय इदम् आह शुचि-स्मिता ।

N] किमे-अर्थं त्वं नर-श्रेष्ठ पूर्ण-चन्द्र-निमाऽऽनन ॥१८॥ [N
पद्म-पत्र-विशालाऽक्ष गज-विक्रम-गापिक ।

N] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोष मर्त्त-वारण वारण ॥१९॥ [N
धर्म-बुद्धे महा-नाह केनाऽसि त्वं वि-मानितः ।

N] ब्रूहि कल्प-समाचार पितुर् वृत्त-प्रते स्थितं ॥२०॥ [N

१. आ रा व-भ्राता । २. प्र व म ल, ल-पापेन क्रूरेण ।
रा-नास्ति ॥ ३. आ-वणे मातृ । ४. आ-जाह्नवीम् । ५. आ-
शुक्लसंवीतः । ६. आ च-सम्पूर्णा । ७. च-अवलोक ॥ ८. रा-
पादयो । ९. रा-दुमम् ॥ १०. आ च-दृष्ट्वै कैकसी ।
ध-दृष्ट्वा वै कैकसी । म ल-कैकसी । ११. रा-ताव विस्मया ।
च-विस्मयः । १२. ध-न्तं विचेतनम् । १३. ल, -नास्ति ॥ १४.
आ-प्रायेदम् । १५. आ-किमर्थत्वं । व-किमर्थं त्वं ॥ १६. रा व
म ल, -विक्रान्तगा । प्र-विक्रान्तगामि च । ल-विशं...गामिक ।
आ-गामिकं । १७. रा व म-द्वदभिः । १८. आ-मलम् । १९. फ
च-नास्ति ॥ २०. प्र-युद्धे । २१. रा ल, -सधर्मसमाचार । प्र व-
धर्मसः । म-धर्मसमाचारः । ल-धर्मसमाचारः । २२. आ-पितु । २३.
रा प्र व म ल, ल-स्थितः ।

पद्म-योनि-कुले जातः स त्वं केनाऽसि दुर्-मनाः ।

[N] ब्रूहि कैर्यं विजालाऽक्ष भयं कस्माद् उपाऽऽगतम् ॥२१॥ [N]

महेश्वराद् वा विष्णोर् वा देवेन्द्राद् वा पिता-महात् ।

[N] प्रेत-राजाऽधिपाद् वाऽपि कुबेराद् वाऽपि बुद्धि-मर्त्त ।

सर्व-देव-समूहाद् वा सर्वम् आ-ख्यातुम् अर्हसि ॥२२॥ [N]

अथवा कौ(?)को सल्लेद्राद् वा रामान् नय-विशारदात् ।

[N] यस्याऽऽनीता च सां देवी सीतासुर-मुतोपमां ॥२३॥ [N]

एवम् उक्तम् तु मात्रा सं राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।

[N] आ-ख्यातुम् उप-चक्राम यथा-वृत्तं चैराक्षसीन्(?) २४॥ [N]

भयैद् गदगदयौ वाचा द्विया किञ्चिद् अवाह-मुखैः ।

[N] सं-स्तम्भ्य च तथाऽऽत्मानं धैर्यं बुद्धौ निवेश्यं च ॥२५॥ [N]

यश् चेंद्रिय-वृ(?)हे युक्तं(?) सं-स्तम्भ्य मनसा गिरम् ।

[N] सं वक्तुम् उप-चक्राम जनन्यै(?)न्याऽ) वि-तथं वचः ॥२६॥ [N]

१. आ-नेता स्यात्त्वं । २. रा-दुर्मनः । ३. रा-कर्म ॥ ४.

च-विहोर्वा । ५. आ व म च रा-इन्द्राद् । ६. आ-०मात् ।

७. अ प्र-कौशल्लेद्राद् । ८. आ-०विशारदान् । ९. आ

च-यस्यानीता । रा ल_१-यस्य नीता । १०. प्र-या । ११. आ-

०सतोपमा ॥ १२. रा प्र व म ल_२-उक्तः स मात्रा तु । ल_१-उत्त्वा स

मात्रा तु । १३. रा-यद्वा वृत्तं तु । च व म ल_१-यथावृत्तं तु ।

१४. च म ल_१-राक्षसान् । व रा-राक्षसात् । प्र ल_२-राक्षसीन् ।

१५. आ-भयगददया । च रा व म ल_१ ल_२-भयगददया ।

१६. रा प्र व म ल_१ ल_२-अधोमुखः । १७. च-

संस्तम्भ्य । आ व-संस्तम्भ्य । १८. रा-धैर्यबुद्ध्या । व म प्र ल_१ ल_२-

धैर्यदया । १९. व-निवेश । २०. च-गिरः । २१. प्र

रा व म ल_१ ल_२-नारित । २२. आ-सर्वं । २३. रा व-सुवृत्तं । प्र म

ल_१ ल_२-सुवृत्तं । 'जनन्यै अवितथम्' इत्यत्र सन्धिरापो ढ० ॥

शृणु मातरं ममाऽवद्यं यन्मया दुरनि(१नुँ)-पु(१ष्ठि) तैम् ।

N] रावणस्य महा-भागैर् मंत्र-काल-विनिर्णये ॥२७॥ [N

उक्तः स तु मया देवि यथा सीता प्र-दीयताम् ।

N] पादौ तस्याऽथ सं-गृह्य यथौ-चद् अभि-वाद्यौ च ॥२८॥ [N

रामेण तु महा-बाहो न वैरं कर्तुम् अर्हसि ।

N] अन्यच्च चशृणु मे राजन् यथा वक्ष्यामि सु-त्रतः ॥२९॥ [N

मारीचो येन नि-हंतः कवन्धश् च महा-बलः ।

N] विराधश् च महा-तेजा खरश् च स-गणो हतः ॥३०॥ [N

बाली येन हतो वीरः सप्त तालाश् च भेदिताः ।

N] विरूपा च कृता येन भगिनी रावणस्य सा ॥३१॥ [N

एवं-विधानि कर्माणि श्रूयन्ते यस्य रावण ।

N] तस्य मुच महा-बाहो येनैनीं रामस्य धीमतः ॥३२॥ [N

एवम् उक्तो मया देवि क्रोधेन कलुषी-कृतः ।

N] धिग् इत्य-एव च मु(१उँ)क्ता'मीं निर-भर्त्स्य च पुनः पुनः ३३

ताडितोऽस्मि सभा-मध्ये पादेनाऽशनि-वर्चसा ।

N] पुनश् चोक्तोऽस्मि अहं तेन तत्र गच्छेति मा चिरम् ।

१. च रा व म ल, -मया वाच्य । प्र ल, -यथा वाच्य । २. घ
 ३. ल, -यद्वाक्यं । ३. च रा प्र व म ल, ल, -हितनिष्ठुरम् ।
 ४. आ-० भागे । ५. रा-यथावद्विनिर्वाच । ६. आ-अन्यथ ॥
 ६. आ-निहितः । ८. म-कवन्ध म० । ९. रा म ल, -गतः ॥
 १०. रा-वेदिताः । प्र-भेदिताः । ११. आ च-बाली छेकेन वागेन प्रेषितो
 धमसादनम् । १२. प्र ल, -० नी.....नस्य च । १३. आ-तस्य धर्मात्मनः
 पर्याप्तम् मुख्येति लो विभो ॥ १४. प्र व म ल, ल, -कार्याणि । १५.
 रा-पर्वः ॥ १६. च-धिग् धिगित्येवमुक्त्वा । प्र रा व म ल, ल, -धिधि-
 गेवमुक्त्वा । सङ्घट्टाविविधितः द्र० । १७. रा-मा । १८. च रा-निर्भर्त्स्य ।
 प्र-निर्भर्त्स्य । १९. प्र य म च ल, ल, -चोक्तोऽस्मि तेनात्र गच्छ म० । रा-चोक्तो-
 रिम तन्मत्र ।

- भ्रेष्ट निर्-लज्जं नीचेति नैत्वा निन्ये यम-क्षयम् ॥३४॥ [N
 शत्रुणा प्र-हितो नूनं शत्रु-पक्ष-प्रशंसकः ।
 N] रामं चाऽनु-गतं रैक्तं न त्वां द्रष्टुम् इहोत्सहे ॥३५॥ [N
 एवम् उक्तोऽस्मि परुषं रावणेन शुभाऽऽनने ।
 N] रामम् एवाऽनु-गच्छामि त्वां तु द्रष्टुम् ईहाऽऽगतः ॥३६॥ [N
 यदि मे दुर्-अनु-क्रान्तं यदि वां दुर्-अनुष्ठितम् ।
 N] यदि दुश्-चरितं मेऽद्यं ततो गृह्य प्र-शोधि माम् ॥३७॥ [N]
 एवम् उक्ता तदा तेन माता तस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] नाऽशकद् भौषितुं सु-भ्रूर्-मृण्मयाऽ(यी)व-स्थिता तदा ॥३८॥
 ततः संज्ञाम् उपाऽऽगम्य मुहूर्ताद् इवै मा मिनी ।
 N] उवाच रुदती वाक्यं वि-भीषणम् इदं तदा ॥३९॥ [N
 एवम् एतन् महा-बाहो यथा वदसि पुत्रक ।
 N] विद्धि नूनं वि-नोर्गं चे सर्वेषां समुप-स्थितम् ॥४०॥ [N
 स्मारितोऽस्मीऽह वचनं पुत्र तदे विपुलं त्वया ।

१. रा प्र-प्रष्टः निलज्जं । आ-निलज्ज । २. आ-नीचेति । ३.
 च रा प्र य म ल_१ ल_२-श्रुवं । ४. रा-निन्येयम् ॥ ५. य-० विहि-
 -सकः । ६. च रा-व जुगतं । आ-साजु० । ७. ल_१-मर्कं । ८. रा-
 द्रष्टुमिहमागतः । ९. ल_२-दुरति० । १०. प्र ल_२-मे । ११.
 आ-मद्यं । ल_१-मन्ये । १२. च रा-प्रसाधि । आ-माधि ॥ १३.
 आ च रा प्र य ल_२-भाषितं । १४. आ रा ल_२-सुम् । १५.
 आ-मृण्मयाः । च य-मृण्मयी व्यवस्थिता । रा-मृण्मयी व्यवस्थिता ।
 प्र-मृण्मयीव व्यवस्थिता । ल_१ म-मृण्मयीव व्यवस्थिता । ल_२-
 मृण्मयी आव्यवस्थिता । १६. च य म ल_१ ल_२-तामि ॥ १७.
 ल_२-०र्चादि...मा० । १८. प्र-रुदती ॥ १९. आ-विशालाक्ष । २०.
 आ-०स्थितः । २१. आ-स्मारितास्मि । प्र ल_२-०सोवि । २२. आ ल_१-
 वितुं वद् । २३. आ च रा य म प्र ल_२-यतः ।

[N] ब्रह्मणश् च महा-बाहो तच्च कृणुष्व समा-हितैः ॥४१॥ [N]

दश-ग्रीव-प्रभृतिषु जातेषु कुल-नन्दन ।

[N] निर्-जितेषु च देवेषु स-शक्रेषु महाऽऽत्मसु ॥४२॥ [N]

चिन्तयन्ती कुलस्याऽहं पुत्रं वश-करं शुभम् ।

[N] तैपस्-विने च पित्रे ते^१ गत्वाऽऽश्रमै-पदं ह्य अहमै ॥४३॥ [N]

स्थिताऽस्मि पुरतो वत्स तव पित्रे महांऽऽत्मने ।

[N] वक्तु-क्रामा विशालाऽर्चं पितरं ते तपस्-विनम्रं ॥४४॥ [N]

ततो मां(१माऽ)धिष्ठितां दृष्ट्वा पुरस्ताद् ऋषि-सत्तमः ।

[N] उवाच मधुरं वाक्यं हर्ष-गद्गदयां गिरा ॥४५॥ [N]

किम् आगमन-कृत्यं ते ब्रूहि, तत्त्वेन शोभने ।

[N] एवम् उक्ताऽस्मि ऋषिणों पुत्र बुद्धि-मतो तदो ॥४६॥ [N]

ततोऽहं वक्तुम् आ-रब्धा प्राऽञ्जलिः प्रणि-पेत्य तम् ।

[N] आ-गताऽस्मि महा-भाग संशय-च्छेदनाय वै ॥४७॥ [N]

तव वाक्येन ये जाताः पुत्रा मम महा-व्रत ।

[N] स्व-रौज्यं विपुलं मौला लब्धा पैतोमहं पदम् ॥४८॥ [N]

किंचिच्चै चित्तोऽस्ति संभृता दृष्ट्वा पुत्रं महा-बलम् ।

अ-वर्धयै वर-दानेन सर्वैर अपि दिवौकसैः ।

[N] यक्ष-गन्धर्व-नागैश् च पिशाचैर् ऋषिभिस् तथा ॥४९॥ [N]

१. प्र-ब्राह्मणश् । २. रा-० हतः । प्र-० सतः । ३. प्र-नापस्विने ।

४. लो२-त्वे । ५. आ-गताऽऽश्रम- । लो२-गताऽश्रमपदमह ॥ ६. रा-विता । ७. रा-० विनम् । च-० स्विनाम् ॥ । ८. प्र- वक्तु ॥

९. च-कृते । १०. प्र रा व म ल, लो२-मुनिना । अविश्वशितोऽयं सन्धिः द० । ११. च प्र रा व म ल, लो२-० मतां । १२. प्र रा व म ल, लो२-र । १३. लो२-० पत्यम् । १४. आ-स्वाग्यवि० । १५. प्र-प्राप्तुं । १६. आ-० महपदम् ॥ १७. आ-किंचिद्विज्ञासि । १८. रा-रथा । १९. आ रा-भवप्यवर० । २०. आ-सर्वेऽपि । २१. प्र च म-पिशाचै क्र० ॥

एवं-विधेषु पुत्रेषु जातेषु तव सु-व्रत ।

[N] को नु वंश-धरो ब्रह्मंस् तव पुत्रो भविष्यति ॥५०॥ [N]

ऊचे मां स महा-बुद्धिः काले धर्म-भृतां वरः ।

[N] दुराचार-व्रत-युतो राज्ये स्थास्यति रावणः ॥५१॥ [N]

कनिष्ठश् चाऽपि धर्माऽऽत्मा पुत्रो वंश-धरस् तव ।

[N] राज्ये स्थास्यति धर्मेण यावद् भूमिर् धरिष्यति ॥५२॥ [N]

पुनर् उक्तः स तु मुनिर् मया पुत्र प्रणम्य वै ।

[N] उवाच वचनं धीमान् सर्व-ज्ञो बुद्धि-मान् ऋषिः ॥५३॥ [N]

शृणु कैर्कसि यद् वृत्तं ब्रह्मणः सद्ने शुभे ।

देवानां सन्निधौ भद्रे ऋषीणां च समा-गमे ।

[N] यक्ष-किंपुरुषाणां च पितॄणां वाम-लोचने ॥५४॥ [N]

गन्धर्वाणां स-नागानां पिशाचानां तथैव च ।

श्रेष्ठानां देव-योनीनां सन्निधौ यद् मया श्रुतम् ।

[N] तव तेऽहं संम-वक्ष्यामि परमेष्ठि-वचस् तदा ॥५५॥ [N]

रावणेन जितो^१ भद्रे शक्रः सुर-गणैः सह ।^२

१.....२.....

तन् मे हृतं मेहा-राज्यं हस्ताद् विल्वम् इवाऽऽहितम् ।^३

[N] रावणेन मुनिर्-जित्यैर्वेदध्वा नीतोऽस्मि स्वां पुरीम् ॥५६॥ [N]

१. रा व म ल_१-०करो २. ल_१-महान्तव ॥ ३. प्र-स च ।

४. प्र-वर । ५. आ-०कस् ॥ ६. आ-एवम् । ७.

रा प्र म म ल_१ ल_२-मगवान् । ८. आ-वैरुशि । रा-वैरुपि ।

९. च-वै । १०. च-०लोचन । ११. आ-पितॄणां च विशालाक्षि यक्ष-

किंपुरुषामपि । १२. आ-तव ॥ १३. आ-रा-विते । १४. रा-शुर० ।

१५. अतः परं पाठस्तुष्टि इवामाति । १६. ल_२-मया राज्यं । १७. रा

व प्र म ल_१ ल_२-च निर्जित्य । १८. आ रा व ल_२-यदा ॥

वि-मुक्तस् तव वाक्येन निर्-लेज्जः पुनर् आ-गतः ।

N] त्रिदशेषु महा-बाहो राज्य-क्रामो ह्य अहं तदा ॥५७॥ [N

एतव ते कथितं सर्वं ममै दुःखं तव प्रभो ।

N] त्वं प्रमाणं महा-बुद्धे यन्नैनः श्रेयस् तद् उच्यताम् ॥५८॥ [N

एवम् उक्तस् तदा ब्रह्मा कौशिकेनै महाऽऽत्मना ।

उवाच वचनं सूक्ष्मं सर्व-लोक-हितं तदा ।

N] काले सुर-गुरुर ब्रह्मा कौशिकाऽऽख्याय शृण्वते ॥५९॥ [N

शृणु कौशिक भद्रं ते यत् त्वां वक्ष्यामि सु-व्रत ।

N] सर्वं श्रुतं मया शक्र तव संग्राम-कारणम् ।

निर्-जितश् चोऽसि सं-ग्रामे तं च मे विदितं ततः ॥६०॥ [N

मोक्षोऽरिर् दुष्ट-दुर्मथा रावणो लोक-रावणः ।

N] कुंतांत-पाशाऽसि-धरैश् चण्डैस् तीक्ष्ण-तरो ध्रुवम् ॥६१॥ [N

वर-दान-बलोत्-सिक्तो दुर्-धर्पो रावणो ममे ।

N] तदं गच्छाम महा-बाहो विष्णुम् अ-प्रतिमोजसमे ॥६२॥

शंख-चक्र-गदा-पाणिं वरं-चन्दन-भूषितम् ।

१. आ-निर्लेज्ज । २. च रा प्र व म ल, ल_२-तव ॥

३. रा-समदुःखं । ४. प्र रा व म ल, ल_२-वक्ष्येयस् ॥ ५. प्र

रा व म ल, ल_२-काश्येन । ६. रा प्र व म ल, ल_२-महात्मा ।

७. च रा-शृणुते । ८. च-यस् । ९. रा-सर्वैः । १०. प्र-शत्रुं ।

११. आ च-चापि । १२. आ-तव । १३. च-विदितम् तव । १४.

प्र-प्राप्तारि । १५. च-कृतां पाशासिधरश् । १६. च-चंड । १७. आ-

ससिद्धैव शृणोर्द्वान्तरं गतः । १८. आ-सिद्धः । १९. आ-

दक्षलक्षे मयानघ । २०. व प्र च ल, -तं गच्छत मया सार्धं ।

रा-तं गच्छाम । ल_२-तं गच्छत मया सार्धं । २१. रा ल_२-अप्रतिमोजसम् ।

२२. प्र-वरं च ० १

- [N] वर-चाप-धरं देवं वीरं^१ श्रीवत्सलक्षणम् ॥६३॥ [N]
 कौस्तुभोद्-भापित-तनुं श्रियाऽऽलयम् अनू-उत्तमम् ।
 [N] अतसी-पुष्पे-संकाशं पीत-वाससम् अ-न्युतम् ॥६४॥ [N]
 गरुड-पृष्ठम् आसीनं पुण्डरीक-निमेक्षणम् ।
 [N] देव-देवं^२ महा-भागं विष्णुं निर्-जरम् अ-व्ययम् ॥६५॥ [N]
 योग-सांख्योपनिषदैस् त्रिदशैः सम्-अभिष्टुतम् ।
 पुरुषं परमं विष्णुम् अनन्तं सर्वतो-मुखम् ।
 [N] धर्म-सेतु-भवत्कारं सुराणां च हिते रतम् ॥६६॥ [N]
 तं^३ गच्छामि^४ हरिं देवं सर्व-देव-नमस्कृतम् ।
 [N] यद् वि-धास्यति नो नाथस्तदकार्यम् अ-विग्रह्या ॥६७॥ [N]
 एवम् उक्ताः सुराः सर्वे -उत्तस्युर अ-मितौजसः ।
 [N] विमानैः सूर्य-सङ्काशैर् हंस-वर्हिण-वाहिभिः ॥६८॥ [N]
 ब्रह्माणम् अग्रतः कृत्वा गतास् ते क्षीर-सागरम् ।
 [N] आ-स्थितौ एक-देशं^५ तु समे भूमि-तले तदा ॥६९॥ [N]
 तपस्य उग्रे महाऽऽत्मानं^(१नः) योजयन् तं दै सुरैः ।

१. आ रा घ व प्र ल_२-वीरं । २. च-नास्ति । रा य-वर । प्र ल_२-देव ।
 आ-वीर । ३. च रा घ म ल_१ ल_२-०लंछनम् । ४.
 अत्रेयद् आर्पः द्र० । ५. रा-अतसिपुष्पसंकाश । ६. प्र रा घ म
 ल_१ ल_२-गरुडपृष्ठम् । ७. आ-०देवम् । ८. च-अव्ययम् । रा म ल_१-
 अमयम् । प्र ल_२-इदयम् । ९. आ-योगसांख्योप० । रा घ प्र म
 ल_२-योगिसांख्योप० । १०. आ-विग्रह्यम् । ११. आ-यद्
 गच्छामि । प्र ल_२-तं गच्छयि । १२. रा घ म ल_१-वयं । १३.
 आ-सर्वदेवं न० । १४. म च ल_१-उत्तस्यौ । १५. आ-ब्रह्माणम् ।
 १६. प्र ल_२-आगतौ । १७. आ-तदासुनाः ।

- N] आत्मानं ते महाऽऽत्मानं देव-देवं दिदृक्षुः ॥७०॥ [N
 ततोऽनेकै-शते कैले वाग् उवाचोऽशरीरिणी ।
 N] दुन्दुभि-स्वन-निर्वोषो हर्षयन्ती दिवौकसः ॥७१॥ [N
 उत्तिष्ठ भगवन् विष्णो कुरु कार्यं महा-बल ।
 N] देवानां भय-भीतानां अ-भयं दातुम् अर्हसि ॥७२॥ [N
 रावणं स-गणं देव त्वं नि-षूदय दुर्-मतिम् ।
 N] मोनुषं रूपम् आ-स्थाय जहि शत्रुं दुरा-सदम् ॥७३॥ [N
 एवम् अस्त्र इति धर्माऽऽत्मा जातो रघुषु वीर्यवान् ।
 N] चतुर्धा वि-भज्याऽऽत्मानं देवश् चक्र-गदा-धरः ॥७४॥ [N
 सर्वे ते त्रिदशा जाता वानरीषु महा-बलाः ।
 N] कैक्षीषु च महाऽऽत्मानो देव-पुत्रा मदोत्कटः ॥७५॥ [N
 स एष नृप-शार्दूलो जातो रावण-निग्रहे ।
 N] कुलस्य च वि-नोशाय अस्माकं वर्तस सांप्रतम् ॥७६॥ [N
 तव पित्रा च वि-ज्ञप्तो वंश-स्थित्यै पितामहः ।
 N] अस्माकं सं-ततिः कस्माद् अवि-च्छिन्ना भविष्यति ॥७७॥ [N

१. च-०देव । २. आ-गतो देशशते । च रा व म ल,
 ल-गतेऽ० । प्र-गतेऽनेकै शते । ३. रा-काल । ४. आ-वागुशरीरिणी ।
 ५. ल-०-निर्वोषा । ६. रा व-०कृपाः । ७. रा ल-०-भगवान् ।
 ८. ल-०-कल्पं । ९. आ-०बलः । च-०बला । १०. रा-विषूदय ।
 ११. प्र-मानुष्यं । १२. ल-०-जातोऽयं रघुवी० । १३. रा व म ल,
 ल-०-विभक्ताऽऽत्मा चतुर्धा च । प्र-विभक्ता चतुर्धा वपुर । च-०र्धा
 विभज्यमानं । १४. रा-चक्रं गदा० । १५. प्र-रुशेषु । १६. विषया-
 ऽभावादमग्निः द० । १७. प्र अ-सस्माकं । १८. आ-च स ।
 १९. आ-भतः परं तवेत्यारम्भ जीवो भविष्यतीत्यन्तः पाठो नास्ति ।
 २०. रा-सन्ततेः । २१. ल-०-माशब्दः ॥

तत्र वंश-गरः सम्यग् भविष्यति वि-भीषणः ।

[N] नारायणात् प्राऽऽप्त-राज्यो यावच्च चंद्राऽर्क-भूमयः ॥७८॥ [N]

श्रीराम-वचनाच्च चैव चिगं-जीवी भविष्यति ।

[N] त्वं चोऽपि ब्रह्मर्षः प्रोक्तो राजा लंकेश्वरः प्रभुः ॥७९॥ [N]

त्वं गच्छ रामं धर्म-ज्ञं लोक-रामं महा-बलम् ।

[N] स ते प्राणांस् तथा राज्यं दास्यते रघु-नन्दनः ॥८०॥ [N]

यावच्च चंद्रश् च सूर्यश् च यावत् तिष्ठति मेदिनी ।

तावत् लंकेश्वरस् त्वं हि एतद् एव मया श्रुतम् ।

[N] तव पित्रा मुक्तोद्-गीर्णं न स्नेहाद् गदितं मया ॥८१॥ [N]

तद् गच्छ पुत्र भट्टं ते विजयायाऽरि-मदन ।

[N] अहं चै स्वस्ति-निरतौ तव नित्यं महा-बल ॥८२॥ [N]

एवम् उक्तस् तु धर्माऽऽत्मा मौञ्जाऽऽपृच्छ च तां तदा ।

[N] अभिवाद्य च धर्मेण डेव-पात स रक्षितः । [N]

४३] जगामाऽऽकाशम् आ-स्याय यत्र रामो महा-बलः ॥८३॥ [१३]

१ रा-वंशधर सम्यग् । २. ल_१-न सशयः । ३. च-जीवि ।

४. च-भविष्यति । ५. च रा प्र व म ल_१ ल_२-तचैव । ६. आ

च-ब्रह्मणाप्युक्तो । ७. रा प्र व-०३ । ८. व-मेदिनी । ९. रा-

गीर्णं । १०. रा प्र व म ल_१ ल_२-त्यस्त्व० । ११. आ-

गदित ॥ १२. अतः परमधिक. पाठ-च रा प्र व म ल_१ ल_२-

स्वस्ति करोतु ते ब्रह्मा त्रिनेत्रश्च महेश्वर । शङ्खचक्रगदापाणि पुराण-

पुरुषोत्तम । १३. च-तु । १४. च रा-स्वस्तिता ॥ १५. आ-पृष्य

वीर्यवान् । च-मातामापृच्छ वीर्यवान् । प्र-मात्राष्टु । म ल_१-मात्रा

पृच्छ । १६. आ रा-स । १७. अविनश्वारोऽसन्धिः द० । १८. रा प्र

व म ल_१ ल_२-रक्षसः ॥

तं मेरु-शिखरांऽऽकारं ज्वलन्तम् इव पावकम् ।

४४] गगन-स्थं मही-स्थासु ते^१ ददृशुर् वानरांऽधिपः ॥८४॥ [२

आत्मना पंचमं दृष्ट्वा सु-ग्रीवो वानराऽधि-पः ।^२

४७] वानरैः सह दूर-धर्षश् चिन्तयामास बुद्धि-मान् ॥८५॥ [५

चिन्तयित्वा मुहूर्ते च वानरांस् तान् उवाच ह ।

४८] हनुमत्-प्रमुखान् वीरान् इदं वचनम् अंब्रवीत् ॥८६॥ [६

एष सर्वाऽऽयुधोपेतश् चंतुभिः संचिवैः सह ।

४९] रंक्षसोऽभ्य एति पश्यन् वानर-भस्मान् हंतुं न संशयः ॥८७॥ [७

सु-ग्रीवस्य वचः श्रुत्वा सर्वे ते वानरर्षभाः ।

५०] शैलान् उत्पाद्य शैलांश् च सु-ग्रीवम् इदम् अंब्रुवत् ॥८८॥ [८

व्या-दिशांऽस्मान् वेधायैषां रंक्षसां वानरेश्वरं ।

५१] नि-पतन्तु इतो यावद् धेरण्याम अल्प-चेतसः ॥८९॥ [९

१. फ-मेरशिपताकारं । ३. रा-ज्वलनामिव ॥ ३. प्र-मही-

स्थस्तु । ४. प्र-दृष्टे वानराऽधिपः । च-वानराधिप । ५. प्र-

नास्ति । ६. म-मुहूर्तं ॥ ७. आ-स । ८. प्र. वानरम् । ९. फ

अ-सर्षान् । रा-सर्षाभिर् । १०. च रा व म ल, ल२ अ-उत्तमम् ॥

११. आ-राचिवैः । १२. फ-राक्षसो याति । रा-राक्षसोऽभ्येति । १३.

आ फ रा-भस्मा । १४. फ-हन्तुमर्षभम् । १५. च-शाखानुत्पाद्य ।

आ-उत्पाद्य । फ-उत्तम्य । रा-शाखानुत्पाद्य । प्र व-शाखा उत्पाद्य ।

अ-शैलानुत्पाद्य । १६. अ-वृक्षादिव । १७. प्र व-अम्बरीत् । १८. फ-

व्यादिशोपा । य रा-व्यादिश्यास्मान् । १९. च व रा प्र म ल,

ल२-यधे यैषां । आ-वधायैषां । अ-प्रस्मानिमान्दन्तुं । २०. आ च-

राक्षसां । अ-राक्षसा । २१. रा व-०ः । २२. अ-०ति ।

२३. आ-सहाय्याभिर । २४. च-घाताय । म-घरिण्याम् ॥

तेषां सं-भोषमाणानाम् अन्योऽन्यं स वि-भीषणः ।

५२] सागरस्योत्तरे पारे सै पैव संमुष-स्विनः ॥१०॥ [१०

५] युद्धोद्यतेषु धन-यो वानरेषु स्थितेषु च ।

उवाच मं महा-यात्रः स्वरेण मङ्गना महान् ।

५३] मु-ग्रीवं वानरः सार्व(?) धर्म)मवेत्य वि-भीषणः ॥११॥ [११

भो भोः शास्त्रा-मृगाः सर्वे वचनं मे नि-बोधनं ।

N] रामायोऽऽख्यातुम् इच्छामि कोसलेन्द्राय धीमने ॥१२॥ [N

४९ड] रौद्रगो नाम हरेयो रौद्रमो रान्तमेश्वरः ।

५५ड] तस्याऽहम् अनु-जो भ्राता वि-भीषण उनि श्रुतः ॥१३॥ [१३

N] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धम् आ-गतोऽहं न संशयः ।

५४पृ] मातोऽहं रौचवं द्रष्टुम् इति मां वेत्य वानराः ॥१४॥]N

५५पृ] येन सीता जन-स्थानाद् हता हत्वा जययुपम ।

N] रुद्रा च विवशा दीर्णा राक्षसीभिः मु-रक्षिता ॥१५॥ [१३

१. रा-सम्भाष्य० । य-सम्भाष्यमानान् । २. रा-स्योत्तर-
पार्श्वे । ३. च-य एव । रा प्र व म ल, ल२-य एव । अ-
सचिवैः । ४. रा प्र व म ल, ल२-युगस्थितः । अ-सहावस्थितः ।
५. आ-युद्धोद्यतेषु । च-युद्धोद्यतेषु । ल२ अ-युद्धोद्यतेषु । ६. फ-
मल्लकवानरेषु च । प्र-पु शतेषु च । ७. च रा व प्र म ल,
ल२-सहसा प्राशः । अ-यमहा० । ८. आ रा व प्र ल, ल२-
वानरांस्तान् सस्य एव । म-वानरे सार्द्धमवश्य एव । अ-वानरांस्तान् सस्य
एव । ९. रा-मृगाम् । १०. रा-नास्ति । ११. प्र-रामाय ररातुम् ।
१२. प्र-कौशलाय च । ल२-होमलीलाय । १३. अ-रावणस्तु महाराजो ।
१४. ल२-रावणो । १५. आ-आगतो ह । १६. रा-शेवयः । १७.
प्र-वानर । १८. आ-मां विदि । १९. फ-भो वेत्य । प्र-मां . त्य ।
अ-वेत्य मामिति । २०. च-शीना ॥

तम् अहं विविधैर् वाक्यैर् हेतुभिर् च नि-दर्शयन् ।

५६] उक्तवान् बहु-शो वाक्यं सीता नि-यात्यताम् इति ९६॥ [१४

स च न प्रति-जग्राह रावणः काल-चोदितैः ।

५७] उच्यमानो हितं वाक्यं मुमूर्षुर् इव भेषजम् ॥९७॥ [१५

N] तैतोऽहं भृशम् आ-क्रुष्टो रावणेन दुर-आत्मना । [N

तथा परुषितम् तेन दासवच्च चाऽव-मानितः ।

५८] त्यक्त्वा मित्राणि दारांश् च राघवं शरणं गतः ॥९८॥ [१६

रावणस्योऽव-लिप्तत्वाद् धर्मम् एव संभो-श्रितः ।

५९] सहैभिः 'संचिवैर् भक्तै रीमं शरणम् आ-गतः ॥९९॥ [N

न हि मे जीवितेनाऽर्यो नोर्थैर् अर्थस् तयो सुखैः ।

६०] तदै अहं सर्व-संत्यागात् त्रीणं रामाद्वै अवाऽऽप्नुयाम् १०० [N

चोद्य-मानो हि बहु-शो मया धर्मार्थ-संयुतैर् ।

१. रा व-विविधै वाक्यै । २. च-निदर्शनम् । रा व म ल_१-
निदर्शनैः । ल_२-हेतुभि विनिश्चितैः । ३. च-बहुशो । ४. प्र-द्वितीय-
तृतीयपादौ न लः । ५. फ च ल_२ अ-०नोदितः । ६. फ च रा
व म ल_१ ल_२-तेनाह । ७. प्र ल_२-मृशविक्रुष्टो । आ-आक्रुष्टो ।
८. फ-भिन्नाः-श्लोकार्थमेतत्पूर्वश्लोकोत्तरार्थात्पूर्वं पठन्ति । तथात्वेऽस्य भिन्न-
क्रमता द्र० । ९. आ रा-तोह । १०. फ-परुषितो मोहाद् । रा-
परुषितस् । ११. आ-रावणस्यावलेयत्वाद् । १२. फ-समाश्रितः ।
संचिवैर् । १३. आ च-रामशरणम् । १४. आ-तदा । १५. रा
प्र व म ल_१ ल_२-यद् । १६. अ-०गात्राणार्थ । १७. आ च रा
प्र व म ल_१ ल_२ अ-रामम् । १८. आ-आप्नुयान् । रा प्र-
अवाप्नुयात् । १९ व-०माने । अ-नोत्तमानो । २०. रा व-
महाधर्मार्थसचयम् । च प्र म ल_१ ल_२-धर्मार्थसंचयम् । अ-धर्मार्थ-
संज्ञिकम् ।

६९] ग्रहर्तुं त्वयि विश्वस्ते प्रच्छन्नमं अथवाऽनघ ॥१०८॥ [२७

वध्यताम् एष दण्डेन तीक्ष्णेन संचिवैः सह ।

७०] रावणस्य नृ-शंसस्य भ्राता पापो वि-भीषणः ॥१०९॥ [२९

एवम् उक्तत्वा तु तं रामं सु-ग्रीवो बाहिनी-पतिः ।

७१] वाक्यं-ज्ञो वाक्य-कुशलस् ततो मौनम् उर्षे-स्थितः ॥११०॥ [३०

७२पृ] तस्मिन् मौनम् अनु-प्राप्ते सु-ग्रीवे राघवस् तदा । [N

सु-ग्रीवस्य तु तद् वाक्यं रामैः श्रुत्वा वि-मृश्य च ।

N] ततः सुग्रीव-सचिवानं इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१११॥ [३१

परवान् अस्मि सर्वेषु भवत्सु हित-बुद्धिषु ।

N] अनु-ष्ठेयं मयो किञ्चिद् इह प्राप्ते वि-भीषणे ॥११२॥ [N

तद् वक्तुम् अर्हन्ति हि मे भवन्तः

श्रेयोऽर्थिनैः श्रेयसि सं-नियुक्ताः ।

१. फ-प्रछन्नः स तवानघ । य-प्रछन्ने सर्वधानघ । म-प्रछन्न

मयि वानघ । अ-प्रछन्नो मयि वानघ । २. सा प्र य ल_१-

०३ । ३. फ-०कालज्ञस् । ४. च-उपास्थितः । रा प्र ल_१ ल_२-

उपाश्रितः । अ-उपागतमत् । ५. अतः परमधिक पाठः-फ च प्र

म ल_२-धर्ममेवैवमतः श्रुत्वा विमर्षमगमत्तदा । ६. रा च व प्र ल_१

ल_२ अ-च । ७. फ-श्रुत्वा रामो महामतिः । म-रामो महीपतिः ।

रा च व ल_१ ल_२ अ-विमृश्य च । ८. अतः परमधिकः पाठः-

फ च प्र ल_२-सम्यग्विर्ममृषे श्रीमान्सुमुहूर्तमिवान्तरम् । फ च प्र म-

स तत् कपीश्वरवचो रामः श्रुत्वा विमृश्य च । ९. म-०सचिवश्च ।

१०. प्र ल_२-भवत्यहितः । ११. ल_१-च यत् । १२. आ-प्राप्तो

विभीषणः । १३. च रा-अर्हति । १४. च-हे । रा-ते हि ।

प्र-हि वै । ल_२-०न्ति.....हि म० । १५. च-श्रेयोर्थिनां । य-

श्रेयोर्थिनः । ल_१-श्रेयोस्थित । १६. च-सन्ति युक्ताः

१. रा व म ल_१-देवमे० । च-वर्गमे० । प्र ल_२-तमेव चा० ।

२. च रा व प्र-०रक्षणत् । ल_१ ल_२-०रक्षणं ।

३. च ल_२-विभिमुखे धी० । प्र-विधमुखे धी० ।

यत् प्राप्त-कालं च हितं च मत्वा
N] कालोप-पन्नं च विचार्य सर्वमे ॥११३॥ [N

ईश्वर्येण रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-तप्तनं
नामैकनवातितमः सर्गः ॥९१॥

१. आ-विहितं । फ-विदितं । २. आ फ ल_२-मर्धे । ३.
॥ फ-मार्धे । ल_२-इति सुन्दर० । छ-सुन्दरकाण्डे । च-इश्वर्ये
रामायणे । ४. आ फ-लंकापर्वणे विभीषण० ॥

[वं-१०]= [द्धानवतितमः सर्गः] =[दा-१७,१८]

१५] प्राप्तं वि-भीषणं श्रुत्वा रामेः सु-ग्रीवम् अववीत् ।

N] स्मयन्न् इव स्पृशन् हस्तं हस्तेनाऽमित्रे-तापनः ॥१॥ [N

N] हरि-श्रेष्ठ महा-बाहो वचनं श्रूयतां मम ।

१७] आ-नृशस्यै तदात्वे च आयत्यां चैव सं-श्रितं ॥२॥ [N

आस्यतांमे इहे सु-ग्रीव सचिवांश् च संमा-ह्वय ।

२] हनुमत्-प्रमुखान् सर्वान् अन्यांश् च हरि-यूथवान् ॥३॥ [N

तैः संमर्थैश् च वेक्तव्यं करिष्यामि परीऽऽक्षणम् ।

३] सम्यग् वदसि सु-ग्रीव रौजानो हि बहु-च्छर्लाः ॥४॥ [N

तस्माद् एकैक-शेसे तावद् भुवन्तु सचिवांसं तव ।

८] हेतु-तो मति-संपन्नाः सं-मतांसै च पुनः पुनः ॥५॥ [३७

१. फ-मत्वा । २. रा-राम । ३. फ-स्मरन्निव । ४. च-हस्त । फ रा प्र व म ल, ल_२-हस्ते । ५. च प्र ल_२ अ-रामो वै शत्रुतापनः । व रा म ल, -रात्रयः शत्रुतापनः ॥ ६. फ-समीप वचनात् । ७. रा-०से । ८. फ-उदर्थे । च-तदात्ते । ९. फ च रा प्र व म ल, अ-आयत्या । १०. फ-पंस्थितम् । अ-संमृशम् ॥ ११. आ च रा प्र व ल, ल_२-श्रूयतामिति । अ-आस्यातमिति । १२. आ प्र ल, ल_२-सुग्रीवं स० । १३. च-समाह्वयन् । रा प्र व ल, ल_२-समाह्वय । १४. आ च-हनुमान्प्रमुखान् । १५. च-अनन्यांश्च ॥ १६. आ-समर्थेति कर्तव्यं । फ-संमर्थेति कर्तव्यं । अ-समर्थेति संमन्त्र्ये । १७. अ-राक्षसा । १८. प्र-बहुलांशराः । म-बहुश्रुताः ॥ १९. च-एकैकसस् । २०. आ-तावद् । च-भुवन्तु । २१. च रा अ व म ल, -सचिवांस्तव । २२. प्र-हेतुतः सम्पन्नाः । २३. च-समस्ताम् । रा व म-समंतात् । प्र-समंतात् ।

ततः सुग्रीव-वचनात् संम-ईयुर् वानरर्षभाः ।

४] सर्वे शास्त्र-विदः शूरा देव-पुत्राः प्र-हारिणः ॥६॥ [N

५.पृ] वि-भीषणस्य ते वाक्यं श्रुत्वा तु हरि-यूथपाः ।

N] प्रणम्य त्रिसौ रामं स्थिताः प्राञ्जलयस्मं तदा ॥७॥ [N

५.उ] सोपचारं ततो रामम् ऊचुः प्रिय-चिकीर्षवः । [३४ब

अ-ज्ञातं नास्ति ते किञ्चिन् त्रिषु लोकेषु राघव ॥८॥

६] महा-भाग्याद् आत्मनस् तु पृच्छस्व अस्मान्मुहूर्त-तया । [३५

त्वं हि सत्य-व्रतः शूरो धार्मिको दृढ-विक्रमः ।

७] परीऽऽक्षेयं-कारी मतिमान् निष्ठाऽऽत्मा महा-श्रुतिः ॥१॥ [३६

तस्मात्ते स्वं स्वम् अभि-प्रोष्य त्वां त्रैवेन्दु पुत्र-नामाः ।

N] पृथक् पृथक् परीऽऽत्माऽर्थं 'यं' (१८) क्षेमं यंश्च नो हितम् १० [N

हैह्य-उक्ते राघवः (१६) सर्वैर् हरिभिर् हरि-यूथैः ।

९] मति-मान् अद्भुतो वाक्यम् इदं रामम् उवाच ह ॥११॥ [३८

शत्रोः सकाशात् सं-प्राप्तः सर्व-थो तर्क्यतामै र्यम् ।

१. रा-सुदीयुर । २. अ-प्रहर्षिणः । ३. व प्र ल_२-वाक्यं च । ४. फ-प्राग् । य-स । प्र ल_२-च । ५. आ ल_२-सिरसा ।

६. रा प्र ल, अ-स्थिताः । ल_२-स्थितः । ७. ल_२-प्राञ्जलयः तदा ॥

८. फ-ते नास्ति । प्र-नास्त्यतो । ९. व-भापृच्छयास्मा मुहूर्तया ।

च-पृच्छस्मात्सुहृत्तया । आ-पृच्छस्मात्सुहृत्तया ॥ १०. अ-०वचः ।

११. प्र-दृढः । १२. रा-परीत्यकारी । १३. फ-निविष्टात्मा । च-

युधलात्मा । रा-निष्ठात्मा । प्र व म ल, ल_२-निष्कलात्मा ॥ १४.

अ-तस्मादेकैकशस्त्रपाण्ड । १५. रा प्र व म ल, ल_२-प्रनुबन्धु । आ-

श्रुतन्तं । १६. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र व ल, ल_२-ते हेतु.

मतिसंपन्ना समस्ताश्च पुनः पुनः । १७. च-यन्तव्यं । रा प्र व म

ल, ल_२-मद्वितं । १८. आ प्र ल_२-यथ । १९. आ च-इत्युक्तो ।

२०. म-राघवं । २१. च म-सर्वे । २२. प्र-सम्प्राप्तात् । २३. व-०तस् ।

२४. आ-उर्किला वपम् । रा-उर्कतामयम् । व-तर्कतामयम् । अ-उर्कितो

मया । मया ।

- १०] विश्वासो हरि-सैन्येन न कर्तव्यः कैयंचन ॥१२॥ [३९
छादयित्वाऽऽत्मनो भावं चरन्ति शठ-बुद्धयः ।
११] प्र-हरन्ति च रन्ध्रेषु सोऽनर्थञ्च कृतो भवेत् ॥१३॥ [४०
अर्थाऽनर्थो विनिश्चित्य व्यवंसायो भवेद् इति ।
१२] गुण-तः संग्रहं कुर्याद् दोष-तञ्च वि-वेर्जयेत् ॥१४॥ [४१
यदि दोषो महान् अस्मिन् त्यज्यताम् एव शङ्क्यो ।
१३] गुणान् वैऽपि बहून् ज्ञात्वा संग्रहेः क्रियताम् ईह ॥१५॥ [४२
शैरभस् त्व अथ सं-चिन्त्य हरिर् वचनम् अग्रवीत् ।
१४] क्षिप्रम् अस्मै नर-व्याघ्र चारः प्रतिवि-धीयताम् ॥१६॥ [४३
प्रणि-धाय हि चरेण ततो भावः परीऽऽक्षेयते ।
१५] परीऽऽक्ष्य च तेषां कार्यं यथा न्याय्यं (१५) परि-ग्रहः १७ [४४

१. फ-द्वपरिक्षेपु । अ-हरिसैन्येषु । २. । च-न कर्तव्यं ।
३. फ अ-कदाचन । ४. फ-छादयित्वात्मभावं हि । ५. अ-वदन्ति ।
६. आ-रन्ध्रेषु । ७. फ-सोनर्थः स्वकृतो । च रा प्र व म ल,
ल_२ अ-सोऽनर्थस्तत्कृतो । ८. व-०तोऽभवत् ॥ ९. आ-अर्थानर्थो ।
१०. म ल_२ अ-व्यवसायं भजेद् । ११. फ-दोषतस्तु विसर्जयेत् ।
आ-विवर्जयेत् ॥ १२. रा-अस्मिन्स्तज्यतामविशङ्कया । प्र-अस्य त्याज्यता-
मविशङ्कया । ल_२-अस्यज्यतामविशङ्कया । फ-त्यज्यतामधिशङ्कितम् ।
व-त्यज्यतामेव शङ्कया । ॥ व म ल_१-त्यज्यतामधिशङ्कया । अ-त्यज्यतामेव
सर्वथा । १३. फ-गुणाद्यापि । अ-गुणा नापि । प्र-गुणान् । १४. आ-
बहून्वा त्वं । प्र-बहून्ज्ञात्वा च । १५. प्र-संग्राहः । १६. रा व म
ल_१ अ-इति ॥ १७. आ-सरमस् । १८. फ-निश्चिन्त्य । प्र-संचित्वा ।
१९. च-क्षिप्रं तस्मै ॥ २०. च अ-प्रणिधायामिचा० । ॥ रा व ल_१
ल_२-प्रणिधाय । २१. फ अ-०तां । २२. आ-यथा कार्यो । च
अ-तथा कार्यो । २३. प्र रा व म ल_१-यथान्यायः । ल_२-
तथान्यायः ॥

जाववांस त्व अथ सं-प्रेक्ष्य ज्ञास्त्र-बुद्ध्या वि-चक्षणः ।

१६] वाक्यं वि-ज्ञापयामास गुणवद् दोष-वर्जितम् ॥ १८ ॥ [४५

वद्ध-चैरश् च पापश् च राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।

१८] अ-देशकाले संप्राऽऽप्तः सर्व-या शङ्क्यताम् अयम् ।

N] यस्य न स्व-जने प्रीतिः कुतस् तस्य परे जने ॥ १९ ॥ [N

अथ मैन्द्रो महा-बुद्धिर् नयाऽपनये-कोविदः ।

१९] वाक्यं परम-संपन्नं वभाषे सं-हृताऽञ्जलिः ॥ २० ॥ [४७

वंचनं नाम तस्यैव रञ्जितस्य वि-भीषणः ।

२०] पृच्छ्यतां परमोपायं शनैर् नैर-पते स्वयम् ॥ २१ ॥ [४८

मैवम् अस्याऽथ विज्ञाय तस्यैव-तस् तत् करिष्येति ।

२१] इति दुष्टो नै दुष्टो वा वाक्यं-साऽऽकारम् ऊर्जितम् ॥ २२ ॥ [४९

१. आ-ज्ञाप्रयास्तथ । २. ल_१-नास्ति । ३. प्र-पापश् । ४. फ
म-यव्रवैराप्य पापाश्च राक्षसेन्द्राद्विभीषणः । ल_१-नास्ति । ५. च-
प्रदेशकाले । प्र-०कालं । ६. आ-शङ्क्यता धयम् । रा-संक्षयतामयं । प्र-
परिशङ्क्यतायम् । अ-तर्किता मया । ७. ल_२-अत आरभ्य भष्टाविंशद्लोकं
यावत् नास्ति । ८. फ अ-नास्ति ॥ ९. फ-नये परमकोविदः ।
१०. फ-वचनाद्याम् तस्यैव । म-वचनाद्याम् तस्यैव । अ-वचनान्मम
तस्यैव । ११. फ-राक्षसः ल । १२. अत्र सर्व-वचनात्तापदस्यैव राघवस्य
विभीषणः । १३. फ म-मधुतोपायं शनैर् । च-परमोपायं । अ-मधुतोपा.....
नैरपते । आ-दानैरनैरपते । रा-शनैरनैरपते । व-यानैरनैरपते । च ल_१ ल_२ प्र-
०नैरनैरपते । १४. फ-आस्यय । च रा प्र व ल_१-जाववास्याय । आ म-
आस्याय । १५. आ-तत्त्वं तत्प्रकरिष्यति । फ प्र ल_१-करिष्यति ।
१६. अ-दुष्टोऽप्यदुष्टो । १७. आ-वाक्यमाकारभूचितः । च-शक्यमा-
कारमुर्जितम् । फ-०रञ्जितः । म-वाक्यमाकारसूचितः । अ प्र रा व ल_१-
शक्यमाकारम् ॥

युक्तस् त्व अष्टाऽङ्गयां बुद्ध्या हनुमान सचिवोत्तमः ।

२२] उवाच मेधुरं रैलक्षणम् अर्थ-वच् च ततो वचः ॥२३॥ [५०

तं ब्रुवन्तं हरि-श्रेष्ठं सर्वे ते हरि-पुंगवाः ।

२३] समुद्-प्रेक्षन्तं शत-शो बृहस्पतिम् इवाऽमराः ॥२४॥ [५१

न वादान्न च सं-रम्भाद् आधिकायाद् आत्म-दीपनो(व)'' ।

२४] वक्ष्यामि वचनं राजन् यथाऽर्थं कार्य-गौरवात् ॥२५॥ [५२

अर्थोऽनर्थ-निमित्तं हि यद् उक्तं सचिवैस् तव ।

२५] तत्र दोषं प्र-वक्ष्यामि कियो नह् उपै-पद्यते ॥२६॥ [५३

क्रेते नि-योगो वै सामर्थ्यम् अत्र-बोद्धुं न शक्यते ।

२६] सहसा वैऽपि योगो हि दोष-त्रां प्रति-भाति मे ॥२७॥ [५४

चार-प्रणिधि-संयुक्तं यद् उक्तं हरि-पुङ्गवैः ।

२७] अर्थस्योऽसंभवस् तत्र कारणं नोप-पद्यते ॥२८॥ [५५

१. रा व-तुष्टांगया । २. फ-वचने । ३. अ-सूक्ष्मम् । ४. फ-म-हितं ॥ ५. फ-च-नो । ६. रा व-वः । ७. आ-च-समुद्प्रेक्षन्त । फ-समुद्प्रेक्षन्त । ८. म-इवापराः । च-इवामरान् ॥ ९. फ-च-प्र-रा-ध-म-ल, अ-संरम्भाधिकायाश्च च कामतः । १०. अ-प्र-ध-न-दानाश्च सहर्षाधिकायाश्च च कामतः । ११. रा-वधायका ॥ १२. आ-अधामर्थः । १३. व-दोषे । १४. फ-प्रपद्यामि । च-नापद्यामि । प्र-रा-ध-म-ल, अ-न-पद्यामि । १५. फ-किं वा नाम्युपपद्यते ॥ १६. फ-स-ते । १७. फ-नियोगमामर्ष्यादवरोद्धे । च-व-ल, -नियोगा-...-मर्ष्याद् क्रिया बोद्धुं । रा-म-नियोगास्सामर्ष्याद् क्रियाबोद्धुं । प्र-नियोगास्सामर्ष्यात्क्रिया बोद्धुं । अ-नियोगं धार्यानां क्रिया बोद्धुं । १८. च-व-रा-म-ल, -सहसापि नियोगो । प्र-सहसा विनियोगो । १९. च-न-युक्तं । रा-नियुक्तः । प्र-म-ल, -न-युक्तः । २०. च-चारवच्चारसंयुक्तं । रा-वचयकार-सं० । प्र-म-ल, -वचयकार-संयुक्तं । म-न-चारप्रणिधिसंयुक्तं । २१. फ-अ-अर्थस्यासम्भवात् ॥

सहसा न हि चारेण शक्यो वोढुं विभीषणः ।

२८] काले-प्रकर्षे दोषश्च तस्माच्चारो न विद्यते ॥२९॥ [N

अ-देशेऽकाले सं-प्राप्त इत्य-अयं यद् विभीषणः ।

२९] विवक्षा तत्र मे हीज्यं तां नि-बोध यथा-मति ॥३०॥ [N

सं एवं देशः कालश्च भवतीऽह यथा तथा । [५६

३०] पुरुषं पुरुषं प्राप्य गुण-दोष-समन्वितम् ॥३१॥

दौरात्म्यं रावणे दृष्ट्वा वि-क्रमं त्वं चाऽनघ ।

N] युक्तम् औ-गमनं तस्य वि-मृष्यैतच्च च बुद्धि-तः ॥३२॥ [५७

अज्ञात-रूपैर् हरिभिर् एष सं-पृच्छयताम् इति ।

N] यदैवेतत्तत्र मे बुद्धिः काचिदस्ति सम-ईक्ष्यतामर् ३३ ॥ [५८

१. च रा प्र व म ल_१-नास्ति । २. प्र-शक्यं वोढुं । च रा
 व म ल_१-वोढुं । ३. प्र-विचक्षणः । ४. रा व ल_१-कालप्रकर्षदो-
 पेश । प्र-काले प्रकर्षदोपेश । म-कालप्रकर्षो । अ-कालप्रकर्षदोपेश ।
 ५. आ-नास्ति ॥ ६. च अ-आदेशकाले । फ प्र म ल_१-अदेशकाले । ७. फ-
 इत्येवं । ८. आ ल_१-नास्ति तन्निबोधय । ९. प्र अ-नास्ति तन्निबोधय च-नास्ति
 तन्निबोधय । ल_२-नास्ति तन्निबोधय । १०. आ फ रा प्र व-मतिः ।
 ल_१-विधि ॥ १०. प्र, ल_१-म एष । अ-एवं च । ११. फ-
 पुरुषपुरुषं । च-पुरुषं पुरुषं । रा प्र व ल_१ ल_२-पुरुषं पुरुषः ।
 १२. च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-च वानघ । १३. च-आगमने ।
 १४. आ-विमृशैतच्च । च-विमृष्यैतच्च । प्र म-विमृशैतच्च । ल_१-
 विमृष्यैतच्च । अ-विमृष्यैतच्च । ल_२-विमृष्यैतच्च ॥ १५. फ-संपृच्छयताम् ॥
 १६. आ-तदुक्त । रा प्र व ल_१-तदुक्तं । १७. प्र व ल_१ म-
 काश्चिद् । अ च रा-काश्चिद् । १८. फ ल_२-समीक्षयताम् । म-समीक्षयताम् ॥
 १९. आ-नास्ति ॥

पृच्छद्यमानोऽपि शङ्केत सहसा बुद्धि-मांश् च यैः ।

N] तथा मित्रं प्र-दुष्येत मृषा पृष्टं सुखाऽऽवहम् ॥३४॥ [५२

न शक्यं सहसा राजन् भावं वेत्तुं नृणां भुवि ।

N] अन्तरेणेद्विते नीतैर्(१तं) निपुणं यस्य यादृशम् ॥३५॥ [६०

न वोऽस्य द्रुवतो वाक्यं सं-दिग्धं जातु लक्ष्यते ।

N] प्रसन्नो मुख-वर्णश् च तस्मान् नेहाऽस्ति सं-शयः ॥३६॥ [६१

अ-शङ्कितमतिः स्व-स्यो न शठः प्रति-सर्पति ।

N] न चाऽस्य दुष्ट-व्यापत्तिस् तस्मान् नेहाऽस्ति संशयः ३७' [६२

आकारश् छौद्यमानोऽपि न शक्यो विनि-गृहीतुम् ।

N] वल्लाद् हि वि-वृणोत्य् एवं भावम् अन्तर-गतं नृणाम् ॥३८॥ [६३

देश-कालोप-यन्नानां कार्यं कार्य-विदां नृणाम् ।

१. आ-पृच्छामानोऽपि । फ-पृच्छद्यमानो हि । च-पृच्छमानो
हि । २. प्र म-शक्येत । ३. आ-बुद्धिमान् शव । फ-बुद्धिमानथ ।
रा-बुद्धिमश्च यः । प्र-बुद्धिमांश्च यः । प्रान्ते-बुद्धिमान् शठै ।
४. फ आ-मिथ्या । ५. प्र-स्पृष्टं । ६. च-सुखावह । अ-सुखावहं ॥
७. फ-शक्यः । ८. फ-राजम्भावो । प्र म ल, ल_२-नास्ति । अ-वेत्तुं
मनोभावं । ९. फ-० गितैर्नीतैर् । च-० गितैश्च निपुणं । य रा प्र
ल_१-० गितैर्नीच नि० । म-० गितैर्नीच निपुणः । ल_२-० गितैर्नीच निपुण ।
१०. फ म-पश्यता भृशम् । य रा ल_१-यद्यथादृशम् । प्र-यच्च यादृशम् ।
ल_२-यद्यथादृशम् ॥ ११. फ रा प्र य म ल, ल_२-चास्य । अ-
स्वस्य । १२. व-जात ॥ १३. च म ल, ल_२-दुष्टतापत्ति । रा
॥ व-दुष्टतापत्तिस् । १४. आ-नास्ति । १५. च-आकाराब्जा० । प्र-आकारः
छद्यमानो वै । अ-आकारं छा० । १६. च-गृहि० । १७. प्र य ल, ल_२
विवृणो येप । म-विवृणोत्येव । प्रान्ते-०त्येप ॥ १८. आ-कार्याकार्य० ।

स-फलं भवति क्षिप्तं प्र-योगेनऽति-संयुतम् ॥३९॥ [६४

३१] उद्योग-वन्तं त्वां प्रेक्ष्यै यिथ्या-वृत्तं च रावणम् ।

वालिनं च हतं श्रुत्वा सु-ग्रीवं चाऽभि-पेक्षितम् ॥४०॥

३२] राज्यं मार्यय-मानस्य बुद्धि-पूर्वं प्र-पश्यतः । [६५

३३पू] एतान् अर्थान् पुरस्कृत्य विद्यते ह्य अस्य सं-श्रयः ॥४१॥ [६६पू

शत्रोर् वि-रागाद् यद्यप्यसंमाऽऽप्तो नः परं हितम् ।

[N] न वयं तद् करिष्यामः परस्य स्वं-जनो यथा ॥४२॥ [N

सत्त्वे वले च देशे च दुर्ग-योगे संमुद्-यमे ।

[N] अभि-ज्ञः सर्व-कार्येषु स्व-जैनानां वि-भीषणः ॥ ४३॥ [N

अथवोपधिना प्राऽऽप्तो रावणस्यै मतेन सैः ।

१. फ-नापि संयुतम् । च-नाभिसंयुता । रा प्र व म ल,

ल_२ अ-नाभिसंयुतं ॥ २. रा-उद्यागवन्तं । म-तयोग० । ल_१-

तं उद्योग० । ३. आ-संमेष्य । प्र च रा व म ल_१ ल_२-ममेष्य ।

४. फ-निहत । ५. आ-चानिपेक्षित । च-चानिपोषित । ६. च म-

माणस्य । ७. च-प्रपश्यतः । अ-प्रदश्यतः । ८. ल_१ ल_२-सशयः ।

९. आ-इत ४२-५४ ऊर्ध्वं प्रयोदशश्लोकी नास्ति ॥ १०. फ-तत्रो

रागाद्येषां प्राप्तो नः परो हितम् । च-शत्रुर्विरागात्संप्राप्तो निश्चयं नः पर

हितम् । रा व ल_१-तस्माद्विषमं सदास्मि तुल्यो भवतु राघव । प्र-

तस्माद्विषमं सदास्माभिस्तुल्यो भवति राघव । ल_१ ल_२-शत्रोर्(ल_१-

क्षुर) विरागात्संप्राप्तो नः परं हितम् । परः । अ-तत्रोर्विरागात्संप्राप्ते निश्चय

नः परं हितम् । ११. फ च म ल_१-स्वजने ॥ १२. म ल_१ अ-

दुर्गे योगे । व रा-दुर्गे योग्ये । प्र ल_२-दुर्गं योग्ये । १३. आ-समुद्यते । १४.

फ च रा प्र च म ल_२-०ज्ञ । १५. च-स्वजात्याना । रा-स्वजात्यानो । व

म ल_१-स्वजात्याना । ल_२ अ-स्वजातीना ॥ १६. फ-अर्थेनोधिना ।

च ल_२-अर्थेवोपधिना । रा-अथवा पाधिना । प्र-अथवा वाधिना । म ल_१,

अ-अथवोपाधिना । १७. रा-रावण सविभीषणः । च प्र ल_२-०स्य हिते

रतः । व म ल_१-०स्य विभीषण । अ-०स्य मते चतः । १८. व-४५तम-

श्लोकपूर्वाभिस्त्वं पठितः ॥

[N] येतताम् अ-निशं वीर किं दुष्टोऽपि करिष्यति ॥४४॥ [N

अनेन रावणः क्रुद्धोऽधर्म-युक्तो मम ग्रहे ।^१

[N] तस्मात् साधुम् अहं मन्ये राजन् नै ऐतं वि-भीषणम् ॥४५॥ [N

३३७] यथा-शक्ति मयोक्तं ते^२ राक्षसस्याऽऽर्जवं प्रति ।

त्वं प्र-माणं तु सर्वस्य श्रुत्वा बुद्धि-मतां वरं ॥४६॥ [६६७

३४] अथ रामः प्रसन्नाऽऽत्मा श्रुत्वा वायु-मुतं ततः ।

प्रत्य-अभापत दुर्-धर्मः श्रुतवान् आत्मनि स्थितः ४७ [१८, १

३५] ममाऽपि किञ्चिद् वि-ज्ञानं प्रति भाति वि-भीषणम् ।^३

श्रुतं चेच्छाम्य अहं सर्वैर् भवद्भिः श्रेयसि स्थितैः ॥^४ ४८॥ [२

मित्र-भावेन संप्रोऽऽप्तं नै त्यजेयं वि-भीषणम् ।

१. फ अ-यन्ना नामनिशं । च-यत्तत्तामनिमनिशं । २. फ-युक्तः परिग्रहे । रा-क्रुद्धो धर्मयुक्तो मम । प्र ब-क्रुद्धो धर्मयुक्तो । म-क्रुद्धोऽधर्मयुक्तो मम बुद्ध्या । ल_१-धर्मयुक्तो ममाग्रहे । अ-धर्मयुक्तो मम । ३. च-नास्ति । ४. प्र ल_१-अमुं । ५. रा-राजन्नेन । म-राजत्वेन । ल_१-राजन्नेवं । ६. ब-शक्तो । ७. फ-मयोक्तेषु । च-मयोक्तेन । अ-मयोक्तेति । ८. अ-प्रमाणानां सर्वबुद्धिः । ९. प्र अ-०तां वरः ॥ १०. ब-प्रसन्नात्माश्च । ११. रा-वयुमुतात् । च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-वायुमुतात् । १२. फ-श्रुतवानात्मविस्थितः । च-०वानात्ममविस्थितः ॥ १३. च-ममाऽप्यत्र विवक्षास्ति किञ्चिदिति विभीषणम् । रा ब म ल_१ ल_२-ममाप्यत्र विवक्षास्ति काचित्प्रति विभीषणम् । प्र-ममाप्यत्र विवक्षास्ति कश्चित्प्रति विभीषणम् । अ-ममापि तु विवक्षास्ति काचित्प्रति विभीषणम् । १४. च प्र ब म ल_१ ल_२-श्रोतुमर्हथ तत्सर्वं मम यद् हृदि वर्तते । अ-श्रोतुमर्हसि तत्सर्वं मम यद् हृदि वर्तते ॥ १५. च-संप्राप्त । रा-सम्प्रातः । ब प्र म ल_१ ल_२ अ-०ष्टः । १६. च-न संत्याज्यो नाकथंचन । रा ब प्र म ल_१ ल_२-संत्याज्यो न कथंचन । अ-न त्यजेयं कथंचन ।

- ३६] दोषो यद्यपि तस्मिन् स्यात् तत्सतां प्रति-गर्हितम् ॥ ४९ [३
एवं ज्ञात्वा महोऽऽत्मानम् आर्य-भावे व्यव-स्थितम् ।
३७] आर्नेन्तर्येण संप्राऽऽप्तं वि-शुद्धं ज्ञायताम् इति ॥ ५० ॥ [N
रायवं परम-प्रीतं^१ स्तुवन वायु-मुत्तम् तदा ।
३८] प्रत्य्-अभापत धर्माऽऽत्मा तत्र काल-सदृशं वचः ॥ ५१ ॥ [N
रामस्य च वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवः पुत्रगेश्वरः ।
N] प्रत्य्-अभापत काकुत्स्थं सौहार्देनांऽभि-चोदितः ॥ ५२ ॥ [३५
किम् अत्र चित्रं धर्म-ज्ञ लोक-नाथ मुखाऽऽवहम् ।
३९] यस्त्वम् आर्यं प्र-भाषेयाः सत्त्व-वान् सत्त्व-पथे स्थितः ५३ [३६
यम चाऽप्य् अन्तरात्माऽयं शुद्धं वेत्ति वि-भीषणम् ।

१. च-दोषा यद्यपि विद्यन्ते प्रा.....क्षेत्रद्विगर्हितम् । रा घ-
दोषा यद्यपि दृश्यन्ते न मे क्षेत्रद्विगर्हितम् । प्र ल२-दोषा यद्यपि
विद्यन्ते प्राप्ते क्षेत्रद्विगर्हितम् । ल१-दोषो यद्यपि वर्तते न मे क्षेत्र विग-
र्हितम् । अ-दोषो.....संप्राप्तः सज्जतां परिगर्हितः ॥ २. च रा
प्र व म ल१, ल२-यथात्मानम् । ३. फ-आर्यभावव्य० । च रां प्र
व ल२-आर्यमार्गो व्य० । ४. रा-अनन्तर्ये च । प्र-अनन्तर्येण ।
५. फ ल२-विशुद्धिः क्रियतामिह । रा प्र व-विशुद्धः क्रियतामिह । अ-
विशुद्धिः ज्ञा० । ६. म-आनर्येण तु संप्राप्तं विशुद्धिः क्रियतामिह । ल१-
अनर्येण च संप्राप्तं विशुद्धिः क्रियतामिह ॥ ७. म-०प्रीतः । ८. अ-
रामस्य हि वचः श्रुत्वा सुग्रीवः पुत्रगेश्वरः । ९. अ-काकुत्स्थं प्रहर्षेण प्रचो-
दितः ॥ १०. च न म ल१, ल२-तु ॥ अ-दि । ११. अ-प्रह-
र्षेण प्रचोदितः ॥ १२. रा व अ-आर्यं । १३. रा व-
सत्त्वैवारमपथे । प्र-सत्त्वे वार्यपथे । अ-सत्त्ववान् स० । ल२-सत्त्वे वार्य-
पथि ॥ १४. च-चाप्यत्यरात्मायं शुद्धिं वेत्ति विभीषणम् । रा म ल१-
०यं शुद्धः प्रति विभीषणम् । व-०यं शुद्धं प्रति विभीषणम् । प्र ल२-०यं
शुद्धं वाकि वि० । अ-चाप्यन्तरात्मा वै शुद्धं वेत्ति वि० ।

४०] अनु-मानेन भावेन सत्त्वेन च परीऽऽक्षितम् ॥५४॥ [३७

तस्मात् क्षिप्रं सहाऽस्माभिस् तुल्यो भवतु राघव ।^१

४१] वि-भीषणो महा-प्राज्ञः सखि-त्वं चाऽभ्युपैतु ते ॥५५॥ [३८

चकार तस्याऽथ वचः सु-भाषितं

रामो महाऽऽत्मा पुत्रगाऽधि-पस्य ।

वि-भीषणस्य प्र-णतस्य सं-ग्रहं

[N] प्रति विनिश्चित्य महाऽऽत्मभिः स्थिराम् ५६ [३९

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वानर-सन्त्रो नाम

द्वाववतिसप्तमः सर्गः ॥५२॥

१. फ-सत्त्वेन । २. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-परीक्षितः ॥

३. ल_२-भवति । ४. आ-तस्या क्षिप्रं सहास्माभिस्तुल्यो भवतु राघवः ।

च-तस्मा क्षिप्रं सहास्माभिस्तुल्यैर् भवतु राघवः । अ-तस्मादेव सहा-

स्माभिस्तुल्यो भवति राघव । च रा प्र व म ल, ल_२-प्रभिर्ग्रन्थैरय-

स्याठः द्विः पठितः । ५. आ प्र-ज्ञासितुं, चाम्युपैति नः । च-सखित्वं

चाम्युपैतुं ते । म ल, -ज्ञासितुं चाम्युपैति नः । अ-सखित्वे चाम्युपैतुं ते ।

६. भवः परमधिकः पाठः-फ च प्र म ल, ल_२ अ-

ततः, स सुभीषणो निशम्य हरीश्वरेणाभिहितं नरेश्वरः । फ च प्र व

म ल, ल_२ अ-विभीषणेनाथु चकार स रतिं पवत्रिराजेन यथा

पुरन्दरः । प्र-शत्रुविरोधात्सं प्राप्तो न चायं निश्चयः परः ॥ ७. फ च

रा प्र व म ल, ल_२ अ-नास्ति ॥ ८. फ-इति रा० । अ-

नास्ति । ल_२-इति सु० । ९. अ-विभीषण-री-णो नाम ॥

१. फ-नास्ति । २. च-तद्वदस्मिन्नामपि राघवश्च । म ल, -

तद्वदस्मिन्नामपि राघवोऽयम् । म-तद्वदस्मिन्नामपि नरेश्वरः (तद्वदस्मिन्नामपि

राघवोऽयम्) । ३. पाठोऽयं द्विः पठितः ॥

[व- ९१] = [त्रिनवतितमः सर्गः] = [दा-१८, १९]

उक्त-वाक्येऽयं सु-ग्रीवे तस्मिन् हरि-गणेश्वरे ।^१

१] उवाच राघवः श्रीमान् धर्माऽयं-सहितं वचः ॥१॥ [N

सं दुष्टो वाऽप्य् अ-दुष्टो वां किम् एष रजनी-चरः ।

२] मृक्षम् अप्य् अ-हितं कर्तुं ममै शक्तः पुत्रं-गर्माः ॥२॥ [२२

रावर्ण-भ्रातरं वीरं गृहीतो-धर्मम् आ-स्थितम् ।

६] आ-गतं संचिवैः सार्व संह(ई)भी राक्षसैर् द्रुतम् ॥३॥^३ [N

पृथिव्यां राक्षसान् सर्वान् पिशाचांश्च स-दानवान् ।

१] अंगुल्यग्रेण शक्तोऽहं हन्तुं हरि-गणेश्वर ॥४॥ [२३

श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणम् आ-गतः ।

१. च रा प्र य म ल, ल_२-वाक्ये तु । २. अतः पूर्व-क च रा य म ल, ल_२ अ-रामस्त्वेषां वचः श्रुत्वा शरणागतवत्सलः । पूरयन्निव धोपेया श्लक्ष्णां वचनमनवीत् ॥ ३. च-रामं श्रीमांस्तु । रा य म ल, ल_२-रामः श्रीमांस्तु । ४. आ-सतुष्टो वाय दुष्टो वा । क-दुष्टो वाप्यदुष्टो वा । य ल_२-सुष्टो वाप्यदुष्टो वा । म ल_१-सुदुष्टो वाप्यदुष्टो वा । ५. आ-मामशक्तः । ६. व-गमा । ७. रा-रावर्णं भा० ॥ ८. आ-वीर्यो । ९. च रा प्र ल, ल_२-सर्वदा । प्र म-सर्वदा (सर्वदा) । १०.^३ आ-माश्रिताः । ११. आ-सचिवैः । क-सचिवैः(ः) । १२. आ-महन्तो राक्षसैर्युतं । च-सहैव राक्षसैर्युतम् । रा-मार्त्तं (चतुर्भां) रा० । व-सहिते (चतुर्भां) राक्षसैर् द्रुतम् । प्र म ल, ल_२-सहितं (चतुर्भां) राक्षसैर् युतं, । म-अंगुल्यग्रेण दानवाः । अ-सहसा राक्षसैर् द्रुतम् । १३. च बं ल, ल_२ प्र रा म-श्लोकोऽयं पृथक्कात् परं पठितः ॥ १४. च-पृथिव्या न रा० । व-ग्यां राक्षसां । अ-पृथिव्यां राक्षसां । १५. आ-सचो । अ-चैव । १६. च रा प्र य म ल, ल_२-पिशाचान् । १७. च रा य म ल_१-दानवांस्तथा । प्र ल_२-मानवांस्तथा । १८. रा-अंगुल्याग्रेण । १९. च-सक्तोऽहं ॥

- ४] पूजितश्च यथा-न्यायं स्वैर्भासैश्च चे नि-मंत्रितः ॥५॥ [२४
 स तौवत् प्रत्य-अगृह्णात् (?ह्रीतं) खंगो भार्या-निसूदकम् ।
 ५] कपोतो वानर-श्रेष्ठ किम् उताऽहं वि-भीषणम् ॥६॥ [२५
 ऋपेः कण्वस्य पुत्रेण कंडुना परमर्षिणा ।
 ७] शृणु गार्थाः पुरा गीता धर्मिष्ठोः सत्य-वादिना ॥७॥ [२६
 वद्धाऽञ्जलि-पुटं दीनं याचन्तम् अपराधिनम् ।
 ८] ने' हन्याच्चे'रेण प्राप्तं सतां धर्मम् अनु-स्मरन् ॥८॥ [२७
 आतो वा यदि वा त्रस्तः 'परेषां शरणाऽऽगतैः ।
 ९] अपि प्राऽऽणान् परित्यज्य रक्षि-तर्क्यः कृताऽऽत्मना ९ [२८
 सँ (?यश्) चेद् भयाद् वा मोहाद् वा द्वेषाद् वाऽपि न रंक्षेति ।
 १०] स्वयं शक्त्या यथा-न्यायं तर्मे आहुः पुरुषाऽधर्मम् ॥१०॥ [२९

१. च- प्र रा व म ल, ल_२-अर्चितश्च । २.

फ च-इवैश्च मासैर् । प्र-मुमांशैश्च । ल_२-स्वमासैधानि० ॥ ३.

फ-च तं प्रत्यगृह्णाद् । च प्र म ल, ल_२-तावत्सक्रियां प्राप्तं ।

अ-हि तं परिजग्राह । रा व-तावत्सक्रियां प्राप्तः । ४. अ-हंतार

भार्यया खगः । आ-०र्यानिपूदनं । च-०र्यानिपूदकः । म-०र्यानिपूदकः ।

ल_१-०र्यानिपूदकः । ल_२-खगो भार्यः...निन्दकः । रा-भार्यानिपूदकः । व-

भार्यानि...दकः । प्र-भार्या...निदसृक् । ५ अ-उतावे ॥ ६. च रा

व म ल, ऋषिकश्यपुत्रेण । प्र ल_२-ऋषिकश्यपमित्रेण । ७ फ-कंडुना । व-

कंडुजाः । ८. फ च व ल, ल_२ प्र रा म-गाथा । ९. फ अ च व ल, ल_२ प्र रा म-

धर्मिष्ठा । १०. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र व म ल, ल_२-हन्यमानं रिपुं

दृष्ट्वा रिपुणा शरणागतम् । 'शत्रु' सुविदितं दीनं याचन्तमपराधिनम् ॥

११. च-नास्ति । १२. प्र-हन्यां शरणं । १३. ल_२-०स्मरेत् ॥ १४ रा

प्र व म ल, ल_२-परम्य । १५. आ-शरण गतः । १६. व-०तव्याः ॥

१७. फ-यः स । १८. फ-कामाद्वापि । च-द्वेषाद् वा तन् । प्र रा

व म ल, ल_२-द्वेषाद्वा त । १९. फ-रज्य(इव) ते । २०. फ-शक्तो ।

२१. फ अ-उतावे लोकगर्हितं ॥

वि-नष्टः पश्यतो यस्य रक्षितुः शरणाऽऽगतः ।

११] आ-दाय सु-कृतं तस्मात् सर्वं गच्छत्य् अ-रक्षितः ॥११॥ [१०

एष दोषो महान् अत्र प्र-पन्नानाम् अ-रक्षणे । [३१

१२] अ-स्वर्ग्यश्च चाऽप-यशस्यश्च बल-वीर्य-विनाशनः ॥१२॥ ३२पू

सु-पर्याप्तं वि-सृष्टस्य नाऽर्ध-मेघस्य तत् फलम् ।

N] यत् फलं जातं-संत्रासे रक्षिते शरणाऽऽगते ॥१३॥ [N

करिष्यामि यथाऽर्थं तत् केन्दोर् वचनम् उत्तमम् ।

१३] धर्मिष्ठं च यशस्यं च स्वर्गे चाऽपि महोदयम् ॥१४॥ [१२व

अ-भयं सर्व-भूतेभ्यो ददाम्य् एतद् व्रतं मम ।

१४] सं-ग्रेमे च प्र-पन्नानां तेषांऽस्मीति च वादिनाम् ॥१५॥ [१३

नाऽप्युत्सुर् नि-हन्तव्यो न भीतो न कृतांजलिः ।

N] आ-रुढोऽपि न योऽर्धं तु यश्च भूमौ नि-पातितः ॥१६॥ [N

औ-नयनं हरि-श्रेष्ठं दत्तम् अस्याऽभयं मया ।

१. फ म-पश्यतः तस्य । २. च रा प्र ष म ल, ल२

अ-तस्य ॥ ३. च रा प्र ष म ल, ल२-महाबाहो । ४. आ-

अस्वर्ग्यं । च-अश्वर्ग्यं । ५. च-चोपयशस्यं । रा य-चायशस्याश्च ।

६. ल१--विदांवरः ॥ ७. फ प्र रा ष म ल, ल२-मुपर्याप्तवि० ।

८. फ-नास्व० । ९. फ-तत्र संत्रासे ॥ १०. च-यथायं । ११. फ-

तर्कदोर् । च-तर्कदोर् । १२. च-स्वर्गलोके । रा प्र ष म ल,

ल२-स्वर्गलोके । अ-स्वर्ग लोके ॥ १३. आ-दयामेतद् । रा-देवा-

स्येतद् । अ-दयामेतद् । १४. ल१-संक्रामे । १५. च-सुप्र० ।

अ-वा प्र० । १६. च-न चासीति । रा-न चासीति ।

ष म ल, न यमसीति । प्र-तव चासीति । ल२-अयमसीति ।

१७. आ-यो वदेत् । फ अ-च यो वदेत् । १८. च-ता पुपुस्तुन् ।

रा-नायुपुस्तोः । १९. प्र-योधं । २०. च-यस्तु । प्र म-दत्त ।

२१. फ-आनय त्वं । २२. म-० श्रेष्ठं ।

१५] वि-भीषणो वा सु-ग्रीव यदि वा रावणः स्वयम् ॥१७॥ [३४

रामेणाऽथाऽभये दत्ते सै ततो वानरर्षभैः ।

१६] उव-पपात दिवं दृष्टः सर्वैर अनु-चरैः सह ॥१८॥ [१९, १

सै सम्-एत्यै कँपि-श्रेष्ठः सं-त्रिलर्ष्यं च वि-भीषणम् ।

१७] सांत्वयित्वा च मेधा-वी दर्शयामासे रांघवम् ॥१९॥ [N

१९पू] पादयोः स तु रामस्य नि-पपात वि-भीषणः ।^१

राँत्तसः शरणौऽन्वेपी चतुर्भिः सैचिवैः सह ॥२०॥ [२

२०] तं रामः समुद्वे-थाप्य परि-ध्वज्य वि-भीषणम् ।

उवाच मधुरं वाक्यं सखा मम भवान् इति ॥२१॥ [N

२१] अग्रवीच् च तदौ रंमिं युक्त-वाँक्यं वि-भीषणः ।

धर्म-युक्तं धै पथ्यं च सैंप्रतं संप-हर्षणमे ॥२२॥ [३

१. रा-रावण स्वय ॥ २. च अ-रामेणात्वभये । रा प्र ल, ल२-रामेण स्वभये । च-रामेण तु भये । ३. च-सर्वदा रावणानुजः । प्र रा व म ल, ल२ अ-सर्वथा रावणानुजः । ४. च-सोत्पपात । ५. च रा प्र व म ल, ल२-तदा दृष्टो भक्तैर् ॥ ६. रा-समरेत् । अ-समुत्फुल्लय । ७. अ-हरि । ८. रा-साक्षिष्टः । ९. आ च-दर्शयित्वा च । १०. च-शर्व । ११. अतः परमधिक पाठः—अ-पादयोः पातयामास सुग्रीवः ऋग्वेदः । १२. रा च प्र व म ल, ल२-ततो वीरस्य धर्मात्मा मूर्ध्नि पादौ विभीषणः । १३. च-जगाम राजपुत्रस्य । रा प्र व ॥ ल, ल२-जग्राह राजपुत्रस्य । १४. फ-वाचिवैः । १५. फ-समुत्क्षिप्य । रा प्र व अ-समुत्थाप्य ॥ १६. प्र ल२ अ-ततो । १७. अ-वाक्यं रामं दक्षो । आ प्र ल२-राममुक्तवाक्यं । १८. च रा प्र व म ल, ल२-धर्मार्थयुक्तं । फ-नास्ति । १९. च रा प्र व म ल, ल२-आत्मनश्च गुणोदयम् । फ-संप्रतं सर्वहर्षणम् ॥

२२] अनु-जो रावणस्याऽहं तेन चाऽस्म्य् अव-मानितः ।

भवन्तं सर्व-भूतानां शैरण्यं शैरणं गतः ॥२३॥ [४

२३] परित्यक्ता मया लंका मित्राणि च धनानि च ।

भवद्-गतं च मे^१ राज्यं जीवितं च^२ मुखानि च ॥२४॥ [५

रक्षसानां वधे साह्यं लंकायाश्च प्र-धर्षणे ।

२४] करिष्याम्य^३ अहम् एतत् ते^४ नेष्यामि तव वाहिनीम् ॥२५॥ [२४

स^५ एवम् उक्त्वा नर-देव-पुत्रैश्च

वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ।

बभूव तूष्णीं स तदा महाऽऽत्मा

२५] प्रसादमे^६ इच्छन् नर-देव-पुत्रांश्च ॥२६॥ [N

इत्यार्षे^७ रत्नावणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परिग्रहे

नाम त्रिनवतितमः सर्गः ॥१३॥

१. आ-वेन चास्मि अवमानितः । च-तेन चास्मि वमानितः । रा व म
ल_१ ल_२-तेन चास्मि विमानितः । प्र-लंकायाश्च प्रधर्षणे । २. च-वासपि ।
३. ल_२-शरणागतः । ४. प्र-अत् अस्म्य्-“लंकायाश्च प्रधर्षणे” इति
वाक्यपाठो नास्ति ॥ ५. च रा व म ल_१ ल_२-राज्यं मे । ६. रा
व म ल_१-जीवितानि ॥ ७. फ च रा व ल_१ ल_२ अ-रक्षसां च ।
म-रक्षसां च । ८. म-सायं । ९. आ-प्रधर्षणं ।
१०. फ-करिष्यामि यथाप्राणं । ११. अ-नयिष्याम्यपि वा० । फ-
नेष्यामि हरिवा० ॥ १२. फ च-तमेवमुक्तो । रा-तमेवमुक्ता । आ-
स एवमुक्तो । प्र व म ल_१ ल_२-अ-तमेमुक्त्वा । १३. आ-० पुत्रः ।
१४. व-तूष्णीं । १५. फ-प्रवादम् । प्र-प्रासादम् । १६. व-० पुत्राम् ॥
१७. फ-आर्षे रा० । ल_२-इति सु० । १८. फ-विभीषणानिग्रहे । अ-विभीषण-
गतिग्रहे ॥

[वि-९२]=[चतुर्नवतितमः सर्गः]=[दा-१९]

इति ब्रुवाणं तं रामः परि-ष्वज्य वि-भीषणम् ।

१] उवाच लक्ष्मणं वीरं समुद्राज् जलम् आनय ॥१॥ [२५

२३] अभि-षिचस्व लंकायाम् इमं सौम्यं वि-भीषणम् ।

राजानं राक्षसेद्रत्वे प्र-सन्ने मयि लक्ष्मण ॥ २ ॥ [२६

३] एवम् उक्तस् तु सौमित्रिर्अभ्यै-अपिचद् वि-भीषणम् ।

मध्ये वानर-मुख्यानां राजानं राम-शासनात् ॥ ३ ॥ [२७

४] तं प्रसादं तु रामस्य दृष्ट्वा सैन्धः पुत्रं-गमाः ।

प्र-चुकुशुर् महा-नार्दान् साधु साध्व इति चाऽब्रुवन् ४ [२८

५] अब्रवीत् 'तं हनुमांश् च से चै राजां वनौकसाम् । [२९

कथं सागरंमै अ-क्षोभ्यं तरेमं बहूनाऽऽलयम् ॥५॥ [३० पू

६] उपैयं नाऽधि-र्गच्छामो यथा नद-नदी-पतिम् ।

उद-त्तरामः कुशैलिनः स-सैन्या बहूनाऽऽलयम् ॥६॥

७] एवम् उक्तस् तु धर्म-ज्ञः प्रत्य-उवाच वि-भीषणः । [३१

१. आ फ अ-वीर. । २. च-अनय ॥ ३. फ-

•षिचस्व । ४. प्र ल_१-सौम्य ॥ ५. आ-अक्षोभ्यचद् । फ व ल_२-

अभिषिचद् । ६. च-•सासनात् । रा-शासनात् । ल_२-राम शासनात् ॥

७. फ-सम्यै । रा-सय । ८. आ-प्रचकुर् । च-प्रचुकुश्च । प्र ल_१-

प्रचुकुशुर् । ल_२-प्रचुकुशुर् । फ-प्राचुकुर् । ९. आ अ च व ल_१,

ल_२ प्र रा म-•नार्द ॥ १०. अ-अब्रवीच्च । ११. रा-नास्ति ।

१२. रा-राजव नौ० । व ल_१-राजा सर्व वनौ० । १३. च रा म ल_१-

सागरक्षोभ्यं । १४. आ-तरे । प्र-तरेयं । १५. फ-रूपालय ॥ १६.

रा प्र ल_१ ल_२-उपायेनाधिगच्छामो । १७. व-उत्तरेम शिवेनेम स० । १८.

आ फ च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १९. फ अ-सर्वशः ।

- समुद्रं शरणं राजन् गन्तुम् अर्हति राघवः ॥ ७ ॥ [३२
 ८] खानितः सगरेणोऽयम् अ-प्रमेयो महोदधिः ।
 ९५] कर्तुम् अर्हति रामस्य ज्ञाति-कार्यं महाऽऽत्मनः ॥ ८ ॥ [३३
 सगरस् तु हि रामस्य श्रूयते प्र-पितामहः ।
 १०] तस्य पुत्रः समुद्रोऽयं ज्ञाति-कार्यं करिष्यति ॥ ९ ॥ [४
 एतद् वि-भीषणेनोक्तं राक्षसेन विपश्चिता । [३४
 ११] प्रकृत्या धर्म-शीलस्य राघवस्याऽप्यु-अरोचंत ॥ १० ॥ [३५
 स लक्ष्मणं महा-तेजोः सु-ग्रीवं च हरि-प्रभुम् ।
 १२] सर्व-क्रियाऽर्थं क्रिया-दत्तः स्मित-पूर्वम् उवाच हं ॥ ११ ॥ [३६
 वि-भीषणस्य मन्त्रोऽयं मम लक्ष्मणं रोचते ।
 १३] ब्रूहि त्वम् अपि सु-ग्रीव तवाऽपि यदि रोचते ॥ १२ ॥ [३७
 सु-ग्रीवः पण्डितो नित्यं भवान् मन्त्र-विचक्षणः ।
 १४] उभयोः संप्र-धार्याऽर्थं रोचते यत् तद् उच्यताम् ॥ १३ ॥ [३८

१. च-समुद्रशरणं । म-समुद्र शरणं । २. प्र म ल, ल_२-
 राजा । ३. आ-उत्तुमर्हसि रा० । क-गन्तुमिच्छसि राघव । अ च-
 गन्तुमर्हसि रा० ॥ ४. रा घ-नास्ति ॥ ५. च-सागरेणोदधम् । ६. आ
 रा प्र घ ल, अ-ज्ञातिधर्म ॥ ७. क-सागरः स तु । रा प्र घ म
 ल, अ-सगरश्चापि । ल_२-सागरश्चापि । प्र-सागरस्तु हि । ८. प्र-
 समुद्रस्य ॥ ९. प्र-०णे नोक्तो । १०. क-०स्याप्यरोचत । म ल,
 राघवस्यान्यरोचत । ल_२ अ-राघवस्य प्वरोचत ॥ ११. क-०वाहुः ।
 १२. म-नास्ति । १३. ल_२-हरि प्रभु । १४. आ-स क्रियार्थं ।
 १५. क-अमापत ॥ १६. च-विभीषणोऽस्य । १७. प्र-स सलक्ष्मण ।
 च-मम लक्ष्म.....रोचते । १८. आ-उवाच ॥ १९. अ प्र ल_२-
 नास्ति । २०. आ-सुग्रीव । २१. आ च रा व म ल, ल_२ अ-पण्डितोऽयम् ।
 प्र-पण्डितोऽयम् । २२. प्र-स्म यद् ॥

एवम् उक्तौ तु रामेण तदा सु-ग्रीव-लक्ष्मणौ ।

१५] समुदाचार-मयुक्तम् इदं वचनम् ऊचतुः ॥१४॥ [४०

किम् अयं नौ नर-व्याघ्र नैतद् रोचिष्यते वचः ।

१८] वि-भीषणोक्तं हृद्यं च युक्तं चैव विशेष-तः ॥ १५ ॥ [४१

अ-वैद्ध्वा सागरे सेतुं घोरेऽस्मिन् वरुणाऽऽलये ।

१६] लंका नाऽऽसादितुं शक्या सेंद्रैर् अपि मुराऽमुरैः १६ [४२

वि-भीषणस्य शूरस्य यथा-वैत क्रियतां वचः ।

१७] अलं कालाऽस्य कृत्वा सागरोऽयं नि-युज्यताम् १७ [४३

एतच्च छुत्वा शुभं वाक्यं विभीषणं-समीरितम् ।

N] सं-विवेश ततो वीरो रम्ये सागर-रोधसि ॥ १८ ॥ [४४

सागरं द्रष्टुम् ईच्छामि रूपिणं त्वं सरित्-पतिम् ।

N] कर्तुम् अर्हसि मे सांशं भव 'त्वं शरणं मम ॥ १९ ॥ [N

एवम् उक्त्वा कुंशाऽऽस्तीर्णे तीरे नद-नदी-पतेः ।

१९] सं-विवेश तदा रामो वेद्याम् इव हुताऽग्नेः ॥ २० ॥ [४४

परेण हर्षेण तदा नरेश्वरः

परेण वीर्येण च शत्रु-तापनः ।

१. फ-उचौ य ॥ २. फ-रोचयते । च-रोचिष्यते । ३. आ-कथ्यं ॥

४. ल_१-अवद्धा । ५. रा-लंकासादितुं । प्र-लंका नासादितुं । ल_२-

लंका नामादिता ॥ ६. आ-विभीषस्य । ७. आ-यथा च । व-यथा वः ।

८. आ-काला-यं । च-सागरे । रा-कार्यात्यये । प्र व ल_२-

कार्यात्यये ॥ ९. फ-ततो । १०. च-विभीषणस्य सः । ११. च-

संवितेता । १२. रा व-वीर । ल_२-वीरै । १३. फ-रामः । च-रम्यसाः ।

ल_२-रम्यै ॥ १४. च-सागरः द्रष्टुमि-रूपि- ॥ १५. आ-सरितां पति ।

१६. फ-साध्यं भवांश्च ॥ १७. प्र-कुशास्तीर्णे । १८. फ-ततो । १९. प्र-

हुतासनः ।

२०] कृत्वा मतिं सागर-दर्शने तदा

वभूव तूष्णीं नि-यतः स पार्थिवः ॥२१॥ [N

इत्यार्षे रामार्येणे सुन्दर-काण्डे विभीषणाऽभिषेके नाम

चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ १४ ॥

१. फ-वभू-। २. फ-आर्ये । ३. अ-नास्ति । ४. ल_२-नास्ति ।

५. ल_२ अ-विभीषणमापणं ।

[वं-१३]= [पंचनवतितमः सर्गः] =[दा-२१]

तस्य रामस्य सुप्तस्य कुशाऽऽस्तीर्णे मही-तले ।

१] नि-यतस्याऽय-मत्तस्य निशास् तिस्रोऽति-चक्रमुः १॥ [१०

न हि दर्शयते रूपं तदा रामं महाऽर्ण-वः ।

२] प्र-यतेनाऽपि रामेण ययाऽर्थं प्रति-पूजितः । [१२

N] न सर्व-था वि-कारं स भजते निरप-त्रपः ॥२॥ [N

ततः क्रुद्धो महा-बाहू रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।

३] समीपे लक्ष्मणं धीरं स-रोपौ वाक्यम् अव्रवीत् ॥३॥ [१३

पश्य तावद् अन-आर्यत्वं पूज्य-मानस्य लक्ष्मण ।

४] अव-लेपं समुद्रस्य न दर्शयति येन स्वयम् ॥ ४ ॥ [१४

प्र-शर्मश् चै लोमा वैर्वै मोर्दिवं प्रिय-वादिता ।

५] अ-सामर्थ्यफला ह्येते निर्-गुणेषु सैदा गुणाः ॥५॥ [१५

आत्म-प्रशंसा-निरतं धृष्टं वाऽप्रियं-वादिनम् ।

१. रा-सु (प्रा) तस्य । २. अ-कुशातीर्णे । ३. क-तित्रोपच० ।

च-तित्रोस्ति च० । रा-तित्रो प्रच० । प्र-तित्रोतिचक्रमुः ॥ ४. रा-

दर्शयती । ५. आ-रामे । ६. आ-यथार्थः । अ च रा प्र व म ल, ल२-ययार्ह ।

७-आ-०थाधिकार । म-०था प्रसादं (विकारं) । ८. आ-निरपन्नः ॥

९. च-०बाहु । १०. च प्र म ल, ल२ अ-सरोपं ॥ ११. च-

०लोपं । १२. आ-य स्व० ॥ १३. क-प्रशामश्च । म-प्रशम (सच) च ।

१४. व-प्रभावश्च । १५. च-साद्वै । प्र-प्रादितं । १६. आ-मता-

मर्थ्य फला । क-असामर्थ्यफलं । च व म ल, ल२ अ-असामर्थ्यं फलन्त्येते ।

रा-असामर्थ्यं फलन्त्येते । प्र-असामर्थ्यं फलन्त्येते । १७. क च रा प्र व

म ल, ल२ अ-कुतो । १८. च-०प्रसंगानिरतं । व-०प्रशंसानिरता । १९.

ल२-ष्टं । २०. क-चाप्रिय० । च-वा परिवादिनं । रा-च परिनादिनं ।

प्र व म ल, ल२ अ-च परिवा० ।

- ६] सर्वत्रोत्प्रेष्ट-दण्डं च लोकः सर्व-कुरुते नरम् ॥ ६ ॥ [१६
न साम्ना शक्यते कीर्तिर न साम्ना शक्यते यशः ।
७] प्रोऽऽप्तुं लक्ष्मण लोकेऽस्मिन् जयो वो रणै-मूर्द्धनि ७ ॥ [१७
क्षमया च समा-युक्तं मांश्च अयं वह्नाऽऽलयः ।
८] अ-समर्थं वि-जानीते धिक् क्षमाप्र ईदृशे' जने ॥ ८ ॥ [२१
९] चापम् आ-नय सौमित्रे शैरांश्च चोऽशी-विषोपमान् । [२४
N] क्रूरस्योद्धत-दण्डस्य लोकोऽयम् अनु-वर्तते' । [N
९] अद्योऽक्षोभ्यम् अपि क्रुद्धः क्षोभोऽपिप्यामि सागरम् ९ [२४
वेला-संस्पर्श-मर्यादं सहस्रोर्मि-संभाऽऽकुलम् ।
१०] निर्-मर्यादं करिष्यामि सायकैः पश्य लक्ष्मण ॥ १० ॥ [२६
अद्य मद्-वार्ण-निभिन्नैर् मकरैर् मकराऽऽनृत्यं मे । १०

१. आ-सर्वत्रोत्प्रेष्टः । २. आ-लोकं न कुरुते । अ-लोकः
स कुरुते ॥ ३. प्र-क्रियते । ४. प्र अ-शक्तं । ५. क-वा रणमूर्द्धनि ॥
६. क-तु । ७. रा प्र अ-ममार्थं । ८. आ क म ल, ल, अ-अगमार्थं ।
अ-असंतापं । ९. ल, अ-विजानीदि । १०. आ अ-विजमानोऽक्षो । अ-विज
क्षमा चेदृशे । ११. अतः परमधिकः पापः—म-मनः प्रकुपितः प्राप्त्वा अतुल्यं
दिवसेऽर्जुनं । भुजंगमसमः कोपम् हुनिरीक्ष्यमां मृगां ॥ सायकैः
अहीवासः सौमित्रे निघ्नगापतिः । नार्य विप्रदः शम्भोर्मयो दानवैरननम् ॥
१२. आ क-दाराश्रामी । अ-दाराश्रामे वि० । अ-
दाराश्रामी । १३. प्र-क्रूरस्योद्धतः । १४. आ-मात्रि । १५. अ-
पावदक्षोभ्यमाश्रम्य मधोऽपिप्यामि । अ-अक्षोभ्यमाश्रम्य मधोः । अ-
म ल, ल, अ-अथ क्षोभ्यमाश्रम्य मधोः । अ-अथ क्षोभ्यमाश्रम्य मधोः । १६.
आ-वेला यस्य मर्यादा । अ-वेला संश्रमः । अ-वेला संश्रमः ।
प्र म ल, ल, अ-वेला संश्रमः । १७. अ-मर्यादं करिष्यामि । अ-
क-महान् । १८. अ-अद्य । १९. अ-अद्य ।

- ११] निरुद्ध-तोयं सौमित्रे पुव-मानैर् वि-लोक्य ॥ ११ ॥ [१८
भोगिनां पश्य नागानां मया छिन्नानि लक्ष्मण ।
१२] महा-कायानि गात्राणि पुव-मानानि सर्गरे ॥ १२ ॥ [१९
सशख-शुक्तिका-जालं समीन-मकरं शरैः ।
१३] अहं क्रोधेन महता समुद्रं परि-वर्त्तये ॥ १३ ॥ [२०
सं स-क्रोधोऽथ तदं दिव्यं लक्ष्मणाद् धनुर् उव-तमम् ।
१४] जग्राह सायकान् घोरान् ब्रह्म-दण्डान् इवोद्यताम् १४ [N
१६पू] सं वि-नाम्ये धनुर् घोरं कंपयंस् तरसा तलम् । [२८
ततो वाण-धनुष्पाणिः क्रोध-विस्फुरितेक्षणः ।
१५] धभूव रार्षम् तेजस्वी युगाऽन्ताऽग्निर इव ज्वलन् १५ [२७
N] सं-रोपः शब्दम् ओ-रेभे दग्धुं व्यव-सितः किल । [N
१६उ] मुमोच नि-शिताम् वाणां वज्राणीऽव शत-क्रतुः १६ [२८
ते ज्वलन्तो महा-वाणाम् तेजसा पावकोपमाः ।

१. प्र-० तोयैः । २. आ फ ब म ल, -० मानो । च-० मानैर् । ३. आ-
विलोक्य । च-विलोक्या । ४. ल, अ-नास्ति ॥ ५. रा-नामाना । ६. फ-
० भोगाणि । ब-० कायाणि । च-प्रहायानि । ७. फ-नास्ति । ८. ब-
हवमाना निशाचरे ॥ ९. आ-सद्वत्शुक्तिका । फ ब-सशखशुक्तिका ।
१०. रा घ-शरैः ॥ ११. च प्र ब म ल, ल, अ-म संकुद्रोद्यताम् । आ-
स संकुद्रोऽनयद् । १२. आ-लक्ष्मणो धनुम् । १३. आ-सायकं चोप्रां
फ-सायकान् घोरान् । च म ल, -सायकान् घोरा । ब-सायकं घोरा । १४
फ-० दण्डानि चोद्यताम् । रा ल, ब-० दण्डान् इवोद्यताम् ॥ १५. आ-स विनाश
रा ब-विनाशयथ । ल, -सविनाशय स घ । १६. फ-कम्पयंस्तच्छरैर्जलम्
च-कंपयंतु रसातलम् । रा ब प्र म ल, ल, अ-कंपयंश्च रसातलम्
१७. च-० विस्फुरितेक्षणः । १८. रा-राम ॥ १९. फ-सरोपं महदारेभे
च-सु...कर्तुं समारेभे । रा प्र ब म ल, ल, अ-शुष्कं कर्तुं समारेभे
२०. ब-निशितां वाणां । २१. फ-वज्रीव च । रा ब-वज्रानीव ।
२२. ल, अ-ज्वलन्ति ।

१७] विविशुस् तत् समुद्रस्य सलिलं त्रस्तं-पन्नगम् ॥१७॥ [२९

ततो वेगः समुद्रस्य स-नैक-मकरो महान् ।

१८] सँ वभूव महा-घोरैः स-मारुतैरवस् तदा ॥ १८ ॥ [३०

महोर्मि-जालाँऽवततो नाना-सत्त्व-समाकुलः ।

२०] सधूम-परिवृत्तोर्मिः सं-चंचाल महोदधिः ॥ १९ ॥ [३१

व्यथिताः पन्नगाश्चाँऽऽसन्नदीप्ताऽऽस्या दीप्त-लोचनाः ।

२१] दानवाश् च महा-घोराः पाताल-तल-वासिनः ॥२०॥ [३२

N] स्थिताः प्राँऽजलयः सर्वे वेपमाना भयाऽर्हिताः । [N

ऊर्मयः सिन्धु-राजस्य तिमि-नक्र-क्षपाँऽऽकुलाः ।

२२] विन्ध्य-मन्दर-संकाशैः समुद्र-पेतुः सहस्र-शः ॥२१॥ [३३

N] स मारुतोर्द्धूत-तरंग-माली

संभ्रान्त-दैत्योरग-भीन-संघः ।

सधूम-फेनश् च स-विस्फुलिंगः

N] सं-त्तापिताँऽबुर् व्य-अँनदत् समुद्रः ॥२२॥ [N

इँधारेँ राँमायणे मुन्दर-काँण्डे समुद्रै-ओमणो नाम पंचतवतितमः सर्गः ॥१५॥

१. रा-पन्नस्त ॥ २. रा-वेग । ३. आ-नक्रमकरो । ४. राम्र अ व म ल_१ ल_२-संवभूव । ५. रा-०घोर । ६. आ-समातुवरवं ॥ ७. आ-०ज्वालावततो । अ-०ज्वालावनतो । प्र-०ज्वालाविततो । ल_१-ज्वालावन्तो..... । ८. अ म-कुलाः ॥ ९. प्र-०वृत्तः सम । १०. अ रा व म ल_१ ल_२ अ-स चचाल ॥ ११. रा-व्यथिताः । ल_२ अ-पृथिव्याः । १२. अ रा-च सन् । व-चासं ॥ १३. आ-भयार्हिता । १४. आ-नक्रमपाकुलाः । अ-नक्रमसमाकुलाः । १५. अ-०संकाशः ॥ १६. अ-मारुतोवृत० । १७. अ-सपातदैत्योरगभीनसंघाः । ल_२ अ-संभ्रांतमनिरग-दैत्यसंघः । प्र-संभ्रान्तदैत्य.....संघः । १८. आ ल_१ व-फेनः शरवि० । प्र ल_२ अ-लेसः शरविस्फुलिंगः । १९. अ-व्यनदत् ॥ २०. अ-आपैः । २१. ल_२ अ-नास्ति । २२. रा-मुन्दरका..... । २३. अ रा व म ल_१-०क्षोभनं । प्र ल_२ अ-०क्षोभवर्णनं ॥

[व-९४]= [पणवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

तस्मिन् वि-कृष्टे स-शरे राघवेण शराऽऽसने ।^१

N] रोदसी विव्यथाते च पर्वताश् च चकम्पिरे ॥१॥ [६

तमश् च लोकैश् ओ-वत्रे दिशश् च न चर्कांसिरे ।

N] प्रति-चुक्षुभिरे चाँऽऽशु सरितश् च सरांसि च ॥२॥ [७

तिर्यक् च सह नैसत्रैश् चेरतुश् चन्द्र-भास्करो । [८पृ

N] तमसा चैः परि-च्छन्नावं उभौ न रेजतुंसे तदा ॥३॥ [N

भास्कराँऽशुभिर् आ-दीप्तं तमसा चाऽभिसं-वृत्तम् । [८उ

N] न चकाशे चै तद् अह उल्का-शत-विदीपितम् ॥४॥

अन्तरिक्षाँश्चै निर्-घोताः सं-जर्गमुर् अतुल-स्वनाः । [९

N] मोऽस्फुरंश् चोऽपि परुषां दिवि मारुत-बह्वयः ॥^{११}५॥ [१०

१. व-विनष्टे । २. व-राघवेन । ३. फ-इतः पूर्वं एष पाठः पठ्यते-
अथश्च कृतवायौधैर्विद्युता रुद्रमम्बुधिम् । मत्वा दाशरथी रामः
संदधेऽस्त्रं विभावसोः ॥ ४. च-रोदसी । ५. व रा म प्र ल, ल_२-
छोकानावत्रे । ६. फ अ व रा म प्र ल, ल_२- चकांसिरे । ७.
आ-वाशु । प्र-वाशु । म-वायुः । ८. ल_२ प्र-नास्ति । ९. अ ल_२-प्रहन० ।
१०. व रा म ल, -शशि० । ११. आ-तु । च-तु । १२. फ-
छमौ न नमसि चकासतुः । रा-छिन्नौ नोभौ तौ रे० । म व
ल, -छिन्नौ नोभौ तौ रे० । प्र-छिन्नौ नोभौ तौ । च-छन्ना उभौ तौ
रे० । अ-छिन्नौ न तौ रे० । ल_२-छिन्नौ न तौ तौ रे० ।
१३. रा-राँऽशुभिर् । १४. आ-चामिमवृत्तम् । १५. आ-तु त० ।
च-उदा सर्वम् । रा प्र म अ ल, ल_२-वियत्सर्वम् । १६. आ च-
रिक्षाश्च । १७. च-निर्घाताः । १८. च व म प्र अ ल, ल_२-
खं जग्मुर् । १९. फ म-प्रस्फु० । च-प्रस्फुरंश्चपि । व प्र म
ल, ल_२ अ-रंभापि हि । २०. व ल, -रुषा । प्र अ ल_२-विशः ।
२१. रा-नास्ति ॥

वभञ्ज च तस्मै वायुः सै-मूलान् उद-ववर्ह च ।

N] आ-भुप्रानि च शैलानां शिखराणि नभस्-चता ॥६॥ [११.

दिवि ये च महा-भृताः सं-हता भीषण-स्वनाः । [१२पू

N] संप्र-विर्व्यधिरे ते च न च चस्कंदिरे भंयात् ॥७॥ [१४

दर्यानि चैव भूतानि न चुक्रेजुः शनैर् अपि । १३

N] अ-दृश्यानि च भूतानि प्र-जग्मुः सं-भ्रमं महत् ॥८॥ [१३

सह-भूतः स-तोयैश्च स-नागाश्च स-दानवः ।

N] संहसा दुंदुबे वेगाद् भीम-वेगो महोदधिः ॥९॥ [१५

तान् उत्पातान् अ-चिन्त्यैव कुपितो रायवोऽब्रवीत् । [N

N] अद्य त्वां शोषयिष्यामि स-पातालं महाऽर्णव ॥१०॥ [१६

N] पन्नगाऽसुर-बौसांश्च वि-धमिष्यामि ते शरैः । [N

शर-निर्दग्ध-कायस्य परि-शुष्कस्य सागरः ।

N] तव देशेषु सर्वेषु पाण्डुर उद-थास्पृते महान् ॥११॥ [२

१. आ-व तनून् । २. च-०छानुदववर्हः । १ व रा-०छा-
ननुपाटयन् । प्र-०छानुत्पाटयन् । म-०छानुदपाटयत् । अ ल२-०छा-
नुदपाटयत् । ३. आ अ-भायुर्लीनि । फ-भायुर्लीनि । ल२-अभुप्रानि । ४.
च-शैलातो । ५. आ-सिखा० । ६. फ-प्रचरस्तदा । ल२ अ-नभस्वतः ।
म-नभस्वता । ७. आ-भीषणः स्वना । ८. फ-प्रविश्य व्यधिरे ।
९. आ-च प्रस्कंदिरे । अ रा ल२-प्रचस्कंदिरे । १०. आ-भयान् । ११. च ल२
अ-चक्रुः । १२. आ रा व-नास्ति । १३. फ व-दृश्यानि । १४. व-चैव । १५.
अ रा ल२ य प्र म ल२-जग्मुर्वे ॥ १६. आ-०भृताः । फ-भूतैः । रा-०भूतं ।
म-०भूतश्च । १७. आ-स तेजाश्च । म-तोयश्च । १८. आ-सनागाश्च ।
फ-सनागा । १९. आ व ल२-सदानवाः । २०. आ-सहसा दुंदुबे । २१. आ-
तानुद्वता० । फ-तानुभ्या० । २२. फ-संचिन्त्यैव । आ च-०नुचिन्त्यैव । रा व-
नास्ति । २३. रा-कुपित । २४. च-महाण्वे । रा-महाण्वम् ॥ २५. रा
च व प्र म अ ल२, ल२-०रनागांश्च । २६. च-सागरा । २७. फ-देशेष्व-
देशेषु । २८. व रा म प्र अ ल२, ल२-रेणुर् । २९. प्र ल२ अ-
दृथाप्यते ॥

ममे कार्मुक-निर्मुक्तैः शरैर् नूनं महोदधे ।

N] अद्य त्वां सं-तरिष्यन्ति पद्भिर् एव ध्रुवं-गमाः ॥१२॥ [३

ममे त्वं न वि-जानीषे पौरुषं वि-क्रमं बलम् ।

N] दानवाऽऽलय-संत्रासं तस्मान् मे नाऽव-गच्छसि ॥१३॥ [४

ततः समीपे रामस्य वि-धूयोर्मिः सहस्र-शः ।

स्वैयं मध्यात् समुत्-पत्य सागरः परमं वपुः । [१७

२] पञ्च-गैः सह दीप्ताऽऽस्यैर् धारयन् सम-अदृश्यन्त ॥१४॥ [१८पृ

ताम्र-पीताऽसितैः श्वेतैः सप्ताऽऽस्यैः सप्त-मूर्द्धभिः ।

N] अग्नि-जिह्वैर् महो-नागैर् अनु-बद्धः समन्त-तः ॥१५॥ [N

दिव्य-पुष्प-मयीं चित्रां शिरसा धारयन् स्रजम् । [१९उ

N] जात-रूप-मयीं चैव तपनीय-विभूषिताम् ॥१६॥

आत्म-जैर् अपि रत्नौघैर् भूषितो भूषणोत्तमैः । [२०

१. फ-मत्कार्मुकविनिर्मुक्तैः । ब-स स कार्मु० । २. फ रा च प्र ब म
अ ल, ल_२-शुष्कं । ३. ब अ ल_२-महोदधेः । ४. रा-सन्तरिष्यन्ति ।
५. च-न मे त्वं च । रा ब म प्र ल, ल_२ अ-न च मे त्वं । ६. फ-जानीषे ।
रा-विजानीषे । ७. फ-पयोषे पौरुषं । ८. रा-नाद्य
गच्छति । ब-नाधिगच्छति । प्र-नाधिगच्छसि ॥ ९. आ च ब ल, ल_२ रा म-
समीपं । १०. आ-विधूयोमान् स० । च-विधूयोर्मिस० । रा-विधू-
योर्मीः स० । म ब ल, ल_२-विधूयोर्मिन् स० । ११. रा
ब म प्र अ ल, ल_२-जलमध्यात् । १२. प्र-पुष्पागैः । १३. आ-
दीप्तास्यैः परिवार्यै । रा ब ल, ल_२-स्यैर् वारयन् । १४. आ-समेततः ।
१५. प्र-ताम्रमेतामितैः । १६. च-नास्ति । रा-चैतैः । १७. रा-सप्ता-
स्यै । १८. आ-माहा० । १९. च-०मयां । २०. आ-धारयत् ।
२१. फ च-०विभूषितः । ब रा म प्र अ ल, ल_२-०विभूषणः ।
२२. फ-०जैत्रापि । २३. रा-रत्नौघैः । २४. ल_१-रूपतो ।
२५. रा- भूषणोत्तमै ।

N] घातुभिर् मण्डितः शैलो वि-विधैर् हिम-वान् इव ॥१७॥ [२१पू

स्निग्ध-वैडूर्य-संकाशो महाऽभ्रै-शिखरोपमः । [१८उ

२] रक्त-मालयाऽम्बर-धरः पद्म-पत्र-निभेक्षणः ॥१८॥ [१९पू

महा-नदीभिर् बह्वीभिर् नाना-रूपाभिर् ईश्वरः ।

N] गङ्गा-सिन्धु-पद्मानाभिः पुरैः पश्चात् सर्पा-वृतः ॥१९॥ [२३

४पू] स रामम् उपसं-गम्य पूर्वम् आ-मंज्यं वीर्य-वान् ।

N] मध्ये वानर-कोटीनां कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥२०॥ [N

३उ] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं दिशः सं-पूरयन् इव । [२४उ

N] भो भो राम महा-बाहो रघुवंश-विवर्धन ॥२१॥

शृणु मे वचनं सौम्य मां कुंभस् त्वं रघूऽत्तम ।

N] इत्य-आहं रामं मधु-रं सर्वं सं-स्मारयन् इव ॥^{१०}२२॥ [N

पृथिवी वायुर् आकाशम् आपो ज्योतिश् च पञ्चमम् ।

५] स्व-भावे सौम्य तिष्ठन्ति शाश्वतं मार्गम् आ-स्थिताः । [२५

६पू] तत् सर्व-भावो ममाऽप्य एष यद् अ-गांधीऽहम् अ-न्ययः २३ [२६पू

१. रा घ-० भिमण्डितः । २. व फ-० वैदूर्यं । ३. फ-
महाद्विशिपरोपमः । ४. फ-प्रवाहाभिः । ५. रा-पुरा । ६.
फ-समन्वितः । ७. आ-पूर्वमाम...वी० । ८. आ-प्रसृतं । फ च-प्रसृतो ।
९. फ च म प्र रा व ल_१ ल_२ अ-भूत्वा । १०. फ-संकुद्रोप ।
रा-भा क्रुद्धत्वं । आ-भा क्रुद्धत्वे । ११. रा-इहाह । १२. रा-सर्वे ।
प्र-सर्व० । १३. फ-वास्ते ॥ १४. फ-ज्योतिर् । १५. फ-वायु-
तिविप्रभो । १६. च-ना स्वभावो । रा व ल_२-न स्वभावो ।
रा-सा स्वभावो । १७. फ व च-अगाधो यदभ्ययः । प्र ल_२ अ-
०दमीश्वरः ।

त्वया संस्थापितो देव विष्णुस् त्वं हि सनातनः ।

आत्मानं स्मर देवेशाऽऽत्म-वृत्तं तत् पुरातनम् ।

[N] कारणेनोऽसि देवानां प्र-विष्टो मानुषीं तनुम् ॥२४॥ [N

[N] अवश्यं तु मया साह्यं कर्त्तव्यं देवानां वरं । ॥ [N

६७] वि-कारस् तु भवेद् गांध एवं ते ३ प्र-वदाम्य् अहम् २५ [२६७
१२५] न लोभान्न च वै ४ कामान्न भयात् पार्थिवाऽऽत्मज ।

गाधोऽहं त्रिषु लोकेषु भवेयं कस्य-चित् क्वचित् । [२७

[N] ऐतन् मयोक्तं तेत्वं पुनर् वक्ष्यामि तच्च शृणु ॥२६॥ [N

७५] सगरो नाम पूर्वस् ते मम कर्ता महा-द्युते । १८

[N] अवश्यं तु मेया साह्यं कर्त्तव्यं तेन तेऽनघ ॥२७॥ [N

संभयेयं जलं राम पद्मेयां चैवं तेषां गतिम् ।

८] गच्छेरंस् तेन हरयो न तु स्तंभो भविष्यति ॥२८॥ [N

१. प्र च रा अ म ल, ल_२-संस्थापिता । व-संस्थाप्यते । २-प्र च
य रा ल, ल_२ अ-देवा । ३. च रा व प्र म अ ल, ल_२-देवेश यद्वृत्तं ।
४. च रा य ल, ल_२-पुरातने । प्र अ ल_२-पुरातनः । ५. ल_२-कारणेनान्य-
दे० । ६. प्र-प्रविष्टुः । ७. फ-नास्ति ॥ ८. प्र-जवाक्यं । ९. आ-कर्तुं ।
१०. य च म अ, ल_२-देवताकृते । ११. फ रा-नास्ति ॥ १२. आ-
भवेदथ । च अ-भवेत्गाधे । १३. आ फ-पुत्रे । १४. आ-वा ।
१५. आ-भवेहं । १६. च प्र य म अ ल, ल_२-युवं । १७. च य म
म ल, ल_२ अ-तत्त्वं तु उ० । १८. रा-नास्ति । १९. य-हि । २०.
फ-पादं मे क० । च प्र अ ल_२-मया कार्यं । २१. आ-ददाम्येवम् । म य
रा य प्र ल, ल_२ अ-पक्षां चैव । म-पक्षां तेऽहं । २२. च य रा प्र अ
ल, ल_२-यया । आ-भयाग० । २३. फ-गच्छेरंस् ये । रा-गच्छेरंस्तेन । प्र-
गच्छेरंस् तेन । म ल, ल_२-गच्छेरंस्तेन । २४. फ-स्त्वस्य ॥

आश्चर्यं हि महल्लोके समुद्रे स्थल-दर्शनम् ।

९] तर्तुं तु मे परि-हर्चयन् शृणु राम यथाऽर्थ-तः ॥२९॥ [N

अन्येऽपि बल-चन्तो मां दण्डमर्हं उद्-यम्य राघवं ।

१०] गत्स्-अर्थम् इह मार्गं च दापयिष्यन्ति तेजसा ॥३०॥ [N

वि-धास्ये राम मार्गं ते वि-पहिष्ये च मारुतम् ।

N] ग्राह्यं न वि-चरिष्यन्ति यावत् सेना तरिष्यति ॥३१॥ [२८पृ

वृण-काष्ठ-लता-गुल्मैः पुंनान् औ-स्तीर्य सर्व-तः ।

N] तरन्तु हरयो रामं न तेषां मृत्यु-तो भयम् ॥३२॥ [N

उत्तरेणाऽवका-शोऽस्ति कश्चित् पुष्प-वर्धो मम ।

N] तिमि-कूलेऽति ख्यातो लोके ख्यातो यथा भवान् ॥३३॥ [३१

उग्र-दर्शन-कर्माणो वसन्ते तत्र दृश्यवः ।

N] औभीर-प्रमुखाः पापाः पिबन्तः सलिलं मम ॥३४॥ [३२

तैश्च च सं-स्पर्शनं रामे न सहे पार्प-कर्मभिः ।

N] अ-मोघः क्रियतां राम तत्राऽयं ते शरोत्तमः ॥३५॥ [३३

१. म-अनर्थ । २. व म ल, -महात् । ३. प्र-बुद्धं । ४. आ-
तत्र ते । ५. रा च प्र म अ ल, ल, -तच्च मे । ६. रा-अन्ये च ।
७. अ-अन्योभ्य । ८. फ-दण्डमुद्य । ल, -दारुमुद्यम्य । ९. ल, -शक्तिः ।
१०. प्र-इमं । ल, -इव । ११. आ-मार्गं । १२. प्र-भास्ति । १३. आ-
विसहिष्ये । १४. रा-विहिष्ये । १५. फ अ-प्रहा । १६. आ-प्लवम् । व रा ल,
अ-प्लवन । १७. च-आस्तीर्य । १८. व म रा ल, -सर्वतः । १९. च
ल, -नाम । २०. आ-उत्तरेण विक्का० । फ-उत्तरेण वका० । २१. व रा प्र
म ल, ल, अ-उत्तरे । २२. आ-किमिष्ट । फ-यपिष्ट ।
प्र-तिमिष्ट । २३. आ-यथा भवत् । २४. च-उग्रे दर्शन० । २५.
च-दृश्यवः । २६. फ-अमीक्ष्य० । २७. अ-संदर्शनं । ल, -
संदर्शन । २८. अ-नम । ल, -नाम । २९. च-सहेष्युपक० ।

तेस्य तद् वचनं श्रुत्वा समुद्रस्य रघूत्तमः ।

N] मुमोच तं शरं घोरं^१ भास्करोपमम् ऊर्जितम् ॥३६॥ [३४

तं च देशं^२ चकाराऽथ मरुं सागर-शासनात् । [N

N] ततोऽसौ मरु-कान्तारः पृथिव्यां वि-श्रुतोऽभवत् ॥३७॥

पपाते सं शरो यत्र प्रदीप्ताऽशनि-सन्निभः । [३५

N] वि-ननादे घरा तत्र 'मु-गाढं शल्य-पीडिता ॥३८॥ [३६पू

शोपयित्वा तु^३ तं^४ कुक्षिं रौघवोऽमित-विक्रमः ।

N] येनाऽऽसन्न दंस्त्ववः^५ पूर्व तत्र रामो वरं^६ ददौ ॥३९॥ [३९

पशंव्यश् चैव निर्-ज्याघो बहु-मूल-फलोदकः ।

N] बहु-क्षीरो बहु-स्नेहः सु-गन्धिर्^७ वि-विधौपधिः ॥४०॥ [४०

एवम् उत्तैर्^८ गुणैर् युक्तो बहुभिः स मरुस् तदा ।

N] रामस्य वर-दानेन शिवः क्षेमो^९ बभूव है^{१०} ॥४१॥ [४१

१. फ-उतस्तस्य वचः । २. फ-उत्र । ३. फ-भास्करोत्तमम् ।

४. च प्र ल_२ अ-देशं च । ५. आ प्र च ल_२ अ-वकाराखं । ६. च-मरु । ७.

च-सासनात् । रा-.....सासनात् । ८. आ-ततो सौम तु का० ।

वि प्र-ततो सो मरुका० । रा-ततोऽसौ.....रुका० । ९. च रा प्र व म ल,

ल_२ अ-स पपात । १०. आ-सासनिसाधिभः । ११. आ रा व-

विनिनाद । १२. आ-मुगाढं । च-सगाढं । रा व-मुगाढं । १३.

व-च । १४. च प्र व ल_१ ल_२ अ-तां । १५. च ल_२-रामवो-

मिति० । १६. आ-पशसं । १७. फ-दश्यवः । १८. प्र-पूर्वं ।

१९. प्र-दधौ । २०. आ-पशवश्चैव निर् । फ-पशवश्चैव निष्यातो । च-

पशवश्चैव निर्ग्यातो । रा व ल_१-पश्यत्यर्थव निर्ग्यातो । म-पशव्य-

श्चैव निर्ग्यातो । अ-पश्यश्चैव निर्ग्यातो । ल_२-पशव्यश्चैव निर्ग्यातो ।

२१. ल_२ अ-वीतः । २२. प्र रा व-मुगन्धि ॥ २३.

म-एतैर् । ल_२-उच्छे । २४. फ-बहुभिर्मरुत् । २५. च-क्षेम्यो ।

२६. फ म-सः । च-हा । रा-वः ॥

ततो महोदधिर् वाक्यम् उवाच रघु-नन्दनम् ।

N] मध्ये वानर-सिंहानां मनः प्रह्लादनं शुभम् ॥४२॥ [N
१३७] उपाऽऽयं शृणु तं सौम्य येन मां सं-त्तरिष्यसि ।

तव पित्रा मम महत् सं-गतं देव-सैन्यं ॥४३॥ [N
२१] तदा देवाऽसुरे युद्धे सं-ग्रामे तारकाऽऽमये ।

तत्र ते व्या-वृत्तं पित्रा सुराणां हित-काम्यया ॥४४॥ [N
२२] मया सह महा-बाहो तत्र सैन्यं च वै कृतम् ।

N] तद् युद्धम् अभवद् 'घोरं सुराऽसुर-समाकुलम् ॥४५॥ [N
देवतानां ततः सैन्यं पश्य-अंश्व-रथ-संकुलम् ।

N] मत्त-द्विप-सहस्रैश् च सं-वृतं सुरै-संमतम् ॥४६॥ [N
अ-सुरैः सर्व-तो भद्रं पलायितं दिशो दश ।

N] तव प्र-भद्रं बलं सर्वं दृष्ट्वोऽहं त्वरयाऽन्वितः ॥४७॥ [N
शिला-पादप-वृक्षैश् च पर्वतैश् च प्र-वृष्टवान् ।

N] अ-सुराणाम् अभूत् सैन्यं सर्व-तो द्रौवितं मया ॥४८॥ [N

१. च ल२ अ-उपायान्शृणु मे । रा प्र म-उपायाऽशृणु मे । व-उपायां
शृणु मे । ल१-उपायं शृणु मे । २. आ च-मम हत् । ३. आ-संसदि ।
४. रा-नास्ति ॥ ५. फ-मंत्रिभ्यापृतं । आ-ते व्यपहृतं । च-तत्र देव्याहुतं ।
स-तत्र ते द्रावतः । ६. रा-तत्र पित्रा सुराणां हितकाम्यया ॥ ७. आ-
तव । ८. ल१-सौम्य । ९. च रा प्र व म ल२ अ-महत्कृतम् । ल१-
महद्वतम् । १०. आ फ-घोरं ॥ ११. व-देवता वा तत्र । १२. ल१-
प.....इय० । १३. फ-सुरसंनिभम् । प्र रा व ल१ ल२-शूरसंमतम् ।
म-शूरसंगतम् ॥ १४. अत्र हस्तलेखेषु 'पलायत' इति पाठः । १५.
आ-वृष्ट्वा तत्राहं त्व० । १६. व-'पलायत दिशो' इति पूर्वार्द्धे द्वितीय-
पादेऽऽः पाठोऽत्र चतुर्थपादेऽपि द्र० ॥ १७. आ रा च प्र व म ल१
ल२ अ-वर्षश्च । १८. आ-स वृष्टवान् । १९. आ च रा प्र व म ल१
ल२ अ-असुराणां महत् । २०. आ फ-सर्वतोभिद्रुतं । २१. प्र-न्य तत् ॥

मयैव च सह स्थित्वा तदाऽयुध्यत ते^१ पिता ।

[N] शक्तिभिर्भिडि(दि)-पालैश्च पाशैस्तीक्ष्णैः परस्वधैः४९[N]

एतस्मिन् अन्तरे राम राजा दश-रथस् त्वरन् ।

एकैकेनै स वाणेन दश पञ्च च सप्त वा ।

[N] निर्-विभेदाऽसुरान् क्रुद्धः शत-शोऽथ सहस्र-शः ॥५०॥ [N]

ततस् तं (तत्) कोप्रेकी-कृत्य दैतेयानां बलं महत् ।

[N] अ-दृश्यं सोयकैश्चक्रे ततः क्रुद्धो नराधिपः ॥५१॥^{१०} [N]

सं-दधे चैव नाराचम् आग्नेयाऽर्ध्व-समायुतम् ।

तेषां तं च मुमोचाऽऽशु ततोऽदहन्त दानवाः ।

[N] अ-मुराश्च स-दैतेयां हन्ताः शत-सहस्रशः ॥५२॥ [N]

एतस्मिन् अन्तरे राम निर्-दृताः सर्व-देवताः ।

[N] वरेण छन्दयामास राजानं पितरं तव ॥५३॥ [N]

बृहि राजन् महा-बाहो वर-दा देवताः स्थिताः ।

[N] किं ते वरं ददंस् एताः सु-युदेनोऽथ तोपिताः ॥५४॥ [N]

दैवतैर एवम् उक्तैस् तु राजा दैश-रथोऽब्रवीत् ।

१. च-छिरवा । २. आ-राघव । फ-राघवः । ३. रा-शक्तिभि । ४. आ रा-
 •स्वधैः । ५. फ-एकेन । च-एकैकेन । ६. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-च ।
 ७. फ च रा प्र व म ल, ल_२ अ-च । ८. च-०वासुरा । ९. फ ल, म-कोप्रेकी० ।
 १०. प्र रा ष ॥ ल, ल_२ अ-दैत्येयानां बलं महत् । फ-दैतेयानां बलानि च ।
 ११. आ-शायकैश्चक्रुस् । १२. व-०धिप । १३. आ-नास्ति । १४. च-आग्ने
 भास्त्रस० । आ-०समायुतम् । व-आग्नेय्यास्त्र० । १५. आ रा-तच् । म
 ल, ल_२ -तच् । १६. रा-दानवा । १७. रा अ-च सदैत्येया । प्र-चैवं
 दैत्येया । ल_२ -चैव दैत्येया । १८. ल_२ -शता । १९. आ रा-निवृताः । २०.
 रा-०देवता । २१. आ-०मास । २२. च-देवतां । रा-स्वया ।
 २३. रा-स्थिता । २४. आ म-ददंस्वेताः । रा व-ददास्वेताः । प्र-
 दधस्वेताः । २५. फ-सुयुदेनाय । व-स युदेना...तो० । प्र-सुयुदेनादि ।
 म ल, -स युदेनाय । २६. आ-उक्तैस् । व-उक्तास् । २७. रा-दानयो० ।

देवता यदि मे तुष्टाः पुत्रो मयं प्रदीयताम् ।

N] सर्वैः क्षत्र-गुणैर् युक्तो महा-बल-पराक्रमः ॥५५॥ [N

एवम उक्ते तदा राजा देवा वाक्यम् अयाऽब्रुवन् ।

N] चत्वारस् ते सुता राजन् भविष्यन्ति महा-बलाः ॥५६॥ [N

जे (१ज्ये) ष्ठो राम इति ख्यातो भरतो लक्ष्मणस् तथो ।

N] शत्रु-ग्रश् च महा-वीर्यः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ॥५७॥ [N

अयोध्यां गच्छ भद्रं ते वि-ज्वरो भव पार्थिवे ।

N] पूजितं (१तो) विधि-वद् देवा (१वैर) दत्त्वा रत्नानि चाऽप्य उत ५८ [N

वस्त्राणि चैव दिव्यानि रथं युक्तं च सु-प्रभम् ।

N] चूर्डो-मणिं तथो शुभ्रं दिव्यं चाऽमृत-संभवम् ॥५९॥ [N

वि-सर्जितम् ततो देवैर् मया सह नराऽधिपः ।

N] आऽगच्छत तदा राजा अयोध्यां त्वरयाऽन्वितः ॥६०॥ [N

मया सह महा-बाहुः स्वां पुरीं प्र-विवेश हं ।

N] सव-क्रेण महाऽर्हेण पूजयामास मां नृपः ॥६१॥ [N

१. च प्र व ल, -उक्तास् । रा ल, अ-उक्त । २. च-० वाद् ।

३. आ-वेष्टो । फ-एको । ४. रा व-उतः । ५. आ-कोशे कमध्यस्तासौ

द्र० । 'महाबलाः' इत्यनन्तरं 'शूद्रामणिं यया' इत्येव पाठो द्र० । ६. ल,

म-० पीरः । ७. आ-विज्वरोऽपार्थिवः । ८. फ-संपूज्यमानं विधिवत्तु ।

च-तं पूज्य विधिवद् । ९. व म ल, -संपूज्य विधिवदेवा । प्र ल, अ-

संपूज्य विधिवद्दीमान् । १०. रा व म ल, -चाप्यथ । च-चाप्य । १०.

फ-तस्त्राणि । च रा प्र य-अस्त्राणि । ११. फ-स्त्रयुक्त । १२. च रा व-

सं० (सु०) प्रभं । १३. आ-कोशे 'महाबला' इत्यारम्य 'सुप्रभम्' इत्यन्तः

पाठः कमध्यस्तासेन पठितः । १४. फ-चूडामणि । प्र-चूडामणिस् । १५.

म ल, ल, अ-तया । १६. आ च व रा प्र व म ल, ल, -राम । १७.

फ-महात्मा च । १८. रा-राज्ञा । १९. व म ल, ल, अ-अयोध्यां ।

सन्ध्यमात्र आर्पेः द्र० । २०. आ-० माहुः । २१. अ-च ।

सु-सुखी मासम् उषितो राज्ञस् तस्य नि-वेशने ।

N] ततो राजानम् आ-मन्त्र्यस्त्वं वैशम् पुनर् आगतः ॥६२॥ [N

तस्य राज्ञो भवान् पुत्रः सर्व-ज्ञः सु-गुणैर् युतः ।

N] यथा दश-रथस्य त्वं तथा ममै नै सं-शयः ॥६३॥ [N

चिन्तयन् स-ततं राम किं कुर्यां नृ-पतेः प्रियम् ।

N] चिन्तर्यानस्य कालो मे गतोऽयं त्रीदितस्य च ॥६४॥ [N

विद्यते त्वयि मे स्नेहः परा सं-भावना च मे ।

कृत-घ्नत्वाद् अहं भूतो न कुतं तस्य यत् प्रियम् ।

N] करिष्ये ते प्रियं तस्माद् यथा दश-रथस्य हि ॥६५॥ [N

यथा राजा दश-रथस् त्वं तथा मे न सं-शयः ।

N] तस्मात् तव मया साह्यं कर्तव्यं सं-विशेष-तः ॥६६॥ [N

१४५] अयं सौम्ये नलो नाम तनयो विश्व-कर्मणः । [४३५

N] बुद्धि-मान् बलै-वांश् छूरो वि-क्रान्तो वानरोत्तमः ॥६७॥ [N

१. आ फ-स सुखी । प्र ल_२ अ-सुसुखी । २. आ रा घ ल_१-
•सुखितो । ३. आ-स्व० । ४. फ-सर्वैः पुत्रगुणैर् । च-सर्वज्ञः स्वगुणैर् ।
५. आ-ममम् । ६. आ फ रा-•यत् । ७. आ व-कुर्म । रा प्र ल_१-
कुर्यान् । ८. आ-चिन्तया तस्य । ९. फ रा ल_१-कालोयं ।
१०. च-मतोयं । फ रा ल_१-गतो मे । ११. म-तथा (परा) । १२. आ-
प्रातो । रा घ-भीमं । १३. रा-कृतं । १४. आ-तत् । फ-वत् ।
१५. च रा प्र घ ल_१ ल_२ अ-वत् । १६. रा प्र घ म ल_१ ल_२ अ-
तस्य । १७. आ म-बुद्धिः । १८. आ ल_१-दशरथस्य । १९. फ
ल_२-तथा मे त्वं । च रा प्र घ म अ-तथा त्वं मे । ल_१-तथा मम ।
२०. प्र रा घ म ल_१ ल_२ अ-च वि० । २१. आ फ-नास्ति । २२.
घ-सौम्यं नले । २३. रा-बलवान् शूरो । प्र व-बलवान् शूरो ।

१४३] पित्रा दत्त-वरः श्री-मान् धृति-मान् सु-महामनाः । [४३

वानरेन्द्रो नरै-श्रेष्ठ युज्यतां, सेतु-कर्मणि ॥६८॥ [N

१५] एष सेतुं महोत्साहः कुरुते यदि वानरः ।

तम् अहं धारयिष्यामि ममाप्यु एषं महा-सुहृदः ॥६९॥ [४४

१६] ग्राहा न वि-चरिष्यन्ति न प्र-वीक्ष्यति मारुतैः ।

सलिलं स्तम्भयिष्यामि नलस्य वचनाद् अहम् ॥७०॥ [N

१७] एवम् उक्तैः समुद्रेण समुत्-थाय नलस् तदा ।

N) अ-त्रवीद् वानर-श्रेष्ठो वाक्यं रामम् इदं शुभम् ॥७१॥ [४५

अहं सेतुं करिष्यामि वि-स्तीर्णे मकराऽऽलये ।

१८] पितुः सामर्थ्यम् आ-श्रित्य सत्यम् आह महोदधिः ॥७२॥ [४६

तितीर्णैः सागर-जलं सेतु-कर्माऽत्र साधनम् ।

N] स्मारितोऽस्म्य् अहमे एतेन समुद्रेण महाऽऽत्मना ॥७३॥ [५०

मम मात्रे वीरो दत्तो मेन्दरे विश्व-कर्मणा ।

१९] औरसो मम पुत्रोऽयं सदृशो मम कर्मभिः । [४९

१. च-दत्तो वरः । २. च-धीमान् धृतिमान् । ३. धीमान् सुविमान् महामनाः । ४. धीमान् स.....महामना । प्र ल२ अ-धीमान् सुविमान् । ५. प्र रा व म ल, ल२-नृप० । ६. च-सेतुम० । रा-श्रेतुं । ७. म-यच्च । ८. क अ-वार० । ९. आ फ अ ल, -ववाप्येव । १०. व रा म ल२-महान् सु० । प्र-महत् सु० । ११. ल, -नास्ति । १२. आ-०प्यति । रा-विचरेप्यति । १३. रा-प्रहस्यति । ध-प्रवास्यन्ति । १४. रा-मारुति । १५. रा प्र व ल, ल२ अ-उक्ते । १६. प्र ल२ अ-समुद्रे तु । १७. क च रा प्र व म ल, ल२ अ-प्रत्युत्थाय । १८. क च रा व-विस्तीर्णं । म ल, अ-विस्तीर्णं । १९. सामर्थ्यम् । २०. ध-०कर्मा तु । २१. फ-स्मारितोऽयम् । अ-स्मारितो स्माहम् । २२. आ-पित्रे वरो । व-पित्रे वमे । च-मात्रे वीरो । प्र-मात्रे वरो । २३. प्र-मन्दरे । २४. फ-अस्तो । प्र-पौरसो । २५. प्र-पुत्रः । ल२ अ-पुत्रो हि । २६. फ-कर्मणि ।

- N] सर्व-कर्म-करश् चैव मविष्यति तंवाङ्गने ॥७४॥ [N
 न वक्तुं सम्-अर्थोऽहं स्वयम् एवाऽऽत्मनो गुणान् । [५०३
 २०] कामम् अथैव वदन्तु सेतुं वानर-पुंगवाः । [५१३
 २३३] अवश्यं तव साहाय्यं मया कार्यं विशेष-तः ॥७५॥ [N
 नलस्य वचनं श्रुत्वा रामः परम-हर्षितः ।
 N] सम्-उद्रम् अभिसं-पूज्य वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥७६॥ [N
 भवान् पितृ-समो मह्यं पितुश् च दयितः सु-हृत् ।
 N] प्रीत्या परमया युक्तस् तं नलं प्र-शंसं च ॥७७॥ [N
 क्रियतां मम कोर्योऽर्थः सखे सौम्य महा-मते ।
 N] सं-उद्रे वध्यतां सेतुः सह सर्वैः पुवं-गमैः ॥७८॥ [N
 N] ततः सुग्रीव-सचिवान् हनुमन्-प्रमुखान् हरीन् ।
 ९५.२३] तदा दाशरथी रामो हर्ष-पूर्वोऽब्रवीद् वचः ॥७९॥ [N
 श्रुतं भवेद्भिर् वचनं सम्-उद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
 ४] अत्र यत् संवि-गतव्यं तत् सर्वं संवि-धीयताम् ॥८०॥ [N
 एवम् उक्त्वा ततस् तं तु मु-ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ।

१. फ-प्रसंगे । २. फ रा प्र व अ-न तु वक्तु । ३. च-गुणात् । फ रा प्र व अ-गुणा । ४. प्र-मेतुर् । ५. फ-नास्ति । ६. रा-न तस्य । ७. आ-दयितो हरिः । रा व-दयित सुहृत् । ८. फ म-च परया । ९. रा व-युक्तं । म-युक्तं । १०. रा व-प्रशंसा । ११. रा-क्रियार्थम् । १२. व-समुद्र । १३. अव परं सर्गसमाप्तिः-च रा प्र व-इत्यर्थे रामायणे सुन्दरकाण्डे समुद्रदर्शनं नाम सर्गः । ल२ अ-इत्यर्थे सुन्दरकाण्डे समुद्रदर्शनं नाम सर्गः । १४. व-सचिवा । १५. फ-हनुमत् । १६. च रा प्र व ल२-भक्तो नवः सर्ग आरम्भते । १७. अ-दाशरथी । रा-दाशरथि । प्र-दाशरथो । ल२-दाशरथो । १८. च रा प्र व म ल, ल२ अ-०-पूर्वो-मवीर् । १९. रा-भवति । २०. फ म-दीर्घ । २१. फ ल२-जं तु । च व अ-जं तु । २२. आ फ-ममुद्रं ।

- N] आ-दिशे त्वं महा-बाहो सेतु-कर्मणि यूथ-पान् ॥८१॥ [N
 N] रामस्य तु वचः श्रुत्वा निर-दिष्टास् ते पुत्र-गमाः ।
 ७३] अभि-पेतुर् महाऽरिण्यं हृष्टाः शत-सहस्र-शः ॥८२॥ [५२७
 वचनात् तस्यै मु-ग्रीवस् तम् एवाऽभिप्र-हर्षयन् ।
 N] स्वयं राजाऽथ मु-ग्रीवो नलो नीलश् च वानरैः ॥८३॥ [N
 हर्तु-मान् पनसश् चैव ततः दधि-मुखः कपिः ।
 N] जाय-वांश् च सु-पेणश् च वेग-दर्शी च वानरः ॥८४॥ [N
 गजो गवाऽक्षो गर्वयः शरभो गन्ध-मादनः ।
 N] युव-राजोऽगदश् चैव तारश् च वन-गोचरः ॥८५॥ [N
 अन्ये च वानर-भ्रेष्टाः शैत-शोऽथ सहस्र-शः ।
 N] आ-स्फोटयन्तः सं-हृष्टाश् चक्रुः किलैकिलाम् अपि ॥८६॥ [N
 ते नगान् नग-संक्रांशान् गृह्यन्त्यास्त्रा-मृगर्पभाः ।
 N] वभर्जुर् वानरास् तत्र चक्रेर्षुश् च रसां-तले ॥८७॥ [५३
 बद्धं समाऽरिभन् सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ।

१. आ-आदिशस् । च-प्रादिशस् । २. ल_२-च । ३. रा-महा-
 पुण्य । ४. ल_१-तु...सु० । ५. ल_१-प्रहर्षणम् । ६. फ अ-
 राजा तु । ७. ल_१-वानराः । ८. व-हनुमां । ९. म-मुलक० ।
 १०. फ-सुखेनश् । ११. आ फ-दर्शीच । १२. रा-गवय । १३. फ-
 शरभो । आ-सरभो । १४. व-वानरभ्रेष्टाश् । १५. रा य-२य ३यपादी
 न स्तः । १६. फ च अ-किलिकिलाम् । म-किलिकिलात् । १७.
 ल_२ अ-नगा नागसंक्रांशान् । व-संक्रांशान् । प्र म ल_१-संक्रांशान् । १८.
 आ-भवन्तु । च ल_२-वभर्जु । प्र व म ल_१ अ-वभर्जु । १९. फ रा-
 चक्रुश् । आ-चक्रेर्षुश् । २०. फ रा-तलान् । २१. च प्र ल_१ ल_२ आ-
 बद्धं । २२. आ-समारभत् । च-सेनारभत् । २३. आ रा व-पते ।

[N] वेग-साराः प्रगे काले महाऽभ्रम् इव वायुना ॥८८॥ [N]

शालांश् च वानरास् तूर्णं चूतान् नीपांस्तथैव च ।

८] कुटजान् अर्जुनांसं तालांस् तमालांस् तिल्लुकांश्च वटान् ८९[५

स-मूलान् अपि चोद-मूलान् कृत्वा वृत्तान्, महौजसः ।

[N] इन्द्र-केतून् इवोद-यम्य प्र-जग्मुर् बाहु-शालिनः ॥९०॥ [५६

लता-पादप-पुष्पाणि नालिकेरांश् च पुष्पितान् ।

[N] खर्जूरान् पनसान् आम्रान् अशोकांस् तिलकान् अपि ॥९१॥ [N]

९५] वृक्षाणां तानि कूटानि गिरीणां शिखराणि च ।

५] प्र-चिक्षिपुस् तृणैः सार्धं महतश् च मही-रुहान् ॥९२॥ १३[N]

अन्यांश् च वृक्षान् आ-दाय तूर्णं काष्ठं च सर्व-तैः । १४

९३] सागरे सलिले सेतुं चक्रुः शत-सहस्र-शः । १५

[N] तैः शैलैर् अव-कीर्णैश् च चक्रुः सेतुं महोदधौ ॥९३॥ १६[N]

१. आ-० सारोः । २. च रा व म ल, -ह्वे । प्र-हवा । ल_२ अ-
 ष्टकाले ॥ ३. फ च-शालां बलान्धकर्णी । रा प्र व म ल, ल_२ अ-
 सालांश् वा० । ४. आ फ च-नीपांश् च वानराः । ५. ल_२ अ-प्रजुंलांस् ।
 च-मर्जुनां स्तालो । ६. प्र-विमुंकाचरान् । रा-तिदुकांश् वरान् । म-विमुंकांश्
 वटान् । ल_१-विश्वकान् मुजान् । ७. फ-इन्द्रवारुणि चोयम्य । प्र-इन्द्र-
 केतुनिवोदस्य । ८. फ-प्रजहुर् । ९. रा व-बलशा० ॥ १०. फ-० पुष्पाणि ।
 ११. रा प्र व म ल, -नालिकेलांश् । ल_२ अ-नारिकेलांश् । १२. च रा प्र व
 म ल, ल_२ अ-नास्त्रि । १३. फ-क्षिपराणि । १४. आ फ रा ल, -
 मृगकाष्ठं । १५. आ फ-० श । १६. च-नास्त्रि । १७. व म ल, ल_२ अ-
 सालैर० । प्र-सालैरिव कीर्णैः । फ-शालैश्चाश्वकर्णैश्च । १८. फ प्र-धवेवंशैश्च
 वानराः । १९. अतः परं मिश्रक्रमोऽधिकश्च पाठः-फ च रा प्र व
 म ल, ल_२-मुटजैर्जुनैस्तालेस्तमालैस्तिन्दुकैर्वटैः । महद्भिः पर्वतोपैश्च-
 क्रुः सेतुं महोदधौ ॥

दश-योजन-विस्तारम् आ-यतं अत-योजनम् । [७६पू
 १२] नलश् चक्रे महा-सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥१४॥ [७७पू
 ततः शाखा-मृगाः सर्वे पुष्पितान् विहगांस्युतान् ।
 १४] स-मूलांस तूर्णमजद-पाट्य चित्तिपुरैलवणांसमसि ॥१५॥ [N
 वृक्ष-पत्राणि काष्ठाणि वृक्षांश् चाऽऽम-तूर्णानि च ।
 १५] सम-उद्रे क्षिप्यमाणानि न श(१स)सं(१'सं)सुः कथं-चन ॥१६॥ [N
 शैलेनां दीर्य-माणानां वृक्षोणां चैव पात्यताम् ।
 २१] बभूवु (-१व) तुमुलः शब्देस् तदौ तस्मिन् महोर्दशौ ॥१७॥ [६६
 दश-कोटि-परीमाणा प(१वि)ष्टिः संमे-अधिकाऽपि वा ।
 N] तृण-काष्ठं-वरं दीभिः सागरं सम-अपूरयत् ॥१८॥ [N
 अ-मानुषं तु कुर्वाणो वानराः कर्म तेऽद्रुतम् ।

१. फ-नालि ॥ २. फ-ते हि सारा ॥ ३. फ-अमरायुतान् । ४. फ-पादपान् ।
 ५. आ-विशिष्टम् । ६. प्र व रा म ल, ल२ अ-अतः परं 'दशकोटिपरीमाणा'
 इत्यादिपाठो व्यवहारेण पठितः । ७. आ-वृक्षपर्णमुपादाय । अ रा प्र ॥ ल१-
 वृक्षपर्णमुपादाय । ल२ अ-वृक्षपर्णमुपादाय । ८. आ-चाप्ये वृ० । फ-चाप्ये
 वृ० । ९. अ रा प्र व ल२-मानानि । १०. फ-न च शतसुः । अ व-न च
 शतसुः । रा-न चतसुः । प्र-न च येदः । म-वान् दाससुः । अ-न च
 शतसुः । ल२-न वक्षसु ॥ ११. आ-शैलानां । अ-शैलानां । १२. फ-भिद्या-
 मानानां । प्र-धार्यमाणानां । म ल, ल२ अ-धार्यमाणानां । १३. फ-वृक्षाणां
 चैव पात्यते । अ-दुमाणां च सहस्रशः । रा अ-दुमाणां चैव विशेषतः ।
 प्र म ल, ल२ अ-दुमाणां च विशेषतः । १४. रा अ-वमूवुर । १५. फ-
 संघः तदा । अ व-शब्दस्तत्र । १६. अ रा प्र व म ल, ल२ अ-तत्र महोर्दशौ ॥
 १७. अ अ-परीमाणाः । प्र-परिमाणं । १८. म-संवेद्य । फ-विष्टः । १९.
 म-स...धिकारि । २०. आ-वृक्षकाष्ठं चरंचोभिः । अ रा प्र व म-वृक्षकाष्ठं
 वरं दीभिः । २१. प्र ल२ अ-समपूरयत् ॥ फ-समपूरयन् । २२.
 आ फ अ-रम । २३. अ-कुर्वाणो सगवानराः । २४. आ अ-तद्भुतं ।
 फ-रा प्र व ल, अ-ते द्रुतम् ।

[N] तत्र तत्र व्य-अवर्तन्त बल-वन्तो वली-मुखाः ॥९९॥ [N]

नाग-प्राणा महा-वेगाः कपर्यः कौम-रूपिणः ।

२३] पर्वतान् उप-कर्षन्ति नखैः परि-ल्ल(?)लि)प(?)स्त्र)न्ति च १०० [५८

ते वै गोष्ठ्याऽव-हास्यैश् च कुत्सयन्तः परस्-परम् ।

[N] आ-जहुः संक्रमं-द्रव्यं यथा-शेत्तय् अति-शक्तिं च ॥१०१॥ [N]

[N] प्र-क्षिप्यते च तत्र सर्व तेन सर्वैर्निरे दिशः ।

२२५] उन्मर्त्त-भूतः क्षुभितो व्या-घूर्णन् इव सागरः ॥१०२॥ [N]

विचित्र-पुष्पा गिरयो धातु-चित्रै-शिक्षास् तथा ।

१. फ-विवर्तन्तो । प्र-विवर्तन्तो । २. फ-विलपन्तो ॥ ३. च रा-सहावेगाः । ४. ल_१-कारयत् । ५. ल_२ अ-प्राणरूपिणः ६. फ-अववर्तन्ति । च म ल_१ ल_२-अपकर्षन्ति । रा-अपि कर्षेति । घ प्र अ अपि कर्षन्ति । ७. फ-यन्त्रैः परिनयन्ति । आ-न पैः परिल० । रा-नलैः परिनयन्ति । घ ल_१-नलैरपनयन्ति । च प्र अ ल_२-नलैः परिनयन्ति । म-यन्त्रैः परिनयन्ति । ८. अतः परमधिकः पाठः- च रा प्र घ म ल_१ ल_२ अ-ते नगान्नगसंकाशास्तदा शाखा-मृगर्पभाः । बभञ्जुर्बहवस्तत्र समुद्रं चावतस्थिरे ॥ ६. फ-ते गोष्ठ्यावहस्यैश्च । च-ते वै गोष्ठ्यावहस्यैश्च । रा अ-ते चैव... ह्यैश्च । घ-ते चैव निनद... ह्यैश्च । प्र-ते चैव... ह्यैश्च । म-जानातृस्यातिहासैश्च । ल_१-चे चैव धानरा यस्य । ल_२-वेव... ह्यैश्च । १०. आ च-संक्रमं द्रव्यं । रा-संक्रमं द्रव्यं । घ-परमं द्रव्यं । प्र-सर्वतो द्रव्यं । म-संक्रमन् द्रव्यं । ल_१-सरसं द्रव्यं । ल_२-सदुमं द्रव्यं । ११. फ-ययातकया अमिसर्प्य च । रा च-ययातकयातिशक्तिश्च । प्र-ययातकया ययाति... । म-यया शक्त्यानिशक्तिः च । १२. आ फ-अतः परं "नारीरेष्वपितोस्ते" इति ११३ स्त्रोकं यावत् पाठो नास्ति ॥ १३. आ प्र-सस्वनता । ल_२ अ-सस्वनितो । १४. च-उन्मत्तः भूतः । १५. रा प्र घ म ल_१ ल_२ अ-अतः परमधिकः पाठः-कुवाण्णास्मागरे सेतुं धान-रास्ते सहस्रतः ॥ १६. च-युष्मा । १७. रा-धातुवित्रसिखास् । घ-धातुवित्र० । ल_२-धातुवित्रा सिखास् ।

- N] क्षोभ्यन्ते हरि-शार्दूलैर् उद-यतैः सेतु-बन्धने॥१०३॥ [N
तस्मिन् कौटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।
N] चित्तिपुरं वि-विधं द्रव्यं सम-उद्रे सेतु-बन्धने ॥१०४॥ [N
शालैस् तालैस् स-मन्दारैस् तथा वेत्र-लता-चयैः ।
१७] सेतुं बन्धुः कीलैश् च वृक्षैश् च सु-महाबलैः ॥१०५॥ [N
नव-पेय-निकाशैश् च नैगैः परम-पुष्पितैः ।
१८] तैः स-मूलैः स-पत्रैश् च नलः सेतुं नि-बद्धवान् ॥१०६॥ [N
बलिभिर वानरैर् वीरैर् वाहुभिस् तीर-जा दुमाः ।
२०] ताडिताः पातिताश् चैव सम-उद्रे सरितां पतौ ॥१०७॥ [N
सु-ग्रीवश् चाऽपि शृङ्गाणि गिरीणां शिखराणि च ।
२४] आ-रुह्याऽऽरुह्य शत-शश् चित्तेषु लवणाऽम्भसि॥१०८॥ [N
दुर्दुरस्याऽङ्गदः श्री-मान् शृङ्गम् आ-रुह्य पाणिना ।
२५] लवणाऽम्भसि चित्तेषु स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥१०९॥ [N
समृङ्ग-कन्दर-वनं सर्व-तः पुष्पितं महत् ।
२६] आ-रुह्य जहत्तुः श्री-मान् मैन्दर्षं च द्वि-विदर्षं च ॥११०॥ [N

१. च-क्षाम्येते हरिताडुलैः । २. च-० बन्धनम् । प्र व-बुद्धिः ॥ ३. च-कौटि० । ४. च-महामानाम् । ५. च ल_२-विक्षिपुर । ६. प्र ल_१-नालि ॥ ७. रा प्र व ल_१ ल_२ अ-सालैस् । ८. रा व-० लताचयैः । प्र-० लताश्रयैः । म-० लताश्रयैः । ९. च व-वपुश्च । म अ-वपुश्च ॥ १०. व ल_२-० बलैः ॥ ११. रा व-नागैः । १२. च म ल_१ ल_२ अ-समुलैः । १३. प्र-स बन्धवान् । १४. रा-वीराः । च प्र म ल_१ ल_२-नालि । १५. रा-पादिताश् । व-पातिताश् । १६. रा व म ल_१-शृङ्गानि । १७. च प्र अ-गिरीणि० । १८. च प्र म ल_१ ल_२ अ-शतश् ॥ १९. व अ-दुर्दुरस्यांगदः । रा-दुर्दुरस्या० । ल_२-ददुः रस्यांगदः । प्र-दुर्दुरस्या० । म-दुर्दुरस्यांगदः । (दुर्दुरस्या०) । २०. ल_१-आगृह्य । २१. ल_१-नालि ॥ २२. ल_१-मैन्दर्ष । २३. रा व ल_१ अ-द्विविधश्च ह । ल_१-द्विविधश्च यः ॥

हनु-मता च वीरेणं यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।

सप्त-योजनै-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।^४

[N] लवणाऽभिसि चिक्षेप मध्ये कैपि-वृषम् तदा ॥१११॥ [N]

गिरीणां भिद्य-मानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।

१७] भुवि दिव्य अन्तरिक्षे च श्रूयते नि-नदो महान् ॥११२॥ [N]

तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पक्षि-गणा वने ।

२८] नाऽशक्नुवन् उव-पतितुं शरीरेष्व अपि शेरते ॥११३॥ [N]

क्रियमाणे तदा सेतौ वानरैस् तैः सहस्र-शः ।

[N] उन्मत्त-भृतः क्षुभितो व्या-वूर्णन् इव सागरः ॥११४॥ [N]

प्र-क्षिप्यमाणैर् उर्पलैः सहसा क्षोभितं जलम् ।

[N] समुद्र-पत्य तदाऽऽकाशं प्रैति-पेदे पुनः पुनः ॥११५॥ [N]

हैर्यापै रैमायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-ध्वंजनं

नाम पणवतितमः सर्गः ॥११॥

— — —

१. ल_२ अ-वेगेन । २. प्र-तत् । ३. च-०योजनमास्तीर्णं ।

४. प्र ल_२ अ-नास्ति । ५. च-लवणंभसि । ६. रा-वपिवृषम् । ७. च रा-

तया । ८. आ-अधिशेतेते ॥ ९. आ-कुर्वाणे स्म । १०. कुर्वाणैः स्म ।

११. फ-मेतुं । च रा ल_२-सेतो । १२. प्र-ने । १३. आ-व्यावूर्णं ॥

१४. फ-प्रक्षिप्यमाणैर् । रा च प्र ल_२-प्रक्षिप्यमाणैर् । १५. रा-उपलैः ।

१६. च-प्रतिपेदे ॥ १७. ल_२ अ-नास्ति । १८. आ-०द्रवशो

राय-०द्रवर्णनं । १९. प्र म ल_२ अ-०द्रवर्णनं ।

[वं-२५] = [सप्तनवतितमः सर्गः] = [दा-२२]

ततो देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश् च परमर्षयः ।

२९] आ-वृत्त्य गैगनं तस्युर द्रष्टु-कामौस् तद् अदभुतम् ॥१॥ [७९

ऋषयः पितरो यक्षा राजर्षि-पतगोरैगाः ।

३०] आ-जग्मुः प्रेक्षितुं सेतुं वध्यमानं महाऽर्णवे ॥२॥ [N

अ-विघ्नम् एव रामस्य सर्वे वियद्-अधिष्ठिताः ।

N] ऊचुः परम-संहृष्टाः परस्पर-समागमे ॥३॥ [N

अ-विदूराच् च रामस्य सर्वे वि-यति सं-स्थिताः ।

३१] पूजां च राघवे चकुर ऊचुश् च मधुरा गिरः ॥४॥ [N

ऊचुः परम-संहृष्टाः परस्परम् इदं वचः ।

दण्ड एव परो लोके दुर-जने प्रति-भाति नः ।

N] नै क्षमाऽऽद्य अकृत-ज्ञेषु शां(?)सां) त्वे-दानम् अथाऽपि वा ॥५॥ [४७

तितीर्षाः सागर-जैलं सेतु-कर्म-चिकीर्षया ।

N] ददौ दण्ड-भयाद् गोर्धं राघवस्य महोदधिः ॥६॥ [४८

१. आ ल_२-सगन्धर्वाः । फ रा व-सगन्धर्वा । २. आ-गगने ।

फ-गगनं । ३. च व-० कामा ॥ ४. आ-० गहडा नगाः । फ-० गहडो

नगाः । ५. च-प्रेषितुः । आ-प्रेक्षितं ॥ ६. फ-अविघ्नय व । ७. आ-

सर्वेषां चित्तधिष्ठिता । च प्र ल_२ अ-सर्वे व्यावन्त्यधिष्ठिताः । रा-सर्वे

ध्यायति (न्ति) धिष्ठिताः । म-सर्वे ध्यायन्तु धिष्ठिताः । ल_१-सर्वे

व्यावन्त्यधिष्ठिताः । ८. म-परस्परं संहृष्टाः ॥ ९. आ-संस्थिताः ॥ १०.

च प्र व ल_१ अ-पुनः । ११. फ-धिक क्षमामकृतज्ञेषु । च-पिक्षमानमकृतः

प्रज्ञे । रा प्र म च-न क्षमा अकृतप्रज्ञे । ल_१ अ-न क्षमा अकृतप्रज्ञे ॥

१२. च-सर्वं दानम् । रा व प्र म ल_१ ल_२ अ-सामदानम् ॥ १३. रा-

तितीर्षाः । १४. आ-सागरजलमेतु० । १५. रा-गाभ ॥

३२५] न चकार पुरा कश्चिन् न च कर्त्ता भविष्यति ।

N] सौऽमरेष्व अपि लोकेषु सागरे सेतु-बन्धनम् ।

३२७] उपाऽऽदाय सुरान् सेन्द्रान् भविताऽन्यत्र राघवोत् ॥७॥ [N

ये रामम् एवं द्रक्ष्यन्ति सम्-अन्ताद् अ-कुतोमयम् ।

३३] कारयन्तमै ईमं सेतुं सम्-उद्रे सरितां पतौ ॥८॥ [N

तेषां पुत्रा भविष्यन्ति वीर्य-वन्तो यशस्-विनः ।

३४] आ-हर्त्तारः पराऽर्धस्य यशसो वि-क्रमस्य च ॥९॥ [N

यावत् सम्-उद्रेम् तावच्च सेतु-बन्धोर्(न्धो) भविष्यति ।

३५] यावच्च च सागरे कीर्तिस् तावद् रीमे भविष्यति ॥१०॥ [N

फः सम्-उद्रेस्य बध्नाति सेतुम् इत्य-एव चारणाः ।

३६] विद्या-धरोश् च शत-शैः सु-प्रीतास् तूर्णम् औ-ययुः ॥११॥ [N

रामः सेतुं समुद्रस्य बध्नातीति दिशो दश ।

३७] जगाम तुमुर्लः शब्दः पृथिव्याम् अपि श्रेष्ठुवे ॥१२॥ [N

तद् अ-चिन्त्यम् अनाऽघृष्यम् अद्भुतं लोमे-हर्षणम् ।

१. रा-कर्त्ता नाकरिष्यति । ब-कर्त्ता भविष्यति । प्र म ल, ल२ अ-

कर्त्ता न करिष्यति । २. च-सामरेष्विलो० । रा ब म ल, -सामरे त्रिषु ।

प्र ल२ अ-सामरेषु च । ३. फ-सुराजेष्वद् । ४. च रा च-भविता यत्र ।

५. राघवः ॥ ६. आ-एव । ल, -इति । ७. च-कारयन्तमि.....॥ ८. आ रा

प्र म म ल, ल२ अ-आहर्त्ता च । ९. रा ब म ल, -पराधस्य । प्र-

पुराणस्य । ल२ अ-परा यस्य ॥ १०. प्र ल२ अ-समुद्रात् । ११. फ-

तावत्तु नेतु एष । च म-तिष्ठेत् तावत्सेतुर्भे० । रा ब-तिष्ठेत् सेतुर्भे० । प्र ल,

ल२ अ-तिष्ठन्तु तावत्सेतु । १२. आ-रामो ॥ १३. रा-समुद्रेषु । १४. रा

प्र ब म ल, ल२ अ-सेतुं नदनदीपतेः । फ-० व चारणः ।

१५. रा ब-विद्याधरश् । १६. फ-चाप्सरसः । रा-च शतसः । १७. च-

तूर्ण.....म्ययुः । आ फ ब-तूर्णमम्ययुः ॥ १८. रा-

तुमलः । १९. च-सुश्रुवे ॥ २०. प्र-तदा चिन्त्यमाना० । आ फ-

सदचिन्त्यमाना० । २१. रा च ब ल, ल२-रोम० ॥

N] ददधुः सर्व-भूतानि सागरे सेतु-चन्वनम् ॥१३॥ [७८
कृतानि प्रयमेनाऽह्ना योजनानि चतुर्दश ।

N] वानरैर् नग-संकाशैः सेतु-कर्मणि नि-ष्ठितैः ॥१४॥ [६८
ततो विद्या-धराः सर्वे देवा देवर्षयस् तथा ।

N] यत्त-भूत-पिशाचौश् च सर्वे चाऽप्सरसां गणाः ।
वि-स्मितास् तस्युर् आकाशे बध्यमाने महोदयौ ॥१५॥ [७५
श्रान्तौ न तपते सूर्यः कदाचिद् अपि वानरान् ।

१८] अभ्राणि जङ्घिरे दिग्भ्यः पीत्वा सूर्य-प्रभाम इव ॥१६॥ [N
प्र-चवर्ष च पर्जन्यो मारुतश् च शिशो^१ ववौ ।

१९] वृक्षेभ्यश् च तदो जले कपि-भक्ष्यं फलं परैश्च ॥१७॥ [N
ततोऽस्तं^२ गत आदिसे नि-पेदुर् वानरर्षभाः ।
आ-रेक्षांस् तु समा-स्थोप्य सर्वे ते संबन्तो-दिशम् ।

N] सुपुंषुः सुमहा-वीर्याः समुग्रीव-विभीषणौः ॥१८॥^३ [N
कथं दृश्येत सा लंका कथं बध्येत सागरः ।

N] एवं^४ समुद्र-मुका भूत्वा सेतवे^५ वानरर्षभाः ॥१९॥ [N

१. फ-प्रमेह । च-प्रमेणाह्ना । २. फ ल_२ अ-नागः ।

३. आ ल_२ अ-निष्ठितैः ॥ ४. रा-सर्वैः । ५. रा-विशाचः । ६. च-
बध्यमानेन ॥ ७. फ-सान्त्वान्न तपते । रा अ-आर्तापतते । प्र म म ल_१
ल_२-अर्तान्न तपते । अ-आर्ताप तपते । ८. फ-सूर्यस्त्वदा वानस्पृगवान् । ९.
प्र-अंघ्रिणि । १०. च-अक्षिर । ११. आ रा-पीत्वा ॥ १२. आ-पर्यन्तो । फ-
पर्यन्तो । रा-पर्यन्तैः । १३. आ-ति-चौ । १४. फ म-तथा । १५. फ
ल_१-भक्षं । १६. च प्र व ल_२ अ-परं फलं । फ म-फलं बहु ॥ १७.
व ल_२-तवोस्तमत् । १८. आ ल_१-अरुणः । प्र-वात्सवं । १९. आ
च रा प्र ल_१ ल_२ अ-समास्थाय । म-सममास्थाय । २०. च-पर्वता दिशम् ।
२१. आ-सुपुषुः । फ-सुपुषुः । २२. रा म ल_१-विभीषणः । २३. च-
नास्ति ॥ २४. रा-इत्यंत । २५. आ रा म-कथं । २६. आ फ म म
ल_१ ल_२ अ-बोरोते । रा म-सर्वे ते ॥

उत्साह-युक्ता हरयः कौतूहल-समन्विताः ।

[N] रात्रि-शेषं तद् अत्य-उग्रं निन्युः कृच्छ्राद् इवोदिताः ॥२०॥ [N]

ततः प्रभात-समये कृत्वा पौर्वोऽह्नि(?)कीं क्रियाम् ।

परस्परं समुत्-सोद्य प्र-स्थिताः सर्वतो-दिशम् ।

[N] ततः शृंगाणि जगृहुः पर्वतानां प्लवं-गमाः ॥२१॥ [N]

विचित्र-पुष्पा गिरयो धातु-चित्र-शिखाम् तथा ।

[N] शोभन्ते हरि-शार्दूलैर् उद्-यतैः सेतु-बन्धने ॥२२॥ [N]

तानि 'कोटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।' [७९९]

[N] चिक्षिपुर् वि-विधं द्रव्यं सम-उद्रे सेतु-बन्धने ॥२३॥ [N]

शूलैस् तालैः स-संतानैः तथा वेत्र-लता-शैतैः ।

[N] सेतुं बबन्धुः कीलैश् च वृक्षैश् च सु-महा-बलैः ॥२४॥ [N]

नागै-मेघ-निकाशैश् च 'नैगैः' परम-पुष्पितैः ।

[N] तैः स-मूलैः स-पत्रैश् च नलः सेतुं बबन्ध ह ॥२५॥ [N]

'बलिभिर् वानरैर् वेगाद् बाहुभिस्' तीर-जा हुमाः ।

[N] ताडिताः पातिताश् चैव सम-उद्रे सरितां पतौ ॥२६॥ [N]

प्रिय-कामसे तु रामस्य सु-ग्रीवः संप्र-हर्षयन् ।

१. व तदात्युग्रं । २. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-इवोद्यताः ।

३. रा-पौर्वाहिकी । ४. रा-क्रिया । ५. आ फ स-समुत्साद्य ।

प्र-समुत्साद्य । आ-समासाद्य । ६. रा व-गृह्णाणि ॥ ७. च-विचित्रा पुष्पा ।

८. रा-धातुचित्रः । प्र-धातुचित्रशिखस् । ९. आ फ-हरिशार्दूलै उद्यताः ।

च-शार्दूलैरुद्यता । प्र-शार्दूलैरुद्यतैः ॥ १०. आ-कोटीः । ११. इव ऊर्ध्व

क्रियाश्चिन्ताः केषांचित्कोसानां साक्षयो पूर्वस्मिन्सर्गे टिप्पणीकृतः पठितचरः

द्र० । अत एवाऽत आरभ्य 'सरितां पतौ' इत्यन्तः पाठो-च रा प्र ब म

ल, ल२ अ-नास्ति ॥ १२. फ-शाळतालैः । १३. फ-चयैः । १४. आ-

वबन्ध ॥ १५. आ-नगमेनिः । १६. फ-नागैः । १७ फ-व्यबन्ध यत् ॥ १८.

फ-बलिभिः ॥ १९. रा-कामास्त्र । २०. फ-समहर्षयन् ।

N] वि-वन्धुं स॑ समा-रेमे स्वयं नद-नदी-पती ॥२७॥ [N
वेगै-सारो(रि) षु (प्रै) मे काले महाऽभ्रम् इव वायुना ।

N] स्वयं वानर-राजेन गिरि-शृंगम् उपाऽऽर्ह्यतम् ॥२८॥ [N
सु-ग्रीवः शैल-शृंगोणि गिरीणां शिखराणि च ।

N] आ-रुह्य शत-त्री दृष्टैश्च चिक्षेप लवणाऽम्भसि ॥२९॥ [N
दर्दुरस्याऽद्भुतः श्री-मान् शृंगम् आ-रुह्य पाणिना ।

२५] लवणाऽम्भसि चिक्षेप स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥३०॥ [N
अर्द्ध-योजनेन-विस्तीर्णः विन्ध्यस्य शिखरं महत् ।

N] सु-पेणः पाणिना गृह्य पातयामास सागरे ॥३१॥ [N
प्रक्षिप्त-मैत्रे शिखरे जल-राशिः समुत्-पिः ।

N] आकाशाऽभि-मुखो भूर्त्वा वि-सेंसर्प समन्त-तः ॥३२॥ [N
नीलेन मलयस्याऽथ शृंगं दुम-शर्वाऽऽकुलम् ।

दोभ्याम् उत्-पात्र्य तरसा क्षिप्तं लवण-सागरे ।

१. आ-विवदु । फ च-वदु । प्र रा अ व ल, ल२ म-
बन्धु । २. फ च प्र रा म अ-समारभसेतुं स्वयं । व ल, ल२-समारभसेतुं
स्वयं । ल२-समारभे सेतुं स्वयं ॥ ३. फ-वेगैः नदी-पतये । रा-वेगसारोप्यवे ।
आ प्र व ल२-वेगसारोप्यवे । अ म ल, ल२-वेगमारो हवे । ४.
फ व-उदाहृतम् ॥ ५. फ-शृंगानि । ६. फ-शिखराणि । ७. फ-भास्वरास्त
शतशश्च । ८. प्र व म ल, ल२ अ-नास्ति ॥ ९. आ-इवां मुरम् ॥
१०. आ-विस्तीर्णः । ११. अ-शिखरं । १२. फ च-सुत्पन्नः । प्र-सुत्पेणः ।
म-सुत्पेणः । १३. रा प्र व म ल, ल२ अ-पातयामास पाणिना गृह्य ॥ १४.
व म ल, अ-प्रक्षिप्यमाणे । रा प्र व ल२-प्रक्षिप्यमाने । १५. फ रा-
शेपरे । १६. च-रासि । रा-राशिः । १७. प्र-समुत्पिना । १८. च रा प्र
। म ल, ल२ अ-गत्वा । १९. रा-विसर्पन् ॥ २०. रा-शृंगदुमदा० ।
न-शृंगं दुमसमाकुलं । प्र, व म-शृंगं दुमलताकुलम् । च-शृंगं दुम० ।
१. आ फ-उत्पाद्य । व-उत्पाद्य । २२. रा-क्षिप्तं ।

- [N] शब्दश्च सु-महान् य(१)जे ज्ञे वि-द्युताम् अम्बरे यथा ॥३३॥ [N]
 स-शृंगं^३ चन्दन-वेनं सर्व-तः पुष्पितं महत् ।
 २६] आ-रुह्य^४ऽऽजहत्^५ शीघ्रं मैदश्च द्वि-विदग्धं^६ च ह ॥३४॥ [N]
 हनू-मता च वीरेण यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।
 सप्त-योजन-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।
 [N] लवणाऽम्भसि चिक्षेप मध्ये कपि-वृषम् तदा ॥३५॥^७ [N]
 गजो गवाऽक्षो गवयः शरभो गन्ध-मादनः ।
 शृंगाण्ये आ-दाय पंचैते महेन्द्राद् आ-भंता द्रुतमे ।
 [N] चित्तिषुः सहसा सर्वे पर्वतान् पर्वतोपमाः ॥३६॥ [N]
 पर्वतांश्च सुसं-कुंदाः पतन्तः सागरोऽम्भसि ।
 [N] क्षोभं चक्रैः सम-उद्गस्ये^८ क्षीरोदस्येव मन्थने ॥३७॥ [N]
 गिरीणां भिद्यमानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।
 [N] भुवि दिव्ये अन्तरिक्षे च शृङ्गुवे नि-नदो महान् ॥३८॥ [N]

१. फ च रा प्र व म ल, ल, अ-जायो ॥ २. प्र-सशख च० ।
 च-सशृंगं चन्दनवने । ल, अ-सशृंगचन्दनवने । ३. फ प्र व म ल, ल, आरुह्य
 जहत् । फ-आरुह्य जहत् । ४. फ च प्र व म ल, ल, अ-भीमान् । रा-
 क्षिप्रं । ५. च-द्विविधश्च । ल, अ-द्विविधश्च । ६. फ-लवणांभसि ।
 ७. प्र व म ल, ल, अ-नास्ति ॥ ८. आ-शरभो । ९. च प्र व ल, -
 पंचैते शिखरान् गृह्य । रा-पंचैते शिखरान्गृह्य । १०. रा-महेन्द्रागता ।
 ११. फ-द्रुमम् । १२. फ-पर्वतात् ॥ १३. फ च रा म ल, ल, अ-
 पर्वतास्तु सुसमुक्ताः । प्र-पर्वतास्तास्तु संमुक्ताः । प्र-पर्वतास्तु समुत्पन्नाः ।
 १४. प्र व अ-पततो लवणांभसि । १५. च-वक्र । १६. प्र व ल, अ-समु-
 पम्प । १७. आ-क्षारोदस्यैव । च रा प्र व ल, ल, अ-सागरस्यैव । १८.
 आ-मन्थने । रा-मन्थनम् । अ-मन्थरे ॥ १९. च प्र ल, ल, अ-दिवि
 भुग्यन्तः । रा व म-दिवि भुग्यन्तः । २०. रा व म ल, अ-भ्रूयते ।
 प्र ल, -भ्रूयते । २१. आ-नास्ति ॥

तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पक्षि-गणा वने ।

२८] अशक्नुवन् प्रति-स्थातुं शरीरेष्व् एव शेरते ॥३०॥ [N
आश्चर्यम् इत्य्-अभाषन्त मुनयो दिवि^१ सं-स्थिताः ।

N] पुष्प-वर्षाणि मुमुर्चुः स-गन्धर्व-महोरंगाः ॥४०॥ [N
साधु साध्व् इति भाषन्तो वानरान् प्र-शंसन्तिरे ।

N] देव-दुन्दुभयो नेदुर ननृतुश् चाऽऽसरो-गणाः ॥४१॥ [N
तुवहे-प्रमुखाश् चैव गन्धर्वा गीत-कोविदाः ।

N] दिव्यै-तानेषु गायन्ति तन्त्री-लय-समन्वितम्^२ ॥४२॥ [N
दिवि तेषां नि-नादम् तु वानराणां च नि-स्वनः ।

पर्वतानां च सर्वेर्षाश् छन्दः सम-अभवत् तदा^३ ।

N] श्रुतिं शुक्र (ःक्रे)-व्यतिक्रान्ते मेवानां^४ गर्जताम् इव ॥४३॥ [N
सत्त्वानां च महा-नादैः स्वेनिता गिरि-कन्दराः ।

१ आ प्र व म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २. फ-अभाषत् । ३. रा
दिति । ४. फ-मुमुचुस्तथा गंधर्वपद्मगाः ॥ ५. फ रा प्र व म ल_१-चामाष्य ।
च-चामाष्य । ल_२ अ-त्रामाष्य । ६. आ-वानराः प्रशंसन्तिरे । फ-
नान् प्रशंसन्तिरे । च-वानराश्च प्रशंसन्तिरे । रा घ-वानरेन्द्रा शंसन्तिरे । ७. रा-
देवदुन्दमयो । ८. प्र-चाप्परसो गणाः ॥ ९. च ॥ अ-तुवुर ॥ १०. च रा-
कोविदा । ११. फ-दिव्यगणेषु । प्र च-दिव्यगणेषु । व
म ल_१ ल_२ अ-दिव्यगणेषु । १२. रा-दिव्या गायन्ति गीतानि
तन्त्रीलयसमन्वितम् ॥ १३. च-सर्वर्षाछन्दः । आ रा-महर्षाछन्दः ।
१४. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-भवन्महात् । १५. प्र-पर्वतानां च सर्वेर्षा
र्षाछन्दो अभवन्महात् । १६. फ-शानि । १७. व म ल_१-शुक्रव्यपगमे ।
फ-नक्रव्यतिक्रामे । च प्र रा ल_२ अ-शुक्रव्यपगमे । १८. फ-नार्जितानि
च ॥ १९. आ-स्वनिता । च रा प्र व ल_१ ल_२-स्वनिता । म-स्वनिता
(स्तमिता) । २०. रा-गिरिकन्दरा । ल_१-गिरिकंधराः ।

- [N] तेन शब्देन महता नाऽन्योऽश्रूयत कैङ्-चन ॥४४॥ [N]
 द्वितीयेऽहनि तस्मिन् तु मध्यं प्राऽऽप्ते दिवा-करे ।
 [N] श्रान्तास् तु वानराः सर्वे वृक्ष-मूलानि भेजिरे ॥४५॥ [N]
 फलानि भक्षयित्वाऽथ पीत्वा च वि-विधं जलम् ।
 [N] वि-श्रान्ताश् च वि-रूष्णाश् च पुनः सर्वे प्र-पेदिरे ॥४६॥ [N]
 वृक्षान् केचित् समा-जहूः शिलाः केचित् समा हरन् ।
 [N] पर्वतानां तथा सानूस् वृण-काष्ठांस् तथाऽपरे ॥४७॥ [N]
 क्षिपन्ति सहसा दृष्ट्वा वानरा लवणाऽम्भसि ।
 [N] क्षिप्रं क्षिप्रं नलः सर्वं समी-भूतं करोति च ॥४८॥ [N]
 आ-गतैर् गच्छमानैश् च नन्द-मानैश् च वानरैः ।
 [N] पर्वतैः क्षिप्यमाणैश् च सं-कुलं सर्व-तोऽभवेत् ॥४९॥ [N]
 दिवसेन द्वितीयेन षड्विंशद् योजनानि तु ।
 [N] वृद्धानि वानरैस् तैश् च सम-उद्रे सेतु-कर्मणि ॥५०॥ [N]
 पश्चिमायां तु सन्ध्यायां यथा-स्थानानि भेजिरे ।

१. फ च रा-नाम्यच्छूयत । ब अ-नाम्यः श्रूयत । प्र म ल, ल_२-
 नाम्यच्छूयत । २. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-किञ्चन ॥ ३. प्र ल, अ-
 मध्ये । ४. फ-श्रान्तास्तु वृक्षमूलानि भेजिरे वानरर्षभाः । ५. फ-भक्षयित्वा तु ।
 च प्र ब म ल, ल_२ अ-भक्षयित्वा च । रा-भक्षयित्वा च । ६.
 फ-तु । ७. आ ल_२ अ-विरूष्णात् । ८. फ च रा प्र ब म
 ल, ल_२ अ-प्रपेदिरे ॥ ९. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-नास्ति ॥
 १०. फ-क्षिप्रं क्षिप्रं । रा-क्षिप्रं क्षिप्रं । ११. रा-सर्वे । १२. रा-
 समीभूते । ब म-समीभूतं । १३. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-
 सः ॥ १४. आ-मानैश् । प्र-इच्छमानैश् । १५. रा प्र
 ब ल_२ अ-नन्दमानैश् । १६. आ फ च ब म ल, अ-
 मानैश् । १७. च-पर्वतोऽभवत् । प्र-सर्वतो भवेत् ॥ १८. रा ब-च ।
 १९. फ च रा ब म ल, ल_२ अ-वानरैस्तेस्तु । प्र-वानरैस्तेस्तु ॥

N] कर्पाणि कथयन्तस् ते स्वानि स्वानि पुवं-गमाः ॥५१॥ [N

रामायं कथयन्ति स्म पश्य सेतुं महोदधौ ।

N] राम-पादाब् उप-स्पृश्य सु-ग्रीवस्य च वानराः ॥५२॥ [N

शिथिले तत्र तत्रैव केचिज् जाग्रति हर्षिताः ।

N] समुत्-सुकानां तेषां तु गता सा सर्वरी सुखम् ॥५३॥ [N

दृष्ट्वापि रामायणे सुन्दर-काण्डे सेतु-कर्माऽऽरम्भो नामं

सप्तमवतितमः सर्गः ॥९७॥

१. च-रामा य । २. फ च-रामपादानुपस्पृश्य । रा-रामपादाम्बुज-
स्पृश्य । ३. च-तु ॥ ४. फ-शिथिले । आ व-शिथिले । रा-शिशिल । प्र ल,
ल२ अ-शिथिले । ५. फ-केचिज्जयेति । रा-केचिज्जागति । प्र-केचिज्जा-
गतिहर्षिताः । ६. आ फ-सर्वरी । च-...र्वरी । ७. च-सुखम् ॥ ८. अ-
नास्ति । ९. फ-सेतुकर्म । १०. च-नास्ति ॥

[व- ९५]= [अष्टानवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

प्र-भातायां तु शर्वर्याम् उद्-गच्छति दिवा-करे ।

N] वानराणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ॥१॥ [N

तथैवैर्ष-सहस्राणि गो-लांगूल-शतानि च ।

N] ववन्धुः सागरे सेतुं राघव-प्रिय-काम्यया ॥२॥ [N

अहं पूर्वम् अहं पूर्वम् इति शैलान् प्र-चिक्षिपुः ।

N] क्षिप्ता पर्वत-वृष्टिः सां चालयामास सागरम् ॥३॥ [N

क्षुभिते सागरे तस्मिन् क्षुब्धाः सागर-वासिनः ।

N] नागांश् च दानवांश् चैव किम् एतद् इति मेनिरे ।

प्र-लपः किं तु संप्राऽऽत उताहोऽमृत-मन्यनम् ॥४॥ [N

N] सेतु-कर्म समा-रब्धं रामेण विदिताऽऽत्मना ।

ज्ञैर्त्विवं तैश्च-तम् ते तु निरुद्-विर्गनाम् ततः स्थिताः ॥५॥ [N

१. प्र म ल, ल२ अ-च । २. आ फ-सर्वर्याम् । च-सर्वयाम् ।

३. च रा प्र व म ल, ल२ अ-उदिते च । ४. म ल, अ-अर्बुदानि ॥ ५.

फ-उपा ऋक्षसः । ६. च रा प्र-गोलांगूलायुतानि । व म ल, अ-गोलां-

गूलायुतानि । ७. आ फ च रा ल, -ववन्धु । ८. च रा प्र व म ल, ल२

अ-राघवप्रीतिकाम्यया ॥ ९. च-अहं पूर्व इति शो...प्रविक्षिपुः । प्र-शैलान्

प्रविक्षिपुः । १०. च-पर्वतवृष्टिः सा । रा-पर्वतवृष्टिश्च ॥ ११. च प्र रा व म

ल, अ-भूमयः । १२. च-नागांश् दानवांश्चैव । १३. रा-प्रलय । १४. म-

त । १५. च-संप्रातः । रा-संप्राता । १६. आ-ताहोऽमृत- ॥ १७. आ फ-

समारब्धः । १८. फ च व-ज्ञावैव । १९. च रा प्र व म ल, अ-विदिताः

सर्वे । ल, -विदिताः सर्वे । २०. रा व ल, ल२ अ-निरुद्योगाम् । प्र-

निरुद्योगम् ॥

N] वानरा रमसेनैव ववन्धुः सागरं तदा ।

अन्ये च सूत्रं गृह्णन्ति दृष्टिं संचारयन्त्य् अपि ॥६०॥

N] समंश्च क्रियताम् एषं नलम् एवं वमापिरे ॥६॥ [N

अन्ये क्षिपन्ति ह्य उपलान् पाद-यान् अपरे युनः ।

N] वि-भ्रामेन्त्य् अपरे कान्ताः केचिन्निद्रां सिपेविरे ॥७॥ [N

आस्फोटयन् ववल्गुश्च चक्रुः किलकिलाम् अपि ।

N] वृत्ताद् वृत्तं पतन्त्य् अन्ये पर्वतात् पर्वतं तथा ॥८॥ [N

दिवसेने तृतीयेन चत्वारिंशद् योजनानि तु ।

N] वद्धानि कैपिभिर् वीरैः शेषं तु दश-योजनम् ॥९॥ [N

स्वस्वैर् अयं वध्यते सेतुर् इति कृत्वा पुनः-गमाः ।

१. प्र-वानराः । २. फ-सागरे । ३. च ल_१-सूत्रं गृह्णन्ति ।

रा व म अ-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । प्र-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । आ म ल_२ फ अ-च सूत्रं

गृह्णन्ति । ४. आ-दृष्टिं । फ-दृष्टिं । प्र-दृष्टं । म ल_२ अ-दृष्टिं । ५. फ-वा

चारयन्त्यपि । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-संचारयन्त्यापि । ६.

फ-समैश्च । ७. च-क्रियतामेव । आ-क्रियतामेव । ८. रा

व-पुव ॥ ९. च-भ्राक्षिपति ह्यचलान् । प्र म ल_१ ल_२ अ रा व-भ्राक्षिप-

चलान् केचित् । १०. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-सुद्धः । ११. रा ल_१-

विभ्राम्यं ह्यपरे । म-विभ्राम्यं ह्यपरे । १२. च प्र व म ल_२ अ-धाताः । रा

ल_१-धाता । १३. च-निपेविरे ॥ १४. म ल_२-आस्फोटन् ववल्गुश्च । आ-

व्यग्रावहगंश्च । च-व्यग्रावहगुश्च । १५. फ-किलकिलान् । १६. प्र ल_१-

इति । १७. च-पतत्यन्ये । १८. प्र-पर्वतान् ॥ १९. रा-दिवसे तृतीये

चैव । २०. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-पंचाशद् ।

२१. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-च । २२. च-वद्धानि । २३. रा प्र व-

कपिभिः ॥ २४. आ-स स्वयं । फ-स्वलपोयं । रा-स्वस्वयं । २५. रा प्र

व म ल_१ ल_२ अ-मत्वा ।

[N] धृति-मेन्तः प्र-सुप्तास् ते कृत-कर्मण एव च ॥१०॥ [N]

प्र-भातायां निशायां तु रामम् ऊचुर वनौकसः ।

[N] अद्य राम महा-बाहो सेतुर् नि-ष्ठां गमिष्यति ॥११॥ [N]

अद्य द्रक्ष्यसि तां लंकां पुरीं रावण-पालिताम् ।

[N] एवम् उक्त्वा ततो रामं वानरास् ते महा-बलाः ॥१२॥ [N]

एकोत्-पातेन ते सर्वे समुत्-पेतुः पुत्र-गंगाः ।

[N] जगृहुश् चैवं वृक्षांस् ते शिलाः के-चित् पुत्र-गंगाः ॥१३॥ [N]

शैल-भृङ्गाणि चाऽप्य अन्ये तृणं काष्ठम् अथाऽपरे ।

[N] अन्ये च वीरयन्ति स्म बहुना किं प्र-योजनम् ॥१४॥ [N]

अन्योऽन्यस्य तु तेजांसि वर्द्धयन्तः परस्-परम् ।

[N] आकाशं छादमानास् ते वर्षा-काले घना इव ॥१५॥ [N]

नर्दमाना महा-नादं प्रावृ-क्षाल इवाऽभू-दाः ।

१. च-व्यतिमन्तः । २. रा-कृतकर्मण ॥ ३. रा प्र व ल_१ ल_२ अ-
तु सर्वया । म ल_१-तु सर्वया । ४. फ-यद्य । ५. आ फ-लेतुः ॥
६. रा-पुरी । ७. आ फ-उक्त्वा ॥ ८. च-एकात्पातेन । ९. फ-
ले । च-रम्भं । प्र रा व म ल_१ ल_२ अ-लं । १०. फ म
ल_१ ल_२ अ-पेतुर् । ११. फ च रा व-वल्लीमुखा । म ल_१ ल_२
प्र अ-वल्लीमुखाः । १२. रा-चै... । १३. च रा प्र व म ल_१ ल_२
अ-शैलान् । १४. रा-पुत्रगंगा ॥ १५. रा व-भृङ्गानि । १६. म ल_१-
तृणकाष्ठानि चापरे । च प्र-तृणं काष्ठान्यपरे । रा व ल_२ अ-तृणं काष्ठानि
चापरे । १७. प्र-नादयन्ति ॥ १८. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-च ।
१९. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-पुत्रगंगाः । २०. फ-अभ्रसंज्ञां
छादयन्तो । च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-अभ्रसंज्ञां छादयन्तो । म-छापामासु
पर्पाकाले (नास्त्रमंज्ञां छादयन्तो) । २१. च प्र ल_१-गंगा ॥ २२. रा व
म ल_१ ल_२ अ-नन्दयन्तो महानादान् । प्र-नादमाना महानादान् । च-नर्दमाना
महानादान् । २३. आ-प्रावृ...ख । च रा प्र व म ल_१-प्रावृकाले ।
२४. च-भृङ्गा ।

N] आकाशे सम-अदृश्यन्त पद्म-वन्त इवाऽचलाः ॥१६॥ [N
पर्वतानां ततो दृष्टिश् छादयन्ती नभस्-तलम् ।

N] सागरोपरि मुक्तासौ श्रेयं संछाद्यैः (द्याऽ)धिष्ठिता ॥१७॥ [N
दश-योजन-मौत्रं तु सर्वं वद्धम् अ-शेषतः ।
वद्धो वद्धेति वेदतां सिद्धानाम् अम्बरे स्वनः ।

N] वानराणां च दृष्टेनां सहसा सं-वभूव ई' ॥१८॥ [N
दश-योजन-विस्तारं शत-योजनम् आ-यतम् ।' [७६पृ

१२] नलश् चक्रे महा-सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥१९॥ [६१पृ
समुद्र-चरदानाश् च संवि-धानाञ्चै च कर्मणः ।

४०] सेतुः स्व-अल्पेन कालेन नि-ष्ठां प्राऽऽप्नोऽभवत् तदा ॥२०॥ [N

४१पृ] वेला-मूलाद् प्र-वृत्तः संलं लंका-भूले प्रति-ष्ठितः ।

४२पृ] असौ भवत् तदा सेतुः सीमेन्त इव सागरे ॥' २१॥ [N
नलेन सु-कृतश् चाऽसौ सेतुर् मन्दर-संनिभः ।'

१. ल_१-आकाशं । २. आ-०शेऽदृश्यन्त । च-समादृश्यन्त । ल_१-
शक्यशङ्कातां । ३. फ-वृष्टा छादयन्ति । च-दृष्टि छादयन्ती । प्र-
वृष्टिः छादयन्ती । ल_१-दृष्टिः छादयन्ती । ४. च-सागरा परिमुखा । ल_१ अ-
सागरे परिमुखा । ५. रा-सौ शङ्खं संशेष । ६. फ-विष्टतः । आ-
धिष्ठिताः ॥ ७. रा व-०मात्रे । ८. आ-नास्ति । ९. फ-प्रोचैः । १०. रा-
स्वगुणम् । य ल_२ अ-स्वराणाम् । ११. च-प्रदृष्टानां । १२. फ
च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-सः ॥ १३. फ रा प्र व म ल_१ ल_२
अ-दशयोजनविस्तरमायतं शतयोजनम् । च-दशयोजनविस्तरमायते शतयोज-
नम् ॥ १४. रा व प्र-वरदानाश् । १५. फ-विधानाद्विषकर्मणः ।
रा-संविधानाश्च कर्मण । प्र-संविनादाश्च । १६. प्र-स्वेन । १७. प्र-
वेलांमूलाद् । १८. फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-सः । १९. आ-
धीमेन्त । २०. फ रा व ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २१. प्र-विह्वलः ।
म-च कृतश् । २२. च प्र म-मेतद् ।

- N] मलयात् तु समा-रब्धो लंका-मूले प्रति-ष्ठितः ॥२१॥' [N
 ४२पृ] सु-विशालैः कृतः श्री-मान् सम-भूमिः समा-हितः । [N
 N] अदृश्यत तदा चित्रैः स्वातेः पन्या इवोऽम्बरे ॥२३॥ [४३
 तस्य नाम तदा चक्रुः वानरास् ते सुवि-स्मिताः ।
 N] नलेनाऽयं कृतो यस्मान् नल-सेतुरं भविष्यति ॥२४॥' [N
 तं' नलेन कृतं सेतुं' सागरे सलिलैःऽऽशये । [७४पृ
 N] ददृशुः सर्व-भूतानि वि-स्मयं परमं ययुः ॥२५॥ [N
 बद्धा तुं तं महा-सेतुं मुँ-ग्रीवो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 N] एष सेतुरं मेहान् वेदः सागरे वरुणाऽऽलये ॥२६॥ [N
 कृत-कृत्वाः स्मो राजेन्द्र हता लंका न सं-शयः ।'
 N] रावणश्च हतः शत्रुः साऽमोत्यः स-परिच्छदः ॥२७॥ [N
 वेदं दृष्ट्वा ततः सेतुं' रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।

१. फ रा व म ल, ल_२-नास्ति । २. प्र-सुविशालकृतः । आ
 फ रा-० लः कृत । ३. रा प्र-समभूमि स० । ४. आ-चित्राः स्थानैः ।
 च-तत्र स्वः । रा म-तत्र स्वस्थाः । प्र य ल, ल_२ अ-उत्र स्वस्यः । ५.
 प्र-इवाचले । ६. प्र-रामस्तदा । ७. प्र-समाहिताः । ८. फ-कृतस्तस्मान् ।
 ९. प्र-० सेतु । १०. फ-भविष्यति । च रा व म ल_२ अ-भवत्कथम् ।
 ११. भवः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र य म ल, ल_२ अ-सेतुपृष्ठं यतः
 सर्वं नलेन सुसमं कृतम् । नलसेतुरिति ख्यातस्तस्य कीर्तिर्व्यवर्धत । ल,
 नास्ति ॥ १२. च प्र य अ-नलेन च कृतः सेतुः । रा म ल, ल_२-नलेन च
 कृतः सेतु । १३. आ-सलिलार्णवे । च रा प्र य म ल, २ अ-वरुणालये ॥
 १४. फ-तं तु । १५. फ-सुमिवं । १६ आ-महावदः । रा-महाबन्धः ।
 य-महावधः ॥ १७ च-कृतवृत्त्या । प्र-कृतकृत्यः । १८. प्र-स । १९ ल,
 भवः परं 'त नलेनेति' इत्येकाऽर्थं पुनः पठ्यते पाठक्रमभगवद्वापलभ्यते ।
 २०. रा-सामान्य सः स० ॥ २१. ल_२-वदः । २२. च रा प्र य म ल,
 ल_२ अ-भुत्वा । २३. रा-सेतु ॥

N] अधि-रुह्य हनू-मन्तं पृष्ठं नीलस्य लम्पणः ॥२८॥ [N
अग्र-तैः सर्व-सैन्यानां श्री-मान् बल-समन्वितः ।

N] जगाम धेन्वी धर्माऽऽत्मा मु-ग्रीवेणैव समन्व-इतः ॥२९॥ [८४
आ-पुवन्तः पुवन्तश् च गर्जन्तश् च पुव-गमाः । [७७

N] वद्धे तत्र तदा सेतौ मध्ये नद-नदी-पतेः ॥३०॥ [N
केचिज् जलेनै धावन्ति सेतुना केचिद् ऐवै तुं ।

N] केचिद् आकाशम् आ-विश्य सेतुं नैव स्पृशन्ति च ॥३१॥
अन्ये मध्येन गच्छन्ति पार्श्वे चाऽन्ये पुव-गमाः ।

N] 'सलिले म-पतेन्त्य अन्ये पन्थानं ये' न लेभिरे ॥३२॥ [८५
४३८] तानि कोटि-संहराणि बानराणां महौर्जसाम् ।

N] बद्धा तत्र महा-सेतुं जम्बुः पारं महोदधेः ॥३३॥ [७९
घोषेणै महैता घोषं सागरस्य समुद-धितम् ।

N] भीमम् अन्तर-र्द्धे भीमा तरन्ती हरि-वाहिनी ॥३४॥ [८७

१. आ च प्र रा म ल, ल_२ अ-पृष्ठे । व-पृष्ठे । २. च म ल,
नडिम् । प्र रा व ल_२ अ-नीलं च । ३. प्र-अन्यतः । ४. च रा प्र व म ल,
ल_२ अ-सैन्यस्य । ५. रा-धम्ब । ६. च ल_२-सुग्रीवेन । ७. ल,
समन्ततः । ८. प्र-नास्ति ॥ ९. फ च रा व म ल, ल_२-महासेतौ ।
प्र-समासितौ । १०. अ-पथौ ॥ ११. फ च रा व म ल, ल_२ अ-जवेन ।
प्र-जीवेन । १२. प्र-बानराः । १३. च व म ल, ल_२ अ-केचिदैव । १४. फ-
ते । १५. फ-अथ । रा-अन्येन्ये । १६. आ-अन्येन । रा व ल_२ अ-
मध्ये तु । च प्र म ल, -मध्ये च । १७. च रा-च बानराः । प्र व म ल, ल_२
अ-व बानराः । १८. व-सलिलं । १९. च-प्रवृत्तान्ये । रा प्र म ल,
ल_२ अ-च प्रवृत्तान्ये । २०. रा-ते । २१. फ-कोटील० । २२. आ-
महोदधेः । २३. आ-बद्धा । २४. फ-घोरेण । च-घोषेण । २५. प्र-च
महाघोषं । २६. रा-अन्तर्द्धम् । २७. फ ल,
हरिवाहिनी ॥

ततः पारे सम-उद्रस्य गदा-पाणिर् वि-भीषणः ।

४५] परेषाम् अभि-घाताऽर्थम् अतिष्ठद् हरिभिः सह । [८१

यूथ-पानां सहस्रौघैः प्र-स्थितो लघु-विक्रमः ॥३५॥

४४उ] निष्-पाद्य हरयः सेतुं प्रतीप्ताः संस्तुर् अर्णवम् । [N

यथा स्व-स्व-निवासेषु विषयेषु यथा-सुखम् ॥३६॥ [N

N] सां मुहूर्तेन सं-तीर्णा वाहिनी नल-सेतुना ।

तीरे विवेश रम्ये च बहु-मूल-फले शुभे ॥३७॥ [८८

१२पू] दश-योजन-विस्तारं आ-यतं शत-योजनम् । १३

N] सेतुं ददृशे दृष्ट्वा देवा ऋषि-गणास् तदा ॥३८॥ [७६

तद् अद्भुतं राघव-कर्म-दुष्करं

सम-ईक्ष्य देवाः सह-सिद्ध-चारणाः ।

नि-शम्य रामं संहसा मंहर्षिभिस्

N] तम् अभ्य-अनन्दंश्च वचोभिर् अ-न्ययम् ॥३९॥ [८९

१. च रा प्र व म ल, ल_२ अ-०घातार्थं चतुर्भिः सचिवैः । आ-०घातार्थमतिष्ठदितिभिः । २. ल_२-यूथपानं । ३. च-सहस्रौघैः । ४. च रा प्र व ल, ल_२ अ-निघाय । म-निघाय (निष्पाद्य) । ५. रा-सेतु । ६. आ-प्रतीप्ताः शंयुसतुर । फ-तीर्णास्तेनैवार्णवम् । च-सुग्रीवाः ससुस्तुर । रा प्र व म ल, ल_२ अ-सुग्रीवाः सस्तुर । ७. आ म-अपाद्यसुहरिभेदा । फ-अपाद्यसु वस्त्रेषु । अ व ल, ल_२ प्र रा-०निवासेत्यारम्य ०विस्तार-मित्यन्तः पाठस्त्रुटितः । ८. फ-०र्तेण । च-सुमुहूर्तेन । ९. च-सन्तीर्णो । रा प्र व-नास्ति ॥ १०. फ च म-तु । ११. आ-०फलेषुभिः । च-०फलशये । १२. च-०वितर्णः । १३. म-०निवास इति पादं भायतं शत-० इतिपादं धैकीकृत्याधिकः श्लोकार्थः पठितः । मध्यगतः पाठस्त्रुटित इव प्रतीयते । १४. फ च रा प्र म ल, ल_२-सर्पिगणाम् । १५. च-दुष्करं । १६. ल, ल_२-०चारिणाः । १७. १८. च प्र-मुदिताः । रा व ल, ल_२ अ-मुदितं । १८. अ व ल, च प्र रा-सहर्षिभिस् । १९. आ-तमम्यपिबन्त शुभैर्जलेः पृथक् । फ-तमम्यपिबन्त शुभैर्जलेः पृथक् ।

जयस्वं शत्रून् नर-देव मेदिनीं
स-सागरां पालयं शारवतीः समाः ।

इत्-एव रामं नर-लोकै-सत्कृतं

N] शुभैर वचोभिर् वि-बुधाः पुंषुजिरे ॥४०॥ [९०

ईत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-सेतु-बन्धनो

नामाऽष्टावतितमः सर्गः ॥ १८ ॥

१. व-जयस्व शत्रून् । २. व-ससागरा । ३. व-पालय । ४. आ व-इत्यादि । ५. आ-नरदेवसत्कृतं । व-नरलोकसत्कृतं । ६. व रा म ल, वचो विबुधाः । आ-वचोभिर्विधाः । ७. व-पुंषुजिरे । रा व म ल, ल प्र अ-मपूजयन् । ८. व-आर्ये । ९. अ-नास्ति । १०. व रा, प्र व-सेतुबन्धो । ल प्र अ-समुद्रसेतुबन्धो ॥ ११. व-इत्यार्षे रामार्यणे महर्षिवाल्मीकीये आदिकाव्ये चतुर्विंशतिसाहस्र्यां संहितायां सुन्दरकाण्डे सेतुबन्धनं नाम अष्टावतितमः सर्गः ॥ सुन्दरकाण्डं समाप्तम् ॥

[वं-N] = [नवनवतितमः सर्गः] = [दा-N]

ततो महाऽऽत्मा कृत-सेतुम् ईश्वरं
प्रतीत-रूपं विजयाऽभि-नेन्दिनम् ।

पुनः सम्-उद्गोऽभि-जगाम राघवं
प्र-भावम् अस्मै वरदोऽभि-वर्धयन् ॥१॥

तम् आ-गतं लक्ष्मण-वानराऽधिपौ
वि-भीषणेश्च चर्क्षे-यतिश्च च जाम्ब-वानैः ।^१

मुदा प्रतीऽता हरयो वरे-प्रदं
प्रेण्म्य रामाऽभि-मुखाऽव-तस्थिरे ॥२॥

स दिव्य-रूपाऽऽभरणो महा-युतिर्
नि-शम्य रौमं मुनि-वेष-धारिणम् ।

शिरस्य् उपाऽऽघ्राय जयाय पुत्र-वत्
सम्-ईक्षमाणोऽनुशशास सागरेः ॥३॥

-
१. रा म-० नन्दनम् । म ल_१-० नन्दितम् । २. म-समुद्गोभि(वि) ज० ।
३. पद्यार्थे चतुर्थावमार्थी द्र० । ४. म-न देवभिवर्धयन् । व-० भिवर्धयत् ॥
५. प्र-विभीषणो ऋक्ष० । ल_१-० पणञ्चक० । ६. फ रा प्र ष म ल_१ ल_२
अ-वीर्यवान् । ७. द्विः पठितः पाठः-प्र-तमागतं लक्ष्मणवानराधिपौ
विभीषणश्च नृपतिश्च वीर्यवान् । ८. फ-मुखाः । ९. व-स्वरपदं ।
१०. च-प्रेणमु रामं सगरस्यात्मजम् । रा-प्रेणम्य रामं सगरस्य चात्मजम् ।
प्र ष म ल_१ ल_२ अ-प्रेणिमेरे तं सगरस्य चात्मजम् । विसर्गलोपे तत्पूर्वोत्तर-
सम्पर्कसन्धिरार्थः द्र० । अथवा नात्र संधिः । उत्तरादेर्लोपस्याऽऽप्यस्येदमुदा-
हरणं स्यात् ॥ ११. च-० युति । प्र रा व ल_१-० युति । १२. आ-राम ।
१३. आ-समीक्षमाणो० । रा-समीक्षयमानोऽनुमशास । व ल_२-समीक्षयमानो०
१४. रा-सागर ॥

न वत्स युद्धे मुनि-वेपे इष्यते
 वि-मज्य कर्माणि चरन्ति पार्थिवाः ।
 स राम राजाऽऽभरणैर् अलं-कृतो
 जयाय गच्छेति जङ्गाद स-त्वरः ॥४॥
 तथेति चोक्तौ वचनार्न् महोदधेर्
 वि-मज्य चीराणि जटा नि-यम्य च ।
 शुभानि राजाऽऽभरणानि चाऽऽर्द्धे
 समुद्र-दांयं कवचाऽऽयुधोनि चं ॥५॥
 तथैव तेपे पुनर् अ-भ्यतिक्रमं
 मनो-वचः-कौय-समाधिजं तर्पः ।
 पिता यथैनं नि-युयोज कुच्छ्रे
 स चाऽपि रामो ददंशे मेहीं गतः ॥६॥
 स लक्ष्मणस्याऽपि तथीं यथोऽऽत्मनः
 चकार वर्माऽऽयुध-भूषण-क्रियाम् ।
 तयोर् श्रुतिः सं-ददंशे नरोऽग्रयोः

१. च-वत्स । २. प्र व-वेपे । ३. फ-विषय । ४. आ फ म-
 चकार । ल-जगाम । ५. फ-चोक्ते । ६. आ रा म अ-वचनं । ७. म-०दधि ।
 रा अ-०दधे । ८. च-यदा निरत्य । प्र रा व ल, ल-अ-जटा विरत्य ।
 म-जयं निशम्य । ९. आ फ च प्र म-चाददे । १०. म-समुद्रदत्तानि ।
 ११. प्र-कवचानि चाददे ॥ १२. आ-अभ्यतिक्रमम् । प्र फ-अभ्यतिक्रमम् ।
 च रा म ल-अभ्यतिक्रमम् । व-ओ व्यतिक्रमम् । ल-अ-
 अभ्यतिक्रमम् । १३. फ-०कामः स० । रा-कायस.....धिवं ।
 १४. फ-पप । १५. आ-यदेवं । व-यथैवं । १६. फ-नियुजोत । ल-नियु-
 योग्य । १७. फ-कृतवः । च रा प्र व म ल, ल-अ-कृत्ये । १८. रा-०ददत्ते ।
 १९. च व-महीगतः ॥ २०. च-यथा । २१. आ-यतात्मना । च-उपशमनः ।
 २२. च-वर्मयुधभूषणः क्रियाम् । फ-०भूषणोक्तवत् । २३. रा-स
 वदते । २४. रा व-नराग्रयोः ।

सम-एत्यं चन्द्रोशनसोर् निशास्त्र इव ॥७॥

ततस् तु रामं तपसा प्रेदीपितं

वरैश्च चै राजाऽऽमरणैर् अलं-कृतम् ।

अनुग्रहायोऽति-निनाय सागरः

मुदुष्प्रे-वेशं वरुणस्य चाऽऽलयम् ॥८॥

स देव-राजं वरुणं वर-प्रदं

ज्वलन्तम् ऋद्ध्या समुदीर्ण-रूपयो ।

प्रतीऽतं आसीनम् उपेत्य राघवस्

तदा ववन्दे शरणं जगाम चै ॥९॥

अथाऽभ्य-उवाचाऽऽशिषम् आयुं पि ध्रुवं

नराऽधिपायाऽम्बु-पतिः प्रसन्न-वाक् ।

बले च वीर्ये च वि-वृद्धिम् आ-दधे

त्वरेति चोवाच जयेति चेर्धरः ॥१०॥

ततः सम-उद्रः प्रविनीत-राघवं

पितेवं पुत्रं प्र-शैशास बुद्धि-मान् ।

भवाय कृत्वा भगवतं-प्रदक्षिणं

१. रा-समेतच० । २. आ-निशास्त्रि वा । फ-निशामिव । रा-निशा-
स्त्रि ॥ ३. च रा प्र-प्रदीपितम् । ४. फ-तथैव । व-वरैश्च । ५. आ-० महावेति
नि० । प्र च रा य म ल२ अ-० महायाभिनि० । ६. फअ च य ल२ प्र रा म-
सागरम् । ७. आ प्र अ-स दुःप्रवेशं । फ-मुदुःप्रवेशं । च-मुदुमवेश । रा-
स दुष्प्रवेश । ८. फ-वलस्य बुद्ध्या । ९. रा अ-समुदीर्णरूपयया । १०. अ-
प्रीतम् । ११. फ च प्र-वृद्धिः ॥ १२. आ-आशिषं ध्रुवम् ।
फ-आयुषे ध्रुवम् । १४. आ फ-आदे । १५. आ ल२-चोक्तम् ।
प्र य म ल२ अ-चोक्तम् । १६. प्र-वेधः ॥ १७. आ-प्रतिनीय रा० । च-
प्रति० रा राघव । रा-प्रतनीय रा० । १८. अ-पितैव । १९. फ-प्रशंसन ।
२०. च प्र रा य म-भगवान् प्र० ।

ततोऽर्त्य-अयात् सोऽपि यथाऽऽगतोऽभवत् ॥११॥

ततः प्रभुः सुखम् उपितो विभावरीं

पुरोदयं सवितुर् उपेत्य राघवः ।

महा-बलैस् समभि-वृत्तो बलाऽग्रणीर्

महां-द्रुमं समुप-जगाम पर्वतम् ॥१२॥

इत्यार्षे संमायणे सुन्दर-काण्डे संमुद्र-दायं नाम

नवनवतितमः सर्गः ॥ १९ ॥

१. आ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सतोभ्यधात् । २. आ फ-यथागतं
प्रभुः । च रा ब म ल, ल_२ अ-गलो सुखम् ॥ ३. च-मुखमुपितो
४. व-पुरोदयः । ५. आ-सेतुमुपेत्य । म-सवितुरुपेत्य । ६.
फ-महाबलस् । ७. आ-स्वनिवृत्तो । च-स्वामिनिवृत्तो ।
फ-स्वामिनिवृत्तो । ८. च रा-बलावली । ल_२ अ व-
बलाय । प्र-बलायैव । ल_१-बलैस्त्वैव । ९. फ-स (म) इदमुत्तं । च
रा प्र म ल_२ अ-महाद्रुमं । ल_१-महाद्रुमं । व-महाद्रुमः ॥ १०. अ-
नास्ति । ११. फ रा व-समुद्रदायो । च-समुद्रदायवरणदर्शनं । प्र म ल,
ल_२-समुद्रदायो वरणदर्शनं ॥

[वे-N]= [शततमः सर्गः] =[दा-N]

ततः शंखं-विमिश्रेण भेरी-शब्दाऽनुनादिना ।
 राघवस्यैऽऽगमत् सैन्यं नाना-प्रहरणाऽन्वितम् ॥१॥
 सम-आसीनं ततस् तैव तु राघवस्य महद् बैलम् ।
 अशोभत तदा पूर्णं(१र्णः)सागरस् स्तिमितो यथा ॥२॥
 सभा-गैतस् ततस् तैव तु दृष्ट्वा राजा दशाऽऽननः ।
 मुहुर्त्तं ध्यानम् आ-स्थाय सचिवांन् अंभ्युद्-पेक्षत ॥३॥
 अथ तान् सचिवांस् तत्र बभाषे रावणम् तदा ।
 वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठैः शृणुध्वं मम रौत्तसाः ॥४॥
 नै चोद्योगे मनो बोऽद्य अयं प्राऽऽप्तैश्चै राघवः ।
 सहितः सर्व-सैन्येन वानराणां स-लक्ष्मणः ।
 साम्प्रतं चैव यत् कार्यं तत् कुरुध्वम् अ-कालिकम् ॥५॥

१. आ-शंवि० । २. राः-नुपादिना । प्र०-नुपादिना । ३. आ फ
 च-रावणस्या० ॥ ४. फ रा प्र व म ल, अ-र । ५. प्र च व म ल, ल, अ-
 अ-राघवस्य महाबलं । आ फ-रावणस्य म० । ६. प्र च रा म ल, ल, अ-ततः
 पूर्णं स्तिमितः सागरो । फ-तदा पूर्णं स्तिमितः सागरो । च व-ततः पूर्णस्तिमितः
 सागरो ॥ ७. आ-समागमं । फ प्र व-ममागत । रा म ल, ल, अ-
 समागतं । ८. च रा म ल, ल, अ-त । ९. ल, अ-मुहुर्त्तं । १०. च-
 सचिवानः श्र्युदक्षत ॥ ११. फ-भागताम् । १२. प्र म ल, श्रेष्ठाः ।
 १३. रा प्र-राक्षसा ॥ १४. फ-न चान्यो वानरो पाप्य शौर्यं । रा-न चोद्योग-
 मनोद्वेषमयं । व-न चोद्योगम.....मय । प्र-न चोद्योगोऽस्ति भवता-
 मय । म-न चोद्योगो मनश्चाप्य शौर्यं । ल, ~रचोद्योगमसंभाष्य मय ।
 'मनो बोद्य अयं' इति सन्ध्यभाष्य आर्षः ८० । १५. च रा प्र व म
 ल, अ-प्र सः स ॥

अव-ज्ञा नं चं केर्त्तव्या वानरेषु रणाऽजिरे ।
 यैस् तृणी-कृत्य नैः सर्वान् सेतुर् वद्धो महोर्द्ध्वौ ॥६॥
 भवन्तश् चैव रागाऽन्धाः सुख-प्राऽऽप्ताः प्र-संगिनः ।
 मध्यमानं तदाँ सेतुं यन् न वे(त्रि)त्ये निशा-चराः ॥७॥
 चारोऽत्र न प्र-युक्तश् चं 'सर्वैर् मन्त्रिं'-पदे स्थितैः ।
 हितं मन्त्रयते राज्ञस् तेन मंत्री नि-गच्छते ॥८॥^{१५}
 कार्याऽर्कायाणि सत्ततं राजा रोज्ये करोति वै ।^{१६}
 तानि सर्वाणि कार्याणि मन्त्रिभिः सैततोत्-थितैः ।
 अन्विष्याऽन्विष्य चिन्त्यानि तेन राजा सहाय-वान् ॥१॥^{१७}
 मन्त्रिभिः 'सर्व-कार्याऽर्थाः कार्या नित्यम् अ-संशयम् ।
 एवं भवेद्विर् वि-श्रम्भाद् वैधितोऽहं निशा-चराः ।

१. रा व-च न । २. च-००व । ३. आ-न । ४. रा प्र व म ल,
 ल२ अ-गहर्णरे ॥ ५. म-सुखलक्ष्णाः । च प्र ल१ ल२ अ-सुखसुख ।
 व-सुसंप्राप्ताः । ६. च रा व म ल१-सुसंगिनः । म ल२ अ-सुगंधिनः ।
 ७. च व म ल१ ल२ अ-तथा । ८. व अ-नः । ९. रा-वेष्टा ॥
 १०. फ-दारा म ? । ११. आ फ-प्रयुक्तो वः । १२. रा व अ-सर्वं ।
 १३. आ फ-मंत्रपदे । प्र-मंत्रिपदे । १४. रा प्र व म ल१ ल२ अ-
 मंत्रीति कल्पते । १५. आ-इतोऽप्यर्थः इत्येको नास्ति ॥ १६. च व म
 ल१ ल२ अ-यानि कार्याणि । १७. फ रा-राज्यं । १८. आ प्र-
 नास्ति । १९. रा व म ल१ ल२ अ-सततोद्यतैः । प्र-सततोद्यतैः ।
 २०. च-अन्विष्य चिन्त्यानि तानि । २१. च प्र रा व म ल१ ल२ अ-चारो
 महोदयः । २२. च-'निगच्छते' इति पूर्वश्लोकपाठस्य पुनरुल्लेखप्रमेण 'तानि
 कार्याणि सत्ततं' इति अस्याऽर्थस्य मध्य एव द्विलिखितः ॥ २३. आ फ-
 सह का० । २४. च-एक । अ-छं... .. । २५. ल२ अ-मवादि...वि० ।
 आ-मवादि विग्रंभा चितोहं । फ-मवादि विग्रंभावद्विचो ॥

मामकं यदि वः कार्यं नास्ति कार्यं मतं हृदि ॥१०॥
 अहम् एकः करिष्यामि शात्रवाणां प्र-शोसनम् ।
 चौरं वाऽत्र नि-योक्ष्यामि सान्त्वं भेदम् अथाऽपि वा ॥११॥
 रावणेनैवम् उक्तास् तै राक्षसा व्रीडिता भवन् ।
 व्रीडितानां ततस्तेषां मेघ-नादोऽभ्य-अभापत ॥१२॥
 किम्-अर्थं तप्यसे तात राघवाल् लक्ष्मणात् तथा ।
 वानरेन्द्राच्च सु-ग्रीवाद् वानराणां बलाद् अपि ॥१३॥
 मानुषो नृपती रामो राज्य-भ्रष्टस् तथैव च ।
 कथं विभेपि तस्मात् त्वं देवान् कृत्वां वशेऽनघ ॥१४॥
 इहाऽऽनीतो मया शक्रो नाग-पार्श्व- (शैर) जितो रणे ।
 वि-बुधा निर्-जिताः सर्वे स्वर्गं गत्वा त्वया पुरा ॥१५॥
 प्रेताऽधि-पो जितः संख्ये विचेशोऽत्र परा-जितः ।

१. अ-कार्यं । २. आ-कार्यं नम । फ-कार्यं तम । च प्र ब म ल, ल२
 अ-कार्यतमं । रा-कार्यमतं । ३. फ च रा प्र म ल, -शात्रवानां । ब-शत्रुवानां ।
 ४. फ-प्रवाधनं । च प्र रा ब म ल, -प्रसाधनम् । ल२ अ-प्रणाशनम् । ५.
 प्र-चारात् । ६. फ रा प्र ब म ल, ल२ अ-चात्र । ७. फ-नियोष्यामि । च
 म ल२-नियोयोमि । ८. आ च-शान्त्वम् । फ-शान्तं ॥ ९. फ ब-तु । १०.
 आ-०-तामवं । अ३भावो वा सन्धिर्वाऽऽर्थः । ११. च-०-दो हभापत ।
 आ-०-दो न्यभापत ॥ १२. च-लक्ष्मणस् । १३. रा-वानरेद्रात् । १४. च
 रा प्र ब म ल, ल२ अ-तथा वलात् ॥ १५. प्र-मानुष्यो । १६. आ फ ब-
 नृपते । १७. ब-राम । १८. म ल, -विभेप । १९. प्र-तस्माच्च । रा-
 कस्मात्त्वं । २०. च म ल, ल२ अ-स्थाप्य व० । ब-स्थाप्य व० । रा-कृत्वाप्य व० ।
 प्र-कृत्वाऽप्यव० ॥ २१. फ-०-पाशैश्चितो । च-०-पाशाऽसितौ । रा ब म ल,
 अ-०-पाशावृत्तो । प्र-०-पाशाश्चितो । ल२ अ-रागपाशवृत्तो । २२. च-स्वर्गे ।
 २३. फ रा प्र ब म ल, ल२ अ-विचेशव । च-विचिन्द्रव ।

वरुणः काद्रवेयाश् च कालकेयाश् च दानवाः ॥१६॥
 वसवो मरुतश् चैव तथा चन्द्र-दिवाकरौ ।
 पृथिव्यां सर्व-राजानो निर्-जितास्ते स्व-तेजसा ॥१७॥
 किं करिष्यन्ति ते राजन् वानरा वन-चारिणः ।
 तौ वा मानुष-मात्रौ तु भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥१८॥
 व्य-एतु ते सं-भ्रमो राजन् अहं इन्मि पुत्र-गमान् ।
 मम बाण-पथं प्राऽऽप्य न कश्चिद् अपि जीवति ॥१९॥
 रामं च लक्ष्मणं चैव हतौ पश्य मया रणे ।
 हनु-मन्तं स-मुग्रीचप् अङ्ग-दं गन्ध-मादनम् ।
 सु-पैणं जाम्ब-वन्तं च तथाऽन्यान् वन-गोचरान् ॥२०॥
 मेघनाद-वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अग्रीव ।
 एवम् एतन् न सं-देहो यथा वदसि मान-द ॥२१॥
 मुसलाऽऽयोधिने मेघं कः स्थास्यति रणाऽजिरे ।
 वानरेषु न मे चिन्ता चल-चित्तेषु रावणे ॥२२॥

१. प्र-वरुणः ॥ २. फ-नक्षत्राणि ग्राह्य । प्र-वसवो मरुतश् ।
 ल२ अ-वसवौ म० । ३. आ च व रा-प्रथिव्यां । ४. च-च रा० । रा प्र
 व म ल१ ल२ अ-ये च राजानो । ५. च-विजिताश्चैव तेजसा । व रा प्र म
 ल१ ल२ अ-विजितास्ते तेजसा । ६. फ-वुटितः पाठः । ७. व-मनुष० । ८.
 प्र व म ल१ ल२ अ-च । ९. आ-यतु । रा अ-वेतु । १०. आ फ च-
 राजन्नाहं । ११. च-वा । १२. ल२-रणे मया । स-इत्यत आरभ्य सर्गसमाप्तिं
 यावत् वुटितः पाठः । १३. आ-मुग्रीचपङ्गं । रा ल२-मुग्रीवं सांगदं । १४.
 फ-मुखेन । १५. आ-पृच । १६. रा-मुसलायोधिको । व-मुसलायोधिने ।
 प्र-मुसलायुधेन । आ फ-रायोधिने । म व-मुसला० । ल२-
 मुसलायोधिने । १७. फ-मेघ कः । च-महकः । रा-मह क । १८. च-
 स्थस्यति । १९. प्र-मानद ॥

मानुषेषु च लीवेषु भक्ष्य-भूतेषु नित्य-दा ॥२३॥
 अहम् एको वर्णिष्यामि तव शत्रून् दशौऽऽनन ।
 सुखी भव महाराजं यथेष्टं विचरस्व च ।
 सुसलं भ्राम-यानम् तु रावेणं समुद्र-ऐक्षत ॥२४॥
 एवम् उक्ते प्र-हस्तेन धूम्राक्षो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 आ-गतौ यदि तौ राजन् मानुषौ राम-लक्ष्मणौ ॥२५॥
 वदध्वा सेतुं सम्-उद्रे तु वानरैश्च च तरैस्-विनः ।
 लंका-मूले स्थितास्तस्मात् सं-नैर्हृद्यं निशा-चराः ॥२६॥
 गच्छामस् त्वरितं तत्र यत्र तद् वानरं बलम् ।
 सुख-सुप्तान् हनिष्याम एतद् हि मम रोचते ॥२७॥
 महोदरोऽयं निर्भ-भर्त्स्य धूम्राक्षं वाक्यम् अब्रवीत् ।
 सु-रक्षितं च रामेण सु-ग्रीवेण च तर्दु बलम् ॥२८॥
 वानरैश्च च महा-वीर्यैः समन्तात् परि-वारितम् ।

-
१. ल_२ अ-मानुष्येषु । २. रा व ल_१, ल_२ अ-दीनेषु । ३. फ-
 •स्पेष्टु । ४. फ-मे सदा । रा ल_२-नित्यतः । फ-हनिष्यामि । ५. रा-ददानन ॥
 ६. फ-महाश्रय । ७. आ- विरमस्व । ८. च रा प्र व ल_१, ल_२ अ-यं ।
 ९. आ-सुसलं । च-सुसलं । प्र व-सुसुलं । १०. च-भ्राममाणस् । रा अ-
 भ्राममानस् । व-भ्रममाणस्तु । ल_२-भ्रामयाणस्तु । ११. फ-रावणाननमैक्षत ॥
 १२. ल_१-उक्तौ । १३. च-धुम्राक्षो । १४. च-आगतौ । १५. फ-.....
 छात्र । १६. च-तपस्विनः । १७. प्र व-स्थितस् । १८. आ-
 संनर्धयद् । १९. च-निशाचरः । २०. च रा व ल_१, ल_२ अ-स्वरितात् । २१.
 रा-हन्याम । अ-हनिष्यामि । २२. फ-महोदरोपि निर्भर्त्स्य । रा-महोदये
 तु निर्भर्त्स्य । च म-महोदरोप्यानिर्भर्त्स्य । २३. रा-धूम्राक्ष । २४. च-मुद्रित ।
 २५. रा व ल_१, ल_२ अ-महावीरैः । २६. च-परिचारितम् ।

न तेन गमनं युक्तं पुर-गुप्तिर वि-धीयताम् ॥२९॥
 पूर्वम् एतद् अमृतं कृतं परे पारे महोदधेः ।
 सेतो वा वार्यमाने तु विघ्नः कायो निशा-चराः ॥३०॥
 साम्प्रतं त्वं आ-गते सैन्ये पुरस्ताद् बलिनो वयम् ।
 शस्त्राणां केवचानां च कृत्वा सम्यग् उपाऽर्जनम् ।
 तेषां दास्यामहे युद्धं हनिष्यामश् च तान् मृधे ॥३१॥
 एतस्मिन् अन्तरे वीरः प्र-नृप विपुलं भुजम् ।
 अति-कायो महो-वीर्यो रावणं वाक्यम् अववीद ॥३२॥
 रक्षितव्या प्रजा रक्षा रक्षितव्या द्वि-जातयः ।
 दास्यवश्च नि-हन्तव्याः परि-यात्पाश्च साधवः ॥३३॥
 अ-न्यायेन न हन्तव्यं परं-स्त्वं राक्षसैर्मम ।
 एवं यो वैतेते राजा चिरं पाति वसुं-धैराम् ॥३४॥
 रामेण विनैव-ज्ञेन व्य-अलीकं किं कृतं हि नः ।
 जनस्थान-गता येन तस्य भार्या तया हृता ॥३५॥
 पति-व्रता महा-भार्गा लंकां किं सा प्रवेगिता ।

१. रा व ल_१-उवागमनं । २. आ-यगुप्तिर । च-पुरं गुप्तिर । रा प्र
 व ल_१ ल_२ अ-पुरं गुप्तिर । ३. प्र-एवम् । ४. रा-गारे । ५. च-सेतो ।
 प्र-सेतो । ६. प्र-वार्यमाने । च-वार्यमाने । ७. रा व ल_१ ल_२ अ-च ।
 ८. रा ल_१-विघ्न कायो । प्र-विघ्नकायो । ९. रा-निशाचरा । ल_१-निशाचरा ।
 १०. फ-रागतं सैन्यं । ११. प्र-युद्धस्ताद् । १२. ब-बालिनो । १३. च-
 केवचानां तु । १४. च-उपाऽर्जनम् । १५. प्र-उपायुपासमहे । १६. आ फ-
 हनिष्यामश् । १७. प्र ल_१ ल_२ अ-हवावीते । १८. फ-राक्षेय । च प्र
 व ल_१ ल_२ अ-राजन् । १९. रा-दशवश्च ॥ २०. रा प्र ल_१ ल_२ अ-
 हन्तव्यं । २१. प्र अ-परं स्त्वं । २२. रा प्र व ल_१ ल_२ अ-राक्षसेष्टर ।
 आ-०र्वमा । २३. व ल_१-अन्तरे । २४. च-चिरे । २५. रा-सुमेदनीम् ।
 प्र व ल_१ ल_२ अ-सुमेदनीम् ॥ २६. रा व-विनियज्ञेनं स्पष्टार्थं हि ।
 २७. फ-कृता ॥ २८. आ-०भाग । २९. रा व प्र ल_१ अ-लंकायो किं प्र० ।
 ल_२-लंकायो किं स प्रवेगिता ।

यतः प्रवेशिता सीता उद-पाता दोरुणा भृशम् ॥३६॥

कार्याऽकार्यं न जानीध्वं सर्व एव न सं-शयः ।

बलेन गर्विता यूयं वि-नाशाय कुलस्य नः ॥३७॥

तन् मैत्रं रोचते बुद्ध्या सीता रामाय दीयताम् ।

पर-भार्या न युक्ता तु बलाद् हर्तुं निशा-चराः ॥३८॥

सं-मौन्य दीयतां तस्मान् मैथिली जनकाऽऽत्म-जा ।

एवम् उक्त्वाऽति-कायस् तु दूर्णी-भूतो बभूव ह ॥३९॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे राक्षस-मन्त्रणं नाम शततमः सर्गः ॥१००॥

समाप्तश्चोऽऽयं सुन्दर-काण्डः ।

१. च-उन्दाहणा मृशम् । रा प्र ब ल, ल_२ अ-
दाहणास्ततः । २. च-कार्यं कार्यं न जानाध्वं । आ-कार्यकार्यविजानीध्वं । रा व-
कार्यकालं न जा० । प्र ल, ल_२ अ-कार्यकाले न जा० । ३. फ-मध्ये । ४. व
ल, ल_२-युक्तं । ५. आ-सम्मान्य । व-समान्य । ६. व-तस्माद् । ७. रा-
त्मजां । ८. अ-उत्पत्तिः । रा-उत्पत्तिः । ९. फ-दूर्णीं संल्लितं रावणं ॥
१०. फ-समुद्रतरणो । आ-लंकापर्वणि राक्षसमन्त्रण । च रा प्र ब ल, ल_२
अ-राक्षसमन्त्रो ॥ ११ रा ल, ल_२ अ-समाप्तोय । १२ ल_२-सुन्दर काण्डः
पंचमः । ल_१-सुन्दरकाण्डः पंचम इति । १३. अत. परमाऽऽदर्शमन्थानां विशिष्टा
उपसंहारा एवं भवन्ति । आ-शुभमस्तु कल्याणमस्तु सवत् १९४६ पौषसुदी
११ मंगलवारे श्री आगरा महाकोटे पातिसाह श्री अकबर जलालदीनराज्ये
श्री भुंदोदास इदं श्रीरामायणपुस्तकं लिखापितं । श्री अग्निलपुरे श्रैतांबरकपूर-
लिखितं यादव्य पुस्तकं दृष्ट्वा तादव्य सु मम दोषे न दी० । रा-अतः परं युद्ध-
काहो भविष्यति । यस्याऽयं प्रतिसन्धिः । श्रीरामाय नमः । सवत् १९०० ॥
प्र-अत. पर लंकाराण्डो भविष्यति । अज्ञातितमे वर्षे सप्तम्या राधवासरे ।
ज्येष्ठे मासे सिते पक्षे सुन्दरो लेपितो भिषा(प्या) । दयारामेण विदुषा कथा-
न्याख्यानसिद्धये । शुभमस्तु ॥ ल_१-शुभमस्तु सर्वजगतां । अथातो लंकायां
युद्धपर्वं लिख्यते । जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण
निर्गुणेन महारमना ॥ ल_२-शुभमस्तु सर्वजगता । शुभं लिखितं देवीचंद अम-
गोत्रा जसरोटे राज विद्वां सहृणी दा पुरमण्डलवासी सं० १९१७ । देवीचंद
अगोत्रेण कन्याया. करपीडने । वाल्मीकि पुस्तकं दत्त देविकाया तटे शुभे ॥
पुस्तक सुन्दरकाण्ड पंडित देवकीनदन दा । शुभमस्तु सर्वजगतां ॥